ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
39 (1995-1996)

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY PRAHA
KNIHOVNA

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-17-6

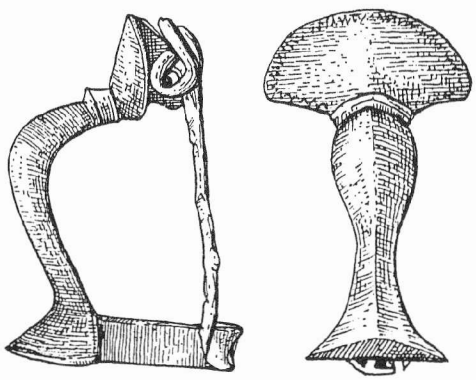

BRNO 1999

PŘEHLED VÝZKUMŮ 39 (1995-1996)

Vydává:	Archeologický ústav AV ČR Brno Královopolská 147, 612 00 Brno E-mail: ps@iabrno.cz http://www.iabrno.cz/3ca.htm
Odpovědný redaktor:	PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
Redakce a příprava pro tisk:	Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla
Na titulním listě:	Římská bronzová kolínkovitá spona z Mušova
Kresba:	Lubomíra Trávničková
Tisk:	Bekros
Náklad:	350 ks

Publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou.

Published by:
AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

All rights reserved.
© 1999 by the Authors and IA AS CR Brno.

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
39 (1995-1996)

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-17-6

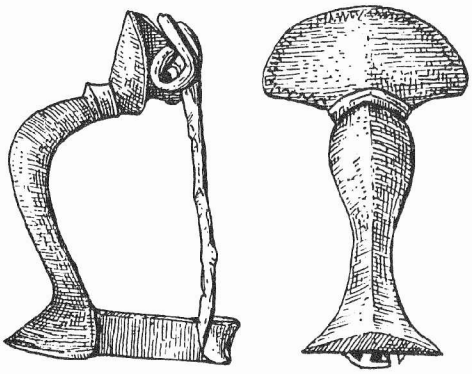

PD 4423 | 39. 1995-1996. (1999)

KNIHOVNA

1178/00

BRNO 1999

S 9990385 491 250,-



Odešel profesor Josef Poulík

Dne 9. března 1998 se moravští archeologové společně s kolegy z Čech, ze Slovenska, Rakouska a Německa a s širokou brněnskou veřejností rozloučili s dlouholetým ředitelem Archeologického ústavu ČSAV v Brně, prof. PhDr. Josefem Poulíkem, DrSc.

Prof. Poulík se narodil 6.8.1910 v Jiřikovicích, v kraji bohatém na archeologické památky. Ty jakoby mu již v dětském věku učarovaly. Od nejútlejšího mládí je zachraňoval a zúčastňoval se jejich vykopávek. Vystudoval textilní střední školu, avšak místo do textilního průmyslu, šel do Moravského zemského muzea, aby alespoň jako pomocný pracovník byl ve styku s archeologií. Doplnil si maturitu na reálném gymnasiu a v předvečer války začal studovat prehistorii na univerzitě v Brně. Uzavření českých vysokých škol na podzim 1939 mu znemožnilo řádné studium. Nerezignoval však. Zaměřil své bádání na slovanské památky. Prováděl v těžkých dobách jejich výzkum v terénu i v muzejních sbírkách a připravil disertační práci „Staroslovanská Morava". Promoval v roce 1946 na Karlově univerzitě u prof. Eisnera. Již během války navázal úzké kontakty s pražským Státním archeologickým ústavem (SAÚ) a jeho ředitelem Jaroslavem Böhmem. V roce 1945 byl pověřen řízením pobočky SAÚ v Brně. Pod jeho vedením se stala brněnská pobočka v roce 1952 součástí ČSAV a v šedesátých letech potom

samostatným ústavem ČSAV, který byl koordinačním střediskem archeologického výzkumu pro Moravu a Slezsko. V Archeologickém ústavu ČSAV vyrostl prof. Poulík v osobnost evropského formátu. Evropský věhlas získal svými mimořádnými objevy, z nichž vynikají především staroslovanské Mikulčice. Vřelé přijetí v nejširší veřejnosti mu zajistil jeho přirozený demokratický cit. Přednášel o svých objevech se stejným zápalem jak badatelům na univerzitách a na mezinárodních kongresech, tak i prostým lidem na moravských vesnicích a žákům a studentům na školách. V krátkém nekrologu nelze podrobně zhodnotit celé životní dílo J. Poulíka, které 45 let vyrůstalo v rámci brněnského Archeologického ústavu, v jehož čele po celou tuto dobu stál. Je možno pouze načrtnout několik rysů badatele a člověka a to tak, jak se jevil nejbližším spolupracovníkům a podřízeným. Začátky v poválečné pobočce ústavu v Brně byly skromné. Většina tehdejších archeologů na Moravě pocházela z generace zanícených amatérů třicátých let. Noví adepti teprve nastupovali na univerzitu. První rozsáhlé výzkumy na jižní Moravě prováděl proto J. Poulík sám. Základ rozvoje pracoviště položil zaměstnáním technických pracovníků - fotografa, kresliče, spolehlivé sekretářky a několika terénních techniků. Ti pak vytvářeli dobré zázemí i pro výzkumnou práci postupně nastupujících mladých archeologů. Rozvoj ústavu umožnilo jeho začlenění do ČSAV. Zásluhou J. Poulíka je, že se v těžkých politických poměrech nedal spoutat kádrovými normami a vybíral spolupracovníky podle jejich odborných schopností. Tak vytvořil v padesátých letech tvůrčí kolektiv, který mohl provádět nejen desítky záchranných akcí na celé Moravě, nýbrž i velké systematické výzkumy z různých předhistorických období od paleolitu až do slovanské mladší doby hradištní. J. Poulík byl na jedné straně přísný šéf, který svědomitě podřízené kontroloval a vyžadoval hodně dobré práce, na druhé straně ale uměl přátelsky poradit a pochopit různé problémy svých spolupracovníků. Dokázal stmelit různorodé členy ústavu ve společenství zapálené pro archeologický výzkum. Velkolepé výzkumy ústavu, z nichž vysoko vyčnívaly prof. Poulíkem objevené velkomoravské Mikulčice, přiváděly také do ústavu četné zahraniční hosty, kteří všichni oceňovali nejen samotné nálezy, nýbrž i přátelskou atmosféru ústavu, vytvářenou jeho ředitelem. Ten pak dovedl při svých cestách do zahraničí připravit dobré podmínky pro studijní pobyty pracovníků ústavu v dobách, kdy výjezdy do ciziny nebyly zcela běžné.

Vrcholu popularity dosáhl prof. Poulík v šedesátých letech. Do jeho života zasáhl stejně hluboko jako do vývoje celého národa kritický rok 1968. Převratné dění znemožnilo spravedlivé ocenění ústavu za náročnou realizaci úspěšné státně reprezentační výstavy Velká Morava, kterým mělo být postavení pro ústav vyprojektované budovy. Zdánlivá kariéra J. Poulíka po roce 1970 mu zdaleka nepřinášela to vnitřní uspokojení, kterého se mu dostávalo v upřímném ovzduší relativně malého, úspěšného pracoviště. Téměř dvojnásobný personální nárůst ústavu umožnil provedení rozsáhlých záchranných výzkumů, nepřispěl ale k potřebnému rozvoji teoretického bádání, k němuž ústav shromáždil téměř nepřeberný fond památek. Smutnou skutečností zůstává, že právě výzkum slovanského období, kterému J. Poulík zasvětil podstatnou část svého života, se v ústavu v posledních letech jeho vedení dostal do určité krize. Později panu profesorovi nezpůsobilo potěšení ani nezbytné rozdělení ústavu v transformačním procesu Akademie. Nemohl to již pochopit. Nikdo mu nevysvětlil, že i pro ústav platí, jak to dříve často sám zdůrazňoval: "má dáti - dal", a že to "má dáti" znamená také vyhodnotit vykopané památky, udělat z nich cenné hmotné historické prameny a na jejich základě teoretickým studiem přispět k pravdivému poznání pravěkých a raně historických dějin. S lítostí jsme sledovali, že základní pracoviště, které založil a pod jehož vedením dlouhou dobu rozkvétalo, se mu stalo jakoby cizím. Přece však i my jsme viděli, že až do poslední doby mu nebyl zcela lhostejný osud archeologického bádání na Moravě a tedy ani osud Archeologického ústavu AV ČR.

Profesor Josef Poulík spojil svůj osud od mládí s archeologií. Žil plný život v nelehkých historických podmínkách, s nimiž se snažil vždy svým způsobem optimálně vyrovnat. Pevnou oporou v životě mu byla jeho maminka, relativně prostá venkovská žena, a jemná vzdělaná paní, jeho manželka Julie. Jejich vliv mu dával sílu k osobnímu přiznání svých omylů a nedostatků i k přijetí někdy snad tvrdé kritiky svého počínání. Pán života a smrti mu dal do nejvyššího věku duševní svěžest, nabídl mu hodně času k zamyšlení a zhodnocení celoživotního snažení. Když ho dne 28.2.1998 povolal, byl nepochybně pan profesor dobře připraven. Všichni pracovníci Archeologického ústavu budou vzpomínat na všechno kladné, co pro rozvoj ústavu vykonal, a na krásná léta, která pod jeho vedením prožili.

Čeněk Staňa

Obsah:

STUDIE A KRÁTKÉ ČLÁNKY

J.Svoboda	Metody, analogie a interpretace v paleolitickém výzkumu	17
V.Sládek	O původu anatomicky moderního člověka (*H. sapiens sapiens*): přehled teorií a modelů	35
P.Škrdla, R.Musil	Jarošov II - Nová stanice gravettienu na Uherskohradišťsku	47
P.Škrdla	Gravettské kamenné retušéry a počátky technologie broušení kamene	63
P.Kos	Nález pravěké keramiky a fosilních kostí v Jeskyni Malý Lesík u Březiny	75
J.Tejral	Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau	81
B.Komoróczy	Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov–Na Pískách v letech 1995-1996	165
M.Kazanski	L'armement slave du haut moyen-age (Ve-VIIe siecles). A propos des chefs militaires et des guerriers professionnels chez les anciens Slaves	197

PŘEHLED VÝZKUMŮ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

PALEOLIT

BÍLOVEC (okr. Nový Jičín)	J.Diviš	241
BRANKA (okr. Opava)	L.Jarošová	242
BRNO - LÍŠEŇ (okr. Brno)	P.Škrdla, V.Sládek	243
DEŠOV (okr. Třebíč)	P.Obšusta	245
DIVNICE (okr. Zlín)	P.Škrdla	246
DOLNÍ VĚSTONICE (okr. Břeclav)	P.Škrdla	247
MIKULČICE (okr. Hodonín)	P.Škrdla, L.Poláček, J.Škojec	249
MOKRÁ (okr. Brno)	P.Škrdla	258
OPATOVICE (okr. Vyškov)	J.Svoboda	261
OTICE (okr. Opava)	L.Jarošová	266
PAVLOV (okr. Břeclav)	J.Svoboda, P.Škrdla	266
PETŘKOVICE (okr. Ostrava-město, okr. Ostrava)	L.Jarošová	269
STACHOVICE (okr. Nový Jičín)	J.Diviš, D.Fryč	270
UHERSKÉ HRADIŠTĚ - JAROŠOV (okr. Uherské Hradiště)	P.Škrdla	274

NEOLIT

BÍLOVICE-LUTOTÍN (okr. Prostějov) M.Šmíd 277
ČELECHOVICE NA HANÉ (okr. Prostějov) M.Šmíd 277
DOMAŽELICE (okr. Přerov) J.Peška, M.Bém 277
CHOLINA (okr. Olomouc) M.Šmíd 277
IVANOVICE U BRNA (okr. Brno - město) M.Geisler 278
KLADNÍKY (okr.Přerov) J.Peška, M.Bém 278
KOJETÍN (okr. Přerov) M.Kalábek 279
KOSTELEC NA HANÉ (okr. Prostějov) Z.Čižmář, M.Šmíd 279
KUŘIM (okr. M.Bálek , A.Matějíčková 280
MOKRÁ (okr. Brno-venkov) P.Škrdla 281
MOKRÁ (okr. Brno-venkov) P.Kos 285
MOSTKOVICE (okr. Prostějov) M.Šmíd 287
MOSTKOVICE (okr. Prostějov) M.Šmíd 287
MOSTKOVICE (okr. Prostějov) M.Šmíd 287
OCHOZ (okr. Brno-venkov) P.Kos 288
ONDRATICE (okr. Prostějov) P.Fojtík 288
PAVLOVICE U PŘEROVA (okr.Přerov) J.Peška, M.Bém 289
PŘÁSLAVICE - KOCOUROVEC (okr. Olomouc) M.Kalábek 289
PŘÍLOŽANY (okr. Třebíč) P.Obšusta 290
SELOUTKY (okr. Prostějov) P.Procházková 291
SYROVICE (okr. Brno - venkov) M.Geisler 292
TUROVICE (okr. Přerov) J.Peška, M.Bém 294
VÝČAPY (okr. Třebíč) P.Obšusta 294

ENEOLIT

DRNOVICE (okr. Vyškov) B.Mikulková 301
KLADNÍKY (okr. Přerov) J.Peška, M.Bém 301
OSEK NAD BEČVOU (okr. Přerov) J.Diviš 301
PAVLOVICE U PŘEROVA (okr.Přerov) J.Peška, M.Bém 302
PŘEROV II - PŘEDMOSTÍ (okr. Přerov) Z.Schenk 304
SUŠICE (okr. Přerov) J.Diviš 304
VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou) L.Šebela, M.Kubala 307
VYŠKOV - NOSÁLOVICE (okr. Vyškov) B.Mikulková 308

DOBA BRONZOVÁ

BOROTICE (okr. Znojmo) S.Stuchlík 315
BRATČICE (okr. Brno-venkov) P.Kos 315
BUK (okr. Přerov) M.Kalábek 316
HODĚJICE (okr. Vyškov) P.Kos 316

KLENTNICE (okr. Břeclav)	P.Kos	317
MODŘICE (okr. Brno - venkov)	P.Kos	319
MYSLEJOVICE (okr. Prostějov)	P.Procházková	319
OHROZIM (okr. Prostějov)	P.Fojtík	319
OLOMOUC - SLAVONÍN (okr. Olomouc)	J.Peška, M.Bém	321
OLOMOUC - SLAVONÍN (okr. Olomouc)	J.Peška, M.Bém	322
OTNICE (okr. Vyškov)	P.Kos	324
PROSTĚJOV (okr. Prostějov)	P.Procházková	324
PROSTĚJOV - ČECHOVICE (okr.Prostějov)	P.Dohnalová, P.Procházková	326
PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)	M.Kalábek	326
SELOUTKY (okr. Prostějov)	P.Procházková	327
SLATINICE (okr. Olomouc)	M.Přichystal	328
SLAVKOV (okr. Vyškov)	P.Kos	329
SOBOTOVICE (okr. Brno-venkov)	M.Geisler	329
TVAROŽNÁ (okr. Brno-venkov)	P.Kos	330
ÚJEZD U BRNA (okr. Brno - venkov)	M.Geisler	331
ÚJEZD U BRNA (okr. Brno - venkov)	M.Geisler	331

DOBA ŽELEZNÁ

BRATČICE (okr. Brno-venkov)	P.Kos	337
BRATČICE (okr. Brno-venkov)	P.Kos	339
BRNO (okr. Brno-město)	P.Vitula	339
DAMBOŘICE (okr. Hodonín)	M.Geisler	341
DOLNÍ VĚSTONICE (okr. Břeclav)	S.Stuchlík	341
DOLNÍ ÚJEZD (okr. Přerov)	P.Vitula, M.Kalábek	342
DRNOVICE (okr. Vyškov)	B.Mikulková	344
DRNOVICE (okr. Vyškov)	B.Mikulková	344
HERŠPICE (okr. Vyškov)	P.Kos	347
JAROMĚŘICE NAD ROKYTNOU (okr.Třebíč)	P.Obšusta	348
KUČEROV (okr. Vyškov)	B.Mikulková	348
MODŘICE (okr. Brno - venkov)	M.Geisler	349
MORAVSKÉ BRÁNICE (okr. Brno-venkov)	P.Vitula	349
NOVÉ BRÁNICE (okr. Brno-venkov)	P.Vitula	350
PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)	P.Vitula, M.Kalábek	350
PŘEROV II - PŘEDMOSTÍ (okr. Přerov)	Z.Schenk	351
PŘÍLOŽANY (okr.Třebíč)	P.Obšusta	352
SYROVICE (okr. Brno-venkov)	P.Kos	353
TVAROŽNÁ (okr. Brno - venkov)	P.Kos	354
URČICE (okr. Prostějov)	Z.Čižmář	355

DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

BOHDALICE (okr. Vyškov)	B.Mikulková	359
HODĚJICE (okr. Vyškov)	P.Kos	360
KOZLANY (okr. Vyškov)	B.Mikulková	360
MUŠOV (okr. Břeclav)	B.Komoróczy	360
MUŠOV (okr. Břeclav)	B.Komoróczy	366
SLAVONÍN (okr. Olomouc)	M.Šmíd	370

STŘEDOVĚK A NOVOVĚK

BLANSKO (okr. Blansko)	J.Doležel	373
BOSKOVICE (okr. Blansko)	J. Sadílek	375
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	375
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	375
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	377
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	378
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	378
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	379
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	380
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	380
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	380
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	381
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	382
BRNO (okr. Brno-město)	R. Procházka	383
BRNO (okr. Brno-město)	M. Peška	384
BRNO (okr. Brno-město)	M. Peška	384
BRNO (okr. Brno-město)	M. Peška	385
BRNO (okr. Brno-město)	M. Peška	385
BRNO (okr. Brno-město)	R. Zatloukal	386
BŘEZINA (okr. Blansko)	P. Kos	386
BUKOVANY (okr. Hodonín)	M. Hložek	387
DOLANY (okr. Olomouc)	M. Kalábek	388
DOLNÍ KOUNICE (okr. Brno-venkov)	P. Kos	388
DOLNÍ KOUNICE (okr. Brno-venkov)	P. Kos	390
DOUBRAVNÍK (okr. Žďár n. Sázavou)	J. Doležel	391
HLÍNA (okr. Brno-venkov)	J. Doležel	392
HOLŠTEJN (okr. Blansko)	J. Doležel	395
HOLUBICE (okr. Vyškov)	P. Vitula	396
HORÁKOV (okr. Brno-venkov)	P. Kos	396

HOŘICE (okr. Blansko)	J. Doležel	398
HRÁDEK (okr. Znojmo)	J. Doležel, J. Horák	399
HRANICE (okr. Přerov)	J. Kohoutek	401
IVANČICE (okr. Brno-venkov)	J. Doležel	401
IVANČICE (okr. Brno-venkov)	J. Doležel	404
IVANČICE - ALEXOVICE (okr. Brno-venkov)	P. Vitula	404
IVANČICE - LETKOVICE (okr. Brno-venkov)	P. Vitula	405
IVANČICE - ŘEZNOVICE (okr. Brno-venkov)	P. Vitula	406
JAROMĚŘICE NAD ROKYTNOU (okr. Třebíč)	P. Obšusta	406
JAVORNÍK (okr. Jeseník)	Z. Brachtl	407
JAVORNÍK (okr. Šumperk)	Z. Brachtl	409
JEMNICE (okr. Třebíč)	R. Zatloukal	410
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	412
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	414
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	415
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	417
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	418
JIHLAVA (okr. Jihlava)	R. Zatloukal	419
JINDŘICHOV NA MORAVĚ (okr. Šumperk)	M. Rychlý, Z. Brachtl	422
JIŘÍKOVICE (okr. Brno-venkov)	P. Vitula	422
KAROLÍN (okr. Blansko)	J. Doležel	423
KOZLOV (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Doležel	424
KRÁSENSKO (okr. Vyškov)	J. Doležel, E. Černý	425
KRHOV (okr. Třebíč)	P. Obšusta	426
LEŠANY (okr. Prostějov)	P. Fojtík	426
LIPNÍK NAD BEČVOU (okr. Přerov)	P. Vitula	427
MALHOSTOVICE (okr. Brno-venkov)	J. Doležel	427
MIKULOV (okr. Břeclav)	P. Vitula	428
MITROV (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Sadílek	428
MLADOŇOVICE (okr. Třebíč)	P. Obšusta	429
MODŘICE (okr. Brno-venkov)	R. Procházka, P. Kos	429
MODŘICE (okr. Brno-venkov)	R. Procházka	430
MOKRÁ (okr. Brno-venkov)	P. Kos	430
MOKRÁ (okr. Brno-venkov)	P. Kos	433
MOKRÁ (okr. Brno-venkov)	P. Kos	435
MOKRÁ (okr. Brno-venkov)	P. Kos	436
MOLENBURK (okr. Blansko)	J. Doležel	437
MORAVSKÉ BUDĚJOVICE (okr. Třebíč)	P. Obšusta	438

NAPAJEDLA (okr. Zlín)	J. Kohoutek, R. Kadlčíková	439
NÁMĚŠŤ NAD OSLAVOU (okr. Třebíč)	P. Obšusta	439
NOVÝ JIMRAMOV (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Sadílek, L. Belcredi	439
OCHOZ (okr. Brno-venkov)	P. Kos	440
OLOMOUC (okr. Olomouc)	R. Zatloukal	442
OLOMOUC (okr. Olomouc)	Z. Čižmář, J. Kohoutek	444
OPAVA (okr. Opava)	H. Teryngerová	446
OŘECHOV (okr. Brno-venkov)	P. Vitula	449
PETROVICE (okr. Blansko)	J. Doležel	450
PROSTĚJOV (okr. Prostějov)	M. Šmíd	450
PROSTĚJOV (okr. Prostějov)	Z. Čižmář	451
PROSTĚJOV (okr. Prostějov)	M. Šmíd	452
PROSTĚJOV (okr. Prostějov)	Z. Čižmář, M. Šmíd	452
PŘEDKLÁŠTEŘÍ (okr. Brno-venkov)	J. Doležel	453
ROUCHOVANY (okr. Třebíč)	P. Obšusta	455
RUDOLEC (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Sadílek	457
RUMBERK (okr. Blansko)	J. Sadílek	458
SLAVKOV (okr. Vyškov)	P. Vitula	459
SLAVONÍN (okr. Olomouc)	M. Šmíd	460
SUCHDOL (okr. Blansko)	J. Sadílek	460
SVATOBOŘICE-MISTŘÍN (okr. Hodonín)	M. Hložek	461
ŠAKVICE (okr. Břeclav)	P. Kos	461
ŠIŠMA (okr. Přerov)	J. Peška, M. Bém	462
TELČ (okr. Jihlava)	P. Kos, M. Bálek	462
TŘEBÍČ (okr. Třebíč)	P. Obšusta	463
TŘEBÍČ (okr. Třebíč)	P. Obšusta	463
TÝN NAD BEČVOU (okr. Přerov)	J. Kohoutek	463
UHERČICE (okr. Břeclav)	P. Vitula	464
UHERSKÝ BROD (okr. Uherské Hradiště)	J. Kohoutek	464
UHERSKÝ BROD (okr. Uherské Hradiště)	J. Kohoutek	465
UHERSKÉ HRADIŠTĚ (okr. Uherské Hradiště)	R. Procházka	465
UHERSKÉ HRADIŠTĚ (okr. Uherské Hradiště)	J. Kohoutek, D. Merta	467
VALEČ (okr. Třebíč)	P. Obšusta	467
VAVŘINEC (okr. Blansko)	J. Doležel	468
VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Doležel, S. Smutná	469
VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)	J. Doležel, S. Smutná	470
VELKÉ MEZIŘÍČÍ (okr. Žďár nad Sázavou)	R. Zatloukal	470
VLADISLAV (okr. Třebíč)	P. Obšusta	471
VLKOŠ (okr. Hodonín)	P. Kos	472

VYŠKOV (okr. Vyškov) B. Mikulková 473
ŽDÁNICE (okr. Hodonín) P. Vitula 474
ŽĎÁREC U TIŠNOVA (okr. Žďár nad Sázavou) J. Sadílek 474

SPECIÁLNÍ METODY

J.Svoboda **Etnoarcheologický výzkum v Lanashuhaia (Ohňová země, Argentina)** 479
V.Hašek, R.Krajíc, W.Steeger, J.Tomešek **Archäologische Forschungen und geophysikalische Prospektion auf der oberen Burg Treuchtlingen, Stadt Treuchtlingen, Lkr. Weissenburg-Gunzenhausen** 482
V.Hašek, R.Nekuda **Archeogeofyzikální prospekce v areálu ZSV Mstěnice u Hrotovic, okr. Třebíč** 496
J.Dvořák **Modřice u Brna - pozůstatek biskupského dvorce a románský kostel sv. Gotharda - horninový stavební materiál** 504
J.Kovárník **Výsledky letecké archeologie na Moravě v r. 1995** 505
J.Kovárník **Výsledky letecké archeologie na Moravě v r. 1996** 516
Z.Brachtl, J.Večeřa, **Terénní archeologický průzkum středověkých důlních děl na Zlatohorsku (okr. Jeseník)** 518
V.Sládek, M.Sedláček, MVystrčilová **Fragment lidské lebky ze Stánské skály IIIa (neolit): Předběžná studie** 521

ZPRÁVY O ČINNOSTI

J.Doležel **Z činnosti Archeologického ústavu AV ČR Brno v letech 1995-1996** 531
J.Svoboda **Středisko pro paleolit a paleoetnologii při AÚ AV ČR Brno** 534
P.Škrdla **Mladý paleolit v oblasti středního Dunaje** 535
L.Jarošová **Konference ESF: Paleolitické osídlení Evropy mezi 30-20 000 lety** 536
A.Přichystal **Zpráva o činnosti skupiny geoarcheologie na katedře geologie a paleontologie PřF MU v Brně za léta 1995-1996** 537

STUDIE
A KRÁTKÉ ČLÁNKY

METODY, ANALOGIE A INTERPRETACE V PALEOLITICKÉM VÝZKUMU

Jiří Svoboda
AÚ AV ČR Brno

Díky příznivé shodě okolností (koncentrace osídlení, komplexnost adaptací a vyspělost kultury, dobré podmínky konzervace situací i artefaktů) leží na území Moravy velká lovecká sídliště celosvětového významu (gravettien). Pozůstatky dalších loveckých kultur, ať už předchozích či následných, však představují pestrou mozaiku odlišných adaptací, které za měnících se klimatických podmínek utvářely rozmanité ekonomické a sídelní strategie a sociální vazby. V archeologickém záznamu se nejviditelněji vyhraňují velká gravettská sídliště (jižní a střední Morava), dále otevřené lovecké lokality středního a malého rozsahu (např. okraje moravských úvalů), jeskynní lokality (Moravský a Český kras) či svérázné regiony posledních lovců (např. severní Čechy). Celostní analýza významných lokalit či regionů, a to zvláště velkých loveckých sídlišť, dnes vyžaduje organizovat interdisciplinární a mezinárodní týmy, zaměřené do větvících se podoblastí tohoto výzkumu (antropologie, archeozoologie, ekologie, technologie, psychologie a řada dalších). Z teoretického hlediska vyvstává nutnost zamyslet se nad strukturou a strategií společných usilování. Ve stručné formě se o to pokouší i tento článek.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Vývoj archeologického myšlení už na přelomu století prodělal přechod od volně romantizujícího, historizujícího a někdy i patriotického pojetí k metodicky přísnějšímu pojetí deskriptivnímu. V tomto stádiu pak archeologie setrvala několik desetiletí, a bylo to nutné, měl-li se utvořit pevný chronologický systém opřený o statigrafii, typické artefakty a datovací metody. I v této době byla archeologie otevřená vnějším vlivům, ať již byly podmíněny intelektuální atmosférou národních věd, nebo přílivu nových přírodovědných a statistických metod.

Ale teprve ve druhé polovině našeho století začal být empirický a deskriptivní přístup znovu doplňován a konfrontován s dynamickými modely a rekonstrukcemi. Oba postupy by neměly stát v protikladu, vždyť teoretické konstruce nejsou možné bez databáze. V podstatě jde o to, oživit tuto databázi zpět do podoby příběhu, není však vždy jasné, zda bude hovořit o ekologii, ekonomice či sociálních vztazích. V různých zemích má nadto tento proces různou dynamiku. Také česká archeologie se několik posledních desetiletí potýká s tím, jak na základě vlastních výzkumných tradic, přílivu cizích teorií a metod z oblasti jiných věd vytvořit ucelený a dynamický vědecký systém, který by byl současně historický i kriticky popisný.

Nezávisle na tomto sobě vlastním výzkumném trendu je ovšem archeologie spolu s paleoantropologií včleňována do systému široce pojaté antropologie, jmenovitě v rámci antropologie kulturní a sociální. Promítly se do ní tedy tendence průběžně usměrňující vývoj

evropské (zejména německé a francouzské) a americké antropologie: evolucionismus a neoevolucionismus, difuzionismus, konfiguracionismus, funkcionalismus, psychologické interpretace, behaviorismus a kulturní i biologický determinismus (Budil 1995; Murphy 1998). Je však třeba říci, že role archeologie v tomto vývoji byla zatím povýtce pasívní, takže širší kontextualizace archeologické databáze probíhala spíše zvenčí.

Archeologie paleolitu, ležící kdesi na průsečíku archeologie, geologie kvartéru a paleoantropologie, má pro jakékoliv kombinace myšlení a přístupů výhodné výchozí postavení. Proto se také od minulého století střetávala s celou řadou problémů, vyplývajících z její zájmové sféry ležící na samém počátku lidské existence: například otázka současnosti člověka s ukládáním pleistocenní spraše a s vyhynulou zvířenou ukazovala svým řešením hloubku lidské minulosti, zatímco otázka autentičnosti paleolitického umění naopak naznačovala vyspělost člověka, v té době (a do určité míry ještě i dnes) neočekávanou. Tak se rozevíral rozměr paleolitu, ve své podstatě stále nedoceněný. Celý tento proces se odehrával spíše na okraji zájmu archeologie (střední Evropa), případně kvartérní geologie a tzv. paleontologie člověka (Francie). Po celá desetiletí byl směr udáván z Francie, kde se definovaly klíčové archeologické kultury i jejich následnost ve vrstevních sledech a vyrůstaly tam osobnosti klasiků (G. de Mortillet, H. Breuil, D. Peyrony, F. Bordes). V posledních desetiletích se těžiště teoretického myšlení přesunulo spíše do anglo-americké oblasti. Česká archeologie paleolitu, již vzhledem k jedinečnému inventáři kterým disponuje, musí udržovat rovnováhu mezi deskriptivní, analytickou a teoretickou prací a v tomto smyslu také absorbovat podněty ze zahraničí.

Paleoetnologie

Již v roce 1865 vznikl pojem paleoetnologie, aby vyjádřil odklon archeologie od předmětů a příklon k živému člověku – tedy snahu rekonstruovat lidské chování i vývoj osobnosti v různých společnostech minulosti. Pod přílivem etnologických údajů z nových kolonií, jimiž se tehdy intelektuální prostředí evropských velmocí obohacovalo, vystačila paleoetnologie po celá desetiletí s prostou aplikací různorodých informací o žijících lovcích. Protože však tyto analogie používala nesystematicky, náhodně a útržkovitě, vyvolala záhy kritiku, zejména z pozitivistického hlediska.

Po druhé světové válce se pojem paleoetnologie začal rozvíjet v podstatně odlišném smyslu (Leroi-Gourhan - Brézillon 1972). Východiskem tu byla empirická analýza detailních údajů archeologického výzkumu: technologické postupy při zpracování kamene a kosti, mikroskopické stopy práce na nástrojích, rozložení předmětů v prostoru sídliště. Takto koncipovaná paleoetnologie dokáže rekonstruovat nejen statickou strukturu loveckého sídliště, tedy polohu ohnišť a obydlí, ale se značnou mírou pravděpodobnosti zachytit i jeho původní dynamiku, hlavní komunikace, místa výroby, odhazování a akumulaci předmětů. Rovněž v jeskyních ozdobených malbami si Leroi-Gourhan (1971) počínal metodičtěji než jeho předchůdci, když sledoval rozložení maleb v prostoru, zastoupení různých druhů zvířat v jednotlivých částech jeskyně a statisticky tato pozorování hodnotil.

Na Moravě razil pojem paleoetnologie již K. Absolon (1947). Přestože tak ještě nečinil v nějakém pevně definovaném smyslu, přijali jsme jeho termín do názvu specializovaného pracoviště při Archeologickém ústavu AV ČR, abychom tak zdůraznili kontinuitu výzkumu a analýzy našich hlavních paleolitických sídlišť. Z toho však vyplývá i potřeba ujasnit si, jaký obsah by tento pojem na samém konci 20. století měl vyjadřovat a jak se dotkne oblasti

interpretace. Aktuálním úkolem tohoto článku je tedy nastínit strukturu a stategii paleoetnologie v podmínkách našeho současného výzkumu.

Procesuální a postprocesuální archeologie

V 60. letech začala být naléhavá teoretická otázka, jak testovat shromážděné archeologické údaje vůči formálním hypotézám. Takto „zvědečtěná" archeologie se začala přirozeně otevírat teoriím z oblasti filozofie vědy, a obecné systémové teorii. Od jednoduchých vysvětlení přecházejí archeologové k systémovému přístupu, aby tak zobrazili kulturu jako komplikovaný systém vzájemně působících prvků. Odtud se odvozují další subdisciplíny: etnoarcheologie, geoarcheologie, kulturní ekologie či sídelní archeologie.

Podle vlastních prohlášení (např. Binford 1978, 1981, 1989) je procesuální archeologie založena na deduktivním výzkumu, který vychází z artefaktů a jejich formálních znaků, explicitně vytváří hypotézy a zpětně je testuje. Svět je poznatelný. Také jednotlivé metody jsou kumulativní v tom smyslu, že syntetické archeologické údaje se interpretují na základě následných pracovních hypotéz a ty jsou znovu a znovu testovány. Kultura je v tomto pojetí chápána jako způsob mimotělesné adaptace na přírodní prostředí a jako důsledek jedinečné lidské schopnosti symbolizovat předměty i jevy.

Procesuální období vystřídalo kritické období označované souhrnně jako postprocesuální. Sevřený funcionalistický systém totiž narušily úvahy o smyslu kultury, pokud se v nich prosadil spíše onen symbolizující, individualistický a ideologizující směr pohledu. Kultura pak už není jen chováním v daném přírodním rámci, ale rovněž způsobem, jak připisujeme našemu životu smysl a jak jej vyjadřujeme. V této atmosféře se rozvíjejí kritické pohledy na minulost i na archeologii samu pod zorným úhlem jejího ideologického prostředí (Hodder 1991), ale současně se důrazně hlásí o slovo i pestrá směsice dalších směrů a názorů, které se dosud cítily potlačeny.

Jestliže po několik desetiletí stály proti sobě dvě základní paradigmata – tradiční, kulturně historické pojetí proti funkcionalistickému pojetí kultury jako adaptace – pak nyní se uvolnil prostor pro podstatně širší variabilitu přístupů. Často se zdůrazňuje, že kritika procesualismu a jeho výzkumného programu sama o sobě nestačí, že je nutné modifikovat nové postupy vzhledem k nově vymezeným rámcům (kritická teorie, poststrukturalismus, strukturální marxismus, feminismus). Je nutno se vyvarovat i toho, aby teoretické práce ústily jen v kombinování nových a aktuálních pojmů do složitých vět a odstavců, aniž by přinášely skutečný význam a smysl. Avšak hlavní metodické postupy procesualismu i postprocesualismu archeologii obohatily trvale a dále se rozvíjejí.

Teorie kulturních změn

Typologie artefaktů vyúsťuje v časoprostorový řetězec archeologických kultur, který tvoří solidní základ pro další archeologická srovnání. Kulturní změnu popisuje typologie pomocí sobě vlastních schemat, například že kultura A vznikla z kultury B převzetím určitých typů nástrojů z kultury C. Použijeme-li tu jako analogii proměny slohů, stylů a módy, které proběhly v Evropě za poslední tisíciletí, vidíme, že je to těžko postižitelný proces, probíhající různou rychlostí v různých částech kontinentu, že sice bývá závislý na závažných změnách v ekonomice či v politice, ale stejně tak i na nevypočitatelných vlnách sympatií a vkusu.

Současná teorie kulturních změn v archeologii se opírá o tři klasické procesy: objev, difuzi a migraci. Objev znamená vznik nové koncepce, případně modifikaci myšlenek

starších, a jeho přeměnu v artefakty nebo jiné inovace. Nejzřetelněji je to patrno u technik zpracování kamene či kosti. Řada objevů v oblasti myšlení však nezanechá v archeologickém záznamu žádnou prokazatelnou stopu. Nadto je patrno, že již v paleolitu byla objevena řada evolučně významných technik, aniž by se dočkaly širšího praktického využití. Tak například objev vypalování hlíny v Dolních Věstonicích a Pavlově nebyl využit k výrobě nádob ale figurek, objev broušení kamene neposloužil k výrobě seker ale ozdobných předmětů - a zda se uplatnil objev textilu při tkaní základního oděvu ani nelze rozhodnout. Snad proto některé tyto techniky vzápětí zanikaly, aniž by podnítily další kulturní změny. A proto také vnímáme nejvýrazněji až domestikaci rostlin a zvířat, která podmínila určité zobecnění a vnitřní integraci celého komplexu dalších technologií (Boserup 1965, Flannery 1976).

Difuze je proces, kdy se nová myšlenka nebo předmět šíří mezi jedinci nebo celými skupinami, a to na velké vzdálenosti. Probíhá pomocí různých mechanismů jako jsou lovecké či bojové výpravy, kontakt mezi sousedními skupinami a migrace celých skupin. Pojetí difuze vychází z prací F. Boase a A. Kroebera, kteří zdůraznili i symbolickou váhu a prestiž kultury, neboť ta určuje, zda bude kultura přijata a šířena jinými společnostmi. Protože v archeologickém záznamu se takto podmíněný vliv přímo neodrazí, difuzionisté argumentovali, že přijímání cizích kulturních prvků (akulturace) je podmíněno pouze kontaktem, tedy prostě tím, zda se o nich další populace dozví. Etnologie však popisuje četné kultury, a to právě lovecké, které technologické inovace v sousedství znají, aniž by projevily zájem přijmout je za své.

Koncepce migrací trpí podobnými problémy jako difuze, i když v tomto případě počítáme s přímým přesunem lidských skupin. Migrace je důsledkem záměrného rozhodnutí změnit nebo rozšířit své teritorium. Bude tedy třeba kombinovat demografické, kartografické a chronologické údaje a opřít se o stratigrafické sledy, které dokládají změnu v celém inventáři archeologické kultury. Významným potvrzením může být i antropologické svědectví o paralelní výměně populace, pokud je k dispozici kosterní materiál. Archeologie a historie rozlišuje několik druhů migrací, přičemž rozhodující je, zda populace směřuje do prázdných nebo již osídlených teritorií.

Zakladatelé moravského paleolitického výzkumu, J. Wankel a K. Absolon, většinou považovali lovecké migrace za hlavní hybnou sílu vývoje a jeho proměn. Zhruba od poloviny našeho století se naopak začala u nově nastupující badatelské generace prosazovat teorie lokálního vývoje, která si učitý vliv u některých autorů udržuje dodnes. Obě tato stanoviska jsou extrémní. U nás, tedy v prostoru ležícím na strategicky důležitých komunikacích uprostřed kontinentu, nadto pravidelně zasahovaném zásadními změnami klimatu, se zřejmě oba procesy prolínaly. Archeologický záznam zachycuje jak plynulý vývoj, tak minimálně pět momentů obecnější kulturní změny, které jsou vysvětlitelné migrací: první osídlování Evropy člověkem (1 000 000–750 000 let), šíření moderního člověka (40 000 let), přesun gravettských populací k východu před druhým glaciálním maximem (20 000 let), následná kolonizace magdalénských lovců (15 000 let) a konečně příchod prvních zemědělců (7 500 let).

INTERPRETACE ARCHEOLOGICKÉHO ZÁZNAMU

K „oživení" archeologického záznamu (tedy předmětů a jejich vztahů, situací a jejich kontextu) směřuje celý komplex metod, které se snaží pokrýt ekologické, ekonomické, sociální i psychologické aspekty loveckých společností. Částečně jsou převzaty z jiných

oborů, částečně přizpůsobeny potřebám archeologa a částečně jde o nově utvářené metody archeologii vlastní.

Geoarcheologie

Prostředí archeologické kultury pomáhají rekonstruovat vědy o zemi. Metody převzaté z tohoto vědeckého prostředí a aplikované v archeologii se v angloamerické literatuře označují souhrnným názvem geoarcheologie, ale můžeme je členit do několika větších skupin.

Nejprve jsou to geochemické, elektromagnetické a další metody archeologické prospekce a datování: typické je, že archeolog více méně pasívně přijímá jejich výsledky, aniž by zasahoval do procesu utváření těchto dat. Ostatní geoarcheologické metody se naproti tomu přímo týkají archeologického výzkumu v terénu i jeho následných interpretací. Je to formování lokality v ploše i ve stratigrafii, jenž archeologa nutí průběžně odlišovat lidské zásahy od biologických, geologických a pedologických procesů, které na lokalitě proběhly po jejím opuštění. Dále metody relativního (stratigrafického) datování sedimentů. Poslední velkou skupinu metod tvoří rekonstrukce přírodního prostředí, skládající obrazy zmizelých krajin z pestrého spektra paleogeografických a biologických analýz (rozbor měkkýšů, pylu a řada dalších).

V české archeologii mají tyto obory velmi dobrou tradici (např. Demek - Kukla 1969; Ložek 1973; Kukla 1977; Svoboda - Ložek - Vlček 1996). Nejnověji shrnuje několik aktuálních aspektů spolupráce mezi geology a archeology J. Kovanda (1998). Mezi jeho řádky zaznívá cosi podstatného: rozdíl, který dnes mezi oběma profesemi vytvářejí nejen metody, ale už samy výchozí přístupy a vnímání zkoumaných jevů. Interdisciplinární výzkum paleolitu však bude nucen vychovávat takové odborníky, kteří dokáží oborové hranice překonávat.

Typologie versus trasologie

Archeologické předměty se klasifikují pomocí taxonomie, která na základě jejich vlastností (atributů) buduje systém názvů, a systematiky, která je kategorizuje podle archeologických nebo jiných hledisek. Jde tedy nejprve o vymezení typů a poté o postižení vztahů mezi typy. Již v této stručné formulaci se skrývají rozpory a alternativy, uvolňující prostor pro individuální přístup jednotlivých archeologů. Typ, a v našem případě půjde především o typ kamenného nástroje, chápou někteří archeologové víceméně intuitivně jako tvar opakovaně vytvářený (především systémem retuší) a tedy důvěrně známý, odrážející určité aspekty myšlení své doby a nesoucí konkrétní jméno (Soneville-Bordes - Perrot 1954, 1955, 1958, Bordes 1961, Brézillon 1978, česká verze Klíma 1956). Podle jiných archeologů vyplyne pojem typu teprve jako výsledek analýzy, totiž jako souhrn opakujících se atributů (surovina, technologické prvky, retuše) a retuše budou řazeny do systému podle skupin (Laplace-Jauretche 1957, Mania - Weber 1986). První přístup je „lidštější" a může se opřít o určité etnografické a lingvistické paralely z Austrálie, pokud výrazné artefakty skutečně svá jména dostaly. Vokabulář typů by tedy odpovídal i struktuře jazyka (jinou otázkou je, jak dalece se podobá nomenklatuře archeologické). Druhý přístup je exaktnější, umožňuje zakódovat typ jako systém a tyto systémy srovnávat. Pokud se aplikují statistická vyhodnocení, bude první postup subjektivnější a druhý objektivnější, ovšem jeho objektivita může být jen zdánlivá.

Typy či celé typologické struktury se ovšem vyskytují v čase a prostoru. Jejich význam je rovněž chápán rozporně. Archeologové tradičního ražení s nimi pracují jako s kulturními

indikátory a používají je k identifikaci pravěkých etnik. Typologická deskripce se stává vyústěním jejich práce a typologie sama disciplínou veskrze samoúčelnou. Naproti tomu podle funkcionalisticky a procesualisticky uvažujících archeologů odráží typ nástroje spíše funkci, k níž byl určen.

Spor na toto téma mezi Bordesem a Binfordem byl původně veden na příkladu francouzského středního paleolitu, ale protože byl na tomto materiálu neřešitelný, přenesla se argumentace se postupně k etnografickým analogiím. Na základě pozorování u arktických Eskymáků pak Binford (1978) opakovaně konstatoval, že typologie nástrojů sama o sobě nemá etnický ani sociální význam, ale naopak zjišťoval přímý vztah mezi kulturními formami a různým přírodním prostředím a ekonomikou. Otázka je však ještě složitější. Například kamenné hroty šípů (a morfologie hrotů je obecně považována za velmi citlivý typologický ukazatel) u „kanojových Indiánů" kmene Yamana a „pěších Indiánů" kmene Selknam v Ohňové zemi mají totožný tvar, přestože oba kmeny mají odlišný původ, jazyk a žily zcela odlišným způsobem života – první z nich sbírali škeble, rybařili a lovili při pobřeží mořských průlivů, druzí lovili ve vnitrozemí (Svoboda 1996).

R. C. Dunnell (1971), který aplikoval na předměty evolucionistické, v podstatě darwinisitické hledisko, jistě zdůrazní takové vlastnosti, které kladně působí v procesu přizpůsobení k danému prostředí, oproti vlastnostem řekněme neutrálním. Potom se v první kategorii objeví funkčnost předmětu a ve druhé styl, který prozrazuje spíše kulturní vztahy. Naproti tomu M. Wobst (1977), který položil důraz na komunikativní význam stylu, ukázal, že některé stylizované předměty, například ozdoby, pomáhají na první pohled odlišit jedince různého společenského statutu nebo i celá etnika. J. Sackett (1990) rozlišuje aktivní a pasivní úlohy stylu. První z nich je vědomě účelová a slouží při výměně informací, tak jak to navrhl již Wobst. Také druhá stránka stylu plní podobné funkce, ale tentokrát se to děje nevědomě. Dovedeme-li tyto argumenty do důsledku, uvidíme, že usnadnění komunikace mezi jedinci i lidskými skupinami je vlastně podstatnou součástí přizpůsobení. Jinými slovy, také styl se přímo stává funkčním.

Artefakt má ovšem svou dynamiku, svůj životopis, během něhož mění svůj význam. H. Dibble (1995) sledoval tvarovou proměnu středopaleolitických drasadel během opakovaného používání a přiostřování. Ještě nápadnější redukce a nakonec úplná deformace původně dokonalého tvaru je patrna na příkladu kamenných nožů, které používali řezníci dynastického Egypta při rituálním zabíjení dobytka na pyramidových pohřebištích (Svoboda - Vachala 1989). V tomto případě je totiž výpověď artefaktů nezvyklým způsobem doplněna a oživena: zobrazení pracovních scén a nápisy na stěnách mastab Staré říše ukazují, jak řezníci v pravidelných intervalech ostří své nože retušéry zavěšenými u cípu suknice, zachycují drobné odštěpky odletující od nožů a dokonce zaznamenávají i to, co si přitom řezníci říkají.

Čitelný záznam, který práce vytvoří na povrchu předmětu, zkoumá trasologie (Semenov 1957; Keeley 1980; Shea 1992; Beyries, ed., 1993 aj.). Pracovní stopy mohou být patrné již pouhým okem, ale zejména mikroskopicky, případně ve velkých zvětšeních pod elektronovým mikroskopem. Jsou to hrubé, makroskopicky patrné deformace, jindy mikroskopické struktury stejnosměrných rýh, které do povrchu předmětu během opakovaných pohybů vyrývají pevnější částice, či souvislý obrus a lesk pokrývající celé plochy nástroje. V ideálních případech a při dostatečné zkušenosti lze určit zpracovávaný materiál (maso, kůže, dřevo, kost). Přirozeně, že výsledky se ověřují jednoduchým praktickým experimentem.

Teprve v poslední době se ukazuje, že je-li nástroj zkoumán ihned po vyjmutí z vrstvy, kdy jeho povrch je dosud intaktní, můžeme ještě zastinout i samy zbytky organických materiálů. Tento typ výzkumu, který prosazuje B. Hardy (v tisku), byl zatím aplikován na

třech evropských souborech, mezi nimi i při našich výzkumech mezolitických převisů v severních Čechách. Skutečně se přitom podařilo doložit nejen stopy pryskyřice, sloužící k uchycení charakteristických mikrolitů v držadle, ale také zbytky zpracovávaných hmot, které jistě bude možné přesněji určit.

Závěrem ještě jeden pozoruhodný jev: přímá závislost mezi typologií, tedy tvarem a průběhem retuší, a typem i lokalizací pracovních stop je spíše nahodilá než systematická. Zdá se tedy, že výroba určitého ustáleného tvaru a jeho následný praktický účel odpovídají dvěma rovinám myšlení. A že jejich logické propojení či vzájemná podmíněnost jsou volnější, než bychom očekávali.

Operační řetězce

Když francouzští archeologové definovali tzv. operační řetězce („chaines opératoires", Geneste 1985), měli přitom na mysli rekonstrukci vícefázové výroby štípané industrie surovinou počínaje a hotovým, případně reutilisovaným nástrojem konče. Podobné systémy byly v archeologii aplikovány již dříve (např. tzv. dynamická technologická analýza polských archeologů, Schild 1980), avšak nový pojem operačních řetězců rychleji pronikl do mezinárodní vědy. Výsledky lze testovat jednak zpětným skládáním artefaktů (Cziesla et al. 1990, Škrdla 1997), jednak experimentem.

V současné době je tento pojem aplikován na technologické postupy obecně, a to i v oblasti umění. Například R. White (1997) podrobuje umělecké artefakty rozboru z hlediska operačních řetězců, které počínají u záměru, pokračují k výběru suroviny, pak přes jednotlivé technologické fáze výroby až po různé etapy použití; tímto postupem se autor snaží propracovat k minulým významům. V nejširší rovině lze o operačních řetězcích hovořit při analýze jakýchkoli plánovaných činností a strategií, takže se tento typ analýzy promítne do hodnocení komplexnosti chování a myšlení v minulosti.

Analýza zdrojů

Základní součástí kulturního systému je způsob získávání výživy. Odhadnout kalorické nároky pravěké populace je obtížné, avšak úspěšný systém se obvykle archeologicky nepřímo projeví, například v komplexnosti kultury (Yesner 1994). Dlouhodobý potravní stres prokazuje hypoplasie zubní skloviny (například u neandertálců nebo u některých magdalénských populací; Trinkaus 1992), zatímco bohatství rituálů a umění alespoň nepřímo naznačuje blahobyt (jihomoravský gravettien, kde studium dentinu svědčí pouze o přechodném onemocnění jednotlivce). Optimální exploatace zdrojů podmiňuje demografický růst (Boserup 1965, Flannery 1976).

Přímé doklady nabízejí zvířecí kosti a rostlinné makrozbytky. Zooarcheologie se soustřeďuje na zvířecí kosti (srv. např. Binford 1981; u nás Musil 1997), které umožňují nahlédnout do loveckých praktik, avšak dochovávají se v tak zlomkovitém stavu, že odhady zabitých zvířat na konkrétní lokalitě jsou obvykle vzdáleny od skutečnosti. „Skutečné zvíře" se tak odlišuje od „archeologického zvířete". Výběr zvířat je ovlivněn relativním množstvím masa a tuku, které ten či onen druh nabídne (Speth - Spielmann 1984), dostupností během ročního cyklu, vzdáleností loviště od sídliště, ale i kulturními tabu (kulturní materialismus ovšem nabídne teorie, vysvětlující i pragmatické kořeny takových tabu). O způsobech zabíjení a porcování zvířat svědčí prostorové rozložení kostí. Důležité jsou zuby, poměrně přesně dokládající i věk zabíjených zvířat. Vyhubení zvířete, jeho vymírání nebo přesun stád do

jiných oblastí pod tlakem změněného klimatu rovněž ovlivní zastoupení druhů v archeologickém záznamu.

Tafonomie se zaměřuje na procesy, které působí na organismus po smrti a vedou k jeho fosilizaci (respektive archeologizaci), kdy organické zbytky de facto přecházejí z biosféry do litosféry. Dokumentují se rovněž analogické procesy v dnešní přírodě. Po šelmách přicházejí další vlivy: voda, svahové posuny, činnost kořenů a drobných zvířat v půdě a člověk. Některé informace o způsobu zániku poskytuje věková struktura zemřelé populace. Náhlá přírodní katastrofa se totiž projeví rovnoměrným zastoupením jedinců různého stáří, zatímco šelmy a lovci zabíjejí pod zorným úhlem určitého výběru. To ovšem platí v ideálních případech, třeba na příkladech ze současné africké přírody, zatímco archeologická naleziště málokdy hovoří jednoznačným jazykem.

Doklady rostlinné stravy jsou v archeologickém záznamu lovců a sběračů velmi vzácné, i když jistě hrály podstatnou roli: rozdrcenné rostlinné tkáně, zřejmě zbytky kaší z dětských exkrementů (v Dolních Věstonicích a později na některých lokalitách Předního východu, Mason a kol. 1994), skořápky lískových oříšků na mezolitických nalezištích (z našich nových výzkumů například pískovcové převisy v severních Čechách) a poté už i nálezy zrna spolu s drticími kameny evidentně určenými k jejich rozmělnění. K tomu přistupují doplňující zdroje, které v tom či onom kulturním systému nabývají významu: ptáci, ryby, měkkýši.

Z anorganických surovin, které se na lovecké sídliště dostaly, věnuje archeologie již tradičně největší pozornost horninám vhodným k výrobě kamenných artefaktů (např. Přichystal 1994). Tento obor, který má dobrou tradici právě na Moravě a nazývá se tu někdy petroarcheologie, totiž umožňuje sledovat výběr surovin, mapovat jejich zdroje v krajině a sledovat jejich osudy od místa těžby přes transport až po využití na sídlišti. Vedle hlavního kritéria, kterým je dostupnost zdroje a jeho vzdálenost od sídliště, vystupují další: kvalita či zbarvení kamene. Za pohyby kamene se skrývají vztahy populace ke zdrojům (například vlastnické vztahy), periodické pohyby lidských skupin (výpravy za surovinami), ale i mezi skupinami navzájem (dary, výměna a tedy snad i počátky obchodu). Metodicky lze analýzu kamenných surovin řadit do geoarcheologie.

Pokud sledujeme (případně mapujeme) polohu zdrojů ve vztahu k sídlištím v rámci konkrétního regionu, přeroste analýza zdrojů plynule do systému sídelní archeologie.

Sídelní archeologie a prostorová analýza

Sídelní archeologie zkoumá měnící se strukturu osídlení jako součást analýzy adaptačních vztahů mezi lidmi a jejich vnějším prostředím, a to přírodním i kulturním (Chang, ed. 1968). Charakter archeologické krajiny je kumulativní a vzniklá struktura osídlení (settlement pattern) vyplývá do značné míry z určitého lidského rozhodnutí. Za ním lze tušit celou škálu důvodů praktických, politických, ekonomických a sociálních, mezi něž patří i důvody náboženské.

Trigger (1968) rozkládá strukturu osídlení do tří rovin: systém komunit v krajině, skupina obydlí a detailní záběr na jednotlivé obydlí. Na každé úrovni se rozehrává systém vzájemných vztahů a ty se stávají předmětem analýzy. Základem prostorové analýzy je typologie a hierarchizace sídlišť. Taková klasifikace by měla poskytnout objektivní kritéria pro členění lokalit podle velikosti, funkce a dalších vlastností. Přirozeně, že klasifikační systémy se mění v závislosti na kultuře a jejích časoprostorových souřadnicích. Archeologie paleolitu tu má nesnadné postavení, protože některé stopy lovců v krajině bývají nepatrné.

Jednou z často kladených otázek je počet obyvatelstva, a to ve všech třech rovinách. Zatím žádná metoda neumožňuje přímo vypočítat hustotu pravěké populace, prostě proto, že proměnných je příliš mnoho a nelze je vždy z archeologického záznamu vyčíst. Můžeme například odhadnout počet obyvatel jedné paleolitické chaty (Klíma 1983), ale problém spočívá v tom, kolik staveb stálo na místě v danou chvíli současně (z etnoarcheologického hlediska srv. Kent 1991). Plán sídliště, získaný archeologickým výzkumem, je tedy nutno pracně testovat z hlediska datování jednotlivých obydlí, vzájemných prostorových vztahů (respektování se nebo překrývání), vztahů mezi předměty nalezenými uvnitř (například skládání kamenných artefaktů) a ani pak nedospíváme vždy k jednoznačným závěrům. Jiné východisko těchto odhadů představuje kvantum zkonzumované potravy, ať už na loveckých tábořištích v Evropě nebo na odpadních hromadách ze škeblí v Americe. I v případě, kdy máme k dispozici kompletní vzorek potravinového odpadu, by ovšem bude nutné vztáhnout jej k délce osídlení, kterou obvykle neznáme.

Teprve v pozdním paleolitu a mezolitu se objeví další zdroj demografických informací – specializovaná pohřebiště. Ani demografická výpověď nejstarších pohřebišť, přestože je podstatně objektivnější než u ojedinělých hrobů mladého paleolitu, však nebude jednoznačná: i v případě optimálně dochovaných pohřebišť totiž nevíme, do jaké míry je vzorek pohřbené populace zkreslen sociálně podmíněným výběrem pohřbených.

Velikost populace ovlivní vztah k okolní krajině. Předpokládá se, že v okolí sídliště leží prostor, který je zásobuje (site-catchment analysis). Ten má své dané zdroje a tedy i svou úživnou hodnotu (carrying capacity). Únosnost krajiny však není zcela determinující, protože ji lze zvýšit změnou ekonomiky a technologie. Původní studie zkoumající okolí hory Karmel na Předním východě (Vita-Finzi - Higgs 1970) byly spíše určitým vymezením ideálního zázemí lokality a následnou inventarizací jeho zdrojů: pro lovecká sídliště se předpokládal kruh, jehož poloměr je určen dvouhodinouvou chůzí (10 km), u zemědělců jen hodinovou chůzí (5 km). V systémový přístup tyto analýzy přerostly zejména v pracech K. V. Flanneryho (1976), když zkoumal přechod od lovecko-sběračského k zemědělskému systému v údolí Oaxaca v Mexiku.

V pojetí K.W. Butzera (1982) otevírají formální metody prostorové analýzy ztěží něco více než obecnou perspektivu či výsek ze širšího pohledu na archeologické naleziště, tak jak vyplyne z úvahy o rozložení zdrojů a možnosti jejich čerpání na dané úrovni informací a technologií. Už z toho je zřejmé, že prostorová analýza je vývojově podmíněna. Teoreticky by měla pojmout dlouhodobý proces směřující od jednoduchého, volného a nespecializovaného pohybu k stále více specializovanému bytí, vymezenému prostředím a ročním cyklem, který nakonec přeroste v zemědělství a v usedlý způsob života. Tato myšlenka, rozvíjející darwinovskou (interpolovanou) představu vývoje od jednoduššího ke složitějšímu, narazí na problémy, jakmile je aplikována na prostředí primátů či raných hominidů. Dalším závažným problémem je čas – bude rozdíl, byla-li lokalita osídlena po několik hodin či dní, po celé roční období nebo trvale po více let.

Prostorová analýza loveckých areálů vyústila v řadu možných modelů. Několik z nich vypracoval sám Butzer, další přibývají s rozvojem terénního výzkumu. Většina modelů předpokládá víceméně pravidelný rytmus soustředění a rozptylu lovecko-sběračské populace, podle ročních období a podle dostupnosti zdrojů. Nejjednodušší je cyklický roční pohyb mezi nalezišti uspořádanými v jakémsi kruhu; proti němu stojí radiační model jediného centrálního tábořiště, odkud se paprskovitě rozebíhají a vracejí výpravy všemi směry, rovněž v sezonním rytmu. Oba modely se mohou kombinovat, pokud každé tábořiště na obvodu kruhu se přechodně stane radiačním centrem. Ve zvláštních podmínkách přistupují další alternativy,

například pulzující pohyby mezi dvěma typy prostředí, mezi nížinou a horami, mezi mořským pobřežím a vnitrozemím nebo pohyb podél osy, určené pobřežím či řekou.

V současné české archeologii představuje prostorová analýza intenzivně diskutované téma, ať již jde o teoretické práce či o praktické aplikace na konkrétní regiony. V centru zájmu jsou ovšem sídelní areály pravěkých zemědělců, nezřídka s poukazem na větší viditelnost a menší vliv postdepozičních procesů. Lovecké osídlení se ovšem liší už svou podstatou, a to sníženou stabilitou a nápadnou variabilitou, pokud jde o rozložení jednotlivých kultur v krajině. Databáze pro lovecké osídlení, která se v současné době utváří, nabízí dobrou základnu pro teoretické zhodnocení této variability a jejích možných důvodů, ať už je ovlivněna klimatem, dostupností zdrojů či strukturou společenosti.

Jako východisko pro srovnávací analýzu loveckého osídlení byly zatím vypracovány některé dílčí koncepce (Czudek 1994; Svoboda - Ložek - Vlček 1996 s lit.). Například území střední Evropy se evidentně člení na určitá pásma, preferovaná konkrétními kulturami: jižní pásmo (jižní Německo, Rakousko a Morava), kde dosahuje maximální hustoty aurignacien a gravettien; severní pásmo (střední Německo, Čechy) s typickým osídlením starého a středního paleolitu a pozdního paleolitu; a jihovýchodní pásmo (Slovensko, Maďarsko) s víceméně průběžným středo- až mladopaleolitickým osídlením. Z detailnějšího pohledu na Moravu vyplývá několik krajinných typů, jejichž význam je rovněž u jednotlivých kultur odlišný: kras (převážně střední paleolit, magdalénien), rozhraní vrchovin a nížin (počátek mladého paleolitu, epigravettien), údolí řek (gravettien) a vrchoviny (pozdněpaleolitická až mezolitická kolonizace). Z dílčích koncepcí jsou to např. exploatační oblasti kamenných surovin, neméně závislé na kulturním vývoji a měnícím se chování.

Vnitřní analýza sídliště

Analýza loveckého sídliště obvykle vychází z polohy ohnišť coby přirozených center života; k nim jsou vztahovány objekty a předměty v okolí. Dynamický prvek do této analýzy vnáší zpětné skládání artefaktů, které ukazuje prostorové vazby mezi jednotlivými částmi lokality i hlavní směry pohybu uvnitř obydlí (Leroi-Gourhan - Brézillon 1972; Cziesla 1990; Cziesla et al. 1990; Stapert 1990; u nás Škrdla 1997).

Není-li patrný obvod obydlí (věnec kamenů či kostí, kůlové jamky), což je zvláště na západoevropských lokalitách běžný nedostatek, nejsme si jisti, zda ohniště leželo uvnitř, ve vchodu nebo docela mimo stavbu; architektonické rekonstrukce tedy zůstávají jen hypotetickými. Jestliže A. Leroi-Gourhan kladl ohniště dovnitř stanu nebo do blízkosti vchodu, a takovou interpretaci by koneckonců potvrdily i četné etnoarcheologické údaje (Gamble - Boismier 1991; Kroll - Price 1991), pak D. Stapert (1990) upozorňuje na velmi častou polohu ohniště venku, ve vzdálenosti několika metrů od vchodu obydlí. Tyto rozdíly mohou být podmíněny i ročním obdobím. Pokud se venku běžně pracovalo, zůstal by stan archeologicky „neviditelný".

Doplňující a kontrolní informace poskytuje rozptyl předmětů v ploše. L. Binford (1978) rozlišil na sídlištích dvě hlavní zóny podle způsobu, jakým se do nich artefakty a další předměty dostaly. V blízkosti ohniště se v jeho pohledu nacházejí plochy, kam malé předměty spadly na zem během veškerých aktivit zde probíhajících („drop zones"); větší části odpadu, jako kosti či velké nepotřebné artefakty či jejich zbytky byly odhazovány dále a končily na periferii („toss zones"). Hlavním rozdílem mezi zónami, kde se předměty samovolně hromadily během činnosti a zónami, kam byly odhazovány, je jejich velikost. Mnohé plány

plošné distribuce artefaktů jasně ukazují, že jádra a další velké předměty obvykle skončí na periferii sídlišť („centrifugální efekt" ve smyslu H. Löhra).

Pokus o rekonstrukci obydlí na základě rozložení předmětů v ploše představuje Stapertova metoda „ring and sectors". Spočívá v počítání četnosti artefaktů v kruzích o poloměru 0,5 m okolo centra ohniště a jejich znázornění formou histogramu. Uvnitř stanu s centrálním ohništěm bude plošný rozptyl předmětů omezen stěnou stanu. V takovém případě lze předpokládat, že mnoho odpadu se vynášelo ven a ukládalo na hromadách. Například kumulace u vchodu jsou typické právě pro stany, obzvláště pokud byly obydleny v zimě. Dochází-li k centrifugálnímu efektu uvnitř stanu, pak se projeví stěna a sehraje funkci bariéry, neboť odpad se nahromadí proti ní („bariérový efekt").

Na většině Stapertem analyzovaných sídlištích platí takzvaný unimodální model distribuce, který se projeví jednovrcholovým histogramem. Přitom jádra leží obvykle o 0,5 až 1 m dále od ohniště než nástroje. Rozdíly jsou i v distribuci jednotlivých nástrojů podle funkce, neboť výrobní činnosti vyžadující čas a přesnost logicky vyžadují také teplo (blízkost ohniště), jiné spíše volný prostor. Podle velikosti se artefakty dělí do tří skupin (rydlový odpad, čepelky s otupeným bokem a jiné nástroje), čímž se centrifugální efekt stává ještě zřetelnějším. Větší nástroje, jako jsou rydla, leží v průměru dále od ohniště než malé kousky rydlového odpadu.

Při aplikaci téže metody na situaci v Gönnersdorfu definoval D. Stapert tzv. bimodální model. První vrchol histogramu leží opět ve vzdálenosti asi jednoho metru od centra ohniště, avšak druhý, vyšší vrchol se projevil ve vzdálenosti asi 2,5 m. Tento druhý vrchol je tvořen hlavně většími nástroji. První z vrcholů interpretuje Stapert jako pozůstatek pásma, v němž byly nástroje zanechány při výrobě, druhý z vrcholů dává do souvislosti s centrifugálním a bariérovým efektem. Už sám centrifugální efekt je zřetelnější uvnitř stanu než na otevřeném prostranství a bariérový efekt nadto indikuje průběh vlastní stěny. Stapert tedy rozlišuje sídliště s unimodální distribucí, která umožňuje několik výkladů (otevřené prostranství, vchod stanu), a bimodální distribucí, která indikuje ohniště uvnitř stanu.

Při analýze našich velkých loveckých sídlišť je třeba průběžně zohledňovat jejich polohu na svazích a vliv periglaciálních jevů na deformaci struktur a druhotné posuny předmětů. Přitom rozsah těchto procesů se může lišit v různých částech sídlišť (kostry dochované v anatomické poloze například dokládají víceméně intaktní části plochy).

ANALOGIE, INTERPOLACE, REKONSTRUKCE

Archeologický záznam a jeho interpretace jsou průběžně ovlivňovány, doplňovány a případně testovány pomocí analogií a interpolací z prostředí různých žijících společností. Archeologická teorie se proto tyto procesy (jimž archeolog podléhá i nevědomky) snaží usměrnit.

Archeologické analogie: etnoarcheologie a experimentální archeologie

Analogie sama je způsob dokazování, který předpokládá, že pokud předměty mají určité společné vlastnosti, budou mezi nimi i další podobnosti. Na základě známého se tedy pokouší určit neznámé. Většinu analogií považujeme za banální a používáme je automaticky. Ale i u předmětů na první pohled a obecně určitelných narazíme na problém při bližší interpretaci: kamenný hrot mohl být upevněn na šípu, oštěpu nebo ruční zbrani, nádoba mohla

být určena na vodu, potraviny, nebo posloužit jako tuková lampa, drticí kámen na rostlinnou potravu nebo barvivo. V takových případech se obracíme k pracovním stopám a dalším empirickým analýzám.

První analogie byly založeny na představě jednosměrného vývojového procesu, a proto se pokoušely o přímá srovnání žijících a pravěkých společností v jejich celistvosti. Dnes se analogie obvykle zaměřují na vybrané aspekty technologií, funkcí a stylu konkrétních předmětů z archeologických nálezů. Některé analogie své původní interpretace testují za použití většího počtu příkladů z různých společností. Přesto stále přetrvává značné nebezpečí omylu.

Funkcionalistická archeologie argumentuje tím, že kultury nejsou náhodným propojením jevů, ale jejich integrací, přičemž vzájemné ovlivňování jevů lze vědecky předvídat. Tento přístup vyplývá z procesuální archeologie, s jejím důrazem na vztah adaptace a kulturních systémů. Nejzřetelněji je funkcionalistické myšlení patrno ve způsobu, jak archeologové vybírají analogie z etnografického materiálu: analogie sice nabízí několik variant současně, ale funkcionalisté vybírají takovou, která co nejvíce připomíná archeologickou situaci svým prostředím, výživou a technologií a která je v čase i prostoru původní archeologické situaci nejbližší.

L. R. Binford (1978) zdůraznil základní problém těchto analogií: žijící systémy jsou dynamické, archeologický záznam je statický. Jakmile přestala působit energie oživující kulturní systém, nastupují statické podmínky. Obsah archeologického záznamu je komplexní systém vytvořený jak zemřelými lidmi, tak následnými mechanickými silami, tedy formačními procesy. Tato teorie, označovaná jako „aktualistická" hledá zprostředkování mezi statickým a dynamickým, jak to vyjádřil Binford, případně mezi archeologickým materiálem a chováním, jak to hlásá behaviorální archeologie M. Schiffera (1976). Aktualistická proto, že tyto vztahy zkoumá v jediném časovém rámci, který máme k dispozici – v současnosti, a to tak, jak ji definuje naše západní kultura.

Etnoarcheologie je etnografická archeologie, v současné době převážně materialisticky zaměřená, která dokumentuje rozložení předmětů a tvarů v prostoru ve vztahu k dějům, které na místě probíhají. R. Lee, I. DeVore (1976) a J. E. Yellen (1977) sledovali zvyky Křováků při sběru potravy, lovu a porcování zvířat a následně zachytili plány sídliště, členění společných a rodinných okrsků, lokalizaci činností, včetně stop takových činností. V této perspektivě se vznik tábořiště jeví jako komplexní proces, utváří se vědomými činy, jako je stavba zástěny nebo založení ohniště, ale také náhodnými procesy, například při vyhazování odpadu. Etnoarcheologie nás tak uvádí do prostorové analýzy loveckého sídliště a případně i dále, do oblasti jejích sociálních interpretací (Gamble - Boismier 1991, Kroll - Price 1991, Burch - Ellanna 1994).

Různé lovecké populace naší planety, díky odlišnému prostředí a specializaci, umožňují více rozvinout ten či onen směr etnoarcheologických pozorování. Nejen v archeologii, ale i v etnoarcheologii si však zachovává svůj vliv subjektivní přístup a orientace autora. Například údaje, které shromáždil v Austrálii R. A. Gould (1980), jsou pro archeology cenné zejména řadou konkrétních pozorování o výrobě, použití a smyslu kamenných nástrojů. Gould postihl rovněž symbolický význam, který má kámen i výrobek z kamene v australské společnosti. U Eskymáků Nunamiut, které mají mezi žijícími lovci primát v konzumaci masa, se L. R. Binford (1978) zaměřil spíše na způsob, jak tyto populace loví a zpracovávají soby, tedy především na kosti, které zůstanou na místě po lovu a po konzumaci. Tyto kosti sice ve své většině nejsou lidskými výrobky, ale způsob jejich použití i rozložení v prostoru je důsledkem záměrné činnosti. Mimo to jsou kosti surovinou pro

nástroje a další artefakty. Výsledkem Binfordova výzkumu je obraz Eskymáků Nunamiut jako pragmatických, racionálních lidí. Rozdíly ve stylu předmětů, například nástrojů, neodrážejí žádné podstatné změny v adaptaci a způsobu života.

Binfordův výzkum svým důrazem na ekologii, funkčnost a chování podstatně ovlivnil výzkum lovecko-sběračských společností v archeologii. Jiný přístup reprezentuje I. Hodder (1991), který zkoumal lovecko-sběračské a zemědělské společnosti v Zambii a v Súdánu a zdůraznil naopak symboly a jejich roli ve společenské strategii: symboly tvoří pevnou strukturu určující i chování dané komunity.

Etnoarcheologie pak překročí i meze lidské společnosti a sleduje chování zvířat. Například výzkum chování hyen, levhartů a dalších šelem ve východní a jižní Africe dokázal, že objevitel australopitéka R. Dart se patrně mýlil, když australopitékům přisoudil kostěné nástroje – ve skutečnosti šlo o kosti lámané a drcené šelmami. Hyeny, vlci a lvi lámou kosti podobně, proměnlivé je však množství kostí, které zatahují do svých doupat. U nás má podobně koncipovaný výzkum perspektivu při řešení otázky, zda množství medvědích kostí se nahromadilo v jeskyních přirozeně nebo jako důsledek záměrného lovu.

Jiný typ analogií nabízí experimentální archeologie, která se snaží opakovat pravěké techniky a způsob života za dobře kontrolovaných podmínek. Experimenty se provádí s každým aspektem pravěké kultury, počínaje výrobou kamenných nástrojů až po stavbu a využití obydlí (Malina 1980 s lit., konference *Modely a rekonstukce v antropologii,* Brno 1998). Málokdy však experimentální archeologové dospějí k jednoznačnému závěru, spíše postihnou možnosti a meze kdysi používaných technik. Klíčovým problémem je to, že experimentátor zůstává svou výchovou, motivací a chování součástí našeho, nikoli minulého kulturního systému.

V paleolitickém výzkumu jsou nejrozšířenější experimenty se štípáním kamenných artefaktů. Paleoindiánské techniky tímto způsoben ověřoval v USA D. E. Crabtree, ve Francii replikoval výrobní techniky paleolitu F. Bordes a oba pak ovlivnili celou řadu následovníků. V současném stádiu už experimenty zahrnují i vsazování artefaktů do rukojetí, práce s různými materiály a ověření pracovních stop, které přitom vznikají. Výsledky experimentů jsou rovněž konfrontovány s tzv. „operačními řetězci", logickými posloupnostmi, které se rekonstruují na základě původního archeologického materiálu. Optimální je, pokud v rámci celých rekonstruovaných sídlišť jednotlivé experimenty přerostou ve vnitřně propojený systém (např. projekty realizované v letech 1996-1999 v Horních Věstonicích a Sedlci u Mikulova).

Evolucionistické interpolace

Pro archaické lidské populace dnes neexistuje mezi žijícími zvířaty ani lidskými společnostmi na povrchu planety žádná analogie. U moderních lidských populací mladého paleolitu a mezolitu jsou sice metodicky přípustné analogie s žijícími lovci, avšak vzhledem k mimořádné časové vzdálenosti je míra jejich využití nejasná a počínaje prvotní paleoetnologií prodělává svou vlastní historii.

Mezi zvířetem, které v lineární evolucionistické perspektivě stojí na počátku vývoje, a naší vlastní společností se tedy otevírá jakoby „prázdné" období paleolitu. Lidská fantazie, pokud se snaží toto vakuum vyplnit, ovšem nemá tendenci produkovat kvalitativně nové formy života či kultury; spíše pracuje s kombinacemi prvků, které již v paměti byly zafixovány. Odtud metoda interpolace, v jejímž světle paleolitický lovec vystupuje jako soubor prvků lidských a zvířecích (myšlení, pohyby, úprava zevnějšku, oděv, obydlí).

Umělecké ztvárnění této představy bylo svého času tak dokonalé, že samo „zfosilizovalo". Není nesprávné (například Burianovy rekonstrukce archaických hominidů, zejména neandertálců, se dodnes jeví jako dokonalé), ale ve svém zobecnění může být příliš jednosměrné. Nebere zřetel na variabilitu pleistocenních lidských adaptací v čase a prostoru, a to archaických i moderních. Odchylky od stadardního pojetí, přestože jsou postaveny na nových empirických poznatcích konkrétního archeologického výzkumu, se pak jeví jako „nevědecké".

Interpolované rekonstrukce víceméně mechanicky předpokládají, že paleolitické adaptace by měly být alespoň v některém ohledu „ještě" nedokonalé. Výzkum v konkrétních podmínkách mladého paleolitu Moravy tu staví několik protiargumentů: extrémní klima jako stimulující faktor pro vytváření účinné ochrany (oděv, obydlí), ověření proveditelnosti těchto technologií metodou experimentu (práce s kamenem, kostí, kůží, rostlinnými vlákny a rekonstrukce obydlí) a sám charakter archeologických nálezů (precizní výrobní technologie, ozdoby, umělecké předměty).

Prehistorie myšlení

Pokusů proniknout do oblasti myšlení v paleolitu zatím není mnoho, neboť možnosti archeologického materiálu jsou omezené, v minulosti byly někdy přeceněny a toto téma je tedy posuzováno s určitým skepticismem. Orientační východiska tu poskytnou etnologické analogie (alespoň pro moderní populace), které lze konfrontovat s přístupy psychologie, etologie a lingvistiky (Lévi-Strauss 1962, Leroi-Gourhan 1964-65). V širším evolucionistickém záběru lze použít spíše interpolace, například (v duchu teze o ontogenezi coby zkrácené fylogenezi) budované na psychologii a chování dětí (Wynn 1989, Mithen 1996). Lingvistický pohled se zaměřuje nejprve na vznik jazyka (Noble - Davidson 1996) a poté na rekonstrukci původního „protojazyka", který by teoreticky měl být syntakticky jednoduchý ale významově bohatý (Mellars - Gibson, eds., 1996).

Problematická je korelace těchto teorií s empirickými daty, které nabízí archeologie. Do určité míry se tu lze opřít o komplexnost, případně plánovitost technologií, operační řetězce, sídlení strategie či interpretaci paleolitického umění a analýzu rituálů (Leroi-Gourhan 1964-65, Binford 1989). V současné době je aktuální zejména snaha postihnout a definovat (nebo naopak setřít) rozdíly v chování archaických a moderních hominidů (Stringer - Mellars, eds., 1989, Chase - Dibble 1992, Nitecki - Nitecki, eds., 1994).

T. Wynn (1989) sledoval pohledem Piagetovy analýzy ontogeneze chování změny v technologiích výroby kamenných nástrojů v průběhu celého paleolitu, aniž by shledal významnější kontrasty v myšlení a chování jednotlivých kultur; výrobní technologie se mu počínaje acheuléenem jeví jako plánovité a technicky vyspělé. V poslední době, v rámci rozsáhlejší syntézy, aplikoval S. Mithen (1996) Haeckelovský pohled na ontogenezi v kontextu měnící se modularity myšlení. V Mithenově pohledu jsou už zřejmé kvalitativní změny: jednotlivé moduly, zpočátku účelové, se nejen stávají komplexnějšími, ale formuje se i systém vzájemných interakcí - „architektura myšlení".

Nejvýrazněji odráží rozdíl mezi archaickými a moderními hominidy pojetí Noblea a Davidsona (1996), kteří akcentují jazyk, komunikaci a její uvědomění. Tuto záměrnost spatřují až v projevech moderních lidských populací (kolonizace Austrálie, paleolitické umění a hypoteticky i jazyk). Možnosti tématické analýzy paleolitického symbolismu a konkrétně umění nejsou v tomto směru zdaleka vyčerpány (Chase - Dibble 1992, Svoboda 1997).

Rozdíly ve vidění světa u archaických a moderních hominidů lze totiž tušit i v definování času a prostoru, do něhož člověk mladého paleolitu sám sebe (vědomě) vkládá.

Literatura:

Absolon, K. (1947): Paleoethnologická stavba velkých středoevropských diluviálních stanic. *Příroda* 40, 3-7, 25-29.

Beyries, S., ed. (1993): *Le geste retrouvé*. ERAUL 50, Liege.

Binford, L. R. (1978): *Nunamiut Ethnoarchaeology*. Academic Press, New York.

Binford, L. R. (1981): *Bones: Ancient men and modern myths*. Academic Press, New York.

Binford, L. R. (1989): *Debating archaeology*. Academic Press, San Diego.

Bordes, F. (1961): *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Université de Bordeaux, Bordeaux.

Boserup, E. (1965): *Conditions of agricultural growth: The economics of agrarian change under population pressure*. Aldine, Chicago.

Brézillon, M. (1968): *La dénomination des objets de pierre taillée*. Centre National de la Rechereche Scientifique, Paris.

Budil, I.T. 1995: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton.

Burch, E. S., Ellanna, L. J. (1994): *Key issues in hunter-gatherer research*. Oxford University Press, Oxford – Providence.

Butzer, K. (1982): *Archaeology as human ecology*. Cambridge University Press, Cambridge.

Cziesla, E. (1990): *Siedlungsdynamik auf steinzeitlichen Fundplätzen: Methodische Aspekte zur Analyse latenter Strukturen*. Holos, Bonn.

Cziesla, E., Eickhoff, S., Arts, N. Winter. D., eds. (1990): *The Big Puzzle. International Symposium on refitting stone artefacts*. Bonn.

Czudek, T. (1994): Reliéf Moravy a Slezska. In J.Svoboda et al., *Paleolit Moravy a Slezska*, Dol.Věst.stud. 1, 11-16.

Demek, J., Kukla, J. ed. (1969): *Periglazialzone, Löss und Paläolithikum der Tschechoslowakei*. Geografický ústav ČSAV, Brno.

Dibble, H. L. (1995): Middle Paleolithic scraper reduction: Background, clarification, and review of evidence to date. *Journal of Archaeological Method and Theory*, r. 2, s. 299–368.

Dunnell, R. C. (1971): *Systematics in prehistory*. Free Press, New York.

Flannery, K., ed. (1976): *The early Mesoamerican village*. Academic Press, New York.

Gamble, C., Boismier, W. A. (1991): *Ethnoarchaeological approaches to mobile campsites*. International Monographs in Prehistory, Ann Arbor.

Geneste, J.M. (1985): *Analyse lithique d'industries moustériennes du Périgord: une approche technologique du comportement des groupes humains au Paléolithique moyen*. These, Université de Bordeaux.

Gould, R.A. (1980): *Living archaeology*. Cambridge University Press.

Hodder, I. (1991): *Reading the past* (revised edition). Cambridge University Press, Cambridge.

Chang, K. C. ed. (1968): *Settlement archaeology*. National Press, Palo Alto.

Chase, P. G., Dibble, H. (1992): Scientific archaeology and the origins of symbolism. *Cambridge Archaeological Journal*, r. 2, s. 43–50.

Keeley, L. (1980): *Experimental determination of stone tool uses: A microwear analysis*. University of Chicago, Chicago.

Kent, S. (1991): The relationship between mobility strategies and site structure. In E.M. Kroll - T. D. Price, eds., *The Interpretation of archaeological spatial patterning*, 33-59. Plenum, New York - London.

Klíma, B. (1956): Statistická metoda – pomůcka při hodnocení paleolitických kamenných industrií: Návrh české terminologie mladopaleolitických kamenných nástrojů. *Památky archeologické,* r. 47, s. 193–209.

- (1983): *Dolní Věstonice.* Academia, Praha.

Kovanda, J. (1998): O spolupráci archeologů s geology. *Archeologické rozhledy* 50, 645-655.

Kroll, E. M., Price, T. D. (1991): *The interpretation of archaeological spatial patterning.* Plenum, New York – London.

Kukla, J. (1975): Loess stratigraphy of Central Europe. In K. Butzer, G. Isaac, eds., *After the Australopithecines,* 99–188. Mouton, The Hague – Paris.

Laplace-Jauretche, G. (1957): Typologie analytique. Application d'une nouvelle méthode d'étude des formes et des structures aux industries a lames et lamelles. *Quaternaria* 4, 133-164.

Lee, R. B., DeVore, I. ed. (1976): *Kalahari hunter-gatherers.* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Leroi-Gourhan, A. (1964–1965): *La geste et la parole.* A. Michel, Paris.

Leroi-Gourhan, A. (1971): *Préhistoire de l'art occidental.* Mazenod, Paris.

Leroi-Gourhan, A., Brézillon, M. (1972): *Fouilles de Pincevent: Essai d'analyse ethnographique d'un habitat magdalénien.* Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

Lévi-Strauss, C. (1962): *La pensée sauvage.* Plon, Paris 1962.

Ložek, V. (1973): *Příroda ve čtvrtohorách.* Academia, Praha.

Malina, J. (1980): *Metody experimentu v archeologii.* Academia, Praha.

Mania, D. - Weber, T. (1986): *Bilzingsleben III. Homo erectus.* DVW, Berlin.

Mason, S., J. Hather, G. Hillman (1994): Preliminary investigation of the plant macro-remains from Dolní Věstonice II and its implications for the role of plant foods in Palaeolithic and Mesolithic Europe. *Antiquity* 68, 48-57.

Mellars, P. - Gibson, K. eds. (1996): Modelling the early human mind. Mc Donald Institute for Archaeological Research, Cambridge.

Mellars, P. - Stringer, Ch. (1989): *The human revolution.* Princeton University Press, Princeton.

Mithen, S. (1996): *The prehistory of the mind.* Thames and Hudson, London.

Murphy, R.F. (1998): *Úvod do kulturní a sociální antropologie.* Sociologické nakladatelství, Praha.

Musil, R. (1997): Hunting Game Analysis. In: *Pavlov I-Northwest, The Upper Paleolithic burial and its settlement context,* Dol.Věst.stud. 4, 443-468.

Nitecki, M. H. - Nitecki, D. V. ed. (1994): *Origins of anatomically modern humans.* Plenum, New York – London.

Noble, W. - Davidson, I. (1996): *Human evolution, language, and mind: A psychological and archaeological inquiry.* Cambrige University Press, Cambridge.

Přichystal, A. (1994): Zdroje kamenných surovin. In J.Svoboda (ed.), *Paleolit Moravy a Slezska,* Dol.Věst.stud. 1, 43-49.

Sackett, J.R. (1990): Style and ethnicity in archaeology: the case for isochretism. In *The uses of style in archaeology.* Ed. M. Conkey, Ch. Hastorf, s. 32-43. Cambridge University Press, Cambridge.

Semjonov, S.A. (1957): *Pervobytnaja technika.* Nauka, Moskva.

Shanks, M. - Tilley, C. (1987): *Social theory and archaeology.* Polity Press, Cambridge.

Shea, J. J. (1992): Lithic microwear analysis in archaeology. *Evolutionary Anthropology,* r. 5, s. 143–150.

Schiffer, M. (1976): *Behavioral archaeology.* Academic Press, New York.

Schild, R. (1980): Introduction to dynamic technological analysis of chipped stone assemblages. In: *Unconventional archaeology,* 57-85. Ossolineum, Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk.

Sonneville-Bordes, D. - Perrot, J. (1954, 1955, 1956): Lexique typologique du Paléolithique supérieur: Outillage lithique. *Bulletin de la Société préhistorique française,* r. 51, s. 327–335, r. 52, 76–79, r. 53, s. 408-412, 547-559.

Speth, J. - Spielmann, K.A. (1984): Energy source, protein metabolims, and hunter-gatherer subsistence strategies. *Journal of Anthropological Archaeology,* r. 2, s. 1-31.

Stapert, D. (1990): Within the tent or outside? Spatial patterns in late Paleolithic sites. *Helinium,* r. 29, s. 14–35.

Svoboda, J. (1996): Ohňová země, Dolní Věstonice a etnoarcheologie. Analýza loveckých sídlišť. *Vesmír* 75, 377–383.

- (1997): Gravettské umění na Moravě: reflexe světa paleolitických lovců. *Umění* 45, 410-419.

Svoboda, J., Ložek, V., Vlček, E. (1996): *Hunters between East and West. The Paleolithic of Moravia.* Plenum, New York-London.

Svoboda, J. - Vachala, B. (1989): Kamenné nože z Abusíru (EAR), artefakt v pohledu dvou historických disciplín. *Archeologické rozhledy,* 41, 361-367, 473-475.

Škrdla, P. (1997): Pavlovian Lithic Technologies. In: *Pavlov I-Northwest, The Upper Paleolithic burial and its settlement context,* Dol.Věst.stud. 4, 313-372.

Trigger, B. (1968): *Beyond history: The methods of prehistory.* Holt, Rinehart, and Winston, New York.

Trinkaus, E. (1992): Paleontological perspectives on Neandertal behavior. In M. Toussaint, ed., *Cinq millions d'années, l'aventure humaine,* 151–176. Université de Liege, Liege.

Vita-Finzi, C. - Higgs, E.S. (1970): Prehistoric economy in the Mount Carmel area of Palestine, site catchment analysis. *Proceedings of Prehistoric Society* 36, 1-37.

White, R. (1997): Substantial acts: From materials to meaning in Upper Paleolithic representation. In M.W. Conkey et al., eds., *Beyond art,* 93-121. California Academy of Sciences, San Francisco.

Wynn, T. (1989): The evolution of spatial competence. University of Illinois, Urbana.

Wobst, M. (1977): Stylistic behavior and information exchange. In *For the Director: Research essays in honor of James B. Griffin.* Ed. Ch. E. Cleland, s. 317–342. Museum of Anthropology, Ann Arbor.

Yellen, J. E. (1977): *Archaeological approaches to the present: Models for predicting the past.* Academic Press, New York.

Yesner, D. R. (1994): Seasonality and resource „stress" among hunters-gatherers: Archaeological signatures. In E. S. Burch, L. J. Ellanna, eds., *Key issues in hunter-gatherer research,* 151–167. Berg, Oxford – Providence.

Summary

As a part of a complex analysis of the large hunter's settlements of South Moravia, this paper resumes the theoretical background to such an analysis (research history, paleoethnology, processual and postprocessual archaeology, theory of cultural change), examines the methods of interpreting the archaeological record (geoarchaeology, typology versus traseology, resource analysis, settlement archaeology), and further methods of archaeological reasoning (archaeological analogies, evolutionary interpolations, and prehistory of the mind).

O PŮVODU ANATOMICKY MODERNÍHO ČLOVĚKA (*H. SAPIENS SAPIENS*): PŘEHLED TEORIÍ A MODELŮ.

Vladimír Sládek
PřF MU v Brně, AÚ AV ČR v Brně

Úvod

Během posledních desetiletí se v paleoantropologii věnuje výrazná pozornost výzkumu původu a evoluční historii dnešních lidských populací. Současný člověk, v taxonomii označený jako *H. sapiens sapiens*, se narozdíl od svých archaických předků liší některými morfologickými znaky kostry. Tyto znaky považujeme za anatomicky moderní a o dnešním člověku proto také mluvíme jako o anatomicky moderním. (Stringer et al. 1984).

Vedle anatomicky moderních znaků kostry se *H. sapiens sapiens* vyznačuje i dalšími jedinečnostmi.

Člověk obsadil rozdílné prostředí a plasticky se mu přizpůsobil. To se mu podařilo díky velké biologické a etologické pružnosti, zejména pak díky možnostem různých individuálních (fyziologických) adaptací. Biologická a kulturní strategie anatomicky moderního člověka byla úspěšná nejen v mírném klimatu Evropy, ale i v prostředí extrémního chladu severských oblastí (Eskymáci), extrémního tepla a sucha pouští (Kungové, australští Aboriginálové), stejně jako v oblastech extrémních nadmořských výšek hor (obyvatelé Tibetu, Himaláje).

Člověk je tedy jediným druhem primáta, který obsadil více druhů ekologických nik Země. Ve srovnání s tímto velkým geografickým rozšířením jsou ale populace *H. sapiens sapiens* geneticky značně homogenní. Mírou této homogenity může být např. nízká mezi-skupinová variabilita (relativly low variation among-groups, Lewontin 1974) (Relethford 1995), vyjádřerná poměrem variability mezi skupinami relativně k celkové variabilitě (tzv. F_{ST}). Lewontinovi studie jako první prokázaly, že rozdíl mezi lidskými populacemi je pouze 6% (F_{ST}) (Lewontin 1974). Lidská variabilita se projeví až srovníním genomu uvnitř populace(within-groups), zde ve srovnání s celkovou variabilitou je to celých 90%. (Relethford 1995). Navíc srovnání genetické diverzity selektivně neutrálních genů by mělo ukázat, že je u menších populací nízká, u větších vysoká. Lidská genetická diversita je ale nižší než u populací, které jsou menší, např. antropoidní opice (Wilson et al. 1985). Z genetické homogenity druhu *H. sapiens sapiens* dále vyplývá další zvláštnost. Teoreticky lze i přes velký geografický rozptyl předpokládat křížení jedinců, kteří pocházejí z rozdílného prostředí.

Otázky jak se vyvinul *H. sapiens sapiens*, jaká je jeho další evoluční historie (fylogeneze) jsou hlavním tématem výzkumu, kterému se v paleoantropologii dostalo názvu: Původ anatomicky moderního člověka.

V roce 1856 objevili dělníci při vyklízení Feldhoferské jeskyně v Neanderově údolí fosilní pozůstatky připomínající současného člověka. Fuhlrott a Schaafhausen přiřadili nález k staré lidské rase, kterou pojemnovali neandertálci (Fuhlrott 1859, 1865, Schaafhausen

1857a,b, 1858). I když to nebyl první objev archaických hominidních pozůstatků, je to právě Neandertálec, který evoluci člověka fakticky rozprostřel do časové osy. Náboženský mýtus původu člověka založený zejména na jeho druhové neměnitelnosti byl přímo konfrontován s lidskou evoluční historií a archaické kořeny *H. sapiens sapiens* nebylo možno v dalších výzkumech přehlédnout.

Byli to neandertálci, které můžeme považovat za přímé předky anatomicky moderního člověka, nebo byla fylogeneze *H. sapiens sapiens* složitější a jeho kořeny musíme hledat jinde? Jakým modelem si můžeme přiblížit vznik a evoluci *H. sapiens sapiens*, zvláště známe-li jeho dnešní biologická a sociokulturní specifika?

Dnešní modely a teorie původu anatomicky moderního člověka se rozchází ve dva obecné směry:

- Monocentrický směr vysvětluje celosvětové rozšíření a nízkou mezipopulační odlišnost genomu *H. sapiens sapiens* jeho relativně recentním vznikem, omezeným pouze na jednu oblast Afriky. Z této oblasti se anatomicky moderní člověk rozšířil a obsadil ekologické niky v dalších regionech Eurasie, Austrálie a Ameriky. V průběhu svého rozptylu se v regionech moderní člověk setkal i s archaickými domorodci, potomky *H. erectus*, které postupně nahradil. Africké centrum, o kterém se v těchto souvislostech může hovořit jako o kolébce lidstva, se stalo jádrem i několika populárních označení monocentrického směru. Nejčastěji se setkáváme s názvem "Out of Afrika", ale někdy také s označením, ve kterém se výzkum počátku moderního člověka přirovnává k "hledání Ráje" ("The Search for Eden"). (Bräuer 1984 a-c, Stringer, Andrews 1988) (Obr. 1 a,b, Obr. 3).
- Polycentrický směr vidí evoluci člověka jako multiregionální, tj. že moderní člověk se vyvinul v několika centrech světa a do jeho formování zasáhly archaické skupiny různých regionů. Evoluční kořeny recentního člověka v každém regionu jsou proto podstatně starší, posunuté až k prvnímu rozptylu *H. erectus*. (Coon 1962, Wolpoff, Wu, Thorne 1984) (Obr.2 a,b).

Modely původu anatomicky moderního člověka

"There is now a near consensus among students of human evolutionary biology that origins of our own species, *H.sapiens* , is somehow intimately linked with the first intercontinental ancient hominid, *H.erectus*. However, neither the transformation of *erectus* to *sapiens* nor the transformation of ancient (archaic) populations of *Homo sapiens* to their anatomically modern succedents (*H. sapiens sapiens*) are matters of agreement in this scientific fraternity " Howell (1984).

Evoluce moderního člověka navazuje na vývoj *H. erectus* či podobné erectoidní formy. *H. erectus* byl první interkontinentálně rozšířený hominid a z Afriky začíná migrovat v pozdním spodním nebo v časném středním pleistocenu. O tomto rozptylu máme doklady z nejstarších vrstev některých lokalit Eurasie. V několika dalších regionech Eurasie a Afriky se populace *H. erectus* postupně rozvíjely a založily skupiny různých archaických domorodců. V tomto ohledu najdeme u modelů původu moderního člověka v zásadě shodu (Aiello 1993, Smith et al. 1989). Teorie vývoje moderního člověka se liší až v návazném vysvětlení hominidní evoluce středního a svrchního pleistocenu, tj. jaký byl další osud archaických domorodců a kdo z nich dal povstat modernímu člověku.

V rámci monocentrického a polycentrického směru se teorie původu moderního člověka dále rozcházejí a dnes lze hovořit zejména o těchto modelech:

Monocentrické modely:

vznik moderního člověka v jednom, omezeném regionu (Obr. 1 a,b, 3)

1) Afro-sapientní hypotéza (Bräuer 1984a-c)

2) Model druhového nahrazení (Replacement model) (Stringer, Adrews 1988)

3) Asimilační modely (Smith 1984, Smith et al. 1989, Trinkaus et al. 1992)

Polycentrické modely:

vznik moderního člověka ve více regionech (Obr.2 a,b)

1) Model "svícnu" (Coon 1962)

2) Multiregionální model (Wolpoff, Wu, Thorne 1984)

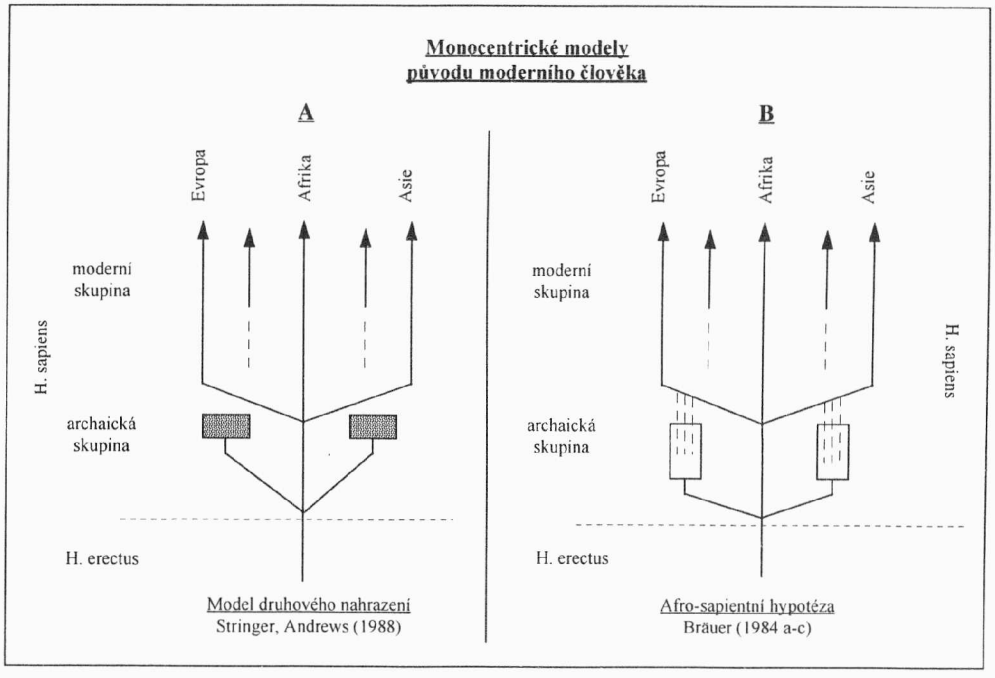

Obr. 1: Monocentrické modely původu člověka: a, RE model, b, AFS hypotéza.

Afro-sapientní hypotéza (AFS)

Hlavní teze:

Přechod od archaických forem k modernímu člověku proběhl pouze v Africe, odtud se moderní populace rozšířily na Přední východ a posléze i do Eurasie. Vývoj byl pozvolný, jeho výsledkem nebyl nový druh, proto se při osidlování nových oblastí mohla příchozí (anatomicky moderní) populace křížit s domorodci. (Obr.1 b)

AFS hypotéza byla postavena na základě pleistocenních hominidů z Afriky. (Bräuer 1978, 1983, 1984 a-c). Bräuer, který tuto teorii formuloval, se u afrického souboru zaměřil zejména na evoluční proměnu lebky, u které doložil vývojový přechod od archaických forem k anatomicky modernímu člověku. V dalším studiu prokázal, že se moderní člověk nejdříve vyvinul v Africe v období asi před 120, - 100, 000 lety BP a do ostatních regionů Předního východu, Eurasie atd., se moderní člověk dostal až následnou migrací. I když lze některé

Bräeuerovy úvahy sledovat v dřívějších pracech např Rightmireho (1979, 1984, 1986), byl Bräuer první, kdo byl schopen AFS hypotézu takto formulovat.

Na základě lebeční morfologie a upřesněného časového schématu Bäuer rozčlenil soubor pleistocenních hominidů Afriky a kořeny moderního člověka posunul až k erectoidní skupině archaického *H. sapiens*. Evoluci moderního člověka rozdělil do těchto fází:

1) časný archaický *H. sapiens*: primitivní erektoidní skupina

fosilie: Bodo, Broken Hill, Ndutu a Eyasi, Elandsfontain

2) pozdní archaický *H. sapiens*: transitní skupina

fosilie: Ngaloba, Florisbad, Omo 2, Eliye Springs, Guombe

TRANSICE archaický/moderní (120, - 100, 000 let BP)

3) časný anatomicky moderním *H. sapiens:* první anatomicky moderní hominidi

fosilie: Singa, Border Cave, Klasies River Main Site, Omo Kibish, Mumba Rock Shelter

Během posledního glaciálu se populace anatomicky moderního člověka rozšířily z Afriky na Přední východ, kde je nalézáme v obdobné morfologické podobě na lokalitách Qafzeh a Skhul. Na Předním východě se nové formy sice s předovýchodními archaickými (neandertálskými) populacemi částečně mísily (hybridization), ale později je vytlačily (replacement). Proces "hybridization and replacement" pokračoval i v dalších oblastech světa, průběžně byli vytěsněni např. evropští neandertálci. Přitom rozšíření moderních populací bylo postupné, příčiny pro tuto migraci lze hledat ve zhoršování klimatu a změnách prostředí v Africe (Boas et al. 1982, Bräuer 1984a, 1989).

Pro AFS hypotézu je důležitý předpoklad hybridizace moderních skupin s domorodci (např. s neandertálci). V oblastech, kam zasáhli moderní skupiny docházelo k biologickému kontaktu s domorodci a tento kontak nebyl jednosměrný. V průběhu koexistence došlo i u moderních skupin k částečné asimilaci neandertálského genomu (některých archaických znaků). Tento předpoklad Bräuer spojil ve své teorii procesem nahrazení (replacement) a hybridizace. Z toho také vyplývá důležitý bod. Anatomicky moderní člověk se nevyvinul v důsledku speciační události, nevznikl nový druh.

Doložit křížení mezi moderními skupinami a domorodci je na základě morfologických znaků kostry obtížné a takovéto nálezy jsou vzácné, snad to dokládají neandertaloidní znaky u zlomku čelní kosti z Hahnöfersand (Bräuer 1980). Znaky pozůstatků hybridizace u fosilií z transitního období se nepodařilo nalézt v tak velkém počtu, abychom mohli považovat křížení za významný faktor formování moderního člověka. To je také důvod, proč se Bräuer domnívá, že v evoluci moderního člověka bylo křížení ve srovnání s migrací spíše okrajovou záležitostí.

Model druhového nahrazení (Replacement model) (RE)

Hlavní teze:

Moderní člověk vznikl v Africe procesem evoluční speciace. Nový druh (anatomicky moderní *H. sapiens*) expandoval do dalších regionů, kde vytěsnil domorodce. Ke křížení mezi archaickou a moderní formou nedošlo. (Obr.1 a)

Výchozí myšlenka RE modelu je podobná hypotéze AFS. Podle RE modelu se anatomicky moderní člověk vyvinul pouze v Africe v období okolo 120, - 100, 000 let BP a

poté se rozšířil i do ostatních regionů (Stringer 1978, 1982, Stringer, Andrews 1988, Stringer et al. 1984).

Rozdílně je u RE modelu interpretován vývoj moderního člověka a jeho expanze z Afriky. Stringer a Andrews (1988) ve své původní verzi RE modelu odmítli možnost křížení s domorodci. Domorodé archaické populace v mimo-Afrických regionech byly příchozí skupinou zcela nahrazeny (totální replacement - druhové nahrazení), bez toho, že by domorodci zasáhli do moderního lidského genomu. Tomu odpovídá i tvrzení, že proces transice k anatomicky moderní formě byla biologická speciační událost, ve které moderní člověk vznikl jako nový druh. Biologický kontakt (možnost křížení) s archaickými domorodci tak byl vlastně nemožný. V reakcích na RE model byla kritizována zejména představa procesu speciace (Wolpoff 1989a,b, Wolpoff et al. 1988). Stringer proto postupně od tohoto bodu své teorie ustoupil a přijal variantu podobnou AFS modelu (Stringer 1990), tj. zamítl proces speciace a přijal jistou míru vlivu možné hybridizace mezi moderními a archaickými skupinami.

Mimo některých výchozích bodů jsou u RE a AFS modelů podobné historické kořeny. Monocentrické modely vycházejí z tzv. presapientní hypotézy, kterou zastávali především Boule a Vallois (Boule 1921, Boule, Vallois 1957). Presapientní hypotéza popisovala vývoj člověka ve dvou oddělených větvích, kdy jedna vedla k vymřelým archaickým skupinám - neandertálcům, druhá vedla přímo k modernímu člověku. Obě větve byly od sebe izolované, navíc omezeny pouze na Evropu, která měla být kolébkou celého lidského vývoje. Bouleho model byl převážnou měrou eurocentrický, v tomto modelu se pak nedostávalo nejen možnosti interpretace fosilií mimo-Evropských regionů, ale na formulaci presapientní hypotézy se podílel i vliv rasového paradigmatu.

Presapientní model, ve své původní verzi, byl odmítnut většinou autorů, včetně zastánců monocentrických modelů (např. Bräuer 1984c). Podobnost RE a AFS modelu s presapientní hypotézou je tedy omezena pouze na představu existence samostatné vývojové linie vedoucí k neandertálcům. V ostatních bodech je RE a AFS model vystavěn v duchu evolučních principů, oba modely zahrnují všechny mimo-Evropské nálezy a popírají také existenci "rasy" jako systematické jednotky.

Model "svícnu"

Hlavní teze:

Moderní člověk *H. sapiens sapiens* se vyvinul v několika centrech světa z původních populací *H. erectus*. Vývoj v regionech probíhal odděleně. (Obr. 2a)

Model "svícnu" popisuje evoluci *H. sapiens sapiens* odlišně než modely monocentristické. Podle tohoto modelu se moderní člověk vyvinul v jednotlivých velkých regionech z populací, které se dostaly do Eurasie v první migrační vlně *H. erectus*. Pro tento model je navíc typické, že vývoj v regionech popisuje jako izolovaný. V průběhu evoluce se regionální větve vyvíjely bez zásahu zvenčí a ve svrchním pleistocenu tak vznikly geografické "rasy". (Coon 1962). Tuto teorii si můžeme přiblížit grafickou podobou svícnu (Howells 1976).

Coonův model "svícnu" byl ostře kritizován. (Smith et al. 1989, Wolpoff, Wu, Thorne 1984). Antropologové nesouhlasili zejména s myšlenkou, že by v lidské evoluci vznikly geograficky oddělené "rasy". To by totiž znamenalo, že každá z těchto geografických "ras" je zvláštní taxonomickou jednotkou, rovnající se poddruhu, který je uvnitř svých gegrafických

hranic charakterizován specifickými znaky. Tomuto tvrzení odporují současné výzkumy, zejména pak studie Wilsona a Browna (1953), kteří na základě distribuce biologických znaků zamítli rovnítko mezi "rasou" a poddruhem. Podle nich nejsou biologické znaky, které jsou ovlivněné přirozenou selekcí, migrací nebo driftem, rozděleny v rámci pevných hranic, ale v postupných gradacích nebo zónách, které běží napříč hranicemi geografických "ras". Průběh zónového rozdělení znaků je dnes dobře doložena např. u melaninu, krevního systému AB0, textuře vlasů apod. (Brace 1964). Podle těchto výsledků "rasu" nelze biologicky definovat v rámci zvláštního území, což popírá jádro modelu "svícnu". V jiných polycentrických modelech se proto koncept gegrafických "ras" neobjevuje, vysvětlení evoluce polycentrického směru zahrnuje prvky genetického toku a výměny mezi regiony, které zamezily tomu, aby se ve svrchním pleistocenu objevily izolované geografické větve.

Coonův model "svícnu" čerpal z Weidenreichova původního polycentrického modelu (Weidenreich 1939, 1943, 1946). Autoři, kteří se ve svých teoriích evoluce moderního člověka také opírají o tento model, podrobným rozborem dokázali, že Coon Weidenreichovi myšlenky špatně interpretoval. I když Weidenreich evoluci *H. sapiens sapiens* předpokládal v různých regionech, nepředpokládal, že by evoluční větve byly od sebe izolovány natolik, aby vznikly subspecie. (např. Wolpoff, Wu, Thorne 1984).

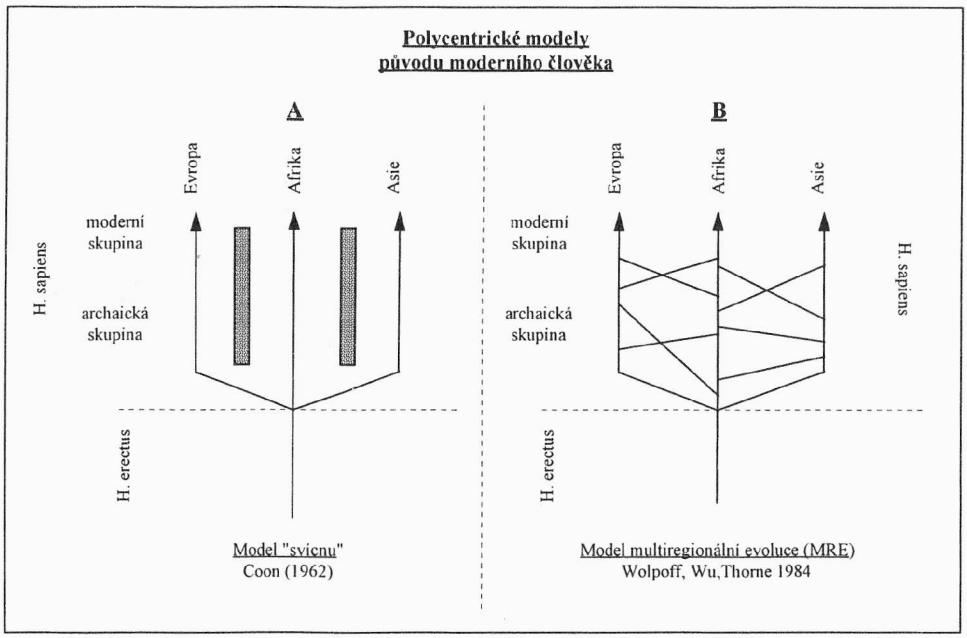

Obr. 2: Polycentrické modely původu anatomicky moderního člověka: a, model "svícnu", b, MRE model.

Multiregionální evoluce (MRE)

Hlavní teze:

Vývoj moderního člověka navazuje na první rozšíření *H.erectus* z Afriky. V několika regionech světa další evoluce pokračovala za podstatného vlivu genetického toku. Výsledkem vývoje byl *H. sapiens sapiens* jako jeden polytypický druh. (Obr. 2b)

Druhý polycentrický model původu anatomicky moderního člověka se opírá o podobný scénář jako model "svícnu". Podle něj se původ *H. sapiens sapiens* neomezoval na jeden (africký) region. Mezi archaickými a moderními populacemi je v regionech Eurasie a Afriky morfologická a genetická kontinuita. Morfologická návaznost je doložena fosiliemi tzv. transitní skupiny, které lze z nálezů některých regionů vyčlenit na základě specifických regionálních znaků. Jak časově, tak i morfologicky, transitní formy své archaické předky spojují s jejich moderními potomky. Za jednu z transitních skupin jsou například považovány středoevropské nálezy z vrstev G_1 a G_3 v chorvatské jeskyni Vindija. (Wolpoff 1980, Wolpoff, Wu, Thorne 1984, Thorne 1981, Thorne, Wolpoff 1981)

Podle tohoto modelu tedy vývoj moderních forem začal po první migraci *H. erectus*. Přitom to byl proces složitý a především pozvolný. Velkou měrou se na něm podílely specifika daného regionu (enviromentální tlak a selekce, adaptace, atd.), které ovlivnily vznik různých regionálních morfologických odchylek.

Oproti modelu "svícnu" (Coon 1962) je u MRE modelu zdůrazněna genetická výměna mezi jednotlivými oblastmi. Regionální vývojové linie se nevyvíjely izolovaně, výsledkem pleistocenní evoluce je pouze jeden druh. Na schématu svícnu si musíme proto doplnit různě směřující horizontální linie, které jsou pro evoluci *H. sapiens sapiens* stejně důležité jako linie vertikální.

Kořeny MRE modelu lze vidět v původních unilineárních modelech pleistocenní evoluce (např. Schwalbe 1904, Hrdlička 1930, Weidenreich 1939, 1943, 1947). MRE model se odlišuje v několika aspektech. Zastánci MRE dnes např. nechápou neandertálce jako celosvětový stupeň v lidské evoluci, jak to formuloval Hrdlička ve svém modelu neandertálské fáze, ale jako geografickou variantu omezenou na Evropu a Záp. Asii (Wolpoff 1989b).

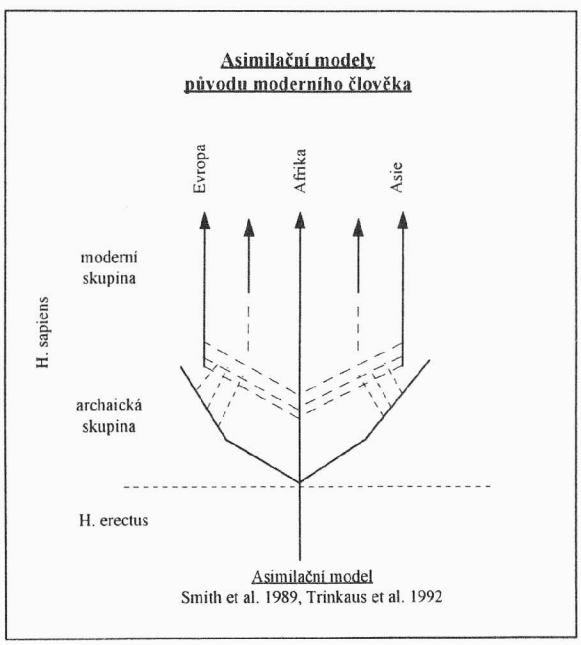

Obr. 3: Asimilační modely původu anatomicky moderního člověka

Asimilační modely (AS)

Hlavní teze:

Přechod od archaických forem k modernímu člověku sice proběhl v Africe, ale nové geny moderní morfologie se rozšířily převážně mechanismem genetické výměny, a rozšíření v zásadě není doprovázen masivní migrací. V jednotlivých regionech světa tak částečně pokračovala kontinuální evoluce. (Obr.3)

Asimilační modely se shodují s AFS a RE modely v místu původu anatomicky moderního člověka. Ten se vyvinul v Africe před asi 120, - 100, 000 lety BP. Další vývoj a šíření moderní morfologie je v této teorii vysvětleno jinak. AFS a RE modely se při šíření nových populací opírají především o migraci, AS naopak o šíření skupiny genů moderní morfologie mechanismem genetického toku. Z toho také vyplývá, že v některých regionech Eurasie je možná místní (regionální) evoluce, jenž je doložená regionální transitní skupinou (Smith 1984, 1985, 1992, Smith et al. 1989, Smith, Trinkaus 1992, Trinkaus et al. 1992).

Oproti teorie RE nevyloučily asimilační modely z dalšího vývoje archaické skupiny. Díky genetické výměně se do archaického genomu začlenili nové elementy již anatomicky moderní morfologie a obě formy tak vlastně "splynuly". Tento proces je nazýván asimilace a podle něj se dostalo AS modelům i názvu (Smith et al. 1989).

Transici archaických skupin k modernímu člověku popisují teorie AS např. na tzv. adaptačním modelu. Archaický vzhled byl do jisté míry závislý na techonologické úrovni a míře možností tzv. sekundární (ofenzivní) adaptace. Technologická úroveň ovlivňovala zejména znaky robusticity skeletu, souvisejících se zmohutněním svalstva. V transitním období, v přechodu mezi středním a svrchním paleolitem, nastala podstatná změna technologie. Byly určeny jiné výchozí možnosti, které už nepodmiňovaly zachování archaického robustního vzhledu. Přírozená selekce tak mohla podstatně zasáhnout do lidského genomu, kdy znevýhodnila archaickou morfologii, ale naopak se mohly uplatnit geny anatomicky moderní formy rozšířené z Afriky. Výsledkem celého procesu byla rychlá přeměna archaické morfologie v morfologii anatomicky moderní (Smith, Trinkaus 1992).

Závěr

V krátkém přehledu jsme si ukázali některé z teorií původu moderního člověka. Pokud bychom ale měli rozhodnout, kterou z teorií lze považovat za nejpravděpodobnější, budeme postaveni před obtížný úkol. Rozhodnutí závisí zejména na interpretaci fosilních dokladů, a právě zde je nejvíce rozepří. Tomu se však nelze divit. Teorie původu moderního člověka se opírají o zlomkovité údaje, které často nelze komplexněji srovnávat. Při analýze neúplně dochované morfologické oblasti zlomku se také ve větší míře uplatní subjektivní hodnocení a zkušenost badatele. Navíc pro mnohé uzlové okamžiky evoluce nemáme doklady vůbec. To je například i období transice středního a svrchního paleolitu Evropy, v jejímž průběhu předpokládáme i přechod mezi archaickou a moderní formou člověka.

V posledních letech se zdá, že klasická paleoantropologie bude doplněna poznatky z jiných vědních disciplín. Jako alternativa se jeví přímé studium lidského genomu (teorie Mitochondriální DNA, rekonstrukce DNA, atd.). Některé z výsledků již ovlivnily naše názory na evoluční historii poslední fáze lidské evoluce. Za přelom paleoatropologie a testování hominidní evoluce lze považovat zejména extrakci části mitochondriální DNA nálezu Neandertálce (Krings et al. 1997, Lindahl 1997, Sládek 1997). Kringsovi a jeho kolegům se poprvé podařilo získat a srovnat přímou genetickou sekvenci archaického člověka. Přesto i

tyto geneticko-molekulární metody mají své omezení (teoretické, metodická). Jestli budou schopny skutečně osvětlit počátky formování moderního člověka proto ukáží až další výzkumy.

Tab. 1: Shrnutí hlavních predikcí modelů původu anatomicky moderního člověka[1].

Predikce		AFS	RE	MS	MRE	AS
transice, transitní skupina	pouze v Africe	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano (částečně)
H. s. sapiens	první v Africe	Ano	Ano	Ne (není nezbytné)	Ne (není nezbytné)	Ano
	nový druh	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
	může být definován na základě morfologických znaků	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano (částečně)
křížení	křížení moderních a archaických skupin mimo Afriku	Ano (částečně)	Ne	Ano (kontinuita)	Ano (kontinuita)	Ano
regionální znaky u *H. s. sapiens*	pouze africké regionální znaky	Ano (částečně)	Ano	Ne	Ne	Ne
	objeví se až po rozšíření moderního člověka z Afriky	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
rozptyl *H. s. sapiens*	šíří se pouze migrací	Ano	Ano	-	-	Ne
	podílí se genetický tok	-	-	Ne	Ano	Ano

1 - rozbor predikcí modelů viz. Frayer et al. 1993

Literatura:

Aiello LC, (1993): The Fossil Evidence for Modern Human Origins in Africa: A Revised View, *Am. Antrop.*, 95, 1.

Boas NT, Ninkovitch N, Rossignol-Strick M, (1982): Paleoclimatic setting for Homo sapiens neanderthalensis, *Naturwissenschaften*, 69.

Boule M, (1921): Les Hommes Fossiles: Elements de Paléontologie Humaine, *1st Ed. Paris: Masson et Cie.*

Boule M, Vallois HV, (1957): Fossil Men, *New York:Dryden.*

Brace CL, (1964): A nonracial approach towards the understanding of Human diversity, *In: Ashley Montagu (ed.) The Concept of Race, pp. 103-152, New York: Macmillan.*

Bräuer G, (1978): The morphological differentiation of anatomically modern man in Africa, with special regard to recent finds from East Africa, *Z. Morphol. Anthropol.*, 69.

Bräuer G, (1980): Die morphologischen Affinitäten des jungspleistozänen Stirnbeines aus dem Elbmündungsgebiet bei Hahnöfersand, *Z. Morphol. Anthropol.*, 71.

Bräuer G, (1983): Vom archaischen zum anatomisch modernen Homo sapiens in Afrika, *Habilitationsschrift. Fachbereich Biologie der Universität Hamburg.*

Bräuer G, (1984a): A craniological approach to the origin of anatomically modern Homo sapiens in Africa and implications for the appearance of modern Europeans, *In Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of MOdern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Bräuer G, (1984b): The Afro-european sapiens hypothesis and hominid evolution in Asia during the Middle and Upper Pleistocene, *In: Andrews P, Frazen G (eds.): The Early Evolution of Man, Courier Forschungsinstitut Senckenberg*, 69.

Bräuer G, (1984c): Presapiens-hypothese oder Afro-europäische-Sapien hypothese?, *Z. Morphol. Anthropol.*, 75.

Bräuer G, (1989): The evolution of modern humans: A comparision of the African and non-African evidence, *In: Mellars P, Stringer CB (eds.): The Origins and Dispersal of Modern Humans: Behavioural and Biological Perspectives, Edinburgh: Edinburgh University Press.*

Coon CS, (1962): The Origin of Races, *New York: Knopf.*

Frayer D et al., (1993): Theories of Modern Human Origins: The paleoanthropological test, *American Anthropologist 95: 14- 50.*

Fuhlrott JK, (1859): Menschliche Überreste aus einer Felsengrotte des Düsselthals: Ein Beitrag zur Frage über die Existenz fossiler Menschen, *Verhandl. Nat.*, 16.

Fuhlrott JK, (1865): Der fossile Mensch aus dem Neanderthal und seine Verhaltnis zum Alter des Menschengeschlechtes, *Duisburg: Falk und Vollmer.*

Howell FC, (1984): Introduction, *In Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of Modern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Howells WW, (1976): Explaining modern man: Evolutionists versus migrationists, *J. Hum. Evol.*, 5 .

Hrdlička A, (1930): The Skeletal Remains of Early Man, *Smithsonian Miscell. Coll.*, 83.

Krings M et al, (1997): Neandertal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans, *Cell*, 90.

Lewontin RC, (1974): The apportionment of human diversity, *Evol. Biol.*, 6.

Lindahl T, (1997): Facts and Artifacts of Ancient DNA, *Cell*, 90.

Relethford JH, (1995): Genetic and Modern Human Origins, *Evol. Anthrop.*, 4, 2.

Rightmire GP, (1979): Implications of the Border Cave skeletal remains for later Pleistocene human evolution, *Curr. Anthropol.*, 20.

Rightmire GP, (1984): Homo sapiens in sub-Saharan Africa, *In Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of Modern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Rightmire GP, (1986): Africa and the origins of modern humans, *In: Singer R, Lundy JK (eds.): Variation, Culture and Evolution in African Populations, Johannesburg: Witwatersrand University Press.*

Schaafhausen H, (1857a): (On the Feldhofer Cave Skeleton), *Sitzungsberichteder niederrheinischen Gesselschaft für Natur- und Heilkunde zu Bonn. Verhandl Natruhist.*, 14.

Schaafhausen H, (1857b): (On the Feldhofer Cave Skeleton), *Verhandl Natruhist.*, 14.

Schaafhausen H, (1858): Zur Kentniss der ältesten Rassenschädel, *Arc Verbindung Mehreren Gelehrten.*

Schwalbe G, (1904): Die Vorgeschichte des Menschen, *Braunschweig: F. Vieweg und Sohn.*

Sládek V, (1997): DNA neandertálce: Ztratili jsme příbuzného?, *Vesmír*, 76.

Smith FH, (1984): Fossil Hominids from the Upper Pleistocene of Central Europe and the origins of modern Europeans, *In Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of Modern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Smith FH, (1985): Continuity and change in the origin of modern Homo sapiens, *Z. Morphol. Anthropol.*, 75.

Smith FH, (1992): The Role of Continuity in Modern Human Origins, *In: Bäuer G, Smith FH (eds.): Continuity or Replacement? Controversies in Homo sapiens Evolution, Rotterdam: Balkema.*

Smith FH et al., (1989): Modern Human Origins, *Yearbook of Am. J. Phys. Anthropol.*, 32.

Smith FH, Trinkaus E, (1992): Modern Human Origins in Central Europe: A Case of Continuity, *In: Hublin JJ, Tillier A-M (eds.): Aux origines de la diversité humaine.*

Stringer CB, (1978): Some problems in Middle and Upper Pleistocene hominid relationships, *In: Chivers DJ, Joysey K (eds.): Recent Advances in Primatology, Vol 3, Evolution, London: Academic Press.*

Stringer CB, (1982): Towards a solution to the Neanderthal problem, *J. Hum. Evol.*, 11.

Stringer CB, (1990): The Emergence of Modern Humans, *Scientific American*, (December).

Stringer CB, Andrews P, (1988): Genetic and fossil evidence for the origin of modern humans, *Science*, 239.

Stringer CB, Hublin JJ, Vandermeersch B, (1984): The origin of anatomically modern humans in Western Europe, *In: Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of Modern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Thorne AG, (1981): The Centre and the Edge: The Signifikance of Australian Hominids to African Paloeanthropology, *In: Leakey RE, Obot BA (eds.): Proceeding of the 8th Pan African Congress of Prehistory and Quaternary Studies, Nairoby, September 1977.*

Thorne AG, Wolpoff MH, (1981): Regional Continuity in Australasian Pleistocene Hominid Evolution, *Am. J. Phys. Anthropol.*, 55.

Trinkaus E et al., (1992): Robusticity versus Shape: The Functional Interpretation of Neandertal Appendicular Morphology, *J. of Anthrop. Soc of Nippon.*

Vandermeersch B, (1981): Les Hommes fossiles de Qafzeh (Israël), *Paris: CNRS.*

Weidenreich F, (1939): Six lectures on Sinanthropus pekinensis and related problems, *Bull Geol Soc China*, 19.

Weidenreich F, (1943): The skull of Sinanthropus pekinensis: A comparative study of a primitve hominid skull, *Paleontol Sinica, n.s. D,* No. 10 (whole series No 127) .

Weidenreich F, (1946): Apes, Giants and Man, *Chicago: University of Chicago.*

Weidenreich F, (1947): Facts and speculations concerning the origin of Homo sapiens, *Am. Anthropol.*, 49.

Wilson AC et al., (1985): Mitochondrial DNA and two perspectives on evolutionary genetics, *Biol. J. Linn. Soc.*, 26.

Wilson EO, Brown WL, (1953): The subspecies concept and its taxonomic application, *Systematic Zoology, 2:97-110.*

Wolpoff MH, (1980): Paleoanthropology, *New York: Knopf.*

Wolpoff MH, (1989a): The Place of the Neandertals in Human Evolution, *In: Trinkaus E (ed.): The Emergence of Modern Humans, Cambridge: Cambridge University Press.*

Wolpoff MH, (1989b): Multiregional evolution: The fossil alternative to Eden, *In: Mellars P, Stringer CB (eds.): The Origins and Dispersal of Modern Humans: Behavioural and Biological Perspectives, Edinburgh: Edinburgh University Press.*

Wolpoff MH et al., (1988): Modern Human Origins, *Science*, 241.

Wolpoff MH, Wu X, Thorne AG, (1984): Modern Homo sapiens origins: A general theory of hominid evolution involving the fossil evidence from east Asia, *In Smith FH, Spencer F (eds.): The Origins of Modern Humans: A World Survey of the Fossil Evidence, New York: Alan R. Liss, Inc.*

Summary.

This paper resumes the current discussion concerning the origins of anatomically modern humans (Homo sapiens sapiens), the various theories and models.

JAROŠOV II - NOVÁ STANICE GRAVETTIENU NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Petr Škrdla, Rudolf Musil
AÚ AV ČR Brno, kat. geologie a paleontologie PřF MU Brno

Poloha

Region Uherskohradišťska se rozprostírá v severní části Dolnomoravského úvalu a je zakončen Napajedelskou branou, která odděluje úvaly Dolno- a Hornomoravský. Údolí řeky Moravy je zde ohraničeno pohořím Chřibů na západě a Vizovickou pahorkatinou na východě. Staré Město a Uherské Hradiště vznikly na křižovatce dvou důležitých historických cest. První vedla z Podunají údolím řeky Moravy na sever k Baltu a je ztotožňována s tzv. Jantarovou stezkou, druhá pak údolím říčky Olšavy do prostoru Vlárského průsmyku a dále na Slovensko. Již J.Skutil poukázal (1940, 50) na zajímavou skutečnost, že tyto cesty se shodují s pravěkými loveckými stezkami. V severo-jižním směru pak probíhal i transport silicitů z glacigenních sedimentů na jihomoravské mladopaleolitické stanice, údolí říčky Olšavy může představovat dávnou radiolaritovou stezku. Uherskohradišťsko leží též na pomyslné spojnici dvou hustě osídlených gravettských sídelních mikroregionů: Pavlovských kopců na jihozápadě a Předmostím u Přerova na severu.

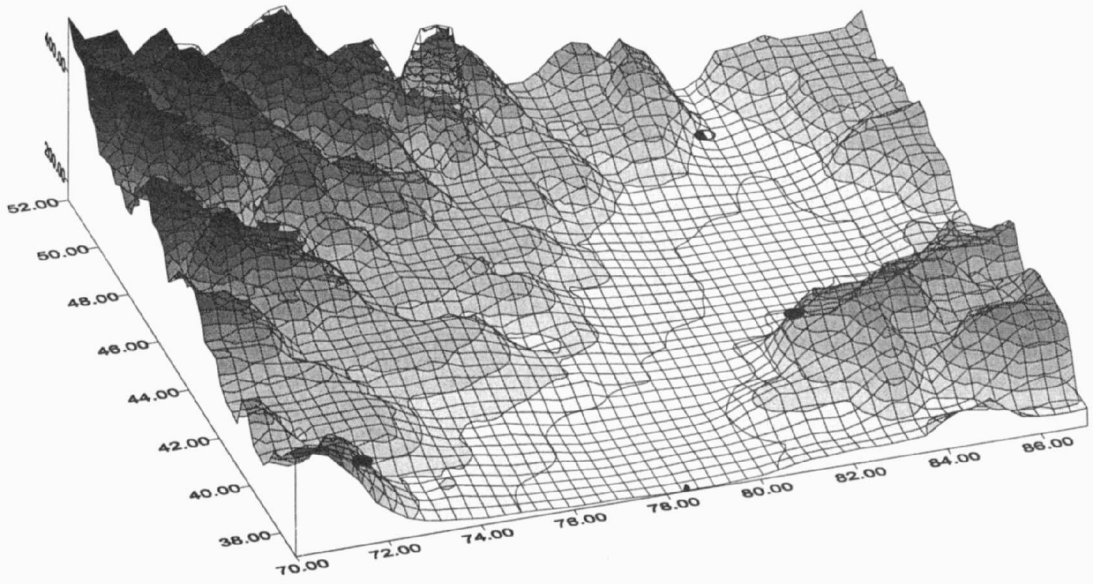

Obr.1. Pohled z Uherského Hradiště do Napajedelské brány a lokalizace nejdůležitějších gravettských stanic: Boršice u Buchlovic (vlevo), Jarošov (vpravo) a Spytihněv (nahoře) - A view from the town of Uherské Hradiště to the Napajedla Gate, and the location of major Gravettian sites: Boršice u Buchlovic (left), Jarošov (right) a Spytihněv (top)

Historie výzkumu regionu

Paleolitický průzkum Uherskohradišťska byl započat poněkud opožděně ve srovnání s ostatními moravskými regiony. Ještě roku 1933 psal A.Zelnitius (1933, 15), že paleolitické nálezy z Uherskohradišťska nejsou známy. Přitom v nedaleké Nové Dědině byly pazourkové artefakty sbírány již roku 1909 (Hrubý 1951). Následovalo období, kdy řada amatérských sběratelů objevovala paleolitické stanice (např. Boršice u Buchlovic, Buchlovice...) a shromažďovala kolekce pazourkových artefaktů. Vyzvednout je nutno systematické průzkumy V.Hrubého, který všechny známé nálezy zdokumentoval a spolu s kostmi pleistocénní fauny souhrnně vypublikoval (Hrubý 1951). V roce 1964 na upozornění místního sběratele B.Vyskočila, spolupracovníka AÚ, přišel na Boršickou stanici B.Klíma a zjistil hlubokou orbou (80 cm) narušené intaktní vrstvy. Následně zde vyhloubil čtyři zjišťovací výkopy, z nichž sonda A poskytla v rámci regionu první stratifikovanou kolekci štípaných kamenných nástrojů doprovázených roztroušenými úlomky zvířecích kostí spolu se zbytky popelišť a menší skládkou mamutích kostí (Klíma 1965). Na základě studia kamenných nástrojů, kostí a zjištěné stratigrafie přiřadil B.Klíma boršickou lokalitu k pavlovienu. Další důležitý výzkum provedl o 20 let později R.Procházka v Jarošově, v prostoru stavby lyžařského vleku na západním svahu Černé hory (Procházka 1983). Na vrstevnici 255 m (podle nového zaměření 225 m) výzkum zachytil kumulaci mamutích kostí spolu s ojedinělými kamennými nástroji. Později v průzkumu lokality pokračoval K.Valoch (nepubl). Stanice byla přiřazena (podobně jako předchozí) do okruhu gravettienu. Je škoda, že ani v případě Boršic u Buchlovic ani v Jarošově nebylo dosud provedeno absolutní datování radiokarbonovou metodou.

Po roce 1991 zahájil Archeologický ústav AV ČR rozsáhlý projekt na zpracování a vyhodnocení bohatého moravského gravettského materiálu (Svoboda-Klíma-Škrdla 1995). V rámci této objemem nebývalé akce je průběžně zpracováván materiál z eponymní lokality pavlovienu Pavlova I (Svoboda, ed. 1994, 1997). Důležitou součástí úkolu je zpracování komplexní databáze moravských lokalit gravettienu a stanovení geografického a chronologického rámce osídlení. Od roku 1991 byly provedeny sondáže na řadě lokalit (Dolní Věstonice I-III, Předmostí I a II, Petřkovice) a bylo jen otázkou času, kdy se pozornost zaměří i na Uherskohradišťsko. V roce 1993, při obhlídce terénu v bezprostředním okolí lokality Jarošov (zkoumané R.Procházkou) P.Škrdla na mírném návrší objevil několik pazourkových artefaktů. Důkladným průzkumem pak bylo nashromážděno asi 40 ks štípané kamenné industrie vyrobené z bíle patinovaných silicitů polské provenience, které vystupovaly na ploše přibližně 25*30 m. Lokalita byla v následujících letech průběžně sledována a od roku 1993 doposud povrchové sběry poskytly 190 artefaktů. 22. července 1996, v místě, odkud byla vyorávána kulturní vrstva, byla vyhloubena menší zjišťovací sonda (1*0,5 m), která zachytila artefakty štípané kamenné industrie (25 ks) spolu s četnými úlomky kostí a uhlíky in situ. V září téhož roku byla provedena větší sondáž, tentokrát 5*4 m (6 m^2 nebylo z důvodu nepřízně počasí dokončeno). Na základě získaných výsledků bude výzkum lokality i v příštích letech pokračovat.

První nálezy paleolitické industrie na katastru obce Jarošov (dnes součástí Uherského Hradiště) popisuje V.Hrubý (1951) z bezprostředního okolí kaple sv. Rocha. R.Procházka (1983) však již tento materiál prezentuje jako nezvěstný. Při obhlídce terénu v popisovaném prostoru byly nalezeny pouze dva úštěpy, zlomek čepele, drasadlo a kombinace škrabadla s rydlem, jejichž bližší kulturní klasifikace dosud není možná. Přesto je třeba této lokalitě přiřadit pořadové číslo I. Lokalitu, kterou zkoumal R.Procházka, je možno považovat za součást nově popisované stanice (skládka kostí podobně jako na ostatních moravských stanicích gravettienu) a proto pro celý komplex bylo zvoleno pořadové číslo II.

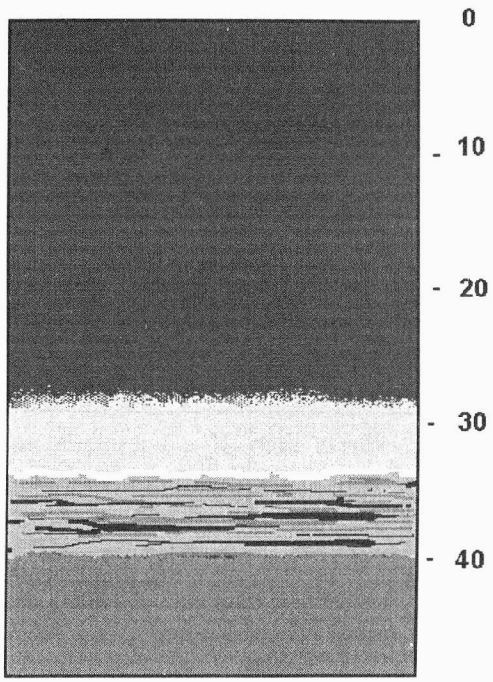

Obr.2. Jarošov II: Schematizovaný profil. Popis vrstev v textu - Stratigraphical scheme

Stratigrafie

Černá Hora je geologicky tvořena flyšem vsetínských vrstv (s polohami glaukonitických pískovců), který je z větší části pokryt spraší. Mírné návrší, na kterém byla provedena sondáž, leží v nadmořské výšce 245 m. Pod vrstvou ornice, která v tomto prostoru dosahuje hloubky asi 30 cm, se na části návrší dochovala 5-10 cm mocná poloha nejmladší spraše (obr. 2). Její bazi tvoří a od gravettské kulturní vrsvy ji výrazně odděluje 2-4 cm vrstvička tvořená konkrecemi $CaCO_3$. Tato mezivrstva tvoří pevný krunýř, který na 90% plochy překrývá polohu gravettienu. Vlastní gravettská kulturní vrstva má charakter soliflukcí rozvlečeného sídlištního horizontu - skládá se z řady makroskopicky dobře rozeznatelných čoček (o mocnosti 0,3-1,5 cm) spraše, uhlíkatých poloh, šedých vrstviček a zátěků červeného barviva. Tento sediment má mocnost 5-10 cm a obsahuje štípanou kamennou industrii spolu s četnými zlomky kostí. Štěpina kosti za sektoru 18 a vzorek uhlíků z tamtéž byly zaslány na datování do laboratoře v Groningen. Podloží tvoří mocná poloha oranžově hnědé půdy. Tato situace je srovnatelná s lokalitou Boršice u Buchlovic (Klíma 1964), ale i s dalšími lokalitami dolnověstonicko-pavlovské sídelní aglomerace.

Analýza osteologického materiálu

Způsob zachování: Mimo jednu kost jedná se vždy o malé fragmenty. Jejich povrch je naleptán, většinou však velmi silně korodován kořínky rostlin. Neexistuje ani jedna kost, která by měla neporušený povrch nebo aspoň malou část povrchu. Svědčí to o jejich poměrně mělkém uložení. Celá řada fragmentů je obalena vyloučeným uhličitanem vápenatým až do charakteru cicvárů. To svědčí o uložení kostí pod vrstvou typické vápnité spraše.

Způsob terénní práce: Osteologický materiál je členěn podle čtverců (obr. 3), pravá část odkryté plochy byla poškozena orbou. Pochází pouze z jedné kulturní vrstvy. Jsou

zachovány i ty nejmenší fragmenty kostí (kolem půl cm a méně), což svědčí o velmi pečlivé a detailní terénní práci. Z toho je možné usuzovat, že byly vyzdviženy a zachovány všechny osteologické nálezy, a to i ty nejmenší.

Lovená zvěř: Osteologický materiál jsem determinoval podle jednotlivých nálezových čtverců.

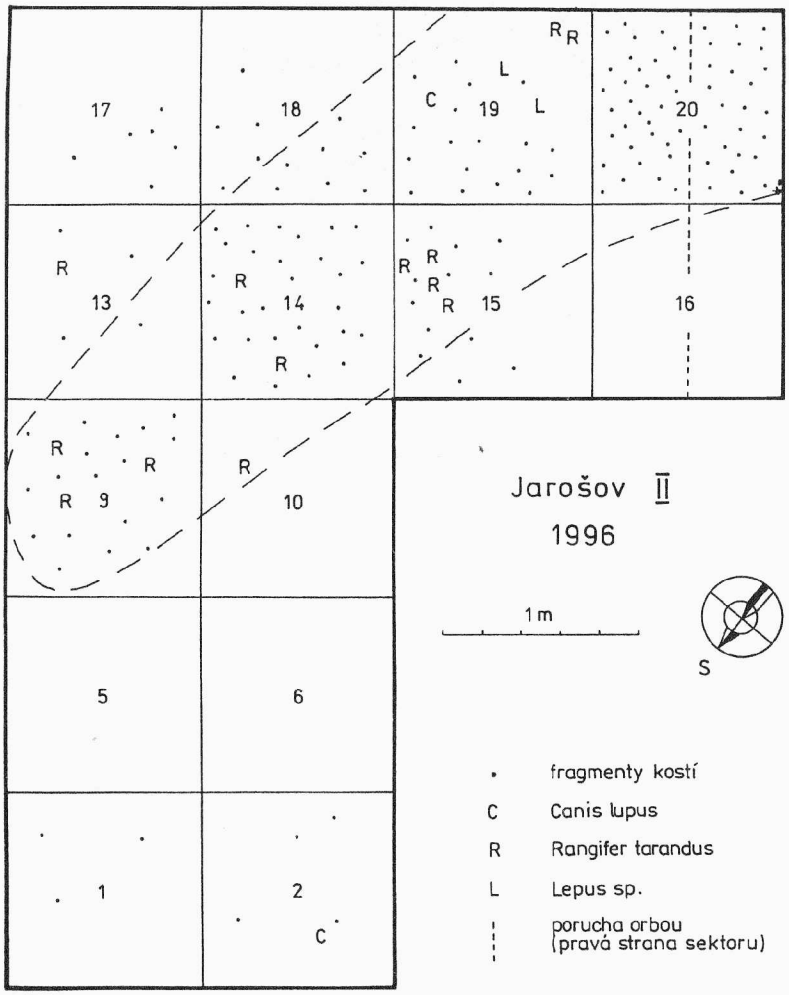

Obr.3. Jarošov II: Kvantitativní rozmístění osteologického materiálu. Největší množství patří malým neurčitelným fragmentům. Většina nálezů sleduje směr J-S, přičemž největší nahromadění se nachází v pravém horním rohu - Distribution of an osteological material. Point: unidentified fragment. Majority of the finds following S-N direction with maximum in top-right corner

1. Fragment epiphysy nějakého většího zvířete (asi velikosti koně), jsou na něm patrné pravděpodobné stopy po kousání šelmy. Je to jediná větší kost v celém souboru. Dále dva malé fragmenty kostí.

2. *Canis lupus*. Tibia sin., celá, pouze bez prox. epiphysy, která však nebyla odlomena, ale rozrušena při fosilizaci. Dist. epiphysa nebyla ještě srostlá s diaphysou, kost tedy patří mladšímu jedinci. Celý povrch kosti je ze všech stran silně korodován kořínky rostlin. Je to jediná kost v celém souboru, která byla nalezena celá. Vedle ní pocházejí z tohoto čtverce 4 malé fragmenty kostí.

5-6. Bez osteologických nálezů.

9. *Rangifer tarandus*. Zub ze spodní čelisti, fragment přední části spodní čelisti, špička parohu. Malé fragmenty kostí - celkem 19 kusů, z toho tři obalené uhličitanem vápenatým.

10. *Rangifer tarandus*. Příčně uražená dist. epiphysa metatarsu.

13. *Rangifer tarandus*. Fragment prox. epiphysy metatarsu dx. Dále 4 nepatrné zlomky kostí.

14. *Rangifer tarandus*. Prox. část metapodia, diaphysa metatarsu sin. Dále malé fragmenty kostí, celkem 29, dva z nich jsou obalené uhličitanem vápenatým, dva zcela jasně tříštěné člověkem. Pokud se týče ostatních fragmentů celého souboru, je nutné uvést, že tříštěné kosti nelze rozeznat od ostatních pro jejich silnou korozi, dá se však předpokládat, že všechny nebo jejich velká většina byly tříštěné člověkem.

15. *Rangifer tarandus*. Celý phalanx I a II, dále zlomky dist. částí (2 kusy) a prox. části phalangu I. Neurčitelných malých zlomků bylo 13.

16. Bez osteologických nálezů.

17. Malé fragmenty kostí v počtu 5 kusů.

18. Malé fragmenty kostí - 12 kusů, jeden z nich obalen uhličitanem vápenitým, jeden byl spálený.

19. *Rangifer tarandus*. Dva zuby ze spodní čelisti.

Canis lupus. Poškozený calcaneus sin.

Lepus sp. Dva volné zuby a fragment metapodia.

Dále 18 kusů malých fragmentů kostí.

20. Malé fragmenty kostí - 57 kusů, 4 zlomky byly obalené uhličitanem vápenatým.

Závěry: Většina osteologických nálezů je tvořena malými až nepatrnými úlomky kostí. Je možné předpokládat, že všechny vznikly činností člověka. Mimo jeden kus neexistují kosti větších rozměrů.

Loveni byli převážně sobi (více než 80% určených kostí), ojediněle se vyskytl i vlk a zajíc. Dlouhá kost vlka byla původně zachována celá. Je to důkazem toho, co známe i z jiných lokalit stejného nebo podobného stáří, že totiž ulovení vlci nesloužili jako potrava a jejich těla byla proto odhazována na skládku celá.

Složení lovné zvěře se zcela vymyká ostatním stejně starým kulturním vrstvám, je to vlastně první lokalita tohoto druhu. Lovci lovili pouze soby, případně i další menší zvířata. Proč tomu tak bylo je těžko vysvětlit. Možná se jednalo pouze o malou tlupu lidí, s minimálním počtem jedinců, která používala toto místo poměrně krátkou dobu. Zřejmě i s takovými nalezišti bude nutné počítat, zatím jsme vždy žili pod dojmem velkých loveckých stanic se zcela jinou skladbou lovené zvěře. Toto je možné konstatovat i přes poměrně malou odkrytou plochu. Jedná se proto o zcela novou a neznámou skutečnost a v tom také tkví důležitost této lokality.

Suroviny

Drtivou většinu použitých kamenných surovin představují silicity označované A.Přichystalem (1994) jako silicity z glacigenních sedimentů. Mezi nimi je možno makroskopicky identifikovat řadu kusů majících původ ve formaci krakovsko-čenstochovské

jury (minimálně 20%). Z dalších surovin je několika kusy zastoupen radiolarit, vyjímečně (1 ks) se vyskytl křišťál a chalcedonová hmota pravděpodobně ze stejné zdrojové oblasti jako limnosilicity (1 ks). Kategorie ostatní zahrnuje ojedinělý výskyt kvarcitu a zlomek přepáleného pískovce. Na základě studia surovin kamenných artefaktů nebyl shledán rozdíl mezi povrchovou a stratifikovanou kolekcí.

Tab.1. Jarošov II: Suroviny - Raw materials

	stratifikovaná kolekce - stratified collection	povrchový sběr - surface finds	celkem - total
silicity z glacigenních sedimentů - silices from glacial sediments	275	161	436
radiolarit - radiolarite	12	3	15
křišťál - rock crystal	1	-	1
chalcedonová hmota - chalcedony mass	-	1	1
přepaleno - burnt	11	24	35
ostatní - other	2	1	3
Celkem - total	301	190	491

Hrubotvará industrie je reprezentována valounem křemene se stopami úderů (pravděpodobně užito jako pasivní podložka), zaoblenou destičkou (původně též valoun) glaukonitického pískovce (obr. 5:12) a další zlomky místních pískovců (tyto artefakty nejsou zahrnuty v tab.1)

Na lokalitě byly nalezeny též zbytky červeného barviva. U několika větších hrudek lze za jejich zdrojovou oblast považovat nejspíše oblast Ždánického lesa.

Technologie a typologie

Z tab.2. je zřejmé, že podobně jako v případě surovin není ani z hlediska technologie podstatný rozdíl mezi kolekcí stratifikovanou a povrchovou. Převažují úštěpy nad mikroodštěpky a čepelemi. Čepele byly roztříděny do dvou kategorií, a to zlomené a nezlomené. Téměř 30% zlomených čepelí nedosahuje dvojnásobné délky než je jejich šířka a mohly by proto být klasifikovány jako zlomky. Vlastní zlomky (tab.2) představují indiferentní kusy suroviny. Jádra jsou zastoupena pouze 4 kusy, jedná se o v gravettienu běžné jednopodstavové tvary těžené z úzké hrany (obr. 4:24,28; srovnej Škrdla 1997). Nástroje představují 5.1% soboru (6.7% s vyloučením mikroodštěpků). Převažujícím typem jsou mikrolity - uvniř jejich skupiny je nejčastěji zastoupena mikročepel s otupeným bokem (obr. 4:1-5), dále se vyskytují hrotité tvary (obr. 4:7,8), v jednom případě laterálně retušovaná mikročepel s otupeným bokem a ventroterminální retuší (obr. 4:6) a vyjímečně se objevila mikropilka (obr. 4:9). Třemi kusy (obr. 4:10-12) je zastoupen odpad z výroby mikročepelí s otupeným bokem. Škrabadla a rydla se vyskytly pouze ojediněle, obě dvě skupiny jsou reprezentovány pouze třemi kusy. Škrabadla jsou vyrobena na laterálně retušovaných čepelích (obr. 4:18-20). Rydla jsou většinou polyedrická (obr. 4:13,15), v jednom případě se může jednat o mikrojádro (obr.4:14). Typologické spektrum doplňuje kombinace zoubkovaného nástroje a rydla (obr. 5:11), další kombinace zoubkovaného nástroje s odštěpovačem (obr. 5:10) dvě dlátka (obr. 4:16,17), příčně retušovaný artefakt (obr.4:22), vrub (obr. 4:21) a původně pravděpodobně do hrotu retušovaná čepel s odlomenou distální částí (obr. 4:26). Na několika artefaktech se objevují místní retuše (obr. 4:23,25,27; 5:1,8).

V sektoru S2 byla dále nalezena ojedinělá hrudka vypálené hlíny.

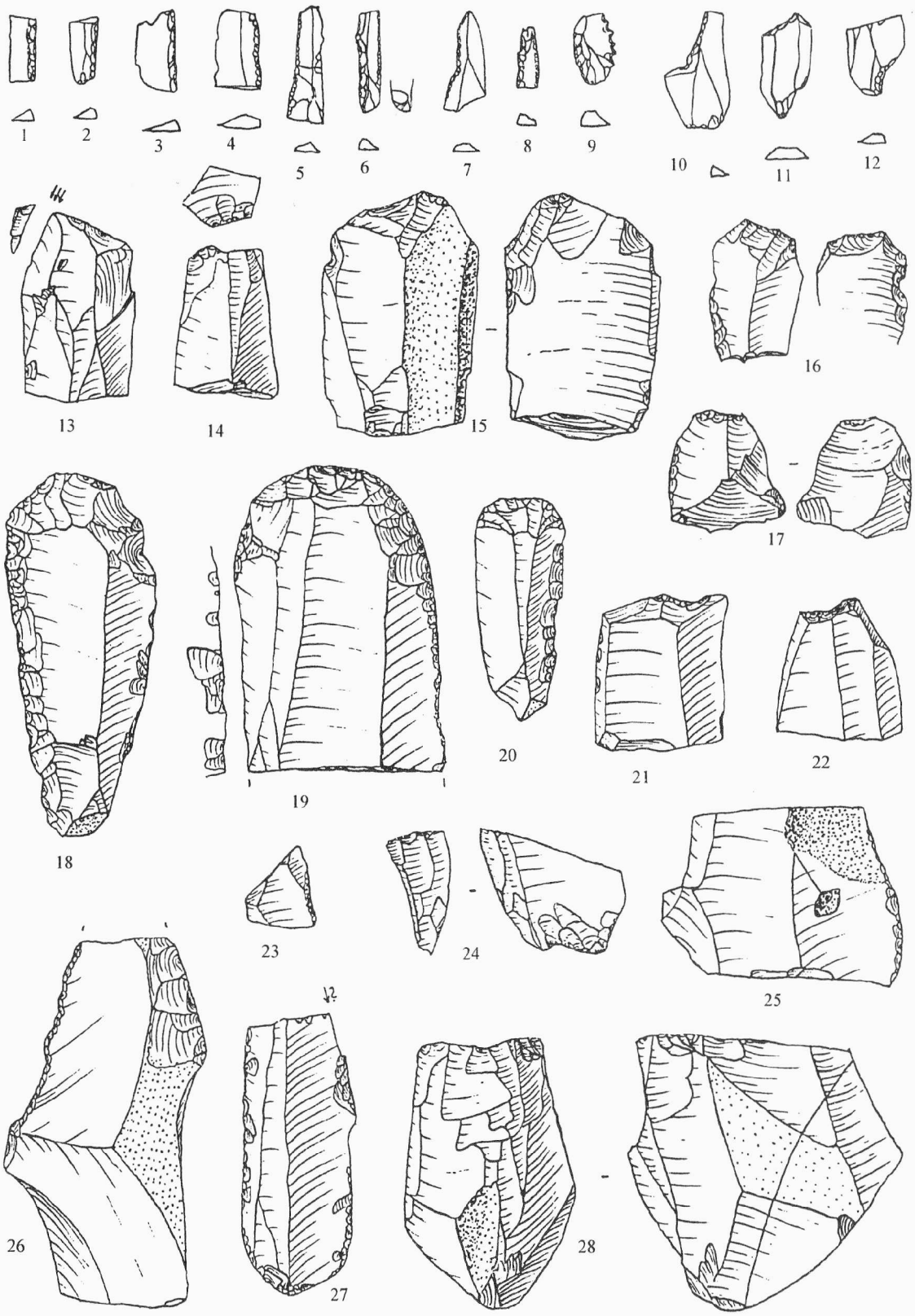

Obr.4. Jarošov II: Výběr štípané kamenné industrie - Selected chipped stone artifacts

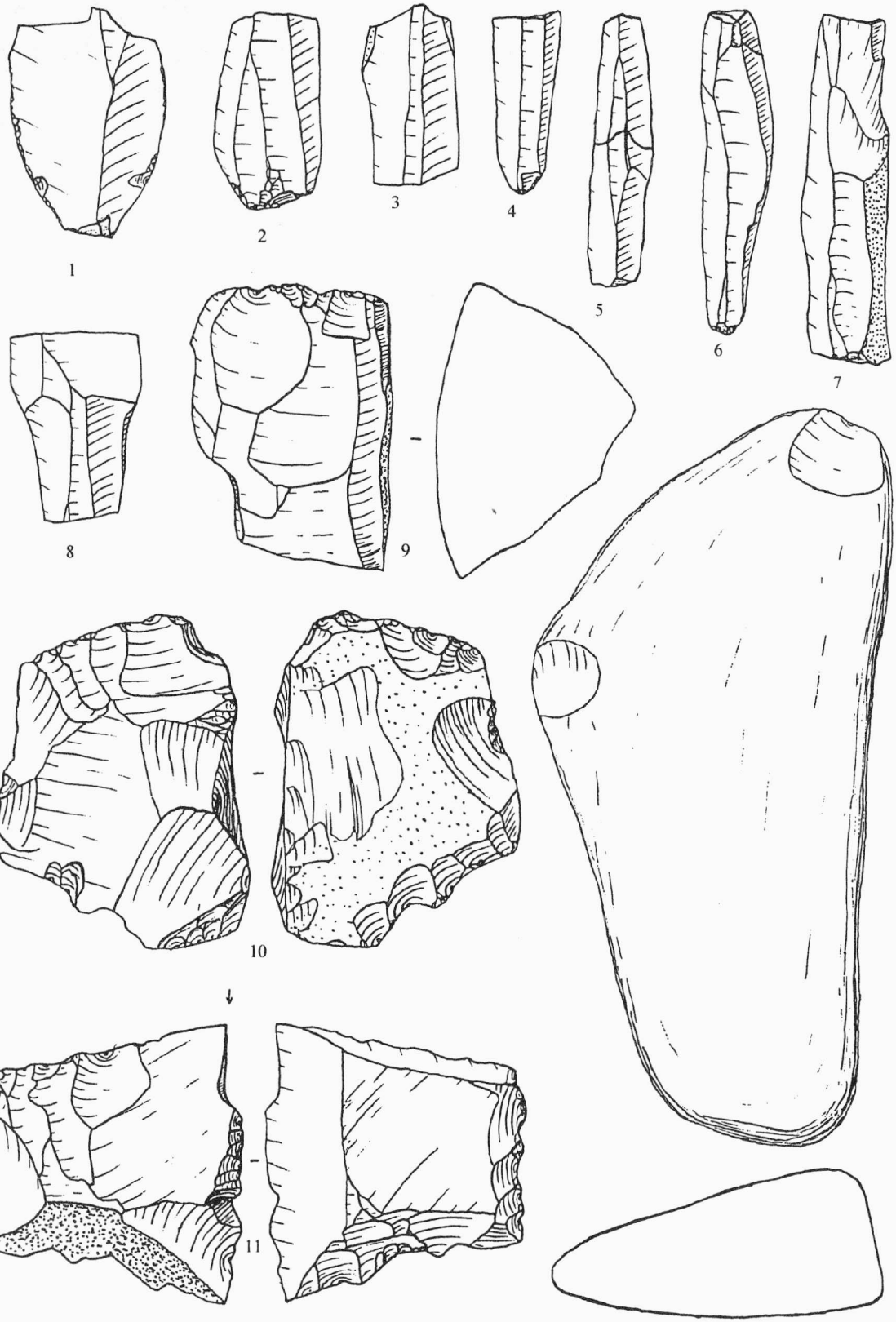

Obr.5. Jarošov II: Výběr štípané kamenné industrie - Selected chipped stone artifacts

Tab.2. Jarošov II: Technologie - Technology

	stratifikovaná kolekce - stratified collection	povrchový sběr - surface finds	celkem - total
nástroj - tool	14	11	25
čepel - blade	20	8	28
zlomená čepel - blade fragment	58	38	96
úštěp - flake	107	86	193
jádro - core	2	2	4
zlomek - fragment	10	11	21
mikroodštěpek - microchip	85	31	116
rydlový úder - burin spall	3	-	3
místně retuš. atf. - partly ret. piece	2	3	5

Tab.3. Jarošov II: Typologie - Typology

	stratifikovaná kolekce - stratified collection	povrchový sběr - surface finds	celkem - total
mikrolit - microlith	9	3	12
škrabadlo - endscraper	-	3	3
rydlo - burin	2	1	3
příčná retuš - truncation	-	1	1
dlátko - chisel	2	-	2
vrub - notch	-	1	1
rydlo/zoubkovaný nástroj - burin/denticulated piece	-	1	1
odštěpovač/zoubkovaný nástroj - splitter/denticulated piece	-	1	1
retušovaný art. - retouched piece	1	-	1

Plošná distribuce nálezů

Při hodnocení plošné distribuce bylo použito několika strategií - cílem této práce bylo rovněž srovnat výsledky získané pomocí různých metod. Historii spolu s metodickými přístupy ke zpracování problematiky shrnul E.Cziesla (1990) v obsáhlé monografii. V následující pasáži jsou proto rozebrány pouze postupy, které byly nebo jsou používány v naší paleolitické archeologii. Závěry z hodnocení plošné distribuce budou využity jako podklad pro další výzkum lokality.

Během výzkumu (hlavní sonda 5*4 m) byl každý nalezený artefakt zaměřen ve dvou horizontálních souřadnicích (X a Y). Souřadný systém byl zvolen s ohledem na sklon svahu - kladný směr osy Y směřuje proti svahu a tedy i proti směru soliflukce. Mikroodštěpky a další artefakty získané při dodatečném probírání odkopané kulturní vrstvy byly zaznamenány pouze v metrové síti (buňky 1*1 m). Výzkumem bylo získáno (na ploše 14 m^2) 187 artefaktů zaměřených v osách X a Y a tuto kolekci doplňuje dalších 88 artefaktů lokalizovaných pouze v jednotlivých metrech sítě.

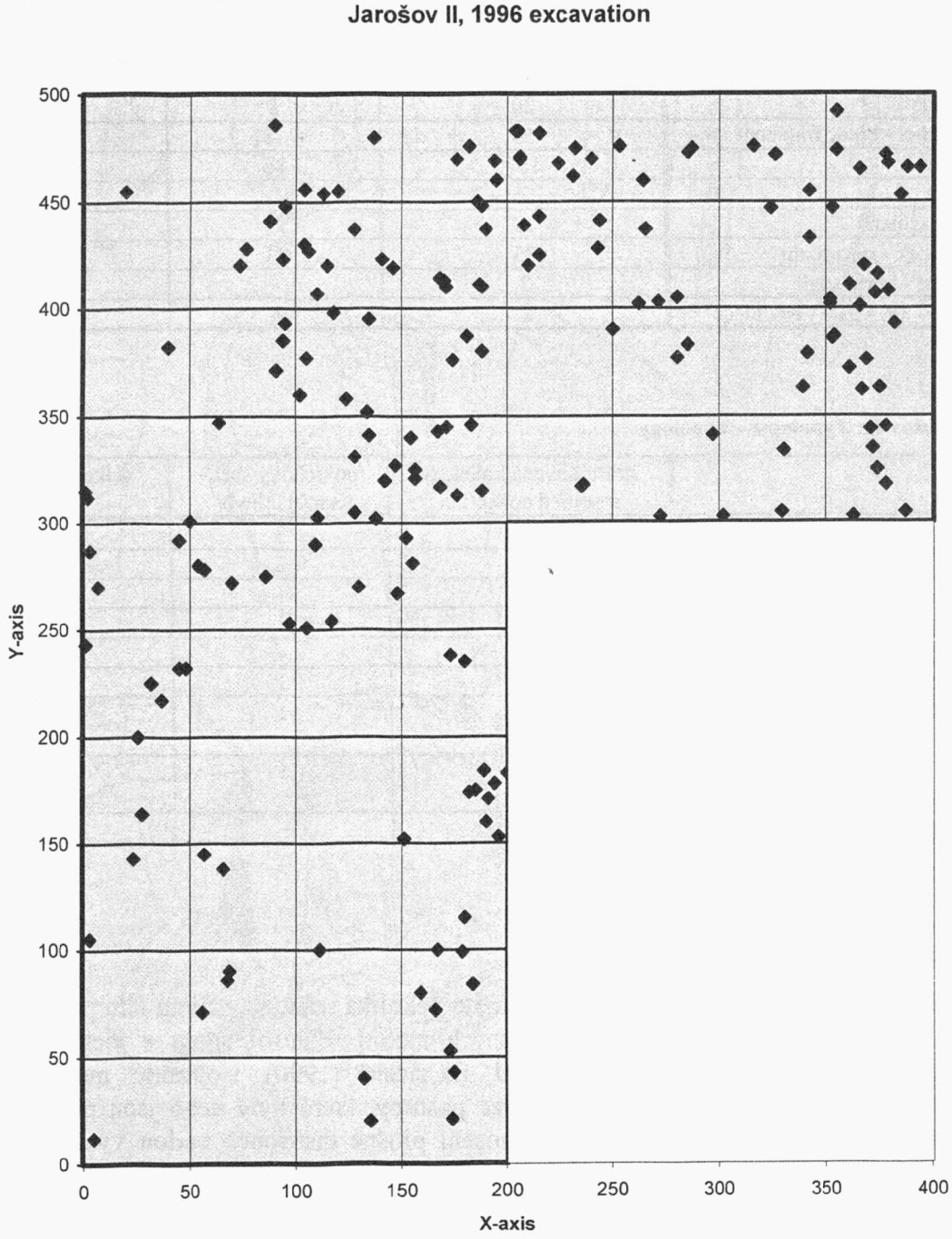

Obr.6. Jarošov II: Distribuce artefaktů štípané kamenné industrie - Chipped stone industry distribution

Rozptyl kostí lovené zvěře byl zpracován separátně (obr. 3).

V případě rozptylu artefaktů štípané kamenné industrie jsou na mapce patrny shluky (obr.6). Artefakty byly proto roztříděny do čtvercové sítě o rozměru buňky 1*1 m aby mohly být sloučeny s ostatním (lokalizovaným pouze ve čtvercích) materiálem. Materiál zaměřený absolutně byl pro porovnání roztříděn do sítě s rozměrem buňky 0.5*0.5 m. Na takto vzniklou databázi byly aplikovány 3 základní metody hodnocení:

1. poměrné kruhy
2. 2-D reliéfní mapy kde osa Z vyjadřuje hustotu
3. 3-D reliéfní mapy kde osa Z vyjadřuje hustotu

Za předchůdce všech dnes aplikovaných metod lze považovat B.Klímou (1963) publikované mapy, kde hustota šrafury v buňce sítě je úměrná počtu artefaktů. Kruhová metoda (obr. 7), kde průměr kruhu je úměrný hustotě artefaktů v jednotlivých čtvercích sítě byla u nás aplikována např. při hodnocení lokality Dolní Věstonice II, západní svah (Svoboda, ed. 1991, Svoboda-Škrdla-Jarošová 1993). V případě Jarošova II bylo provedeno porovnání výsledků docílených danou metodou při rozdílné velikosti buňky sítě (1*1 m a 0.5*0.5 m). V síti o rozměru buňky 1*1 m byla vynesena zvlášť distribuce artefaktů zaměřených ve dvou osách a artefaktů (většinou mikroodštěpků) získaných při dodatečném probírání vykopaného sedimentu. Ráz obou map je podobný jako na řadě jiných výzkumů, většinou platí: kde je koncentrace artefaktů, tam jsou doprovázeny mikroodštěpky. Toto dokazuje mapa vzniklá jako součet všech artefaktů (lokalizovaných ve dvou souřadnicích a zbytku). Poslední kruhová mapa zahrnuje pouze artefakty lokalizované ve dvou souřadnicích. Rozměr buňky sítě je tentokrát 0.5*0.5 m. Plošná distribuce je prokreslena podstatně podrobněji i když její charakter se oproti předcházejícím mapám nemění. Je škoda, že dodatečně získaný materiál byl lokalizován pouze v síti o rozměru buňky 1*1 m a ne jemněji. Tento nedostatek bude během příštích výzkumů odstraněn.

2-D reliéfní mapa (obr. 8) byla na našem území poprvé využita při hodnocení prvních dvou roků výzkumu lokality Pavlov I (Svoboda, ed. 1994). V současnosti je využívána ve většině grafických archeologických systémů pracujících v ČR (např. Vencl 1995, Jarošová 1997). Princip metody je odvozen od topografických map terénu, pouze vrstevnice vyjadřující v klasických mapách nadmořskou výšku jsou zde úměrné hustotě artefaktů. V mapě je možno zvýraznit i jednotlivé důležité elementy (typologické, surovinové, ...). Přestože tyto mapy vycházejí ze stejných dat jako mapy kruhové, jsou přehlednější.

Na první pohled je zřejmé, že 3-D mapa (obr. 9) poskytuje vizuálně nejlépe patrné výsledky. Několik izolovaných vrcholků reprezentujících kumulace nálezů je odděleno prostory s nižší hustotou - tyto tvoří "korýtka" jdoucí ve směru soliflukce. Neprozkoumaný prostor vymezený hodnotami $200<X\leq400$ a $0<Y\leq300$ byl aproximován. Do 2-D i 3-D mapy byly vyneseny zvolené citlivé elementy: typologické (mikrolity), odlišné surovina (radiolarit), přepálené artefakty a hrudky červeného barviva. Při podobném detailním studiu plošné distribuce na lokalitě Dolní Věstonice II - západní svah, objekt 4 (Svoboda-Škrdla-Jarošová 1993) bylo konstatováno, že zatímco mikrolity se kumulují v centrální části objektu, radiolarity se vyskytují častěji na periferii. Toto se potvrzuje i v případě Jarošova, kde na základě terénních poznatků (kumulace uhlíků, hrudky a záteky červeného barviva) lze předpokládat centrální část pomyslného objektu v pravém horním rohy sondy. Distribuce přepálených artefaktů se shoduje s distribucí mikrolitů.

Na základě detailního zhodnocení plošného rozptylu sondy zkoumané v roce 1996 je možno předpokládat další cenné nálezy v kladném směru osy Y. Prostor v kladném směru osy X je již výrazně poškozen orbou.

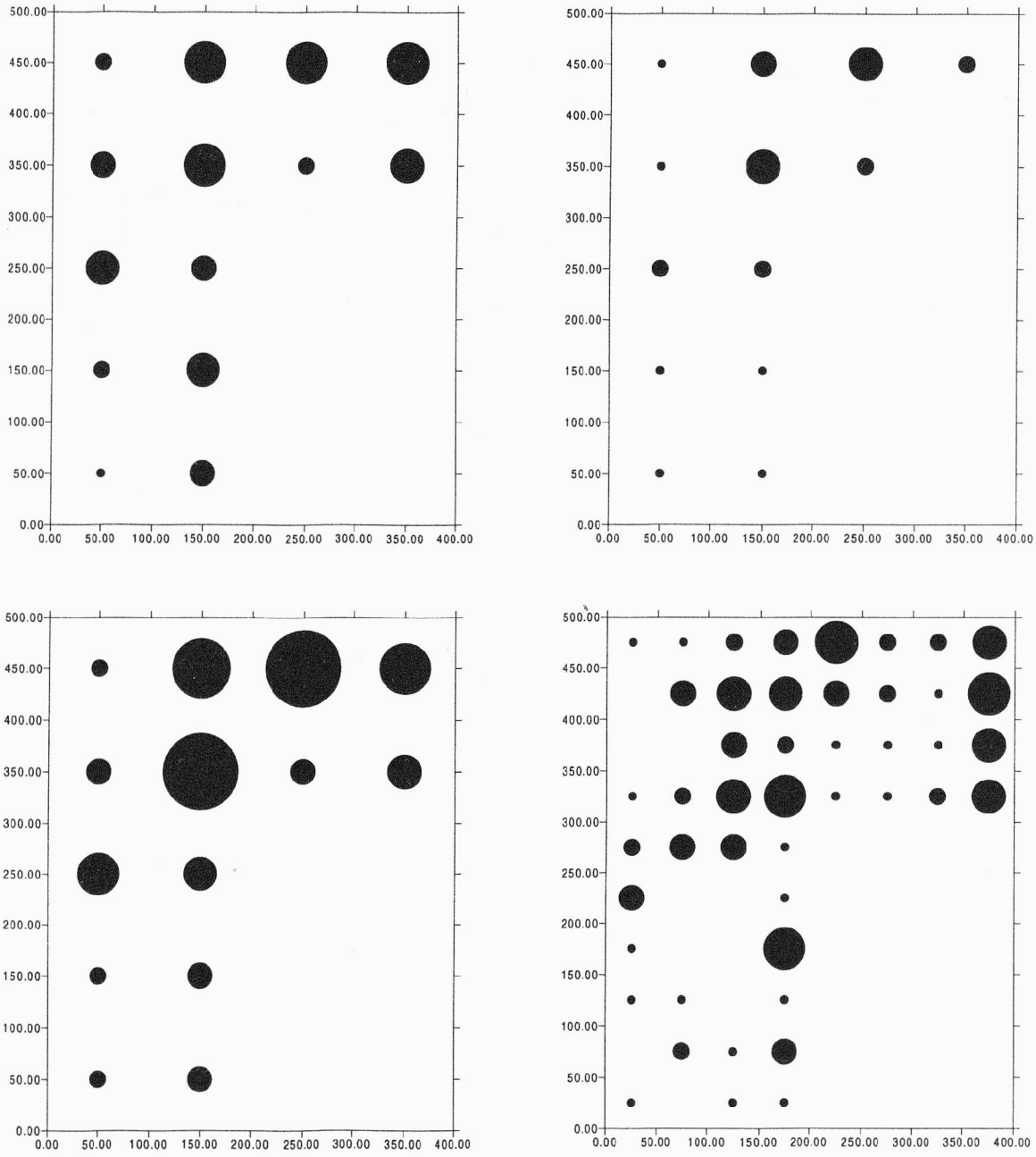

Obr.7. Jarošov II: Distribuce artefaktů štípané kamenné industrie. Mapa poměrných koleček kde poloměr kolečka je úměrný hustotě artefaktů. Nahoře: Distribuce artefaktů inventovaných ve dvou souřadnicích (vlevo) a ostatních (většinou mikroodštěpků) inventovaných pouze v metrové síti (vpravo). Dole: Celková hustota artefaktů (součet dvou předcházejících map) v síti o rozměru 1*1 m (vlevo) a hustota artefaktů inventovaných ve dvou souřadnicích v síti o rozměru 0.5*0.5 m (vpravo)- Chipped stone artifacts distribution, a related rings map. Top: a distribution of the artifacts inventoried in two horizontal axis (left), and other artifacts inventoried only in 1 m square grid (right), Bottom: total density (sum of the maps above) in 1 m square grid (left), and a distribution of the artifacts inventoried in two axis in 0.5 m square grid (right)

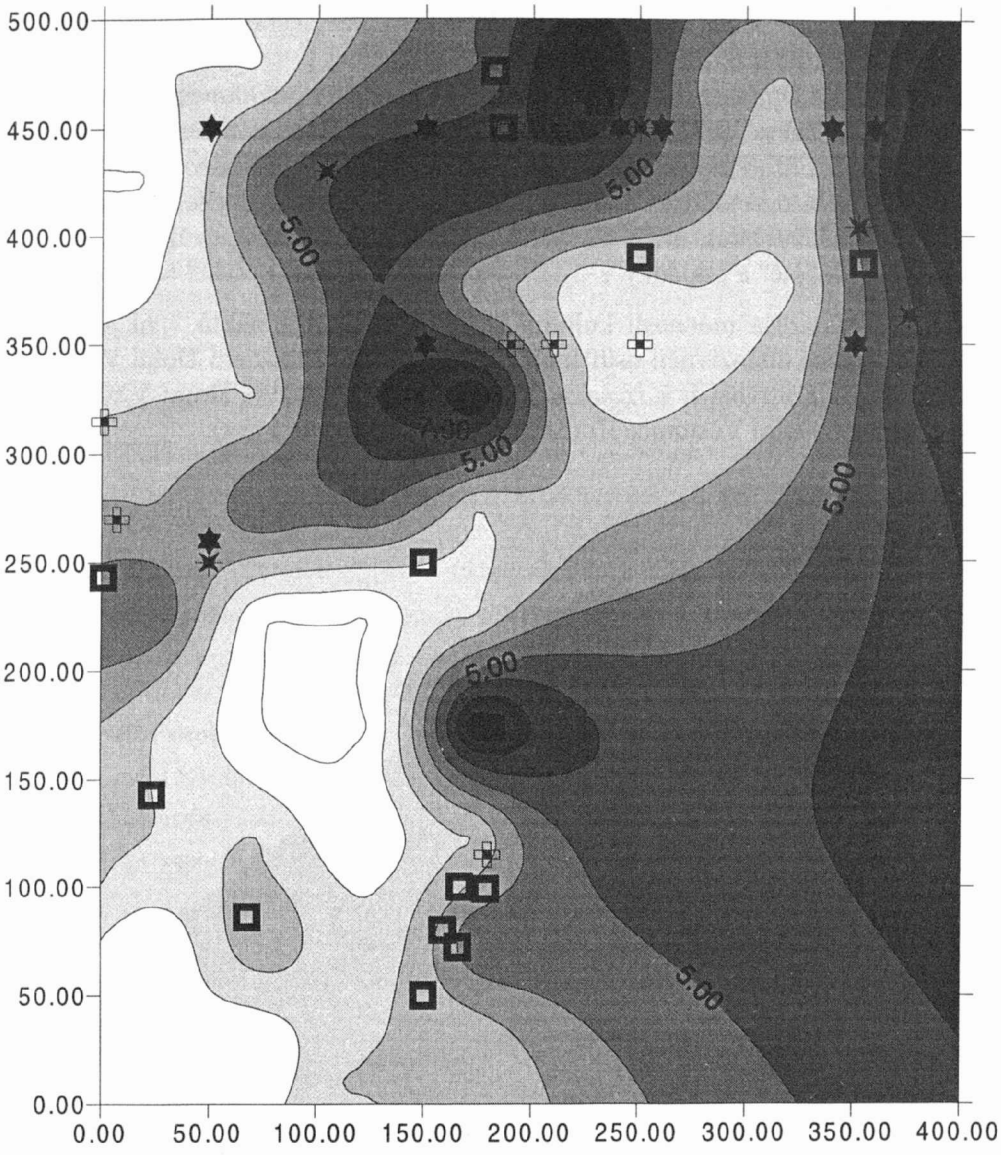

Obr.8. Jarošov II: Distribuce artefaktů štípané kamenné industrie. 2-D reliéfní mapa kde osa Z vyjadřuje hustotu. Čtverec: radiolarit, čtyřcípá hvězda: mikrolit, šesticípá hvězda: červené barvivo, kříž: přepálený artefakt - Chipped stone industry distribution, 2-D density map. Square: radiolarite, 4-points star: microlith, 6-points star: red ochre, cross: burnt

Závěr

Stanice Jarošov II, jež je hlavním předmětem tohoto příspěvku, zaujímá strategicky výhodnou pozici na Z svahu Černé hory a umožňuje tak kontrolu rozsáhlého území v sevení části Dolnomoravského úvalu včetně Napajedelské brány (obr.1). Je odtud možno pozorovat i další významnou gravettskou stanici regionu - Boršice u Buchlovic (návrší Chrástka). Jarošovská stanice leží na půli cesty mezi lokalitami pod Pavlovskými kopci (dolnověstonicko-pavlovská sídelní aglomerace) a Předmostím u Přerova. Výhodná poloha zřejmě souvisí nejen s loveckou strategií, důležitá je zřejmě i jako zastávka na stezce zásobující jihomoravské lokality silicity severské provenience. Je zajímavé, že nedaleké

zdroje radiolaritu surovinové spektrum lokality neovlivnily. Shodný trend byl popsán i v Boršicích u Buchlovic (Svoboda a kol. 1994). Za pozornost stojí výskyt křišťálu - suroviny, která se v jihomoravském gravettienu objevuje pouze vyjímečně.

Na základě nových výzkumů je třeba modifikovat koncepci publikovanou na základě studia výzkumu R.Procházky (1983) J.Svobodou (1994) a posléze rozvinutou M.Olivou (příspěvek na konferenci ESF, Pavlov 1995) o funkci lokality jako specializovaného loviště. Jedná se spíše o další příklad komplexní lokality, tedy vlastní stanice spolu se skládkou kostí vzdálené asi 200m vzdušnou čarou (níže po svahu). Zůstává však nezodpovězenou otázkou chronologická pozice „sídliště" a „skládky".

Z hlediska charakteru a mocnosti kulturní vrstvy a obsahu atefaktů v ní je možno lokalitu považovat za méně intenzivněji osídlenou (ve srovnání se stanicemi Dolní Věstonice I, Pavlov I, Předmostí) a přirovnat ji k izolovaným objektům na lokalitě Dolní Věstonice II (Svoboda, ed. 1991) nebo Dolní Věstonice III (Škrdla-Cílek-Přichystal 1996).

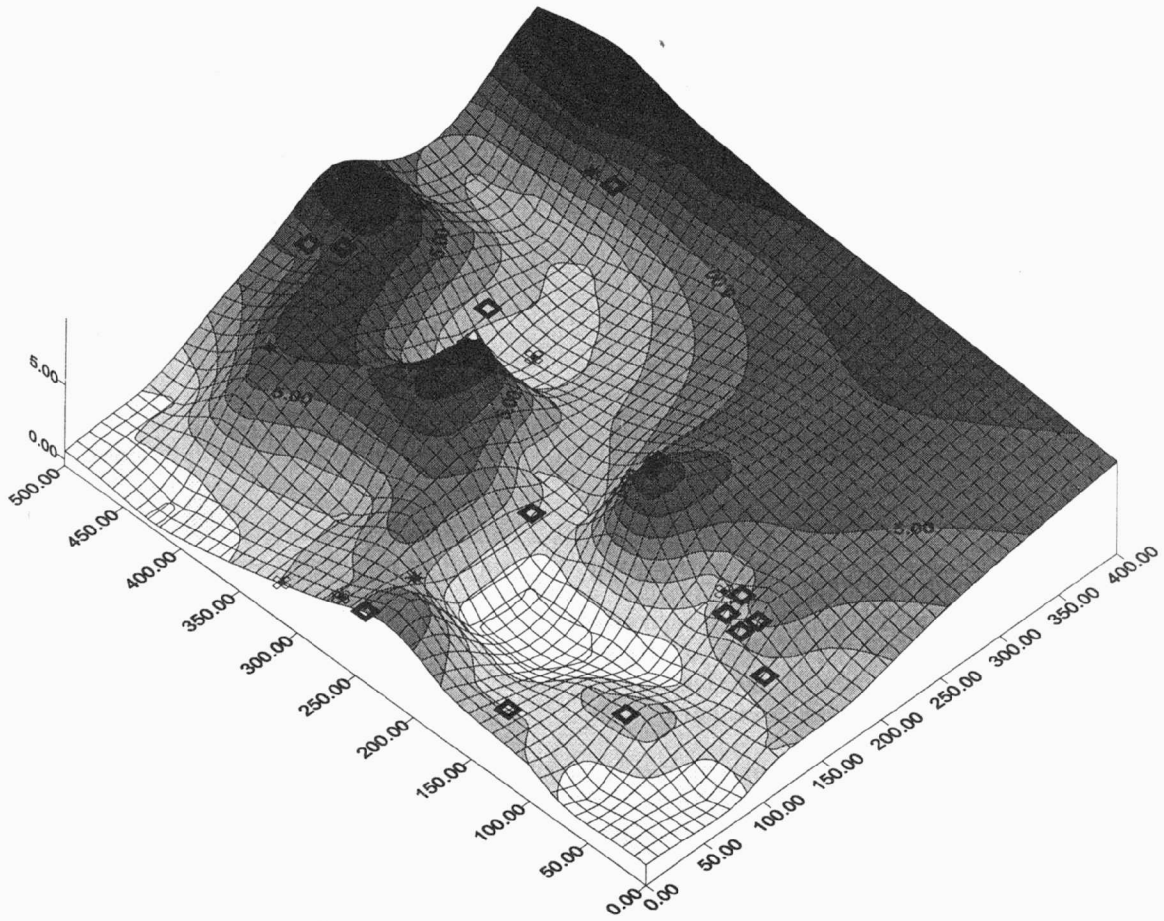

Obr.9. Jarošov II: Distribuce artefaktů štípané kamenné industrie. 3-D reliéfní mapa kde osa Z vyjadřuje hustotu. Čtverec: radiolarit, čtyřcípá hvězda: mikrolit, šesticípá hvězda: červené barvivo, kříž: přepálený artefakt - Chipped stone industry distribution, 3-D density map. Square: radiolarite, 4-points star: microlith, 6-points star: red ochre, cross: burnt

Poděkování

Autoři děkují za cenné rady a podporu nejen při práci v terénu ale i při zpracování materiálu B.Klímovi a J.Svobodovi, A.Přichystalovi za konzultaci při určování surovin štípané kamenné industrie, V.Rusnákovi za konzervaci osteologického materiálu, V.Sládkovi za pomoc v terénu i pořízení fotodokumentace, a není možno opomenout brigádníky B.Bábovského, A.Bálka, J.Bilavčíkovou a E.Marhoultovou, kteří odvedli dobrý výkon i za velmi nepříznivého podzimního počasí. Softwarové vybavení, na kterém byla zpracována plošná distribuce, poskytla Wenner-Gren Foundation, projekt ICRG-14. Závěrem děkuji A. Verpoortovi za korekci anglického textu.

Literatura:

Cziesla, E. 1990: Siedlungsdynamik auf steinzeitlichen Fundplatzen. *SMA* 2, Bonn.

Hrubý, V. 1951: Paleolitické nálezy z Uherskohradišťska, *Čas.Mor.Mus. Sc.soc.* 36, 65-101.

Jarošová, L. 1997: Spatial distribution of artifacts. In: J. Svoboda, ed. 1997: Pavlov I - Northwest. *DVS* 4, AÚ AV ČR Brno, 169-178.

Klíma, B. 1963: Dolní Věstonice, výsledky výzkumu tábořiště lovců mamutů v letech 1947-1952. Praha.

Klíma, B. 1965: Výzkum na paleolitické stanici v Boršicích v r. 1964, *Archeologické rozhledy* 17, 469-482.

Procházka, R. 1983: Záchranný výzkum paleolitické stanice v Uherském Hradišti - Jarošově, okr. Uherské Hradiště, *Archeologické rozhledy* 35, 552-554.

Skutil, J. 1940: Paleolitické nálezy z Hradišťska a přilehlého Pomoraví, *Sb.Velehradský*, 11, 50-69.

Svoboda, J., ed. 1991: Dolní Věstonice II - western slope. *ERAUL*, 54, Liége.

Svoboda, J., ed. 1994: Pavlov I, Excavations 1952-1953, *ERAUL* 66/*DVS* 2.

Svoboda, J., ed. 1997: Pavlov I - Northwest. *DVS* 4, AÚ AV ČR Brno.

Svoboda, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska. *DVS* 1, AÚ AV ČR Brno.

Svoboda, J. - Klíma, B. - Škrdla, P. 1995: The Gravettian Project: Activities during the 1991-1994 Period, *Archeologické rozhledy* 47, 279-300.

Svoboda, J. - Škrdla, P. - Jarošová, L. 1993: Analyse einer Siedlungsfläche von Dolní Věstonice. *Archäol.Korresp.*-bl., 23, 393-404.

Škrdla, P. 1997: Pavlovian Lithic Technologies. In: J.Svoboda, ed., Pavlov I - Northwest. *DVS* 4, 313-372. AÚ AV ČR Brno.

Škrdla, P. - Cílek, V. - Přichystal, A. 1996: Dolní Věstonice III, Excavations 1993-1995. In: J.Svoboda, ed., Paleolithic in the Middle Danube Region, *Spisy AÚ AV ČR v Brně*, 5, 173-190.

Vencl, S. 1995: Hostim: Magdalenian in Bohemia, *Pam.Archeol., Suplementum*, 4.

Zelnitius, A. 1933: Stručný přehled archeologie a archeologického výzkumu v okrese Uhersko-Hradišťském, *Sb.Velehradský*, 4, 12-18.

Summary

In 1996, the small Gravettian site of Jarošov II was partly excavated. The site is located near Uherské Hradiště in the lower Morava valley, halfway between Pavlov-Dolní Věstonice and Předmostí. The research is part of the Gravettian project of the Institute of Archaeology AS ČR in Brno which aims at a comparative analysis of the geographical and chronological framework of the Gravettian settlement in Moravia (Svoboda-Klíma-Škrdla 1994).

The site of Jarošov II was discovered by field survey. In undisturbed context, the stratigraphy consists of a plowsoil, 0-10 cm of upper loess, a thin layer of $CaCO_3$-concretions, stratified soliflucted and redeposited loess and an underlying orange-brown soil (fig. 2). The Gravettian cultural horizon was found in the soliflucted and

redeposited sediments, covered by the layer of $CaCO_3$-concretions. The stratigraphic situation is similar to most other Moravian Gravettian sites. The main excavated area was 14 m^2. The finds consisted of animal bones, stone artifacts and a piece of fired clay.

The fauna is composed of reindeer (more than 80%), hare and wolf, what is different from other Gravettian sites. However, the nearby mammoth bone deposit (200 m away), excavated by Procházka (1983) and Valoch (unpubl.), needs to be taken into account. The relation between Jarošov II and the mammoth bone deposit is subject of further investigation.

The stone artefacts (N=491) are usually made of silices from glaciogene sediments (of which 20% of the Krákow-Czestochowa Jurassic variety) and a small number of radiolarite. Single pieces of rock crystal and chalcedony mass were documented. From a technological perspective, flakes dominate over microchips and blades. The four cores are typical for Gravettian technology, i.e. unipolar reduction from a narrow platform (Škrdla 1997). A total of 25 tools was discovered (tab. 3). The majority are microliths: backed bladelets, some pointed, one laterally retouch microblade with ventroterminal retouch and one microsaw. Endscrapers are made on laterally retouched blades. All the burins are polyhedral. Heavy duty implements are a quarz pebble with pounding marks (probably a passive pad) and a glaukonite-sandstone pebble. Several small pieces of red ochre (probably from the Ždánický les region) were documented as well.

Three methods are used for visualisation of the spatial distribution of the artefacts: classified post mapping (fig. 7), 2-D density mapping (fig. 8) and 3-D density mapping (fig. 9). In addition, the location was marked of several distinct elements (microliths, radiolarites, red ochre and burnt pieces).

As the excavations at Jarošov II continue, a more detailed analysis and comparison with other Gravettian sites will be undertaken in the future.

GRAVETTSKÉ KAMENNÉ RETUŠÉRY A POČÁTKY TECHNOLOGIE BROUŠENÍ KAMENE

Petr Škrdla
AÚ AV ČR Brno

„The techniques of polishing and perforating were soon adapted to lithic material as well, even if the mass employment of polished stone is not observed before the Neolithic."

The History of Humanity, Bohuslav Klíma 1994

Finální opracování kamenného nástroje retušováním vyžaduje užití odpovídajícího jemného nástroje - retuséru. Tento je většinou vyroben z kosti respektive z parohu, vzácněji se objevují retušéry kamenné. Právě těm posledně jmenovaným, které se v kontextu gravettienu vyskytují poměrně často, je věnována následující studie.

Metodika

V průběhu let 1996-1998 byly autorem osobně makroskopicky prozkoumány broušené kamenné retušéry z Pavlova I (uložené v depozitáři AÚ v Dolních Věstonicích) a dolnorakouských lokalit Willendorfu a Aggsbachu (uložené v NHM Wien). Na základě kvalitních nákresů a fotografií (Rogačev 1955) bylo možno do studie zahrnout i materiál z Kostěnek IV - Alexandrovky na Donu. Materiál z ostatních lokalit středonunajské oblasti ani z dalších regionů nebyl do této práce zahrnut z důvodu nemožnosti studovat ho osobně - pérovky případně fotografie nejsou dostatečně kvalitní aby mohly být detailně vyhodnoceny.

Pouze v případě Pavlova I mohly být vybrané artefakty zkoumány detailně pod mikroskopem. Byl použit metalografický mikroskop Leitz. Pro zvýšení odrazivosti povrchu zkoumaných artefaktů bylo nutno vzorky pokovit (použito bylo stříbro). Zkoumány byly stopy broušení na povrchu artefaktů i stopy jejich užití ve funkci retušérů. Na základě tohoto studia byla vytvořena hypotéza o rekonstrukci výrobní technologie - broušení a ta následně experimentálně testována. Pravdivost hypotézy byla posuzována na základě geometrické podobnosti povrchů originálních a experimentálních artefaktů.

Artefakty

V Pavlově I byla během výzkumu severozápadní plochy sídliště získána kolekce asi 40 zlomků broušených kamenných retušérů vyrobených z vápenců pestrých barev (Škrdla 1997). Na některých kusech jsou dochovány stopy broušení a leštění spolu s projevy charakteristickými pro užití nástroje ve funkci retuséru - tzv. nárazové kuželíky (pounding marks) a škrábance.

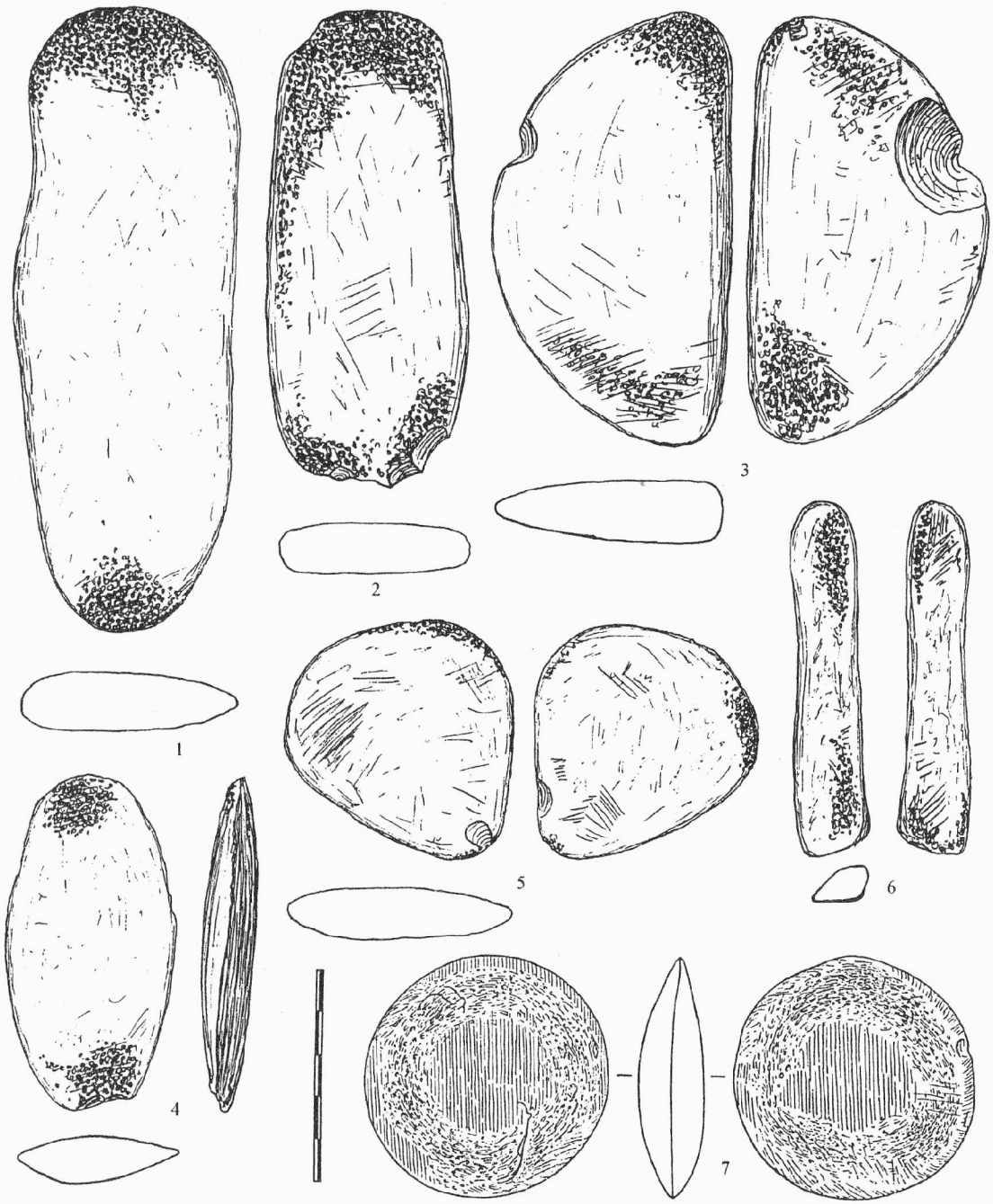

Obr.1. Broušené kamenné retušéry. Ground stone retouchers. Willendorf: 1 (inv.č. 26910), 3 (inv.č. 26908); Willendorf II: 2 (inv.č. 43532, mezi vrstvami 3a4), 4 (inv.č. 44284, vrstva 8), 5 (inv.č. 44670, vrstva 9), 6 (inv.č. 44671, vrstva 9); Kostenki IV - Alexandrovka: 7 (podle Rogačeva 1955). 1-6: NHM Wien

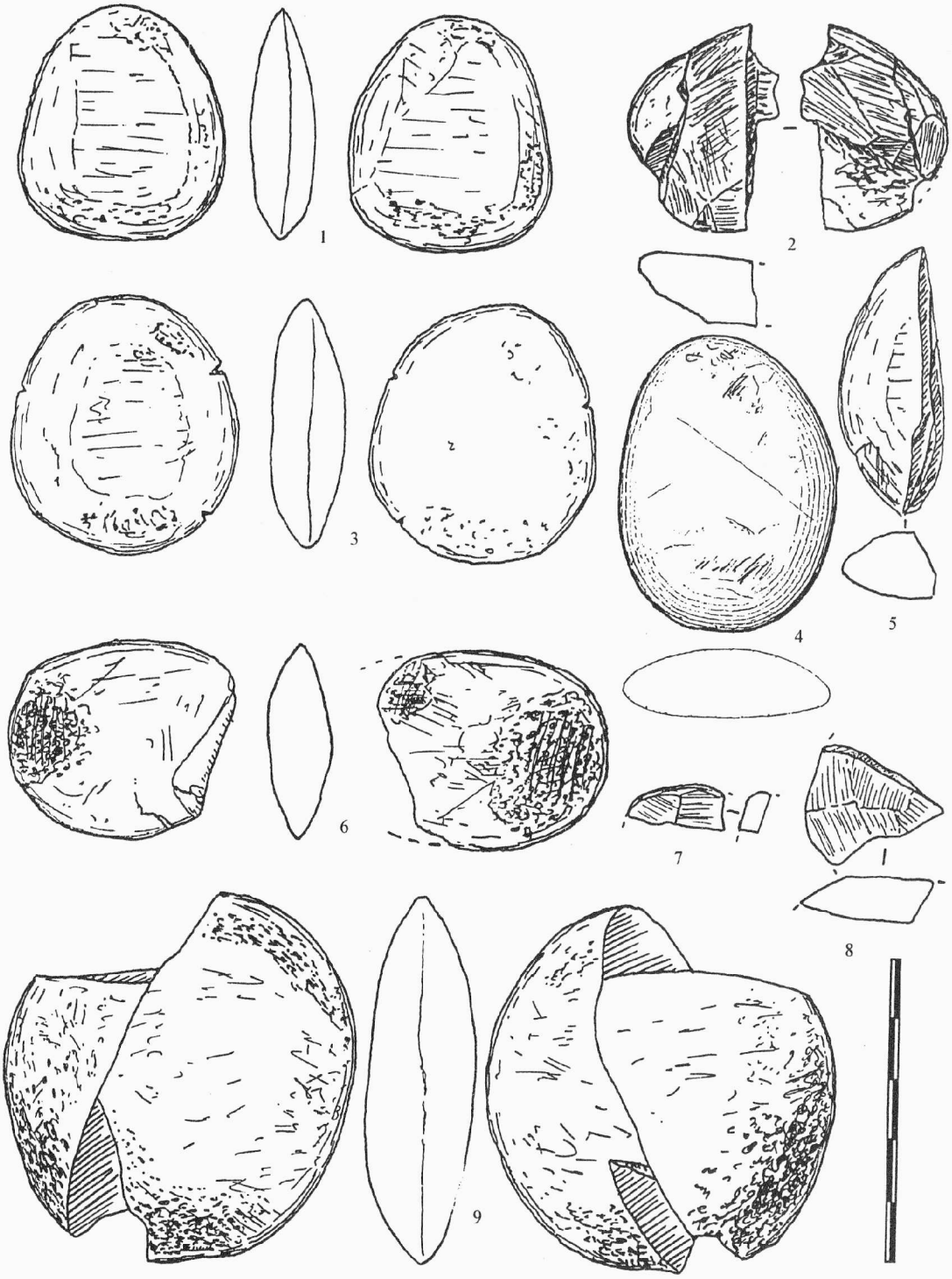

Obr.2. Broušené kamenné retušéry. Ground stone retouchers. Pavlov I: 1 (inv.č. 22162), 2 (inv.č. 409657+410857), 3 (inv.č. 1257), 4 (inv.č. 1157), 5 (inv.č. 1057), 6 (inv.č. 958), 7 (inv.č. neinv. artefakt z výzkumu 1957 - ORIG 4), 8 (inv.č. 118562 - ORIG 16), 9 (inv.č. 758+858)

Ve Willendorfu II (Felgenhauer 1959) se protáhlý vápencový retušér (obr.1:2) objevil již na přechodu vrstev 3 a 4, tj. v aurignackém kontextu (podobný artefakt popsal M.Oliva (1987) z povrchové aurignacké stanice Žlutava IV). Tento artefakt však nenese stopy broušení. Broušené a leštěné artefakty pocházejí především ze svrchní vrstvy 9, ojediněle 8. Řada artefaktů není stratifikována. Jako materiál posloužil (určení F.Felgenhauera 1959) vápenec (obr.1:2,6), serpentinit (obr.1:3,4,5) a křemenec (obr.1:1). Nejčastější tvar představuje protáhlý disk a různé nepravidelné tvary. Ojediněle se objevila tyčinka (obr.1:6). Na povrchu artefaktů nelze prokazatelně rozpoznat broušení poněvadž tyto stopy byly zahlazeny následným leštěním. Dochovaly se však charakteristické projevy opotřebení retušéru.

Z Aggsbachu pocházejí silně naleptné valounky červenavého vápence na kterých nelze rozeznat stopy broušení ani charakteristické opotřebení retušéru.

V Kostěnkách IV (Rogačev 1955) byla dokumentována série 33 celých břidlicových disků a dalších 21 jejich zlomků ve svrchní vrstvě v západním i východní sídelním objektu. Na řadě z nich jsou patrny stopy broušení (fazetky s paralelními rýhami) i stopy vzniklé retušováním.

Jako suroviny pro výrobu retušérů bylo využito poměrně široké spektrum materiálů od břidlice (Alexandrovka) přes různé druhy vápenců (Pavlov, Aggsbach) po serpentinit a křemenec (Willendorf). Využívaly se protáhlé oblázky sbírané ve štěrkových terasách v okolí lokalit. V řadě případů byly tyto polotovary broušením a leštěním upraveny na dokonalejší tvar. Při výběru suroviny hrálo důležitou roli estetické hledisko (Mrázek 1996). V případě Pavlova a Aggsbachu byly vybírany červenavě zabarvené vápence, ve Willendorfu dali lidé přednost jasně zeleně zbarveným serpentinitům.

Analýza materiálu z Pavlova I

Tvarová morfologie

Z hlediska tvaru je možno rozlišit dva základní typy (obr.2,3):

- oválný disk
- kruhový disk

V Pavlově I je nejčastějším tvarem protáhlý eliptický disk, kde poměr os elipsy je většinou v intervalu od 1:1.5 do 1:2.5. Pravidelné kruhové disky se vyskytují poněkud méně častěji. U elipsovitých (menší osa) i kruhových disků je poměr šířka ku tloušťce pohybuje okolo hodnoty 3:1. Všechny studované kruhové a většina oválných disků nese stopy broušení a leštění. Některé ploché oblázky však svým přírodním tvarem vyhovaly a nevyžadovaly již další povrchovou úpravu (analogické kusy pocházejí z epigrevettského sídliště v Grubgrabenu).

Analýza lomů a reutilizací

Jedná se většinou o fragmenty původních kusů. K lomu došlo většinou v prostoru vrstviček s nižší odolností vůči zatěžování. V několika případech bylo zaznamenáno charakteristické vyštípnutí funkční části vlivem pracovního tlaku nástroje (obr.3). Negativ vyštípnutí má všechny typické fyzikální znaky (bulbus, profilaci) definované pro intencionálně člověkem provedený úštěp (obr.3). V jednom případě byla zaznamenána

reutilizace obzvláště esteticky vyhlížejícího kusu, který byl zlomen pravděpodobně napůl (obr.2:5). Jedna (nalezená) polovina byla dobroušena na disk půlkruhovitého tvaru a dále využívána.

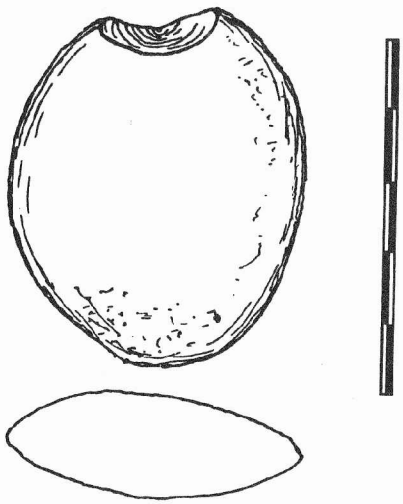

Obr.3. Broušený kamenný retušér. Pavlov I, inv.č. 100361: vyštípnutí pracovní hrany - Ground stone retoucher with chipped out working edge

Pracovní stopy

Na povrchu artefaktů jsou často dobře patrny pracovní stopy vzniklé funkcí nástroje coby retuséru. Dají se rozdělit do dvou základních skupin:

- stopy nárazů (nárazové kuželíky - pounding marks)
- škrábance

Zatímco jizvy po nárazech, které vznikly následkem tlaku respektive nárazu retuséru na pazourkový předmět, se nápadně seskupují na dvou protilehlých extremitách nástroje (od středu mírně vpravo, srovnej Beaume 1993), distribuce škrábanců je širší - vybíhají z těchto plošek a pokrývají většinu povrchu nástroje. Na některých artefaktech z Pavlova a Alexandrovky jsou patrny stopy jejich výroby - povrch se sestává z fazetek pokrytých rýhami, které zanechal brusný nástroj (obr.2:2,7,8). Je tedy zřejmé, že člověk jejich tvar cíleně upravil do určité standartizované formy. Stopy brusného nástroje jsou uspořádány v paralelních systémech, což umožňuje jejich spolehlivé odlišení od pracovních stop vzniklých při retušování.

Technologie výroby

Broušení jako technologický proces sloužící k výrobě broušené industrie definujeme následovně (srovnej Vandiver 1997):

> **Broušení** je technologická operace při níž dochází vlivem kontaktu dvou povrchů k oddělování materiálu obráběného artefaktu (měkčího) za pomoci nástroje (hrubšího a tvrdšího). Tento proces je iniciován záměrně za účelem změny tvaru obráběného předmětu podle předem definovaného záměru -

plánu.

K.Valoch (1960) popsal sérii broušených pískovcových(?) artefaktů z Předmostí u Přerova. V těchto případech je však lépe hovořit spíše o abrazi vzniklé následkem práce tohoto aktivního nástroje než o cílevědomé změně tvaru. Podobné artefakty byly nalezeny v Alexandrovce (Rogačev 1955). Další skupinou jsou artefakty vyrobené především z měkčích materiálů, které představují spíše dekorativní a ritutuální předměty (disky z hrobu Brno II, venuše z Willendorfu a Petřkovic), tedy nikoli industrii, a proto nebyly zahrnuty do této studie. Broušené retušéry výše uvedené definici broušení vyhovuje a představuje tak nejstarší broušenou kamennou industrii světa - tedy nejstarší nástroje zhotovené s využitím technologie broušení.

Na základě analýzy archeologického materiálu a vlastní intuice byla vytvořena hypotéza popisující postup broušení:

> Brousilo se volně v ruce na destičkách pískovců, které se v prostoru sídliště též nalézají a dosud není známa jejich funkce.

Tato hypotéza byla podrobena experimentálnímu testování s cílem potvrdit či falzifikovat ji.

Experimentální ověření hypotézy

Na základě petrografického rozboru suroviny broušených artefaktů byla ve spolupráci s geology (Mrázek 1996) identifikována lokalita, kde se surovina v paleolitu s největší pravděpodobností získávala. Z této lokality byl vybrán kus velmi podobných vizuálních i fyzikálních vlastností pro experimentální nástroj. Jako brusná destička byl pro experiment použit zlomek originálu nalezený v roce 1957 v Pavlově.

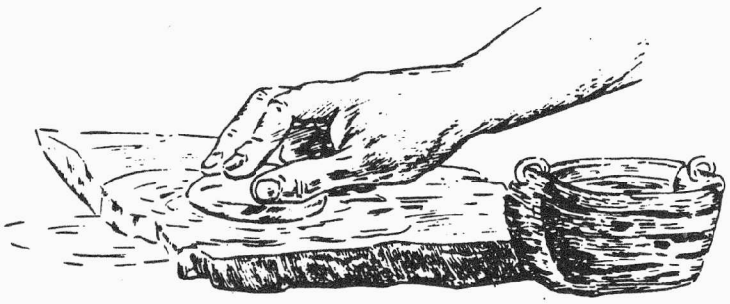

Obr.4. Experimentální broušní - Experimental Grinding. Kreslil J.Brenner

Již během prvních okamžiků průběhu experimentu byla konstatována nezbytnost použití brusné kapaliny pro snadné odvádění oddělených zrn brusného nástroje i "třísek" obráběného materiálu z místa kontaktu broušeného předmětu s brusným nástrojem. Relativní "snadnost" odebírání broušeného materiálu výše popsaným způsobem potvrdila oprávněnost provedené rekonstrukce pravěké technologie.

Výsledkem experimentu byl obroušený povrch, který byl použit pro srovnání s povrchy originálních nástrojů. Pro pozorování pod metalografickým světelným mikroskopem Leitz při zvětšeních 30x, 60x a 120x byly vybrány dva fragmenty originálních artefaktů (ORIG.4 - neinvent. kus z Pavlova 1957 a ORIG.16 - inv.č. 118562) a experimentální kus (EXP). Na těchto třech vzorcích byla vybrána a zdokumentována místa s charakteristickými projevy

obrouseného povrchu a nejreprezentativnější fotografie použity pro další studium. Pro zhodnocení úrovně shody experimentálního a originálního povrchu bylo navrženo několik metod vycházejících s geometrických charakteristik pozorovaných rýh. Byla stanovena následující kriteria.

Na fotografii se zvětšením 30x byla sledována:

- **přímost rýh** (prohnutí na délce 5 cm)
- **rovnoběžnost rýh** (odchylka směru ve vzdálenosti 5 cm od kolmice na převládající směr skupiny rýh)
- **počet rýh na 1 mm délky**
- **průměrná šířka rýhy** (průměrná šířka a histogram naměřených hodnot na 10 cm délky)

Na základě hodnocení přímosti rýh lze konstatovat, že rýhy jsou v obou případech přímé a z hlediska daného kritéria lze tedy hovořit o absolutní shodě.

V případě hodnocení rovnoběžnosti rýh již výsledek není tak jednoznačný. Artefakt ORIG.16 vykazuje výraznou koncentraci odchylek rovnoběžnosti v intervalu (-1, 1, hodnoty v mm na fotografii), zbylá necelá 1/4 odchylek leží v sousedním intervalu ((-3, -1), (1, 3)). Podobně u artefaktu ORIG.4 je patrná koncentrace v intervalu (-1, 1), tento hlavní systém rýh je doplněn dalším systémem ukloněným do záporné části do prostoru hodnot v intervalu (-7, -3). Podobný trend jako v případě ORIG.4 vykazuje EXPerimentální artefakt. Nejvýraznější je koncentrace v intervalu (-1, 1), tato se posouvá do záporných hodnot v intervalu (-3, -1) což svědčí o nepřesně zvoleném středu. Jako hlavní směrodatné rýhy (nulová úchylka) byly zvoleny ty nejvýraznější, které však netvoří majoritu. V prostoru intervalu (-7, -5) se projevuje výrazná kumulace svědčící o dalším šikmo položeném systému rýh, který překrývá systém majoritní.

Oddělíme-li sekundární (minoritní) systémy rýh, je možno statisticky testovat rozptyl rovnoběžnosti majoritního systému. Odhad střední hodnoty, který svědčí pouze o přesnosti výběru převládajícího směru rýh, je pro porovnání nevhodný. Avšak na základě odhadu směrodatné odchylky je možno testovat podobnost povrchů originálních s experimentálním (tedy rovnoběžnost či uspořádanost systému rýh). U kusu ORIG.16 je nápadná výrazná usměrněnost systému rýh převyšující ostatní dva vzorky. Kus ORIG.4 leží podobně jako v případě dalších měření na přechodu mezi extrémní hodnotou ORIG.16 na straně jedné a EXP na straně druhé. V případě rekonstrukce technologie broušení nebyla dosažena rovnoběžnost systému rýh, odchylka se dá vysvětlit menší zkušeností experimentátora s broušením a při případné další rekonstrukci bude eliminována.

Tab. 1. Odhady směrodatné odchylky rovnoběžnosti

	ORIG.16	ORIG.4	EXP
majoritní směr	0.83	1.08	1.23
komplet	0.83	2.47	3.11

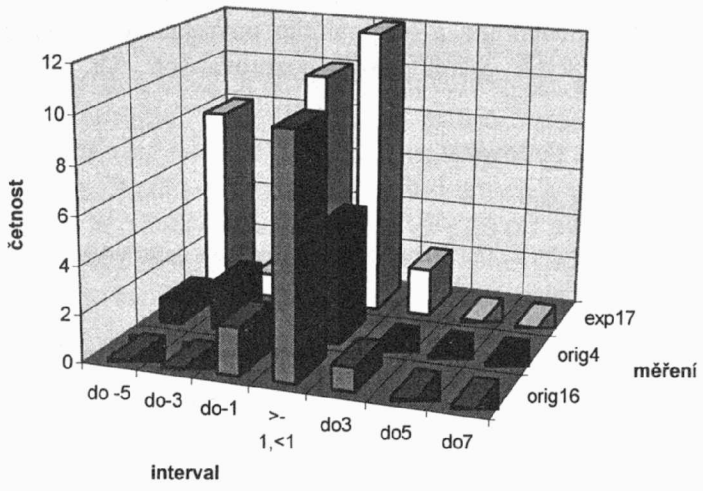

Graf 1. Histogram rovnoběžnosti rýh

V případě hodnocení počtu rýh na 1 mm skutečné délky (na artefaktu nikoliv na fotografii) EXPerimentální kus výrazně převyšuje oba ORIGinální i když hodnota pro kus ORIG.4 se mu blíží. Vysvětlení je snadné - rýhy na ORIGinálních kusech byly ať již intencionálně leštěním nebo vlivem působené půdních kyselin v době asi 25,000 let mezi depozicí a reexcavaci částečně zahlazeny.

Tab. 2. Počet rýh na 1 mm délky

	ORIG.16	ORIG.4	EXP
počet rýh	22	21	33

Důležitým, možná že úplně nejdůležitějším hodnotícím kritériem je šířka rýh. V grafickém vyjádření pomocí histogramu o pěti intervalech je patrna značná podobnost mezi ORIGinálními i EXPerimentálním kusem. V případě EXPerimentálního kusu je patrný poměrně výrazný nárůst v intervalu (0, 1.5, mm na fotografii) - tedy v oblasti nejužších rýh, naopak, v případě ORIGinálních kusů je znát pozvolnější přechod a posun k větším šířkám, což je možno vysvětlit leštěním (zahlazení úzkých a mělkých rýh) a naleptáním (rozšíření rýh). Zvětšíme-li počet intervalů histogramu na šest, je patrný nárůst v oblasti nejužších rýh v intervalu (0, 0.9) u EXPerimentálního kusu a překvapivě i u ORIG.4 (to koresponduje s celkově lepší zachovalostí povrchu). Charakter ORIG.16 se nemění, tyto nejužší rýhy se zde vůbec nevyskytují (cf s výše diskutovaným vlivem leštění a naleptání). Oproti EXPerimentálnímu kusu se i artefakt ORIG.4 přesunuje do oblasti vyšších šířek, ale podobně jako v případě četnosti rýh na 1 mm stojí i zde na přechodu mezi kusy ORIG.16 a EXP.

Tab. 3. Šířky rýh

	ORIG.16	ORIG.4	EXP
Odhad střední hodnoty	2.07	1.11	0.98
Odhad směrodatné odchylky	1.24	0.63	0.57

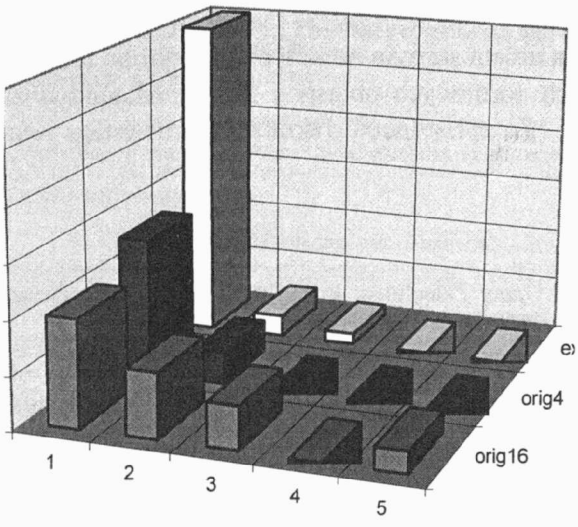

Graf 2. Histogram šířek rýh, 5 skupin

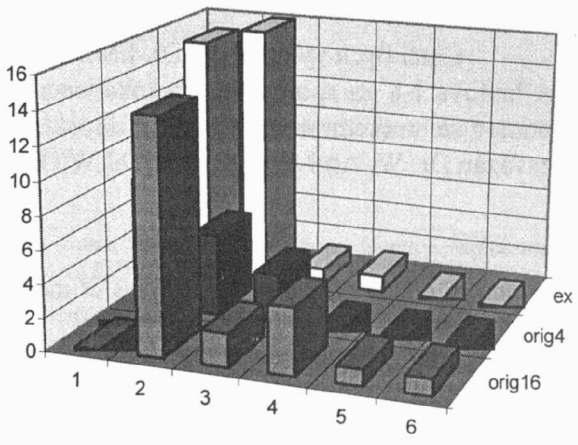

Graf 3. Histogram šířek rýh, 6 skupin

Diskuse

Na předcházejících řádcích jsem se snažil dokázat platnost vyslovené hypotézy - jako vysvětlení odlišností bylo použito logického argumentu leštění originálních kusů a naleptání během 25,000 let depozice (vlivem půdních kyselin uvnitř kulturní vrstvy). Leštění bylo spolehlivě prokázáno právě v případě kusu ORIG.16, naleptání je též zřejmé na sérii artefaktů. Působení kyselin však není možno experimentálně testovat (pro dlouhé časové období). Na každém kusu se naleptání projevuje odlišně - je proto možno předpokládat rozdíly v chemické odolnosti a pravděpodobně i tvrdosti suroviny disků. Tento fakt bude mít výrazný vliv na šířku rýh. Bohužel není možno provést měření tvrdosti originálních kusů.

Dále je třeba položit si otázku, zda nebylo použito jiného materiálu brusného nástroje než pískovce - tedy horniny s většími zrny. Taková však nebyla v dostatečném množství v prostoru zkoumaného sídliště nalezena. Inkriminované artefakty mohly být vyrobeny jinde - buď u zdroje suroviny nebo u vody. Tomu však nenasvědčuje předpokládaná doba výroby jednoho artefaktu - pro kusy vyrobené ze silně silicifikovaného vápence (neraguje s HCl - jedná se téměř o radiolarit, tvrdost podle Mohse 6-7) se pohybuje celková teoretická doby výroby 5-20 hodin, což souvisí se spotřebou brusných destiček i vody. Tato aktivita by se tedy logicky měla odehrávat v prostoru sídliště.

Závěr

Je neoddiskutovatelným faktem, že diskovité retušéry byly broušeny, s velkou pravděpodobností přímo v areálu sídliště. V severozápadní části lokality Pavlov I, tj. v místě nálezu retušérů, byly nalezeny též zlomky donesených destiček vápnitých pískovců - tedy materiálu s abrazním účinkem. Distribuce broušených vápencových retušérů a pískovcových destiček je vzájemně korelována. Jiné vhodné suroviny pro brusné nástroje nalezeny nebyly. Geometrické charakteristiky brusných stop možnost broušení na pískovcových destičkách přímo nepotvrzují, ale ani nevyvracejí. Neshody s experimentem lze zdůvodnit leštěním a naleptáním. Z těchto důvodů je možno popsanou hypotézu o rekonstrukci gravettské technologie broušení pokládat za velmi pravděpodobnou.

Poděkování

Chtěl bych vyjádřit dík Dr. I.Mrázkovi za určení surovin použitých pro výrobu retušérů z Pavlova I a za spolupráci při lokalizaci jejich zdrojových oblastí a Mgr. F.Matějkovi za pomoc se studiem artefaktů pod mikroskopem. Za zpřístupnění rakouského materiálu jsem zavázán Dr. W. Antl-Weisser z NHM Wien.

Literatura:

Beaume, S.A. 1993: Nonflint Stone Tools of the Early Upper Paleolithic. In H.Knecht et al., eds., Before Lascaux: The Complex Record of the Early Upper Paleolithic. 163-191. Boca Raron.

Felgenhauer, F. 1959: Willendorf in der Wachau. *MPKW* 8/9 Wien.

Klíma, B. 1959: Objev paleolitického pohřbu v Pavlově. Archeologické rozhledy 11, 305-316.

- 1994: The Period of Homo sapiens sapiens to the begininigs of food production. In: History of Humanity, Vol.1, pp. 176-185. UNESCO. Paris 1994.

Mrázek, I. 1996: Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska. MZM Brno.

Oliva, M. 1987: Aurignacien na Moravě. *Studie muzea Kroměřížska* 87.

Rogačev, A.N. 1955: Kostenki IV - poselenije drevnekamennogo veka na Donu. Materialy i isledovanija po archeologii SSSR 45. Moskva - Leningrad.

Škrdla, P. 1997: The Pavlovian Lithic technologies. In: J. Svoboda, ed. Pavlov I - Northwest. *DVS* 4, 313-372. AÚ AV ČR Brno.

Valoch, K. 1960: Bemerkenwerrte jungpaläolitische Steingeräte aus Předmostí in Mähren. *ČMM, Sc.soc.* 45, 27-1-26.

Vandiver, P. 1997: Pavlov I pigments and their processing. In: J. Svoboda, ed. Pavlov I - Northwest. *DVS* 4, 373-381. AÚ AV ČR Brno.

THE GRAVETTIAN STONE RETOUCHERS AND THE BEGINNING OF STONE GRINDING TECHNOLOGY

The final shape of stone tools is determined by retouchers made of bone, antler, or stone. The latter constitute the object of the following study.

Method

During 1996-1998, the author studied collections of stone retouchers from Pavlov I (housed in Dolní Věstonice) and Lower Austrian sites of Willendorf and Aggsbach (NHM Wien). Kostenki IV collection allows a study based on Rogačev's (1955) publication.

Only in case of Pavlov I, selected artifacts were studied in detail under light microscopy. Based on that study, a hypothesis concerning production technology (grinding) reconstruction was created and, in advance, experimentaly tested. ORIGinal and EXPerimental pieces were compared on the base of geometric similarities of their surfaces.

Artifacts

A collection of around 40 fragments (Fig.2) of the ground limestone retouchers was excavated in Pavlov I, northwest (Škrdla 1997). There are traces of grinding and polishing as well as use-wear (pounding marks and scratches) preserved on their surfaces.

In Willendorf, an elongated limestone retoucher without traces of grinding (Fig.1:2) was found already in the Aurignacian context (similar artifact was described by M.Oliva, 1987, from Aurignacian surface site of Žlutava IV). Ground and polished retouchers were documented within the layer 9 and, rarely, the layer 8. Limestone (Fig.1:2,6), serpertinite (Fig.1:3,4,5), and quartzite (Fig.1:1) were used as raw materials (Felgenhauer 1959). The most common shapes are represented by both elongated and non regular discs. A stick of that kind has already been documented. The traces of polishing and use-wear are well preserved.

In Aggsbach, only strongly weathered limestone pebbles without preserved surface were documented.

In Kostenki IV - Alexandrovka, 33 complete and other 21 fragments of ground slate retouchers were excavated (Rogačev 1955). The traces of grinding and use-wear are well preserved.

Analysis of Pavlov I material

The most common type represents elongated elliptical disc (axis ratio is between 1:1.5 - 1:2.5), regular circle disc is rare. The wide - thickness ratio varies around 3:1.

Breaks and re-utilisation

The majority of pieces are fragments. In several cases, a flake negative on functional part was documented (Fig.3). One artifact after a break was re-utilised on a half-circular shape.

Characteristic use-wear traces (for the retoucher - pounding marks and scratches) are preserved on the surface of majority of artifacts. These traces are distributed on both extremities of an elongated disc, slightly on the right side (from long axis, cf. Beaune 1993). Traces of production are preserved on the surface of several artifacts - the surface is created by numerous facets covered by striations. The direction of the striations differs from facet to facet.

Production technology

Grinding, as a technological process which allows ground industry production, is defined as follows (cf. Vandiver 1997):

> The grinding is a technological operation when two surfaces are in contact in order to remove material of worked artifact (softer material) using a grinding tool (coarser and harder). This process is initiated intentionally in order to shape worked artifact under the idea defined beforehand.

The hypothesis for grinding technology reconstruction was created on the base of material analysis and author's intuition.

> The ground artifact was hold in hand and ground on sandstone plate (documented within a site, its function is still unknown).

This hypothesis was experimentally tested.

Experiment

The selection of similar raw material from its primary source is based on petrographical analysis and co-operation with geologists (Mrázek 1996). As a grinding plate an original fragment from Pavlov I, 1957 excavation was used. The use of water for cleaning contact surfaces was necessary. The relatively easy work confirms the plausibility of the hypothesis.

Two original artifacts (ORIG4 non-catalogued fragment from Pavlov I, 1957 excavation, and ORIG16 catalogue .n. 118562) were compared with EXPerimental artifacts. It was measured:

- striations straightness
- striations parallelity
- number of striations on 1 mm
- average striae width

Based on striations straightness, ORIG and EXP surfaces are identical. Based on the second criterion, the striations parallelity, standard deviations were compared. EXPerimental artifact shows two striation systems overlying one another - it may be a result of a small experience of experimentator.

Number of striations within 1 mm increase in a frame of the EXPerimental piece - it is probably the result of weathering of the ORIG artifacts during 25,000 years of deposition.

The striations width are compared in histograms in graphs 2 and 3. The difference observed between EXP and ORIG surfaces (mainly within smallest striations) can be a result of weathering.

Conclusion

The disc stone retouchers from Pavlov I were ground, most probably directly within the site. The distribution both of ground retouchers and sandstone plates is well correlated (ie. within northwestern part of the site, Škrdla 1997, fig.39). Even if the above compared geometric characteristics slightly differ, the hypothesis tested would remain quite conceivable.

NÁLEZ PRAVĚKÉ KERAMIKY A FOSILNÍCH KOSTÍ V JESKYNI MALÝ LESÍK U BŘEZINY (OKR. BLANSKO)

Petr Kos
ÚAPP Brno

Jeskyně Malý lesík (j.č. 1405) je součástí tzv. Březinského údolí, které se nachází J směrem od obce Březina u Křtin v jižní části Moravského krasu v nadm. výšce 442,5 m (Kos 1994, 31; Šenkyřík 1994, 32). Vchod je situován v SZ svahu vrchu Skalka, u nedaleké křižovatky silnice vedoucí z Ochoze do Březiny a odbočky na Nový Dvůr.

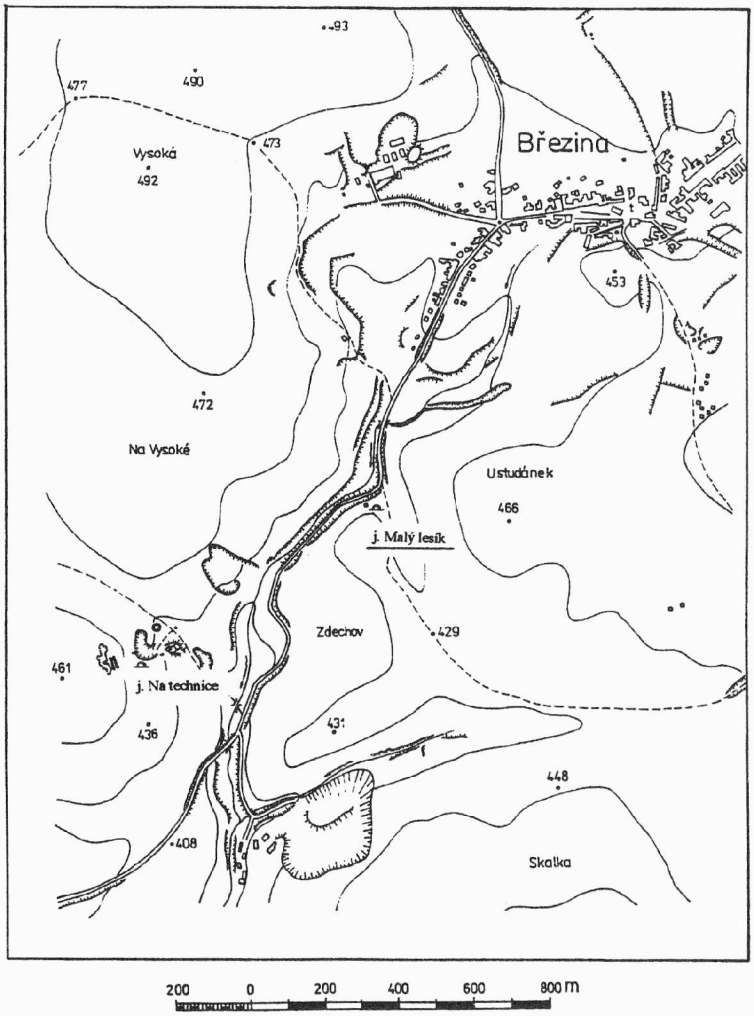

Obr. 1 - Březina (okr. Blansko). Mapa Březinského údolí s vyznačenou lokalitou - Březinathall mit gezeichnete Lokalität

Na existenci jeskyně upozornil malý otvor výše ve skalce, do něhož vhozený kámen padal do volné jeskynní prostory (Himmel, J.-Himmel, P. 1967; Burkhard-Homola-Ševčik 1960). Vlastní vchod otevřela v r. 1949 průkopem v suti pracovní skupina Speleologického klubu pod vedením A. Ševčíka z Březiny.

V r. 1992 byly prováděny exploatační práce ve středních patrech jeskyně Malý lesík. Při vyklizení sedimentů v chodbě Striptízka, v blízkosti Pohádkového dómu, bylo objeveno větší množství zvířecích kostí. Mezi nimi byly i značně velké zfosilizované kusy. Dále bych chtěl uvést, že při náhodných rekognoskačních pracích v JZ větvi středního patra došlo v roce 1987 k pozoruhodnému nálezu. Důvodem našeho zvýšeného zájmu byl objev fragmentu pravěké keramické nádoby, v prostoru před Pohádkovým dómem, v blízkosti Kořenové chodby (Vrána 1988, Šenkyřík 1994, 32). O objev se zasloužili M. Šenkyřík a M. Pastorek, kteří na nález také včas upozornili (Šenkyřík 1994, 32). Vzhledem k tomu, že nález nebyl dostatečně stratifikován, bylo přistoupeno k podrobnějšímu průzkumu nejbližšího okolí místa nálezu.

Revizním průkopem v systému "Striptízka" byl odkryt profil jeskynními sedimenty (viz S1). Stratigrafie obnažených vrstev však příčinu nálezu keramiky neobjasnila. Nejpřijatelnějším vysvětlením přítomnosti nálezu se zdá být možnost, že keramická nádoba byla v minulosti snad úmyslně vhozena vertikální šachtou do jeskyně. Tomuto tvrzení napovídá skutečnost, že nad tímto místem můžeme ještě nyní spatřit zcela zasintrovanou puklinu nověji nazvanou "Šamanův komín". Zjištěná skutečnost naznačuje, že člověk již v pravěku tuto část jeskyně znal a snad ji i využil ke svým rituálním ceremoniím známým i z jiných oblastí krasu.

Tab. 1. Stratigrafická situace v S1

Vrstva	Barva	Nálezy	Datování
100	Středně ulehlá, hnědočerná humózní hlína	Organické zbytky, drobné kosti hlodavců a větších savců.	holocén (subboreál)
101	Středně ulehlá, světle hnědá prachová hlína	Organické zbytky (20%), drobné kosti hlodavců a větších savců, zlomky speleotém.	holocén (?)
102	Středně ulehlá, hnědá prachová hlína	Organické zbytky (60%), drobné kosti hlodavců (nahodile), kameny (četné), dosti speleotém.	pleistocén (pozdní glaciál)
103	Středně ulehlá, hnědožlutá prachová hlína.	Organické zbytky (80%). Drobné kameny a kaménky	pleistocén (riss/würm)
104	Ulehlá, písčitá hlína, šedočervená	Porézní sintr. Větší množství uhlíků (10 x 8 x 5 mm, 5 x 6 x 4 mm). Na bázi značná koncentrace kostí drobných hlodavců.	pleistocén (?)

Popis vrstev

Podpovrchovou vrstvu k.101 (na obr. vyznačeno č. 2) tvořila světle hnědá hlína s drobnými úlomky speleotém. Pravděpodobně souvisí s k.100 (holocén), který byl vyjádřen povrchovými nálezy s keramikou. Další horizont byl tvořen k.102 (na obr. vyznačeno č. 3), ve kterém byly nalezeny zbytky srnce (*Capreolus capreolus*), který podle R. Musila pochází nejpozději z prvního interstadiálu (alleröd) z období pozdního glaciálu. K tomuto horizontu lze bezbochyby přiřadit i četné nálezy kostí jezevce (*Meles meles*). Stratigraficky nejníže ležela vrstva k.103 a k. 104 (na obr. vyznačeno č. 5). Vrstva k.103 (na obr. vyznačeno č. 4) obsahovala značné množství drobných kořínků. Právě mezi nimi byly učiněny nálezy kostí velkých savců, zbytky pochází podle laskavého určení R. Musila ze soba (*Rangifer tarandus*).

Stratigrafické znázornění výskytu obratlovců v j. Malý lesík

k.100 - králík (*Oryctolagus cuniculus*), zajíc (*Legus sp.*), liška (*Vulpes vulpes*), kuna (*Martes martes*).

k.101 - jezevec (*Meles meles*), liška (*Vulpes vulpes*).

k.102 - srnec (*Capreolus capreolus*), jezevec (*Meles meles*).

k.103 - sob (*Rangifer tarandus*).

k.104 - drobní hlodavci (?).

Popis nalezeného fragmentu keramické nádoby

Jedná se o fragment dna a části výdutě z hrubší nádoby. Nástřepí je hnědo-červeného zbarvení, polohrubé, s mírně hlazeným povrchem. Vnitřní strana byla okrového zbarvení s vyhlazeným povrchem.

Průměr dna : 10 cm

Výška fragm. : 10, 5 cm

Tloušťka stěn : 8 - 12 mm

Jelikož se jedná o značně atypický nález, je velice nesnadné jej s úplnou určitostí zařadit do příslušného kulturního období. Technologie zpracování povrchu a struktura materiálu by mohla svědčit o pozdně bronzovém nebo eventuelně halštatském původu. Ojedinělost tohoto nálezu vyplývá z poznatku, že v bezprostředním okolí této lokality neexistuje prokazatelný nález příslušného pravěkého osídlení. Pravděpodobně se jedná o nález z období kultury středodunajských popelnicových polí mladší fáze. Na tuto skutečnost poukazuje několik znaků: plynulý přechod dna ke stěnám výduti, stupeň vypálení a hlavně ostré zvýraznění dna uvnitř nádoby, což se např. u technologie zpracování keramiky především v neolitu neobjevuje. Morfologicky by popis mohl náležet hrubší soudkovité nádobě (látce).

Podle tohoto zjištění by se jednalo o další případ archeologického nálezu z tohoto období v jižní části Moravského krasu. U většiny případů (j. Pekárna, j. Kůlnička, j. Na vyhlídce, aj.) se jednalo o stopy osídlení ve vstupních prostorech jeskyní, hlavně v jejich předpolí. Zajímavý je termín tzv. „halštatská suť", se kterým se setkáváme již při výzkumu jeskyně Pekárny u Mokré (Klíma 1974, 11,13). Tam byly zlomky halštatské keramiky rozptýleny ve vrstvách s vápencovou sutí a většími skalními bloky, popisovanému období odpovídala vrstva „a" (Absolon-Czižek 1926, 30, obr.1; 1927-1928,124-125, tab.II), která se podle Absolona a Czižka skládala ze směsice suti, humusu a hlíny a nacházela se v průměrné

hloubce 1 m (Dvořák 1957, 343). Vrstva *a* byla ovšem na mnoha místech porušena dřívějšími amatérskými výkopy, ušetřeny zůstaly pouze čtverce č. 37, 38 a 39 (Absolon-Czižek 1927-1928, 115,124). Ve čtverci č.39 bylo dokonce zachyceno ohniště, které by mohlo také náležet době halštatské.

Jak již víme, v jeskyni Býčí skála se lze setkat s některými přírodními aktivitami

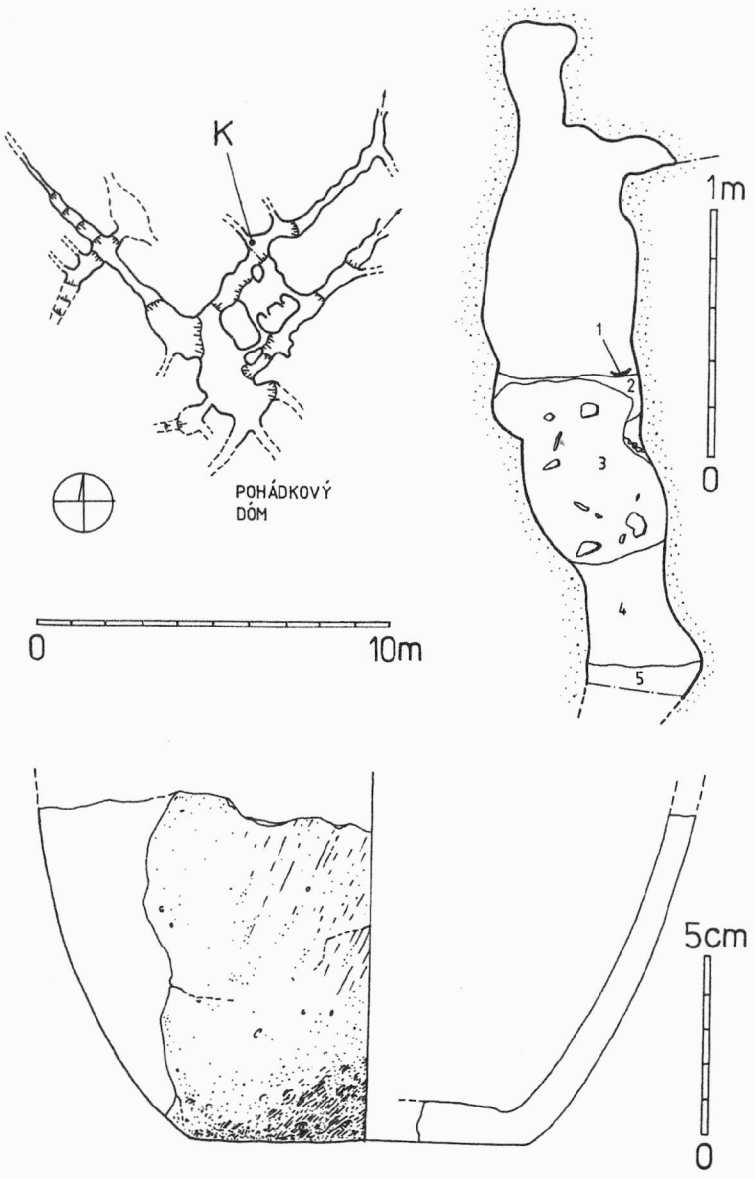

Obr. 2 - Březina (okr. Blansko). Jeskyně č. 1405 Malý lesík. Pohled na JZ část jeskynního systému ve středních patrech (nález pravěké keramiky vyznačen písmenem „K"). Profil sedimenty v jeskyni vyjadřující vertikální stratigrafii jednotlivých vrstevných kontextů. Fragment nalezené nádoby.

Březina (Bez. Blansko). Höhle Nr. 1405 Malý lesík. NW Teil des Höhleszstem (K - Keramikfundplatz). Keramikfragment.

podobného charakteru. Ty lze zařadit skutečně do halštatské periody (v jeskyních v údolí Říčky se většinou jedná o nálezy z pozdní doby bronzové, které většina zde zkoumajících badatelů zahrnovala všeobecně do halštatského období). V tomto období dochází ve vstupních částech jeskyní k nápadnému opadu stropních partií vlivem značného navětrání skalního

masivu (komunikace s povrchem). Ve vnitřních prostorách jeskyní a někdy i hlouběji pod převisy, (dómy a jeskynní chodby s konstantním klimatem) se usazuje jeskynní travertin ve formě tzv. nickaménku nebo sintru v nebývalém rozsahu. Jako názorný příklad lze uvést již výše zmiňovanou jeskyni Býčí skálu, kde sintrová krusta překrývala vápencovou suť (Přichystal 1993, 73; Dvořák 1994) se značně velkými kamennými bloky pod kterými dr. Wankel r. 1882 (Wankel 1882) objevil své skvělé nálezy z doby halštatské. Archeologické nálezy se tedy nacházely ve výplni vrstvy, která byla níže ohraničena vápencovou sutí s balvany a stratigraficky výše sintrovou polevou, což odpovídá konci subatlantiku.

Nálezy vhozených předmětů do jeskynních vertikál jsou chápány jako doklad "užitkové magie".

Analogie pochází z jeskyní v Gipském pohoří u Frankenhausenu v Německu, kde se většina nálezů nachází ve zdejších vertikálních puklinových jeskyních (Behm-Blancke 1956, 276).

Další využití jeskyní v pravěku se týká již lokalit v Českém krasu a také na Slovensku. V Českém krasu se formou speleoarcheologického výzkumu podařilo nalézt celou řadu drobných jeskyní s pozůstatky rituálních lidských pohřbů v hlubokých skalních puklinách a jeskynních komínech. Setkáváme se tu také s kultovními sklady keramických nádob, pravděpodobně původně naplněných obětními dary (obilí, aj.) a jinými užitkovými předměty jako jsou např. pazourkové nástroje, případně kamenné sekery nebo mlaty.

V případě j. Malý lesík se tato příhoda zřejmě opět opakuje. Drobná sondáž v místě nálezu keramiky prokázala, že se zde jedná o nález zcela ojedinělý. Pravděpodobně šlo o „obětinu", která sem byla úmyslně vhozena jeskynním komínem nebo puklinou, která právě v době halštatské komunikovala s povrchem. Nyní jsou všechny vertikální pukliny uzavřeny sintrem a jen ztěží se dá předpokládat kde tyto dislokace vyúsťovaly na povrch. Jelikož podobnou puklinou (Šamanův komín) propadla pouze část nádoby, lze předpokládat, že výše, za místem sintrové ucpávky, se nachází kapsa, která mohla zachytit větší množství archeologického materiálu. Podobných lokalit se může na území Moravského krasu nacházet více. Hlavně se to týká jeho jižní a střední části kde se stopy pravěkého osídlení koncentrují nejvíce.

Pravěké aktivity v povodí Březinského potoka lze spojovat se stopami osídlení, které se výrazně projevilo v j. Pekárně (Stuchlík 1981) a dalších 4 blízkých méně významných jeskyních nacházejích se na katastru obcí Mokré, Hostěnic a Ochoze (Salaš 1989).

Literatura:

Absolon, K.-Czižek, R. 1926: Palaeolithický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě (První zpráva), *ČMZM*, r. XXIV Brno, 1-59.

Absolon, K.-Czižek, R. 1927-1928: Palaeolithický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě (Druhá zpráva), *ČMZM*, r.XXV Brno, 112-201.

Behm-Blancke, G. 1956: Bronze - und hallstattzeitliche Kulthöhlen im Gipsgebirge bei Bad Frankenhausen (Kyffh.), *Ausgrabungen und Funde* I, 276-277.

Böhm, J.-Kunský, J. 1941: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst, *WPZ* 28, 96-127.

Burkhardt, R. - Homola, B.- Ševčík, A. 1960: Příspěvek k poznání krasových jevů Babické plošiny a údolí Březinského potoka v Moravském krasu, *Kras v Československu* 1, 1 - 13.

Dvořák, J. 1957: Význam archeologických výkopů v jeskyních jižní části Moravského krasu pro kvartérní geologii, *Anthropozoikum* 6, Praha, 341-363.

Dvořák, J. 1994: Obětiště lidu horákovské kultury (halštat) v jeskyni Býčí skála u Adamova, *VVM* XLVI-4, Brno, 349-353.

Himmel, J.-Himmel, P. 1967: Jeskyně v povodí Říčky, ZK ROH KSB, Brno.

Jelínek, J. 1957: Příspěvek k antropologii doby bronzové, *Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1956*, I, Liblice, 71-73.

Klíma, B. 1974: Archeologický výzkum plošiny před jeskyní Pekárnou, *SAÚČAV* Brno II-1, Academia Praha.

Kos, P. 1994: Hlavní březinský paleoponor -jeskyně Malý lesík, *Speleofórum* XIII : 32, 31.

Přichystal, A. 1993: Pohled geologa na nález z doby halštatské v Býčí skále, *Speleofórum*, Brno, 73 - 74 .

Salaš, M. 1989: Doba halštatská, in: Belcredi, L. a kol., Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov, Brno, 128-140.

Stuchlík, S. 1981: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě, *Studie AÚ Brno* IX, 2, Academia Praha.

Šenkyřík, M. 1994: K problému neznámých vod ve spodním patřejeskyně Malý lesík, *Speleofórum* XIII : 32 - 34.

Tompa, F. 1934-1935: *BRGK* 24/25, 106-107.

Vrána, M. 1988: Jeskynní výzkum u Březiny, 40. let Březinské skupiny Speleologického klubu v Brně, Knihovna České speleologické společnosti, Praha.

Wankel, H. 1882: Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit, Wien.

Resumé:

Březina (Bez. Blansko). 1992 wurden speleologische Arbeiten in den mittleren Etagen der Höhle Malý Lesík bei Březina im südlichen Teil des Mährischen Karsts durchgeführt. Bei der Beräumung der Sedimente in den mittleren Etagen wurde eine größere Menge von Tierknochen endeckt. Darunter befanden sich auch ziemlich große zu Fossiliengewordene Exemplare. Bei zufälligen Forschungsarbeiten im südwestlichen Teil der mittleren Etage wurde 1987 eine Keramik aus der späteren Bronzezeit (Šenkyřík 1994) gefunden. Da der Fund nicht genügend stratifiziert wurde, wurde eine eingehendere Untersuchung der allernächsten Umgebung vorgenomen.

Durch einen Kontroldurchbruch wurde das Profil der Höhlensedimente aufgedeckt. Die Stratigrafie der augedeckten Schichten konnte jedoch den Grund der gefundenen Keramik nicht aufklären. Das Keramikgefäß ist offensichtlich in der Vergangeheit absichtlich durch den vertikalen Schacht auf den Höhlengrund geworfen worden. Der festgestellte Umstand deutet an, daß der Mench bereits in der Urzeit diesen Teil der Höhle kannte und ihn wahrscheinlich auch zu seinen rituellen Zeremonien nutzte.

Aus den Kontrolgrabungen stammen die Knochen eines Rehbocks (*Capreolus capreolus*), der nach R.Musil spätestens aus der Interstadial (Alleröd) der späten Eiszeit stammt. Weiterhin wurden Knochen eines Dachses (*Meles meles*) gefunden und aus den untersten Schichten können Knochen eines Rentiers (*Rangifer tarandus*) genannt werden.

Alle hier auftretenden urzeitlichen Aktivitäten im Einzugsgebiet des Březina-Baches lassen sich wahrscheinlich mit den Siedlungspuren in Verbindung bringen, die in der Höhle Pekárna (Stuchlík 1981) und in weiteren vier nahegelegenen weniger bedeutenden Höhlen , die sich auf dem Kataster der Gemeinden Mokrá, Hostěnice und Ochoz (Salaš 1989) befinden, deutlich geworden sind.

ZUM STAND DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNG ÜBER DEN RÖMISCHEN MILITÄRISCHEN EINGRIFF IN GEBIETEN NÖRDLICH DER DONAU*

Jaroslav Tejral
AÚ AV ČR Brno

Das Thema, wie sich das Fußfassen der römischen Armee und dessen Auswirkungen auf das einheimische Milieu nördlich der Donau archäologisch niederschlägt, ist schon seit längerer Zeit Gegenstand vieler Diskussionen. Vor allem über die Deutung der tief im Barbarikum gelegenen Funde des römischen Baumaterials oder sogar von Bauten, deren Ziegel häufig die römischen militärischen Stempel tragen, gingen die in der historischen und archäologischen Literatur erschienenen Ansichten häufig stark auseinander.

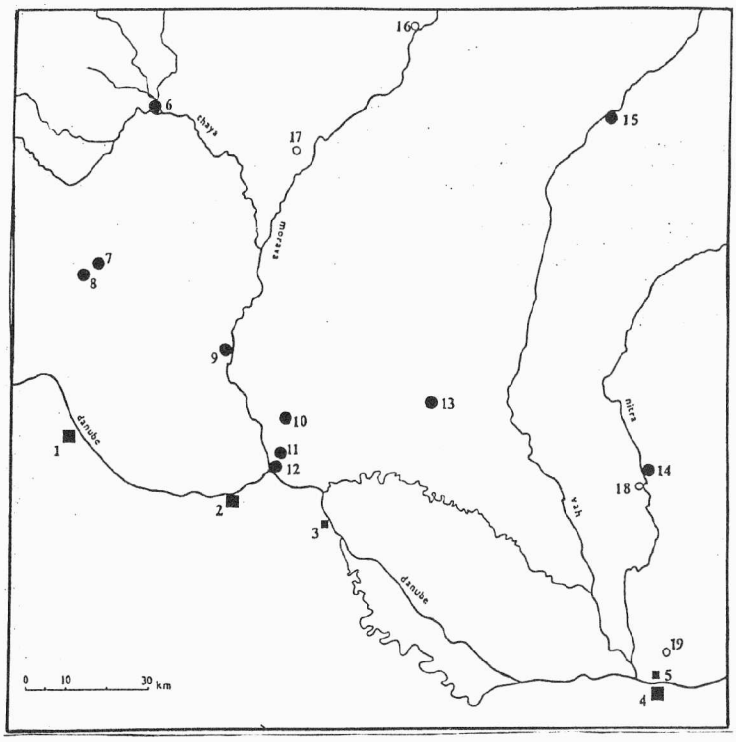

Abb. 1. Die römischen Lager und „Stationen" bzw. Ziegelfunde nördlich der Donau in der Auffassung der älteren Literatur. 1 Vindobona, römisches Lager; 2 Carnuntum, römisches Lager; 3 Rusovce; 4 Brigetio; 5 Iža-Leányvár 6 Mušov; 7 Oberleiserberg; 8 Niederleis; 9 Stillfried; 10 Stupava; 11 Bratislava-Dúbravka; 12 Bratislava-Devín; 13 Cífer - Pác; 14 Milanovce; 15 Trenčín; 16 Staré Město, Ziegelfunde; 17 Mikulčice, Ziegelfunde; 18 Komjatice; 19 Chotín (nach L.F.Pitts 1987).

* Die Arbeit entstand im Rahmen des Projektes "Das antike Rom und das Problem der Akkulturation im Gebiet nördlich der mittleren Donau" (Reg. Nr. A 9001701), das von der Grantagentur der Akad. d. Wiss. der Tschechischen Republik unterstützt wird.

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY PRAHA KNIHOVNA

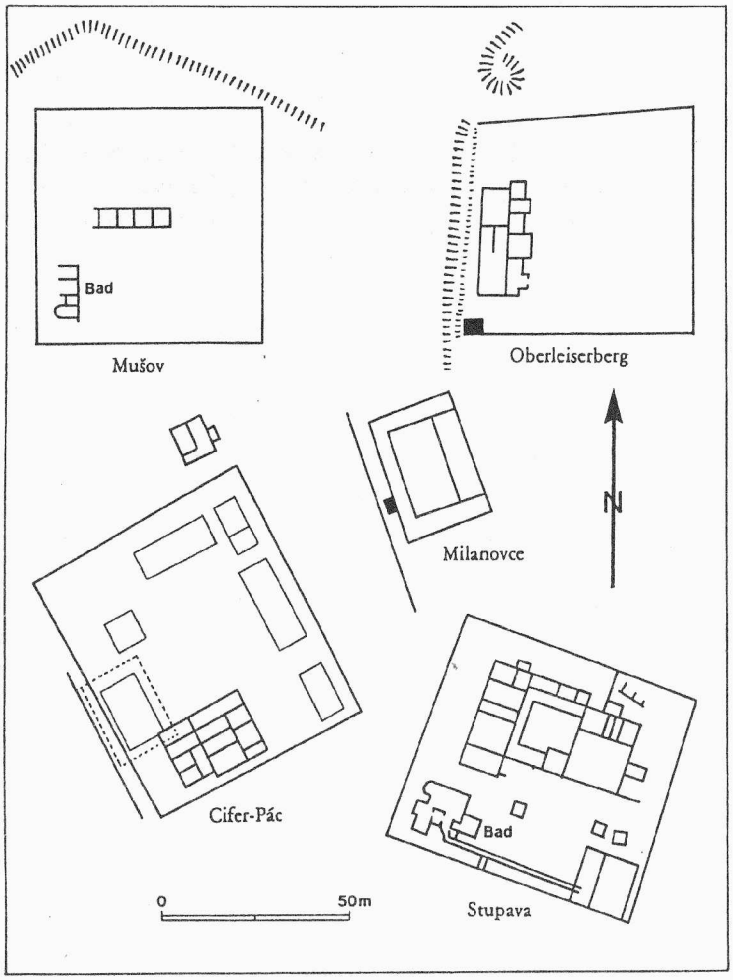

Abb. 2. Die römischen „Stationen" jenseits der Donau in der Darstellung der älteren Literatur (nach H.W.Böhme).

In den späten zwanziger und frühen dreißiger Jahren unseres Jahrhunderts wurden die ersten archäologischen Untersuchungen der sog. römischen Stationen, wie Mušov (Gnirs 1928; 1931a; 1976), Oberleis, Niederleis (Mitscha-Märheim/Nischer-Falkenhof 1929; Nischer-Falkenhof/ Mitscha-Märheim 1935, 87 ff.; Genser 1986, 685 ff.; Friesinger/Stuppner 1997, 232 ff. mit ält. Lit.), Stillfried (Genser 1986, 715 ff., mit ält. Lit.; Urban 1985; 1997), Stupava (Gnirs 1931b; Ondrouch 1941; 1945/46; Bujna 1976; Hečková 1979; 1986 u.a.) u.s.w. durchgeführt (s. auch Bratislava - Devín, Plachá/Pieta 1986; Pieta 1996; 187f. mit ält. Lit.). Nach den Entdeckungen weiterer römischer Baukomplexe, die in der Südwestslowakei nach dem zweiten Weltkrieg vollständig ausgegraben wurden (Kolník 1986), hat sich ein Modell der kleinen Anlagen-Stationen, meistens ohne jedwede stärkere fortifikatorische Einrichtung, in der Literatur eingebürgert (Böhme 1975, 153 ff., 190f., Abb. 14; Genser 1986, 685 ff., 772, Abb. 182, 189; Pitts 1987, 234 ff. u.a.). Es tauchten verschiedene Vermutungen über die tatsächliche Funktion dieser Bauten auf (Abb. 1) und es wurde auch darauf hingewiesen, daß ihre komfortable Einrichtung, manchmal mit Bad, eher an provinzialrömische *villae rusticae* erinnert (Abb. 2). Ein Teil der Autoren, die die Anwesenheit germanischer Kulturformen direkt an diesen Stellen oder in der engsten Nachbarschaft betonen, äußerten die Annahme, daß die Objekte einem germanischen Fürsten oder König als Wohnsitz oder Residenz gedient hätten (Mitscha-Märheim 1955/56, 25 ff.;

Swoboda 1961, 29; Mócsy 1969, 355 f. u.a.). Die anderen, wenngleich sie den römischen Ursprung nicht leugnen, neigen zur Ansicht, daß sie keine militärische, sondern eine kommerzielle oder repräsentativ-politische Funktion innehatten (Křížek 1967, 135 f.; 1980, 140 f.; Pelikán 1973, 157 f.), wobei sie auch als Handelsstationen, gewissermaßen als Faktoreien im verbündeten Germanien (Böhme 1975, 195) oder Mansio und Straßenstationen des römischen Verkehrs im Fernhandel (Fitz 1965, 73 f.; Wielowiejski 1970, 172) angesehen werden. Neue Aspekte hat in den achtziger Jahren die Feststellung der relativ späten Datierung des Holz-Erdelagers in Iža, das erst in der Zeit der Markomannenkriege entstanden war (Kuzmová/Rajtár 1986a; 1986b; Rajtár 1992; Rajtár/Kuzmová 1993; Hüssen/Rajtár 1994), geliefert. Es wurde darauf aufmerksam gemacht, daß, wenn es bis zu den Markomannenkriegen nicht notwendig war, ein so wichtiges Lager wie Brigetio zu schützen, sich die Errichtung der bedeutenden römischen Militäranlagen in der Tiefe des Barbaricums bis zu dieser Zeit kaum voraussetzen läßt, und die primäre Funktion der behandelten „Stationen" daher keine militärische war (Kolník 1986, 426, 430; 1990, 783 f.). Allmählich setzte sich die Annahme durch, daß sich die Nutzung dieser Objekte, abhängig von der jeweiligen militärisch-politischen Situation, wandeln konnte. Ursprüngliche Handels- oder Produktionsstätten der Faktoreien wurden zu einem Stabssitz oder einer Militärstation, wenn die militärische Bedeutung überwog (Pitts 1987, 235; Kolník 1990, 784 f.).

Trotz alledem, was die Forschungen ab dem Jahre 1980 in der Slowakei und in Südmähren auch erbracht hatten, präzise Angaben für die Bestimmung der Funktion der meisten Anlagen fehlten noch. Allmählich stellte sich jedoch das Bild der „Stationen" mit „römischen Bauten" zeitlich und funktionell weit differenzierter dar, als ursprünglich angenommen. Im nördlichen Niederösterreich erweist sich der dominante Oberleiserberg mit 457 m Meereshöhe und mit einer für die Besiedlung geeigneten Gestaltung nach den letzten Revisionsgrabungen als eine vornehmlich spätantike befestigte Höhensiedlung, die im Gegensatz zu den ersten Berichten Mitscha-Märheims vor allem ins 4. und in die erste Hälfte des 5. Jhs. zu datieren ist. Dies betrifft auch das villenartige Gebäude mit einer Umfassungsmauer, das früher als Kommandantengebäude interpretiert wurde (Friesinger 1978, 423 f.; 1985, 259; Friesinger/Stuppner 1997, 282f.).

Auch die Sonden in Niederleis haben gezeigt, daß es sich um einen spätantiken Bau handelt, der sich innerhalb einer ausgedehnten germanischen Siedlung befand. Beide Anlagen kann man in diesem Fall eher als Sitze der germanischen Stammesführer aus der Zeit der Spätantike erklären, die kaum eine Funktion im Rahmen des römischen militärischen Einsatzes erfüllten (Friesinger 1985, 259). Daher ist L. Pitts sicherlich im Recht, wenn sie auch die südwestslowakischen villenartigen Anlagen von Cífer-Pác, Milanovce und Dúbravka, trotz der früheren skeptischen Haltung von T. Kolník (1990, 785), als Gehöfte oder Sitze der germanischen Könige oder Fürsten bezeichnet (Pitts 1987, 235), die ebenfalls in die Spätkaiserzeit datiert werden müssen und zu anderen Zwecken, als zu militärischen Posten gedient hatten. Nach T. Kolník wurde ihre Entstehung und ihr Aufbau durch die wirtschaftliche Blütezeit während der Konsolidierung des mitteldonauländischen Barbaricums angeregt (Kolník 1991b, 433).

Zwei weitere Fundorte, die bisher keine einwandfreie Aussage zulassen, stellen die Höhenanlagen von Stillfried und Stupava dar. Stillfried liegt auf einem Hochplateau an der Grenze des östlichen Weinviertels, das hier mit einem Steilufer zur Marchniederung abfällt. Mehrere Beispiele fragmentierter römischer Militärausrüstungen und Waffenteile scheinen die Präsenz der römischen Armee zu bestätigen, jedoch trotz verschiedener Grabungen konnte hier bisher kein überzeugender Nachweis einer römischen Militäranlage erbracht werden (Kandler /Vetters 1986, 241 ff.; Genser 1986, 715 ff.; Windl 1990, Abb. 15; Urban 1985; 1988, 129 ff.; 1997, 293 f.).

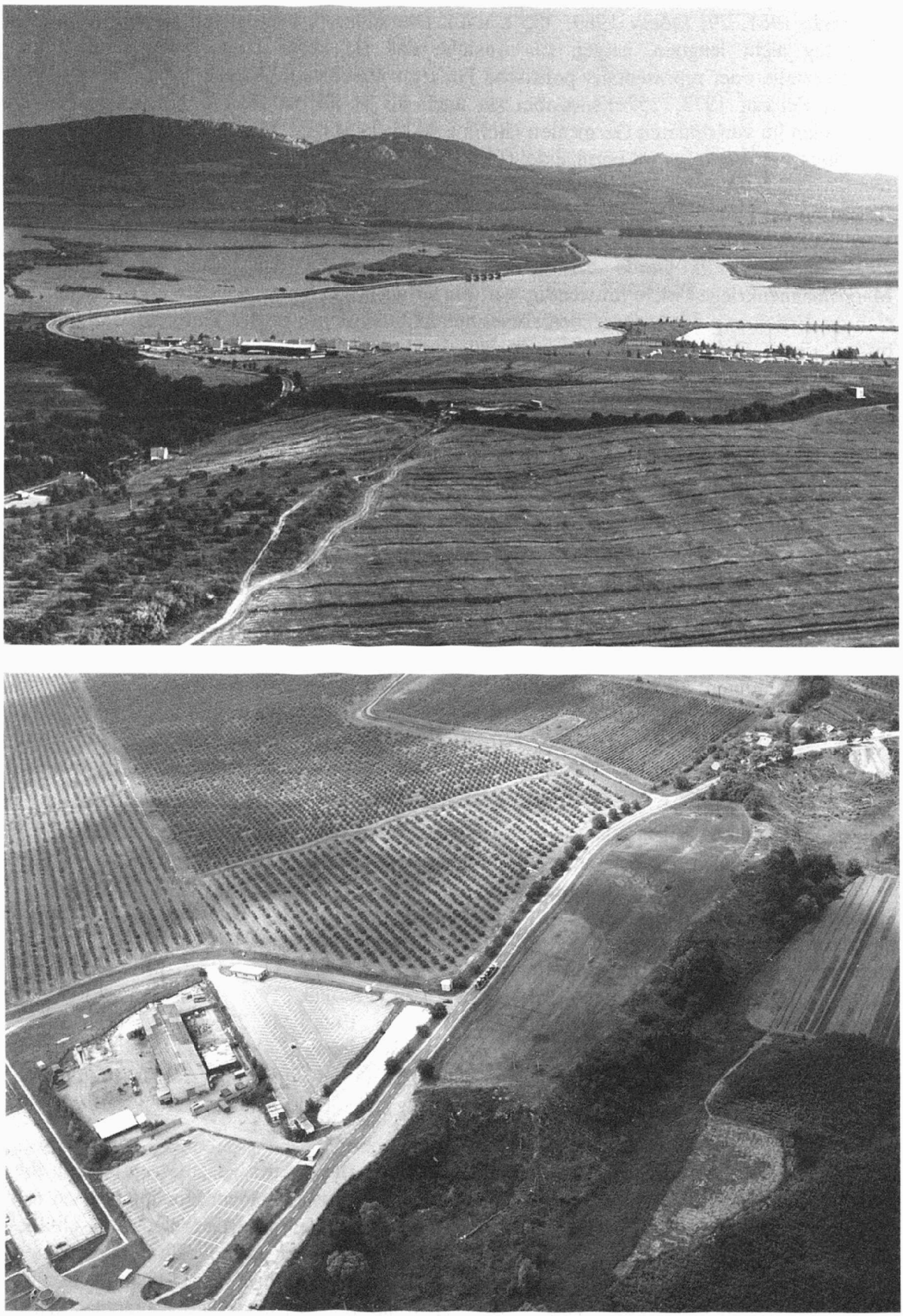

Abb. 3. 1 Die Lage des Burgstallberges. Blick von Westen (links die Flur Neurissen; oben rechts die Flur „Na pískách"; im Vordergrund die alte Straße zum Langgraben. 2 Die Flur Neurissen von Nord-Osten.

Unklarheit herrscht besonders darüber, was die „Station" in Stupava anbelangt. Die bisher durchgeführten Grabungen erbrachten relativ zahlreiches Fundmaterial, das seiner Herkunft nach meistens provinzialrömisch ist (zuletzt Hečková 1986; Kolník 1986, 427 ff.). Die Feststellung des Horreums mit Heiz- und Ventilationssystem hinter der Umfassungsmauer liefert Hinweise auf eine komfortable Ausstattung. Andererseits wurden in letzter Zeit auch von dieser Stelle Funde römischer Militaria gemeldet. Neben dem Teil eines römischen Ringpanzers ist ein bronzener, profilierter Riemenbeschlag ungefähr vom Typ Oldenstein Nr. 873 zu erwähnen (Krekovič 1996, 217, fig. 5), dessen Datierung aus den Rahmen der antoninischen Periode nicht herausfällt. Einige Befunde scheinen dafür zu sprechen, daß die erste Bauphase (vielleicht Holz-Erdebau) schon früher entstanden war (Kolník 1986, 427 f.). Die relativ häufigen Funde aus dem 3. Jh. weisen auf das Fortbestehen der Anlage auch nach den Markomannenkriegen hin (Kolník 1986, 428). Die tatsächliche Stellung und Funktion der „Station", deren nähere Bestimmung ihres Umfanges sich ebenfalls unseren derzeitigen Kenntnissen entzieht, kann jedoch erst dann beurteilt werden, wenn die komplizierte stratigraphische Lage an dieser langzeitigen Fundstelle befriedigend aufgeklärt und die Neufunde eingehend verarbeitet sein werden. Irgendeine Funktion der behandelten Anlage in der Zeit der Markomannenkriege läßt sich jedenfalls nicht ausschließen, was auch die typologische und chronologische Struktur der hier gefundenen Terra Sigillataware sehr wahrscheinlich macht (Kuzmová 1997, 47 f.).

Mit den dargelegten, vielmehr negativen Feststellungen erhebt sich die Frage, welche Fundorte sich tatsächlich mit der Bautätigkeit der römischen Armee in Zusammenhang bringen lassen. Schon früher hat man aber erkannt, daß die Anlage am Burgstall bei Mušov (Abb. 3,1) unter den anderen „Stationen" eine Sonderstellung einnimmt (Kolník 1986, 429; Pitts 1987, 235). Durch systematische Grabungen von A. Gnirs in den Jahren 1926-1928 wurden am NW – Zipfel des Burgstallberges Reste von zwei gemauerten antiken Bauten freigelegt, eines rechteckigen Wohngebäudes mit vier Räumen und eines Teils des westlichen Flügels eines weiteren Baukomplexes, der als Bad (balneum) gedient hatte (Gnirs 1928; 1931a, 9ff., 109ff.; 1976, 80ff.). Die Bauten waren mit allem Luxus, einer im Souterrain liegenden Heizanlage (hypokaustum) und Wasserleitung, ausgestattet (Abb. 4). Die Wände waren mit farbigem Verputz bedeckt und der Fußboden bestand aus gegossenem Mörtel. Unter den zahlreichen Baumaterialüberresten traten verschiedene Sorten von römischen gebrannten Ziegeln hervor. Einige von ihnen trugen den Stempel der römischen X. Legion, die seit dem Beginn des 2. Jh.s ihre Garnison im antiken Vindobona, dem heutigen Wien, hatte (Abb. 4). Ferner gelang es, eine kleinere Kollektion typischer provinzialrömischer Keramik, Rüstungsteile und weiteres Inventar zu gewinnen (Gnirs 1928; 1931a; 1976, 80 ff.; Horáková-Jansová 1936; Křížek 1980, 125 ff.).

Wenn auch die Grabungen von Gnirs unter den Funden und Befunden beweiskräftige Belege der antiken Lebensart brachten, tauchten über die tatsächliche Funktion der Mušover Objekte und ihre Datierung manche Vermutungen auf. Eine neue Sicht auf das ganze Problem gewährten erst die neuerlichen Ausgrabungen des Archäologischen Institutes der AV ČR in Brno, die hier nach vorherigen kleineren Abdeckungen seit dem Jahre 1985 durchgeführt werden (Tejral 1986; 1990; 1993, 381 ff.; 1994a).

Die neuen Erkenntnisse und Informationen, die durch die ab den neunziger Jahren durchgeführten Untersuchungen angesammelt wurden, brachten in vielen Richtungen eine weitere Umwertung der überlieferten Begriffe mit sich. Dazu hat vor allem eine Serie von wissenschaftlichen Programmen beigetragen, die teilweise im Rahmen der Projekte der Grantagentur der AW CR bzw. der Grantagentur der CR den römischen Militäreingriff und die einheimische Population nördlich der Donau (Rg. Nr. 404/94/0782) behandelten, teilweise im Rahmen des Ost-West Programmes der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

unter dem Titel „Mušov-Oberleis, Die römisch-germanische Auseinandersetzung nördlich der Donau“ und „Kelten-Römer-Germanen, Konfrontation an der March und Donau“ verwirklicht wurden. Gegenwartig verlaufen die Untersuchungen im Rahmen des Projektes der Grantagentur AW CR, Reg. Nr. A 9001701. Eine Überraschung boten vornehmlich die in den Jahren 1993-1994 vom Institut der archäologischen Denkmalpflege in der benachtbarten Flur Neurissen durchgeführten Rettungsgrabungen. Die Entdeckungen an dieser, bislang nur wenig beachteten Stelle, haben weitere Funde und Befunde erbracht, die auf eine mehrmalige römische militärische Präsenz zurückzuführen sind.

Wie aus dem Titel hervorgeht, sollen im vorliegenden Beitrag, vornehmlich jene Problembereiche erörtert werden, denen infolge der letzten Entdeckungen und Untersuchungen die größte archäologisch-historische Bedeutung zukommt, die jedoch gleichzeitig ganz neue offene Frage aufkommen lassen und damit die Hauptrichtungen und Perspektiven der künftigen Forschung nördlich der mittleren Donau bestimmen werden.

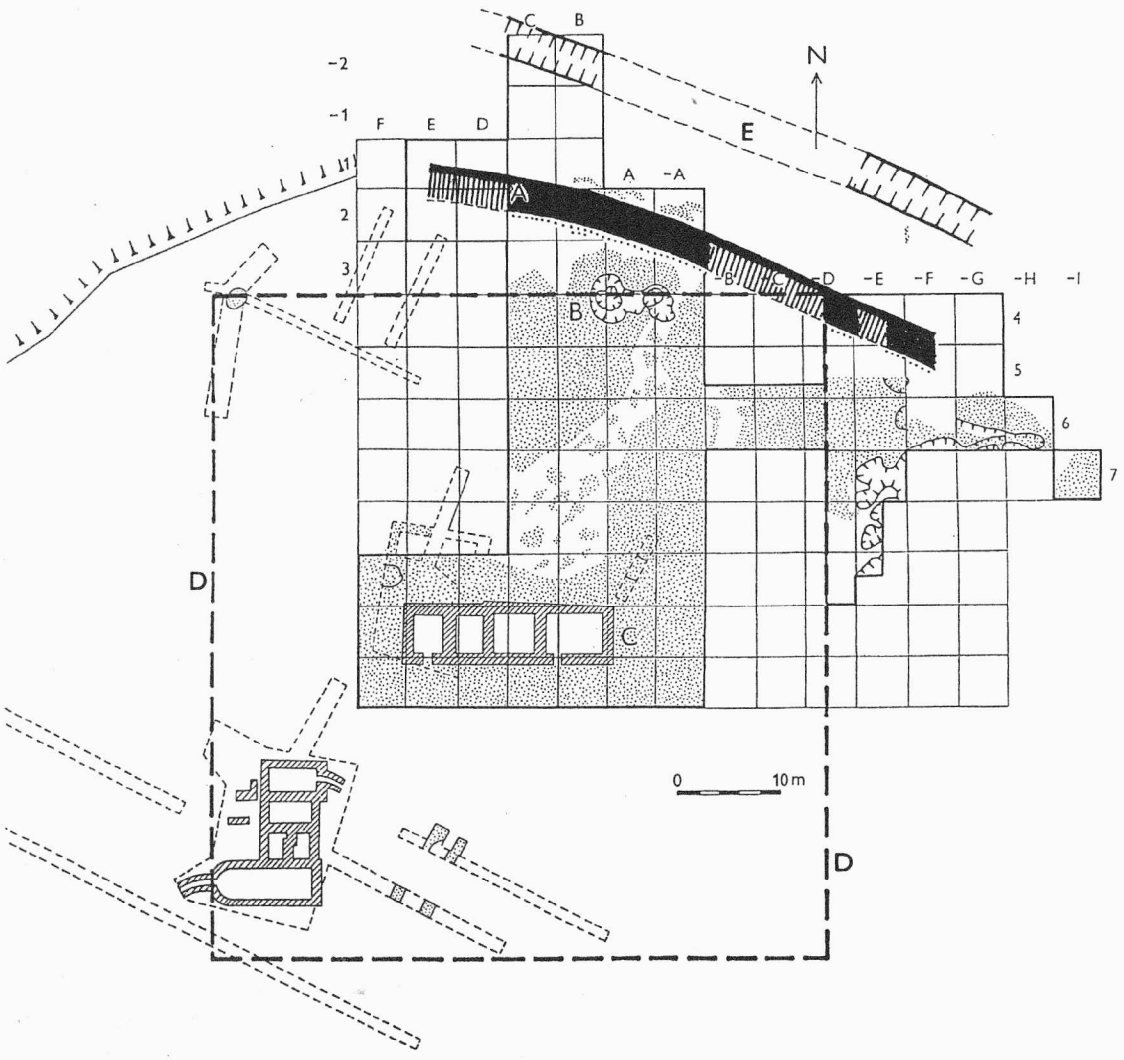

Abb. 4. Mušov-Burgstall. Die Grabungen in der Umgebung der Wallanlage. A: Die Holz-Erde-Mauer mit der Pfostenstellungen der hinteren Bohlenwand; B: Die sekundär eingetiefte Grube; C: Das sog. Kommandantenhaus; D: Die vermutliche Umfassungsmauer; E: Der Befestigungsgraben.

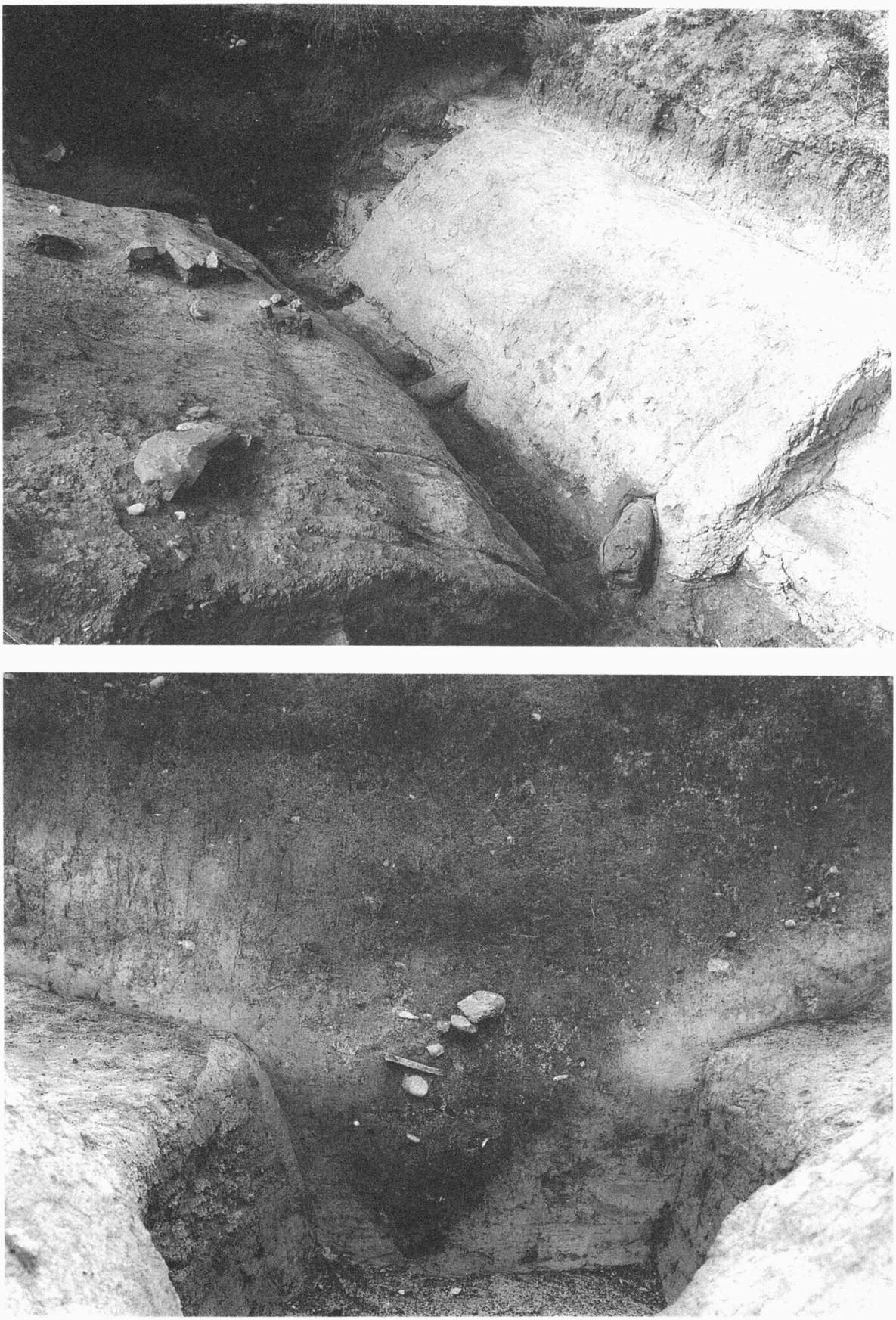

Abb. 5. 1-2 Der Graben der Befestigungsanlage am Mušov-Burgstall.

1. Die Befunde. Ergebnisse und Probleme

a) Mušov Burgstall.

Weil die Forschungsergebnisse, die bis 1991 erzielt wurden, schon früher erörtert wurden (Tejral 1993), und eine eingehende Veröffentlichung der bisherigen Grabungen am Burgstall bei Mušov in einer zusammenfassenden Monographie in Vorbereitung steht, die im Jahre 1999 oder 2000 erscheinen soll, beschränken wir uns im vorliegenden Bericht nur auf das Wichtigste.

Zu den bedeutendsten Ergebnissen der bisherigen Forschung an dieser Fundstelle zählt die Feststellung, daß die Gnirssche Ansicht über die viereckige Umfassungsmauer (Abb. 4,D) um die beiden, in den zwanziger Jahren ausgegrabenen Gebäude herum nicht zutreffend ist und diese ideale Rekonstruktion offensichtlich auf einer falschen Interpretation der Kieslager beruht (Tejral 1993, 385). Statt dessen wurde die römische Datierung der umfangreichen Wallanlage bestätigt, die den Burgstallberg von südwestlicher, westlicher und nördlicher Seite umfaßt und von Gnirs als vorgeschichtlich betrachtet wurde. Die fünf Schnitte an verschiedenen Stellen des Wallverlaufes haben gezeigt, daß die römische Befestigung aus einem 5 m breiten und bis 2,50 m tiefen Spitzgraben in der üblichen V-Form und einem aufgeschütteten Wall bestand (Abb. 4,E; Abb. 5, 1-2). Wenngleich der Stand der Bearbeitung noch kein endgültiges Bild zuläßt, scheinen sich in dem bisher untersuchten Befund zwei Befestigungsphasen abzuzeichnen (Abb. 6). In der ersten Phase wurde der etwa 5 m breite Wall, wie eine Reihe von Pfostenstellungen entlang der hinteren Linie der Holz-Erde-Mauer bezeugt, durch eine Bohlenwand gesichert (Abb. 4, A; Abb. 7, 1-2). Die vordere Wallversteifung war nicht vorhanden und es läßt sich vielleicht mit einer äußeren Rasensodenmauer rechnen. Nach der Brandkatastrophe, worauf die Brandspuren in den Pfostengräbchen und ihrer Umgebung hinweisen (Abb. 7,2), wurde die Befestigungsmauer teilweise neu errichtet und vielleicht an der Krone von der vorderen Seite durch einen Anbau aus luftgetrockneten Ziegeln verstärkt (Tejral/Bouzek/Musil 1994), der nach der Destruktion der Wallanlage auf den inneren (Abb. 6; Abb. 8, 1-2) bzw. vorderen Wallabhang (Abb. 10) abgeschwemmt wurde. Die Präzisierung dieser Annahme mit genauerer Datierung der Wallentwicklung erfordert jedoch weitere Grabungen und Beobachtungen.

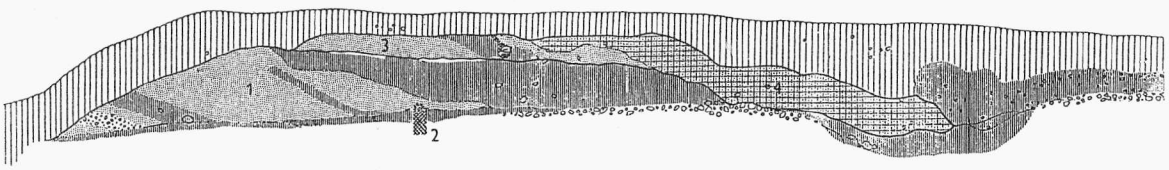

1. Erste Phase der Holz-Erde Befestigung
2. Die Pfosten der Bohlenwand der ersten Phase
3. Zweite Phase der Befestigung
4. Zerfallene Lehmziegel

Abb. 6. Der Schnitt durch die Wallanlage am nördlichen Rand des Burgstallberges.

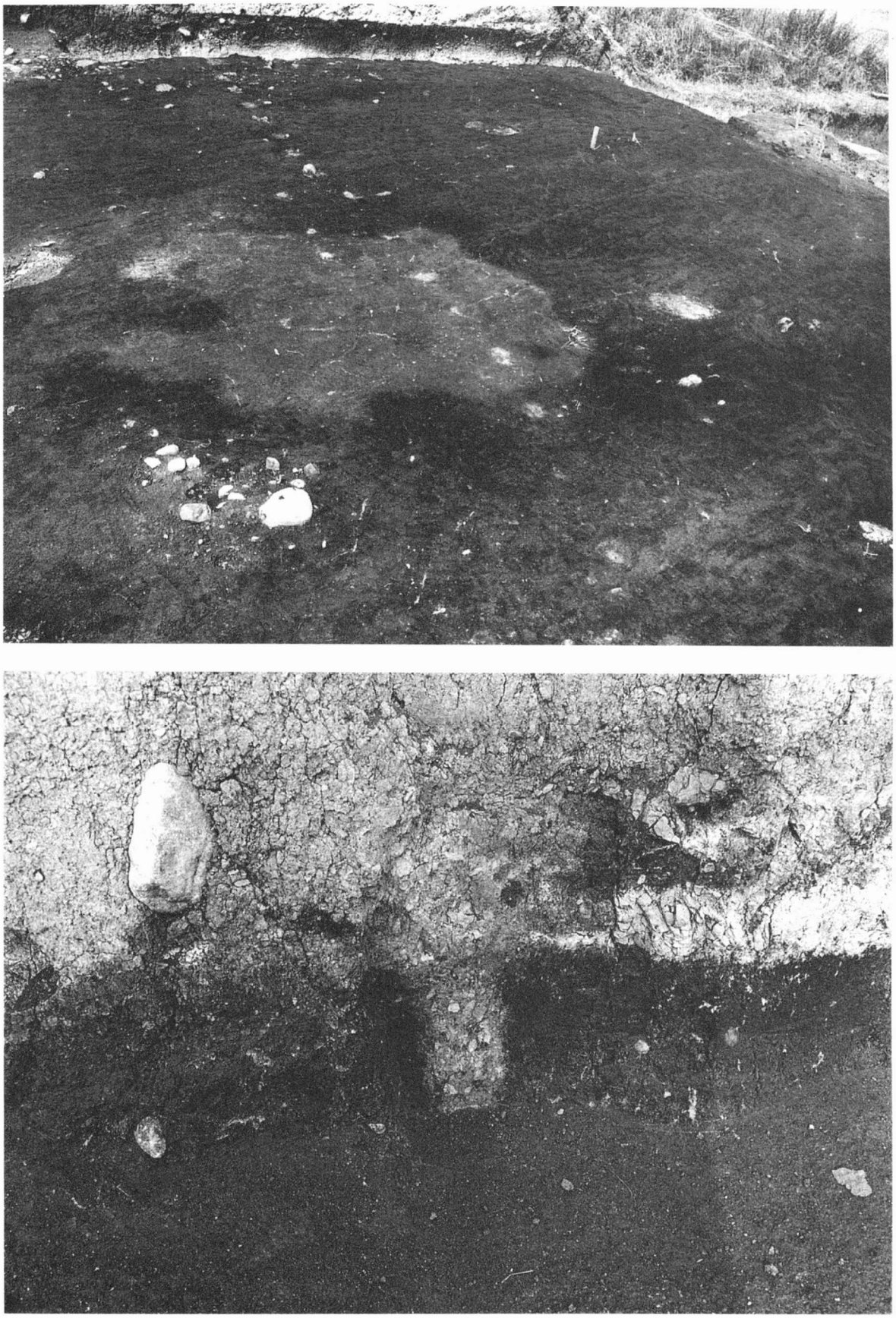

Abb. 7. 1 Die Pfostenstellungen der hinteren Bohlenwand; 2 Schnitt durch die Pfostengrube mit deutlichen Spuren des Brandes.





Abb. 8. 1 Die Reste der an der Luft getrockneten Lehmziegeln am südlichen Hang der Wallanlage; 2 Spuren der Lehmziegeln am Fuß der Wallanlage.

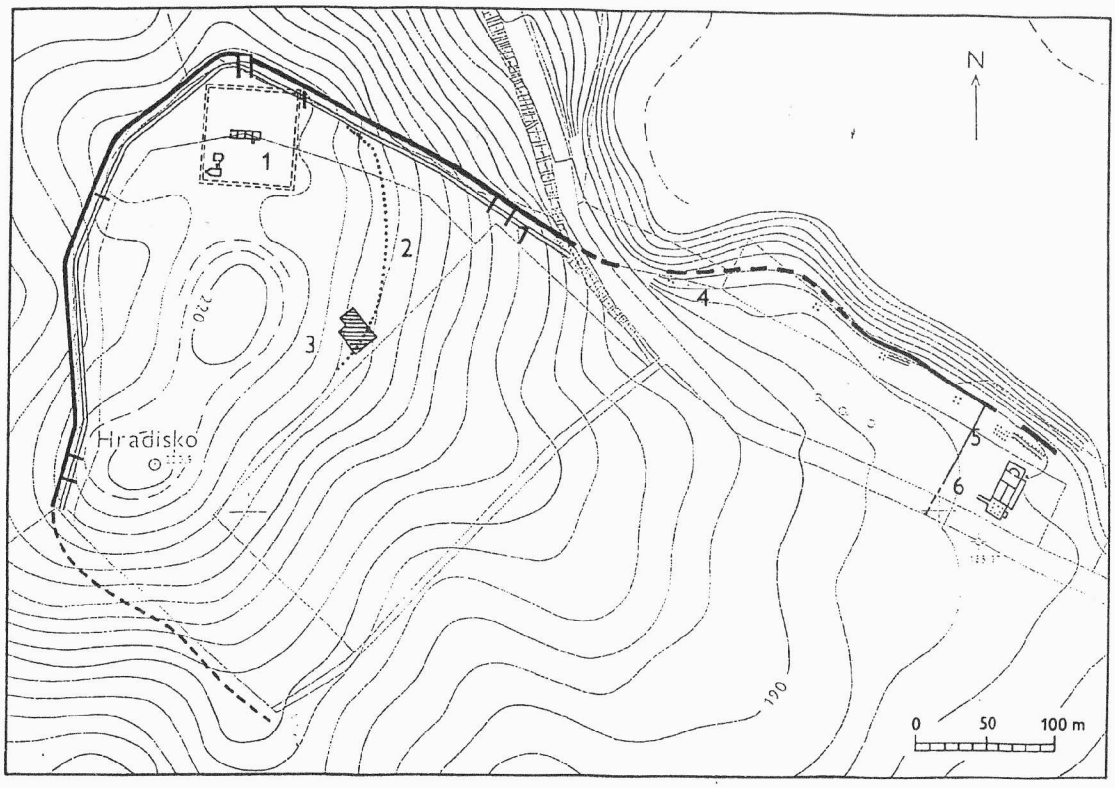

Abb. 9. Mušov-Burgstall mit den Befunden in der Umgebung. 1 Vermutliche quadratische Station mit römischen Gebäuden; 2 Verlauf des älteren Grabens; 3 Die untersuchte Stelle am süd-östlichen Hang des Burgstallberges mit römischen Werkstätten. 4 Wahrscheinlicher Verlauf der Befestigung an der Terrasse der Flur Neurissen; 5 Der Quergraben; 6 Der Bau mit Apsis und Peristyl; 7 Schnitte durch den Wall am östlichen Hang des Burgstallberges.

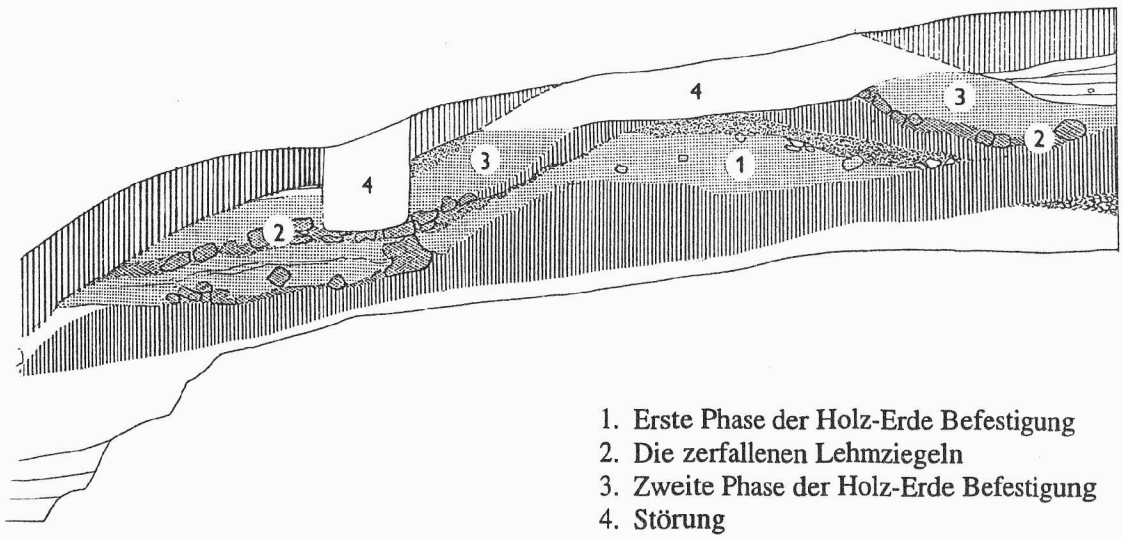

Abb. 10. Schnitt durch den Wall am östlichen Hang des Burgstallberges.

Wenngleich bisher kein umfassendes Bild der römischen Einrichtungen am Burgstall bei Mušov gewonnen werden konnte, tritt der militärische Charakter bei diesem Fundmaterial klar hervor. Außer den unzähligen Schuhnägeln von römischen caligae, die bislang in germanischen Fundzusammenhängen überhaupt fehlen, spricht vor allem die große Anzahl an römischen Waffen und Ausrüstungsgegenständen, unter anderem die Schutzwaffen, wie Reste von Schuppen-, Schienen- und Ringpanzern, relativ zahlreiche Helmbruchstücke, bis heute schon hunderte Schuppen der loricae squamatae, Schwertortbänder, mehrere Cingulumbeschläge, römische Pferdegeschirrausrüstungen, Phalerae u.s.w. (Abb. 38, 1-4; Abb. 40; Abb. 41, 6-7), die für das römische militärische Milieu besonders charakteristisch sind, für diesen Umstand (Tejral 1994b). Ähnlich verhält es sich bei der Keramik, die überwiegend jene Formen mit einbezieht, die vor allem in römischen Militäranlagen entsprechender Zeit auftreten (Droberjar 1993a).

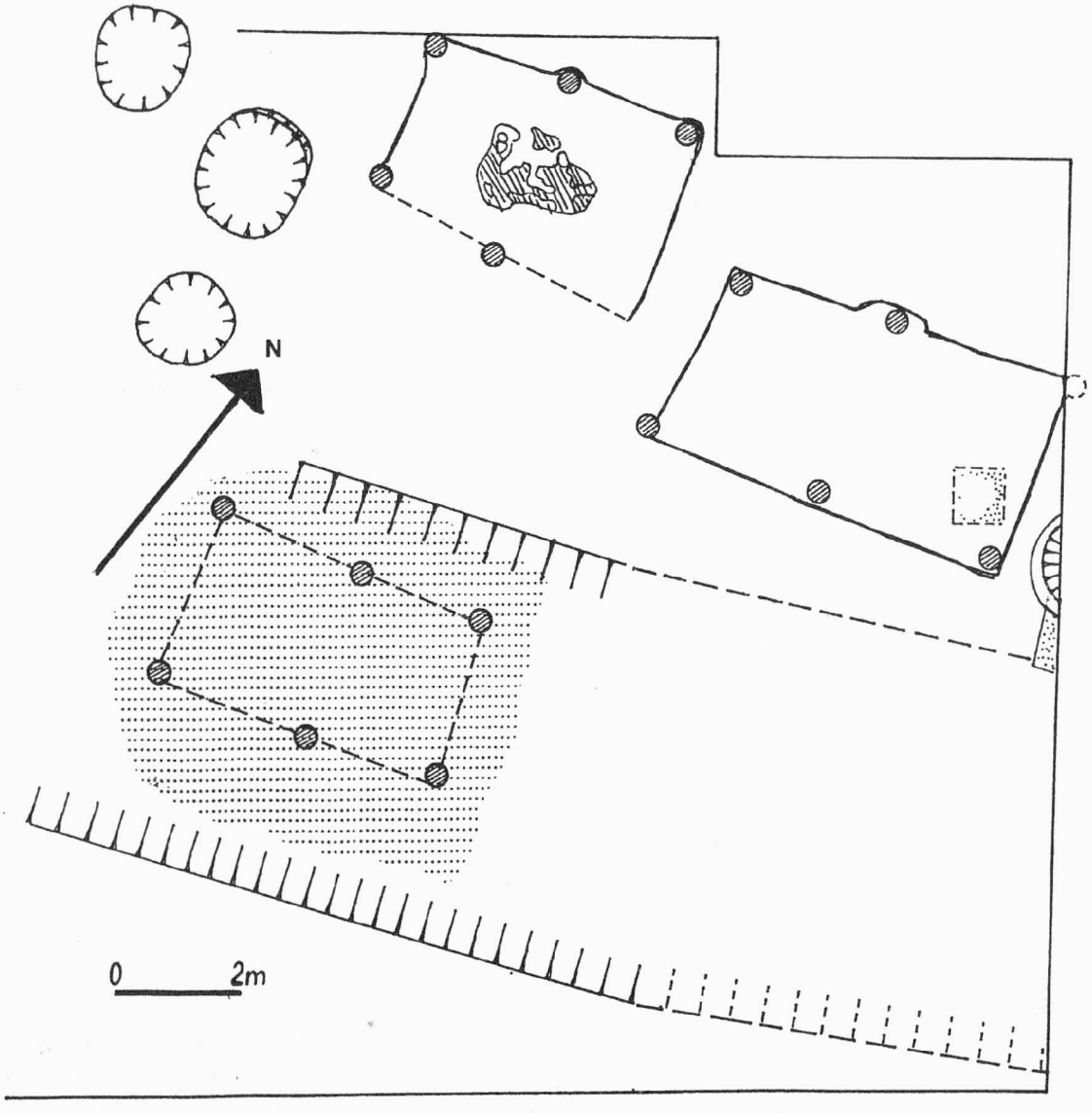

Abb. 11. Mušov-Burgstall. Die innere Bebauung am SO-Hang. Die Häuser mit Belegen der Reparaturwerkstätten.

Ganz vereinzelt vorkommende germanische Funde, vor allem Keramikscherben, die nur etwa 1,7-2 % des gesamten keramischen Befundes bilden, stellen keine durchgehende Siedlungsschicht dar, sondern stammen überwiegend aus sekundären Eingriffen. Durch diese Feststellungen, deren Wichtigkeit noch dadurch unterstrichen wird, daß die chronologischen Analysen - unter denen auch jene von Sigillaten und Münzen- fast eindeutig für eine Datierung der Verwendungszeit der römischen Anlage in die zweite Hälfte des 2. Jh.s. , d.h. in die Zeit der Markomannenkriege, sprechen, wurde die Beweiskraft der älteren Argumentation, daß es sich um eine Villa oder sogar Residenz eines germanischen Fürsten, bzw. Königs handelt, wesentlich geschwächt. Durch ein absolutes Übergewicht der antiken Erscheinungsformen unter den Funden und Befunden und ihre Struktur ist die Vermutung, daß es sich um eine germanische oder gemischt germanisch-römische Höhensiedlung handeln könnte, ebenfalls höchst unwahrscheinlich.

Aus den letzten Untersuchungen geht hervor, daß die römischen Wehranlagen am Burgstall und in der Umgebung weit umfangreichere Ausdehnungen einnahmen, als früher vermutet wurde und daß die tatsächlichen Ausmaße der gesamten Anlage die früheren Abschätzungen um 9-10 ha (Tejral 1993, 385) weit überschreiten (Abb. 9). Durch die Grabungen am südöstlichen Hang des Burgstallberges in den Jahren 1994-1995 stellte sich heraus, daß das grabenartige Gebilde, anhand der Luftbilder und der magnetometrischen Prospektion festgestellt (Tejral 1993, 385, Abb. 5), welches angeblich das Areal des Burgstalles von östlicher Seite umgeben haben soll (Abb. 9,2), nicht in das System der römischen Befestigungen gehört und den römischen Bauaktivitäten in der zweiten Hälfte des 2. Jh.s vorangeht. Darüber hinaus haben die in den Jahren 1994 und 1995 am nordöstlichen Hang des Burgstallberges durchgeführten Schnitte gezeigt, daß der Umfassungswall und der dazugehörige Graben entlang der nördlichen Bergkante in Ostrichtung sich bergab fortsetzte und, die rezente Straße Brno-Mikulov schneidend, auf die Terrasse in der benachbarten Flur Neurissen zulief (Abb. 9, 7; Abb. 10). Mit größter Wahrscheinlichkeit, die jedoch durch weitere Untersuchungen bestätig werden muß, schloß der östliche Abschnitt der Wallanlage und des Grabens an die Schutzvorrichtungen an, die letztlich in der am Fuße des Burgstalles liegenden Flur „Neurissen" freigelegt wurden (Abb. 9,4). Unklar ist weiterhin der Verlauf der bislang nur dunkel geahnten Befestigung an der südlichen und östlichen Seite des Burgstallberges. Für die Terrainforschung und Prospektion ergibt sich somit eine erstrangige Aufgabe, die in die künftigen Forschungsprogramme vorzugsweise zu integrieren sein wird.

Mit der Feststellung, daß bei dem Umbau der Befestigungsanlage am Burgstall luftgetrocknete Ziegel verwendet wurden, ergab sich erneut die Frage nach dem tatsächlichen Charakter der auf den Bilddarstellungen der Marcus-Säule veranschaulichten „Steinkastelle". Wie schon T. Kolník (1986, 426) darauf hingewiesen hat, warfen die Ausgrabungen in Iža-Leányvár ein neues Licht auf die Datierung, die Beurteilung der Funktion und zugegebenermaßen auf die Bautechniken der römischen Militäranlagen im norddanubischen Raum. Wenn auch einige vereinzelte Kleinfunde oder Sigillaten eine kurzfristige Anwesenheit der Römer bereits in der spätflavischen Periode nicht ausschließen, besteht kein Zweifel darüber, daß hier das erste Holz-Erdelager erst während der Markomannenkriege entstanden war (Kuzmová/Rajtár 1986a; 1986b; Rajtár 1992; Rajtár/Kuzmová 1993; Hüssen/Rajtár 1994). Es ist gelungen, größere Abschnitte des doppelten Grabens an der nördlichen Befestigungsfront des Lagers zu untersuchen und vor allem die Innenbebauung des südlichen Teiles der Retentura mit den Resten von elf Mannschaftsbaracken, die überraschenderweise aus luftgetrockneten Lehmziegeln errichtet worden waren. Die chronologische Position der ersten Bebauungsphase des Lagers von Iža ist gut stratigraphisch gesichert. Anhand der Münzfunde und anderer charakteristischer Fundtypen samt Sigillaten wurde das Objekt am wahrscheinlichsten erst nach dem Friedensabkommen im Jahre 175

angelegt und bereits im Jahre 179, vermutlich infolge eines barbarischen Eingriffes durch Brand zerstört.

Die Tatsache, daß ein so wichtiger Stützpunkt, der während der Markomannenkriege die Rolle einer Aufmarschbasis und eines Brückenkopfes von Brigetio inne hatte, nur aus Holz und Erde erbaut worden war, läßt kaum annehmen, daß in nördlicheren Gebieten mehrere Kastelle aus Stein errichtet worden waren. Demenentsprechend ergibt sich aus den Fundsituationen am Burgstall bei Mušov, daß die dauerhaften Materialien - Stein oder gebrannte Ziegel - ausschließlich für die Konstruktion der Substrukturen, wie Kanäle, Heizeinrichtungen, bzw. Schwellen oder Basene und vor allem für die Bedachung Verwendung fanden. Auch die Fragmente des Mörtelverputzes aus der Umgebung des sog. „Steingebäudes" am Burgstall, die die Abdrücke eines Holzgerüstes aus Rautenholz und Brettern aufwiesen, deuten darauf hin, daß die Wände eher in Flechtwerktechnik mit Mörteverputz als aus Stein oder Schottermörtel errichtet worden waren. Nur die nördliche Wand des Raumes im sog. Kommandantenhaus war teilweise mit hohlen Ziegeln, *tubuli*, ausgelegt, durch die die warme Luft aus dem Hypokaustum strömte.

Außer den Strukturen aus Holz mit Lehmverputz, läßt sich also auch mit weiteren aus luft- getrockneten Lehmziegeln erbauten römischen Objekten im Mittedonauram rechnen und zwar in einem größeren Maßstab, als früher angenommen wurde. Die Technik ist in den donauländischen Provinzen nicht nur in der zivilen Architektur bekannt (Rajtár/Kuzmová 1993, hier ält. Lit.), sondern auch im militärischen Bauwesen belegt. So z.B. bestand die gesamte frontale Befestigungsmauer des Holz-Erdelagers in Tull aus an der Luft getrockneten Lehmziegeln (Ubl 1986, 295-296, Taf. 33, 3). Dieselbe Technik wurde auch beim Bau von einigen Teilen und Umgängen der Lagemauer in Intercisa und Brigetio, bzw. Bauobjekten des Auxiliarlagers von Carnuntum benutzt. Seltener und offensichtlich in kleinerem Ausmaß ist sie auch aus den westlichen Provinzen verwendet.

Unter Berücksichtigung der donauländischen Beispiele der aus luftgetrockneten Lehmzigeln ausgebauten Strukturen läßt sich bei der Interpretation der Kastelldarstellungen an der Marcus-Säule H. Wollf (1994, 70) zustimmen, daß, wenn der Eindruck großer Quader auch mit Hilfe des Verputzes erreicht werden konnte, Lehmziegelmauern und Außenputz vollkommen ausreichten, um den Konzeptor der Säule zur Wiedergabe eines Steinlagers zu veranlassen.

Die Fragen zur inneren Bebauungsstruktur der nicht untersuchten Flächen des Burgstallberges könnten nur durch weitere Grabungen geklärt werden. Außer den von Gnirs freigelegten Bauten, die offensichtlich im Fachwerkbau mit Mörtelverputz errichtet und mit aus Ziegeln gemauerten Heizanlagen ausgestattet waren, lassen sich auch Fachwerkkonstruktionen mit Lehmverputz nachweisen. Bei der Grabung am östlichen Hang des Burgstallberges, teilweise über dem zugeschütteten Graben, dessen Ausfüllung nach palynologischen Analysen überraschend einheitlich war und daher relativ rasch entstanden sein muß, vor allem jedoch auf dem terrassenartig adaptierten Terrain oberhalb des Grabens wurden drei langrechteckige Baracken entdeckt (Abb. 9,3; 11). Die ca. 2,5 m breiten und verschieden langen Objekte mit einer Pfostenkonstruktion in den Ecken und entlang der längeren Seiten, sowie die dazugehörigen Öfen (Schmiedeöfen?) können anhand der zahlreichen Funde als metallverarbeitende Werkstätte interpretiert werden. Von den zahlreichen hier gefundenen Waffen- und Ausrüstungsfunde sind die Helmenbruchstücke, vor allem ein Teil der bronzenen Wangenklappe, ein fragmentierter bronzener und ein kompletter eiserner Helmbügel erwähnenswert. Weiter kommen die Verschlußhaken der *loricae squamatae*, kleine Brüchstücke von einem aus winzigen Schuppen hergestellten Panzer, Verschlußhaken von *loricae seqmentatae* usw. vor. Von den Ausrüstungsgegenständen lassen sich ein Beschlag mit Trompetenornament ähnlich wie Oldenstein (1976) Nr. 907, ein

fragmentierter peltaförmiger Beschlag etwa Typ Oldenstein (1976) Nr. 625-636 u.a. anführen. Große Bleistücke, kleine bronzene Bleche und Bruchstücke, oft geschnitten und sekundär bearbeitet oder repariert, deuten an, daß sich hier außer anderem auch Reparaturwerkstätten befunden haben können. Aus einer der Baracken stammt ein größeres Depot von Eisen und Bronzegegenständen, darunter mehrere Hobeleisen, zahlreiche Eisenringe, Eisennägel, Ketten, ein Löffelbohrer, verschiedene Meißel, zwei Hammer, das Bleigewicht, eine reparierte bronzene Cingulumschnalle der Form Oldenstein (1976) Nr. 1012-1016 u.a. (Komoróczy 1999). Die Abschnitte der gestampften Fußböden und des gefallenen Lehmverputzes, die in den im Jahre 1998 gelegenen Sonden in der südlichen Benachtbarschaft der früher untersuchten Fläche enteckt wurden, deuten darauf hin, daß die ganze südöstliche Terrasse des Burgstallberges durch eine Reihe der Holz-Erde Barracke relativ dicht bebaut wurde.

Die Entdeckung der ungefähr 150 m in südöstlicher Richtung von den früher untersuchten Gnirsschen Gebäuden entfernten Bebauungen, warf ein neues Licht auf die mehrmals behandelte Frage über das tatsächliche Wesen der gesamten Anlage am Burgstall. Trotz der absoluten Überzahl an mit dem militärischen Milieu verbundenen Fundobjekten und den mächtigen Befestigungen, die den militärischen Charakter des Burgstallberges prägen und der durch die ausgezeichnete strategische Lage noch verstärkt wird, weisen die Baracken darauf hin, daß sich, mindestens in einem Teil der Anlage, eine Siedlung der legionseigenen Handwerker befand. Die Beweise der metallverarbeitenden Werkstätten erlauben uns zu vermuten, daß diese Anlage als zentrale Basis für die Versorgung der in der weiteren Umgebung operierenden, römischen Armee diente.

b) Die Objekte in der Flur Neurissen

Angesichts der chronologischen und historischen Interpretation der römischen Funde und Befunde vom Burgstallberg verdienen die neuen Entdeckungen auf der benachtbarten Flur „Neurissen" eine besondere Aufmerksamkeit. Der Fundort befindet sich auf einer hohen Pleistozänterrasse, die sich über eine ausgedehnte, durch Erosion des Jihlavaflusses entstandene Senke, ausbreitet (Abb. 3,2). Die nördliche Terrassenkante fällt in relativ steilen Abhängen zum Überschwemmungsgebiet ab, die südliche Seite der Fundstelle, die einen Streifen von 300 m Länge und ca. 80 m Breite bildet, ist durch die Straße Brno-Mikulov abgegrenzt, obwohl heutzutage mehrere Anzeichen dafür bestehen, daß die hier befindlichen Befunde eine kontuierliche Fortsetzung auch jenseits der Straße und auf der Fläche des naheliegenden Burgstallberges besitzen (Abb. 9,4-6).

Während der Notgrabungen in den Jahren 1993 und 1994 wurden durch das Verdienst der Archäologen des Institutes der archäologischen Denkmalpflege in Brno, O. Šedo und M. Bálek, auf der Fläche, die teilweise künstlich eingeebnet und adaptiert worden sein dürfte, zahlreiche Spuren römischer Bauaktivitäten entdeckt, wie mehrere eingetiefte Gräben, verschiedene Objekte, darunter auch Brunnen, Öfen u.s.w. (Bálek/Šedo 1994; 1995a; 1995b; 1996; 1998). Eine Überraschung war ohne Zweifel ein Holz-Erdegebäude, das sich vorher, während einer Überfliegung des östlichen Teils der Terrasse, als positives Bewuchsmerkmal abzeichnete. Die Grabungen legten einen gegliederten Grundriß des mehrräumigen, NO-SW gerichteten Baus, dessen Ausmaß 44 x 20 m beträgt, frei. Der Plan zeigt einen Peristylhof mit mindestens 5 Räumen und einer Vorhalle an der südlichen Seite. An der nördlichen Front des Gebäudes befand sich ein zentraler Raum, mit einem apsidalen Abschluß ausgestattet (Abb. 12,1). Es handelte sich um einen Holzbau, dessen Wände aus Flechtwerk und dickem Lehmverputz bestanden und mit Hilfe starker Ständer gestützt wurden, die in einer 35 bis 130 cm tiefen Fundamentrinne verankert waren. Eine große Menge von Lehmbewurf und

Holzkohlebruchstücken bestätigt die Zerstörung des Gebäudes durch Feuer (Bálek/Šedo 1996).

Entlang der nördlichen Terrassenkante wurden starke fortifikatorische Einrichtungen untersucht, die in NW-Richtung verliefen. Sie bestanden aus einem 2,6 m breiten und bis 1,5 m tiefen Spitzgraben und einem Wall, der auf einer Länge von 22 m als Bodenwelle erkennbar war. Im östlichen Teil des Areals wurde an der Terrassenkante ein 15 m breites Tor mit zwei turmartigen Bauten freigelegt, die aus jeweils sechs senkrechten Pfosten errichtet worden waren. Die Pfostengruben waren viereckig und reichten bis in eine Tiefe von 0,9 m unter dem Planum. Der Raum zwischen den Türmen wurde durch Pfosten in zwei Durchfahrten geteilt (Abb. 12,2). Entlang des Terrassenumbruchs, ursprünglich parallel zum Graben, wurden in größeren Abständen die viereckigen Pfostengräben der vier quadratischen Zwischentürme entdeckt, deren Ausmaß 4,5 x 4,5 m betrug (Abb. 14). Die Linie der ursprünglich in den Erdwall eingebundenen Türme, die den Verlauf der damaligen Befestigung nachzeichnet, machte in den westlichen Teilen der Grabungsfläche, der Terrassenkante folgend, etwa 300 m vom Tor entfernt, einen Bogen und führte nach Westen und zum Fuß des Burgstallberges (Abb. 9,4).

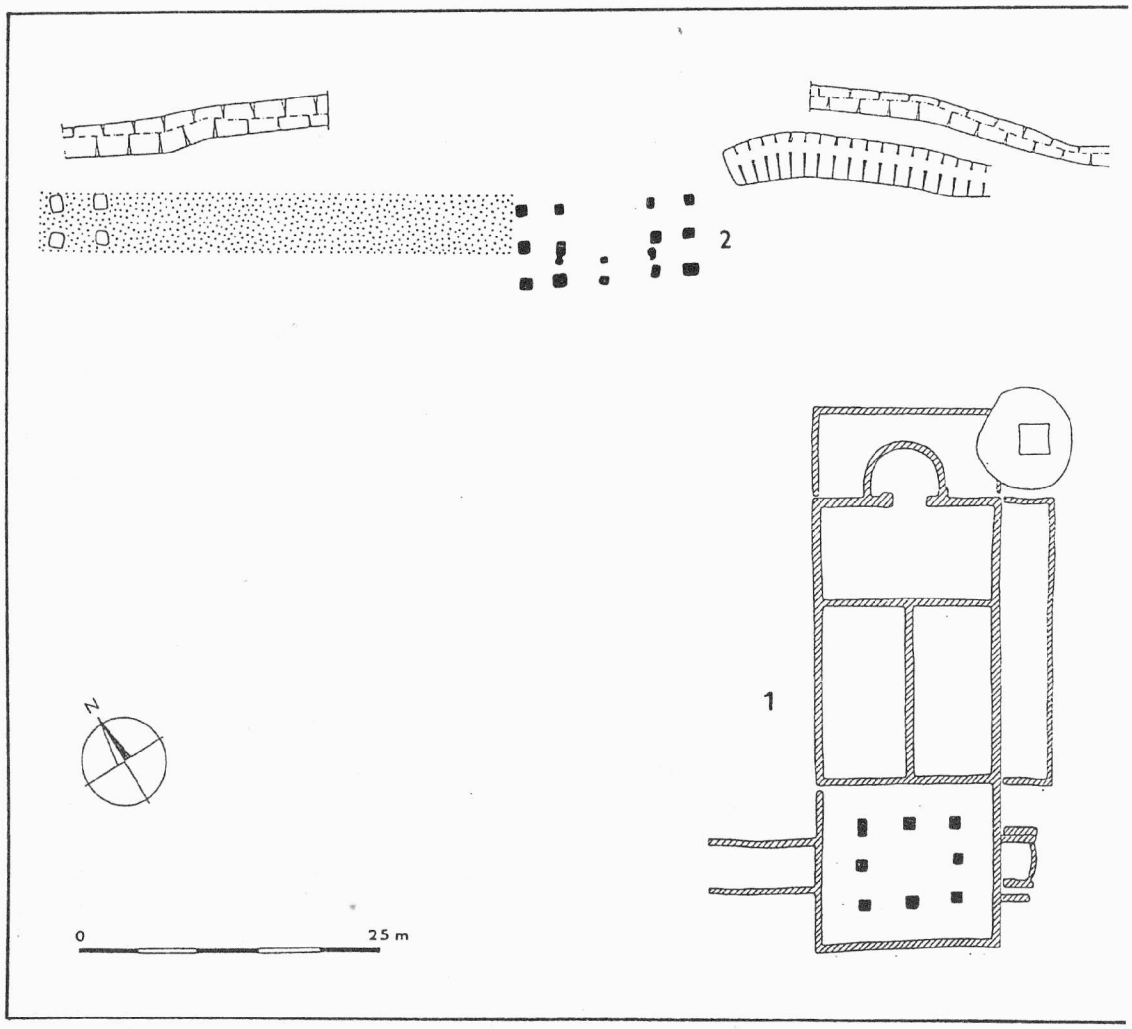

Abb. 12. Flur „Neurissen". 1 Der Bau mit Apsis und Peristyl; 2 Die Toranlage (nach M. Bálek, O. Šedo).

In dem Grabungsgelände ließen sich auch weitere Grabenanlagen, Pfostenstellungen und andere Objekte, feststellen, die eine relativ dichte und zeitlich differenzierte Bebauung andeuten (Bálek/Šedo 1994; 1995a; 1995b). Die Ausgräber rechnen damit, daß sich hier in verschiedenen Etappen mehrere Feldlager befanden. Die Sondagen entdeckten einen 160 cm tiefen und 300 cm breiten Spitzgraben, der mit der Befestigung an der Umbruchkante ungefähr einen rechten Winkel bildete und etwa 50 m in NW - Richnung von dem Peristylgebäude entfernt war, mit dessen Achse ungefähr parallel in Richtung SW-NO verlief (Abb. 13, MN II; Abb. 14, MN II). Seine Verfüllung, die außer anderem Fragmente römischer Ziegel, mehrere Schuhnägel, Tierknochen, darunter auch ein Pferdeskelett, beinhaltete, spricht eher für eine spätere, in die Zeit der Markomannenkriege fallende zeitliche Einsetzung (Bálek/Šedo 1998, 162, Abb. 4-5, Taf. I, IV, Lager "Mušov-Neurissen" II). Außer diesem Graben wurden hier weitere, grabenartige Strukturen festgestellt. Von diesen sind zwei Gräben, der Graben "Mušov-Neurissen" III und der Graben "Mušov-Neurissen" IV erwähnenswert. Der erste, der in einer Länge von 76 m ebenfalls in Richtung SW-NO verlief, wurde durch die angeblich augusteische Befestigungsanlage "Mušov-Neurissen" I gestört und kann somit als früher betrachtet werden (Abb. 13, MN III; Abb. 14, MN III). Das Fehlen der datierbaren Funde erschwert die zeitliche Einsetzung, wobei der flache Boden dieses 7,2 m breiten Grabens, der sich in einer Tiefe von 1,3 m befand, die Zuschreibung des Befundes in die kaiserzeitliche Epoche nicht völlig vorbehaltlos akzeptieren läßt. Wahrscheinlich hängt dieser Graben mit der auf dem Luftbild des Militärischen topographischen Instituts von Dobruška sich abzeichnenden Grabenstrukturen, die die ganze Anlage des Burgstallberges bogenartig umfassen und deren Datierung bislang im Dunkel liegt (Abb. 15,1). Der zweite Graben "Mušov-Neurissen IV, der offensichtlich späteren Datums ist und durch eine Anhäufung der Tier - und Menschenresten ausgefüllt war, wird noch unten eingehender besprochen (Abb. 13, MN IV).

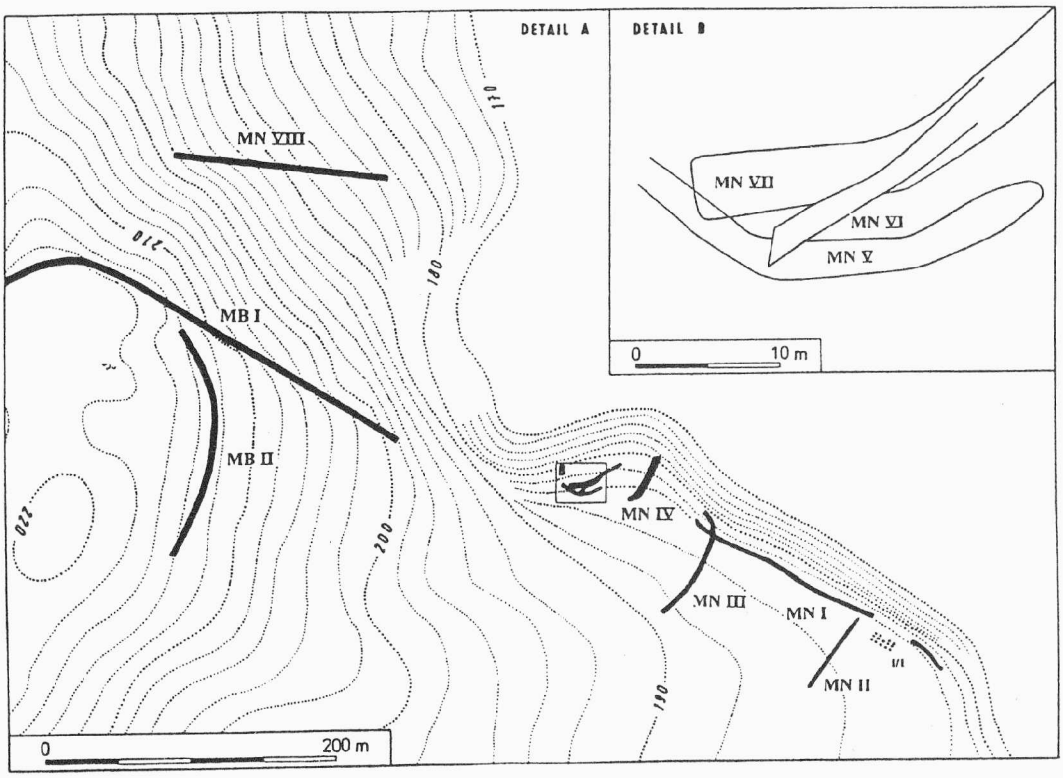

Abb. 13. Die Grabenanlagen in der Flur „Neurissen" und am Burgstall (nach M. Bálek und O. Šedo).

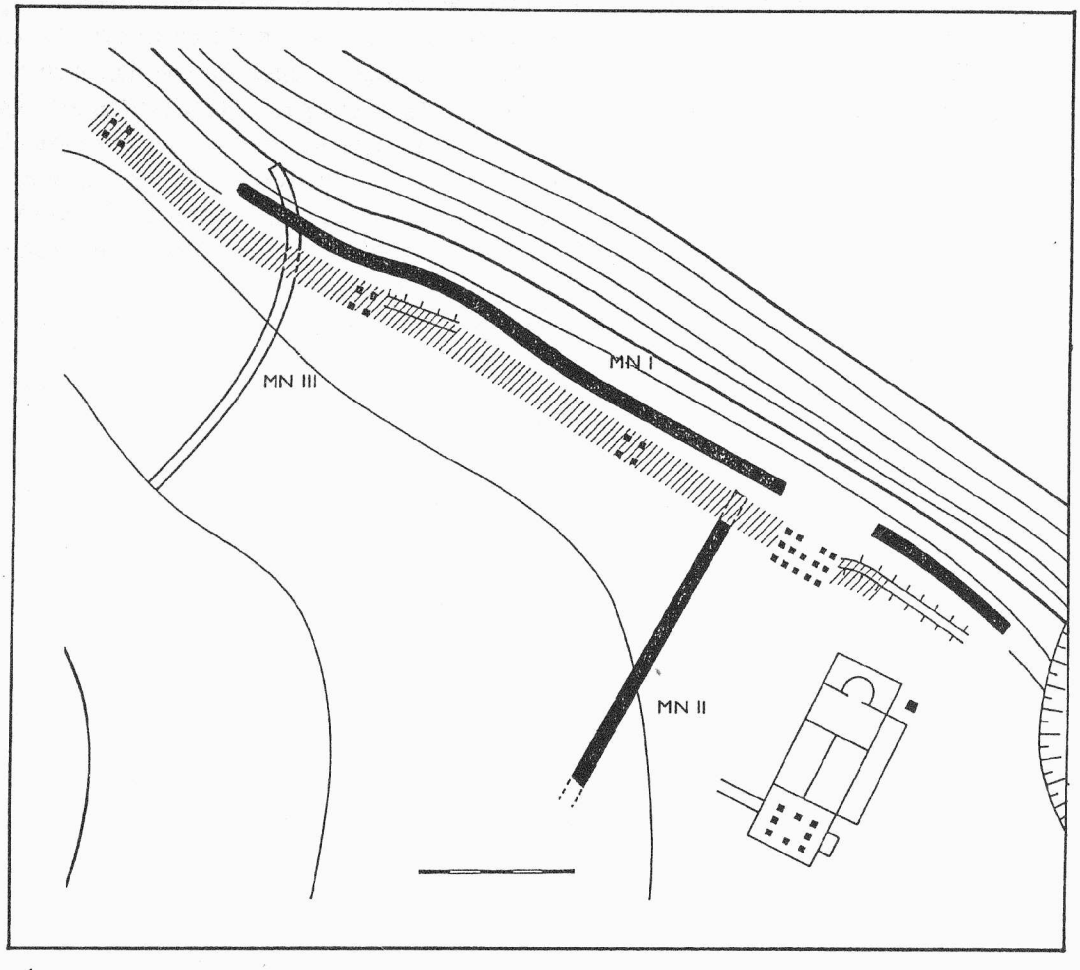

Abb. 14. 1 Die Befunde in der Flur „Neurissen"; 2 schnitt durch den Graben "MN II".

c) Die Fragen der Datierung

Um die Datierung des römischen Aufenthalts am Burgstall und an der Stelle "Neurissen" zu überprüfen, ziehen wir vor allem die Neufunde in Betracht, die in den stratifizierten Lagen entdeckt wurden. Wie sich aus den für Kleingegenstände möglichen Vergleichen ergibt, stellt der Befund vom Burgstall die übliche römische Ausrüstung dar, die am deutlichsten erst ab Mitte des 2. Jahrhunderts einsetzt, vereinzelt noch in Limeskastellen vorkommt und mindestens bis 200 läuft (Tejral 1994b). Zu etwas engeren Zeitansätzen kommen wir anhand der Sigillatenuntersuchungen und des Münzbefundes, die am Burgstall diese breite Zeitspanne weiter einzuschränken erlauben. Ein nennenswertes Überwiegen der

späten Lezouxware und vereinzelter früher Stücke von Rheinzabern, lassen uns am ehesten an die siebziger Jahre des 2. Jh.s denken (Droberjar 1993a, 39 ff., bes. 44 f.). Die Reihe der Münzen, die in stratigraphisch gesicherter Lage oder in der römischen Schotterherrichtung gefunden wurden, reicht von Domitianus bis Marcus Aurelius, die meisten wurden jedoch in der Zeit des Marcus Aurelius geprägt. Die späteste Münze ist durch einen bronzenen Dupondius, eine ganz frische Prägung aus dem Jahre 177, emmitiert für Commodus, vertreten (Tejral 1993, 400; 1994b, 59).

Für die Chronologie der Ansiedlung ist die stratigraphische Situation in der Einfüllung des (vorrömischen?) Grabens am südöstlichen Hang des Burgstallberges, die eine Mehrphasigkeit der hiesigen Entwicklung anzeigt, nicht ohne Bedeutung. Die durch das Verbrennen des Lehmverputzes der Barackenwände entstandene Brandschicht, die sich in der Einfüllung des älteren Grabens am besten erkennen läßt, ist aufgrund der zahlreichen Münzfunde und der römischen Keramik gut datiert. Die Münzreihe stellen vornehmlich Prägungen von Marcus Aurelius aus den Jahren 170-173 (2x Sesterz, davon ein Stück der Reihe der GERMANIA SVBACTA–Prägungen aus den Jahren 171/172, das zweite aus den Jahren 172/173; ein as 170/171 ein Dupondius 170/171, nach der Beurteilung von J. Sejbal jun.). Eine Sonderstellung nimmt ein Aureus der Faustina Minor ein (RIC 503). Für die Datierung sind auch die zahlreichen verbrannten Sigillaten nicht ohne Bedeutung, am häufigsten die späte Ware der Werkstätten in Lezoux (vor allem Drag. 37 und 18/31). Die frühen Produkte von Rheinzabern sind durch 1 Fragment aus der Werkstatt von Cerialis II vertreten (Červák 1997). Oberhalb dieser Schicht, die die Spuren einer gewaltsamen Zerstörung durch eine Brandkatastrophe aufweist, zeichnete sich eine dunklere Planierung ab, darauf folgte die jüngste Schicht, durch ein nur teilweise erhaltenes Schotterpflaster gebildet (Abb. 16). Deren Datierung ist, neben vielen anderen Fundmünzen, vor allem durch zwei Prägungen von Marcus Aurelius für Commodus aus den Jahren 175-176 und 176 (RIC 1539, RIC 1552) in die zweite Hälfte der siebziger Jahren des 2 Jh.s. gesichert (nach der Beurteilung von E. Kolníková). Die sich wiederholende Besetzung der Anhöhe bei Mušov, wie schon der Umbau des Kommandantenhauses und die Reparatur der Wallanlage andeuten, zeigt sich daher sehr wahrscheinlich. Die neuen Beobachtungen, die auf das eingehendste in der vorbereiteten Publikation des Mušover Burgstalles behandelt werden, erfordern jedoch noch weitere Überprüfung.

Die starken Brandspuren, die sich in der Verfüllung des Grabens durch eine große Menge verbrannten Lehmverputzes verdeutlichten, könnten durch eine verläßliche chronologische Einordnung zur Klärung der Datierung der Brandkatastrophe beitragen, die sich im archäologischen Befund auch an weiteren Plätzen des Burgstallberges, bzw. in seiner Umgebung erkennen läßt. An erster Stelle sind die evidenten Zeichen eines Brandes zu nennen, die einige Pfostegruben der hinteren Bohlenwand der ersten Wallphase aufweisen und sich auch im Wallkörper erkennen lassen (Abb. 7,2). Daß durch den schweren Brand nicht nur die Wallanlage und die Baracken am Südosthang des Burgstallberges untergegangen sind, sondern auch das schon erwähnte Gebäude mit halbkreisfömiger Apsis und dem Peristylhof in der Flur Neurissen vernichtet wurde, zeigt die Destruktionsschicht, die mit einer großen Anzahl verbrannter Lehmbewurfstücke vermengt war (Bálek/Šedo 1996, 403). Da alle diese Brandstätten die charakteristischen Merkmale eines intensiven Feuers aufweisen, die sich in den oberen archäologischen Schichten des Burgstallberges auf diese ausgeprägte Weise nicht bemerkbar machen, läßt sich vielleicht vermuten, daß zwischen diesen Bränden und dem Untergang des Peristylhauses in der Flur Neurissen wahrscheinlich ein zeitlicher und ursächlicher Zusammenhang vorliegt. Nach den Datierungshinweisen aus der Fundschicht am Südosthang des Burgstallberges läßt sich an die Ereignisse nach der ersten germanischen Expedition, irgendwann um die Mitte der siebziger Jahren denken. Diese Interpretation, die

eine weitreichende historische Bedeutung haben kann, läßt sich jedoch nur durch weitere Untersuchungen, bzw. Analysen des verbrannten Lehmverputzes von beiden Stellen, in Neurissen und am Burgstall, bestätigen oder widerlegen.

Die endgültige Antwort auf die Frage nach der tatsächlichen Datierung und der Funktion der einzelnen Befunde auf der Flur Neurissen bleibt wegen der komplizierten stratigraphischen Situation noch weiterhin ein Gegenstand der Diskussion. Alles spricht dafür, daß die Stelle von den Römern mehrmals aufgesucht wurde, wobei eine frühere militärische Episode, durchaus nicht ausgeschlossen ist. Aufgrund der angeblich zurückversetzten Tortürme mit zwei Durchfahrten stellten die Ausgräber die Toranlage den altertümlichen Tortypen aus den augusteischen Lagern im rechtsrheinischen Germanien zur Seite und datierten sie in die augusteische Zeit (Abb. 12,2). Von diesen chronologischen Voraussetzungen ausgehend, die durch zwei Aucissafibeln aus der umliegenden Grabungsfläche verstärkt wurden, setzte man folglich die ganze Befestigungsanlage inklusive des Baus mit der halbrunden Apsis in die Zeit des tiberischen ruhmreichen Feldzuges gegen Marbod in Jahre 6 n. Chr. ein (Bálek/Šedo 1996). Obwohl sich eine Anziehungskraft einer solchen Interpretation nicht ableugnen läßt, muß jedoch die endgültige Antwort auf viele Fragen, wie z.B. der tatsächlichen Datierung und der Funktion mehrerer Objekte, weiter offen bleiben und in der Zukunft sicher diskutiert werden.

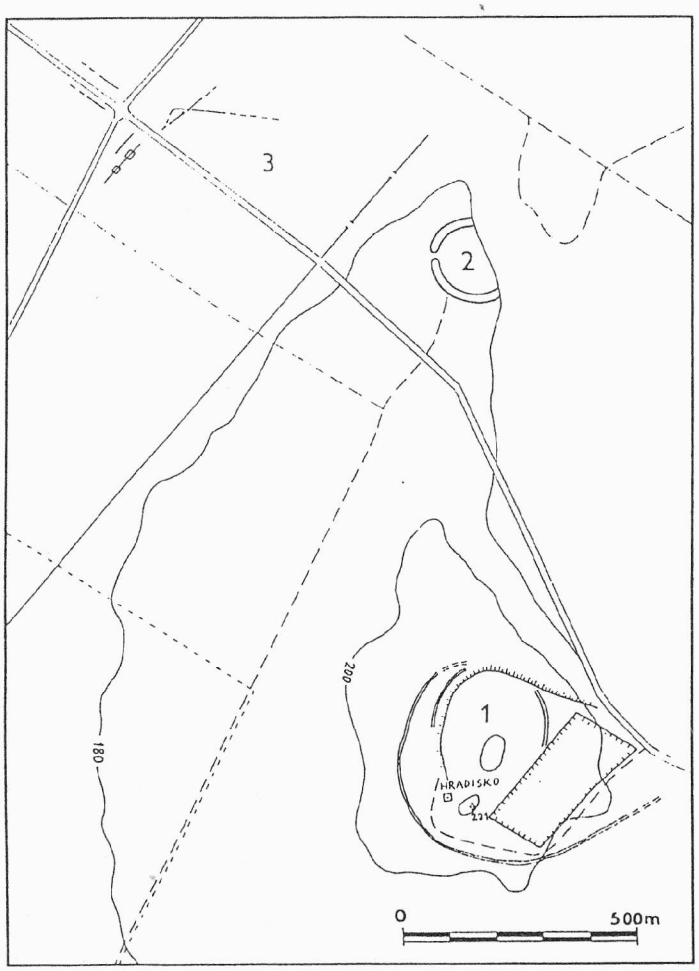

Abb. 15. 1 Die wahrscheinlich älteren Grabenanlagen rings um den Burgstalberg; 2 Kreisförmiges Bewuchsmerkmal nördlich vom Burgstall (urgeschichtlich); 3 Bewuchsmerkmale der römischen Erdwerke (nach J. Kovárník 1996).

Gewisse Probleme sind mit der Befestigungsanlage verbunden. Laut der Ausgräber erschien die Wallaufschüttung in den Profilen als eine Schicht humoser, schwarzbrauner Erde, die stellenweise noch bis 1,5 m hoch war und, was Sorte und Qualität betraf, der Verfüllung des vorgesetzten Grabens und der Bodendecke der Terrasse entsprach. Obwohl die gesamte Dokumentation der Grabung noch nicht publiziert wurde, aus den zur Zeit vorhandenen Fotoaufnahmen scheint es, daß der Kern der Wallaufschüttung durch gelben Sand, bzw. Löß gebildet wurde, der die ältere schwarze Humusschicht bedeckte (Abb. 17,1). Somit ähnelte die Strukturierung des Walles jener, die auch bei den Wallschnitten an der westlich liegenden römischen Befestigung "Burgstall"“beobachtet wurde. Da der Sohlenuntergrund an der Fundstelle Neurissen, ähnlich wie teilweise am Burgstall, aus gelbem Schottersand oder Löß bestand, läßt sich vermuten, daß das Erdmaterial für den Ausbau der Wallanlage in der Flur Neurissen ebenfalls aus dem in die Sohle eingetieften Graben entnommen wurde. Die oberhalb der gelben Wallaufschüttung liegende, schwarzbraune Erde, die sich überall an der Oberfläche befand, sowie die gleichartige Verfüllung des Grabens, lassen sich daher als eine spätere, im letzten Fall sogar sicher sekundäre Zuschüttung betrachten.

Wenn dies wirklich der Fall war, sagt diese Beobachtung nicht nur sehr viel über die gegenseitigen Affinitäten zwischen den Fortifikationen am Burgstall und in der Flur Neurissen aus, sondern stellt erneut die Frage nach der Beziehung des Walles zur Toranlage, wovon die Datierung und Aufklärung des Tortyps stark abhängt. Ähnliche, nur teilweise in das Innere der Lagerfläche zurückversetzte Toranlagen mit zwei Durchfahrten, die bis zur Hälfte ihrer Breite in die Holz-Erdemauer zurückverschoben waren, wurden nämlich mindestens noch bis in die flavische Periode weiter benutzt und gebaut (Johnson 1983, 85). Das Verhältnis der Tegelaufschüttung zum Tor und vor allem die Stellung der aus vier tragenden Pfosten bestehenden Zwischentürme, die regelmäßig immer innerhalb des Wallkörpers errichtet worden waren und somit den tatsächlichen Verlauf der Befestigungsmauer am besten dokumentieren, entspricht jedoch der traktierten „augusteischen“, starken Zurücksetzung der Tortürme nicht ganz vorbehaltslos. Es läßt sich daher eine jüngere, weniger in das Innere des Lager zurückversetzte Torform, der eine spätere Datierung zukommen würde, ebenfalls nicht ausschließen (Abb. 12,2; Abb. 14).

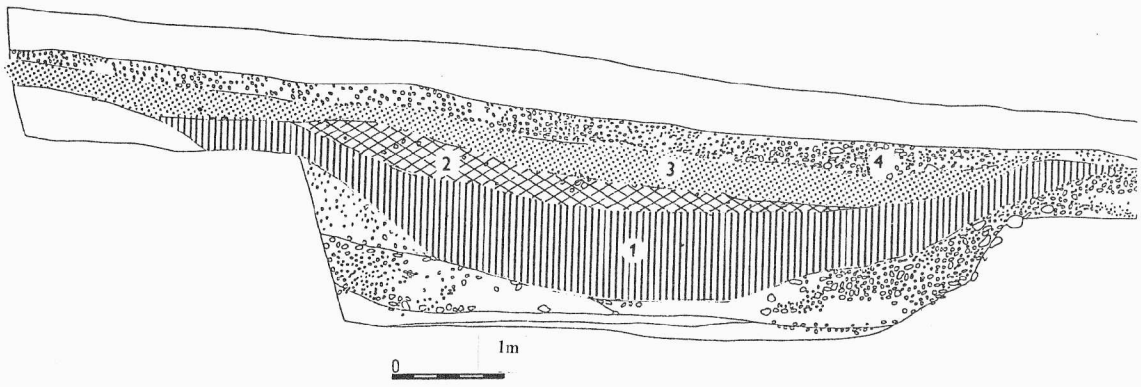

1. Dunkle humoser Schicht der Ausfüllung des Grabens
2. Schicht mit dem verbrannten Lehmverputz
3. Dunklere Planierung
4. Schicht des Schotterpflasters

Abb. 16. Schnitt durch die Einfüllung des Grabens am Südosthang.

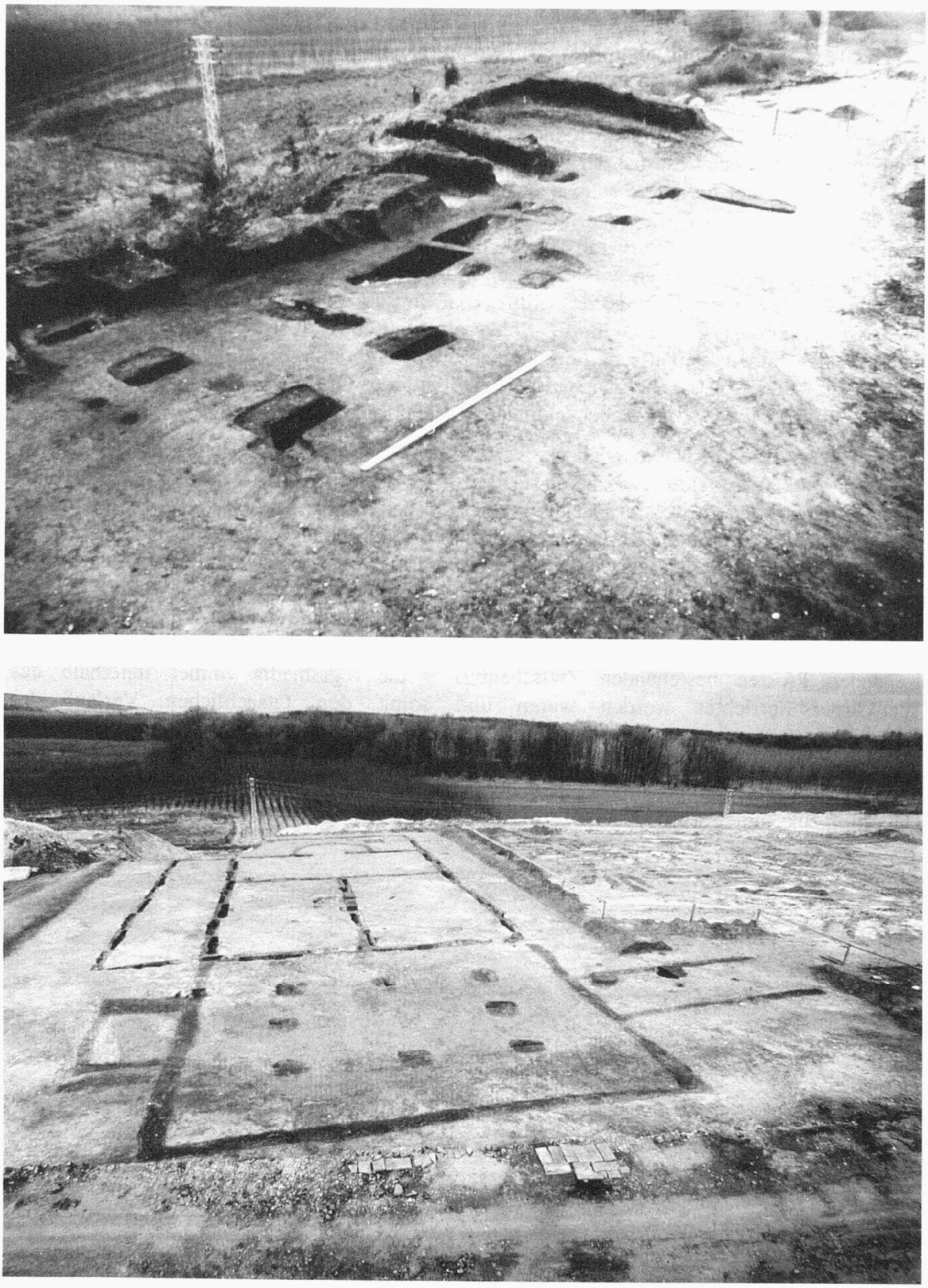

Abb. 17. 1 Flur „Neurissen", Grabung der Wallanlage; 2 Teil des Peristylgebäudes (nach M. Bálek u. O. Šedo).

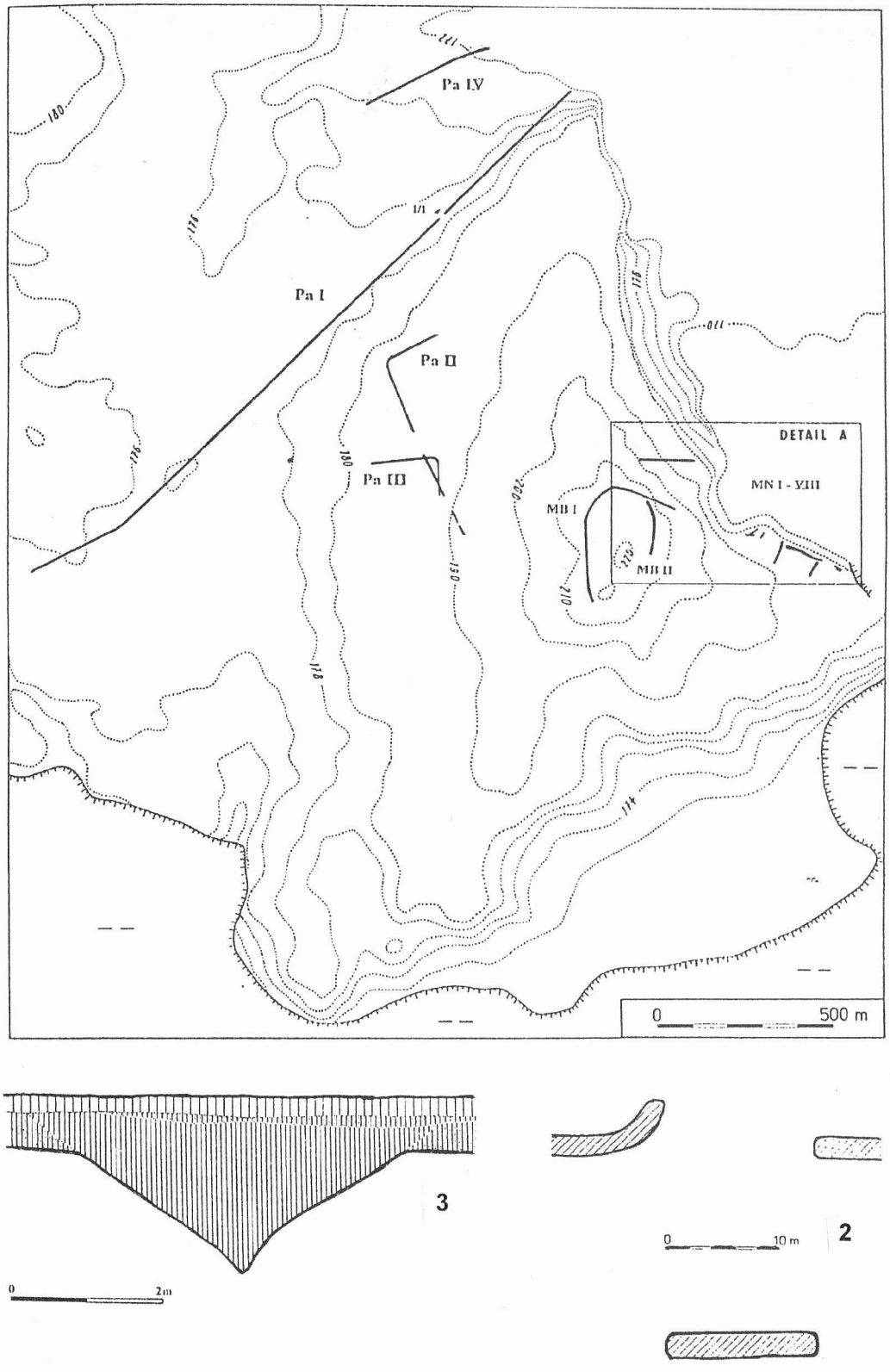

Abb. 18. Die Befunde in der Umgebung des Burgstallberges; 2 die Toranlage des Langgrabens; 3 der Schnitt durch den Langgraben (nach M. Bálek u. O. Šedo).

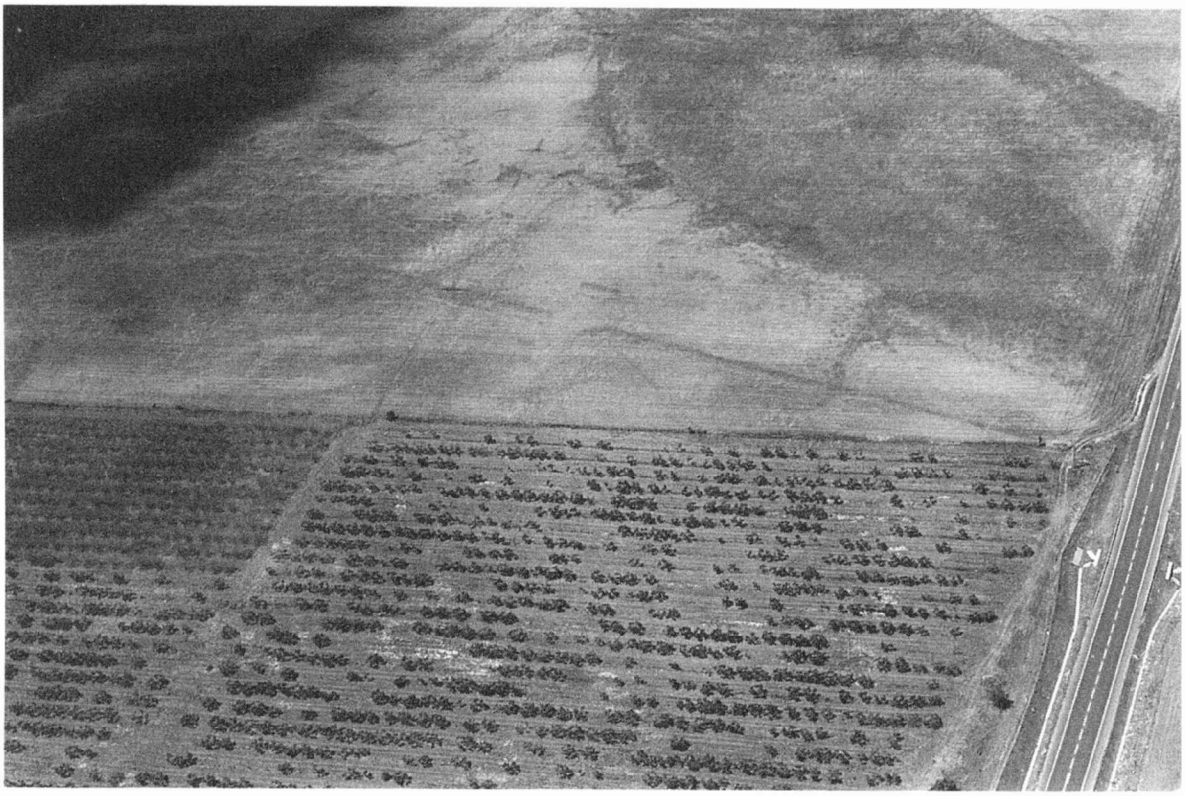

Abb. 19. Luftbildaufnahme der Toranlage des Langgrabens (nach J. Kovárník).

Weitere Objekte verdienen ebenfalls eine Aufmerksamkeit. Dies betrifft vor allem das Gebäude mit halbrunder Apsis. Solch ein Abschluß, der in der römischen Militärarchitektur eher für spätere Zeitperioden, ab der flavischen Zeit (Johnson 1983, 131, 282 f.), charakteristisch ist, als auch der Peristylhof besagen, daß es sich in diesem Fall am wahrscheinlichsten um ein Wohngebäude handelte (Abb. 17,2). Jedenfalls scheint der Vergleich mit einem von den wirtschaftlichen Objekten von Haltern nicht ganz zutreffend. Die genauen Angaben zur Datierung des Baus, dessen Bauart darauf hinweist, daß es eine dauerhafte Behausung war, die während eines schnellen und kurzfristigen Feldzuges, wie es der von Tiberius war, in der Regel kaum errichtet worden wäre, stehen bisher aus. Ungeklärt bleibt ebenfalls das Verhältnis des behandelten Objektes zum durch Luftbildaufnahmen noch erkennbaren Graben (Abb. 14, MN II), der in einer Entfernung von etwa 50 m westlich, fast parallel zur Achse des Gebäudes, d.h. in NO-SW-Richtung, verlief (Lager "Mušov -Neurissen II").

Wenn auch die Anwesenheit der vereinzelten alten Fundtypen, wie der oben erwähnten Aucissa-Fibeln und eines verzinnten Cingulumbeschäges (s. unten), welche eine frühere römische Militärpräsenz andeuten könnten, sich nicht geleugnen läßt, wurde andererseits auf dem Grabunsgelende eine Anzahl an späteren Gegenständen gefunden, die im vorläufigen Bericht noch nicht berücksichtigt wurden, aber bei den Überlegungen über die chronologische Abfolge der hiesigen Befunde in Betracht gezogen werden müssen. Es handelte sich am häufigsten um charakteristische Ausrüstungsfunde, die mehrere Entsprechungen unter dem Fundmaterial vom Burgstall finden und damit die Anwesenheit der römischen Armee an dieser Stelle in der Zeit der Markomannenkriege klar bestätigen. Nach den Informationen von O. Šedo sind außer den kleineren Rüstungsbeschlägen und mehreren Schuhnägeln, zwei provinzialrömische Kniefibeln des üblichen Typs wie (Abb.

42,1-6, 11-17), bzw. eine römische Tierfibel erwähnenswert, die in das späte 2. Jh. oder noch später datierbar sind.

Noch ein Aspekt muß bei der Beurteilung der Lage in der Flur Neurissen in Betracht gezogen werden: die Beziehung des Wallabschnittes an der Terrassenkante in Neurissen einerseits zur der Befestigungseinrichtung am Burgstall andererseits. Auf den wahrscheinlichen, gegenseitigen Zusammenhang beider Wehranlagen scheinen die Wallschnitte am NO-Hang des Burgstallberges (s. oben) und der durch Zwischentürme sich abzeichnende Verlauf der Befestigung in den westlichen Teilen von Neurissen hinzudeuten (Abb. 9,4). Durch diese Feststellungen drängt sich die aktuelle Frage nach dem tatsächlichen Umfang und der Funktion der römischen fortifikatorischen Einrichtungen am Burgstall und in der benachtbarten Flur Neurissen, die während der Markomannenkriegen gleichzeitig existierten und ähnliche Entwicklung durchmachten, auf. Ein Schlußwort zu diesem Problem können jedoch nur die weiteren Grabungen an der Stelle, wo beide Befestigungssysteme sich kreuzen oder berühren, d. h. am Fuß des Burgstallberges, in der Umgebung der ehemaligen Straße nach Mikulov, bzw. in der Flur, die schon in alten Karten als "Burgstalltor" bezeichnent wird, sprechen (Gnirs 1931a, 10, Abb. 2).

e) Die Funktion

Wie schon oben angedeutet, besitzen die Anlagen in der Mušover Gegend, besonders jene vom Burgstall, was ihre Form und Ausmaße betrifft, für die geläufigen römischen militärischen Einrichtungen einen gewissermaßen unüblichen Charakter. Ohne auf die chronologischen Fragen der einzelnen Objekte näher einzugehen, kann das militärische Gepräge der Befestigungen sowohl auf der Terrasse von Neurissen, als auch am Burgstallberg kaum bestritten werden. Wenn es auch am Burgstall bei den beschränkten Ausmaßen der bisherigen Terrainforschung nicht gelungen ist, die echten Mannschaftsbaracken zu entdecken, belegen die reichhaltigen Funde römischer Waffen und Ausrüstungsgegenstände die militärische Natur des ganzen Objektes ganz einwandfrei.

Die topographische Lage des Burgstallberges, die metallverarbeitenden Lager-bzw. Reparaturwerkstätten innerhalb der terrassenförmig angeordneten Innenbebauung am Südosthang, die Goldmünzen, luxuriöse Beispiele der feinen Schuppenpanzer, davon einige Stücke aus Silber hergestellt, bzw. auch prächtig ausgestattete Bauobjekte, wie das sog. Kommandantenhaus und die Badeanlage, deuten an, daß die Fundstelle den Rahmen eines gewöhnlichen Militärlagers um einiges übersteigt.

Auf Anlagen, durch römische Befestigungen geschützt, die ähnlich wie der Burgstall bei Mušov auch zivile Komponenten, wie Werkstätten, mit einbeziehen, machte G. Ulbert (1994, 104 f.) bei der Behandlung der Auerbergwälle aufmerksam. Wenn es auch verfrüht wäre, allgemeine Vergleiche zur Entwicklung auf provinzialrömischem Boden zu ziehen, können in diesen Fällen gewisse Zusammenhänge mit den durch Erdwerke umschlossenen Siedlungen im übrigen Bereichen der römischen Welt nicht gänzlich abgelehnt werden. In ähnlichen Siedlungen, die in gallischen und germanischen Provinzen in die augusteisch–frühliberische Zeit datiert werden können, wird eine systematische Organisation des Gebietes erkannt, wobei bei ihrer Gründung das römische Militär eine wichtige Rolle spielte. Bei der Holz-Erde-Mauer, die die Militärkolonien in der Gallia Narbonensis erhielten (Arelate, Nemausus, Arausio), handelte es sich eher um ein „Statusssymbol" als um ein praktisches Verteidigungsmittel (Ulbert 1994, 108). Einige in die augusteisch-tiberische Periode datierten Siedlungstätten in Gallia Belgica besaßen Befestigungen in Form eines Spitzgrabens und einer Holz-Erde-Mauer die manchmal eine riesige Fläche umfassen konnten. Der heutigen Forschung nach war auch hier die römische Armee der entscheidende Faktor, denn sie

brauchte solche „supply bases", in denen neben Soldaten auch „negotiares" für das Militär arbeiteten (Mertens 1983, zitiert nach Ulbert 1994, 108).

Eine Überraschung brachte im Fall von Mušov neuerlich die Entdeckung einer riesigen, aus einem mehr als 2 km langen Graben bestehenden und mit einem Tor ausgestatteten römischen Struktur mit, die sich ca. Beinahe 1000 m in nordwestlicher Richtung vom Burgstall in der Nähe der Straßenkreuzung Brno-Mikulov, Ivaň-Pasohlávky befindet (Abb. 18, 1, Graben Pa I). Die Torsicherung mit einem *titulum* bezeugt einwandfrei ihren römischen Ursprung (Abb. 18,2; Abb. 19). Der 4,4 m breite und 1,98 m tiefe Spitzgraben läuft (Abb. 18,3) als gerade Linie in Richtung NO-SW vom Kataster des Dorfes Ivaň bis zum Dorf Pasohlávky, wo er sich mäßig nach Westen biegt und im weiteren Verlauf, nach der Information von O. Šedo, nach Süden abbricht. Aus einem näheren Blick auf die Karte der Mušover Region geht hervor, daß es wahrscheinlich Zweck des Grabens war, als Sperre zu dienen, die den ganzen, vom Nordosten durch sumpfige Überschwemmungsgebiete des Flußes Jihlava (Igla), bzw. Svratka (Schwarza) und vom Süden der Dyje (Thaya) abgegrenzten Raum am Zusammenfluß beider Flüsse von der weiteren Umgebung trennte (Abb. 20,6).

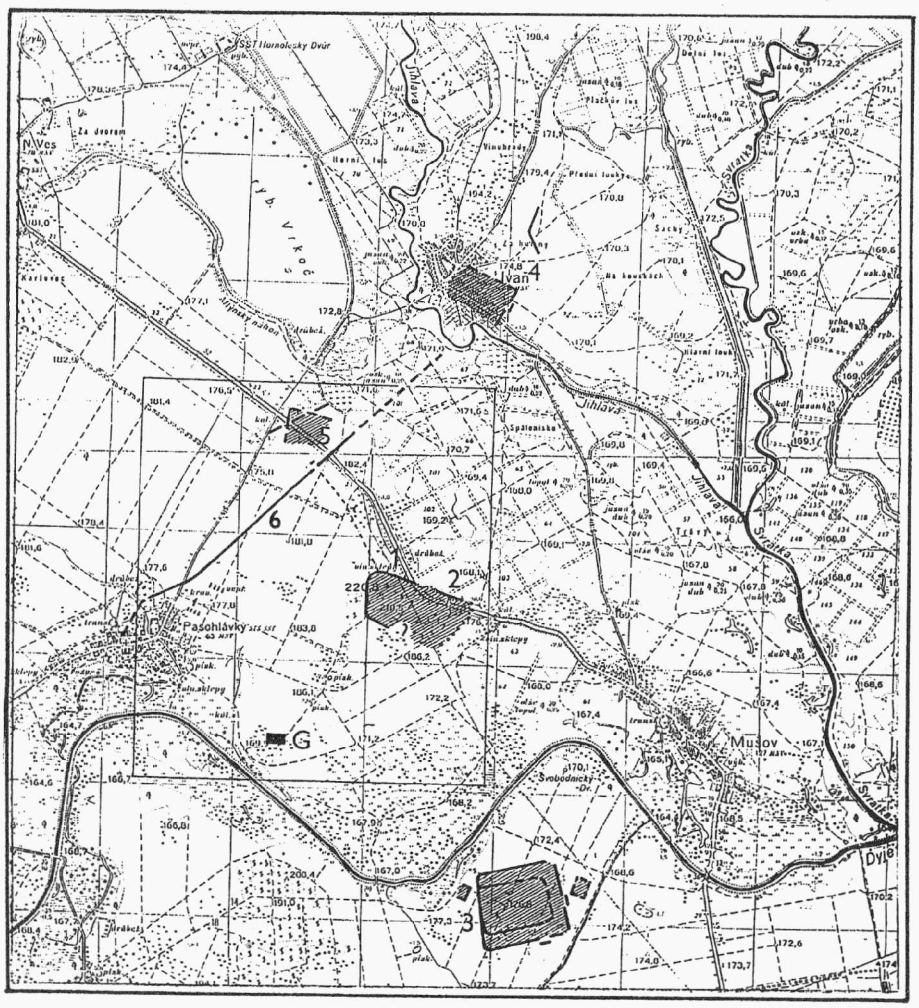

Abb. 20. Die Situation am Igla-Schwarza-Thaya Zusammenfluß. 1 Mušov-Burgstall; 2 Neurissen; 3 Feldlagerkonzentration in der Flur Mušov „Na pískách"; 5 Bewuchsmerkmale der römischen Erdwerke; 6 Langgraben; G „Königsgrab" von Mušov.

Die Zugänge zu dem auf diese Weise abgegrenzten Gebiet, das fast 10 km^2 umfaßte, wurden durch die Marschlageranhäufung in der Flur „V pískách" von der südlichen Seite und durch die Marschlager östlich des Dorfes Ivaň von der nördlichen Seite her sichergestellt, die der weiter ins barbarische Hinterland führenden Süd-Nord-Kommunikation folgten und an den Flußübergängen der Thaya und Igla, die wie üblich an entfernten, dem feindlichen Eingriff ausgesetzten Ufern, errichtet wurden (Abb. 20, 3-4). Die Bewuchsmerkmale, die bei der Luftprospektion von J. Kovárník (Abb. 15,3) und letzthin auch von M. Bálek mit O. Šedo (Abb. 18, Graben Pa IV) im nordwestlichen Vorfeld des oben ausgegliederten Raumes beobachtet wurden, lassen auch hier die Existenz von ähnlichen römischen Erdwerken voraussetzen. Auch in diesem Fall können jedoch erst die weiteren Untersuchungen ein abschließendes Wort sprechen (Abb. 20,5).

Eine besondere Bedeutung dieses quasi „Exterritoriums" ergibt sich vor allem daraus, daß auf seiner Fläche sich alle wichtigen Befunde, die mit römischen militärischen Aktivitäten in Verbindung stehen könnten oder einen unbestritten römisch-antiken Einfluß aufweisen, konzentrieren. Außer dem Burgstall mit seinen Befestigungsanlagen und Bauobjekten fallen hier auch die Erdwerke und Gebäudereste in der anliegenden Flur „Neurissen", sowie die Grabstätte eines germanischen Königs oder einer Königsfamilie, deren Invetar spezifische provinzialrömische Beigaben beinhaltete, die eine starke Beeinflußung seitens des römisch-antiken Funeralbrauchtums und der Jenseitsvorstellungen verraten, darunter (s. unten). Ob die anderen, auf den großmaßstabigen Luftbildaufnahmen des Militärischen topographischen Instituts in Dobruška am Westhang des Burgstallberges unklar sich abzeichnenden Bewuchsmerkmale, die von M. Bálek und O. Šedo (1998, 164) als wahrscheinliche Spuren römischer Marschlager betrachtet werden (Pasohlávky II., III.), wirklich mit römischen Aktivitäten zusammenhängen, muß freilich erst durch Grabungen überprüft werden (Abb. 18, Pa II, Pa III). Die entscheidende Beurteilung des linearen Bewuchsmerkmales, das nördlich des Burgstallberges festgestellt wurde, ist derzeit ebenfalls problematisch (Abb. 13, MN VIII). Andererseit kann die Anwesenheit von weiteren römischen Erdwerken innerhalb des abgegrenzten Raumes in der Umgebung des Burgstalles mit Recht vorausgesetzt werden. Jedenfalls brachte die Entdeckung des Langgrabens nordwestlich vom Burgstallberg, der nicht als Marschlager (Bálek/Šedo 1998), sondern als eine riesige Verteidigungssperre angesehen werden muß, die die germanische Umgebung von dem römischen Besatzungsgebiet trennte und sowohl als eine Demarkationslinie, eine symbolische Bedeutung haben konnte, neue Aspekte für das Problem der römischen Okkupation der ganzen Region mit sich.

Den Charakter und die Funktion des Burgstallberges hat letzthin am besten R. Hošek (1999) erfaßt. Solche riesige Objekte, die schon seit frühester Zeit bekannt waren, spielten diesem Autor nach, die Rolle eines vorgelagerten Walls gegen die feindlichen Einwohner und können dementsprechend als Vormauer -„propugnaculum"- bezeichnet werden. Die Funktion dieser, wie eine Spitze in das feindliche Hinterland vorstoßenden Anlagen war es jedoch nicht nur, die einheimischen Stämme zu kontrollieren. Die Strategie der weiteren Entwicklung sah in ihnen laut R. Hošek den Ausgangspunkt der weiteren Einnahme des feindlichen Gebietes.

Dieser Auffassung nach lassen sich ähnliche, unter der Regie des Militärs eingerichtete befestigte Ansiedlungen als Keimzellen der künftigen wirtschaftlichen und politischen Zentren betrachten. Die Entwicklung am Boden der Provinzen, führte in einigen spezifischen Fällen, zur Wandlung dieser Orte in feste Lagerstädte. Auf zum Teil ähnliche, während der augusteisch-frühtiberischen Periode verlaufende Prozesse, bei denen das römische Militär eine eintscheidende Rolle spielte, wurde schon oben bei den Beispielen von Gallia Belgica hingewiesen. Hier setzte ebenfalls nach der Konsolidierung des Militärsystems

am Rhein in claudischer Zeit die eigentliche städtische Entwicklung ein, wobei das römische Militär ebenfalls haüfig ein auslösender Faktor war (Ulbert 1994, 108).

Angesicht der Tatsache, daß die meisten hier besprochenen Beispiele solcher Anlagen aus der Zeit der römischen offensiven Politik während der augusteischen Periode oder aus noch früherer Zeit stammen und unter Berücksichtigung der vermutlichen augusteischen Datierung einiger Objekte in der Flur Neurissen, taucht die Frage auf, ob nicht auch der anfänglichen römischen Bautätigkeit am Burgstall, vor allem der ersten Phase der Wallanlage, eine frühere, hinsichtlich der Situation an obengenannter Stelle sogar augusteische zeitliche Einordnung zukommt. Es kann auch darauf hingewiesen werden, daß die Bewehrung des Burgstalles in Größe und Lage ebenfalls weitgehend einigen augusteischen ungleichförmigen Befestigungen auf Anhöhen entspricht, die sich dem Terrain anpassen, wie z.B. die Anlagen am Annaberg bei Haltern oder das Kops-Plateau bei Nijmegen, vor allem aber das Truppenlager von Marktbreit am Main (v. Schnurbein 1973, 7 f.; Willems 1991, 210 ff.; Pietsch/Timpe/Wamser 1991, 263 ff.). Wenngleich eine frühere Datierung der ganz vereinzelten, vom Burgstallberg gewonnenen Metallkleinfunde nicht gänzlich ausgeschlossen werden kann, ist die absolute Mehrzahl der Ausrüstungsgegenstände und Keramik in die zweite Hälfte des 2. Jh.s zu datieren und die einwandfrei augusteischen Fundstücke fehlen gänzlich. Über die Anlage am Burgstall kann deshalb zur Zeit nichts anderes ausgesagt werden, als daß sie vornehmlich in den Markomannenkriegen in Funktion war. Es gibt jedoch einen weiteren Aspekt, der im Zusammenhang mit der angeblichen augusteischen Datierung des Burgstalles und den Befunden von Neurissen, bei denen die letztgenannte Eventualität am ehesten in Frage kommt, nicht übersehen werden darf, und zwar die gänzliche Absenz jedweder augusteischer Münzfunde; die zahlreiche Münzreihe in dieser Gegend beginnt erst ab Nero, wobei der Giffelpunkt in der antoninischen Periode liegt (Sejbal jun., 1988, 3 ff.).

Wenngleich die bisherigen Untersuchungen nicht das letzte Wort gesprochen haben und weitere Grabungen noch Überraschungen bringen können, darf man derzeit, übereinstimmend mit R. Hošek, vermuten, daß im Grunde genommen eine analoge Strategie, die auf die Einrichtung einer militärischen Zentralbasis, die auch die zivilen Elemente der handwerklichen Tätigkeit mit einbezieht, beruht, von den Römern auch in der Zeit der Markomannenkriege verfolgt wurde. Die Lage des Burgstalles störte diesem Autor nach die Dislozierung der germanischen Stämme und gleichzeitig kontrollierte die strategische römische Oberherrschaft das feindliche Gebiet, bzw. sicherte auf einem verhältnismäßig breiten Territorium. Es ist ebenfalls zu vermuten, daß diese Stelle als eine der Behausungen des römischen Militärs diente, das während des letzten Kriegswinters im barbarischen Raum überwinterte und, nach der Schilderung von Cassius Dio (71, 20), die Befriedigung aller ihrer Bedürfnisse, samt Bädern, im Überfluß sichergestellt war.

Eine auffällige Anhäufung von römischen militärischen Installationen im Umfeld der römischen Befestigung am Burgstall läßt vermuten, daß dieses Gebiet ein Knotenpunkt der römischen militärischen Operationen war, ein Aufmarschgebiet, das der römischen Armee als Absprungstelle diente, von der aus alle militärischen Aktionen gegen das barbarische Hinterland stattfanden. Durch ihre Lage stellen die hier festgestellten drei bis vier Marsch- oder Feldlagerkonzentrationen die bislang entferntesten und nördlichsten Beispiele derartiger Anlagen im norddanubischen Raum und zeitgleich die größte Gruppierung von römischen Militärposten zwischen Rhein und Donau dar. Im gewissen Sinne kann die Agglomeration der römischen Einrichtungen um den Burgstall (Abb. 21) als eine Keimzelle eines ähnlichen militärischen Komplexes, wie z. B. in Porolissum angesehen werden, der ein Schlußstein der Verteidigung der Dacia Porolissensis war und eine grundlegende Rolle in der strategischen Organisierung, der Truppenkonzentrierung und Versorgung der römischen Armee spielte (Gudea 1990).

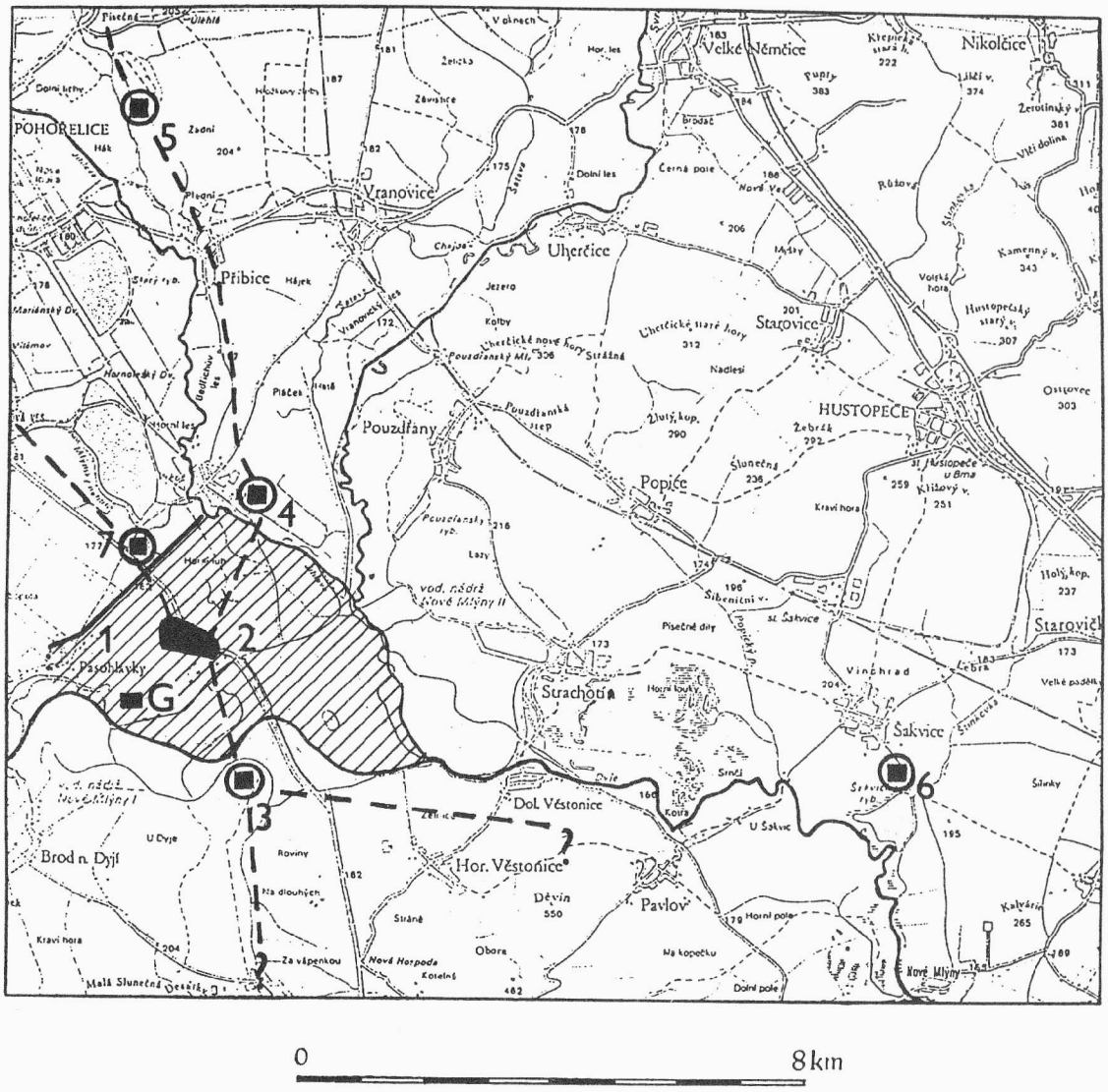

Abb. 21. Die römischen Einrichtungen im Gebiet des Igla-Schwarza-Thaya Zusammenflusses. 1 Langgraben; 2 Mušov-Burgstall und Neurissen; 3 Marsch- oder Feldlagerkonzentration Mušov "Na pískách"; 4 Marsch- oder Feldlager- konzentration bei Ivaň; 5 Marsch- oder Feldlagerkonzentration bei Přibice; 6 - 7 Bewuchsmerkmale der römischen Erdwerke.

d) Das Problem des Aufhörens der römischen Anlagen

Die Zeit in der die römischen Strukturen am Burgstall bzw. in Neurissen ihre militärische Funktion verloren, läßt sich aufgrund der stratizifierten Münzfunde aus der späteren Phase des Burgstallberges, übereinstimmend mit der historischen Überlieferung, am wahrscheinlichsten in die Jahre um 180 legen. Keine von den Prägungen für Commodus aus der spätesten verläßlich stratifizierten Schicht am Südosthang des Burgstallberges überschreitet bislang das Datum 180. Andererseits kann die Zeit der definitiven Zerstörung und Vernichtung der Bauten auf Umwegen durch die Funde römischen Ziegelfragmente in jüngeren, sekundären Fundzusammenhängen bestimmt werden.

Eine wichtige Stellung nehmen in diesem Zusammenhang die Füllungen der meisten Gräben an den behandelten Stellen, die wegen dem Aufritt der fragmentarischen Ziegeln erst

nach der Destruktion der römischen Bauten entstanden sein konnten und somit eine Phase darstellen, die erst nach dem Aufhören der römischen Konstruktionen, nach dem Ende der Markomannenkriege, folgte. Unter diesen verdient der Graben Mušov "Neurissen IV" eine besondere Aufmerksamkeit, der in Richtung NO-SW verlaufend, am westlichen Terrassenrand nach Westen abbog und dann durch einen steilwandigen Abschluß beendet wurde (Abb. 13, MN IV). Der sog. Graben war bis 7,4 m breit und 3,9 m tief. Die Wände des Grabens waren abgerutscht und auf dem Boden konzentrierte sich eine 80 cm dicke Schicht aus hineingeworfenen Tierskeletten und Menschenresten von mindestens 30 Individuen (Abb. 22). Die Anhäufung der Menschenskelette, von denen einige nicht komplett waren, wurde ursprünglich als Ergebnis der Massenhinrichtungen in der Zeit der Markomannenkriege (Bálek/Šedo 1995a, 63; 1995b, 11; 1998, 162f.) angesehen.

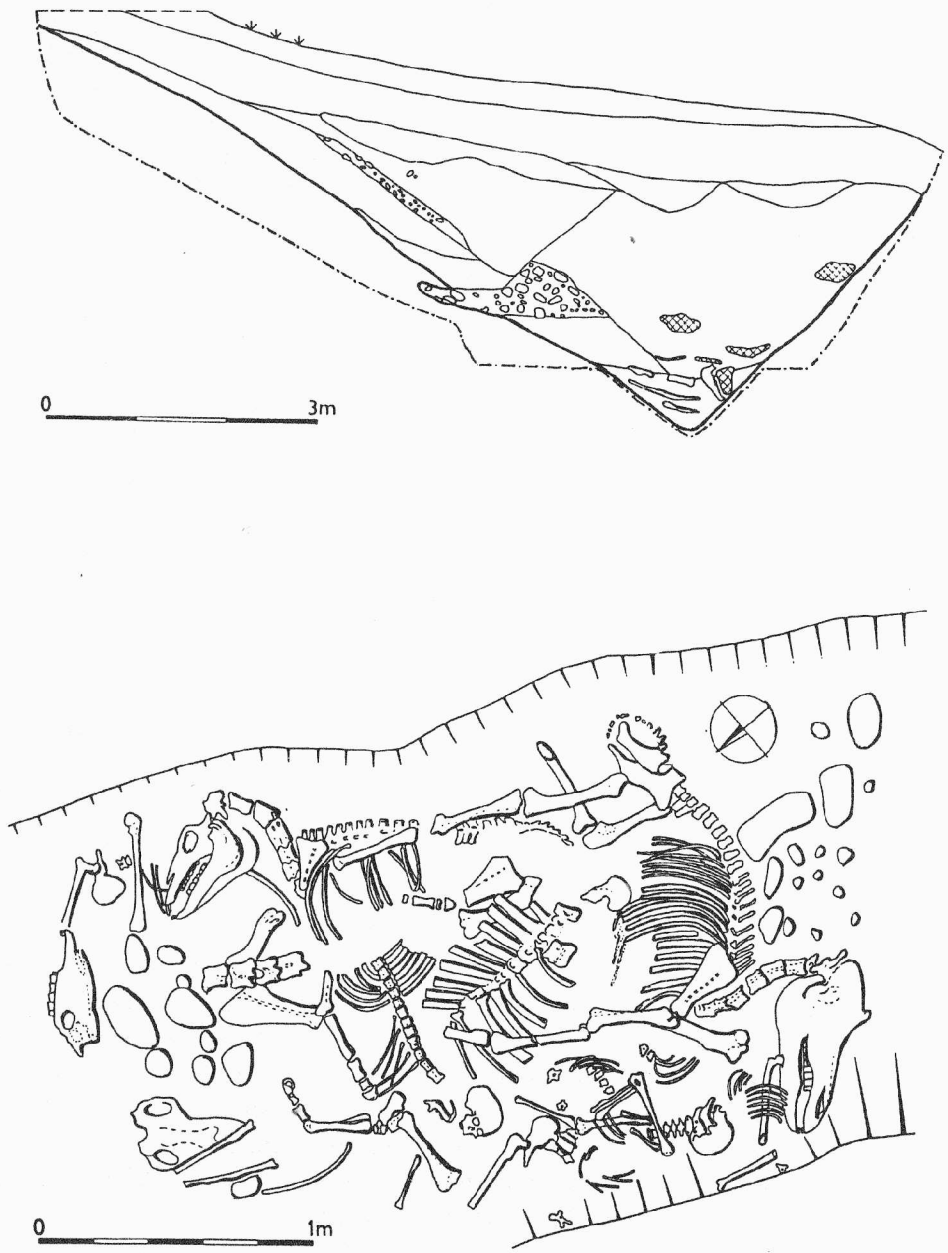

Abb. 22. Der Graben "MN IV" mit Skelettresten (nach M. Bálek u. O. Šedo).

Bei der Interpretation und Datierung des Grabens und der Skelettanhäufung sollte man sich jedoch eher zurückhalten. Angesichts der Feststellung, daß das Fundmaterial aus den Füllschichten dieses Grabens, als auch aus den meisten anderen Gräben an der behandelten Stelle – außer etlichen Kleingegenständen – römische Ziegelfragmente enthielt, läßt sich ebenfalls die Zeit der Ausfüllung des Grabens ebenfalls erst nach der Destruktion jener römischen Bauten, bei deren Aufbau das aus dem 2. Jh. stammende römische Baumaterial verwendet worden war, voraussetzen.

Die Funde aus der Knochenkonzentration, die nach den Ausgräbern (Bálek/Šedo 1998, 174) zweifellos mit den Leichenresten in Zusammenhang gebracht werden müssen, erweisen sich jedoch ebenfalls einer späteren Zeit angehörend, als den Jahren der Markomannenkriege. Außer den chronologisch wenig aussagekräftigen Funden weisen vornehmlich die Fibeln mit höherem Nadelhalter mit oberer Sehne (sog. ungarische Variante nach T. Kolník 1965, 195f.), ein Schildbuckel mit engem Kragen und flachhalbkugeligem Buckel des Typs Zieling M (Zieling 1989, 127 f., Taf. 15, 11) und offensichtlich auch die Glasperlentypen auf die ältere Phase der späten römischen Kaiserzeit (Stufe C_1 nach den geläufigen chronologischen Systemen) hin. Dementsprechend, kann die ganze Fundsituation spätere Ereignisse, widerspiegeln, deren nähere chronologische und historische Beurteilung erst die Aufgabe der weiteren Forschung sein wird. Nicht ohne Bedeutung in diesem Zusammenhang zeigen sich die Befunde im westlichsten Teil der Terrasse in Neurissen, wo die Reste eines sehr nachlässig ausgeführten Grundmauerwerks mit umliegenden Siedlungsschichten und Objekten zutage kamen.

Die Fundstätte liegt an der Stelle „U propustku" und machte sich schon früher durch eine Anhäufung römischen Baumaterials samt Ziegeln bemerkbar (Gnirs 1931a, 20 f.) Nach dem zweiten Weltkrieg wurden hier die Grabungen von R. M. Pernička durchgeführt. Der entdeckte Bauschutt wurde damals als sekundäre Überlagerung der Trümmer aus dem benachbarten Burgstall aufgeklärt (Fdb. Nr. 844/84 im Archiv des Arch. Inst. AW in Brno). Ob der Schutt mit einem zerstörten Bau irgendwo in der Umgebung, wie schon A Gnirs meinte, oder mit dem neu entdeckten Mauerwerk zusammenhängt, ist derzeit schwer zu beurteilen.

Wenn sich auch anhand der bisher veröffentlichten Berichte über die Funktion des hier entdeckten und unter Verwendung von Kalkmörtel und Stein ausgebauten Mauerbefundes nur wenig sagen läßt (Bálek/Šedo 1995a; 1995b, 11; 1998, 178, 181), so scheint das germanische Fundmaterial aus den Siedlungsschichten der Umgebung, sowohl unter der Keramik, als auch den vereinzelten Kleinfunden, auf das beginnende 3. Jh.s zu zeigen. Daher schließt auch O. Šedo die Möglichkeit nicht aus, daß es sich um Überreste eines germanischen Gehöftes aus der Zeit nach 180 gehandelt haben könnte (Bálek/Šedo 1998, 160, 178). Diese Interpretation läßt sich um ein anderes Moment vervollständigen, und zwar ob nicht zwischen der Zerstörung des behandelten Bauobjektes und der Entstehung des Massengrabes im Graben "Mušov-Neurissen IV" ein zeitlicher sowie ursächlicher Zusammenhang besteht. Mit einem solchen Verdacht, der durch die übereinstimmende Datierung beider Befunde in die kritischen Jahre des ausgehenden 2. bzw. der ersten Hälfte des 3. Jh.s bekräftigt wird, taucht erneut die Frage des weiteren Schicksals des Burgstallberges und der ganzen Region im Thaya-Schwarza-Flußgebiet nach dem Commodusfrieden.

Auf eine Möglichkeit eines nicht näher bestimmbaren Weiterlebens der Anlage am Burgstall, offensichtlich nach der Destruktion der antiken Bauobjekte, deuten einige weitere Befunde hin. An erster Stelle verdient ein Kleindepot mit 7 Denaren vom Burgstall besondere Erwähnung. Der Fund wurde am Nordrand des Gipfels, unweit der von A. Gnirs ausgegrabenen Fläche, unter dem Ziegel-Mörtelschutt, in einer Tiefe von etwa 20 cm getätigt (Křížek 1933). Außer den Prägungen der traianischen Periode und aus der Zeit des Antoninus

Pius enthielt der Fund auch zwei Denare unter Septimius Severus in den Jahren 196 und 197 geprägt. Ob die Münzfunde aus der primären oder sekundären Lage stammen, läßt sich derzeit nur schwer beurteilen, ein gewisser Zusammenhang des Fundes mit der Nachbesiedlung des Burgstallberges, bzw. mit der Demontage der römischen Baustrukturen kann jedoch keinesfalls ausgeschlossen werden.

In engster Verbindung damit könnten einige Gruben oder Objekte stehen, die in die römischen Fundschichten oder die Pflasterverbesserung eingetieft worden waren, wovon eine Störung in Form eines unregelmäßigen und ungleich eingetieften Eingriffes in das ursprüngliche römische Niveau am Fuß der Wallaufschüttung im nördlichen Teil des aus den Jahren 1986-1989 stammenden Grabungsareals ausdrucksvolle Zeugenschaft ablegte. Außer Fragmenten römischer Ziegel wurden aus der, durch das Zerfallen der luftgetrockenen Ziegel entstandenen braunen Schicht, weitere Funde aufgehoben, darunter auch die Scherben handgemachter germanischer Keramik (Abb. 4, B). Einen wichtigen, an den Tierknochenbefund im Graben von Mušov „Neurissen IV" gemahnenden Fund stellt hier ein in mehrere Teile zerstückeltes Pferdeskelett dar, das zusammen mit dem fragmentierten Baumaterial aus den römischen Einrichtungen die Zeit der definitiven Zerstörung der antiken Bauten am Burgstall andeutet. Eine Siedlungsgrube mit den für das 3. Jh. charakteristischen Keramikscherben, die am südlichen Rand des Berges, in der Flur „Zeiselberg", im Jahre 1980 untersucht wurde (Fdb. Nr. 353/82, D. Jelínková, Sídlištní objekty z doby římské. Archiv Arch. Inst. AW Brno), sowie die schon früher publizierten Beispiele der germanischen Keramik aus der von A. Gnirs gegrabenen Fläche (Droberjar 1993b, 503, Abb. 6), bringt die Vermutung nahe, daß nach dem Aufhören der militärischen Funktion der römischen Strukturen, das Areal teilweise kurzfristig von germanischen Gruppen besetzt oder besiedelt war.

Die Frage der gewissen Nachbesiedlung des Burgstallberges bzw. der Bestimmung in jener Zeit, in der die römischen Bauten zerlegt und abgetragen wurden, verdient jedenfalls eine eingehendere Betrachtung und gehört zu den wichtigen Aufgaben der gegenwärtigen Forschung. Bei der Lösung des Problems, darf man keinesfalls nur die in die beginnende jüngere Kaiserzeit datierbaren Befunde aus der Flur Neurissen in Betracht ziehen, sondern muß auch die anderen bedeutenden, in der weiteren Umgebung von Mušov sich befindlichen Fundkomplexe beachten.

Gehen wir von der Situation in der Umgebung von Mušov aus, so zeichnet sich im archäologischen Quellenbild eine Gruppe von Siedlungsobjekten ab, die eine wichtige chronologische Aussage anbietet. Es wurde nämlich festgestellt, daß in mehreren germanischen Grubenhäusern oder Siedlungsgruben jenes römische Baumaterial zutage kam, das ohne Zweifel von zerstörten Bauten in der römischen Festung, bzw. der Operationsbasis am Burgstall stammt. Die Fragmente der römischen Ziegel, einige mit Stempeln der X. Legion, sind an mehreren, im Umkreis von 5-7 km vom Burgstall entfernten Fundstellen, wie in den germanischen Siedlungsarealen von Brod I, Brod II, Drnholec, Mušov " Na pískách", Mušov "U sv. Jana", Věstonice usw., zu finden. Leider wurden einige Ziegelbruchstücke in chronologisch nicht einwandfrei gesicherten Fundzusammenhängen gefunden, weitere Befunde (Brod I, Drnholec, Mušov "U sv. Jana", Věstonice) warten derzeit auf eine eingehende Bearbeitung und Veröffentlichung. Unter den schon publizierten Funden nehmen vor allem die Grubenobjekte (Abfallgruben) aus Brod a.d. Thaya II. und das Grubenhaus Nr. III. in der Siedlung „Mušov – Na pískách" eine besondere Stellung ein. Fragmente römischer Ziegel (ein Bruchstück eines Dachziegels und das Fragment einer *tubuli*) wurden im Objekten 5 und 7 von Brod mit charakteristischem keramischen Material vergesellschaftet, zutage gefördert. Außer den weiterlebenden Typen der germanischen handgemachten Gebrauchsware erscheinen hier neue Formen der Feinware mit der charakteristischen

Verzierung mittels plastisch ausgeführtem Dreiknubbendekor, bzw. plastischen linearen Ziermotiven, vom Inneren herausgedrückten Leisten u.s.w., die auf die Zeit der beginnenden jüngeren römischen Kaiserzeit hindeuten (Tejral/Jelínková 1980). Formenkundlich muß als der augenfälligste Leittyp die Fußterrine mit plastischer Kannelierung des Körpers aus dem Objekt 2 in Brod angesehen werden, deren Entsprechungen sich häufig als Urnen in zahlreichen Gräbern des 3. Jh.s belegen lassen (Tejral/Jelínková 1980, 402f., Abb. 4,6). Unter der provinzialrömischen Ware verdienen die severischen Sigillaten aus dem Grubenhaus III in Mušov "Na pískách", die aus den Werkstätten in Rheinzabern stammen (Droberjar 1991, 15-16), Aufmerksamkeit. Daß diese Objekte späteren Datums, als die Markomannenkriege sind, folgt daraus, daß das römische Baumaterial von den Bewohnern der germanischen Dörfer erst nach dem Zerfall oder der Vernichtung der römischen Baustrukturen am Burgstall, die nach verläßlicher Aussage des Münzbefundes mindestens bis in die Zeit um 180 angedauert haben, abgetragen und verbaut worden sein konnten.

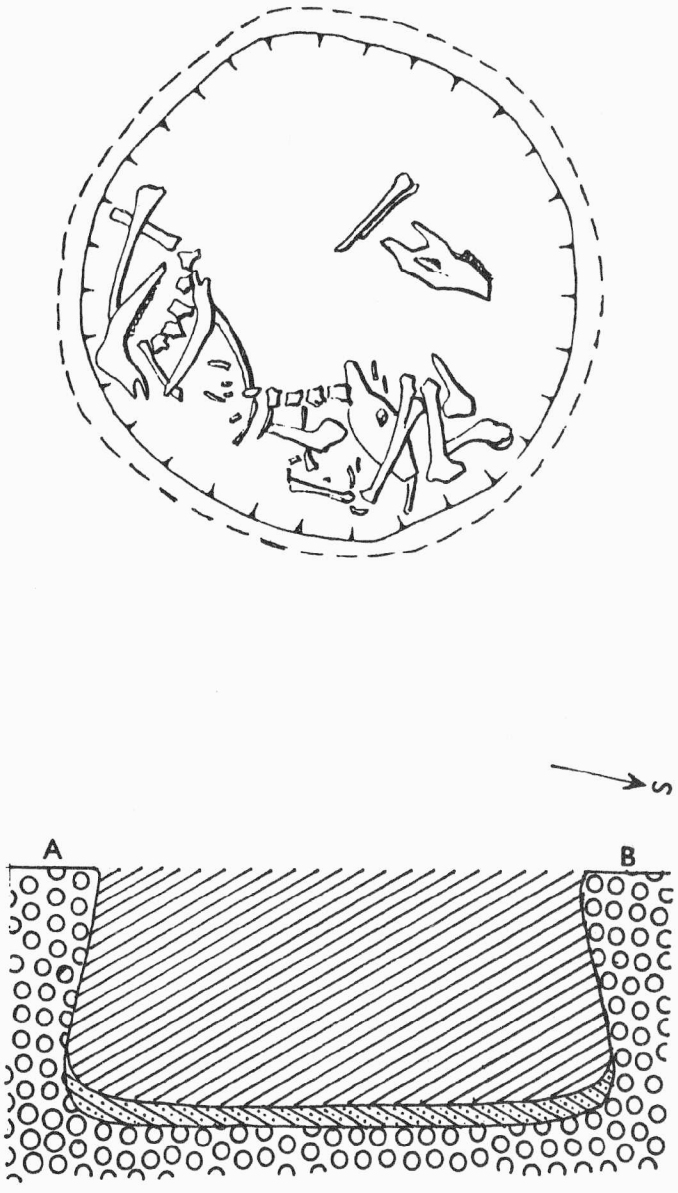

Abb. 23. Objekt Nr. 5 von Brod n. Dyjí.

Die oben erwähnten Siedlungsbefunde schließen an die in mährischen Verhältnissen überreinstimmend als Siedlungshorizont der Stufe C_1 bezeichnete Gruppe der Siedlungsobjekte an (Tejral 1998, 183f., Abb. 2; Droberjar 1997, 147f., Tab. 132-147), deren archäologische Inhalt bietet einen Querschnitt durch die materielle Kultur, die die barbarische Bevölkerung in der Zeitspanne ab Commodusfrieden bis ungefähr zur Mitte des 3. Jh.s schuf. Die Entstehung dieses Siedlungshorizontes dessen weitreichende geographische Gültigkeit die neuen Analysen des slowakischen Fundmaterial nur weiter bestätigen (Varsík 1998, 30ff., Horizont B), scheint mit den, durch die ab der Zeit um 200 beginnenden Völkerbewegungen und Eingriffen verursachten Unruhen und dem damit verbundenen Aufhören und Verlassen zahlreicher Siedlungen in ursächlichem Zusammenhang zu stehen. Berücksichtigt man in diesem Kontext die spätesten Funde und Befunde aus der Flur Neurissen, so kommt unwilkürlich der Gedanken auf, ob nicht dieser Katastrophen-Horizont, durch Menschen- und Tierskelette charakterisiert, gerade mit den durch Völkerbewegungen verursachten Ereignissen dieser Zeit in Verbindung gebracht werden kann. Vielleicht sollte es kein Zufall sein, daß eine Knochenanhäufung von wenigstens vier Tierskeletten, teilweise noch im anatomischen Zusammenhang, mit Fragmenten einer römischen *tegula* vergesellschaftet, ebenfalls in der Abfallgrube (Objekt 5) in Brod n. Dyjí gefunden wurden (Tejral/Jelínková 1980, Abb. 2, Abb. 3.). Wenn auch die Tierknochen nicht fachmännisch untersucht wurden (es handelt sich um Rinder- und wahrscheinlich Pferdeskelette), läßt sich der Tierknochenbefund aus Brod als eine gewisse, ungefähr zeitgleiche Parallelerscheinung zu jenem, jedoch um ein Vielfaches umfangreicheren aus dem Graben von Neurissen IV betrachten (Abb. 23). In dieser Zeit, irgendwann um oder nach 200 könnten auch die späten Baustrukturen am westlichen Rand der Flur Neurissen untergegangen sein, worauf, soweit bekannt ist, das hier befindliche germanische Fundmaterial hinweist. Um jedoch alle diese, sich nur andeutenden gegenseitigen zeitlichen und ursächlichen Verbindungen der archäologischen Befunde aus der Umgebung des Thaya-Schwarza-Igla Zusammenflusses weiter zu bestätigen, müssen erst die bisher nicht ausgearbeiteten reichen Fundergebnisse der vorhergegangenen Untersuchungen, vornehmlich aus Neurissen, veröffentlicht werden. Jedenfalls wäre diese Leistung als ein bedeutungsvoller Beitrag zur Erkenntnis der archäologisch-historischen Entwicklung während der Übergangsphase zwischen der älteren und jüngeren Kaiserzeit im gesamten südmährisch - niederösterreichischen Raum anzusehen.

e) Die Marschlager und die germanische Siedlungslandschaft

In der Diskussion über die Unterkünfte der nach schriftlichen Quellen nicht gerade kleinen Truppenkontingente des römischen Heeres im norddanubischen Barbaricum nehmen die römischen militärischen Installationen eine bedeutende Stellung ein, von der man bis in die achtziger Jahren u.Z. überhaupt nichts geahnt hatte. Es handelt sich vor allem um die durch Luftaufnahmen dokumentierten Belege der römischen Marsch- bzw. Feldlager (temporary camps in englischer Literatur). Die ersten wurden schon in den achtziger Jahren durch das Verdienst der österreichischen Archäologen im niederösterreichischen Raum entdeckt (Friesinger 1985). Hierher zählen z.B. die Spitzgrabenwerke an der Stelle einer germanischen Siedlung in Bernhardsthal am Marchfluß und die rechteckig gestalteten Anlagen von Kollnbrunn, Engelhardstteten nördlich von Carnuntum und Plank am Kamp (Abb. 24). Diese überraschenden Feststellungen haben eine Überprüfung der bisherigen Konzeption veranlaßt und dienten der mährischen und slowakischen Archäologie als Beispiel (Friesinger 1985; Kandler/Vetters 1986, 236f.; 241; 244f.).

Es wurden in Mähren vornehmlich die Region an der Thaya in Südmähren und die angrenzenden Gebiete Niederösterreichs untersucht, wo das gleichzeitige Nebeneinander der germanischen und römischen Anlagen und Kulturformen im Rahmen eines geographisch

beschränkten Gebietes am besten die Voraussetzungen für eine detaillierte Erforschung des komplizierten Ineinandergreifens beider Milieus zu bieten vermag. Die Forschung ist vor allem seit den Jahren 1990/1991 deshalb schneller vorangekommen, weil die oben beschriebenen, geeigneten Fundverhältnisse ein Forschungsprojekt angeregt hatten, das von der Grant Agentur der Akademie finanziell unterstützt wurde. Parallel dazu lief im Rahmen des "Ost-West-Programmes" der Österreichischen Akademie der Wissenschaften ein gemeinsames österreichisch-tschechoslowakisches Projekt "Mušov-Oberleis, römisch-germanische Auseinandersetzungen im nördlichen Niederösterreich und in Südmähren". Dank der folgenden Forschungstätigkeiten, in deren Rahmen zum erstenmal in Mähren bei der Erforschung der kaiserzeitlichen Anlagen die Luftbildprospektion in Anwendung gebracht wurde, wurden unsere Kenntnisse über den behandelten Themenkreis wesentlich bereichert. Bis heute ist es gelungen, beinahe 30 Bewuchsmerkmale, die sih mehr oder weniger mit den römischen Marsch- oder Feldlager verbinden lassen, zu entdecken (Abb. 25).

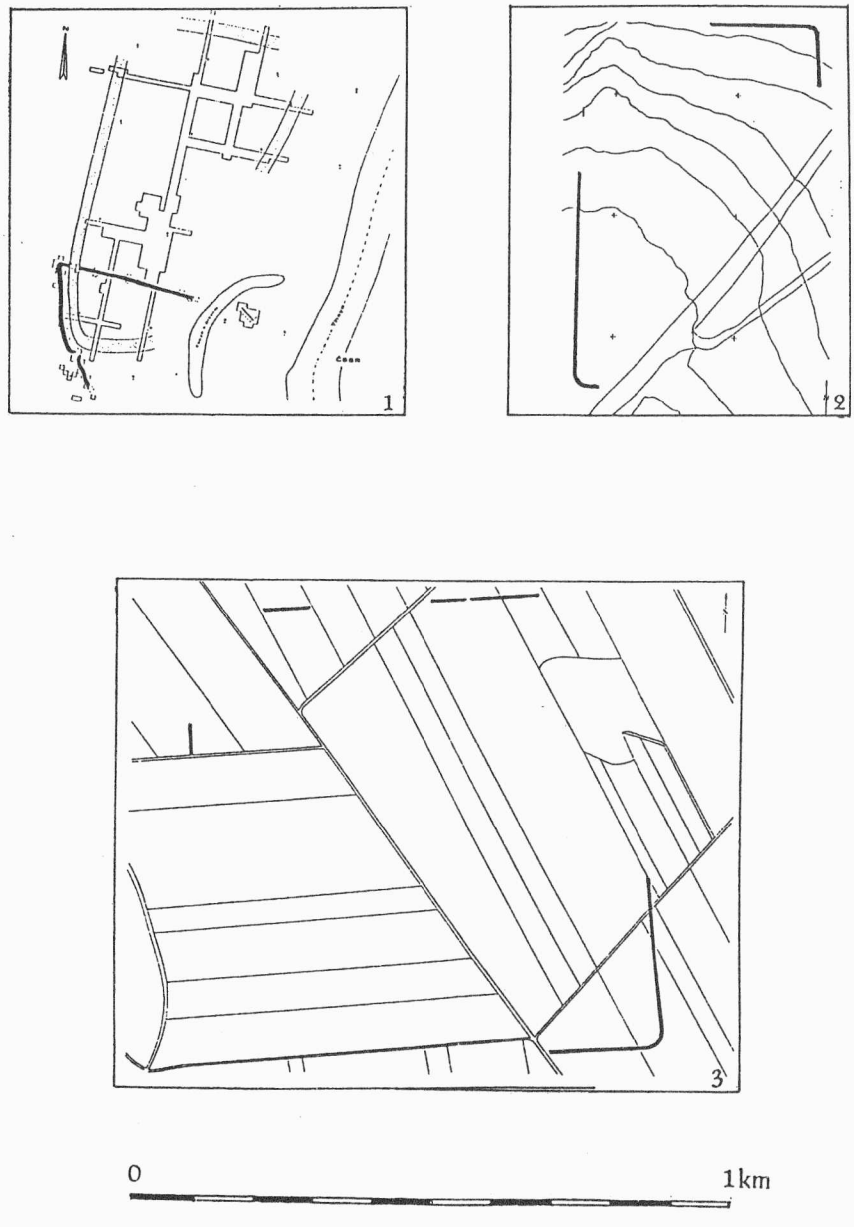

Abb. 24. Die Marschlager aus dem Gebiet des nördlichen Niederösterreichs. 1 Bernhardsthal; 2 Kollnbrunn; 3 Engelhartstetten.

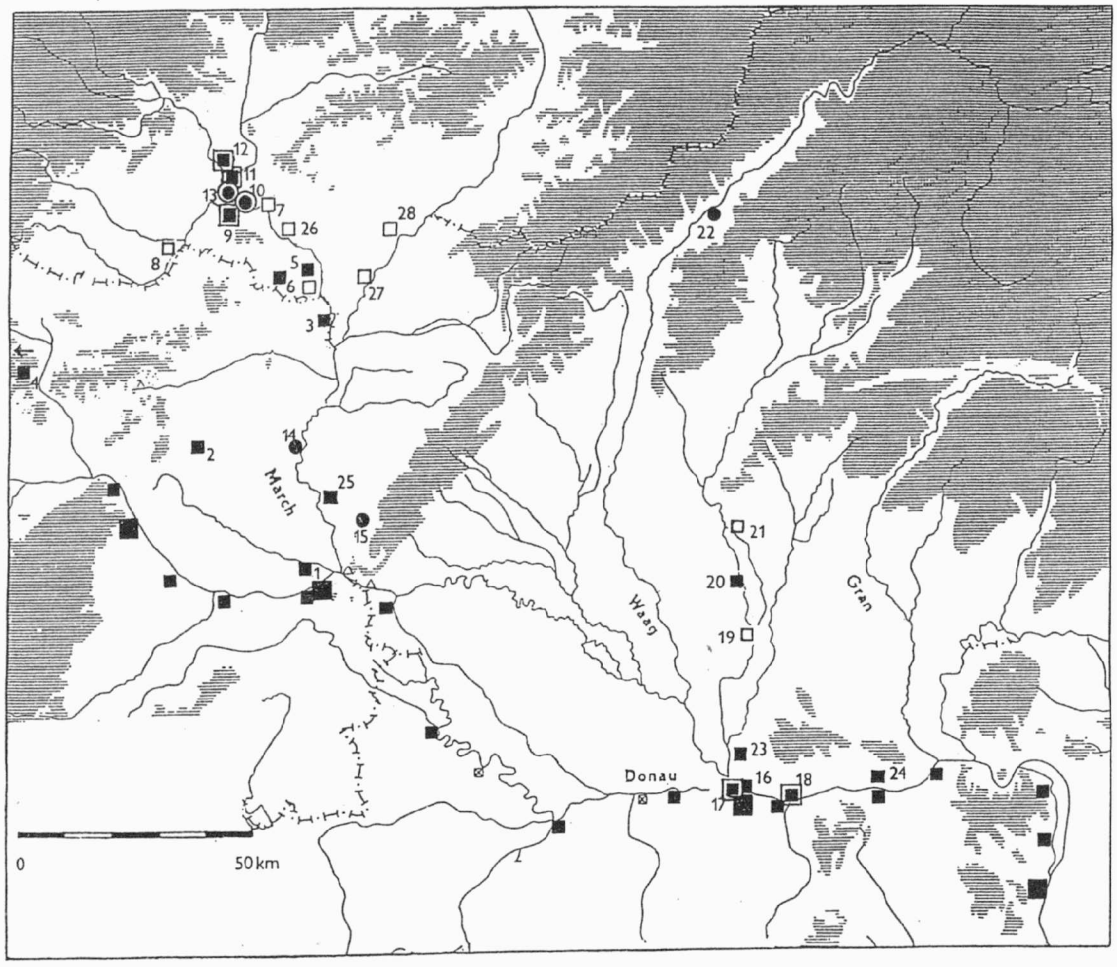

Abb. 25. Die Marsch- oder Feldlager nördlich der mittleren Donau. Volles Viereck – verifizierte Anlage; Viereck im Rahmen – Marschlagerkonzentration; leeres Viereck – unverifizierte Bewuchsmerkmale; Kreis: – andere römische Anlagen. 1 Engelhartstetten; 2 Kollnbrunn; 3 Bernhardsthal; 4 Plank am Kamp; 5 Charvátská Nová Ves; 6 Poštorná; 7 Valtice; 8 Hrádek; 9 Mušov „Na pískách"; 10 Mušov „Neurissen"; 11 Ivaň; 12 Přibice; 13 Mušov-Burgstall; 14 Stillfried; 15 Stupava; 16 Iža, Holz-Erde Kastel; 17 Iža, Marschlagerkonzentration; 18 Virt; 19 Šurany; 20 Veľký Kýr; 21 Nitra-Janíkovce; 22 Trenčín; 23 Chotín; 24 Mužla; 25 Suchohrad; 26 Nové Mlýny; 27 Kostice; 28 Hodonín.

Die meisten konzentrieren sich entlang des Flusses Dyje (Thaya) und Jihlava (Igel), bei den neuesten Überfliegungen wurden angeblich auch die ersten Beispiele in der Umgebung von Břeclav und entlang des Marchufers bis nach Hodonín registriert (Tejral 1993, 401f.; 1994a, 299f.; 1994c, 123f.; 1998, 127f., Abb. 10-12; Bálek/Droberjar/Šedo 1994; Bálek/Šedo 1994, 167 f., Abb. 1; 1998; Kovárník 1996, 182f.; 1998).

Eine auffällige Anhäufung von römischen Marsch- oder Feldlagern läßt sich im Umfeld der Militärbasis am Burgstall verfolgen. Eine Marschlagerkonzentration wurde am rechten Thayaufer, etwa 2,4 km südöstlich der römischen Befestigung am Burgstall, entdeckt. Die Fundstelle liegt in der mäßig abfallenden Flußniederung auf der Flur „Na pískách", am Südrand der ehemaligen Katastralgemeinde Mušov. Bis 1994 konnten hier vier Spitzgrabenwerke von annähernd quadratischer oder trapezoider Form identifiziert werden, leider nicht immer mit ganz verfolgbarem Umriß. Die kleinste Anlage besitzt eine Ausdehnung von etwa 1,5 ha, mit einer Seitenlänge von etwa 120 x 120 m; die größte mit

annähernd trapezoider Form und Seitenlängen von 670, 560, 630 und 620 m liegt östlich davon, anders orientiert, und hat eine Gesamtfläche von 37-38 ha. Die östliche Bewehrungslinie wurde ungefähr in der Mitte und die südliche im östlichen Teil durch Tore mit vorgesetzten Gräben – *tituli* – unterbrochen. Auf derselben Fläche sind auf den Luftbildern Streifen oder positive Bewuchsmerkmale zu sehen, die als Spuren einer weiteren, innerhalb des größeren Marschlagers situierten kleineren Spitzgrabenanlage etwa langrechteckiger Form interpretiert werden kann. Nach vorläufigen Messungen umfaßte diese Anlage eine Fläche von 20 – 21 ha mit den Seitenlängen 570, 360, 530 und 400 m. Eine weitere rechteckige Anlage dieser Art, jedoch kleineren Ausmaßes, wurde östlich dieser Marschlagerkonzentration festgestellt (Abb. 26; 27; 28,2).

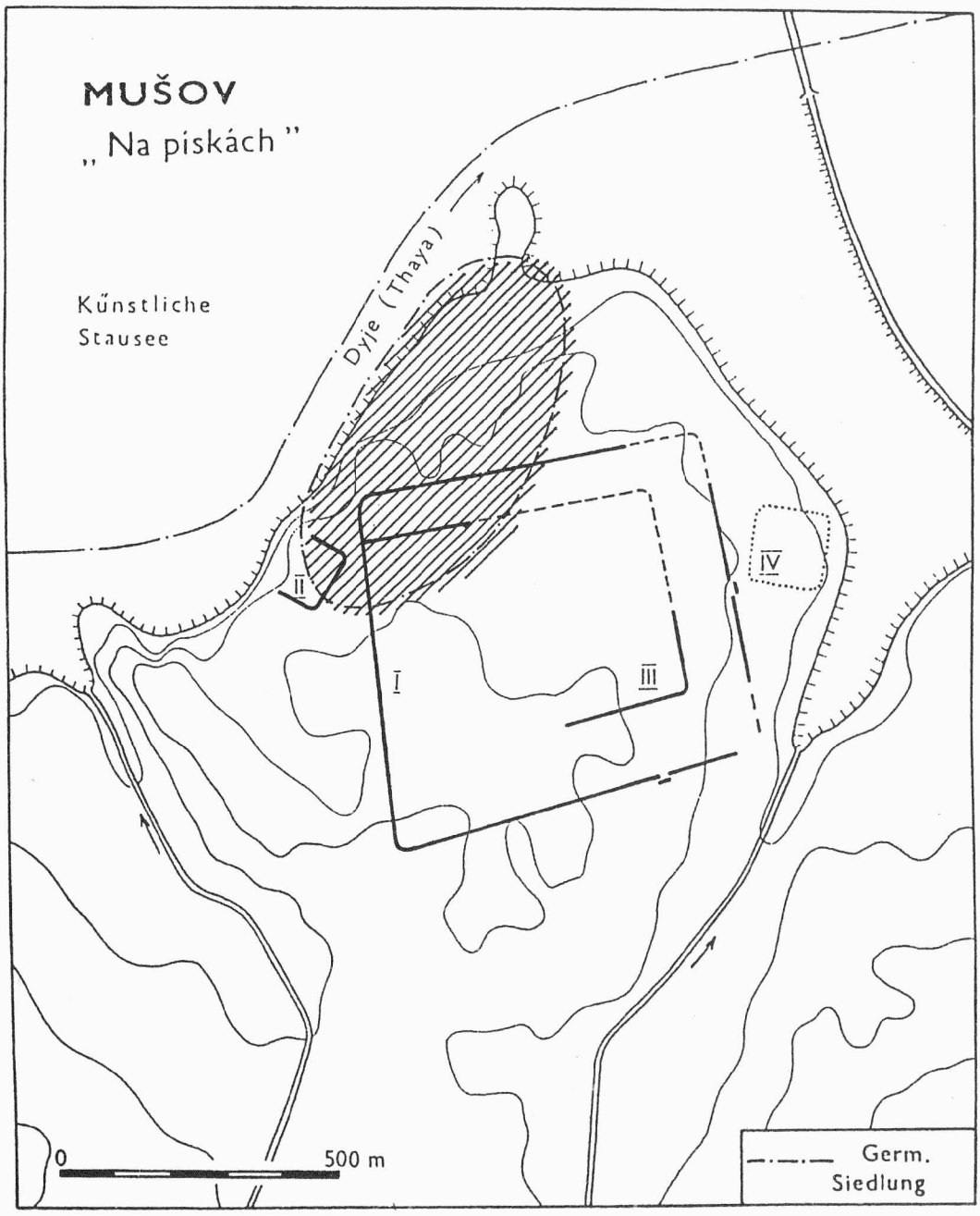

Abb. 26. Marschlagerkonzentration in der Flur „Na pískách"

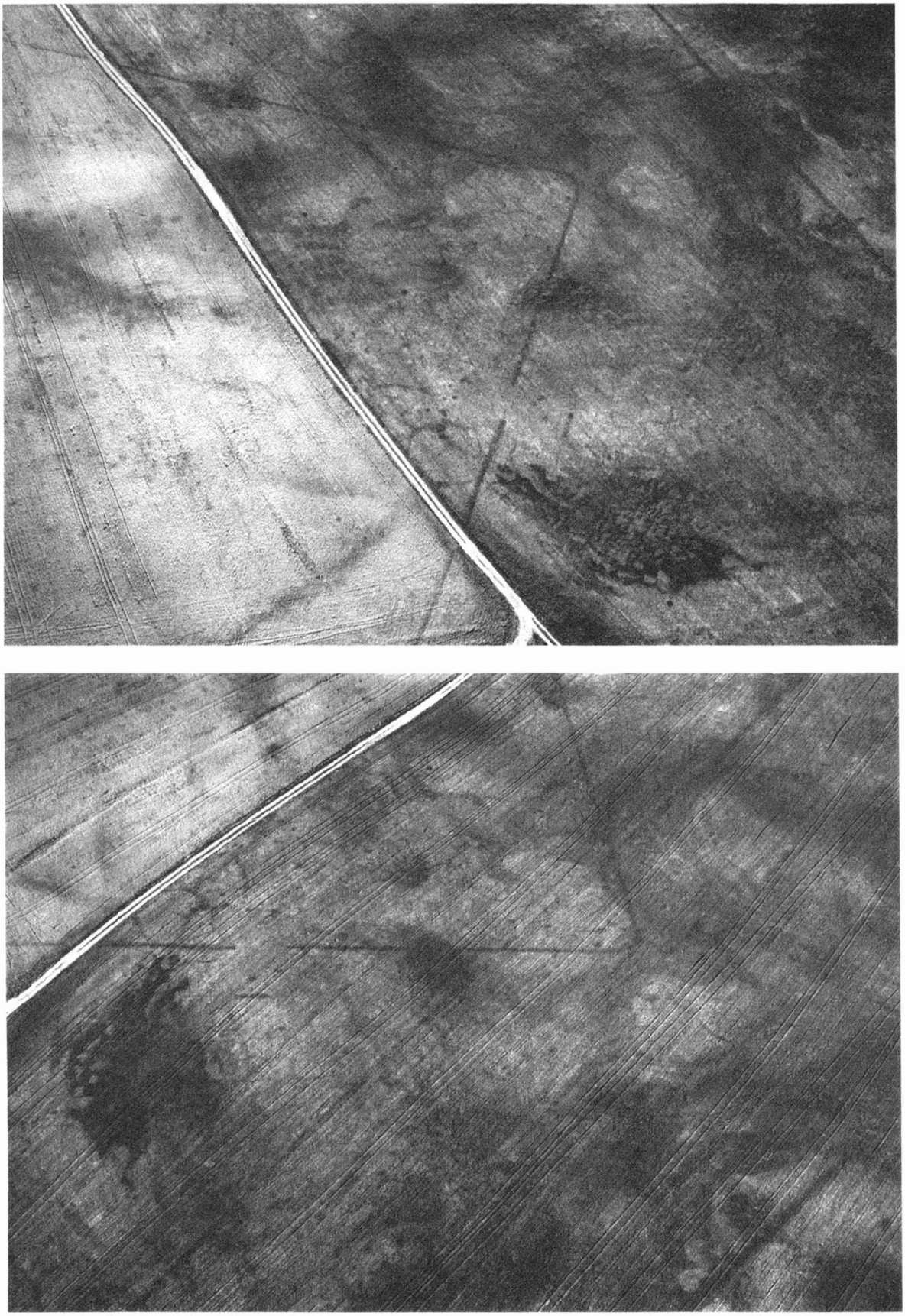

Abb. 27. Luftbilder des großen Marschlagers mit *tituli* in der Flur „Na pískách“ (nach M. Bálek).

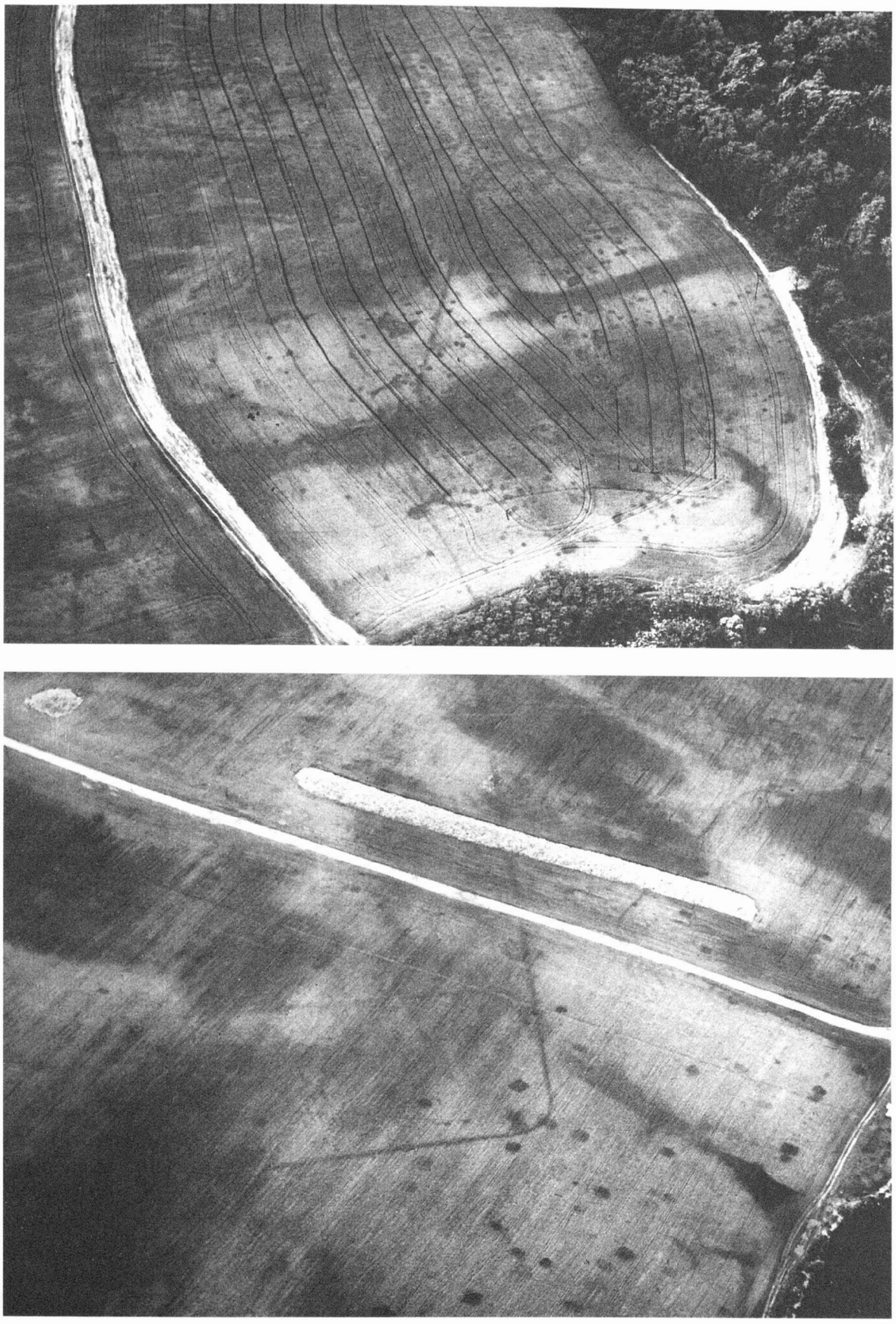

Abb. 28. 1. Das kleine Marschlager bei Přibice; 2. Superposition des Marschlagers und der germanischen Grubenhäuser in der Flur „Na pískách" (nach M. Bálek).

Eine Anhäufung von 2 bzw. 3 Marsch- bzw. Feldlagern wurde aufgrund mehrfachen Überfliegens am Rande der Gemeinde Ivaň, etwa 2,7 km in nordöstlicher Richtung vom Burgstall erfaßt. Das erste Lager, das sicher als römisches Objekt betrachtet werden kann, ist teilweise durch einen rezenten Aufbau überdeckt und wurde im Jahre 1992 untersucht, wobei eine Toranlage mit einem *titulum* freigelegt wurde. Die Ecken zweier weiterer, weit umfangreicherer Spitzgrabenwerke wurden mit Hilfe der Luftbildprospektion östlich der ersten Einrichtung entdeckt. Wegen des engen Raumzusammenhanges ist ihr römischer Ursprung zwar wahrscheinlich, jedoch nicht einwandfrei gesichert (Abb. 29).

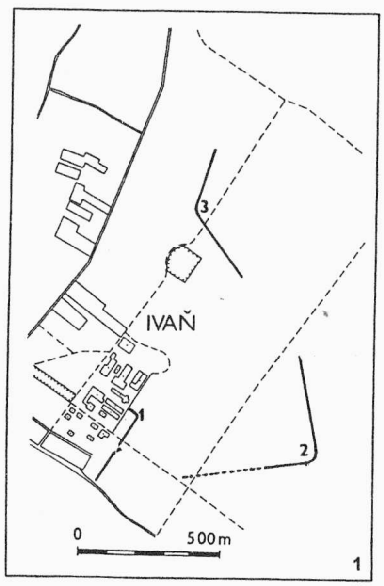

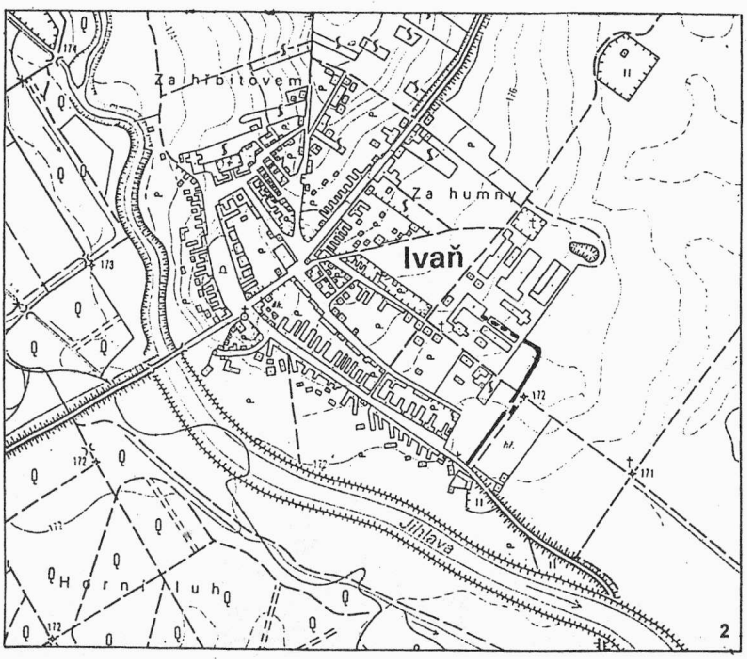

Abb. 29. Die Marschlager in der Umgebung von Ivaň (nach O. Šedo, M. Bálek u. J. Kovárník).

Eine ausgeprägte Feldlagerkonzentration ließ sich etwa 8 km in nördlicher Richtung von Mušov, in der Katastralgemeinde Přibice, am linken Ufer eines toten Armes des Flusses Jihlava (Igel) und auf der anliegenden Terrasse feststellen, die aus drei Einrichtungen besteht (Abb. 30). Das Marschlager Nr. I umfaßt eine Fläche von etwa 28 ha, ist in der Längsachse NW-SO orientiert und besitzt eine rechteckige Form. Die nordwestliche Seite des großen Feldlagers respektiert durch einen gebogenen Spitzgrabenverlauf ein kleineres Erdwerk, ursprünglich rechteckiger Form, mit zwei Toranlagen, dessen Fläche etwa 1 ha beträgt (Marschlager Nr. II) (Abb. 28,1).

Bei einem weiteren Flug im Jahre 1993 wurde südöstlich dieser Stelle durch positive Bewuchsmerkmale ein drittes, und zwar das größte Spitzgrabenwerk registriert, von dem sich drei Lagerseiten von einer Länge von 700, 550 und 350 erkennen ließen. Die nachfolgenden Überfliegungen haben bei beiden größeren Objekten Tore mit *tituli* entdeckt, wobei bei dem Marschlager Nr. I sich je ein Eingang ungefähr in der Mitte der NO- und einer in Mitte der SO-Front befand. Die SW- Bewehrungslinie wurde durch zwei Tore unterbrochen (Bálek/Šedo 1994, 167, Abb. 1; 1998, Abb. 8, hier weitere Informationen). Die Eingänge des Marschlagers Nr. III waren an der NW-SO- Achse des Objektes situiert, wobei das Tor in der SO-Seite ebenfalls von einem *titulum* geschützt wurde (Abb. 30; 31).

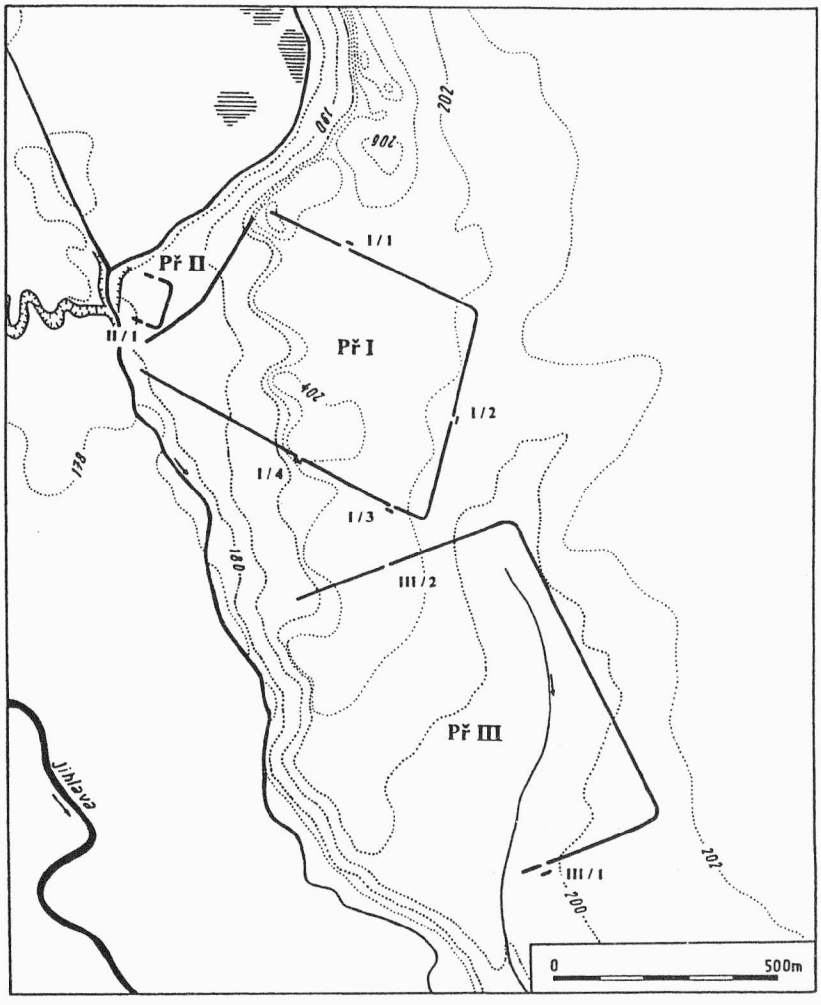

Abb. 30. Die Marschlagerkonzentration bei Přibice (nach M. Bálek u. O. Šedo).

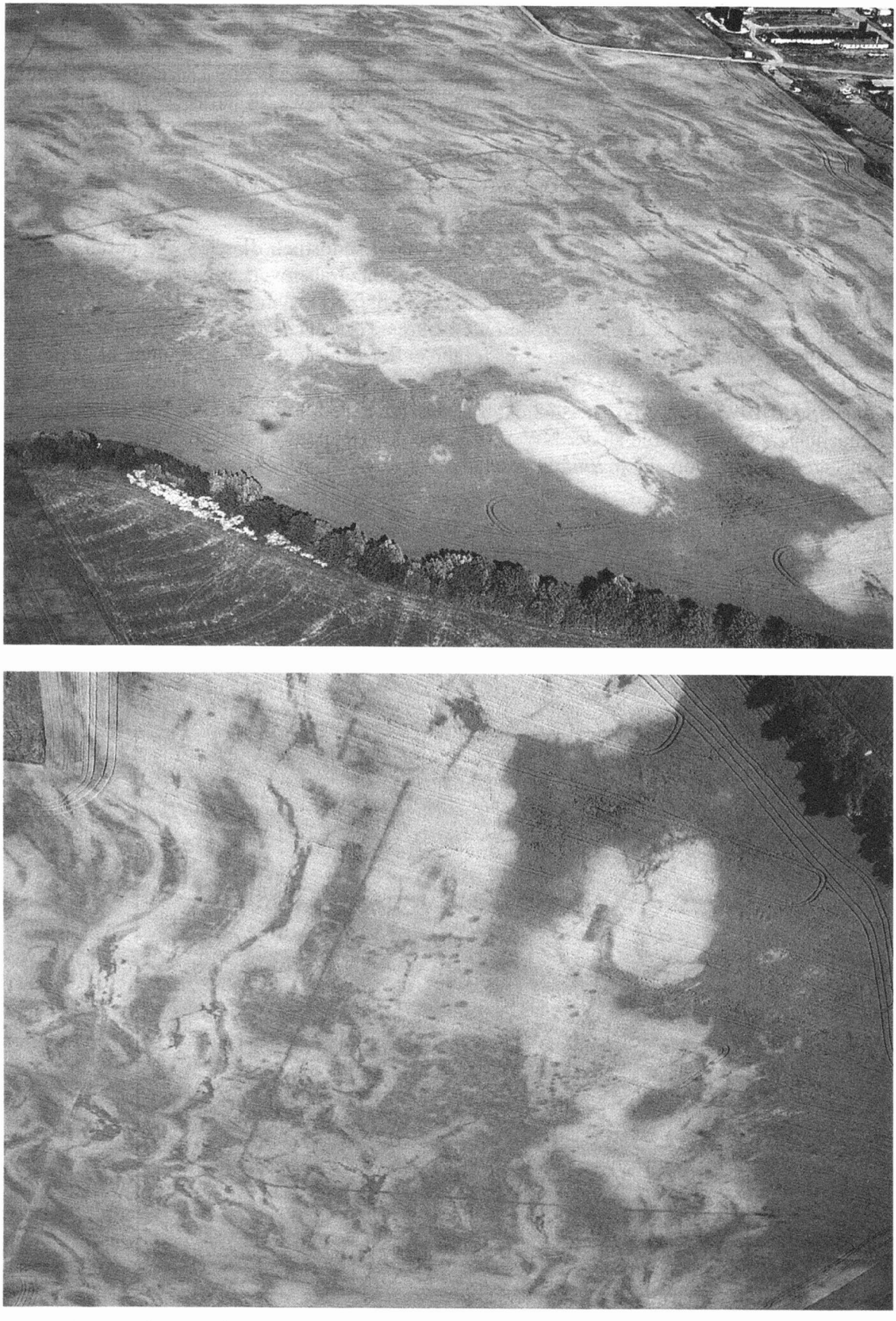

Abb. 31. Luftbild des großen Marschlager Př. III. bei Přibice (nach M. Bálek).

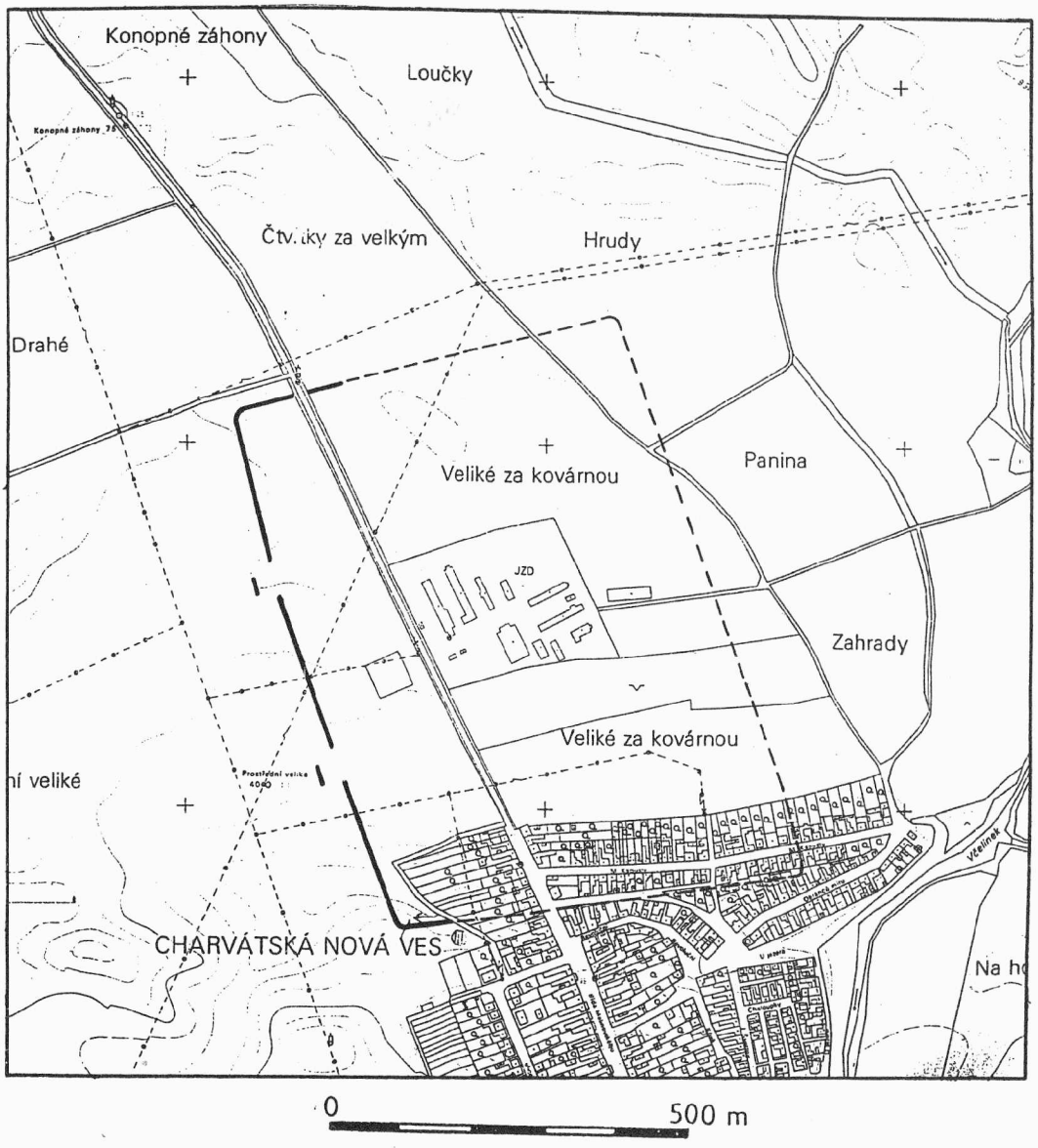

Abb. 32. Das Marsch- oder Feldlager bei Charvátská Nová Ves.

Belege von weiteren römischen Feldlagern ließen sich durch Luftbildprospektion auch an anderen Plätzen des Thayaflußgebietes erkennen. Vereinzelte Spitzgrabenwerke wurden in Hrušovany und Charvátská Nová Ves festgestellt, wobei die letztgenannte Fundstelle wiederum ein Beispiel einer auffällig umfangreichen Anlage von länglich-rechteckiger Form, mit der Längsachse in Richtung NW-SO orientiert, lieferte. Die Seiten des Feldlagers erreichen eine Länge von 450 und 550 m, sodaß die Gesamtfläche ungefähr 41 ha beträgt. Die SW-Befestigungslinie war mit zwei Toranlagen mit *tituli* ausgestattet, die sich im Luftbild deutlich abzeichnen (Abb. 32-33).

Die vereinzelten, zur Zeit untersuchten Anlagen erbrachten einige Kenntnisse über die Bauweise der Spitzgrabenwerke, die aus einer V-förmigen Grabenbefestigung bestanden, welche eine Breite von 1,8 bis 3 m und eine Tiefe von 1,2 bis 2,2 m unter der heutigen Oberfläche erreichte (Bálek/Šedo 1998, Abb. 11,4-11).

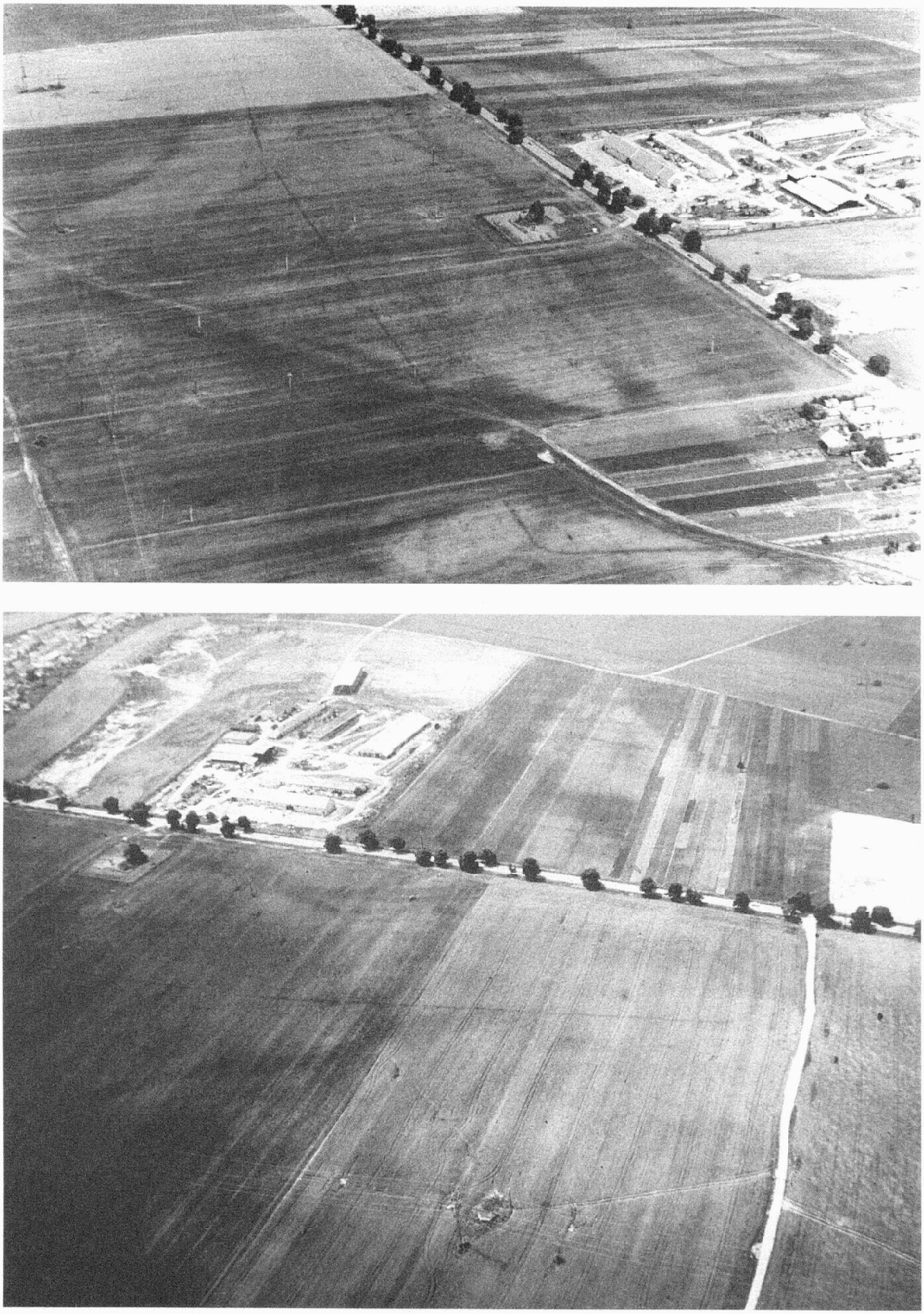

Abb. 33. Bewuchsmerkmale des Erdwerkes bei Charvatská Nová Ves (nach J. Kovárník).

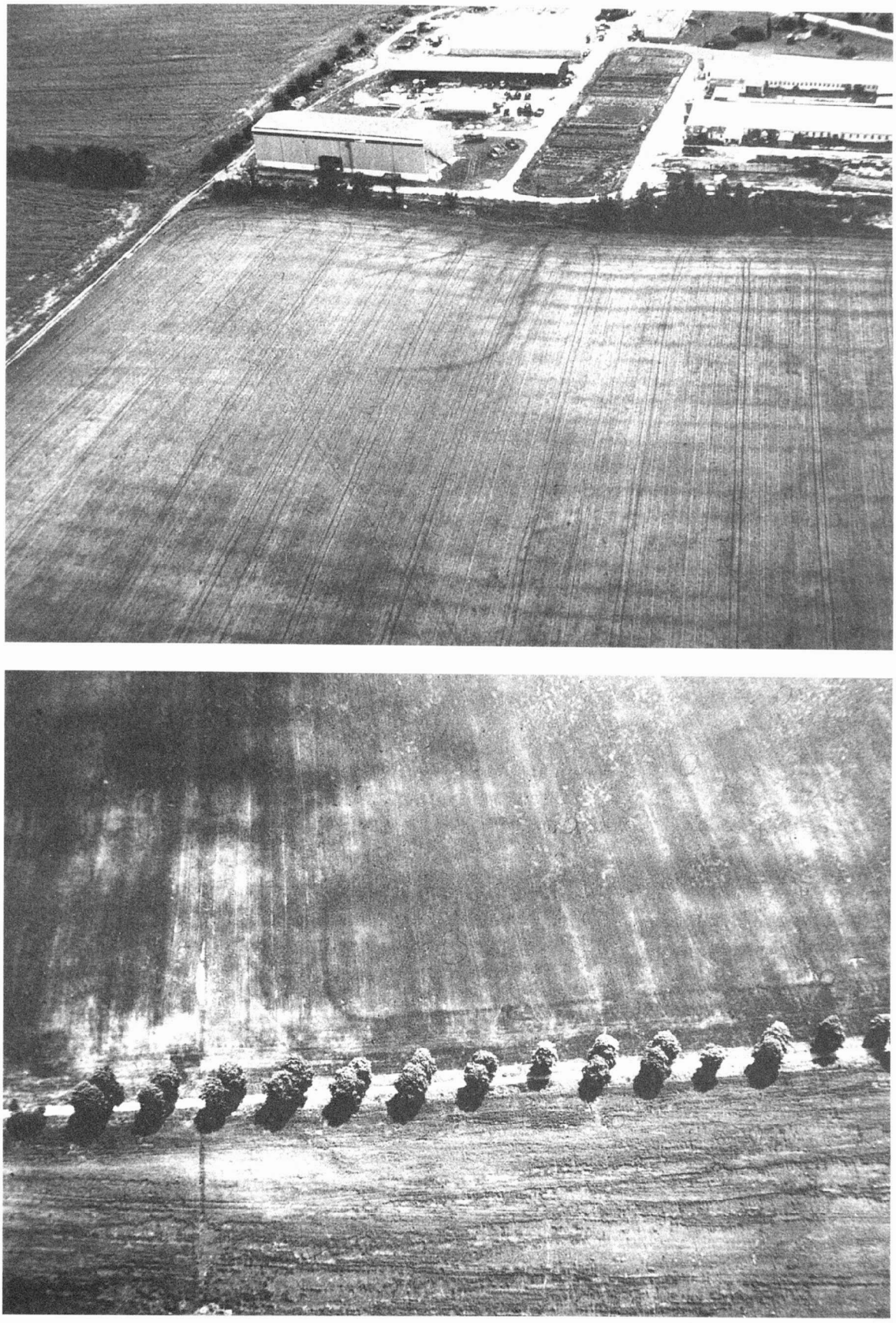

Abb. 34. 1 Bewuchsmerkmale bei Valtice; 2 Bewuchsmerkmale bei Poštorná

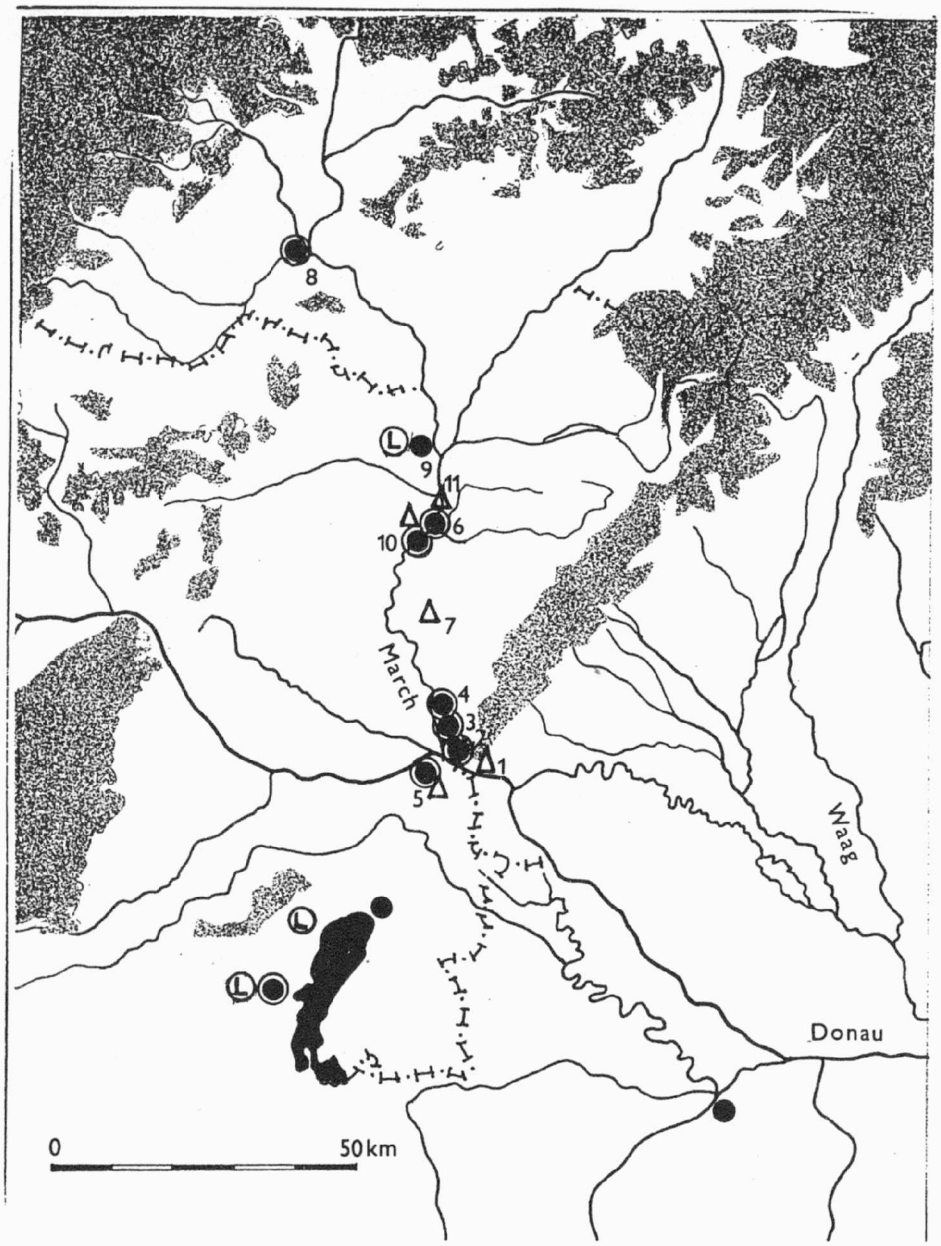

Abb. 35. Fundstrenung der Alesia-, Aucissa– und Longton Down Fibeln nördlich von Carnuntum. Gefüllter Kreis: - Einzelfund der Aucissa Fibel: - konzentrischer Kreis: mehrere Aucissa-Fibeln; Dreieck: - Alesia-Fibeln; Kreis mit L: - Longton Down- Fibeln. 1 Bratislava; 2 Bratislava-Devín; 3 Bratislava-Devínská Nová Ves; 4 Bratislava-Dúbravka; 5 Carnuntum; 6 Drösing; 7 Láb; 8 Mušov-Neurissen; 9 Rabensburg; 10 Sierndorf; 11 Waltersdorf.

Durch zahlreiche Befliegungen in letzter Zeit wurden an verschiedenen Plätzen Südmährens weitere Bewuchsmerkmale konstatiert, die durch ihren Charakter als Spuren römischer Feldlager betrachtet werden können. In der Literatur sind die Beispiele an zwei Plätzen im Stadteil Břeclav-Poštorná, im Katastralgebiet von Drnholec, Mikulov, Nové Mlýny, Šakvice, Valtice, Vlasatice, ja sogar entlang des Marchflusses in Kostice, Hodonín, Lužice, Strážnice u.s.w. genannt (Kovárník 1993, 108; 1996, 183-184; 1997a, 316-318; 1997b, 332-333; 1998, 92 f., Abb. 4, Taf. 2, 4, 5-7). Weil von diesen Objekte bislang nur wenige verifiziert, vermessen oder ergraben wurden, kann bloß ein Teil von ihnen

überzeugend als Überreste römischer Einrichtungen betrachtet werden (Abb. 34). Die glaubwürdigsten, die durch ihren Charakter den schon untersuchten oder jenen mit *tituli* ausgestatteten und deswegen für römisch gehaltenen Einrichtungen am nächsten stehen, wie in Břeclav-Poštorná, Valtice, bzw. in Šakvice und Kostice, müssen erst eingehender untersucht und überprüft werden. Dasselbe gilt auch für die schon früher durchforschte grabenartige Struktur bei Hrušovany, die zwar eine spitzförmige Grabenform aufweist, jedoch die Fortsetzung ihrer linearen Bewuchsmerkmale konnten trotz aller Bemühungen der Luftbildprospektion nicht festgestellt werden (Bálek/Šedo 1998, 161).

Auch in der Slowakei wurden auf dem Gebiet der auf die Untersuchung der römischen Marschlager ausgerichteten Luftbildprospektion große Fortschritte gemacht. Außer den fünf wahrscheinlich gleichzeitigen Feld- oder Marschlagern kleinerer Ausmaße (1,2 – 3,2 ha) in Velký Harčáš-Iža, die in die Spätphase der Markomannenkriege datierbar sind (Rajtár 1992, 151 f. Abb. 4; Hüssen/Rajtár 1994, 219, Abb. 3), zählen zu den bestens erforschten zwei weitere römische Anlagen dieser Art, d.s. zwei Marschlager bei Radvaň nad Dunajom und Virt, die ebenfalls in die Zeit der Markomannenkriege einzusetzen sind und etwa 7 km östlich von Iža liegen. Beide gehören in die Kategorie der großen Erdwerke, deren Gesamtfläche, grob geschätzt, je 50 und 20 ha beträgt (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996b, 202f., Abb. 4). Nur 6 km nördlich der Donau befinden sich die Spuren eines Marsch- oder Feldlagers bei Chotín (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996b, 204) und 7 km nördlich der Donau sind ebenfalls zwei weitere Erdwerke in Mužla situiert (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996a, 83).

An einigen Fundorten konnten durch Luftbildaufnahmen die Spuren von mehreren Objekten in einem engen Umkreis an einer Stelle beobachtet werden. Solche Anhäufungen, die schon an den Fundorten von Mušov-Písky, Přibice, bzw. von Ivaň erwähnt wurden, lassen sich vielleicht auch in Šakvice, Poštorná und Valtice voraussetzen. Die Kombination der umfangreichen Einrichtungen, von denen einige eine Fläche von 28-40 ha einnahmen, mit kleineren Lagern mit 1 bis 1,5 ha Innenfläche, so situiert, daß sie sich gegenseitig respektierten, wie es bei den Erdwerken I und II in Mušov „V pískách" und I und II in Přibice der Fall ist, läßt darauf schließen, daß diese Einrichtungen gleichzeitig in Verwendung waren. Von ihrem Umfang ausgehend kann man voraussetzen, daß in großen Marsch- oder Feldlagern neben der ganzen Legion auch Auxiliarverbände stationiert waren, während in den kleineren wahrscheinlich nur eine Auxiliareinheit lag.

Die Frage nach der Funktion und den gegenseitigen Verhältnissen der einzelnen Militärinstallationen, deren Spuren sich in Mähren an einigen Stellen überdecken, ist teilweise von der Datierung der betreffenden Anlagen abhängig, die derzeit wegen der Fundarmut schwer zu geben ist. Jedenfalls weisen solche Gruppierungen und Überlagerungen auf die Möglichkeit einer mehrfachen Nutzung eines bestimmten Platzes zu verschiedenen Zeiten und bei einzelnen Militärkampagnen hin (s. auch Maxwell 1991, 112), wobei sich darüber nachzudenken lohnt, ob nicht vielleicht einige von diesen Einrichtungen, schon früher, vor den Markomannenkriegen entstanden sein könnten.

Die Möglichkeit der relativ-chronologischen Datierung der Marsch- oder Feldlager anhand ihrer Form oder des Tortyps wird weiterhin diskutiert. Die Beobachtungen aus England, wo die quadratische Form des Erdwerkes eher für die früheren Einrichtungen charakteristisch wäre, läßt sich beim derzeitigen Kenntnisstand im behandelten Gebiet kaum bestätigen. Die Angaben über die Toranlagen gewähren ebenso keinen sicheren chronologischen Anhaltspunkt (Welfare/Swan 1995, 25). Die besonders ausgedehnten Erdwerke oder Fortifikationen in Schottland mit einem Ausmaß, das sich um 50 ha bewegt, werden als Spuren der großen Militärkampagnen aus der severischen Zeit angesehen (St. Joseph 1977, 144; Jones/Mattingly 1990, 97; Maxwell 1991, 112; Halpin 1992, 181 u.a.), die eine starke Konzentration des römischen Heeres erforderten. In dieselbe Periode datiert man

jedoch auch die Serie der Marschlager, die eine Fläche von etwa 25 ha umfassen. In Ardoch wurden die kleineren Anlagen (5 – 12 ha) aufgrund der stratigraphischen Beobachtungen eher als frühere, aus den Jahren der Militärkampagnen von Agricola betrachtet, während das größte Marschlager mit einer Fläche von etwa 50 ha an den Anfang des 3. Jh.s in die Zeit der militärischen Unternehmungen von Septimius Severus und seinem Sohn Caracalla (St. Joseph 1977, 135 f., Abb. 7) gehört. Andererseit schließt man nicht aus, daß extrem umfangreiche Marsch- oder Feldlager, die eine Fläche von beinahe 60 ha besitzen, wie in Durno (St. Joseph 1978), ebenso auch früher, vornehmlich in der Zeit kriegerischer Ausnahmesituationen, errichtet worden sein könnten, im Fall von Durno in der Zeit der Militärkampagne von Agricola in der Regierungszeit des Kaisers Domitian. Eine analoge Situation eines massiven Aufmarsches, diesmal während etlicher Phasen der Markomannenkriege, könnten auch die großflächigen Erdwerke und ihre Konzentrationen an einer Stelle (Maxwell 1991, 111f.), die in Mähren in der Südslowakei und im nördlichen Niederösterreich vorkommen, widerspiegeln. Unter den umfangreichsten stehen die Marsch- oder Feldlager von Charvátská Nová Ves mit 41 ha, Přibice Nr. II a III mit 28 und 40 ha, Mušov – Písky I mit 37 ha, bzw. das Objekt von Virt I mit ungefähr 50 ha im Vordergrund.

Genauere Angaben für die Zeitstellung anhand der stratigraphischen Situation konnten bisher nur in einigen Fällen gewonnen werden. In der germanischen Siedlung von Bernhardsthal wurde ein älterer germanischer Horizont aus dem 2. Drittel des 2. Jh.s nachgewiesen, der von einem römischen Marschlager überlagert wird. Weil die germanische Besiedlung, durch eine Comitialis-Schüssel aus Westerndorf datiert, zum Ende des 2. bzw. am Anfang des 3. Jh.s erneut ansetzte, fällt die Zeit der Verwendung des römischen Lagers am wahrscheinlichsten in die Jahre der Markomannenkriege (Stuppner 1994, 287).

Eine ähnliche Aussage bieten auch die neuen Ausgrabungen der germanischen Siedlung in Mušov „Na pískách" wo die germanischen Grubenhäuser durch den Graben einer der umfangreichen Befestigungswerke durchschnitten wurden. In der Füllung der Grubenhäuser wurden neben der charakteristischen germanischen Keramik auch Fibeln und andere Kleinfunde entdeckt, die in die Zeit um die Mitte oder in die zweite Hälfte des 2. Jhs. gesetzt werden können (s. Komoróczy, in diesem Band).

Mit den gegenseitigen Superpositionen der Marschlager und der germanischen Siedlungen tauchten neue Aspekte in der Problematik der Dislokation von römischen Besatzungen, auf. Anzeichen dafür, daß jene oben schon erwähnten in Bernhardtshal und Mušov-Písky keinesfalls die einzigen Beispiele sind, ergeben sich auch aus den Situationen in Charvatská Nová Ves, und sehr wahrscheinlich auch in Kostice (Kovárník 1996, 184; 1998, 95) und Chotín (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996b, 204) in der Slowakei, wo die Marschlager in dem Areal einer suebischen Siedlung liegen. Die stratigraphischen Verhältnisse der betreffenden Befunde sind unklar und bisher noch nicht untersucht, die absichtliche Errichtung eines römischen Militärpostens an der Stelle einer barbarischen zentralen Siedlungsstätte jedoch entspräche der römischen Militärtaktik. Zerstörung der Lebensgrundlagen, Dezimierung und Zwangsumsiedlungen gehörten zu einer der traditionellen Praktiken der Römer bei der Offensive im Feindesland (Kehne 1994, 47). Auf einen gewaltsamen Eingriff in die germanische Siedlungslandschaft läßt sich auch von den Schilderungen des Cassius Dio und den bildhaften Darstellungen auf der Marcussäule schließen. Jedenfalls verdient das wiederholte Einsetzen der römischen Besatzung auf den Flächen der germanischen Siedlungen weitere, eingehendere Untersuchungen und Prospektionen, die auch zur Erkenntnis der germanischen Siedlungskontinuität oder Diskontinuität und Chronologie bedeutsam beitragen könnten.

Es ist sehr wahrscheinlich, daß es während der Markomannenkriege allmählich in mehreren Phasen zum Untergang der germanischen Siedlungen gekommen war. Wenn es

gelingt, wie es das bisherige Siedlungsmaterial andeutet, dies zu bestätigen, dann könnte die frühere Welle der Vernichtungen von germanischen Siedlungen nördlich der Donau schon in die anfänglichen Jahre der Markomannenkriege fallen, in die Zeit der ersten Expeditio. Diesen Daten entsprächen die Fundverhältnisse in der Siedlung Mušov „Na pískách". Andere könnten später, im Laufe der Kriegsereignisse untergegangen sein, als sich die einheimische Bevölkerung mit dem römischen Heer stärker auseinandersetzen mußte. Nur durch diesen Kontakt ist die Anwesenheit einmaliger Exemplare der römischen Ausrüstung, Ausstattung und weiterer Gegenstände, die mit dem Milieu der römischen Armee engstens zusammenhängen, zu erklären, die sich in einigen germanischen Grubenhäusern befanden (Droberjar 1994; Hüssen/Rajtár 1994, 220f., Abb. 8-9).

Unter dem Aspekt der neuen Kenntnisse können vor allem das größte Marschlager von Mušov-"Na pískách", das erste Objekt aus Ivaň die Marschlagerkonzentration von Přibice, das riesige Lager von Charvátská Nová Ves in Südmähren, die niederösterreichischen Beispiele von Bernhardsthal, Engelhardstetten, Kollnbrunn und wahrscheinlich auch von Plank am Kamp, sowie die Anlagen von Iža, Virt und Radvaň bzw. von Mužla in der Südslowakei als verläßlich römisch und meistens der Zeit der Markomannenkriege angehörend betrachtet werden. Ihre Kartierung zeigt, daß sie verkehrsstrategisch besonders günstig gelegen waren, in der Regel an den Punkten der wichtigen Flußübergänge. Unter Berücksichtigung der schon früher, in den achtziger Jahren, entdeckten Marschlageranlagen in den nördlichen Teilen Niederösterreichs, wie in Bernhardsthal, Kollnbrunn, Engelhardtsstetten und Plank am Kamp und in der Südwestslowakei kann die geographische Verteilung dieser Militärobjekte vieles zu den diskutierten Fragen nach den Richtungen der kaiserzeitlichen Verbindungsstraßen und des römischen Aufmarsches aussagen. Einer der wichtigsten Wege führte zweifellos entlang des Marchflusses nach Norden, was durch die Erdwerke in Engelhardstetten und Bernhardsthal dokumentiert wird. Nördlich vom March-Thaya-Zusammenfluß spaltete sich die Trasse in zwei Richtungen. Der östliche Zweig lief entlang der March nordwärts zur Mährischen Pforte, der westliche führte entlang der Thaya nach Nordwesten, um sich anschließend nach Norden Richtung Brno und dem Vyškover Tor zu wenden. Eine nicht geringe Bedeutung mußte auch der Strecke von Vindobona, entlang der modernen Straße Richtung Mikulov schon damals zugekommen sein, wofür das Marschlager von Kollnbrunn zu zeugen scheint.

Besonders im niederösterreichischen Marchgebiet, entlang der überaus wichtigen Bernsteinstraße, die für den römischen militärischen Aufmarsch besonders geeignet war, lassen sich sicher weitere Marsch-oder Feldlager erwarten, doch schlagen sie sich beim gegenwärtigen Forschungsstand im archäologischen Fundbild kaum nieder. Die römischen militärischen Aktivitäten entlang dieser Hauptverkehrslinie spiegeln die zahlreichen Funde römischer Ausrüstungsgegenstände und Waffen wider, die in letzter Zeit aus dem Bereich der am rechten Marchufer gelegenen Fundstätten veröffentlicht wurden, z.B. von Bernhardsthal, Drösing, Paltendorf, Ringelsdorf, Waltersdorf u.a. (s. unten).

Bemerkenswert gestalten sich die Verhältnisse, was die Verteilung der Marsch- oder Feldlager betrifft, in den Gebieten der Südwest- und Südslowakei. Außer den neu entdeckten Beispielen von Suchohrad (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996b, 204) in Záhorí, am linken Ufer des Marchflusses, die mit dem System der Hauptkommunikation nach Norden, der Bernsteinstraße, zusammenhängen, konzentrieren sich hier außer dem schon erwähnten Holz-Erde-Lager die bislang festgestellten römischen Erdwerke vor allem in einem bis 10 km breiten Streifen am linken Donauufer, also in einer Zone, die infolge der vertraglichen Abmachungen aus dem Jahre 172 und auch nach ihrer Reduzierung im Jahre 174 (7 km breit) noch weiter von germanischen Ansiedlungen frei war und unter römischer Kontrolle stand. Zeitgleich fungierte das Gebiet offensichtlich als Aufmarschbasis für römische Expeditionen

nach Norden. Mit den nördlich davon, entlang der Flüsse Žitava und Nitra gelegenen wahrscheinlichen Spuren von Marschlagern in Šurany, Velký kýr und Nitra-Janíkovce (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996b, 202, Abb. 1), könnte sich eine der wichtigsten Aufmarschrouten der römischen Armee gegen Norden, in das Kerngebiet der quadischen Besiedlung und weiter nach Laugaritio-Trenčín abzeichnen (Tejral 1998b, 131f., Abb. 16).

2. Die Kleinfunde als Niederschlag der frühkaiserzeitlichen militärischen Aktivitäten

a) Das Problem der augusteischen Fundtypen

Mehrere Fragen werfen die Funde von zwei Aucissafibeln, die in der Flur Neurissen getätigt wurden, auf. Es handelt sich um eine Form, der bei der Suche nach Spuren von augusteischen Militärkampagnen eine gewisse Bedeutung zukommt (Franzius 1992, 253, Abb. 3-4; Wieland 1994, Abb. 3, 4; von Schnurbein/Wigg/Wigg 1995, 361, Abb. 11). Außer dem unsicheren Fibelfund aus dem keltischen Oppidum Staré Hradisko sind es die ersten Beispiele aus Mähren (Abb. 36, 6,7). Obwohl sie als Streufunde, die sekundär verlagert worden sein könnten, für die Datierung der konkreten Objekte nur beschränkte Angaben bieten, schließt man daraus, daß es an diesen Stellen eine frühe römische Anwesenheit gegeben haben könnte, die mit dem berühmten Aufmarsch gegen Marbod im Jahre 6 n. Chr . in Verbindung gebracht wird. (Bálek/Šedo 1996).

Die Möglichkeit der frühen römischen militärischen Präsenz in der Zone nördlich der Donau wurde anhand der zahlreichen augusteischen Fundtypen, darunter auch Aucissafibeln aus der Höhenanlage in Bratislava-Devín, schon früher in Erwägung gezogen. Es wurde sogar für wahrscheinlich gehalten, daß die Stelle kurzfristig als Ausgangspunkt der oben genannten römischen Expedition im Jahre 6. n. Chr. gedient haben könnte (Gabler 1981; 1996, 244; Kolník 1991a u.a.). In diesem Kontext ist es jedoch nicht uninteressant, einen weiteren Blick auf das Gebiet entlang der unteren March und auf die Umgebung des Bratislava-Tores zu werfen. Zunächst einmal fällt auf, daß Aucissafibeln, wie sie sich vom Fundort Neurissen bieten und die als Gewandspangen des römischen Militärs angesehen werden, auch zahlreiche Plätze entlang der alten Bernsteinstraße, vom Devín bis nach Bernhardsthal, lieferten (Abb. 35). Hierher zählen nicht nur mehrere Funde von Bratislava-Devín (Plachá/Pieta 1986, Abb. 4-5; Kolník 1991a, Abb. 3, 4-6), sondern auch von Bratislava-Devínská Nová Ves (Elschek 1995, 42, Abb. 1, 4, 7 : 2 St.) von Bratislava-Dúbravka (Elschek 1995, 42, Abb. 1, 6), Drösing (Adler/Jedlicka 1989; 309, Abb. 620, das zweite Exemplar nach einer Information von A. Stuppner), Rabensburg (Pollak 1980, 105 f., Taf. 95, 10) und Sierndorf (Stuppner 1985, 304, Abb. 634; dazu noch ein weiteres Stück). Was die weiteren augusteischen Fibelformen betrifft, die beim Militär beliebt waren, sollten außer der Fibel vom Typ Langton Down aus Rabensburg (Abb. 36, 12) (Adler/Bartosch 1997, 507, Abb. 599), vornehmlich die recht frühen Spangen des Typs Alesia erwähnt werden. Hierher zählen die Funde von Drösing (Adler/Jedlicka 1989), Waltersdorf (Adler/Nowak 1990, 246, Abb. 1381), Bratislava (Pieta/Zachar 1993, Abb. 95, 107), Bratislava, Zelená-Ventúrska Str. 12 (Musilová/Lesák 1996, 209) bzw. von Láb (Elschek/Drahošová 1998, 53, Abb. 20,2). Weil sie früher, schon vor der Zeitwende, aus der Mode kamen, können sie kaum mit dem Feldzug gegen Marbod 6. n. Chr. in Zusammenhang gebracht werden (Abb. 36, 1-4). In der Folge muß aber die berechtigte Frage gestellt werden, ob dem Verbreitungsbild der Alesia- und Aucissafibeln im Marchgebiet als Niederschlag der römischen Truppenbewegungen wirklich Aussagekraft zukommen kann oder ob nicht andere Ursachen dahinterstehen. In letzter Zeit hat sich nämlich gezeigt, daß die augusteischen Formen im unteren Marchflußgebiet und in der Umgebung von Bratislava nicht so selten waren, wie früher vermutet (Plachá/Pieta 1986, Abb. 5, 1-3,7; Völling 1993, Abb. 1, b-c; Musilová/Lesák 1996, 211; Pichlerová 1992, Abb.

4; Adler/Bartosch 1997, 507, Abb. 599; Elschek 1995, 42, Abb. 1, 4, 7; Elschek/Drahošová 1998, 53, Abb. 20, 1; Pieta 1996). Es läßt sich aber dabei kaum übersehen, daß die frührömischen Fibeltypen bzw. die zahlreiche römische Importware, wie frühe provinzialrömische Keramik, Amphorenfragmente der Typen Dressel 1 und 6, zweihenkelige Krüge Haltern 53 und 51, augusteisch-frühtiberische Sigillaten u. s. w. in den Schichten und Objekten des Deviner Burgberges in mehreren Fällen in den spätkeltischen Fundzusammenhängen zu finden sind (Pieta 1996, 190).

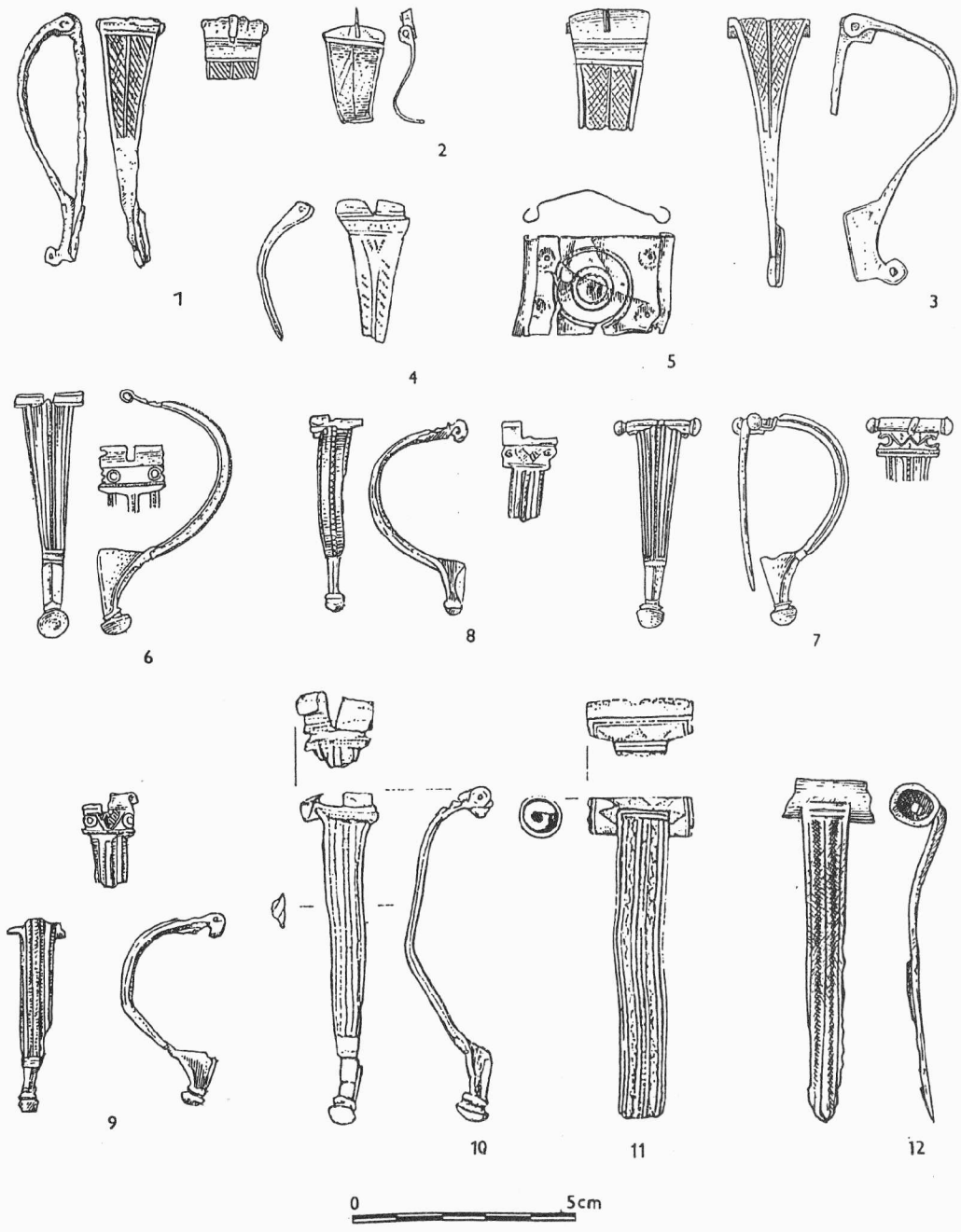

Abb. 36. Beispiele der Alesia-, Aucissa – und Longton Down Fibeln. Cingulumbeschläg von Mušov-Neurissen. 1 Bratislava; 2 Drösing; 3 Waltersdorf; 4 Láb; 5 – 7 Mušov-Neurissen; 8, 10-11 Schützen am Gebirge; 9 Carnuntum; 12 Rabensburg.

Um die ganze Problematik verstehen zu können, die sich hinter diesen Verhältnissen verbirgt, mag ein Eingehen auf die historischen Hintergründe, die diese Erscheinung außer anderem bewirkt haben könnten, recht aufschlußreich sein. An mehreren anderen Stellen wurde darauf hingewiesen, daß die Gebiete Nordpannoniens im letzten Viertel des 1. Jh.s vor Chr. unter einem starken norischen Einfluß standen, der sich in den Gebieten entlang der Donau bis zum Donauknie nördlich von Budapest ausbreitete. Nach der Einverleibung des „Regnum Noricum" ins römische Reich fand auch die hiesige keltische Restbevölkerung offensichtlich ihren Weg unter die politische Oberhoheit des Imperiums (Dobesch 1986, 308ff.; 1995, 15ff.).

Das relativ reiche Vorkommen von römischen industriellen Produkten, darunter auch keramischen Amphoren und arretinischen Sigillaten, die recht häufig besonders im Fundmaterial der Höhenanlage von Bratislava-Devín vertreten sind, vor allem jedoch der Fibeln des spätestlatčnezeitlichen Horizonts, bzw. des Völling-Horizonts II (Alesiafibeln, Fibeln A. 18a; Fibeln Kostrzewski M.) und des früheströmerzeitlichen III. Horizonts nach Völling (1995) (Aucissafibeln, frühe ostalpine Fibeln, Fibeln A 18b, frühe Fibeln A 67) in den der Donau anliegenden Gebieten zwischen Bratislava und dem unteren Marchtal, sowie beiderseits des Marchflusses in nördlicher Richtung bis zu seinem Zusammenfluß mit der Thaya, kann also den Anstieg der Kontakte der hier ansässigen kelto-dakischen Splittergruppen mit dem norisch-pannonischen Raum an der Neige der Spätlatène- und am Anfang der Kaiserzeit widerspiegeln. Dies scheinen auch die ostnorischen und augusteischen Münzfunde in diesem Raum und besonders in der Umgebung von Bratislava zu bestätigen (Kolníková 1996; Pieta 1996, 190; 1998, 52f.).

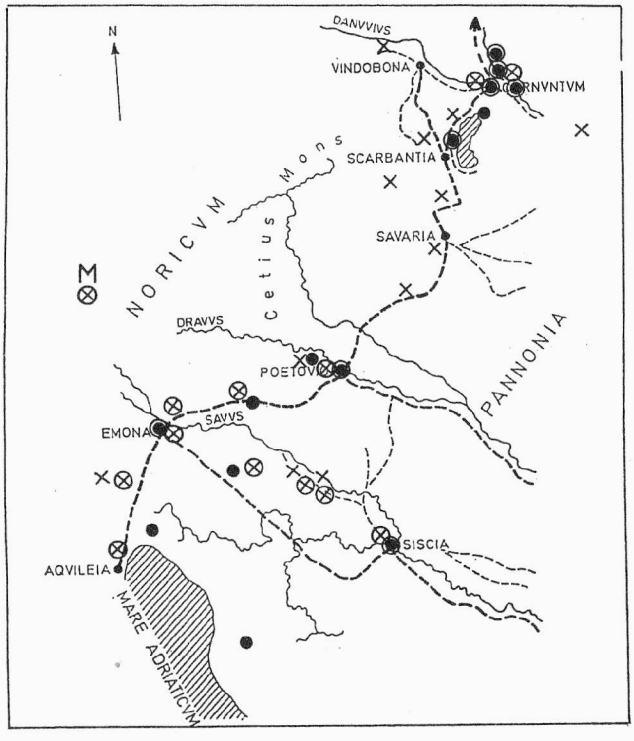

Abb. 37. Fundstrenung der frühen Fibeln und augusteisch-tiberischen Sigillaten entlang der Bernsteinstraße. Gefülter Kreis: - Einzelfund der Aucissa-Fibeln; konzentrischer Kreis: - mehrere Aucissa-Fibeln; - gekreuzter Kreis: - augusteische Sigillaten; Kreuz: - tiberische, bzw. claudische Sigillaten (nach D. Gabler u. I. Mikl-Curk).

Die Aufklärung der auffälligen Streuung von augusteischen Fundtypen im Gebiet nördlich von Carnuntum und entlang des Marchflusses als Niederschlag der günstigen Verhältnisse im norisch-nordpannonischen Raum und als Einfuhr in das Milieu der spätesten kelto-dakischen Bevölkerungsreste, ohne diese beim bisherigen Forschungsstand ausreichend fassen zu können, muß also nicht ganz abwegig sein in dieser Richtung lassen sich vielleicht auch die Funde von Aucissafibeln oder das Vorkommen anderer augusteischer Importe, wie arretinische Sigillaten und Reticellogläser anderswo im Gebiet nördlich der Donau erklären.

Andererseits läßt sich auch die Möglichkeit, mindestens einige der augusteischen Fibelfunde als Niederschlag der frühen römischen militärischen Aktivitäten anzusehen, nicht gänzlich ablehnen. In diesem Zusamenhang ist eine Anhäufung der Aucissafibeln bzw. anderen zeitgleichen Fibeln (Langton-Down Typ) nicht nur in der Umgebung von Bratislava-Devín, sondern auch im Raum von Carnuntum (Kovrig 1937, 40f., 115f., Taf. IV; Patek 1942, 105f., 288; Jobst 1992, 495, Nr. 44-47, Abb. 45-46; Grünewald 1978, 409, Abb. 310; Farka/Grünewald 1980, 435, Abb. 443), bzw. ihr Vorkommen im carnuntinischen Hinterland und entlang der Bernsteinstraße (Abb. 36, 8-11) nicht ohne Interesse (B./V. Seyfried 1981, 488, Abb. 473; Farka/Seyfried 1980, 423, Abb. 416; Seyfried/Farka 1982, 479, Abb. 506; Farka/Seyfried 1983, 274, Abb. 725; Nowak 1992, 276, Abb. 581). Zusammen mit einer ähnlichen Fundstreuung der augusteischen bzw. tiberischen Sigillaten (Gabler 1979; Abb. 2-3; 1981; Grünewald 1979, 3f.; Zabehlicky 1986, 37; Mikl Curk 1976; 1990, 137) könnten diese Funde die frühen römischen militärischen Aktivitäten und Truppenbewegungen in Süd-Nord Richtung widerspiegeln, die jedoch nicht unbedingt mit dem militärischen Aufmarsch gegen Marbod in Zusammenhang gebracht werden müssen (Abb. 37). Bei solchen Überlegungen dürfen einige wichtige Aspekte nicht übersehen werden, die mit dem Charakter der frühesten römischen Okkupation des Illyricums verbunden sind. Unter den spezifischen Bedingungen, die in Nordpannonien herrschten, als dieses Gebiet zum östlichen Einflußbereich des befreundeten und später auch okkupierten „Regnum Noricum" gehörte, könnten sich die militärischen Schwerpunkte weiterhin noch in Südpannonien befunden haben, wobei die beweglichen römischen Einheiten weit in nördliche Richtung entlang der Bernsteinstraße operiert haben könnten. Dies entspräche völlig der römischen Strategie aus der Zeit der augusteischen Expansion, die auf eine lineare Verteidigungslinie verzichtete und - wie im Rheingebiet - nicht nur entlang der Lippe, aber auch, wie die Forschungen gezeigt haben, entlang des Mains und an der Lahn (Pietsch/Timpe/Wamser 1991; von Schnurbein/Köhler 1994; von Schnurbein/Wigg/Wigg 1995) die Praktik verwendete, die Basen oder Truppen entlang der wichtigsten Kommunikationslinien zu postieren, die zugleich als Ausfallsrouten dienten. Falls dies auch im Mitteldonauraum der Fall gewesen war, müßten sich die Funde sog. militärischen Charakters (Alesiafibeln, Aucissafibeln) nicht ausschließlich nur mit der tiberischen Kampagne im Jahre 6 n. Chr. in Verbindung bringen lassen, sondern könnten ein zeitlich breiteres Spektrum der römischen militärischen Aktivitäten widerspiegeln. Ein interessantes Anzeichen dafür dürften die Funde aus dem neu entdeckten Gräberfeld der Przeworskkultur in Dolany bei Olomouc ergeben. Außer der charakteristischen spätlatènezeitlich-frühkaiserzeitlichen Keramik, meistens den Krausengefäßen der Stufe A2 und A3 nach T. Dąbrowska (1997), wurde in einer der vier Brandbestattungen (Grab 2) eine geschweifte Fibel vom Typ Kostrzewski/Völling M-a zusammen mit einer bronzenen, volutenförmigen Dolchscheidenaufhängung gefunden, die unter den römischen Ausrüstungsbestandteilen des augusteischen Zeitalters mehrere Parallelen besitzt (s. Scott 1985, 209, Abb. 2, 65; Morel/Bosman 1989, 185, Abb. 9, f.; Dolenz/Flügel/Öllerer 1995, 70, 74, Nr. 73, 113, Abb. 12, 73; 15, 113). Obwohl über die Provenienz dieses Stückes, das wahrscheinlich in das Fundmilieu der Przeworsk-Kultur eher als Beute gelangt war, sich nichts Näheres sagen läßt, dürfte dieser Fund darauf hinweisen, daß im Mitteldonauraum schon während der späten zweiten Hälfte des vorchristlichen Jahrhunderts

Auseinandersetzungen irgendwelcher Art zwischen den vom Norden her eindringenden Germanen und den vom Süden vorrückenden Römern stattgefunden haben (für die Information über den Fund bin ich dem Ausgräber, Herrn Kalábek aus dem Institut der archäologischen Denkmalpflege dankbar).

Gegen die Meinung einer nur kurzfristigen Benutzung der Spornanlage von Devín bei Bratistava durch die Römer spricht die Feststellung der sogar mehreren aufeinander folgenden augusteisch - frühtiberischen Siedlungsschichten, die für die Interpretation der frühest-kaiserzeitlichen Besiedlung an dieser Stelle wesentlich beitragen kann (für die Informationen bin ich Herrn K. Pieta verbunden). Es liegt nämlich der Gedanke nahe, ob nicht die Einrichtung ähnlicher Anlagen mit einer bestimmten Phase der augusteischen Grenzpolitik zusammenhängt, die in der Periode vor der Varusschlacht praktiziert wurde. Die bislang nur dunkel bekannten römischen Strukturen am Devín sind wahrscheinlich im gleichen Sinne zu verstehen, wie die schon oben erwähnten rechtsrheinischen Stützpunkte, bzw. Lager der augusteischen Periode an der Lippe, Lahn oder Main, die aufgrund ihrer verkehrstopographischen und strategischen Lage als vorgeschobene Posten der römischen Armee im barbarischen Hinterland betrachtet werden können. Nichtsdestoweniger zeugt die zivile Komponente, die sich auf einigen von ihnen immer mehr erkennen läßt, davon, daß diese Objekte nicht nur militärische Aufgaben erfüllten, sondern auch als Keimzellen der künftigen Romanisierung eine wichtige wirtschaftliche und zivilisatorische Rolle spielten. Aufgrund einer größeren Anzahl der einheimisch-germanischen Keramik, wie z. B. in Waldgirmes a.d. Lahn, denkt man an eine friedliche Koexistenz mit den in der Nähe siedelnden Barbaren. Dies entspricht der Auffassung, laut der der Limes zunächst in erster Linie eine reine Demarkationslinie war (Wigg 1997, 221), die grenzüberschreitende Kontakte zuließ. Mit einer Art der Symbiose mit dem einheimischen, diesmal keltisch-spätdakischen Element, läßt sich ebenfalls im Fall von Devín rechnen, wobei diese Anlage nicht nur als militärische Basis am Donauübergang, sondern auch, bzw. sogar vornehmlich, als wirtschaftliches und Handelszentrum und gleich einem vorgeschobenen Punkt des römischen Lebens angesehen werden kann. Daß am Vorabend der Varusschlacht etliche Stellen außerhalb der römischen Besatzungszone unter römischer Kontrolle waren, belegt außer anderem auch eine Erwähnung von Cassius Dio (56, 18, 1), laut der die Römer schon gewisse Gebiete in der Germania beherrschten, keineswegs jedoch das gesamte Territorium, sondern nur jene Gebiete, die gerade hie und da durch die Römer erobert wurden.

Für eine endgültige Lösung der Frage, ob das Vorkommen der römischen Fibeln vom Typ Alesia oder Aucissa nördlich der mittleren Donau auf das Konto der starken kulturellen und zivilisatorischen Beeinflussung seitens Rom und Noricum geht, oder ob es sich um die Spuren der augusteischen militärischen Kampagnen handelt, stehen also eindeutige Angaben zur Zeit noch aus. Über die wirklichen Ursachen läßt sich umsomehr spekulieren, als die Aucissafibeln im provinzialrömischen Milieu noch bis in die zweite Hälfte des 1. bzw. bis zum Anfang des nachfolgenden Jh.s vereinzelt in Gebrauch geblieben waren, worauf die stratifizierten Funde aus Pannonien hinweisen (Berecz 1990, 87, Abb. 1, 1-3; s. auch Riha 1994, 101 f.). Solche Funde lassen sich daher ebenfalls als Niederschlag einer späteren Militärkampagne in Betracht ziehen. Auffallend ist jedenfalls der relative Mangel an charakteristischen Ausrüstungsgegenständen und Waffenteilen im behandelten Gebiet, die einen massiven augusteischen oder anderen frühen Militäreinsatz überzeugend bestätigen könnten. Der oft in diesem Zusammenhang zitierte Silbersporn von Bratislava, der eher norischer Herkunft ist (Bockius 1991, 509, Abb. 5,2; Völling 1992, 398 f., Abb 16), muß nicht unbedingt mit dem römischen Militär in Verbindung gebracht werden. Die bislang völlig vereinzelten Neufunde aus Bratislava-Devin (nach der Information von K. Pieta) müssen erst eingehender publiziert und beurteilt werden.

Die Behandlung der frühen römischen Ausrüstungsfunde nördlich von Carnuntun wäre jedoch unvollständig, ohne die Erwähnung einer Beschlägplatte von einem Cingulum aus Mušov-Neurissen (Abb. 36, 5). Sie wurde aus dünnem, getriebenen Bronzeblech hergestellt, mit konzentrischen Rillen in der Mitte verziert und mit Spuren von Verzinnung. Angeblich wurde sie in der Fundamentrinne des Gebäudes mit der Apsis gefunden (Bálek/Šedo 1996, 407, Abb. 7,3), nach einem anderen Bericht (Bálek/Šedo 1994, 168) soll sie in einem Ofen gelegen sein.

Ein Blick auf das Fundmaterial aus römischen Anlagen des 1. Jh.s. lehrt uns, daß den entsprechenden Beschlägen eine breitere chronologische Einordnung zukommt. Sie gehören zwar zu den charakteristischen frühkaiserzeitlichen Ausrüstungstypen, einer großen Beliebheit erfreuten sich jedoch ebenfalls in der tiberisch-claudischen bis flavischen Periode, wobei eine längere Verwendung sich nicht ausschließen läßt (Ulbert 1969, 40, taf. 27, 1-5; Taf. 54, 2-4; Frere/St. Joseph 1974, 50, Abb. 27, 32; Schönberger 1978, 172, 207; Bishop/Coulston 1993, 96f.). Aus der Sicht eines gewissen räumlichen Zusammenhangs dieses Stückes mit den Aucissafibeln spricht doch vieles dafür, daß an dieser Stelle eine frühkaiserzeitliche Militäraktivität tatsächlich stattgefunden haben könnte. Immerhin warnt jedoch im Falle von Neurissen die schon erwähnte völlige Absenz augusteischer Fundmünzen davor, vorzeitige Schlüsse zu ziehen und vor allem die einzelnen Befunde und Baustrukturen als zweifellos aus augusteischer Zeit stammend anzunehmen.

Andererseits ist jedoch die Möglichkeit, daß das Gebiet entlang der Bernsteinstraße nördlich von Carnuntum bis zur Trnavaer Lößtafel während der spätaugusteisch-tiberischen Periode in der Interessenssphäre der Römer und in gewisser Weise unter ihrer Kontrolle war, sehr wahrscheinlich und geht schon daraus hervor, daß die Gefolgschaften der markomannischen Könige Marbod und Katwalda nur wenig später unter römischer Patronanz hierher umgesiedelt werden konnten.

Mit den hiesigen, bisher verschleierten und durch das Vorkommen der augusteischen Typenskala gegebenen Anzeichen, entweder für die frühe römisch-norische Einflußnahme auf die kelto-dakischen Bevölkerungsreste oder für den frühen römischen militärischen Einsatz, öffnete sich jedenfalls ein neuer Problemkreis, der in der mährisch-österreichisch-slowakischen Archäologie vorzugsweise in der Zukunft gelöst werden muß.

b) Die Funde der römischen Ausrüstungsgegenstände aus dem 2. Jh.

Nicht ohne Bedeutung sind bei der Suche nach Spuren von römischen Militärkampagnen der späteren Zeit wiederum die Kleinfunde, vor allem die Funde der römischen Ausrüstungsgegenstände, die im Gebiet nördlich der mittleren Donau getätigt wurden.

Die verläßlichste Ausgangsbasis für die chronologische Einordnung der verschiedenen Ausrüstungs und Waffentypen aus diesem Raum bilden die chronologisch genau bestimmten Entsprechungen aus den umfangreichen Fundansammlungen von Iža und Mušov Burgstall.

Weil die Fundmaterialien von beiden Fundstellen schon vorläufig publiziert wurden(Rajtár 1996; Tejral 1994b; Musil 1997) und die eingehende Analyse der reichhaltigen Ansammlung von Ausrüstungsgegenständen aus dem Burgstall bei Mušov im Rahmen der zusammenfassenden Publikation vorbereitet wird, wollen wir uns an dieser Stelle nur mit einigen Aspekten des Befundes begnügen.

Die Sonderstellung der hier gefundenen Militaria beruht darauf, daß sie häufig aus absolutchronologisch besonders gut datierten Situationen stammen, deren Aussagekraft durch

die zeitlich beschränkte Dauer beider Anlagen und, wie die neuen Grabungen am Hang des Burgstallberges darauf hinweisen, durch die günstige stratigraphische Lagerung der verläßlich datierbaren aufeinander folgenden Schichten, unterstrichen wird. Somit bieten beide norddanubischen Anlagen eine erwünschte Hilfe für die detaillierte Chronologie römischer militärischer Ausrüstungsgegenstände der gesamten sog. mittleren Kaiserzeit.

Während die chronologische Einsetzung des reiches Fundbestandes aus dem Holz-Erde-Lager in Iža, die durch zahlreichen Münzbefund untermauert wird, sich angeblich zwischen den Jahren 175 – 179 n. Chr. (Rajtár 1992, 155 f.) bewegt, umfassen die zahlreichen Funde vom Burgstall wahrscheinlich die Zeit beider römischen Expeditionen gegen die Germanen und lassen sich grob in das ganze siebte Dezenium des 2. Jh.s einsetzen (Abb. 38,1-4; Abb. 39-40; Abb. 41,6-7).

Bedeutsame chronologische Angaben bieten auch die römischen Bestattungen aus dem kleinen Gräberfeld von Radvaň nad Dunajom–Žitava, das am linken Donauufer liegt und mit römischen Besatzungstruppen in Zusammenhang gebracht werden kann (Hüssen/Rajtár 1994, 220, Abb. 6). Die Münzbeigaben aus dem Grab 3 und 6, ein As von Marcus Aurelius für Lucius Verus (Dezember 162 – Herbst 163) und ein weiterer As desselben Kaisers (Dezember 164 – August 165) geben einen Terminus post quem für eine Reihe der charakteristischen Typen, die nicht nur in den Festungen von Iža oder Burgstall in Gebrauch waren, sondern auch mehrere Entsprechungen aus verschiedenen Fundstätten nördlich von Carnuntum besitzen (Abb. 42).

Eine wichtige Ansammlung römischer Waffen und Ausrüstungsfunde, die mit den Aktivitäten der römischen Armee in der späten antoninischen Periode verbunden werden können, stammen z.B. auch von der Anhöhe von Stillfried an der Terrasse des Marchflusses (Urban 1985, Abb. 6,1-5; Windl 1990, 70f., Abb. 15). Wie schon erwähnt, könnte diese Stelle während der Markomannenkriege als militärischer Stützpunkt gedient haben. Außer den Bruchstücken der bronzenen *lorica squamata*, zählen hierher auch der Helmaufsatz und die Wangenklappen eines Helms wahrscheinlich vom Typ Niederbieber, ein bronzenes Schwertortband ungef. vom Typ Novaesium (Abb. 41, 1-5), ein römischer Militärdolch (*Pugio*), ein großes Fragment eines eisernen Schuppenpanzers, der jenem vom Burgstall (Abb. 41,7) fast völlig gleicht u.a.

Es besteht auch deutlich Bedarf, die auffällige Konzentration römischer Ausrüstungsgegenstände, die aus den relativ zahlreichen Fundstätten im norddanubischen Niederösterreich, vor allem am rechten Marchufer, z.B. aus Bernhardsthal, Drösing, Palterndorf, Ringelsdorf, Waltersdorf u.a. stammen, allgemein zu klären (Adler/Nebehay 1990, 217f., Fig. 801-802, 836, 841; Nebehay/Stuppner 1990, 239f, fif. 1323-1326; Stuppner 1991a, 239, Fig. 988; 1991b, 248f., Fig. 1129, 1139, 1173; 1992a, 281f., Fig. 635, 653, 660, 670, 673-674, 700; 1992b, 283f., Fig. 702-703, 714; 1992c, 305f., Fig. 1018, 1021, 1035-1036; Adler/Schuppler 1991, 245f., Fig. 1084-1085; Adler, 1992, 279f., Fig. 599; 1993, 478, Fig. 645, ders. 1995, 564, Fig. 698; Lauermann 1996, 698, Fig. 460-461 u.a.). Aus der topographischen Lage der einzelnen Funde geht klar hervor, daß sie sich in der Zone des intensivsten römischen Verkehrs während der Kriegserreignisse befinden. Davon zeugen auch die Entdeckungen der römischen Marschlager und anderer Objekte militärischer Art entlang des Marchflusses situiert, eine Kette, die im carnuntinischen Vorfeld beginnt und sich bis zum March-Thaya Zusammenfluß und weiter nach Südmähren fortsetzt (Engelhardstetten, Suchohrad, Stillfried, Bernhardsthal). Wie in Bernhardsthal, lassen sich offenbar an weiteren Stellen entlang des Marchflusses bis zum Zusammenfluß mit der Donau römische Erdwerke erwarten, die jedoch, wahrscheinlich wegen ungünstigen Bodenbedingungen durch Luftbildprospektion bislang nicht registriert werden konnten.

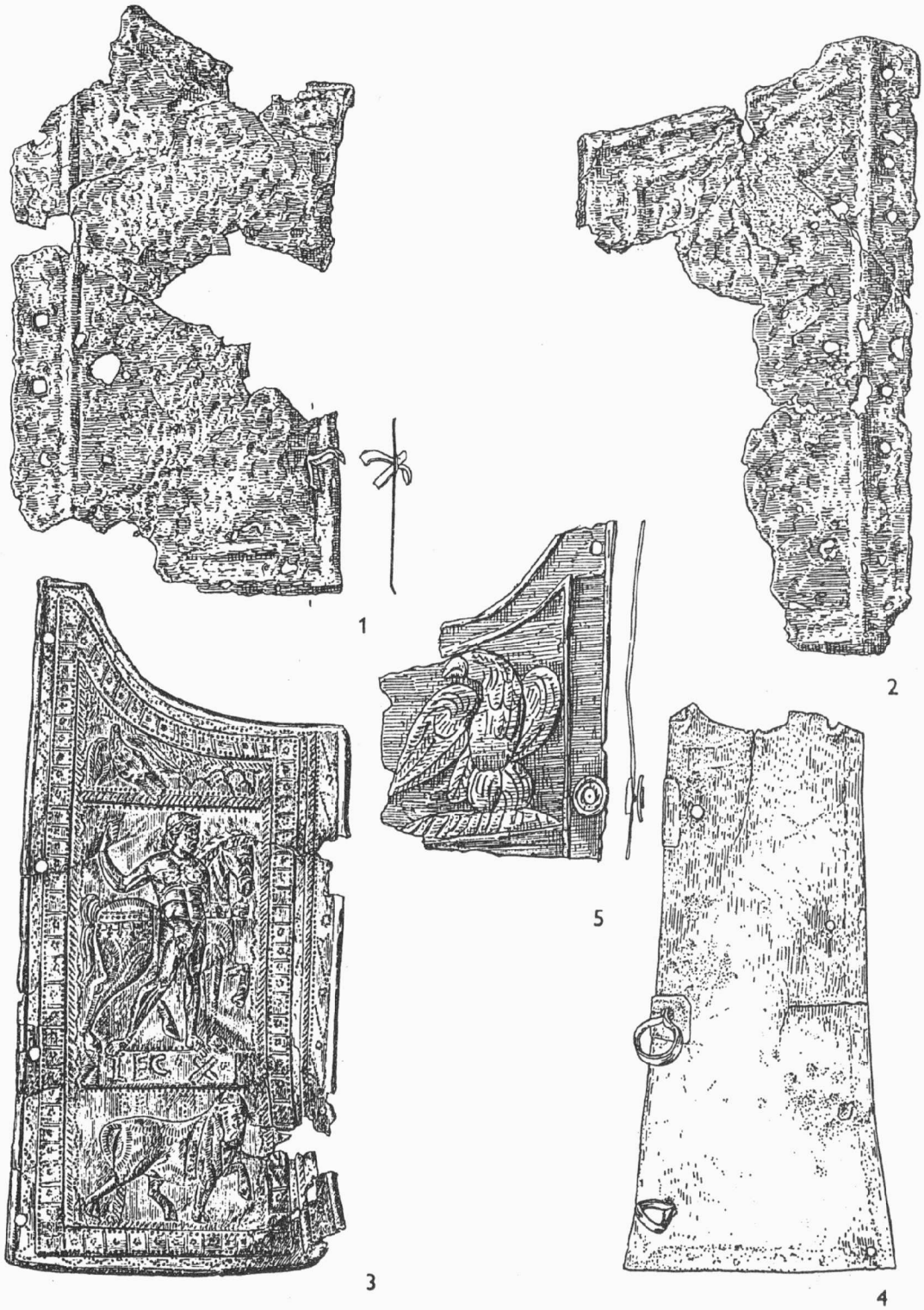

Abb. 38. Funde der Verbindungsplatten der lorica squamata nördlich von Carnuntum. 1-2 Mušov-Burgstall (Eisen); 3 Mušov-Burgstall (Bronze); 4 Mušov-Burgstall (Silber); 5 Enzersfeld (Bronze).

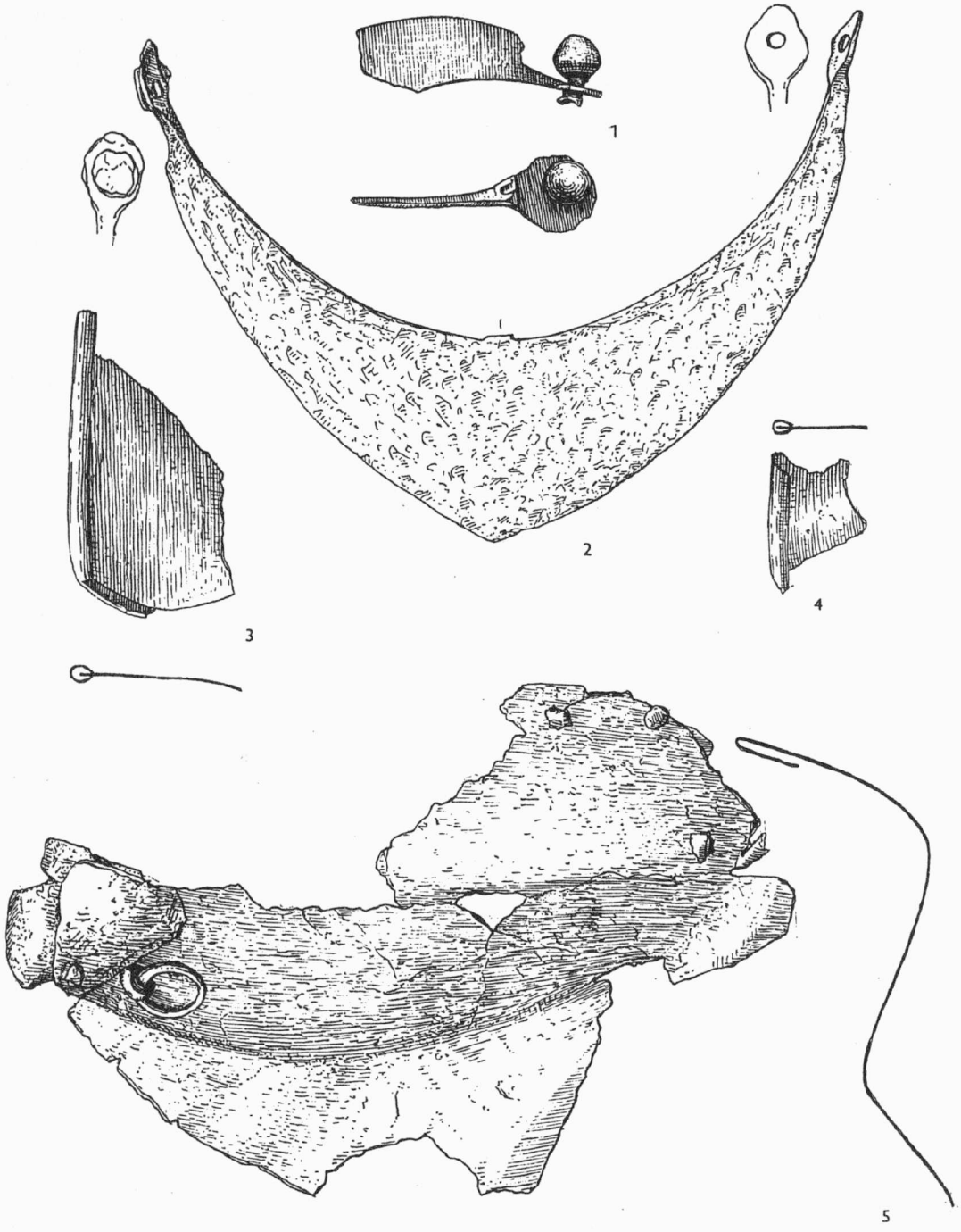

Abb. 39. Helmbruchstücke aus Mušov-Burgstall (1, 3-4 Bronze; 2, 5 Eisen).

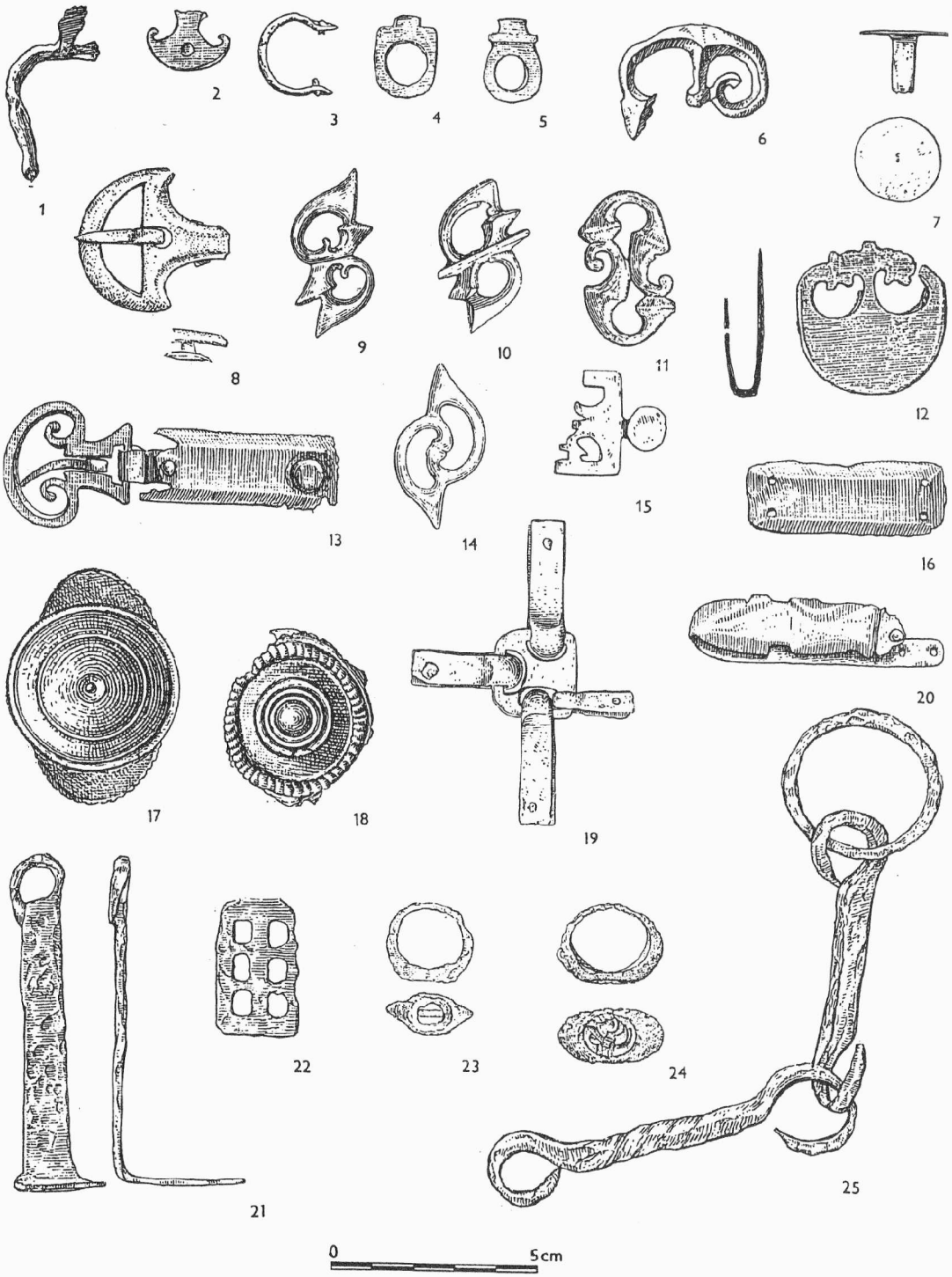

Abb. 40. Auswahl der Ausrüstungsbestandteile bzw. andere Kleinfunde aus Mušov-Burgstall.

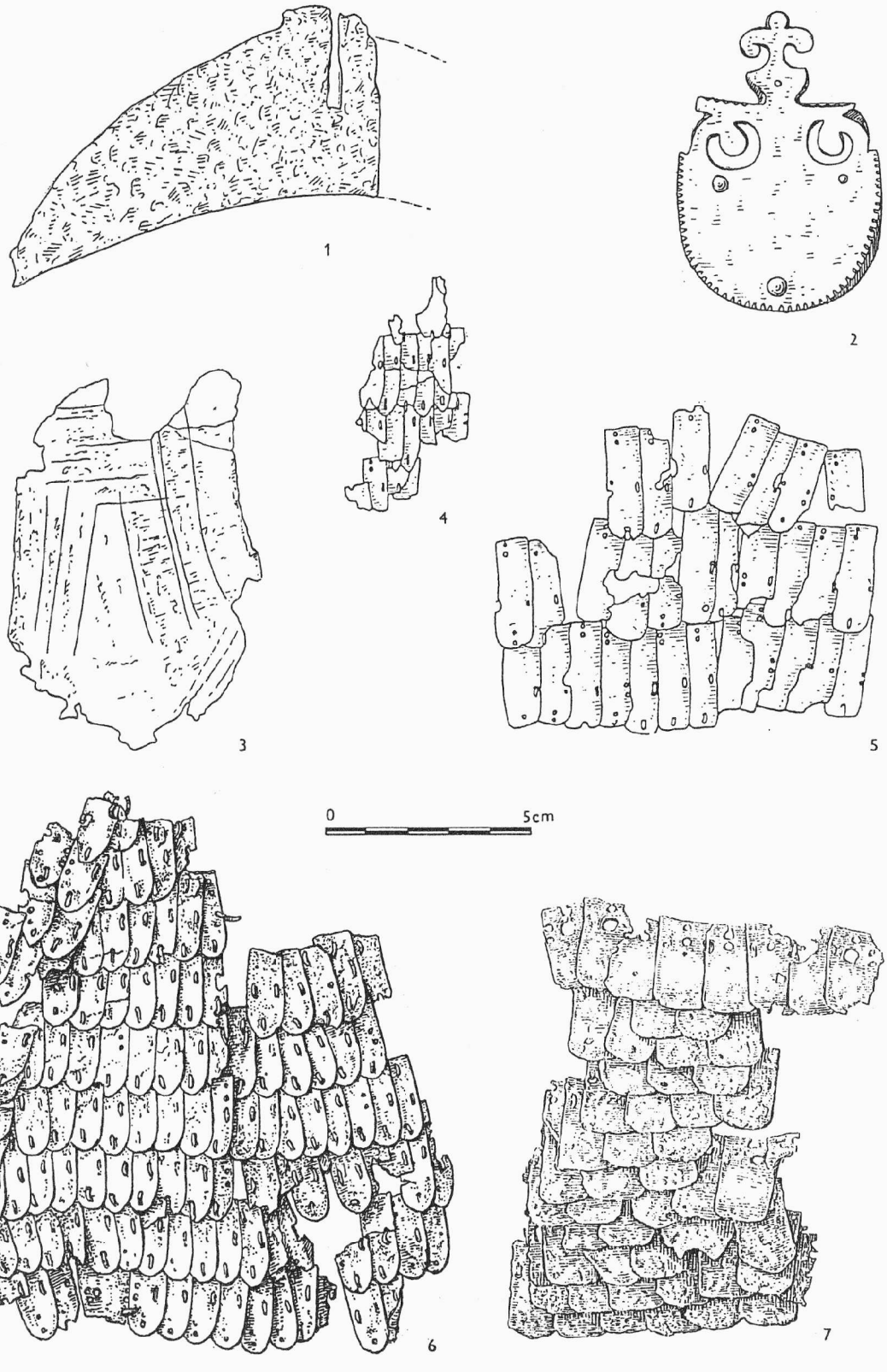

Abb. 41. Waffenbestandteile aus Stillfried (nach O. Urban) und Teile der Schuppenpanzer aus Mušov-Burgstall; 1-5 Stillfried (1 Eisen, 2-5 Bronze); 6-7 Mušov-Burgstall (6 Silber, 7 Eisen).

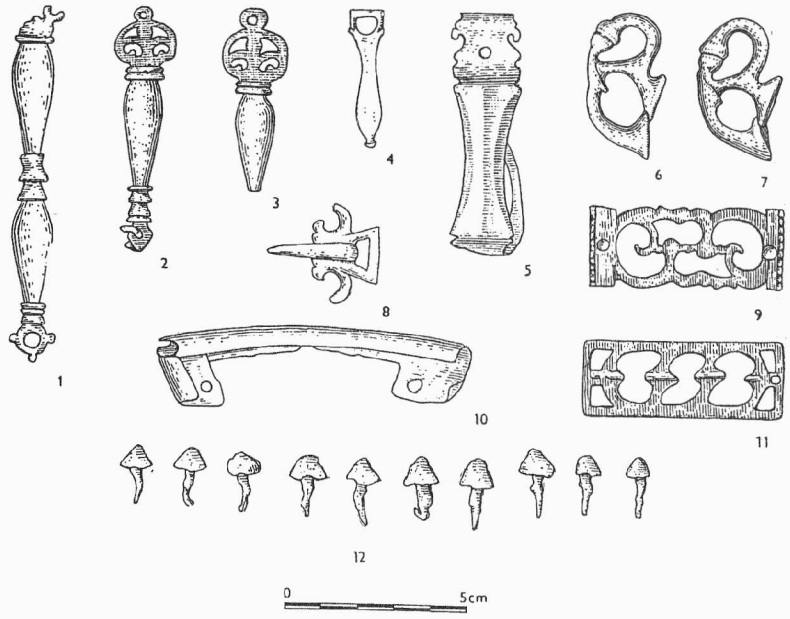

Abb. 42. Ausrüstungsbestandteile aus Brandgräbern in Radvaň n. Dunajom (nach C.-M.Hüssen und J.Rajtár).

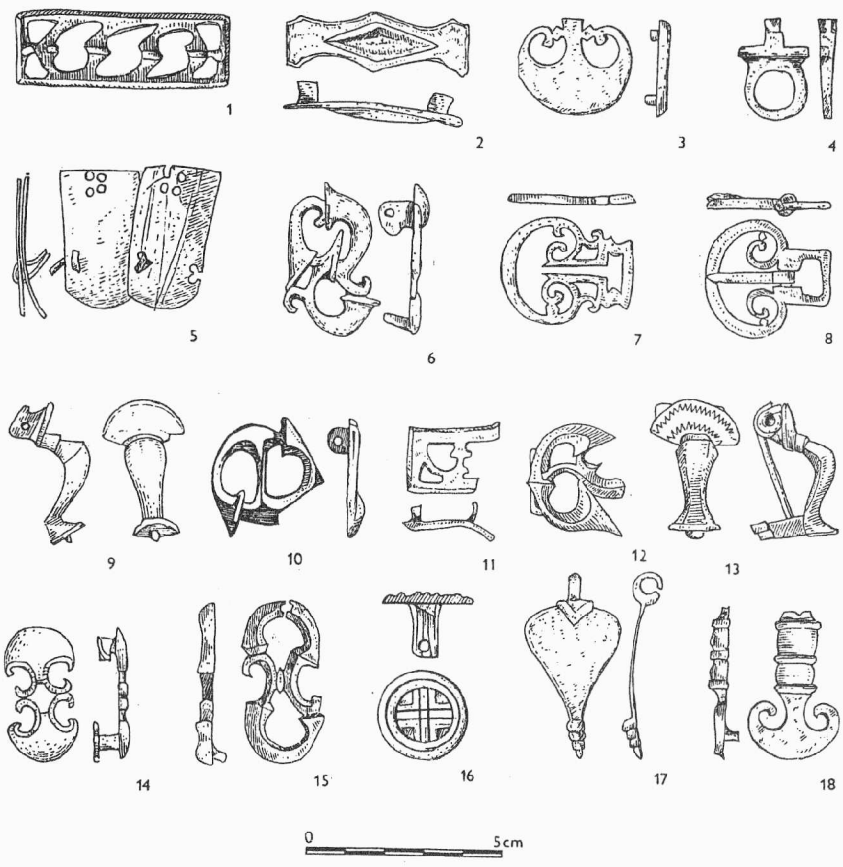

Abb. 43. Auswahl der Ausrüstungsgegenstände aus den Fundstellen nördlich von Carnuntum. 1 Drnholec; 2 Paltendorf; 3, 8-10, 13-15, 17 Ringelsdorf; 4-5, 7, 18 Bernhardsthal; 6 Waltersdorf; 11-12 Enzersfeld

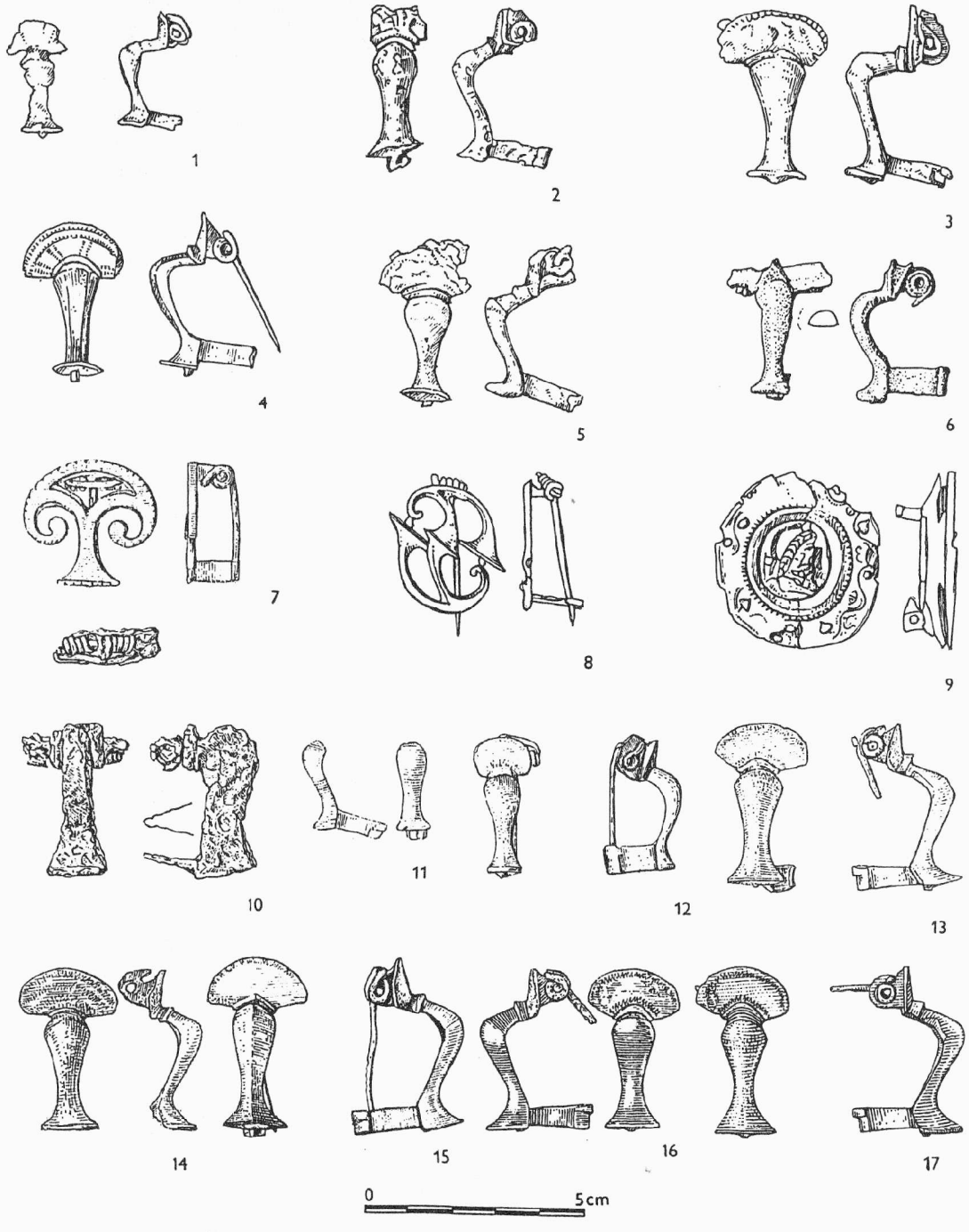

Abb. 44. Die datierten Fibelfunde aus dem Holz-Erde-Lager in Iža und Mušov vom Burgstall. 1-6, 8-9 Iža; 7, 10-17 Mušov-Burgstall.

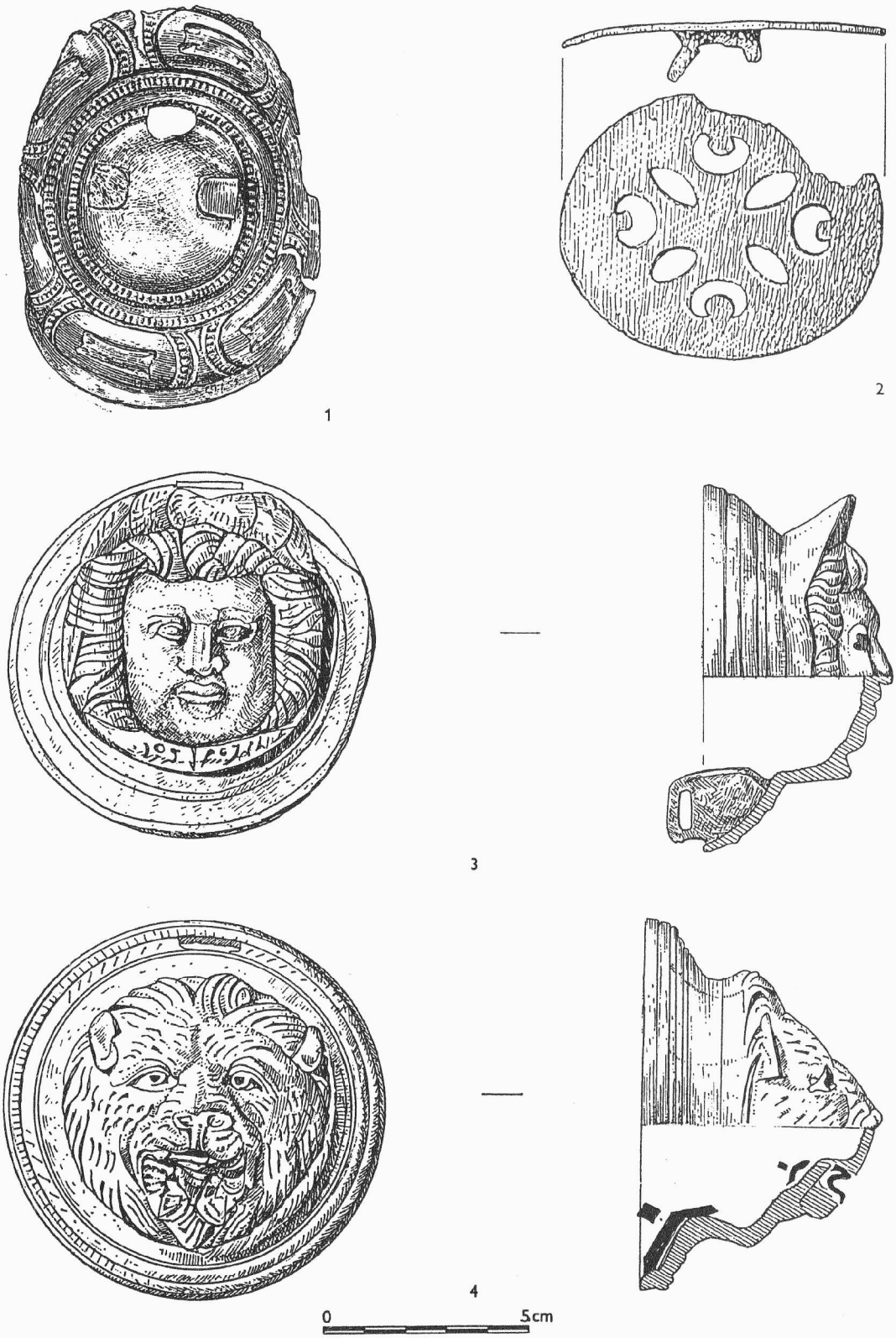

Abb. 45. Römische Auszeichnungen - dona militaria. 1 Mušov-Burgstall (Bronze); 3 Paltendorf (Bronze); 4 Waltersdorf (Bronze); 2 Balteusschließe aus Bernhardsthal

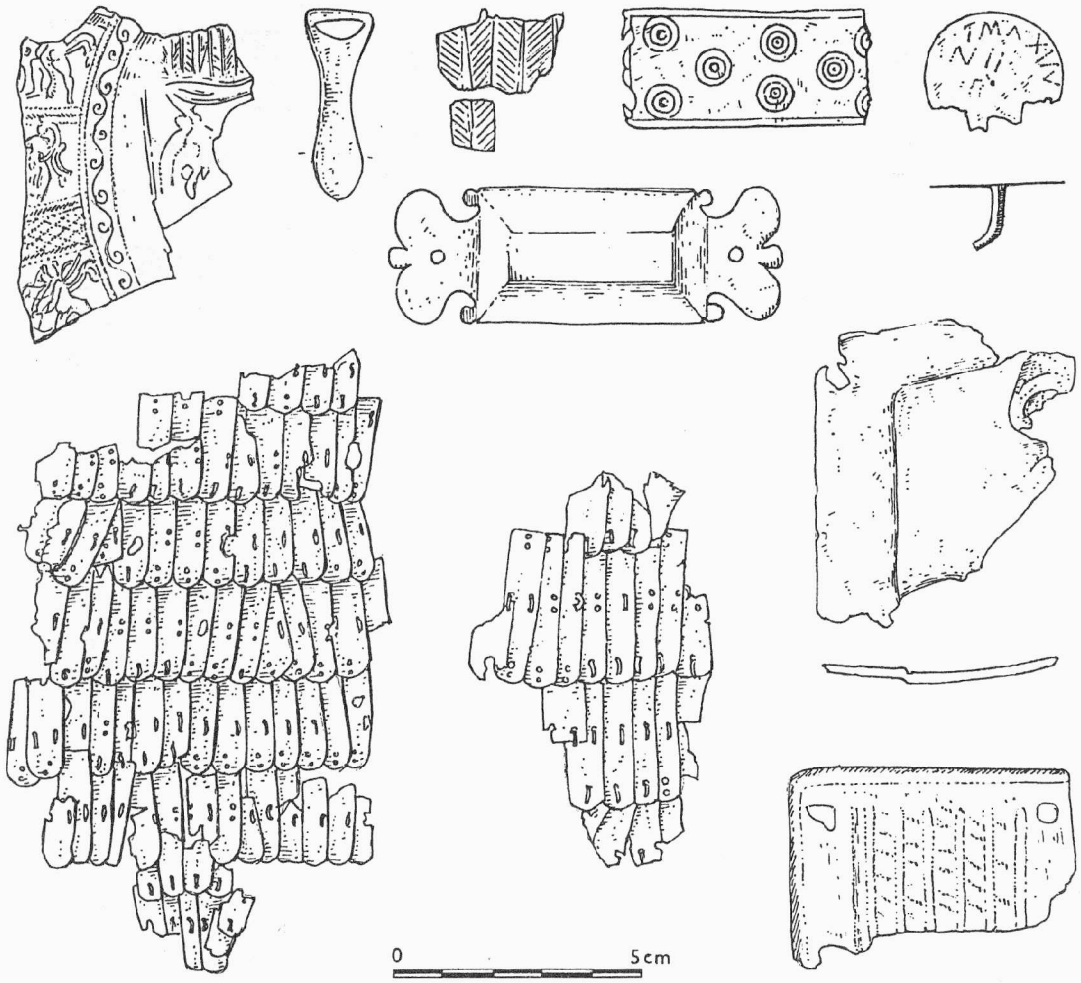

Abb. 46. Römische Waffenteile und Ausrüstungsgegenstände aus dem germanischen Grubenhaus in Cífer-Pác.

Das Fundmaterial aus den behandelten Fundstellen bietet eine ganze Skala von Ausrüstungstypen der antoninischen Periode. Unter den verschiedenen Cingulumbeschlägen und anderen Ausrüstungsbestandteilen befinden sich u.a. deltaförmige, trompetenförmige, längliche Stücke, Balteusschließen und weitere typische Formen (Abb. 43, 2-18; Abb. 45, 2). Auch die zweiteilige Riemenzunge eines Soldatengürtels sowie Schuppen einer *lorica squamata* konnten geborgen werden. Recht häufig sind die provinzialrömischen Kniefibeln anzutreffen, deren reichhaltiges Vorkommen in den römischen Festungen vom Burgstall bei Mušov und von Iža ihre Datierung in das späte 2. Jh. und ihre Verwendung als Bestandteil der römischen Dienstuniform bestätigt (Abb. 44). Interessante Funde stellen die bronzenen, mit Gesichtsmasken verzierten Phaleren aus Paltendorf und Waltersdorf dar (Abb. 45, 3-4), die, wie die Phalere von Mušov-Burgstall (Abb. 45, 1), zu den Auszeichnungen des römischen Militärs gehörten (Grünewald 1977). Ein Fragment einer reliefverzierten Verbindungsplatte einer lorica squamata wurde in der Umgebung von Enzersfeld entdeckt (Abb. 38,5), einer Fundstätte, die am linken Donauufer in der Zone liegt, die auf Grund von vertraglichen Abmachungen in den Jahren 172/174 von den Sueben geräumt werden mußte und wahrscheinlich durch das römische Militär besetzt war.

Außerhalb der römischen Militäranlagen zeichnen die Fundumstände der übrigen Beispiele dieses durch die Markomannenkriege geprägten Ausrüstungshorizonts ein spezifisches Bild. Während sie in den entfernten Gebieten der außerrömischen Zone, darunter auch in Böhmen, vereinzelt aus den, manchmal späteren germanischen Gräbern bekannt sind (Tejral 1994b, 49 f.), kommen sie im donausuebischen Fundmilieu, bis auf die zweiteilige Riemenzunge aus dem Königsgrab von Mušov, relativ häufig in den suebischen Siedlungsfunden vor.

Eine wichtige Stellung kommt in diesem Fall den Funden aus den germanischen Grubenhäusern in Cífer–Pác und Biely Kostol in der Südwestslowakei zu. Im ersten Fall befanden sich unter dem einheimischen keramischen Material charakteristische römische Ausrüstungsteile oder -fragmente. Neben dem länglichen Cingulum-Beschläg mit volutenartigen Motiven auf den Schmalseiten, einem Teil einer römischen Riemenzunge, einem kreisförmigen Beschläg mit einer die Nummer der Turma bezeichnenden Inschrift, Fragmenten eines bronzenen, punzverzierten und anderen Gegenständen, fand man hier auch Bruchstücke von zwei Schuppenpanzern, ein Fragment einer Verbindungsplatte einer lorica squamata und das Bruchstück einer Matrize aus Blei für die Anfertigung von Panzerverschlußplatten. Aufgrund der mitgefundenen fragmentierten Sigillataschüssel von Lezoux (zweite Hälfte des 2. Jh.s) und einer späten bronzenen Kniefibel mit Bügelkamm (etwa A. V 132) läßt sich annehmen, daß die Gegenstände irgendwann in der fortgeschrittenen zweiten Hälfte des 2. Jh.s in die Hände der Germanen gerieten. Der absichtlich abgehackte Teil der Bleimatrize spricht dafür, daß der Gegenstand sekundär benutzt wurde (Abb. 46). Alle Stücke können am ehesten als Beute betrachtet werden (Cheben/Ruttkay 1994, Abb. 42-43; Hüssen/Rajtár 1994, 220, Abb. 9). Sechs Bronzeschuppen von einem römischen Panzer befanden sich auch in der germanischen Hütte von Biely Kostol, die durch eine Bronzefibel etwa vom Typ A. II. 41 in dieselbe Zeit zu datieren ist (Hüssen/Rajtár 1994, 220, Abb. 8).

Weitere Beispiele römischer Ausrüstungsteile lassen sich aus mährischen Siedlungskomplexen anführen. In einem Grubenhaus von Skalice an der Svitava lagen eine große Panzerschuppe und eine römische Maurerkelle, in der Hütte Nr. V in Křepice wurde das Fragment eines knopfförmigen Beschläges gefunden, und vom Objekt Z-2 in Komořany stammt ein charakteristischer kreisförmiger Bronzebeschläg profilierter Form, der mehrere Entsprechungen in Inventaren der Limeszeit besitzt (Droberjar 1994, Abb. 3,3; 8, 1; 9, 1; 10; 10). Eine längliche bronzene Beschlägplatte mit durchbrochenem Trompetenornament, die in einem bisher nicht publizierten Objekt aus der Siedlung von Drnholec (Abb. 43,1) zum Vorschein kam (Jelínková 1981, 196, Abb. 4,5), entspricht dem allgemeinen Stil der mittleren Kaiserzeit und findet ihre besten Parallelen in den Provinzen vornehmlich in der zweiten Hälfte des 2. Jh.s.

Wie die germanischen Begleitfunde andeuten, stehen alle Fundkomplexe in einem engen Zusammenhang mit dem ausgeprägten schon oben erwähnten Siedlungshorizont, der sich durch zahlreiche Befunde sowohl im südmährischen als auch im südwestslowakischen Raum erkennen läßt und der hinsichtlich der bisher verwendeten germanischen Stufenchronologie zeitlich den Phasen B_2-spät bzw. B_2/C_1 zugewiesen werden kann. Demnach läßt sich voraussetzen, daß die meisten römischen Gegenstände militärischer Art, die in germanischen Siedlungsobjekten entdeckt wurden, während der Zeit der Markomannenkriege zusammengetragen worden waren. Dabei läßt sich kaum entscheiden, ob sie als Beute, Import oder Geschenke in das germanische Milieu gelangten. Die sekundäre Verwendung römischer Panzerteile und besonders der bleiernen Matrize in Cífer-Pác scheinen eher für die erste Möglichkeit zu sprechen.

Faßt man die Beobachtungen von römischen Ausrüstungsfunden aus dem

norddanubischen Raum, sowohl von den verläßlich datierten römischen Fundplätzen, als auch aus den germanischen Siedlungen bzw. Oberflächenfunde ohne Fundzusammenhang, die mehrere Interpretationen zulassen (s. oben), zusammen, so ergibt sich das Bild eines relativ einheitlichen Fundmilieus, in dem die Typenskala der antoninischen Epoche einwandfrei überwiegt (Bishop/Coulston 1993, 109 ff.). Eine weiträumigere Übersicht über das vergleichbare Fundmaterial zeigt uns die übliche militärische Ausstattung, die sich schwerpunktmäßig ab der Mitte des 2. Jh.s durchsetzte und nicht nur unter dem umfangreichen Fundstoff des obergermanisch-raetischen Limes sondern auch sehr häufig auf dem Boden der donauländischen Provinzen anzutreffen ist. Wegen ihrer chronologischen Einreihung, die sich auf Grund der stratifizierten Funde aus Mušov-Burgstall und Iža relativ verläßlich in die zweite Hälfte des 2. Jh.s, bestimmen läßt und ihrer Fundstrenung, die mit dem Operationsgebiet der römischen Armee gleichgesetzt werden kann (Abb. 47), neigt man zur Annahme, daß die meisten erwähnten Funde direkt mit den römischen militärischen Aktivitäten und Truppenbewegungen des römischen Militärs während der Markomannenkriege engstens zusammenhängen.

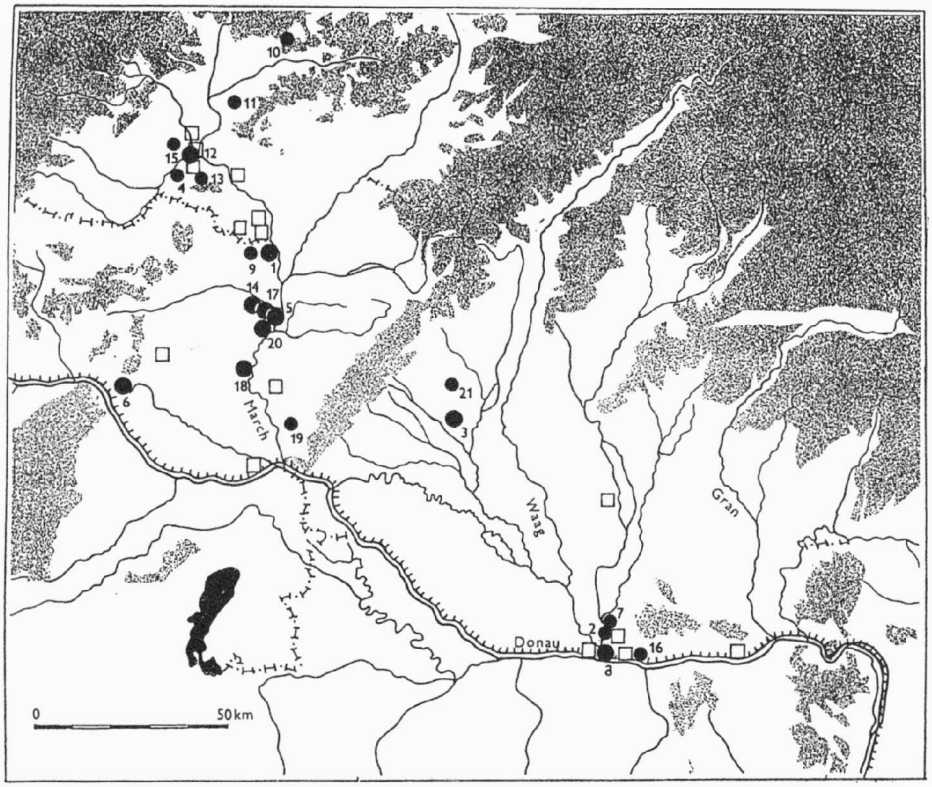

Abb. 47. Fundstreuung der römischen Waffenteile und Ausrüstungsgegenstände nördlich von Carnuntum. 1 Bernhardsthal, Einzelfunde; 2 Chotín, Einzelfunde; 3 Cífer-Pác, germanisches Grubenhaus; 4 Drnholec, germanisches Siedlungsobjekt; 5 Drösing, zahlreiche Einzelfunde; 6 Enzersfeld, zahlreiche Einzelfunde; 7 Hurbanovo, Einzelfunde; 8 Iža, Holz-Erde-Lager; 9 Katzelsdorf, Einzelfund; 10 Komořany, germanisches Grubenhaus; 11 Křepice germanisches Grubenhaus; 12 Mušov, römische Militärbasis; 13 Mušov „U sv. Jana", Brandgräberfeld?; 14 Paltendorf, Einzelfunde; 15 Pohořelice Nová Ves-Einzelfund; 16 Radvaň nad Dunajom, römische Brandgräber; 17 Ringelsdorf, mehrere Einzelfunde; 18 Stilfried, mehrere Einzelfunde; 19 Stupava, römische Anlage; 20 Waltersdorf, mehrere Einzelfunde; 21 Zeleneč, germanisches Grubenhaus. Leere Viereckе: römische Marsch- oder Feldlager.

Die Bedeutung der heute schon zahlreichen Beispielen dieser Ausrüstungsmode aus den chronologisch eng bestimmten Fundstellen im norddanubischen Raum liegt darin, daß sie einen Fundhorizont der Markomannenkriege abzeichnen, in dem sich einzelne Typen widerspiegeln, die bei der römischen Armee in der Kriegszeit in Verwendung standen.

c) Bemerkung zum Fürstengrab von Mušov

Es ist bestimmt nicht überflüssig, im Folgenden das berühmte Königsgrab von Mušov eingehender zu erwähnen, das zu den interessantesten Entdeckungen in letzter Zeit gehört, die in unmittelbarer Nachbarschaft der römischen Befestigung am Burgstall getätigt wurden. Hinsichtlich der Tatsache, daß das Thema schon mehrmals vorläufig behandelt wurde (Peška/Tejral 1990; Peška 1991; Böhme 1991; Tejral 1993, 424ff.; 1995 u.a.) und eine erschöpfende Veröffentlichung im Rahmen einer breiteren internationalen Zusammenarbeit mit dem Römisch-Germanischen Zentralmuseum in Mainz in Vorbereitung steht, beschränken wir uns an dieser Stelle nur auf einige Bemerkungen zu neuen Fragestellungen.

Inzwischen hat sich nämlich gezeigt, daß mit der Interpretation des Befundes mehrere Probleme verbunden sind. Die Diskussion konzentriert sich zur Zeit auf zwei Hauptfragen. Die erste, die für die historische Deutung des Grabes eine erstrangige Rolle spielt, ist die Datierung der Grablegung. Die zweite betrifft die Erklärung der auffälligen Zusammensetzung des Inventars, das chronologisch deutlich auseinanderliegende Gruppen von Beigaben enthielt.

Zum Unterschied von der ursprünglichen Vermutung, daß in der Grabstätte zwei zeitlich differente Beisetzungen ruhen könnten, schließt man sich zur Zeit der Meinung an, daß es sich um ein einmaliges Begräbnis handelt, das außer mit jüngeren, mit der Zeit der Grablegung zeitgenössischen, auch mit teilweise beschädigten oder reparierten, antiquierten Stücken ausgestattet worden war.

Wenngleich zu den neu aufkommenden Fragen in einem separaten Beitrag im Rahmen der vorbereiteten Veröffentlichung Stellung genommen werden wird, lohnt es sich zu erwähnen, daß die Analysen einiger Sachtypen die früher vorgeschlagene Datierung der Beisetzung in die zweite Hälfte des 2. Jh.s. - in die Zeit der Markomannenkriege - eher unterstützen. Dies betrifft vor allem die zahlreichen Sporenbeigaben, die eine enge typochronologische Verbindung mit den Inventaren der barbarischen Kriegergräber aufweisen, die teilweise in die Spätphase der Stufe B2, mehrheitlich jedoch in die Übergangsphase B_2/C_1 eingesetzt werden können und damit mit diesen Ereignissen zeitlich zu parallelisieren sind. Die definitive Antwort auf die Datierungsfragen ist jedoch von der allgemeinen Auffassung der germanischen und teilweise auch provinzialrömischen Chronologie der sog. mittleren Kaiserzeit abhängig, die aber eine Überprüfung erfordert.

Dem späten Zeitansatz scheint auch ein Teil der Bronzegefäßtypen nicht zu widersprechen. Ohne auf die Problematik der im Grab gefundenen Bronzegefäße näher einzugehen, die noch detailliert ausgearbeitet wird, entsprechen alle Merkmale der Gruppe von großen Bronzebehälter den Produkten der sog. III. Generation der Bronzegefäße nach Petrovszky (1993, 129 f.), die mit dem Horizont der gewellten Eimer zu vergleichen ist und im Barbaricum erst ab den Markomannenkriegen stärker zur Geltung kommt. Es ist auch nicht ohne Bedeutung, daß mehrere Fragmente eines, mit dem Gefäß mit Suebenattachen aus dem Grab 2 im unweiten Mikulov offensichtlich vergleichbaren, frühen Vestlandkessels zusammen mit einer Riemenzunge mit Schälchenende (Raddatz 1957, 88f., Typ J III) gefunden wurden, die ebenfalls in die Spätphase B2 oder mehrheitlich in die Stufe B_2/C_1 einzuordnen sind (Abb. 50). Auch der zweite große Bronzekessel, der einige formgleiche

Parallelen in Verwahrfunden des beginnenden, bzw. der ersten Hälfte des 3 Jh.s besitzt (Werner 1938, Taf. 108, 8; 119, 22; Miglbauer 1988; Taf. 40, 1), läßt sich in diese späte Bronzegefäßgruppe eingliedern (Abb. 48 2).

Eine späte Erscheinung stellt der riesige bikonische Bronzeeimer des Typs Eggers 42 mit Eisenhenkel und eisernem Umfassungsring unter dem Rand (Abb. 48, 3), dessen Parallelen im Fundmilieu der Bronzegefäßdepots der ersten Hälfte des 3. Jhs. nicht schwierig zu finden sind (Werner 1938, 262, Taf. 110, 1; Künzl 1993, 238f.), dar. Für eine relativ späte chronologische Einsetzung solcher Eimer im norddanubischen Gebiet spricht außer anderem der von einem ähnlichen Gefäß stammende eiserne Eimerhenkel mit Umfassungsring, der sich in einem germanischen Grubenhaus befindlichen Metalldepot in Hanftal (NÖ) vorfand (Sauer 1994, 269, Abb. 5,1). Die Zeit, in der das Grubenhaus aufgegeben und das Depot angelegt wurde, ist durch die Sigillatenfunde aus der Werkstatt Cerialis IV von Rheinzabern (Gruppe IIa nach Bernhard) in das ausgehende 2. oder anfängliche 3. Jh. relativ gut bestimmt. Nicht ohne Interesse ist dabei der aus demselben Depot stammende Fund eines großen massiven Eisenringgriffes, der aus einem dem zweiten Kessel von Mušov ähnlichen Gefäßes stammen könnte (Sauer 1994, 269, Abb. 4,9).

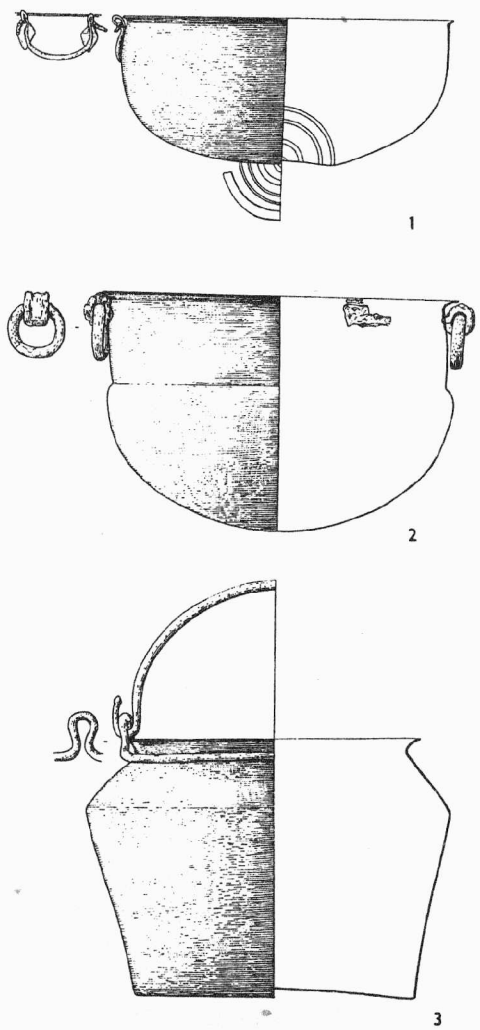

Abb. 48. Die „großen" Bronzegefäße aus dem Königsgrab von Mušov. M. ca 1 : 4.

Am besten ist diese relativ späte Einfuhrwelle durch ein weiteres, leider fragmentiertes Gefäß repräsentiert. Es handelt sich um den Unterteil eines Eimers mit drei kreisförmigen Lötspuren am Boden, die von drei ursprünglich kugeligen, bei den Eimern vom Typ Eggers 27-29 üblichen Füßchen stammen. Das Vorkommen der späten Eimer mit plumpen und vereinfachten Gesichtsattachen vom Typ Eggers 27-29 im Horizont der gewellten Eimer, anders gesagt in der Phase B_2/C_1, d. h. vornehmlich im letzten Drittel des 2. Jhs., ist im Raum nördlich der mittleren Donau mehrmals belegt (Tejral 1970, 1999).

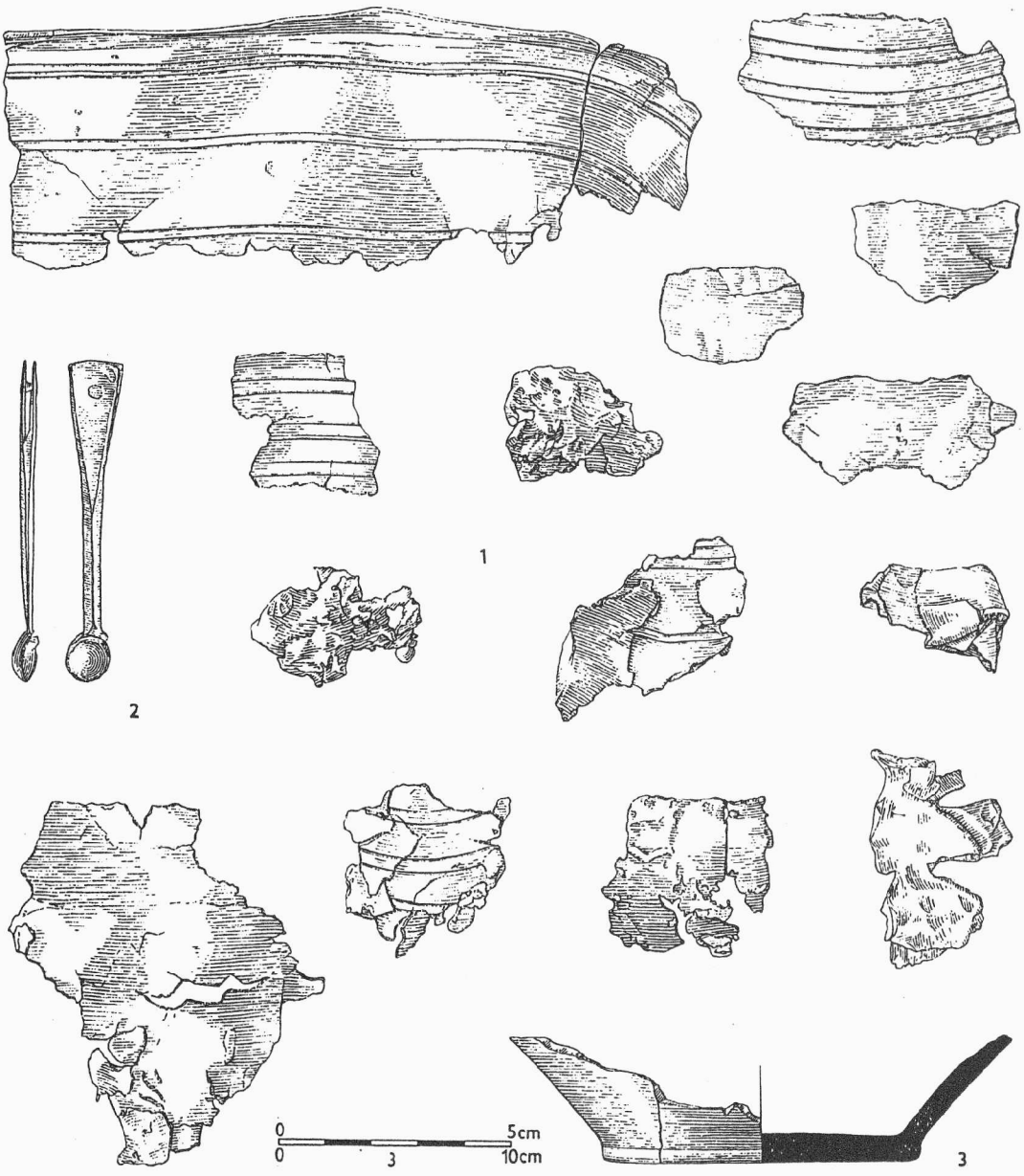

Abb. 49. Das Grab 2 von Mikulov mit den Resten des Bronzekessels.

Aus diesem Fundmilieu muß nicht auch die große aus Bronzeblech hergestellte bauchige Schüssel mit ursprünglich vier omegaförmigen beweglichen Griffen herausfallen (Abb. 48, 1). Für den einzigen erhaltenen und wahrscheinlich nächträglich angelöteten Griff steht der Griff einer der deformierten Schüsseln aus dem Grab 2984 aus Kietrz (Gedl 1988, 166; Abb. 39, c) zum nahen Vergleich, die zwar von einer Schale von geringeren Ausmaßen und eines etwas abweichenden Typs stammt, die Formgebung des Griffes und der trapezoiden Attaschen erinnern jedoch stark an jenen des Gefäßes von Mušov. Das angeführte Grab ist anhand der anderen Beigaben, vor allem der eisernen Fibel mit breitem bandförmigen Bügel am ehesten in die Übergangsphase B_2/C_1 zu datieren. Analogische Griffe und Attachen waren auf den Bronzegefäßen der III. Generation nach R. Petrovsky (1993, 129), nämlich auf einigen Varianten der steilwandigen Becken und Schalen üblich (Eggers 1951, 167, Typ 78, Taf. 8; Lund Hansen 1987, 87; Künzl 1993, 248 f., die Griffe der gewellten Becken sind stärker profiliert), womit sich eine spätere zeitliche Einsetzung des Griffes von Mušov weiter bestätigen läßt. Weil der Stück anstelle älterer Handhaben sekundär angelötet wurde, kann eine frühere Datierung des Schüsselkörpers, vermutet werden.

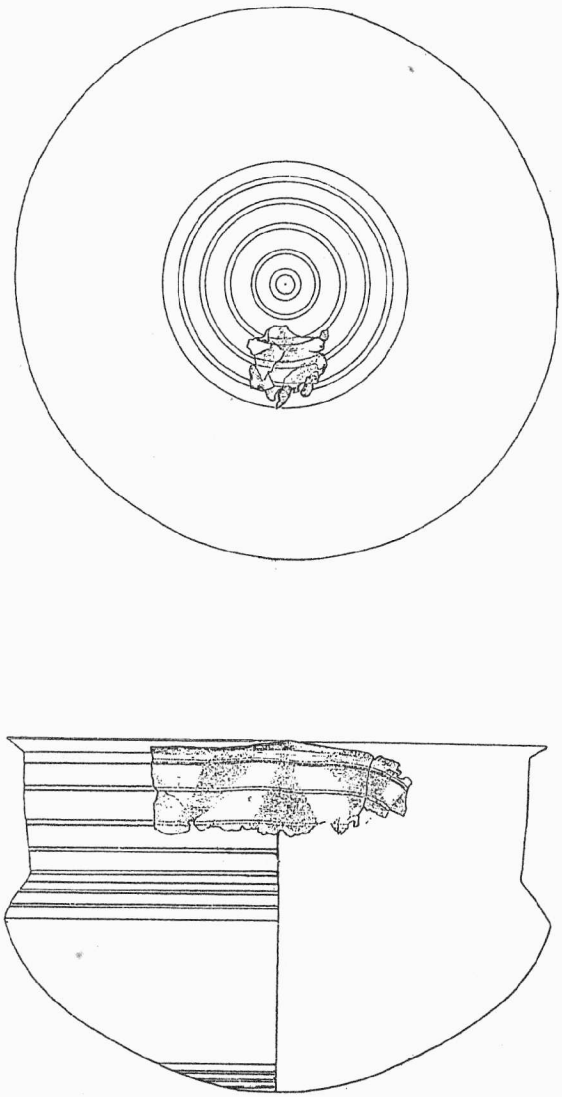

Abb. 50. Der Kessel mit Germanenbüsten im Vergleich mit den Kesselresten aus dem Grab 2 in Mikulov. M. ca 1 : 4

Im Zusammenhang mit der Bronzegefäße muß noch eine beachtenswerte Beschaffenheit des Inventars von Mušov erwähnt werden. Lassen wir die meisten, nur sehr breit datierbaren Gläser und die provinzialrömische Keramikware außer Acht, so fällt auf den ersten Blick ins Auge, daß besonders unter den sog. römischen Metallimporten oder anderen Prestigegütern, wie z. B. den latčnezeitlichen Feuerböcken, eine klare typochronologische Kluft gähnt, die sich mit den im Grab vorliegenden Fundtypen der Metallgefässe nicht überbrücken läßt. Die ältesten Funde sind der vorläufigen Analyse nach, wie wir erwähnt haben, spätestens in die augusteisch-tiberische Periode bzw. in die erste Hälfte des 1. Jh.s datierbar, wogegen die jüngsten vornehmlich in die zweite Hälfte des 2. Jh.s fallen. Merkwürdigerweise sind hier keine Metallgefäße vertreten, die sich ab der Mitte des 1. Jh.s durchzusetzen begannen und im Mitteldonauraum sehr häufig zur Geltung kommen. Besonders augenscheinlich zeichnet sich diese Lücke im Vergleich mit dem Formenschatz der aufwendigen Gräber der ersten Hälfte des 2. Jh.s ab, die sowohl im norddanubischen Gebiet, als auch auf dem Boden Pannoniens einen Überfluß an Importgütern aufweisen, die spätestens ab flavischer Zeit die Mode beherrschten und des öfteren in Gallien hergestellt worden waren, wie die späten Kasserollen der III. Phase nach Petrowszki, Service vom Typ Canterbury, Schüsseln von Typ Eggers 100-101, Eimer vom Typ Vysoká-Dollerup, zahlreiche Kannen und Krüge mit gegliedertem Körper und reliefverziertem Henkel (Radnóti 1938, 159 f.; Bónis 1981, 112 f.) u.s.w. Das Fehlen eines jedweden Beispiels dieses im mittleren Donauraum sich außergewöhnlich stark durchsetzenden Fundmilieus, das nördlich von Carnuntum in den reichen Gräbern von Vysoká, Zohor, Neu Ruppersdorf, Rothenseehof u.a. üblicherweise vorkam, wirft mehrere Fragen auf.

Ob diese Erscheinung zufällig ist, oder andere Ursachen dahinterstehen, wie die absichtlich ausgeübte Auswahl der antiquierten, teilweise nachträglich reparierten Prestigegüter zwecks Legitimierung des Bestatteten als Nachfolger einer alten Fürsten-oder Königsfamilie, die den Römern treu ergeben war, läßt sich jedoch, ohne eine Reihe weiterer, eingehenderer, auf die Spezifiken der donausuebischen Entwicklung schon von Anfang an ausgerichteten Forschungen nicht beantworten.

Wenngleich die späteste Gruppe der Bronze- gefäße aus dem Königsgrab von Mušov mit dem reichhaltigen Horizont der gewellten Eimer, deren Schwerpunkt in den Gräbern erst in die Zeit nach den Markomannenkriege fällt, nicht zeitlich unbedingt gleichgesetzt werden muß, so deutet ihre Auswahl, der Importphase B2 gegenüber, nicht nur auf einen Wechsel des Geschmacks, sondern auch auf eine Veränderung der Versorgungszentren, die erst nach der Mitte des 2. Jhs. stattgefunden haben könnten.

Das Vorkommen eines zweiteiligen Riemenendes eines Soldatengürtels (Tejral 1993, Abb. 47,6) unter dem Satz der Riemenzungen im Inventar des Grabes muß ebenso in einem ursächlichen Zusammenhang mit den römisch-germanischen Kontakten während der Markomannenkriege angesehen werden. Diese Überzeugung geht vor allem daraus hervor, daß gerade in diesen Jahren die römischen militärischen Ausrüstungsgegenstände und Utensilien im norddanubischen Raum zum erstenmal in überwältigender Menge erscheinen. Während vor dieser Zeit, bis auf vereinzelte Schwerttypen in germanischen Gräbern, römische Militaria unter den suebischen Funden überhaupt sehr selten vorkommen, so sind die in die siebziger Jahren gut datierbaren Bestandteile der römischen Waffen und Ausrüstungen nicht nur in Befunden aus den römischen Festungen, wie in Iža oder Mušov und in den römischen Soldatengräbern von Radvaň zahlreich vertreten, sondern lassen sich, vielleicht als Beute, auch von mehreren germanischen Grubenhäusern anführen (Hüssen/Rajtár 1994; 220, Abb. 8-9; Droberjar 1994, 184f., Tejral 1994a, 47f.). Recht häufig konzentrieren sich diese Funde, unter denen auch die zweiteiligen Riemenenden nicht fehlen, in einem Streifen entlang des unteren Marchflusses, also an Strecke der wichtigen nach

Norden führenden Verbindungsstraße, sowie am linken Donauufer (Enzersfeld), wo die römischen Aktivitäten oder sogar eine Art der Besatzung mit Recht vorausgesetzt werden kann (s. die Marschlager).

Nehmen wir die zeitliche Einsetzung der spätesten Beigaben im Grab und somit die Datierung der Grablegung am wahrscheinlichsten irgendwann in die Zeit um die Markomannenkriege an, umso auffälliger erscheint die topographische Lage des Grabes, das ursprünglich auf einem Gipfel in etwa 180 m Meereshöhe, innerhalb der von den Römern durch einen Langgraben abgesperrten Fläche am Igla-Thaya-Zusammenfluß, gelegen war. Der räumliche Zusammenhang mit den verläßlich antiken Befunden und Erscheinungsformen weist auf enge kulturelle, bzw. politische Verbindungen der Person, die hier begraben wurde, mit dem römischen Milieu hin. Entsprechend dazu deutet die Ausstattung mit den charakteristischen provinzialrömischen Beigaben, wie z.B. mit einer großen, zweischnabeligen Bronzelampe, Silberlöffeln, medizinischen Instrumenten einschließlich eines Reibsteines, mit einem Kästchen mit silbervergoldetem und reliefverziertem Beschläg u.a., eine teilweise Übernahme der provinzialrömischen Totenrituale an. Den ursprünglichen provinzialrömischen Jenseitsvorstellungen entspricht auch die Beigabe von Einrichtungsgegenständen oder des Mobiliars, die in den germanischen Fürstengräbern, besonders in der Lubsow-Lubieszewo Gruppe, bislang fehlte.

Die kompletten Sätze der zahlreichen Glasgefäße, meistens prismatischer Flaschen und des keramischen Geschirrs erinnern sehr stark an die provinzialrömischen reichen Gräber auf dem Boden Pannoniens, sodaß sich eine enge kulturelle Verbindung kaum bezweifeln läßt, wobei diese Erscheinung aus den Fürstengräbern der älteren Kaiserzeit außerhalb der römischen Grenzen überhaupt nicht bekannt ist. Das alles zeigt uns ein Bild der Ausstattung eines germanischen „nobilis", der schon teilweise romanisiert war.

Andererseits kann man aus der Zusammenstellung des Grabinventars, vor allem aus den repräsentativen Waffenbeigaben, ablesen, daß in diesem Grab nicht nur ein Mitglied der vornehmsten germanischen Nobilität beigesetzt worden war, sondern auch der erste Krieger des Stammes, in dessen Händen sowohl die erbliche Würde des Stammeskönigs, als auch die Macht des Heerführers oder Oberbefehlshabers vereinigt war.

Die eigenartigen Züge des Grabinventars führten zur Annahme, daß es sich um ein Haupt der prorömischen Partei gehandelt habe, das sich die römische Gunst und Unterstützung verdient hatte und dadurch in die römischen Machtstrukturen teilweise miteinbezogen worden war. Man dürfte sogar daran denken, daß es sich um die Sepultur eines romfreundlichen Königs gehandelt haben könnte, der in der Zeit der Markomannenkriege möglicherweise von den Römern selbst auf den Thron gehoben worden war.

Zusammenfassung

Alle diese und weitere Probleme, die sich um die neuen Entdeckungen im Gebiet nördlich der Donau häufen, sowie die Hauptfrage ihrer historisch-kulturellen Deutung im Rahmen der norddanubischen Entwicklung, verdienen jedoch eine ausführlichere Besprechung, die auch weitere Besonderheiten der norddanubisch-suebischen Befunde berücksichtigen sollte. Besonders wünschenswert wäre es, bei der Beurteilung des allgemeinen Romanisierungsprozesses in diesem Raum die Beziehungen zum norisch-pannonischen Gebiet mit einzubeziehen. Es läßt sich auch hoffen, daß durch die vorbereitete endgültige Ausarbeitung des Grabfundes in Mušov ebenfalls viele bisher offene Fragen eingehender beantwortet werden können.

Als Ergebnis dieses Beitrages können wir folgendes zusammenfassen: Die einzigen

sicheren Belege der Bautätigkeit der römischen Armee bieten, außer den Befestigungsanlagen in der Umgebung von Mušov (Mušov-Burgstall, Mušov-Neurissen) und dem Holz-Erde-Lager am linken Donauufer bei Iža in der Südslowakei, vor allem heute schon mehrere Marsch- oder Feldlager. Die sog. Stationen in Stillfried und Stupava erfordern, was ihre Funktion im Rahmen der römischen militärischen Aktivitäten betrifft, eine weitere Klärung. Ob die sporadischen Spuren der früheren römischen militärischen Anwesenheit sich unbedingt mit dem Feldzug im Jahre 6 n. Chr. oder mit den späteren Operationen von Domitian und Nerva verbinden lassen, kann zwar nicht ausgeschlossen, jedoch auch nicht einwandfrei belegt werden, wobei auch andere Interpretationen möglich sind. Die umfangreichsten römischen militärischen Einsätze und damit verbundenen Bautätigkeiten können mit Recht erst in der 2. Hälfte des 2. Jh.s, d.h. in der Zeit der Markomannenkriege, vorausgesetzt werden.

Die enorme Konzentration der Militäranlagen in der Umgebung vom Burgstall bei Mušov (mindestens 10), wobei jede zumindest durch eine ganze Legion besetzt werden konnte, spricht für eine massive militärische Okkupation in der Zeit der Markomannenkriege. Unabhängig von ihrer militärischen Funktion, konnte die römische Anlage am Burgstall bei Mušov, auch als Basis für die römische wirtschaftliche, zivilisatorische und kulturelle Expansion gedient haben.

Ein starker zivilisatorischer Einfluß des römischen Militärs auf die autochthone Gesellschaft schlägt sich im germanischen Milieu in der zweiten Hälfte des 2. Jh.s in der Umgebung von Burgstall vornehmlich in den Siedlungen durch die Vermehrung des römischen Keramikgeschirrs, darunter auch Terra Sigillata vor allem aus den Werkstätten von Lezoux, nieder (Droberjar 1991; 1993a, 65f.; Kuzmová 1997). Hinsichtlich der Datierung dieser Stücke läßt sich vermuten, daß wenigstens ein Teil auch dank der Bewegungen römischer Truppen nach Norden strömte, denen sicher auch Lieferanten römischer Waren folgten. Dazu sind die Funde der typischen römischen Errungenschaften zu zählen, wie römische Tonlampen, provinzialrömische Fibeln und einige Beispiele der römischen Militärausrüstung, die jedoch eher als Beute in die Hände der Germanen gelangt sein dürften (Droberjar 1994, 184 ff.; Hüssen/Rajtár 1994, 220 f.).

Daß der Romanisierungsprozess an der Spitze der sozialen Pyramide begann, bezeugt anschaulich eine aufwendige Gräbstätte, nämlich Mušov, die in der Nähe (ungefähr 1,5 km südwestlich) von der römischen Befestigung am Burgstall entdeckt wurde. Ihr Inventar unterscheidet sich von der Ausstattung der frühkaiserzeitlichen fürstlichen Bestattungen des sog. Lübsow-Typ durch mehrere Merkmale. Es fällt auf den ersten Blick der Reichtum an kostspieligen Gütern und die offenbare Affinität eines Teiles der Beigaben zu den Ausstattungen der Körper- oder Brandgräber auf, die in den römischen Provinzen zutage kamen und in denen die einheimische provinzialrömische Nobilität bestattet wurde. Diese Tatsache kennzeichnet deutlich eine Bestrebung zur Identifizierung mit dem römischen Milieu. Es ist sehr wahrscheinlich, daß diese Person königlichen Ranges, deren teilweise Romanisierung sich durch die Übernahme der provinzialrömischen Jenseitsvorstellungen zeigt, von den Römern selbst auf den Thron gehoben worden war (Tejral 1993, 424).

Die dichte Besetzung, durch ein Netz von militärischen Einrichtungen gesichert, die innerhalb der einheimischen Bevölkerung verlaufenden Akkulturationsprozesse und die Bildung der prorömischen Machtstrukturen könnten davon zeugen, daß die nördlich der mittleren Donau ansässigen germanischen Stämme schon teilweise in das römische politische Konzept mit einbezogen wurden, was wahrscheinlich in der Annektierung eines Teiles des norddanubischen Gebietes münden sollte. Es läßt sich daher mit A. Móczy (1971) zustimmen, daß „der Gedanke an neue Provinzen jenseits der Donau nicht einfach auf Fehldeutungen von Vorlagen wie Cassius Dio und Herodian seitens der Historia Augusta zurückgeht und noch

weniger ist dieser Gedanke eine pure Erfindung der Historia Augusta selbst".

Literaturverzeichnis:

Adler, H.

1992 KG Bernhardsthal. Fundber. Österreich 30, 1991 (Wien 1992) 279 ff.

1993 KG Bernhardsthal. Fundber. Österreich 31, 1992 (Wien 1993) 478 ff.

1995 KG Enzersfeld. Fundber. Österreich 33, 1994 (Wien 1995) 564 ff.

Adler, H. / Bartosch, P.

1997 KG Rabensburg. Fundber. Österreich 25, 1996 (Wien 1997) 507 ff.

Adler, H. / Jedlicka, F.

1989 KG Drösing, MG Drösing, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 27, 1988 (Wien 1989) 309ff.

Adler, H. / Nebehay, S.

1990 KG Bernhardsthal. Fundber. Österreich 28, 1989 (Wien 1990) 217 ff.

Adler, H. / Nowak, F.

1990 KG Waltersdorf a. d . March, MG Drösing, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 28,

1989 (Wien 1990) 246ff.

Adler, H. / Schuppler, W.

1991 KG Palterndorf. Fundber. Österreich 29, 1990 (Wien 1991) 245 ff.

Bálek, M. / Droberjar, E. /Šedo, O.

1994 Die römischen Feldlager in Mähren (1991-1992). Pam. Arch. 85, 1994, 59ff.

Bálek, M. / Šedo, O.

1994 Neue Forschungsergebnisse in Mušov. Rettungsgrabungen beim Bau der Autobahn Mikulov-Brno (Juli-November 1993). In: Friesinger, H. / Tejral, J. /Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 167ff.

1995a Die Notgrabungen in Mušov in den Jahren 1993-1994. In: Tejral, J. / Pieta, K. / Rajtár, J. (Hrsg.), Kelten, Germanen, Römer vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert im Miteldonaugebiet. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 3 (Brno 1995) 11ff.

1995b Záchranný výzkum v Mušově v letech 1993-1994. In: Sborník příspěvků I. obnoveného sjezdu MAK 16.-17.srpna 1995 (Moravské Budějovice 1995) 63ff.

1996 Das frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov - Zeugniss eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet? Germania 74, 1996, 399ff.

1998 Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě (Beitrag zur Erkenntnis der kürzfrüstigen Lager der römischen Armee in Mähren). Pam. Arch. 89, 1998, 159ff.

Berecz, K.

1990 Römerzeitliche Fibeln aus Zalalövő. Acta Arch.Acad.Scien Hungaricae 42, 1990, 77ff.

Bishop, M. C. / Coulston, J. C. N.

1993 Roman Military Equipment (London 1993).

Bockius, R.

1991 Zu den elbgermanischen Kreisplattensporen der frühen römischen Kaiserzeit. Jahrb. RGZM 38, 1991, 497ff.

Bónis, E.

1981 Das Kaiserzeitliche „Wagengrab" 1 von Káloz. Folia Arch. 32, 1981,95ff.

Böhme, H. W.

1975 Archäologische Zeugnisse zur Geschichte der Markomannenkriege. Jahrb. RGZM 22, 1975, 154ff.

1991 Ausgewählte Funde aus dem germanischen Königsgrab von Mušov (Südmähren, ČSFR) anlässlich der Restaurierung. Arch. Korrbl. 21, 1991, 299ff.

Bujna, J.

1976 Revízny výskum rímskej stanice v Stupave v roku 1974. Arch. Rozhledy 29, 1976, 494ff.

Cheben, I. / Ruttkay, M.

1994 Záchranné výskumy v Cíferi-Páci a v Čataji. Arch. Výskumy a Nálezy na Slovensku v r. 1993 (Nitra 1994) 67 ff.

Červák, P.

1997 Nález zlomku terry sigillaty dílny CERIALIS II (Rheinzabern) z Mušova-Burgstallu. Příspěvek k absolutnímu datování sigillaty typu Rheinzabern. In: Musil, J. / Ondřejová, I. (Hrsg.), Studia Hercynia I (Praha 1997) 7ff.

Dąbrowska, T.

1997 Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien. Mon. Arch. Barbarica (Kraków 1997).

Dobesch, G.

1986 Die Okkupation des Regnum Noricum durch Rom. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limes Kongress Aalen 1983. Forsch. u. Ber. in Baden-Württemberg Bd. 20 (Stuttgart 1986) 308 ff.

1994 Zur Vorgeschichte der Markomannenkriege. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 17ff.

1995 Die Boier und Burebista. In: Tejral, J/Pieta, K./Rajtár, J. (Hrsg), Kelten, Germanen, Römer. Von Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert im Mitteldonaugebiet. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 3 (Brno-Nitra 1995) 15ff.

Dolenz, H. / Flügel, Ch. / Öllerer, Ch.

1995 Militaria aus einer Fabrica auf dem Magdalensberg (Kärnten). In: Provinzialrömische Forschungen. Festschr. Günter Ulbert zum 65. Geburtstag (Espelkamp 1995) 51ff.

Droberjar, E.

1991 Terra Sigillata in Mähren. Funde aus germanischen Lokalitäten (Brno 1991).

1993a Die römische Keramik von Mušov - Burgstall, Mähren. Arch. Austriaca 77, 1993, 39ff.

1993b Objekt ze 2. století n. l. na sídlišti v Mikulově. K otázce vlivu římských kovových nádob na germánskou keramiku. Arch. Rozhledy 45, 1993, 492 ff, 543 ff.

1994 Der Niederschlag der Markomannenkriege auf den Kaiserzeitlichen Siedlungen in Südmähren und die Frage der Übergangstuffe B2/C1. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 184ff.

1997 Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Font. Arch. Pragenses 21 (Praha 1997).

Eggers, H. J.

1951 Der römische Import im Freien Germanien (Hamburg 1951).

Elschek, K.

1995 Die germanische Besiedlung von Bratislava - Dúbravka während der älteren römischen Kaiserzeit. In: Tejral, J. / Pieta, K. / Rajtár, J. (Hrsg.), Kelten, Germanen, Römer vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 3 (Brno 1995) 39ff.

Elschek, K./Drahošová, V.

1998 Sídlisko z doby laténskej a rímskej v Lábe. Arch. Výskumy a Nál. na Slovensku v r. 1996 (Nitra 1998) 52ff.

Farka, Chr./Grünewald, M.

1980 KG Bad Deutsch Altenburg. Fundber. Österreich 18, 1979 (Wien 1980) 435.

Farka, Chr./Seyfried, V.

1980 KG Schützen am Gebirge. Fundber. Österreich 18, 1979 (Wien 1980) 423.

1983 Schützen am Gebirge. Fundber. Österreich 21, 1982 (Wien 1983) 274, Abb. 725.

Fitz, J.

1965 Pannonien und die Klientelstaaten an der Donau. Alba Regia 4/5, 1963/1964 (1965) 73ff.

Franzius, G.

1992 Die Fundgegenstände aus Prospektion und Grabungen in der Kalkrieser-Niewedder Senke bei Osnabrück. In: Schlütter, W., Archäologische Zeugnisse zur Varusschlacht? Germania 70, 1992, 349ff.

Frere, S.S./St.Joseph, J.K.

1974 The Roman Fortress at Longthorpe. Britannia 5, 1974, 1 ff.

Friesinger, H.

1978 Oberleis, Gem. Ernstbrunn, BH Korneuburg. Fundber. Österreich 16, 1977 (Wien 1978) 423ff.

1985 Römische Befestigungsbauten nördlich der Donau in Niederösterreich. In: Lebendige Altertumswissenschaft. Festschr. H. Vetters (Wien 1985) 258ff.

Friesinger, H./Stuppner, A.

1997 Der Oberleiserberg bei Ernstbrunn, Vorrömische Siedlung - Germanische Fürstensitz. In: Friesinger, H. / Krinzinger, F., Der römische Limes in Österreich - Führer zu den archäologischen Denkmälern (Wien 1997) 282ff.

Gabler, D.

1979 Pannonia megszállásának néhány, kérdése a terra sigillaták tükrében. Arch. Ért 106, 1979, 199ff.

1981 Zum Anfangsdatum des römischen Carnuntum. Mitt. Ges. Freunde Carnuntum 3, 1981, 8ff.

1996 Spätkeltische und römische Siedlungen des 1. nachchristlichen Jahrhunderts im Stadtgebiet von Savaria. Arh. Vestnik 47, 1996, 239ff.

1997 Early Roman occupation in the Pannonian Danube Bend. In: Groenmann - van Waateringe, W. / van Beek, B. L. / Willems, W. J. H. / Wynia, S. L. (ed.), Roman Frontier Studies 1995. Proc. of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies (Oxford 1997) 85ff.

Gedl, M.

1988 Objekty z okresu wp□ywów rzymskich na cmentarzysku w Kietrzu, woj. Opole. In: Scripta archaeologica (Warszawa-Kraków 1988) 119ff.

Genser, K.

1986 Der österreichische Donaulimes in der Römerzeit. RLÖ 33 (Wien 1986).

Gnirs, A.

1928 Ein Limes und Kastelle der Römer vor der norisch-pannonischen Donaugrenze. Sudeta 4, 1928, 120ff.

1931a Římská stanice na Mušově. Zprávy Československého Státního Arch. Ústavu 2/3, 1929/30, 9ff., 109ff.

1931b Výkopy na římském táboru ve Stupavě. Zprávy Státního Arch. Ústavu 2/3, 1929/1930 (Praha 1931) 29 ff.

1976 Beiträge zur Geschichte und Geographie Böhmens und Mährens in der Zeit des Imperium Romanum (Bonn - Bad Godesberg 1976).

Grünewald, M.

1977 Eine Phalera aus dem freien Germanien. Ein Streufund von Waltersdorf an der March. Röm. Österreich 4, 1976 (Wien 1977) 71ff., Taf. 5, 3.

1978 KG Bad Deutsch Altenburg. Fundber. Österreich 16, 1977 (Wien 1978) 409.

1979 Zur Frühzeit des römischen Carnuntum. Anz. Österr. Akad. Wiss. (Wien 1979) 2 ff.

Gudea, N.

1990 Porolissum-Schlußstein der Verteidigung Dakiens. In: (Vetters, H./Kandler, M. Hrsg.). Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum, RLÖ 36/2 (Wien 1990) 833 ff.

Halpin, E.

1992 Roman temporary camps at Marcus and Finavon, Angus: excavation 1987. Proc. Soc. Ant. Scotland 122, 1992, 171ff.

Hanzelyová, H. / Kuzma, I. / Rajtár, J.

1996a Letecká prospekcia na Slovensku. Arch. výzkumy a nálezy na Slovensku v r. 1994 (Nitra 1996) 81 ff.

1996b Letecká prospekcia v archeológii na Slovensku. Arch. Rozhledy 48, 1996, 194-212, 275-278.

Hečková, J.

1979 Druhý rok revízneho výskumu v Stupave. Arch. Rozledy 31, 1979, 409ff.

1986 Römischer Baukomplex in Stupava. Arch. Rozhledy 38, 1986, 378ff.

Horáková-Jansová, L.

1936 Keramika z římské stanice na Mušově. Obzor Prehist. 9, 1930/35 (1936) 117ff

Hošek, R.

1999 Zum römischen castellum Mušov. In Bouzek, J./Komoróczy, B./Pieta, K. (Hrsg.), Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung Anerkennung – Anpassung. Spisy Arch. ústavu AV ČR v Brně 15 (Brno 1999). Im Druck.

Hüssen, C. H. / Rajtár, J.

1994 Zur Frage archäologischer Zeugnisse der Markomannenkriege in der Slowakei. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 217ff.

Jelínková, D.

1981 Zachraňovací výzkum v severovýchodní části katastru obce Drnholec. Jižní Morava 17, 1981, 196ff.

Jobst, W.

1992 Pferd und Reiter. Römische und germanische Fibeln. In: Carnuntum. Das Erbe Roms an der Donau. Katalog der Ausstellung des Archäologischen Museums Carnuntinum in (Bad Deutsch Altenburg 1992) 189-201; 489-506.

Johnson, A.

1983 Roman Forts of the 1st and 2nd centuries A.D. in Britain and the German Provinces (London 1983).

Jones, B. / Mattingly, D.

1990 An Atlas of Roman Britain (Oxford/Cambridge 1990).

Kandler, M. / Vetters, H.

1986 Der römische Limes in Österreich. Ein Führer (Wien 1986).

Kehne, P.

1994 Das Instrumentarium kaiserzeitlicher Außenpolitik und die Ursachen der Markomannenkriege. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 39ff.

Kolník, T.

1965 K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku, Slovenská Arch. 15, 1965, 183 ff.

1986 Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limes-Vorlandes. Arch. Rozhledy 38, 1986, 411ff.

1990 Villae rusticae im nordpannonischen Limesvorland? In: Vetters, H./Kandler, M. (Hrsg.), Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum. RLÖ 36/2 (Wien 1990) 779 ff.

1991a Zu den ersten Römern und Germanen an der mittleren Donau in Zusammenhang mit den geplanten römischen Angriffen gegen Marbod 6. n. Chr. In : Die römische Okkupation nördlich der Alpen zur Zeit des Augustus (Aschendorf - Münster 1991) 71ff.

1991b Römer und Barbaren im nördlichen Mitteldonaugebiet. In: V. A. Maxfield / M. J. Dobson (ed.), Roman Frontier Studies 1989. Proc. Of the XV-th International Congress of Roman Frontier Studies (Exeter 1991) 432 ff.

Kolníková, E.

1996 Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland. Slovenská Num. 14, 1996, 9ff.

Komoróczy, B.

1999 Ein bemerkenswerter Eisenfund im Areal der römischen Anlage am Burgstall bei Mušov. In: Tejral, J./Fischer, T./Friesinger, H., (Hrsg.), Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 12 (Brno 1999). Im Druck.

Kovárník, J.

1996 Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983-1995). Arch. Rozhledy 48, 1996, 177ff.

1997a 10 let letecké archeologie na Moravě (a v bývalém Československu) 1983-1994. Přehled výzkumů Arch. úst. AV ČR v Brně 1993-1994, 311 ff.

1997b Využití letecké fotografie na jižní Moravě v r. 1994. Přehled výzkumů 1993-1994 (Brno 1993-1994) 332 ff.

1998 Neue Entdeckungen römischer Feldlager nördlich von der Mitteldonau (Fünf Jahre nach der Entdeckung der ersten Feldlager in Mähren), In: Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Peregrinatio Gothica. Scient. Soc. 82, 1997 (1998).

Kovrig, I.

1937 Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Dis. Pan. II, 4. Budapest.

Krekovič, E.

1996 Military Equipment on the territory of Slovakia. In: Driel-Murray, C. van (Hrsg.), Military Equipment in Context. Proc.of the Ninth Internat. Roman Military equipment Conference Leiden 1994 (Oxford 1996) 211 ff.

Křížek, F.

1933 Nález římských mincí na mušovském Burgstallu. Num. Časopis 9, 1933, 89.

1967 Die römische Stationen im Vorland des norisch-pannonischen Limes bis zu den Markomannenkriegen. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge 6. Internat. Limeskongres in Süddeutschland (Köln - Graz 1967) 131ff.

1980 Terra sigillata von Mušov. Sborník Prací Fil. Fak Brno E 25, 1980, 125ff.

Kuzmová, K.

1997 Terra Sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). In: Arch. Slovaca Monogr. Fontes 16 (Nitra 1997).

Kuzmová, K. / Rajtár, J.

1986a Anfänge der Römerlagers in Iža. Arch. Rozhledy 38, 1986, 358ff.

1986b Bisherige Erkenntnisse zur Befestigung des Römerkastells in Iža. Slovenská Arch. 34, 1986, 185ff.

Künzl, E.

1993 Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien, Teil 1 (Mainz 1993).

Lauermann, E.

1996 KG Drösimg, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 34, 1995 (Wien 1996) 698ff.

Lund-Hansen, V.

1987 Römischer Import im Norden. Nordiske Fortidsminder B 10 (København 1987).

Maxwell, G. S.

1991 Springboards for Invasion: Marching-Camp Concentrations and Coastal Installations in Roman Scotland. In: Maxfield, V., A./Dobson, M., J. (ed.), Roman Frontier Studies 1989. Proceedings of the XV th Intern. Congr. of Roman Frontier Studies (Exeter 1991), 111 ff.

Miglbauer, R.

1988 Ein römerzeitlicher Verwahrfund aus Wels, OÖ. Bayer.Vorgeschbl. 53, 1988, 287ff.

Mikl-Curk, I.

1976 Preučivanje rimske keramike kotvir za Slovensko krajevno zgodovino (Studium der römischen Keramik als Quelle für die Ortsgeschichte Sloweniens. Arh. Vestnik 20, 1975, 178 ff.

1990 Zur Romanisierung des täglichen Lebens durch das Militär. In: Vetters, H./Kandler, M. (Hrsg.), Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum. RLÖ 36/1 (Wien 1990) 133 ff.

Mitscha-Märheim, H.

1955/56 Oberleis, Niederleis von der Urzeit zum Mittelalter. Jahrb. Landeskde. 32, 1955/56, 25ff.

Mitscha-Märheim, H. / Nischer-Falkenhof, E.

1929 Der Oberleiserberg. Ein Zentrum vor-und frühgeschichtlicher Besiedlung. Bericht über die in den Jahren 1925 bis 1928 mit Unterstützung der Akademie der Wissenschaften in Wien durchgeführten Arbeiten. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. II/5, 1929, 391ff.

Morel, J.- M. A. W. / Bosman A. V. A. J.

1989 An Early Roman Burial in Velsen I. In: Driel-Murray, C. van (Hrsg.), Roman Military Equipment: The Sources of Evidence. Proc. of the Fifth Roman Military Conference. BAR Internat. Ser. 476 (Oxford 1989) 167ff.

Mócsy, A.

1969 Pannonia - Forschung 1964-1968. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 21, 1969, 355ff.

1971 Das Gerücht von neuen Donauprovinzen unter Marcus Aurelius. Acta Class. Univ. Scient. Debrecensis 7, 1971, 63 ff.

Musil, J.

1997 Část slavnostního pancíře jezdce X. legie geminy. In: Musil, J. /Ondřejová,I. (Hrsg.), Studia Hercynia I (Praha 1997) 48ff.

Musilová, M. / Lesák, B.

1996 Mince z neskorolaténskych objektov v Bratislave (archeologický výskum 1991-1995). Slovenská Num. 14, 1996, 207ff.

Nebehay, S. / Stuppner, A.

1990 KG Ringelsdorf. Fundber. Österreich 28, 1989 (Wien 1990) 239 ff.

Nischer-Falkenhof, E. / Mitscha-Märheim, H.

1935 Die römische Station bei Niederleis und abschließende Untersuchungen auf dem Oberleis, Bez. Mistelbach, NÖ. Wiener Prähist. Zeitschr. 22, 1935, 87ff.

Nowak, H.

1992 KG Purbach am Neusiedler See. Fundber. Österreich 30, 1991 (Wien 1992), 276, Abb. 581.

Oldenstein, J.

1976 Zur Ausrüstungen römischer Auxiliareinheiten. Ber. RGK 57, 1976, 49 ff.

Ondrouch, V.

1941 Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne. In: Hist. Slovaca 2 (Bratislava 1941).

1945/46 Rímske stanice v Stupave a v Pajštúne. In: Historica Slovaca 3-4, Bratislava 1945-1946, 62-119.

Patek, E.

1942 Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien. Dis. Pan. II, 19. Budapest.

Pelikán, O.

1973 Das Vorland des pannonischen Limes in der Tschechoslowakei. Zborník Fil. Fak. Univ. Komenského-Graecolatina et Orientalia 5, 1973, 147ff.

Peška, J

1991 "Královská hrobka" z Mušova. In: Královská hrobka z Mušova. Mikulov 1991, 28-45.

Peška, J. / Tejral, J.

1990 Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova. Arch. Rozhledy 42, 1990, 548 ff.

Petrovsky, R.

1993 Studien zu römischen Bronzegefäßen mit Meisterstempeln. In: Kölner Stud. zur Arch. der Römischen Provinzen 1 (Buch am Erlbach 1993).

Pieta, K.

1996 Römischer Import der Spätlatènezeit in der Slowakei. Arh. Vestnik 47, 1996, 183ff.

1998 Die frühen norisch-pannonischen Handelsbeziehungen mit dem nördlichen Mitteldonaugebiet. In: Peregrinatio Gothica, Suppl. ad Acta Musei Moraviae, Scient. soc. 82, 1997 (Brno 1998) 45 ff.

Pieta, K. / Zachar, L.

1993 Mladšia doba železná (laténska). In: Štefanovičová, T. (Hrsg.), Najstaršie dejiny Bratislavy (Bratislava 1993) 143ff.

Pietsch, M. / Timpe, D. / Wamser, L.

1991 Die augusteische Truppenlager Marktbreit. Bisherige archäologische Befunde und historische Erwägungen. Ber.RGK 72, 1991, 292ff.

Pichlerová, M.

1992 Významné ojedinelé nálezy z doby rímskej v Bratislave. Zborník Slovenského Národ. Múz.-Arch.86,1992, 83ff.

Pitts, L. F.

1987 Roman style buildings in Barbaricum (Moravia and SW Slowakia). Oxford Journal Arch. 6/2, 1987, 219ff.

Plachá, V. / Pieta, K.

1986 Römerzeitliche Besiedlung von Bratislava-Devín. Arch. Rozhledy 38, 1986, 399ff.

Pollak, M.

1980 Die germanischen Bodenfunde des 1.- 4. Jahrhunderts n. Chr. im nördlichen Niederösterreich (Wien 1980).

Raddatz, K.

1957 Der Thorsberger Moorfund, Gürtelteile und Körperschmuck. Offa-Bücher 13 (Neumünster 1957).

Radnóti, A.

1938 Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Diss. Pannonicae II. Ser. 6 (Budapest- Leipzig 1938).

Rajtár, J.

1992 Das Holz-Erde-Lager aus der Zeit der Markomannenkriege in Iža. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums : Grundprobleme der frühgesch. Entwicklung im nördl. Mitteldonaugebiet (Kraków 1992) 149ff.

1996 Waffen und Ausrüstungsteile aus dem Holz-Erde-Lager von Iža. In: C. van Driel-Muray (ed.), Military Equipment in Context. Journal of Roman Military Equipment Stud. 5, 1994 (Oxford 1996) 83 ff.

Rajtár, J. / Kuzmová, K.

1993 Das römische Holz-Erde-Lager in Iža und seine Bautechnik. In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 3 (Bratislava 1993) 331 ff.

Riha, E.

1994 Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975. Forschungen in Augst 18 (Augst 1994).

Sauer, F.

1994 Eine germanische Siedlung mit Depot fund in der KG Hanftal, Niederösterreich. In: Friesinger, H./Tejral, J./Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 263ff.

Schnurbein, S. von

1973 Die römischen Militärlagern bei Haltern. Bodenaltertümer Westfalens 14 (Münster 1973) 7ff.

Schnurbein, S. von / Köhler, H-J.

1994 Dorlar. Ein augusteisches Römerlager im Lahntal. Germania 72, 1994, 193ff.

Schnurbein, S. von / Wigg, A. / Wigg, D. G.

1995 Ein spätaugusteisches Militärlager in Lahnau-Waldgirmes (Hessen). Germania 73, 1995, 337ff.

Schönberger, H.

1978 Kastell Oberstimm. Die Grabungen von 1968 bis 1971. Limesforschungen 18 (Berlin 1978).

Scott, I. R.

1985 First Century Military Daggers and the Manufacture and Supply of Weapons for the Roman Army. In: Bishop, H. C. (Hrsg.), The Produktion and Distribution of Roman Military Equipment. BAR Internat. Ser. 275 (Oxford 1985) 160ff.

Sejbal, J. jun.

1988 Der römische Stützpunkt bei Mušov in Südmähren und die Münzfunde. Folia Num. 3. Suppl.Acta Mus.Moravicae 73, 1988, 3ff.

Seyfried, B./V.

1981 KG Schützen am Gebirge. Fundber. Österreich 19, 1980 (Wien 1981) 488.

Seyfried, V. / Farka, Chr.

1982 KG Schützen am Gebirge. Fundber. Österreich 20, 1981 (Wien 1982) 479.

St. Joseph, J.K.

1977 Air reconnaissance in Roman Britain, 1973-76. Journal Roman Stud. 67, 1977, 125ff.

1978 The camp at Durno, Aberdeenshire, and the site of Mons Graupius. Britannia IX, 1978, 271 ff.

Stuppner, A.

1985 KG Sierndorf an der March, MG Jedenspeigen, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 23, 1984 (Wien 1985) 304ff.

1991a KG Drösing, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 29, 1990 (Wien 1991) 239 ff.

1991b KG Ringelsdorf. Fundber. Österreich 29, 1990 (Wien 1991) 248 ff.

1992a KG Drösing. Fundber. Österreich 30, 1991 (Wien 1992) 281 ff.

1992b KG Enzersfeld, VB Kornenburg. Fundber. Österreich 30, 1991 (Wien 1992) 283 ff.

1992c KG Ringelsdorf. Fundber. Österreich 30, 1991 (Wien 1992) 305 ff.

1994 Zu den Auswirkungen der Markomannenkriege im niederösterreichischen Limes-vorland. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 285ff.

Swoboda, E.

1961 Der pannonische Limes und sein Vorland. Carnuntum-Jahrb. 1959 (1961) 17ff.

Tejral, J.

1970 Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommodově míru. Arch. Rozhledy 22, 1970, 389ff.

1986 Neue Erkenntnisse zum römischen Stützpunkte am Burgstall bei Mušov in Südmähren. Arch. Rozhledy 38, 1986, 463ff.

1990 Vorgeschobener Militärstützpunkt der 10. Legion in Mušov. In: Vetters, H./Kandler, M. (Hrsg.), Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum. RLÖ 36/2 (Wien 1990) 789 ff.

1993 Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreichisch-südmährischen Thayaflußgebiet. Ber.RGK 73, 1992 (1993) 377ff.

1994a Die archäologische Zeugnisse der Markomannenkriege in Mähren - Probleme der Chronologie und historischen Interpretation. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 1 (Brno 1994) 299ff.

1994b Römische und germanische Militärausrüstungen der antoninischen Periode im Licht norddanubischen Funde. In: Carnap-Bornheim, C. von (Hrsg.), Beiträge zur römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn, 20. bis 24. Februar 1994 (Lublin - Marburg 1994)) 27ff.

1994c New Contributions to the Research on Roman Military Disposition north of the Middle Danube. Eirene 30, 1994, 123ff.

1995 Zur Frage der frühesten elbgermanischen Machtzentren nördlich der mittleren Donau am Beispiel des römischen Importes. In : Tejral, J. / Pieta, K. / Rajtár, J. (Hrsg.), Kelten, Germanen, Römer von Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 3 (Brno 1995) 225ff.

1998a Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiser und der frühen Völkerwenderungszeit und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien (Bonn 1998) 181 ff.

1998b The Amber Route and the Roman military campaigns north of the Middle Danube Area during the first two centuries A. D. In: Supplementum ad Acta Mus. Mor., Sciential soc. LXXXII, 1997, Brno 1998, 111 ff.

1999 Die Völkerbewegungen des 2. und 3. Jh.s. und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: Tejral, J. / Fischer, T. / Friesinger, H. (Hrsg.), Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 12 (Brno 1999). Im Druck.

Tejral,J. / Bouzek, J. / Musil, J.

1994 The Fortifikation of the Roman Military Station at Mušov near Mikulov. Archeologia (Warszawa) 45, 1994, 57ff.

Tejral, J. / Jelínková, D.

1980 Nálezy z doby římské v Brodě nad Dyjí. Arch. Rozhledy 32, 1980, 394ff.

Ubl, H.

1986 Tulln, Zeiselmauer, Klosterneuburg. Neue Forschungen im norisch-pannonischen Grenzbereich des österreichischen Limesabschnittes. Röm. Österreich 13/14, 1985/86 (Wien 1986) 293 ff.

Ulbert, G.

1969 Das frührömische Kastell Rheingönheim. Die Funde aus den Jahren 1912 und 1913. Limesforschungen 9 (Berlin 1969).

1994 Der Auerberg I. Topographie, Forschungsgrabungen und Wallgrabungen. Münchner Beitr. Vor- u. Frühgesch. 45 (München 1994).

Urban, O. H.

1985 Kelten, Römer und Germanen. In: Windl, H. (Hrsg.), Ausgrabung in Stillfried Katalog des Niederösterr. Landesmus. N. F. 158 (Wien 1985) 49ff.

1988 Römische Öfen - Zeugnisse einer militärischen Präsenz ? In: Stillfried, Archäologie - Anthropologie. Veröff. Mus. Ur-u. Frühgesch. Stillfried, Sonderbd. 3, 1988,129ff.

1997 Stillfried - Kirchberg. In: Friesinger, H. / Krinzinger, F. (Hrsg.), Der römische Limes in Österreich (Wien 1997) 293ff.

Varsík, V.

1998 Štruktúra germánskych sídlisk z 2.-3. storočia na juhozápadnom Slovensku (Branč a Veľký Meder). Ungedruckte Diss. (Nitra 1998).

Völling, T.

1992 Dreikreisplattensporen. Anmerkung zu einem Spornfund aus Hopferstadt, Ldkr. Würzburg. Arch. Korrbl. 22, 1992, 393ff.

1993 Sporen aus Ringelsdorf, Niederösterreich. Bemerkungen zu den Frühkaiserzeitlichen Stuhlsporen mit Kreisförmigen Nietplatten. Arch. Austriaca 77, 1993, 105 ff.

1995 Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Ber. RGK 75, 1994 (1995) 147 ff.

Welfare, H./Swan, V.

1995 Roman Camps in England. The Field Archaeology (London 1995).

Werner, J.

1938 Die römischen Bronzegeschirdepots des 3. Jahrhunderts und die mitteldeutsche Skelettgräbergruppe, Marburger Stud. (Dormstadt 1938) 259 ff.

Wieland, G.

1994 Augusteisches Militär an der oberen Donau? Germania 72, 1994, 205ff.

Wielowiejski, J.

1970 Kontakty Norikum i Pannonia s ludami polnocznymi (Wroclaw - Warszawa - Kraków 1970).

Wigg, A.

1997 Im Schatten des Wetteraulimes. Neueste Forschungen im Lahntal. In: Groenmann - van Waateringe, W. / van Beek, B. L. / Willems, W. J. H. / Wynia, S. L. (ed.), Roman Frontier Studies 1995. Proc. of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies (Oxford 1997) 217ff.

Willems, W.

1991 Early Roman Camps on the Cops Plateau at Nijmegen. In: Roman Frontier Studies 1989. Proc. of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies (Exeter 1991) 210ff.

Windl, H.

1990 Museum für Frühgeschichte Traismauer. Führer durch die Ausstellung (Wien 1990).

Wolff, H.

1994 Die Markus - Säule als Quelle für die Markomannenkriege. In: Friesinger, H. / Tejral, J. / Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannemkriege - Ursachen und Wirkungen. Spisy Arch. ústavu AV ČR v Brně 1 (Brno 1994) 73 ff.

Zabehlicky, S.

1986 Italische Terra Sigillata. In: Carnuntum-canabae legionis. Materialien über die Ausgrabungen auf der Flur „Mühläcker" in Bad Deutsch-Altenburg (Deutsch-Altenburg 1986).

Zieling, N.

1989 Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène und der römischen Kaisezeit im freien Germanien. BAR Internat. Ser. 505 (Oxford 1989).

ZPRÁVA O VÝZKUMU FORTIFIKACE ŘÍMSKÉHO KRÁTKODOBÉHO TÁBORA A OBJEKTŮ SÍDLIŠTĚ Z DOBY ŘÍMSKÉ NA LOKALITĚ MUŠOV – NA PÍSKÁCH V LETECH 1995-1996

Balázs Komoróczy
AÚ AV ČR Brno

Úvod

Výzkum provedlo Středisko archeologie doby římské a raného stěhování národů Archeologického ústavu AV ČR Brno za finanční podpory GA ČR (grantový projekt č. 404/94/0782 „Římský vojenský zásah a místní populace severně od středního Dunaje v prvních třech stoletích po Kr."). Řešitelem projektu byl PhDr. J. Tejral, DrSc., výkopové práce vedli Mgr. P. Červák a Mgr. B. Komoróczy za částečné technické asistence p. O. Marka a p. J. Škojce. Jako brigádníci se terénního výzkumu zúčastnili studenti Ústavu klasické archeologie FF UK, Semináře středověké archeologie PřFF Opavské univerzity a chovanci VÚM Višňové. Terénní práce probíhaly ve dvou etapách, od září do listopadu roku 1995 a v květnu až červenci 1996. V průběhu posledních let se Archeologický ústav Brno intenzívně věnuje komplexnímu řešení problematiky germánsko-římských kontaktů v nejširším slova smyslu (shrnutí problematiky viz. příspěvek J. Tejrala v tomto svazku) a plánované výstupy jistě zahrnou i poznatky získané na lokalitě Mušov - Na Pískách. Tento článek je tedy pojat pouze jako předběžná zpráva, která si klade za cíl ukázat jednotlivé problémové okruhy, kterých se získaný materiál dotýká. Jejich úplné zpracování a vyhodnocení je úkolem blízké budoucnosti.

Trať Mušov - Na Pískách se dříve rozkládala na mírně terasovitě zvýšeném pravém břehu řeky Dyje, dnes je lemována vodní plochou Horní zdrže Nové Mlýny. Po celé trati se nachází štěrkopískové podloží, překryté 80-115 cm mocnou, lehkou, hnědě zbarvenou písčitou půdou, tvořící kulturní vrstvu s nálezy z období od neolitu až po dobu římskou. Lokalita se nachází na katastrální mapě 1:25000, list 34-124 Pouzdřany, 148 mm od jižního okraje a 255 mm od východního okraje listu.

Lokalita (dříve označovaná jako „Waldl Mühlacker") je odborné veřejnosti známa již delší dobu. Kromě doby římské pocházejí odsud archeologické nálezy neolitické (MMK), eneolitické (KZP), doby bronzové (středodunajská mohylová kultura) a doby laténské (Jelínková 1986, 233d.). V roce 1958 zde v rámci záchranného výzkumu prozkoumal I. Peškař celkem 73 objektů z doby římské, z nichž 3 byly identifikovány jako pozůstatky zahloubených spodních částí jednoprostorových čtyřúhelníkových chat (Peškař 1966; nálezy např. Droberjar 1997, Tab.132-147; Droberjar 1991, 15). Nálezy z výplně těchto objektů se pak staly základem poznání germánského sídlištního materiálu z období po markomanských válkách (stupeň C1b; shrnutí viz. Tejral 1998, 181d.).

Odborná literatura je co se týče prvního objevu krátkodobých táborů na trati Mušov – Na Pískách nejednotná (autor – vzhledem k délce jeho působení v oblasti Mušova – neumí a ani nechce rozsoudit komu náleží v této věci primát). Stalo se tak každopádně v roce 1991 (např. Tejral 1992, 402, pozn. 48; Bálek/Droberjar/Šedo 1994, 59d.; Bálek/Šedo 1998, 161; Kovárník 1997a, 87d.; 1997b, 311d.; 1997c, 332d). Charakteristickým problémem letecké

prospekce a aplikace jejích výsledků na Jižní Moravě je však velmi nejednotný a nekoordinovaný systém v označování a způsobu publikace jednotlivých růstových znaků (což samozřejmě snižuje jejich hodnotu pro další archeologické zpracování; srov. Bálek/Šedo 1998, 162). Tak J. Kovárník označuje krátkodobé tábory v této poloze jako Mušov II (1997a, Taf. 1-2), J. Bálek a O. Šedo naopak používají přece jenom příhodnější označení Mušov „Na Pískách" I-IV (1998, 159d.; Bálek/Droberjar/Šedo 1994, 59d.), kterého se přidržím i v tomto příspěvku.

Mírně se rozcházejí názory pracovníků obou pracovišť (ÚAPP Brno a Archeologické oddělení Jihomoravského Muzea ve Znojmě), zabývajících se systematickou leteckou prospekcí v našem regionu, též co se týče počtu zde se nacházejících krátkodobých táborů. J. Kovárník – bohužel bez dalších informací – uvádí zde liniové znaky, naznačující, že celkový počet těchto vojenských objektů je vyšší než dosud známé čtyři (1997a, 88; srov. Bálek/Šedo 1998, 161, obr.6; Tejral 1994, 300). Terénní výzkum se uskutečnil zatím pouze u táborů I a II. Tábor II (o rozloze cca. 120 x 120 m) leží západně od většího - I - a je částečně porušen dnešní přehradou. V roce 1992 provedl E. Droberjar řez fortifikací, při kterém zjistil, že je tvořen typickým římským příkopem s hrotitým dnem o šířce 3,05–3,25 a hloubce 2–2,30 m. Tábor I, zhruba čtvercového půdorysu s příkopy orientovanými ZSZ-VSV (o délce 630 m) a SSZ-JJV (o délce 570 m) byl obehnán příkopem stejného typu o hloubce 3,65-3,90 m a šířce 2,55-2,60 m pod dnešním terénem (Tejral 1992, 401d., Abb.19:2, 20:1-2; Bálek/Droberjar/Šedo 1994, 59d.; Bálek/Šedo 1998, obr. 11:4). Tento tábor byl opatřen – jak ukazují letecké snímky a provedená měření – dvěma branami, tvořenými předsunutými příkopy – tituly (Bálek/Droberjar/Šedo 1994, 66, obr. 6; Bálek/Šedo 1998, 169,obr. 6).

Z povrchových sběrů, dřívějších záchranných výzkumů a letecké prospekce bylo zřejmé, že se římské krátkodobé tábory nachází na místech germánského sídliště. Jejich vzájemný chronologický vztah bylo možné však odhadovat pouze hypoteticky, za použití z literárních pramenů známých historických údobí, která pro tak výraznou přítomnost římského vojska přicházela v úvahu. I. Peškařem prozkoumané objekty byly (na základě chronologicky citlivých nálezů spon, terry sigillaty, ale též podle některých, pro toto období charakteristických výzdobných a tvarových projevů domácí keramiky) zařazeny do relativně-chronologického stupně C1b (zhruba do první poloviny 3. st. po Kr.; Tejral 1992, 415; Tejral 1998, 183d., Abb. 2). Celkem logický byl pak předpoklad, že sídliště v době využívání místa římskou armádou nemohlo existovat (kromě toho letecké snímky jasně ukázaly, že SZ nároží tábora I je v superpozici s nejméně třemi zahloubenými objekty). Objasnění této stratigrafie bylo jedním z cílů zde provedeného archeologického výzkumu.

Průběh a výsledky terénního výzkumu

Na základě leteckých snímků byla vytyčena a polární metodou zaměřena plocha nad Z nárožím tábora č. I, v místech předpokládané superpozice germánských objektů a římské fortifikace. Poté proběhla geofyzikální prospekce, povrchové sběry a průzkum ornice detektorem kovů. Mezi nálezy z prospekce převažovala běžná germánská keramika, významnější kovový předmět nebyl nalezen. K výzkumu byla vyměřena plocha 20x15 metrů zahrnující nároží pochodového tábora v superpozici s jednou germánskou chatou a menší sonda o rozloze 13x13 m, kde geofyzikální prospekce naznačovala superpozici příkopu se dvěmi zahloubenými objekty (Komoróczy 1998, 125d., obr. 13). Ornice na celé ploše byla skryta mechanizací do hloubky 35 cm. Postupně musela být snížena podorniční vrstva ještě o dalších 20-25 cm. Již při jejím skrývání se podařilo získat značné množství nálezového materiálu. Šlo především o keramiku ze starší doby římské (zřejmě vyoranou z jednotlivých chat), značné množství osteologického materiálu, kamenné brousky apod. Kromě nálezů

z doby římské se nacházela též keramika pravěká (zejména z doby bronzové, např. v P/95 čtv. B1 jedna celá zásobnice), což svědčí o polykulturním charakteru lokality (objekty či jiné terénní stopy po starším osídlení se zachytit nepodařilo). Vzhledem k mělkosti terénu a intenzivnímu zemědělskému využívání se archeologické objekty (příkop tábora a chaty č. 1-4; obr.1:1) vyrýsovaly teprve po odkrytí plochy na písčité podloží.

Římský krátkodobý tábor (Terminologie, užívaná při popisu jednotlivých objektů římské armády, sestávajících většinou pouze z opevnění bez stálé zástavby není zcela jednotná. M. Bálkem a O. Šedem navržený termín krátkodobý resp. dočasný tábor - 1998, 159 – je svou neutralitou asi nejpříhodnější, je třeba však právě v oblasti okolo římského ležení na Hradisku u Mušova zvážit, které objekty je možné takto označovat. Rozhodně by se to nemělo vztahovat na jednotlivá fortifikační zařízení přímo v areálu Hradiska.) Průběh příkopu římského tábora byl zachycen ve čtvercích A3, B3, C3, D3-4 a E4. Od podloží se odlišoval především tmavší barvou své výplně a větší koncentrací drobných kamenů podél své vnitřní strany. Již v této fázi bylo patrné, že příkop není vůbec rovnoměrně široký. Šířka příkopu se pohybovala po zkoumané ploše v rozmezí 60-240 cm, jeho hloubka 45-120 cm. Největší šířky dosahoval ve čtverci A3 a postupně se směrem k nároží zužoval. Nejužší i nejmělčí byl právě v místě, kde procházel chatou č. 1 (obr.2:1-2; její hloubka se pohybovala v rozmezí 55-70 cm, a šířka 55-110 cm). Za účelem zjištění přesného tvaru byl jím ve čtverci A3 proveden řez (obr.1:2). V tomto místě příkop dosahoval největší šířky 2,40 m a hloubky 1,2 m. Měl původně hrotité dno (ne zcela klasická mírně zaoblená dna příkopů v místech, kde je podloží tvořeno sypkým materiálem bylo vypozorováno na několika místech, Bálek/Šedo 1998, 164-165). Výplň příkopu tvořila jednolitá humusovitá šedočerná hlína. Nebyly v ní zjištěny žádné vrstvy po postupném zaplňování příkopu. Na vnitřní straně příkopu bylo ve výplni větší množství drobných kamenů. Zřejmě se jedná o štěrk vybraný z podloží při hloubení příkopu, který v době fungování tábora byl součástí jakéhosi lehkého náspu či valu. (Tato skutečnost byla zjištěna též u jiných krátkodobých táborů, Bálek/Šedo 1998, 170. Téměř identicky např. vypadá zásyp příkopu krátkodobého tábora v Přibicích, včetně vrstvy s drobnými kameny na vnitřní straně, Tejral 1992, 405, Abb.19:1) Po celé zkoumané ploše jednolitá výplň příkopu obsahovala nepříliš významné množství nálezového materiálu. Mezi nálezy naprosto převládala keramická tvorba germánská ze starší doby římské. Ojediněle se našly zlomky provinciální, na kruhu robené cihlové keramiky. Nejvíce nálezů se ve výplni příkopu našla v místě, kde porušoval chatu č. 3. Tyto nálezy zřejmě původně náležely k výplni chaty a do příkopu se dostaly při jeho zasypání. Po celé délce příkopu se nepodařilo zjistit žádné stopy (např. kůlové jámy) patřící ke konstrukci fortifikace pochodového tábora (Již zmiňovaní autoři posledních studií o dočasných táborech někdy hovoří o vnitřní zástavbě – např. Kovárník 1997a, 97 dokonce o možnosti zděných staveb; Bálek/Šedo 1998, 161, Mušov „Neuriessen" I, zůstává však nevyřešena otázka, lze-li ještě v tomto případě hovořit o dočasných táborech).

Terénní zjištění o charakteru fortifikace dočasného tábora Mušov – Na Pískách celkově odpovídá zkušenostem z jiných výzkumů římských vojenských objektů tohoto druhu na Jižní Moravě a to jak co se týče tvarové tak i rozměrové variability příkopů (Bálek/Šedo 1998, 165). Tábor Mušov - Na Pískách I spadá svou rozlohou (37 ha) do kategorie větších táborů (Bálek-Šedo 1998, 171d., kteří je dělí do dvou velikostních skupin; Kovárník 1997a, 97d. dokonce uvažuje o přítomnosti dvou až tří legií. Je třeba však konstatovat, že prozatím ani na nálezy bohaté Hradisko u Mušova neposkytuje dostatečné opory pro bezpečné určení velikosti a přesného typu přítomných vojenských jednotek). Koncentrace pochodových táborů v poloze Na Pískách dokládá strategický význam tohoto místa (např. brod přes Dyji), existenci lineárního obranného systému 80-90 km severně od Dunaje však nelze podle našich dnešních znalostí přijmout (srov. Bálek/Šedo 1998, 173-175; Kovárník 1997a, 97).

Chata 1 (čtv. P/95 B2, B3, C2, C3; obr.2:1). Základní tvar zahloubené spodní části chaty se vyrýsoval po skrytí kulturní vrstvy, v hloubce 70 cm pod dnešním povrchem. Představuje jednoprostorovou chatu čtyřúhelníkového tvaru se zaoblenými rohy o rozměrech (tj. maximální šířka a délka) 568x500 cm, orientovanou svou hlavní osou SZ-JV. Severovýchodní stěna chaty je rovná, jihozápadní stěna je mírně zaoblená. Mírné vyklenutí této stěny mezi nosnými kůly lze považovat za vchodovou část objektu. Stěny byly zařezány do podloží mírně šikmo. Jamky zbylé po kůlech (o průměru 24 až 60 cm a hloubce 25 až 80 cm) měly výplň stejnou jako celá spodní část objektu. Základní schéma šestikůlové konstrukce se zjistit nepodařilo. V kratších stěnách se našlo uprostřed proti sobě po jedné kůlové jámě, na jižní straně dva kůly a v SV rohu jeden. Podlahu chaty tvořila tenká vrstvička (2-5 cm) velmi tvrdě udusané resp. spečené směsi hlíny a jemného písku, která se od výplně spodní části chaty oddělovala. Byla velmi kompaktní, porušena pouze kůlovými jamkami a několika drobnými jamkami neurčitého účelu a nepravidelného rozmístění. Na některých místech při stěnách chyběla (srov. např. Peškař 1964, 75). Ve východní části chaty procházel příkop římského krátkodobého tábora, jehož výplň se od výplně chaty nelišil. Pomocí kontrolního řezu, položeného skrz chatu kolmo na průběh příkopu se podařilo určit chronologický vztah obou objektů (obr.2:2). V místě průběhu příkopu chyběla podlažní vrstvička chaty, tzn. že ji příkop porušil. Nálezový soubor, získaný z výplně chaty č. 1 je tvořen velkou většinou germánskou keramikou. Ta je doplněna rozsáhlým souborem opracovaných i neopracovaných zvířecích kostí, kamennými brousky a několika zlomky provinciální keramiky. Významnější kovový nález se v chatě č. 1 učinit nepodařilo.

Chata č. 2 (čtv. P/95 B5, C4, C5; obr.3:1). Obrysy chaty byly zjištěny po skrytí hnědošedé povrchové vrstvy pod ornicí, v hloubce ca. 30 cm pod dnešním povrchem. Orientace hlavní osy chaty je SZ-JV. Rozměry 580x540 mm jsou přibližné, neboť kvůli superpozici s chatou č. 3 nešlo původní okraje chaty zjistit. Je to typ jednoprostorové chaty se zaoblenými rohy, jejíž stěny jsou mírně zaobleně zapuštěny do hloubky 20-25 cm do podloží. Na jižní straně se mezi dvěma nosnými kůly nacházel vchodový výklenek široký 2,5 m (rozpětí kůlů) a přečnívající 1 m. Po nosných kůlech se zachovaly jamky černé výplně o průměru 20-40 cm, zahloubené do podloží 30 až 95 cm. Podařilo se zjistit základní šestikůlové uspořádání s jedním centrálním kůlem uprostřed chaty. Na východní a severní straně byly kůly zpevněny zdvojením. Před vchodovým výklenkem se nacházela oválná prohlubeň (o rozměrech 100x80 cm). Podlahu tvořila 2-5 cm široká vrstvička směsi udusané hlíny a písku, která se v některých místech nezachovala. Při severovýchodní stěně byla podlaha zcela rozrušena. Výplň chaty byla místy silně, až do červena přepálená, stopy po žáru byly patrné i na podlaze. Ve výplni chaty se nalezlo velké množství keramiky místní provenience, několik střepů provincionální keramiky, přeslen, zlomky hliněného závaží, struska a rozsáhlý soubor osteologického materiálu.

Chata č. 3 (čtv. P/95 D4, D5; obr.2:1). Po skrytí ornice se podařilo v hloubce 30 cm rozpoznat obrysy chaty, ve své SZ části porušené příkopem římského krátkodobého tábora (superpozice se projevovala stejně jako v případě chaty č. 1). Kontrolní řez provedený v SZ rohu chaty, kolmo na průběh římského příkopu jednoznačně ukázal, že příkop je mladší a podlahu chaty porušuje. Chata byla svou hlavní osou orientována ve směru SZ-JV. Rozměry objektu, dané maximální šířkou a délkou, jsou 560x520 cm. Jedná se o jednoprostorovou chatu se zaoblenými rohy a vchodovým výklenkem na jižní straně. Stěny byly do podloží zahloubeny 15-25 cm. Základní šestikůlové schéma se nepodařilo zcela objevit (především kvůli tomu, že chata je v SZ části porušena římským příkopem), rozmístění nalezených jamek černé výplni po kůlech však naznačují, že i v tomto případě se jednalo o chatu se standardní konstrukcí se šesti obvodovými a jedním centrálním kůlem. Jamky po kůlech jsou o průměru 35-76 cm a jsou do podloží zapuštěny 25-80 cm. Podlahu znovu tvořila 2-4 cm široká krusta udusané směsi hlíny a písku. Nejméně jasná byla terénní situace u vchodového výklenku (jižní strana),

kde byla podlaha silně porušena. V tomto místě se chata č. 3 velmi těsně dotýkala stěny chaty č. 2. Otázku, která chata je chronologicky starší nelze podle terénní situace jednoznačně zodpovědět (nepomohl tomu ani kontrolní řez provedený oběma chatami). Charakter nálezového materiálu z obou objektů se nijak od sebe neliší a zřejmě mezi dobou existence chaty č. 2 a 3 žádná delší časová proluka nenastala. Jako hypotetické vysvětlení lze přijmout představu, že po vyhoření (?) chaty č. 2 byla chata č. 3 postavena v její těsné blízkosti. Výsledky analýz některých plošně odkrytých větších sídlišť ukazují, že není nijak neobvyklé, že objekty, jejichž horizontální stratigrafická poloha vylučuje současnou existenci, je třeba na základě souboru nálezu, získaného z jejich výplně, zařadit do stejného sídlištního horizontu (např. Veľký Meder, obj. 95 a 129; Varsík 1998, 101d., obr. 42). Nálezový materiál z chaty č. 3 je též mimořádně bohatý na germánskou keramiku a zvířecí kosti. Kromě toho z její výplně se podařilo získat soubor tří bronzových spon (viz. dále).

Chata č. 4 (čtv. P/95 C1, C-1, D1 a D-1; obr.3:2). Obrysy chaty byly zjištěny po skrytí hnědošedé kulturní vrstvy v hloubce 75 cm pod dnešním povrchem. V původní sondě ležela pouze její východní polovina, proto byla sonda rozšířena směrem na západ (C-1, D-1). Její zahloubená spodní část měla tvar mírně protáhlého čtyřúhelníku se zaoblenými rohy. Chata měla rozměry 510x490 cm. Hlavní osa chaty byla orientována SZ-JV. Stěny chaty, šikmo zařezané do země, uzavíraly jednu místnost, nerovnoměrně zapuštěnou do podloží cca. o 10 až 20 cm. Podlahu chaty tvořila tenká udusaná a spečená vrstvička směsi hlíny a písku, která se ovšem zachovala pouze zlomkovitě. Nosné kůly nadzemní konstrukce chaty se podařilo zachytit v obvyklém šestiúhelníkovém schématu. V delší, resp. hlavní ose stály proti sobě po jednom kůlu, v kratších stěnách byly dvojice kůlů. Jámy po nosných kůlech byly 55 až 85 cm široké a do země byly zapuštěny 25 až 60 cm hluboko. Základní šestiúhelníková konstrukce byla doplněna pěti menšími kůly, z nichž čtyři stály přibližně v rozích chaty a zřejmě též zpevňovaly nadzemní část stavby. Při jihozápadní stěně chaty byla podlaha porušena prohlubní mísovitého tvaru o průměru cca 95 cm, jejíž dno byla o 10-15 cm nižší než úroveň podlahy. Tato prohlubeň zřejmě naznačuje, že na této straně se nacházel vchod do objektu (mísovitá prohlubeň jako indikátor vchodu je patrné též na jiných svébských sídlištích – např. Varsík 1998, 15; Peškař 1962, 416; Peškař 1964, 77). V šedohnědém zásypu chaty byly nalezeny četné zvířecí kosti, střepy germánské a v menším počtu též provinciální keramiky, zlomky několika hliněných závaží a železné držadlo štítu (viz. dále).

Dnešní archeologie doby římské již disponuje velmi rozsáhlou pramennou základnou pro poznání charakteru zahloubených sídlištních objektů - nejen - na území Moravy (shrnutí např. Tejral 1998, 188d., Droberjar 1997, 13, 17d; Peškař 1962, 414d.) a zde prezentované objekty z Mušova - Na Pískách tento obraz pouze potvrzují. Zahloubené chaty šesti- a sedmikůlové konstrukce tvoří převládající architektonický prvek germánských sídlišť většiny doby římské (především 2. a 3. st. po Kr.) v naddunajském barbariku (Droberjar 1997, Abb.12; Tejral 1998, 188d., Abb.10-12; na Slovensku např. Kolník 1962, 344d.; Pieta 1974, 92d.; Varsík 1998, 15d.) Jejich vzhled a jednotlivé varianty jsou dnes již dobře známy (rekonstrukce např. Peškař 1962, 421, obr.5:2). K nadále otevřeným otázkám sídlištní archeologie doby římské, tj. především ke struktuře jednotlivých sídlišť (na Moravě zatím chybí více plošně odkrytých sídlišť, srov. Křepice „Záhumenice" - např. Tejral 1998, 191, Abb.9 a Vyškov „Žleby" - Šedo 1991, 22d.) a k problematice nadzemních staveb (např. Vyškov, Šedo 1991, 25d.) výzkum Na Pískách nemohl přinést nové poznatky.

Výraznou převahu chat s orientací východ-západ potvrzují též námi odkryté objekty (srov. Pieta 1974, 93; Varsík 1998, 15), podobně jako umístění vchodu resp. prohlubně indikující vchod na jižní straně jednotlivých objektů. Jemnější chronologické členění na základě orientace chat, které provedl např. E. Droberjar mezi objekty ze sídliště v Křepicích (1997, 18) v našem případě možné není (orientace již zmíněných objektů ze stejného sídliště,

připadajících do fáze C1 je téměř stejná - VJV-ZSZ a SZ-JV, Peškař 1966; příklady ne zcela stejné orientace objektů jedné sídlištní fáze např. Varsík 1998, 101d., obr.42). Sídliště v Mušově – Na Pískách je součástí sídelní struktury kvádsko-markomanského území, která se utvářela v průběhu 1. a 2. st. po Kr. (Tejral 1983, 95, Abb.13) a která se vyznačuje hustým řetězcem jednotlivých osad na terasách říčních toků v těsné blízkosti inundačního pásma (mikroregion kolem Hradiska u Mušova – Tejral 1992, Abb.17; jinde např. Vážany n. Litavou – Šedo 1997, 359; Nitra - Pieta 1993, 74; Branč – Varsík 1998, 14; Obecně pak lze tyto sídliště považovat za archeologicky postižitelný odraz populačního rozmachu, sledovatelného v celém středoevropském barbariku, Domański 1994, 109d.).

Zajímavým, nikoli však zcela ojedinělým jevem je překrytí germánského sídliště římským krátkodobým táborem (přerušení sídelní aktivity v pozdní fázi stupně B2 a její znovuobnovení od konce 2. st. bylo vypozorováno též na Bernhardsthalu v Dolním Rakousku, Tejral 1994, 301; o stejném jevu, terénním výzkumem však zatím nepotvrzeném, informuje též J. Kovárník v Kosticích, okr. Břeclav; 1997a, 95). Tento postup římské okupační armády zřejmě souvisí - kromě mimořádně výhodné strategické polohy jednotlivých lokalit - s všeobecně uplatňovaným postupem záměrného narušení ustálené sídlištní, a zároveň i sociální struktury původních obyvatel nově získaného území (k této otázce např. Gabler 1996, 239d. s další literaturou).

Nálezy a chronologie

Na rozdíl od otázky interpretace jednotlivých sídlištních objektů se římská archeologie potýká s mnohem většími obtížemi při chronologickém zařazení v nich shromážděného nálezového souboru. Všeobecně používané chronologické systémy doby římské (Eggers 1955, 196d.; Lund Hansen 1987, 29-31; Godlowski 1970, 91-112) a jejich modifikace pro germánské prostředí severně od středního toku Dunaje (např. Kolník 1977, 143d.; Tejral 1977, 307d.) byly postaveny na základě uzavřených hrobových celků, jejichž stav zpracování je dodnes výrazně lepší (srov. např. Varsík 1998, 10). Je to způsobeno charakterem sídlištních nálezových fondů, jejichž vypovídací schopnosti pro jemnou chronologii jsou, jak dále uvidíme, velmi omezené. Pro chronologické určení jednotlivých sídlištních objektů lze se opírat především o celky obsahující chronologicky citlivé nálezy (především terru sigillatu, dále pak spony či hřebeny) nebo alespoň dostatečně širokou výzdobnou a tvarovou škálu germánské a importované keramiky (Varsík 1998, 11).

Drobné nálezy

Mezi drobnými nálezy vynikají tři bronzové spony, pocházející z výplně chaty č. 3. První z nich je 4,6 cm dlouhý fragment provinciální výrazně členěné spony dvoudílné konstrukce (obr.4:2). Esovitý lučík spony, na spodní straně rovný, je střechovitě hraněn a je rozdělen jednoduchým trojúhelníkovitým uzlíkem. Má plný zachycovač obdélníkového tvaru, na patce je jednoduchý neprofilovaný kónický knoflík. Tento typ spony byl již O. Almgrenem zařazen mezi provinciální formy (Almgren 1923, 39, zvl. 42-43, 162-163, Taf.IV, Gr.4) a dodnes se označuje jako Almgren 84 (někdy společně s příbuznou variantou Almgren 83). Na Moravě se pozdní provinciální výrazně členěné spony našly v sídlištních objektech z Heroltic (obj. 4, zařazená do sídlištního horizontu stupňů pozdní B2/poč. C1, druhá polovina 2. st., Tejral 1998, 183, Abb.1:6), ve Vrchoslavicích (Peškař 1972, 80d., Taf.12:7) a v Komořanech (Peškař 1972, Taf.12:4, I. Peškař obecně je datuje do 2. st.). Jejich výskyt na barbarském území v těsné blízkosti dunajského limitu dokládají též nálezy z Dolního Rakouska (např. Drösing - nestratifikovaná, nalezená spolu s mincí z let 125/128, Jedlicka/Schmidt 1996, 494; další z téhož katastru se našla společně s panonskou trubkovitou sponou, Bartosch 1996, 494). Ze Slovenska jsou známy četné příklady pozdních výrazně členěných spon jak z kvádských

hrobových (Bešeňov hrob 70, Kolník 1961, 219d., Tab.X, 70b, spolu s dvoudílnou železnou sponou s válcovitou hlavicí, datována do 2 pol. 2. st. po Kr.) a sídlištních celků (Branč, horizont A - 120/140-180/200 po Kr. - Varsík 1998, 58, 98, obr.30:2-3; Beluša-Pechová obj. 3, Pieta 1974, 89-90, obr.2, obr.6:11 zařazená na konec 2. a poč. 3. st., spolu s v ruce zhotovenou sídlištní keramikou - terrinovité nádoby, hrnce s esovitě profilovaným okrajem, misky se zataženým okrajem atd., zdobené plastickými vytlačovanými jamkami a šikmými pásy - Pieta 1974, 90, obr. 10:1-22; Nitra-Mikov dvor, Almgren 84 spony zde datované do 2. pol. 2. st. až kolem roku 200, Pieta 1993, 79, obr.3:6, 10, tab.I.), tak též z výšinných sídlišť z okrajových oblastí kvádského sídelního území (např. Smolenice-Molpír, okr. Trnava, které zřejmě přímo souvisí s událostmi markomanských válek, Pieta 1994, 256, Abb.3:24). Výrazně členěné spony typu Almgren 84 charakterizují též závěrečnou fázi púchovské kultury (B2b a B2/C1, např. Liptovská Mara, Pieta 1994, Abb.1:6).

Tento typ pozdní výrazně členěné spony je početně zastoupen též v prostředí przeworské a wielbarské kultury, kde se objevuje v nálezových celcích z pozdní fáze stupně B2 (B2b) a B2/C1 (tj. od hadriánského období do poč. 3. st. po Kr., Dabrowska 1992, 106). Pozdní výrazně členěné spony zařazuje K. Godlowski v chronologických tabulkách na rozhraní stupňů B2b a C1a, tzn. jako představitele přechodné fáze B2/C1 (Godlowski 1994b, Abb.2).

Výrazně členěné spony jsou početně zastoupeny též v podunajských provinciích, jejich chronologické zařazení na základě stratigrafie je však často pouze rámcové. Analogické typy nacházíme jak v jednotlivých přehledech spon z Panonie (Kovrig 1937, 15d., sk.VII., tab.V.40 – tab.VII.71, Almgren 84=tab.VI.52; Patek 1942, 24, Taf.IV:12, 13=Kovrig 52, 54), tak v pracích o jednotlivých lokalitách (Zalalövő-Salla: Berecz 1990, 89d., Kat.Nr. 18-19, Abb.3:5, 13; Nr.18 z hadriánské vrstvy, používaný do markomanských válek, Nr.19 z vrstvy od markomanských válek do severovského období, Berecz 1990, 93; legionářský tábor v Karnuntu, Grünewald 1986, 13, Taf.11:21). Pozdní výrazně členěné spony z Lauriaca (Typ Jobst 5C, Jobst 1975, 40-41, Kat.Nr.47-53) jsou datovány do 2. pol. 2. st., spona Almgren 84 z vrstvy ve Welsu dovoluje uvažovat o použití v 2. st. (Sedlmayer 1995, 29-30, Taf.8:67-70, zde zmíněny další datovatelné celky z Norika a Raetie se sponami typu Almgren 83/84, které většinou náleží do 2. pol., resp. konci 2. st. po Kr.). Přesné údaje o místu výroby tohoto typu spon nemáme, doposud jediná odlévací forma, pocházející z Brigetia (Kovrig 1937, Taf.27) a mapa rozšíření jednotlivých nálezů (Dabrowska 1992, 104, Karte 1) naznačují, že je třeba počítat především s některými místy v Panonii.

Druhým exemplářem (obr.4:1) je 7,3 cm dlouhá tzv. spona s očky, která v Almgrenově třídění patří do vedlejší, tzv. pruské série jeho třetí skupiny, jejíž hlavní charakteristikou jsou dvojité koncentrické kroužky na patní části lučíku (nahrazující eponymní „oči" na konci hlavičky, Almgren 1923, 29d, Taf.3, Fig.57-61). Plochý, mírně střechovitý lučík našeho exempláře je na lehce rozšířené patní části zdoben dvěmi páry koncentrických kroužků, má nízký a dlouhý zahcycovač. Patka není zdobena obvyklým trojúhleníkovitým motivem, okraje lučíku nejsou hraněny a pouze je zdoben perlovým pásem uprostřed. Hlavice je zúžena, vinutí a hák tetivy jsou z hladkého plochého pásu. To jsou všechno znaky, které řadí naši sponu mezi nejmladší exempláře této série (Almgren 60/61, Peškař 1972, 73, Taf.3: 5). Na Moravě uvádí I. Peškař pouze jeden fragment této vedlejší série z rozrušeného žárového hrobu ve Vracově (Peškař 1972, 70d., zvl. 73-74, Taf.3:5) patřící ke starší formě Almgren 57. Typy 60 a 61 považoval O. Almgren za jedny z nejmladších typů spon starší doby římské (1923, 114), jinde se setkáváme s datováním do druhé třetiny resp. prvních dvou třetin 2. st. po Kr. (Peškař 1972, 73), E. Cosack (1979, 63) klade počátek pruské série na konec B1. Třetí (obr.4:3) bronzové spínadlo představuje typ tzv. trubkovitých spon (Peškař 1972, 82d., Taf.13, 1-10). Je 4,3 cm dlouhá, jednodílná

s diskovitým profilovaným uzlíkem na esovitém lučíku, oddělujícím trubkovitou hlavici a kulatý knoflík na patce. Má plný zachycovač a vinutí o deseti závitech. Rýhy na uzlících na konci hlavice, na lučíku a na patce bývají zdobeny vkládanými drátky, po kterých se na našem spínadlu nezachovaly žádné stopy. Podle třídění moravských spon náleží k typu s knoflíkem na patce (Peškař 1972, Taf.13; trubkovité spony odpovídají typům Almgrenovy druhé série IV. skupiny, 1923, 39d., Taf.4, Fig.75-78 a nachází se jak v barbariku, tak v menším počtu též v provinciích, Kovrig 1937, 117-118; Patek 1942, 112-113). Jednodílné bronzové exempláře se považují všeobecně za typologicky starší, předcházející dvoudílným a železným formám (srov. Tejral 1971, 38d.).

Mezi drobnými kovovými nálezy si zmínky zaslouží ca. 17 cm dlouhé železné držadlo štítu (obr.4:4), nalezená ve výplni chaty č. 4. Tvarově odpovídá typu S1 II. skupiny v Zielingově třídění (1989, 204d. zvl. 209-211) s prohnutou rukojetí, plynule přecházející v trapézovité, zhruba 5 cm široké záchytné ploténky, opatřené na obou koncích jedním nýtem. Chronologické rozložení jednotlivých zástupců tohoto typu (na základě doprovodných nálezů) sahá od pozdní fáze B2 přes BC/C1 až do C1. Držadla typu S1 se objevují na celém Zielingem zpracované území východně od Labe, nejvíce ve středním Polsku a Slezsku, méně v Braniborsku, v oblasti dolního toku Labe a Skandinávii. K našemu exempláři nejblíže stojí držadlo z hrobu č. 79 z Malente-Krummensee (Zieling 1989, 1040, Taf. 28), které K. Raddatz zařadil do ranné fáze stupně C1, nicméně připustil též případy, ve kterých se tento typ držadla objevuje spolu s převážně starořímskými formami (Raddatz 1959/1961, 38-39, Abb.1: 1-9). Analogická železná držadla štítů nacházíme též v synchronizačních tabulkách germánských hrobových celků (5. skupina hrobů se zbraněmi v oblasti przeworské kultury, Godlowski 1994a, Abb.2:28-29, B2/C1 resp. C1a; 2-3 skupina hrobů v Čechách, Godlowski 1994b, 124, Abb.3:3, pozdní B2b-C1a).

Z drobných, chronologicky necitlivých nálezů se zmíníme o fragmentu kostěné jehly či šídla (obr.16:3) a bronzové jehly s ouškem (obr.16:4; mezi moravskými nálezy známe bronzové jehly jak z hrobových tak i sídlištních celků – např. Komořany, Křepice z druhé poloviny 2. st., časové rozpětí jejich použití sahá však od 1. st. až do mladší doby římské; Peškař 1964, 470, tab.46:2, 67:3, 82:5). Nálezy hliněných přeslenů (obr.16:5 – nesouměrný dvojkónický tvar s jednou vysokou a druhou, mírně prohnutou nízkou částí, rozhraní mezi oběma částmi je ostré, základna na obou koncích důlkovitě prohnutá, Peškař 1966, 606, tab.216:21-22, 26; obr.16:6 – plochý, symetrický dvojkónický tvar se zaoblenou styčnou hranou mezi oběma částmi a s důlkovitě prohnutou základnou kolem středového otvoru, Peškař 1964, 606, tab.216:12) a několik hliněných závaží kuželovitého typu (Peškař 1964, 608) především z výplně chaty č. 4 jsou doklady řemeslné výroby, stejně jako několik strusek železa (obr. 16:7).

Keramika

Nejpočetnější a velmi rozmanitou skupinu nálezů – tak jak je to běžné na všech sídlištích doby římské – tvoří fragmenty keramické produkce místní populace. Přes tuto početní převahu však nadále zůstává tato skupina pro chronologické členění vcelku málo použitelná a používaná. Vyplývá to jednak z fragmentárnosti sídlištních keramických nálezů (srov. např. Pernička 1966, 40), jednak z jejich velmi problematického a pouze rámcového chronologického zařazení. To je způsobeno jak nedostatkem materiálu z dobře datovatelných zahloubených objektů, tak - někdy zřejmě i velmi dlouhou - dobou jejich nahromadění (o této otázce viz. Pernička 1966, 40; Tejral 1993, 447d.; Tejral 1998, 181).

Početní rozložení keramického materiálu z výplně čtyř zahloubených chat je zobrazena na následující tabulce:

	chata č. 1	chata č. 2	chata č. 3	chata č. 4
celé nádoby	6	8	1	-
okraje	151	236	124	105
výduť	359	594	352	291
ucha	4	5	3	2
dna	47	98	37	35
germánská keramika celkem	567	941	517	433
provinciální keramika	14		6	16

Příklady provinciální keramiky:

1. Inv.č. 1684/96 – oranžovo-cihlová keramika s červenou malbou v pásech; trychtýřovitě rozevřený profilovaný okraj ze džbánu (obr.5:1);
2. Inv. č. 1685/96 – oranžovo-cihlová keramika s červenou malbou v pásech; trychtýřovitě rozevřený profilovaný okraj ze džbánu (obr.5:2);
3. Inv. č. 1687/96 – cihlová keramika; horizontálně, na tři pásy členěný okraj; z baňaté – vejčité nádoby (obr.5:3);
4. Inv. č. 1730/96 – cihlová keramika, fragment diskovitého dna z nějaké široké baňaté nádoby či hrnce (obr.5:4);
5. Inv.č. 1728/96 – cihlová keramika, páskové ucho s dvěma podélnými žlábky na vnější straně, zřejmě pochází ze světle oranžového, na kruhu robeného džbánů (obr.6:1);
6. Inv. č. 1697/96 – oranžovo-cihlová keramika, na vnější straně vyzdobena červenavě oranžovým nátěrem, vodorovnou rýhou, rytou vlnovkou a řadami radélkem provedených šrafovitých zářezů; fragment výdutě, tvar blíže neurčitelný (obr.6:2);
7. Inv. č. 1689/96 – oranžovo-cihlová keramika s hnědočerveným povlakem; výzdoba radélkem – horizontální řady různě velkých čtvercových vrypů (obr.6:3);
8. Inv. č. 1695/96 – oranžovo-cihlová keramika, na červeně natřené vnější straně je výzdoba šikmých čárkovitých vrypů, provedených radélkem; fragment výdutě (obr.6:4);
9. Inv. č. 1688/96 – oranžovo-cihlová keramika, na vnější straně pokryta hnědočerveným povlakem; radélková výzdoba – horizontální řady čočkovitých vrypů; fragment výdutě, tvar neurčitelný (obr.6:5).

Nalezené fragmenty provinciální keramiky jsou z tvrdě vypálené hlíny, které jsme označili jako cihlové (podle Varsík 1998, 12, pod tímto pojmem rozumí všechny druhy bez ohledu na výzdobu povrchu, v němčině se používá termín „gelbtonige Keramik", Gassner 1990, 133, srov. Grünewald 1986, 9, Taf.5:4–Taf.7:1). Exempláře č. 1 a 2 představují po tvarové stránce fragmenty džbánů (k terminologii tvarů srov. Gassner 1990, 134, jednotlivé tvary jsou stejné pro zdobené i nezdobené formy) s trychtýřovitě rozevřeným profilovaným hrdlem, které patřily k dlouho obíhajícím tvarům (Gassner 1990, 137, Taf.1:2-5, v Karnuntu doloženy především v periodách 1-2 - zhruba 50-170/180 po Kr., chronologie Gassner 1990, 136 - přičemž obecně lze říci, že profilace okrajů v 2. st. je jednodušší; srov. Grünewald 1983, 28, 31-32, Taf.34-35, 39:5, 6, 8-13). Exemplář č. 3 je okrajový fragment z hrnce (velké baňaté hrnce s lehce zataženým ústím a horizontálním – často členěným - okrajem jsou v karnuntském materiálu bez větších změn zastoupeny v prvních třech periodách , ca. 50-230 po Kr., Gassner 1990, 137, 141d., Taf.2.; srov. Bónis 1970, Abb.4:8-10; Grünewald 1983, 27-

28, Taf.33:7-9). Exemplář č. 5 představuje typ ucha, který je hojně rozšířen též v sídlištních celcích ze starší doby římské na Moravě (např. chata Z9 z Komořan, Peškař 1964, tab. 42:10; Křepice chata IV, VII, VIII, XI – Peškař 1964, tab. 62:7, 71:9, 72:23, 77:4; Mikulčice „Padělíky" - Peškař 1964, tab. 100:3, 4, 8) a zřejmě patřil k některému tvaru džbánů.

Uvedené fragmenty provinciální keramiky jsou též po výzdobné stránce dosti jednolité. Exempláře č. 1 a 2 jsou zdobeny pásy červené malby. V pásech malovaná keramika byla vyráběna na četných místech Panonie (např. Brigetio, Bónis 1970, 71d. a na dalších místech západní a jižní části provincie, Gabler-Horváth 1996, 153; Grünewald 1983, 36). Objevuje se na konci 1. st. a její oběh je místy sledovatelný až do počátku 3. st. (Gabler-Horváth 1996, 153, Taf. 11:6, 12:7, 13:4, 20:6). Často jsou takto zdobeny džbány, přičemž je někdy malba omezená pouze na okraje (Grünewald 1983, 28, Taf.34-35). Dalším výzdobným prvkem jsou motivy vytvořené radélkem („Rädchenverzierung"), velmi často používané na červeném povlaku (gelbtonige Keramik mit rotem Überzug" např. Grünewald 1983, 27d. Taf.29d., zvl. Taf. 32, 33 a 36:3, 5-6; Grünewald 1986, 7, Taf.2:4–Taf.3). Tento výzdobný prvek je též velmi rozšířen na keramice panonské provenience, přičemž se nachází především na větších – hrncovitých a urnovitých – tvarech (Bónis 1942, 10d., Taf.X, XII), z jakých zřejmě pocházely též naše zlomky č. 6-9.

Jak je z tohoto krátkého přehledu patrné, tvary a výzdoba provinciální keramiky nejsou pro datování sídlištních objektů z Mušova – Na Pískách příliš přínosné. Je třeba si však uvědomit, že četné tvary měly ustálenou funkci a dlouhou životnost, takže též v provinciálním prostředí mnohdy poskytují pouze rámcové (někdy na století) datovací podklady. Podobně jako v případě germánské keramiky, bez statistického vyhodnocení dobře datovatelných uzavřených celků nelze počítat s jemnějším časovým určením (Gassner 1990, 134, Abb.1-2). Přítomnost provinciální keramiky v našich sídlištních objektech odpovídá běžné situaci v průběhu celého 2. st. (dokonce je její počet podprůměrný: podíl římské keramiky v 54 objektech z období B2 a B2/C1, zpracovaných E. Droberjarem představuje 13%, zde je to 1,44%, Droberjar 1997, 126). V tomto období dochází k největšímu rozkvětu provinciální keramické produkce, jejíž přísun na území dnešní Moravy dosahuje vrcholu právě v polovině 2. st. po Kr. (Tejral 1983, 99; Tejral 1992, 412). Překvapením (?) je naopak nepřítomnost terry sigillaty, jejíž hlavní vlna importu na Moravu spadá teprve do období krátce od 150 po Kr. (Droberjar 1991, 34d, Abb.11).

Příklady tvarů a výzdoby germánské keramiky (v popisu jednotlivých fragmentů použita terminologie, číselné označení a eventuální chronologické vymezení dle Droberjar 1997, 29d):

1. Inv. č. 623/96 (obr.7:1) – jemná černá keramika s povrchem Aa na hrdle a Ad na výduti; nezdobená; tvar: ostrohranná hluboká miska s prohnutým hrdlem a kónickým spodkem (Droberjar 1997, typ 2301);
2. Inv. č. 632/96 (obr.7:2) – černá jemná keramika s hladkým povrchem Aa; nezdobená; tvar: ostrohranná miska s prohnutým hrdlem a spodkem (Droberjar 1997, typ 2304, 2309, tvar typický spíše pro stupeň B2, v B2/C1 jako intruze);
3. Inv. č. 583/96 (obr.7:3) – hrubá keramika, povrch Bc; výzdoba: vhlazované vertikální pásy na výduti, ohraničené horizontálním pásem (Droberjar 1997, typ 712b); tvar: ostrohranná miska s mírně prohnutým hrdlem, prohnutým spodkem a odsazenou výdutí (Droberjar 1997, typ 2304, 2307, tvar typický spíše pro stupeň B2, v B2/C1 jako intruze);
4. Inv. č. 582/96 (obr.7:4) – hrubá keramika, povrch Bc a Bf; nezdobená; tvar: ostrohranná miska s prohnutým hrdlem a kónickým spodkem (Droberjar 1997, typ 2319, tvar typický pro stupeň B2);

5. Inv. č. 1452/95 (obr.8:1) – jemná šedá keramika s povrchem Aa; výzdoba: víceřadé horizontální jedlové větvičky (Droberjar 1997, typ 175); tvar: ostrohranná rozevřená miska s ulomeným hrdlem (Droberjar 1997, skupina 2300);

6. Inv. č. 579/96 (obr.8:2) – hrubá keramika, povrch na hrdle Bc, jinak Bd; výzdoba: hřebenová, různě rozmístěné zlomky obloučků pod hrdlem (Droberjar 1997, skupina 350, přesný typ tam není, nejblíže typ 353); tvar: ostrohranná miska s válcovitým hrdlem vyhnutým okrajem a kónickým spodkem (Droberjar 1997, typ 2325, tvar typický pro stupeň B2 i B2/C1);

7. Inv. č. 628/96 (obr.8:3) – hrubá keramika s povrchem Bc; výzdoba: na zlomu patrná stopa naznačující plastické žlábkování na dně (Droberjar 1997, skupina 560); tvar: zřejmě ostrohranná miska se zaobleným dnem a nižším prohnutým hrdlem (Droberjar 1997, typ 2750, tvar typický pro stupeň B2 i B2/C1);

8. Inv. č. 618/96 (obr.8:4) – jemná černá lesklá keramika s povrchem Aa; výzdoba: plastické žlábkování na dně, vícelistá růžice (Droberjar 1997, typ 564b); tvar: ostrohranná miska se zaobleným dnem a nižším prohnutým hrdlem (Droberjar 1997, typ 2750, tvar typický pro stupeň B2 i B2/C1);

9. Inv. č. 624/96 (obr.9:1) – jemná černá keramika s povrchem Ac; nezdobená; tvar: esovitě profilovaná, nečleněná nádoba s mírně prohnutým hrdlem, snad miska nebo tzv. hrncovitá miska (Droberjar 1997, skupina 2100);

10. Inv. č. 585/96 (obr.9:2) – hrubá keramika, povrch Bc na hrdle, jinak Bd; nezdobená; tvar: hluboká miska se zataženým okrajem a baňatou vysoko položenou maximální výdutí (Droberjar 1997, typ 2454, tvar typický pro stupeň B2);

11. Inv. č. 587/96 (obr.9:3) – hrubá keramika, povrch Bd; výzdoba: kombinovaná, mřížkování pod horizontálními řadami nehtových vrypů (Droberjar 1997, typ 923a); tvar: hluboká miska s mírně zataženým okrajem (Droberjar 1997, skupina 2450, nejblíže 2456 – kónická miska se zataženým okrajem, tvar typický pro stupeň B2/C1);

12. Inv. č. 604/96 (obr.10:1) – hrubá keramika s povrchem Bc na hrdle, jinak Bd; výzdoba: horizontální řady trojúhelníkovitých vrypů (Droberjar 1997, typ 130); tvar: výrazně široká, rozevřená miska se zataženým okrajem (Droberjar 1997, typ 2400, možná 2411 – typický pro B2 i pro B2/C1);

13. Inv. č. 800/96 (obr.10:2) – hrubá keramika s povrchem Bd; bez výzdoby; tvar: široká miska se zataženým okrajem (Droberjar 1997, typ 2454, tvar typický pro stupeň B2);

14. Inv. č. 594/96 (obr.10:3) – hrubá keramika s povrchem Bc/Bf; výzdoba: čtvrtobloučky v horizontálních řadách (nejblíže Droberjar 1997, typ 353); tvar: kónická miska s výrazně zataženým okrajem (Droberjar 1997, typ 2404);

15. Inv. č. 580/96 (obr.10:4) – hrubá keramika, povrch Bc; výzdoba: krátké obloučky napojované v horizontálních řadách pod horizontální rýhou (Droberjar 1997, typ 352); tvar: hluboká miska se zataženým okrajem a s baňatou vysoko položenou maximální výdutí (Droberjar 1997, typ 2454, tvar typický pro stupeň B2);

16. Inv. č. 745/96 (obr.11:1) – hrubá keramika, s povrchem Bc; nezdobená; tvar: hrnec s uchem (Droberjar 1997, skupina 1600);

17. Inv. č. 746/96 (obr.11:2) – hrubá keramika, s povrchem Bd; nezdobená; tvar: hrnec s uchem (Droberjar 1997, skupina 1600);

18. Inv. č. 747/96 (obr.11:3) - hrubá keramika, s povrchem Bc; nezdobená; tvar: hrnec s uchem (Droberjar 1997, skupina 1600);

19. Inv. č. 828/96 (obr.12:1) – hrubá keramika s povrchem Bd; výzdoba: hřebenová, kombinace horizontálních víceřadých hřebenových vlnic (Droberjar 1997, typ 372) a víceřadé horizontální klikatky (Droberjar 1997, typ 363); tvar: fragment výdutě snad hrnce či zásobnice;

20. Inv. č. 833/96 (obr.12:2) – hrubá keramika s povrchem Bc; výzdoba: nepravidelně rozmístěné krátké hřebenové obloučky (Droberjar 1997, skupina 350); tvar: fragment výdutě hrnce;

21. Inv. č. 823/96 (obr.12:3) – hrubá keramika, povrch Bd; výzdoba: čtvrtobloučky v horizontálních řadách (Droberjar 1997, typ 350 – krátké obloučky, hřebenová výzdoba, v typáři není stejný typ); tvar: střep z výdutě, na horní části ulomen u kořene ucha, zřejmě hrnec s uchem (Droberjar 1997, skupina 1600);

22. Inv. č. 2/96 (obr.13:1) – hrubá keramika, s povrchem Bd a pod okrajem Bc; výzdoba: barbotinová v horizontálních řadách na výduti (Droberjar 1997, typ 526); tvar zřejmě vakovitá miska se zaobleným dnem, zúženým ústím a vyčleněným okrajem (Droberjar 1997, typ 2757, tvar typický pro stupeň B2);

23. Inv. č. 622/96 (obr.13:2) – hrubá keramika, povrch Bg, černý lesklý přihlazovaný; nezdobená; tvar: menší baňatý džbánek s ouškem;

24. Inv. č. 3/96 (obr.13:3) – hrubá keramika s povrchem Bf; nezdobená, plastický důlek na dně; tvar: koflík s prohnutým hrdlem a zaobleným dnem (Droberjar 1997, typ 5303);

25. Inv. č. 1453/96 (obr.13:4) – jemná černá keramika s povrchem Aa; výzdoba: ozubeným kolečkem, jen na jednom místě zbytky motivu z pěti řad (Droberjar 1997, skupina 600); tvar: snad láhev (Droberjar 1997, skupina 5200);

26. Inv. č. 595/96 (obr.14:1) – hrubá keramika, pod hrdlem Bc, jinak Bd; výzdoba: horizontální řada nehtových vrypů umístěná na hrdle pod okrajem (Droberjar 1997, typ 117) a horizontální řady nehtových vrypů na výduti (Droberjar 1997, typ 130); tvar: hrnec s baňatou vysoko položenou výdutí (snad Droberjar 1997, skupina 1200);

27. Inv. č. 738/96 (obr.14:2) – hrubá keramika s povrchem Bc; nezdobená; tvar: baňatý hrnec se zúženým prohnutým hrdlem (Droberjar 1997, typ 1302);

28. Inv. č. 1432/96 (obr.14:3) – hrubá keramika s povrchem Be; výzdoba: šikmé mřížkování (Droberjar 1997, typ 223); tvar: dno hrnce či zásobnice;

29. Inv. č. 750/96 (obr.15:1) – velmi hrubá keramika s povrchem Bf; nezdobená; tvar: zásobnice se zúženým hrdlem a pravoúhle vyhnutým okrajem (Droberjar 1997, typ 5101);

30. Inv. č. 751/96 (obr.15:2) – velmi hrubá keramika s povrchem Bf; nezdobená; tvar: zásobnice se zúženým hrdlem a pravoúhle vyhnutým okrajem (Droberjar 1997, typ 5101);

31. Inv. č. 991/96 (obr.15:3) – hrubá keramika s povrchem Bc a Bd; výzdoba: horizontální řady ležatých a stojatých trojúhelníkovitých vrypů, místy doplněné nehtovými vrypy (Droberjar 1997, typ 136, 137, 111); tvar: dno zásobnice (Droberjar 1997, skupina 5100);

32. Inv. č. 1/96 (obr.16:1) – jemná keramika s povrchem Ac; nezdobená; tvar: ostrohranný miskovitý cedník s prohnutým odsazeným hrdlem (Droberjar 1997, typ 6208, tvar typický pro stupeň B2);

33. Inv. č. 578/96 (obr.16:2) – hrubá keramika, povrch na hrdle Bc, jinak Bd; nezdobená; tvar: miskovitý cedník s mírně odsazeným prohnutým hrdlem (nejblíže Droberjar 1997, typ 6208, tvar typický pro stupeň B2).

Určité možnosti třídění germánské keramiky do jednotlivých chronologických stupňů na základě četnosti a kombinací výskytů naznačil E. Droberjar ve své již několikrát zmíněné práci (Droberjar 1997; srov. např. Hečková 1991, 129d.), kde se pokusil vyčlenit charakteristické tvary a výzdobné prvky pro stupně B2, B2/C1 a C1. Ačkoli pro potřeby tohoto článku jsme nemohli provést důkladnou analýzu všech, zhruba 4000 střepů, můžeme se pokusit ověřit, zda jeho jednotlivé „definující" typy se vyskytují též v našem souboru, resp. jsme-li schopni na základě tohoto relativně-chronologického členění blíže definovat postavení námi zkoumaných objektů v rámci starší doby římské.

Z výzdobných prvků, zařazených E. Droberjarem do skupiny definující keramiku stupně B2 (Droberjar 1997, typy 173, 196a, 232, 261, 311-312, 321, 374, 564, 633, 712) jsou

podle dnešního stavu prozkoumání doložitelné ve výše popsaných sídlištních objektech z Mušova – Na Pískách typy 196a (nepravidelně rozmístěné ledvinovité vrypy), 311 (vertikální hřebenování), 374 (vertikální hřebenová vlnice), 564 (plastická žlábkovaná vícelistá růžice na dnech), 712 (vhlazované neohraničené a ohraničené vertikální pásy). V případě výzdoby ozubeným kolečkem (v této skupině typ 633 – meandr pod horizontální klikatkou) bohužel nelze vzhledem k fragmentárnosti naši nádoby určit původní motiv. Některé typy E. Droberjar vyčlenil též jako reprezentující stupeň B2, jejichž objevení se v objektech stupně B2/C1 pokládá za intruze (162a, 166, 182, 187, 195). Z nich se Na Pískách vyskytly typy 162a (horizontální řada čárkovitých nebo čočkovitých vrypů, resp. varianty tohoto motivu, zřejmě včetně typu 166), a 195 (polokruhovité vrypy). Za charakteristickou výzdobu stupně B2/C1 označil E. Droberjar typy 123a, 137, 183, 194, 241, 246-248, 255, 376, 523e, 524b,c, 532, 541, 591, 715, 927, 934, z nichž v našem souboru se vyskytly: 137 (vertikální řady stojatých trojúhelníkovitých vrypů), 241 (ryté jednoduché zavěšované trojúhelníky), 376 (hřebenové horizontální vlnice nad tzv. čtvrtobloučky), 541 (přesekávané horizontální lišty), 927 (střídající se pole nehtových vrypů s mřížkováním). Stejný stupeň charakterizují, zároveň se však objevují jako intruze též v objektech stupně B2 typy 224, 557, 931, 932, 933, z nichž v prozkoumaných objektech jsme nalezli typy 224 (ryté mřížkování mezi vertikálními rýhami) a 557 (resp. fragmenty zdobené plastickým žlábkováním – skupina 550 – bez možnosti přesnějšího určení motivu). Výzdobu, vyskytující se ve dvou následných stupních – B2 a B2/C1 – a jako intruze v stupni C1 představují typy 112b, 113a, 116, 117, 131, 133b, 161, 163b, 175, 243, 332, 351, 352, 353, 354, 356, 361, 363, 371, 375, 541a, 557, 562, 563, 577, 582a, 586, 712b, 923a, 941. V keramickém materiálu ze čtyř germánských chat na trati Mušov – Na Pískách jsou zastoupeny typy 112b (dvě horizontální řady nehtových vrypů), 113a (zavěšované řady nehtových vrypů na horizontální řadě nehtových vrypů), 117 (horizontální řada nehtových vrypů umístěná na hrdle pod okrajem), 131 (nepravidelně rozmístěné kvadratické vrypy), 133b (tři a více horizontálních řad trojúhelníkovitých vrypů), 161 (nepravidelně rozmístěné čárkovité nebo čočkovité vrypy), 163b (tři a více horizontálních řad čárkovitých nebo čočkovitých vrypů), 175 (víceřadé horizontální vrypy a zářezy v podobě jedlové větvičky), 351 (hřebenové nepravidelně překřížené krátké obloučky), 352 (hřebenové krátké obloučky napojované v horizontálních řadách), 353 (hřebenové různě rozmístěné tzv. čtvrtobloučky), 354 (hřebenové pokřivené různě rozmístěné tzv. čtvrtobloučky), 356 (různě rozmístěné tzv. čtvrtobloučky s nejdelším obloučkem výrazně širším), 361 (dvou až třířadé horizontální hřebenové klikatky), 363 (víceřadá horizontální hřebenová klikatka), 371 (víceřadé horizontální hřebenové vlnice), 375 (překřížené horizontální hřebenové vlnice), 541a (jedna přesekávaná horizontální plastická lišta), 582a (nepravidelně rozmístěné drobné oválné důlky), 712b (vhlazované vertikální pásy ohraničené horizontálním pásem), 923a (mřížkování pod horizontálními řadami nehtových vrypů).

Jak je z tohoto přehledu patrné, bohatý keramický materiál z prozkoumaných objektů odráží téměř celou škálu ornamentální výzdoby, určenou E. Droberjarem k definici jednotlivých časových stupňů B2 a B2/C1. Zcela nepochybně nejsou v něm zastoupeny typy germánské keramiky, charakteristické pro mladší dobu římskou (především pro sídlištní horizont C1b, tak jak ji definoval J. Tejral, 1998, 183d, Abb.2) a též patrně v menším měřítku se objevují charakteristické formy přechodného stupně B2/C1 (především Droberjarovy skupiny 520 – barbotinová výzdoba v polích na dnech i výdutích a 930; Droberjar 1994, 179d., Abb.4). Přesto se však zdá, že zpětná aplikace jednotlivých definujících typů nevede k jednoznačnému časovému zařazení našeho souboru (obdobně neumožňuje jemnější datování ani klasické typologické členění sídlištní keramiky, Pernička 1966). Jak ukazují též výsledky analýz sídlištního materiálu z Veľkého Mederu a Branče, detailní rozdělení v ruce zhotovené germánské keramiky vede k nepřebernému množství typů a podtypů, které pak nutně narážejí na problémy přechodu mezi jednotlivými stupni (Varsík 1998, 12, 94d.; jako

problematické se v tomto smyslu jeví též definice typů, jejichž objevování se v následujícím či předcházejícím stupni E. Droberjar pokládá za intruze).

Při současném stavu analýzy nálezového souboru z výše popsaných objektů se zdá, že je třeba se zatím držet chronologizace sídlištních objektů J. Tejrala (rozeznávající tři výrazné sídlištní horizonty – B2b/C1a resp. B2/C1, C1b a C3/D1, Tejral 1998; klíč k rozeznání objektů samostatného stupně B2/C1 leží nikoli v místní keramice, nýbrž v nálezech úzce chronologicky vymezitelných míst, jako jsou tábory v Iži a na Hradisku u Mušova a v jejich odrazu v germánských objektech, srov. Tejral 1994, 305; Hüssen/Rajtár 1994, 219) a místo zde prezentovaného souboru hledat v její první skupině (odpovídá tak horizontu opuštěných sídlišť na Moravě z období konce B2b, Godlowski 1994b, Abb.7). Přítomnost spony typu Almgren 84 a držadla štítu ukazují, že naše objekty nezanikly delší dobu před markomanskými válkami (podle současného datování Hradiska u Mušova tedy nejpozději kolem roku 172 po Kr.), jejich výplň samozřejmě však obsahuje materiál z celého předcházejícího úseku 2. st. po Kr. Nejmladším – datujícím – objektem zkoumané části lokality tak zůstává příkop římského krátkodobého tábora, dávaje tak za pravdu T. Kolníkovi (1994, 233d.) v názoru, že v předpolí středoevropských provincií mohou – spíše než další relativně-chronologická zjemnění – pouze korektní absolutně-chronologická data přispět k reálnému poznání průběhu historických událostí.

Literatura

Almgren, O. 1923: Studien über nordeuropäische Fibelformen, Leipzig.

Bálek, M./Droberjar, E./Šedo, O. 1994: Die römischer Feldlager in Mähren 1991-1992. Památky archeologické 85, 59-74.

Bálek, M./Šedo, O. 1998: Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě. In: Památky archeologické LXXXIX/1, 159-182.

Bartosch, P. 1996: KG Drösing (Mg. Drösing, VB Gänserndorf). Fundberichte Österreich 35, 494.

Berecz, K. 1990: Römerzeitliche Fibeln von Zalalövő. ActaArchHung. 42, 80d.

Bónis, É. 1942: A császárkori edényművesség termékei Pannoniában I. A korai császárkor anyaga. Diss.Pann. Ser.II. No.20, Budapest.

Bónis, E. 1970: A brigetioi sávos keramika. Folia Archaeologica XXI,71-90.

Cosack, E. 1979: Die Fibeln der Älteren Römischen Kaiserzeit in der Germania libera, Teil I. Neumünster.

Dabrowska, T. 1992: Die späten kräftig profilierten Fibeln (Almgren Typ 84) in Polen. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Laténezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 103-109.

Domański, G. 1994: Die Bevölkerungszunahme in Mitteleuropa und die Gründe für den Ausbruch der Markomannenkriege. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 109-114.

Droberjar, E. 1991: Terra sigillata in Mähren, Funde aus germanischen Lokalitäten, Brno.

Droberjar, E. 1994: Die Niederschlag dr Markomannenkriege auf den kaiserzeitlichen Siedlungen in Südmähren und die Frage der Übergangsstufe B2/C1. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 179-201.

Droberjar, E. 1997: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Fontes archaeologici Pragenses Vol. 21, Praha.

Eggers, H.J. 1955: Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. Jahrb. RGZM II 196-244.

Gabler, D. 1996: Spätkeltische und römische Siedlungen des 1. nachchristlichen Jahrhunderts im Stadtgebiet von Savaria. Arheološki vestnik 47, 239-247.

Gabler, D./Horváth, F. 1996: A szakályi terra sigillaták és helyük a bennszülött telep kerámiaspektrumában. Különmyomat a Wosinsky Mór Múzeum XIX. évkönyvéből, 115-190.

Gassner, V. 1990: Gelbtonige Keramik aus datierten Fundkomplexen in Carnuntum. Ein ‚Überblick über die Gefässformen. Carn.Jahrb 1989 (1990), 133-161.

Godlowski, K. 1970: The chronology of the late roman period and the early migration periods in central Europe. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego CCXVII, Práce archeologiczne, zeszyt 11, Kraków.

Godlowski, K. 1994a: Die Chronologie der germanischen Waffengräber in der jüngeren und späten Kaiserzeit. In: von Carnap-Bornheim,C. (Hrsg.): Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersetn vier nachchristlichen Jahrhunderten, Marburger Kolloqium. Lublin/Marburg, 169-178.

Godlowski, K. 1994b: Die Synchronisierung der Chronologie des gemanischen Fundstoffes zur Zeit der Markomannenkriege. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 155-128.

Grünewald, M. 1983: Die Funde aus dem Schutthügel des Legionslagers von Carnuntum (Die Baugrube Pingitzer). RliÖ 32, Wien.

Grünewald, M. 1986: Keramik und Kleinfunde des Legionslagers von Carnuntum Grabungen 1976-1977). RliÖ 34, Wien.

Hečková, J. 1991: Graficko-numerický prehľad keramiky z obytných objektov doby rímskej v Chotíne. Študijné zvesti 27, 129-241.

Hüssen, C.-M./Rajtár, J. 1994: Zur Frage archäologischer Zeugnisse der Markomannenkriege in der Slowakei. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 217-232.

Jedlicka, F./ Schmidt, F. 1996: KG Drösing (Mg. Drösing, VB Gänserndorf). Fundberichte Österreich 35, 494.

Jelínková, D. 1986: Archeologické lokality na katastru obce Mušov (10040) (okr. Břeclav). In: Jižní Morava 22, 227-242.

Jobst, W. 1975: Die römische Fibeln aus Lauriacum. Fil 10, Linz.

Kolník, T. 1961: Pohrebisko v Bešeňove (Príspevok k štúdiu doby rímskej na Slovensku). Slovenská Archeológia IX, 219-300.

Kolník, T. 1962: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Arch. Rozhledy 14, 344-368, 371-380, 385-397.

Kolník, T. 1977: Anfänge der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum. Symposium. Ausklang der Latene-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava, 143-172.

Kolník, T. 1994: Die Markomannenkriege und die Chronologie der römischen Kaiserzeit. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 1, 233ff.

Komoróczy, B. 1998: Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě. In: P.Kořil/ R.Nekuda/ J.Unger (Hrsg.): Ve službách archeologie, Sborník k 60 narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 10, 125-144.

Kovárník, J. 1997a: Neue Entdeckungen römischer Feldlager nördlich von der Mitteldonau (Fünf Jahre nach der Entdeckung der ersten Feldlager in Mähren). In: Peregrinatio gothica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiale sociales LXXXII, 87-109.

Kovárník, J. 1997b: 10 let letecké archeologie na Moravě (a v bývalém Československu) 1983-1994. Přehled výzkumů AÚB 1993-1994, 311-331.

Kovárník, J. 1997c: Využití letecké archeologie na jižní Moravě v r. 1994. Přehled výzkumů AÚB 1993-1994, 332-342.

Kovrig, I. 1937: Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Diss.Pann. Ser.II, No.4, Budapest.

Lund Hansen, U. 1987: Römischer Imoprt im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas. Nordiske Fortidsminder Ser. B, Bd. 10, Kobenhavn.

Patek, E. 1941: Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien. Diss.Pann. Ser.II, No.19, Budapest.

Pernička, R.M. 1966: Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren, Brno.

Peškař, I. 1962: Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištích z doby římské. Památky archeologické 52, 414-422.

Peškař, I. 1964: Morava v 1. a 2. století n.l. Nepublikovaná kandidátská disertační práce. Brno.

Peškař, I. 1966: Mušov, sídliště z doby římské, sídliště kultury moravské malované, zvoncovitých pohárů, středodunajské mohylové, laténské. Nepublikovaná nálezová zpráva, Archiv AÚ AV ČR Brno.

Peškař, I. 1972: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren, Praha.

Pieta, K. 1974: Sídlisko z odby rímskej v Beluši. Slov. Archeológia XXII-1, 89-106.

Pieta, K. 1993: Osídlenie z doby rímskej a sťahovania národov v Nitre. In: Príspevky k najstarším dejinám města. Nitra, 74-93.

Pieta, K. 1994: Mittel- und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 253-262.

Raddatz, K. 1959/1961: Ringknaufschwerter aus germanischen Kriegergräbern. Offa 17/18.

Sedlmayer, H. 1995: Die römischen Fibeln von Wels. Wels.

Šedo, O. 1991: Příspěvek k poznání germánských sídlišť doby římské na Moravě. In: Peška, J. (ed.), Královská hrobka z Mušova, Mikulov, 22-28.

Šedo, O. 1997: Pohřeb v sídlištním objektu 21/92 z doby římské ve Vážanech nad Litavou (okr. Vyškov). In: Pravěk NŘ 7, 359-371.

Tejral, J. 1971: Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské. Slovenská Archeológia 19/1, 27-93.

Tejral, J. 1977: Die älteste Phase der germanischen Besiedlung zwischen Donau und March. Symposium. Ausklang der Latene-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava, 307-342.

Tejral, J. 1983: Mähren und die Markomannenkriege. Slovenská Archeológia 31, 85-120.

Tejral, J. 1992:Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreichisch-südmährischen Thayaflussgebiet. Ber.RGK 73, 378-468.

Tejral, J. 1993: Na hranicích impéria (doba římská). In: Podborský, V. a kol.: Pravěké dějiny Moravy, Brno, 424-470.

Tejral, J. 1994: Die archäologischen Zeugnisse der Markomannenkriege in Mähren – Probleme der Chronologie und historischen Interpretation. In: H.Friesinger/ J.Tejral/ A.Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Spisy ARÚ 1. Brno, 299-324.

Tejral, J. 1998: Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiser- und der frühen Völkerwanderungszeit und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien, Bonn, 181-207.

Varsík, V. 1998: Štruktúra germánskych sídlisk z 2.-3. storočia na juhozápadnom Slovensku (Branč a Veľký Meder). Nepublikovaná disertační práce, Nitra.

Zieling, N. 1989: Studien zu germanischen Schilden der Spätlaténe und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. BAR Internat. Ser. 505, Oxford.

Resumé:

Auf dem Flur Mušov - Na Pískách wurden in Jahren 1995/96 vier germanischen eingetieften Hütten aus der Zeit vor den Markomannekriege und die Fortifikation der römischen Lager I ausgegraben.

Kresby: L. Trávníčková a M. Lukáš

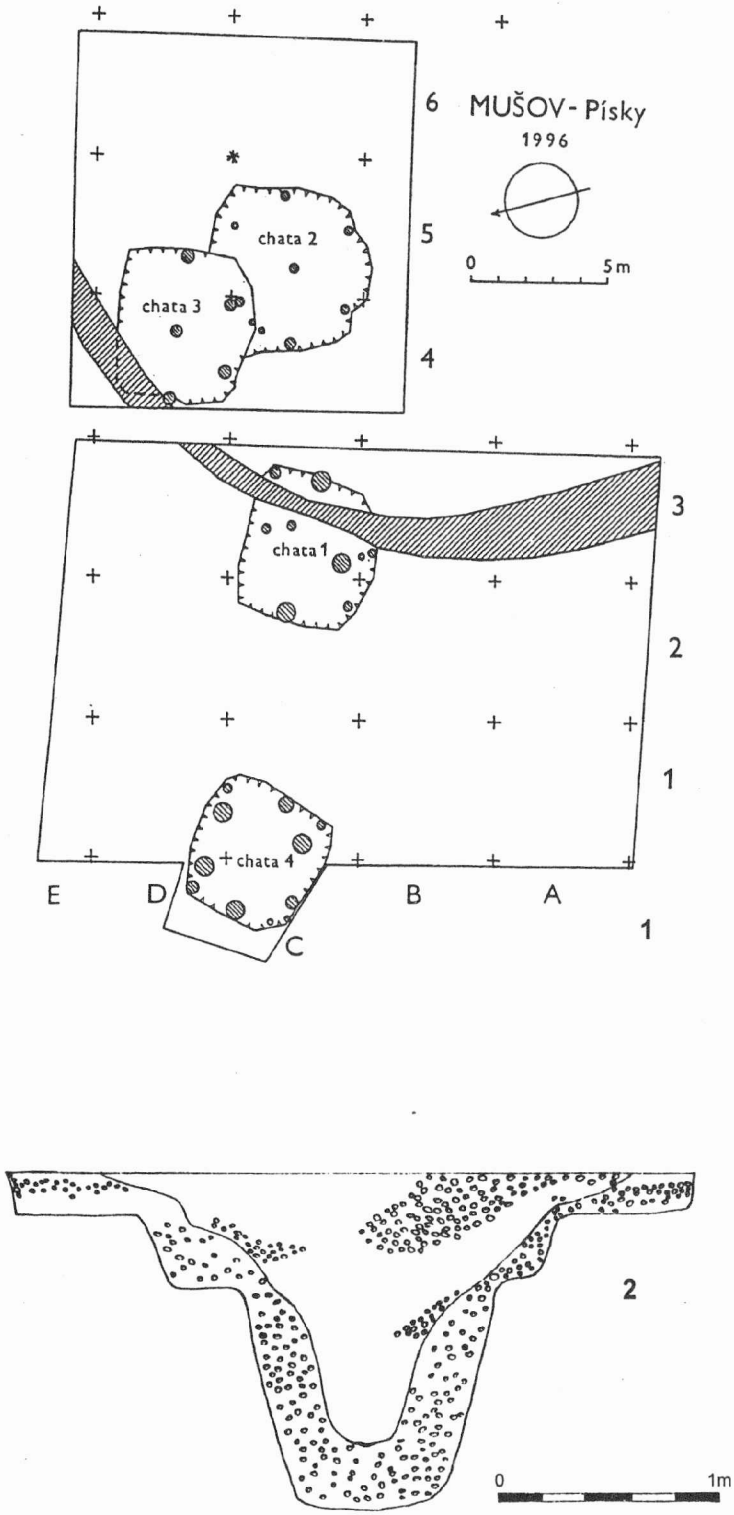

Obr. 1. Mušov na Pískách, 1 - schematický plánek prozkoumaných objektů, 2 - příkop římského tábora

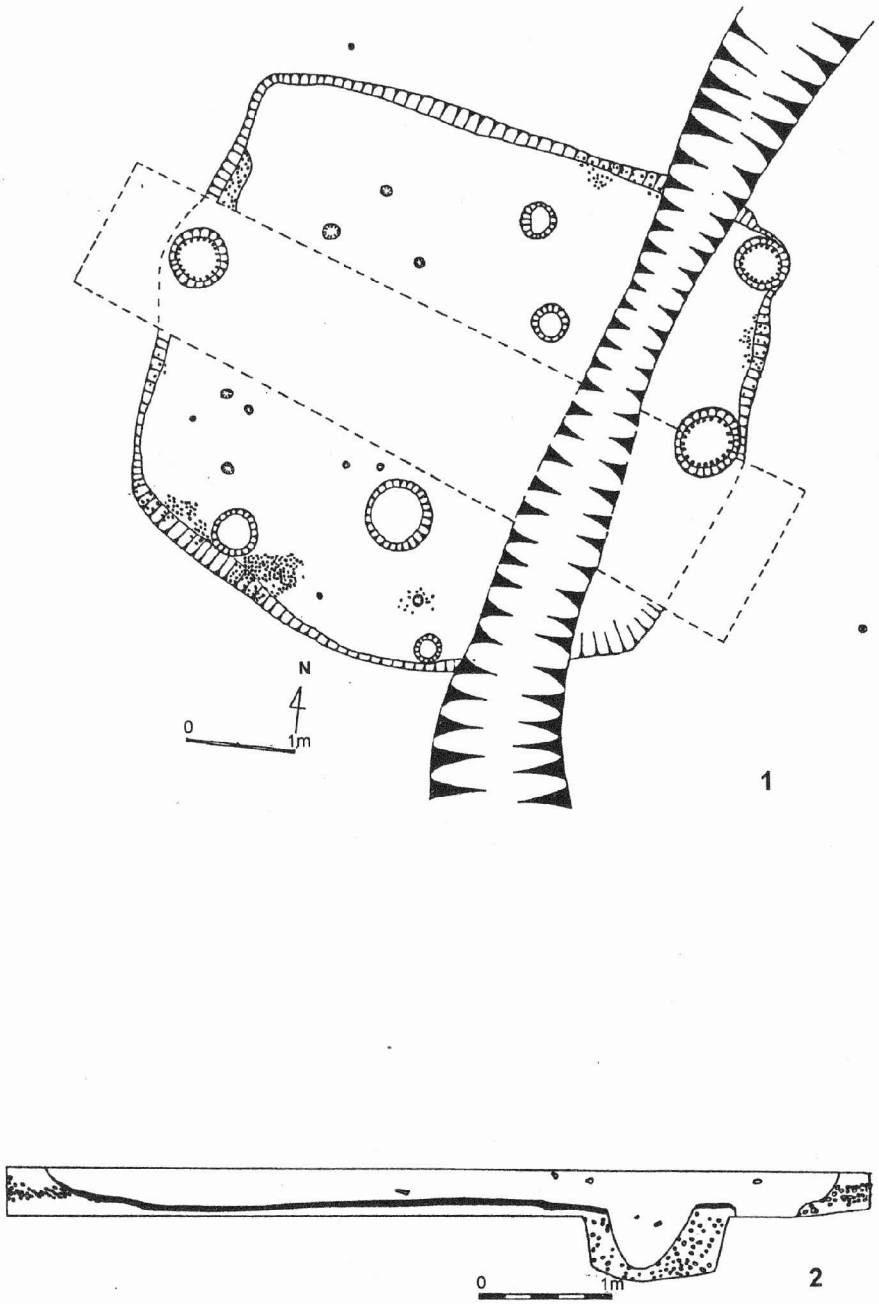

Obr. 2. Mušov Na Pískách, 1 - chatač. 1, 2 - řez chatou č. 1 a římským příkopem

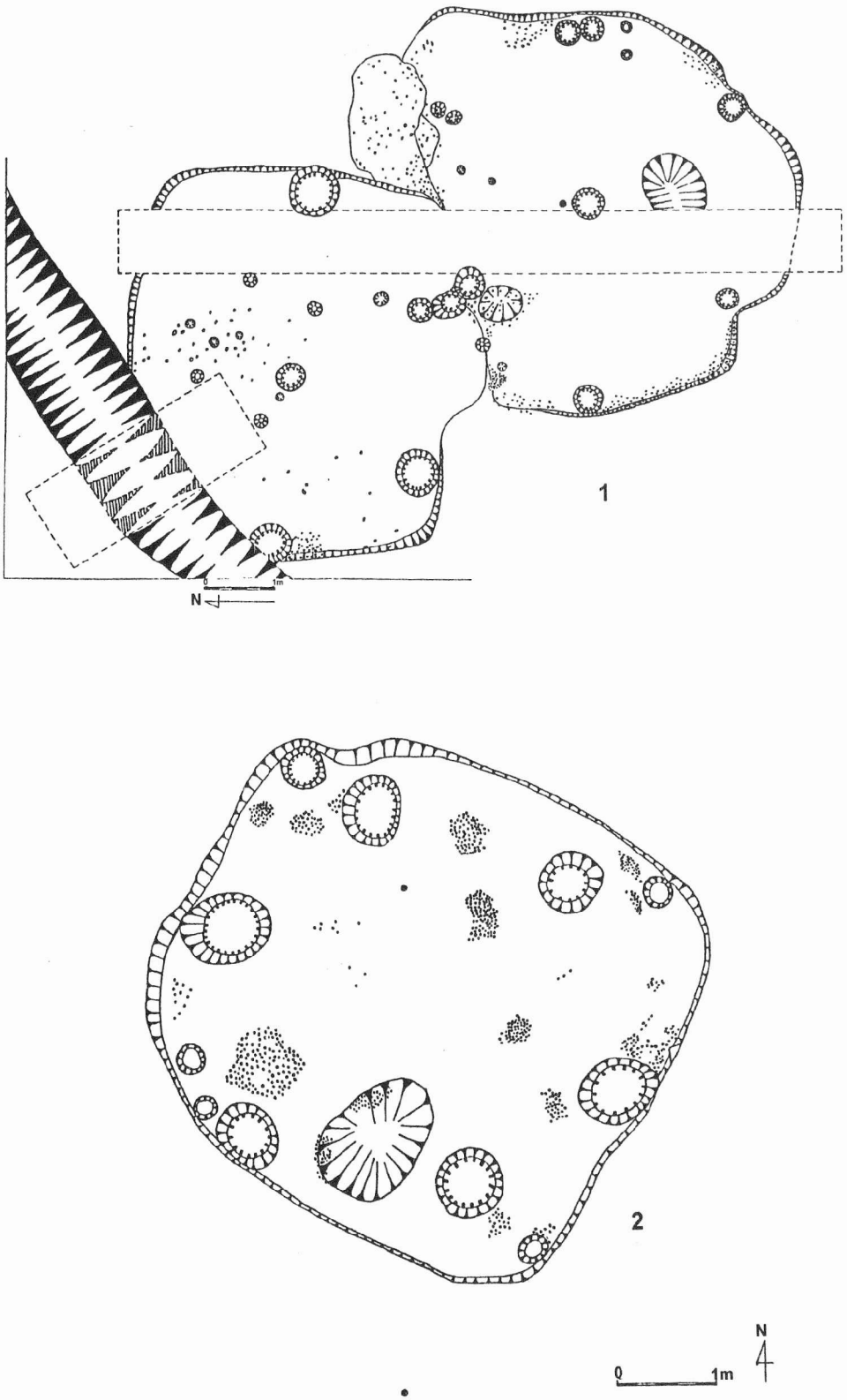

Obr. 3. Mušov Na Pískách, 1 - chata č. 2 a 3, 2 - chata č. 4

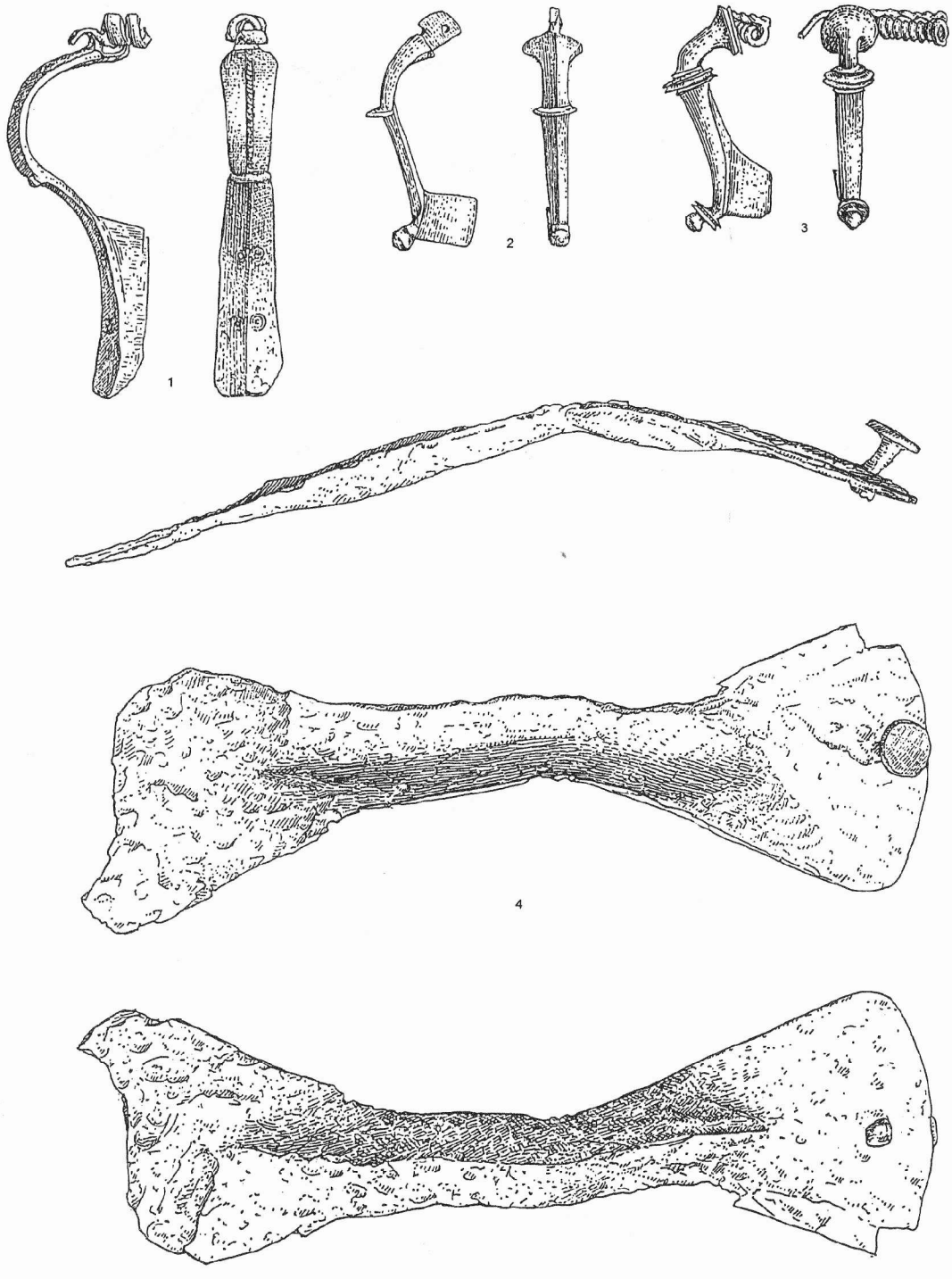

Obr. 4. Mušov Na Pískách, výběr z kovových nálezů

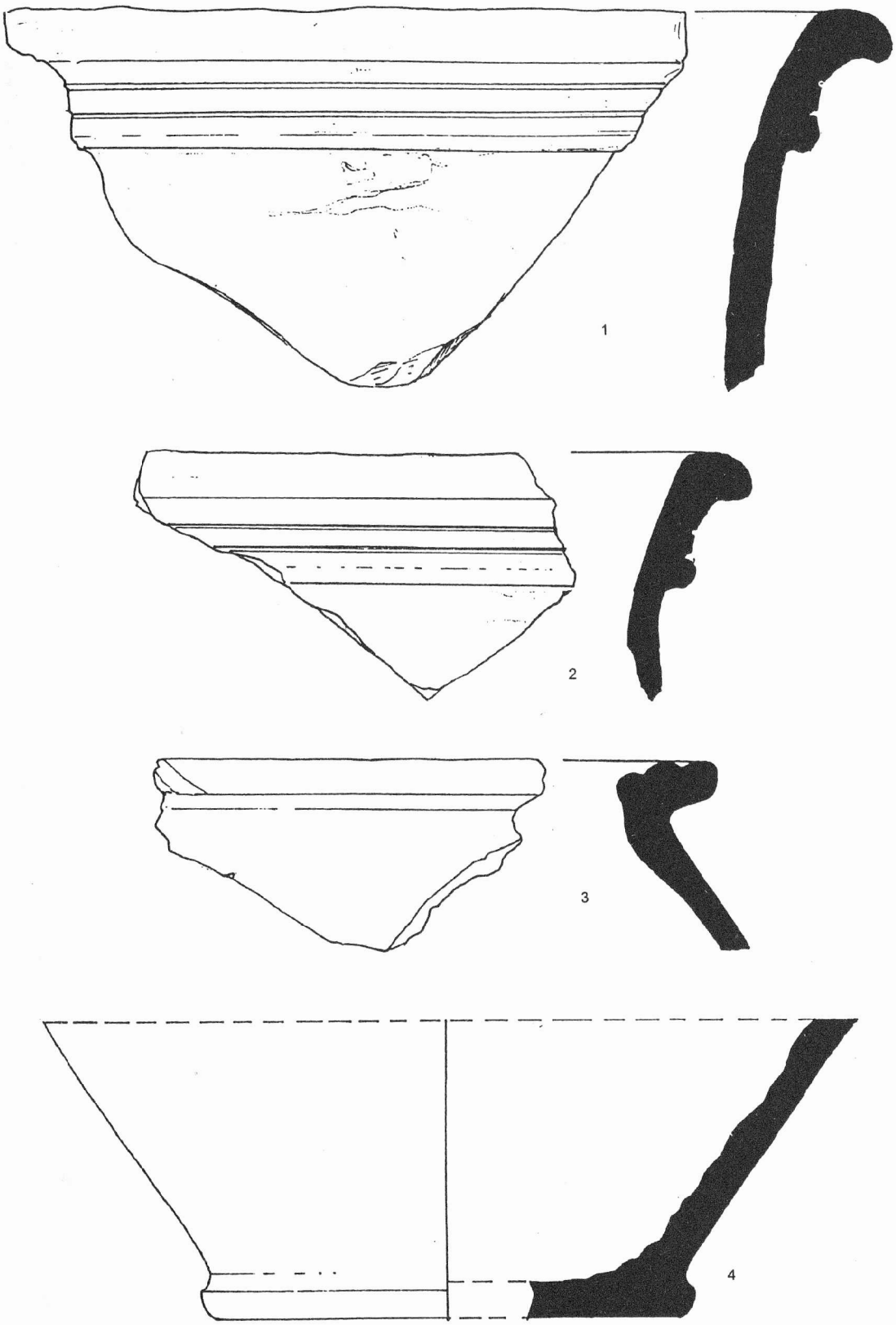

Obr. 5. Mušov Na Pískách, římskoprovinciální keramika

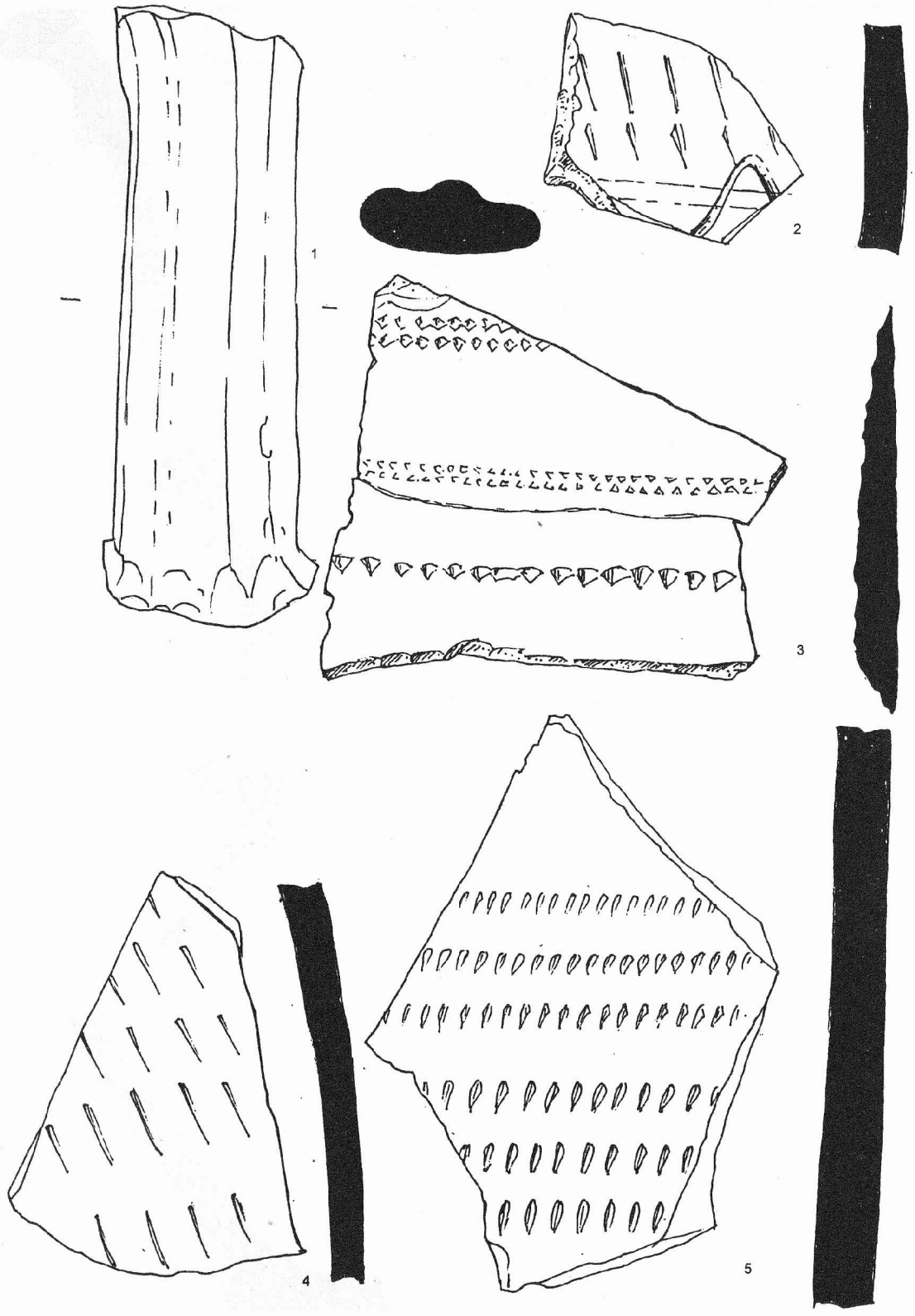

Obr. 6. Mušov Na Pískách, římskoprovinciální keramika

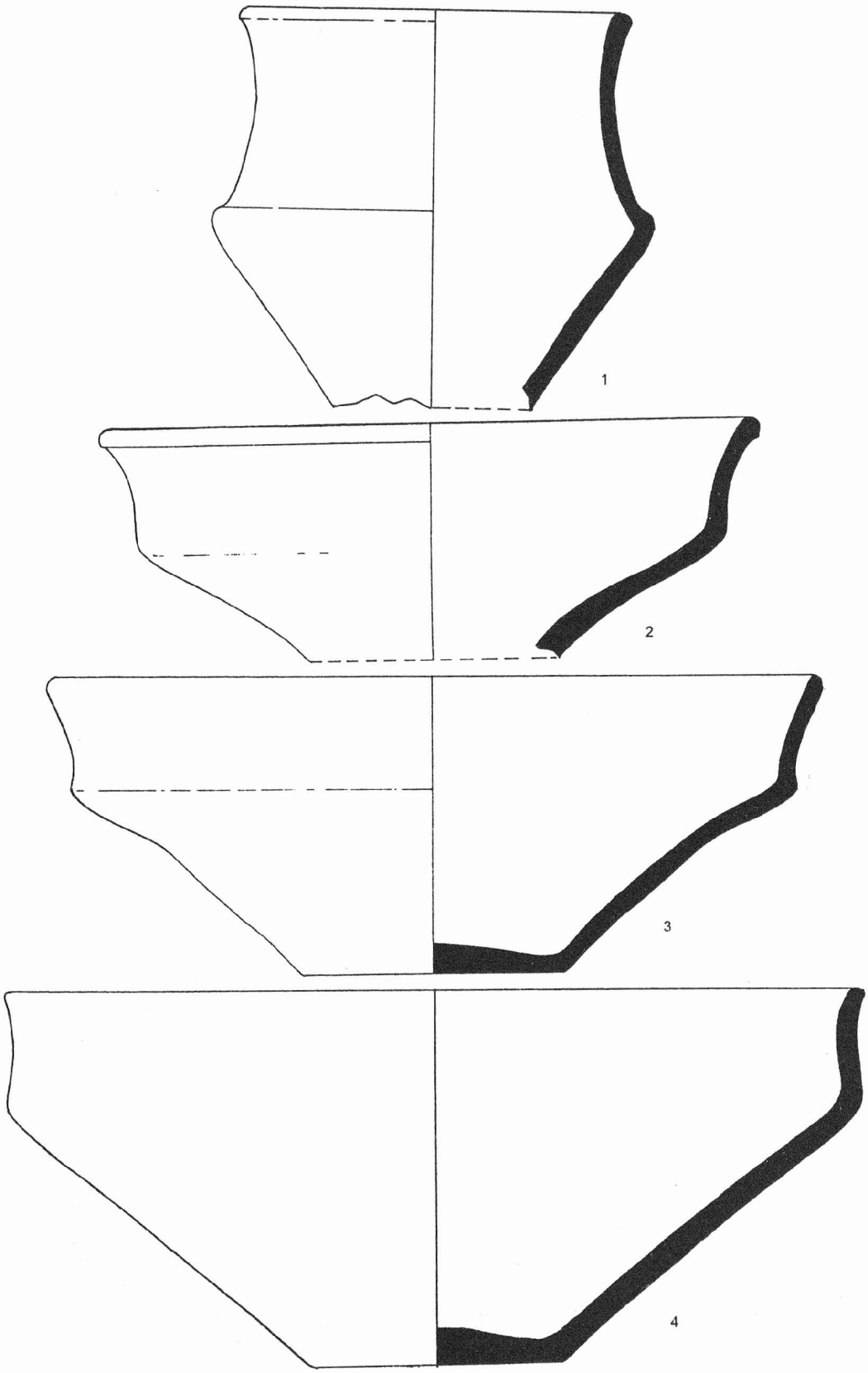

Obr. 7. Mušov Na Pískách, germánská keramika

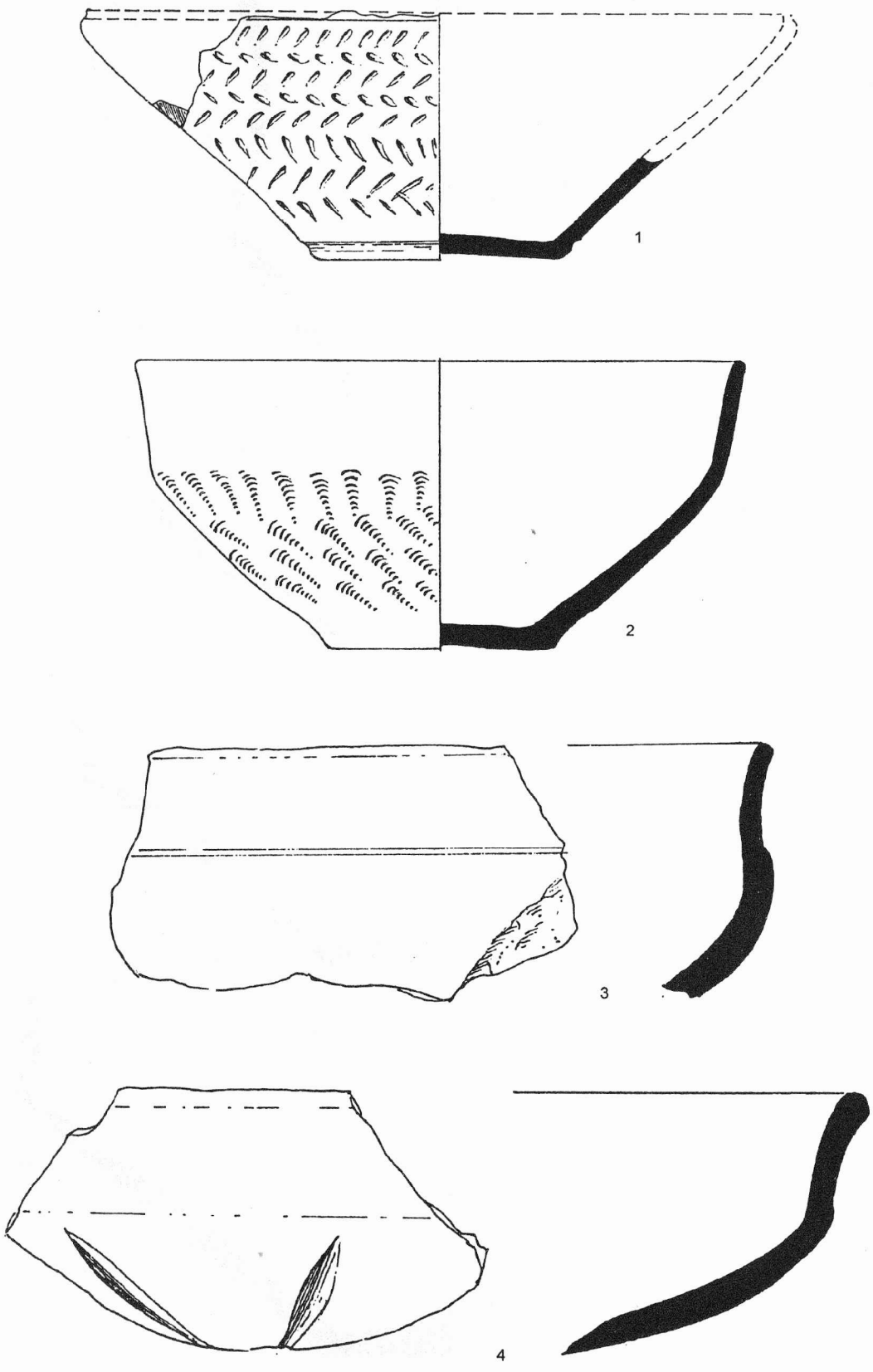

Obr. 8. Mušov Na Pískách, germánská keramika

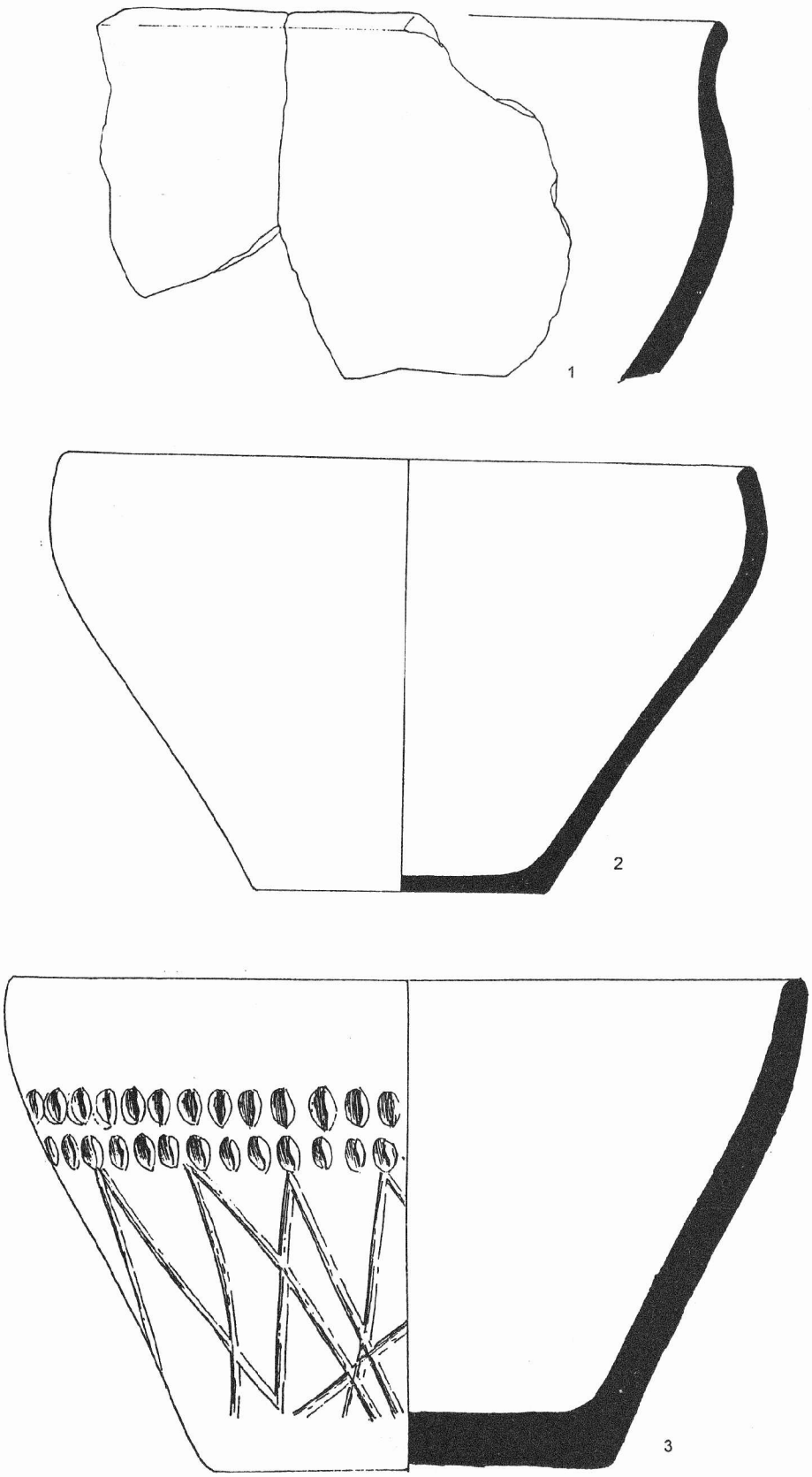

Obr. 9. Mušov Na Pískách, germánská keramika

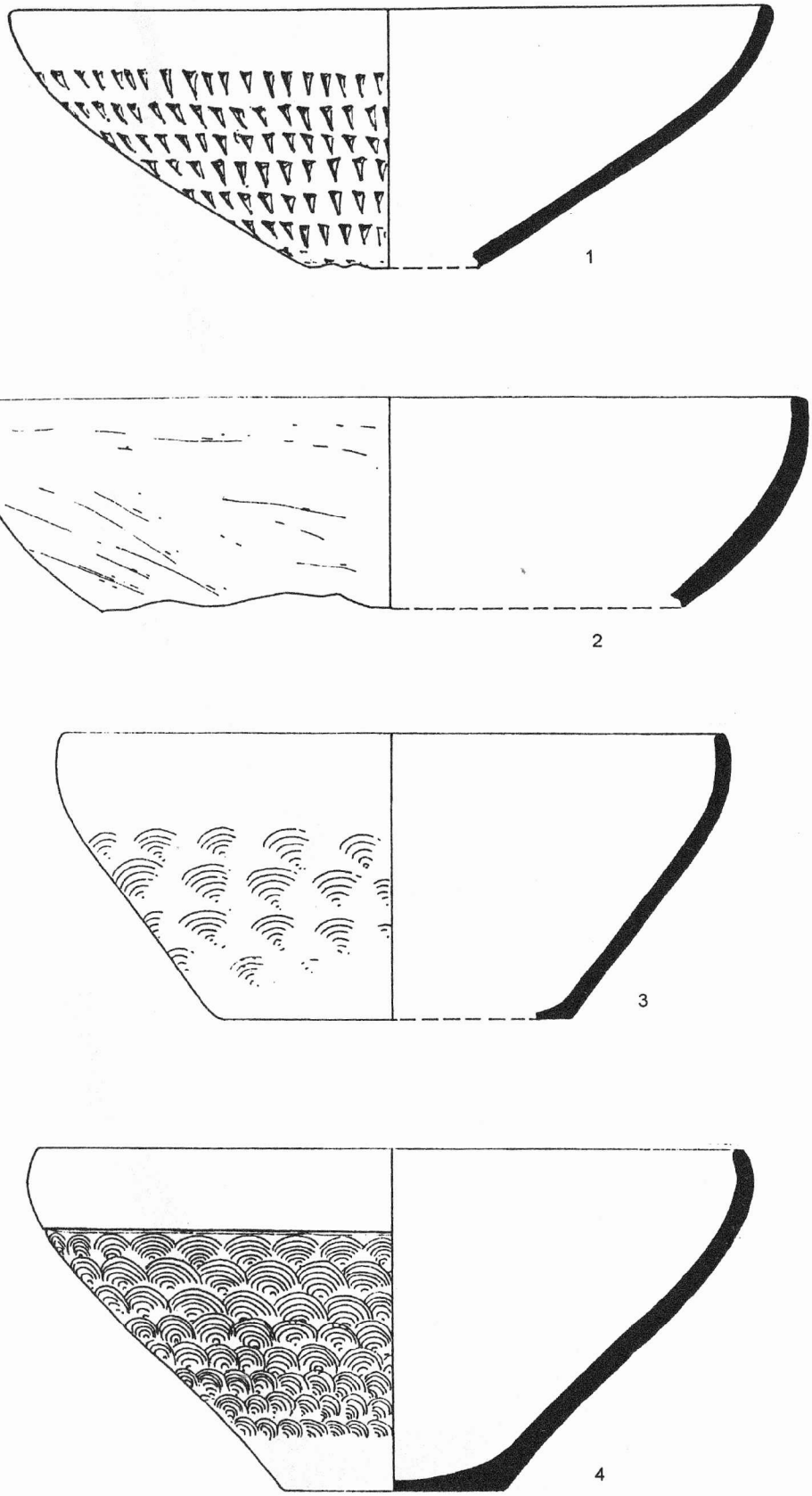

Obr. 10. Mušov Na Pískách, germánská keramika

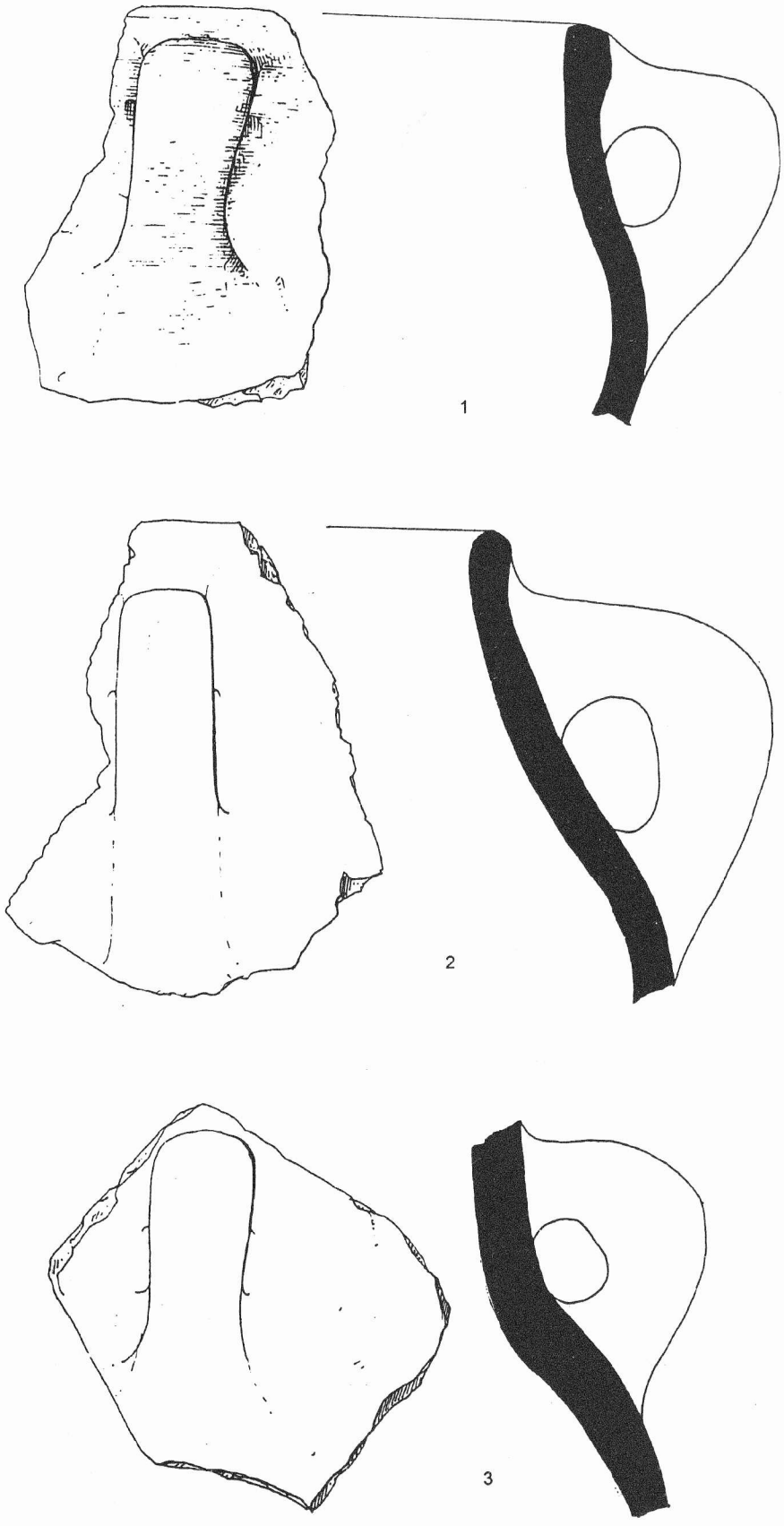

Obr. 11. Mušov Na Pískách, germánská keramika

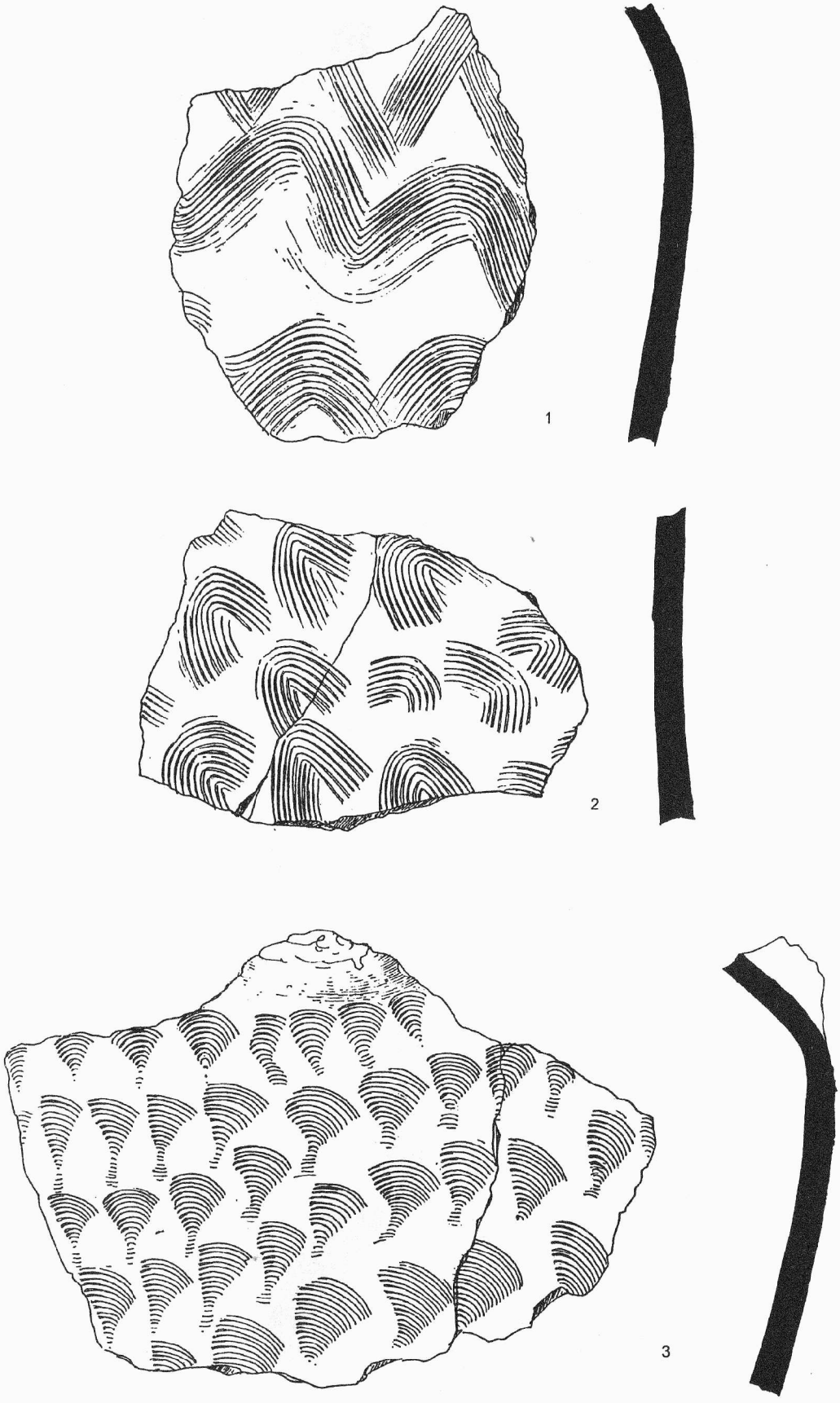

Obr. 12. Mušov Na Pískách, germánská keramika

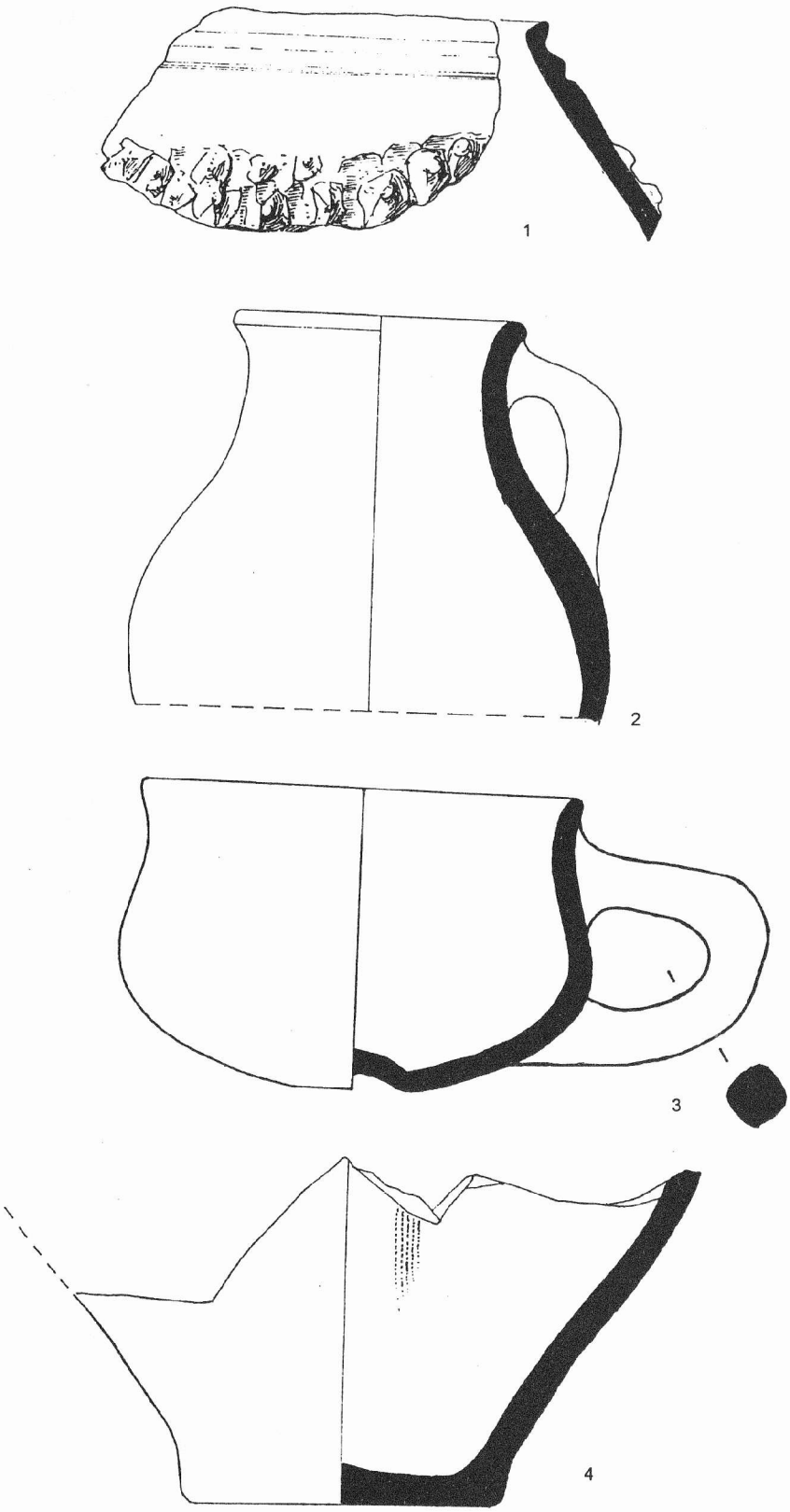

Obr. 13. Mušov Na Pískách, germánská keramika

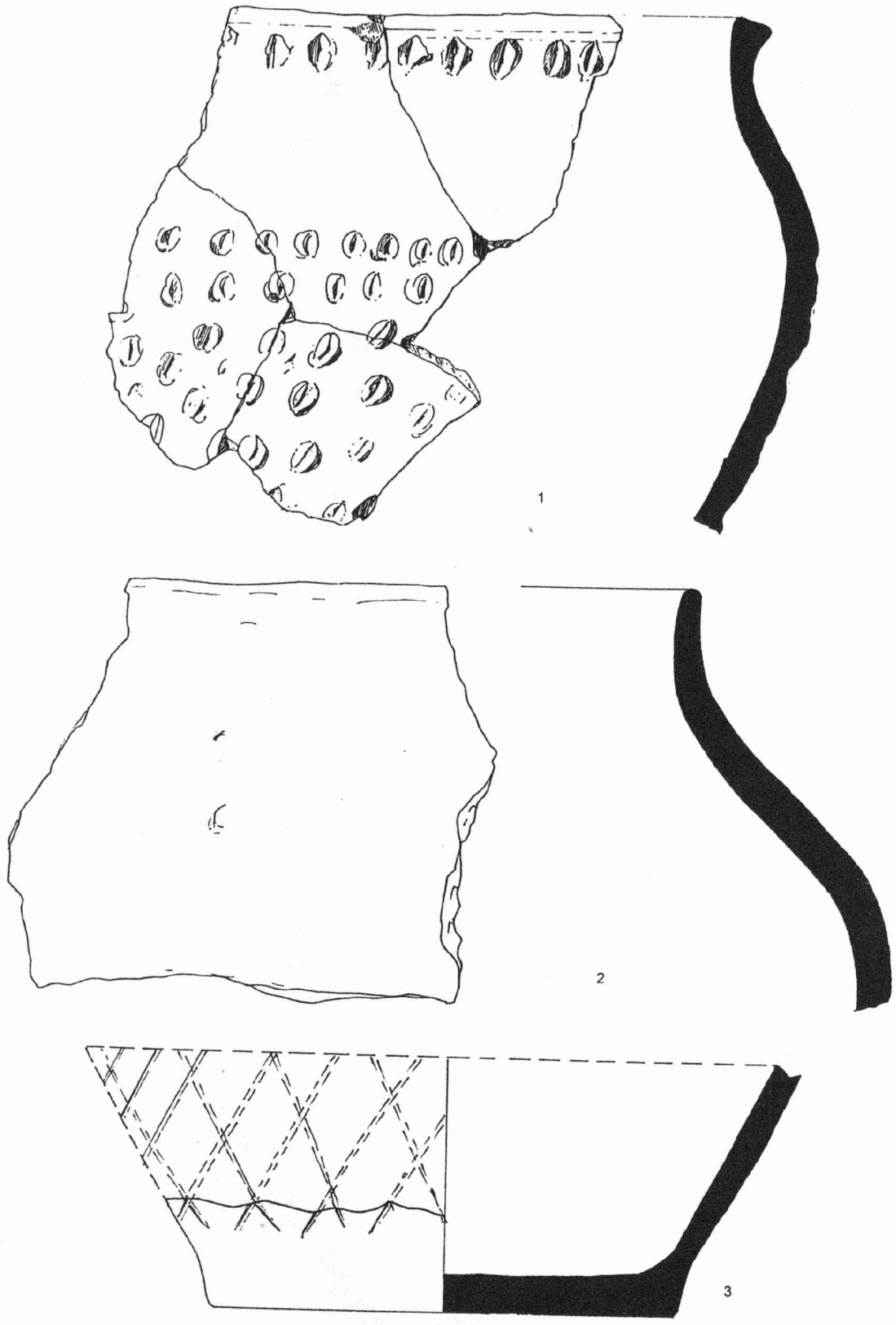

Obr. 14. Mušov Na Pískách, germánská keramika

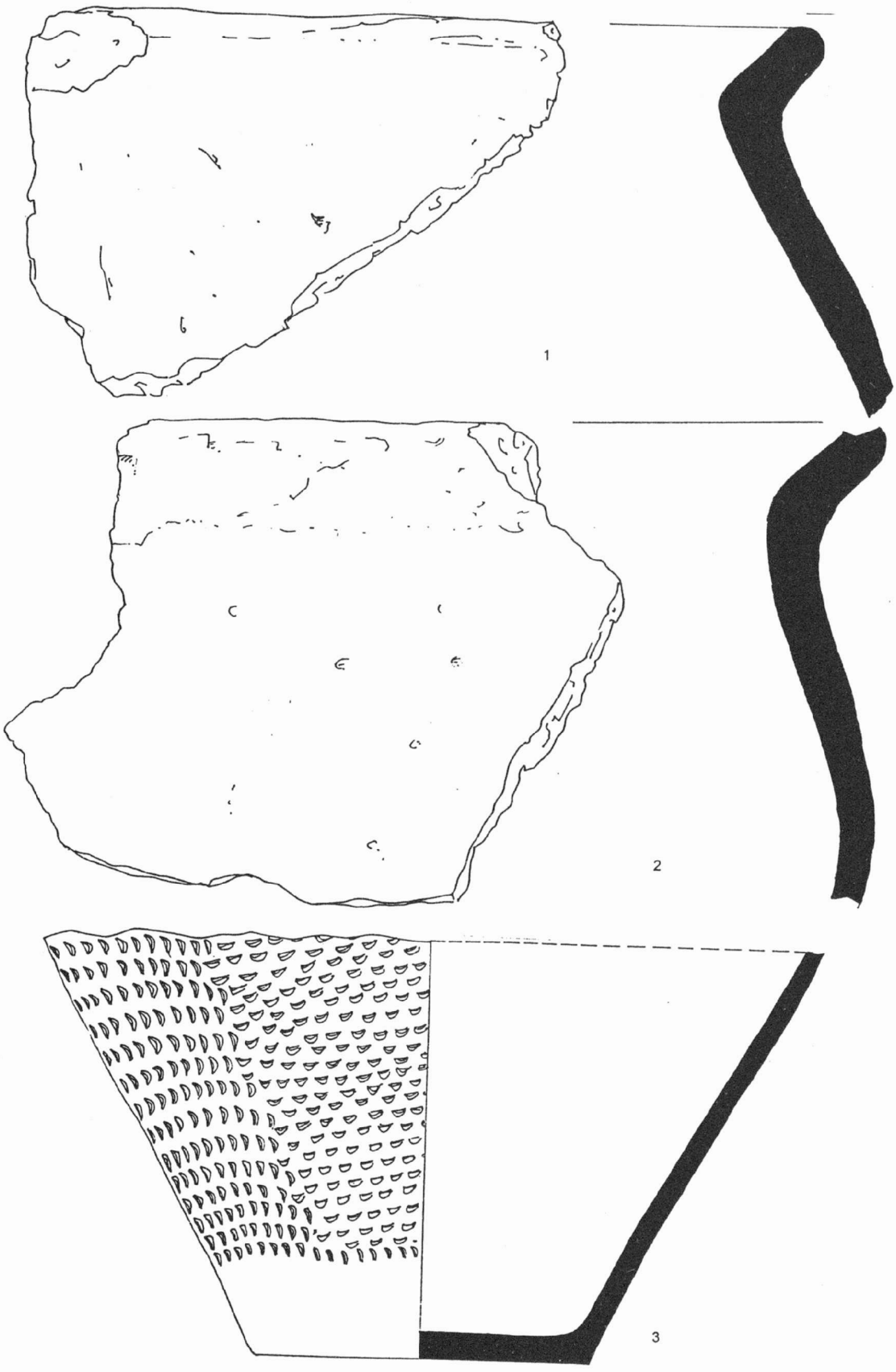

Obr. 15. Mušov Na Pískách, germánská keramika

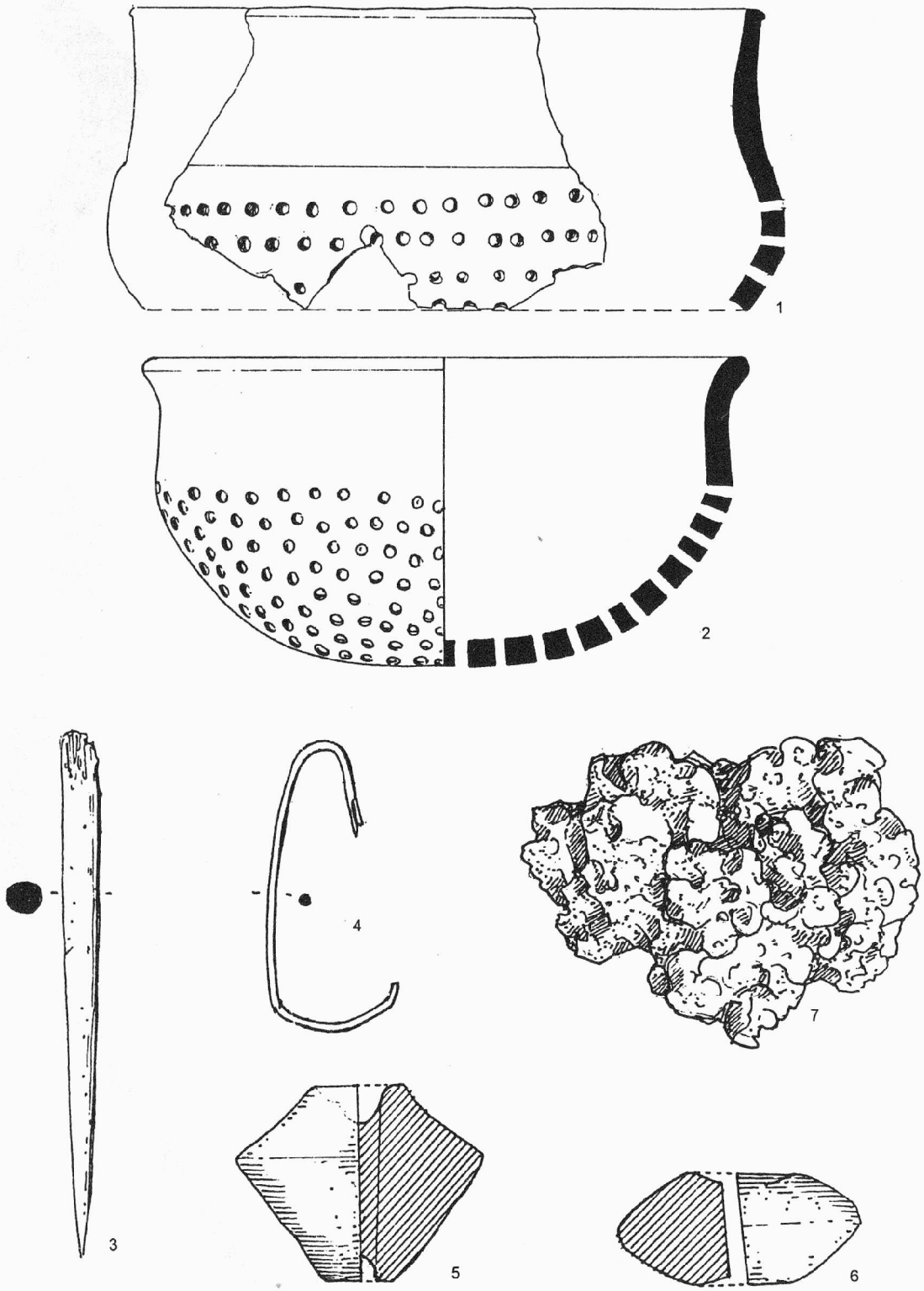

Obr. 16. Mušov Na Pískách, 1-2 - germánská keramika, 3-7 - drobné nálezy

L'ARMEMENT SLAVE DU HAUT MOYEN-AGE (Ve-VIIe SIECLES). A PROPOS DES CHEFS MILITAIRES ET DES GUERRIERS PROFESSIONNELS CHEZ LES ANCIENS SLAVES

Michel Kazanski
CNRS, St.Germain-en-Laye

Les Slaves apparaissent véritablement sur la scène de l'histoire au VIe s., avec les guerres danubiennes. Leur rôle important dans ces guerres est bien connu (cf. par exemple Popović 1978 et 1980, Ferjančić 1984) et ce n'est pas un hasard si l'auteur du strategicon de Maurice a consacré aux Sclavènes et aux Antes autant des pages qu'à tous les autres peuples réunis (Dagron 1987, 209). Il convient d'autre part de souligner que les guerres contre l'Empire avaient une importance capitale dans la formation de la conscience ethnique des Slaves, dans leur séparation de l'ancienne communauté balto-slave (Matchinsky 1981, 37-43). On pourrait donc dire que les Slaves, en tant que le groupe ethnique à part, apparaisent grâce aux guerres danubiennes. Comme nous allons le voir, le caractère de leur organisation militaire, et d'une façon plus globale, de leur société est actuellement l'objet d'une discussion. Nous nous proposons d'examiner l'armement slave ancien afin d'introduire dans cette discussion des données archéologiques.

Les auteurs anciens donnent des informations contradictoires sur le caractère de l'organisation militaire des Slaves. D'une part ils décrivent l'armée slave du VIe s. comme assez archaique, même si ces descriptions sont, au moins en partie, influencées par les cliches adoptés pour les Barbares du Nord dans la tradition antique (Dagron 1987, 214, 215). D'autre part les mêmes sources montrent l'existence d'une cavalerie, ainsi que la présence de mercenaires (donc les guerriers proféssionnels) sclavènes et antes dans l'armée impériale d è s années 30 du VIe s., ainsi que des chefs ayant des fonctions nettement militaires. Enfin, certains témoignages, notamment celui des „Miracles de Saint-Démétrius" pour le tout début du VIIe s., fait penser qu'il existait de troupes inter-tribales, formées des meilleurs guerriers, „.... soldats d'élite et aguerris, ... l'élite et la fleur de la nation des Sclavènes ..." qui, au nombre de 5000, ont attaqué Thessalonique en 604 ou en 610 (Lemerle 1979, 122, paragraphes 107 et 108 et Lemerle 1981, 71, 72). Cela permet aux chercheurs de supposer l'existence de guerriers de métier et même des troupes proféssionnelles („droujina") ainsi que d'une aristocratie militaire (Corović-Ljubinković 1972, Sverdlov 1977, Ivanova, Litavrin 1985, 76, et récemment Ivanov 1996; Živković 1996). Il faut cependant signaler que certains chercheurs n'en voient pas de preuve dans le matériel archéologique des Slaves méridionaux (Kozak 1993, 45-47, Magomedov, Levada 1996).

Un point de vue plus nuancé a été exprimé par P.V. Chouvalov. Selon lui, au Ve s. et jusqu'aux années 60 du VIe s., l'aristocratie militaire héréditaire et les guerriers professionnels n'existaient pas chez les Slaves. Il y avait bien des chefs militaires comme Hilboude ou Childigès, mais ils occupaient ces fonctions uniquement grâce à leurs qualités personnelles. La société slave, d'après P.V. Chouvalov, est alors égalitaire, et même plus archaïque que chez les mêmes Slaves à l'époque romaine tardive. La seule distinction existant entre les guerriers serait celle de différentes classes d'age, quant les jeunes combattants non mariés forment les troupes de choc (Maurice, XI, 4, 39)[1]. P.V. Chouvalov juge également

possible l'existence de sociétés secrètes masculines, ressemblant à celles que l'on connait chez les peuples primitifs d'aujourd'hui. Les habitats fortifiés slaves (voir infra.) où l'on ne trouve pas trace d'habitations durables, seraient les lieux de réunion de telles sociétés. V.P. Chouvalov considère l'apparition, dans la deuxième moitié du VIe s., des guerriers semi-professionnels (épisode de l'attaque de Théssalonique, voir supra.), d'une hiérarchie militaire stable et des mercenaires slaves de Byzance comme un résultat de la transformation de la société slave lors des guerres danubiennes (Chouvalov 1991, 34-37). Un point de vue très proche a été exprimé par W. Pohl, qui insiste sur le caractère égalitaire de la société slave (exception faite des Slaves danubiens de la deuxième moitié du VIe s.) et y voit une particularité de leur ethnogénèse (Pohl 1991, 45).

Nous nous proposons d'utiliser, pour l'étude de l'armée slave, les critères en usage dans l'archéologie des peuples barbares qui nous permettront de discerner l'apparition des guerriers professionnels et d'une aristocratie militaire. En effet, dans les civilisations barbares l'existence d'institutions militaires plus ou moins permanentes se manifeste par une ornamentation spécifique d'origine hétérogène sur les armes, l'équipement et d'autres objets spécifiques de la sub-culture militaire, par des pratiques funéraires à part et par la présence d'éléments étrangers parmi les guerriers (Kulakov 1988, 122 et 1990, 178). Les armes de prestige, quant à elles, ne sont pas un indice sûr car elles peuvent appartenir aussi bien aux guerriers professionnels qu'aux chefs militaires de l'époque antérieure, celle où la classe des guerriers professionnels n'existait pas. Les tombes contenant des armes ne constituent pas un critère absolument certain, parce que, dans certaines civilisations barbares, tous les hommes aptes au combat sont enterrés avec leurs armes (15 à 20% des tombes dans les nécropoles). Ceci est certes l' indice d'une militarisation, mais celle-ci concerne toute la population (par exemple les Germains de la culture de Przeworsk, les Apsiles sur la côte est de la mer Noire ou les Gaulois à certains époques). En revanche la présence d'armes ou de détails du harnachement dans une petite partie des tombes montre dans une civilisation donnée, l'apparition d'un groupe à part de caractère plus militarisé que le reste de la population.

Examinons à présent le matériel archéologique à caractère militaire provenant de différentes régions du monde slave (pour les armes et les pièces de harnachement, voir l'Annexe)[2]. Au Ve-VIIe s. les Slaves sont représentés par la culture de Prague (pour les Sclavènes), la culture de Penkovka (pour les Antes) et celle de Kolotchin[3]. L'attribution de cette dernière à un groupe précis de Slaves est difficile, mais elle montre une parenté étroite avec la culture de Penkovka et elle s'est sûrement formée sur la même base[4]. Chez les Slaves aux Ve-VIIe s. les pratiques funéraires sont très simples (des incinérations, pratiquement sans mobilier, dans des urnes ou en terre libre, dans des tombes plates ou sous des tumuli). Les Slaves ne constituent d'ailleurs pas de ce point de vue une exception, car on constate le même phénomène chez d'autres peuples, par exemple les Goths avant le IIIe s., ou les Daces. Nous sommes donc reduits le plus souvent au mobilier des sites d'habitation.

Les Armes „Populaires"

Dans cette rubrique nous avons réunie les armes dont la présence ne suppose pas l'existence de guerriers professionnels. En effet, elles pouvaient également servir pour la chasse (lances, javelots, arcs, flèches, exception faite pour celles à trois aillettes, destinées pour la guerre: Hudyakov 1980, 79, 98, 99; Hudyakov 1986, 38, 39) ou comme outils (haches). Les pièces de harnachement répertoriées ici (mors et boucles) ne sont pas, elles non plus, d'usage uniquement militaire.

Les lances et les javelots

Il n'est pas toujours possible de distinguer les armes d'estoc (lances) et celles de jet (javelots). En effet, les pièces du premier type (voir infra) pouvaient avoir un double usage. En revanche les armes du type 2 ne pouvaient être utilisées que pour le jet. La limite entre les javelots et les flèches est également imprécise. Nous considérons comme javelots, d'une façon purement conventionnelle, les pièces qui dépassent 15 cm.

1. Les lances à douille et à flamme en forme de feuille (fig. 1.1-6). La feuille de section losangique, est d'habitude élargie dans la partie inférieure. La longueur, à en juger d'après les parties conservées, varie entre 20 et 25 cm. Ces armes sont attestées dans la civilisation de Kolotchin, sur le site eponyme et dans des nécropoles de Lebyajee i Knyajy (An. II. 5,9), ainsi que sur l'habitat de Luka Kavetchinskaya, appartenant à la civilisation de Prague (An. I.5) et enfin sur l'habitat de Volochskoe-Surskaya Zabora (An. III.12) de la culture de Penkovka.

Des armes pareilles existaient chez différents peuples voisins. Citons à titre d'exemple les lances lituaniennes du type Iv, du IIIe-VIe s., très proches des nôtres (Kazakevičius 1988, 29), celles des Lombards sur le Danube au VIe s. (I Longobardi 1990, 21, I 2) et des Baltes de Prusse orientale (Kulakov 1990a, pl. 7.8). Des lances de la même forme, mais souvent d'une taille plus grande, existent chez les Finnois de l'Oka et de la Volga (Uvarov 1890, 333, fig. c; Spicyn 1901, pl. 12, 13, Goryounova 1961, fig. 57, 18, Krasnov 1980, fig. 52, 1; Peterburgsky 1979, fig. 17, 7; Kravtchenko 1974, fig. 18, 1, 4-6; Rozenfeld, fig. 34.7,8). Des lances assez semblables sont connues chez les Germains de l'Allemagne moyenne durant l'époque mérovingienne (Schmidt 1961, pl. 4b, 11n, 12n) et, pour la même époque plus loin à l'Ouest (par ex. Menghin 1983, 211, n° 38, fig. 3, 213, n° 40, fig. 2 etc.). On les trouve également à Byzance (Bavant 1990, pl. 40, 246; Kondić, Popović 1977, pl. 28, 96; Janković 1981, fig. 72h, Toropu, Tatulea 1987, fig. 56,1; Uenze 1992, pl. 42.4), chez les Gépides (Csallany 1961, pl. 44, 1-3, pl. 45, 1,2, pl. 46,1 etc.) et dans la population de la culture de Touchemlya, dans la région du haut Dniepr (Perhavko 1979, fig. 5,1; Chmidt 1970, fig. 3, 1,3). Enfin, deux lances comparables sont attestées dans le trésor „ante" de Koloskovo (Lyapuchkin 1961, 184, fig. 87).

2. Les javelots à douille et pointe barbelée (fig. 1.7,8). Leur longueur varie entre 17 et 21 cm. Ce type est représenté sur l'habitat Krasnaya Zorka-Ravniki de la culture de Kolotchin (An. II.8), et sur l'habitat Dessau-Mosigkau de la culture de Prague (An. I.19).

Selon B. Krüger, cette dernière est apparentée à l'angon mérovingien mais, à notre avis il faut plutôt comparer ces armes aux lances barbelées de la zone forestière du haut Moyen-Age. On les rencontre dans les cultures de Touchemlya (Perhavko 1979, fig. 5.2), ainsi que chez les Baltes en Lituanie et en Lettonie (Kazakevičius 1988, 55, 56) et chez les Finnois de l'Oka et de la Volga (Uvarov 1890, 33, fig. b; Spicyn 1901, pl. 12,7, Goryounova 1961, fig. 57, 19; Polesskih 1979, fig. 38,1; Krasnov 1980, fig. 52,8; Rozenfeld 1982, fig.32, 33).

3. Les javelots à tige et à flamme en forme de feuille effilée (fig. 1.9). Un exemplaire a été mis au jour à Gorodok I, un habitat de la civilisation de Prague (An. I.1). Comme parallèle on peut citer un javelot de la civilisation de Dyakovo, dans le bassin de l'Oka (Rozenfeld 1982, fig. 34.12).

4. Les javelots à tige et à flamme de section carrée (fig. 1.10,11). Deux pièces ont été découvertes à Semenki et à Samtchincy, habitats de la culture de Penkovka (An. III.9,13).

Les haches

Les trois exemplaires (fig. 1.12-14) actuellement connus sur les sites slaves ont un corps étroit et un tranchant peu développé. A Hangu-Neamt, l'habitat de la civilisation de Prague en Moldavie roumaine, on a mis au jour une hache à corps courbe et tranchant asymetrique avec un talon (An. I.14). Un autre exemplaire, ayant lui un corps droit, provient de l'habitat de Luka Kavetchinskaya, appartenant également à la civilisation de Prague (An. I.5). Les haches à corps étroit et à tranchant asymétrique peu développé sont connues à Byzance (Bavant 1990, 225 et note 81, pl. 38, 218; Aleksiev 1976, fig. 2, 2; Uenze 1992, pl. 21.1-3) et chez les Finnois de la Volga (Peterburgsky 1979, fig. 15,1). Plus tard, aux VIIe-VIIIe s., ces haches sont attestées chez les Slaves méridionaux (Janković 1986, fig. 2.11). Enfin, la troisième hache provient de l'habitat Bratislava-Dúbravka, qui appartient lui aussi à la civilisation de Prague (An. I.18). Cette pièce a des parallèles dans la culture de Tuchemlya (Perhavko 1979, fig. 5.16) ainsi que dans les antiquités mérovingiennes de la fin du Ve-milieu du VIe s. (Hübener 1980, forme E, fig. 22.182)[5].

L'arc renforcé

Sur l'habitat de Hitcy, de la culture de Penkovka (An. III.4) on a mis au jour dans le bâtiment VI de l'époque hunnique une plaque en os qui servait à renforcer un arc (fig. 2.18). Ces arcs renforcés sont largement répandus en Europe centrale et orientale, notamment chez les Avars et Hunno-Bulgares (par ex. Garam 1992, pl. 19.2, 42.3; Orlov, Rassamakin 1996, fig. 7 et 8; Atavin 1995, pl. 15.1-4) mais aussi dans les villes antiques du nord de la mer Noire (par ex. Nikolaeva 1986, 187). En revanche ils sont absents dans la population finnoise et balte de la zone forestière.

Les flèches

1. Les flèches à douille et à flamme en forme de feuille ou losangée élargie à la base (fig. 2.11-14). La feuille est élargie dans la partie inférieure. La longueur est de 10 à 13 cm. Trois exemplaires proviennent de sites de la culture de Penkovka: Belsk, Semenki et Volochskoe-Surskaya Zabora (An. III.2, 9, 12). Un autre a été découvert sur un habitat de la phase initiale (antérieure à la deuxième moitié du Ve s.) de la civilisation de Prague à Ostrov (An. I.6).

Ces flèches sont attestées dans la culture de Tcherniakhov (Magomedov, Levada 1996, fig. 7, 11, 13, 16). Chez les Germains d'Europe centrale, les flèches à flamme en forme de feuille sont connues notamment à la fin du Ve et au VIe s. (Csallany 1961, pl. 19, 4, pl. 29, 2-5, pl. 29, 1, pl. 30, 19, 21, pl. 38, 10, 13 etc.; Dmitrijević 1964, pl. 58, 2; Schmidt 1961, pl. 8c, d, e et 60c, e; Svoboda 1965, pl. 51, 17, pl. 77, 1,2; Germanen 1987, 482, XII, 4.b, 506, XII, 62.b, 562, XIV, 8.f). Dans la région rhénane, elles sont connues à partir du milieu et durant la deuxième moitié du Ve s. (par ex. Menghin 1983, 191, n° 12, fig. 2, 197, n° 21, fig. 4, 210, n° 37, fig. 3 etc). On les trouve également chez les Lombardes en Italie (I Longobardi 1990, 379, X 29/30 et 443, X 105a), chez les Avars (Stadler 1993, fig. 6. WP73), chez les Finnois de la Volga (Peterburgsky 1979, fig. 10, 23) et à Byzance (Bavant 1990, pl. 40, 247; Kondić, Popović 1977, pl. 28, 104; Milosević, Jeremić 1986, fig. 14b; Uenze 1992, pl. 41.1, 4, 10), ainsi que sur des sites de la civilisation de Touchemlya (Sedin 1992, 98).

2. Les flèches à douille à flamme losangée (fig. 2.9). Elles sont plates et de section en forme de lentille. Une seule est attestée sur l'habitat Gorodok, de la civilisation de Prague (An. I.2).

On connait des parallèles chez les Baltes en Lituanie aux IVe-VIe s., chez les Germains en Scandinavie à partir du VIe s. (Kazakevičius 1988, 73, fig. 25, 10) et chez les Germains en Europe centrale, ainsi qu'en Occident mérovingien durant la deuxième moitié du Ve et au VIe s. (Csallany 1961, pl. 7, 4; Dmitrijević 1964, pl. 58, 2; Schmidt 1961, pl. 60g et 64e; Svoboda 1965, pl. 48.9; Germanen 1987, 562, XIV, 8. f; Menghin 1983, 228, n° 61, fig. 6). Des flèches semblables existent chez les Avars (Stadler 1993, fig. 6. WP78), à Byzance (Miltchev 1977, pl. 35,2; Uenze 1992, pl. 41.3,4). A l'Est, on les trouve durant le haut Moyen-Age ches les Finnois de la Volga (Peterburgsky 1979, fig. 10, 23).

3. Les flèches effilées à douille (fig. 2.10). A Dessau-Mosigkau, habitat de la culture de Prague, on a mis au jour une pointe mal conservée (An. I.19). On peut citer des parallèles à Byzance (Uenze 1992, pl. 41.12-17).

4. Les flèches barbelées à douille (fig. 2.19-22). Elles ont une taille de 7 à 11 cm. Deux exemplaires ont été découverts sur des habitats de la culture de Penkovka, à Selichte et à Semenki (An.III.8,9) et trois sur des habitats de la culture de Prague, à Suceava-Şipot, à Ostrozska Nova Ves et à Dessau-Mosigkau (An.III.13, 19, 21)[6].

On connaît des parallèles à Byzance (Bavant 1990, 230, pl. 40, 247; Kondić, Popović 1977, pl. 28, 99; Toropu, Tatulea 1987, fig. 56,5) ainsi que chez les Germains d'Europe centrale (mais avec une douille plus longue) (Csallany 1961, pl. 235, 4; Svoboda 1965, pl. 48, 2, 4-6, 8), chez les Avars (Kovrig 1975a, fig. 14, 125/12; Stadler 1993, fig. 6.WP83, WP86, WP87; Garam 1995, fig. 208.13, 14), dans la culture de Dyakovo du bassin de l'Oka (Rozenfeld 1982, fig. 31.1, 2, 11) et dans la culture de Touchemlya (Rozenfeld 1982, fig. 31., 3, 4, 10). L'origine méridionale ou occidentale de ces flèches est évidente. L'on suppose, que dans la zone forestière leur diffusion marque la progression des Slaves vers le nord aux VIe-Xe s. (Minasyan 1978). En fait, ces flèches sont attestées dans zone forestière dès l'époque romaine tardive, chez les Venèdes de la culture de Kiev (Pobol 1972, fig. 5.15), chez qui elles sont arrivées sans doute par l'intermédiaire des Germains. Effectivement, on les trouve sur des sites de la culture de Tcherniakhov (par ex. Kokowski 1993, fig. 2w; Barceva, Voznesenskaya, Tchernyh 1972, fig. 5.623; Magomedov, Levada 1996, fig. 7, 22-25).

5. Les flèches à tige et à flamme en feuille (fig. 2.29, 38). Deux de ces flèches proviennent d'habitats de la frontière orientale de la culture de Penkovka: Suhaya Gomolcha et Tarancevo (An. III.10, 14).

On les trouve également, pour la période du haut Moyen-Age, chez les Gépides (Csallany 1961, pl. 30, 24; Horedt 1979, fig. 73, 12), chez les Baltes (Kazakevičius 1988, 66), chez les Finnois de la Volga (Polesskih 1979, fig. 29, 16, 17; Peterburgsky 1979, fig. 10, 24, fig. 14, 16, 19, fig. 15, 1), à Byzance (Gomolka 1966 fig. 23, 369, 373, 375; Gomolka-Fuchs 1991, pl. 60, 865; Uenze 1992, pl. 40.45-47, 54) et dans la civilisation de Touchemlya (Perhavko 1979, 51, fig. 5, 9).

6. Les flèches à tige et à flamme losangée (fig. 2.30, 31). actuellement elles sont représentées uniquement sur des sites de la culture de Penkovka: Tchernetchina, Semenki (An III.3, 9).

Comme parallèles on peut citer certaines flèches byzantines (Gomolka 1966, fig. 23, 372; Tudor 1945-1947, fig. 32, 8), de Lituanie (Kazakevičius 1988, fig. 25, 12, 13, 67) et des Gépides (Csallany 1961, pl. 12, 8, pl. 43, 13; Dmitrijević 1964, pl. 58, 2).

7. Les flèches à tige et à flamme triangulaire ou losangique, élargie à la base (fig. 2.27, 28, 35-37). Leur taille va de 4,5 à 10 cm. On en connaît trois exemplaires provenant de la civilisation de Penkovka, une à Kizlevy, et deux à Semenki (An. III.5, 9). Elles sont également

attestées sur des sites de la culture de Prague dans la région du Bas-Danube, à Dodeşti-Vaslui et à Izvoare-Bahia (An.III.11).

Des parallèles existent chez les nomades de la steppe (Hristoforovka, kourgan 7/sépulture 12 dans la province de Nikolaev en Ukraine, Morskoï Tchulek sur la mer d'Azov, non publié). Ils sont aussi présents chez les Finnois de la Volga (Polesskih 1979, fig. 29, 20; Krasnov 1980, fig. 51, 6, 7; Peterburgsky 1979, fig. 15, 12), chez les Gépides (Csallany 1961, pl. 12, 7; Dmitrijević 1964, pl. 58, 2), à Byzance (Kondić, Popović 1977, pl. 28, 102; Gomolka 1966, fig. 23, 370, 371, 376; Gomolka-Fuchs 1982, pl. 57, 295; Miltchev 1977, pl. 35, 2; Uenze 1992, pl. 40.49-53) et en Abkhazie pour le VIe s. (Voronov, Chenkao 1982, fig. 1, 15). Ainsi, une origine méridionale de ces flèches nous paraît très probable.

8. Les flèches à trois ailettes (fig. 2.1-8, 15-17, 24-26, 32-34, 40, 41). Ces flèches, originaires de l'Asie centrale, sont typiques des nomades de la steppe (Hudyakov 1986, 38, 39). Leur longueur varie de 4, 5 à 13 cm. On en connaît deux modèles. Les plus anciennes, qui apparaissent à l'époque hunnique, sont élargies dans leur partie médiane. Elles ont été mises au jour sur les sites de la culture de Kolotchin, à Taïmanova et à Pestchanoe (An. II.11, 13). Les flèches élargies dans la partie inférieure, appartenant à variante plus tardive, sont représentées dans la culture de Kolotchin par un seul exemplaire découvert à Hohlov Vir (An. II.3). Les autres flèches à trois ailettes, connues dans la civilisation de Kolotchin sont mal conservées (Kolodezny Bougor, Demyanka) (An. II.2, 6) ou non publiées (Vladimirskoe) (An. II.16). Elles sont mieux attestées dans la civilisation de Prague: à Hotomel, Rachkov, Dresden-Stetzsch, Davideni-Neamt, Izvoare-Bahna, Sarata- Monteoru (An. I.3, 7, 9, 11, 12, 20), et dans la civilisation de Penkovka: à Kizlevy, Miklachevsky, Novye Bratuchany, Tarancevo et Trebujeny (An. III. 5, 6, 7, 11, 14).

Très répandues chez les nomades (voir par ex. Zaseckaya 1994, 36-39; Orlov 1985, fig. 18, 19, 21; Atavin 1995, pl. 19; Orlov, Rassamakin 1996, fig. 8, 2, 3 et nombreux exemples chez les Avars, par ex. Stadler 1993, fig. 8 et 9; Garam 1992, pl. 20.1-3, 43, 54.1; Garam 1995, fig. 208.12), ces flèches se rencontrent également chez différents peuples sédentaires, notamment chez les Finnois de la Volga (Polesskih, 1979, fig. 29, 15, 20; Krasnov 1980, fig. 51, 8; Peterburgsky 1979, fig. 10, 24), chez la population du sud-ouest de la Crimée (Veïmarn, Aïbabin 1993, fig. 24.1, fig. 50.14-17, 52.36, 37), dans la ville de Bosporos/Kertch en Crimée orientale (Kazanski 1996a, fig. 5, 10-15), dans les forteresses byzantines des Balkans et de la mer Noire (Bavant 1990, pl. 40, 237-242; Janković 1981, fig. 72a; Coja 1977, pl. 9; Petre 1963, fig. 3; Gomolka-Fuchs 1982, pl. 57, 294 et 1991, pl. 60, 857, 858, 860-864; Opaiţ 1991, fig. 14, 40346-40348, 42398; Uenze 1992, pl. 41.21-47; Toropu, Tatulea 1987, fig. 56, 6; Nikolaeva 1986, pl. 1, 3), chez les Baltes (Kazakevičius 1988, fig. 25.14-29), chez les Gépides (Csallany 1961, pl. 7, 1-3, 5, 6, pl. 12, 14-17 etc.; Dmitrijević 1964, pl. 58, 2), chez les Lombardes et en Allemagne méridionale (Von Freeden 1991, 594-610, fig. 1-12), ainsi que dans la culture de Touchemlya (Minasyan 1979, fig. 2, 27; Sedin 1992, 98; Chmidt 1970, fig. 3, 7-9). On ne peut donc pas les utiliser comme indice ethnique, mais le fait qu'elles proviennent du monde nomade de la steppe est évident.

Les pièces du harnachement

1. Les mors à canon brisé et aux extremités en forme d'anneau (fig. 3.6, 7, 9-11, 17). Ils sont souvent munis de brides en forme d'anneau. On en connaît plusieurs exemplaires. Pour la culture de Penkovka, on peut citer les découvertes de Semenki et de Selichte (ces derniers mors ont le canon torsadé) (An. III.8, 9). Des mors semblables sont attestées sur des sites de la

culture de Kolotchin, à Moschenka et à Smoliyan (An. II.10, 12). Enfin, celui de Klementovitchi appartient à la civilisation de Prague (An. I.4).

Des modèles semblables existent durant le haut Moyen Age chez les différents peuples: les Germains en Europe centrale (Csallany 1961, pl. 278, 3; Svoboda 1965, pl. 84, 22), les Baltes (par ex. Kulakov 1990, fig. 57, 2; Kulakov 1990a, pl. 2.11, pl. 8.7 pl. 10.21 etc.; Kulakov 1994, fig. 32.24, 25), les Finnois de l'Oka et de la Volga (Uvarov 1890, pl. 7, 61, Goryounova 1961, fig. 57, 17, Polesskih 1979, fig. 22, 11, 24, 2, 28, 11; Krasnov 1980, fig. 53, 1, 2). On les trouve dans les civilisations de la zone forstière: longs kourganes, (Chtyhau 1992, fig. 17.11; Perhavko 1979, 52; Sedov 1974, pl. 28, 4), Touchemlya (Chmidt 1976, fig. 49, 18; Stankevitch 1960, fig. 75, 3; Chmidt 1960, fig. 3, 12; Perhavko 1979, 52, Sedin 1992, 98), chez les nomades de la steppe (Ambroz 1981, fig. 3, 43), notamment les Huns (Zaseckaya 1994, 40, 41) et les Avars (Garam 1975, fig. 9, 123-124/6; fig. 24, 7/6, fig. 24, 9/6; Garam 1992, pl. 25.2, 3, 48.2, 54.2; Garam 1995, fig. 214.1-3), chez la population du sud-ouest de la Crimée (Veïmarn, Aïbabin 1993, fig. 32.16) ainsi que dans les forteresses byzantines du nord de la mer Noire (Nikolaeva 1986, pl. 1, 10) et en Occident mérovingien (Oexle 1992, nombreux exemples, notamment pl. 8.29.1, 40.89.1, 41.94, 201.450.1 etc.).

2. Les mors à canon brisé et aux extrémites en forme de 8 (fig. 3.8, 12). Comme découverte sûre on peut citer celle de Lebyajee (civilisation de Kolotchin) (An. II.9) dans une tombe, avec des éléments de ceinturon „heraldique" (voir infra.). Il n'est pas exclu que le mors de Velemitchi, en Volhynie, provenant d'une tombe à incinération, sans autre mobilier, appartiennent à la civilisation de Prague (An. I.8).

En effet, ces mors dateraient, d'après des parallèles existant dans les civilisations de la steppe et de l'Oural, des VIe-VIIe s. (par ex. Ambroz 1981, fig. 4a, 19, 25; Orlov 1985, fig. 18, 22; Ambroz 1989, fig. 35.28, 29), c'est à dire de l' époque où la Volhynie etit entièrement occupée par la population de la culture de Prague (Kasparova 1989, 273, 274). Signalons également l'existence de mors proches à Byzance au VIe-début du VIIe s. (Bavant 1990, pl. 43, 288-290), chez les Avars (Garam 1975, fig. 3, 18/1, fig. 20, 292/2; Kovrig 1975, fig. 4, 11/27; Kovrig 1975a, fig. 4, 35/18, fig. 11, 90/1, fig. 15, 125/4; Garam 1992, pl. 69.1; Garam 1995, fig. 214.4), chez les Lombards en Italie (I Longobardi 1990, 286, IV 58 au) et chez les Finnois de la Volga (Krasnov 1980, fig. 53, 3, 4). Pourtant il nous semble que ce type de mors existait plus tôt. En effet, A. K. Ambroz cite des découvertes des mors semblables à Makartet, en Ukraine, et elles remontent en fait au Ve s. Il convient de mentionner la découverte de mors identiques dans la fortéresse de Mititunovac (Yugoslavie) dans un niveau où se trouvent des monnaies de Constantin (306-327) (Milisević, Jeremić 1986, fig. 14e). Or, au Ve s., on peut envisager l'existence, dans la région de Velemitchi de sites de la culture germanique de Wielbark. Ainsi, l'attribution de cette découverte aux Slaves reste arbitraire.

3. Les boucles de harnachement en fer (fig. 3.13, 14, 18). De grandes boucles en fer en forme de 8 sont considérées comme pièces du harnachement. Elles proviennent de la nécropole de Sarata-Monteoru, de la civilisation de Prague (An. I.12) et de l'habitat Belaya Cerkov, de la culture de Penkovka (An. III.1).

Des boucles en fer pareilles sont à connues à l'époque romaine tardive, notamment dans la culture de Tcherniakhov (Barceva, Voznesenskaya, Tchernyh 1972, fig. 1, 12). Elles existent durant le haut Moyen-Age dans les cultures des Longs Kourganes (Sedov 1974, pl. 24, 11, 15), Touchemlya (Sedin 1992, 28), chez les peuples finnois (Rozenfeld 1982, fig. 35, 8-10, Krasnov 1980, fig. 53, 10, 11) chez les Baltes (par ex. Kulakov 1990a, pl. 3.21) et chez les Avars (nombreux exemples).

5. Les boucles de harnachement en os (fig. 3.15, 16, 19). Deux boucles de harnachement en os proviennent des sites de la culture de Penkovka: Selichte et Volochskoe-Surskaya Zabora (An. III.8, 12). La troisième a été mis au jour à Klementovitchi, dans un kourgane de la culture de Prague (An. I.4).

Les boucles en os sont répandues chez les peuples nomades (par ex. Ambroz 1981, fig. 3,53), depuis l'époque hunnique (Dachevskaya 1995, fig. 3.8), mais existent également chez les peuples sédentaires, notamment chez les Finnois de la Volga (Krasnov 1980, fig. 40, 14) et dans les villes du nord de la mer Noire (Nikolaeva 1986, pl. 1, 7).

Les Armes et les Pieces d'Equipement „Prestigieuses" et „Professionnelles"

Examinons à présent les rares découvertes d'armes, destinées spécialement à la guerre (épées, armures) et les pièces d'équipement à caractère prestigieux, ou liées à une activité militaire (éperons, ceinturons).

Les épees

On peut citer deux découvertes pour la civilisation de Kolotchin, dont l'une provient de l'habitat de Kartamychevo (An. II.4a). C'est une longue épée-spatha à la garde large, en tôle de bronze, probablement d'origine byzantine. Des armes proches sont connues aux Ve-VIe s. dans la région pontique et, exceptionnellement en Occident (la tombe princière d'Altlussheim en Rhénanie) (Kazanski 1988, 76, Annexe 1). Une autre découverte a été effectuée à Veliki Budki (An. II.15a), où l'on a mis au jour une garde en fer (l. 6, 3 cm) (Ilinskaya 1968, fig. 2, 12) (fig. 3.1). Les épées à garde en fer sont apparues en Europe occidentale à l'époque des Grandes Migrations (Werner 1956, 38-40, Szameit 1984, 149). Chez les Sarmates de la Russie méridionale, en Transcaucasie et en Asie centrale, ces armes existent à une époque antérieure. Elles sont attestées aussi bien à la période D-2 (horizon Untersiebenbrunn) qu' à la période D-2/3 (horizon Smolin), c'est à dire durant les années 30-50 du Ve s. (Vienne-Leopoldau). On a supposé qu'elles étaient originaires de la steppe nomade (en dernier lieu Menghin 1994-1995). Cependant à notre avis, une origine romaine, n'est pas non plus exclu (Kazanski 1996, 119-121).

Les armures et les cottes de maille

L'habitat fortifié (refuge) de Moschenka de la culture de Kolotchin, a livré une plaque pentagonale à deux trous de fixation qui appartenait à une armure et un morceau de cotte de mailles (An. II.10) (fig. 3.2). Des fragments de cottes de mailles sont attestés dans deux incinérations de la nécropole de Lebyajee de la culture de Kolotchin (An. II.9) ainsi que sur l'habitat de Igren-Podkova 1, de la culture de Penkovka (An. III.19).

Les éperons

Leur caractère prestigieux dans l'équipement guerrier des peuples primitifs est démontré avant tout par le matériel germanique de l'époque romaine (Hedeager 1992, 159, 160). Leur apparition chez les Vénèdes de la civilisation de Kiev, ancêtres directs des Slaves, est liée à l'influence germanique (Kazanski 1993, 12). Pour les Ve-VIIe s., on peut citer deux éperons de la civilisation de Kolotchin, découverts à Tchaplin et à Chatkovo (An. II.1, 14)

(fig. 3.3, 4). Tous deux sont en fer et appartiennent au type Perhavko V, répandu dans les pays Baltes, en Biélorussie et dans la zone forestière de la Russie depuis l'époque romaine (Perhavko 1978). La date de l'éperon de Tchaplin n'est pas claire, mais il convient de noter que cet habitat a livré de la céramique qu type Kolotchin (Pobol 1967, fig. 23, 9 et 1971, fig. 43, 67). Selon V. B. Perhavko, les éperons du haut Moyen-Age de ce type sont originaires, en Biélorussie, de l'Occident slave (Perhavko 1992). Or, à cette époque, avant le VIIIe s., les éperons du type Perhavko V ne sont pas attestés chez les Slaves de la culture de Prague. On peut citer pour cette civilisation une seule découverte d'éperon, à Zamczysko, dans une tombencinération, avec un récipient du VIIe s.[7] Il s'agit d'une pièce en fer ayant un arc développé et une épine assez longue (An. I.22) (fig. 3.5). Cet éperon a des parallèles dans les antiquités mérovingiennes des Ve-VIIe s.(Nouvion-en-Ponthieu, Breny, Eprpersdorf) (Rettner 1997, fig. 2b, 2c, 9, 18a).

Les ceintures

Au VIe-VIIe s. la sub-civilisation militaire de différents peuples, de la Gaule, à la Chine, est marquée par la diffusion de ceinturons à multiples lanières dites „nomades" ou „héraldiques", décorés de plaques-appliques et des ferrets métalliques (Werner 1974). Le décor de ces ceinturons, leur forme, leur valeur corespondaient au statut social de ceux qui les portaient (Laszlo 1953, 286-293). Les exemplaires les plus anciens proviennent de forteresses byzantines (par ex. Sadovetz) ou des nécropoles des fédérés barbares de Byzance (par ex. chez les Goths de Crimée). On peut donc parler d'une mode d'origine byzantine. Quelques découvertes attestent la présence de cette mode chez les Slaves. Il faut particulièrement souligner que des traces de la fabrication de ces ceintrons existent à Zimno, où l'on a mis au jour un moule en os, qui servait à fabriquer un modèle en cire (Aulih 1972, fig. 7).

Les ceinturons découverts sur des sites des cultures de Prague, Kolotchin et Penkovka ne sont pas typologiquement homogènes et, d'après leur décor, se divisent en trois groupes: ceux à décor ajouré qui sont les plus nombreuses, ceux à décor zoomorphe stylisé et ceux à décor végétal gravé.

1. Les ceinturons à décor ajouré et à contour figuré (fig. 4.3, 5-10, 12, 15, 16, 21-37). Les ceinturons de ce type sont présents sur des sites slaves: Zimno et Sarata-Monteoru pour la culture de Prague (An. I. 9, 12), Vilhovtchik, Volochskoe-Surskaya Zabora, Kizlevy, Korobovka et Majorka pour la culture de Penkovka (An. III.5, 12, 15, 16, 17), Lebyajee, Kartamychevo 2 et Veliki Budki-Hutor (An. II. 9, 4b, 15b) pour celle de Kolotchin. On connaît une plaque-boucle byzantine à décor ajouré, du type Sucidava (VIe s.), liée à des ceintures militaires sur un site du type Prague en Roumanie: Bornis-Neamt (An. I. 16). Des boucles en B (An. I. 9, 12) font très souvent la partie de ces ceinturons. Ces ceinturons, en général très répandus du royaume mérovingien jusqu'à l'Asie centrale, ceux-ci sont également attestés dans des trésors dits „des Antes" (ou du type Martynovka), ainsi que par des découvertes de caractère non identifié sur les teritoires des cultures de Penkovka et Kolotchin: Martynovka, Hacki, Sudja, Kozievka, Koloskovo, Blajki, Pervoe Ceplyaevo, Tcherkassy, Mokva, Lichatchevka, Kagamlyk, Gradijsk, Gaponovo, Trubtchevsk, Vichenki, Tchernigov, Ugly (voir à leur propos Prihodnyouk 1980 et en dernier lieu, Pekarskaja, Kidd 1994; Korzuhina 1996; Gavrituhin, Oblomsky 1996; Prihodnyouk, Padin, Tihonov 1996).

Ces ceinturons correspondent au troisième groupe d'A. K. Ambroz, largement répandu chez différents peuples et datés, selon lui, de la deuxième moitié du VIIe s. (Ambroz 1973). On y distingue deux traditions, sassanide et byzantine-steppique, les deux sont présentes dans

les ceinturons de la région du Dniepr (en dernier lieu Gavrituhin, Oblomsky 1996, 22-36). La découverte récente à Caričin Grad de moules pour la fabrication de détails de ces ceinturons, dans un contexte stratigraphique sûr (phase 4, niveau d'un incendie avec des monnaies de Phocas) permet d'affirmer que ces ceinturons existaient déjà au début du VIIe s. (Bavant et alii 1990, pl. 38, 209, 210, 223, 224). D'autre part, des appliques ajourées du même groupe sont attestées, dans un contexte mérovingien sûr du milieu du VIe s., à Bâle-Bernerring, dans la tombe 33, avec une garniture de ceinture mérovingienne et une monnaie de 541-543 (Moosbruger-Leu 1982, 31-36). Ainsi, ces ceinturons existent au moins dépuis le milieu du VIe s.

2. Les ceinturons à décor zoomorphe stylisé (fig. 4.4, 17-20). Ce deuxième groupe de ceinturons est représenté dans un trésor découvert sur un habitat de la culture de Penkovka à Vilhovčik (An. III.15), ainsi que par une pièce isolée sur l'habitat de Balka Yaceva (An. III.18) et par une plaque-boucle dans un habitat du type Prague à Sabaoni, en Roumanie (An. I.15). Ils sont attestés également dans les trésors de Martynovka, de Kozievka et par des découvertes isolées à Raïgorodka (teritoire des cultures de Penkovka et de Kolotchin) (Korzuhina 1996).

Ces ceinturons ont des parallèles chez les Avars et en Italie lombarde (Werner 1974, fig. 10, 12-20, pl. 5, 13-20, pl. 11, 11-16; Vinski 1967, pl. 27,2; Martin 1989, fig. 1 et 2) ainsi qu'en Iran sassanide (Girshman 1979, pl. 7.1, 7). Des pièces de ce groupe font souvent partie de la même garniture que dès pièces à décor végetal (voir infra). Ce cas est représenté à Vilhovtchik, Arcisa, tombe 2, Nocera Umbra, tombe 18, Kiskörös, tombe 9 (voir par ex. Werner 1974, fig. 10, pl. 5, 13-20, pl. 11). C'est donc un témoignage de l'apartenance à une même époque et peut-être de la même origine. Une de plus anciennes découvertes de ces ceinturons provient de la tombe Arcisa 2 (voir infra.). Des prototypes de ceinturons à décor zoomorphe sont connus dans la forteresse de Sadovsko-Kale détruite à la fin du VIe s. (Uenze 1992, pl. 11,1) et dans la tombe Arcisa 5, où des plaques en formes de dauphins voisinaient avec une ceinture germanique du type Christlein 1 (avant 570/580) (Martin 1989, 66 et fig. 1).

3. Les ceinturons à décor végétal gravé (fig. 4.11, 13). Ils sont présents dans le trésor de Vilhovtchik, déjà cité (An. III.15). Les trésors de Martynovka et de Hacki ont livré eux aussi des garnitures du même groupe (Korzuhina 1996). Ces trois trésors se trouvent sur le territoire de la culture de Penkovka, sur la rive droite du Dniepr. Ce groupe a des parallèles en Italie lombarde, chez les Avars, en Crimée, dans le royaume mérovingien (par ex. Köln Müngersdorf et Ittenheim) ainsi que sur le territoire byzantin, à Salona et à Ninevie (Aibabin 1990, fig. 52, 34; Vinski 1967, pl. 21, 2, 5, 7-9, 11, 13, pl. 22, 4; Werner 1974, pl. 5, 21-24, pl. 9, 7, pl. 11, 1-9; Fremersdorf 1953, pl. 94, 12; Pekarskaja, Kidd 1994). Ces ceinturons sont d'origine byzantine (Werner 1974, 121-127), comme en témoigne notamment la présence du même décor vegétal sur des petites boucles byzantines du type Salona-Histria (Aibabin 1990, fig. 48, 20) ou encore celle des monogrammes byzantins sur un ferret d'Offanengo (Vinski 1967, pl. 49, 9). Leur datation est assez large. Les découvertes faites en Italie lombarde, chez les Avars et sur le territoire byzantin appartiennent, selon J. Werner, Z. Vinski et M. Martin, essentiellement au début ou à la première moitié du VIIe s, voire à l'extrême fin du VIe s. (Werner 1974, 127; Vinski 1967, 30, 31; Martin 1989, 66). En effet, W. Menghin attribue la tombe 1 d'Offanengo à son groupe „E" (première moitié-deuxième quart du VIIe s.) (Menghin 1983, 48-50, 58, 60). A cette époque apartient égalment la tombe d'Ittenheim en Alsace (Werner 1943). La tombe lombarde Arcisa 2, qui contient un ferret à décor végétal comparable à celui de Martynovka appartient peut- être même à la fin du VIe s. car on y a mis au jour les détails d'un ceinturon du type Sadovsko-Kale (deuxième moitié ou fin du VIe s.) (Martin 1989, 66). Mais, pour ces ceinturons à décor végétal, il existe également une datation

plus tardive. P. Delogu, quant à lui, propose pour les ceinturons lombards la totalité du VIIe s. (Delogu 1974, 171-175). Les découvertes de Crimée sont attribuées par A.I.Aibabin, d'après le mobilier qui les accompagnait dans les tombes, à la deuxième moitié du VIIe s. (Aibabin 1990, 5-57). Il faut souligner que, dans le trésor de Martynovka, un ceinturon à décor végétal voisine avec une pseudo-boucle. Or ces dernières sont présentes dans des ensembles clos „nomades" (turco-bulgares) dans la région du Dniepr, à Kelegei, avec des monnaies de Constance II de 644-645 et, à Pereschepino, avec des monnaies du même Constance II, frappées en 642-647 (Aibabin 1991, Werner 1984, 8; Semenov 1991, 126). Elles datent donc du milieu ou de la deuxième moitié du VIIe s. Nous pouvons donc situer les ceinturons à décor végétal dans les deux premiers tiers du VIIe s.

En se qui concerne l'importance de ce matériel pour la reconstitution de l'organisation militaire slave au VIIe s., deux remarques s'imposent. Avant tout, la présence des ceinturons sur les sites slaves montre l'existence d'un costume militaire qui suivait la mode guerrière internationale, largement repandue en Eurasie. D'autre part, on peut en conclure à l'existence d'une certaine hierarchie. Les ceinturons de deux derniers groupes caractérisent en effet, surtout, chez les Lombards et les Avars les tombes de chefs, tandis que les ceinturons du premier groupe se situent souvent dans un contecte plus ordinaire. Cela peut attester qu'une certaine hierarchie, visible dans le costume, existait chez les guerriers slaves.

Mais on peut supposer l'existence chez les Slaves d'un costume militaire à une époque plus ancienne, au VIe s. au plus tard. Ainsi dans lun habitat de Sahnovka (fig. 4.2), dans le bassin du Dniepr, on a mis au jour avec la céramique du type Prague-Kortchak une boucle godronnée du VIe s. (Bajan, Kargopolcev 1989, fig. 2, XII-1, 32). Une autre boucle godronnée, du Ve s. provient d'une incinération de la nécropole de Bolchaya Andrusovka (fig. 4.1), appartenant àla culture de Penkovka et située dans le bassin de la rivière Tyasmina, sur la rive droite du Dniepr (Bajan, Kargopolcev 1989, fig. 2, V-26, 28, 29). Les boucles godronnées sont nombreuses en Europe, aux Ve-VIe s.[8], dans les tombes masculines et féminines. Mais en Europe orientale elles se trouvent constamment dans les tombes masculines, et surtout dans celles de guerriers. Ainsi parmi les boucles répertoriées par I. A. Bajan et S. You. Kargopolcev, on peut citer celles qui proviennent sûrement de tombes de guerriers (conteant des armes ou des ceinturons militaires): Cegelnya II/1, Rekučiai, Svidziany/Sudata, Taurapilis 5, Vižiai, Zasvir (civilisation balte des tumuli de la Lituanie orientale), Sopino 2, Berdutinsk, Lermontovskaya Skala 10 (civilisations du Caucase du Nord), Chatrische 82 (civilisation des nécropoles du type Riazan-Oka), Chipovo 3 (nomades de la steppe). Chez les Baltes prussiens, ces boucles ont été découvertes uniquement dans des tombes à mobilier masculin (Mentke I, tombes 90, 418, 443) (Kulakov 1990, 150). Les autres tombes d'Europe orientale contenant des boucles godronnées ne présentent pas d'indices qui permettent de les attribuer à des hommes ou à des femmes, mais il est significatif qu'aucune ne contienne de mobilier spécifiquement feminin. On peut donc attribuer ces boucles, en Europe de l'Est, au costume militaire masculin.

Il est temps d'aborder la question de l'organisation sociale et politique des sociétés pré-étatiques primitives, comparables à celle des Slaves au Ier millénaire ap. J.C. Dans l'ethnologie et dans la protohistoire existe la notion de chefferie (chiefdom) élaborée par des chercheurs américains et appliquée en Europe occidentale avant tout par des archéologues anglo-saxons, notamment par C. Renfrew pour la préhistoire méditerranéene et par R. Hodges pour l'Europe du haut Moyen-Age (Lewis 1968, 104-106, Service 1962, Webb 1975, 157-168; Renfrew 1983, 178-181, Hodges 1989, 185-198 et spécialement 187, 188). Actuellement elle est adoptée également en pays de l'Est (Masson 1991, Vasilev 1980 et 1981; Berezkin 1991).

Le trait essentiel d'une chefferie en tant qu'organisation sociale est la présence d'un chef, souvent sacralisé et ayant des fonctions culturelles, militaires, administratives et économiques (la réception et la redistribution des dons, reçus de la part d'autres membres de la communauté). Ce chef est à la tête d'une hiérarchie sociale fondée sur une inégalité des lignées de clans et de familles. La chefferie est divisée en groupes (communautés villageoises, clans) avec leurs „sous-chefs". Dans la chefferie apparaissent pour la première fois des spécialisations dans l'activité des ses membres: les artisans (avant tout les forgerons et les fondeurs, puis les potiers, les tabletiers etc.), les prêtres et, à partir d'un certain niveau de developpement, les guerriers[9]. Cette forme d'organisation, supérieure à une simple communauté primitive égalitaire, offre des meilleures possibilités pour l'organisation du travail et pour la mobilisation des forces afin d'effectuer des grands efforts nécessaires, par exemple pour la construction des temples, des fortifications, des tombes monumentales, des routes, des canaux, etc. Ce système n'est en aucun cas étatique, car la bureaucratie, les lois écrites obligatoires pour tous ainsi que les structures pour les appliquer (l'armée, la police, les tribunaux etc.) sont absents. L'ordre repose sur la tradition, le droit coutumier, le prestige du chef et de son clan. Il existe deux types de chefferie: „simple", avec un chef, qui a emprise sur plusieurs communautés et „complexe" (complex chiefdom, correspond aux cyclical chiefrdoms de R. Hodges 1989, 187, 188) quant autour d'une chefferie centrale avec un chef „suprème", se forment plusieurs chefferies périphériques subordonnées et apparait une élite dirigeante.

La chefferie peut correspondre soit à une tribu[10] (c'est sûrement le cas de quelques „peuples" gaulois de l'époque de César et de certains Germains de Tacite), soit seulement à une partie de tribu. Comme le montrent les recherches ethnologiques, les tribus-chefferies apparaissent essentiellment comme une reponse des sociétés primitives à une menace extérieure venue de systèmes plus développés (par exemple l'expansion européenne en Afrique et en Amérique ou l'expansion romaine, grecque, chinoise etc. dans l'Antiquité) (Fried 1967, 154-174 et spécialement 170, 171, cf. Service 1962, 113-115). En Europe et ailleurs (par exemple en Afrique australe à l'époque de Tchaka) on voit apparaitre une forme de chefferies „complexes": de grandes unions tribales, parfois polyethniques, où les liens politiques l'emportent sur les liens tribales et de parenté (Neusyhin 1967, 78-80; Krüger 1990). Ces unions (Goths, Alamans, Burgondes, Vandales etc.), ont essentiellment une vocation militaire et se caracterisent par le rôle croissant d'une aristocratie guerrière, tandis que, d'habitude, dans les sociétés primitives, l'importance des chefs de guerre est très faible en temps de paix (Bataillon 1977, 19). Il faut souligner le rôle important que joue une dynastie royale sacralisée, dont la fonction militaire devient preponderante, dans la consolidation de telles unions ainsi que dans leur évolution vers de véritables peuples médiévaux. Cependant, dans certains cas une telle dynastie est absente (chez les Alamans, les Saxons continentaux, les Bavarois) (Wolfram 1990). La forme suprême d'une chefferie „complexe" est une formation socio-politique, appelée parfois „royaume barbare", ayant à sa tête un roi sacralisé[11]. Dans un royaume de ce type les divisions tribales disparaissent peu à peu et les chefs locaux sont progréssivement remplacés par les représentants du roi. Ce ne sont pas encore des vrais Etats, car ni la loi écrite codifiée ni les structures nécessaires pour l'appliquer n'existent encore et le prèstige personnel du roi, ainsi que la tradition et la coutume, jouent un rôle préponderant (Neusyhin 1967).

Les indices archéologiques de chefféries proposés correspondent surtout à cet dernière stade. S'y manifestent en effet:

- une fabrication spécialisée, avec l'accent mis sur les objets prestigieux, d'où résultuent la séparation des différents ateliers et le développement du commerce d'objets de prestige;

- une hierarchie des habitats;

- des témoignages de stratification sociale dans les maisons et les tombes;

- des témoignages de l'existence de chefs à des fonctions multiples (armes, objets de culte et symboles du pouvoir dans les tombes);

- des témoignages de grands travaux (temples, tombes monumentales, fortifications, routes);

- des témoignages d'accroissement du rôle du facteur militaire: découverte de nombreuses armes, évolution de celles-ci, travaux de fortification (Masson 1991, 4-8). Tous ces traits sont présents chez les Slaves aux VIIIe-Xe s., mais ils apparaissent progressivement, ce qui correspond au développement des chefferies.

A quel niveau d'organisation sociale et militaire correspond le matériel archéologique slave des Ve-VIIe s., confronté aux données des sources écrites?

On peut remerquer que les cultures slaves du haut Moyen-Age sont très comparables du point de vue de l'armement: partout dominent les armes „populaires" (arc et flèches, lances et javelots, haches), tandis que les armes de prestige (épées, cottes de maille, armures) sont extrêmement rares. En ce qui concerne en revanche les détails du costume spécialement militaires, des ceinturons existent déjà aux Ve-VIe s. et, à partir du VIIe s. au plus tard, la mode des ceinturons „héraldiques" devient dominante.

Les sépultures qu'on peut attribuer aux guerriers, telles que les tombes contenant des armes, ou des pièces du harnachement ou encore des élements des ceinturons „militaires" existent également, quoique leur nombre est soit limité (Sarata-Monteoru, Zamczysko, Klementovitchi, Dresden-Stetzsch, Lebyajee, Knyajy, peut-être Velemitchi). Ces deux phénomènes-détails du costume „militaire" et sépultures des guerriers-cavaliers montrent sans aucune doute le debut de séparation sociale des guerriers. Il faut noter que un examen de la terminologie „militaire" de Procope montre que ce dernier, au milieu du VIe s., distinguait déjà chez les Sclavènes des armées „populaires" et des troupes de guerriers professionnels (Ivanov 1996; Živković 1996). D'autre part, l'apparition d'armes défensives et de prestige connues actuellement dans les cultures de Kolotchin et de Penkovka témoigne dans le même sens.

Il est plus difficile d'interpréter les habitats fortifiés non habités tels que Zimno, Hotomel (culture de Prague), Kolotchin I, Moschenka (culture de Kolotchin) où l'on trouve une concentration d'armes et de détails du costume militaire (Zimno, Moschenka). L'interprétation selonj laquelle il s'agit de résidences de chefs (Aulih 1969) a été mise en doute, il s'agit plutôt de refuges temporaires et de lieux de réunions (Timoschuk 1990). La présence d'objets féminins et de traces d'artisanat ne nous permet pas de partager l'opinion de P.V. Chouvalov selon laquelle ces habitats fortifiés étaient le siège de sociétés secrètes masculines. Il convient d'évoquer séparément les premiers témoignages d'une certaine hierarchisation des habitats. Nous pensons particulièrement à un habitat de la culture de Penkovka, Selichte en Moldavie. C'est le seul habitat slave fortifié des VIe-VIIe s. actuellement connu, qui était habité de façon permanente. Le fait qu'il soit fortifié laisse supposer qu'il existait ici une sorte de centre de pouvoir [12].

Les premiers et timides indices de l'apparition de guerriers en tant que groupe social signifient chez les Slaves le début du déclin de la société primitive. Parmi d'autres signes il faut noter l'apparition au VIe s. dans l'armée byzantine de mercenaires sclavènes et antes,

donc de gens suffisamment formés dans l'art militaire, capables d'abandonner leur communauté et ainsi de rompre des liens de parenté, ce qui aurait été impensable auparavant. L'admission de femmes étrangères dans la société slave et les mariages des femmes slaves avec les étrangers sont également révélateurs. Comme preuve archéologique signalons la présence d'inhumations présentant des fibules[13] dans la zone de la culture de Penkovka. Ce sont les tombes de Selichte 59 (dans une nécropole du type Penkovka) (Rafalovitch, Lapuchnyan 1974, 138, 139), Babitchi (Korzuhina 1996, n° 24.1, pl. 3.1; Gavrituhin, Oblomsky 1996, fig. 102.1) ayant livré des petites fibules danubiennes du VIIe s., celles de Dantcheny 280 (Rafalovitch 1986, 24-27, pl. 14), Balakleya, Postavmuki (Korzuhina 1996, pl. 23.1, 2, 87.9; Gavrituhin, Oblomsky 1996, fig. 100.1, 3, fig. 101.1) qui conténaient des fibules digitées ou zoomorphes du type „ante" du VIIe s. Citons encore l'inhumation de Martynovka (trouvée dans le même endroit que le fameux trésor), qui a livré deux fibules germaniques danubiennes du VIe s. (Korzuhina 1996, pl. 7.5, 6; Gavrituhin, Oblomsky 1996, fig. 102.4, 6) ou encore celle de Budy-Berezovka, où l'on a mis au jour une fibule „ante" digitée du VIIe s. et une autre, de tradition germanique orientale, danubienne ou balkanique, datable du VIe s. (Korzuhina 1996, pl. 59.1, 2; Gavrituhin, Oblomsky 1996, fig. 101.7). La coutume de l'inhumation est totalement étrangère à la population de Penkovka, ce qui nous conduit à supposer une origine étragère chez les femmes enterrées dans ces sépultures. Il faut noter en même temps l'apparition de tombes féminines contenant les fibules slaves sur des sites d'autres peuples: chez les Finnois de l'Oka, chez les Avars du Danube, chez les Goths de Crimée ou chez les Baltes occidentaux (voir des ex. dans Śoś 1963; Kulakov 1990; Aibabin 1990; Korzuhina 1996).

Enfin quelques découvertes archéologiques peuvent, à notre avis démontrer, au moins au VIIe s., une concentration de la richesse entre les mains d'une „aristocratie" slave dont l'existence est attestée par les sources écrites à partir du IVe s. (Kazanski 1993). Nous avons parlé déjà des trésors du type Martynovka dont l'attribution slave est très probable. Citons également un trésor du VIIe s., celui de Krylos découvert en Ukraine occidentale, dans une zone où, à cette époque, la population slave de la culture de Prague était seule présente. Ce trésor contenait un récipient en argent d'origine byzantine, un torque et cinq bracelets en argent aux extrémités élargies, d'un type bien connu sur les sites de la culture de Prague, bien que sa zone de diffusion soit beaucoup plus large (Kropotkin 1971)[14]. L'attribution du trésor de Martynovka (Pekarskaja, Kidd 1994) à la civilisation de Penkovka est également très probable (Gavrituhin, Oblomsky 1996, 145, 146). En effet, ce trésor contenait d'une part des objets prestigieux („princiers") d'origine byzantine/méditerranéenne et d'autre part, ceux caractéristiques de la population sédentaire du Dniepr, celle des cultures de Penkovka et de Kolotchin, notamment des fibules digitées et anthropozoomorphes.

Les traces de l'apparition d'une sub-culture „guerrière", d'une aristocratie et de la décomposition de la société primitive confirment l'opinion des historiens qui considèrent les 5000 Sclavènes apparus un jour devant Thessalonique (voir supra) comme des guerriers semi-professionnels et corroborent avec le témoignage de Jean d'Ephèse sur les changements interieurs chez les Slaves vers les années 80 du VIe s (III.6.25) (Gindin et alii 1991, 279). Il faut tout de même souligner un certain décalage chronologique entre les données archéologiques et celles des sources écrites. En effet, les premiers témoignages des sources écrites sur les guerriers professionnels slaves remontent aux années 30 du VIe s. (mercenaires antes et sclavènes dans l'armée byzantine en Italie), tandis que les preuves archéologiques de leur existence datent surtout du VIIe s. Cela s'explique par le fait que le matériel archéologique cité est lié à la partie la plus conservatrice d'une culture barbare (costume, pratiques funéraires) où les changements sociaux se manifestent avec un certain retard.

En ce qui concerne l'aristocratie nous ne partagons pas l'opinion de P.V. Chouvalov selon laquelle on ne peut pas parler d'aristocratie slave avant les années 60 du VIe s. On peut en effet citer le témoignage de Ménandre concernant une famille noble ante, dont au moins une génération est antérieure à 560 (Menandre, fr. 6, Gindin et alii, 1991, 317)[15]. Autre témoignage est celui du Pseudo-Cesarios, un auteur du milieu du VIe s., qui parle de chefs slaves assassinés par leurs compatriotes (Gindin et alii 1991, 254)[16].

Quoi que'il en soit, les historiens sont d'accord sur le fait que, dans la deuxième moitié du VIe s. et surtout au VIIe, les Slaves sont en pleine mutation sociale. Les auteurs médiévaux mentionnent pour cette époque les chefs militaires slaves chez les Slaves Occidentaux (Samo, Derwan), chez ceux du Danube Inférieur (Davritas, Piragast, Ardagast, Mousokiï) et chez ceux des Balkans (Hatzôn, Perboundos, chefs serbes et croates). En revanche pour les Slaves orientaux nous n'avons en général aucune source écrite après les années 60 du VIe s. Les auteurs byzantins, à partir de la deuxième moitié du VIe s., utilisent pour les chefs slaves une terminologie indiquant une hierarchie developpée et qui n'existe pas encore chez Procope peu avant (Ivanova, Litavrin 1985, 48). On peut sûrement parler de l'existence de chefferies chez les Slaves, aux VIe-VIIe s., et même de celles du type complexe, à en juger d'après le témoignage de Ménandre. Selon lui, le chef sclavène Davritas recoit en 578 les ambassadeurs avars entouré d'autres nobles (Menandre, fragment 48), visiblement ses subordonnés (Gindin et alii 1991, 321, voir le commentaire d'I.A. Levinskaya et S.R. Tohtasiev, 348, 349). Il n'est pas exclu que les premières „Sclavinies" qui apparaissent vers le VIIe s.[17] en territoire théoriquement byzantin aient été des structures préétatiques (Litavrin 1984) du type de chefferie. La confédération slave qui a assiégé Thessalonique sous la direction de Chatzôn en 614 (ou en 617-619?) avait peut-être pour objectif de créer une structure pareille avec Thessalonique comme capitale (Lemerle 1981, 93, 94)?

Vers le milieu du VIe et le début du VIIe s., nous avons les premières preuves irréfutables de l'apparition d'unions tribales composites, comparables à celles des Germains de l'époque des Grandes Migrations, comme les Alamans, les Saxons, les Vandales etc. chez qui les liens politiques commençaient à l'emporter sur ceux de parenté (voir supra.). A cet égard, l'information de Ménandre déjà citée sur la première attaque des Avars contre les Antes est significative: les chefs antes agissent ensemble quand ils envoient un ambassadeur auprès des Avars, ce qui doit donc représenter une sorte d'union. Citons d'autre part la confédération dirigée par Chatzôn et formée des Drogoubites, des Sagoudates, des Bélégézites, des Baiunètes, des Berzètes et d'autres peuplades (Lemerle 1981, 93, 94). Nous n'avons cependant pas d'information sur l'existence chez les Slaves des dynasties royales „sacrées" qui ont joué un grand rôle dans la formation des royaumes barbares germaniques, ainsi que dans l'ethnogènese de peuples européens médiévaux. Mais, comme nous l'avons vu, les Slaves ne représentent pas de ce point de vue une exception (Wolfram 1990, 794, 795).

Dans certaines régions du Danube, le développement social des Slaves a probablement été accéléré par la politique du Khaganat Avar, mais il faut bien noter que le même processus avait lieu également chez les Sclavènes des Balkans, qui étaient, comme l'a demontré P. Lemerle, totalement indépendants des Avars (Lemerle 1981, 89, 95, 96)[18]. Cela concerne également les Sclavènes du Danube inférieur, dont la dépendance par rapport aux Avars était assez faible, quoique le Khagan avare prétendît être leur maître (Ivanova, Litavrin 1985, 53-55). On peut se demander si cette transformation de la société slave a eu lieu également chez les Slaves d'Europe orientale au sujet desquels les sources écrites sont muettes pour la deuxième moitié du VIe s. et pour le VIIe. Ils ont sans aucun doute participé à la migration vers les Balkans, car le matériel archéologique des sites slaves sur le territoire de la Roumanie montre même la présence d'éléments originaires de la périphérie finnoise et balte (ou balto-

slave) de la Russie centrale (Teodor 1984a, 74-76. Opinion contraire: Ivanova, Litavrin 1985, 51).

Bien entendu, il ne faut pas exagérer le niveau de stratification de la société slave, ni le rôle de l'aristocratie et de guerriers professionnels qui n'apparaîtront en tant que véritables groupes sociaux stables qu'au cours des VIIIe-IXe s.

ANNEXE. Liste des decouvertes des armes, des pieces du harnachement et de l'équipement militaire sur les Sites Slaves du Ve-VIIes.

I. La Culture de Prague (Kortchak)

1. L'Ukraine et la Biélorussie

I.1. Gorodok I, habitat avec la céramique du VIIe s., Volhynie (fig. 5.1).

- Une lance à tige et à flamme en forme de feuille effilée, la section de flamme est en forme de lentille (l. 15,5 cm) (Baran 1972, fig. 18, 14) (fig. 1.9) (fig. 5).

I.2. Gorodok, habitat, Haut-Dniestr (fig. 5.2).

- Bâtiment 26 avec la céramique du VIIe s. Une flèche à douille à flamme losangée, plate et de section en forme de leitille (l. 9,5 cm) (Prihodnyouk 1975, pl. 17, 13) (fig. 2.9).

I.3. Hotomel, habitat fortifié, Polessie (fig. 5.3).

- Fosse „G", appartenant au niveau inférieur de l'habitat, VIe-première moitié du VIIe s. (phase 2 de la culture de Prague) (Gavrituhin, Oblomsky 1996, 137). Une flèche à trois ailettes (l. 12,5 cm) (Kuharenko 1961a, pl. 8,1). La fosse a été attribuée à tort par V. V. Sedov au VIIIe s. (Sedov 1982, pl. 24, 13). Or, les conditions de la découverte, au fond d'une fosse appartenant au premier niveau d'habitat excluent telle datation (fig. 2.6).

I.4. Klementovitchi, nécropole avec la céramique du VIIe s., Volhynie (fig. 5.4).

- Kourgan 21. Un mors à canon brisé et les anneaux de brides circulaire et une boucle de harnachement en os (Musianowicz 1975, fig. 5b, f) (fig. 3.10.16).

I.5. Luka Kavetchinskaya, habitat avec le matériel des Ve-VIIe s., haut Dniestr (fig. 5.5).

- Bâtiment 4. Une lance à douille et à flamme en forme de feulle de section losangée (la partie conservée 11 cm) (Vakulenko, Prihodnyouk 1984, fig. 38,1) (fig. 1.5).

- Bâtiment 27 avec une fibule du VIe-VIIe s. Une hache a un corps etroit et le tranchant peu developpée (l. 19 cm) (Vakulenko, Prihodnyouk 1984, fig. 39,9) (fig. 1.14).

I.6. Ostrov, habitat, Polessie (fig. 5.6).

- Bâtiment 3. Une flèche à douille à flamme presque losangée avec la petite diagonale près de base. Cet habitat et notamment le bâtiment 3 a fourni un matériel tèrs précoce, du IVe-Ve s (Egoreïtchenko 1991, 66, pl. 3, 6) (fig. 2.11).

I.7. Rachkov, habitat avec le matériel des VIe-VIIe s., haut-Dniestr (fig. 5.7).

- Fosse 52 appartenant au VIIe s. Une flèche à trois ailettes (1.8 cm) (Baran 1988, fig. 11, 16) (fig. 1.7).

I.8. Velemitchi, nécropole, Polessie (fig. 5.8).

- Tombe-incinération 22. Un mors à canon brisé ayant sur les extrémités les boucles allongées (Kuharenko 1961, pl. 46,9) (fig. 3.12).

I.9. Zimno, habitat fortifié, Volhynie (fig. 5.9).

Le matériel provenant de ce site est datable dans les limites de la deuxième moitié du VIe s.-troisième quart du VIIIe s. quleques élements de ceinturon, ainsi que un moule en os pour la fabrication du modele en sire de ferret peuvent être attribués à la phase ancienne de cet habitat (Aulih 1972, pl. 11.7-9, 12.3-8, fig. 7) (fig. 4.28-37).

2. La Roumanie

Ici nous ne prenons en compte que les sites de la Moldavie et de la Valachie où la céramique slave non tournée du type Prague est dominante. Sur le même territoire, et parfois sur les mêmes sites les traces archéologiques d'une population „autochtone", de langue latine sont clairement attestées (sur la situation ethnique et culturelle dans la région voir en dernier lieu Teodor 1994). Il s'agit donc d'une population mélangée, slave et romane, où le composant slave aux VIe-VIIe s. était politiquement et militairement dominant.

I.10. Davideni-Neamț habitat avec les fibules du VIIe s. Moldavie roumaine (fig. 5.10).

- Trois flèches à trois ailettes (1. 9, 6, 7, 3 et 6, 3 cm) (Mitrea 1981, fig. 15, 5, 7, fig. 16, 1) (fig. 2.16, 25, 41).

I.11. Izvoare-Bahia, habitat, Moldavie roumaine (fig. 5.11).

- Deux flèches à trois ailettes (1. 7, 3 et 7, 4 cm) (Mitrea 1978, fig. 9, 1, 2) (fig. 2.15.24).

- Une flèche à tige et à flamme losangique (Mitrea 1980, pl. 50.12) (fig. 2.27).

I.12. Sarata-Monteoru, nécropole, Muntenie (fig. 5.12).

- Deux flèches à trois ailettes dont un dans la tombe-incinération 331, mais bien entendu dans ce dernier cas on ne sait pas si c'est une flèche est vraiment slave ou autre, qui a causé la mort de personne enterrée (Nestor 1957, pl. 1, 6, 292; Fiedler 1992, 85) (fig. 2.17).

- Deux boucles du harnachement en forme de 8 (Nestor, Zaharia 1959, fig. 1, 11, Nestor, Zaharia 1961, fig. 1, 3) (fig. 3.13) (fig. 3).

- Plusieurs élements du ceinturon, notamment deux boucles en forme de B (Nestor 1953, fig. 15, Nestor, Zaharia 1959, fig. 1, 8) (fig. 4.23, 24).

I.13. Suceava-Şipot, hâbitat, Moldavie roumaine (fig. 5.13).

- Une flèche barbélée à douille (fig. 2.21).

I.14. Hangu-Neamţ, habitat, Moldavie roumaine (fig. 5.14).

- Une hache à corps etroits et le tranchant peu développé (l. 13,9 cm) (Teodor 1978, fig. 30, 1, 2) (fig. 1.13).

I.15. Sabaoni, habitat, Moldavie roumaine (fig. 5.15).

- Une plaque-boucle du ceinturon (Mitrea 1980, pl. 42.7) (fig. 4.4).

I.16. Borniş-Neamţ, habitat, Moldavie roumaine (fig. 5.16).

- Une plaque-èboucle du type Sucidava, faisant partie de ceinturon (Popovici 1988, fig. 1.2) (fig. 4.3).

I.17. Dodeşti-Vaslai, habitat qui a fournie en outre une plaque-boucle du VIIe s., Moldavie roumaine (fig. 5.17).

- Bâtiment 3, une flèche à tige et à flamme triangulaire (l. 6, 4 cm) (Teodor 1984, fig. 6, 7) (fig. 2.28).

3. La Pologne, la République tchèque, la Slovaquie et l'Allemagne

Pour la partie occidentale de la civilisation de Prague-Kortchak nous avons pris en compte des sites les plus anciens, qui ont livré la céramique uniquement non tournée sans décor.

I.18. Bratislava - Dúbravka, habitat, Slovaquie (fig. 5.18).

- Fosse 28/85 avec la céramique façonnée à la main et un récipient en bronze. Une hache à corps etroit (l. 15, 3 cm), un talon large et le tranchant peu développé (Hromada, Kolnik 1991, fig. 10,1) (fig. 1.12).

I.19. Dessau-Mosigkau, habitat, Elbe (fig. 5.19).

- Une lance barbélée à douille, l. 20, 2 cm (Kruger 1967, fig. 36, 5, 59, pl. 3e) (fig. 1.7).

- Bâtiment 7. Une flèche barbelée à douille. (l. 7,2 cm) (Krüger 1967, fig. 36, 7, 59). Le bâtiment est attribué par B. Kruger à la phase finale de l'habitat, mais I. Rusanova d'après la typologie de la céramique l'attribue à sa phase IV, donc au VIIe s. (Rusanova 1976, 145-149). En effet, les formes sont typiques de la céramique du VIIe s. En revanche la céramique à décor ondulé, caractéristique de la phase finale de l'habitat y est absente (fig. 2.19).

- Bâtiment 36, une flèche éffilée à douille, mal conservée (l. 8, 8 cm) (Krüger 1967, 59, fig. 36, 6). Le bâtiment appartient à la phase 2 de B. Krüger, ou à la phase 1 de I.P. Rusanova, c'est à dire à la deuxième moitié du VIe s. (fig. 2.10).

I.20. Dresden-Stetzsch, tombe-incinération, Elbe (fig. 5.20).

- Une flèche à trois ailettes, élargie dans la partie inférieure de flamme, à tige (l. 9, 8 cm) (Schmidt 1961, fig. 44b) (fig. 2.8).

I.21. Ostrožská Nová Ves, habitat du VIIe s., Moravie (fig. 5.21).

- Bâtiment 6/86. Une flèche barbélée à douille (l. 8,4 cm) (Galuška 1990, fig. 7,2) (fig. 2.20).

I.22. Zamczysko, tombe-incinération avec un récipient du VIIe s., Vistule inferièure (fig. 5.22).

- Un éperon en fer avec un arc développé (Zielonka 1959-1960, fig. 1b) (fig. 3.5).

II. La Culture de Kolotchin

II.1. Chatkovo, habitat, Berezina (fig. 5.23).

- Un éperon du type Perhavko V (Pobol 1967, fig. 23.9) (fig. 3.4).

II.2. Demyanka, nécropole, Desna (fig. 5.24).

- Kourgan 2. Une flèche à trois ailettes (l. 5, 2 cm) (Solovieva 1967, fig. 2, 4) (fig. 2.5).

II.3. Hohlov Vir, habitat, Desna (fig. 5.25).

- Une flèche à trois aillettes (l. 4, 8 cm) (Padin 1974, fig. 2, 6) (fig. 2.2).

II.4. Kartamychevo, Psel (fig. 5.26).

a. Habitat.

- Une longue épée-spatha avec une gaarde large en tôle de bronze (Kazanski 1988, 76, annexe 1).

b. Nécropole (Kartamychevo-2).

- Un ferret, près de la tombe 8 (Gavrituhin, Oblomsky 1996, 157) (fig. 4.38).

II.5. Knyajy, nécropole, région du Seim (fig. 5.27).

- Tombe-incinération 1. Deux lances à douille et à flamme en forme de feuille élargie dans la partie inférieure, de section lonsangique, élargie dans la partie inférieure (l. 20 et 20, 5 cm) (Tihomirov 1990, fig. 5; Lipking 1974, 140, fig. 2, 1, 2) (fig. 1, 3, 4).

II.6. Kolodezny Bugor, habitat avec une fibule du type „Prague" du deuxième tiers du Ve s., Desna (fig. 5.28).

- Une flèche à trois ailettes (l. 6, 5 cm) (Tretyakov 1974, fig. 16, 6) (fig. 2.1).

II.7. Kolotchin, habitat fortifié, Haut-Dniepr (fig. 5.29).

- Une lance à douille et à flamme en forme de feuille élargie dans la partie inférieure, de section lonsangique, élargie dans la partie inférieure (l. de la partie conservée 24 cm) (Symonovitch 1963, 131, fig. 25, 1) (fig. 1.1).

II.8. Krasnaya Zorka-Ravniki, habitat, Berezina (fig. 5.30).

- Une lance à douille et pointe barbelée (l. 17,5 cm) (Pobol 1972, fig. 17,1) (fig. 1.8).

II.9. Lebyajee, nécropole, Seim (fig. 5.31).

- Tombe-incinération 3, avec des éléments de ceinturon militaire dit „héraldique" du VIIe s., un couteau et un fragment de mors de cheval à l'extrémité en forme de boucles (Lipking 1974, 147, Tihomirov 1990, fig. 5) (fig. 3.8, 4.26, 27).

- tombe-incinération 12. Une aplique en os imitant un élement de ceinturon (Lipking 1974, fig. 5.15) (fig. 4.21).

- Tombe-incinération 32. Trois anneaux de cotte de maille (Lipking 1974, 147).

- Tombe-incinération 63. Un anneau de cotte de maille (Lipking 1974, 147).

- Tombe-incinération 67. Un élement du ceinturon, qui a des parallèles dans les trésors de Martynovka et Hacki (Lipking 1974, 146).

- Tombe-incinération 68. Deux appliques de ceinturon en bronze (Lipking 1974, fig. 5.12, 13) (fig. 4.22).

- Tombe-incinération 109. Une lance à douille et à flamme en forme de feuille élargie dans la partie inférieure, de section lonsaangique, élargie dans la partie inférieure. La longueur de cette arme n'est pas précisé dans la publication, mais d'après l'identification avec les lances de jettes elle doit être assez petite, vers 20 cm environ (Tihomirov 1990, fig. 5) (fig. 1.2).

- Tombe-incinération détruite. Un ferret du ceinturon (Lipking 1974, fig. 5.14) (fig. 4.25).

II.10. Moschenka, habitat fortifié (refuge), datée d'après une fibule digitée du VIe-VIIe s., Haut Dniepr (fig. 5.32).

- Une plaque pentagonale à deux troux de fixation appartenant à une armure et un morceau de cotte de maille (Schukin 1989, fig. 3,5) (fig. 3.2).

- Deux mors à canon brisé ayant les extremités en forme d'anneau (fig. 3.6, 7).

- Un fragment de cotte de maille (Schukin 1989, fig. 3, 2-4).

II.11. Pestchanoe, habitat avec le matériel du Ve s., Psel (fig. 5.33).

- Bâtiment 1 avec la céramique du type Tcherniakhov. Une flèche à trois ailettes (1.7 cm) (Goryounov 1981, fig. 2,20) (fig. 2.4).

II.12. Smolyan, habitat, Desna (fig. 5.34).

- Un mors à canon brisé et aux extrémités en forme d'anneau (Tretyakov 1974, fig. 10, 4) (fig. 3.9).

II.13. Taïmanova, habitat, Haut-Dniepr (fig. 5.35).

- Une flèche à trois ailettes (1.5 cm) (Gurin 1982, 69, fig. 36, 33) (fig. 2.3).

II.14. Tchaplin, habitat, haut-Dniepr (fig. 5.36).

- Un éperon du type Perhavko V (Perhavko 1978, fig. 2,8). Cet habitat a livre la céramique qu type Kolotchin (Pobol 1967, fig. 23,9 et 1971, fig. 43, 67) (fig. 3.3).

II.15. Veliki Budki, Sula (fig. 5.37).

a. Habitat fortifié de l'époque scythe, reutilisé par la population de Kolotchin.

- Une garde massive en fer (1. 6,3 cm) (Ilinskaya 1968, fig. 2,12) (fig. 3.1).

b. Habitat (Veliki Budki-Hutor).

- Un ferret en bronze (Gavrituhin, Oblomsky 1996, 157, fig. 103.3) (fig. 4.39).

II.16. Vladimirskoe, habitat fortifié, Desna (fig. 5.38).

- Une flèche à trois ailettes (n'est pas publiée).

III. La Culture de Penkovka

III.1. Belaya Cerkov, habitat, Dniepr-rive droite (fig. 5.39).

- Une boucle de harnachement en fer (Prihodnyouk 1990, fig. 13,4) (fig. 3.18).

III.2. Belsk, habitat fortifie, avec une fibule du VIIe s., Dniepr-rive gauche (fig. 5.40).

- Une flèche à douille et à flamme en forme de feuille (l. 10 cm) (Chramko 1980, fig. 3,3) (fig. 2.12).

III.3. Tchernetchina, habitat, Dniepr-rive gauche (fig. 5.41).

- Bâtiment 1. Une flèche à tige et à flamme losangée. Ce bâtiment avait la forme de yourte nomade (le raport des fouilles de S.P. Yourenko en 1974, aux Archives de l'Institut d'Archéologie de l'Académie des Sciences de l'Ukraine, pl. III/8) (fig. 2.30).

III.4. Hitcy, habitat, Dniepr-rive gauche (fig. 5.42).

- Bâtiment VI. Une plaque en os qui servait à renforcer un arc (Goryounov 1981, fig. 21,9). Ce bâtiment contenait en outre des fragments de la céramique du type de Penkovka et quelques fragments de la céramique tournée du type Tcherniakhov. Cela permet d'attribuer le bâtiment à la première moitié du Ve s. (fig. 2.18).

III.5. Kizlevy, habitat avec le mobilier du VIIe s., rapides du Dniepr (fig. 5.43).

- Une flèche à tige et à flamme triangulaire (l. 8,6 cm) (Bodyansky 1960, fig. 4,6) (fig. 2.36).

- Une flèche à trois aillettes (l. 5,9 cm) (Bodyansky 1960, fig. 4,9) (fig. 2.32).

- Une applique de ceinturon (Bodyansky 1960, fig. 4,12) (fig. 4.12).

III.6. Miklachevsky, découverte isolée accompagnée de la céramique de Penkovka, Dniepr-rive droite (fig. 5.44).

- Une flèche à trois aillettes (l. 6,7 cm) (Le raport des fouilles de M.P. Kutchera en 1958-1959, aux Archives de l'Institut d'Archéologie de l'Académie des Sciences de l'Ukraine, dossier n° 1959/1-G, pl. 14,5) (fig. 2.26).

III.7. Novye Bratuchany, habitat, Moldavie (fig. 5.45).

- Une flèche à trois aillettes (l. 10,4 cm) (Rafalovitch 1972, fig. 5,2) (fig. 2.40).

III.8. Selichte, habitat fortifié, Moldavie (fig. 5.46).

- Une flèche à douille, barbelée (l. 11,2 cm) (Baran et alii 1990, fig. 49,3) (fig. 2.23).

- Un mors à canon brisé torsadé Rafalovitch 1972, fig. 33,4) (fig. 3.11).

- Une boucle de harnachement en os (fig. 3.19).

Une flèche à tige et à flamme losangée provenant de ce habitat au cause de sa petite taille (l. 3,4 cm) ne peut pas être une arme de combat (Rafalovitch 1972, fig. 33, 15).

III.9. Semenki, habitat avec le matériel du VIIe s., Boug méridional (fig. 5.47).

- Un javelot à tige et à flamme de section carrée (l. 17.5 cm) (Havlyouk 1974, fig. 11.14) (fig. 1.10).

- Une flèche à tige, flamme non idéntifiable (Havlyouk 1974, fig. 11,16) (fig. 2.39).

- Une flèche à tige et à flamme losangée (Havlyouk 1974, fig. 11, 15) (fig. 2.31).

- Une flèche à tige et à flamme triangulaire (Havlyouk 1974, fig. 11,24) (fig. 2.35).

- Une flèche à douille, barbélée (Havlyouk 1974, fig. 11,18) (fig. 2.22).

- Une flèche à douille et à flamme en forme de feuille (l. 13,1 cm) (Havlyouk 1974, fig. 11, 17) (fig. 2.13).

- Une flèche à tige et à flamme triangulaire (l. 10,1 cm) (Havlyouk 1963, fig. 13,5) (fig. 2.37).

- Un mors à canon brisé avec les brides en anneau (Havlyouk 1974, fig. 11,26) (fig. 3.17).

III.10. Suhaya Gomolcha, habitat avec la céramique du VIIe s., Donetz (fig. 5.48).

- Une flèche à tige et à flamme en feuille (l. 13,2 cm) (Miheev, Prihodnyouk 1986, fig. 4,7) (fig. 2.29).

III.11. Trebujeny, habitat, Moldavie (fig. 5.49).

- Une flèche à trois aillettes (l. 12,4 cm) (Rafalovitch 1972, fig. 5,3) (fig. 2.33).

III.12. Volochskoe-Surskaya Zabora, habitat, rapides du Dniepr (fig. 5.50).

- Une flèche à douille et à flamme en forme de feuille (Berezovec 1963, fig. 24,9) (fig. 2.14).

- Une boucle de harnachement en os (Berezovec 1963, fig. 24,3) (fig. 3.15).

- Une lance à douille et à flamme en forme de feuille effilée (l. 22 cm) (Berezovec 1963, fig. 24,7) (fig. 1.6).

- Des élements de ceinturons (Berezovec 1963, fig. 24.17; Rutkovskaya 1974, fig. 4.9; Prihodnyouk 1980, fig. 46.2-4) (fig. 4.5-8).

III.13. Skibincy, habitat, Boug méridional (fig. 5.51).

- Un javelot à tige et à flamme de la section carrée (l. 19,2 cm) (Havlyouk 1974, fig. 5.13) (fig. 1.11).

III.14. Tarancevo, habitat, Donetz (fig. 5.52).

- une flèche à trois ailettes (l. 6,8 cm) (Berestnev, Lyoubitchev 1991, fig. 1.4).

- une flèche à tige et à flamme losangique (l. 10,2 cm) (Berestnev, Lyoubitchev 1991, fig. 1.4).

III.15. Vilhovtchik, habitat, Dniepr-rive droite (fig. 5.53).

- Un trésor, découvert sur l'habitat. Les objets ont été mis au jour dans un récipient de la culture de Penkovka. Le récipient contenait des élements de ceinturon en argent (Prihodniyouk 1980, fig. 61) (fig. 4.11, 13, 14, 16, 18-20).

III.16. Maïorka-Balka Zvoneckaya, habitat, rapides du Dniepr (fig. 5.54).

- Un ferret (Gavrituhin, Oblomsky 1996, fig. 45.38, publié comme „Zvoneckoe") (fig. 4.10).

III.17. Korobovka, habitat, région du Dniepr-rive gauche (fig. 5.55).

- Un élement du ceinturon (Rutkovskaya 1974, fig. 4.2) (fig. 4.15).

III.18. Balka Yaceva, habitat, région des rapides du Dniepr (fig. 5.56).

Une applique de ceinturon. Inédite, dans la collection de l'Institut d'Archéologie de l'Académie des Sciences d'Ukraine, matériel porvenant des prospections d'A. Bodyansky (fig. 4.17).

III.19. Igren-Podkova I, habitat, région des rapides du Dniepr (fig. 5.57).

- Un fragment de cotte de maille. Rapport des prospections d'A. Bodyansky, en 1954, Archives de l'Institut d'Archéologie de l'Académie des Sciences d'Ukraine, n° 1954/11, p. 25.

Bibliographie:

Aibabin 1990: Aibabin A.I., „Hronologiya mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni" (La chronologie des nécropoles de la Crimée de l'époque romaine tardive et du haut Moyen-Age), Materialy po Arheologii, Istorii i Etnografii Tavrii, 1, 1990, 5-86.

Aibabin 1991: Aibabin A.I., „Kelegeïskoe pogrebenie voennogo vojdya" (La tombe d'un chef militaire à Kelegei), Problemy na prabalgarskata istoriya i kultura, 2, 1991, 28-35.

Aleksiev 1976: Aleksiev, „Nahodka ot orudiya na truda i voorjenie ot Carevec" (Une trouvaille d'outiles et d'armes à Carevec), Musei i pametnici na kulturata, 2, 1976, 33-36.

Ambroz 1973: Ambroz A.K., compte rendu de I.E. Erdelyi et alii, Das Gräberfeld von Nevolino, Budapest, 1969, Sovetskaya Arheologiya, 1973/2, 288-298.

Ambroz 1989: Ambroz A.K., Hronologiya drevnosteï Severnogo Kavkaza (La chronologie des antiquités du Caucase du Nord), Moscou, 1989.

Atavin 1995: Atavin A.G., „Pogrebeniya VII-natchala VIII vv. iz Vostotchnogo Priazovya" (Les tombes du VIIe-début du VIIIe s. de la partie est de la région de la mer d'Azov), in: Kultury evraziïskih stepeï vtoroï poloviny I tys., Samara, 1995, p. 208-264.

Aulih 1969: Aulih V.V., „Socialny zmist gorodischa Zimne" (L'interprétation sociale de l'habitat fortifié de Zimno), in: Slovyano-ruski statrojitnosti, Kiev, 1969, 54-58.

Aulih 1972: Aulih V.V., Zimnivske gorodische - slovyanska pamyatka VI-VII st. n.e. v Zahidnoï Volyni (L'habitat fortifié de Zimno - un site slave du VIe-VIIe s. en Volhynie occidentale), Kiev, 1972.

Bahruchin 1955: Bahruchin S.V., „Ostyackie i vogulskie knyajestva v XVI-XVII vv." (Les principautés ostiaques et vogules au XVIe-XVIIe s.), in: Bahrusin S.V., Nautchnye trudy, Moscou, 1955, vol. III, fasc. 2, 86-152.

Baran 1972: Baran V.D., Ranni slovyani mij Dnistrom i Pripyattyou (Les Slaves anciens dans la région entre le Dniestr et la Pripet), Kiev, 1972.

Baran 1988: Baran V.D., Prajskaya kultura Podnestrovya (po materialam poselleniï u s. Rachkov) (La culture de Prague dans la région du Dniestr, d'après les matérieux des habitats près du village Rachkov), Kiev, 1988.

Baran et alii 1990: Baran V.D. et alii, Slavyane Yougo-Vostotchnoï Evropy v predgosudarstvenny period (Les Slaves de l'Europe du Sud-Est à l'époque pré-étatique), Kiev, 1990.

Barceva, Voznesenskaya, Tchernyh 1972: Barceva T.B., Voznesenskaya G.A., Tchernyh E.N., Metall tchernyahovskoï kultury (Métal de la culture de Tcherniakhov), Moscou, 1972.

Bataillon 1977: Bataillon C. (dir.), Etat, pouvoir et espace dans le Tiers Monde, Paris, 1977.

Bavant 1990: Bavant B., Kondic V., Spieser J. - M., Caričin Grad II, Belgrade-Rome, 1990.

Bajan, Kargopolcev 1989: Bajan I.A., Kargopolcev S. You., „B-obraznye riflenye pryajki kak hronologičesky indikator sinhronizacii" (Les boucles godronnées en forme de B comme l'indice chronologique), Kratkie Soobsceniya Instituta Arheologii, 198, 1989, 28-35.

Berestnev, Lyoubitchev 1991: Berestnev S.I., Lyoubitchev M.V., „Novye dannye o pamyatnikah penkovskoï kultury v basseïne Severskogo Donca i Vorskly (Les nouvelles données sur les sites de la culture de Penkovka dans les bassins du Severski Donetz et de la Vorskla), in: Arheologiya slavyanskogo Yougo-Vostoka, Voronej, 1991, 33-36.

Berezkin 1991: Berezkin Ju.E., „Izutchenie rannih kompledksnyh obschestv Novogo Sveta (razrabotki amerikanskih arheologov)" (L'étude des sociétés archaiques compléxes du Nouveau Monde. Les recherches d'archéologues américaines), in: Sociogenez i kulturogenez v istoritcheskom aspekte, 1991, Saint-Pétersbourg, 9-15.

Berezovec 1963: Berezovec D.T., „Poseleniya ulitcheï na r. Tyasmine" (les habitats des Ulitchi sur la rivière Tyasmina), Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 108, 1963, 145-208.

Bodyansky 1960: Bodyansky A.V., „Arheologitcheskie nahodki v Dneprovskom Nadporojie" (Les découvertes archéologiques dans la région des rpides du Dniepr), Sovetskaya Arheologiya, 1960/1, 276-272.

Chmidt 1970: Chmidt E.A., „O kul'ture gorodisch-ubejisch levoberejnoï Smolenschiny" (A propos de la culture de sites fortifiés-refuges de la région de Smolensk, Dniepr-rive gauche), Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 176, 1970, 63-69.

Chmidt 1976: Chmidt E.A., Arheologitcheskie pamyatniki Smolenskoï oblasti (Sites archéologiques de la province de Smolensk), Smolensk, 1976.

Chouvalov 1991: Chouvalov P.V., „Slavyanskoe obschestvo dunaïskogo perioda (469-604)" (Société slave de la période danubienne, 469-604), in: Sociogenez et kulturogenez v istoritcheskom aspekte, Saint-Pétersbourg, 1991, 31-37.

Chramko 1980: Chramko B.A., „Rannosredn'ovicne poselennya v Bilsku" (Un habitat du haut Moyen-Age à Belsk), Arheologiya, 35, 1980, 74-79.

Chtyhau 1992: Chtyhau G.V., Kryvitchy, Minsk, 1992.

Csallany 1961: Csallany D., Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken 454-568 u. Z., Budapest, 1961.

Coja 1977: Coja M., „Cuptoare antice descoperiti în raza četatii de Captul Doloman", Peuce, 6, 1977, 163-179.

Comşa 1972: Comşa M., „Directions et étapes de la pénétration des Slaves vers la péninsule balkanique aux VIe-VIIe siècles (avec un régard spécial sur le territoire de la Roumanie)", Balcanoslavica, 1, 1972, 9-28.

Corović-Ljubinković 1972: Corović-Ljubinković M., „Les Slaves du Centre balkanique du VIe au IXe sliècle", Balcanoslavica, 1, 1972, 43-54.

Dachevskaya 1995: Dachevskaya O.D., „Pogrebenie gunnskogo vremeni na gorodische Belyaus“ (Une tombe de l'époque hunnique sur l'habitat fortifié de Belyaus), in: Pamyatniki Evrazii skifo-sarmatskoï epohi, Moscou, 1995, 56-61.

Dagron 1987: Dagron G., „'Ceux d'en face'. Les peuples étrangers dans les traités militaires byzantins“, Travaux et Mémoires, 10, 1987, 207-232.

Delogu 1974: Delogu P., „Sulla datazione di alduni oggetti in metallo prezioso dei sepolcreti logobardi in Italia“, in: La civiltà dei Longobardi in Europa, Rome, 1974, 138-184.

Dimitrijević 1974: Dimitrijević D., Le cimetière gépide à „Kormadin“ près de Jakovo en Srem, Serbie. Inventaria Archaeologica Yougoslavie, fasc. 7, 1964.

Egoreïtchenko 1991: Egoreïtchenko A.A., „Poselenie u d. Ostrov Pinskogo r-na Brestskoj oblasti“ (L'habitat près du village Ostrov du district Pinsk de la province de Brest), Archaeoslavica, 1, 1991, 61-82.

Ferjančić 1984: Ferjančić B., „Invasons et installations des Slaves dans les Balkans“, in: Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin, Rome, 1984, 85-109.

Fiedler 1992: Fiedler U., Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau, Bonn, 1992.

Fremersdorf 1953: Fremersdorf F., Das fränkische Reihengräberfeld Köln-Mündersdorf, Berlin, 1953.

Fried 1967: Fried M.H., The Evolution of Political Society. An Essay in Political Anthropology, New-York, 1967.

Galuška 1990: Galuška L., „Časně slovanské sídliště u Ostrožské Nové Vsi (okr. Uh. Hradiště) a otázka osídlení středního Pomoraví prvními Slovany“ (L'habitat ancien slave à Ostrožská Nová Ves, district Uh. Hradiště et la question du peuplement ancien slave de la région de Morava moyenne), Arheologické Rozhledy, 42, 1990, 564-586.

Garam 1975: Garam E., „The Szebény I-III cemetery“, in: Avar Finds in the Hungarian National Museum, Budapest, vol. 1, 1975, 49-120.

Garam 1992: Garam E., „Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit“, in: Awaren Forschungen I, Vienne, 1992, 135-250.

Garam 1995: Garam E., Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred, Budapest, 1995.

Gavrituhin, Oblomsky 1996: Gavrituhin I.O., Oblomsky A.M., Gaponovsky klad et ego kulturno-istoritchesky kontekst (Le trésor de Gaponovo et son contexte historique et culturel), Moscou, 1996.

Germanen 1987: Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit, Nuremberg, 1987 (catalogue de l'exposition).

Gindin, Ivanov, Litavrin 1991: Gindin L.A., Ivanov S.A., Litavrin G.G. (dir.), Svod drevneïchih pis'mennyh izvestiï o slavyanah I (I-VI vv.) (Le corpus des témoignages les plus anciens des sources écrites sur les Slaves I, Ier-VIe s.), Moscou, 1991.

Girshman 1979: Girshman R., „La ceinture en Iran“, Iranica Antiqua, 14, 1979, 167-196.

Gomolka 1966: Gomolka G., „Katalog der Kleinfunde“, Klio, 47, 1966, 291-356.

Gomolka-Fuchs 1982: Gomolka-Fuchs G., „Die Kleinfunde vom 4. bis 6. Jh. aus Iatrus“, in: Iatrus-Krivina II, 1982, Berlin, 149-205.

Gomolka-Fuchs 1991: Gomolka-Fuchs G., „Die Kleinfunde vom 4. bis 6. Jh.“, in: Iatrus-Krivina IV, Berlin, 1991, 55-80.

Goryounov 1981: Goryounov E.A., Rannie etapy istorii slavyan Dneprovskogo Levoberejya (Etapes anciennes de l'histoire des Slaves de la région du Dniepr-rive gauche), Leningrad, 1981.

Goryounov 1981a: Goryounov E.A., „Slavyanskoe poselenie serediny I tys. n.e. u s. Pestchanoe Belgorodskoï obl.“ (L'habitat slave du milieu du Ier millénaire de n. è. près du village Pestchanoe dans la porvince de Belgorod), Kratkie Soobscheniya Instituta Arheologii, 171, 1981, 61-65.

Goryounova 1961: Goryounova E.I., Etnitcheskaya istoriya Volgo-Okskogo mejduretchya (Histoire ethnique de la région entre la Volga et l'Oka), Moscou, 1961.

Gurin 1982: Gurin M.F., Drevnee jelezo Belorusskogo Podneprovya (Le Fer ancien de la région du Dniepr en Biélorussie), 1982, Minsk.

Havlyouk 1963: Havlyouk P.I., „Ranneslavyanskie poseleniya Semenki i Samtchincy v srednem tetchenii Jujnogo Buga" (Les habitats slaves Semenki i Samtchincy dans le bassin du Boug Méridional moyen), Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 108, 1963, 321-350.

Havlyouk 1974: Havlyouk P.I., „Ranneslavyanskie poseleniya v basseïne Youjnogo Buga" (Les habitats slaves anciens dans le bassin du Boug Méridonal), in: Rannesrednevekovye vostotchnoslavyanskie drevnosti, Leningrad, 1974, 181-215.

Hedeager 1992: Hedeager L., Iron-Age socities: from Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700, Oxford-Cambridge, 1992.

Hodges 1989: Hodges R., Dark Age Economics. The origins of towns and trade AD 600-1000, 1989, Londres.

Horedt 1979: Horedt K., Moresti. Grabungen in einer vor-und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen, Bucarest, 1979.

Hromada, Kolnik 1991: Hromada J., Kolnik T., „Sídliskové objekty s keramikou pražského typu v Bratislave-Dúbravke", Slovenská Archeológia, 39/1-2, 1991, 257-276.

Hübener 1989: Hübener W., „Eine Studie zu den Beilwaffen der Merowingerzeit", Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, 8, 1980, 65-127.

Hudyakov 1980: Hudyakov You. S., Voorujenie eniseïskih Kyrgyzov VI-XII vv. (L'armement des Kyrgyzes de l'Enisée, VIe-XIIe s.), Novossibirsk, 1980.

Hudyakov 1986: Hudyakov You. S., Voorujenie srednevekovyh kotchevnikov Youjnoï Sibiri i Centralnoï Azii (L'armement des nomades médiévaux de la Sibérie méridionale et de l'Asie centrale), Novossibirsk, 1986.

Ilinskaya 1968: Ilinskaya V.A., „Novye dannye o pamyatnikah serediny I tysyatcheletiya n. e. v Dneprovskoï levoberejnoï Lesostepi" (Nouvelles données sur les sites du Ier millénaire de n. è. dans la région de la steppe forestière du Dniepr-rive gauche), in: Slavyane i Rus', Moscou, 1968, 55-61.

I Longobardi 1990: I Longobardi, Milan, 1990 (cat. expo).

Ivanov 1996: Ivanov S.A., „Prokopiï Kesariïsky o voennoï organisacii Slavyan" (Les témoignanges de Procope de Césarée à propos des structures militaires des Slaves), Slavyane i ih sosedi, 6, 1996, 9-22.

Ivanova, Litavrin 1985: Ivanova O.V., Litavrin G.G., „Slavyane i Vizantiya" (Les Slaves et Byzance), in: Rannefeodalnye gosudarstva na Balkanah VI-XII vv., Moscou, 1985, 34-98.

Janković 1981: Janković D., Podunavske deo oblasti Akvisa u VI i pocetkom VII veka (La partie danubienne de la région d'Aquis au VIe et au début du VIIe s.), Bèlgrade, 1981.

Janković 1986: Janković D., „Le site d'habitation médiéval Kula près du village Mihajlovac", in: Derdapske svesne, Belgrade, vol. 3, 1986, 443-446.

Kasparova 1989: Kasparova K.V., „Sootnochenie velbarskoï i zarubineskoï kultur v pripyatskom Polesie" (Les relations entre les cultures de Wielbark et de Zarubincy dans la région de Pripet en Polessie), in: Kultura wielbarska w mlodzym okresie rzymskim, Lublin, vol. II, 1989, 263-282.

Katalog 1899: Katalog vystavki XI Arheologitcheskogo Siezda v Kieve (Catalogue de l'exposition organisée à l'occasion du XIe Congrès archéologique à Kiev), Kiev, 1899.

Kazakevičius 1988: Kazakevičius V., Orujie baltskih plemen II-VIII vekov na territorii Litvy (Armement des tribus baltes du IIe au VIIIe s. sur le territoire de la Lituanie), Vilnius, 1988.

Kazanski 1988: Kazanski M., „Quelques parallèles entre l'armement en Occident et à Byzance (IVe-VIIe s.)", in: Gaule mérovingienne et monde méditerranéen. Les derniers Romains en Septimanie, IVe-VIIIe siècles, Lattes, 1988, 75-87.

Kazanski 1993: Kazanski M., „Les relations entre les Slaves et les Goths du IIIe au Ve siècle", Revue des études slaves, 65, 1993, 7-20.

Kazanski 1996: Kazanski M., „Les tombes 'princières'de l'horizon Untersiebenbrunn, le problème de l'identification ethnique", in: L'identité des populations archéologiques, Sophia Antipolis, 1996, 109-126.

Kazanski 1996a: Kazanski M., „Les Germains orientaux au nord de la mer Noire pendant la seconde moitié du Ve et au VIe s.", Materialy po Arheologii, Istorii i Etnografii Tavrii, 5, 1996, 324-337.

Kokovski 1993: Kokovski A., „L'art militaire des Goths à l'époque romaine tardive (d'après les données archéologiques, in: L'armée romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle, Condé-sur-Noireau, 1993, 335-354.

Kondić, Popović 1977: Kondić V., Popović V., Caričen Grad, Belgrade, 1977.

Korzuhina 1996: Korzuhina G.F., „Klady i slutchaïnye nahodki vescheï kruga 'drevnosteï antov'v Srednem Podneprovie. Katalog pamyatnikov" (Les trésors et les découvertes isolées des objets du groupe des „antiquités des Antes" dans la région du Dniepr moyen), Materialy po Arheologii, Istorii i Etnografii Taavrii, 5, 1996, 352-435.

Kovrig 1975: Kovrig I., „The Dévavanya Cemetery", in: The Avar Finds in the Hungarian National Museum, Budapest, vol. 1, 1975, 121-156.

Kovrig 1975a: Kovrig I., „The Szob Cemetery", in: The Avar Finds in the Hungarian National Museum, Budapest, vol. 1, 1975, 157-208.

Kravtchenko 1974: Kravtchenko A.A., „Chatrischensky mogilnik" (La nécropole de Chatrisci), in: Arheologiya Ryazanskoï Zemli, Moscou, 1974, 116-183.

Kropotkin 1971: Kropotkin V.V., „Klad serebryanyh vescheï VII veka iz s. Krylos v Podnestrovie" (Un trésor d'objets en argent du VIIe s. près du village Krylos dans la région du Dniestr), Acta Archaeologica Carpatica, 12/1-2, 1971, 65-71.

Krüger 1967: Krüger B., Dessau-Mosigkau. Ein frühslawische Siedlungsplatz im mittleren Elbegebiet, Berlin, 1967.

Krüger 1990: Krüger B., „Stamm und Stammesverband -ein Forschungsproblem aus der Sicht der Ur -und Frühgeschichte", Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, 31/2, 1990, 215-218.

Kozak 1993: Kozak D.N., „Pro viïskovu spravu davnih slovyan I st. do n.e. -VII st. n.e.)" (A propos de l'art militaire des Salves, Ier s. av. n. è. - VIIe s. de n. è.), Arheologiya, 1993/4, 32-49.

Krasnov 1980: Krasnov Ju. A., Bezvodninsky mogilnik (La nécropole de Bezvodnoe), Moscou, 1980.

Kuharenko 1961: Kuharenko Ju. V., Pamyatniki jeleznogo veka na territorii Polesya (Les sites de l'Age du Fer sur le teritoire de Polessie), Moscou, 1961.

Kuharenko 1961a: Kuharenko Ju. V., Srednevekovye pamyatniki Polesya (Les sites médiévaux sur le teritoire de Polessie), Moscou, 1961.

Kulakov 1988: Kulakov V.I., „Drujinnye elementy v mogilnikah prussov VII-nacala XI v." (Les éléments de la culture de guerriers professionnels dans les nécropoles prusses du VIIe-début XIe s.), in: Arheologitcheskie pamyatniki RSFSR. Pogrebalnye pamyatniki, Moscou, 1988, 119-145.

Kulakov 1990: Kulakov V.I., „Mogilniki zapadnoï tchasti Mazurskogo Poozerya konca V-natchala VIII vv. (po materialam raskopok 1878-1938 gg.)" (Les nécropoles de la partie occidentale de la région des lacs mazures de la fin du Ve s. au début du VIIIe s., d'après les fouilles 1878-1938), in: Barbaricum-89, Varsovie, 1990, 148-275.

Kulakov 1990a: Kulakov V.I., Drevnosti Prussov VI-XIII vv. (Antiquités des Prussiens, VIe-XIIIe s.), Moscou, 1990.

Kulakov 1994: Kulakov V.I., Prussy (V-XIII vv.) (Prussiens, Ve-XIIIe s.), Moscou, 1994.

László 1953: László G., Etudes archéologiques sur l'histoire de la société des Avars, Budapest, 1953.

Lemerle 1979 et 1981: Lemerle P., Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius, Paris, 1979 et 1981, vol. 1 et 2.

Lewis 1968: Lewis H.S., „Typology and Process in Political Evolution", in: Helm J. (dir.), Essays on the Problem of Tribe, Seattle-Londres, 1968, 101-110.

Lipking 1974: Lipking You. A., „Mogilniki tretieï tchetverti I tys. n.e. v Kurskom Poseim'e" (Les nécropoles du troisième quart du Ier millénaire de n. è. dans la région du Seim de la province de Kursk), in: Rannesrednevekovye vostotchnoslavyanskie drevnosti, Leningrad, 1974, 136-152.

Litavrin 1984: Litavrin G.G., „Slavinii VII-IX vv. -socialno-polititcheskie organisacii Slavyan" (Les Sclavinies du VIIe-IXe s. en tant que les organismes socio-politiques Slaves), in: Etnogenez narodov Balkan i Severnogo Pritchernomorya, Moscou, 1984, 193-203.

Lyapuchkin 1961: Lyapuchkin I.I., Dneprovskoe lesostepnoe Levoberejie v epohu jeleza (La région de la steppe forestière du Dniepr rive gauche à l'Age du Fer), Moscou, Leningrad, 1961.

Magomedov, Levada 1996: Magomedov B.V., Levada M.E., „Orujie tchernyahovskoï kultury" (Les armes de la culture de Tcherniakhov), Materialy po Arheologii, Istorii i Etnografii Tavrii, 5, 1996, 304-323.

Matchinsky 1981: Matchinsky D.A., „Migraciya Slavyan v I tysyatcheletii n.e." (La migration des Slaves au Ier millénaire de n. è.), in: Formirovanie rannefeodalnyh slavyanskih narodnosteï, Moscou, 1981, 31-52.

Martin 1989: Martin M., „Awarische und germanische Funde in Männergräbern von Linz-Zizlau und Környe. Ein Beitrag zur Chronologie der Awarenzeit", A Wosinsky Mór. Muzeum Évkönyve, 15, 1989, 65-90.

Masson 1991: Masson V.M., „Fenomen rannih kompleksnyh obschestv v drevneï istorii" (Le phénomène des sociétés complexes archaiques dans l'histoire ancienne), in: Sociogenez i kul'turogenez v istoriceskom aspekte, Saint-Pétersbourg, 1991, 3-8.

Menghin 1983: Menghin W., Das Schwert im Frühen Mittelalter, Nuremberg, 1983.

Menghin 1994-1995: Menghin W., „Schwerter des Goldgriffspathenhorizonts im Museum für vor- und Frühgeschichte, Berlin", Acta Praehistorica et Archaeologica, 26-27, 1994-1995, 140-191.

Miheev, Prihodnyouk 1986: Miheev V.K., Prihodnyouk O.M., „Penkivske poselennya na Siverskomu Dinci" (Un habitat de la culture de Penkovka dans le bassin du Severski Donetz), Arheologiya, 54, 1986, 75-82.

Miltchev 1977: Miltchev A., „Eine Festung am unterdonauländischen Limes beim Dorfe Nova Cerna (Bezirk Silistra),", Beihefte der Bonner Jahrbücher, 38, 1977, 351-357.

Milošević, Jeremić 1986: Milošević P., Jeremič M., „Le castellum à Mitutinovac", Derdapske Sveske, 1986, vol. 3, 248-261.

Minasyan 1978: Minasyan R.S., „Vtultchatye dvuchipnye nakonetchniki strel Vostotchnoï Evropy" (Les pointes de flièches barbélées à douille de l'Europe orientale), Soobscheniya Ermitaja, 43, 1978, 35-37.

Minasyan 1979: Minasyan R.S., „Poselenie i mogilnik na beregu ozera Uzmen'" (L'habitat et la nécropole au bord du lac Uzmen'), Trudy Ermitaza, 20, 1979, 169-185.

Mitrea 1978: Mitrea I., „Asezarea prefeudala de la Izvoare-Bahia. Contribuții la arheologia epocii de formare a poporului român", Carpica, 10, 1978, 205-252.

Mitrea 1980: Mitrea I., „Regiunea centrala a Moldovei dintre Carpati si Siret în secolele VI-IX", Carpica, 12, 1980, 55-142.

Mitrea 1981: Mitrea I., „Principalele rezultate ale cerčetarilor arheologice din asezarea de la Davideni (sec. V-VII e.n.)", Memoria Antiquitatis, 1981, 6-8, 65-92.

Moosrugger-Leu 1982: Moosbrugger-Leu R., Die frühmittelalterlichen Gräberfeld von Basel, Bâle, 1982.

Musianowicz 1975: Musianowicz K., „Cmentarzysko kurhanove z VI-VII w. w Klimentowiczach kolo Szepetowki (USRR)" (La nécropole à tumuli du VIe-VIIe s. à Klimentovici près de Scepetovka, URSS), Wiadomosci Archeologiczne, 39/3, 1975, 325-338.

Nestor 1953: Nestor I., „Şantierul Sarata-Monteoru", Stidii şi Cerčetari de Istorii Veché, 4, 1953, 69sqq.

Nestor 1957: Nestor I., „La nécropole slave d'époque ancienne de Sarata Monteoru", Dacia, 1, 1957, 289-295.

Nestor, Zaharia 1959: Nestor I., Zaharia E., „Sapaturile de la Sarata-Monteoru", Studii si Cerčetari Arheologice, 6, 1959, 509-514.

Nestor, Zaharia 1961: Nestor I., Zaharia E., „Sapaturile de la Sarata-Monteoru", Studii şi Cerčetari Arheologice, 7, 1961, 513-517.

Neusyhin 1967: Neusyhin A.I., „Dofeodalny period kak perehodnaya stadiya razvitiya ot rodoplemennogo stroya k rannefeodalnomu" (La période préfeodale comme une phase de transition entre l'état tribal et l'état feodal precoce), Voprosy Istorii, 1967/1, 75-87.

Nikolaeva 1986: Nikolaeva E. Ja., „Nahodki orujiya na Ilitchevskom gorodische" (Decouvertes des armes sur l'habitat fortifié Ilitchevka), in: Problemy antitchnoï kultury, Moscou, 1986, 183-188.

Oexle 1992: Oexle J., Studien zur merowingerzeitlichem Pferdgeschirr am Beispiel der Trensen, Mayence, 1992.

Opaiţ 1991: Opaiţ A., „O sapatura de salvare în orasul antic Ibida", Studii si Cerčetari de Historie Veche, 42, 1991, 21-56.

Orlov 1985: Orlov R.S., „Kultura kotchevnikov IV-VIII vv." (La culture des nomades du Ive-VIIIe s.), in: Etnokulturnaya karta Ukrainskoï SSR v I tys. n.e., Kiev, 1985, 98-105.

Orlov, Rassamakin 1996: Orlov R.S., Rassamakin You. Ya., „Novye pamyatniki VI-VII vv. ie Priazovya" (Nouveaux sites dus VIe-VIIe s. dans la région de la mer d'Azov), in: Materialy I tysyatcheletiya po arheologii i istorii Ukrainy i Vengrii, Kiev, 1996, 102-116.

Padin 1974: Padin V.A., „Drevnosti VI-VII vv. n.è. v okrestnostyah Trubtchevska" (Les antiquités du VIe-VIIe s. dans la région de Trubtchevsk), in: Rannesrednevekovye vostotchnoslavyanskie drevnosti, Leningrad, 1974, 132-135.

Pekarskaja, Kidd 1994: Pekarskaja L., Kidd D. et alii, Der Silberchatz von Martynovka, Vienne, 1994.

Perhavko 1978: Perhavko V.,B., „Poyavlenie i rasprostranenie chpor na territorii Vostotchnoï Evropy" (L'apparition et ladiffusion d'épérons sur le territoire de l'Europe orientale), Sovetskaya Arheologiya, 1978/3, 113-126.

Perhavko 1979: Perhavko V.B., „Klassifikaciya orudiï truda i predmetov voorujeniya iz rannesrednevekovyh pamyatnikov mezduretchya Dnepra i Nemana" (La classification d'outils et d'armes provenant des sites du haut Moyen-Age dans la région entre le Dniepr et le Niemen), Sovetskaya Arheologiya, 1979/4, 40-55.

Perhavko 1992: Perhavko V.B., „Odin iz komponentov materialnoï kultury rannesrednevekovogo naseleniya Belorusi" (Un des compsants de la population de Biélorussie du haut Moyen-Age), in: Naselnictva Belorusi i sumejnyh terytoriï u epohu jaleza, Minsk, 1992, 86-88.

Peterburgsky 1979: Peterburgsky I.M., „Vtoroj Juravkinsky mogilnik" (La nécropole Juravkino II), in: Arheologitcheskie pamyatniki mordvy pervogo tysyatcheletiya nachej ery, Saransk, 1979, 57-107.

Petre 1963: Petre A., „Quelques données archéologiques concernant la continuité de la population et de la culture romano-byzantine dans la Scythie Mineure", Dacia, 7, 1963, 317-353.

Pobol 1967: Pobol L.D., „Poseleniya jeleznogo veka okolo d. Chatkovo Bobruïskogo rajona" (Les habitats de l'Age du Fer près du village Chatkovo du district de Bobruïsk), in: Belorusskie drevnosti, 1967, 182-242.

Pobol 1972: Pobol L.D., „Starojitniya paselischy na serednyaï Byarezine" (Les habitats anciens dans la région de la Berezina moyenne), in: Beloruskiya starojitnosci, Minsk, 1972, 117-150.

Pobol 1973: Pobol L.D., „O novyh arheologitcheskih pamyatnikah BSSR VI-IX vv." (A propos de nouveaux sites archéologiques de la Biélorussie du VIe-IXe s.), in: Slavyanite et sredizemnomorskiyat svyat VI-XI vek, Sofia, 1973, 221-230.

Pohl 1991: Pohl W., „Conceptions of ethnicity in Early Medieval studies", Archaeologia Polona, 29, 1991, 39-49.

Polesskih 1962: Polesskih M.R., „Penzenskie mogilniki mordvy IV-V vv." (Les nécropoles des Mordves du IVe-Ve s. dans la région de Penza), Sovetskaya Arheologiya, 2, 1962, 179-188.

Polesskih 1979: Polesskih M.R., „Armievsky mogilnik" (La nécropole d'Armievo), in: Arheologitcheskie pamyatniki mordvy pervogo tysyatcheletiya nacheï ery, Saransk, 1979, 5-56.

Popović 1978: Popović V., „La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la mer Egée: Le témoignage de l'archéologie", Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1978, 596-648.

Popović 1980: Popović V., „Aux origines de la slavisation des Balkans. La constitution des premières Sclaviniés macédoniennes vers la fin du VIe siècle", Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1980, 230-257.

Popovici 1988: Popovici R., „Doua piece vestimentare din secolele VI-VII descoperite la Bornis-Neamt", Arheologia Moldovei, 12, 1988, 250-252.

Prihodnyouk 1975: Prihodnyouk O.M., Slovyani na Podilli (Les Slaves en Podolie), Kiev, 1975.

Prihodnyouk 1980: Prihodnyouk O.M., Arheologichcni pamyatki Srednego Pridniprovya VI-IX st. n.e. (Les sites archéologiques de la région du Dniepr moyen du VIe au IXe s.), Kiev, 1980.

Prihodnyouk 1990: Prihodnyouk O.M., „Novye dannye o penkovskoï kulture" (Les nouvelles données sur la culture de Penkovka), in: Ranneslavyansky mir, Moscou, 1990, 75-108.

Prihodnyouk, Padin, Tihonov 1996: Prihodnyouk O.M., Padin V.A., Tihonov N.G., „Trubtchevsky klad antskogo vremeni" (Le trésor de Trubtchevsk de l'époque ante), in: Materialy I tys. n.e. po arheologii i istorii Ukrainy i Vengrii, Kiev, 1996, 79-102.

Rafalovitch 1972: Rafalovitch I.A., Slavyane VI-IX vekov v Moldavii (Les Slaves du VIe-IXe s. en Moldavie), Kichenev, 1972.

Rafalovitch 1986: Rafalovitch I.A., Dantcheny, modilnik tcherniahovskoï kultury III-IV vv. n.e. (Dantcheny, nécropole de la culture de Tcherniakhov du IIIe-IVe s.), Kichenev, 1986.

Rafalovitch, Lapuchnyan 1974: Rafalovitch I.A., Lapuchnyan V.L., „Raboty Reutskoj ekspedicii"(Travaux de la mission de Reut), in: Arheologitcheskie Issledovaniya v Moldavii, 1972 g., Kichenev, 1974, 110-148.

Renfrew 1983: Renfrew C., Les origines de l'Europe, Paris, 1983.

Rettner 1997: Rettner A., „Sporen der Älteren Merowingerzeit", Germania, 75/1, 1997, 133-157.

Rozenfeld 1982: Rozenfeld I.G., Drevnosti zapadnoï tchasti Volgo-Okskogo mejduretchya (Antiquités de la partie occidentale de la région entre la Volga et l'Oka), Moscou, 1982.

Rusanova 1976: Rusanova I.P., Slavyanskie drevnosti VI-VII vv. Kultura prajskogo tipa (Les antiquités slaves du VIe-VIIe s. La culture du type Prague), Moscou, 1976.

Rusanova, Timoschuk 1984: Rusanova I.P., Timoschuk B.A., Kodyn-slavyanskie poseleniya V-VIII vv. na r. Prut (Kodyn- un groupe d'habitats slaves du Ve au VIIIe s. sur le fleuve Prout), Moscou, 1984.

Rutkovskaya 1974: Rutkovskaya L.M., „O stratigrafii i hronologii drevnego poseleniya okolo s. Stecovki na r. Tyasmine", in: Rannesrednevekovye vostotchnoslavyanskie drevnosti, Leningrad, 1974, 22-39.

Scheglova 1990: Scheglova O.A., „O dvuch gruppah kladov 'drevnosteï antov'v Srednem Podneprovie" (A propos de deux groupes des trésors dites „antes" dans la région du Dniepr moyen), in: Materialy i Issledovaniya po Arheologii Dneprovskogo Levoberejya, 1, 1990, 162-204.

Schmidt 1961: Schmidt B., Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland, Halle, 1961.

Schukin 1989: Schukin M.B., „Sem sezonov Slavyano-Sarmatskoi ekspedicii" (Sept campagnes de fouilles de la Mission Slavo-Sarmate), in: Itogi arheologiceskih ekspediciï, Leningrad, 1989, 103-114.

Sedin 1992: Sedin A.A., „Rezultaty issledovaniya gorodischa Nikodimovo v vostotchnoï Belorussii" (Resultats de recherches sur l'habitat fortifié Nikodimovo en Biélorussie orientale), in: Naselnictva Belorusi i sumejnyh terytorii u epohu jaleza, Minsk, 1992, 97-100.

Sedov 1974: Sedov V.V., Dlinnye kurgany krivitcheï (Les longs kourgans des Krivitches), Moscou, 1974.

Sedov 1982: Sedov V.V., Vostotchnye slavyane v VI-XIII vv. (Les Slaves orientaux du VIe au XIIIe s.), Moscou, 1982.

Semenov 1991: Semenov A.I., „Vizantiïskie monety kelegeïskogo kompleksa" (Les monnaies byzantines de l'ensemble de Kelegei), Arheologitchesky Sbornik Ermitaja, 31, 1991, 120-130.

Service 1971: Service E.R., Primitive Social Organisation, New-York, 1971 (2e éd.).

Sós 1963: Sós A., „Bemerkungen zur Frange des archäologischen Nachlasses der awarenzeitlichen Slawen in Ungarn", Slavia Antiqua, 10, 1963, 301-329.

Šnore 1974: Šnore E., „Videjais dželžs laikmets (Pažeja už Skiru sabliedribu) 5.-9. gs.“, in: Latvijas PSR Arheologija, Riga, 1974, 133-179.

Solovieva 1967: Solov'eva G.F., „Slavyanskie kurgany bliz s. Demyanki“ (Les kourgans slaves près du village Demyanka), Sovetskaya Arheologiya, 1967/1, 187sq.

Solovieva 1970: Solovieva G.F., „Pamyatniki konca I tysyatcheletiya n.e. v Verhnem Podneprovie“ (Sites de la fin du Ier millénaire de n. è. dans le bassin du Haut-Dniepr), Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 176, 1970, 98-102.

Spicyn 1901: Spicyn A.A., Drevnosti baseïnov rek Oki i Kamy (Antiquités des bassins des fleuves de l'Oka et de la Kama), Saint-Pétersbourg, 1901.

Stankevitch 1960: Stankevitch Ya.V., „K istorii naseleniya Verhnego Podvinya v I i natchale II tysyatcheletiya n.e.“ (Contribution à l'histoire de la population du bassin de la Dvina superièure au Ier et au début du IIe millénaire de n.è.), Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 76, 1960, 7-327.

Stadler 1993: Stadler P., „La chronologie de l'armement des Avars du VIe au VIIIe siècle“, in: L'armée romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle, Condé-sur-Noireau, 1993, 445-457.

Sverdlov 1977: Sverdlov M.B., „Obschestvenny stroï slavyan v VI- natchale VII veka“ (L'organisation sociale chez les Slaves au VIe-début du VIIe s.), Sovetskoe Slavyanovedenie, 1977/3, 46-59.

Symonovitch 1963: Symonovitch E.A., „Gorodische Kolotchin I na Gomelschine“ (L'habitat fortifié Kolotchin I dans la région de Gomel'“, Materialy i Issledovaniya po Arheologii SSSR, 108, 1963, 97-137.

Svoboda 1965: Svoboda B., Čechy v době stěhování národů, Prague, 1965.

Teodor 1978: Teodor D. Gh., Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuţii arheologiče si istoriče la problema formarii poporului român, Iaşi, 1978.

Teodor 1984: Teodor D. Gh., Continuitatea populatiei autohtone la Est de Carpati în secolele VI-XI e.n. Asezarile din secolele VI-XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui, 1984, Iasi.

Teodor 1984a: Teodor D. Gh., „Origines et voies de pénétration des Slaves au sud du Bas-Danube (VIe-VIIe siècles)“, in: Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin, Rome, 1984, 63-84.

Teodor 1994: Teodor D. Gh., „Slavii la Nordul Dunarii de Jos în secolele VI-VII D.H.“, Arheologia Moldovei, 17, 1994, 223-251.

Tihomirov 1990: Tihomirov N.A., „Knyajinsky i Lebyajinsky moigil'niki“ (Les nécropoles Knyazy i Lebyajee), in: Materialy i Issledovaniya po Arheologii Dneprovskogo Levoberejya, Kursk, 1990, 134-161.

Timoschuk 1990: Timoschuk B.A., „Socialnaya suschnost gorodischa Zimno“ (Le caractère social de l'habitat fortifié de Zimno), in: Ranneslavyansky mir, Moscou, 1990, 151-157.

Toropu, Tatulea 1987: Toropu O., Tatulea C., Sucidava-Celei, Bucarest, 1987.

Tretyakov 1974: Tretyakov P.N., „Drevnosti vtoroi i tretiei tchetvertej I tys. n.e. v Verhnem i Srednem Podesenie“ (Les antiquités des deuxième et troisième quarts du Ier mill. de n.è. dans la région de la haute et moyenne Desna), in: Rannesrednevekovye vostotchnoslavyanskie drevnosti, Leningrad, 40-118.

Tudor 1945-1947: Tudor D., „Sucidava III“, Dacia, 11-12, 1945-1947, 145-208.

Uenze 1992: Uenze S., Die spätantike Befestigungen von Sadovec (Bulgarien), Munich, 1992.

Uvarov 1890: Uvarov A.S., „Kurmansky mogilnik“ (La nécropole de Kurman), Drevnosti. Trudy Moskovskogo Arheologitcheskogo Obschestva, 14, 1890, 328-343.

Vakulenko L.V., Prihodnyouk O.M. 1984: Slavyanskie poseleniya I tys. n.e. u s. Sokol na Srednem Dnestre (Les habitats slaves du Ier millénaire de n.è. près du village Sokol dans la région du Dniestr moyen), Kiev, 1984.

Vsiliev 1980: Vasiliev L.S. „Stanovlenie polititcheskoi administracii“ (L'apparition d'administration polytique), Narody Azii i Afriki, 1, 1980, 172-186.

Vasiliev 1981: Vasiliev L.S., „Protogosudarstvo-tchifdom kak polititcheskaya struktura“ (Le pré-état-chefferie en tant que structure politique), Narody Azii i Afriki, 6, 1981, 157-175.

Veïmarn E.V., Aïbabin A.I., Skalstinsky mogilnik (La nécropole de Skalistoe), Kiev, 1993.

Vinski 1974: Vinski Z., „Kasnoanticki starojednosci u salonitanskoj regii prema arheoloskoj ostavini predslavenskog supstrata", Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalamtinsku, 69, 1974, 5-87.

Von Freeden 1991: Von Freeden U., „Awarische Funde in Süddeutschland?", Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 38/2, 1991, 593-627.

Voronov, Chenkao 1982: Voronov You. N., Chenkao N.K., „Voorujenie voinov Abhazii IV-VII vv." (L'armement des guerriers de l'Abkhazie, IVe-VIIe s.), in: Drevnosti epohi velikogo pereseleniya narodov V-VIII vekov, Moscou, 1982, 121-164.

Webb 1975: Webb M.C., „The Flag Follows Trade: an Essay on the Necessary Interpretation of Military and Commercial Factors in State Formation", in: Sabloff J.A., Lamberg-Karlovsky C.C. (dir.), Ancient Civilisation and Trade, Albuquerque, 1975, 155-209.

Werner 1943: Werner J., Der Fund von Ittenheim, Strasbourg, 1943.

Werner 1974: Werner J., „Nomadische Gürtel bei Persern, Byzantinern und Langobarden", in: La civiltà dei Longobardi in Europa, Rome, 1974, 109-139.

Werner 1984: Werner J., Das Grabfund von Malaya Pereščepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren, Munich, 1984.

Wolfram 1990: Wolfram H., „Le genre de l'Origo gentis", Revue Belge de Philologie et d'Histoire, 68/4, 1990, 789-801.

Zaseckaya 1994: Zaseckaya I.P., Kultura koitchevnikov youjnorusskih stepeï v gunnskuyou epohu (La civilisation des nomades de la steppe de la Russie méridionale à l'époque hunnique), Saint-Pétersbourg, 1994.

Zielonka 1959-1960: Zielonka B., „Naczynie i ostroga z cialopalnego grobu wczesnosredniowiecznego z miejscowosci Zamczysko, pow. Bydgoszcz" (Le récipient et l'éperon d'une tombe-incinération du haut Moyen-Age à Zamczysko, district Bydgoszcz), ''Wiadomosci Archeologiczne, 26, 1959-1960, 400.

Živkovič 1996: Živković T., „O plemenskom ustrojstvu i vojnoj snazi podunavskih Slovena" (Sur l'organisation tribale et la puissance militaire des Slaves du bassin danubien au VIème et au VIIème siècle), Zbornik radova Vizantinoloskog instituta, 35, 1996, 95-116.

NOTES

1. Le texte de Maurice cité par P.V. Chouvalov ne se prête pas forcément à telle interprétation. Maurice parle de jeunes guerriers qui harcèlent les troupes byzantines pendant leurs expéditions sur les territoires slave et ante. Quand se produit une invasion étrangère, il est logique que les hommes mariés, les guerriers les plus expérimentés, protègent la fuite de leurs familles vers des lieux peu accessibles (forêts, montagnes, marécages) et n'entrent en contact avec l'adversaire qu'en cas de nécessité absolue. Les jeunes guerriers non mariés dont la perte, somme toute, est moins grave pour les familles, sont envoyés en première ligne pour entraver et ralentir l'avance des ennemis. Pendant les incursions slaves sur le territoire byzantin, l'ordre des troupes pouvait être totalement différent.

2. Dans la présentation des armes, nous n'avons pas cherché à donner un inventaire exhaustif des parallèles existant à l'exterieur du monde slave. Nous nous contentons d'indiquer la présence de types donnés chez les peuples voisins, avec lesquels les Slaves avaient les contacts. La région abkhaze représente une exception, car elle n'avait sans doute pas de contacts directs avec les Slaves, mais les soldats slaves de l'armée byzantine, comme en témoigne Agathias, sont présents en Abkhazie au milieu du VIe s. En ce qui concerne le territoire de Byzance, la région balkanique est seule prise en compte. Il est évident que certaines armes découvertes dans les niveaux de destruction de forteresses danubiennes et signalées ici comme byzantines pourraient appartenir aux assaillants, c'est - à - dire aux Avars et aux Slaves.

3. Nous avons exclu de notre examen l'abondant matériel provenant de l'habitat fortifié Zimno en Volhynie (Aulih 1972). Certes, une grande partie des armes qu'on y a découvert peuvent appartenir aux VIe-VIIe s.; la présence d'éléments de ceintures à multiples lanières appartenant à cette époque le prouve. Mais, en même temps, Zimno a livré des éléments de ceinturons avars du VIIIe s. (à comparer Garam 1995, fig. 102.16-21). Ainsi, une partie de ces armes, on ne sait pas laquelle, peut être postérieure au VIIe s. Donc, de tout le matériel de Zimno nous n'avons pris en compte que les éléments de ceinturons militaires à multiples lanières, datant des VIe-VIIe s. Pour les mêmes raisons nous n'avons pas pris en compte le matériel non daté de quelques autres habitats, tels que Taïmanova (à l'exception d'une flèche „hunnique", datable de la fin du IVe s. ou du Ve s.) (Pobol 1973), Hanska (Rafalovitch 1972) où sont attestés des niveaux des VIIIe-IXe s. Nous n'avons pris en compte non plus les armes provenant du niveau d'incendie sur l'habitat fortigié de Hotomel (Kuharenko 1961). Ce niveau à livré des fragments de céramique du type Prague (Gavrituhin, Oblomskij 1996, 137), mais également un pendentif des VIIIe-IXe s. (Kuharenko 1961, pl. 8.21).

D'autre part, par prudence nous n'avons pas inclus dans notre étude les objets à caractère militaire provenant des trésors dits „des Antes" ou „du type Martynovka" (voir à leur propos Korzuhina 1996; Gavrituhin, Oblomsky 1996), même s'ils sont parfois découvertes sur des habitats de la culture de Kolotchin (Trubtchevsk, Gaponovo, Sudja). En effet, une petite partie de ce matériel peut appartenir à différents groupes non slaves, infiltrés dans la zone des civilisations de Penkovka et de Kolotchin. Nous avons tenu compte uniquement des découvertes dont l'appartenance aux Slaves est incontestable, comme celle de Vilhovtchik où le trésor a été mis au jour sur l'habitat de la culture de Penkovka, dans un récipient de cette culture. L'opinion selon laquelle ces trésors pourraient être d'origine nomade (avare, bulgare, turque etc.) est totalement erronée pour deux raisons: ils ont été découverts dans une région où les sites nomades sont très rares (les tombes nomades se trouvent beucoup plus au sud, dans les steppes, à l'exception de la nécropole de Ryabovka, dans la zone de la culture de Penkovka, Gavrituhin, Oblomsky 1996, 122, 161 et d'une tombe de Babïtchi, qui a livré des pièces de harnachement, notamment deux appliques de selle, Korzuhina 1996, n° 24.2 et 3; Katalog 1899, 80, 81; voir les dessins non publiés dans les archives d'A.A. Spycyn, Archives de l'Institut d'Istoire de la Culture Matérielle, Saint-Pétersbourg, fonds 5, dossier 334, feuille 54), et d'autre part il est notoire que les nomades ne laissent jamais de trésors. Les fibules digitées provenant des trésors „du type Martynovka" sont caractéristiques de la culture de Penkovka, tandis que les nomades de la steppe ukrainienne aux VIe-VIIe s. ne portaient pas des fibules. En revanche on ne peut pas exclure l'appartenance d'une partie de ces trésors à des groupes non slaves sédentaires, tels que les Alains. Cela concerne surtout la partie la plus tardive de ces trésors (du type Pastyrskoe-Harievka-Zaicev) (Scheglova 1990). Enfin, il n'est pas exclu que certaines de ces découvertes, considérées comme des trésors, représentent en réalité le mobilier des tombes.

4. A la périphérie nord du monde slave existent des cultures probablement balto-slaves, telles que celles de Touchemlya et celle dite des „Longs Kourganes". Ces civilisations ne sont pas étudiées ici.

5. Il est posible qu'une hache d'origine balte découverte dans une incineration sous tumulus à Prudki (Solovieva 1970, fig. 2,1) appartienne à la culture de Kolotchin. Des haches pareilles existent chez les Baltes à partir du Ve s. mais leur datation est plus large (Kazakevicius 1988, 78-81) et cette découverte peut donc concerner aussi les Slaves du VIIIe-Xe s.

6. Les flèches de ce type provenant de Zimno et de Hanska et attribuées aux VIe-VIIe s. (Minasyan 1978, 36) ne sont pas datables (voir supra.).

7. Nous ne pouvons pas attribuer aux VIe-VIIe s. les éperons slaves à double crochet intérieur, comme le font certains chercheurs polonais. En fait ces éperons appartiennent surtout au VIIIe s.

8. A notre connassance une seule plaque-boucle de ce type peut être attribuée au VIIe s. C'est la pièce provenant de la tombe nomade de Malai, dans la partie est de région de la mer d'Azov (Atavin 1996, pl. 21.3). Cette tombe a égalément livre quatre pseudo-boucles du VIIe s. (Atavin 1996, pl. 24.1).

9. L'exemple des Ougriens de Sibérie montre que l'existence de guerriers professionnels dans les chefferies n'est pas obligatoire: chez les princes de Koda, les plus puissants de la région, le service de garde était assuré par 20 guerriers non professionnels renouvelés régulièrement par recrutement parmi les hommes libres (Bahruchin 1955, 127).

10. A propos de l'ambiguité de ce terme, voir Fried 1967, 154-164. Partant de données concernant avant tout les peuples de l'Eurasie septentrionale nous pensons qu'il concerne un groupe dont ces clans ou communautés qui le composent se considèrent comme parents à cause d'une origine commune, souvent imaginaire. Une tribu a normallement un territoire déterminé (même chez les nomades), parle une même langue, a une religion partagée par tous ses membres sans exception et possède certains institutions communes (réunion tribale, conseil de notables, chefs de guerre et prêtres par exemple).

11. On peut considérer sans doute comme une forme spécifique de royaume barbare les formations dirigées par des prêtres et organisées autour d'un temple, connues chez les Slaves occidentaux et chez les Baltes occidentaux, voir Kulakov 1988.

12. A noter l'absence de résidences fortifiés chez les Slaves dans les sources écrites: Ivanova, Litavrin 1985, 50.

13. Sur le costume slave du VIIe s., avec les fibules digitées, voir notamment Popović 1978, 636-646.

14. Signalons à titre de comparaison que le trésor du puissant prince ougrien de Konda, dans la région de l'Ob, pris par les Russes en 1594, contenait outre des fourrures et des étoffes seulement 7 objets en métal précieux (argent), dont une coupe, deux chaines, une cuillère, deux décors de tête (diadèmes), voir Bahrusin, 1955, 146.

15. L'ambassadeur ante auprès des Avars Mésamire (560 ap. J.C. environ), personnage très puissant est caractérisé comme frère de Kelegaste et fils d'Idarize; cette précision n'a de sens que si cet Idarize, qui vivait de toute évidence avant 560, occupait une place importante chez les Antes.

16. S. A. Ivanov, dans son commentaire de ce texte pense, qu'il s'agit soit de sacrifices rituels de chefs, connus chez différents peuples barbares, soit de luttes entre les chefs slaves.

17. On pourrait parler d'une ou deux „Sclavines" macédoniennes au tout début du VIIe s. (Lemerle 1981, 71, cf. Popovic 1978, 616 et 1980).

18. A noter que même les Sclavènes qui assiègent Thessalonique en 586 aux côtés des Avars sont leurs alliés libres; ils ont eux-mêmes proposé aux Avars cette alliance contre Thessalonique (Lemerle 1979, 180, paragraphe 197).

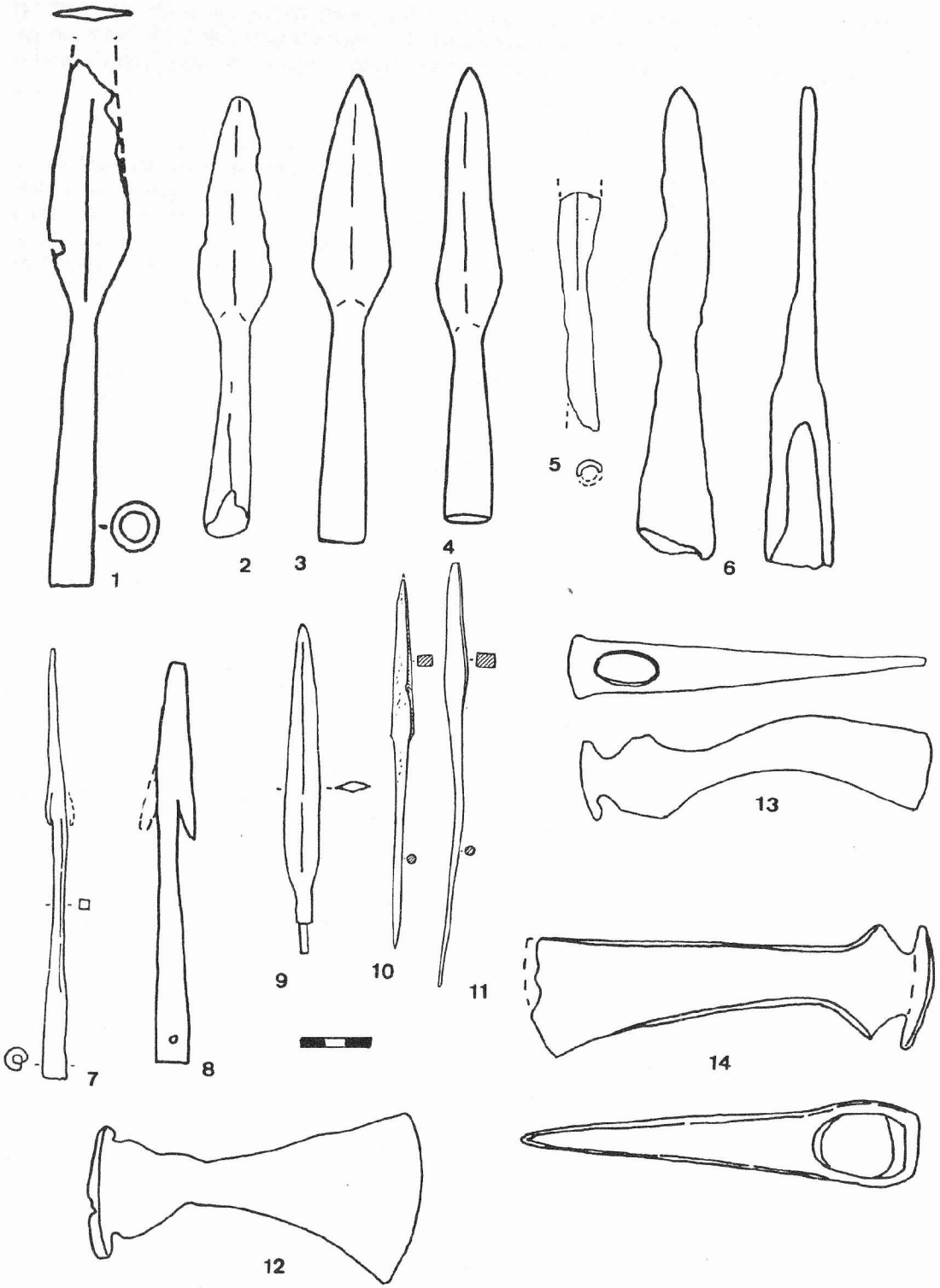
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

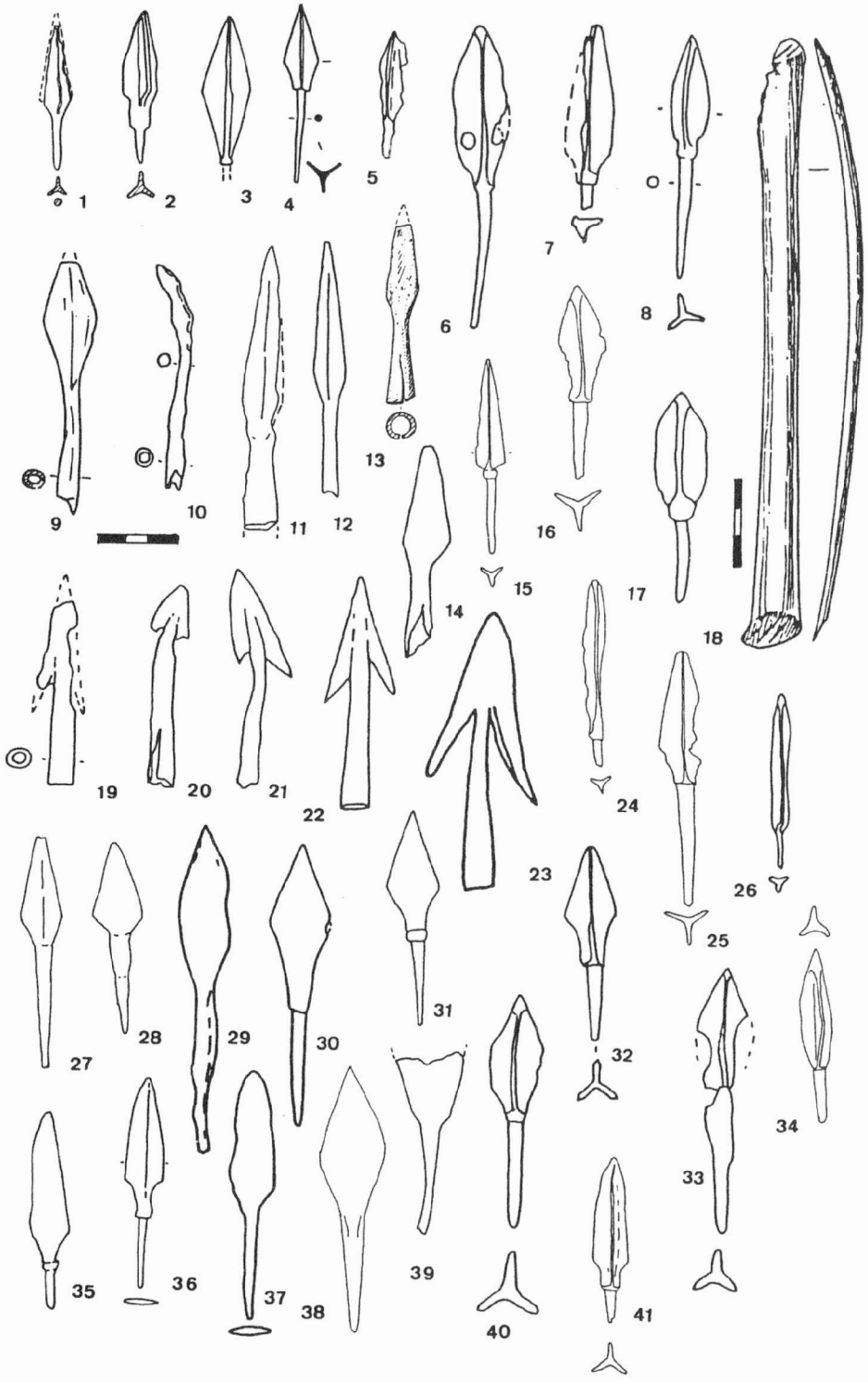

Fig. 2. Les flèches et l'applique en os d'arc (18).

1: Kolodezny Bugor, 2: Hohlov Vir, 3. Taïmanova, 4: Pestchanoe, 5: Demyanka, 6: Hotomel, 7: Rachkov, 8: Dresden-Schtezsch, 9: Gorodok, 10, 19: Dessau-Mosigkau, 11: Ostrov, 12: Belsk, 13, 22, 31, 35, 37, 39: Semenki, 14: Volochskoe-Surskaya Zabora, 15, 24, 27: Izvoare-Bahia, 16, 25, 41: Davideni-Neamţ, 17: Sarata-Monteoru, 18: Hitcy, 20: Ostroržská Nová Ves, 21: Suceava-Şipot, 23: Selichte, 26: Miklachevsky, 28: Dodeşti-Vaslui, 29: Suhaya Gomolcha, 30: Tchernetchina, 32, 36: Kizlevy, 33: Trebujeny, 34, 38: Tarancevo, 40: Novye Bratuchany. 14, 17, 21, 31, 35, 39: sans échelle.

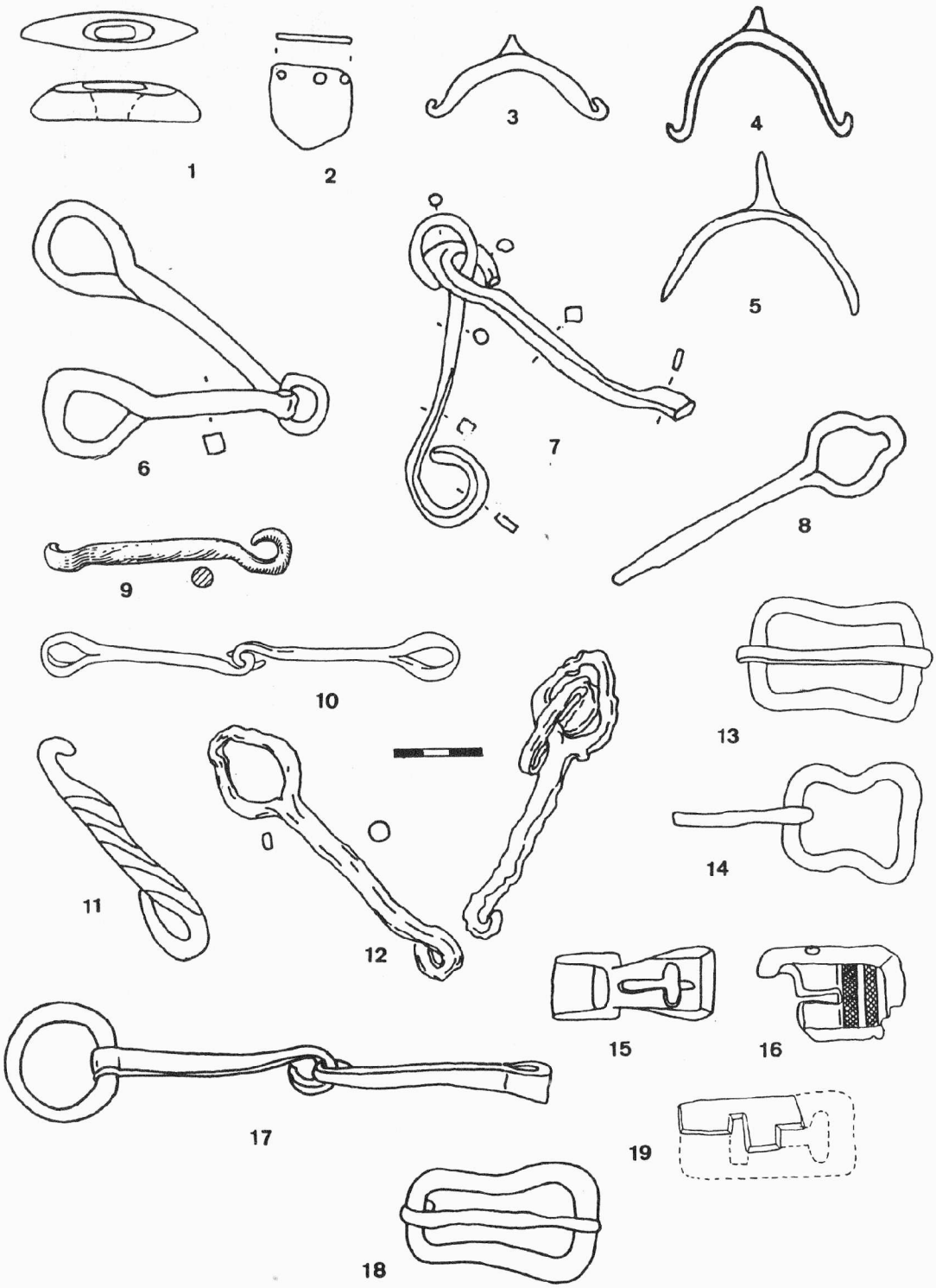

Fig. 3. Les armes diveres, le harnachement et l'équipement de cavalier.

1: Veliki Budki, 2, 6, 7: Moschenka, 3: Tchaplin, 4: Chatkovo, 5: Zamczysko, 8: Lebyajee, 9: Smolyan, 10, 16: Klementovitchi, 11, 19: Selichte, 12. Velemitchi, 13, 14: Sarata-Montreoru, 15: Volochskoe-Surskaya Zabora, 17: Semenki, 18: Belaya Cerkov. 1-14, 17, 18: fer, 15, 16, 19: os. 5, 17: sans échelle.

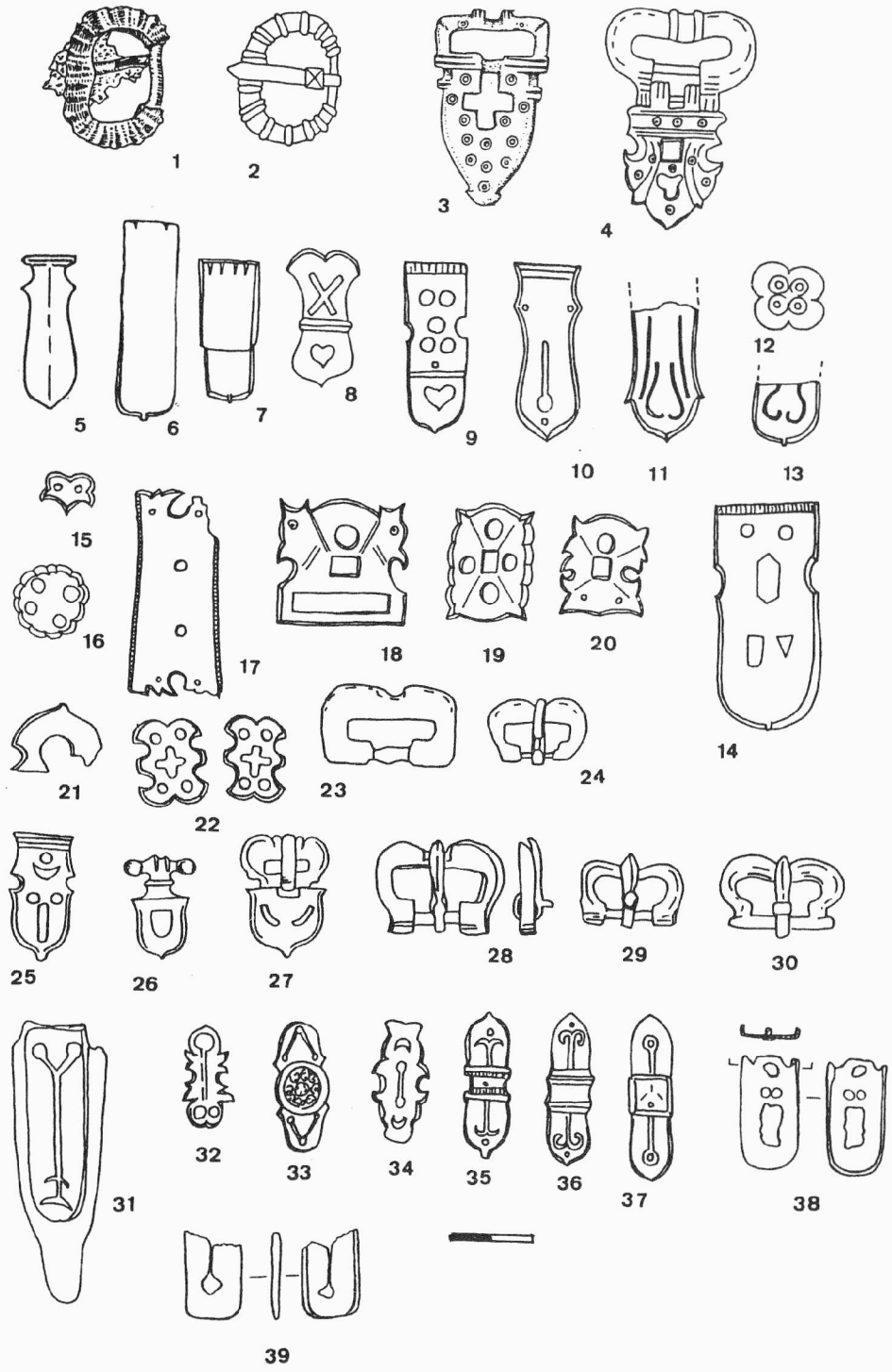

Fig. 4. Les élements de ceinture.

1: Bolchaya Andrusovka, 2: Sahnovka, 3: Borniş-Neamţ, 4: Sabaoni, 5-8: Volochskoe-Surskaya Zabora, 9, 11, 13, 14, 16, 18-20: Vilhovtchik, 10: Maïorka-Balka Zvoneckaya, 12: Kizlevy, 15: Korobovka, 17: Balka Yaceva, 21, 22, 25-27: Lebyajee, 23, 24: Sarata-Monteoru, 28-37: Zimno, 38: Kartamychevo-2, 39: Veliki Budki-Hutor.

1-20, 22-30, 32-39: bronze et argent, 21, 31: os.

1-4, 7-9, 11-14, 16-20, 23, 24, 28-37: sans échelle.

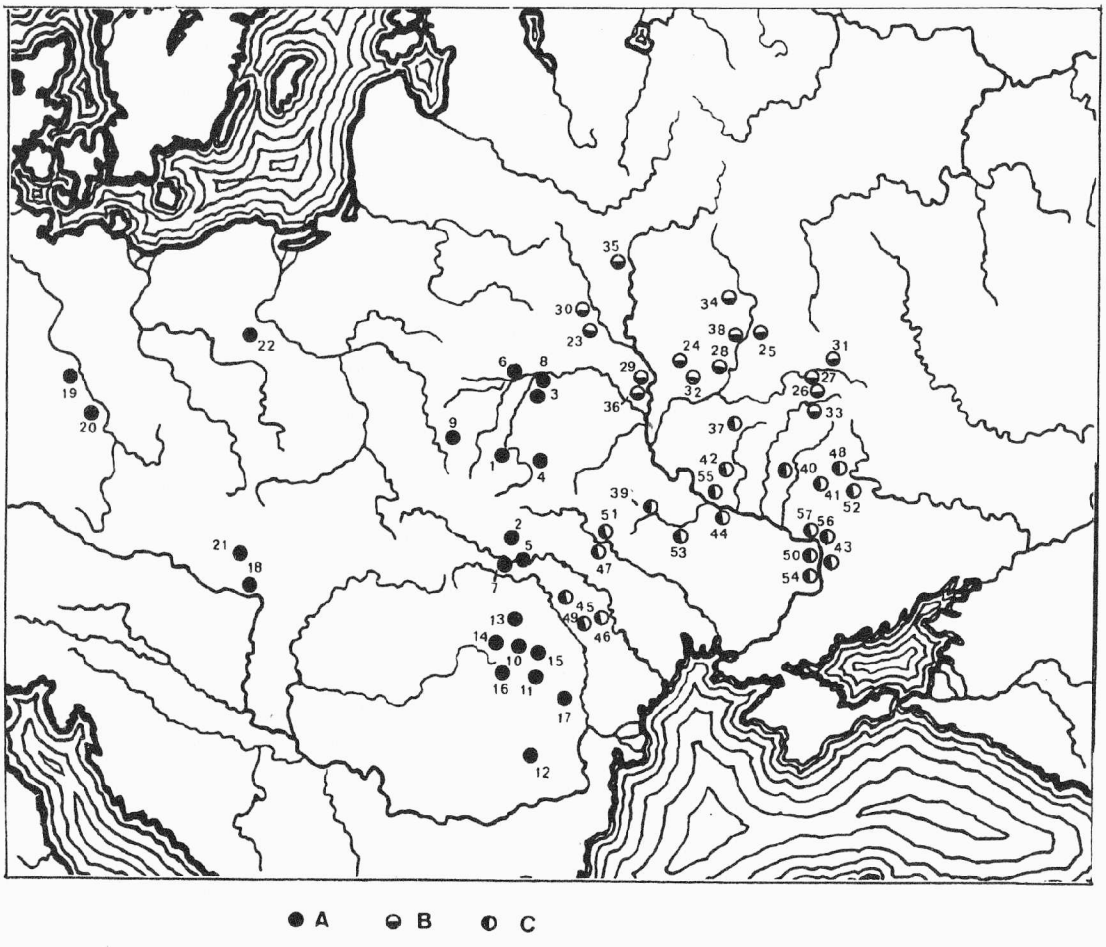

Fig. 5. La carte des sites slaves des Ve-VIIe s. ayant livré des armes.

A-civilisation de Prague, B-civilisation de Kolotchin, C-civilisation de Penkovka (pour les n° voir Annexe).

PŘEHLED VÝZKUMŮ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V LETECH 1995 - 1996

PALEOLIT A MEZOLIT

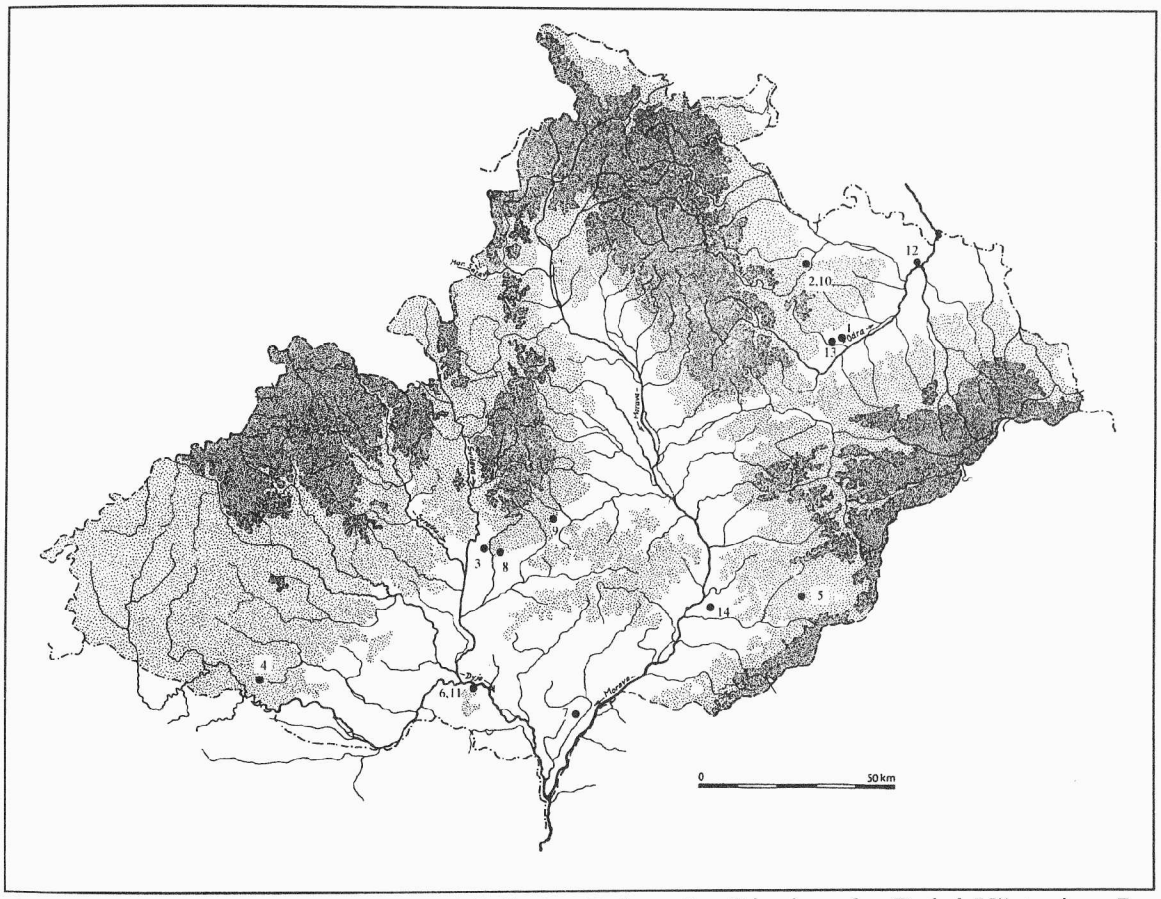

1 - Bílovec, 2 - Branka, 3 - Brno-Líšeň, 4 - Dešov, 5 - Divnice, 6 - Dolní Věstonice, 7 - Mikulčice, 8 - Mokrá, 9 - Opatovice, 10 - Otice, 11 - Pavlov, 12 - Petřkovice, 13 - Stachovice, 14 - Uherské Hradiště-Jarošov

BÍLOVEC (okr. Nový Jičín)

„Butovická pole". Mladý paleolit. Povrchový sběr.

V dubnu roku 1997 autor příspěvku při terénním průzkumu v okolí Bílovce získal povrchovým sběrem malou kolekci mladopaleolitických artefaktů. Lokalita se nachází jižně od města asi 1 km (na plánku je vyznačena tečkovaně), na vrcholu kopce (nadmořská výška 312 m), mezi pravou stranou silnice Příbor - Studénka (Butovice) - Bílovec, polní cestou a sloupem elektrického vedení s vysokým napětím. Plocha archeologické lokality je necelý 1 ha. Poloha paleolitické stanice poskytovala dokonalý rozhled do okolní krajiny.

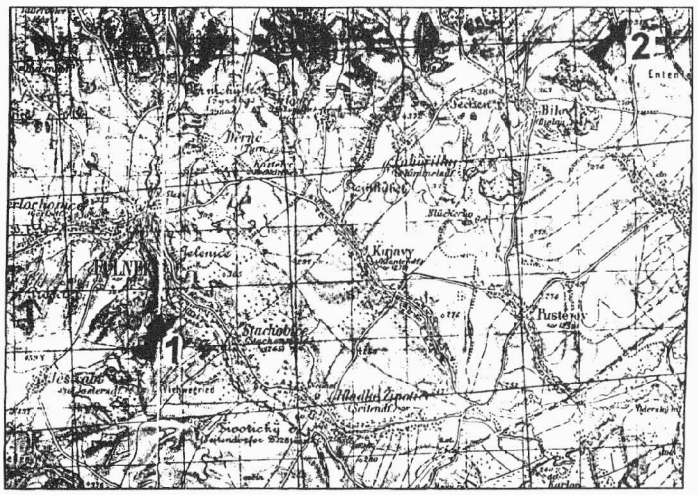

Obr.1. Lokalizace paleolitických stanic Stachovice a Bílovec - Localisation of the Paleolithic sites Stachovice and Bílovec

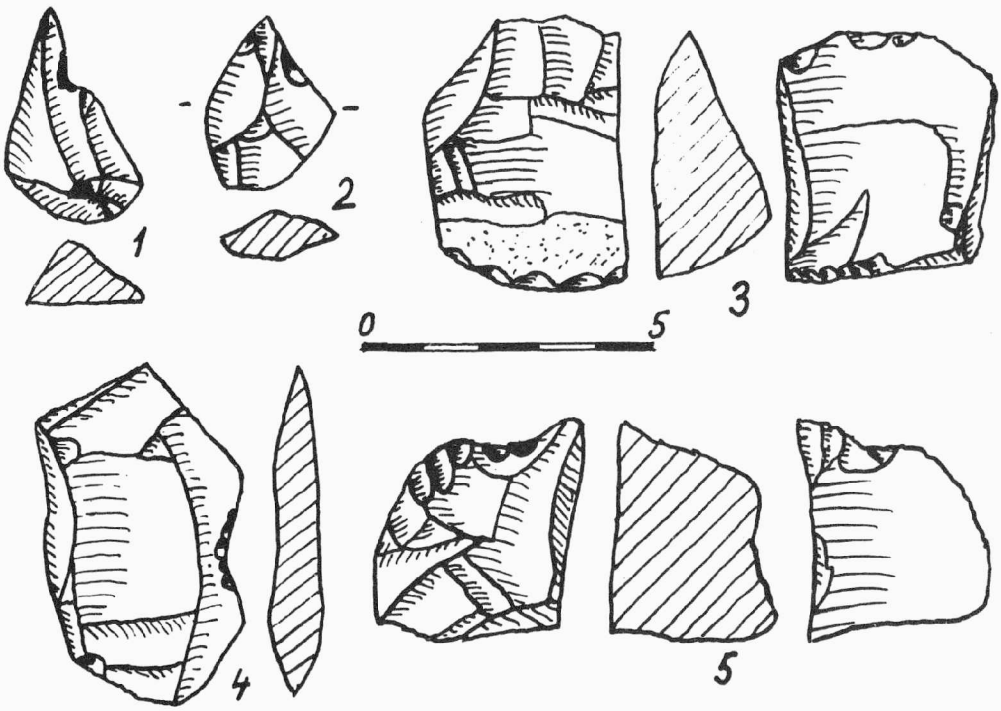

Obr.2. Bílovec, okr. Nový Jičín. Výběr nálezů štípané industrie - Selected artifacts.

Nalezená patinovaná štípaná industrie se podobá jak z hlediska surovinového i morfologického paleolitické industrii ze Stachovic (obr. 2:1 - hrotitý úštěp s vrubem, obr. 2:2-4 - úštěpy, obr. 2:5 - kombinovaný nástroj z jádra, drasadlo/vrub). Vzájemná vzdálenost obou stanic je asi 10 km. Malý počet nalezených kamenných nástrojů nelze kulturně zařadit (snad aurignacien?).

Jan Diviš, Příbor

Summary:

A new Upper Paleolithic site was found near Bílovec. The lithic industry is comparable to Stachovice.

BRANKA (okr. Opava)

Mezolit. Povrchový sběr.

Nová mezolitická lokalita se nachází ve strategické poloze na úpatí severního svahu kopce Hanuše v nadmořské výšce asi 300 m (obr. 1). Při povrchových sběrech zde bylo nalezeno celkem 5 pazourkových artefaktů. Jedná se o dvojité škrabadlo (obr. 2:1), retušovaný fragment (obr. 2:2), mikrojádro (obr. 2:3) a 2 patinované fragmenty. Tento soubor je však příliš malý na to, aby jej bylo možno srovnávat s industrií z nejbližší srovnatelné lokality v Opavě-Kylešovicích (Klíma 1948).

Lenka Jarošová, AÚ AVČR Brno

Literatura:

Klíma, B. 1948: Mesolitická industrie z Kylešovského kopce u Opavy. Časopis Slezského musea 1:2-18.

Summary:

A new Mesolithic site was found during surface survey at Branka.

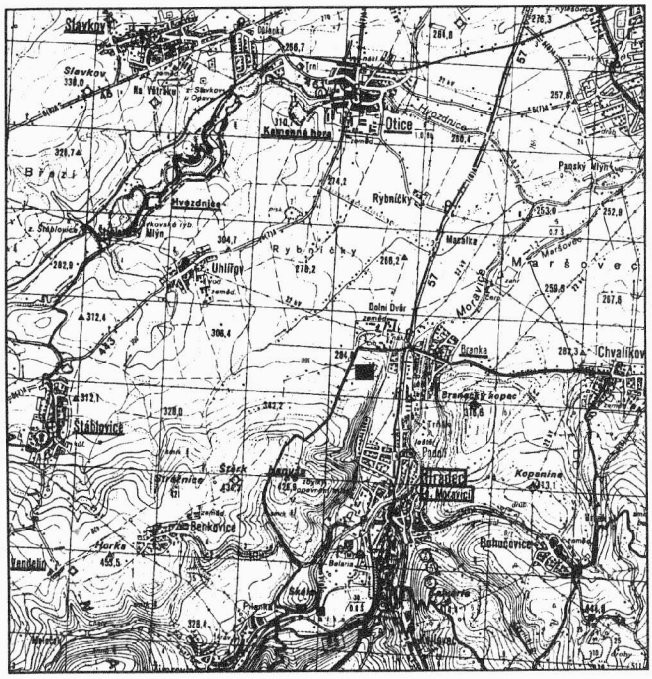

Obr.1. Branka (okr. Opava): Lokalizace naleziště - Location of the site

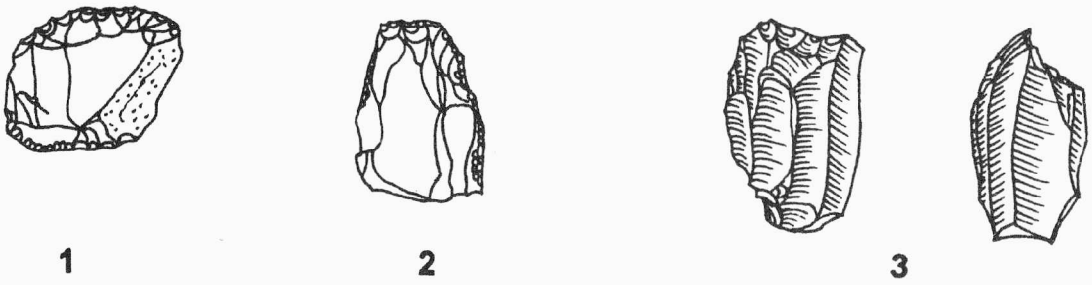

Obr.2. Branka (okr. Opava): Pazourkové artefakty - Flint artifacts.

BRNO-LÍŠEŇ (okr. Brno-město)

Lesní lom [3623.5, 5456.0]. Starý paleolit. Ojedinělý stratifikovaný nález. Systematická prospekce.

Poloha

Lesní lom je situován při s. okraji brněnské kotliny, cca 300m napravo od silnice vevoucí z Velké Klajdovky do Ochozu (obr.1.). Nadmořská výška lokality je asi 380 m. Ve sledovaném prostoru je vápencový masiv pokryt nerovnoměrně rozloženými pleistocénními sedimenty - ty se kumulují především v depresích. Tato situace byla pozorována především v prostoru západní lomové stěny.

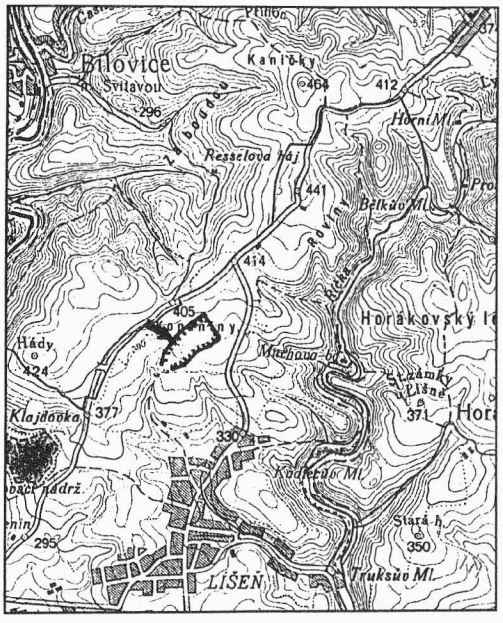

Obr.1. Lesní lom: plánek okolí lokality - Plan of vicinity of the site

Stratigrafie

Skrývka zasáhla až 5 m mocné souvrství půdních komplexů a spraší (obr.2.). Na zvlněný a navětraný povrch skalního masivu nasedala červenohnědá, středopleistocénní půda vyvinutá na sprašovém substrátu o mocnosti průměrně 1 m. V některých partiích jevila známky přeplavení - celý půdní komplex se skládal z poloh červenohnědé hlíny, které byly proloženy vrsvičkami černohnědé půdy a také světlejší sprašové hlíny. Polohou spraše byl oddělen následující méně výrazný půdní komplex, který se již v tomto prostoru celý

nedochoval (rozrušen splachy). Bylo ho možno rekonstruovat na základě bočního profilu, kde se v jeho nadloží oddělena šedavou vrstvičkou s uhlíky objevuje sprašová hlína. I tento půdní komplex lze přiřadit ke střednímu pleistocénu, může se však jednat i o poslední interglaciál.



Obr.2. Lesní lom: stratigrafie a poloha nálezu - Stratigraphy and location of the find

Artefakt

V prostoru skrývky byl nalezen artefakt (obr.3.) pocházející s největší pravděpodobností ze spodního půdního komplexu (byl nalezen v hromadě sedimentů z této polohy, v puklinách na jeho povrchu jsou stopy načervenalé hlíny). Artefakt je vyroben z mléčně bílého žilného křemene, který nemá stopy valounového povrchu - dochovaná část jeho původního povrchu je tvořena matnými rovnými plochami. Tato surovina nemůže pocházet z bezprostředního okolí nálezu. Nejbližší zdroje takových křemenných žil se nalézají v prostoru kulmských hornin.

Na povrchu artefaktu lze pozorovat dobře čitelné negativy více než osmi úderů vedenými z různých směrů. Typologicky lze artefakt charakterizovat jako jádrovitý nástroj typu chopping tool (dvoulící sekáč).

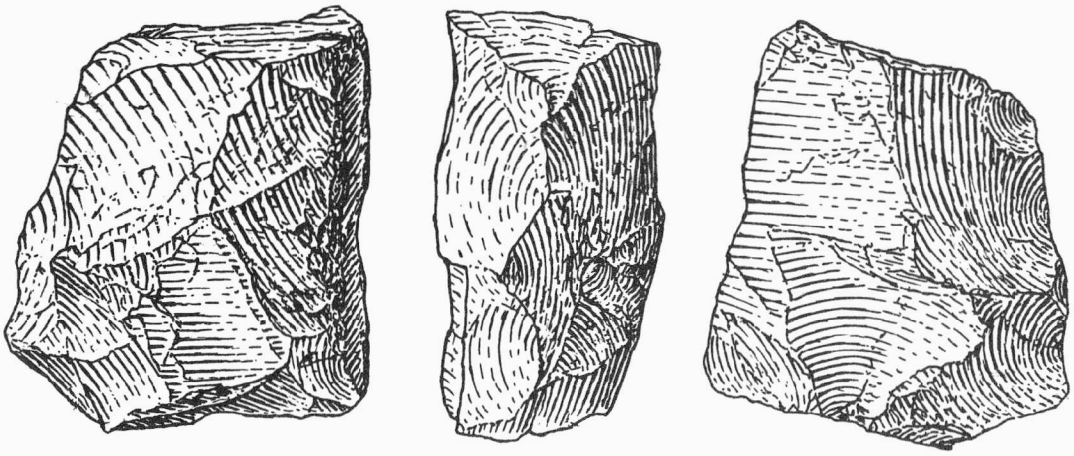

Obr.3. Lesní lom: křemenný artefakt - The quartz artifact (1:1). Kresba J.Brenner

Závěr

Artefakt lze předběžně datovat minimálně do posledního (riss-würmského) interglaciálu, s největší pravděpodobností je však starší - staropaleolitický. Na základě stáří je ho možno srovnat s nálezy z cihelen Růženin dvůr (dneštní Vinohrady) a Kohnovy (Červený kopec), a z výzkumů Stránské skály I (Svoboda a kol. 1994, Valoch 1977). Dosud bylo nalezeno jen několik stratifikovaných artefaktů ze sledovaného období, proto je každý další velmi cenný pro studium nejstaršího osídlení Moravy.

Za konzultaci stratigrafie jsme zavázáni J.Vítovi. Mineralogické určení suroviny upřesnil A.Přichystal.

Petr Škrdla, Vladimír Sládek, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Svoboda, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska. Dolnověstonické studie 1, AÚ AV ČR Brno.

Valoch, K. 1977: Neue Alt- und mittelpaläolitische Funde aus der Umgebung von Brno, Anthropologie, N.S. 11, 93-112.

Summary:

An isolated Lower Paleolithic quartz artifact - chopping tool was found in Lesní lom (Forest quarry) near Líšeň. The artifact originated from a Middle Pleistocene soil. On the surface of this artifact are negatives of more than 8 blows oriented from different dirrections. The raw material is not local, but originates most probably from quartz seam within the Kulmian minerals.

DEŠOV (okr. Třebíč)

Kóta 554 m, poloha v ZM list 33-22-06, 427mm od Z a 290mm od J sekční čáry. Pozdní paleolit a neolit. Ojedinělý nález.

Při sledování výkopu na stavbě vodovodu „ Přívod vody do Jemnice", jsem na podzim v roce 1995 pod vrcholem kóty 554 m severně od ní, asi 20 m jižně od silnice Dešov - Zálesí, nedaleko Dešovského potoka nalezl dva artefakty kamenné štípané industerie. Bíle

patinovaná pazourková čepelka (i.č. 39/96-1), která patří nejspíše do období pozdního paleolitu, dokládá krátkodobou přítomnost migrujících pravěkých lovců. Přítomnost lovců v těchto relativně nehostinných vyšších polohách potvrzují i pozdně paleolitické nástroje z povrchových sběrů z katastru nedaleké obce Mladoňovice z trati „Sedliště" vzdálené asi 4,5 km (Koštuřík et al., 1986, 215). Dalším artefaktem je jádrovitý úštěp bez patinace z rohovce typu Krumlovský les (39/96-2), který patří nejspíše do období neolitu. Z tohoto období jsou z katastru obce známy i další nálezy pocházející za starších sběrů.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Summary:

Two chipped stone artifacts were found north of a peak 554 m and 20 m from a road Dešov - Zálesí. A white-patinated flint blade (Inv.n. 39/96-1) indicates presence of the Late Paleolithic hunters. The second artifact (Inv.n. 39/96-2) made of Krumlovský les hornstone is not patinated and most probably belongs to the Neolithic.

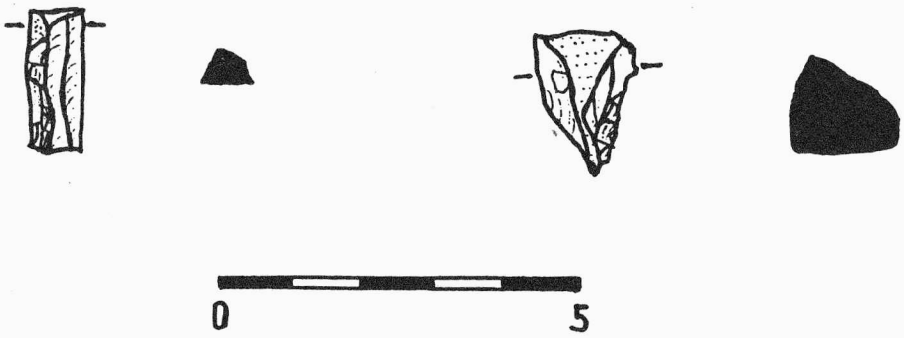

Obr.1. Dešov (okr. Třebíč). 1 - pozdněpaleolitická pazourková čepelka (36/96-1), 2 - rohovcový úštěp z neolitu. 1 - Late Paleolithic flint blade, 2 - hornstone flake

DIVNICE (okr. Zlín)

[4274.6, 5443.6]. Mezolit? Sídliště. Povrchový průzkum.

Předmětem tohoto příspěvku je kolekce štípaných kamenných artefaktů, kterou v roce 1995 nasbíral R. Nový na moravské straně Vlárského průsmyku.

Lokalita se rozprostírá na katastrálním území obce Divnice při úpatí západního svahu kóty 461m („Vrchy"). Nadmořská výška lokality je 375 m, relativní převýšení nad hladinou potoka „Říčka" je 40 m.

Soubor se skládá celkem z 39 artefaktů štípané kamenné industrie. V surovinovém spektru převažují radiolarity (29 ks) většinou červeno-hnědých odstínů (objevují se však i chalcedonem šedé barvy vyhojené pukliny, zelené šmouhy, ojediněle i šedé a černé variety), sedmi kusy je zastoupen silicit severské provenience a tři kusy reprezentují neurčené silicity pravděpodobně lokální moravské provenience.

Soubor sestává z pěti jader (obr. 1:6,7,9), tří čepelí a dalších tří zlomků čepelek, čtrnácti úštěpů, pěti zlomků, tří místně retušovaných artefaktů (obr. 1:5), dlátkovitého artefaktu, klínového polyedrického rydla (obr. 1:4), masivního škrabadla (obr. 1:8) a tří drobných nehtovitých škrabadel (obr. 1:1-3).

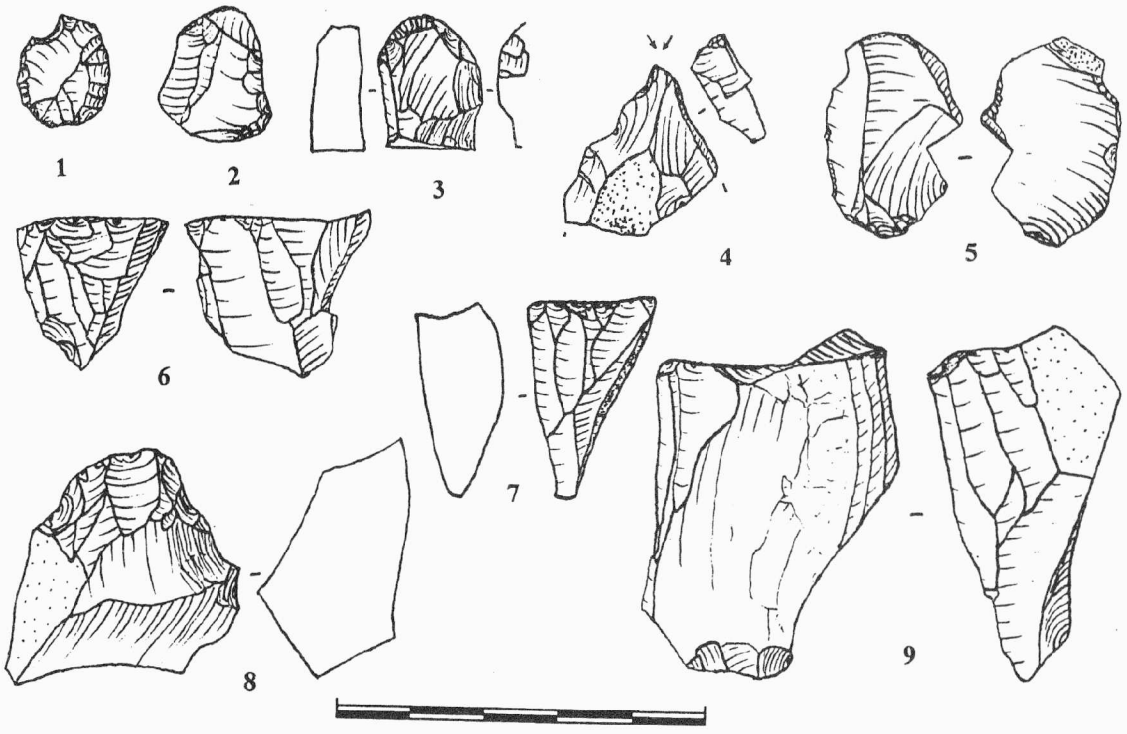

Obr. 1. Divnice. Výběr štípané kamenné industrie - Selected artifacts

Na základě typologických i technologických indicií je možno soubor přiřadit nejspíše k mezolitu, v úvahu by připadala i možnost časně neolitického stáří (srovnej Škrdla, Mateuciucová, Přichystal 1997).

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Škrdla, P., Mateciucová, I., Přichystal, A. 1997: Mesolithikum. (gespaltene Steinindustrie). In: L.Poláček (Hgsr.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice* II. Brno, 45-91.

Summary:

A new site (prabably of Mesolitic Age) was found in the adjacent area of Vlára pass, at the Moravian side. Raw material spectrum is composed by radiolarite (29 pcs), silices of northern provenience (7 pcs), and other hornstones probably of Moravian origin. The colection is composed by 5 cores, 3 blades (and 3 another fragments of blades), 14 flakes, 5 fragments, 3 partly retouched artifacts, chissel-like artifact, dihedral polyedric burin, massive endscraper, and 3 small nail-like endscrapers.

DOLNÍ VĚSTONICE (okr. Břeclav)

Dolní Věstonice III - „Rajny". Gravettien. Sídliště. Systematický výzkum.

V roce 1995 pokračoval výzkum lokality odkryvy v prostoru 3. terasy - objekt 2. Výsledky výzkumů byly podrobně publikovány (Škrdla, Cílek, Přichystal 1996) ve sborníku k 70. narozeninám B.Klímy, který před 25 lety lokalitu objevil.

Lokalita Dolní Věstonice III sestavá dosud ze dvou izolovaných objektů (1 a 2) ležících na poměrně prudkém svahu směřujícím od hradu Děvičky k severu. Na východě je stanice ohraničena hlubokým slepým údolím, které mohlo souviset s pravěkou loveckou strategií. Lokalizace sond byla nově ověřena M.Bálkem a D.Vitulovou.

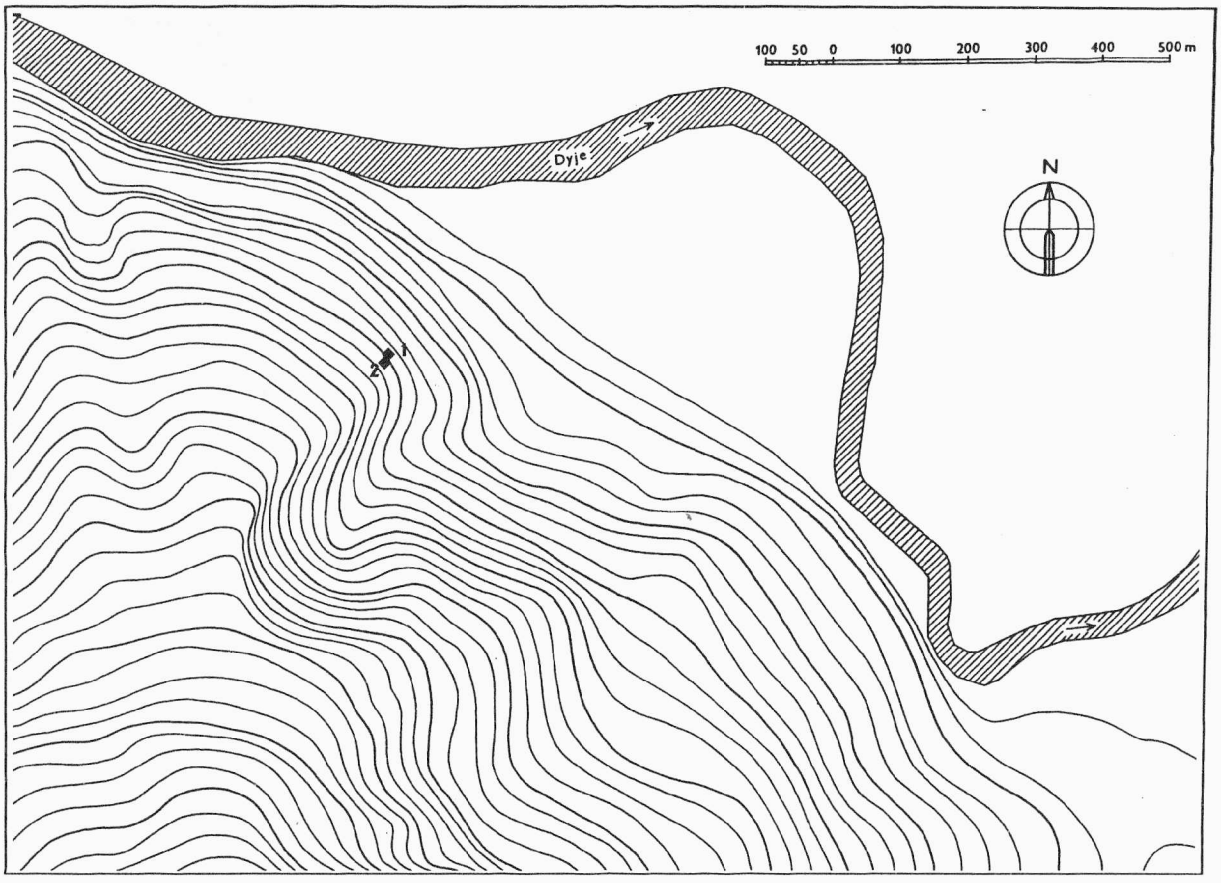

Obr.1. Dolní Věstonice III, lokalizace objektů 1 a 2 - Location of units 1 and 2. Zaměření M.Bálek a D.Vitulová.

Při výzkumu objektu 2 byla poprvé v rámci dolnověstonicko - pavlovské sídelní aglomerace zachycena superpozice dvou horizontů. Svrchní vrstva byla tvořena nepravidelnými čočkami šedé, vápnité spraše a obsahovala rozptýlené uhlíky, kosti a artefakty štípané kamenné industrie (152 ks). Spodní nálezový horizont byl vázán na erozní rýhu překrytou polohou laminárně sedimentované přemístěné půdy. Poskytl kolekci štípané kamenné industrie (130 ks) doprovázenou drobnými zlomky kostí. Uhlíky z obou poloh byly datovány v laboratoři v Groningen a poskytly data 26,200 +1100 -970 (svrchní horizont) a 26,160 +770 -700 (spodní horizont). V případě spodního nálezového horizontu, který je surovinově i typologicky odlišný od souboru ze svrchní vrstvy, se zřejmě jedná o vzorek kontaminovaný materiálem ze svrchní vrstvy.

Výzkum lokality přispěl k dotváření našeho pohledu na prostorový i chronologický rámec gravettského osídlení na Moravě. Lokalita není vyčerpána a v budoucnu je zde možno předpokládat další nálezy.

Naši dosavadní činnost na lokalitě lze považovat za záchranný výzkum - byly prozkoumány polohy bezprostředně ohrožené orbou.

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Škrdla, P., Cílek, V., Přichystal, A. 1996: Dolní Věstonice III, excavations 1993-1995. In: J.Svoboda, ed. Paleolithic in the Middle Danube Region, Spisy AÚ AV ČR v Brně, 5, 173-190.

Summary:

Excavation of the site Dolní Věstonice III, unit 2, yielded two different archaeological levels: the upper layer consisted of irregular lenses of the gray calcareous loess containing scattered charcoals, bones, and stone artifacts (152 pcs). The lower horizon was related to errosion gully, overlain by the redeposited laminar soil. Charcoal samples yielded dates 26,200 +1100 -970 (upper horizon) a 26,160 +770 -700 (lower horizon). The date of the lower horizon was probably influenced by redeposited charcoal from the upper archaeological horizon. The excavation enlarged our knowledge of both spatial and chronological frame of the Gravettian in Moravia. This locality is not exhausted, and it is possible to expect further finds in the future.

The site was completely published in the Bohuslav Klíma aniversary volume (Škrdla, Cílek, Přichystal 1996).

MIKULČICE (okr. Hodonín)

„Kostelec" - T 1996. Mezolit. Sídliště. Systematický výzkum

Úvod

Tento příspěvek se týká sondáže T 1996 provedené v rámci projektu výzkumu říční nivy v létě roku 1996 v trati Kostelec (projekt GAČR 404/96/K089). Příspěvek zahrnuje i srovnání se štípanou kamennou industrií nashromážděnou během 37 let výzkumů mikulčického sídliště, tedy v průběhu let 1955-1992 (Škrdla, Mateciucová, Přichystal 1997).

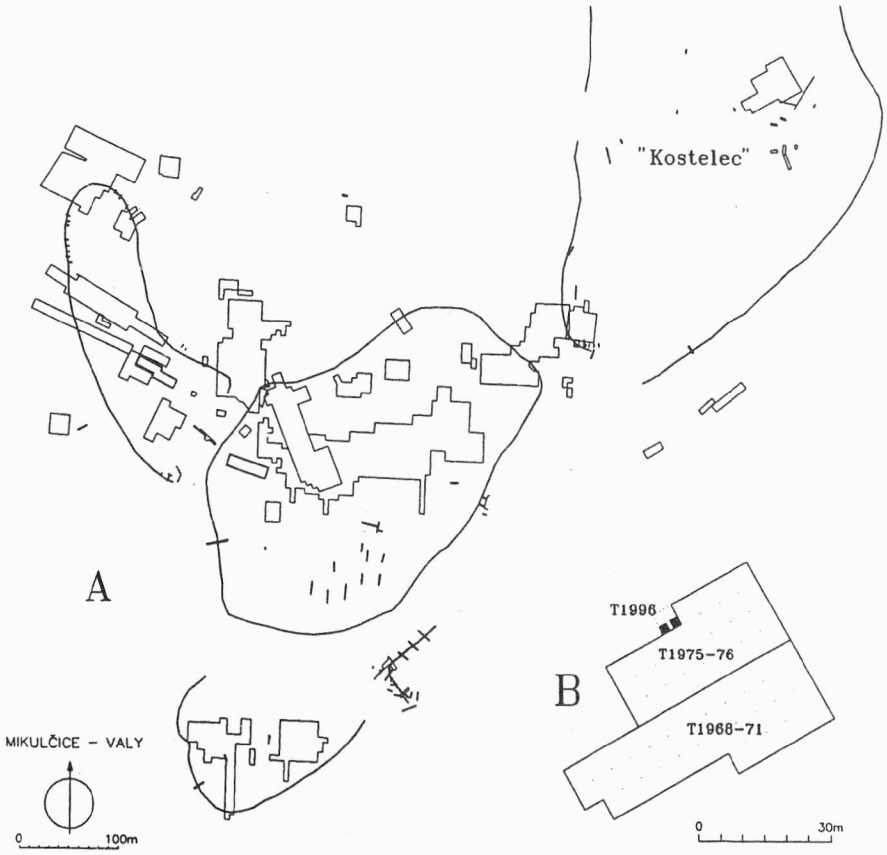

Obr. 1. Mikulčice - Kostelec. Poloha sondy T-1996 - Location of the trench T-1996

Stratigrafie

Pro rekonstrukci mezolitického sídelního prostředí chybějí na mikulčické lokalitě (podobně jako na ostatních jihomoravských stanicích) botanická i faunistická evidence. Na základě typologie kamenných artefaktů můžeme osídlení datovat někam na pomezí boreálu a atlantiku. Dosud prozkoumané osídlení je nápadně fixováno na písečné duny - tedy tvary, které vznikaly na počátku holocénu. Havlíček (1996) naznačuje možnost sedimentace vátých písků ještě v průběhu mezolitického osídlení. Za účelem ověření stratigrafických podmínek na lokalitě byla v roce 1996 vyhloubena kontrolní sonda v trati "Kostelec". Odkrytý profil se sestával na povrchu (do hloubky asi 35-40 cm) z černého humózního zahliněného písčitého sedimentu, který postupně světlal, až v hloubce asi 1 m plynule přecházel do světlého, antropogenními aktivitami neovlivněného písku. Artefakty šípané kamenné industrie, stejně tak jako velkomoravská i novověká keramika, byly zachyceny v celé mocnosti profilu bez výraznější kumulace v nějaké dílčí vrstvě (obr. 2). Důvod značného vertikálního rozptylu nálezů byl prostý - při začištění dna sondy byla pozorována silná bioturbace. Celý povrch se sestával z nor různých rozměrů, barevných odstínů, charakteru výplně a samozřejmě i stáří. Je zřejmé, že vlivem činnosti hlodavců i mladších sídelních aktivit docházelo k značnému transportu materiálu v horizontálním i vertikálním směru. Takto lze snadno vysvětlit přítomnost novověké keramiky v hloubce skoro 1 m. Tento poznatek je důležitý i pro studium sedimentace vátých písků - mezolitičtí lidé pravděpodobně sídlili na povrchu duny a silexový materiál byl druhotnými procesy (nejenom antropogenními ale zejména bioturbací) transportován až do hloubky cca 1 m. Na lokalitě byla též dokumentována orba (známo z písemných pramenů o historii obce, ústní sdělení P.Marka) která zasáhla svrchních asi 30 cm profilu.

Metodika výzkumu v roce 1996

Výkopové práce měly za cíl prokázat nebo vyvrátit možnost jemnějšího stratigrafického členění písčitých sedimentů na mikulčické lokalitě. Za tímto účelem byla vytipována poloha „Kostelec" odkud byly známy četné nálezy mezolitu, neolitu, eneolitu a bronzu. Během výzkumu byl sediment rozebírán špachtlí po horizontálních vrstvách stejné tloušťky a každý nalezený předmět byl zaměřen ve třech souřadnicích. Všechen vykopaný sediment byl separován do čtverců 0,5*0,5 m a pro každou vrstvu zvlášť proplaven.

Výzkum žádnou mikrostratigrafii neprokázal - naopak, materiál je rozptýlen rovnoměrně v celé mocnosti profilu.

Výpovědní hodnota souboru štípané kamenné industrie z Mikulčic

Jedním z cílů sondáže v roce 1996 bylo stanovit úroveň metodiky používané při výzkumech v letech minulých. Jinými slovy, je zřejmé, že při starších výzkumech (zaměřených především na velkomoravský materiál) spousta kusů především štípané industrie unikla pozornosti brigádníků a skončila na haldách. Práce B.Klímy z roku 1970 obrátila pozornost i na mezolitické artefakty a tak jsme svědky nárůstu počtu štípané industrie v letech následujících (především výzkum na "Kostelci" v letech 1975-1976; cf. Škrdla, Mateciucová, Přichystal 1997). Kolik procent materiálu i přesto uniklo? Pro kontrolní sondu jsme vybrali část sektoru 91 v trati "Kostelec" (ve smyslu číslování Z.Klanici, 1985) navazující na předcházející výzkumy (1975-1976). Všechen vykopaný materiál ze sondáže v roce 1996 byl důkladně proplaven. Výsledek předčil i ty nejpesimističtější předpoklady. I když byl sediment

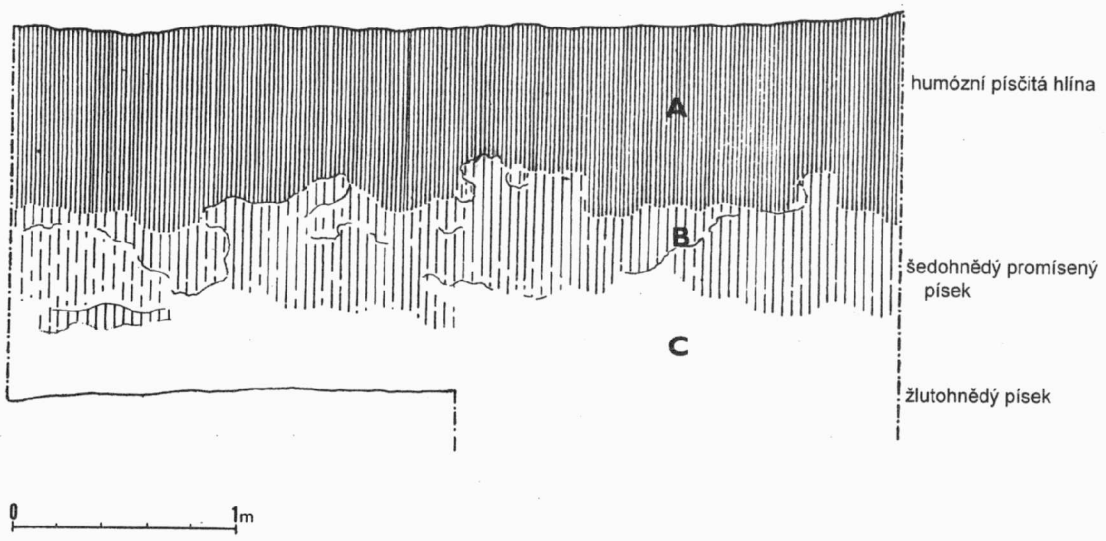

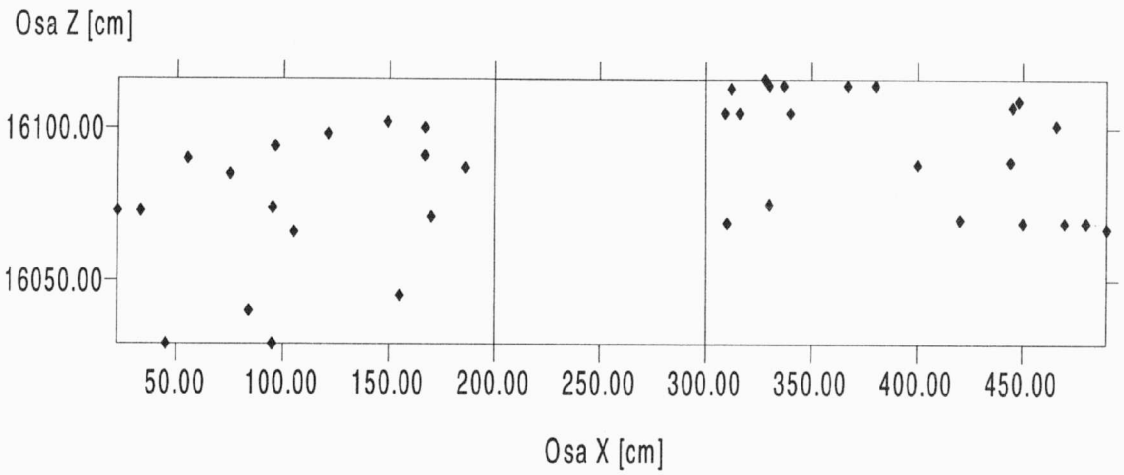

metry	1	2	3	4	5
v	1	3	2	2	
r	3	2	2	2	
s	2	3	5	0	
t	4	3	1	3	
v	3	3	2	1	
y	1	1	3	5	
	1	1	5	0	
	0	2	0	4	
	0	2	2	1	

2	0	5	3
5	2	1	6
6	4	5	2
2	0	3	3
1	2	3	5
1	3	2	2
0	4	2	3
1	2	8	3
1	1	2	2

Obr. 2. Mikulčice - Kostelec. Sondáž T-1996. Stratigrafie (severní profil, kvadrant 1) a vertikální distribuce artefaktů štípané kamenné industrie (inventarizovaných ve 3 souřadnicích - uprostřed a výplavu - dole). Trench T-1996. Stratigraphy and vertical distribution of the chipped stone artifacts

rozebírán opatrně špachtlí a silexům byla věnována náležitá pozornost, na 38 artefaktů nalezených při špachtlování připadá 183 dalších pocházejících z výplavu. Plocha sondáže 1996 byla 8 m^2. Při výzkumech 1975-1976 bylo získáno maximálně 87 ks na ploše 25 m^2 (čtverec 81), v čtvercích sousedících s plochou sondáže 1996 pak 40 ks (82), 34 ks (83) a 25 ks (90). Jednoduchým propočtem zjistíme, že je to asi 8x méně (oproti hustotě artefaktů ve výzkumu 1996) v případě maximální hustoty ve čtverci 81 a asi 17x-27x méně než v sousedních čtvercích. V prostoru "Akropole", kde hustota nálezů je výrazně menší, lze předpokládat, že máme k dispozici méně než každý stý(!) atrefakt. Jakou cestu zvolit k hodnocení tohoto souboru, tedy lépe řečeno výběru z původního souboru? Pro studium mezolitu jsou nejdůležitějším chronologickým elementem mikrolitické artefakty a jejich variabilita. Je zřejmé, že při použité metodice výzkumu právě artefakty drobných rozměrů nejvíce unikaly pozornosti a z jejich původního počtu máme k dispozici pouze nepatrný zlomek. Rozměrově jsou si však velmi podobné - to znamená, že vzorek, který dnes máme k dispozici, na určité hladině pravděpodobnosti reprezentuje původní soubor. Kolekce mikrolitů je proto v této práci zpracována jako celek, otázkou je nemožnost periodizace osídlení, které mohlo zahrnovat delší časový úsek. Sondáž z roku 1996 poskytla jiné spektrum mikrolitů: jeden mírně zaoblený trojúhelníček a tardenoiský hrot, tedy spíše starší elementy. Toto je v rozporu se souborem získaným během minulých téměř 50 let výzkumů kde dominovaly trapezky. K upřesnění datace bude tedy nutno provést větší revizní výzkum, možná by stačilo (s ohledem na chybějící stratigrafii) ve větším měřítku proplavit již překopané sedimenty.

Suroviny štípané kamenné industrie

Suroviny byly vyhodnoceny na základě komparativní analýzy s materiálem zpracovaným A.Přichystalem (Škrdla, Mateciucová, Přichystal 1997). Kolekce získaná v roce 1996 na trati „Kostelec" je charakterizována převahou materiálů lokální - jihomoravské provenience. Nejpočetněji zastoupeny jsou rohovce typu krumlovský les nacházející se v miocenních sedimentech na východních svazích Krumlovského lesa na jihozápadní Moravě (tyto rohovce je možné také sbírat v říčních terasách Jihlavy a Dyje); varianta II mírně převažuje nad hrubozrnnější varietou I. Mezi další významně zastoupené suroviny patří radiolarit a křídový spongiový rohovec. Radiolarity byly na lokalitu transportovány z oblasti jejich primárního výskytu na moravsko - slovenském pomezí (Vlárský průsmyk). Spongolity bylo možno (podobně jako rohovce typu KL) sbírat ve štěrcích Dyje. Ojediněle se vyskytují rohovce typu Olomučany, opál-chalcedonová hmota a silicity z glacigenních sedimentů. Toto spektrum se výrazněji neodlišuje od dřívějších výzkumů. Pro úplnost uvádím výsledky pertoarcheologické analýzy materiálu z dřívějších výzkumů (Škrdla, Mateciucová, Přichystal 1997).

Tab. 3. Mikulčice - Kostelec. Sondáž 1996: Suroviny. Excavated artifacts, the 1996 trench. Raw materials

Surovina	kusů
rohovec typu krumlovský les I	33
rohovec typu krumlovský les II	47
křídový spongiový rohovec	41
radiolarit	47
rohovec typu Olomučany	8
silicity z glacigenních sedimentů	2
opál-chalcedonová hmota	1
přepáleno	15
ostatní	26

Největší podíl v kolekci z dřívějších výzkumů tvoří rohovce typu Krumlovský les. Mírně převažuje kvalitnější varieta II. Další významněji zastoupené surovinoy představují radiolarit a křídové spongiové rohovce. Velmi zajímavý a pro moravské mezolitické stanice charakteristický je výskyt rohovce typu Olomučany, a to v nezanedbatelném množství, jehož jediné známé primární zdroje jsou v okolí Olomučan v střední části Moravského krasu (vzdálenost 63 km).

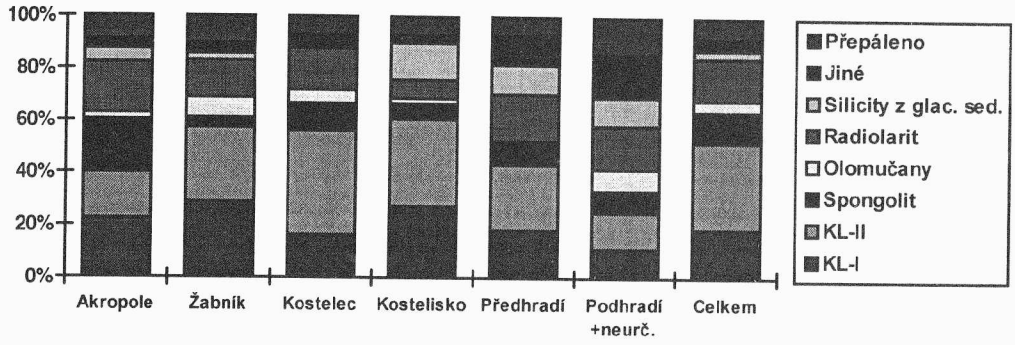

Obr. 3. Mikulčice - Kostelec. Nálezy z let 1955-1992: Suroviny. Excavated artifacts from years 1955-1992. Raw materials

Typologie

Kolekce získaná v roce 1996 poskytla pouze omezený počet typů (10 ks). Za pozornost stojí mikrolity reprezentované trojúhelníkovitým mikrolitem (obr.4:1), tardenoiským hrotem (obr.4:2) a zlomkem dalšího atypického artefaktu s otupeným bokem. Další důležitou skupinu představují škrabadla, a to dva drobné exempláře vyrobené na úštěpech (obr.4:8,9), a rydla (obr.4:7) - dvojnásobné hranové vyrobené na zlomenou čepel připomínajícím artefaktu (ventrální část je tvořena puklinou). Typologické spektrum rozšiřuje zlomek terminální části vrtákovitého artefaktu (obr.4:11), vrub, retušovaný artefakt (obr.4:14) a křesadlo (obr.4:16) reprezentující slovanskou industrii. Pro doplnění uvádím i typy získané během dřívějších výzkumů (Škrdla, Mateciucová, Přichystal 1997).

Tab. 3. Mikulčice - Kostelec. Sondáž 1996: Typologie. Excavated artifacts, the 1996 trench. Typology

typ	kusů
škrabadlo - endscraper	2
rydlo hranové, dvojnásobné - burin	1
tardenoiský hrot - Tardenois point	1
trojúhelníkovitý mikrolit - triangle	1
vrták - borer	1
vrub - notch	1
artefakt s otupeným bokem - atf. with backed edge	1
retušovaný artefakt - retouched atf.	1
křesadlo	1

Soubor mikrolitů získaných v letech 1955-1992 obsahuje sérii osmi symetrických trapez (obr.5:1-8) vyrobených na pravidelných čepelích, z nichž 5 lze klasifikovat (ve smyslu klasifikace S.K.Kozlowského, 1980) jako krátkou trapezu typu AZ, jeden jako typ AC (obr.5:6), zbývající dvě trapezy představují typ AA, z nichž jeden má otupený bok a připomíná spíše trapezoid typu RC (obr.5:2). Trapezy vyrobené na pravidelných čepelích jsou charakteristické pro lokality pozdního mezolitu. Jako surovina byl použit nejčastěji rohovec typu Krumlovský les II (4 ks + 1 ks přepálený), po jednom kusu jsou zastoupeny radiolarit, přepálený silicit z glacigenních sedimentů a rohovec typu Olomučany. Zlomky dalších dvou artefaktů s příčnou retuší (obr. 5:11-12) mohou představovat relikty dalších dvou trapez.

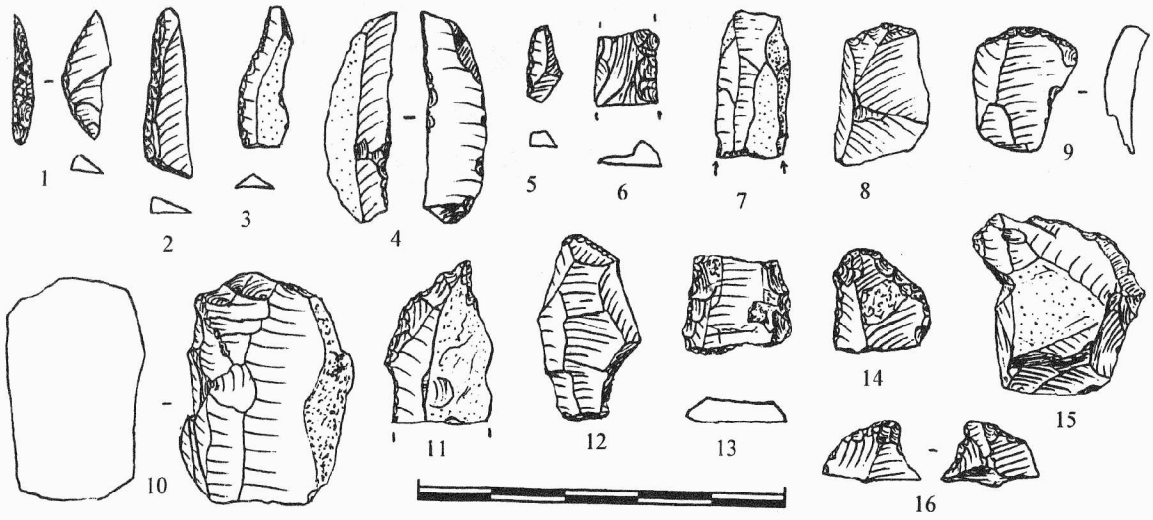

Obr. 4. Mikulčice - Kostelec, sonda T-1996. Výběr artefaktů štípané kamenné industrie - Selected chipped stone artifacts

Vzhledem k prokázané přítomnosti mladších kultur, které mohou být nositeli těchto typů (Medunová - Benešová 1997), nemusí být všechny trapezy mezolitické.

Lancetovité hroty typu DB jsou zastoupeny třemi exempláři (obr.5:9,10,18). I zde se jedná o mikrolitické artefakty běžné v celém evropském prostoru. Objevil se také jeden krátký segment typu DE (obr.5:19).

Další důležitou podskupinou v rámci mikrolitů jsou tardenoiských-hrotů typu XC (obr.5:17) známé i ze Smolína a Přibic (Valoch 1975, 48; 1978, 79).

Z dalších mikrolitů stojí za pozornost zlomek mikročepele s otupeným bokem, která může představovat zbytek dlouhého trojúhelníku typu TR (obr.5:15), mikročepel s příčnou retuší na distálním hraně (obr.5:13) a zlomek do hrotu příčně retušovaného artefaktu (obr.5:14). Zajímavá je mikročepel s několikanásobnými retušovanými vruby tvarovanými z dorsální i ventrální strany artefaktu (obr.5:23).

Kolekci mikrolitů doplňují tři nevýrazné artefakty (obr.5:20-22).

Skupina škrabadel je zastoupena širokou škálou tvarů počínaje pro mezolit typickými nehtovitými (obr.5:24-28), drobnými a krátkými exempláři na zlomených čepelích (obr.5:32-34) i úštěpech (obr.5:29-31). Tyto artefakty jsou vyrobeny převážně z moravských rohovců a radiolaritu, ve dvou případech ze sil. z glacigenních sedimentů.

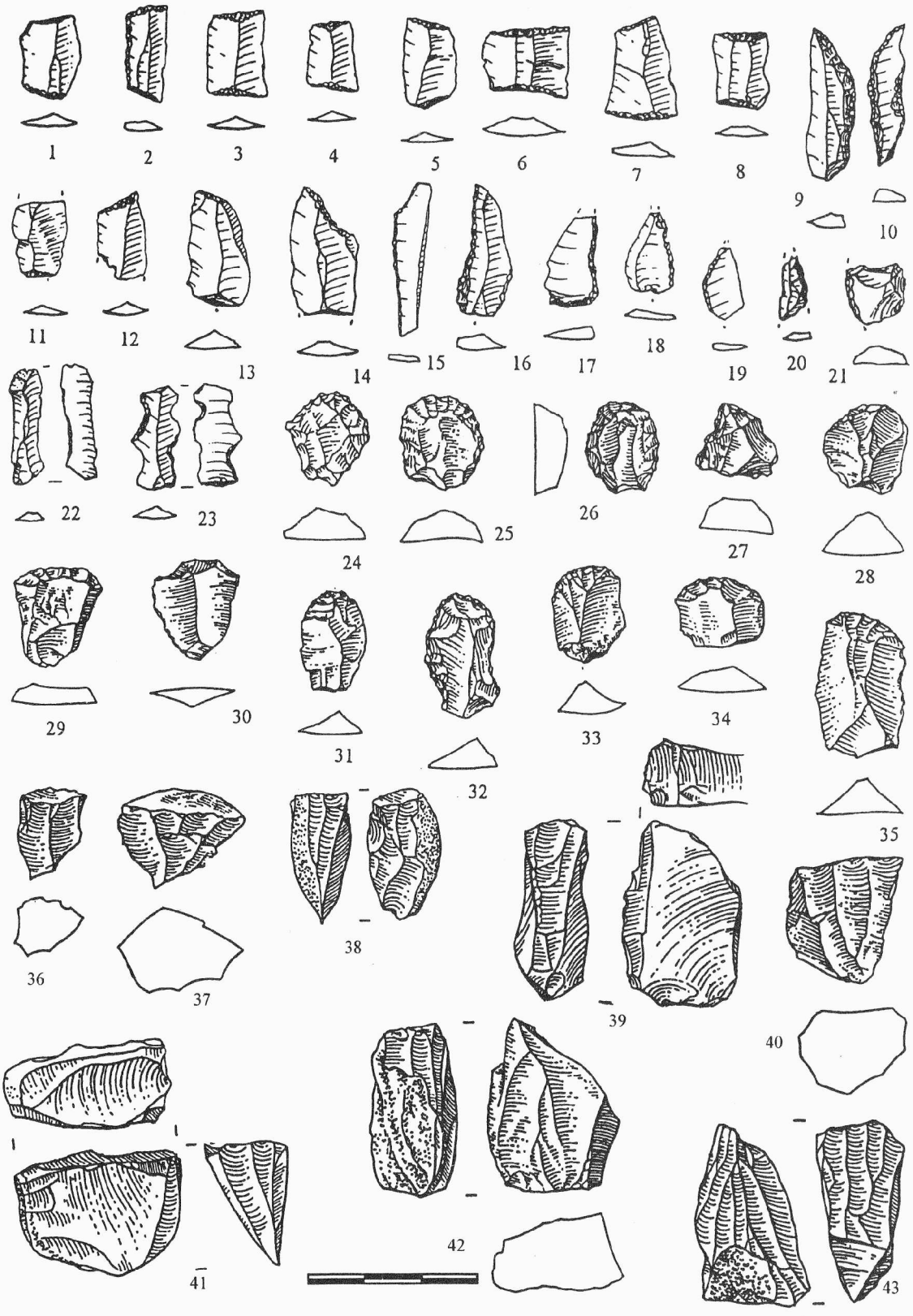

Obr. 5. Mikulčice - Kostelec. Výběr artefaktů štípané kamenné industrie - Selected chipped stone artifacts

Technologie

V kolekci z roku 1996 převažují úštěpy spolu s mikroúštěpy nad zlomky spolu s mikrozlomky. Další kategorie artefaktů jsou zastoupeny pouze jednotlivými kusy.

Tab. 4. Mikulčice - Kostelec. Sondáž 1996: Technologie. Excavated artifacts, the 1996 trench. Technology

	kusů
typy	10
úštěp	98
úštěp s místní retuší	2
zlomek	46
zlomek s místní retuší	3
retušovaný zlomek	1
čepel	2
čepel s místní retuší	1
čepel zlomená	9
čepel zlomená s místní retuší	1
mikročepel	2
mikročepel zlomená s místní retuší	1
jádro	4
mikroúštěp (<1cm)	32
mikrozlomek (<1cm)	9

Zastoupení jednotlivých hodnocených kategorií v kolekci z let 1955-1992 jsou graficky znázorněna na obr.6. Výrazně dominují úštěpy nad zlomky a jádry, čepele, mikročepele a typy dohromady tvoří asi 20% industrie. Na dlouhých čepelích jsou patrny typické rysy neolitické techniky těžby jádra: rozšířená baze s výrazným bulbem a charakteristická profilace artefaktu (srovnej Klíma 1963). Také v případě úštěpů lze na základě výrazného bulbu a profilace připsat některé kusy neolitu/eneolitu.

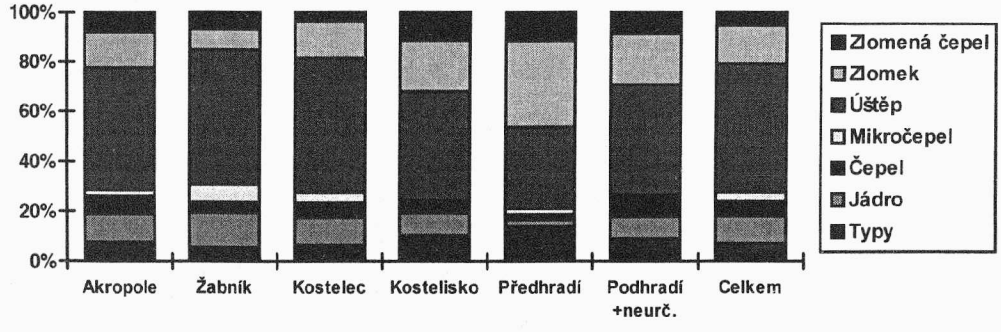

Obr. 6. Mikulčice - Kostelec. Nálezy z let 1955-1992: Typologie a technologie - Excavated artifacts from years 1955-1992. Typology and technology

Nejcharakterističtější typ artefaktu pro studium technologie štípání představují bezesporu jádra. V mikulčické kolekci se projevuje celá řada výrazných tvarů. Jedná se především o mikrojádra (< 3 cm), která lze spolehlivě klasifikovat jako mezolitická (obr.5:36-43). Objevují se kusy těžené z jedné nebo více podstav, tvary prizmatické, pyramidální až

diskovité. Za pozornost stojí skupina klínových mikrojader těžených z jedné podstavy a jejich nevyhraněné (tvarově nedokonalé) formy.

Na závěr stati věnované technologii je možno konstatovat, že ve skupině jader a mikrojader se výrazně prosazuje mezolitická složka, ale některé ojedinělé kusy lze připsat mladšímu osídlení - nejpravděpodobněji neolitu.

Závěr

Prostor údolní nivy je většinou zalesněn a archeologům nepřístupný. Terénní odkryvy (spojené se slovanskou archeologií) na několika místech v tomto území zachytily stopy mezolitického osídlení. Sídliště jsou vždy fixována na písčité duny mírně vystupující z údolní nivy. Na základě těchto skutečností lze do budoucna předpokládat objevy dalších stanic v prostoru mezi Uherským Hradištěm, Dolními Věstonicemi a hranicemi s Rakouskem a Slovenskem.

Tento příspěvek se snažil naznačit nutnost použití lepší metodiky (zejména je nutno plavit zkoumané sedimenty) během dalších výzkumů v údolních nivách, kde je možno předpokládat mezolitické osídlení.

Petr Škrdla, Lumír Poláček, Jaroslav Škojec, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Havlíček 1996: Kvartérně-geologický popis kopané sondy T-1996. Rukopis v archívu pracoviště AÚ AV ČR v Mikulčicích.

Klíma, B. 1963: Příspěvek k poznání neolitické štípané kamenné industrie. Sborník II. Fr. Vildomcovi, AÚ ČSAV Brno.

- 1970: Štípaná kamenná industrie z Mikulčic. *Památky archeologické* 61/1, 216-224.

Kozlowski, S.K. 1980: Atlas of the Mesolithic in Europe (First Generation Maps). *Warsaw University Press.*

-1989: Mesolithic in Poland. A new approach. *Wydawnictwa Uniwersitetu Warszawskiego.*

Klanica, Z. 1985: Mikulčice - Klášteřisko. *Památky archeologické* LXXVI, 474-539.

Medunová - Benešová, A. 1997: Neolithikum und Äneolithikum. In: L.Poláček (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice* II. Brno, 93-146.

Přichystal, A. 1994: Zdroje kamenných surovin. In J.Svoboda, ed., Paleolit Moravy a Slezska, Dolnověstonické studie 1, 42-49. AÚ AV ČR Brno.

Svoboda, J., Opravil, E., Škrdla, P. Cílek, V, Ložek, V. 1996: Mezolit z perspektivy regionu: Nové výzkumy v Polomených horách. Archeologické rozhledy 48, 3-15.

Škrdla, P., Mateciucová, I., Přichystal, A. 1997: Mesolithikum. (gespaltene Steinindustrie). In: L.Poláček (Hgsr.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice* II. Brno, 45-91.

Valoch, K. 1975: Eine Endpaläolitische Industrie von Přibice (Bez. Břeclav) in Südmähren. *ČMM* 60, 45-78.

- 1978: Die endpaläolitische Siedlung in Smolín. Studie AÚ ČSAV Brno.

- 1988: Die Erforschung der Kůlna-Höhle 1961-1976. Anthropos 24, Brno.

- 1992: Příspěvek k otázkám mezolitu. *ČMM* 77, 69-74.

Summary:

Main aim of the trench made in 1996 (Kostelec, T 1996) was to control the stratigraphic position of the Mesolithic cultural layer, and possible microstratigraphical subdivision of sandy sediments. We used progresive

terrain methodology - 3-D measurement and sieving of the removed sediments. No microstratigraphy was observed - artifacts are distributed randomly within the vertical section (as a result of bioturbation).

The new collection is composed of two important microlithes - a triangle and a Tardenois point, while an earlier collection (1955-1992) is characterized by the dominance of trapezes.

For future excavations, the use of similar field techniques will be neccessary.

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

Mokrá-lom II. Mladý paleolit. Akumulace štípané industrie. Záchranný výzkum.

V roce 1996 se pozornost zaměřila na pokračování výzkumu plochy mladopaleolitické stanice Mokrá-lom II. Práce, které navázaly na výzkumy z let 1994-1995 byly zaměřeny na zmapování osídleného prostoru v okolí závrtu. Až na ojedinělé artefakty se nepodařilo doložit pokračování zkoumané koncentrace v prostoru severně od závrtu. Rozšíření zkoumané plochy jižně od závrtu (hlavní koncentrace) východním směrem zachytilo okraj osídleného prostoru. Ani sondáže za cestou (jižně hlavní koncentrace) nepřinesly očekávané výsledky. Pouze rozšíření zkoumané plochy směrem na západ od hlavní koncentrace zjistilo pokračování lokality. Na základě nálezů v rozježděné přilehlé cestě byla provedena sondáž i zde. Přesto, že se jednalo o porušené sedimenty, byla sondáž pozitivní. Artefakty se zde nalézaly poměrně hluboko v hnědé půdě.

V následující stati je podána celková zpráva o lokalitě Mokrá-lom II (stav výzkumu ke konci roku 1996), která byla již předběžně publikována (NZ AÚ AV ČR Brno, č.j. 490/94; NZ ÚAPP Brno č.j. 95/95).

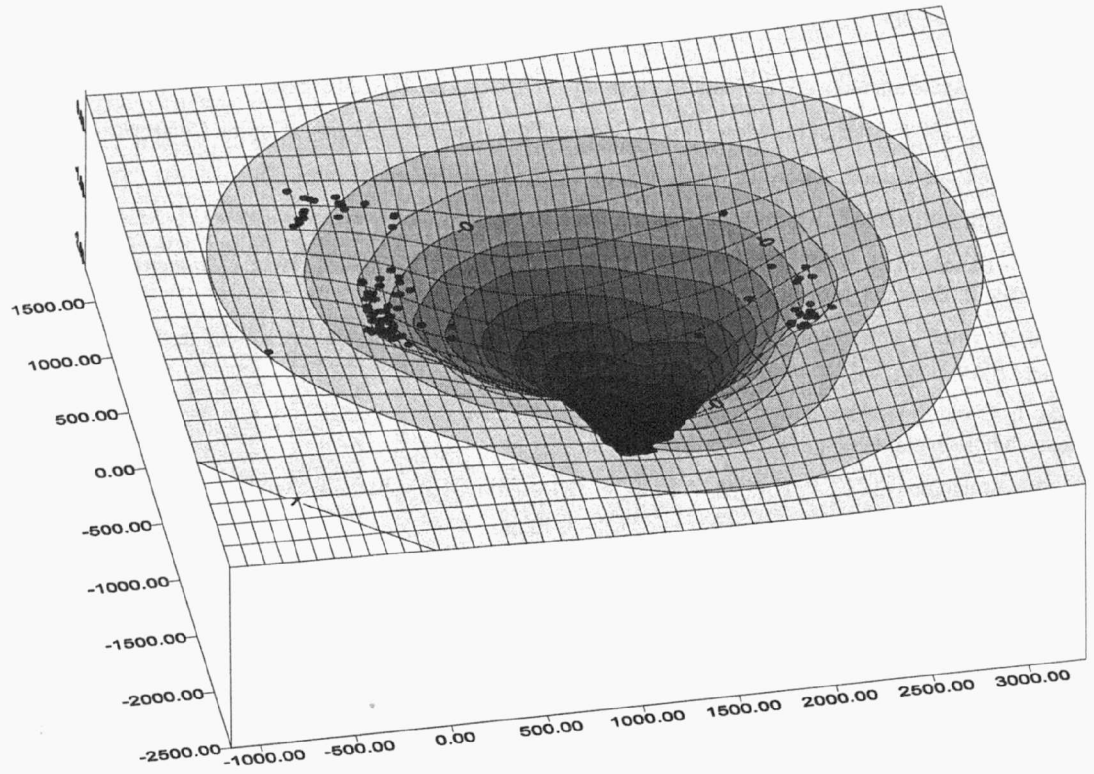

Obr.1. Mokrá-lom II: Plán okolí deprese (převýšeno) a distribuce nálezů. Vlevo objekt 1, vpravo objekt 2. Vicinity of the site with artifacts distribution. Unit 1 (left) and Unit 2 (right)

Poloha

Lokalita Mokrá-lom II je situována v okolí krasové deprese, která je vyplněna jílovitými sedimenty. Oglejení signalizuje přítomnost vody ve vlhčích obdobích, avšak i dnes je v centrální části závrtu malé jezírko. Výhodná poloha lokality lákala paleolitické lovce i neolitické zemědělce (viz kapitola Neolit), závěrečná fáze osídlení souvisí zřejmě s exploatací místních vápenců ve středověku a novověku (viz kapitola Středověk-novověk). Nálezová poloha paleolitických kamenných artefaktů leží na rozhraní hnědé, jílovité půdy interglaciálního stáří a nadložní sprašové hlíny. Část artefaktů leží již ve sprašové hlíně, další část v interglaciální půdě, kam se dostaly druhotně. Prostředí je velmi agresivní (odvápněné) a dochování kostí neumožňuje.

Na dvou protilehlých polohách při okraji závrtu byly zachyceny stopy svědčící o krátkodobém pobytu mladopaleolitických lovců. Sporý materiál z obou koncentrací se neliší - převažují úštěpy a zlomky. Několik artefaktů pochází z poloh v centrální části závrtu mezi oběma hlavními kumulacemi.

Objekt 1 (jv. koncentrace)

Nadložní sprašová hlína obsahovala dva úštěpy a na přechodu sprašová hlína/hnědá půda bylo nalezeno dalších osm artefaktů, z nichž dva nesou stopy ohně. Tyto horizonty obsahovaly dohromady 6 mikroodštěpků, polovina z nich nese stopy ohně. Nejvíce nálezů, 28, pochází ze svrchní části hnědé, jílovité půdy. Jeden z nich je silně přepálen. Tato poloha obsahovala dalších 20 mikroodštěpků (tři nesou stopy ohně), které svědčí o zpracovávání kamenné suroviny přímo na zkoumané ploše. Jeden křemený zlomek a blok křemence z hnědé půdy mají na jinak neopracovaném povrchu negativy úderů (není však přesvědčivá intencionalita těchto úderů).

Objekt 2 (sz. koncentrace)

Z rozhraní sprašové hlíny a půdy bylo získáno devět artefaktů, dalších šest artefaktů bylo vyjmuto z hnědé půdy. Tato koncentrace obsahovala dohromady 15 mikroodštěpků. Dva artefakty (po jednom z přechodu sprašová hlína/hnědá půda a z hnědé půdy) a 4 mikroodštěpky nesou stopy ohně.

Tabulka 1. Mokrá-lom II: Surovinové spektrum - Raw materials

	Objekt 1	Objekt 2	Okolí	Celkem
Severský pazourek	31	9	1	41
Rohovec typu Krumlovský les	2		3	5
Rohovec typu Olomučany	-	3	1	4
Ostatní	5	3	-	8

Okolí koncentrací

Dalších šest artefaktů bylo získano v okolí hlavních koncentrací. Za pozornost stojí nález úštěpu do oranžova patinovaného rohovce typu Krumlovský les v oglejeném horizontu v centrální části závrtu - tento by totiž potvrzoval přítomnost vody v době osídlení. Nelze však vyloučit, že se zmiňovaný artefakt do této polohy dostal druhotně. Středověké a novověké úpravy dna závrtu porušily nálezovou polohu, důsledkem byl nález dalšího oranžově patinovaného artefaktu z rohovce typu Krumlovský les uvnitř výsypky. Nálezy rohovce typu Krumlovský les uvnitř závrtu kontrastují s okolní plochou, kde převažuje severský pazourek.

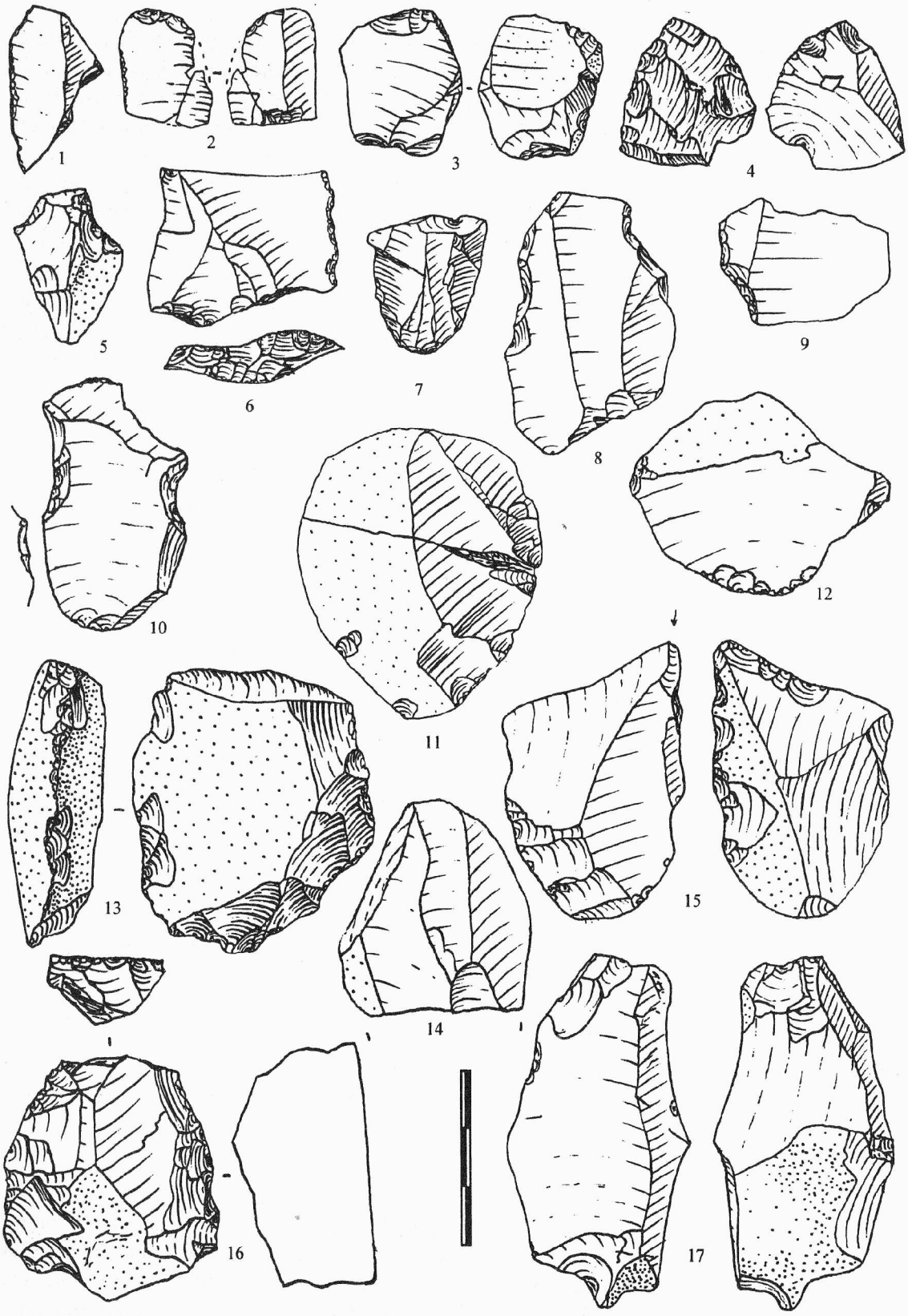

Obr. 2. Mokrá - lom II. Vybrané artefakty - Selected artifacts

Suroviny

Z tab. 1 je zřejmá převaha importovaného severského pazourku nad surovinami, které je možno získat v širším okolí. Kategorie ostatní zahrnuje místní rohovce a vlivem přepálení neurčitelné kusy. Rohovec typu Olomučany se váže na neolitickou industrii.

Industrie

Kolekce se skládá převážně z úštěpů a zlomků. Mezi typy lze zařadit rydlo na příčné retuši (obr.2:15), artefakt s vkleslou příčnou retuší a vrubem (obr.2:17), artefakty s vruby (obr.2:5,10), dlátka (obr.2:2,3) a zlomek bifaciálně retušovaného artefaktu (obr.2:4). Typologické spektrum doplňují artefakty s místní retuší (obr.2:1,6,8,9). Z hlediska chhronologie má význam nález strmě retušovaného škrabadla v kombinaci s drasadlem (obr.2:16) a artefakt, který může být posuzován jako kombinace drasadla s rydlem nebo připravený polotovar klínovitého mikrojádra určeného pro těžbu tlakem (obr.2:13). Všechny jmenované kusy pocházejí ze hnědé půdy v objektu 1.

Závěr

Na základě strmě retušovaného artefaktu a polotovaru klínovitého mikrojádra (i s přihlédnutím ke zbytku kolekce) lze lokalitu chronologicky zařadit do střední až pozdní fáze mladého paleolitu. S ohledem na výhodnou polohu lokality umožňující kontrolu jihomoravských úvalů nelze vyloučit polykulturnost lokality.

V prostoru severní hrany lomu Mokrá-západ byly povrchovými sběry na několika místech zachyceny stopy po pobytu paleolitických lovců. V roce 1994 byla prokopána magdalénská stanice Mokrá-lom I (Škrdla 1997), v roce 1995 výzkum pokračoval na stanici Mokrá-lom II, kde byla získána stratifikovaná kolekce čítající cca 50 ks. V příštích letech se záchranné výzkumy zaměří na zahliněný prostor mezi oběma jmenovanými stanicemi, kde povrchové sběry signalizují přítomnost dalšího osídlení.

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Škrdla, P. 1997: Mokrá (okr. Brno-venkov). Přehled výzkumů 1993-1994. AÚ AV ČR Brno.

Summary:

The site of Mokrá-lom II is composed of two relatively isolated accumulations of finds located on two opposite parts of a carstic depression. The collection of stone artifacts is composed mainly of flakes and fragments. Among the tools are a burin on truncation, an artifact with truncation, notched artifacts, chisels, and a fragment of bifacial tool. Chronologically important is a steeply retouched endscraper combined with sidescraper and another artifact, which may be described as a combination of sidescraper with burin or prepared wedge-shaped microcore. This site may be placed to middle or late phase of the Upper Paleolithic.

OPATOVICE (okr. Vyškov)

"Lány" - Opatovice I. Paleolit - szeletien. Systematický povrchový průzkum.

Z intenzívních sběrů, které provádí pan Miroslav Daněk od počátku 80.let v celém prostoru Vyškovské brány, vyjímáme v tomto roce k publikaci nové szeletské soubory z Opatovic I a II (etapa 1993-1996).

Lokalita I leží na návrší J od obce, kde artefakty tvořily dvě zhruba oválné koncentrace v okolí kóty 374 m n.m. (mapa viz Svoboda 1994, obr. 1); třetí koncentrace se nyní rýsuje při katastrální hranici s Drnovicemi (kóta 337 m n.m.). Pestré spektrum surovin, které nevybočuje z rámce dosavadních nálezů v regionu, se člení do dvou poměrně rovnoměrně zastoupených, ale kvalitativně odlišných skupin: první zahrnuje běžné silicity (spongolitový rohovec, jiné rohovce, pazourek, radiolarit), druhá křemence a křemeny. V regionech Brněnska, Vyškovska a Prostějovska je už opakovaně prokázaným jevem, že jádra a neretušované úštěpy výrazně převládnou v křemencové a křemenné složce, zatímco retušované nástroje ve složce pazourkové, rohovcové a radiolaritové. Křemencová a křemenná industrie vykazuje rovněž celkově větší rozměry. Morfologie jader odpovídá velkému souboru křemencové industrie z Ondratic. Několik úštěpů má levalloiský charakter.

V souboru získaném v období 1993-96 dosahují jádra počtu 16 ks, úštěpy 81 ks, čepele 14 ks, úlomky a třísky 107 ks, místně retušované artefakty 18 ks a retušované nástroje 40 ks. Z typologického hlediska tvoří nový soubor nástrojů 9 škrabadel (vedle plochých jsou nápadné i 2 masívnější tvary a 1 vyčnělé škrabadlo), 2 rydla, 2 atypické listovité hroty (opakovaně retušované, tj. redukované reziduum a zlomek unifaciálního hrotu) 15 drasadel (výrazná skupina s plošnými a strmými retušemi, v několika případech oboustrannými), 3 bočně retušované čepele, 3 odštěpovače, 4 vruby a 2 zoubkované nástroje. Soubor doplňuje 16 neolitických artefaktů.

„Fršlóch" - Opatovice II. Paleolit - szeletien. Systematický povrchový průzkum.

Tato lokalita tvoří prostorově oddělenou koncentraci asi 1 km SZ od lokality I, v n.v. 350-360 m (mapa viz Svoboda 1994, obr. 1). Lokální křemencová a křemenná složka v tomto souboru již početně zcela převládla, zvláště mezi jádry a neretušovanými artefakty. Jádra svou morfologií opět zapadají do ondratického spektra.

V souboru z let 1993-96 dosahují jádra počtu 11 ks, úštěpy 39 ks, čepele 3 ks, úlomky a třísky 23 ks, místně retušované artefakty 13 ks a retušované nástroje 17 ks. Z typologického hlediska tvoří nový soubor nástrojů 3 masívnější škrabadla, 1 atypické rydlo, 1 redukovaný bifaciální hrot, 7 drasadel, 2 dlátka a 3 vruby. Soubor doplňuje 7 neolitických artefaktů.

Srovnání

Spojíme-li kolekce získané do roku 1992 a do roku 1996, je zřejmé, že základní struktura souborů se v dalším průběhu sběrů již podstatněji nemění. Pro lokalitu I je nyní ke statistickému vyhodnocení k dispozici soubor celkem 137 retušovaných nástrojů a pro lokalitu II soubor 50 nástrojů. Procentuální složení charakterizuje vyrovnaný podíl škrabadel (13% a 12%, v tom 3% a 6% aurignacoidních tvarů) a odlišný podíl rydel (9% a 2%), dále tvarově variabilní skupina hrotů 9% a 14% (z toho listovité hroty a bifasy 4% a 6%), standardně vysoký podíl drasadel (29% a 30%), vrubů a zoubkovaných nástrojů (12% a 22%) a ostatních typů (retušované čepele, dlátka, odštěpovače: 27% a 20%). Základní typologické rozdíly mezi oběma lokalitami, totiž snížení podílu rydel a zvýšení vrubů a zoubkovaných nástrojů na lokalitě II, tu mohou být ovlivněny nárůstem počtu místních křemenců a jejich kvalitami. - Již během tisku této práce se ovšem počet nálezů opět navýšil.

Jiří Svoboda, AÚ AV ČR Brno

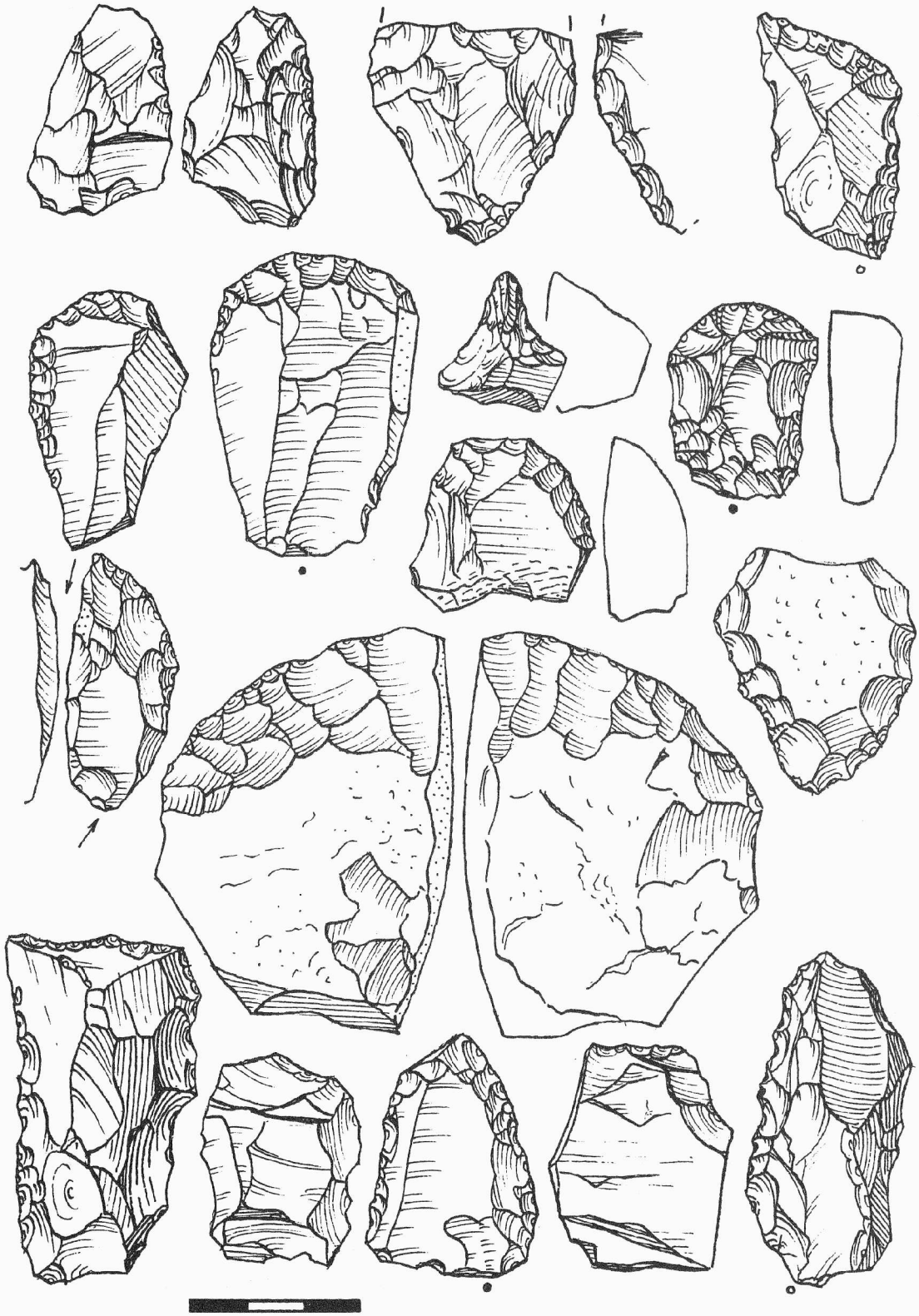

Obr. 1. Opatovice I (Lány), okr. Vyškov. Výběr retušovaných artefaktů z let 1993-1996 - Selected artifacts

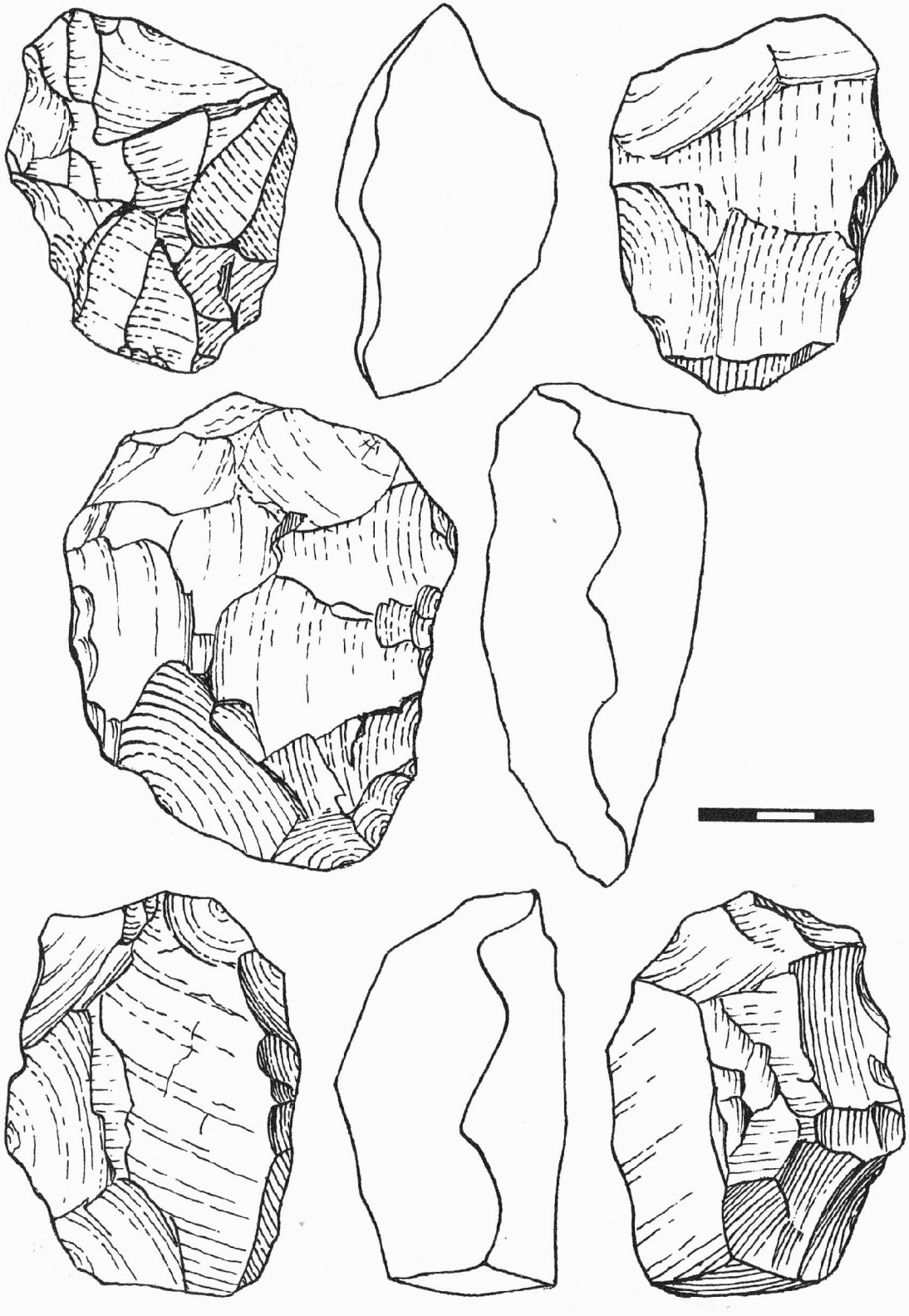

Obr. 2. Opatovice I (Lány), okr. Vyškov. Výběr křemencových jader z let 1993-1996 - Selected artifacts

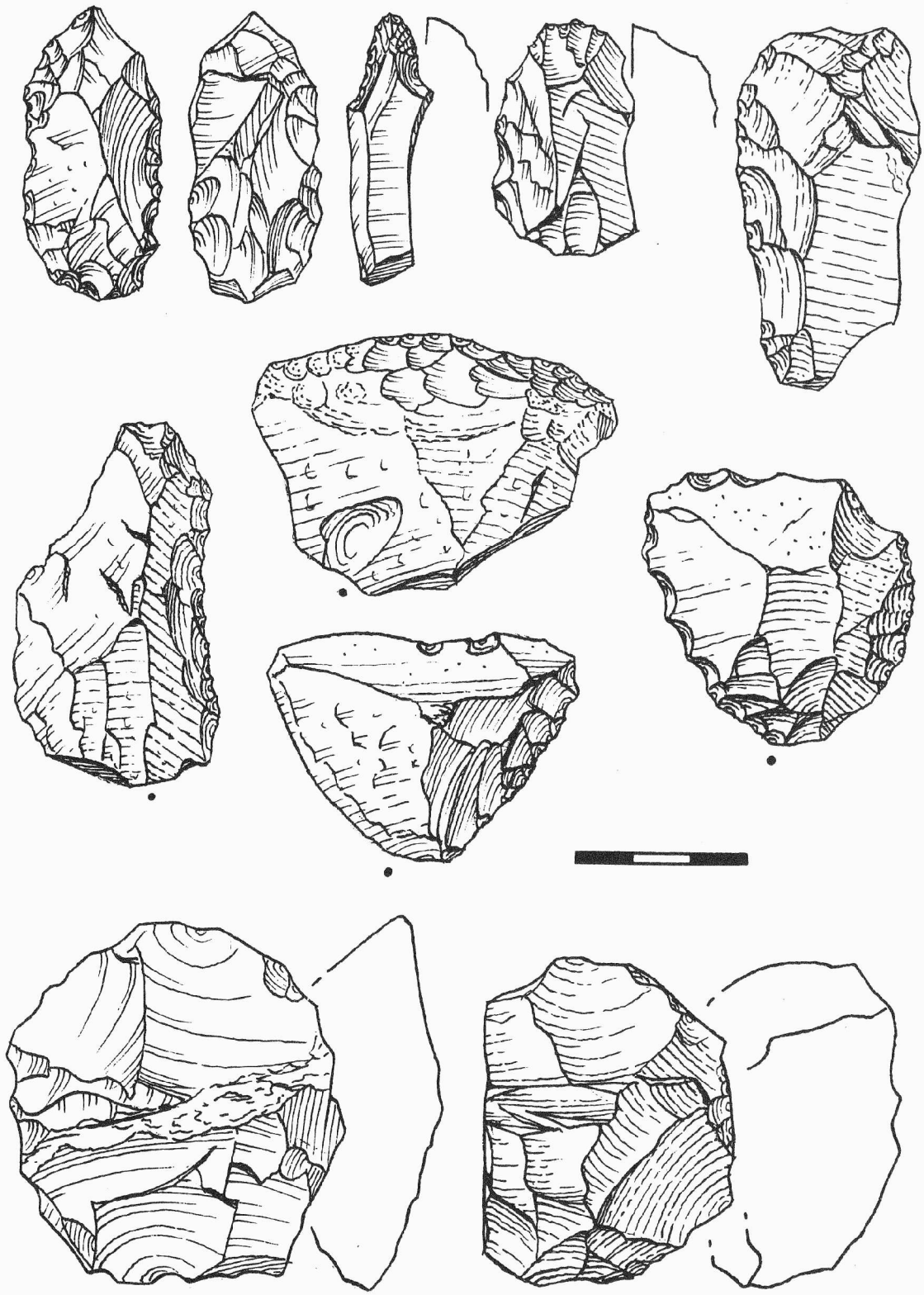

Obr. 3. Opatovice II (Fršlóch), okr. Vyškov. Výběr industrie z let 1993-1996 - Selected artifacts

Literatura:

Svoboda, J. 1994: The Upper Palaeolithic settlement of the Vyškov Gate: Regional survey, 1988-1992. Památky archeologické 85, 18-34.

Zprávy v Přehledu výzkumů 1985, 1986, 1987, 1993-1994.

Summary:

In frame of a systematic surface survey of the Vyškov Gate area, two assemblages from Opatovice I and II are studied in this paper. Both of them provided standard Szeletian typological structures. The differences (decrease of burins and increase of notches and denticulates at site II) may be related to qualities of local quartzites, dominating at the site II.

OTICE (okr. Opava)

Kamenná hora. Paleolit a pozdější obd. Povrchový sběr.

Lokalita szeletienu se nachází na Kamenné hoře (311 m n.m.), zvané též „Sopka", při JZ okraji obce (Klíma 1974). Kamenná hora je částečně zalesněná čedičová kupa, rozvlečená čtvrtohorním ledovcem přibližně jižním směrem do vzdálenosti asi 5 km. Tvoří okrajový výběžek Vítkovské vrchoviny lemující pravý břeh říčky Hvozdnice.

Při sběrech zde J. Svoboda nalezl 8 ks paleolitické štípané industrie. Surovinou je bíle patinovaný pazourek. Dále byla nalezena pazourková šipka (obr. 1), patrně neolitická či eneolitická.

Lenka Jarošová, AÚ AVČR Brno

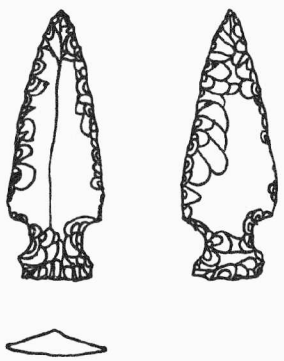

Obr. 1. Otice, okr. Opava. Retušovaná pazourková šipka (délka 39 mm) - Retouched flint arrowhead

Literatura:

Klíma, B. 1974: Paleolitické nálezy z Otic u Opavy. Archeologický sborník Ostrava, 9-21.

Summary:

Surface survey at the site of Otice revealed 8 Szeletian artifacts and a Neolithic/Aeneolithic arrowhead.

PAVLOV (okr. Břeclav)

Pavlov I. Paleolit - gravettien (pavlovien). Systematický povrchový průzkum.

Paralelně se systematickým zpracováním výzkumu B. Klímy na lokalitě Pavlov (1952-1972) probíhá od počátku 90. let rovněž postexkavační povrchový průzkum prozoumané

lokality. Protože dosavadní výsledky ukazují určité odlišnosti mezi JV a SZ částí lokality, odlišujeme počínaje rokem 1997 obě části také ve sběrech.

Cílem první fáze sběrů (1990-1996) byla jednak průběžná dokumentace prostorového rozložení nálezů, jednak získání vzorku, který by umožnil srovnat strukturu souborů pocházejících z výzkumu a ze sběru.

Tab.1. Pavlov I: Suroviny - Raw materials

	sběry 1990-96	%	JV část: výzkum 1952	%	SZ část: výzkum 1957	%
Pazourek	460	71,0	13 015	96,2	7 065	44,9
Radiolarit	30	4,6	430	3,2	7 508	47,8
Moravské rohovce	131	20,2	20	0,1	51	0,3
Křemen	6	0,9	20	0.1	102	0,6
Křemenec	2	0,3	-	-	12	0,1
Vápenec a vápnitý jílovec	8	1,2	35	0,3	395	2,5
Pískovec	1	0,2	3	-	90	0,6
Metamorfity	-	-	4	-	74	0,5
Ostatní	10	1,6	3	-	421	2,7
Celkem	648		13530	100	15 718	

Tab.2. Pavlov I: Technologie - Technology

	sběry 1990-96	%	JV část: výzkum 1952	%	SZ část: výzkum 1957	%
Jádra	16	2,5	47	0,3	274	1,7
Neretuš. artefakty	482	74,4	12 805	94,6	12 568	80,0
Retušované artefakty	32	4,9	593	4,4	2091	13,3
Hrubotvará industrie	118	18,2	85	0,6	785	5,0
Celkem	648		13 530		15 718	

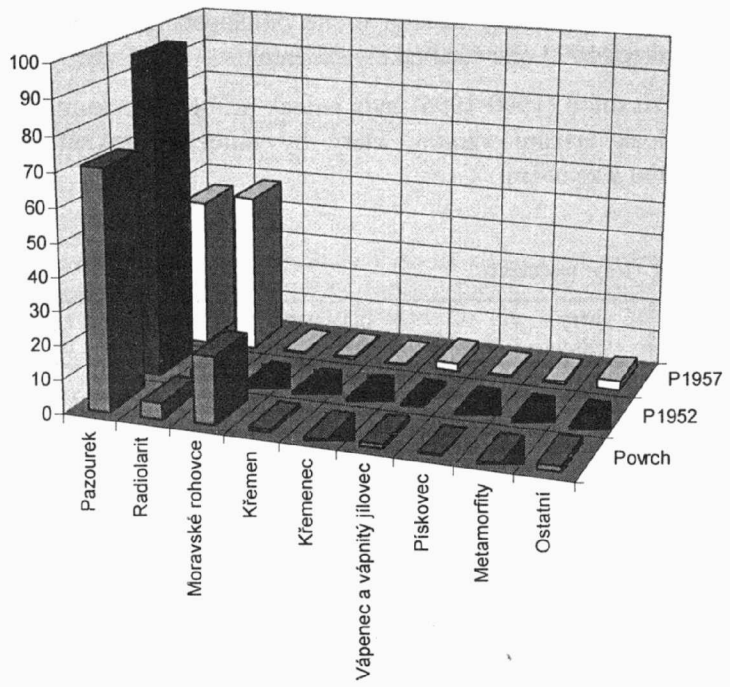

Obr.1. Pavlov I: Suroviny - Raw materials

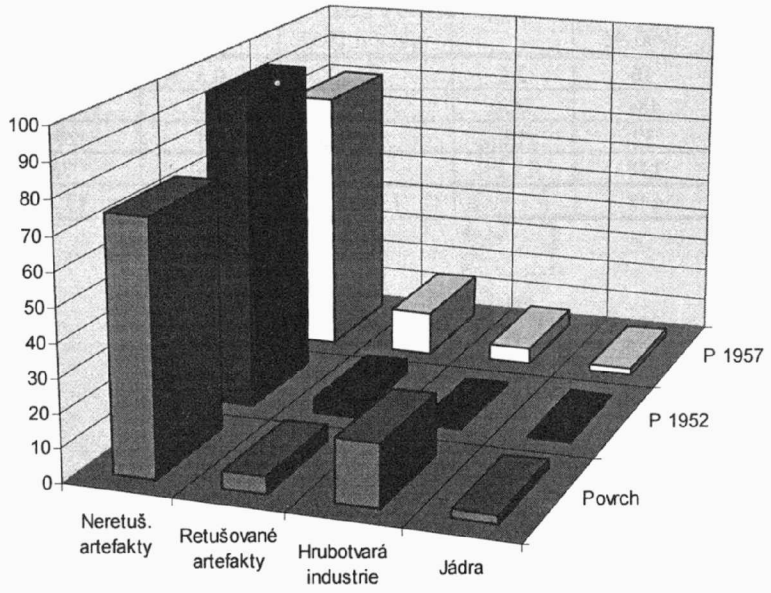

Tab.2. Pavlov I: Technologie - Technology

Mezi retušovanými nástroji ze sběrů uvádíme 4 škrabadla, 16 rydel, 4 mikrolity, 1 příčně retušovaná čepel a 7 částečně retušovaných artefaktů. V rámci hrubotvaré industrie je charakteristická převaha křídového spongiového rohovce (73%), který je representován většinou pouze kusy suroviny se stopami přípravy a zlomky. Objevují s však i těžená jádra z této suroviny, v jednom případě zoubkovaný chopper. Za zmínku stojí ještě masivní

diskovité jádro z vápnitého jílovce se stopami červeného barviva na povrchu a chopper vyrobený ze žlutého kvarcitu. Osteologický materiál reprezentuje 60 vesměs neurčitelných úlomků. Z dekorativních materiálů lze jmenovat dvě dentálie a tři hrudky barviv.

Již na první pohled je patrné, že industrie získané během výzkumu a po něm se po stránce surovin i celkové struktury poněkud liší. V surovinách z nových sběrů je nejnápadnější vysoký podíl moravských rohovců (převážně spongolitů), v rámci celkové struktury sběru vystupuje hrubotvará industrie.

Jiří Svoboda, Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Svoboda, J. ed. 1994: Pavlov I - Excavations 1952-53. ERAUL 66/Dol.Věst.stud. 2. Liege.

Svoboda, J. ed. 1997: Pavlov I - Northwest. Dol.Věst.stud. 4. Brno.

Summary:

In relation to the systematic processing and publication of B. Klíma's excavation at Pavlov I (1952-1972), post-excavation surface survey of this site is being organised since 1990. Compared to the excavated materials, the newly collected industry differs by higher shares of the Moravian cherts (especially the spongolites) and of the heavy-duty artifacts.

PETŘKOVICE (Ostrava-město, okr. Ostrava)

Petřkovice I. Gravettien. Sídliště. Systematický výzkum.

V roce 1995 pokračoval systematický výzkum na gravettském sídlišti v Ostravě-Petřkovicích. Byla znovu odkryta východní část sondy B tak, aby bylo možno prozkoumat plochu pokrytou červeným barvivem. Po začištění byl pořízen její odlitek (provedl V. Rusnák; obr. 1) a teprve potom byla plocha rozebrána. Obsahovala značné množství štípané industrie, drobných zlomků kostí a uhlíků. Současně byla sonda B rozšířena jižním směrem. Kromě kamenné industrie, mamutí stoličky a zlomků kostí byla v jihozápadní části sondy odkryta další plocha pokrytá červeným barvivem a mezi oběma těmito plochami ohniště o mocnosti 30-40 cm, jehož mikrostratigrafie svědčí o jeho opakovaném používání.

V části Petřkovice Ib pokračoval výzkum položením 2 sond (M a V). Kromě štípané industrie v nich nebyly objeveny žádné organické materiály ani stopy sídelních struktur.

Odkryvy v centrální části sídliště, navazující na výzkumy J. Folprechta a B. Klímy značně přispěly k poznání vnitřní struktury sídliště. Výzkumy na Landeku budou pokračovat i v budoucnu.

Hornické muzeum v Petřkovicích otevřelo ve spolupráci s AÚ AVČR v Brně výstavu o osídlení vrchu Landek, jejíž součástí je i prezentace paleolitického sídliště v kontextu historie využívání černého uhlí.

Lenka Jarošová, AÚ AVČR Brno



Obr. 1. V. Rusnák při odlévání červeně zbarvené plochy na gravettském sídlišti v Petřkovicích.

Literatura:

Jarošová, L. 1997: Paleolitické sídliště v Ostravě-Petřkovicích ve světle nových výzkumů. Ostrava 18. 384-393.

Klíma, B. 1955: Výsledky archeologického výzkumu na tábořišti lovců mamutů v Ostravě-Petřkovicích v roce 1952 a 1953. Časopis Slezského musea 4. 1-35.

Svoboda, J. 1996: Tábořiště pravěkých lovců. In: Landek, svědek dávné minulosti. 31-42. Librex, Ostrava.

Summary:

The excavation at Ostrava-Petřkovice continued in 1995. Two red-coloured areas were investigated, with a larger hearth located between them, and with associated archaeological material.

STACHOVICE (okr. Nový Jičín)

„Obora". Mladý paleolit. Povrchový sběr.

V květnu roku 1996 nedaleko obce Stachovice na Novojičínsku objevil Daniel Fryč loveckou stanici ze starší fáze mladého paleolitu. Nová lokalita je zatím doložena více než 150 kusy kamenných artefaktů, které byly získány oběma autory příspěvku povrchovými sběry. Archeologické naleziště se nachází na plošině zvednuté nad terén údolí asi o 40 m, západně od Stachovic a jižním směrem od „Obory" (asi 300 m jižně od rybníka). V místě naleziště stál údajně větrný mlýn. Plocha archeologické lokality je necelý 1 ha. Pole, na kterém byly sběry prováděny, je dlouhé asi 200 m, široké 30 až 50 m a jeho podélné strany jsou ohraničeny lesem a loukou. V blízkosti louky jsme nacházeli nejvíce kamenných nástrojů. Orba přilehlé části louky by mohla přispět k dalším četnějším nálezům kamenných artefaktů.

Surovinou kamenné štípané industrie je převážně silicit severské provenience, ojediněle radiolarit i jiné suroviny. Kolekce kamenné industrie zatím čítá 159 kusů, zahrnuje také 5 neolitických artefaktů včetně zlomku hlazeného nástroje, snad sekerky. V paleolitickém inventáři převládá výrobní odpad a úštěpy, soubor dále obsahuje 17 neretušovaných čepelí a

čepelek, 7 jader a 51 nástrojů. Jádra jsou jednopodstavová (obr. 1:10) i dvoupodstavová (obr. 1:9), o některých se domníváme, že byly vlastně nástroji s funkcí škrabadel, drásadel, odštěpovačů (obr. 1:8) a pod. V nástrojích dominují aurignacká škrabadla (kýlová a vysoká, včetně extrémně vyčnělých tvarů) - 8 kusů (obr. 2:4-5, obr. 1:5-6,12), úštěpová a čepelová škrabadla jsou také zastoupena (obr. 2:1-2,10). Z 10 rydel vyniká aurignacké obloukové (obr. 2:8), hranové a na zlomené čepeli (obr. 2:7,9), další se jeví méně výrazně (obr. 2:14, obr. 1:1,3). Hrotité drásadlo (obr. 2:6) a drobné drásadlo z radiolaritu (obr. 2:3) prezentuje 7 nalezených kusů těchto nástrojů. Z 5 problematických hrotů je zobrazena terminální část čepelového hrotu (obr. 2:12) a čepelový hrot s řapem, který mohl být pravděpodobně používán spíše jako univerzální nástroj (obr. 2:11). Soubor štípané industrie ze Stachovic obsahuje také vrtáky (obr. 2:15-1, obr. 1:11), zobce (obr. 1:4) a nepatrný počet retušovaných čepelí (obr. 2:13, obr. 1:2). Z ostatních nástrojů jsme zaznamenali odštěpovač, vruby a vroubkované nástroje, také kombinace.

Přestože jsme zatím nezaznamenali ani jediný nález plošně retušovaných listovitých hrotů a kolekce získaných artefaktů je zatím nepočetná pro jednoznačné kulturní zařazení, nemohli jsme přehlédnout v minulém roce (1996) určitou podobnost s nálezy z Otic u Opavy a také z Třebomi při polské hranici. Tyto industrie z Opavska jsou zařazeny do starší fáze mladého paleolitu tzv. szeletienu (Svoboda a kol. 1994). Oba autoři příspěvku se domnívali, že i nové nálezy ze Stachovic přísluší do stejného časového a kulturního horizontu. Nová paleolitická stanice ze Stachovic by byla čtvrtou významnější objevenou szeletskou lokalitou severní Moravy a Slezska. Konzultace nálezů s K. Valochem a M. Olivou a další nálezy aurignackých typů a tvarů nástrojů v roce 1997 (kýlová a vysoká vyčnělá škrabadla), nás vede k přehodnocení kulturní příslušnosti kamenné štípané industrie ze Stachovic, a to k aurignacienu. Zřetelná převaha aurignackých škrabadel nad aurignackými rydly a úštěpů nad čepelemi signalizují starší fázi aurignacienu. Kamenná štípaná industrie ze Stachovic se nám jeví z hlediska surovinového i morfologického dosti odlišná od aurignacké industrie ze Lhoty u Lipníku nad Bečvou, analogii by mohla mít spíše s paleolitickou industrií od Bílovce, kde však bylo zatím získáno J. Divišem jen asi 10 artefaktů. Paleolitická stanice ze Stachovic je od nově objevené stanice u Bílovce vzdálená necelých 10 km.

Archeologický objev Daniela Fryče dokládá existenci pravěkých lovců začátkem mladého paleolitu na Fulnecku.

Jan Diviš - Daniel Fryč, Příbor

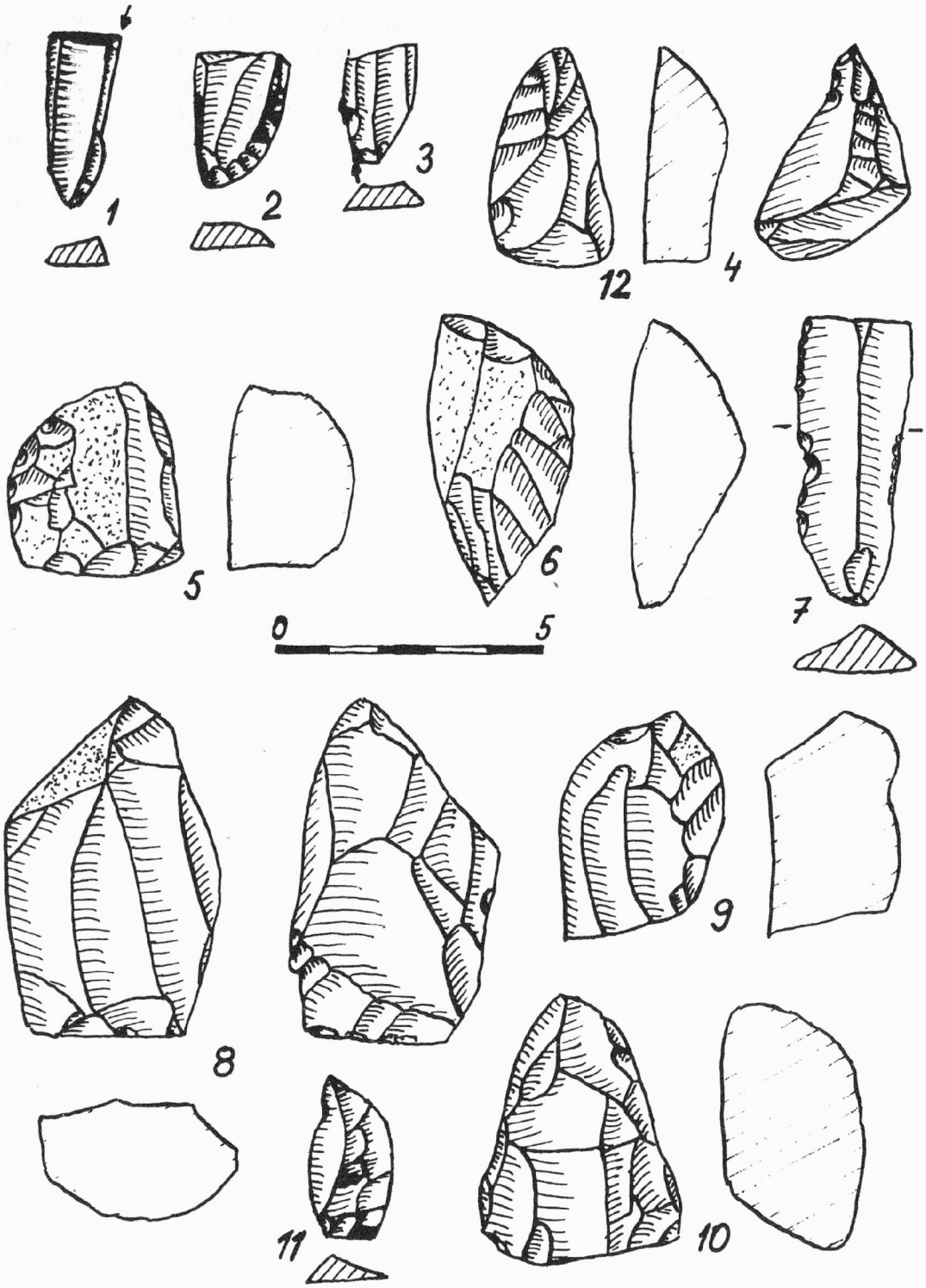

Obr. 1. Stachovice, okr. Nový Jičín. Výběr nálezů štípané industrie - Selected artifacts

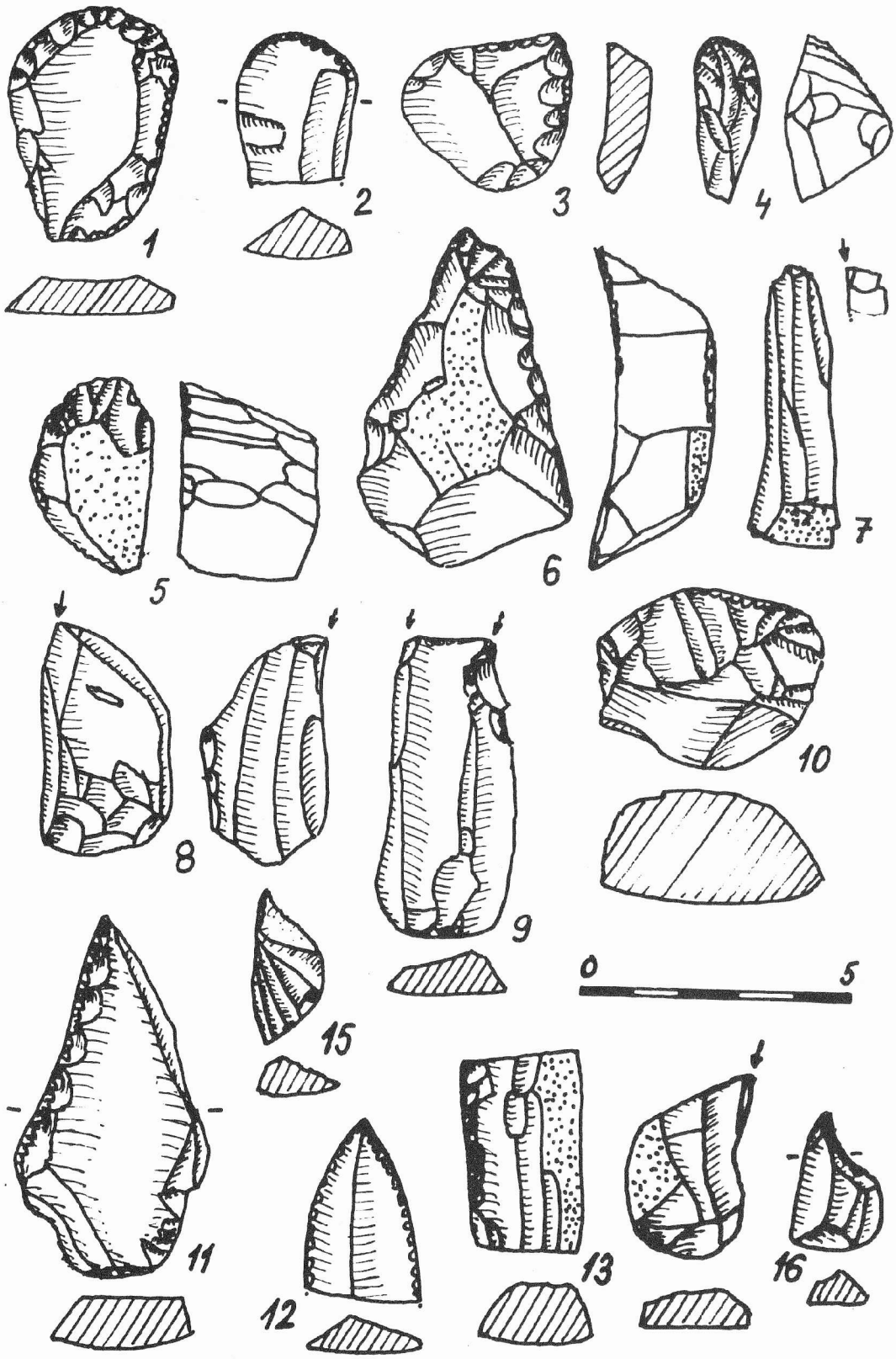

Obr. 2. Stachovice, okr. Nový Jičín. Výběr nálezů štípané industrie - Selected artifacts

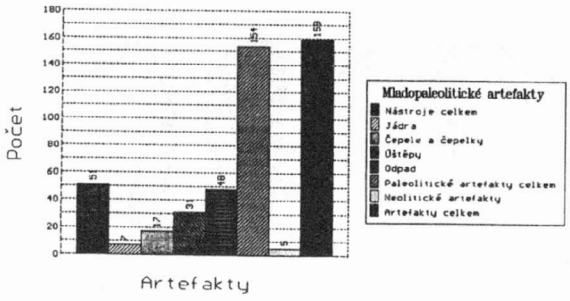

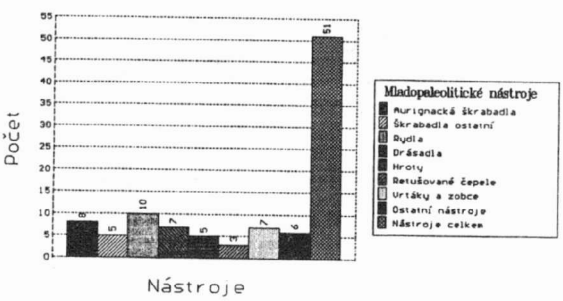

Literatura:

Svoboda, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska. Dolnověstonické studie 1, AÚ AV ČR Brno.

Summary:

An Aurignacian site near Stachovice was found in May 1996 by D.Fryč. The industry consisted of 159 pcs., and the raw materials are represented mainly by the silices from glacigene sediments.

UHERSKÉ HRADIŠTĚ - JAROŠOV (okr. Uherské Hradiště)

Jarošov II. Paleolit - gravettien. Sídliště. Systematický výzkum.

V roce 1996 byl proveden výzkum orbou nejvíce ohrožených částí stanice. Podrobnější informace jsou uvedeny v kapitole Studie a krátké články - Škrdla, P., Jarošov II - nová stanice gravettienu na Uherskohradišťsku.

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Summary:

For more informations see chapter Studie a krátke články - Škrdla, P., Jarošov II - nová stanice gravettienu na Uherskohradišťsku.

ODKAZY:

DOLNÍ KOUNICE (okr. Brno-venkov)

Masarykovo náměstí, ul. Tovární 8, ul. Rybárna 33, parc. č. 70/1, 7, 566; Paleolit. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

KAROLÍN (okr. Blansko)

Polní tratě na západním okraji intravilánu vsi (okolí vodní nádrže). Paleolit. Sídliště. Povrchový průzkum.

Viz kapitola Stredověk a novověk

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

Mokerský les (Mokrá lom V), Paleolit. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

NEOLIT

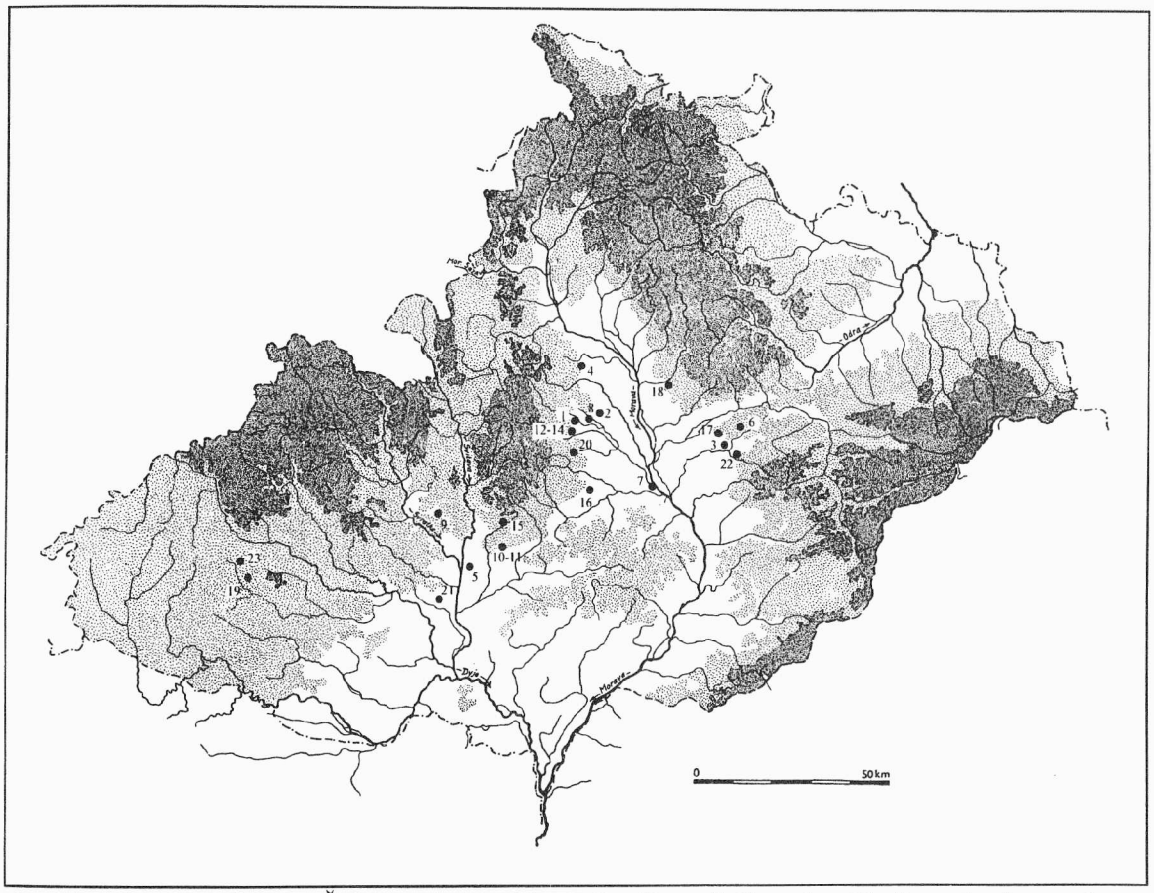

1 - Bílovice-Lutotín, 2 - Čelechovice na Hané, 3 - Domaželice, 4 - Cholina, 5 - Ivanovice u Brna, 6 - Kladníky, 7 - Kojetín, 8 - Kostelec na Hané, 9 - Kuřim, 10 - Mokrá, 11 - Mostkovice, 12 - Ochoz, 13 - Ondratice, 14 - Pavlovice u Přerova, 15 - Přáslavice-Kocourovec, 16 - Příložany, 17 - Seloutky, 18 - Syrovice, 19 - Turovice, 20 - Výčapy

BÍLOVICE-LUTOTÍN (okr. Prostějov)
Část Lutotín. „Zlámané". Lnk. Sídliště. Záchranný výzkum.

V poloze Zlámané u Lutotína bylo zachyceno osídlení z období LnK. Prozkoumáno a ovzorkováno bylo celkem 10 objektů, některé z nejstaršího stupně této kultury. Sídliště je umístěno na SV svahu pravobřežní terasy říčky Romže, 600 m JZ od středu Lutotína. Na ZM 1:10 000, list 24-24-01, se rozkládá v okolí bodu určeného souřadnicemi 190 mm od Z s.č. a 145 mm od J s.č.. Výškopisně je vymezeno vrstevnicemi 270 a 280 m.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Bílovice-Lutotín (Bez. Prostějov). Lutotín. „Zlámané". LBK. Siedlung. Rettungsgrabung.

ČELECHOVICE NA HANÉ, (okr. Prostějov)
„U mlýnu", JZ Čelechovic. Neolit, LnK. Sídliště. Záchranný výzkum.

V poloze U mlýnu ,JZ Čelechovic, byly prozkoumány dva objekty mladšího vývojového stupně kultury s lineární keramikou. V objektu č. 2 se objevily střepy s žielezovskými vlivy. Jedná se o k V exponovanou sprašovou návěj, která je od SV ohraničena Českým potokem, od SZ hrází někdejšího rybníka a od Z silnicí Prostějov - Čelechovice na Hané - Kaple.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Čelechovice na Hané (Bez. Prostějov). „U Mlýnu". LBK. Siedlung. Rettungsgrabung.

DOMAŽELICE (okr. Přerov)
„V černém". Neolit (LnK). Záchranný výzkum.

V rámci průzkumu trasy plynovodu zachyceny ve výkopu 2 pravěké objekty nestejné velikosti. Lokalita se nachází S od obce naproti hřbitovu. Identifikace v mapě: ZM ČR, měřítko 1: 10 000, list 25-13-19, mezi body koordinátů 329:084, 326:098. Objekt č. 1 se na profilu jevil jako menší mísovitá jáma s tmavě hnědou výplní bez nálezů. Objekt č. 2 představovala větší stavební jáma nepravidelného profilu tmavé hlinité výplně s nálezy zlomků keramiky a štípané industrie kultury s lineární keramikou.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouci

Resumé:

Domaželice (Bez. Přerov). Neolithikum (LBK). Rettungsgrabung.

CHOLINA (okr. Olomouc)
Horní farské. Neolit (LnK,VypK). Záchranný výzkum.

V poloze Horní farské narušila místní větev vodovodu celou řadu objektů podél silnice z Choliny do osady Cholinský Dvorek a pak na trase směřující na Myslechovice. Z prozkoumaných deseti objektů patřily 2 (obj.č. 7 a 9) LnK, 1 (obj. č. 10) třetímu stupni VypK.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Cholina (Bez. Olomouc). Neolithikum (LBK, StBK). Siedlung. Rettungsgrabung.

IVANOVICE U BRNA (okr. Brno - město)

Jihovýchodní výběžek katastru Ivanovic u Brna. Neolit (LnK, VK, MMK), eneolit (KZP), 10. - 11. st. Sídliště, pohřebiště. Záchranný výzkum.

Na základě smlouvy o dílo, uzavřené mezi objednatelem - Glóbus Breno spol. s r.o. a zhotovitelem - ÚAPP Brno byl proveden záchranný archeologický výzkum na staveništi nákupního střediska Glóbus v Brně-Ivanovicích.

Plocha staveniště se nachází v jihovýchodním výběžku katastru Ivanovic a je na východě ohraničena železniční tratí Brno-Kuřim, na jihu a západě přivaděčem na Svitavskou radiálu, na severu pak hranicí lesa na jižním svahu výrazného návrší. Jeho polohu určuje na ZM ČR 1:50 000 list 24-32 Brno bod vzdálený 361 mm od Z s.č. a 145 mm od J s.č.

V rámci výzkumu byly v průběhu září sledovány zemní práce na podstatné (severní) části prostoru zasaženého stavební činností. Terén zde byl výrazně skloněn k jihovýchodu a podloží bylo tvořeno hrubými písčitými svahovinami červenohnědě zbarvenými. Nalezena zde byla pouze jedna izolovaná sídlištní jáma kultury sę zvoncovitými poháry). V jižní části staveniště se svah zmírňoval a podloží přecházelo v okrově zbarvené prachové hlíny, prokládané místy. jílovitými polohami. Registrovány zde byly jednotlivé rozptýlené pravěké objekty (plocha II, III), při jihovýchodním okraji staveniště pak i jejich větší kumulace (plocha I), patrně okrajová část sídliště obtékaného z východu Ponávkou a z jihu a jihozápadu jejím pravobřežním přítokem, vedeným dnes potrubím. Zmiňovaná poloha byla osídlena v období kultury s lineární keramikou, pouze sporadicky je doloženo osídlení kulturou s vypíchanou keramikou a intenzívněji opět v období kultury s moravskou malovanou keramikou.

Stejná plocha sloužila v desátém až jedenáctém století k pohřbívání zemřelých členů nevelké komunity, jak dokládá skupina dvanácti kostrových hrobů datovaná do rozmezí výskytu náušnic podunajského typu a denáru Štěpána I.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

SO Rand der Gemeinde Ivanovice u Brna. Neolithikum (LBK, StBK, MÖG). Siedlung. Rettungsgrabung.

KLADNÍKY (okr.Přerov)

„Záhumenky", „Na kopci". Neolit (LnK,MMK). Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Lokalita plynule navazuje na trať „Kunkov", a to směrem na SZ k náhorní rovině, po níž vede silnice z Kladník do Hlinska u Lipníka.

Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, na linii s koordináty - 475mm od Z sekční čáry a 164mm od JSČ, 459mm od ZSČ a 179mm od JSČ. Nadmořská výška objektů činí cca 325-341m.

V této části plynovodní rýhy bylo prozkoumáno celkem 14 objektů , z toho 2 náležejí mladšímu stupni kultury s MMK (IIb), v 7 sídlištních objektech byly nalezeny pozůstatky nejstarší fáze kultury s LnK (Ia), 4 objekty řadíme rámcově do neolitu, poslední objekt je kulturně nezařaditelný.

Zajímavý je soubor artefaktů kultury s LnK. Obsahuje 129 kusů ŠI. Rozbor provedený I.Mateiciucovou dokládá výrazný čepelový charakter ŠI kultury s LnK, patky čepelí jsou často jemně facetovány. Zajímavá je absence čepelí se srpovým leskem. BI je zastoupena dvěma zlomky kopytovitých klínů se zaobleným týlem a dvěma sekerkami. Dále byly nalezeny zvíř. kosti (Bos primigenius taurus), mazanice atd. V keramice převažují silnostěnné nádoby z hrubší hlíny s organickým ostřivem, méně je tzv. jemného zboží z plavené hlíny (jen asi 30%). Časté jsou mísy (kónické a ve tvaru kruhové úseče), kulovité a dvojkónické nádoby, putny,ojediněle i nádoby na nožkách a naběračky. Nezdobená keramika převažuje nad zdobenou. Z výzdobných prvků se vyskytují rozeklanné a jazykovité výčnělky,plná ucha,plastické lišty a nepravé barbotino; ze vhloubených prvků dominuje starolineární jednoduchá prostá linie (dvoj- a trojlinka, meandr, klikatka), nehtovité vrypy vytvářejí motiv deště a důlky zdobící okraj. Poprvé na Moravě se zde vyskytla vhloubená výzdoba v podobě tzv. nepravidelného mřížování, která je typická pro krišský podunajský okruh. Celý soubor je pak analogický k moravským lokalitám Žopy a Bojanovice a ke slovenské Nitře.

Materiál je uložen v Muzeu Komenského v Přerově pod př.č.: 102/95 - 1,4,5,150-153,170-171a,219-273,276-382,384-577,579-615.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Kladníky (Bez. Přerov). „Záhumenky", „Na Kopci". Neolithikum (LBK, MÖG). Siedlung. Rettungsgrabung.

KOJETÍN (okr. Přerov)

Ulice Kroměřížská, Husova a Palackého. Neolit (LnK), popelnicová pole, středověk (12.-15. stol.), novověk (16.-18. stol.). Záchranný výzkum.

V plynofikačních rýhách zachyceny kulturní vrstvy a objekty náležející pravěkému, předlokačnímu a městskému osídlení. Identifikace lokality v mapě ZM 1:10 000, list 24-42-05, v souřadnicích: 298 mm od Z sekční čáry, 225 mm od JSČ; 311 mm od ZSČ, 183 mm od JSČ; 268 mm od ZSČ, 264 mm od JSČ; 258 mm od ZSČ, 231 mm od JSČ; 262 mm od ZSČ a 228 mm od JSČ.

Marek Kalábek , ÚAPP Olomouc

Resumé:

Kojetín (Bez. Přerov). Kroměřížská, Husova und Palackého Str. Neolithikum (LBK). Rettungsgrabung.

KOSTELEC NA HANÉ (okr. Prostějov)

„Prostřední pololány". Neolit - MMK IIa, k. lužická, k. plátěnická. Sídliště, pohřebiště. Záchranný výzkum.

Při záchranném archeologickém výzkumu v rámci akce DOK 4 Vyškov - Olomouc byly na západním rozhraní intravilánu a extravilánu města Kostelce na Hané odkryty 2 objekty MMK, 1 žárový hrob lužické kultury a 4 hroby kultury plátěnické. Dva rozsáhlé hliníky, z nichž jeden byl ověřen a ovzorkován drobným výkopem, obsahovaly početný keramický materiál, ŠI, BI, OBI a j.. Hliník ovzorkovaný drobným výkopem měl maximální zjištěné rozměry 420 x 140 cm a hloubku 112 cm. Oba jsou datovány do období MMK - IIa. Ve výkopu bylo prozkoumáno také 5 žárových hrobů.

Hrob č. 1 (k. lužická) - byl ze 3/4 zničen. Zbytky pohřbu byly nasypány do dolní části větší nádoby a překryty mísou dnem vzhůru. Uvnitř se nacházela drobná amforka s vypnulinami a zlomky bronzových předmětů. Hrob byl zapuštěn pouze na úroveň podloží.

Hrob č. 2 (k. plátěnická) - žárový popelnicový hrob z poloviny porušen výkopem. Drobná jamka byla vyhloubená pouze pro zapuštění nádoby s pohřbem do podloží měla průměr 30 - 35 cm. Nádoba s pohřbem (prosté osudí) byla podložena dvěma menšími lomovými kameny a překrývala jej velká mísa obrácená dnem vzhůru s vertikálními páskovými uchy. Ve zbytcích pohřbu se nacházelo několik bronzových slitků.

Hrob č. 3 (k. plátěnická) - rozsáhlejší, bohatěji vybavený, žárový pohřeb porušený ve V části výkopem. Zbytky žárového pohřbu rozptýleny mezi jednotlivými nádobami. Zjištěno celkem 9 nádob (miska, drobný šálek s vhloubenou výzdobou, amfora, zlomky drobné nádobky, hrnec s pokličkou, miska s dovnitř zataženým okrajem, šálek, části drobné amforky a části drobné nádobky), které byly podkovovitě seskupeny kolem pohřbu.

Hrob č. 4 (kultura plátěnická) - rozsáhlejší jámový žárový pohřeb uložený v mělké jámě o rozměrech 97 x 57 x 12 cm. V západní části byl hrob asi ze 1/3 porušen výkopem. Zbytky žárového pohřbu se nacházely rozptýleny s několika bronzovými pukličkami uprostřed hrobu. Kolem pohřbu se nacházelo celkem 5 nádob (zbytky hrnce s pokličkou, amforovitá zásobnice, mísa se zataženým okrajem, nezdobené osudí a drobný kónický šálek s uchem s vnitřní i vnější rýsovanou výzdobou, který se nacházel v amforovité zásobnici). V hrobě byla nalezena část podkovovitě svinutého zlatého drátu

Hrob č. 5 (k. plátěnická) - patrně větší žárový hrob uložený na úroveň rostlého podloží. Ve střední části byl porušen výkopem. Nacházely se v něm části 3 nádob (amforovitá zásobnice, miska, drobný hrnek) a několik menších lomových kamenů. Drobné spálené kůstky pocházející ze žárového pohřbu byly rozptýleny mezi milodary.

Zdeněk Čižmář, Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Kostelec na Hané (Bez. Prostějov). „Prostřední pololány". Neolithikum - MÖG IIa. Siedlung. Rettungsgrabung.

KUŘIM (okr. Brno - venkov)

„Záhoří do klínů" (mapa EN 1:2000), „U kopečku" (ZM 1:10000). LnK, MMK. Sídliště. Záchranný výzkum.

Na základě smlouvy o dílo provedl Ústav archeologické památkové péče Brno ve dnech 8.1. až 29.4.1996 záchranný archeologický výzkum na stavbě závodu AMP Czech s.r.o. Lokalita se nachází v severní části katastru obce Kuřim, západně podél silnice Brno - Svitavy. Zájmové území geomorfologicky náleží k Řečkovicko - kuřimského prolomu, a to k jeho severní části zvané Kuřimská kotlina. Zkoumaná poloha se svažuje k severozápadu a na severu přechází do nivy malé vodoteče - Bělečského potoka, který je levostranným přítokem Kuřimky. Nadmořská výška se pohybuje v rozmezí 315 - 325 m. Geologicky tvoří předkvartérní podklad sledovaného území neogenní sedimenty zastoupené jíly. Kvartérní pokryv mořských sedimentů je tvořen převážně jílovitou hlínou, ve svrchní poloze pak prachovou hlínou. V nižší severní části jsou hlíny převážně fluviálního původu vytvořené sedimentací Bělečského potoka a Kuřimky. Ve střední a jižní části sledovaného území se uplatnil vliv sprašové sedimentace.

V místě záchranného výzkumu bylo již dříve povrchovými sběry J. Doležala a V. Růžičky prokázáno neolitické osídlení.

Vlastnímu záchrannému výzkumu předcházel dohled při skrývce ornice na staveništi o rozloze přibližně 3 ha. V průběhu skrývky byly na rozloze 1,7 ha zjištěny do podloží zahloubené archeologické objekty. Po začištění plochy pomocí mechanismu UDS bylo možné

vymezit rozsah osídlení na ploše staveniště. Zcela bez sídlištních objektů je východní a severní část prostoru stavby. Na východě jde o pruh o šířce 60 m podél silnice a dále v nejnižší severní části jsou jámy zjištěny až 80m od současné vodoteče Bělečského potoka. Naopak jižním a západním směrem osídlení pokračuje i mimo areál staveniště a lze předpokládat jeho pokračování.

Na zájmové ploše bylo celkem prozkoumáno 224 zahloubených objektů a 304 kůlových jamek. Pozitivně lze 98 jam přiřadit kultuře s LnK (od nejstaršího stupně až po šárecký stupeň) a 5 objektů náleží kultuře s MMK fázi Ib, dalších 5 bylo s keramikou obou kultur. U zbývajících objektů nebyl získán dostatečně průkazný datovací materiál. Kromě blíže neinterpretovatelných sídlištních jam byly prozkoumány hliníky, pece s obdélnými předpecními jámami, či soujámí s pecemi po obvodě. Dále byly prozkoumány 3 jámy, které lze interpretovat jako dílny na zpracování ŠI. Z těchto objektů pochází soubor více než 8000 ks ŠI. V sídlištní jámě č. 243 náležející kultuře s LnK byl uložen pohřeb nedospělého jedince (věk 9-10 let) v anatomické poloze překrytý nádobami (LnK) a zrnotěrkami.

Velké množství kůlových jamek umožnilo v první fázi zpracování rekonstruovat 8 kůlových nadzemních staveb.

Na základě předběžného rozboru lze tedy prozkoumanou lokalitu zařadit především jako významnou pro poznání vývoje osídlení ve všech fázích kultury s LnK.

Miroslav Bálek, Andrea Matějíčková, ÚAPP Brno

Resumé:

Kuřim (Bez. Brno-venkov). „Záhoří do klínů", „U kopečku". LBK, MÖG. Siedlung. Rettungsgrabung.

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

„Mokerský les" a „Spálená seč". Neolit, MMK IIa. Sídliště. Záchranný výzkum.

Osídlení lidem s MMK se ve výše uvedené poloze vázalo na zahliněnou depresi, v jejímž středu dříve pravděpodobně bývala permanentní vodní nádrž (Kos 1997). Objekty zde byly zahloubeny do podloží tvořeného splachovými hlínami. V tomto prostředí jsou jejich zásypy velice těžce rozeznatelné od okolí. Sediment neumožňuje dochování organických materiálů - kostí. Agresivita prostředí má vliv i na dochování keramiky - asi jedna polovina materiálu se ihned po vyzvednutí rozpadá. V prostoru, dosud nedotčeném skrývkami, je možno sledovat neolitickou kulturní vrstvu (prostor byl vždy zalesněn, nedošlo tudíž k porušení lokality vlivem zemědělských prací) projevující se zlomky keramiky. Je ovšem otázkou, zda v prostoru postiženém splachy je možno hovořit o skutečné kulturní vrstvě nebo se jedná o druhotně přemístěný materiál z objektů.

V průběhu roku 1996 byly prozkoumány čtyři objekty (O-196, O-296, O-396, O-496), z nichž tři tvořily nápadné seskupení a jeden byl situován poněkud jižněji. V prostoru mezi nimi lze v budoucnu předpokládat nálezy.

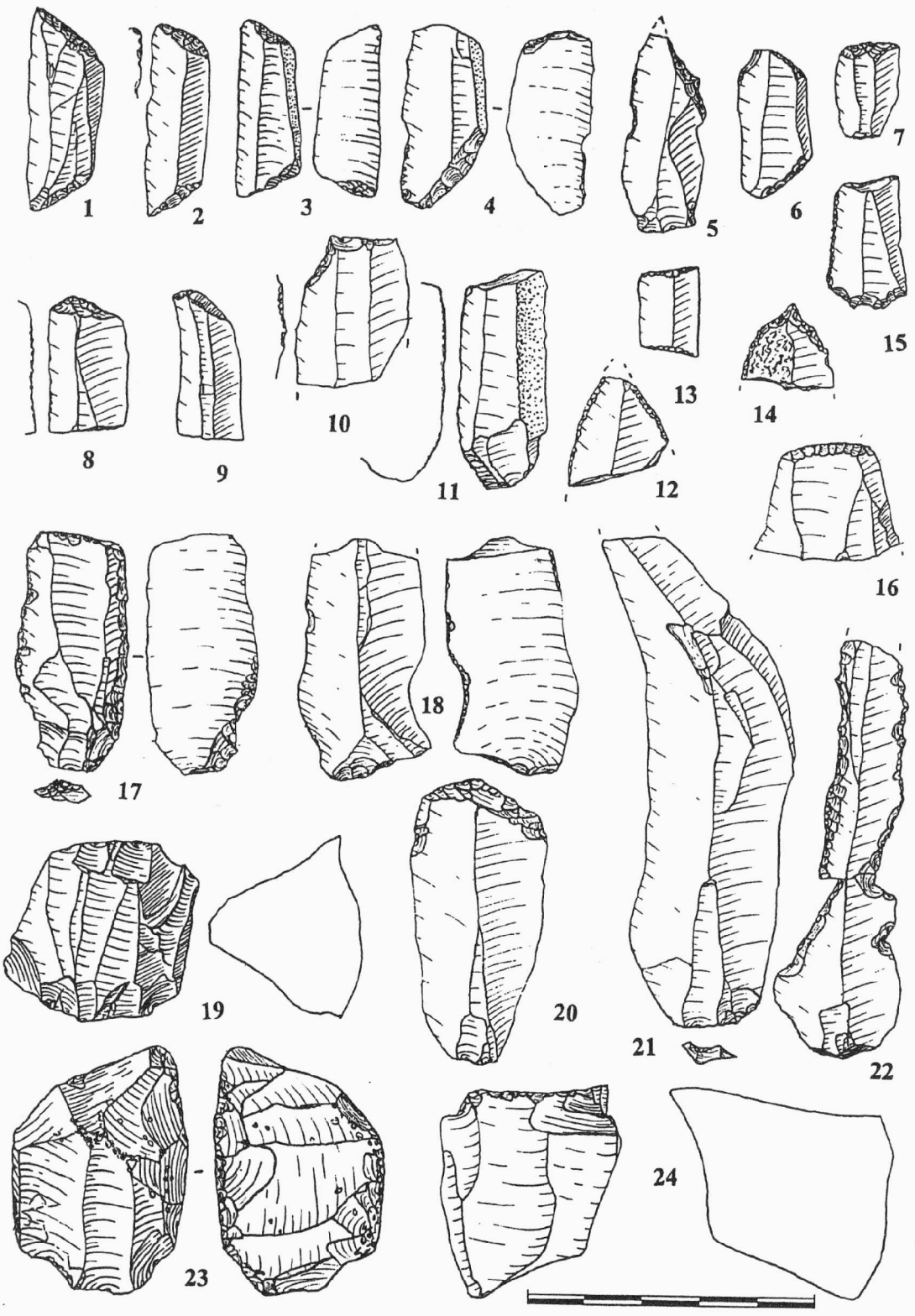

Obr. 1. Mokrá - lom, „Mokerský les“ a „Spálená seč“. Výběr štípané kamenné industrie - Selected chipped stone artifacts. 4,23: O-196; 2,17: O-296; 1,3,5-12,14-16,18-22,24: O-396; 13: povrchový nález

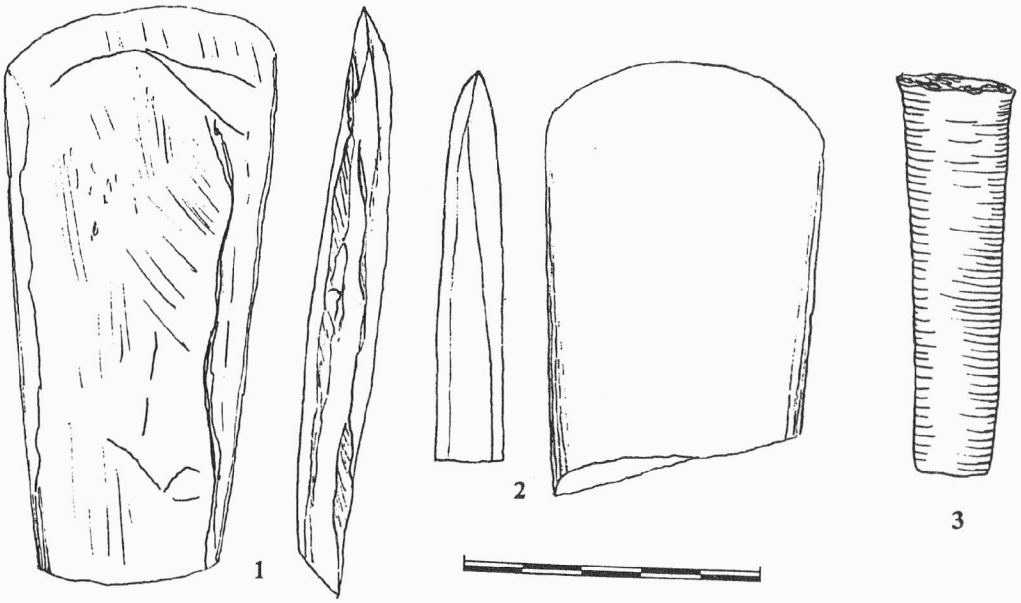

Obr. 2. Mokrá - lom, „Mokerský les" a „Spálená seč". Výběr broušené kamenné industrie - Selected polished stone artifacts. 2: O-296; 1,3: O-396

Výzkumem lokality byla získána bohatá kolekce štípané kamenné industrie vyrobené převážně ze silicitů severské provenience (obr.1) a ojedinělé doklady industrie broušené (obr.2). Z keramického inventáře se podařilo zrekonstruovat sérii čtyř nádob (obr.4:2-5). Na povrchu největší z nich se dochovaly zbytky červené malby, která kryla vnější i vnitřní stranu. V objektu O-396 byl nalezen zlomek venuše vyrobené z jemně plavené hlíny (obr.4:1)

Lokalitu je možno předběžně datovat na počátek mladšího stupně MMK - tedy IIa (Kos 1997). Výzkum bude v příštích letech pokračovat.



Obr. 3. Mokrá - lom, „U Obrázku". Neolitický vrták - Neolithic borer

„U Obrázku". Neolit. Ojedinělé nálezy. Záchranný výzkum.

Na svažující se severní straně závrtu (viz kapitola Paleolit a mezolit - Mokrá) byl na souřadnici [2005,63] nalezen nepatinovaný artefakt - vrták se značně opotřebenou funkční

částí vyrobený ze silicitu z glacigenních sedimentů (obr.3), který se typologicky hlásí k dřívějšími výzkumy prokázanému osídlení lidem s moravskou malovanou keramikou. S osídlením MMK lze ztotožnit ještě několik dalších nepatinovaných artefaktů vyrobených převážně z rohovce typu Olomučany a křídového spongiového rohovce.

Petr Škrdla, Lubomír Šebela, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Kos, P. 1997: Otevřená sídliště z mladého paleolitu a neolitu v jižní části Moravského krasu. Přehled výzkumů 1993-1994, 27-44.

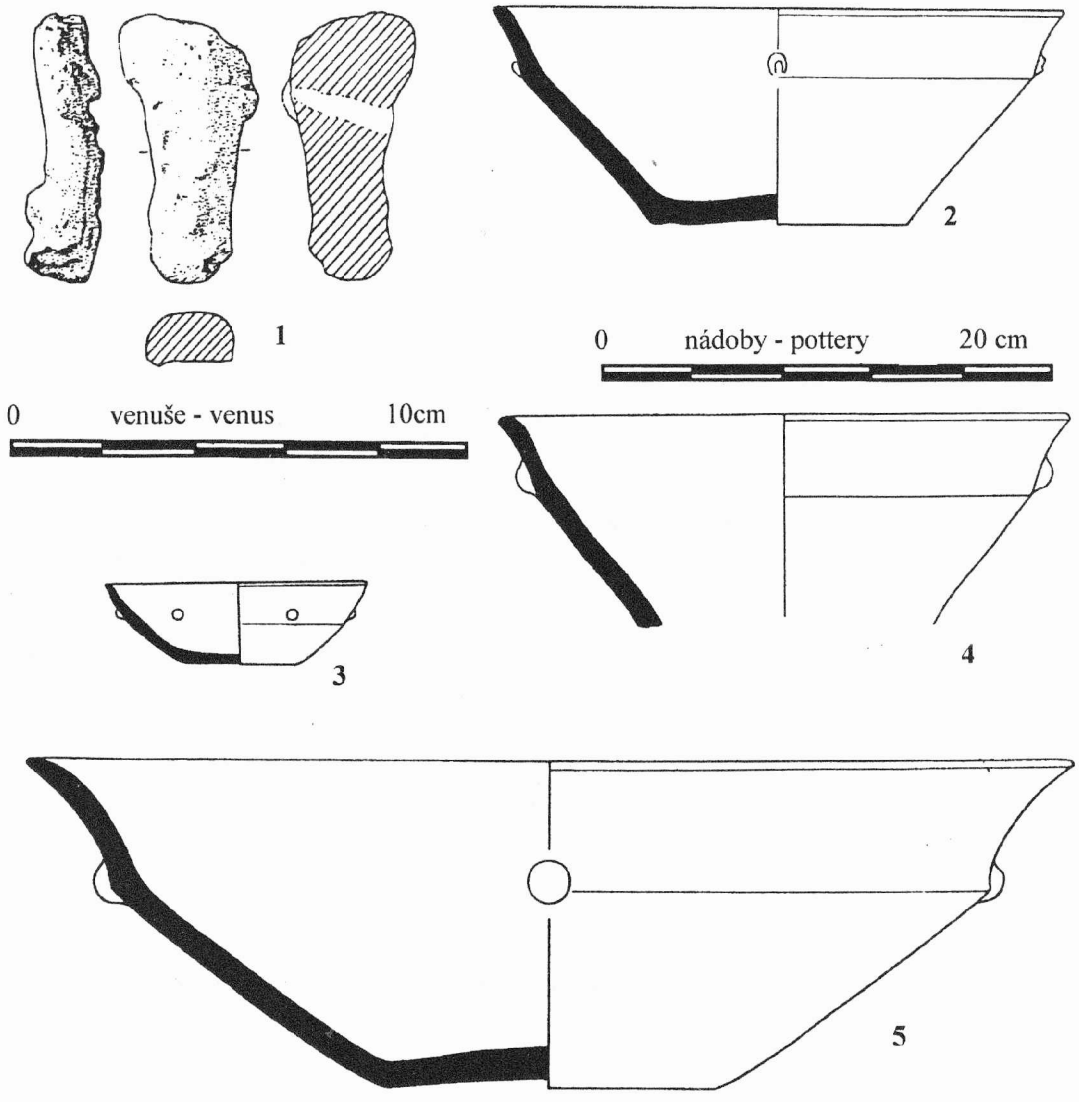

Obr. 4. Mokrá - lom, „Mokerský les" a „Spálená seč". Keramika - Pottery.

Resumé:

Rescue excavations at the enangered area in Mokrá limestone quary yielded positive results at the Mokerský les-Spálená seč area. Settlement activities of the Moravian painted ceramic people (most probably stage IIa) were connected with a small clayish island surrounded by limestone pavements. A salvaged collection from four settlement units at this site is composed of chipped and polished stone industry together with pottery fragments. Three dishes, one of them with residues of red ochre cover (inside and outside) were reconstructed. The fragment of venus represents one from the most important artifacts from this site.

In another location - U Obrázku area, among paleolithic artifacts, only the Neolithic borer together with several other non patinated artifacts made from Olomučany hornstone and spongolite were excavated.

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

Široké. Neolit. Objekty. Záchranný výzkum.

Na přelomu roku 1994/1995 proběhly v rámci plynofikace a elektrifikace obce Mokrá rozsáhlé výkopové práce. Jedna z nich (přípojka el. pr.) zachytila SZ směrem od bloku č.p. 306 (parcela č. 510) dva pravěké objekty (ZM 1:10 000, list 24-41-22, v prostoru bodu vzdáleného 167 mm od Z s.č. a 272 mm od J s.č.). Jednalo se o sídlištní jámy z období kultury s MMK. Výkop elektrifikační rýhy neodkryl dokonale ani jediný celkový profil jámy. Získaný nálezový materiál představuje zlomky mazanice, zvířecí kosti a střepy z nádob. Z jednoho objektu pochází nález přepálené zrnotěrky (kulmská droba). ŠI zde nalezena nebyla. Přínosem je zjištění , že se v místní půdě docela dobře zachovává osteologický materiál. U okolních lokalit (Mokrá-lom, Hručířské pole, Skalka aj.) podobnou zachovalost kostí postrádáme. Je to zřejmě podmíněno existencí sprašových hlín, které ve zdejším prostředí vše dokonale odvápňují.

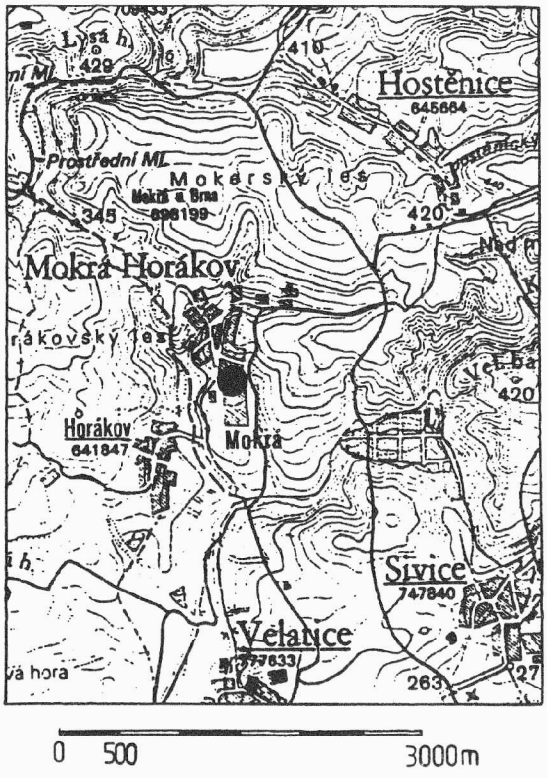

Obr. 1 - Mokrá (okr. Brno-venkov). Mapa s vyznačením místa nálezu neolitických objektů (černý puntík).

Oba objekty byly zahloubeny do navětralého podloží, tvořeného slepencem. Podložní hornina byla místy krytá slabou vrstvou načervenalé hlíny (prachovice?).

Keramika

Podle nepočetné keramiky z obou objektů bylo možné vyčlenit několik základních keramických tvarů, které by mohly být důležité pro vlastní datování lokality.

Jedná se především o několik okrajů mís s nálevkovitým hrdlem, zlomek okraje drobného poháru, zlomek nádoby se zataženým okrajem, dále fragment výdutě s plastickým polokulovitým výčnělkem. Pozůstatky malby na nástřepí zjištěny nebyly.

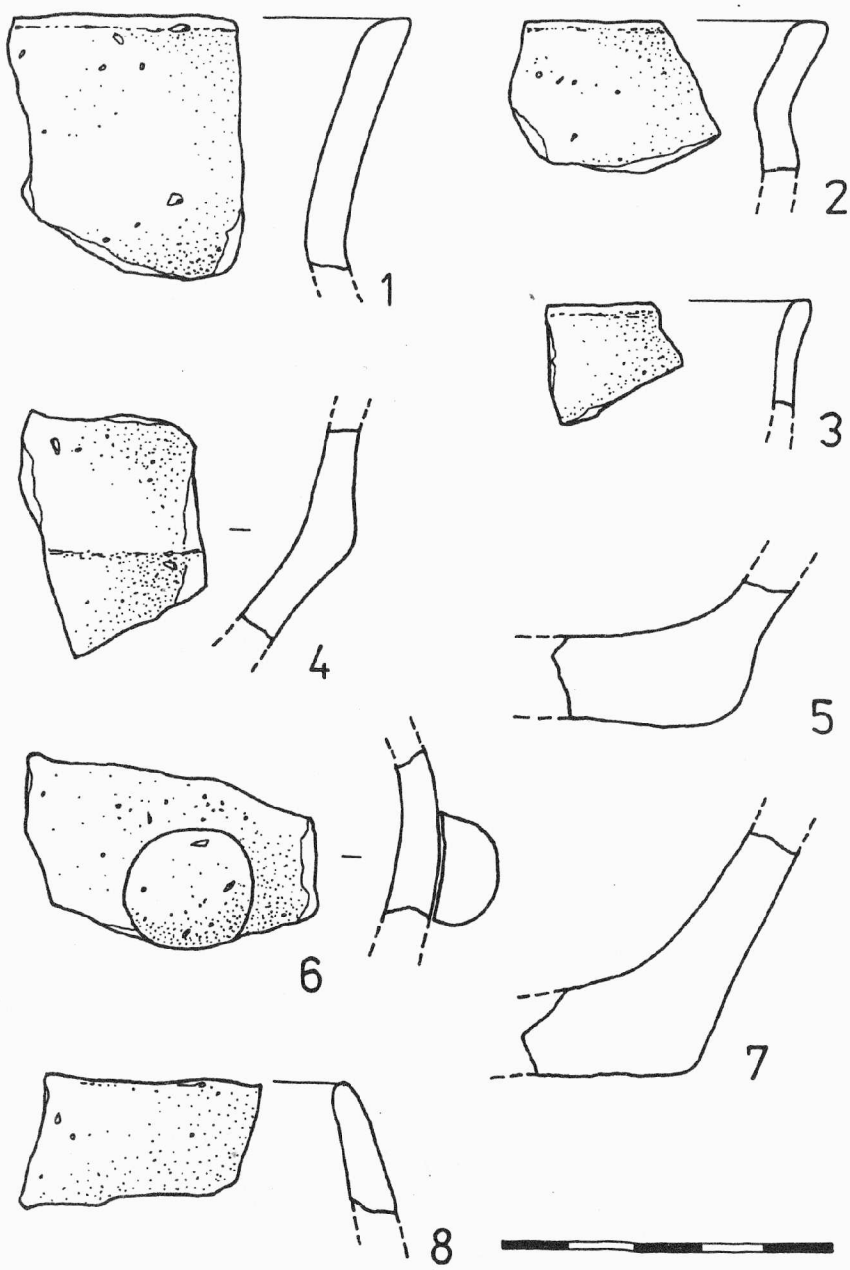

Obr. 2 - Mokrá (okr. Brno-venkov), Široké. Keramika z objektů (3, 6 - obj. 1; 7, 8 - obj. 2; 1, 2, 4 - keramika z okolí).

Závěr

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o nový doklad osídlení, lze tuto polohu přičlenit k celému souboru lokalit vázaných na povodí Mokerského potoka (Vlašňovský p.) kde je v současné době známo asi 10 izolovaných sídlišť s doklady osídlení z období mladšího neolitu.

Na základě rozboru nepočetné keramiky se lze domnívat, že se jedná konec I. stupně MMK (Ic) nebo eventuel. počátek II. stupně MMK (IIa).

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Mokrá (Bez. Brno-venkov). „Široké". Neolithikum - MÖG. Siedlung. Rettungsgrabung.

MOSTKOVICE (okr. Prostějov)

„Kruhy".Neolit (MMK). Sídliště. Záchranný výzkum.

V poloze Kruhy došlo k narušení několika objektů z nichž jen některé se podařilo ovzorkovat. Jednalo se většinou o nevýrazné střepy se silnou příměsí písku, které spíše materiálem než tvarem připomínaly keramiku MMK. Lokalita se nachází SV Mostkovic, S tzv. německé dálnice. Je ohraničena vrstevnicí 246 m. Na ZM 1:10 000, list 24-24-06 najdeme místo nálezu v okolí bodu určeného souřadnicemi 469 mm od Z s.č. a 53 mm od J s.č.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Mostkovice (Bez. Prostějov). „Kruhy".Neolithikum (MÖG). Siedlung. Rettungsgrabung.

MOSTKOVICE (okr. Prostějov)

Neolit (MMK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Západně od německé dálnice, mezi říčkou Hloučelou a silnicí z Mostkovic do Smržic bylo při skrývce nadloží poškozeno nebo úplně zničeno 15 plýtkých objektů. Získat materiál se podařilo pouze z objektu č. 8, který patřil MMK.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Mostkovice (Bez. Prostějov). Neolithikum (MÖG). Siedlung. Rettungsgrabung.

MOSTKOVICE (okr. Prostějov)

Na V svahu kopce Čubernice.Neolit (MMK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Po obvodě rozsáhlé šachty pro dvoukomorový vodojem na V svahu kopce Čubernice, východně od známého eneolitického hradiska, byly prozkoumány zbytky 8 objektů MMK. Sídliště této kultury je přibližně vymezeno vrstevnicí 306 m a na ZM 1:10 000 ho najdeme v okolí bodu určeného souřadnicemi 213 mm od Z s.č. a 63 mm od J s.č.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Mostkovice (Bez. Prostějov). Čubernice (O. Hang). Neolithikum (MÖG). Siedlung. Rettungsgrabung.

OCHOZ (okr. Brno-venkov)

Výtok Říčky I (pod Lysou horou). Neolit-eneolit (?). Ojedinělé nálezy.

Z povrchového sběru, vlevo od portálu malé jeskyně z níž vytéká Říčka (Ř-30), pochází několik atypických střepů, nejspíše z období neolitu nebo eneolitu. Je dosti pravděpodobné, že k porušení nálezové vrstvy došlo již v minulosti při ražení štoly v r. 1967 a nověji při budování hydrostanice vedle výtoku krasových vod (Himmel 1972).

Výskyt pravěké keramiky by mohl také souviset s drobnou jeskyní (Ř-33), ze které údajně pochází nález pohřbu dítěte z období středodunajské mohylové kultury (Stuchlík 1981, 19; Schirmeisen 1929, 12; Hrubý 1950). Tato jeskyňka označovaná nověji „Naproti výtoku" se nachází v protilehlé stráni naproti výše popisované lokalitě.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura

Himmel, J. 1972: Jeskyně a recentní hydrografie povodí Říčky v Moravském krasu, Československý kras, 21(1969), Praha, 35-53.

Hrubý, V. 1950: Středodunajské lidstvo mohylové a jeho kultura na Moravě, nepublikovaná disertační práce, Brno.

Schirmeisen, K. 1929: Beiträge zur mährischen Vorgeschichte, Sudeta V, 1-14.

Stuchlík, S. 1981: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě, StAÚ Brno IX/ 2, Praha.

Resumé:

Ochoz (Bez. Brno-venkov). Výtok Říčky I. „pod Lysou". Mährische Karst - Süd.. Neolithikum? Siedlung. Oberflächebegehung.

ONDRATICE (okr. Prostějov)

„Díly". Kultura s keramikou lineární, kultura s moravskou malovanou keramikou. Sídliště. Povrchový sběr.

Místopisně se lokalita nachází nalevo od silnice Brodek u Prostějova - Ondratice, v blízkosti JZD, na JZ svahu v nadmořské výšce asi 270m. Asi 1 km SV leží již dříve známá lokalita LnK „Začakovy" /Gottwald 1931a/. Na základní mapě ČSSR, 1:10000; list 24-24-02, prostor vymezují souřadnice 50-80mm od S a 50-85mm od Z sekční čáry.

V prosinci 1996 zde byl proveden povrchový průzkum. 12 keramických zlomků náleží mladšímu stupni LnK - 7 výdutí, 4 okraje a 1 ucho. 36 střepů pochází z mladšího stupně MMK - 27 výdutí, 4 okraje a 5 den. V nálezech se vyskytlo i 9 kusů štípané industrie. Z typologického hlediska jsou zde zastoupeny jednopodstavová a dvojpodstavová jádra (čepelová i úštěpová), úštěpy a zlomená čepel. Ze surovin je zde silicit Krakovsko-čenstochovské jury a radiolarit.

Na uvedené lokalitě lze vytýčit několik objektů, jejichž zaměření a případná sondáž bude provedena v jarních měsících ve spolupráci s ÚAPP Brno. Nálezy byly předány Muzeu Prostějovska v Prostějově.

Pavel Fojtík, FF MU Brno

Literatura:

Gottwald, A. (1931a) : Můj archeologický výzkum, Prostějov, S.15

Resumé:

Ondratice (Bez. Prostějov), „Díly". Linearband Keramik und MÖG. Oberflächenuntersuchung.

PAVLOVICE U PŘEROVA (okr.Přerov)

„Dílce". Neolit (MMK?). Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Při SV okraji intravilánu obce Pavlovice u Přerova byly prozkoumány 2 sídlištní objekty. V prvém případě šlo pravděpodobně o hliník sekundárně vyplněný organickou hmotou se stopami sídlištní aktivity - na dvou místech byla ve výplni zjištěna do červena propálená vrstva o síle asi 10 cm a délce 35-50cm. Několik desítek keramických zlomků lze označit jako MMK. Ve výplni druhého objektu byla zjištěna vrstva s četnými uhlíky , její půdorys se však (stejně jako celého objektu) nepodařilo zjistit. Jde o první nález MMK na katastru. Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, list 25-13-09, 167mm od Z sekční čáry a 45 mm od JSČ, 177mm od ZSČ a 62mm od JSČ. Nadmořská výška objektů: 296, resp. 300m.

Materiál je uložen v Muzeu Komenského v Přerově pod přír.č. 189/95 - 1 až 6.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Pavlovice u Přerova (Bez. Přerov). „Dílce". Neolithikum (MÖG?). Siedlung. Rettungsgrabung.

PŘÁSLAVICE - KOCOUROVEC (okr. Olomouc)

„ Na širokém ". Neolit. Sídliště. Záchranný výzkum.

V červenci až v září 1995 proběhl předstihový záchranný archeologický výzkum nížinného sídliště kultury lidu s lineární keramikou. Výzkum zakončil průzkum lokality bezprostředně ohrožené stavbou rychlostní komunikace R 35.

Identifikace lokality v mapě ZM 1:10 000, list 25-11-17, v souřadnicích: 50 mm od Z sekční čáry, 144 mm od JSČ; 40 mm od ZSČ, 135 mm od JSČ; 55 mm od ZSČ, 135 mm od JSČ; 66 mm od ZSČ, 141 mm od JSČ.

Prozkoumaná plocha se nalézá po obou stranách stávající silnice Olomouc - Lipník nad Bečvou, přemostěné novou dálnicí a navazující na zkoumanou plochu výzkumné sezóny 1994 s nadmořskou výškou 303 - 317 m. Na ploše o rozloze 0,5 ha bylo prozkoumáno 147 sídlištních objektů různých tvarů a velikostí. Mezi jámami byly nejčastěji zastoupeny kůlové jamky, oválné, nepravidelné a kruhové jámy. Řídčeji se vyskytovaly nepravidelná soujámí /4/ a pece /3/. Ve dvou neúplných řadách kůlových jamek /8/ byl rozpoznán částečný půdorys pozůstatku kůlové stavby s orientací S-J. Větší nepravidelná oválná jáma /obj. 501/ s množstvím polotovarů nebo zmetků BI ukazuje na možnost existence výrobního objektu. Sezóna 1995 přispěla k odkrytí JZ okraje neolitického sídliště, jmenovitě její hospodářské části. Chronologicky je možno zařadit sídlištní objekty i nálezy do 2. a 3. stupně lineární keramiky, přičemž se mladší fáze objevuje nejčastěji v JZ části sídliště. Charakter osídlení plochy dává tušit postupné přesouvání aktivit ze SV na JZ podél zaniklé vodoteče. Materiál je uložen ve Vlastivědném muzeu Olomouc pod inventárními čísly A90448-A91022.

Marek Kalábek , ÚAPP Olomouc

Resumé:

Přáslavice - Kocourovec (Bez. Olomouc). „Na širokém". Neolithikum. Siedlung. Rettungsgrabung.

PŘÍLOŽANY (okr.Třebíč)

Jižně od silnice Jaroměřice-Myslibořice, poloha v ZM list 23-44-15, 158mm od Z a 82mm od J sekční čáry. Neolit. Sídliště. Záchranný výzkum.

V červenci 1996 jsem sledoval výkop pro pokládku telefonních kabelů SPT Telecom, který probíhal z Myslibořic do Jaroměřic nad Rokytnou. Trasa výkopu vedla v blízkosti silnice spojující obě zmiňované obce. Byly prohlédnuty výkopy přímo v obci Myslibořice, kde nedošlo k narušení archeologických situací a kde se pouze ojediněle vyskytovala atypická, převážně novověká keramika. Poté byl sledován výkop jdoucí po pravé straně silnice vedoucí do Jaroměřic. Za odbočkou na asfaltovou lesní cestu na Stříbrnou horu přešel výkop na druhou stranu silnice a dále pokračoval po levé straně silnice. Zde byl bohužel výkop již zahrnut a tak bylo možno sledovat jen nálezy na povrchu. Právě zde asi 200 m od vyustění lesní cesty směrem k Jaroměřicím jsem asi 15-20 m od silnice objevil lichoběžníkovou čepelku, jádrový úštěp a část výčnělku z nádoby (př.č. 44/96-1 až 44/96-3). Nálezy indikují nejspíše neolitické sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou. Z katastru obce jsou zmiňovány nálezy neolitických broušených a štípaných nástrojů a zlomky neolitické keramiky - kultury lineární a kultury s moravskou malovanou keramikou. Objevená lokalita mohla tvořit pokračování sídliště MMK, označené J.Kovárníkem jako Příložany III, který zde při povrchovém průzkumu regionu objevil zlomky keramiky a štípanou industrii (Koštuřík et al., 1986, 230), (Kovárník 1984, 97).Lokalita se nachází na mírném jižním až jihozápadním svahu na pravém břehu Přiložanského potoka nad jeho inundací asi 200 m severně od jeho toku.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

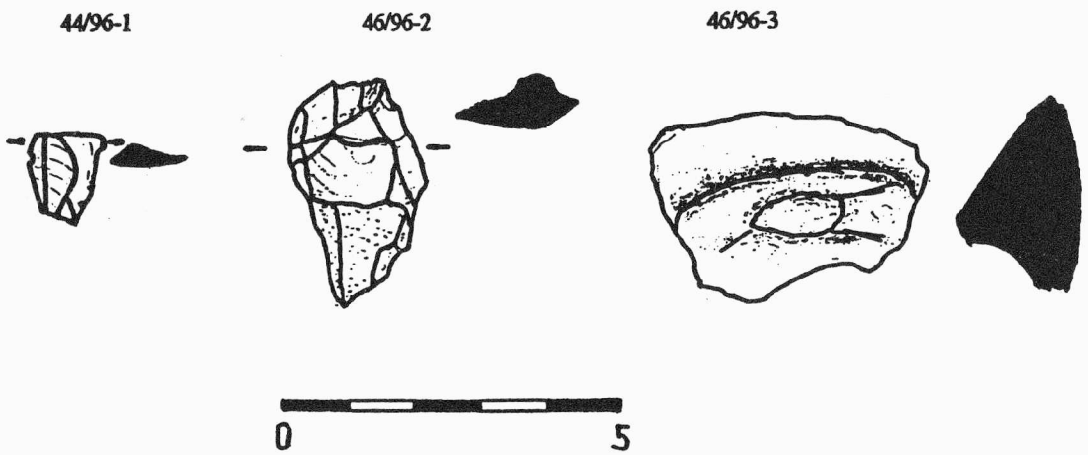

Obr. 1. Příložany (okr. Třebíč) - 1,2: štípaná industrie, 3: výčnělek nádoby

Literatura:

Koštuřík P.-Kovárník J.-Měřínský Z.-Oliva M., 1986: Pravěk Třebíčska. Brno.

Resumé:

Příložany (Bez. Třebíč). S. der Strasse Jaroměřice-Myslibořice. Neolithikum. Rettungsgrabung.

SELOUTKY (okr. Prostějov)

Z obce, „Záhumení". Kultura lidu s lineární a moravskou malovanou keramikou a kultura lidu s nálevkovitými poháry. Sídliště. Záchranný a ověřovací výzkum.

Na jaře a v létě r.1996 provedlo Muzeum Prostějovska na stavbě plynovodního rozvodu v obci Seloutky archeologický výzkum. Výkopové rýhy porušily část polykulturního pravěkého sídliště. Na jaře jsme provedli záchranný výzkum a v srpnu jsme v nejzajímavější části sídlištní plochy otevřeli jednu zjišťovací sondu o velikosti 75 m^2.

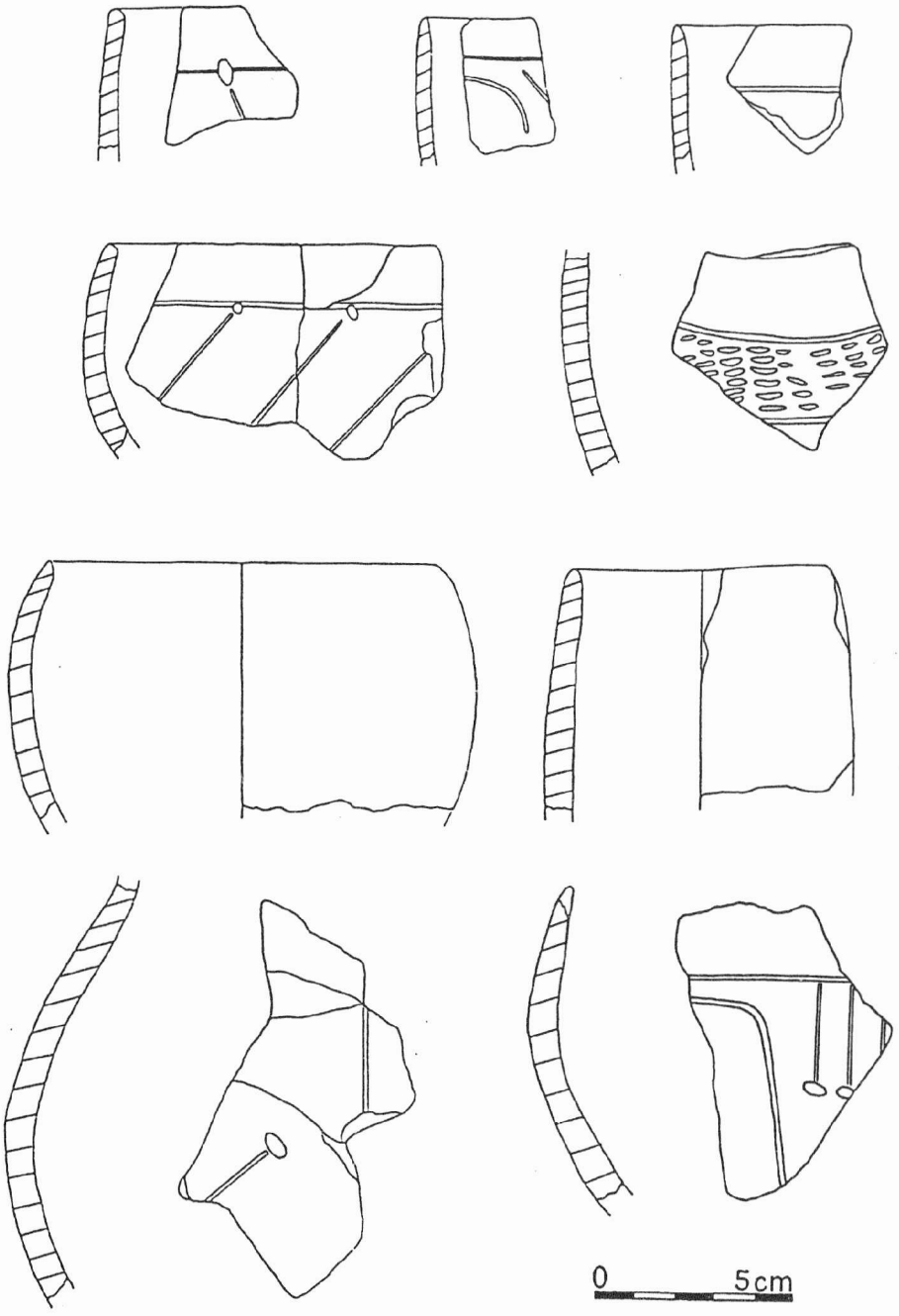

Obr. 1. Seloutky - Záhumenní (okr.Prostějov). Výběr keramiky LnK.

Lokalita se rozkládá na mírném svahu obráceném směrem k východu, při jehož úpatí je koryto potoka. Zasahuje do části zástavby obce a pokračuje polní tratí Záhumení. Na mapě 24-24-11 (Český úřad geodetický a kartografický 1980) je vymezena koordináty: 1. 435 mm od Z s.č. a 80 mm od J s.č.; 2. 437 a 88; 3. 477 a 80; 4. 481 a 68 mm. Toto sídliště bylo známo již A. Gottwaldovi (Gottwald 1933;16,19,25,90,100), nám se podařilo výzkumem ověřit osídlení kultur lidu s lineární a moravskou malovanou keramikou, KLPP a nově i osídlení kultury lidu s nálevkovitými poháry. Významná je i kolekce středověké a novověké keramiky získané v intravilánu obce.

Celkem bylo prozkoumáno v trati Záhumení 27 objektů. Z toho bylo 7 objektů LnK, 5 objektů MMK, 3 jámy měly smíchaný materiál LnK a MMK a jeden objekt náležel KNP. Jednalo se o běžné sídlištní jámy, zčásti vystupující ze sídlištní vrstvy a zahloubené do sprašového podloží. Díky plynovodní rýze se nám podařila zachytit horizontální stratigrafie celého sídliště. V horní části svahu je pouze osídlení MMK. Střední část je pomyslnou stykovou plochou. Je zde doloženo osídlení jak MMK, tak i LnK, KNP a KLPP. Směrem dolů pak pokračuje pouze osídlení KLPP, na které navazují i zachycené sídlištní objekty ve vesnici. Tuto zjištěnou stratigrafii potvrzuje i povrchový sběr.

Osídlení LnK odpovídá mladší fázi II. stupně podle periodizace R.Tichého - IIb (Tichý 1962,293). Charakteristická je v seloutském souboru jemná keramika kulovitých tvarů s notovou výzdobou a páskami vyplňovanými vpichy (obr. 1). Kromě keramiky byla nalezena i broušená a štípaná industrie, zv. kosti a mazanice. Keramika MMK odpovídá druhému stupni. Jde pouze o malou kolekci bez významnějších datovacích prvků. Zajímavým souborem je keramika KNP(obr. 2). Tento nálezový celek je reprezentativní ukázkou starší fáze baalberského stupně IB_1 podle periodizace M. Šmída (Šmíd 1992, 136-7). Ojedinělým nálezem je vhloubená výzdoba na plecích vedle páskového ucha s vousy v podobě rýsovaných šikmých linií (obr. 2:5). Tento typ výzdoby není v moravském materiálu ještě zastoupen. Materiál je uložen v MPP pod př.č.8/96 a 31/96 a inv.č. 090334-090847 a 090971-091318.

Pavlína Procházková, Muzeum Prostějovska v Prostějově

Literatura:

Gottwald, A. 1933: Můj archeologický výzkum, Prostějov.

Šmíd, M. 1992: Nástin periodizace kultury s nálevkovitými poháry na Moravě, Pravěk, NŘ 2, 131-157.

Tichý,R. 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě, PA LIII/2, 245-305.

Resumé:

Seloutky (Bez. Prostějov). „Záhumení". MÖG, Trichterbecherkultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

SYROVICE (okr. Brno - venkov)

Syrovice „Klínky". Neolit (MMK), eneolit (KŠK), 1945. Sídliště, pohřebiště, kosterný nález. Záchranné výzkumy.

V trati „Klínky" , nacházející se severně od silnice Syrovice - Rajhrad byla při sledování zemních prací na stvbě rychlé silnice R/52 Pohořelice - Rajhrad, zjištěna sídlištní jáma obsahující nepočetný keramický materiál kultury s moravskou malovanou keramikou. Poloha jámy je na ZM ČSSR 1 : 10 000 list 24-34-19 určena bodem vzdáleným 276 mm od Z s. č. a 257 mm od J s. č.

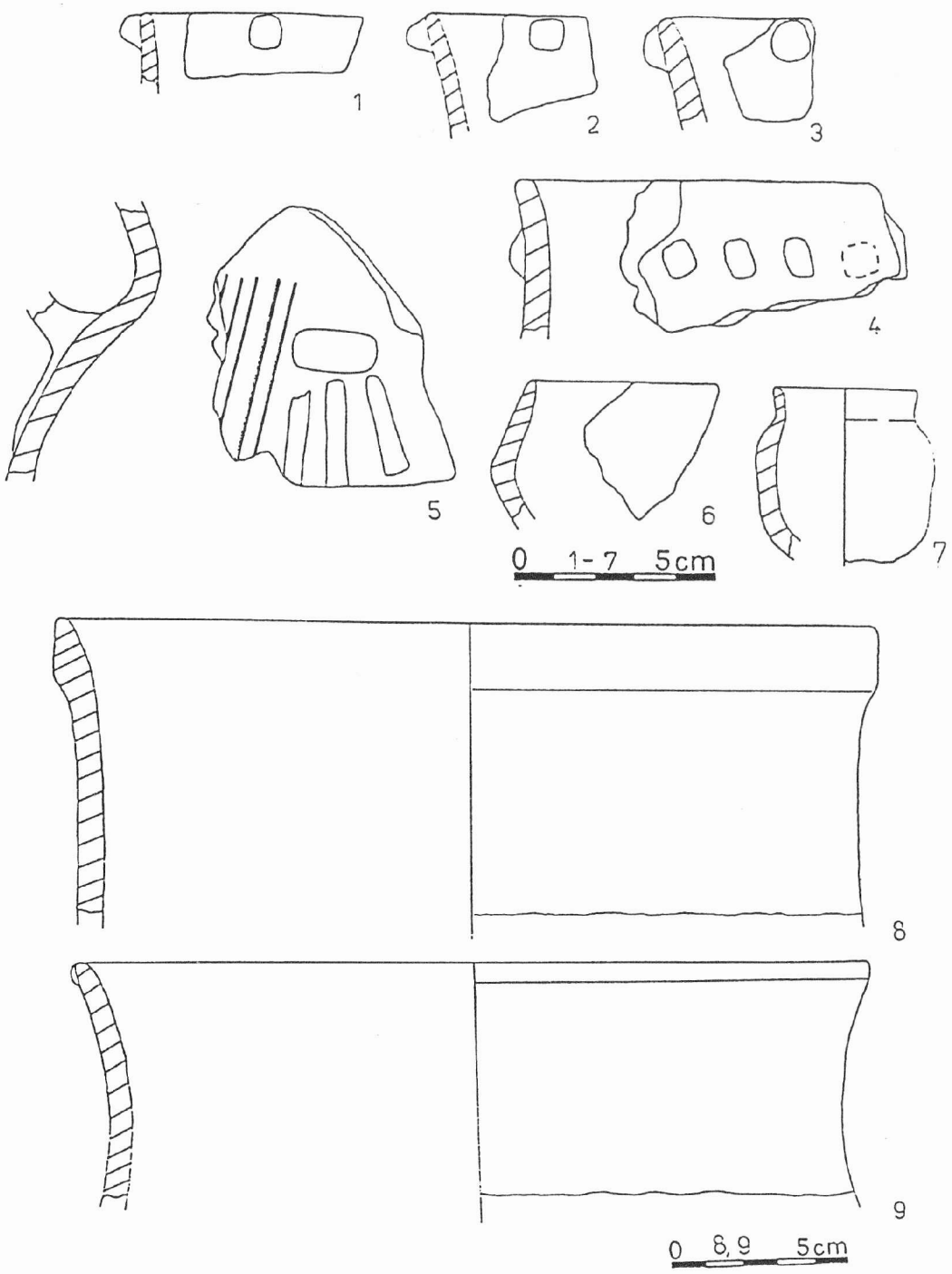

Obr. 2. Seloutky - Záhumenní (okr.Prostějov). Výběr keramiky KNP.

Ve stejných místech byly při zemních pracích odkryty dvě kostry, náležející podle dochovaných militárií německým vojákům z druhé světové války. Na místo nálezu byla nejprve přivolána policie, jejíž příslušníci převzali dvě lebky a přilby. Pracovníkům ÚAPP Brno byl nález ohlášen až dodatečně a ti z vybagrované hlíny vyzvedli části koster a pozůstatky výzbroje a výstroje. Tyto nálezy byly předány do sbírek MZM Brno.

Přibližně 320 m severovýchodně od nálezu sídlištní jámy MMK byl odkryt zhruba čtvercový objekt vyplněný tmavě hnědou až černou hlínou. Na dně jámy nebyly zjištěny žádné nálezy, drobné zlomky keramiky nalézané v zásypu by však mohly naznačovat, že šlo o vyloupený hrob kultury se šňůrovou keramikou. Polohu nálezu určuje bod vzdálený na téže mapě 301 mm od Z s. č. a 265 mm od J s. č.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

Syrovice (Bez. Brno-venkov). „Klínky". Neolithikum (MÖG). Siedlung. Äneolithikum (Schnurkeramik). Grab. Rettungsgrabung.

TUROVICE (okr. Přerov)

„Díly za vodou". Neolit (LnK,MMK), eneolit (KZP, Chlopice-Veselé), doba hradištní. Záchranný výzkum.

Na návrší nad soutokem Nahošovického potoka s říčkou Moštěnicí u křižovatky silnic Domaželice - Dřevohostice, odbočka Nahošovice. Z od Dřevohostic narušeno výkopem plynovodní rýhy v úseku 800 - 900 m 22 sídlištních objektů. Identifikace v mapě: ZM ČR měřítko 1:10 000, list 25-13-19, mezi body koordinátů 310:235, 317:291, 327:323.

Nejstarší doložené osídlení představuje kultura s lineární keramikou, několik stavebních jam větších rozměrů s hrubozrnným velmi atypickým materiálem náleží mladší fázi kultury s moravskou malovanou keamikou. Z neolitických objektů byla, kromě již zmíněné keramiky, získána menší kolekce štípané industrie v podobě ústěpů, jader i nástrojů z radiolaritu, silicitu glacigenních sedimentů a moravských jurských rohovců (určení I. Mateiciucové).

Závěr eneolitu prezentuje 1 menší kruhová jáma kultury zvoncovitých pohárů s celou hrncovitou nádobou se slámovaným povrchem a menší mělká jáma s nepříliš výrazným materiálem skupiny Chlopice-Veselé se zlomky hrnku s typickou šňůrou provedenou výzdobou. Nejmladší horizont osídlení lokality dokládá přítomnost zlomků keramiky z doby hradištní ve výplni tvarově těžko identifikovatelných objektů značné délky (deprese?) někdy až přes 20 m.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouci

Resumé:

Turovice (Bez. Přerov). „Díly za vodou". Neolithikum (LBK, MÖG), Äneolithikum (Trichterbecherkultur, Chlopice-Veselé), Burgwallzeit. Rettungsgrabung.

VÝČAPY (okr.Třebíč)

Nad odbočkou silnice do Ratibořic. Poloha v ZM mapový list 23-44-09, 143mm od Z a 183mm od J sekční čáry. Neolit. Sídliště. Záchranný výzkum.

Na trase bohužel opět částečně zahrnutých výkopů pro kabely firmy Telecom, byly při provádění záchraného archeologického výzkumu objeveny artefakty patřící do období neolitu. Jedná se o čepel z průsvitného hnědého rohovce typu Krumlovský les I (i.č. 42/96-1) a dva

zlomky výdutí neolitické keramiky. Je pravděpodobné, že zmiňované nálezy souvisí se sídlištěm II. stupně kultury moravské malované keramiky, které objevil J. Kovárník a označil Výčapy I (Kovárník 1984, 98). Lokalita Výčapy I se nachází asi 800 m východně od obce severně od silnice do Ratibořic. Objevená lokalita se nachází jižně od této silnice blíže k obci. Je pravděpodobné, že tvořila pokračování sídliště Výčapy I, nebo nějak souvisela a aktivitami na tomto sídlišti. Kromě neolitických nálezů byla při povrchovém sběru objevena běžná vrcholně středověká a novověká keramika.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

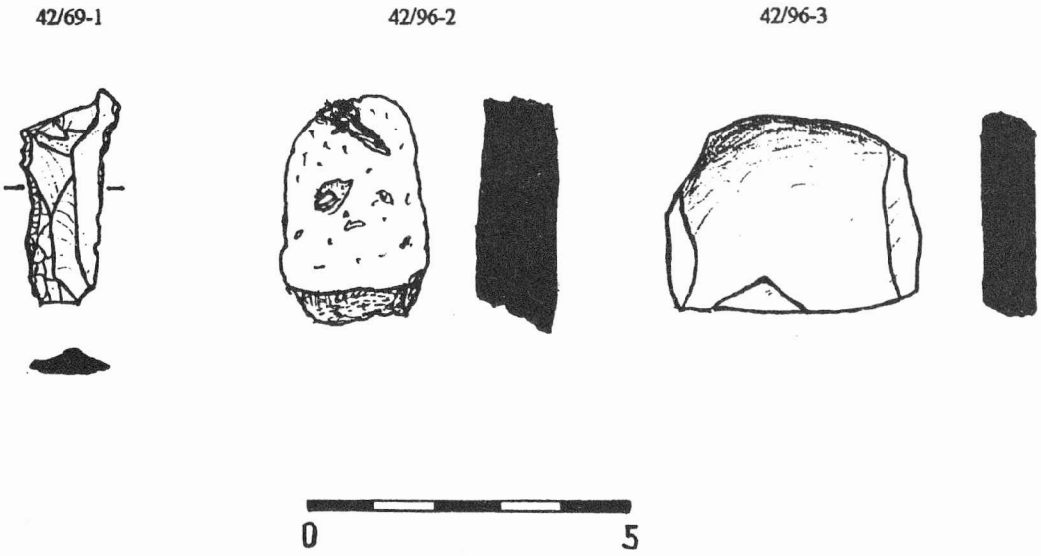

Obr. 1. Výčapy (okr.Třebíč) - 1: rohovcová čepel, 2,3: zlomky keramiky

Literatura:

Koštuřík P.-Kovárník J.-Měřínský Z.-Oliva M., 1986: Pravěk Třebíčska. Brno.

Kovárník J, 1984: Terénní archeologický průzkum na jižní a jihozápadní Moravě, PV AÚ Brno 1982, 94-100

Resumé:

Výčapy (Bez. Třebíč). Neolithikum. Siedlung. Rettungsgrabung.

ODKAZY:

DAMBOŘICE (okr. Hodonín)
Severně od obce, na jihovýchodním výběžku kopce Vysoká. Neolit, starší doba železná. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba železná

HERŠPICE (okr. Vyškov)
Újezdy, Zadní díly. Mladší neolit. Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba železná

HLÍNA (okr. Brno-venkov)
Polní trať „Za severními humny". Neolit (LnK?, MMK). Sídliště. Předstihový záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

IVANČICE-LETKOVICE (okr. Brno-venkov)
Intravilán obce. Neolit - vypíchaná keramika, moravská malovaná keramika. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

KUŘIM (okr. Brno - venkov)
„Pod Toskou", „Za zahradou u rybníka". Neolit (LnK - Ia), MMK. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba železná

MALHOSTOVICE (okr. Brno-venkov)
Polní trať „U Pluštaru", „Na podsedkách". Neolit (LnK, MMK). Sídliště. Povrchový průzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)
„Horní lán". Neolit (ml.fáze kult.s VK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)
„Horní lán". Neolit (ml.fáze kult. s VK). Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

OSEK NAD BEČVOU (okr. Přerov)
„Chabrov". Neolit. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

PŘEDKLÁŠTEŘÍ (okr. Brno-venkov)
Klášter Porta coeli. Ojedinělé nálezy neolitické. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

PŘEROV II - PŘEDMOSTÍ (okr. Přerov)
„Díly". Neolit. Ojedinělé nálezy. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

PTENÍ (okr. Prostějov)
Bezejmenná trať severně od trati „Rybníky". Neolit - LnK. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba železná

SUŠICE (okr. Přerov)
„Dílnice". Neolit. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

UHERČICE (okr. Břeclav)
„Letná", „Nad Letnou". Neolit - MMK. Sídliště. Záchranný výzkum

Viz kapitola Středověk - novověk

ŽDÁNICE (okr. Hodonín)
U šroubárny. LNK.. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

ENEOLIT

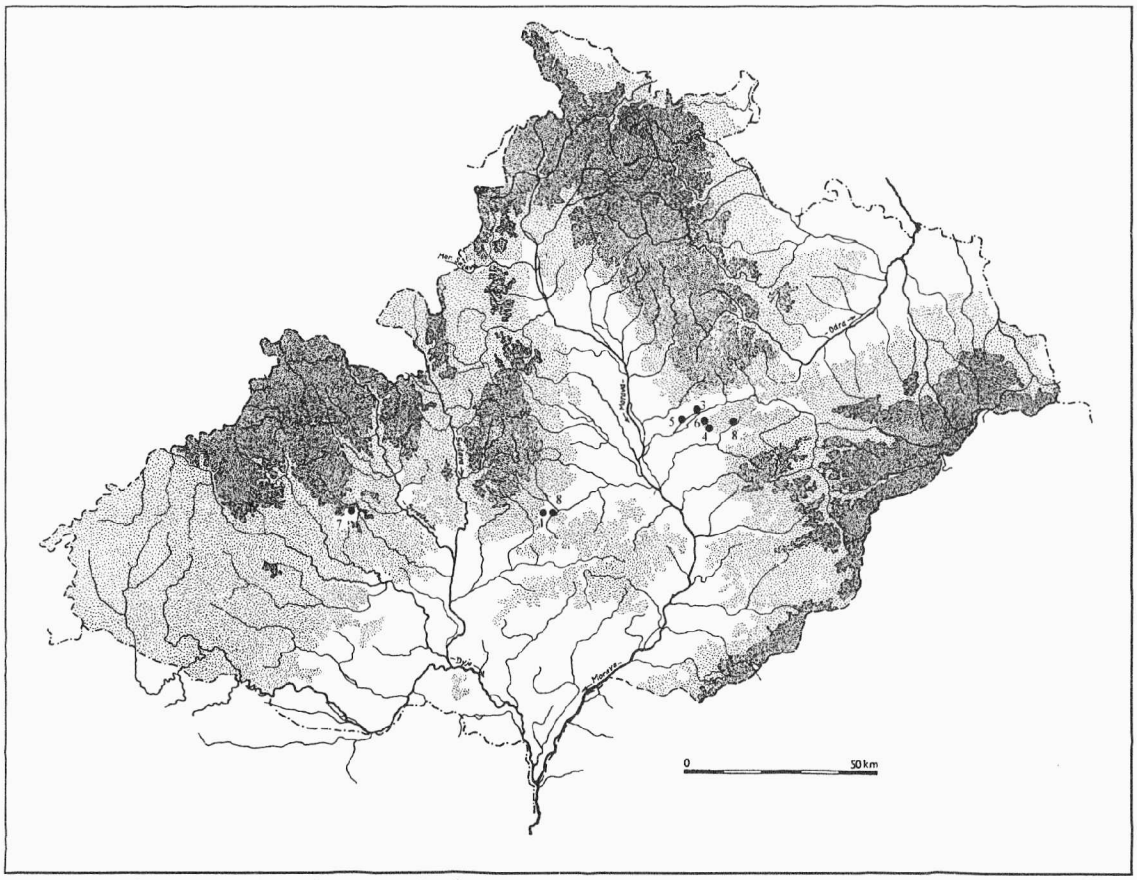

1 - Drnovice, 2 - Kladníky, 3 - Osek nad Bečvou, 4 - Pavlovice u Přerova, 5 - Přerov II - Předmostí, 6 - Sušice, 7 - Velká bíteš, 8 - Vyškov - Nosálovice

DRNOVICE (okr. Vyškov)

„U propasti". Eneolit. Kostrový hrob. Záchranný výzkum.

Při okraji původní silnice narušil zemní stroj kostrový hrob (objekt 17/96). Hrobová jáma byla z větší části poškozena. V jižní polovině se zachovaly oblé rohy a rovné dno. Orientace SV-JZ. V J části byly uloženy zbytky dlouhých kostí a část náhrdelníku z kostěných provrtaných lunicovitých závěsků. Zhruba v polovině hrobové jámy jsme nalezli ŠI a část nádoby.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Drnovice (Bez. Vyškov). „U Propasti". Äneolithikum. Körpergrab. Rettungsgrabung.

KLADNÍKY (okr. Přerov)

„Kunkov". Eneolit (KZP). Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází na JZ okraji katastru obce Kladníky, na prudším jižním až jihovýchodním svahu spadajícím do ostře zaříznutého údolí říčky Šišemky.

Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, 477mm od Z sekční čáry a 155mm od JSČ. Objekty jsou v nadmořské výšce cca 320 m.

Zjištěny a ověřeny byly celkem 2 sídlištní objekty. Výplň menšího z nich neposkytla žádné nálezy, v orniční vrstvě nad objektem byly nalezeny 2 kusy ŠI, a to jádro-odštěpovač a trojúhelníková šipka s konkávní bazí a oboustranou plošnou částečnou retuší. Větší objekt byl sledován v délce téměř 13 metrů, jeho půdorys se však nepodařilo určit. Ve výplni světle šedé barvy byla nalezena bohatá kolekce keramiky KZP, ŠI, BI, červené barvivo. V SV části objektu bylo zaznamenáno množství uhlíků a keramických střepů (ohniště?). V blízkosti byla nalezena další šipka s konkávní bazí.

Podle posudku I.Mateiciucové pochází většina ŠI na této lokalitě ze silicitu krakovské jury nebo z glacigenních sedimentů. V objektu č. 2 bylo nalezeno 44 ks ŠI, z toho 3 kusy jader - odštěpovačů, šipka, 3 čepele, drobnotvaré úštěpy a nástroje vyrobené z úštěpů. Čepelí a čepelových nástrojů je tedy málo; nejnápadnějšími nástroji jsou úštěpy s částečnou plošnou oboustrannou retuší často se srpovým leskem.

Méně četná byla kolekce BI - převládají celé sekerky se symetrickým ostřím a zaobleným týlem, případně jejich zlomky. Podle posudku J.Zapletala (UP Olomouc) byly broušené nástroje vyrobeny především z kulmských hornin (prachovcové říční valouny), ale i hornin karpatské provenience. Pro náročnější nástroje byly použity importované bazické metamorfované horniny ze skupiny zelených břidlic. Materiál je uložen v Muzeu Komenského v Přerově pod přír.č.: 102/95 - 2,3,6-149, 154-169,171-218,616.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Kladníky (Bez. Přerov). „Kunkov". Äneolithikum - Glockenbecherkultur. Siedlung. Rettungsgrabung

OSEK NAD BEČVOU (okr. Přerov)

„Chabrov". Eneolit. Povrchový sběr.

Část keramického přeslenu (obr. 2:2), lineární keramika (obr. 2:1), eneolitická a laténská (obr. 2:3) byla dne 14.4.1997 objevena nedaleko Oseku nad Bečvou. Tato lokalita se

nachází v blízkosti mostu přes Bečvu, respektive za mostem přes umělý kanál (Strhanec) silnice Sušice, Oldřichov, Osek nad Bečvou (obr. 1.).

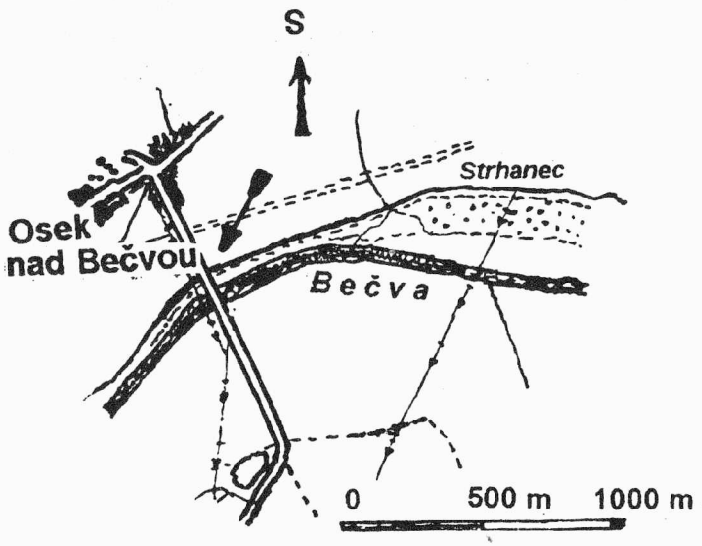

Obr. 1. Osek nad Bečvou, okr. Přerov. Lokalizace naleziště

Věřím, že příspěvek v budoucnosti odstartuje komplexnější výzkum profesionálními archeology.

Jan Diviš, Příbor

Resumé:

Osek nad Bečvou (Bez. Přerov). „Chabrov". Äneolithikum. Oberflächensammlung.

PAVLOVICE U PŘEROVA (okr.Přerov)

„Obransko". Eneolit. Sídlištní objekty. Předstihový záchranný výzkum.

Trať Obransko leží na SV od Pavlovic, na vyvýšeném terénním hřbetu s mírným sklonem na J až JV, mezi silnicí do Lhoty u Lipníka a lesem zvaným Pálenina, v němž byly již koncem 19. století objeveny žárové mohyly (kultura lužická). Lokalita se nachází pravděpodobně v bezprostřední blízkosti míst, kde I.L.Červinka objevil pod mladší mohylou známý půdorys domu lidu jordanovské skupiny. Zkoumána byla plocha o velikosti cca 500 m^2, nedaleko kóty 342m. Identifikace v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, list 25-13-09, na linii mezi body s koordináty - 258mm od Z sekční čáry a 134mm od JSČ, 269mm od ZSČ a 139mm od JSČ.

Výzkum odhalil část sídliště starší fáze kultury nálevkovitých pohárů, prozkoumáno bylo celkem 36 objektů, a to menší i větší oválné mělké jámy a základový žlábek (dům?). Šedohnědá až černohnědá hlinitá výplň objektů obsahovala často písčitou příměs, v několika případech byl zjištěn černošedý popelovitý písčitý zásyp. V objektech byla nalezena kromě zlomků keramiky KNP i keramická dyzna. Z povrchových sběrů i přímo ze zkoumaných objektů byla získána bohatá kolekce ŠI. Podle posudku I.Mateiciucové lze pouze 1/3 silicitového materiálu označit jako štípané artefakty. Většina z nich je silně bíle patinována. Mezi artefakty vyniká nepatinované hranové rydlo ze silicitu z glacigenních sedimentů, dále

patinované zlomené čepelové škrabadlo a zlomek listovitého hrotu vyrobeného z radiolaritu. Podobné listovité hroty jsou známy z lokalit s KNP z Polska, ale může být stejně i paleolitického stáří, tak jako celá tato kolekce ŠI.

Materiál je uložen v Muzeu Komenského v Přerově pod přír. č. 94/95 - 1 až 99.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Pavlovice u Přerova (Bez. Přerov). „Obransko". Äneolithikum. Siedlung. Rettungsgrabung.

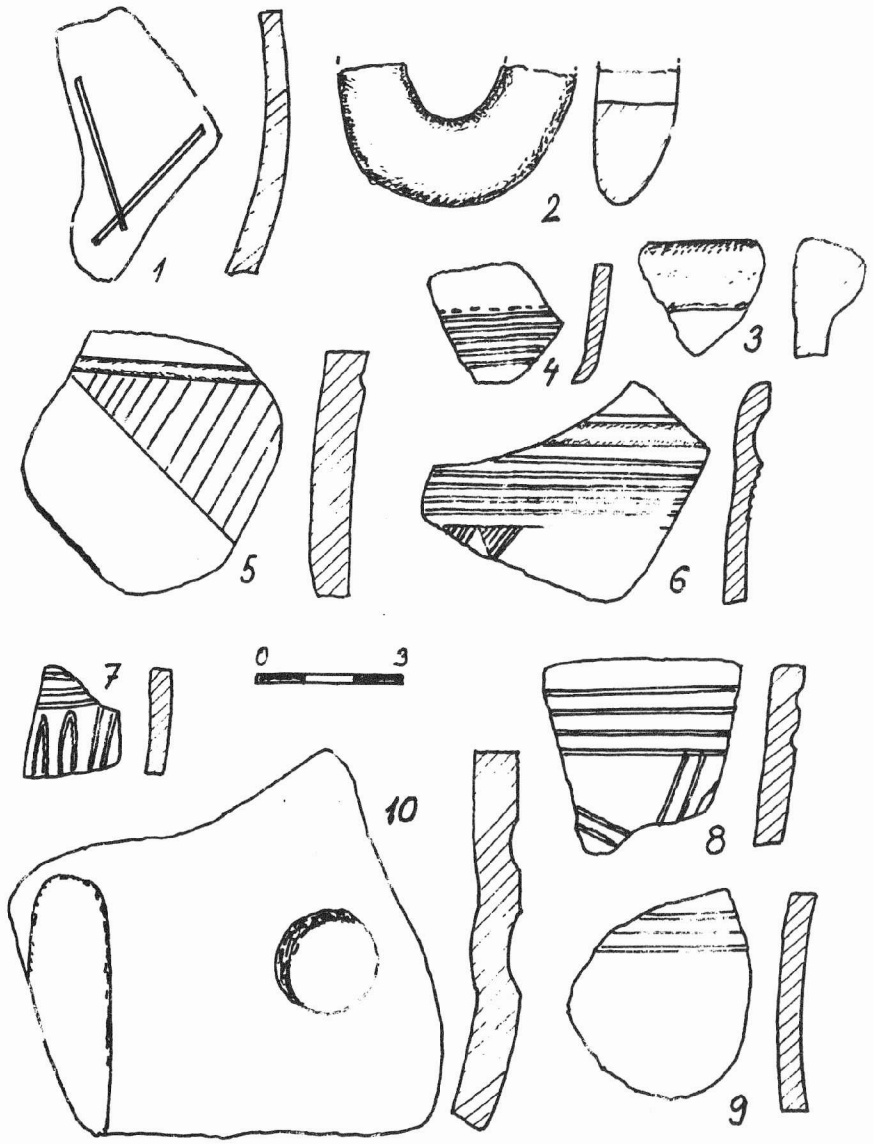

Obr. 2. Osek nad Bečvou, okr. Přerov. Výběr nálezů keramiky - 1:neolit, 2:přeslen, 3:latén; 4-10: Sušice, okr. Přerov - Výběr keramiky slezské a platěnické

PŘEROV II - PŘEDMOSTÍ (okr. Přerov)

„Díly". Eneolit. Ojedinělé nálezy. Povrchový sběr.

Na lokalitě sledované povrchovým sběrem od roku 1993 nalezeno větší množství keramiky, štípané i broušené industrie. Z nejnovějších nálezů zaujme keramický střep typu Chlopice-Veselé a retušovaná šipka s křidélky.

Zdeněk Schenk, Přerov

Resumé:
Pavlovice u Přerova (Bez.Přerov). „Obransko". Äneolithikum. Einzelfunde. Oberflächensammlung.

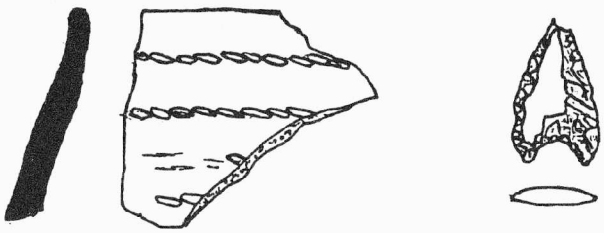

Obr. 1. Přerov II - Předmostí: Výběr nálezů

SUŠICE (okr. Přerov)

„Dílnice". Eneolit. Povrchový sběr.

Dne 2.3.1997 autor příspěvku a Daniel Fryč u osady Kudlov, obec Sušice (obr. 1) získali terénním průzkumem úlomky pravěké keramiky a kamennou štípanou industrii (obr. 2:1-6). Dalšími povrchovými sběry byly nalezeny 3 broušené sekerky (obr. 2:7-9), kopytovitý

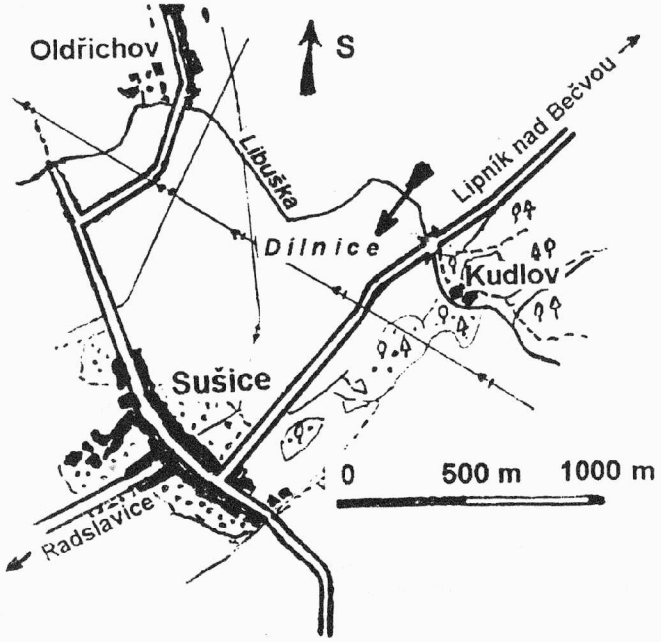

Obr. 1. Sušice, okr. Přerov. Lokalizace naleziště

klín (obr. 2:10), keramický přeslen (obr. 3:8) a značné množství úlomků keramiky, náležející několika kulturám. Zaznamenali jsme lineární keramiku s jednoduchými vyrytými liniemi (obr. 3:1-3), nejvíce se však vyskytovala červeně obarvená eneolitická keramika, také s plastickými pásky a s vyrytými důlky (pravidelných i nepravidelných tvarů) (obr. 3:4-7,9-12), dále keramika z mladší doby bronzové, pravděpodobně slezská a platěnická kultura lidu popelnicových polí (obr. 3:4-10) a konečně několik úlomků silně tuhované keramiky snad laténského původu.

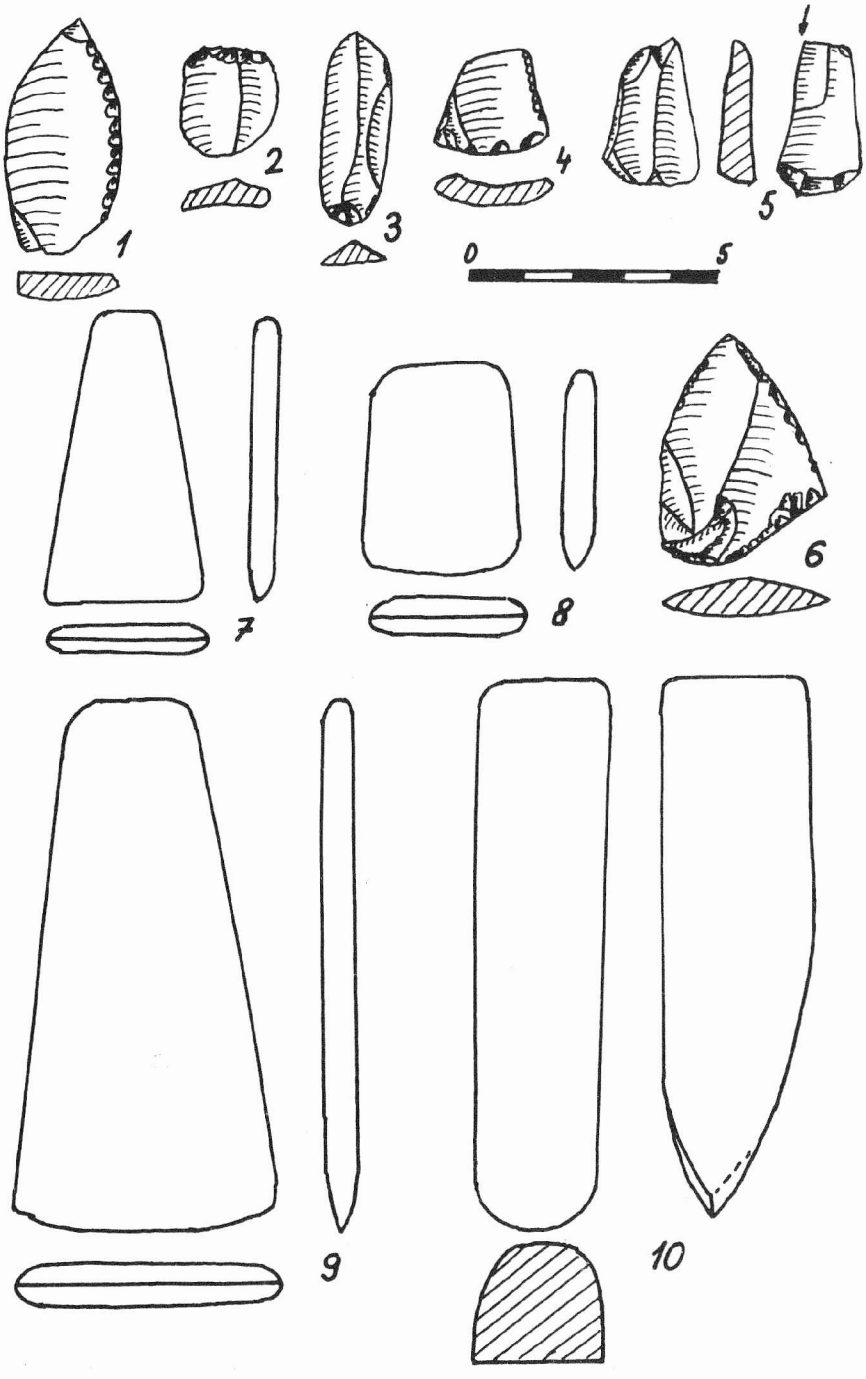

Obr. 2. Sušice, okr. Přerov. Výběr nálezů kamenné štípané a broušené industrie

Lokalita se nachází v trati Dílnice, západním směrem od autobusové zastávky Kudlov a mostu silnice přes potok Libušku. Plocha naleziště je asi 8 ha. Je přibližně ohraničena pravou stranou silnice ve směru Kudlov, Sušice, Radslavice, Přerov, korytem regulovaného potoka a elektrickým vedením. Několik artefaktů štípané industrie jsme také našli i při druhé straně silnice (mezi silnicí a osadou Kudlov).

Povrchovými sběry bylo možné získat až několik set kusů úlomků keramiky, sebrali jsme pouze asi 80 kusů a z nich je výběr zobrazen v tabulkách. Bohaté nálezy nasvědčují o existenci několika osad zjištěných kultur v různém časovém horizontu.

Jan Diviš, Příbor

Resumé:

Sušice (Bez. Přerov). „Dílnice". Äneolithikum. Oberflächensammlung.

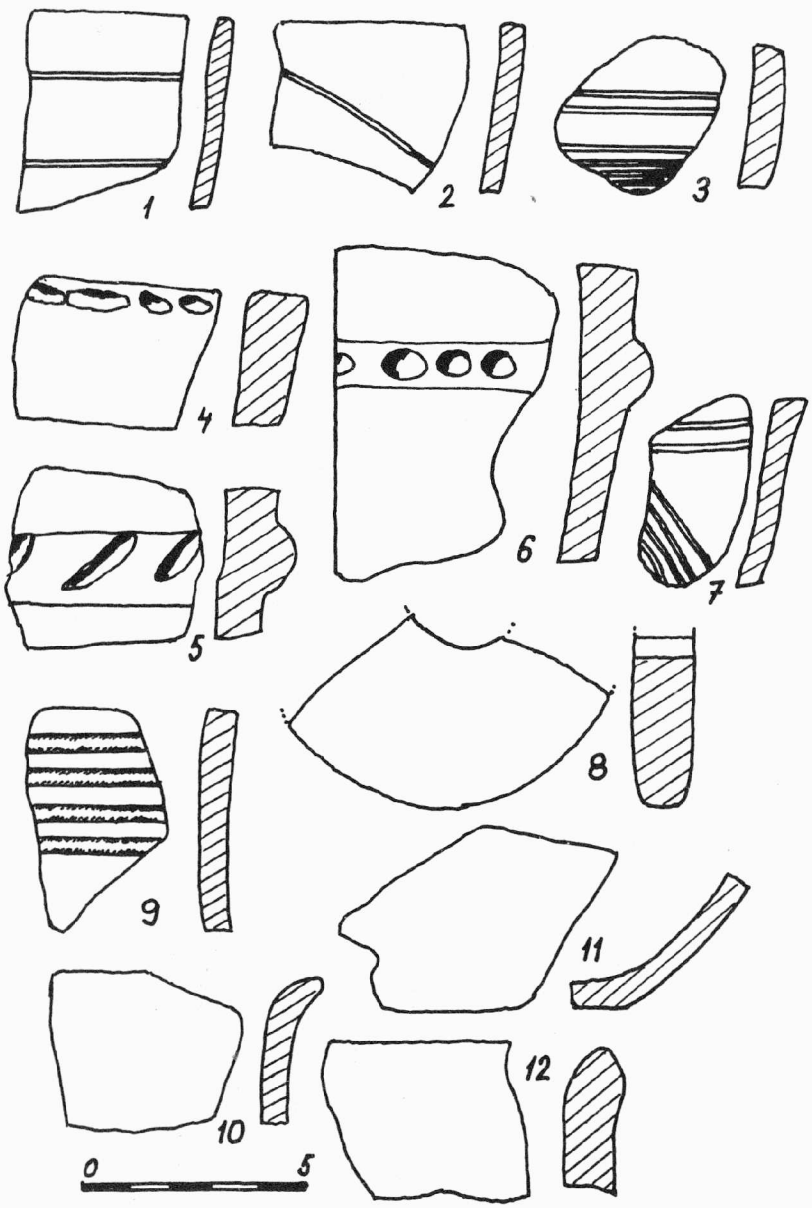

Obr. 3. Sušice, okr. Přerov. Výběr nálezů neolitické a eneolitické keramiky

VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)

Extravilán - JZ obce. Mladší eneolit. Sídliště (?). Povrchový sběr.

Při povrchovém sběru, prováděném otcem M.Kubaly, dnes studenta PedF MU v Brně, byl nalezen v roce 1995 velmi zajímavý silicitový artefakt, který přinesl výše jmenovaný k odbornému posouzení.

Jedná se o čepel délky 65 mm, vyrobenou ze silicitu z glacigenních sedimentů (určení A.Přichystala). Artefakt má bodový úder a nevýraznou profilaci. Na ventrální i dorsální straně je retuš, tvořící místy vruby. Na distálním konci na ventrální straně se táhne příčná šikmá retuš. Na základě daného popisu můžeme konstatovat, že tento předmět byl zhotoven vyspělou čepelovou technikou a že byl v praxi používán nejspíše jako nožík. Podle tvarových analogií v produkci štípané kamenné industrie lidu se šňůrovou keramikou (viz Kopacz - Šebela 1992) můžeme ho datovat do mladšího eneolitu.

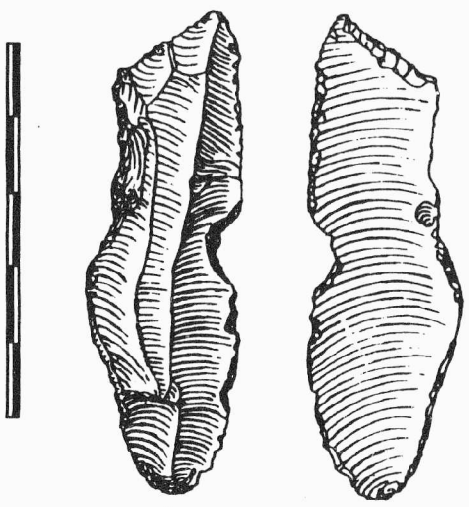

Obr. 1. Velká Bíteš (okr. Žďár nad Sázavou). Silicitová čepel - Silexklinge

Naleziště se nachází JZ od Velké Bíteše a je vzdáleno cca 1750 m od středu obce. Artefakt byl objeven na jižním svahu kopce s nadmořskou výškou 500,8 m nad Prostředním mlýnem na poli u lesa. Místo nálezu vymezují na mapě M-33-105-A-b (měřítko 1:25000) souřadnice v systému G.-K. 3590.92 a 5463.15.

Nález p. Kubaly st. je prvním dokladem přítomnosti pravěkého člověka na k. ú. Velké Bíteše. Podle charakteru naleziště (jižní svah kopce) nevylučujeme existenci pravěkého výšinného sídliště.

Lubomír Šebela, AÚ AV ČR Brno, Martin Kubala, PedF MU Brno.

Literatura:

Kopacz, J. - Šebela, L. 1992: Chipped Stone Industries of the Moravian Corded Ware Culture. *Przeglad Archeologiczny* 39, 67-85.

Resumé:

Velká Bíteš (Bez. Žďár nad Sázavou). Jungäneolithikum. Siedlung (?). Oberflächensammlung.

VYŠKOV - NOSÁLOVICE (okr. Vyškov)

„Za humny". Kultura se šňůrovou keramikou. Kostrové hroby. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum byl prováděn během stavby příjezdové komunikace a inženýrských sítí pro stavbu rodinných domků. Investor - město Vyškov - vybral pro stavbu pozemek těsně pod vrcholem k severovýchodu se svažující terasy. Zhruba 300m severně protéká potok Drnůvka. Po skrytí 50cm ornice na ploše 33 arů byly zjištěny 4 objekty, z nichž 3 byly kostrové hroby k .se šňůrovou keramikou, fáze III b, čtvrtý objekt neobsahoval žádné nálezy, tudíž se ho nepodařilo blíže časově určit. Jedná se o dosud neznámou lokalitu.

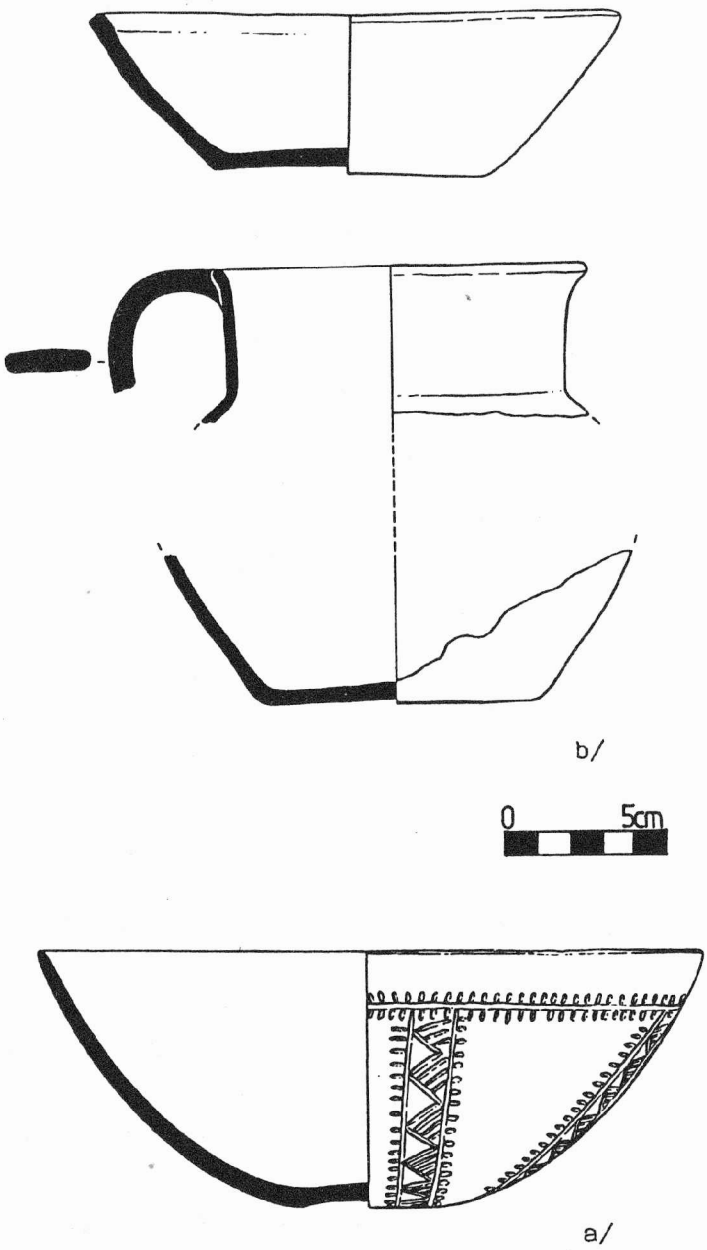

Obr. 1. Vyškov-Nosálovice. Kultura se šňůrovou keramikou; a: hrob 1, b: hrob 2

Hrob 1 se nacházel nejblíže k vrcholu terasy. Částečně poškozená obdélná jáma s oblými rohy a mírně zvlněným dnem byla delší stranou orientována k S. Po vybrání jsme na dně v JZ rohu zjistili 2 misky (jedna schonfeldská miska s rytou výzdobou (obr. 1,a) částečně poškozené bagrem. V JV rohu byly uloženy 4 dlouhé kosti (poškozené).

Zhruba 10m severně od prvního hrobu byl zjištěn hrob 2 s obdélníkovou jámou, oblými rohy a mírně zvlněným dnem. Delší stranou byl orientován k V. Na dně na V straně jsme nalezli zbytky kostry. Dle polohy a orientace kostry se pravděpodobně jednalo o muže. Zemřelý byl uložen v pokrčené poloze na pravém boku a hlavou k J. Z kostí se podařilo zjistit pouze zbytky lebky, několik zubů roztroušených okolo kostry a několik dlouhých kostí. Kostra byla celkově ve velmi špatném stavu. Na JZ straně bylo 5 nádob - 2 misky, miska moravského typu, nagyrévské džbány (obr. 1 b, obr. 2)

Necelých 20m od objektu 2/96 jsme zkoumali další, tentokrát rozsáhlou obdélníkovou jámu (3x2,6x1,2) s oblými rohy (hrob 3). Zásyp byl černohnědý kompaktní, v JV rohu obsahoval keramiku od hloubky 50cm až po dno. Hloubka 1,20m, u dna strany mírně podhloubené. V SV části na dně ve spraši byla uložena část lebky jelena s parožím. U J strany část výdutě nádoby. Dno bylo mírně zvlněné, bez dalších nálezů. Hrobová jáma vyloupena.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Vyškov - Nosálovice (Bez. Vyškov). „Za humny". Schnurkeramik. Gräber. Rettungsgrabung.

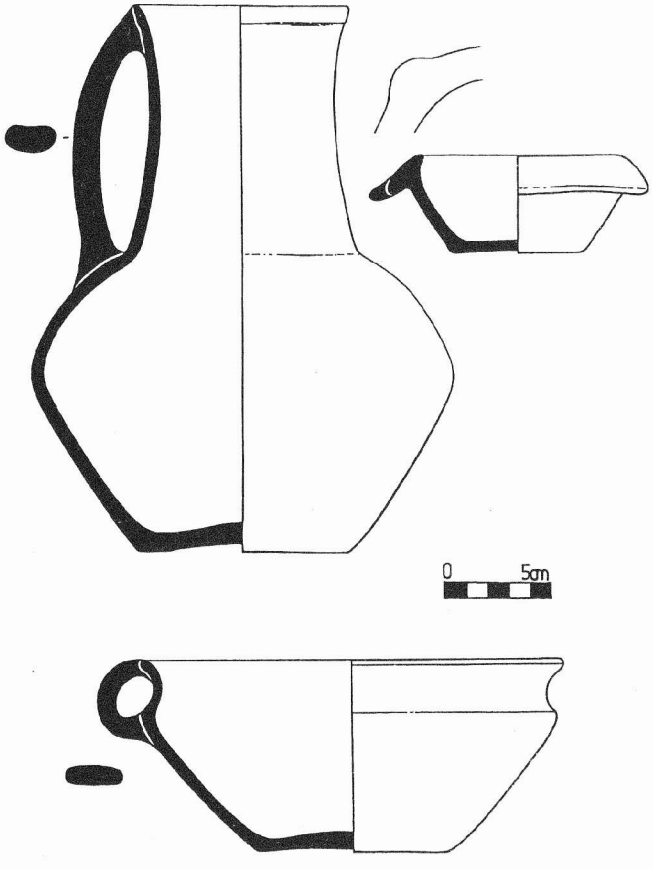

Obr. 2. Vyškov-Nosálovice. Kultura se šňůrovou keramikou; hrob 2

ODKAZY:

BRNO (okr. Brno-město)
Ul. Příkop - Business centrum. Eneolit. Sídliště.. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

DOLNÍ ÚJEZD (okr. Přerov)
„Spálová". Eneolit. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

IVANOVICE U BRNA (okr. Brno - město)
Jihovýchodní výběžek katastru Ivanovic u Brna. Eneolit (KZP). Sídliště, pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)
„Horní lán". Eneolit (kult.s KK I, KZP). Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)
„Horní lán". Eneolit (KKA). Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)
„Díly pod dědinou". Eneolit (KNP). Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)
„Díly pod dědinou", „Kousky a kuličky". Eneolit - KNP, sk. Chlopice-Veselé. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

SELOUTKY (okr. Prostějov)
Z obce, „Záhumení". Kultura lidu s nálevkovitými poháry. Sídliště. Záchranný a ověřovací výzkum.

Viz kapitola Neolit

SELOUTKY (okr. Prostějov)
Z obce, „Záhumení". Kultura lidu s nálevkovitými poháry. Sídliště. Záchranný a ověřovací výzkum.

Viz kapitola Neolit

TUROVICE (okr. Přerov)
„Díly za vodou". Eneolit (KZP, Chlopice-Veselé). Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

SUŠICE (okr. Přerov)
„Dílnice". Doba bronzová. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

UHERČICE (okr. Břeclav)
„Letná", „Nad Letnou". Eneolit - KNP. Hrob. Záchranný výzkum

Viz kapitola Středověk - novověk

DOBA BRONZOVÁ

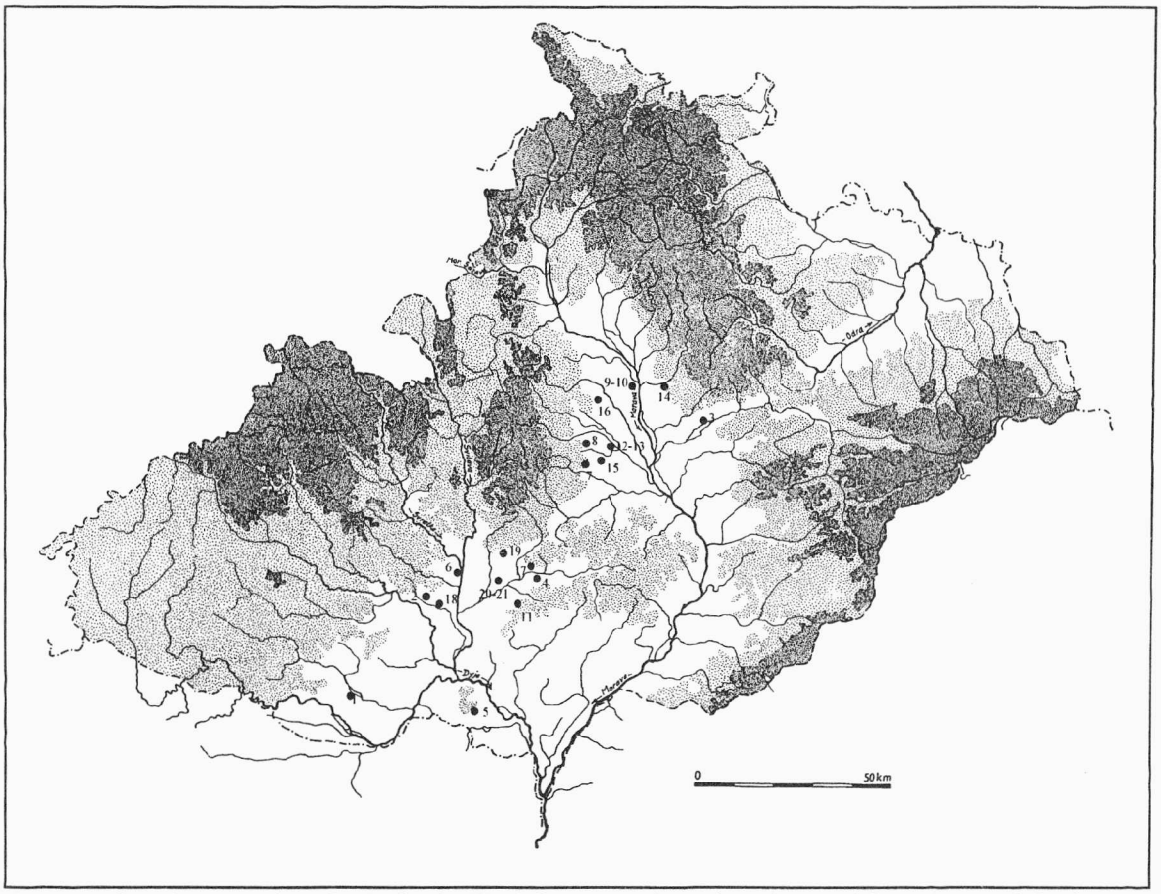

1 - Borotice, 2 - Bratčice, 3 - Buk, 4 - Hodějice, 5 - Klentnice, 6 - Modřice, 7 - Myslejovice, 8 - Ohrozim, 9 - Olomouc-Slavonín, 10 - Otnice, 11 - Prostějov, Prostějov - Čechovice, 12 - Přáslavice, 13 - Seloutky, 14 - Slatinice, 15 - Slavkov, 16 - Sobotovice, 17 - Tvarožná, 18 - Újezd u Brna

BOROTICE (okr. Znojmo)

Nad dvorem. Mohylník. Střední doba bronzová. Systematický výzkum.

Během další sezóny systematického výzkumu mohylníku ze starší a střední doby bronzové v Boroticích na Znojemsku byl v červenci roku 1996 proveden odkryv menší mohyly č. 21. Šlo o nevelký objekt v severní části mohylníku (Stuchlík 1990, obr. 7). Její průměr se pohyboval kolem 7-8 m a současná výška činila asi 10-15 cm. Zhruba uprostřed mohyly se narazilo na jeden , pravděpodobně kostrový, hrob se 3 nádobami (džbánek, amfora, zdobený hrnec). Po kostře, vzhledem k malé hloubce, nezůstaly žádné stopy. Hrob a tedy i mohylu je možno datovat do období středodunajské mohylové kultury.

Stanislav Stuchlík, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Stuchlík, S. 1990: Počátky mohylového pohřbívání v době bronzové na Moravě, In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy - Sborník k 80. Narozeninám Josefa Poulíka, Brno, 128-145.

Resumé:

Borotice (okr. Znojmo) „Nad dvorem". Hügelgräberfelder. Bronzezeit. Systematische Grabung.

BRATČICE (okr. Brno-venkov)

Mělčanská. Starší doba bronzová. Objekt. Záchranný výzkum.

V září 1996 byla při hloubení rýhy pro dálkový optický kabel narušena JZ od obce zásobní jáma ze starší doby bronzové (ZM ČR 1:10 000, list 24-34-18, 383 mm od Z s.č. a 46 mm od J s.č.). Jáma kónického tvaru obsahovala kromě úlomků mazanice fragment menší nádoby hruškovitého tvaru, zdobené čtyřmi plastickými výčnělky na podhrdlí (inv. č. 55/96-102/1). Sídlištní objekt náležel do období kultury protoúnětické.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Bratčice (Bez. Brno-venkov) Mělčanská. Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

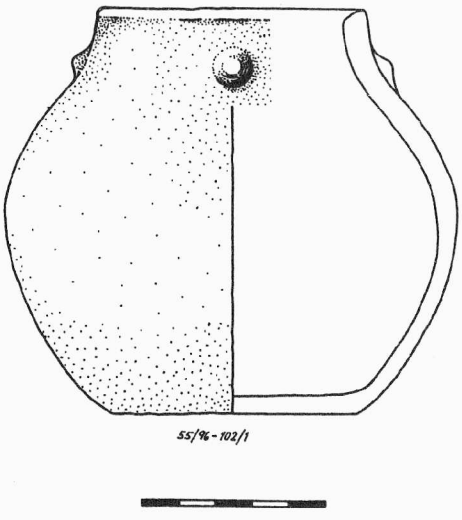

Obr. 1. Bratčice (okr. Brno-venkov) Mělčanská. Rekonstrukce nádoby nalezené v objektu.

BUK (okr. Přerov)

„Chmelnice". Popelnicová pole, doba středohradištní a středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

V intravilánu obce ovzorkováno deset sídlištních objektů v plynofikačních rýhách. Identifikace lokality v mapě ZM 1:10 000, list 25-13-03, v souřadnicích 18 mm od Z sekční čáry, 10 mm od JSČ; 24 mm od ZSČ, 03 mm od JSČ.

Marek Kalábek, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Buk (Bez. Přerov) „Chmelnice". Urnenfelderkultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

HODĚJICE (okr. Vyškov)

Přední malé pole. Starší doba bronzová, únětická kultura. Sídlištní objekt. Záchranný výzkum.

V srpnu 1997 byla v polích JZ od obce, při hloubení rýhy trasy plynovodu Slavkov-jih porušena sídlištní jáma (ZM ČR 1:10 000, list 24-43-09, 301 mm od Z s. č. a 54 mm od J s. č.). Jáma kónického profilu obsahovala zlomky keramiky z období únětické kultury.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Hodějice (Bez. Vyškov) Přední malé pole. Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

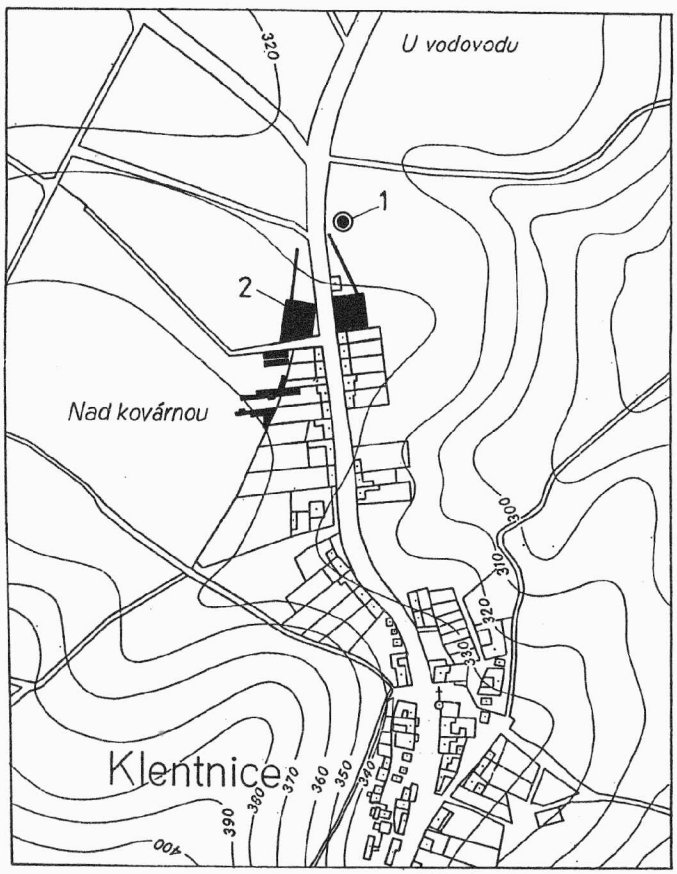

Obr. 1 - Klentnice (okr. Břeclav). Mapa severní části obce (1 - nález žárového hrobu z r. 1996; 2 - sondy J. Říhovského z 50. let).

KLENTNICE (okr. Břeclav)

Dolní konec. Pozdní doba bronzová. Záchranný výzkum.

Dne 6.7. 1996 došlo v Klentnici u Mikulova k narušení žárového hrobu při výstavbě rodinného domku p. Špiříka. Stavební parcela se nacházela v sousedství domu č. p. 104, na severním okraji obce u silnice, směrem ke křižovatce na Pernou - Pavlov (v prostoru bodu 329 mm od Z s.č. a 349 mm od J s.č.; základní mapa ČSSR, 34-14-05, 1:10 000). V tomto prostoru bylo v minulosti zčásti prozkoumáno žárové pohřebiště (93 hrobů) kultury středodunajských popelnicových polí velaticko-podolského stupně (Říhovský 1965).

Záchranný výzkum byl po domluvě s majitelem pozemku proveden ještě téhož dne.

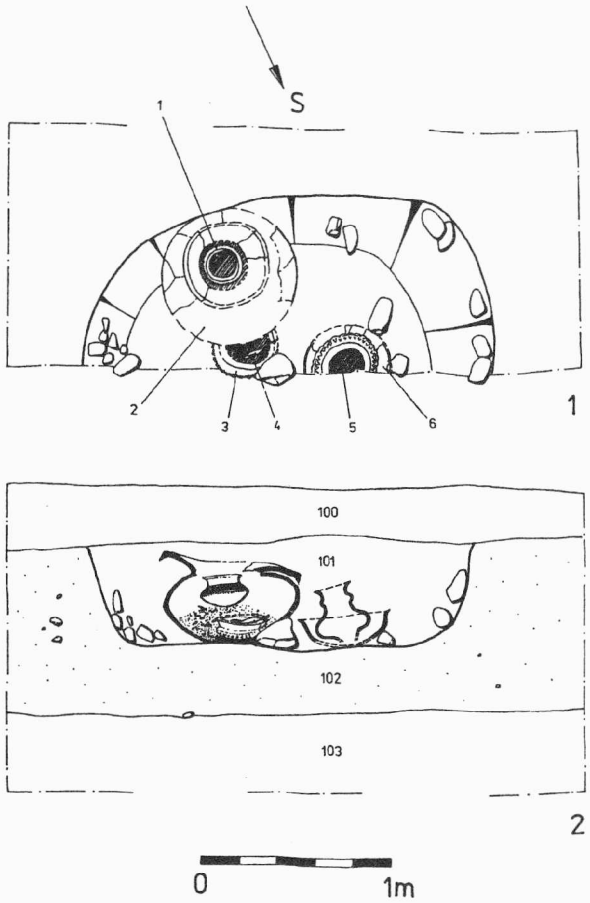

Obr. 2 - Klentnice (okr. Břeclav). Půdorys a řez žárového hrobu (2:1 - 1- malý zdobený pohár, 2- amforovitá zásobnice, 3- bronzový šálek, 4- bronzový nůž, 5- lahvovité osudí, 6- mísa; 2:2 - řez výplní objektu a geologickým podložím).

Objekt byl zahlouben do mohutné vrstvy černé půdy, která v těchto místech dosahovala mocnosti kolem 60 cm. Půdní svršek, který byl dříve aktivně zemědělsky obděláván zasahoval do hloubky asi 30 cm. Hrobová jáma byla v tomto podloží prakticky nerozlišitelná. Vodítkem k její interpretaci byla kumulace keramiky a menší koncentrace vápencových kamenů po obvodu nádob.

Keramický inventář byl zastoupen standartní hrobovou výbavou jež prezentuje kulturní projev velaticko - podolské kultury na Moravě. Ústřední úlohu (popelnice) zde sehrála

amforovitá zásobnice ve které byl společně se zbytky kremace uložen i malý zdobený attinský pohár.

Dalším keramickým tvarem byla malé láhvovité etážovité osudí, zdobené bohatou výzdobou kolkováním a třásněmi (attinský ornament) v kombinaci s horizontálním a svislým žlábkováním. Povrch nádoby byl zdoben plošně vlešťovanou tuhou. Etážovitá nádobka byla vložená v malé polokulovité míse. V blízkosti amforovité zásobnice se nacházela i bronzová nádoba se zlomky bronzů. Bronzový inventář byl zastoupen silně poškozeným bronzovým šálkem typu Jenišovice - Kirkendrup, dále rozlámaným nožem nákolního typu s přelomenou rukojetí a jedním fragmentem jehlice bez hlavice. V zásypu hrobové jámy byly dále volně rozptýleny drobné zlomky keramického koflíku.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura

Kos, P. 1996: Klentnice - Výstavba rodinného domu, ÚAPP Brno, NZ č.j. 105/96.

Říhovský, J. 1965 : Das Urnengraberfeld von Klentnice, FAP 8, Praha.

Resumé:

Klentnice (Bez. Břeclav). Dolní konec. Spätbronzezeit - Podolí Phase. Gräberfelder. Rettungsgrabung.

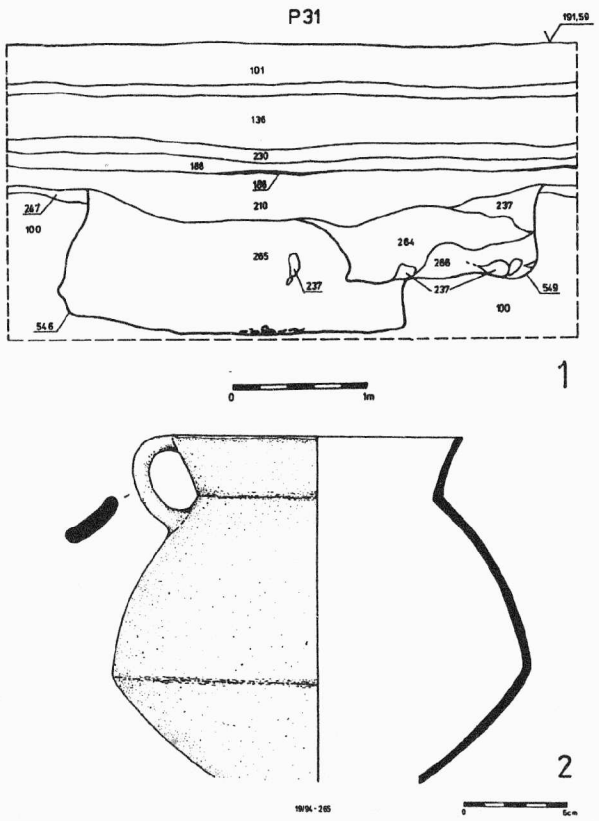

Obr. 1. Modřice (okr. Brno-venkov). Řez sídlištním objektem ze starší doby bronzové a rekonstrukce nádoby ze stejného objektu (1 - obj. k.546 je narušen jámou k.549 z doby halštatské; 2 - džbánovitá nádoba z objektu k.546).

MODŘICE (okr. Brno - venkov)
Ulice Dobrovského. Starší doba bronzová. Záchranný výzkum.

V souvislosti s nepublikovaným záchranným výzkumem z r. 1994 v Modřicích, bych se chtěl zmínit o nálezu sídlištního objektu, který byl narušen při výstavbě městské kanalizace. Jedná se o objekt k. 546. Na dně této jámy bylo nalezeno větší množství keramických střepů, ze kterých se podařilo zrekonstruovat téměř celý profil džbánovité nádoby. Díky tomuto nálezu lze tedy zmíněný objekt datovat do počátku starší doby bronzové (protoúnětická fáze ÚK).

Dále zde byla zjištěna celá řada sídlištních a sídelních objektů z období kultury velatické, horákovské a z doby laténské a římské. Nejmladší nálezy byly charakterizovány objekty z doby hradištní a několika kostrovými hroby v dřevěných rakvích, datovaných mincemi do16. století.

Petr Kos, ÚAPP Brno.

Resumé:

Modřice (Bez. Brno-venkov). Dobrovského Strasse. Bronzezeit. Siedlung. Neuzeit (16. Jh.). Friedhof. Rettungsgrabung.

MYSLEJOVICE (okr. Prostějov)
S obce, „Prostření hony". Komplex lidu lužických popelnicových polí - platěnická kultura. Sídliště. Záchranný výzkum.

Na podzim r.1996 provedlo Muzeum Prostějovska v Prostějově odborný archelogický dohled na výstavbě vodovodu pro obce Myslejovice a Křenůvky. Rýha na katastru Myslejovic porušila v polní trati Prostřední hony část známého pravěkého sídliště. Na mapě 24 -24 -16 (Český úřad geodetický a kartografický, 1982) lokalitu vymezuje bod: 75 mm od J sekční čáry a 273 mm od V sekční čáry.

Vodovodní rýha kopírovala jižní okraj polní tratě a byla souběžná se stávající komunikací. Pod svrchní drnovou vrstvou, ornicí a recentními navážkami se vyrýsoval zbytek pravěké sídlištní vrstvy s jedním objektem KLPP. Byla v něm nalezena destrukce ohniště (pece?), v jejíž blízkosti byla umístěna část velké halštatské zásobnice. Kromě tohoto objektu jsme zachytili i část žlábku vybíhajícího ze sídlištní vrstvy, bohužel bez datovacího materiálu. Pravěké osídlení této polohy je známo z povrchových sběrů prováděných v 80. a 90. letech, teď se však poprvé podařilo objevit osídlení KLPP. Materiál je uložen v MPP pod př.č. 38/96 a inv.č. 091376-091386.

Pavlína Procházková, Muzeum Prostějovska v Prostějově

Resumé:

Myslejovice (Bez. Prostějov). Nördlich der Gemainde, „Prostření hony". Urnenfelderkultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

OHROZIM (okr. Prostějov)
Vých. část katastru obce. Kultura středodunajská mohylová. Sídliště. Povrchový sběr.

Místopisně se lokalita nachází 1 km jihovýchodně od ohrozimského kostela, vlevo od silnice Ohrozim-Prostějov, na mírném JV svahu v nadmořské výšce asi 250m. Na základní mapě ČSSR, 1:10000; list 24-24-06, prostor vymezují souřadnice 207-235mm od S a 212-245mm od Z sekční čáry.

V listopadu 1996 zde byl proveden povrchový průzkum. Z celkového počtu 58 kusů keramických zlomků byla vybrána kolekce čítající 31 střepů, z toho 16 výdutí, 9 okrajů, 3 dna a 3 ucha. V nálezech se vyskytla i bronzová spirála odlomená z blíže neurčitého celku, bronzový drát, silicitový úštěp a fragment brousku z pískovce. Po celé ploše sídliště se nachází úlomky mazanice a strusky, méně pak zvířecích kostí. Část materiálu je vyobrazena na obr.1.

Nálezy byly předány Muzeu Prostějovska v Prostějově.

Pavel Fojtík, FF MU Brno

Resumé:

Ohrozim (Bez. Prostějov), Ost-Teil des Gemeidekatasters. Mitteldonauländischen Hügelgräberkultur. Oberflächenuntersuchung.



Obr. 1. Ohrozim (okr. Prostějov). Výběr materiálu

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)

„Horní lán". Neolit (ml. fáze kult.s VK), eneolit (kult.s KK I, KZP), doba bronzová (SMK, KLPP). Sídliště. Záchranný výzkum.

Při stavbě čerpací stanice pohonných hmot bylo na podzim v obtížných klimatických podmínkách v trati „Horní lán" prozkoumáno celkem 280 pravěkých objektů. Nově objevená lokalita se nachází na mírně svažitém terénu s převažujícím úklonem k JV do údolí potoka Nemilanky. Svah je součástí Holešovského tektonického zlomu Hornomoravského úvalu. Pravěké objekty byly zahloubeny do horizontu nevápnité sprašové hlíny, která zde převrstvila sérii pestrých pliocenních jílů s mezivrstvou terasových štěrků. Proměnlivá mocnost hlíny (max.do 1 m) a vystupování jílového podloží velmi blízko povrchu nebyly pro založení sídliště příliš příznivým faktorem (posudek J.Zapletala, UP Olomouc).

Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, list 24-22-19, v okolí bodu s koordináty: 246 mm od Z sekční čáry a 27 mm od JSČ. Nadmořská výška objektů: 228-230 m.

Nejstarší zachycené osídlení náleží sídlišti kultury s vypíchanou keramikou. Objeveny byly neúplné půdorysy dvou nadzemních domů. Domy byly orientovány ve směru SZ-JV. Klimaticky exponovanou SZ stěnu tvořil základový žlábek, který přesahoval částečně i na delší strany domů. Stavby byly vně zesíleny kůlovou konstrukcí. Ze sídlištních jam bylo získáno množství zdobené keramiky mladšího stupně této kultury - k nejzajímavějším patří torza misek se „žabím motivem". Dále byla získána ŠI, BI, mazanice a zvířecí kosti.

Z období eneolitu se podařilo odkrýt jednu sídlištní jámu s fragmenty keramiky bolerázského stupně kultury s KK a několik objektů kultury zvoncovitých pohárů i s nálezem měděné ozdoby z dvojitého drátku (náramek?).

Doba bronzová je na nalezišti zastoupena asi 113 objekty. Dvě desítky z nich lze předběžně datovat do střední doby bronzové (starší fáze ?), neboť v nich byla nalezena typická keramika SMK (rytá výzdoba mj. s motivem tzv. přesýpacích hodin). Nejdůležitějším objevem na lokalitě jsou nálezy z mladšího období střední doby bronzové, resp. z mohylovo-lužického horizontu. Jedná se o více než dvacet sídlištních jam a kompletní půdorys nadzemního domu s kůlovou konstrukcí.

Dům o rozměrech 7,5 x 18,5 m byl orientován delší osou ve směru východ - západ. Stěny měl v celém půdorysu vymezeny základovým žlábkem. Po obvodu byla konstrukce z vnější strany zesílena dřevěnými kůly. Vstup do domu lze předpokládat na JV straně v místě přerušení základového žlabu. Na jižní straně měla stavba otevřený přístřešek vymezený mělkým žlábkem a kůlovými jamkami. Uvnitř domu, v jeho západní části, byla zjištěna jílem vymazaná cisterna na vodu, blíže ke vchodu pak velká zásobní jáma. Uprostřed interiéru byl zjištěn prostor se zbytky 13 hliněných závaží tkalcovského stavu spolu se šesti celými nádobami. Za unikátní je možno považovat objev zbytku původní stěny domu omazané hlínou s otisky horizontálního břevna a stopami spáleného dřevěného kůlu až do výše 30 cm a délky 50 cm. Stopy požáru dokládají způsob zániku nejen tohoto domu, ale pravděpodobně i celého sídliště. K vzácným nálezům patří žárem deformovaný a poškozený kadlub na odlévání bronzových předmětů - břitvy a dvou jehlic s kotoučovitou hlavicí.

Kulturní pestrost naleziště doplňují nálezy ze dvou objektů náležejících slezské fázi KLPP z pozdní doby bronzové.

Osteologickým rozborem (M.Zelinková) z celkem 1521 vzorků byl zjištěn v neolitickém souboru častý výskyt tura domácího a ovce domácí (resp. skupiny ovce/koza). Zajímavý je velmi sporadický výskyt prasete domácího. Nejpočetnější soubor pochází z

počátku střední doby bronzové. V této době četnost výskytu prasete domácího výrazně předčí výskyt tura domácího, jemuž navíc může počtem pozůstatků konkurovat kůň (*Equus caballus*). Navíc jen z tohoto období se na této lokalitě dochovaly kosti psa domácího.V mohylovo-lužickém horizontu se vyskytují kosti tura a prasete opět rovnoměrně. Některé kosti nesou stopy antropogenních zásahů.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Olomouc-Slavonín (Bez.Olomouc). „Horní lán". Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)

„Horní lán". Neolit (ml.fáze kult. s VK), eneolit (KKA), doba bronzová (SMK,KLPP), střední doba hradištní, novověk. Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

V trati „Horní lán" pokračoval v roce 1996 archeologický výzkum z předcházející sezóny, a to na místě budoucího supermarketu Jednota a autocentra Ford. Celkově bylo v tomto roce prozkoumáno na ploše asi 3 ha 554 objektů z období pravěku až novověku.

Plocha odkrytá v roce 1996 nenavazuje bezprostředně na výzkum roku 1995, nachází se však ve vzdálenosti několika desítek metrů severním a severovýchodním směrem, a to na stejném svahu výrazného návrší se sklonem k jihu a západu do údolí potoka Nemilanky.

Během výzkumu bylo zjištěno, že hustota osídlení je nejvyšší v jižní a západní části zkoumané plochy, zatímco k severu a východu se postupně pozůstatky osídlení vytrácejí. Proto bude mít značný význam výzkum roku 1997, který propojí plochy odkryté v uplynulých dvou letech.

Archeologické objekty byly zahloubeny do horizontu nevápnité sprašové hlíny, místy však na povrch (po skrytí ornice) vystupovaly i pliocenní jíly s vysráženými železitými konkrecemi.

Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, list 24-22-19, v okolí bodu s koordináty: 239 mm od Z sekční čáry a 43 mm od J sekční čáry. Nadmořská výška objektů: 230 - 232 m.

Nejstarší zjištěné osídlení náleží sídlišti kultury s vypíchanou keramikou. V této sezóně byl objeven úplný půdorys nadzemního domu (B/96) a několik sídlištních jam. Spolu s loňskými nálezy tvoří tato lokalita největší koncentraci obytných objektů této kultury na Moravě. Podobná stavba byla zjištěna jen v Pavlově (okr.Břeclav).

Nadzemní dům kůlové konstrukce a obdélníkového půdorysu byl orientován delší osou ve směru SSZ - JJV. Severní kratší strana byla vymezena mělkým základovým žlábkem, vnitřní konstrukci domu tvořily 3 příčné řady po 3 kůlech, poslední z nich byla současně jižní stěnou stavby. Delší stěny byly tvořeny hustší řadou relativně slabších kůlů. Bezprostředně na západ od domu se nacházel nepravidelný hliník menších rozměrů (cca 2,5 x 3,5 m) a sídlištní objekt s ohněm přepálenou kamennou destrukcí a devíti sekundárně použitými zrnotěrkami z navětralé zelenošedé droby. Absence keramiky v objektu nedovoluje jeho bezpečné datování do období kultury s vypíchanou keramikou.

Z období středního eneolitu se podařilo odkrýt v SZ části plochy 2 sídlištní jámy s keramikou kultury s kulovitými amforami, a to hliník o ∅ cca 6m a jámu ledvinovitého tvaru s mazanicovou destrukcí.

Do období eneolitu je možno zařadit i objev kostrového pohřbu ve skrčené poloze v sídlištní jámě (KKA?).

Doba bronzová je na nalezišti zastoupena největším množstvím objektů. Objeveny byly 3 kompletní půdorysy nadzemních domů (C,D,E/96), jeden půdorys částečně dochovaný (F/96) a další půdorys (A/96) na hranici zkoumané plochy, jeho výzkum však bude dokončen v roce 1997.

Dům C/96 byl po celém obvodu vymezen základovým žlábkem (o hloubce až 0,30m), stavba byla z vnější strany zesílena kůlovou konstrukcí (kůly v rozestupu 1,0 až 1,5 m). Vůči světovým stranám byl orientován delší osou od SV k JZ. Rozměry domu: 18 x 7 m. Vchod do domu byl zjištěn v jeho JZ kratší stěně. V interiéru domu byly v jeho ose zjištěny 2 kruhové zásobní jámy a několik menších objektů a kůlových jamek. První zásobnice se nacházela nedaleko vchodu, její ∅ činil 1,25m u dna, 0,60m u ústí, hloubka 1,20m. V jejím zásypu byla nalezena keramika, zvířecí kosti, hliněná závaží; ústí objektu bylo druhotně zavaleno silnými kusy mazanice (klenba pece?). Další zásobnice se nacházela v hloubi domu, její ∅ i hloubka činila cca 1,10m. U dna byla zjištěna koncentrace několika hliněných závaží. Nedaleko tohoto objektu se v úrovni podlahy domu nacházela mazanicová destrukce (otopné zařízení?) s několika menšími hliněnými závažími a keramickými střepy.

V téměř kolmém směru na dům C/96 navazovala další nadzemní stavba, tentokrát jen kůlové konstrukce (D/96). Vzhledem k tomu, že oba půdorysy se navzájem zcela respektují, lze již nyní uvažovat o existenci obou staveb ve stejné fázi existence sídliště. Rozměry kůlové stavby: cca 17 x 7,5m, orientace ve směru SZ - JV. V interiéru stavby bylo zjištěno jen několik kůlových jamek a malých objektů. Při úvahách o účelu této stavby je možno předpokládat její hospodářské využití.

Severozápadně od výše zmíněných staveb byly objeveny půdorysy dalších dvou domů kůlové konstrukce. Bližší z nich (E/96) měl rozměry 19,0 x 8,5 m a svým vnitřním vybavením se podobal hospodářské stavbě D/96. Jeho orientace však sledovala směr ZSZ -VJV. O něco dále se podařilo odkrýt část kůlové stavby orientované ZJZ - VSV. Je pravděpodobné, že svými rozměry i hospodářským určením bude shodná s domem D/96. K současnosti či časové návaznosti těchto staveb se před zpracováním veškerého materiálu nelze vyslovit. V jejich bezprostřední blízkosti byla zjištěna soustava mělkých žlábků se stopami po lehké vyplétané kůlové konstrukci (ohrady pro dobytek?).

Pravděpodobně na počátku mladší doby bronzové byl v areálu sídliště vyhlouben příkop, který prochází téměř jako přímka centrální částí plochy zkoumané v roce 1996, a to ve směru od severu k jihu. Příkop se jevil jako dvojitý, přičemž obě jeho paralelní linie se od sebe liší buď nepatrně svou hloubkou (10 - 50 cm) nebo se od sebe vzdalují, přičemž mezera mezi nimi činí až 1 m. V místech, kde příkop narušuje velký hliník (obj. 374) a přibližuje se bezprostředně k domu A/96 byl v tmavém zásypu příkopu nalezen bronzový brýlovitý závěsek. Z výplně příkopu bylo vyzvednuto větší množství keramických střepů a dalšího materiálu.

Pozůstatky pravěkého sídliště byly na přelomu 9. a 10. století porušeny velkomoravským hřbitovem, který překryl půdorysy výše zmíněných domů C/96 a D/96.

Celkem bylo objeveno 37 hrobových jam. V nich bylo zdokumentováno 18 koster dospělých jedinců a 7 dětských koster, navíc 2 dospělé kostry a 1 dětská ve fragmentárním stavu dochování. Prázdných hrobů bylo odkryto 9 (z toho 2 dětské). Zachované kostry byly orientovány obvyklým způsobem, tj. hlavou k západu, obličejem a nohama k východu - pod azimutem 250° - 318°. Podle předběžného zhodnocení se zdá, že hroby netvořily řady ani

výrazné skupiny. Všechny hrobové jámy obsahovaly jen jeden pohřeb. Výjimku tvoří nálezová situace u hrobů H6 a H16, které byly dislokovány nad sebou pravděpodobně ve dvou různých hrobových jamách. Ve spodním hrobě byly zjištěny pozůstatky dřevěné rakve (?) podložené za hlavou a za patami zemřelého dvěma, resp. jedním přitesaným břevnem. K tomuto pohřbu náleží navíc vyzvednuté keramické střepy, železný nožík (?) a malý zlomek stříbrného gombíku (část mezi jeho očkem a vlastním tělem). Z výbavy dalších hrobů lze uvést 7 železných nožů, 2 železné sekery - bradatice, přičemž v hrobě H9 se objevily oba tyto předměty současně. V hrobě H26 byla v jeho východním rohu nalezena celá nádoba vejčitého tvaru s nálevkovitým ústím. Z dalších nálezů: hliněný korálek (H3), modré a žluté skleněné malé korálky (5 ks, H10), 2 bronzové náušnice u dospělé kostry v H18, jedna bronzová náušnice a jeden korálek v dětském hrobě H34 a konečně železné ostruhy s ploténkami v H25 (spolu s železným nožem).

Souhrně lze konstatovat špatnou až velmi špatnou dochovanost nalezených koster, která souvisí s půdními podmínkami na lokalitě.

Kulturní pestrost naleziště doplňuje 6 mělkých objektů ve tvaru obdélníkových hrobových jam, které na sebe navazovaly delší osou a byly buď zcela bez nálezů nebo s fragmenty zvířecích kostí (v jednom případě) či s nálezem redukčně pálené novověké nádoby s vlešťovaným elipsoidním vzorem.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Olomouc-Slavonín (Bez.Olomouc). „Horní lán". Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

OTNICE (okr. Vyškov)

Bytový dům. Střední doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při výstavbě bytového domu v intravilánu obce, JV od kostela, byly narušeny dvě sídlištní jámy z období středodunajské mohylové kultury. Z prvního objektu pochází větší fragment soudkovité nádoby s plastickou lištou na podhrdlí. Z druhého objektu pochází několik nevýrazných střepů, které lze datovat nejspíše do stejného období.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Otnice (Bez. Vyškov). Mittlere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

PROSTĚJOV (okr. Prostějov)

Intravilán města - ulice Lidická a Školní. Komplex lidu lužických popelnicových polí. Sídliště. Záchranný výzkum.

V dubnu 1996 provedlo Muzeum Prostějovska v rámci dohledu na výstavbě rozvodu kabelové televize záchranný archeologický výzkum. Výkopové šachty porušily část dosud neznámého sídliště KLPP v prostoru ulic Lidické a Školní. Na mapě 24-24-12 (Český úřad geodetický a kartografický, 1981) lokalitu vymezuje bod 375 mm o Z s.č. a 3 mm od S s.č. Pod novodobými navážkami byly zjištěny celkem 4 objekty tohoto komplexu. Nalezený keramický materiál je datuje do pozdněbronzového období. Materiál je uložen v MPP pod př.č. 29/96 a inv.č. 090901-090927.

Pavlína Procházková, Muzeum Prostějovska v Prostějově

Resumé:

Prostějov (Bez. Prostějov). Intravilan der Gemainde - Lidická und Školní Strasse. Urnenfelderkultur. Rettungsgrabung.

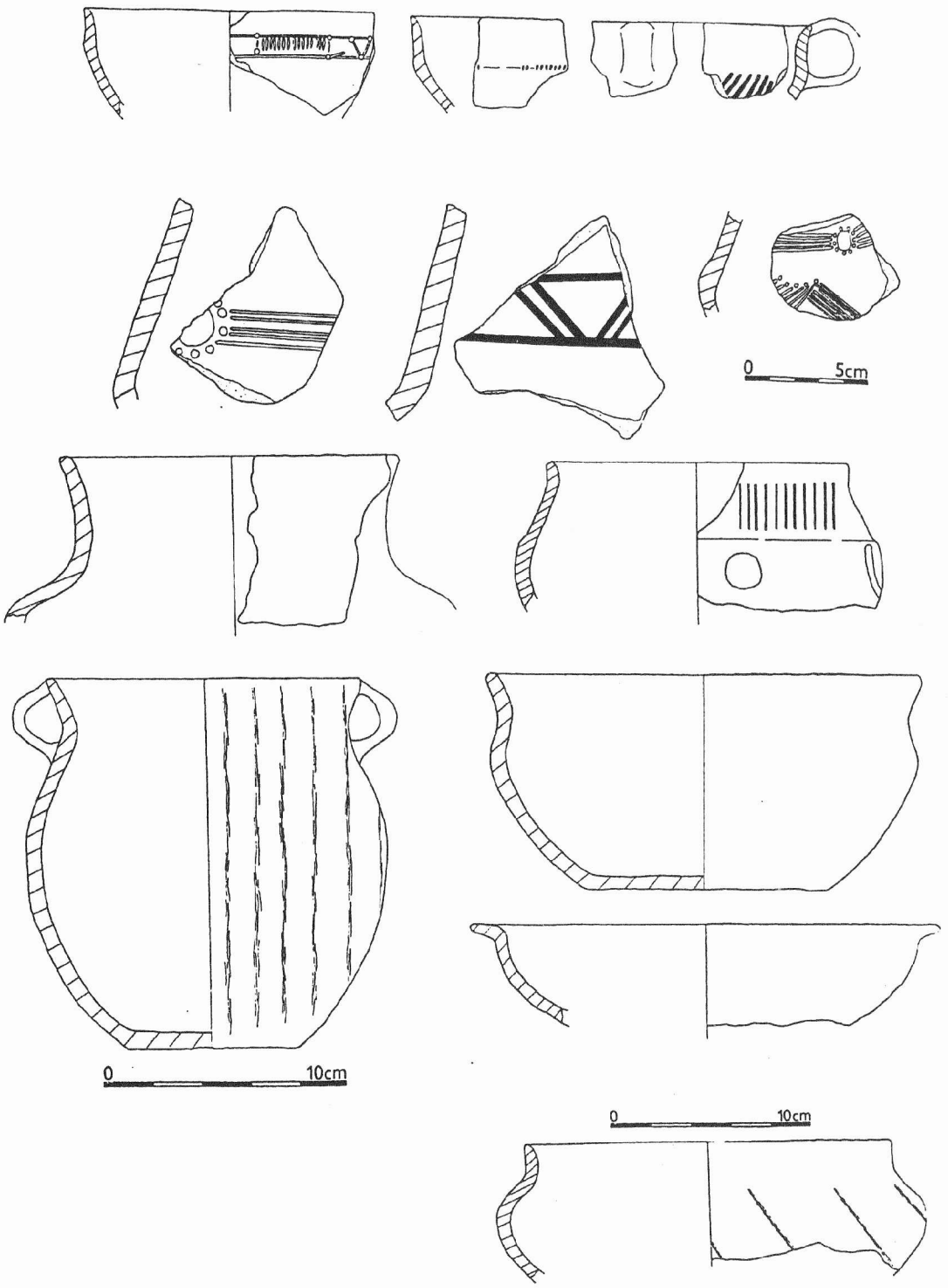

Obr. 1. Prostějov - Čechovice- obec (okr. Prostějov). Výběr keramiky KLPP.

PROSTĚJOV - ČECHOVICE (okr.Prostějov)

Intravilán obce. Komplex lidu lužických popelnicových polí. Sídliště. Záchranný výzkum.

Na podzim r. 1995 provedlo Muzeum Prostějovska záchranný archeologický výzkum na stavbě plynovodního rozvodu v Prostějově -Čechovicích. Výkopové rýhy porušily celkem 42 sídlištních objektů KLPP, MMK a středověku. Lokalita je vymezena na mapě 24-24-12 (Český úřad geodetický a kartografický, 1981) body: 1. 85 mm od Z s.č. a 20 mm od S s.č; 2. 90 mm a 20 mm; 3. 85 mm a 50 mm.

Objekty byly díky charakteru výkopu pouze ovzorkovány a byly zdokumentovány jejich profily. Sídliště KLPP spadá do pozdněbronzového a halštatského období. Byly zachyceny jak hliníky, tak i běžné sídlištní jámy mísovitých a hruškovitých tvarů. V jejich výplni se i přesto nalezla početná kolekce keramického a osteologického materiálu, objevily se zlomky bronzových tyčinek, kadlubu a železné strusky (obr. 1).

Tato lokalita je součástí větší plochy sídliště, která pokračuje směrem na V až k polní trati Višňovce, kde byl proveden v r. 1997 záchranný výzkum na stavbě rodinných domků. Materiál je uložen v MPP pod př.č. 5/95 a inv.č. 089727-090233.

Petra Dohnalová, Pavlína Procházková, Muzeum Prostějovska v Prostějově

Resumé:

Prostějov - Čechovice (Bez. Prostějov). Intravilan der Gemainde. Urnenfelderkultur. Rettungsgrabung.

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)

„Díly pod dědinou". Eneolit (KNP), doba bronzová (SMK), halštat (PK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Během října až prosince 1995 došlo k záchrannému výzkumu na dálniční přípojce R 35 Olomouc - Lipník nad Bečvou. Polykulturní sídlištní lokalita se nalézá Z od obce, na mírném svahu obráceném k JV a k potoku Přáslavická svodnice v nadmořské výšce 286 - 276m.

Identifikace lokality v mapě ZM 1:10 000, list 25-11-16, v souřadnicích : 270 mm od Z sekční čáry, 175 mm od JSČ; 274 mm od ZSČ, 167 mm od JSČ; 300 mm od ZSČ, 163 mm od JSČ; 303 mm od ZSČ, 173 mm od JSČ.

Na dosud skryté ploše o rozloze 1,5 ha bylo prozkoumáno 496 sídlištních objektů. Nejčastěji jsou zde zastoupeny kůlové jamky tvořící několik půdorysů obdélníkových konstrukcí řazených společně s půdorysem žlabového domu do střední doby bronzové (orientace SZ-JV). Další skupinu objektů tvoří pravidelné kruhové a zásobnicové jámy, soujámí a několik zemnic datovaných jak do střední doby bronzové, tak i do doby halštatské. Ojediněle se zde vyskytovaly jámy náležející KNP. V Z části plochy se vyrýsoval mělký žlab vanovitého průřezu v délce 80m, s orientací SV-JZ, který odděloval osídlenou plochu od okolního prostředí. Žlab je rámcově datován keramikou do SMK.

Marek Kalábek, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Přáslavice (Bez. Olomouc). „Díly pod dědinou". Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

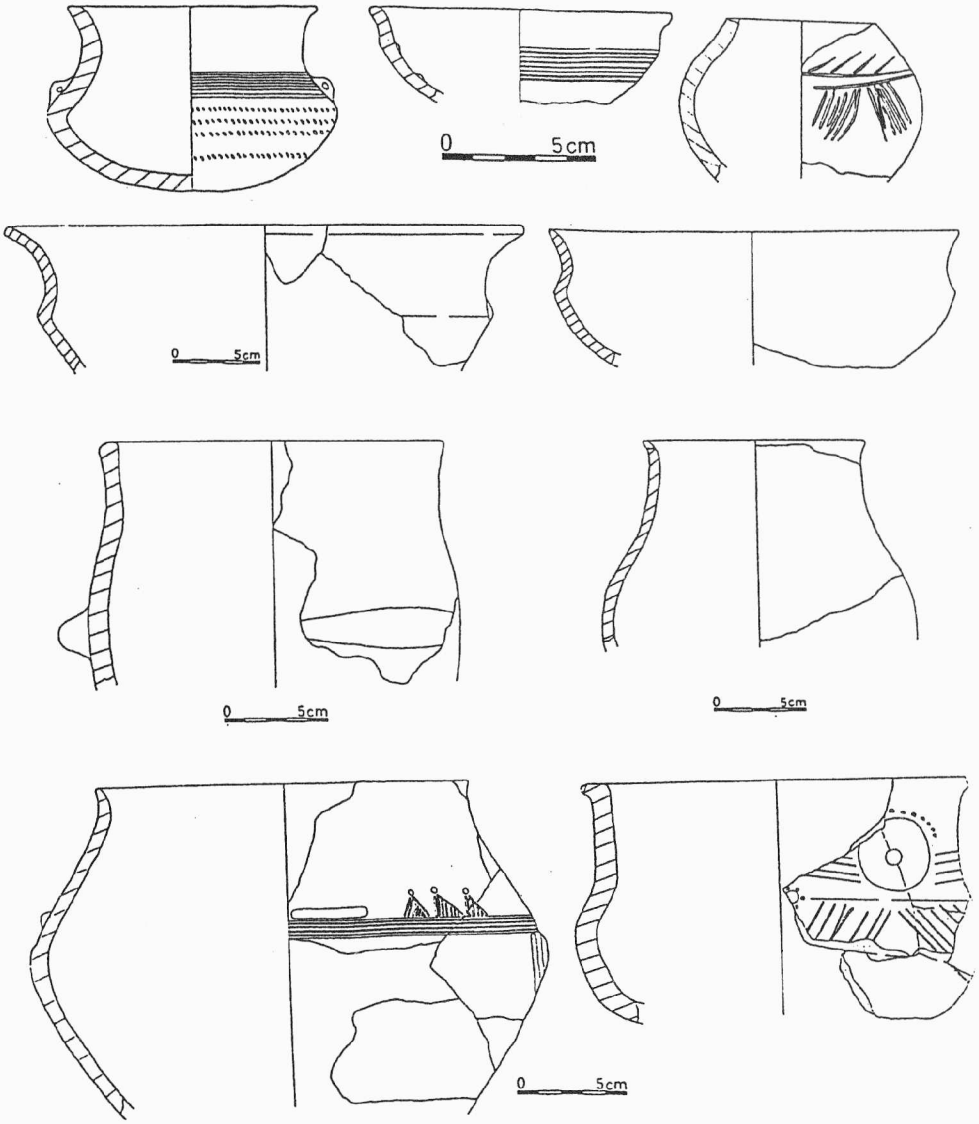

Obr. 1. Seloutky - Záhumenní, obec (okr.Prostějov). Výběr keramiky KLPP.

SELOUTKY (okr. Prostějov)

Z obce, „Záhumení" a intravilán obce. Komplex lidu lužických popelnicových polí. Sídliště. Záchranný a ověřovací výzkum.

Na jaře a v létě r.1996 provedlo Muzeum Prostějovska na stavbě plynovodního rozvodu v obci Seloutky archeologický výzkum. Výkopové rýhy porušily část polykulturního pravěkého sídliště. Na jaře jsme provedli záchranný výzkum a v srpnu jsme v nejzajímavější části sídlištní plochy otevřeli jednu zjišťovací sondu o velikosti 75 m^2.

Lokalita se rozkládá se na mírném svahu obráceném směrem k východu, při jehož úpatí je koryto potoka. Zasahuje do části zástavby obce a pokračuje polní tratí Záhumení. Na mapě 24-24-11 (Český úřad geodetický a kartografický, 1980) je vymezena koordináty: 1. 435 mm od Z s.č. a 80 mm od J s.č.; 2. 437 a 88; 3. 477 a 80; 4. 481 a 68 mm. Toto sídliště bylo známo už A. Gottwaldovi (Gottwald 1933;16,19,25,90,100), nám se podařilo výzkumem

ověřit osídlení kultur lidu s lineární a moravskou malovanou keramikou, KLPP a nově i osídlení kultury lidu s nálevkovitými poháry. Významná je i kolekce středověké a novověké keramiky, získané v intravilánu obce.

Osídlení KLPP se koncentrovalo ve spodní části svahu, zasahovalo do polní tratě Záhumení a pokračovalo pod zástavbou obce. Celkem bylo prozkoumáno 22 sídlištních jam tohoto komplexu. Objekty lze datovat do slezské a platěnické fáze KLPP. Byla získána větší kolekce keramiky, v níž jsou zastoupeny amforovité zásobnice, látky, mísy, osudíčka, šálky (obr. 1). Materiál je uložen v MPP pod př.č.8/96 a 31/96 a inv.č. 090334-090847 a 090971-091318.

Pavlína Procházková, Muzeum Prostějovska v Prostějově

Literatura:

Gottwald, A. 1933: Můj archeologický výzkum, Prostějov.

Resumé:

Seloutky (Bez. Prostějov). „Záhumení" und Intravilan der Gemainde. Urnenfelderkultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

SLATINICE (okr. Olomouc)

„Vinohrádky". Mladší fáze období popelnicových polí (slezská kultura). Bronzová sekerka. Povrchový sběr.

Při povrchovém sběru v trati „Vinohrádky" vzdálené asi 1 km západně od obce Slatinice autor nalezl bronzovou sekerku s tulejí a ouškem (obr. 1).

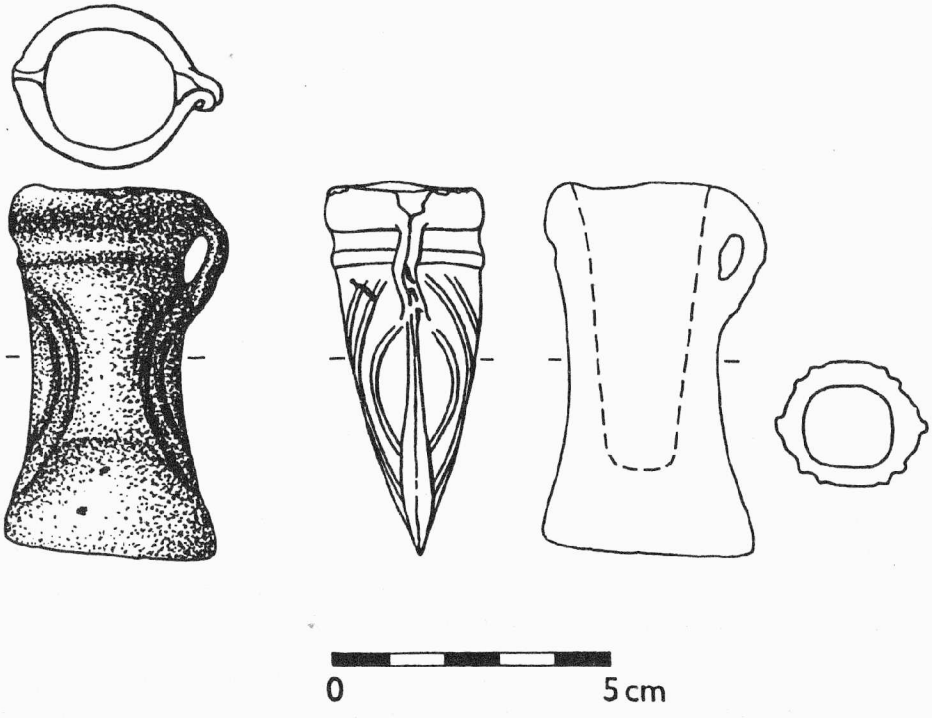

Obr. 1. Slatinice (okr. Olomouc): Bronzová sekerka - Tüllenbeil

Lokalitu umístěnou na pozvolném východním svahu Velkého Kosíře v nadmořské výšce mezi 290 až 310 m n. m. popsal v roce 1909 A. Gottwald, který zde rozpoznal osídlení kulturou s lineární keramikou, kulturou lengyelskou, slezskou a pozdně laténskou (Gottwald 1909, 1931). Místo nálezu se nacházelo poblíž západního okraje výrazné kulturní vrstvy, kterou zde polykulturní osídlení zanechalo; je určeno bodem na ZM 1 : 10 000, listu 24-22-22 o souřadnicích 135 mm od Z s. č. a 279 mm od J s. č.

Popis nálezu: Jedná se o štíhlou sekerku „lužického" typu s ovaleným oválným ústím tuleje o maximálním průměru 33 mm, které je níže lemováno horizontálním žebrem. Další žebra obloukovitě sledují boky těla sekerky. Ouško, umístěné pod okrajem tulejky, je pokřivené a lehce poškozené, ostří je nepatrně odsazené od těla a je šikmé (zbroušené ?). Povrch sekerky je pokryt patinou. Délka celé sekerky je pouhých 64 mm. Typologicky by bylo možné tuto sekerku zařadit do Říhovského skupiny XII, podskupiny B, 3. typu, varianty s/e (Říhovský 1992). Sekerku lze datovat do období mladších popelnicových polí - konkrétně do slezské kultury (Říhovský 1992).

Michal Přichystal, FF MU Brno

Literatura:

Gottwald, A. 1909: Nové nálezy předhistorické z okolí Prostějova i odjinud. ČVMSO XXVI 1 a 2,. 1-11, 69-80.

Gottwald, A. 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov

Říhovský, J. 1992: Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren. PBF IX 17, 178-255. Stuttgart

Resumé:

Slatinice (Bez. Olomouc). „Vinohrádky". Jüngeren Urnenfelderzeit (Schlesische Kultur). Tüllenbeil. Oberflächebegehung.

SLAVKOV (okr. Vyškov)

J od města. Starší doba bronzová. Objekt. Záchranný výzkum.

V září 1996 byla v polích J od Slavkova při hloubení rýhy pro plynovod (Slavkov-jih) narušena jedna sídlištní jáma kónického profilu (ZM ČR 1:10 000, list 24-43-09, 150 mm od Z s. č. a 143 mm od J s. č.). Ze zásypu objektu pochází jeden atypický zlomek keramiky, který lze rámcově zařadit do starší doby bronzové.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Slavkov (Bez. Vyškov). Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

SOBOTOVICE (okr. Brno-venkov)

Sobotovice I. Starší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Sobotovice II „Za vinohrady". Starší doba bronzová (kultura únětická a věteřovská skupina), Sídliště, výrobní areál. Nedatovaná dna pecí vyplněná železnou struskou. Záchranný výzkum.

Na základě smlouvy o dílo, uzavřené mezi objednatelem - SIU Brno a zhotovitelem - ÚAPP Brno, byly sledovány veškeré skrývky nadložních vrstev na celé trase R/52 mezi Pohořelicemi a Rajhradem. Na katastru obce Sobotovice bylo zjištěno pravěké osídlení ve dvou tratích, označených pro potřebu archeologické evidence Sobotovice I. a II.

SOBOTOVICE I. Lokalita se nachází v západní části katastru obce, na jihovýchodním výběžku návrší obtékaného Šatavou a Syrůvkou v nadmořské výšce cca 226 m. Toto návrší bylo proťato zářezem pro tzv. „německou dálnici", při jehož hloubení byla patrně značná část pravěkého sídliště zlikvidována. Současná komunikace využila tohoto zářezu, pouze byl na severozápadním okraji mírně rozšířen. Právě při tomto rozšiřování byly dne 8. 3. 1995 zjištěny tři až čtyři pravěké jámy. Jejich výzkum musel být kvůli nepříznivému počasí odložen a až dne 28. 3. mohla být jedna z nich prozkoumána. Jednalo se o typickou zásobní jámu, obsahující nepočetný, ale spolehlivě datovatelný keramický materiál kultury únětické. Ostatní jámy již byly při dalším postupu zemních prací značně porušeny a nepodařilo se z nich získat žádný archeologický materiál. Přesná poloha naleziště je na ZM ČSSR 1 : 10 000 list 24-34-19 určena bodem vzdáleným 118 mm od Z s. č. a 13 mm od J s. č.

SOBOTOVICE II. V severní části katastru obce v trati „Za vinohrady", v nadmořské výšce 240 m., na plošině vymezené směrem k jihozápadu strmými svahy spadajícími k toku Syrůvky. Na ZM ČSSR 1 : 50 000, list 24-34 Ivančice, je tato poloha určena bodem vzdáleným 91 mm od J s.č. a 164 mm od V s.č. Během sledování zemních prací na rozšíření terénního zářezu vyhloubeného mezi lety 1939 až 1941 pro „německou dálnici" bylo zjištěno, že zmíněný zářez proťal pravěké sídliště tak, že početnější kumulace pravěkých objektů se nacházela na jeho jihovýchodní hraně (k 500 až k 536), zatímco na severovýchodní hraně se vyskytovaly pouze sporadicky (k 600 až k 607). Zjištěné pravěké osídlení z převážné části spadá do období kultury únětické a věteřovské. Výjimku tvoří významný nález spodních částí či den nístějí železářských pecí, poprvé dokládající místní pravěkou respektive raně historickou železářskou výrobu v dané oblasti. Pro nedostatek spolehlivého datovacího archeologického materiálu je však nebylo možné blíže časově zařadit.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

Sobotovice I. Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.
Sobotovice II „Za vinohrady". Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

TVAROŽNÁ (okr. Brno-venkov)

Hlinky. Věteřovská skupina. Sídliště. Záchranný výzkum.

Dne 29.6. 1996 došlo k záchrannému archeologickému výzkumu v hliníku cihelny ve Tvarožné u Brna. Po dohodě s majitelkou pozemku pí. Křížovou byly provedeny potřebné sondážní práce. Jednalo se o dva objekty z doby bronzové, které byly již dříve narušeny při těžbě spraší pro výrobu cihel. Oba zmíněné objekty byly objeveny již v roce 1995 při průzkumu půdních profilů ve stěnách hliníku. V roce 1992 byl prováděn na východním okraji jámy hliníku povrchový sběr ze kterého pochází zlomky keramiky z období kultury podolské, horákovské (Kos, Černík) a doby hradištní. Tento výzkum navázal na předchozí akci, která zde byla prováděna AÚ ČSAV Brno roku 1978 (M.Geisler).

Na SV okraji hliníku byly těžbou spraše narušeny dva pravěké objekty. Jednalo se o zbytky zásobních jam jejichž horní části byly odříznuty těžebním strojem.

Tento záchranný výzkum přinesl nový poznatek o rozsahu osídlení věteřovské skupiny v oblasti na východ od Brna. Lokalita se nachází na severním okraji obce Tvarožná u Brna. Jedná se o polohu nížinného charakteru situovanou na jižním svahu v blízkosti Tvaroženského potoka, který je vzdálen od lokality asi 200 metrů. Zkoumané objekty představují dvě jámy kulatého tvaru a charakteristického lichoběžníkovitého průřezu. Oba objekty byly umístěny v těsné blízkosti vedle sebe v ose SV - JZ. Podle keramického

inventáře, který je zde prezentován fragmentem velké věteřovské zásobnice zdobené plastickými výčnělky na podhrdlí, lze první objekt zahrnout do stupně BA_2 (Tihelka 1960). Toto zařazení do předklasické fáze věteřovské skupiny umožnil i nález zlomku koflíku s rozevřeným hrdlem (?) a fragment soudkovitého hrnku.

Závěrem lze říci, že v poloze "Hlinky" se pravděpodobně nachází větší sídliště věteřovské skupiny. Dřívější výzkum (Belcredi 1989), provedený severně od hliníku cihelny přinesl nálezy velkomoravských hrobů a několika sídlištních jam ze starší doby bronzové, bez bližšího kulturního zařazení.

Povrchové sběry prováděné na východním okraji hliníku dokazují existenci osídlení z doby hradištní a halštatské. Celé návrší, na kterém se tyto archeologické situace nacházejí vykazují znaky polikulturní lokality.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Belcredi, L. 1989: Slovanské období , in: Belcredi, L. a kol. : Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov, Brno, 170-182.

Tihelka, K. 1960: Moravský věteřovský typ, PA LI/1, 27-135.

Resumé:

Tvarožná (Bez. Brno-venkov) Hlinky. Věteřov - Gruppe. Siedlung. Rettungsgrabung.

ÚJEZD U BRNA (okr. Brno - venkov)

Jihozápadní okraj intravilánu obce, trať „Nové Louky". Starší doba bronzová (ÚK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Rýhou pro hlavní kanalizační sběrač na staveništi rodinných domků v prostoru vymezeném ulicemi Palackého a Nové Louky byla zachycena sídlištní jáma kultury únětické Jáma obsahovala kromě nečetného keramického materiálu i nahromadění lidských kostí, pocházejících nejméně ze tří jedinců, nalezených bez patrných anatomických souvislostí.

Poloha jámy je na ZM ČR 1 : 10 000 24-43-12 určena bodem vzdáleným 47 mm od Z s.č. a 84 mm od J s.č.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

SW Rand der Gemeinde, „Nové Louky". Siedlungsgrube der älteren Bronzezeit. Rettungsgrabung.

ÚJEZD U BRNA (okr. Brno - venkov)

„Dlouhé loučky". Pravěk, středohradištní. Sídliště. Dokumentce profilů.
„Kandie". Starší doba bronzová (k. únětická). Sídliště. Dokumentce profilů.
„Horní pole". Starší doba bronzová. Sídliště. Dokumentce profilů.

Při archeologickém dohledu nad postupem výkopových prací na stavbě plynovodu Újezd u Brna - Hostěrádky byly zjištěny a dokumentovány pravěké a časně středověké sídlištní objekty ve třech polních tratích.

1. Trať „Dlouhé loučky". Dvě slovanské sídlištní jámy a kamenná pec z 9. století. Jejich polohu určuje na ZM ČSFR 1 : 10 000 24-43-12 bod vzdálený 195 mm od Z s.č. a 6

mm od J s.č. Dvě blíže nedatovatelné pravěké jámy. 212 mm od Z s.č. a 22 mm od J s.č. na téže mapě.

2. Trať „Kandie" („Padělky"). Sídlištní jáma z doby bronzové, patrně kultury únětické. 297 mm od Z s.č. a 52 mm od J s.č. na téže mapě.

3. Trať „Horní pole". Dva sídlištní objekty z doby bronzové, patrně kultury únětické. 313, 319 mm od Z s.č. a 74, 85 mm od J. s.č. na téže mapě.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

„Dlouhé loučky". Urzeit, Mittlere Burgwallzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.
„Kandie". Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.
„Horní pole". Ältere Bronzezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

ODKAZY:

BRNO (okr. Brno-město)
Ul. Příkop - Business centrum. Pozdní doba bronzová. Sídliště. Záchanný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

DOLNÍ ÚJEZD (okr. Přerov)
„Spálová". Pozdní doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

HODĚJICE (okr. Vyškov)
Hony. Starší doba bronzová, únětická kultura. Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba římská a stěhování národů

HOLUBICE (okr. Vyškov)
0,5 km J od obce. Starší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

HRÁDEK (okr. Znojmo)
Polní trať „Anger", „Schaffler Hof" („U dvora") na severozápadním okraji intravilánu obce. Mladší a pozdní doba bronzová. Sídlištní plocha. Povrchový průzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

IVANČICE-LETKOVICE (okr. Brno-venkov)
Intravilán obce. Starší a mladší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

JIŘÍKOVICE (okr. Brno-venkov)
„Rohlenka". Mladší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

KOJETÍN (okr. Přerov)
Ulice Kroměřížská, Husova a Palackého. Popelnicová pole. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

OŘECHOV (okr. Brno-venkov)
Intravillán obce. Mladší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)
„Díly pod dědinou", „Kousky a kukličky". Střední a mladší doba bronzová - k. mohylová, KLPP. Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

SLAVKOV (okr. Vyškov)
Palackého nám. Starší doba bronzová. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk - novověk

UHERČICE (okr. Břeclav)
„Letná", „Nad Letnou". Starší a mladší doba bronzová - únětická kultura, velatická fáze. Sídliště a hrob. Záchranný výzkum

Viz kapitola Středověk - novověk

DOBA ŽELEZNÁ

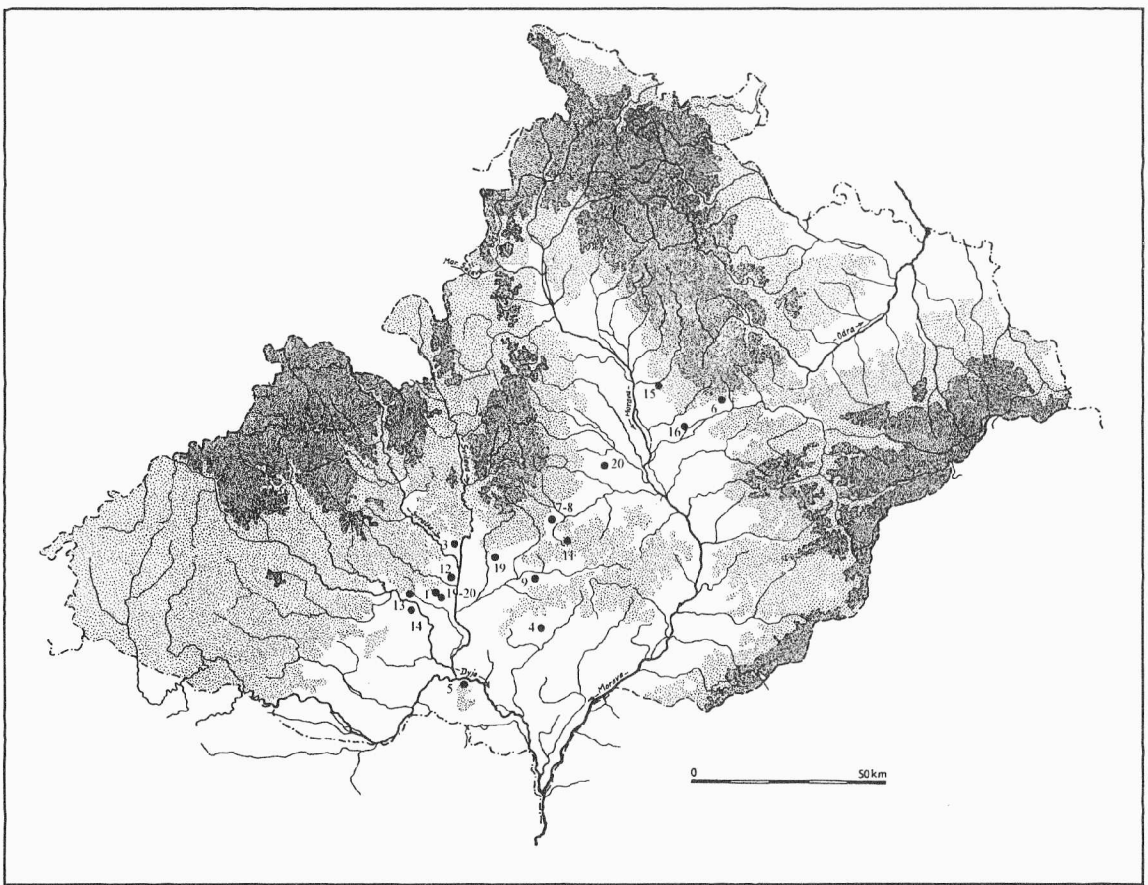

1 - Bratčice, 2 - Brno, 3 - Dambořice, 4 - Dolní Věstonice, 5 - Dolní Újezd, 6 - Drnovice, 7 - Heršpice, 8 - Jaroměřice nad Rokytnou, 9 - Kučerov, 10 - Modřice, 11 - Moravské Bránice, 12 - Nové Bránice, 13 - Přáslavice, 14 - Přerov II - Předmostí, 15 - Příložany, 16 - Syrovice, 17 - Tvarožná, 18 - Určice

BRATČICE (okr. Brno-venkov)

Mělčanská. Halštat, horákovská kultura. Hrob. Záchranný výzkum.

V září 1996 byl proveden záchranný výzkum velkého hrobu, narušeného při hloubení rýhy dálkového optického kabelu JZ od obce u silnice ve směru na Němčičky (ZM ČR 1:10 000, list 24-34-18, 396 mm od Z s.č. a 31; mm od J s.č.). Dne 16. 9. 1996 upozornil p. Němeček pracovníky Ústavu archeologické památkové péče v Brně (J. Unger) na nález bronzových nádob ve výkopu rýhy. Z porušeného objektu bylo nejdříve vyzvednuta velká bronzová mísa z horizontálním okrajem, fragment další větší bronzové nádoby se zdobeným okrajem rýsovanými geometrickými motivy a držadlo bronzové naběračky.

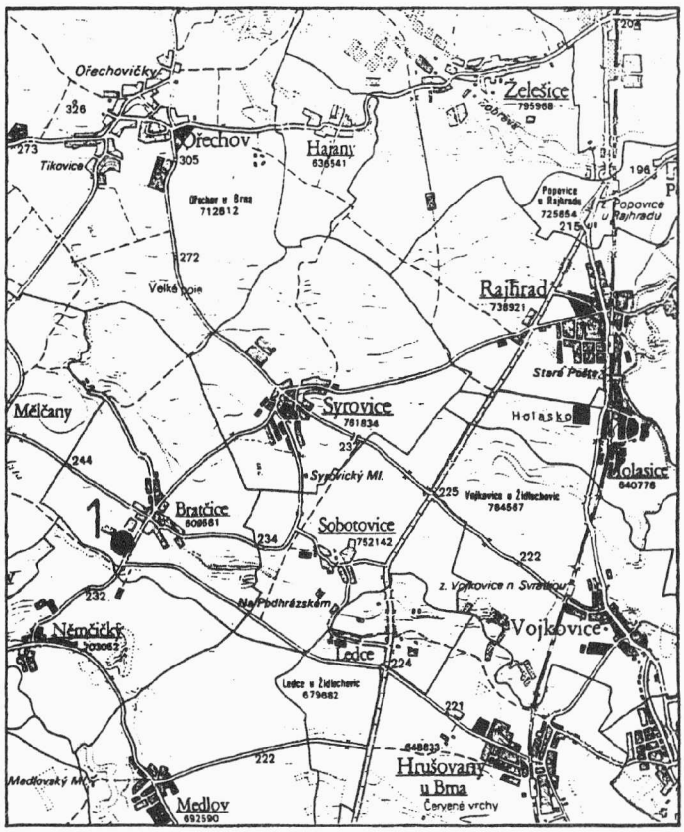

Obr. 1 - Bratčice, Mělčanská. Mapa okolí s vyznačeným místem nálezu hrobu (1).

Následným výzkumem byla odkryta téměř čtvercová hrobová jáma o rozměrech asi 460 x 530 cm a hloubce kolem 1 m. Jáma byla v podélné ose orientována SZ směrem. V SZ části objektu byly zjištěny pozůstatky skeletu (snad lidské?) u nichž byl nalezen železný nůž a železné kování tvořené třemi velkými kruhy s navlečenými očky s nýtky (součást opasku zemřelého?). Jižně od skeletu byl uložen dlouhý železný prut (rožeň?) s tordovaným držadlem ukončeným okem ve kterém byl navlečen železný kruh. V JV části hrobu se nacházela část skeletu menšího zvířete (snad selete?) u kterého se nacházely dvě železné přezky. Většina inventáře byla tvořena velkým množstvím keramických nádob (22 ks), které vytvářely řadu u SV stěny objektu. Doplňkem kovového inventáře byla bronzová situla v JV nároží hrobové jámy a bronzová naběračka, nalezená u SZ stěny hrobu. Za zmínku stojí ještě nález železné atašé ve tvaru hlavy býka, která byla původně upevněna nýtem nejspíše na dřevěném předmětu (nádobě?), který se nedochoval.

Objekt lze zařadit do vrcholné fáze jihomoravské horákovské kultury (Podborský 1980) a dle velikosti hrobové jámy a výbavy hrobu lze předpokládat i původní mohylový násep, který se do dnešní doby nedochoval. Lze tu postřehnout značnou podobnost s mohylovými hroby z nedalekých Holásek, kde byly v trati „Čtvrti u Tuřan" v r. 1925 prozkoumány I. L. Červinkou tři mohyly s obdobným inventářem (Červinka 1948; Stegmann-Rajtár 1992, 9-11).

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Červinka, I. L. 1948: Holásky (okr. Brno), Mohyly s halštatskými hroby na „Čtvrtích u Tuřan", ČVMSO 57, 16-19.

Podborský, V. 1980: Dvě nová halšatská pohřebiště na jižní Moravě, SPFFBU E 25, 75-124.

Stegmann-Rajtár, S. 1992: Grabfunde der älteren Hallstattzeit aus Südmähren, Košice.

Resumé:

Bratčice (Bez. Brno-venkov) Mělčanská. Älteren Hallstattzeit. Horákov - Kultur. Grab. Rettungsgrabung.

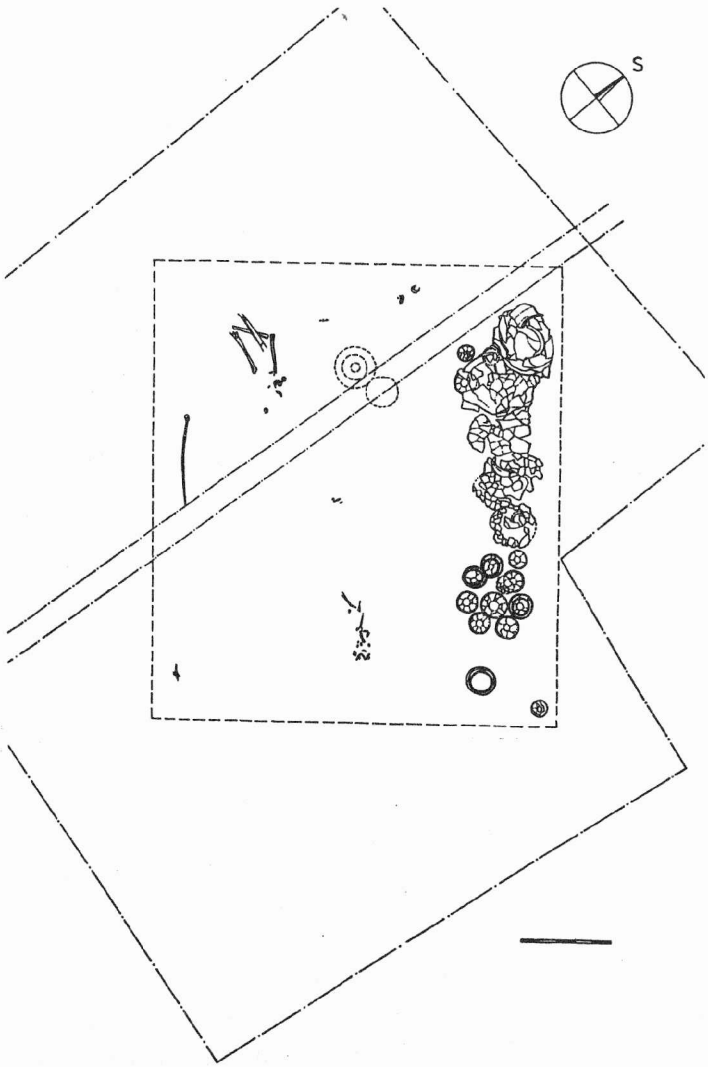

Obr. 2 - Bratčice, Mělčanská. Půdorys halštatského hrobu s inventářem.

BRATČICE (okr. Brno-venkov)

Mělčanská. Doba laténská. Objekt. Záchranný výzkum.

V září 1996 byla při hloubení rýhy pro dálkový optický kabel narušena JZ od obce odpadní jáma (ZM ČR 1:10 000, list 24-34-18, 400 mm od Z s.č. a 39 mm od J s.č.). Jáma mísovitého profilu obsahovala kromě zlomků keramiky 2 artefakty z rohovce.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Bratčice (Bez. Brno-venkov) Mělčanská. Latene-Kultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ul. Příkop - Business centrum. Sídliště a pohřebiště. Eneolit, pozdní doba bronzová, halštatské období, doba římská, středověk a novověk. Záchanný výzkum.

Nedaleko od středu města v inundačním prostoru pravého břehu říčky Ponávky byla při stavbě Business centra postupně odtěžena plocha o rozloze téměř 1,5 ha do hloubky více než 7 m. Tato skutečnost umožnila dokumentovat vývoj terénu od terciéru až po současnost. V několika mocných vrstvách nad sebou zde byly zjištěny stopy osídlení tohoto prostoru v pozdní době kamenné, době bronzové, starší době železné, době římské, ve středověku a novověku.

Za nejvýznamnější lze považovat objev pohřebiště horákovské kultury, které bylo ukryto pod mohutným čtyřmetrovým souvrstvím. Celkem se podařilo prozkoumat 16 hrobů, z nichž 12 bylo prostých žárových popelnicových s 1 až 4 nádobami, 3 žárové jámové s více než 4 nádobami a jeden hrob byl birituální se třemi pohřbenými jedinci. Prosté žárové hroby vesměs tvořila urna se spálenými lidskými kostmi, překrytá další nádobou, většinou miskou. Ojediněle byly v nádobách se spálenými lidskými pozůstatky i drobné kovové milodary (železné harfovité spony nebo náramek). Keramika z těchto hrobů, které se navzájem porušovaly, vykazuje na jedné straně znaky staršího halštatského stupně (HC2), na druhé straně již znaky vývojově pokročilejší (HD1), v obou případech však tvarem i výzdobou vycházející z domácích tradic. Jinak je tomu u jámových žárových hrobů s více než 4 nádobami, kde spálené pozůstatky zemřelého jsou roztroušeny volně v hrobové jámě, nikoli v některé z nádob. Již samotný pohřební ritus, ale především keramika, poukazují na jisté vlivy z prostředí západohalštatského, ale i ze středního Podunají. Nejmarkantněji se toto ovlivnění projevilo v nejbohatším birituálním hrobě č. 214, který byl původně asi komorový pod mohylou. Byli do něj uloženi celkem 3 jedinci, 2 z nich kostrově s orientací ve směru S-J a 1 žárově. Podle antropologického posudku J. Langové obě nespálené kostry nesou řadu podobných rysů, což může svědčit o tom, že šlo o osoby v příbuzenském vztahu (snad matku a dceru). Nelze proto zcela vyloučit možnost druhotného rituálního otevření hrobu za účelem pohřbení rodinného příslušníka. Výbavou se hrob řadí k nejbohatším v jihomoravském prostředí. Kromě 20 keramických nádob obsahoval železné harfovité spony, bronzové houpačkovité nánožníky, bronzový náramek, skleněné a jantarové korálky, železný nůž a další drobné převážně železné předměty. Pozoruhodný byl zejména 12 cm široký pás, sestavený z různě uspořádaných více než 18 000 drobných litých bronzových kroužků o průměru zhruba 0,5 cm. Na něm v prostoru břišní dutiny spočíval masívní železný kruh, sloužící zřejmě jako zápona.

Na pohřebišti v Brně-Příkopu se setkávají 3 typy pohřebního ritu. První z nich - prostý žárový popelnicový - vychází evidentně z domácích tradic, a jeho kořeny lze hledat hluboko v době bronzové. Další dva typy však uložením pozůstatků zemřelých, ale i rozmístěním

milodarů, podobně jako jejich druhovou skladbou, upomínají na předlohy v oblastech ležících jižně a západně od Moravy, a to i přesto, že většina kovových předmětů i keramiky pochází zřejmě z domácí produkce. Počet keramických milodarů, jejich výzdoba i některé tvary mají své obdoby ve středním a horním Podunají, středních, jižních a jihozápadních Čechách, případně i Horní Falci, kde se s nimi setkáváme především ve stupni HC2. Harfovité spony jsou typickým šperkem dolnorakousko-moravsko-středočeským a vyrobené z bronzu se v této oblasti objevují již v pozdní době bronzové. Na pohřebišti v Brně-Příkopu jsou poměrně hojně zastoupeny výhradně v železném provedení, a to nejen v honosně vybavených, ale i v prostých popelicových hrobech. Svědčí to především o souběžnosti různých pohřebních ritů, ale lze se též domnívat, že v době fungování pohřebiště již železo nebylo vzácným importem, nýbrž kovem běžně užívaným a zřejmě i v domácím prostředí vyráběným. Na základě těchto skutečností můžeme usuzovat i na časové zařazení těchto spon nejdříve do stupně HC2. Dalším chronologicky poměrně citlivým nálezem jsou bronzové houpačkovité nánožníky, které mají své předlohy především v Horní Falci, jižním Německu a ojediněle i v hornorakouském Hallstattu (hrob č. 507). Objevují se tam již ve stupni HC2, těžiště jejich výskytu je však v období následujícím (HD). Nánožníky z Brna-Příkopu se však provedením nejvíce blíží variantě z Býčí skály, která však jinde postrádá analogie a není tudíž vyloučeno, že oba nálezy pochází ze stejné dílny. Podobně tomu může být i s nálezem pásu, který byl sestaven z bronzových litých kroužků a jehož nejbližší obdoby známe především z širšího okolí Brna. Za předlohou této honosné ozdoby je nutné jít nejprve do prostředí severoitalských výrobních center pozdní doby bronzové, kde se podobně uspořádané kroužky užívaly v různých modifikacích jako součást jiného šperku, např. spony. Právě odtud se prostřednictvím obchodních kontaktů dostávaly do středního Podunají, resp. Dolního Rakouska a západního Maďarska, kde se ojediněle nachází již v pozdní době bronzové (HB2-3). K masovému využití bronzových kroužků však došlo až v halštatském období, kdy z nich byly nejdříve sestavovány náhrdelníky nebo náramky a posléze i masívní kroužkové pásy. Výskyt kroužkových pásů je poměrně úzce omezen chronologicky (stupeň HC2) ale i regionálně (jižní Morava a Dolní Rakousko). Na Moravě jsou již dva jisté (Brno-Příkop, Vojkovice) a dva velmi pravděpodobné (Býčí skála, Brno-Židenice) nálezy pásů, v Dolním Rakousku se tento typ ozdob koncentruje především v povodí řeky Kampu (např. Maiersch), odkud známe i odlévací formy na výrobu bronzových kroužků (Gars). Početná sada kroužků, uspořádaná zřejmě do podoby několikanásobného náhrdelníku pochází i z Hallstattu (hrob č. 507).

Bohatě vybavený birituální trojhrob č. 214 z Brna-Příkopu je velmi důležitý nálezový celek. Podle analogií z Býčí skály, z některých dalších středoevropských lokalit a především pak podle bohatě vybaveného hrobu č. 507 z Hallstattu jej můžeme datovat vcelku velmi citlivě do druhé poloviny stupně HC2 (horizont 4 podle H. Parzingera), resp. mezi roky 650 a 620 př. n. l.. Převážně tímto obdobím a částečně zřejmě i následující fází (HD1 - horizont 5) lze časově vymezit i veškerou aktivitu, spojenou s pohřbíváním na lokalitě Brno-Příkop. Nesporně se zde v plné míře projevily vlivy, které bezprostředně souvisí s přesunem těžiště tehdejšího kulturního dění z východohalštatských center na západ, zejména do horního Podunají, Švýcarska a jihozápadní Francie, kde se začala vzmáhat významná centra, zprostředkující obchod s nově zakládanými řeckými koloniemi na jihofrancouzském pobřeží.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Příkop Str. - Business centrum. Siedlung und Gräberfeld. Kupferzeit, Spätbronzezeit, Horákov-Kultur, Römische Kaiserzeit, Mittlealter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

DAMBOŘICE (okr. Hodonín)

Severně od obce, na jihovýchodním výběžku kopce Vysoká. Neolit, starší doba železná. Sídliště. Záchranný výzkum.

Na základě smlouvy o dílo, uzavřené mezi objednatelem - Moravské naftové doly a.s. a zhotovitelem - Ústavem archeologické památkové péče Brno, byl proveden záchranný archeologický výzkum na stavbě Sběrného naftového střediska Dambořice A.

Staveniště se nachází severně od obce, na poměrně příkrém, k jihu až k jihozápadu obráceném svahu (v průběhu stavby terasovaném) výběžku kopce Vysoká. Je situováno v kotlině uzavřené především ze severu a východu Jestřábí a Vysokou horou, ale chráněné i ze západní strany vrchem Vysoký. Otevřená je pouze směrem k jihu, kudy protéká potok Salajka, nad jehož levým břehem se lokalita nachází. Její poloha je na ZM ČR 1:10 000 list 24-43-24 určena bodem vzdáleným 365 mm od Z s.č. a 335 mm od J s.č. Nadmořská výška se pohybuje mezi 240 až 250 m.

Záchranný archeologický výzkum probíhal formou opakovaného dohledu nad postupem zemních prací, při němž bylo zjištěno, že plocha staveniště byla osídlena ve starší době železné lidem kultury horákovské. Osídlení bylo doloženo dvěma přibližně obdélnými jámami o rozměrech 380 x 310 x 180 (k 501) a 540 x 480 x 120 (k 502) interpretovanými jako obytné zemnice. Nacházely se přibližně ve středu plochy staveniště ve vzdálenosti 21 m od sebe a byly orientovány delší osou kolmo na vrstevnice. Při severozápadním okraji staveniště pak bylo zjištěno dno patrně zásobní jámy, z větší části již odebrané při svahování (k 500). Přes poměrně dobré podmínky pro sledování nebyly již na odhumusované ploše nalezeny žádné další archeologické objekty. Lze proto předpokládat, že byl zachycen pouze okraj sídliště, pokračujícího dále k severovýchodu, jak to naznačuje i konfigurace terénu.

Osídlení lokality již v mladší době kamenné naznačuje zlomek broušeného nástroje, nalezený údajně na staveništi a předaný autorovi zprávy zaměstnancem stavby.

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

Dambořice (Bez. Hodonín). N. der Gemeinde. Neolithikum. Älteren Eisenzeit. Siedlung. Rettungsgrabung..

DOLNÍ VĚSTONICE (okr. Břeclav)

Intravilán. Kultura horákovská. Sídliště. Povrchový sběr.

V roce 1994 se v Dolních Věstonicích prováděla rekonstrukce vedení elektrického proudu. Na hromadě hlíny vzniklé při vrtání otvoru pro sloup vedení o průměru přibližně 30 až 40 cm našel P. Škrdla několik střepů , zvířecích kostí a kámen. Nálezy pravděpodobně pocházejí z porušené sídlištní jámy. Materiál objevil v době, kdy byl sloup již pevně zasazen, takže provedení záchranného výzkumu nepřipadalo v úvahu. Pro datování je nejvhodnější část nádoby s nízkým hrdlem a stlačeným tělem zdobeným na výduti jemným žlábkováním a s dvojicí drobných reparačních otvorů na hrdle (obr. 1:6). Dále se mezi keramikou našly střepy z misky (obr. 1:3), zlomky ode dna (obr. 1:1), z okraje (obr. 1:2) a výdutě dalších nádob a rovněž fragment nádoby zdobené tuhovanými pásy (obr. 1:4). Křemenný oblázek měl na obou koncích pracovní stopy (obr. 1:5). Materiál z porušeného objektu lze přisoudit horákovské kultuře.

Stanislav Stuchlík, AÚ AV ČR Brno

Resumé:

Dolní Věstonice (Bez. Břeclav). Intravilan. Hallstattzeit, Horákov-Kultur. Oberflächensammlung.

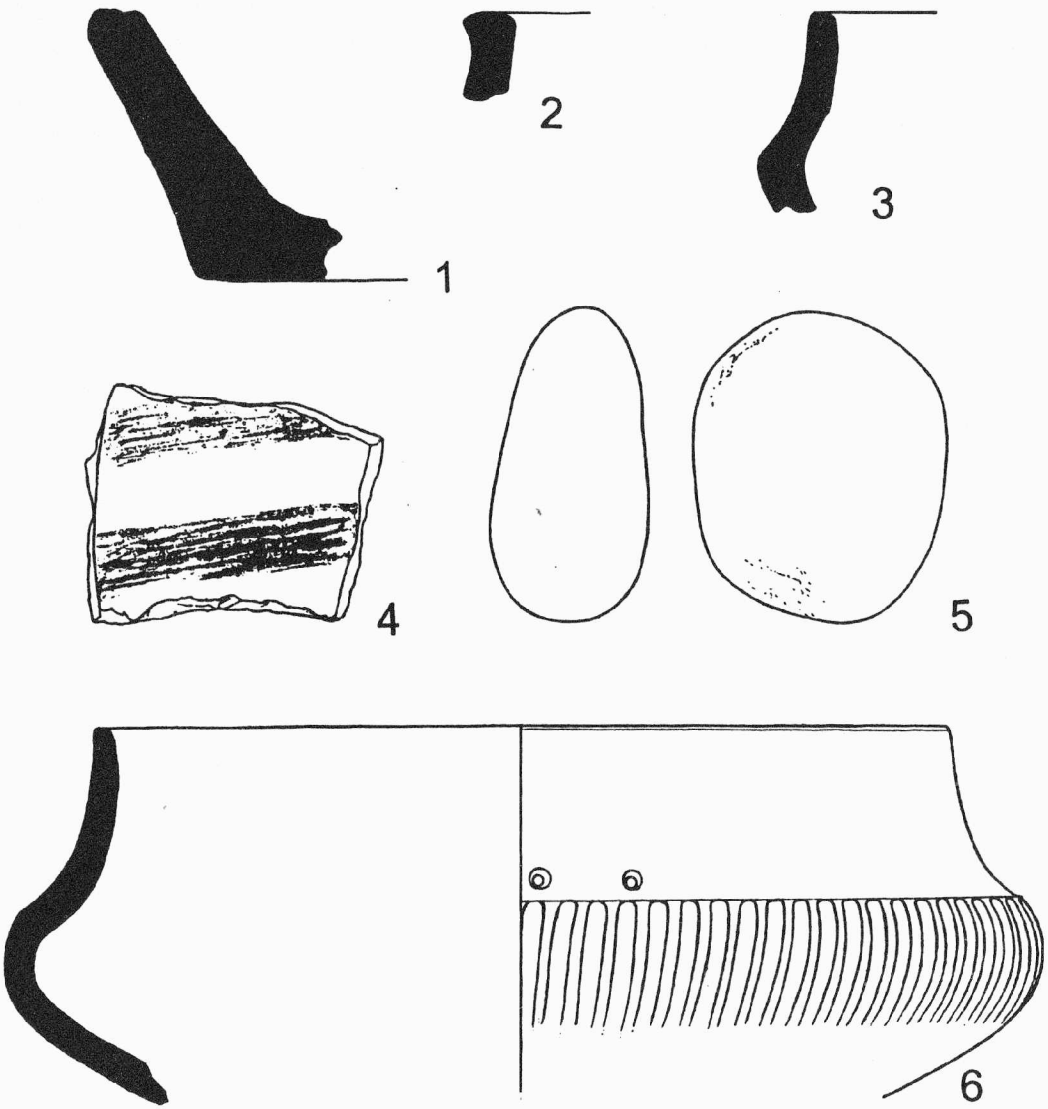

Obr. 1. Dolní Věstonice. Nálezy z porušeného objektu horákovské kultury.

DOLNÍ ÚJEZD (okr. Přerov)

„Spálová". Eneolit, pozdní doba bronzová, halštatské období. Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází necelý 1 km východně od obce po obou stranách silnice Dolní Újezd - Bohuslávky. Spočívá na úpatí Oderských vrchů, které ohraničující prostor Moravské brány. V roce 1996 byl na této lokalitě proveden záchranný archeologický výzkum ploch ohrožených stavbou rychlostní komunikace RK 35 z Olomouce do Lipníka n. B. Během 6 měsíců zde byla prozkoumána plocha o rozloze 5 ha s více než 1000 archeologickými objekty. Nejstarší velmi sporadické osídlení lokality můžeme datovat na počátek pozdní doby

kamenné, mladší, naopak velmi intenzívní a rozsáhlé osídlení náleželo závěru pozdní doby bronzové a starší době železné, resp. její starší a střední fázi, kdy území obýval lid platěnické kultury.

Podstatnou roli, předurčující lokalitu k osídlení, sehrála bezesporu skutečnost, že jde o vydatnou pramennou pánev s mělkou, lehce dostupnou podpovrchovou vodou. Před příchodem nejstarších obyvatel zde byla řada terénních depresí pravděpodobně s tůněmi a prameništi. Záchranným archeologickým výzkumem se podařilo zjistit, že dvojí osídlení lokality v pravěku způsobilo poměrně rozsáhlé změny zdejšího přírodního prostředí. Odlesnění prostoru za účelem vytvoření sídelního areálu a zemědělského zázemí osady vyvolalo půdní erozi a následný zánik původních vodních zdrojů. Dnes jsou terénní deprese vyplněny místy až 1,5 m mocnými antropogenními sedimenty, které obsahují značné množství kamenné sutě a pravěkých, zejména keramických artefaktů. V jejich okolí se nacházela poměrně hustá sídlištní zástavba tvořená třemi základními typy archeologických objektů. Prvním z nich byly pozůstatky nadzemních staveb kůlové konstrukce, druhým mělce zahloubené chaty s ohništěm či krbem z kamenů a třetím jámy výrobního nebo hospodářského účelu.

Pozoruhodný byl odkryv původně zřejmě mohylového hrobu z halštatského období, který se nacházel v těsné blízkosti severozápadního okraje obytného areálu. Šlo o tři žárové popelnicové hroby, rozmístěné na ploše o rozloze zhruba 15 x 15 m. Dva z nich můžeme považovat za vedlejší, protože obsahovaly pouze 6 a 8 keramických nádob. Třetí z hrobů byl nesporně hlavní. Hrobová jáma s mohutným kamenným závalem měla rozměry 2,5 x 2,5 m. Na dně se v negativu dochovaly pozůstatky dřevěné hrobové komory nejspíše roubené konstrukce. Milodary tvořilo celkem 30 nádob, včetně keramiky s malbou tzv. slezského typu, a jeden drobný železný nožík. Podle průvodních nálezů lze usuzovat, že pohřební aktivitu lze spojovat se závěrečnými fázemi halštatského osídlení lokality, které lze datovat ke konci stupně HC2, resp. do druhé pol. 7. stol. př. n. l. Většina moravských nálezů z tohoto období poukazuje na přejímání nejrůznějších vlivů z okolních, ale i značně vzdálených oblastí. To nesporně souvisí s čilým obchodním ruchem, který na jih směřoval do středního Podunají, Karpatské kotliny a východohalštatských center, na jihozápad pak do Hallstattu a horního Podunají, kde se po roce 650 př. n. l. začaly vzmáhat západohalštatská centra, zprostředkující obchod s nově zakládanými řeckými koloniemi na jihu Francie. A právě na kontakty s Podunajím a tehdejšími centry ukazuje komorový pohřební ritus pod mohylovým násypem. Jeho původ je třeba hledat v těchto oblastech, na střední a severní Moravě se tento typ pohřbu objevuje jednak velmi sporadicky, jednak se značným časovým zpožděním. Severní obchodní cesta vedla po Odře do Pobaltí za jantarem. Vzhledem k tomu, že Moravská brána s řekou Bečvou byla zřejmě vždy nejdůležitější spojnicí mezi Moravou a Odrou, není vyloučeno, že sídliště na úpatí Oderských vrchů u Dolního Újezda bylo nejen jednou z mnoha obchodních stanic na severojižní trase dálkového obchodu, ale plnilo i strategickou funkci při její ochraně. Vyvýšený, mírně se svažující terén zde totiž skýtá široký rozhled do okolní krajiny při jižním ústí Moravské brány.

Petr Vitula, Marek Kalábek, ÚAPP v Olomouci

Resumé:

Dolní Újezd (Bez. Přerov). Kupferzeit, Spätebronzezeit, Hallstattzeit. Siedlung und Gräberfeld. Rettungsgrabung.

DRNOVICE (okr. Vyškov)

„U propasti". Latén. Žárový hrob. Záchranný výzkum.

Ve východní části budoucí silnice jsme nalezli laténský žárový hrob (objekt 16/96). Hrobová jáma měla nepravidelný ledvinovitý tvar a orientaci S-J. Na povrchu se projevovala černou skvrnou a zlomky přepálené keramiky a žárem deformovaných železných zlomků. Ve dvou shlucích byla nahromaděna zlomkovitá přepálená keramika a železné deformované zlomky (spony, kopí) s množstvím uhlíků a nepatrnými zlomky spálených kostí. Ve druhém shluku deformované železné zlomky (část pochvy meče, kování štítu) a množství uhlíků.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Drnovice (Bez. Vyškov). „U propasti". Laténzeit. Brandgrab. Rettungsgrabung.

DRNOVICE (okr. Vyškov)

„U propasti". Halštat. Žárové pohřebiště. Záchranný výzkum.

V červnu 1996 začala firma Dosta a.s. v trati U propasti v k.ú. Drnovice zemní práce spojené s opravou a rozšiřováním silnice II/379 Vyškov - Drnovice. Stávající silnice měla být rozšířena o 8m a nejvýraznější výškové rozdíly srovnány. Již krátce po zahájení prací jsme zjistili pod vrstvou ornice hrob s kamenným závalem. V průběhu července pak došlo k záchrannému výzkumu po celé trase silnice. Některé drobné akce byly provedeny ještě v srpnu. V minulosti bylo v této trati na rozhraní katastrů Drnovic a Dědic zjištěno několik sídlištních objektů z mladší doby železné, ze starší doby římské, a na katastru Drnovic několik kostrových hrobů z mladší doby železné, únětické jámy a lužické objekty (Doležel 1993).

Lokalita se nachází na jižním svahu mezi levým břehem potoka Drnůvka a jeho levostranným bezejmenným přítokem, v nadmořské výšce 254 - 268m. Při výzkumu prováděném v roce 1996 bylo zjištěno 14 halštatských (platěnických) žárových hrobů, 1 eneolitický kostrový hrob, 1 žárový hrob laténský, 2 sídlištní objekty (jáma bez nálezů a zahloubená chata ze starší doby římské).

Většina halštatských hrobů měla nepravidelný čtvercový půdorys s oblými rohy. Orientace SV - JZ. Na sprašovém rovném či mírně zvlněném dně byla uložena popelnice se spálenými kostmi, 1 - 3 misky, amforovitá zásobnice, uvnitř níž byl ještě malý šálek. Dále byly do hrobů vloženy železné nože, zvířecí nespálené kosti, vyjímečně bronzové ozdoby (většinou náramky). Keramika byla velice nekvalitní, tuhovaná s plastickou i vlešťovanou výzdobou.

Mezi těmito "běžnými" hroby vynikalo několik bohatých hrobů. Dva z nich byly mimořádné velikosti a měly kamenný zával.

Hrob 1 - Měl čtvercovou jámu s plochým dnem a oblými rohy orientovanými do světových stran. Z části byl hrob zakryt mohutnými kameny. Po odstranění kamenů se rýsovala hrobová jáma vyplněná tmavě hnědou hlínou. U západního rohu jámy stála amforovitá zásobnice s malým šálkem uvnitř, těsně k této nádobě přiléhala ze severní strany malá miska. U JV strany jámy ležela nádoba s množstvím spálených kostí, u ní byly rozloženy další tři silně poškozené nádoby a kompletní poklička. Kolem všech nádob byly roztroušeny spálené kosti a uhlíky.

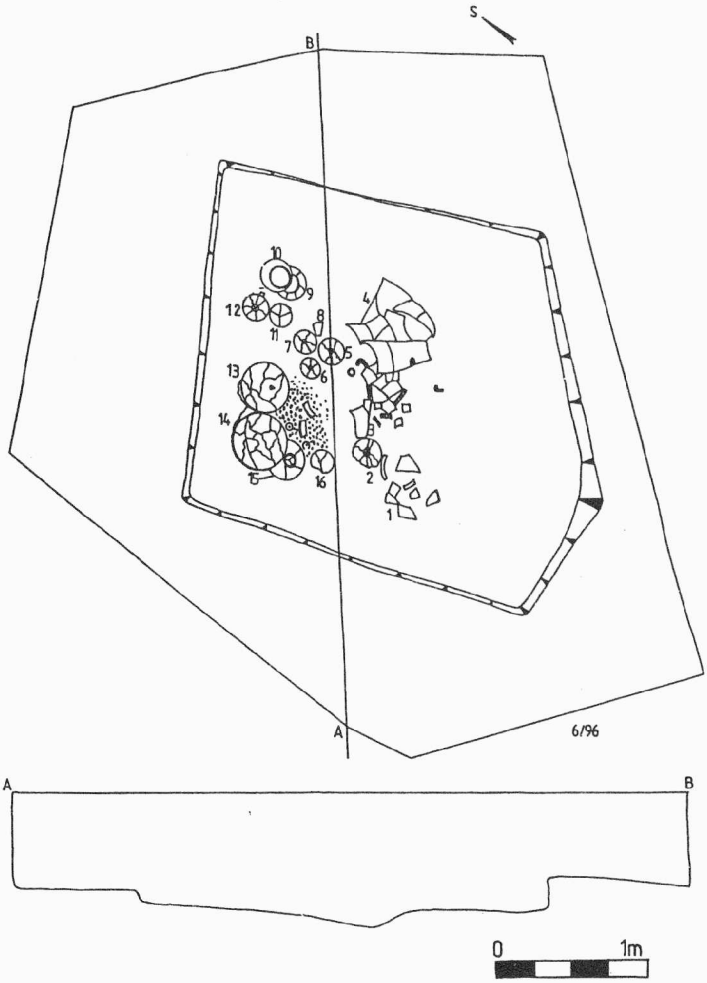

Obr. 1. Drnovice - U propasti: hrob 6

Hrob 6 - měl čtvercovou nepravidelnou jámu o rozměrech 2,5x2,6m. (obr. 1). Na povrchu spočíval pravidelný čtvercový zával z neopracovaných rozměrných pískovcových kamenů, který kopíroval tvar hrobové jámy, jejíž rohy směřovaly do světových stran. Zásyp byl kompaktní tmavě hnědý, rovné jen mírně zvlněné dno. V J rohu byla na úrovni kamenů uložena v nádobě vlastní kremace s několika bronzovými zlomky (bronzové kuličky, tyčinky, spirálka). V Z rohu zbytky další nádoby. Pod první vrstvou kamenů byla ještě další menší vrstva složená z drobnějších neopracovaných kamenů, které kopírovaly uspořádání nádob na dně hrobu. Většina nádob byla uložena v severní polovině hrobu. Mohutná amforovitá zásobnice (4) v SV části byla obklopena několika miskami různé velikosti (3,5,6,7), u nichž ležel kamenný provrtaný brousek (8), železný předmět a bronzový kroužek. V JV rohu byly dvě silně poškozené nádoby (1,2). V protějším rohu ležely čtyři misky různé velikosti (13,14,15,16). V misce 15 byl železný kruh, v misce 13 bronzový deformovaný kroužek. Mezi miskou 15 a 13 ležely dva bronzové kroužky. V S rohu bylo uloženo osudí (10) s dvěma přesleny a dva šálky (9), (12) a menší miska (11). U východního okraje bylo roztroušeno několik zvířecích kostí. U nádob 13, 14, 15, 16 bylo rozsypáno množství spálených kostí. Všechny nádoby byly uloženy na sprašovém podloží.

Těsně při okraji původní silnice byl prozkoumán hrob 7, který obsahoval jedinou mohutnou nádobu (průměr 66cm), uloženou v kamenném obložení. Nádobu překrývala mísa,

která byla částečně poškozena zemním strojem. Uvnitř byly nalezeny pouze dva zlomky spálených kostí.

Nejzajímavějším nálezem je hrob 14 (obr. 2). Měl rozměry 1x1m a byl zakryt plochými kameny, které kopírovaly tvar hrobové jámy. Stěny jámy byly uvnitř vyloženy plochými kameny postavenými na výšku. Hrob obsahoval vedle tradiční výbavy (misky, amforovitá zásobnice se šálkem, osudí, látka s dvěma uchy a pokličkou) i miniaturní nádobku se čtyřmi plastickými výčnělky a zlomkem spálené kosti, železný nůž a korálek ze žlutomodrého skla.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Literatura:

Doležel, J. 1993: Záchranný výzkum na pravěké sídlištní ploše u Drnovic, PV 1990, s. 113-114

Resumé:

Drnovice (Bez. Vyškov). „U propasti". Hallstattzeit. Brandgräberfeld. Rettungsgrabung.

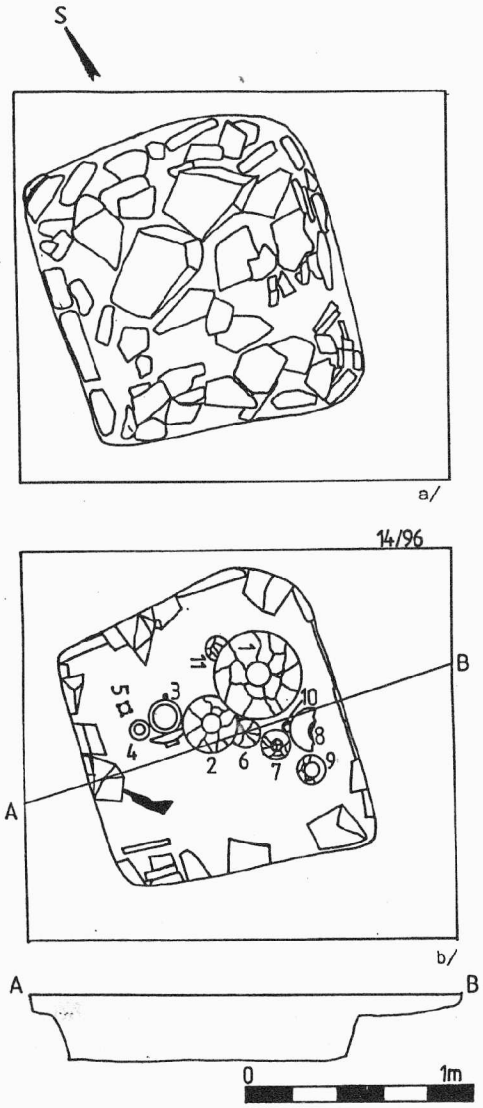

Obr. 2. Drnovice - U propasti: hrob 14

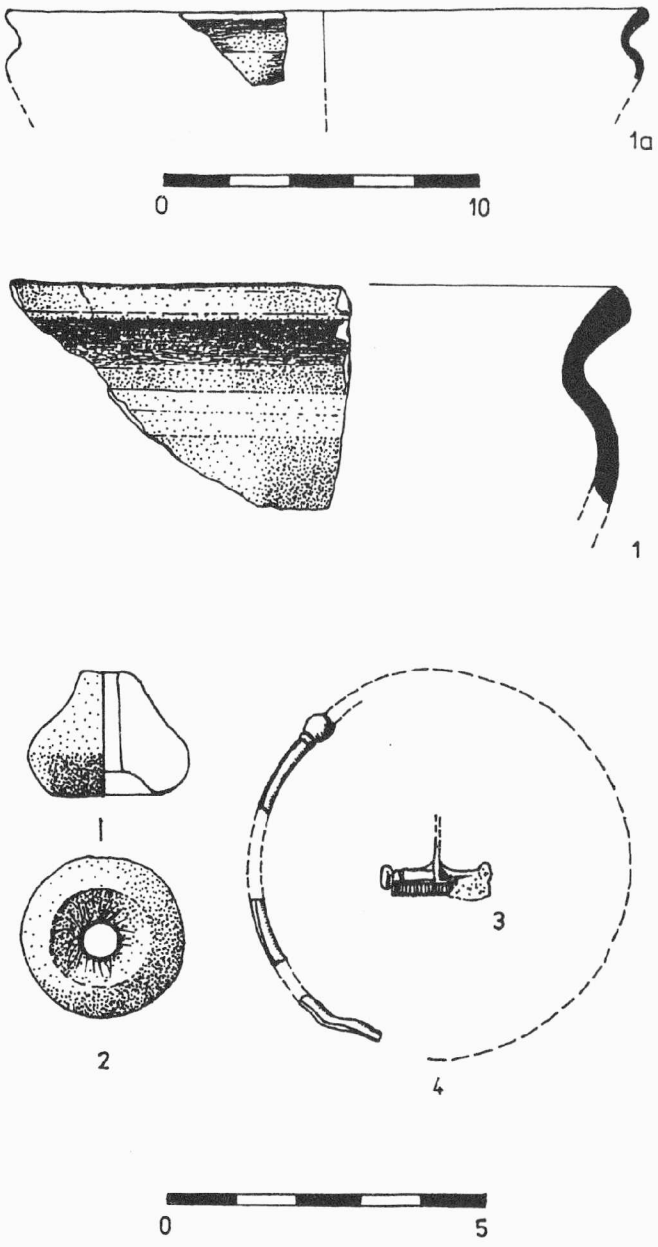

Obr. 1. Heršpice (okr. Vyškov) Újezdy, Zadní díly. Inventář laténského žárového hrobu (1 - fragment nádoby zhotovené na hrnčířském kruhu, 1a - rekonstrukce téže nádoby, 2 - přeslen, 3 - fragment bronzové spony, 4 - zlomky náramku?).

HERŠPICE (okr. Vyškov)

Újezdy, Zadní díly. Mladší neolit, latén. Sídlištní objekty, hroby. Záchranný výzkum.

Z od obce bylo v v červenci 1996 v tratích Újezdy a Zadní díly prozkoumáno několik pravěkých a raně historických objektů (ZM ČR 1:10 000, list 24-43-14, 298 mm od Z s. č. a 278 mm od J s. č., 404 mm od Z s. č. a 319 mm od J s. č., 305 mm od Z s. č. a 320 mm od J s. č., 304 mm od Z s. č. a 329 mm od J s. č., 304 mm od Z s. č. a 330 mm od J s. č., 305 mm od Z s. č. a 358 mm od J s. č.). Záchranný výzkum zde byl proveden z důvodu hloubení výkopové rýhy na trase plynovodu Slavkov-jih.

Několik objektů sídlištního charakteru náleželo období mladého neolitu (MMK?), ze kterých pochází několik atipických zlomků keramiky a ŠI. Dále zde byly zjištěny 3 žárové jámové hroby ze středolaténského období. Z jednoho hrobu pochází zlomek okraje nádoby, hliněný přeslen, fragment bronzové spony a zlomky tyčinkového náramku. Ostatní hroby byly chudé - obsahovaly pouze sporé zbytky kremace a nahodile i drobné zlomky keramiky.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Heršpice (Bez. Vyškov) Újezdy, Zadní díly. Jüngere Neolithikum. Siedlung. Latene-Kultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

JAROMĚŘICE NAD ROKYTNOU (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Poloha v ZM list 23-44-14. Halštat. Sídliště. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum uskutečněný na stavbě firmy Telecom „ RMTS Jaroměřice n.R." prozkoumal několik objektů porušených výkopem pro telefonní kabely. Halštatské sídliště se nachází asi 250 m západně od místního hřbitova. Zde byly výkopem asi z jedné třetiny porušeny objekty, které se nepříliš výrazně jevily na profilu výkopu. Průzkum probíhal v říjnu a listopadu 1996. Byly zachyceny celkem tři objekty, které byly po odkrytí asi 0,4 m mocné ornice prozkoumány.

Objekt 1 - sídlištní objekt zahlouben asi 0,40 m pod ornicí o rozměrech asi 4,1 x 3-3,5 m. Dochovalá délka činila 4,1 m a šířka (objekt porušen výkopem) 2,8 m. V zahloubeném objektu nebyly stopy po žádné další konstrukci. Z objektu pochází nálezy keramiky, uhlíků a mazanice. Asi metr od jihovýchodního nároží objektu byl porušen objekt 3 - oválné ohniště, případně pec.

Objekt 2- zahloubený objekt podobný hrobové jámě, ovšem bez pozůstatků pohřbu. Pravděpodobné rozměry asi 2,7-3 x 1m. Dochované rozměry 2,5 x 1m a hloubka od dnešního povrchu 0,9 m. Z výplně pochází keramika a mazanice. Uprostřed objektu se nacházela kumulace menších kamenů a téměř celá rozbitá tuhovaná miska s rytou vnitřní výzdobou.

Objekt 3- již zmíněný objekt navazuje na objekt 1. Objekt byl tvořen vrstvou propálené mazanice o průměru asi 1,4 m se zlomky keramiky.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Jaroměřice nad Rokytnou (Bez. Třebíč). Gemeinde. Hallstattzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

KUČEROV (okr. Vyškov)

„U zemědělského družstva". Latén. Sídliště. Záchranný výzkum.

Plynovodní rýha vedená z Bučovic do Kučerova prošla návrším u zemědělského družstva v n.m. výšce 300m, již v minulosti zde bylo zkoumáno laténské sídliště . Při sledování rýhy v tomto prostoru bylo nalezeno několik laténských střepů, ale nebyly narušeny žádné objekty.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Kučerov (Bez. Vyškov). Laténezeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

MODŘICE (okr. Brno - venkov)

V jižní části katastru. Kultura horákovská. Pohřebiště. Záchranný výzkum.

V rámci přípravných prací před zahájením výstavby provozního areálu firmy Wombat v Modřicích, byla vyhloubena rýha pro přeložku kabelu. Na jejím profilu byly patrné zásypy dvou pravěkých hrobů (H 1, H 2), mělce zahloubených do okrově zbarveného sprašového podloží, třetí byl zjištěn ve dně rýhy (H 3). Hroby H 1 a H 2 byly navíc částečně zničeny již při stavbě železniční trati Brno - Břeclav, více zahloubený hrob H 3 se dochoval v úplném půdorysu.

Areál firmy Wombat se nachází v jižní části katastru Modřic, mezi polní tratí "Rybníky" a železniční tratí Brno - Břeclav. Situován je na plošině vybíhající k jihu, vymezené zvláště na východní, méně výrazně i na jižní a západní straně svahy spadajícími od vrstevnice 200 m n.m.. Původní morfologie terénu je v současnosti značně pozměněna výstavbou železniční trati a silnice Brno - Mikulov.

Místo nálezu je na ZM ČSFR 1 : 10 000 list 24-34-15 určeno bodem vzdáleným 60 mm od Z s.č. a 230 mm od J s.č.

H 1 - středová část hrobové jámy (360 x ? x 10 cm), zásyp světle hnědý, kompaktní. Z lidského skeletu dochována pouze pravá kost stehenní, svědčící o původním uložení kostry ve směru J-S. Podél východní stěny ve směru od jihu k severu čtyři amforovité zásobnice (ve třech vložena miska) a skupina pěti misek. Ve středu hrobové jámy trojitá nádobka a zvířecí kosti. Další zvířecí kosti v jižní části hrobu, při nich železný nůž a kostěné šídlo. Fragmenty dalších nádob nalezeny v zásypu hrobu.

H 2 - středová část hrobové jámy (? x ? x 15 cm), zásyp světle hnědý, kompaktní. Lidský skelet se nedochoval. Podél předpokládané východní stěny ve směru od jihozápadu k severovýchodu čtyři amforovité zásobnice. V jižní zásobnici vložená miska a při ní další mísa. Podél řady zásobnic zvířecí kosti.

H 3 - Obdélná hrobová jáma s mírně zahloubenými rohy (280 x 190 x 30 cm), zásyp světle hnědý, kompaktní. V jihozápadní části hrobové jámy zlomky lebky a hrudního koše dětského skeletu, svědčící o původním uložení na zádech ve směru JZ-SV Při lebce bronzové a jantarové korálky, drobné bronzové korálky i v místech hrudníku. Východně od lebky drobná nádobka a při ní dva bronzové korálky. V místech za (nedochovanými) dolními končetinami zvířecí kosti. V severovýchodním sektoru jámy nádoba s plastickými žebry a v ní vložen železný předmět. Při této nádobě i železný nůž a zvířecí kosti. V severovýchodním rohu jámy zásobnice, v ní vložená miska a vedle zásobnice miniaturní nádobka (8).

Martin Geisler, ÚAPP Brno

Resumé:

Modřice (Bez. Brno-venkov). S. Teil des Gemeindekatasters. 3 Gräber der Horákov - Kultur. Rettungsgrabung.

MORAVSKÉ BRÁNICE (okr. Brno-venkov)

Levý břeh řeky Jihlavy 0,5 km Z od obce. Sídliště. Rámcově pravěk. Záchranný výzkum.

Při stavbě Tranzitního plynovodu Malešovice-Březejc-Černá proťala rýha pro potrubí i nivu řeky Jihlavy. Na dnes již neznatelném velmi mírném návrší, které tvořila štěrková terasa pokrytá vrstvou naváté spraše, se nacházel černozemní půdní horizont s ojedinělými drobnými střípky. Nesporně sigalizuje přítomnost starého osídlení v nevelké vzdálenosti od místa

nálezu. Vzhledem ke značné fragmentárnosti se střepy nepodařilo datovat přesněji, než-li do pravěku.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Moravské Bránice (Bez. Brno-venkov). Urzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

NOVÉ BRÁNICE (okr. Brno-venkov)

1 až 2 km JV od obce. Sídliště. Rámcově pravěk. Záchranný výzkum.

Při stavbě Tranzitního plynovodu Malešovice-Březej-Černá byly na uvedeném katastru ve dvou polohách dokumentovány dva porušené archeologické objekty s ojedinělými drobnými střípky, které se podařilo datovat pouze rámcově do pravěku.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Nové Bránice (Bez. Brno-venkov). Siedlung. Urzeit. Rettungsgrabung.

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)

„Díly pod dědinou", „Kousky a kukličky". Eneolit - KNP, sk. Chlopice-Veselé, střední a mladší doba bronzová - k. mohylová, KLPP, halštatské období, laténské období, středověk. Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází při západním okraji Přáslavic a dělí ji potok zvaný Přáslavická svodnice na dvě polohy - Přáslavice 1 (Dily pod dědinou) a Přáslavice 2 (Kousky a kukličky). Vlastní lokalitu o celkové rozloze téměř 60 ha proťala trasa nově budovaného přivaděče rychlostní komunikace RK 35 Olomouc-Lipník n. B. V místech budoucí rozlehlé mimoúrovňové křižovatky byla již v roce 1995 prozkoumána plocha o rozloze 1,5 ha, na níž bylo téměř 500 archeologických objektů převážně z doby bronzové (viz M. Kalábek, Přáslavice, okr. Olomouc). V následující sezóně 1996 výzkum v ohroženém prostoru pokračoval a během 5 měsíců byla prozkoumaná plocha rozšířena o dalších 4,5 ha s 1500 archeologickými objekty z různých období pravěku, rané doby dějinné a ojediněle i středověku.

Nejstarší objekty lze datovat do starších fází pozdní doby kamenné a náležely kultuře nálevkovitých pohárů. Následující osídlení spadá časově do závěru této epochy dějinného vývoje a je charakterizováno nálezy tzv. sk. Chlopice-Veselé. Zřejmě nejintenzívněji byla lokalita obývána ve střední a mladší době bronzové, a to nejprve dosud blíže neurčenou fází s výraznými prvky mohylových kultur, posléze plynule přecházející v kulturu lužických popelnicových polí. Ve starší době železné území osídlila platěnická kultura, v mladší době železné pak Keltové. Zcela ojediněle se zde vyskytly i nálezy středověké ze 14. stol.

Na zkoumané ploše bylo odkryto několik typů sídlištních nebo sídelních objektů. Kromě běžných, většinou kruhových zahloubených objektů hospodářského charakteru zde byly půdorysy nadzemních staveb kůlové či palisádové konstrukce, včetně dokadů přítomnosti dvorcového oplocení. Řada prostorných zemnic či polozemnic z halštatského, ale i staroeneolitického období obsahovala četné nálezy tkalcovských závaží, přeslenů a kostěných artefaktů. Svědčí o tom, že tento typ objektů byl využíván zejména k výrobním účelům. Bez

zajímavosti rozhodně není typický půdorys zahloubené chaty se sedlovou střechou, náležející laténskému osídlení stupně LTC. V zásypu chaty byly pozůstatky destruovaného roštu keramické vypalovací pece, které nepřímo dokládají tento druh výrobní aktivity někde v bezprostřením okolí zkoumaných ploch. Dalším, tentokrát však přímým dokladem místní keramické výroby je nález jednoduché pece, datovaný do střední doby bronzové. Šlo o jámu se silně vypálenými stěnami. Nad jejím dnem byly části destruovaného zaklenutí a pod nimi vrstva keramických nepodarků. Na dně s hliněným silně propáleným výmazem byly místy ploché přepálené kameny, a mezi nimi do výmazu zapečené části několika keramických nádob. V tomto případě jde zřejmě o jeden z nejstarších přímých dokladů pravěké výrobní technologie. K zajímavostem patří též objekt, kde mezi dvěma jamkami s pravidelně uspořádanými kameny spočívalo celkem 5 jemně opracovaných rohovcových šipek, které lze přiřadit sk. Chlopice-Veselé. Nelze zcela vyloučit, že tento objekt vypovídá o kultovních představách tehdejšího obyvatelstva.

Rozhodně k nejvýznamnějším lze počítat objev žárového pohřebiště, které bezesporu náleželo středo- a mladobronzovému osídlení lokality. Od obytného areálu je odděloval mělký příkop, zbudovaný zřejmě již ve střední době bronzové. Na ohrožených plochách bylo prozkoumáno celkem 106 žárových popelnicových hrobů s četnými keramickými, méně již kovovými milodary. Vzhledem k rozmístění hrobů a terénní situaci odkryté během výzkumu je pravděpodobné, že alespoň některé z nich byly původně pod mohylovým násypem.

Z významných předmětů stojí za zmínku kostěná pasová zápona z objektu kultury nálevkovitých pohárů, dále typická bronzová dýka mohylové kultury, bronzový srp, náramky, vlasové ozdoby a několik jehlic z mladší doby bronzové, bronzová pinzeta z halštatského období a laténská bronzová spona stupně LTC.

Rozlohou prozkoumané plochy (6 ha) i celkovým počtem objektů (2 000) je výzkum v Přáslavicích zřejmě dosud největším plošným odkryvem na Moravě. Ve více než 130 bednách výzkumem získaného materiálu je ukryta řada kvalitních souborů nálezových celků. Doufejme, že jejich brzké zpracování podstatně rozšíří naše poznatky o pravěkém a raně historickém osídlení střední Moravy.

Petr Vitula, Marek Kalábek, ÚAPP v Olomouci

Resumé:

Přáslavice (Bez. Olomouc). Kupferzeit - Trichterbecherkultur, Chlopice-Veselé, Mittelbronzezeit, Jungbronzezeit , Hallstattzeit, Laténezeit, Mittelalter. Siedlung und Gräberfeld. Rettungsgrabung.

PŘEROV II - PŘEDMOSTÍ (okr. Přerov)

„Díly". Doba laténská. Ojedinělé nálezy. Povrchový sběr.

V listopadu 1996 nalezeno při povrchovém sběru menší množství střepů laténské keramiky, posléze dva zlomky náramků z tmavě modrého skla, jeden z nich se žlutou vlnicí ve středu, a také fragment železné spony.

Zdeněk Schenk, Přerov

Resumé:

Přerov II - Předmostí. „Díly". Laténezeit. Einzelfunde. Oberflächensammlung.

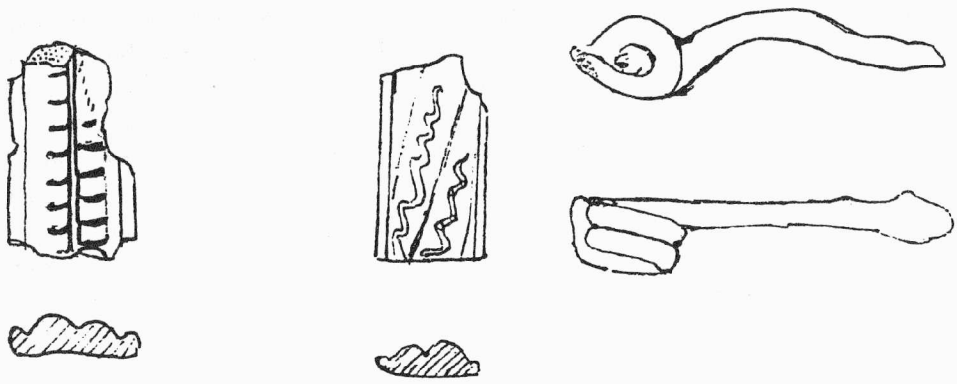

Obr. 1. Přerov II - Předmostí. Laténské náramky a spona

PŘÍLOŽANY (okr.Třebíč)

Soutok Příložanského potoka s bezejmeným přítokem, poloha v ZM mapový list 23-44-15, 447mm od Z a 70mm od J sekční čáry. Latén. Sídliště.

Na soutoku Příložanského potoka s jeho bezejmeným přítokem byly na jihozápadním svahu těsně nad inundací obou vodních toků objeveny zlomky keramiky a strusky. Keramika řadí lokalitu do laténského období do stupně LT C-D1. Jednalo se patrně o krátkodobé osídlení a vzhledem k nálezu strusky a kusů limonitu s malým obsahem železa, je možné, že zde také docházelo k těžbě a hutnění tzv. bahenních rud a k následné výrobě železa. Jedná se o novou lokalitu a nejbližší známé laténské sídliště se nachází na sousedních katastrech obcí Myslibořic a Jaroměřic n.R. (Obšusta 1996).

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

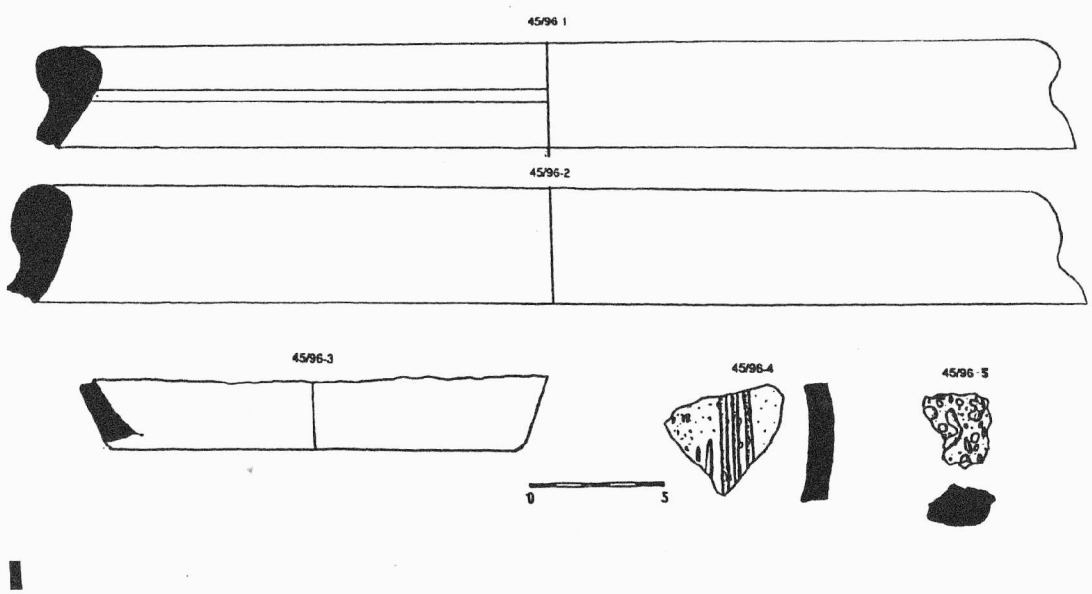

Obr. 1. Příložany (okr. Třebíč). 1-4: laténská keramika, 5: struska

Literatura:

Obšusta P, 1996: Laténské osídlení jihozápadní Moravy. Rkp. diplomové práce II, Brno.

Resumé:

Příložany (Bez. Třebíč). Laténezeit. Siedlung.

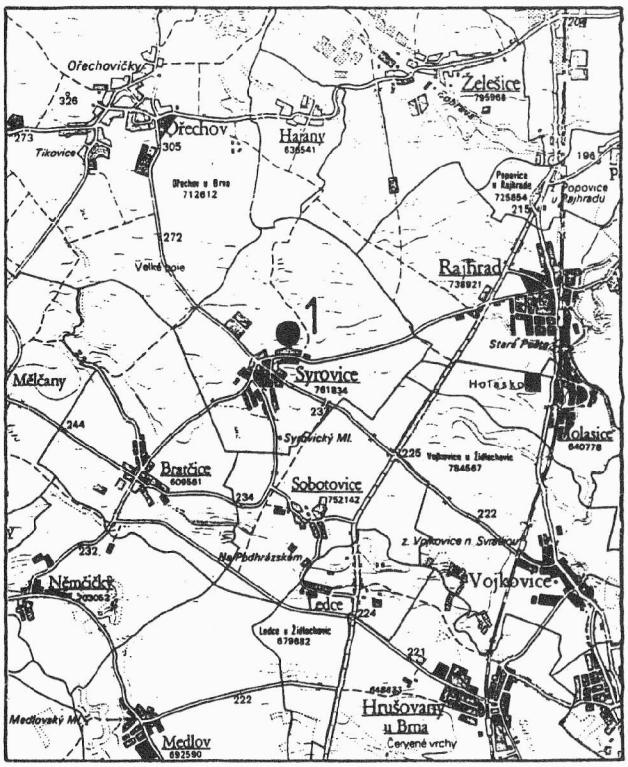

Obr. 1 - Syrovice (okr. Brno-venkov). Mapa okolí s vyznačeným místem nálezu (1).

SYROVICE (okr. Brno-venkov)

SV obce. Halštat, horákovská kultura. Objekty. Záchranný výzkum.

V září r. 1996 bylo při hloubení rýhy pro dálkový optický kabel, SV od obce, narušeny dva sídlištní objekty (ZM ČR 1:10 000, list 24-34-19, 152 mm od Z s. č. a 265 mm od Z s. č.). Jednalo se nejspíše o zásobní jámu a jámu s nepravidelným dnem (snad okraj hliníku nebo zemnice). Z obou objektů pocházejí zlomky keramiky shodného charakteru, které je možno zařadit do vrcholného období horákovské kultury.

Nálezy svědčí o existenci sídliště, které se v této části katastru obce pravděpodobně nachází.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Syrovice (Bez. Brno-venkov). Älteren Hallstattzeit. Horákov-Kultur. Siedlung. Rettungsgrabung.

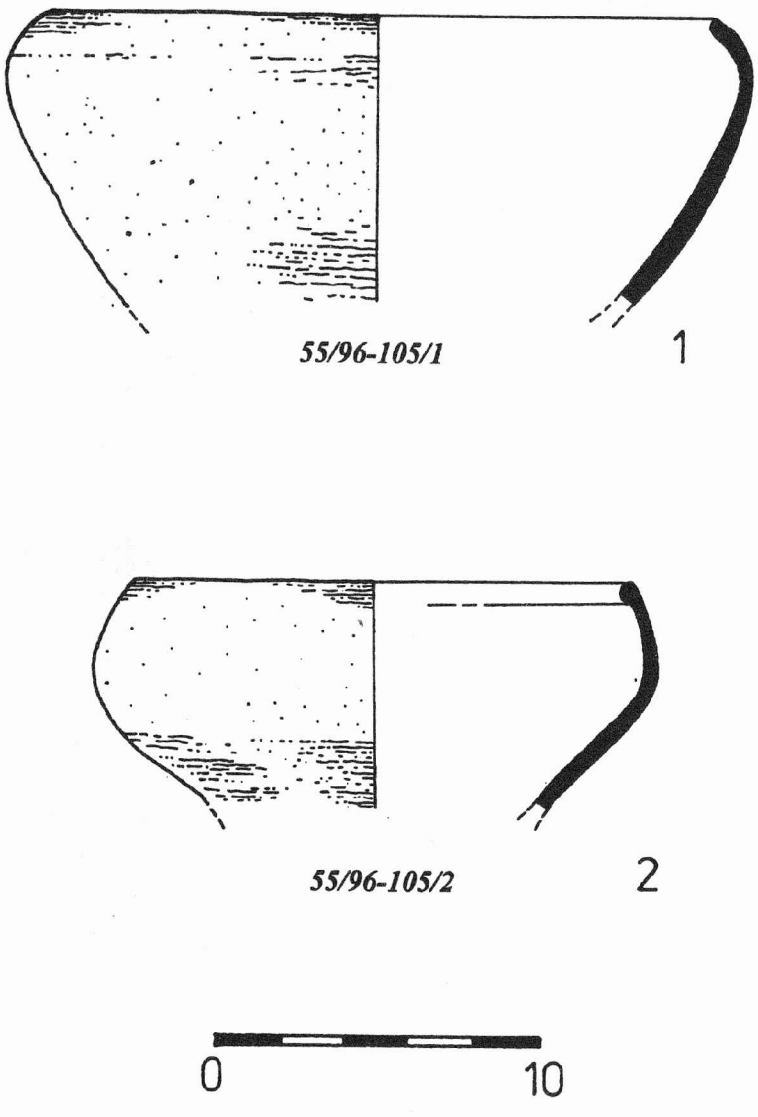

Obr. 2 - Syrovice (okr. Brno-venkov). Rekonstruovaná keramika ze sídlištních objektů.

TVAROŽNÁ (okr. Brno - venkov)

Vlašňovy. Halštat. Ojedinělé nálezy.

V letech 1993-95 bylo pod mírnými vápencovými skalkami, SVod mokrského katastru (levý břeh údolí SV od obce), nalezeno několik předmětů pravěkého charakteru. Ve vápencové suti a hlavně kolem většího vápencového bloku, bylo nasbíráno několik zvířecích kostí (*Bos primigenius* f. *taurus, Cervus elaphus)* a dva zlomky keramiky, pravděpodobně z halštatského období. Dále byl nalezen fragment kostěného hlazeného předmětu.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Tvarožná (Bez. Brno-venkov). „Vlašňovy". Mährische Karst - Süd. Siedlung. Horákov-Kultur. Oberflächebegehung.

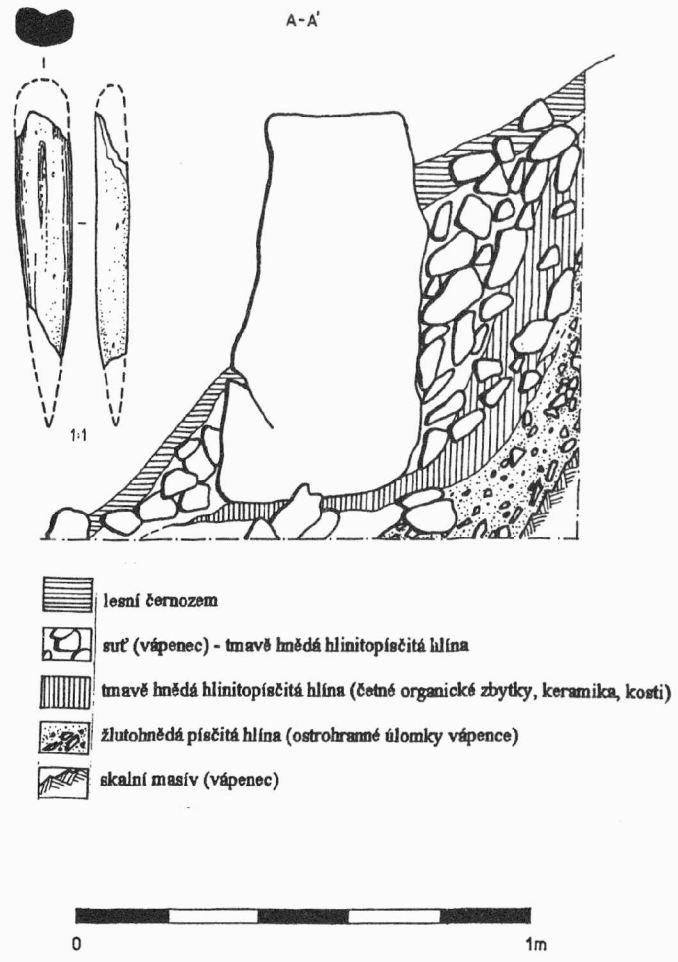

Obr. 1. Tvarožná (okr. Brno-venkov), Vlašnovy. Profil sutěmi s archeologickými nálezy (fragment kostěného hlazeného předmětu).

URČICE (okr. Prostějov)

„Hájové". Latén (LTA). Sídliště. Záchranný výzkum.

Při skrývce plochy pro budoucí stavbu vodojemu, v rámci budování 6. etapy vodovodu v obci Určice, se v JZ rohu plochy objevil tmavý zásyp velkého objektu. Záchranný archeologický výzkum zde proběhl ve dnech 12. - 15. 8. 1996. Jednalo se o starolaténskou polozemnici s vnitřní kůlovou konstrukcí a sklípkem. Pravidelná lichoběžníkovitá jáma měla rozměry 420 x 390 cm s výrazně patrným vstupem ze Z strany o rozměrech 40 x 110 cm. Orientace objektu byla v e směru V - Z (obr. 1). Plocha objektu byla rozdělena na 4 sektory. Sklípek s mírně podšikmenými stěnami se nacházel v sektorech A a D a měl rozměry 220 x 170 cm. Z objektu byl získán poměrně početný soubor keramiky. Několik zlomků bylo zdobeno braubašskou kolkovanou výzdobou. Početný je i soubor přeslenů. Jedná se o jeden z mála nálezů a uzavřených nálezových celků z prostoru střední Moravy.

Zdeněk Čižmář, ÚAPP Brno

Resumé:

Určice (Bez. Prostějov). „Hájové". Latenekultur (LTA). Siedlung. Rettungsgrabung.

ODKAZY:

HRÁDEK (okr. Znojmo)
Polní trať „Anger", „Schaffler Hof" („U dvora") na severozápadním okraji intravilánu obce. Laténské období. Sídlištní plocha. Povrchový průzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

IVANČICE (okr. Brno-venkov)
Středověké jádro města - ulice Josefa Vávry, bývalé domy č. 26, 28, 30 a 32 (nyní č. 30), parcely č. 378 - 381. Starší doba železná (horákovská kultura). Záchranný výzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

OSEK NAD BEČVOU (okr. Přerov)
„Chabrov". Doba železná. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)
„Díly pod dědinou". Halštat (PK). Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

SUŠICE (okr. Přerov)
„Dílnice". Doba železná. Povrchový sběr.

Viz kapitola Eneolit

SVATOBOŘICE - MISTŘÍN (okr. Hodonín)
„Kostelíky". Doba laténská. Sídliště. Povrchový sběr.

Viz kapitola Středověk a novověk

DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

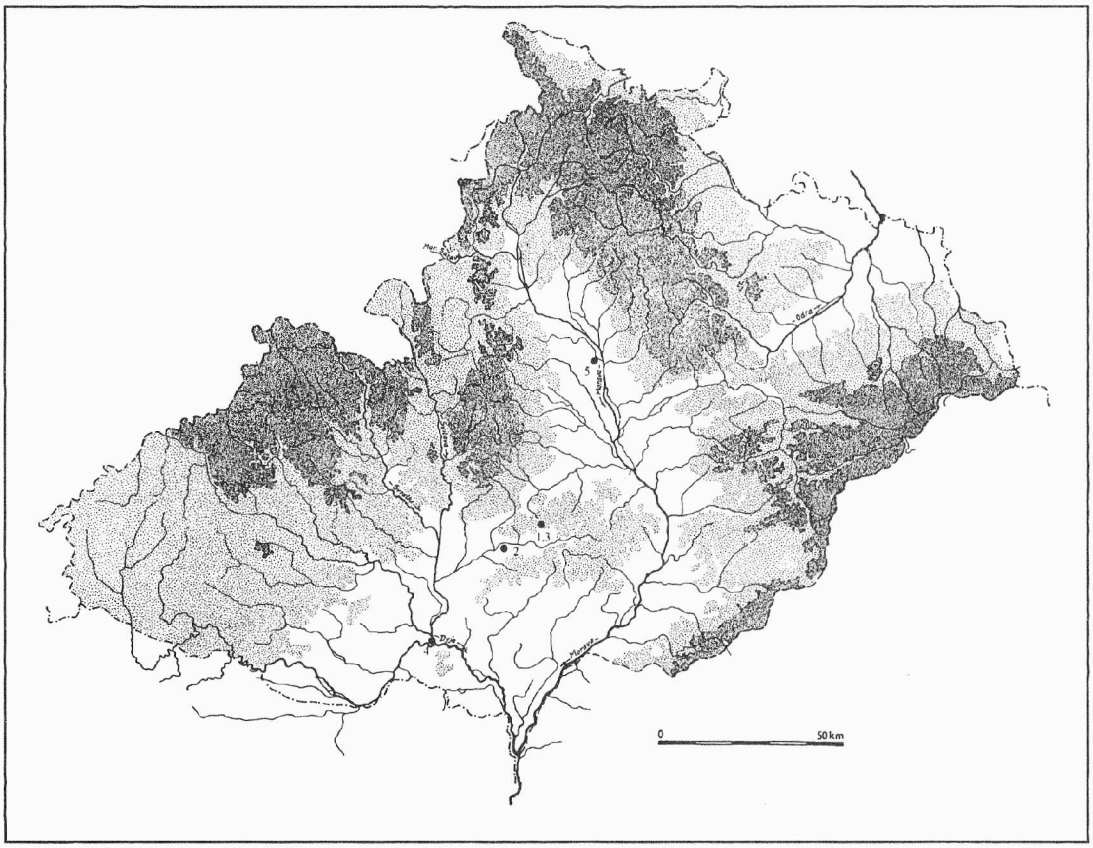

1 - Bohdalice, 2 - Hodějice, 3 - Kozlany, 4 - Mušov, 5 - Slavonín

BOHDALICE (okr. Vyškov)

„Lány". Doba římská. Sídliště. Záchranný výzkum.

Počátkem dubna 1995 začala firma Investgas s výstavbou vysokotlakého plynovodu z Bučovic do Kučerova s následným připojením obcí Černčín, Kojátky, Bohaté Málkovice, Kozlany, Bohdalice, Kučerov.

Plánovaná trasa plynovodu procházela přes sídliště ze starší doby římské, nalézající se na pravém břehu Rostěnického potoka v poloze Lány na rozhraní katastrů Bohdalic a Kozlan. Osídlení se táhne po terénní vlně v délce zhruba 400 - 500m. Sídliště je bohaté na keramické importy /převážně jemné oranžové zboží s červenou malbou z Pannonie/. Výzkum během stavby plynovodu v roce 1995 zjistil podrobněji strukturu tohoto sídliště. V inundaci Rostěnického potoka se nacházejí mělce zahloubené sídlištní jámy, částečně vymazané mazanicí. Okraj sídliště tvoří po celé jeho délce směrem do svahu velké pravděpodobně kůlové zahloubené stavby /během výzkumu sledovány 4 takovéto stavby/. Zatím se nepodařilo prozkoumat žádnou zahloubenou chatu, které tvoří pravděpodobně centrální část sídliště. Objekty narušené plynovodní rýhou byly ovzorkovány a u čtyř z nich byl prokopán jižní profil. Nejzajímavějším nálezem, vedle množství germánské a provinciální keramiky, byla kostěná jehlice se zdobenou hlavicí nalezená v jedné z kůlových zahloubených staveb.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Bohdalice (Bez. Vyškov). „Lány". Römerzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

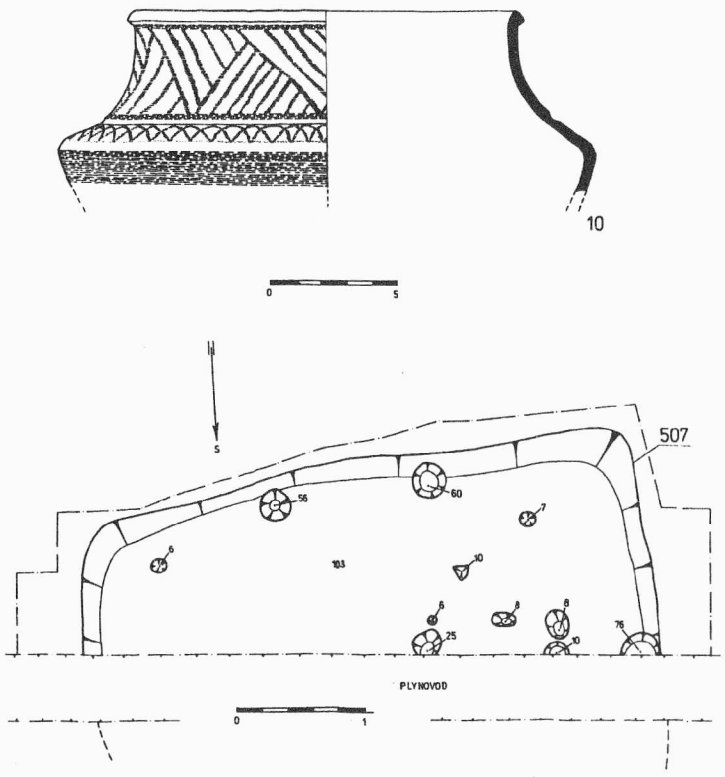

Obr. 1. Hodějice (okr. Vyškov) Hony. Částečný půdorys sídelního objektu z doby stěhování národů a fragment nádoby s vlešťovanými vzory.

HODĚJICE (okr. Vyškov)

Hony. Starší doba bronzová, únětická kultura; doba stěhování národů. Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

V září 1997 bylo Z od obce zjištěno při budování trasy plynovodu Slavkov-jih několik sídlištních objektů z období únětické kultury a jeden objekt z doby stěhování národů (ZM ČR 1:10 000, list 24-43-09, 293 mm od Z s. č. a 151 mm od J s. č., 291 mm od Z s. č. a 156 mm od J s. č., 288 mm od Z s. č. a 151 mm od J s. č., 261 mm od Z s. č. a 150 mm od J s. č., 258 mm od Z s. č. a 151 mm od J s. č., 263 mm od Z s. č.a 151 mm od J s. č.).

Objekty ze starobronzového období byly prezentovány typickými zásobními jamami kónického profilu a jedním objektem protáhlého tvaru s plochým dnem, Dále zde byla zachycena pec, která by mohla podle keramického materiálu náležet protoúnětické kultuře.

Z období stěhování národů pochází půdorys chaty s nadzemní kůlovou konstrukcí, která byla z větší části plošně odkryta a pochází z ní větší soubor keramického materiálu. Keramika je prezentována úpravou povrchu vleštováním typu Murga v různých vzorech a náleží do starší fáze stěhování národů (5. stol.).

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Hodějice (Bez. Vyškov) Hony. Ältere Bronzezeit. Aunjetitzer Kultur. Siedlung. 5. Jahrhundert u. Z. Siedlung. Völkerwanderungszeit. Rettungsgrabung.

KOZLANY (okr. Vyškov)

„Lány". Doba římská. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz Bohdalice.

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

MUŠOV (k.ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)

Hradisko - Burgstall. Doba římská. Opevněný vojenský tábor. Systematický výzkum.

Výzkum římské opevněné vojenské stanice Burgstall na katastru bývalé obce Mušova probíhal v sezóně 1995 již druhým rokem jako součást grantu GA ČR č.404/94/0782. Řešitelem grantu a vedoucím výzkumu byl PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc (AÚ AVČR Brno), spoluřešitelem Prof. Jan Bouzek, DrSc (ÚKA FF UK). Vlastní terénní práce vedli Mgr. P. Červák a Mgr. B. Komoróczy (AÚ AVČR Brno). V červenci, v rámci terénního výzkumu, probíhalo praktické školení studentů ÚKA FF UK, které vedl Mgr. J. Musil (FF UK).

Cílem terénních prací v této sezóně - kdy jinak se hlavní část terénních prací soustředila na lokalitu Mušov-V Pískách (viz. příspěvek v tomto svazku) - bylo pokračování ve výzkumu vnitřní zástavby areálu v poloze severně od dnešního vinohradu, na jihovýchodním svahu Hradiska, kde byly položeny sondy již v roce 1994 (Komoróczy/Červák/Musil 1997, 169d.). Mezi sondami I/94 čtv. 1 až 4 byl odebrán kontrolní blok. Po skrytí ornice, v hloubce 25 - 30 cm, byla zachycena hnědočerná vrstva s velkým množstvím mazanice, identická s vrstvou ve zmíněných sondách, zachycenou v předchozí sezóně. V této vrstvě znovu bylo nalezeno větší množství římsko-provinciálního materiálu,

mj. zlomky terry sigillaty (převážně ze středogallských dílen v Lezoux), skla, drobná bronzová a železná kování, železné cvočky, skleněné korálky a zlomky olova (obr. 4). V hloubce 75 cm byl nalezen fragment lité a silně udusané maltovité podlahy o rozměrech 25 x 35 cm. Ten byl potom vyzvednut a zakonzervován. Orientace a tvar mazanicové vrstvy přesně korespondovaly s průběhem zjištěným předchozí rok v sondách I/94 čtv. 1, 2, 3 a 4.

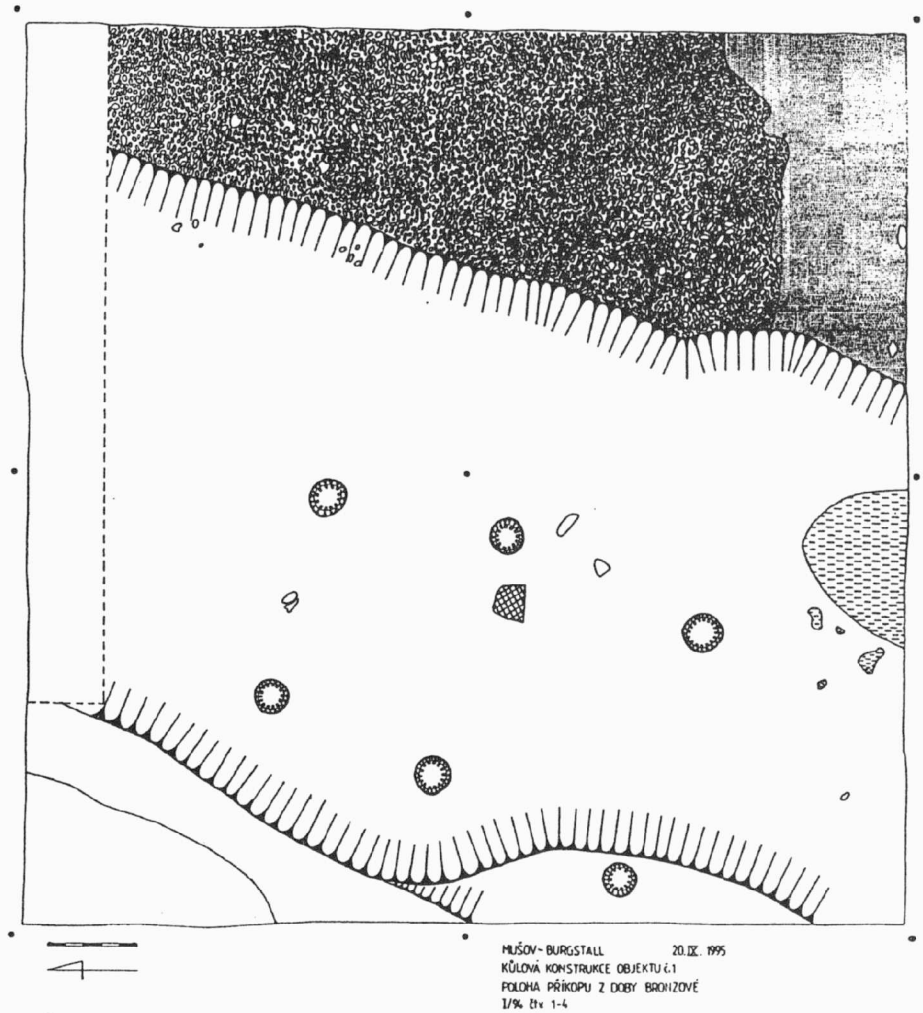

Obr. 1. Mušov-Burgstall. Půdorys stavby č. 1 (šrafovaně část podlahy)

Po odkrytí mazanicové vrstvy byly zachyceny dvě kůlové jámy, patřící ke konstrukci v předchozí sezóně zde zjištěné lehké stavby (č. 1). Výplň obou jamek byl nerozlišitelný od hnědočerné mazanicové vrstvy. Kůly byly zapuštěny do, pod objektem se nacházející, jílovité vyrovnávací vrstvy. Její stěny - vyplétané z prutů a omazané hlínou - nesly po třech kůlech v obou delších stěnách (obr. 1). O funkci objektu vypovídají především bohaté nálezy drobného kovového odpadu, strusek a olova (obr. 4). Zřejmě se jednalo o řemeslnickou dílnu, obstarávající pro římské jednotky v okolí drobné řemeslné práce a opravy.

V sondě I/94 čtv.-1 a -3 a II/94 čtv.-1 a -3, kde se v předchozí sezóně nalezl bohatý soubor železných předmětů došlo k rozšíření zkoumané plochy nad celým předpokládaným

objektem (obr. 2). Na rozdíl od situace v případě stavby č. 1., zde horizont objektu se nacházel přímo nad podložím, částečně byl do něj zahlouben. Tento horizont tvořila místy silně do černé barvy propálená jílovitá vrstva s drobnými kameny a s menším počtem mazanicových fragmentů (v hloubce ca. 30 - 45 cm). V ní byly nalezeny zlomky terry sigillaty (2 s reliéfem se zvířecími motivy), bronzové kování, bronzové plechy, železné cvočky a jiné zlomky. Z keramických nálezů je nejvýznamnější fragment misky zdobené vývalky. Na rozhraní čtverců -1 a -3 byl v předchozím roce objeven již zmíněný tzv. depot kovových předmětů. Tyto významné nálezy (obr. 4) potvrzují zřejmě správnost interpretace o existenci dílenských objektů v této části Hradiska. V západní části sondy (II/94 čtv.-1) se v hloubce 35 cm. se na jílovitém podkladě vyrýsovaly tmavší otisky pravděpodobně nějaké lehké konstrukce stavby. Prozkoumáno bylo též kruhové ohniště, resp. jeho neporušená část, s předpecní jámou, nalezená 0.5 m na severovýchod od stavby č. 2.

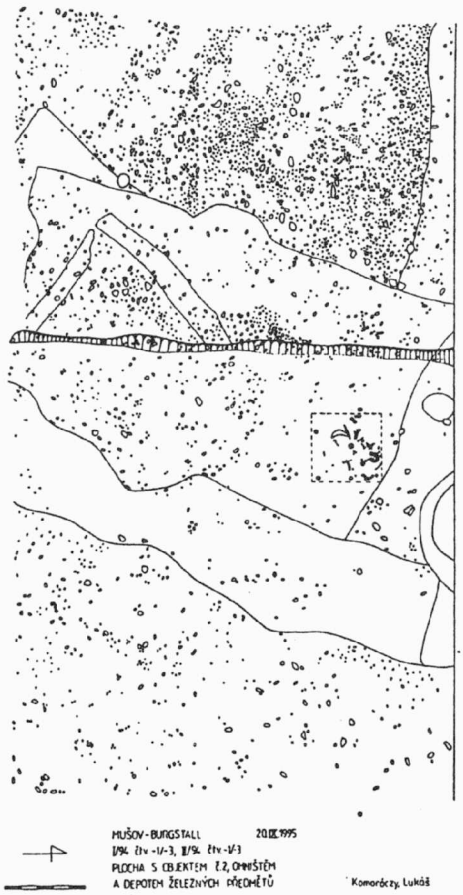

Obr. 2. Mušov-Burgstall. Plocha se stavbou č. 2, poloha tzv. depotu železných předmětů

Kromě zjišťování charakteru vnitřní zástavby Hradiska kladl výzkum v roce 1995 za cíl pokračovat ve zmapování průběhu fortifikace areálu. Na základě výsledků záchranného výzkumu ÚAPP Brno v poloze Mušov - Neuriessen (např. Bálek/Šedo 1994, 167d.) bylo možno předpokládat že tam zjištěné fortifikace alespoň z části souvisí s opevněním Hradiska. Proto byl v roce 1995 proveden strojový řez terénní vlnou, táhnoucí se po jižním a

jihozápadním obvodu návrší. Zde se podařilo odkrýt masívní opevňovací systém, tvořený příkopem s přihroceným dnem (1.6 m pod úrovní dnešního terénu; obr. 3) a částečně rozpadlým tělesem valu. Val byl navršen ze žlutého jílu, vyzvednutého při kopání příkopu. V současné době se zachoval do ca. 80 cm výšky. Celková výška fortifikace - tj. od dna příkopu po povrch tělesa valu - je v dnešním stavu 5.4 m. Jak je z těchto údajů patrné, bylo návrší Hradiska opevněno velmi mohutnou fortifikací.

Kromě tohoto řezu je průběh příkopu - směřujícího na trať Neuriessen - na jižní straně návrší patrné ještě na dvou místech. Prvním místem je řez vzniklý při vybudování polní cesty ca. 15 m po svahu nahoru od výše popsané sondy. Druhým místem je při stavbě vinného sklepa odkrytý terénní profil ca. 30 m po svahu dolu. Na obou profilech lze částečně vysledovat průběh tělesa valu a s ním souvisejících destrukčních vrstev. Z tohoto zjištění vyplývá, že vojenský areál na Hradisku u Mušova zaujímá neočekávně rozsáhlou plochu a nelze jej bez hlubšího výzkumu a detailní dokumentace pojednávat odděleně od tratí na úpatí kopce (např. trať Neuriessen; schématický plánek s oddělením obou lokalit publikovaný M. Bálkem a O. Šedem je proto výrazně zkreslující a podle našich poznatků ničím nepodložený, Bálek/Šedo 1996, 399d.). Dle našich dnešních znalostí (a stavu publikování záchranného výzkumu ÚAPP Brno na trati Mušov-Neuriessen) se lze domnívat, že vojenský objekt na Hradisku u Mušova v době markomanských válek sloužil jako centrální opěrný bod válečných operací římské armády v jihomoravském regionu.

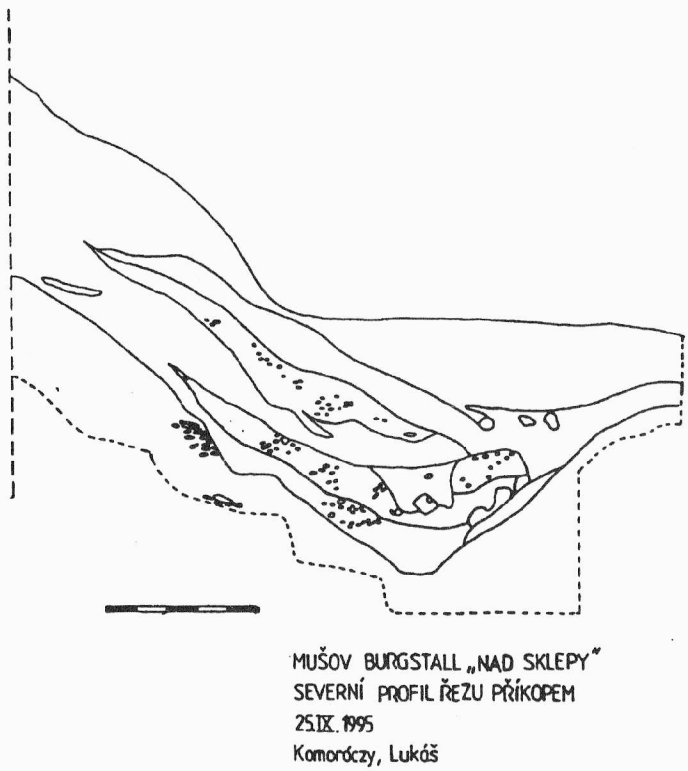

Obr. 3. Mušov-Burgstall. Řez příkopem

Dne 28. června 1995, t.j. v době již běžící výzkumné sezóny, učinil pan Aleš Romanovský nález karneolové gemy na Hradisku u Mušova, dle jeho tvrzení severně od stávajících sond. Jak měl autor tohoto článku možnost se dozvědět, podobný nález na této lokalitě učinil též v roce 1996. Pan Romanovský svůj nález pak zveřejnil na I. obnoveném sjezdu MSAK-u v Moravských Budějovicích a jeho článek vyšel v sborníku příspěvků proslovených na tomto sjezdu pod redakcí Prof. PhDr. V. Podborského, DrS. Autor tohoto článku chce tímto upozornit pana Romanovského, že při vší úctě k tradici amaterských archeologů 19. a první poloviny 20. století na Moravě, je jeho aktivita porušením platného znění zákona o památkové péči. Současně vyslovuje lítost nad tím, že pan Romanovský se nevěnuje spíše záchraně ohrožených památek a objevování nových lokalit při desítkách menších stavebních a zemědělských prací, které bohužel mohou archeologickým institucím uniknout. Považuje-li však za nutné doplnit probíhající systematický výzkum AÚ AV ČR Brno na této lokalitě a jde-li mu skutečně o opravdové poznání římské prezence na jižní Moravě (a nikoli o nezákonné rozšiřování své soukromé sbírky), bylo by alespoň slušné se na tuto instituci obrátit a konzultovat svoje záměry s ní.

Balázs Komoróczy, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Bálek, M./ Šedo, O. 1994: Neue Forschungsergebnisse in Mušov (Rettungsgrabungen beim Bau der Autobahn Mikulov - Brno, Juli - November 1993). in: H. Friesinger/ J. Tejral/ A. Stuppner (Hrsg.): Markomannenkriege, Ursachen und Wirkungen, Brno, 167ff.

Bálek, M./ Šedo, O. 1996: Das frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov - Zeugniss eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet? Germania 74/2, 1996, 399-414.

Komoróczy, B./ Červák, P./ Musil, J. 1997: Mušov, Přehled výzkumů 1993 - 1994, 169-175.

Romanovský, A. 1995: Další nález antické gemy u Mušova, in: Podborský, V. (red.): Sborník příspěvků proslovených na I. obnoveném sjezdu Moravskoslezského archeologického klubu v Moravských Budějovicích 16.-17. srpna 1995, 71-73. Brno 1995.

Resumé:

Mušov - Burgstall (Kat. Pasohlávky, Bez. Břeclav). Befestigte römische Militäranlage. Systematische Grabung.

Im Jahre 1995 setzten die Ausgrabungen am Burgstall bei Mušov nur in begrenzten Massen fort. Die Terrainarbeiten (in Rahmen des Projektes der Grantagentur der Tschechischen Republik) konzentrierten sich auf Bereich der im 1994 angelegten Sonden am Osthang des Burgstallberges. Es ist hier gelungen das Gesamtgrundriss des Bautes Nr. 1. unterzusuchen. An der Stelle des Metalldepotfundes wurde ein weiteres Objekt mit Pfostenkonstruktion und Mauerlehmwänden - Bau Nr. 2. - gefunden. Das ausgegrabene Fundensemble bestand vor allem aus Terra sigillata, provinzialrömischen Keramik, Bronze- und Eisengegenständen und Münzen, die die Einordnung der Befunden in die Zeit der Markomannenkriege bestätigen.

Am südlichen Hang des Burgstallberges wurde an mehreren Stellen die römische Fortifikation untergesucht. Die hier festgestellte Fortifikation (Spitzgraben der üblichen V - Form und Wallaufschüttung) setzt sich in der Richtung des Flurs Neuriessen fort. Einige von dort untersuchten Objekte sollten also - wenigstens zur Zeit der Markomannenkriege - Teil der Wehranalge am Burgstallberg bilden.

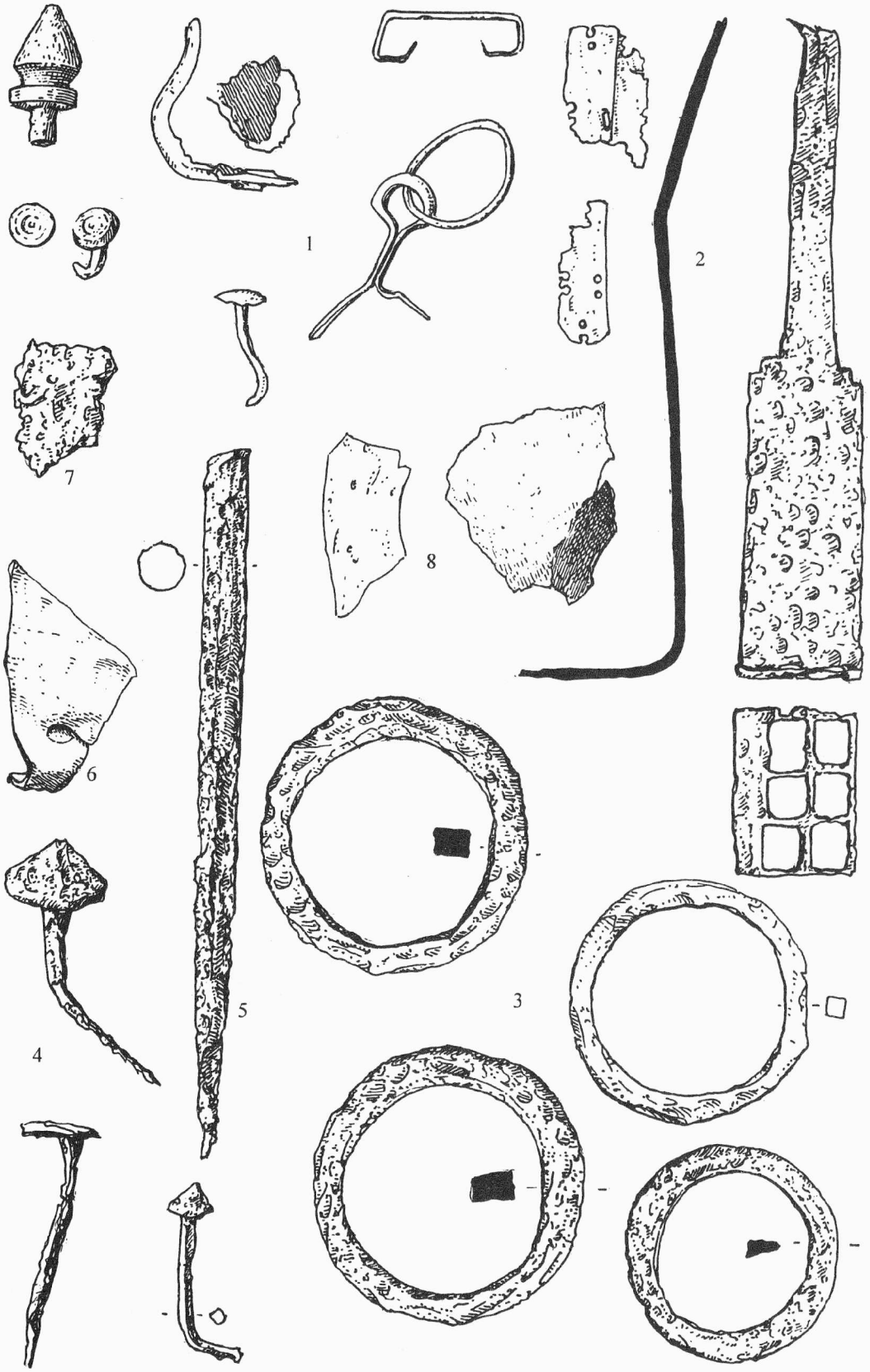

Obr. 4. Mušov-Burgstall. Výběr kovových nálezů z výzkumu roku 1995. 1: bronzové fragmenty militarií, 2: železný klíč, 3: železné kroužky, 4: železné hřebíky, 5: železné šídlo, 6: olovo, 7: železný fragment, 8: bronzové fragmenty

MUŠOV (k.ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)

Hradisko - Burgstall. Doba římská. Opevněný vojenský tábor. Systematický výzkum.

Výzkum římského vojenského opevnění na Hradisku na katastru bývalé obce Mušova probíhal v sezóně 1996 třetím, závěrečným rokem jako součást grantu GA ČR č.404/94/0782. Řešitelem grantu a vedoucím výzkumu byl PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc (AÚ AVČR Brno), spoluřešitelem Prof. Jan Bouzek, DrSc (ÚKA FF UK). Vlastní terénní práce vedli Mgr. P. Červák a Mgr. B. Komoróczy (AÚ AVČR Brno). V červenci, v rámci terénního výzkumu, znovu probíhalo praktické školení studentů ÚKA FF UK, které vedl Mgr. J. Musil (FF UK).

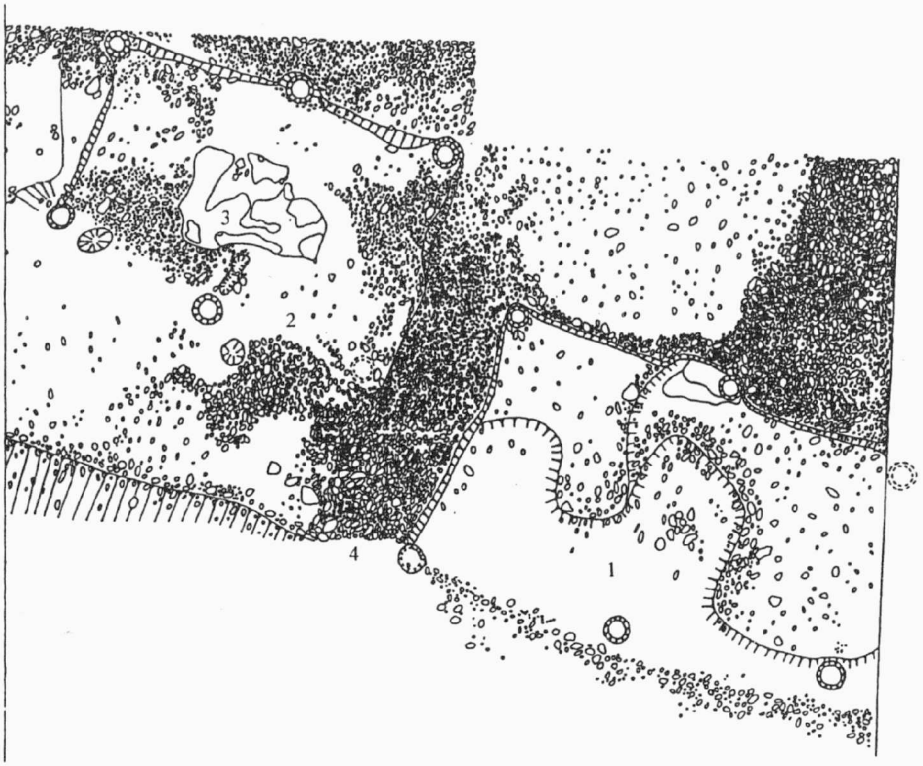

Obr. 1. Mušov-Burgstall. Půdorys staveb č. 2 a 3. (1: stavba č. 2; 2: stavba č. 3; 3: mazanicový blok; 4: upravené podloží)

V sezóně 1996 se rozšířila od roku 1994 zkoumaná plocha severním a západním směrem, aby bylo možné plošně zachytit další předpokládané objekty. Ve čtvercích I/94 čtv.-1, -3 a II/94 čtv.-1, -3 se po skrytí ornice, v hloubce 25 - 30 cm se vyrýsoval celý půdorys obdélníkového objektu - dům č. 2 (obr. 1/1). Jeho severozápadní hrana byla zahloubena do štěrko-písčitého podloží 20 - 45 cm. Jihovýchodní hrana nebyla dobře patrná, protože ve svahu byla oderodována. Konstrukci stavby tvořilo zřejmě šest nosných kůlů (z nichž jeden se kvůli strojovému řezu příkopem nepodařilo zachytit), umístěných po třech podél delších stěn. Kůly o průměru 25 - 35 cm byly zapuštěny do podloží 35 - 60 cm. Jamky hnědočerné výplně po kůlech byly od sebe 2.5 až 2.7 m vzdáleny. Delší stěny jsou od sebe 2.5 - 2.7 m vzdáleny. Původní rozměry stavby lze tak přibližně určit 2.5 × 5.8 m. Konstrukce stěn objektu byly zřejmě obdobné jako u stavby č. 1, nápadné však je menší množství nálezů mazanice s otisky prutů. Na podlaze stavby se našly větší, do černa propálené prohlubně, obsahující množství drobných železných a bronzových nálezů. Do vnitřní části stavby patřil též tzv. depot

železných předmětů (Komoróczy/Červák/Musil 1997, 169d.). Skladba nálezového fondu vypovídá o dílenském charakteru stavby (obr. 4). S řemeslnickou činností zřejmě souvisela též kruhová pec s předpecní jámou, nalezená 0.5 m severně od stavby č. 2.

V sektorech II/94 čtv. 1, 2 se pod ornicí (v hloubce ca. 25 cm) objevil velmi zřetelný půdorys další stavby (č. 3; obr. 1/2). Její severozápadní hrana byla zapuštěna do valounovitého podloží. Jihovýchodní stěna nebyla příliš patrná, neboť ležela na okraji deprese příkopu z doby bronzové a byla oderodována. Jedná se o objekt stejné konstrukce jako stavby č. 1 a 2 - tj. se třemi kůly podél delších stěn (z nichž jeden se nepodařilo zachytit). Kůly o průměru 20 - 35 cm byly zapuštěny 35 - 55 cm do podloží. Vzdálenost mezi jednotlivými kůly je 2.2 m. Kratší stěny jsou 2.3 - 2.7 m dlouhé, rozměry stavby tak odpovídají rozměrům stavby č. 1. Uprostřed vnitřního prostoru se našel mazanicový blok o rozměru 1.2 × 1.8 m, sestávající se z větších kusů přepálené mazanice s otisky prutů (obr. 1/3). Jedná se o zbytek spadlé severozápadní stěny domu. V tomto bloku se našlo větší množství nálezů (především drobné bronzové šupiny typu Mušov 1, zlomky terry sigillaty středogalské provenience; obr.4).

Terasovitá terénní úprava, patrná již v roce 1994 při výzkumu domu č. 1, se objevila nejen za severozápadními stěnami staveb č. 2. a 3., nýbrž i mezi nimi. Zde bylo valounovité podloží upraveno do podoby úzké cestičky, mírně se svažující a odvádějící tak vodu od obou staveb (obr. 1/4).

Horizont výše popsaných tří staveb lze celkově interpretovat jako část dílenského okrsku opevněné stanice na Hradisku u Mušova.

Zkoumaná plocha byla rozšířena též severním směrem od původních sond. Zde - I/94 čtv. -2, -4 - 20 cm pod dnešním povrchem se objevila vrstva valounů (obr. 2). Tato vrstva - dlouhá 4.5 m a široká 1.5 - 2.2 m - tvořila jakousi cestu, resp. provizorní komunikaci (neměla strukturu pravé římské cesty). Mezi jednotlivými valouny se našlo množství železných cvočků vojenské obuvi, nákončí pochvy gladia a několik zlomků terry sigillaty středogalské provenience a četné zvířecí kosti (obr. 3). Nedořešenou zůstává otázka chronologické a stratigrafické souvislosti této cesty s horizontem dílenských objektů. Ve vertikální stratigrafii se cesta nachází nad vrstvou s domem č. 1 a zdá se, že pod ní budou další římské objekty (obr. 5). Potvrzovalo by to možnost vícefázového využití areálu římskou armádou, které může souviset s proměnami vývoje markomannských válek. Je však zřejmé, že pouze na základě samotného nálezového materiálu nebude možné takto detailní chronologii postavit a vyřešení této otázky musí tvořit náplň dalších výzkumných sezón.

Balázs Komoróczy, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Komoróczy, B./ Červák, P./ Musil, J. 1997: Mušov, Přehled výzkumů 1993 - 1994, 169-175.

Resumé:

Mušov - Burgstall (Kat. Pasohlávky, Bez. Břeclav). Befestigte römische Militäranlage. Systematische Grabung.

Im 1996 setzte die Untersuchung der inneren Bebauung der Befestigung am Burgstall bei Mušov fort. Es wurden zwei Bauten mit Pfostenkonstruktion (Nr. 2 und 3) ausgegraben. Die vorläufige Interpretation diesen Objekte als Werkstattanlage wurde dank Blei- und Schlackenfunde bestätigt. Zwischen den zahlreichen Funden sind vor allem die römischen Ausrüstungsgegenstände und die Terra sigillata Keramik (Lezoux, Rheinzabern) bedeutend.

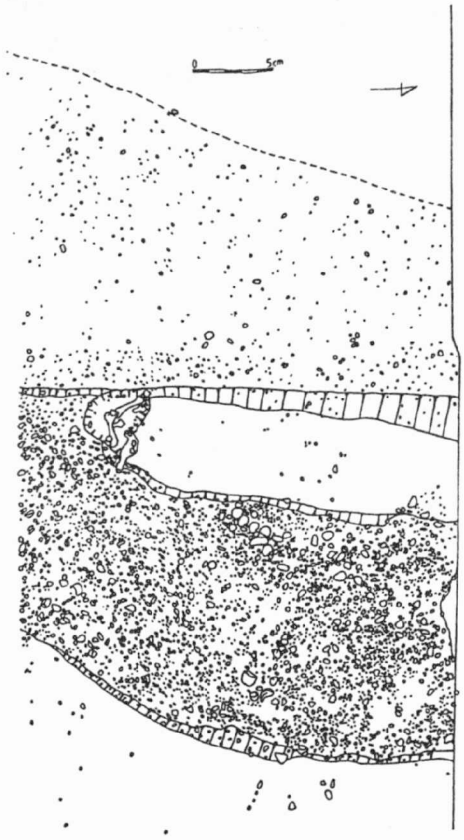

Obr. 2. Mušov-Burgstall. Valounovitá cesta.

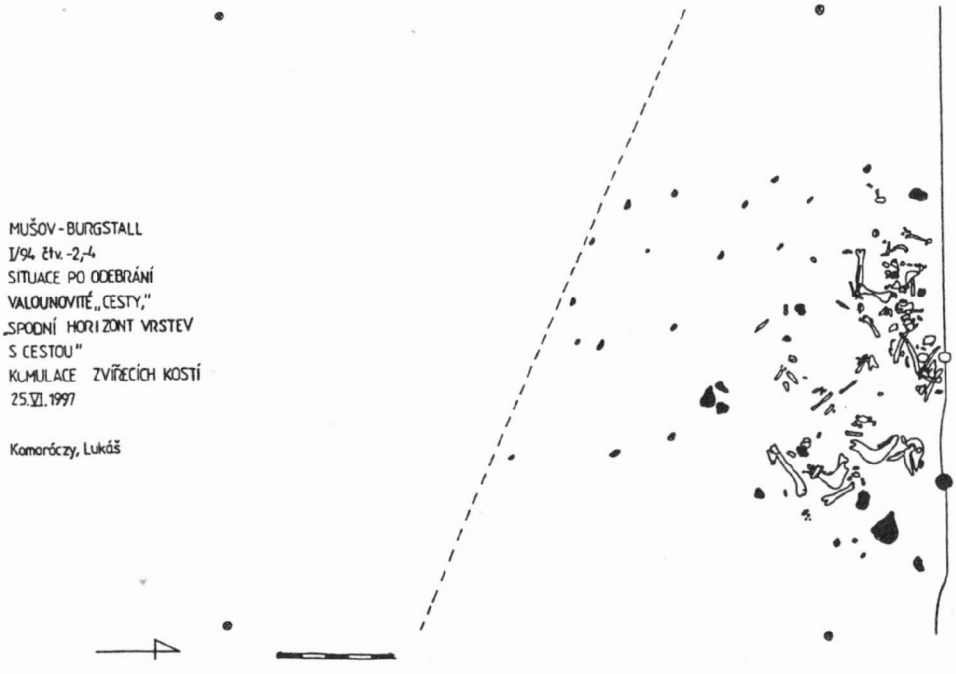

Obr. 3. Mušov-Burgstall. Spodní horizont cesty se zvířecími kostmi

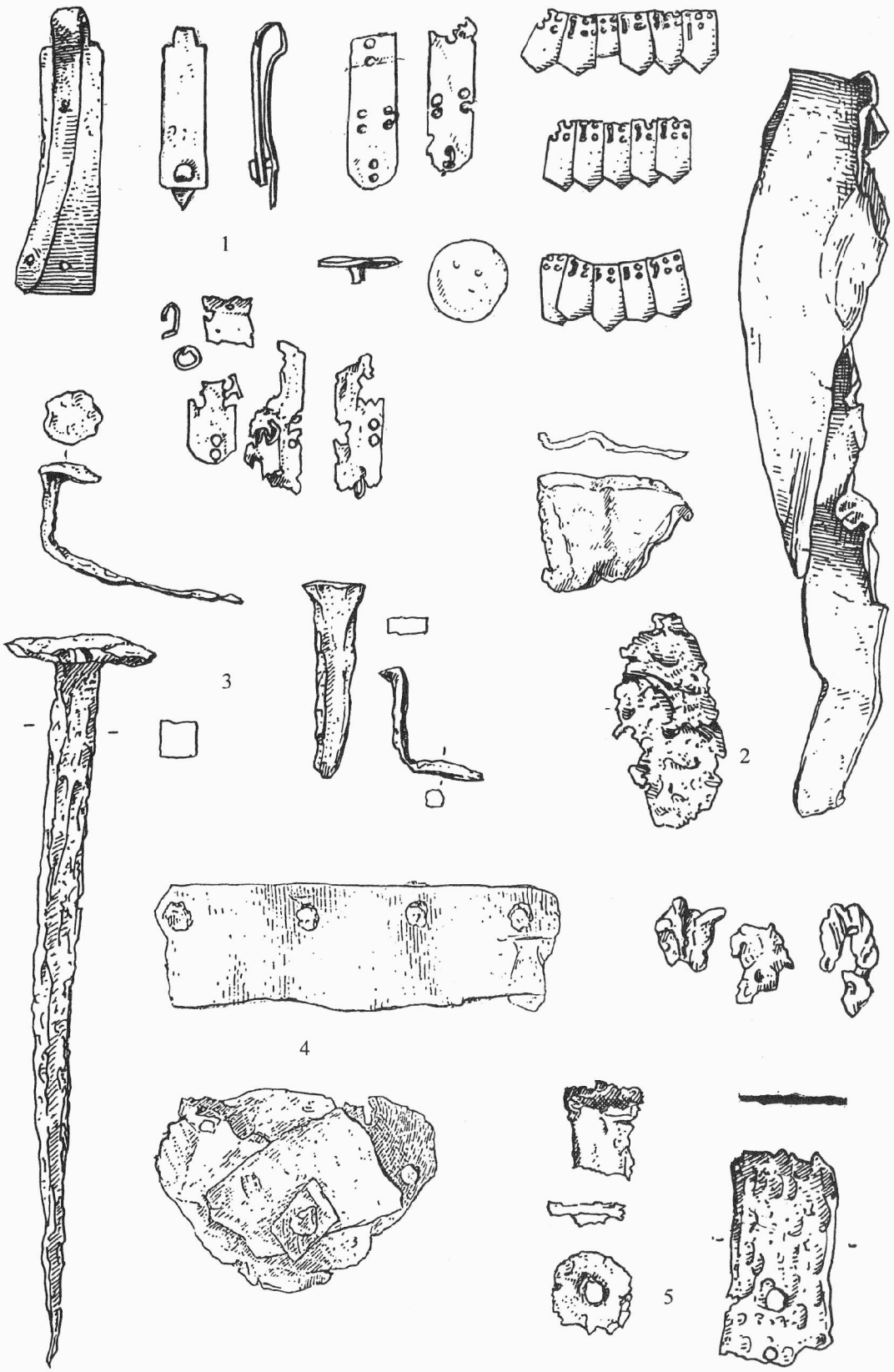

Obr. 4. Mušov-Burgstall. Výběr kovových nálezů z výzkumu roku 1996. 1: bronzové fragmenty militarií; 2: olova; 3: železné hřebíky; 4: bronzové fragmenty; 5: železné fragmenty

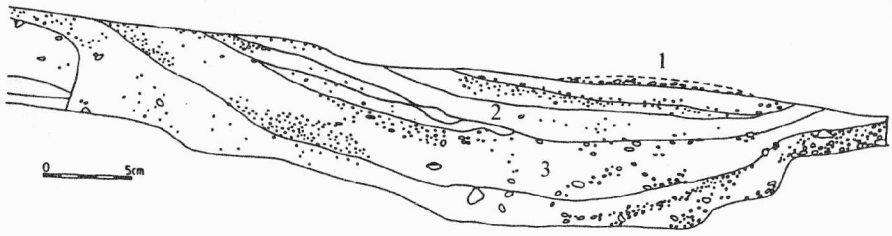

Obr. 5. Mušov-Burgstall. 1: cesta; 2: horizont stavby č. 1; 3: černá výplň příkopu s plochým dnem

SLAVONÍN (okr. Olomouc)

Stěhování národů. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při budování vodovodního přivaděče pro Slavonín, v poloze Na dvorských, prošla rýha vodovodu rozsáhlým hliníkem, který byl jen ovzorkován. Získaný materiál patří závěrečnému období doby římské a době stěhování národů. Keramika z období stěhování národů má v mnoha případech až středověký charakter a reprezentuje pokročilejší vývojový úsek tohoto období. Na ZM 1:10000, list 24-22-19, najdeme místo nálezu v bodě určené souřadnicemi 218 mm od Z s.č. a 19 mm od J s.č.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Slavonín (Bez. Olomouc). Völkerwanderungszeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

ODKAZY:

BRNO (okr. Brno-město)
Ul. Příkop - Business centrum. Doba římská. Sídliště. Záchanný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

HRÁDEK (okr. Znojmo)
Polní trať „Anger", „Schaffler Hof" („U dvora") na severozápadním okraji intravilánu obce. Doba římská. Sídlištní plocha. Povrchový průzkum.

Viz kapitola Středověk a novověk

MUŠOV (k.ú. Pasohlávky, okr. Břeclav)
Na pískách. Doba římská. Germánské sídliště, římský vojenský tábor. Systematický výzkum.

Viz kapitola Studie a krátké články

SVATOBOŘICE - MISTŘÍN (okr. Hodonín)
„ Kostelíky". Doba římská. Sídliště. Povrchový sběr.

Viz kapitola Středověk a novověk

STŘEDOVĚK A NOVOVĚK

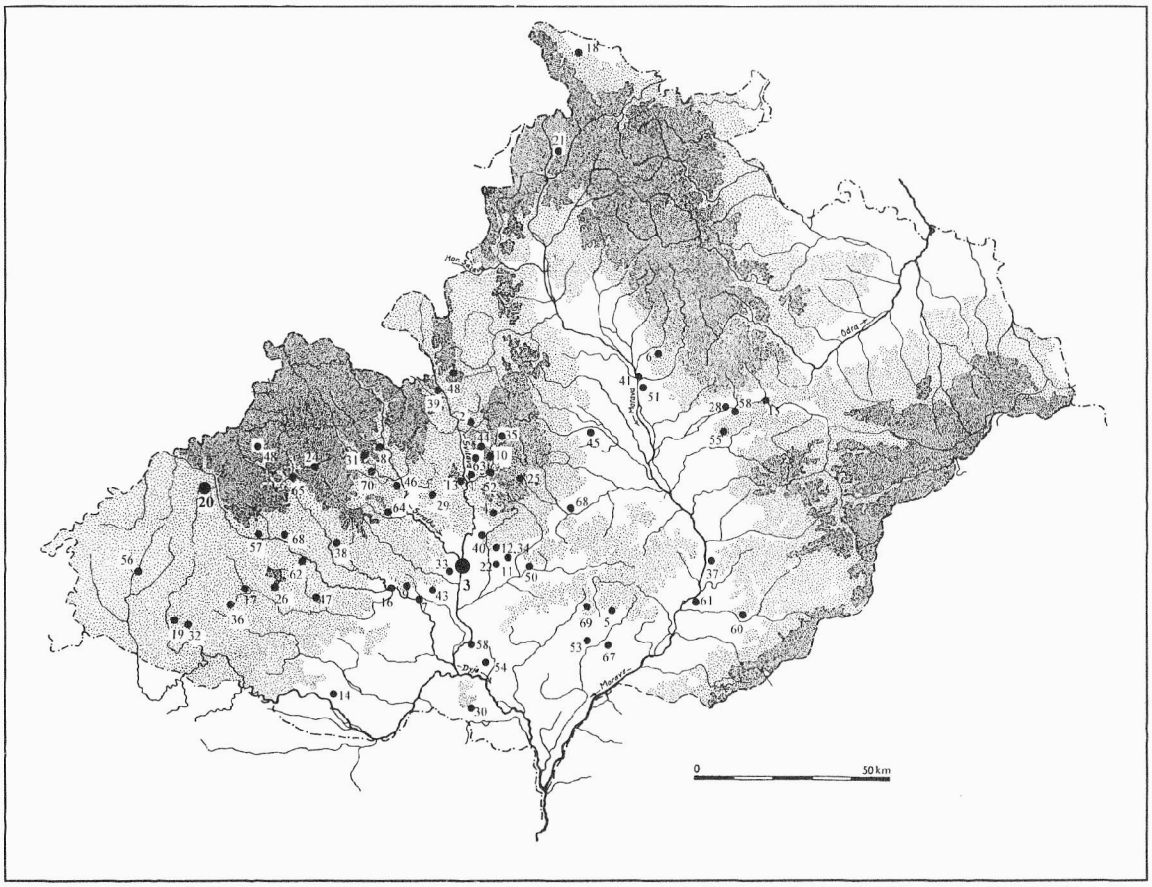

1 - Blansko, 2 - Boskovice, 3 - Brno, 4 - Březina, 5 - Bukovany, 6 - Dolany, 7 - Dolní Kounice, 8 - Doubravník, 9 - Hlína, 10 - Holštejn, 11 - Holubice, 12 - Horákov, 13 - Hořice, 14 - Hrádek, 15 - Hranice, 16 - Ivančice, Ivančice-Alexovice, Ivančice-Letkovice, Ivančice-Řeznovice,17 - Jaroměřice nad Rokytnou, 18 - Javorník, 19 - Jemnice, 20 - Jihlava, 21 - Jindřichov na Moravě, 22 - Jiříkovice, 23 - Karolín, 24 - Kozlov, 25 - Krásensko, 26 - Krhov, 27 - Lešany, 28 - Lipník nad Bečvou, 29 - Malhostovice, 30 - Mikulov, 31 - Mitrov, 32 - Mladoňovice, 33 - Modřice, 34 - Mokrá, 35 - Molenburk, 36 - Moravské Budějovice, 37 - Napajedla, 38 - Náměšť nad Oslavou, 39 - Nový Jimranov, 40 - Ochoz, 41 - Olomouc, 42 - Opava, 43 - Ořechov, 44 - Petrovice, 45 - Prostějov, 46 - Předklášteří, 47 - Rouchovany, 48 - Rudolec, 49 - Rumberk, 50 - Slavkov, 51 - Slavonín, 52 - Suchdol, 53 - Svatobořice-Mistřín, 54 - Šakvice, 55 - Šišma, 56 - Telč, 57 - Třebíč, 58 - Týn nad Bečvou, 59 - Uherčice, 60 - Uherský Brod, 61 - Uherské Hradiště, 62 - Valeč, 63 - Vavřinec, 64 - Velká Bíteš, 65 - Velké Meziříčí, 66 - Vladislav, 67 - Vlkoč, 68 - Vyškov, 69 - Ždánice, 70 - Žďárec u Vyškova

BLANSKO (okr. Blansko)

Farní kostel sv. Martina. Středověk, novověk. Průzkum a dokumentace vnějších zdiv kostela při obnově omítek.

V měsících červenci a srpnu roku 1996 byla při obnově vnějších omítek zkoumána sérií podpovrchových sond zdiva farního kostela sv. Martina na Starém Blansku. Již v předchozích letech se podařilo zdokumentovat situace odkryté na západním štítovém průčelí lodi kostela a k němu přistavěné barokní věži, v sezóně 1996 byla pozornost zaměřena na vlastní loď a presbyterium s dvojicí bočních oratoří. Průzkum byl limitován ponecháním stávajících tvrdých omítek s břízolitovým přetahem na velké většině plochy fasád, nově pouze přetíraných. Vlastní zdiva tak byla bezprostředně přístupná pouze v přízemním pásu 90 - 190 cm vysokém, kde byly veškeré mladší omítky odstraněny z důvodů izolace, a dále ve dvou 85 cm širokých, od země až po hlavní římsu jdoucích pásech na boční severní i jižní straně lodi, v místě obnovovaných barokních pilastrů. Proto bylo na jižní boční fasádě lodi vedle starších sond L. Konečného (SÚPPOP Brno), J. Merty (TM Brno) a F. Víchy (PÚ Brno) pro objasnění architektonického vývoje stavby položeno několik dalších podpovrchových sond, celkem bylo vyhodnoceno 15 takovýchto průzkumných zásahů do omítek.

Nejstarší zachovanou částí vícekrát přestavované a opravované architektury se ukázal být úsek mezi západním a středním oknem jižní boční stěny lodi, ve kterém bylo zachováno pod barokní cihelnou plentou kvádříkové zdivo románské fáze, stavěné z pískovcových kvádrů podélného formátu (přibližně 34 x 17 x 16 cm), pojených mimořádně kvalitní bělavou vápennou maltou. Na zdivu, zachovaném v délce 4,25 m a jdoucím až 6,25 m vysoko nad dnešní úroveň povrchu, se díky baroknímu přeplentování zachovaly nejméně tři vrstvy původních omítek, svisle hrubě hlazených a roztíraných, z nichž nejstarší, bělavě okrová, je charakteristická silnou příměsí písčitých zrn o velikosti 0,5 - 2,0 mm, následující vrstva má pak slabě narůžovělý nádech a svrchní jemnější omítka bělavý tón. Zhruba ve středu mezi oběma barokními okny zachytila navíc již starší sonda F. Víchy původní podélné románské okno o výšce 152 cm a 65 cm široké, s půlkruhovým záklenkem a výraznou šikmou špaletou, o šířce vlastního okenního otvoru ve špaletě ne větší než 22 cm. Zatímco na východě bylo zjištěno zhruba v úrovni západní třetiny středního barokního okna původní jihovýchodní nároží románské lodi, na západě se nepodařilo její primární zakončení zachytit. Druhotně do západní části jižní boční fasády lodi zazděná architektonická reliéfní plastika světce v podélné, půlkruhově zaklenuté nice, lemované plastickým, vlevo zdvojeným pletencem datuje tuto románskou fázi výstavby kostela do období 2. poloviny 12. až 1. třetiny 13. století.

V druhé gotické stavební etapě bylo zdivo původní románské lodi na západě nahrazeno či prodlouženo na dnes zachovanou úroveň úsekem, zděným z velkých, 32 - 35 cm vysokých a 35 - 40 cm dlouhých pískovcových kvádrů, oproti starší fasádě předsazeným o 11 až 8 cm kupředu. Otázkou zůstává, došlo-li již tehdy k vybudování celé na dnešním půdorysu dochované lodi včetně západního štítu, severní stěny lodi a její východní partie od románského nároží směrem k presbyteriu. Vedle typických velkých pískovcových kvádrů se totiž v těchto částech vyskytuje místy i běžné lomové zdivo a je tedy možné, že sjednocení lodi do dodnes existujícího půdorysu bylo dílem až další, nepochybně ještě gotické přestavby. Rozhodně však uvažované prvé, kvádrovým zdivem charakterizované gotické fázi patří ušlechtile pojednaný, složitěji profilovaný portál, umístěný v jižní stěně lodi jen 2 m od jejího jihozápadního nároží, dochovaný ovšem jen částečně a při obnově v roce 1996 více než z poloviny doplněný. U zachovaného západního ostění portálu byla též odkryta navazující původní architektonická či figurální malba na omítce, provedená na žlutavém podkladě černými liniemi nebo plošně červenou a černou barvou. Nepochybně gotické bylo i objevené velké okno s lomeným záklenkem a šikmou špaletou, otevřené ve zdivu těsně navazujícím na

jihovýchodní nároží románské lodi, při šířce 1,90 - 1,95 m a výšce asi 3,65 členěné nejméně jedním dělicím kamenným prutem a kamennou kružbou v záklenku (vybourané části okenních prutů a kružeb obsahovaly pozdější zazdívky okna). V gotice rovněž došlo k zaklenutí kostela žebrovými klenbami, fragmenty vlastních pískovcových klenebních klínových žeber s výžlabky uprostřed okosení byly druhotně použity při zdění jižní sakristie, část přízedního žebra obdobné profilace se nachází také na přilehlé farní zahradě. Dobu gotické přestavby svatyně a případné její další rozfázování bude asi možné upřesnit až po spolehlivém časovém a slohovém zařazení jihozápadního portálu, dosud datovaného do širokého intervalu od 2. poloviny 13. století až po polovinu 15. věku (srov. Konečný 1981; Samek 1994, 64). Předběžně je možné uvažovat o období konce 13. nebo spíše prvých dvou třetin 14. století, kam by přestavbu kladla i již subtilněji profilovaná klenební žebra.

Výzkum konečně zachytil i další úpravy kostela v 17. - 19. století. Zřejmě již v 17. věku byly zaslepeny všechny starší románské a gotické okenní otvory, románská část jižního průčelí byla přizděním přibližně 9 cm silné cihelné plenty sjednocena s úrovní dalších dílů fasády. Jihozápadní gotický portál nahradil téměř v témže místě širší, zhruba 1,55 m široký a 2,5 m vysoký vstup se segmentovým záklenkem, jehož členité kamenné ostění bylo vyzvednuto z mladších zazdívek. Podle situace zjištěné v prostoru dnešního středního okna jižní stěny lodi kostela byly v té době prolomeny ve zdivech nové okenní otvory typicky raně barokního, téměř půlkruhového tvaru, při výšce cca 1,3 m asi 1,5 - 1,7 m široké, až při sjednocující přestavbě počátkem 18. století nahrazené vyššími okny dnešními (v záklenku tehdy zazděného a výzkumem zachyceného raně barokního okna ve středu fasády se zachovala opět původní omítka s charakteristickým krupičkovitě drsněným bílým povrchem). Zřejmě někdy v období 17. - počátku 18. století také kostel ztratil žebrové gotické klenby, vybouraný materiál byl pak použit ve zdivu jižní sakristie, stavěné snad v prvém desetiletí 18. věku (ke stavebním dějinám objektu v 18. a 19. století nejúplněji Pilnáček 1927, 334-344).

Výzkumná a dokumentační akce rozšířila sice výrazně vědomosti o bohaté stavební minulosti kostela, bezpečnější závěry však bude možné učinit až po komplexním vyhodnocení v 80. a 90. letech získaných poznatků a dalším archivním průzkumu.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Konečný, L., 1981: Blansko, farní kostel sv. Martina - výzkum románské architektury na Moravě II, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada uměnovědná F 25, 55.

Pilnáček, J., 1927: Paměti města Blanska a okolních hradů. Blansko.

Samek, B., 1994: Umělecké památky Moravy a Slezska 1 (A-I). Praha.

Resumé:

Pfarrkirche St. Martin. Mittelalter, Neuzeit. Untersuchung und Dokumentation der Außenmauerwerke der Kirche bei der Renovierung der Putze.

Bei der Renovierung der Außenputze der Kirche wurden im Juli und August 1996 die älteren architektonischen Phasen des Objekts dokumentiert. Ein Teil des Mauerwerkes der südlichen Wand des Schiffes mit einem halbkreisig gewölbten fenster gehörte schon zum romanischen Zeitabschnitt von der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts bis dem 1. Drittel des 13. Jahrhunderts (es wurde auch eine architektonische Figuralplastik eines Heiligen gesichert, die in der Nische in der Mauer komponiert wurde). Während des gotischen Umbaus der Kirche am Ende des 13. Jahrhunderts oder in der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde das Schiff erweitert und mit Rippengewölbe gewölbt. Aus diesem Zeitabschnitt erhielten auch ein seil des reich profilierten Portals im südöstlichen Teil des Schiffes und ein später vermauertes Fenster mit Steinmaßwerken. Vielleicht folgten weitere gotische Herrichtungen, dann kam es im Laufe des 17. und 18. Jahrhunderts zum Gesamtumbau der Kirche im Barockstil.

BOSKOVICE (okr. Blansko)
Boskovice. Středověký hrad. Povrchový průzkum.

Při opakované informativní návštěvě areálu rozsáhlé zříceniny středověkého a renesančního hradu nad Boskovicemi bylo povrchovým sběrem získáno několik zlomků středověké keramiky. Tato byla nalezena v zásypu nádvoří při vstupu do nejníže položených sklepních prostor v jižní části hradního jádra. Jde převážně o tuhovou keramiku, rámcově datovatelnou do období 2. poloviny 13. století. Přestože se zlomky nenacházely v místech původního uložení, na uvedené místo se dostaly v průběhu terénních úprav během 16. století, kdy byla úroveň nádvoří uměle o několik metrů zvýšena a zbylé konstrukce nad terénem renesančně přestavěny, lze předpokládat, že materiál určený k zásypu nádvoří byl získáván při terénních úpravách vnějšího obvodu hradu a při výstavbě renesančního pásu opevnění. Má tedy souvislost s touto lokalitou, vzniklou tak již v průběhu 2. poloviny 13. století, přestože mnohdy bývá její vznik datován až do období o 100 let mladšího.

Při stavebních úpravách prostor, těsněji navazujících na severní straně ke vstupní bráně, považované dosud za renesanční, byla zjištěna existence armovaného nároží, uloženého oproti nádvornímu průčelí poněkud hlouběji. Bloky pískovce, užité při armování, jsou pečlivě opracovány, zdivo je výhradně z lomového kamene. Nález dokládá nutnost provedení nového stavebně historického průzkumu, který by mohl odhalit dosud neznámé prvky vývoje areálu.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Resumé:

Boskovice (Bez. Blansko). Mittelalterlicher Burg. Terrainbegehung.

BRNO (okr. Brno-město)
Ulice Václavská, parcela č. 1716. Raný středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Před jižní frontou domů v západní části Václavské ul. byly dokumentovány v desetimetrovém úseku výkopu pro plynové potrubí mladohradištní vrstvy.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Václavská Str. Frühmittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)
Ulice Biskupská, Šilingrovo náměstí, parcela č. 372, 486. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum byl prováděn ve výkopech pro parovod, přičemž zčásti šlo o znovu otevřenou starou rýhu; šířka činila 2,5 - 4 m, hloubka většinou kolem 2 m. Předložená stať se týká I. etapy, zahrnující trasu vozovkou Šilingrova nám. a Biskupské ul. Podloží tvoří sprašové hlíny, terén klesá od východu k západu. Lokalita se nachází na exponovaném Z svahu návrší Petrov.

Ve výkopech v prostoru Šilingrova nám. nebyly zaznamenány žádné archeologické situace, pouze sterilní sprašové podloží. Obdobná situace byla zaznamenána i v dolní části Biskupské ul. Teprve v rozšířené části této ulice, která dostala dnešní podobu na počátku 20. stol., byly sporadicky zaznamenány archeologické situace. Topografická rekonstrukce zde

nebyla dosud provedena, nicméně na základě rekonstrukčních map sestavených O.Vičarem lze soudit, že městská hradba procházela v linii V zdi objektu Husova ul č. 2, tedy při vozovce Biskupské ul. ve směru SSZ - JJV. Z písemných pramenů 14.-15.stol. není jasné, jak bylo zastavěno území SZ od domů č. 8,9 v Biskupské ul.

Přímo před objektem I. stomatologické kliniky byla proťata rozsáhlá jáma 500 o šířce kolem 9m, v jejíž severní části se nachází masívní zeď 902. Jižní okraj útvaru vymezovala zeď 901. Objekt byl pozorován pouze ve V stěně výkopu (P1). Další jáma 502, vymezená zdí 903 a obsahující zeď 904 je rovněž obtížně interpretovatelná - snad zbytek sklepa? Zánik celého útvaru spadá do pol. 16.stol., v zásypu byly zaznamenány četné zlomky glazovaných kachlů. Dále lze uvést zbytek asi odpadní jámy č. 501 z 13./14. - 14. stol. Pouze zcela fragmentárně - v depresi nejasného původu v JV úseku výkopu - byla zachycena vrstva . 114 s nálezy 1.pol.13. stol. Doklady staršího osídlení nebyly zjištěny.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Biskupská Str., Šilingrovo Platz. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

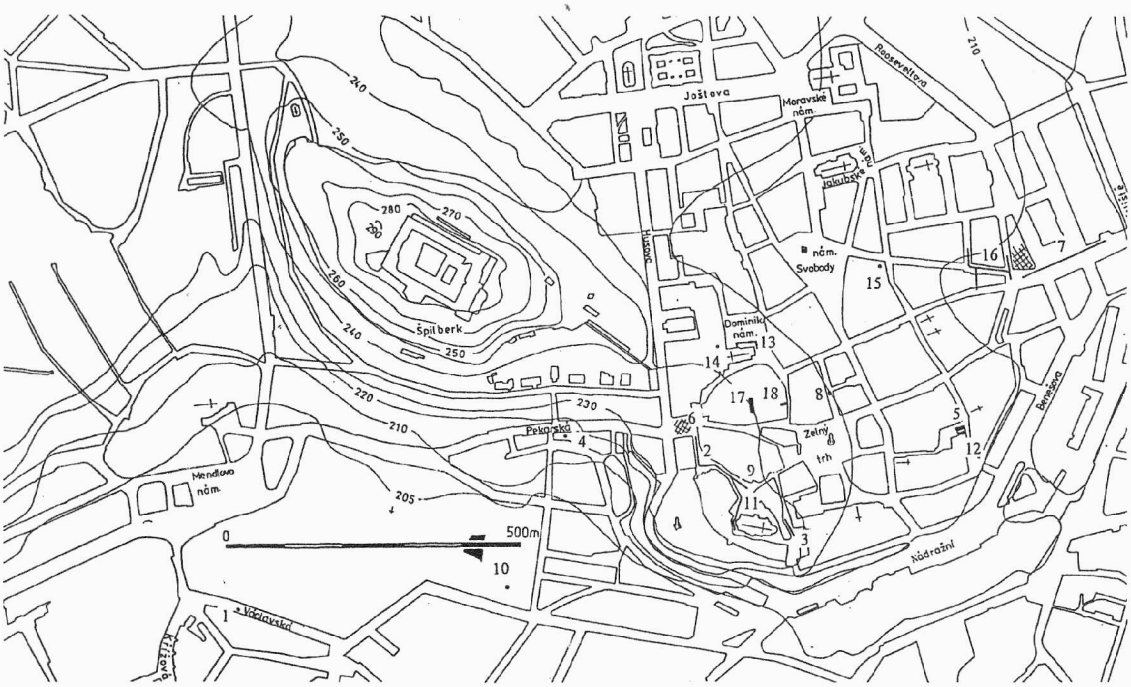

Obr.1. Archeologické výzkumy v historické části Brna v letech 1995 a 1996

1. Václavská, ul. parcela č. 1716 (R.Procházka); **2.** Biskupská ul., Šilingrovo nám., parcela č. 372, 486, 1.etapa parovodu (R.Procházka); **3.** Petrov č.2, parcela č. 315 (R.Procházka); **4.** Pekařská ul. č 23, parcela č. 1170 (R.Procházka); **5.** Josefská č.8, parcela č. 226 (R.Procházka); **6.** Šilingrovo nám., parcela č. 486 (R.Procházka); **7.** Malinovského nám., Kobližná ul., parcely č. 94, 128; **8.** Radnická ul., parcela č. 430 (R.Procházka); **9.** Biskupská ul. parcely č. 320, 372, parovod- 2.etapa (R.Procházka); **10.** Pekařská ul. č. 53, parcela č. 1752/1 (R.Procházka); **11.** Petrov, parcela č. 316, 321 (R.Procházka); **12.** Josefská ul č.10, Františkánská ul. č.8, parcela.č. 569, 570 (R.Procházka); **13.** Dominikánské nám., parc. Č. 209 (M.Peška); **14.** Dominikámské nám. 1, parc. Č. 503 (M.Peška); **15.** Kobližná 4, parc. č. 143 (M.Peška); **16.** Jánská, Kobližná, Pohořelec, Sukova, Vachova, parc. č. 89, 90, 132, 133, 136, 141/1 (M.Peška); **17.** Starobrněnská 10, parc. č. 476 (R.Zatloukal); **18.** Mečová 6, parc. č. 450 (O.Šedo)

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Petrov č.2, parcela č. 315. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Terénní práce byly zahájeny až v hotových výkopech pro kanalizaci, přičemž nejsevernější úsek mezi stavbou 02 (zdi 924-927) a ohradní zdí byl dokonce již zasypán. Ani druhá etapa výkopů nebyla navzdory předchozímu upozornění včas nahlášena. Došlo tak ke zbytečnému narušení zdi 925 do hloubky cca 0,9 m.

Odborný geologický průzkum nebyl k dispozici, podloží lze charakterizovat jako svahové písčité hlíny s četným zastoupením úlomků hornin metabazitové zóny, tvořící vlastní jádro návrší Petrov. Bylo dosaženo pouze u profilů P7, 7a, 9, 9a,10.

Výkopy porušily poměrně členité souvrství, které bylo v celém rozsahu proťato pouze výkopem kanalizační šachtice na V okraji (profily P7 - 10). Na podloží zde nasedaly nevýrazné vrstvy 139, 140 se slabě zastoupenými sídlištními doklady. Keramické nálezy nelze klást hlouběji než do pokročilé 2. pol. 13., eventuelně i 1. pol. 14. stol. Obdobně lze datovat i vyšší vrstvy, nejmladší se snad vytvářely ještě ve 2. pol. 14. stol. Výjimkou je vrstva 125 z 2. pol. 16. stol., která mohla být výplní většího renesančního zásahu. Vzhledem k přerušení souvislostí výkopy nebylo možné zcela jednoznačně propojit jednotlivé sledy vrstev.

K nejstarším aktivitám patří rovněž zděný objekt 02, tvořený úseky zdí 924, 925, 926, 927. Cihlová stavba pravoúhlého půdorysu, členěná jednou vnitřní zdí rázu klenutého pasu byla odkryta jen zčásti, a to jen vně, takže její funkce zůstává nejasná. V zásypu nebyly nalezeny křemenné valouny, typické pro obdobně konstruovaná teplovzdušná zařízení. Navíc poloha na úzké terase při absenci stop po stavbě, v níž by byla takové otopné zařízení umístěno, nesvědčí pro tuto možnost. Zdivo nebylo sekundárně přepáleno, jak bývá obvyklé u rovněž konstrukčně blízkých cihlářských pecí. Snad jde o jiné vyhřívací zařízení pro procesy vyžadující nižší teplotu, jako je např. udírna. Stratigrafická pozice stavby není zcela jasná, většina vrstev profilů P7,7a je patrně mladší, počínaje nejspíše již vr. 127. Podle tvaru cihel lze uvažovat o posazení základu objektu na podloží 141 nebo vr. 139, 140 ještě ve 13. stol. Po zániku objektu následovalo jeho zasypání a s tím související zvyšování úrovně celé terasy. Vše proběhlo relativně rychle v průběhu 14. stol.. Je pravděpodobné, že vr.126 a 144, případně 131 - 144, 132 - 146, 28 - 149 lze navzájem synchronizovat, i když eventuální totožnost vzhledem k přerušení výkopy není možné s jistotou určit. Navážkový ráz potvrzují i kumulace cihel ve vr. 129, 128a v profilu P7a, P9. Ne zcela kontinuální zvyšování terénu však potvrzuje ohniště 150a,b v profilu P7. Na V okraji plošiny byl výkopy rozrušen Z líc gotické kamenné zdi 928, zapuštěné snad již do vr. 128, 143-130, vymezující na V parcelu. Nejmladší aktivitu představuje vr. 125 s nálezy 2. pol. 16. stol., středověké vrstvy však povětšině jdou až k vyrovnávací vrstvě písku (101a) pod dlažbou. Ne zcela jasný je rozsah mazanicové vrstvy 123, pokračující podle nálezů ve výkopcích podél rýhy dále na S, kde však byl v době výzkumu již výkop zasypán.

Navzdory nevelkému rozsahu přinesl výzkum závažné poznatky k osídlení východního svahu Petrova. Nelze zde zjevně počítat s osídlením z doby počátků města v 1.pol. 13. stol. v rozsahu, běžném v jiných částech historického jádra. Sídlištní aktivita narůstá až koncem 13. stol., kam náleží zejména mimořádně pozoruhodný cihlový objekt 02. Patrně v téže době vznikl i unikátní, dobře dochovaný gotický sklep pod č. 2.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Petrov Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Pekařská č. 23, parcela č. 1170. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán výstavbou nového objektu "Zemského a regionálního ředitelství" firmy stavebníka na místě předchozího objektu. Staveniště se nachází na dosti strmém svahu při jižním okraji Pekařské ulice. Již předchozí stavba, patrový nájemní dům z 19.stol., byla posazena do umělého zářezu ve svahu, který zničil většinu nálezových situací vyjma bloku zachovaného terénu do vzdálenosti přibližně 3,5m od uliční čáry. Tento terénní blok byl novostavbou zúžen o necelý 1m a stěna výkopu dokumentována pracovníky ÚAPP Brno.

Po začištění stěny se projevilo členité souvrství, nasedající na žlutou svahovou hlínu již bez antropogenních prvků. Bohužel pouze z vrstev 104, 106, 121, 127 byly získány archeologické nálezy převážně ze 16. stol., pouze z kontextu 124 z 14. - 15. stol. Souvrství vrstev překrývajících a vyplňujících jámu 502, porušovaly stratigraficky nejmladší jámy 500, 503. Některé výplně, zvl.119, 120, 124, obsahovaly organickou příměs, naznačující odpadní a fekální charakter příslušných jámových objektů. Je pravděpodobné, že šlo o dvorek zástavby původně stojící pouze při ulici Kopečné. Vzhledem k absenci nálezů z nejstarších vrstev se nepodařilo datovat počátky osídlení na lokalitě, lze uvažovat přinejmenším o 14. stol.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Pekařská Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Josefská č.8, parcela č. 226. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází při jihovýchodním okraji historického jádra, na mírném východním svahu plošiny nad inundací.

Záchranný výzkum byl vyvolán komplexní rekonstrukcí objektu po demolici celé nadzemní části. Plošně byla zkoumána východní, povětšině nepodsklepená část parcely na západní straně byl kompletně odkryt sklep C zasypaný nejpozději v 1.pol.17. stol. (celkem cca 60 m^2). Ve výkopové šachtici pro výtah při Z obvodové zdi sklepa C byly pouze dokumentovány a vzorkovány profily ve dvou etapách výkopu.

První fázi představovala pec v jámě 548 (struktura 01) a jáma 535, některé kůlové jámy, jakož i vrstva 119 a snad i některé další v jejím nadloží. Úplný počátek osídlení datují sporadické střepy ve vr. 119 do 1.pol.., 13. stol., patrně ještě do 1. třetiny. Časově nedaleko lze klást i nálezy ze zásypových vrstev jam 535 a 548. Nebylo bohužel možné dostatečně určit vztah vrstev k nejstarším zahloubeným objektům v střední části východní plochy. 2. fázi lze ztotožnit s vápenkou 523, která zanikla ještě před pol. 13. stol. podle nálezů s naprostou převahou keramiky hradištní tradice. 3. fázi reprezentuje struktura 02 v jámě 524, snad výrobní objekt s obezděnou pecí, který již porušil vápenku 523. 4 fázi představovala jímka 525, porušující již zdivo 910 a struktury 02. Zdá se, že svrchní část jímky 525 (vr. 209) vznikla zhruba současně se svrchní částí výplně objektu 02 (vr.204, 207), byť objekt 02 patrně ztratil funkci již dříve. Patrně do některých z prvních tří fází patří i jámy 532, 542 ve střední části staveniště, zachycené pouze v S stěně výkopu. Teprve 5 fáze znamenala nástup rychlého nárůstu terénu. Poslední zásypová vrstva jámy č. 524 zvedla terén v čele parcely, snad přibližně současně vznikaly západně od ní vr. 157, 118, 126. 6. fáze znamenala výstavbu nadzemního dřevohlinitého domu, z něhož se dochovaly pouze podlahy a požárové destrukce.

Zatímco mimo jámu 524 ležely podlahy patrně na vr. 157 a 171, dále na 190 a 110 (lze rozlišit snad 3 úrovně), nad proklesávající výplní jámy 524 bylo užito homogenních žlutých hlín sprašového původu, v nichž se daleko lépe podařilo rozlišit 4 úrovně v rámci vr. 132, 142. Teprve na povrchu vr. 142 a 110 byla doložena mohutná požárová destrukce 129, dokumentující zánik stavby. Daleko slabší požárové vrstvy 104, 142 v nadloží (7. fáze), související snad též s vr. 109 pronikající již do zásypu jámy 517 (529), jakož i naopak starší vr. 137 mohou být pouhými planýrkami. Projevy 8. fáze s dílčími etapami jsou terénní úpravy 105, 105a, sídlištní vrstva 124, zásobní jáma 528 a drobné sídlištní jámy (502, 504 aj.). 9. fáze znamená vyhloubení jímky 500 kolem pol. 15. stol. Zdánlivě takřka současná jáma 517 (529), patrně s funkcí obilnice jako jáma 528, patří nejspíše rovněž do 8. fáze. Nelze vyloučit, že její zásyp proklesl a byl dorovnán vrstvami 350, 178. Tím mohl vzniknout dojem, že je stratigraficky mladší než vr. 101. Každopádně obě obilní jámy spadají ještě do přelomu 13./14. stol. nejpozději snad do 1.pol. 14. stol. a uzavírají starší dynamický vývoj struktury osídlení v přední části zástavby. Planýrky 100, 101 uzavírají nárůst terénu v pozdní gotice (10. fáze). Na V okraji šly pouze do úrovně novověké zdi 901, dále východněji bylo dokumentováno členité souvrství patrně již komunikačních a dorovnávacích vrstviček (vr. 274 - 280). Je zjevné, že až do 15. stol. neexistovala dnešní severní parcelní hranice. K jejímu vymezení došlo až výstavbou domu, jehož součástí byl kamenný, plochostropý sklep C (struktura 03), zapuštěný až do vr. 100, případně 101. Nedošlo k tomu patrně dříve než ve 2.pol. 15. stol. (11. fáze). Tento suterén zahrnoval původně i plochu barokního sklepa D ve střední části staveniště, před jehož výstavbou byl sklep C zasypán. Stalo se tak podle mincí a keramiky ještě v 1. třetině 17. stol. Součásti sklepa 03 byla i vyzděná jáma 536, umístěná v J rohu, jejíž plenta přesahovala úroveň podlahy. Jaký měla charakter zástavba 2.pol. 15. - 1.pol. 17. stol. v přední části parcely, se nepodařilo zjistit. Velmi pravděpodobně byly eventuální pozůstatky zlikvidovány hloubením základů novověkého domu. Ostatně mohlo jít i o stavbu v této části rovněž jen dřevohlinitou, např. hrázděnou.

Složité souvrství v západním sektoru vně (jižně) sklepa C lze na stratigrafii V části parcely napojit jen prostřednictvím zdi 907a, což je zcela nedostatečné. Proto se zde zříkáme podrobné periodizace. Jámy 552, 533, 537, nepochybně středověké, a následné souvrství patří vlastně již sousední parcele domu č 10, dvornímu traktu č. 8 naproti tomu patří obrovská jáma 549 z 14. stol. V 15. stol. se nad jejím zásypem vytvořily vrstvy 311, 312, 337, 338, 334, 336, přičemž vr. 311 obsahovala minci Albrechta Rakouského z let 1423 - 1435. Teprve patrně do vr. 337 byla zapuštěna zeď 906a sklepa C. K nejmladším aktivitám náleží také jáma 543 se zásypem z. 2.pol. 16. - 1.pol. 17. stol.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Josefská Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Šilingrovo náměstí, parcela č. 486. Pozdní středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

V souvislosti s rekonstrukcí vozovky a inženýrských sítí v prostoru náměstí na JZ okraji městského jádra byl dokumentován řez sklepem a řada porušených útržků zdiv, náležejících dnes již odstraněné zástavbě u Brněnské brány. Jeden z výkopů proťal barokní fortifikaci s mohutnou plentou ze smíšeného zdiva. Zmíněné nálezové situace se nacházely takřka bezprostředně pod dnešním povrchem terénu.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Šilingrovo Platz. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Malinovského náměstí, ulice Kobližná, parcely č. 94, 128. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Výzkum byl vyvolán ražbou kolektoru pod vozovkou. Trasa probíhala většinou východně historického jádra kolmo na linii hradebního okruhu, jehož dvě pásma proťala a skončila před někdejší „Brankou" ve vnitřním opevnění. Ve sledovaném úseku o délce cca 170 m bylo dokumentováno 29 příčných profilů. V nejvýchodnější třetině se podařilo překvapivě zachytit členitá středověká souvrství, náležející málo známé zástavbě předměstí před „Brankou" v prodloužení předměstské ulice „Cejl". Středověké a novověké vrstvy spočívaly na černozemním půdním typu, který se utvořil na sprašovém podloží.

Byl též dokumentován řez plentou barokní kurtiny a patrně parkánové hradby s baštou. Na západním okraji úseku byly zachyceny fluviální uloženiny související pravděpodobně s dnes již neexistujícím Městským potokem.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Malinovského Platz, Kobližná Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Radnická ulice, vozovka, parcela č. 430. Přelom raného a vrcholného středověku. Sídliště. Záchranný výzkum.

Drobný výkop k inženýrským sítím zachytil před budovou Staré radnice sídlištní jámu s nálezy keramiky 12./13. stol. Objekt náleží nepochybně k předlokačnímu sídelnímu okrsku, který byl zachycen r. 1990 na nádvoří Staré radnice (Loskotová 1993).

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Literatura:

Loskotová ,I.1993: Než vznikla Stará radnice, Forum Brunnense 1993, 207 - 215

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Radnická Str. Früh- und Hochmittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Biskupská - vozovka, parcely č. 320, 372. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum byl vyvolán komplexní rekonstrukcí vedení parovodu, úsek M 186 /02, Petrská - Biskupská - Šilingrovo náměstí. Výzkum se v terénu omezil většinou na dokumentaci a vzorkování profilů, pouze v místě porušeného vstupu do středověkého suterénu byla provedena drobná sondáž.

Sledování trasy výkopu dále východním směrem v návaznosti na etapu z r. 1995 nepřineslo závažné archeologické poznatky až po terasu před trávníkem v místě již neexistujících domů na jižní straně ulice (nyní parcela č. 320). Šlo o 4 objekty, které navazovaly na dům Petrov č. 1 západním směrem, odděleny pouze přístupovým schodištěm s pozdně gotickou branou (někdejší č. 276 - 279 v plánu města z r. 1825). Většina informací pochází z profilu P5 v délce 20,3 m podél J stěny výkopu parovodu v parcele 320. Nejstarší vrstvy složitého souvrství lze keramikou datovat do 13./14. - 1.pol. 14. stol. Jde o spodní vrstvy 122, 123. Patrně současné jsou i vr. 126, 138. O něco starší by měl být zásyp jámy 504 s podílem keramiky pozdně hradištní tradice. Z vrstev 117 - 120, 134 se nepodařilo získat nálezy. Souvrství 14. stol. bylo porušeno snad ještě gotickým zdivem č. 905, příslušným k domu č. 277. Tamtéž patří patrně též výkop 502, snad zbytek vytěženého zdiva, i podstatně mladší zeď 906, která porušuje již zásypy 127 - 129, 131 z 15./16 - 1.pol. 16. stol. Tyto vrstvy jsou naopak mladší než zeď 905. Do 16. stol. patří i zásyp jámy 503 (132). Návaznost na další zdivo 908, 908a-c byla přerušena novodobými zásahy. Jde o nejcennější architektonické fragmenty zjištěné výzkumem - vstup do gotického sklepa rámcově z 14. - 15. stol., patrně součást domu č. 278. Suterén, jehož podlaha nebyla zachycena, byl zasypán nálezově bohatou vrstvou 115 z 15./16. pol. 16. stol. Zhruba z téže doby může pocházet i jáma 505, porušující starší objekt 504. Na bázi popisovaných vrstev bylo většinou dokumentováno metabazitové podloží, základy zdiv šly pod úroveň dna výkopu.

V profilu P6 před č. 7 v Biskupské ulici byl dokumentována poloha skalního podloží, překrytá novověkou navážkou a dlažbou.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Biskupská Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Pekařská č. 53, parcela č. 1752/1. Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází vně historického jádra, již v inundačním území řeky Svratky, pod svahem návrší Špilberk, v nadm. v. cca 202 m. Je součástí areálu brněnské Fakultní nemocnice u sv. Anny. Záchranný výzkum byl vyvolán výstavbou objektu stravovacího zařízení.

Podloží je tvořeno ve svrchních partiích náplavovými hlínami, nasedajícími na písky a štěrky. Zachycené koryto mlýnského Svrateckého náhonu doloženého od vrcholného středověku je zaříznuto v povodňových hlínách a patrně navazuje na starší rameno Svratky.

Ve stavební jámě byla sledována situace odpovídající v hlavních rysech geologickým vrtům. V profilu P1 šlo o šedé jílovité hlíny, proložené polohou se zlomky větviček, které nasedaly na hrubý písek. V profilu P2 byly registrovány jemné písky a jílovité hlíny až jíly s přítomností organického materiálu - zlomky i velké kusy kmenů dubů, ojediněle byl nalezen fragment vydělané kůže. Chyběly nálezy vhodné k přesnějšímu datování. Jíly a jílovité hlíny střídaly mezivrstvy jemných až hrubých písků, místy též se zlomky dřev, na bázi dominovaly opět štěrkopísky.

Podstatně více nálezů poskytl profil P3 v trase teplovodu, která zachytila koryto náhonu. Nejspodnější vrstvy 107 - 110, 113 byly v tomto ohledu sterilní, zato poměrně dobře bylo dokumentováno dno ve 2. pol. 16. stol. (vr. 106, niveleta cca 198,90). Vyšší vrstva 105

obsahovala střepy jen mírně mladší, vr. 102 náleží 1. pol. 19. a vr. 102 až 2.pol. 19. stol. Nejvyšší vr. 100 již dokumentovala konečné zavezení náhonu v tomto úseku. Ve spodní vrstvě 106 se sice vyskytl i jeden okraj hrnce datovatelný do 14. stol., do této doby bychom spíše mohli klást některou z nižších uloženin. Lze důvodně předpokládat, že ve vrcholném středověku, přinejmenším v jeho závěru, byl již terén v okolí náhonu srovnán náplavovou činností do úrovně svrchních vrstev jílovitých hlín.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Pekařská Str. Hochmittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Petrov, vozovka, parcela č. 316, 321. Vrcholný a pozdní středověk. Město. Záchranný výzkum.

Místo výzkumu se nachází v rámci brněnské památkové rezervace a národní kulturní památky Brno - Petrov. Jde většinou o SV svah, v nadmořské výšce cca 239 - 243 m. Podloží je tvořeno horninami metabazitové zóny. Plošně byla zkoumána nálezová situace v prostoru porušených středověkých zdiv S od č. 9, ve výkopu před hlavním vchodem do katedrály byly pouze dokumentovány profily.

Ve většině větví výkopu dominovalo skalní podloží bez archeologických situací, zejména v úsecích mezi katedrálou a budovou fary (č.9). V úseku na svahu S fary se ve výkopu objevilo středověké zdivo, zjevně porušující starší zahloubený objekt. Protože zde výkop měl být rozšířen jižním směrem pro další inženýrské sítě, byla ohrožená část nálezové situace odkryta plošně. Nejstarší aktivitu představovala zmíněná jáma 516 vysekaná do skály, jejíž součástí byly i dvě kůlové jamky 517, 518. Bylo možné vymezit pouze SZ hranu jámy, JV okraj porušovaly mladší zdi. Šířka objektu dosahovala nejméně 2,6 m. Vzhledem k doložené kůlové konstrukci lze uvažovat o nadzemních dřevěných stěnách. Obytná funkce nebyla prokázána. Po jeho zasypání nejpozději v 1. pol. 14. stol. byly do výplně zapuštěny hroby, a to velmi hustě. Bylo lze rozlišit části nejméně 4 koster (01 - 04) v původním uložení, ve vzájemných superpozicích, orientovaných Z - V. Byly odkryty a vyzvednuty pouze části dolních končetin, zbývající partie zůstaly v terénu mimo výkop. U nebožtíků nebyly nalezeny žádné doprovodné nálezy, lze je datovat pouze rámcově do 14. - 15. stol. Kromě toho se v těsné blízkosti nacházely jednotlivé kosti dalších jedinců, označených 05 - 07, již v druhotném uložení. Náležely nejspíše k hřbitovu kolem katedrály, i když přímá prostorová návaznost nebyla prokázána. Po ukončení pohřbívání vznikl nejpozději v 15 stol. dům (struktura 02), tvořený zdmi 908 - 911. Jeho snad průčelní zeď 908, 910 těžce poškodil výkop, ve V části vymezené příčkou 909 se nacházel sklep tesaný do skály, na S obezděný cihlovou plentou 911. Celý útvar zanikl kolem pol. 16. stol. V zásypové vrstvě 139 byla totiž kromě keramiky nalezena i mince Ludvíka Jagellonského (1516 - 1526). V protilehlé S stěně výkopu poněkud více k SZ byl dokumentován rovněž vrcholně středověký jámový objekt 515, snad zhruba současný s jámou 516.V úseku před hlavním vchodem do katedrály byla profily P 09-12,14 dokumentována souvislá homogenní vrstva, obsahující středověké a novověké hroby. Pouze v profilu P9 byla ve V stěně výkopu zřetelná souvislá kostra, jinde šlo jen o jednotlivé kosti. Nebylo prokázáno pokračování zdiva patrně románského stáří, které bylo doloženo uvnitř katedrály v blízkosti vchodu a které nesouviselo se staršími fázemi kostela.

Výzkum přinesl nové důležité informace o osídlení návrší Petrov, zejména co se týká vymezení středověké zástavby.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Petrov Str. Hoch- und Spätmittelalter. Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Josefská ulice č.10, Františkánská ulice č.8, parc.č. 569,570. Pozdní doba bronzová.. Vrcholný středověk - novověk. Sídliště, město Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází v jihovýchodní části historického městského. jádra. Je tvořena dvěma parcelami. Východní č. 570 při ul. Josefské zaujímal až do r. 1996 zchátralý dům, západní č. 569 byla již 3 desetiletí prázdná. Až do počátku 60.let zde stál rovněž měšťanský dům.

Podloží lokality tvoří spraše, kryté místy dobře dochovaným černozemním půdním typem. Původní povrch terénu, osídlený v pravěku a po delším hiátu znovu ve 13. stol., ležel 2 - 2,8 m níže než dnes.

Během výzkumu byl kombinován plošný odkryv s dokumentací dílčích sond a řezů. Vzhledem k časovým a finančním podmínkám bylo bohužel nutné omezit rozsah výzkumu zejména v západní části plochy v prostoru obrovského komplexu jam 06. Vážné narušení stratigrafických souvislostí zejména v čtv. B2, C1, C2 bylo způsobeno jednak mladšími zásahy (sklepy), jednak i porušením terénu v důsledku pojíždění zemních mechanismů. Plocha v rámci domu č. 10 byla rozdělena na sektory v souladu s vnitřním členěním stavby. Zbývající část zkoumaného prostoru byla rozčleněna do čtverců o straně 4m (B0-B3 až F0-F3).

Počátky osídlení sahají do pozdní doby bronzové (jáma 569). Jde o okraj sídliště, zachyceného v podstatně soustředěnější podobě na Josefské ul. č.7. Následné osídlení spadá až do 1.pol. 13. stol. a dochovalo se nejlépe ve čtvercích B1, B2, C1 (vr. 200, jámy 548, 550, 543, 545, 554,555, 557, 530 aj.). Zčásti jde o kůlové jámy dokládající nadzemní dřevěné stavby. Do 2.pol. 13.- poč. 14. stol. lze klást zejména jámy 542, 537, 523, 527, 570, 558. 3 výkopy představují odpadní jímky, náležející nepochybně k domu č. 10. Koncentrace jímek na dvorečku za tímto objektem pokračovala až do 17. stol. Zdá se, že tyto jámy respektovaly parcelní hranici, která však byla přinejmenším do 2.pol. 17. stol. posunuta vzhledem k dnešnímu rozmezí č.kat. 569 a 570 o několik m dále na Z, resp. JZ (čtverce řady B, a částečně C). V rámci osídlení 1.pol. 13. stol. nelze parcelní členění rozeznat vůbec.

Obytná zástavba 2. pol. 13. - 14. stol. se nedochovala vzhledem k zničení přední části parcely suterény. Až z 15. stol. pochází zděný, kompletně podsklepený dům (struktura 02) při uliční čáře, který porušil starší sídlištní jámu 500 ze 14. stol. Byl přestavován včetně suterénní části v 16.- 19. stol., jeho S zeď sloužila posléze i sousednímu domu č. 8. Archeologický výzkum podzemní části domu v zásadě potvrdil závěry stavebně historického průzkumu. Významným doplněním bylo objasnění vývoje jižní části objektu, zmenšené ve 2.pol. 16. či na poč. 17. stol. příčkami 939, 940, jakož i detailním poznáním stavební technologie. Potvrdilo se, že nadzemní měšťanská architektura pozdně středověkého Brna měla cihelný ráz, sklepy byly převahou kamenné. Ze středověké substance se podařilo v suterénu novostavby zachovat portálek výstupu do Josefské ulice, J obvodovou zeď a střední cihlový pilíř s fragmentem Z dělícího pasu.

Za domem se hloubily jímky až do 2.pol. 17. stol. (nález talíře s letopočtem 1684). Jde o takřka plynulý řetěz jam 501, 534, 535, 536, 502, 506 s bohatými nálezy. Jako odpadiště sloužila na přelomu 16. a 17. stol. též zasypávaná část sklepů. Jáma 519 z pokročilého 15.

stol. se charakterem (hruškovitý profil) blížila obilnici, což je pro tak pozdní období dosti překvapující. Patrně druhotně posloužila jako odpadní jáma.

Není jasné, jakou funkci měl obrovský komplex jam, označený jako soujámí 06, ve čtvercích E1-E3, F1-F3 na parcele 569. Porušoval starší vrstvy a objekty z 13. stol. (profil P38, P19). Zdá se, že původně šlo snad o hliník, tj. jámy k získávání kvalitní cihlářské hlíny. Do některých pak byly zapuštěny fekální jímky (zvl. vydřevená jáma 566). Celý komplex zanikl ještě ve 14. stol. a teprve v baroku byl převrstven známým domem č.8. Není zřejmé, k jakému domu zmíněné soujámí patřilo. Je možné, že nikoliv k domu č. 10, nýbrž již k zástavbě židovské čtvrti, která se kolem Františkánské a dolní části Masarykovy ulice nacházela v 2.pol. 13.- pol. 15. stol.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Josefská Str., Františkánská Str. Spätbronzezeit, Hochmittelalter, Neuzeit. Siedlung, Stadt. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Dominikánské náměstí 1, parc. č. 503. Středověk (13. stol.). Sídliště. Záchranný výzkum.

V říjnu a listopadu 1996 byla v souvislosti s projektem sanace brněnského podzemí provedena Ústavem archeologické památkové péče dokumentace několika sond, přesněji průrazů, umístěných v úrovni sklepních prostor areálu bývalého dominikánského kláštera. Výzkum se omezil na sledování a dokumentaci narušených terénních situací pravděpodobně ze 2. třetiny 13. stol.. Jednalo se o pozůstatek pece (k.501) a zahloubeného hospodářského objektu (k. 500) - snad lochu? Oba tyto objekty, které pokračovaly dále mimo odkrytý prostor, byly již ve středověku porušeny gotickými základy kláštera.

Marek Peška, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Dominikánské Platz. Mittelalter (13. Jh.). Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Dominikánské nám., parc. č. 509. Středověk - novověk (13.-17.stol.). Pohřebiště. Záchranný výzkum.

V listopadu a prosinci 1996 byl v souvislosti s projektem sanace sklepů (parc. č. 505, 506, 507, 508) v barokní terase u kostela sv. Michala proveden Ústavem archeologické památkové péče záchranný výzkum. Koncem roku 1996 byl výzkum prakticky hotov, v následujícím roce pokračoval pouze menším dohledem. Těžiště výzkumu spočívalo v částečném plošném odkryvu asi 35 m^2 terénu. Ve skutečnosti se vlastně jednalo o tři sondy, o šířce přibližně 1 m. Celkově bylo vyzvednuto 55 lidských kosterních pozůstatků. Kromě těchto antropologických nálezů byly významnějším objevem základy větší gotické stavby (k. 500, 501, 502, 900), postavené patrně ještě ve 13. stol. na místě již existujícího pohřebiště. Interpretace zdiva je prozatím, bez dalšího terénního výzkumu velice hypotetická, ale zdá se, že by se mohlo jednat o základy vnější zdi a opěrného pilíře severní lodi klášterní baziliky sv. Michala, která byla zbourána (nebo se zhroutila ?) někdy v období pozdního středověku. Zánik stavby je datován dvěmi mincemi v zásypech mladších hrobů narušujících pozůstatky někdejšího zdiva. Pro mizivé množství dalšího datačního materiálu je relativní chronologie

pohřebiště vytvořena pouze na základě vzájemné stratigrafie jednotlivých hrobů a zmíněných gotických základů. Z hlediska časové chronologie můžeme říct, že pohřebiště při sv. Michalovi bylo využíváno asi od 1.pol.13. do 1. pol. 17. stol.. Ve 2. pol. 17. stol. byl postaven nový barokní kostel s terasou a na tomto místě se již dále nepohřbívalo.

Marek Peška, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Dominikánské Platz. Mittelalter, Neuzeit (13.-17. Jh.). Gräberfeld. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Kobližná 4, parc. č. 143. Středověk - novověk (13.-18.stol.). Sídliště. Záchranný výzkum.

V říjnu 1996 byla v souvislosti s projektem sanace brněnského podzemí provedena Ústavem archeologické památkové péče dokumentace dvou větších průrazů (dlouhých až 20 m), umístěných v úrovni suterénních prostor domu na Kobližné č.p. 2. Vzhledem k obtížným pracovním podmínkám (sondy byly raženy a následně bedněny dřevěnými deskami) se výzkum omezil pouze na dokumentaci narušených situací. Zdokumentovány byly 3 profily, které zachytily souvrství a objekty v rozmezí 1. pol. 13. až 18. století. Zmíním se zde pouze o jednom z objektů, který interpretuji jako pozůstatek pravoúhlé zahloubené hospodářské, nebo obytné stavby (k. 500). Zahloubená část objektu byla vyplněna asi 0,4 m mocnou mazanicovou destrukcí se souborem keramiky datované do 1. pol. 13. stol. (keramický horizont II). Za informaci stojí i to, že geologické podloží v těchto místech netvořily v Brně tak obvyklé sprašové hlíny, ale šedočerné jílovité náplavové (?) hlíny, vytvořené patrně akumulační činností někdejšího potoka.

Marek Peška, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Kobližná Str. Mittelalter, Neuzeit (13.-18. Jh.). Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Jánská, Kobližná, Pohořelec, Sukova, Vachova, Rooseveltova č.p. 5, parc. č. 89, 90, 132, 133, 136, 141/1, 141/2, 141/3, 142. Středověk - novověk (13.-18.stol.). Sídliště. Záchranný výzkum.

V říjnu a listopadu 1996 byla v souvislosti s projektem sanace brněnského podzemí provedena Ústavem archeologické památkové péče dokumentace 22 sond umístěných v prostoru výše uvedených ulic. Výzkum se ve všech případech omezil pouze na sledování a podrobnou dokumentaci narušených terénních situací. V sondách č. 2, 6, 11 a 15 v dolní části ulice Kobližná bylo potvrzeno lokační osídlení z 1. pol. 13.stol.. Akumulační činnost městského potoka ve středověku byla dokumentovány v sondách č. 1, 2 umístěných v suterénu domu Rooseveltova č.p. 5, a sondě č. 10 na ulici Kobližné ve vozovce před OD Centrum. Výzkumem byla upřesněna i středověká zástavba, především však umístění někdejších severních uličních čar dnešních ulic Jánské a Kobližné - sondy č 6 a 9 před Kobližnou č.p. 35 -36, dále sondy č.13 a 15 před Kobližnou č.p. 29 a nakonec sonda č.14 před Jánskou č.p. 27. Zde stojí na místě uvést i domněnku o možné existenci gotických suterénů v dokumentované středověké zástavbě - sondy č. 9, 13, 14, 15. Poslední a asi nejproblematičtější závěrem je interpretace středověkého výkopu, v sondě č. 11 v suterénu domu Rooseveltova č.p. 5, jako

pozůstatek středověkého opevnění, přesněji západní hrany městského příkopu (?), což by však potvrdil pouze další terénní výzkum.

Marek Peška, Archaia Praha

Resumé:

Brno (Bez. Brno-město). Jánská, Kobližná, Pohořelec, Sukova, Vachova und Rooseveltova Str. Mittelalter, Neuzeit (13.-18. Jh.). Siedlung. Rettungsgrabung.

BRNO (okr. Brno-město)

Ulice Starobrněnská 10, parcela č. 476. SMO 1 : 5000, rok vydání 1954, list 9-0 Brno, 348 mm od Z a 200 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 229 m n.m. Sídliště - město. Vrcholný středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla v několika etapách. Ve dnech 24.-28.5. 1996 byly pod vedením Ondreje Šeda zdokumentovány profily ve statických sondách, ve dnech 12.-23.7. 1996 byla prozkoumána nejsevernější část dvorku pod vedením Richarda Zatloukala a na závěr byly Petrem Kosem zdokumentovány torza archeologických objektů v profilech na stěnách stavební jámy.

Jsou zde zachovány vrstvy z období středověku, místy dosahující sílu 1,50 m, u zahloubených objektů se jedná o větší mocnost, které nasedají na humózní horizont kryjící sprašové podloží. Vrstvy obsahují destrukci z vypálené a cihly z rozrušeného gotického zdiva. Stavební suť, překrývající středověké vrstvy, vznikla při přestavbách domu v přední části parcely (klasicistní a možná také renesanční stavební aktivita). Obsahuje neobvyklé množství kamenných architektonických článků, včetně gotických. Ty dokumentují bohaté vybavení starších fází domu náročnými a kvalitními produkty kamenických dílen. Není vyloučeno, že některé k povrchu vystupující opracované kameny jsou součástí vyzdění studny. Také byly zjištěny stopy lehkých nadzemních hospodářských objektů.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Archäologische Situationen wurden in den hinteren Teile der mittelalterlichen Häusern bei der Rettungsgrabung in der „Starobrněnská" Gasse Nr. 10 in Brno (Bez. Brno-Stadt) beobachtet. Es wurden hier mehrere Belege fürs wirtschaftliche Leben festgestellt, wie z. B. Holzkonstruktionen der oberirdischen Bauten oder Abfallgruben.

BŘEZINA (okr. Blansko)

Zdechov. Novověk. Vápenická pec. Ojedinělý nález.

Nedaleko Březiny asi 250 metrů SV směrem od křižovatky k ochozské štěrkovně (V Hlubné) v zalesněném terénu (trať Zdechov) se nachází menší vápenický komplex pecí a povrchových lomů. Při povrchovém sběru na jaře roku 1995 byl v jedné z pecí, která byla částečně rozrušena zvířecími norami nalezen střep z okraje keramické nádoby. Současně s nálezem keramiky bylo zjištěno větší množství zvířecích kostí, do červena propálené fragmenty pecního výmazu hrudky vápna a přepáleného vápence.

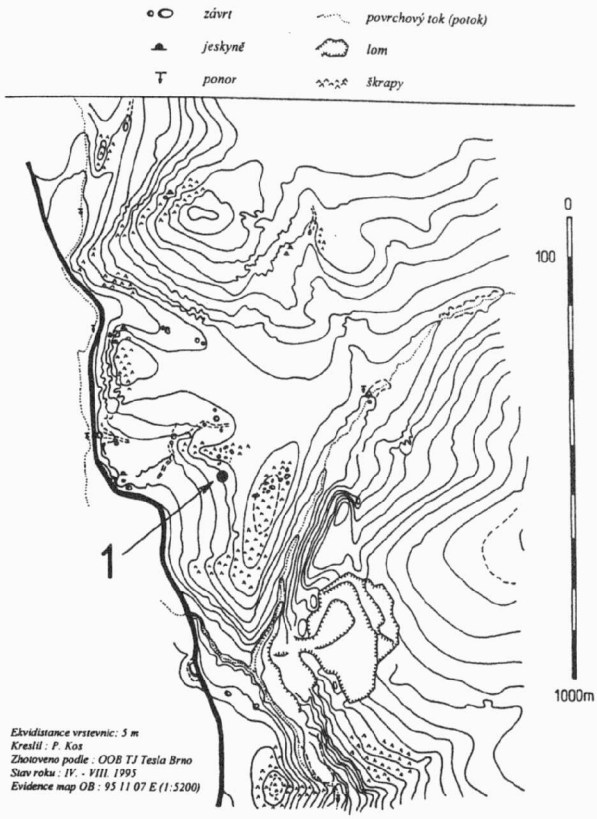

Obr. 1 - Březina (okr. Brno-venkov). Mapa terénu v prostoru J od Březiny v povodí Březinského potoka (1 - místo nálezu vápenické pece v lesní trati Zdechov).

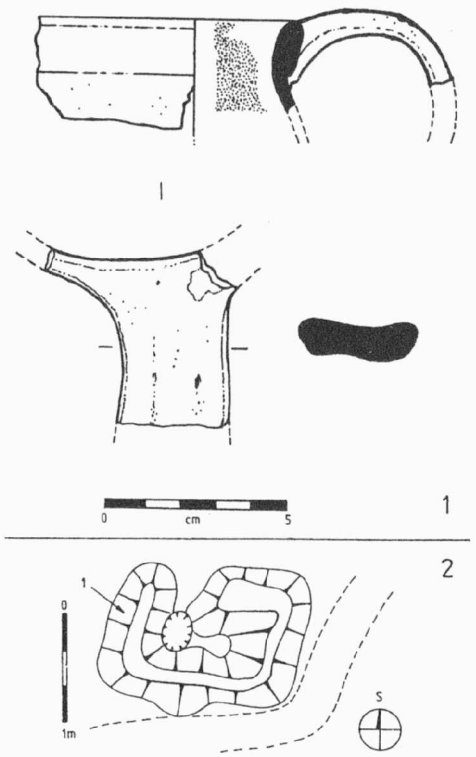

Obr. 2 - Březina (okr. Brno-venkov), Zdechov. Fragment nádoby nalezené v náspu vápenické pece (2:1 - fragment hrncovité nádoby; 2:2 - vápenická pec s vyznačeným místem nálezu keramiky - 1).

Nalezený zlomek keramiky představuje fragment okraje hrnce s náběhem na ploché ucho. Zbarvení střepu je žluto-oranžové (terakotová ker.), povrch je polohrubý na vnitřní straně se zbytkem hnědozelené polevy.

Keramiku lze rámcově datovat do 17. - poč. 19. století.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Březina (Bez. Blansko). Zdechov. Kalkofen. Neuzeit (17.-18. Jh.). Oberflächebegehung.

BUKOVANY (okr. Hodonín)

Intravilán obce, parcela č. 1730/1. Středověk (14. stol.). Záchranný výzkum.

Při plynofikaci obce v roce 1995 byla zachycena sídlištní vrstva s keramikou 14. století (ZM 1:10000, 24-44-22, 257 mm od Z s.č., 196 mm od J s.č.).

Martin Hložek, FF MU Brno

Resumé:

Bukovany (Bez. Hodonín). Parc. Nr. 1730/1. Siedlung. Mittelalter. Rettungsgrabung.

DOLANY (okr. Olomouc)

„U kamenného kříže". Středověk (13.-14.stol.). Kostrové pohřebiště. Záchranný výzkum.

JZ od obce u silnice Olomouc-Šternberk prozkoumány tři hroby ve výkopu pro telefonní kabel. Identifikace lokality v mapě ZM 1:10 000, list 24-22-10, v souřadnicích: 323 mm od Z sekční čáry a 83 mm od J sekční čáry.

Marek Kalábek, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Dolany (Bez. Olomouc). „U kamenného kříže". Mittelalter (13.-14. Jh.). Gräberfeld. Rettungsgrabung.

DOLNÍ KOUNICE (okr. Brno-venkov)

U synagogy. Raný novověk - novověk. Město. Záchranný výzkum

Ve dnech 4.12. 1995 - 15.12.1995 byl proveden záchranný archeologický výzkum z důvodu výstavby bytového domu v trati "U synagogy" (parc.č. 314, 317). V první etapě mělo dojít k sanaci sklepní prostory, která vybíhala z pod domu (parc.č. 313) do plochy staveniště. Ještě před jejím zasypáním byl proveden podrobný průzkum a kresebná resp. fotografická dokumentace. Větší část sklepní prostory zasahovala i do místa přichystaného k nové bytové výstavbě, a tudíž mohla značně narušit i její statiku. Na základě tohoto zjištění (dle telefonického upozornění p. Přemysla Kosa z MÚ města Dolních Kounic) bylo přistoupeno k archeologickému průzkumu podzemních prostor, které se nacházely přímo pod místem nové výstavby. Výsledkem bylo zjištění, že se nejedná pouze o současný sklep, ale pravděpodobně bylo toto podzemí využíváno již v raném novověku. Vstupní rampovitá část sklepení, v níž se původně nacházelo dřevěné schodiště lze datovat nejpozději do 18. století. Strop byl tvořen valenou cihlovou klenbou a stěny mohutnými lomovými kamennými bloky. Na každé straně této chodby se nacházel nehluboký kamenný výklenek s cihlovou valenou klenbou. V jednom z nich byl nalezen malý surovinový depot (lastury říčních a mořských škeblí). V dalším pokračování sklepení se jednalo o zděnou (kamennou) místnost obdélníkového půdorysu o rozměrech 5 x 3 m. V jz. části popisované místnosti byla patrná druhotná zazdívka, která naznačuje další neznámé pokračování sklepení. Závěrem lze říci, že tento záchranný archeologický výzkum byl prozatím jediným, který se uskutečnil v Dolních Kounicích na území bývalého židovského města. Výsledky výzkumu přinesly zjištění, že ještě na konci 19. století zde existovala značně rozvinutá knoflíkářská výroba, která pravděpodobně souvisela s židovským městem. Svědčí o tom zejména využití místních zdrojů suroviny (velevrub malířský a velevrub nadmutý), ale hlavně importované schránky sladkovodního mlže z čeledi *unionidae* (Palestina - Rudé moře). V tomto případě se nejednalo přímo o výrobní objekt, každopádně však prostora sklepa posloužila místním řemeslníkům jako místnost vhodná pro uskladnění suroviny a "nepotřebného odpadu". Vlastní sklepní prostoru bylo možno na základě nálezů keramiky zařadit do 17. - 18. století.

Za nálezy, které potvrzují místní perleťářskou výrobu, lze označit hlavně výrobní odpad lastur s vyřezanými otvory, což je dokladem „půrování". Dalším dokladem specializované technologie „sekání", tj. dělení polotovarů získaných půrováním (obr. B:3). Dokladem tvarování budoucího knoflíku je „trádování" (obr. B:1). Nejvíce kazového zboží (obr. B:2, 4) vznikalo převážně během „dírkování" , kdy se kazový polotovar většinou rozlomil (Melkus a kol.).

Petr Kos, ÚAPP Brno

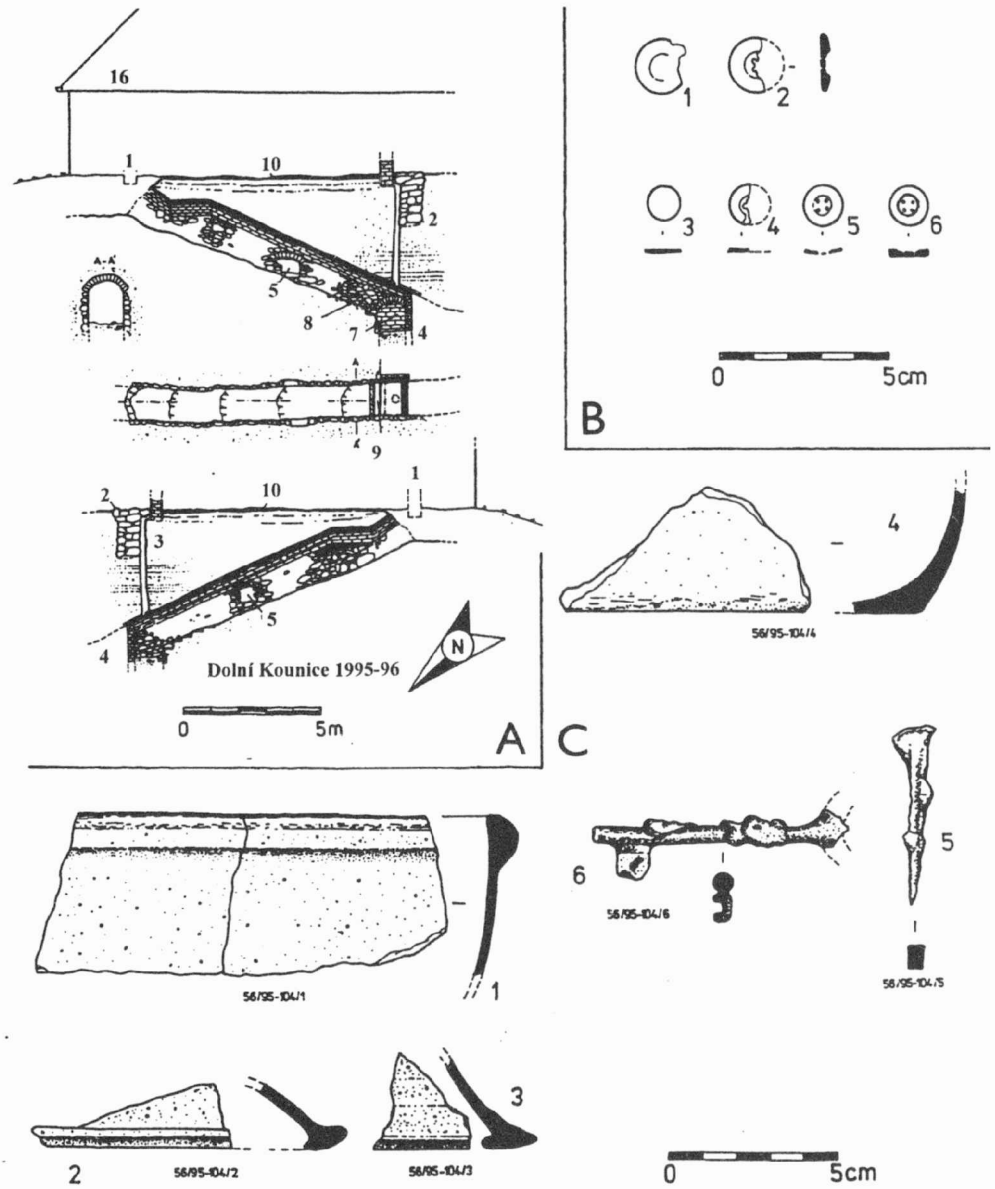

Obr. 1. Dolní Kounice (okr. Brno-venkov), U synagógy. A - půdorys, řez a bokorys zkoumaného sklepení (A:1 - zbytky základů zbořené budovy; A:2 - starší zdivo se zabudovaným vzdušníkem; A:3 - vzdušník; A:4 - zazděné pokračování sklepa; A:5, 6 - niky ve stěnách sklepa; A:7 - zazdívka do funkčního sklepa pod vedlejší parcelou; A:8 - pozůstatky schodiště; A:9 - zbytky schodů; A:10 - perleťářský výrobní odpad v podpodlažní dorovnávce). B - nálezy polotovarů a hotových výrobků perleťářské dílny. C - nálezy keramiky a železných předmětů z vrstev nad úrovněmi schodišť (A:8, 9). ve sklepení (A:1 - fragment mísy, ivančická keramika; A:2, 3 - fragmenty pokliček; A:4 - zlomek dna hrnce se zbytky zelené polevy na vnitřní straně; A:5 - železný hřeb; A:6 - železný klíč).

Literatura:

Melkus, I. a kol. : Expozice tradičního bydlení a perleťářství v Senetářově, Blansko.

Resumé:

Dolní Kounice (Bez. Brno-venkov). U synagogy. Parc. Nr. 313. Siedlung - Stadt. Neuzeit (17.-18. Jh.). Rettungsgrabung.

DOLNÍ KOUNICE (okr. Brno-venkov)

Masarykovo náměstí, ul. Tovární 8, ul. Rybárna 33, parc. č. 70/1, 7, 566; Paleolit, středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Dne 7.6. 1996 byl proveden záchranný archeologický výzkum v intravilánu města Dolní Kounice. K provedení archeologického výzkumu došlo z důvodu výstavby městské plynofikace v tratích Masarykovo nám., ul. Tovární a ul. Rybárna (parc. č. 70/1, 7, 566). V první etapě došlo k vybudování rýhy v ul. Tovární a na Masarykově náměstí. V těchto trasách nebyly zjištěny žádné závažné archeologické situace, pouze ve výkopu šachty ve vjezdu do ulice Tovární byla provedena dokumentace profilu se středověkými a raně novověkými vrstvami. Při dalších stavebních pracích došlo k nálezu keramiky raně novověkého charakteru a mimo jiné i reliéfního kachle v navážkách před domem č. 8. Zde byla zbudována přípojka plynovodu. V další etapě došlo k hloubení rýhy na ulici Rybárna, kde byly zachyceny pouze novověké navážky v okraji silnice na levém nábřeží řeky Jihlavy. K ojedinělému a zcela náhodnému nálezu došlo u vjezdu do ul. Tovární na horní cestě u kostela sv. Petra a Pavla. Při průzkumu terénu zde byl nalezen paleolitický pazourkový úštěp.

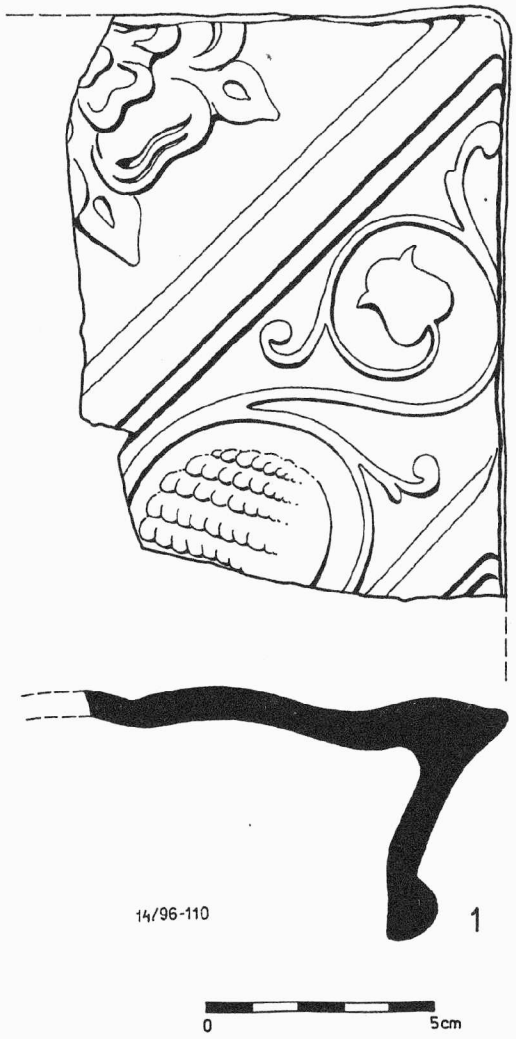

Obr. 1. Dolní Kounice (okr. Brno-venkov), ul. Tovární č. 8. Reliéfní kamnový kachel s rostlinnými vzory).

Závěrem lze říci, že tento záchranný archeologický výzkum byl dalším, který se pořádal v Dolních Kounicích na území města. Výsledky výzkumu přinesly zjištění, že stopy středověkých aktivit se soustředily hlavně do středu města (Masarykovo náměstí), což je pravé nábřeží Jihlavy. Mělká plynovodní rýha zde porušila horizonty datované keramikou do 15. století. Ojedinělé nálezy drobných tuhových střepů ve výkopu na Masarykově náměstí zde pravděpodobně dokládají i existenci osídlení již ve 12. století.

Nalezená keramika z profilu P1 představuje zboží černošedého zbarvení s větší příměsí slídy. Jako datovací pomůcka posloužilo několik římsovitých okrajů hrnců jež můžeme zařadit do 15. - 16. století. V nalezených zbytcích zdiva na Masarykově náměstí lze pravděpodobně spatřovat bývalou stavbou městské radnice, která se v blízkosti tohoto místa nacházela v 18. století, ještě před založením kostela sv. Petra a Pavla, r. 1877.

Reliéfní kachel (obr.1), nalezený poblíž výkopu před domem č. 8, pochází z 16. - 17. století.

Profil zkoumaný na protějším břehu Jihlavy na ulici Rybárna (před domem č. 33) nám dokládá přítomnost novověkých antropogenních navážek. Nejstarší nálezy keramiky pocházejí ze spodní části výkopu a představují zlomky tzv. ivančické keramiky z 19. stol.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Dolní Kounice (Bez. Brno-venkov). Masarykovo Platz, Tovární Strasse 8, Rybárna Strasse 33. Parc. Nr. 70/1, 7, 566. Siedlung - Stadt. Hochmittelalter, Neuzeit (17.-19. Jh.). Rettungsgrabung.

DOUBRAVNÍK (okr. Žďár nad Sázavou)

Středověké jádro městečka - ústřední náměstí. Středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Ve dnech 19., 24. a 26. října a 1. listopadu 1995 byla dozorována a dokumentována další etapa výstavby kanalizační sítě na náměstí, tentokrát v jeho východní polovině (srov. Doležel 1996, 70). Průměrně 1,2 m široká a 2,0 - 2,55 m hluboká rýha hlavního kanalizačního řádu byla v celkové délce asi 180 m vedena středem vozovky před domy č. p. 12 - 14 v kratší jihovýchodní a domy č. p. 18 - 24 v delší severovýchodní frontě náměstí (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Bystřice nad Pernštejnem 5-6 z roku 1988: trasa rýhy určena body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 225,5:114; 235:120,5 a 226,5:142 mm; jde o k severovýchodu orientovaný svah 311 - 315,5 m n. m.).

V nejvýše položeném jižním úseku, před č. p. 12 - 14 a 19 zasahovaly až k podloží svahových jílovitých hlín v úrovni 0,4 - 0,8 m pod povrchem recentní kamenito-štěrkové nebo hlinité navážky, pouze před č. p. 19 se podařilo zachytit okraj do podloží zahloubené odpadní jámy s novověkou keramikou. Až od č. p. 20 dále k severu byla zachována starší nadložní souvrství. Profil dokumentovaný před č. p. 21 zastihl pod kamenným štětem 0,3 m silným v úrovni 0,3 - 0,6 m hluboko kaštanově hnědou hlinitou vrstvu s úlomky kamene a cihel, dále v hloubce 60 - 68 cm hlinito-písčitou, okrově žlutou kamenitou vrstvu, v 69 - 81 cm hlinito-písčitý, sivě hnědý horizont s drobnými uhlíky zejména na bázi, a 82 - 92 cm hluboko světle hnědou, hlinito-písčitou vrstvu s jílovými oky, valouny a tuhovou keramikou 13. století. Hrnčinu 13. věku obsahovaly až po úroveň 110 cm pod povrchem i dvě poslední vrstvy nad podložím, v úrovni 93 - 94 cm sytě černohnědá mezivrstva s drobnými úlomky zuhelnatělých dřev a mazanicí, a v horizontu 95 - 115 cm žluto-hnědá písčito-hlinitá vrstva, opět s ojedinělými uhlíky. Od hloubky 115 cm již rýha protínala sterilní, rezavě hnědé svahové hlíny, na bázi se zvyšující se složkou matečné horniny. Obdobné zvrstvení bylo možné

zaznamenat i před č. p. 22, před následujícím č. p. 23 pak ubylo mladších nadložních horizontů a souvrství s nálezy 13. století těsně nad podložím zde vykliňovala až 0,6 - 0,2 m pod povrch. Z nadložních středověkých vrstev bylo jako vzorek vyzvednuto celkem 5 keramických fragmentů 13. - 14. věku, vedle okraje hrnce jde o zlomky tuhových zásobnic. Před severní třetinou domu č. p. 23 bylo možné v profilu rýhy sledovat okrajovou hranu, od které se původní úroveň 13. století dále vytrácela a primárně ostře svažitý terén před č. p. 24 vyrovnávaly 0,6 - 0,8 m mocné kamenité navážky, překrývající série svahových hlín a povodňových jílů.

Kanalizačním výkopem proťaté půdní profily tak v celku prokázaly menší sklon východní poloviny náměstí k severovýchodu v „lokační" fázi 13. století než dnes, zvláště k jihu narůstající až druhotně novověkými a recentními vrstvami a navážkami. Na severu zřejmě dříve existoval na rozhraní dnešních č. p. 23 a 24 výrazný terénní stupeň, procházející napříč plochou náměstí a indikující pravděpodobně staré koryto potoka Rakovce, který protékal po určitou dobu asi severním okrajem tržiště a odděloval vlastní osadu od areálu severněji situovaného kostela sv. Kříže (viz i Doležel 1996, 70). Rýha rovněž neporušila žádné středověké objekty či stopy zástavby, dodnes dochovaný půdorys a parcelace městečka se tak zdají být již dílem 13. nebo 14. věku. Vinou neohlášení termínu prací provádějící firmou se bohužel nepodařilo dokumentovat situace porušené kanalizačními přípojkami od hlavního sběrače k jednotlivým domům.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1996: Záchranné výzkumy ve středověkém jádře Doubravníku (okr. Žďár nad Sázavou), Přehled výzkumů 1992, 68-72, tab. 22-24.

Resumé:

Doubravník (Bez. Žďár nad Sázavou). Mittelalterlicher Stadtkern - Zentralplatz. Mittelalter. Neuzeit. Rettungsgrabung.

Im Oktober und November des Jahres 1995 wurde eine bis 2,5 m tiefe Kanalisationsrille gefolgt, die längs der südlichen und östlichen Front der Häuser auf dem Platz vertieft wurde. Es wurden keine mittelalterliche Objekte beschädigt. Es ging nur um Schichten, die auf der freien Fläche des Platzes schon seit dem 13. Jahrhunderts entstanden (Graphitkeramik gefunden). Es wurden auch Lokaländerungen des Terrainreliefs ausgewiesen, im 13. und 14. Jahrhundert war die Fläche des Platzes weniger abfallend als heute.

HLÍNA (okr. Brno-venkov)

Polní trať „Za severními humny". Neolit (LnK?, MMK), mladší a pozdní doba hradištní. Sídliště. Předstihový záchranný výzkum.

Záchranný výzkum v měsících dubnu, květnu a červnu roku 1995 byl vyvolán záměrem obce postavit na volné ploše mezi zástavbou na severozápadním okraji intravilánu vsi novou budovu obecního úřadu. Ta by tak zasáhla jihovýchodní okraj pravěkého a hradištního sídliště, na základě starších indicií lokalizovaného a povrchovým průzkumem zkoumaného v roce 1993 (Doležel 1997). Díky pochopení investora mohl být v dostatečném předstihu beze zbytku prozkoumán celý areál projektované stavby, situovaný cca 75 m SSZ kostela, na proluce za budovou prodejny smíšeného zboží a severně č. p. 54, na parcelách č. 151, 152, 157, 158 a 163 (na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Moravský Krumlov 4-4 z roku 1986 je vlastní zkoumaný areál vymezen body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými

33:357,5; 32:357; 35,5:353,5; 38:356; 37,5:356,5 a 35,5:355 mm; okolo vrstevnice 429 m n.m.). Jednalo se o plochu o celkové výměře asi 170 m^2 na půdorysu tvaru písmene „L", složenou ze dvou na sebe kolmo navazujících obdélných částí. Z nich delší, orientovaná ve směru SZ - JV dosahovala rozměrů cca 23,5 x 5,0 - 4,6 m, kratší s delší osou ve směru SV - JZ pak 13 x 5,0 - 4,2 m. Nadložní vrstvy o mocnosti 20 - 50 cm zde byly až na kamenito-hlinité podloží skryty strojní skrývkou bagrem (provedeno 13. května), na takto skryté a začištěné ploše byly poté prokopány jednotlivé zahloubené objekty (18. a 19. května). Zjištěné nálezové situace byly pak ve dnech 25. května a 1. června kresebně, fotograficky a měřičsky zdokumentovány. Již na úvod záchranného výzkumu byl 21. dubna realizován povrchový sběr na celé lokalitě (její prostorové vymezení a další údaje k přírodnímu prostředí viz Doležel 1997, 195), dílčí povrchové prospekční akce byly uskutečněny i během vlastního výzkumu.

Již skrývka prokázala ve zkoumané části sídliště překvapivě méně příznivé půdní podmínky. Na rozdíl od centrálního prostoru slovanské osady s hnědozemním půdním pokryvem zde totiž vykliňoval k povrchu skalní hřbet, sledovatelný zejména ve středním úseku plochy a překrytý jen asi 30 - 50 cm silnou nadložní vrstvou zvětralého horninového substrátu a chudých hnědých půd. Malá hustota a početnost zahloubených objektů na zkoumané ploše mohly odrážet právě tyto pro zásahy do podloží ztížené podmínky, svůj vliv mohlo mít však i již okrajové situování sledovaného areálu v rámci celého sídliště. Jedinou výjimku představovala koncentrace tří typických zásobních jam v severovýchodní části plochy, kruhového až oválného půdorysu a vanovitého profilu se silně šikmými či svislými stěnami a rovným dnem, vysekaných do navětralého granodioritového skalního podloží. Dvě z jam patřily spíše k rozměrově větším - obj. č. 1/95 při průměru ústí 130 - 135 cm dosahoval zachované hloubky 58 cm, obj. č. 2/95 byl při průměru ústí 137 - 146 cm hluboký 57 cm. Naproti tomu obj. č. 3/95 vykazoval výrazně menší velikost (85 - 97 cm v ústí, 36 cm hloubky). Charakteristicky zvrstvené tmavé hlinité výplně všech tří jam poskytly početný archeologický materiál. Obj. č. 1/95 obsahoval vedle celkem 85 mladohradištních keramických fragmentů z hrnců a zásobnic i početné, až 3,5 cm silné zlomky vypálené hliněné mazanice s otisky zřejmě drážkových dřevěných konstrukcí na rubu a stopami opětovných nátěrů hlinkou na vnější straně, dále zvířecí kosti, železnou strusku a při dně ležící polovinu žernovu (ležáku) z permských brekcií, o průměru 45 - 50 cm a výšce 11 cm, se středovým provrtem. Žernov přitom vykazoval spolu s množstvím dalších ze zásypu vyzvednutých kamenů stopy druhotného užití v konstrukci kamenné pece (celkem na 107 kusů o objemu cca 0,06 m^3; permské brekcie, biotitické granodiority a diority). Obdobné nálezové spektrum se nacházelo i v objektu č. 2/95. Spolu s mladohradištní keramikou (hrnce a zásobnice - celkem 124 zlomků) i zde bylo nápadné množství kusů vypálené hliněné mazanice s otisky masivních prvků dřevěných drážkových a srubových konstrukcí a stopami opakovaných vnějších nátěrů či omazů (rekonstruovat se podařilo mazanicový blok o rozměrech 21 x 19 cm, při síle omazávky 5,5 cm). Nechyběly opět četné větší kameny (celkem 45 kusů o objemu asi 0,03 m^3), za nejvýznamnější nález z obilnice lze považovat intaktně zachovaný, 32,5 cm dlouhý železný srp, vyzvednutý spolu se zlomkem železného plechu (5 x 2 cm). Chudší byla jáma č. 3/95, ze které vedle kamenného rohovcového jádra pochází 32 keramických fragmentů. V relativně uzavřených nálezových keramických celcích ze všech tří zásobních jam bylo možné v rámci mladohradištního období sledovat určité rozdíly, a definovat tak některé hypotézy k regionálnímu vývoji hrnčířské produkce (např. předpoklad o postupném procentuálním nárůstu tuhové keramiky během 11. a 12. věku). Nejstarší znaky vykazovala keramika z obj. č. 3/95, s archaickou typikou okrajů a dekoru, jen výjimečně s příměsí tuhy, většinou s biotitickou slídou jako ostřivem, datující zánik objektu asi do 11. století. V objektu č. 1/95 byly přítomny i některé progresivnější typologické a technologické prvky spíše 12. věku (vzhůru vytažené okraje s lištou, více tuhové keramiky), jako nejmladší se však jevil obj.

č. 2/95, s převažující grafitovou hrnčinou s vysokými vzhůru vytaženými okraji již bez lišty, i ten však podle absence radélkového dekoru mohl zaniknout ještě někdy v 2. polovině 12. století.

Oproti popsané skupině jam, podle hojných hliněných vymazávek v jejich zásypu situovaných v těsné blízkosti nadzemní dřevěné zástavby, se na celé severozápadní a jihovýchodní části zkoumané plochy vyskytly pouze ojedinělé zahloubené kruhové jámy, zřejmě kotvící jednotlivé dřevěné kůly. Z nich objekt č. 5/95 v severozápadní partii o průměru ústí 45 - 47 cm a hloubce 8 cm byl ojedinělým střepem datován již do období neolitické kultury s moravskou malovanou keramikou, blízký objekt č. 4/95 (průměr ústí 45 - 47 cm, hloubka 20 cm) a dvojjáma č. 6 - 7/95 v jihovýchodním cípu plochy (průměr 33 cm, resp. 25 cm, hloubka 13 cm) podle celkem 8 keramických zlomků náležely opět mladší době hradištní (jeden ze střepů v objektu č. 4/95 byl ovšem již neolitický - LnK či MMK?). V často kamenitém podloží se jinak nepodařilo odkrýt jiné stopy ani zahloubených, ani nadzemních konstrukcí či zástavby, zmíněné kůlové jámy mohly patřit jak neidentifikovaným lehčím stavbám, tak ohrazení jednotlivých sídlištních jednotek. Okrajové poloze zkoumané plochy v rámci areálu sídliště nasvědčoval i menší počet soudobých keramických fragmentů v nadloží, ze skrytých vrstev bylo získáno pouze 14 zlomků mlado- a pozdně hradištní hrnčiny. K doplnění poznatků o sídlišti posloužil konečně i povrchový sběr na celé lokalitě, jehož výsledkem bylo 61 kusů keramiky 11. - 1. poloviny 13. století.

Vcelku tak záchranný výzkum ověřil povrchovým průzkumem indikovanou osadu 11. - 1. poloviny 13. věku na severozápadním okraji obecního intravilánu, i osazení místa již v mladší době kamenné. Vzhledem k okrajové poloze zkoumané plochy v rámci organismu sídliště bylo zachyceno jen několik málo zahloubených objektů, na uchování reliktů zástavby však mohly mít vliv i nepříznivé půdní podmínky v této části sídliště. I přesto však poskytly zkoumané objekty určité podklady pro alespoň částečné poznání vnitřního uspořádání osady i její materiální kultury. Hlínský sídelní areál se do budoucna jeví pro svoji relativní izolovanost a neporušenost moderní industrializací jako příhodné území pro další detailní studium venkovských sídelních struktur a jejich proměn v raném a vrcholném středověku.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1997: Hlína (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1993 - 1994, 195-196.

Resumé:

Hlína (Bez. Brno-venkov). Feldflur „Za severními humny". Siedlung. Neolithikum (ZnK?, MMK), jüngere und spätere Burgwallzeit. Vorrettungsgrabung.

Schon im Jahre 1993 wurde am nordwestlichen Rande des Intravilans der Gemeinde eine Siedlung des 11. Jahrhunderts - der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts mit Spuren der Besiedlung schon in Neolith lokalisiert (Doležel 1997). Vom April bis Juni 1995 wurde die Fläche von cca 170 m^2 am südwestlichen Rande der Siedlung untersucht. Diese Fläche war von dem beabsichtgten Neubau des Gebäudes der Gemeindebehörde bedroht (der Ort ist cca 75 m NNÖ der Kirche St. Kunigunde in Hlína situiert). Nach dem Flächenabraum wurden hier 3 Vorratsgruben untersucht. Sie waren cca 40-60 cm tief in der Felsensohle eingehaut, Durchschnitt der Mündung bei der kleineren Grube war 95 cm, bei beiden größeren 130-145 cm. Das Schütten enthält reiche Keramik des 11. und 12. Jahrhunderts, Mühlstein, eine erhieltene 32,5 cm lange Eisensichel und Menge des Lehmbodens aus dem Holzhochbau. Es wurden auch einige Pfahlgruben der Hochkonstruktionen aus der jüngeren Burgwallzeit entdeckt. Ein flach vertieftes Objekt wurde mit einem vereinzelten keramischen Bruchstück schon in Neolith (mährische bemalte Keramik) datiert.

HOLŠTEJN (okr. Blansko)

„Na městečku", „Nad skalami". Zaniklé středověké hradní městečko Holštejn, středověké osídlení v předpolí hradu Holštejna. Povrchový průzkum.

Po komplexním povrchovém průzkumu známé lokality v roce 1987 (nepublikováno, k místu srov. alespoň Černý 1991, 13-18; 1992, 45-47; Doležel 1996) se opakovaný povrchový sběr 21. června 1996 zaměřil na východní polovinu zaniklé podhradní osady, situované na zvýšené terase v jihozápadní části holštejnského poloslepého krasového údolí, v prostoru mezi dnešní vsí a hradní ostrožnou (zkoumána byla plocha východně cesty od holštejnského dvora ke hradu, 464 - 467 m n. m., na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Boskovice 3-9 z roku 1983 určená body od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 300 : 200, 297 : 177, 309 : 182 a 314 : 199 mm). Vedle dvou fragmentů železných předmětů (snad části čepele srpu a pásového kování obdélného profilu) zde bylo získáno celkem 45 keramických zlomků, typově přiřaditelných hrnkům, široké škále hrncovitých tvarů, zásobnicovým „loštickým" hrncům, zásobnicím, džbánkům (?) a zvoncovitým poklicím (27 okrajů, 4 zdobené a 8 nezdobených výdutí, ucho s dekorem, držadlo poklice, 4 zlomky den). V souhlasu s dosavadními nálezy i známými písemnými prameny k lokalitě patří keramika širokému časovému rozpětí od 2. poloviny 13. století (skupina hrnčiny s příměsí tuhy) do počátku 16. věku.

Povrchová prospekce se dotkla i západního předpolí hradní ostrožny, SZZ od šíjového příkopu či průrvy, oddělující areál vlastního hradu od mírně svažité náhorní plošiny nad údolím (na výše uvedeném mapovém listu jde o okolí bodu, vzdáleného od Z a J okrajové sekční čáry 278 a 157 mm, cca 482 m n.m.). Sběr na zemědělsky obdělávané části předpolí přinesl 4 keramické zlomky 13. - 15. století (hrnce a zásobnice, dva z nich s dekorem). Nález tak zřejmě opětovně dokládá existenci hospodářských a obslužných provozů hradu v tomto prostoru, deskový zápis z roku 1511 hovoří přímo o dvoře před hradem s poplužím (ZDB XVIII, č. 63; srov. Černý 1991, 6-7).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Černý, E., 1991: Nejstarší historie hradu a městečka Holštejna a panství holštejnského. Holštejn.

Černý, E., 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vrchoviny. Brno.

Doležel, J., 1996: K dějinám hradu Holštejna v Moravském krasu. In: Zatloukal, R. (edt.), Speleologie na Holštejnsku. Výzkumy v letech 1966 - 1996, 12-14, 39-42. Brno.

Resumé:

Holštejn (Bez. Blansko). Feldfluren „Na městečku", „Nad skalami". Wüste mittelalterliche Burgstädtchen Holštejn, mittelalterliche Besiedlung im Vorfeld der Burg Holštejn. Oberflächenuntersuchung.

Durch die Oberflächenuntersuchung wurde im Juni 1996 nochmalig die östliche Hälfte der wüsten mittelalterlichen Ortschaft untersucht, die von den 60. Jahren des 13. Jahrhunderts bis Anfang des 16. Jahrhunderts in der Nähe von der Burg Holštejn wie ihr betriebswirtschaftliches Hinterland existierte. Aus der Lokalität, die auf einer erhöhten Terrasse im Tal unter der Burglandzunge situiert ist, wurden relativ zahlreiche Keramikbruchstücke aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts bis Anfang des 16. Jahrhunderts gewonnen. Nicht zahlreiche Keramikfunde des 13. - 15. Jahrhunderts brachte auch die Untersuchung des westlichen Vorfelds der eigenen Burg (Raum westlich von dem Landengesgraben), wo vielleicht der in den schriftlichen Quellen genannte Burgmeierhof situiert wurde.

HOLUBICE (okr. Vyškov)

0,5 km J od obce. Starší doba bronzová, novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při plynofikaci obce byl v uvedené poloze prozkoumán a zdokumentován pravěký objekt únětické kultury starší doby bronzové. Na jiných místech v intravilánu byly často porušeny vrstvy s početnou novověkou keramikou.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Holubice (Bez. Vyškov). Siedlung. Altbronzezeit, Neuzeit. Rettungsgrabung.

HORÁKOV (okr. Brno-venkov)

U Kapličky. Novověk. Záchranný výzkum.

Dne 1.11. - 10.11. 1996 prováděl R. Májek na dvoře svého domu (č.p. 96) výkop pro kanalizační odpad. Vzhledem k tomu, že ve zmíněném prostoru se uvádí pozůstatky středověké tvrze pod selskými grunty, došlo po upozornění majitele, který oznámil nálezy keramických střepů, k archeologickému výzkumu. Výzkum spočíval v základní dokumentaci obnaženého profilu, který proťal část dvorku a dále pokračoval až k silnici na náves.

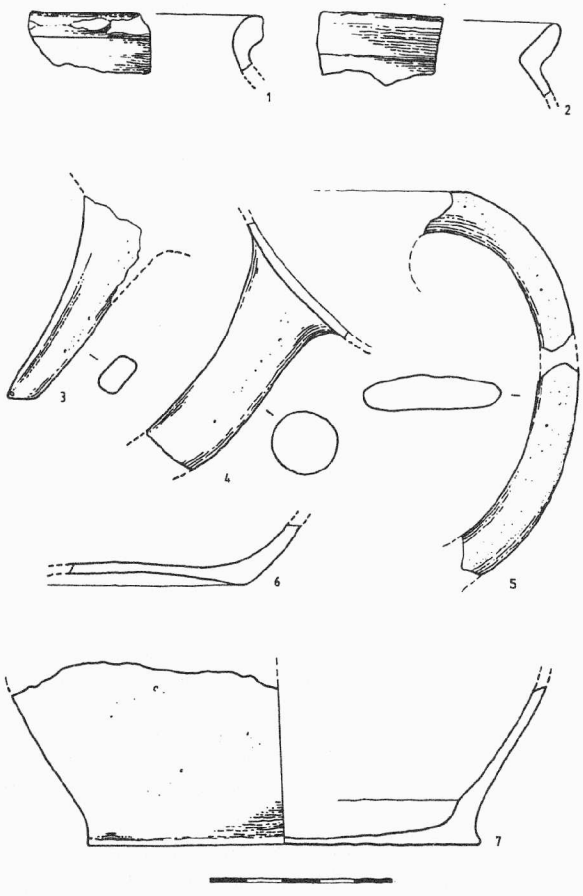

Obr. 1. Horákov (okr. Brno-venkov), U Kapličky. Raně novověká keramika z výkopu na dvorku domu č. p. 96.

Z terénní navážky pochází pěkná kolekce keramických střepů jež lze rámcově zařadit do konce 18. století, nelze ovšem vyloučit i stáří mladší, protože ve zdejším venkovském prostředí středověká hrnčířská technologie tradičně přetrvává až do pozdního období.

Ve zmíněné vrstvě byly nalezeny drobky omítek se stopami ohně, většinou značně přepálené, dále zlomky přepálených cihel a slepencových kamenů, v menší míře se objevil i přepálený pískovec. Nálezy popelovitých čoček s cihlovou destrukcí a zbytky omítek jsou přímým svědectvím o požárech ke kterým muselo v tomto prostoru docházet někdy v rozmezí 18. a 20. stol. Proto lze tyto vrstvy prohlásit za popožárové planýrky, kterými došlo k navýšení terénu v prostoru dvorku usedlosti. Společně s touto destrukcí se sem dostával i odpad z domácnosti, hlavně v podobě rozbité keramiky a zvířecích kostí. Byly zde nalezeny fragmenty trojnožek několik okrajů z hrncovitých nádob, zlomek ucha z krajáče a několik dalších střepů vytáčených na rychlém hrnčířském kruhu. V několika případech se objevila úprava povrchu glazováním hnědozelené a zelené barvy. Vysoký obsah slídy v hrnčině se zakuřováním povrchu nádoby je zdejším pravidlem.

Poslední vrstevný horizont, nacházející se v sondě nejníže, nevydal, co se týče archeologických pramenů vůbec nic, co by umožňovalo jeho dataci. Výrazná kumulace větších vápencových kamenů v Z části výkopu, dále četné propálené čočky hlíny a popele, by mohly předznamenávat existenci substrukce nebo popř. stavby, jež by se mohla za jistých okolností v bezprostřední blízkosti výkopu nacházet. Stopy malty nebo jiného pojiva nalezeny nebyly, takže nelze zcela přesvědčivě stanovit středověké stáří popisovaného horizontu.

Někdy se uvádí, že tvrz stávala na sz. straně vesnice, kde se dodnes říká "Na zámečku" (Nekuda - Unger 1981), toto tvrzení však není dostatečně potvrzeno, ani hmotnými důkazy doloženo. Ani povrchové průzkumy nevydaly o její existenci žádná svědectví.

Historie tvrze v Horákově sahá již do druhé poloviny 14. stol., kdy se uvádí v dočasném majetku rytíře Petra Gobla, který dal později svůj majetek do držení Václava ze Sloupna řečeného též Herynka, který se "na Horákovicích" uvádí r. 1407. Na jeho místo nastoupil někdy před rokem 1464 Ondřej ze Sloupna, který je zde uváděn společně se svojí manželkou Alenou z Kosova. Dále se r. 1482 uvádí, že na věno "100 hř. gr.", Alena přijala na spolek Elišku z Kosova a Martu z Kateřinic. Dalším majitelem tvrze v Horákově byl syn Jiřík ze Sloupna, který ji prodal r. 1533 Janovi z Kyjovic. Tvrz se zde uvádí r. 1548 spolu se dvorem.

Když byl Horákov r.1533 připojen k panství Kobylnickému, byla již zdejší tvrz opuštěna a chátrala tak, že 30 let po tom jmenuje se již pustou. V tomto držení se dostal Horákov pod Sokolnické panství (Nekuda-Unger 1981; ZDB II 1856).

Z historických pramenů jasně vyplývá, že se jednalo o dlouhodobě využívané místo, jež sloužilo drobným feudálům přes 160 let jako venkovské sídlo. Je proto velice podivuhodné, že se stopy tvrze nedochovaly do dnešní doby. Tento stav by snad mohl souviset s podobou tvrze, která, jak se někdy uvádí, byla dřevěná. Zmínka o dvou selských usedlostech, pod kterými se ono problematické místo nalézá, není v žádném případě archeologicky podložena. V jistém případě lze zauvažovat o pozůstatku destrukce v nejspodnějším horizontu sondy na pozemku R. Májka, kde nelze středověký původ nálezu jednoznačně popřít. Někdy se uvádí, že tvrz ve svém závěrečném stádiu zcela zanikla požárem. S tímto tvrzením by přímo souvisela požárová vrstva, která, co se týče popisů archeologického výzkumu výše, zde prozatím nebyla zachycena.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Nekuda, V. - Unger, J. 1981: Hrádky a tvrze na Moravě, Brno, 125.

ZDB II 1856: Die Landtafel des Markgrafthums Mähren, cuda Brunensis (Desky zemské moravské, Brněnský kraj, 1480 - 1566, Praha 1953; Desky zemské moravské, Brněnský kraj, 1567 - 1642, Praha 1957), Brno, str. 335, č.202; str. 413, č. 94; str. 424, č. 114.

Resumé:

Horákov (Bez. Brno-venkov). U Kapličky. Siedlung. Neuzeit. Rettungsgrabung.

HOŘICE (okr. Blansko)

„Zbehnův", „Kotlánka", lesní trať s luční enklávou. Zaniklá středověká ves Zběhnov. Povrchový průzkum.

V letech 1995 a 1996 byly získány povrchovými sběry další archeologické nálezy z areálu zaniklé středověké vsi Zběhnov, lokalizované roku 1982 v zalesněném terénu v severozápadní části hořického katastru (Knies 1896, 122; Pilnáček 1927, 28, 76; Doležel 1985, 83). Především byla povrchovými sběry 17. září 1995 a 17. listopadu 1996 zkoumána zoraná plocha luční enklávy na dolním, severním okraji zaniklé vsi (cca 527 - 536 m n.m., na St. mapě 1 : 5000 odvozené, listu Blansko 8-0 z roku 1986 jde o plochu vymezenou body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 224:99, 217:74, 223:73 a 235:95 mm). Celkem 117 sebraných keramických zlomků nádob obvyklé typové skladby (hrnky, hrnky s uchem, hrnce, zvoncovité poklice a zásobnice; mj. 22 okrajových fragmentů, 16 zdobených výdutí, horní část zvoncovité poklice, dvojice uch a 18 zlomků den) je možné zařadit do celého období existence vsi od 1. poloviny 13. do poloviny 15. století. Naproti tomu oba nalezené železné předměty (podkova a další amorfní úlomek) mohou být i recentního stáří. Orba nezasáhla v celém sledovaném prostoru žádné relikty nadzemní zástavby či zahloubených objektů, otázka jeho příslušnosti k vlastnímu zběhnovskému intravilánu tak zůstává otevřená.

Sporé keramické nálezy 14. - 15./16. století (3 nezdobené výduti a zlomek dna) přineslo 17. listopadu 1996 i ohledání prameniště v centrální části zaniklé vsi, jižně od louky na „Kotlánce" (cca 545 m n. m., na výše zmíněném mapovém listu jde o okolí bodu, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleného 216 a 55 mm). Je možné, že zdejší vydatný vodní pramen byl podle některých nálezů využíván i po zániku vsi.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1985: Nálezy z vrcholného a pozdního středověku severozápadní Moravy v letech 1979 - 1983 (okr. Blansko, Brno-venkov a Vyškov), Přehled výzkumů 1983, 82-84.

Knies, J., 1896: O zaniklých osadách, hradech, tvrzích a dvorcích v okrese Blanském, Časopis Matice moravské XX, 42-47, 116-122.

Pilnáček, J., 1927: Paměti města Blanska a okolních hradů. Blansko.

Resumé:

Hořice (Bez. Blansko). „Zbehnův", „Kotlánka", Waldflur mit Wiesenenklave. Wüstes mittelalterliches Dorf Zběhnov. Oberflächenuntersuchung.

Die Oberflächensammlungen im September im Jahre 1995 und im November im Jahre 1996 brachten Funde aus dem wüsten mittelalterlichen Dorf Zběhnov, das im Jahre 1982 im bewaldeten und gegliederten

Terrain im nordwestlichen Teil des Katasters der Gemeinde Hořice, cca 540 m ü. M. lokaliziert wurde. Das Dorf wurde auf der Bischofsherrschaft in Blansko im Jahre 1317 erinnert, nachher im Jahre 1568 schon wie wüst. Relativ häufige Keramikfunde wurden aus der gepflügten Wiesenenklave am nordlichen Rande des wüsten Dorfes gewonnen, und noch einmal bestätigen Anfänge seiner Besiedlung in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts und seinen Untergang um die Hälfte des 15. Jahrhunderts.

HRÁDEK (okr. Znojmo)

Polní trať „Anger", „Schaffler Hof" („U dvora") na severozápadním okraji intravilánu obce. Mladší a pozdní doba bronzová, laténské období, doba římská, střední (?) a mladší doba hradištní, středověk, novověk. Sídlištní plocha. Povrchový průzkum.

V podzimních měsících roku 1996 (zvláště 7. října) uskutečnil pan J. Horák z Malhostovic u Brna povrchové sběry v polních tratích v okolí hospodářského dvora na severozápadním okraji intravilánu obce. Pozitivní zjištění přineslo ohledání dvou poloh.

Prvá z nich je situována v prostoru mezi vlastním dvorem a zástavbou obce, zhruba 475 m severozápadně od kostela sv. Petra a Pavla v Hrádku, jižně komunikace z Hrádku do Křídlůvek, v polní trati „Anger". Jedná se o velmi mírný, k jihu až jihozápadu orientovaný svah či terasu 191 - 192 m n. m., na zvýšeném levém břehu zavodňovacího kanálu Krhovice - Hevlín, těsně nad údolní nivou řeky Dyje v úrovni 188 m n. m. Zkoumána zde byla zhruba čtvercová plocha 80 x 80 m v úrovni vlastního dvora a vzdálenosti do 100 m od jihozápadně protékajícího vodního kanálu, na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Jaroslavice 1-2 z roku 1989 vymezená body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 300:298, 295:283, 311:277 a 315:293 mm. Získaných 910 keramických zlomků svědčí o intenzivním osídlení místa ve více obdobích pravěku, časné doby dějinné i středověku. Většina materiálu (zhruba okolo 660 kusů) patří velatické a zřejmě i přechodné velaticko-podolské fázi kultury středodunajských popelnicových polí. V souboru je zastoupena většina základních typů sídlištního keramického inventáře té doby - menší amforky se žlábkováním a attinskou výzdobou, amfory s rýhovanou spodní výdutí, amfory s vodorovně vytaženým a dovnitř vícekrát hráněným okrajem, etážovité amfory, esovitě profilované šálky s typickými vysoko vytaženými uchy, šálky se silně vyhnutým okrajem, mísy kónické, oblé i esovité profilace, mísy se zataženým okrajem, látky s prstovaným povrchem, kotoučovité velké závaží a kruhový keramický prstenec. Následujícímu laténskému osazení lze přičíst 8 zlomků většinou tuhových, svisle rýhovaných hrnců. Nejméně 46 keramických fragmentů je možné zařadit do středního úseku doby římské (2. a 3. století po Kristu), vedle obvyklé domácí barbarské keramiky (mísy, hrnce a situlové tvary s dekorem nehtových vrypů, hřebenem rytých vícenásobných půlobloučků a ryté mřížky) bylo možné zaznamenat i hrnčinu zřejmě provinciální (okraj mísy, snad i ucho další nádoby?). Hustě byl zkoumaný areál osídlen i v mladohradištním období, kterému náleželo nejméně 158 keramických zlomků z hrnců a zásobnic (z toho 30 okrajových a 32 střepů z výdutí s výzdobou). V souboru sice zcela převažuje typická tuhová mladohradištní produkce ponejvíce asi 11. století, vyskytly se však i úlomky spíše zařaditelné do 10. či dokonce do 9. věku (se slídovým ostřivem). Chronologický výčet nálezů lze pak uzavřít celkem 36 kusy keramiky středo- a novověké, ze kterých zhruba čtvrtina pocházela již ze 2. poloviny 13. a počátku 14. století, zbývající část pak z intervalu od konce 15. až do 19. století.

Druhá ze zkoumaných poloh se nalézá v totožné terénní konfiguraci, pouze posunutá oproti prvému z nalezišť o 450 m dále k severozápadu, proti toku zavodňovacího kanálu. Shodně zaujímá okraj poslední levobřežní dyjské terasy nad inundací, na levém břehu zavodňovacího kanálu Krhovice - Hevlín, cca 875 m severozápadně od kostela v Hrádku. Jde o plošinu až velmi mírně k jihozápadu orientovaný svah 191 - 192 m n. m., u přemostění

kanálu polní cestou z Hrádku do Křídlůvek, v cípu mezi kanálem a severním okrajem cesty, přičemž nálezy se koncentrovaly zejména v pásu asi 150 m dlouhém severozápadně od mostku podél kanálu (na výše citovaném mapovém listu je plocha s nálezy určena body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 254:378, 254:357 a 264:346 mm). Veškeré keramické fragmenty zde sebrané patřily opět střednímu úseku doby římské (2. a 3. století po Kristu), vyskytly se zlomky hrncovitých a mísovitých nádob zdobených nehtovými vrypy a pásy rytých vstřícných vyplňovaných trojúhelníků.

Obě zkoumané polohy patří zřejmě jediné velké sídlištní ploše s proměnlivou intenzitou osídlení v jednotlivých úsecích, zaujímající asi v délce mnoha set metrů okraj poslední levobřežní dyjské terasy severozápadně od Hrádku, směrem k Valtrovicím. Již roku 1923 a opětovně 1932 byly získány v prostoru tehdejšího školního cvičiště poněkud blíže k vlastnímu městečku spolu s mincí nálezy z doby římské, stejnému období a mladší době hradištní náležely objekty a vrstvy, porušené při výkopech v bezprostřední blízkosti dvora v roce 1959, stopy starého osídlení opět z doby hradištní a římské byly v těchto místech zaznamenány již při hloubení vodního kanálu Krhovice - Hevlín roku 1951. Severněji, směrem k silnici do Valtrovic, bylo navíc zachyceno navazující osídlení staro- a středobronzové (souhrn viz Podborský - Vildomec 1972, 172; též Archiv AÚ AV ČR Brno, NZ č. 2308/51). Zkoumané sídlištní plochy se pravděpodobně týkají i některá zjištění J. Kovárníka (Kovárník 1993, 120; 1997, 337). Zde zhodnocené sběry rozšiřují spektrum dosud doložených nálezů ze sídliště o mladší a pozdní dobu bronzovou, lokalizace mladohradištní osady navozuje možnost dalšího studia sídelní struktury vlastního Hrádku, v 11. a 12. století významného pohraničního opěrného bodu a trhového střediska (např. Procházka 1993, 117, 127). Konečně i keramika 13. a 14. století a časného novověku může souviset s hypotetickými počátky a další existencí zdejšího dvora (srov. Peřinka 1905, 76).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Josef Horák, Malhostovice

Literatura:

Kovárník, J., 1993: Další archeologické nálezy ze Znojemska a Třebíčska, Přehled výzkumů 1990, 115-126, tab. 26-34.

Kovárník, J., 1997: Využití letecké archeologie na jižní Moravě v r. 1994, Přehled výzkumů 1993 - 1994, 332-342.

Peřinka, F. V., 1905: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Jaroslavský okres. Brno.

Podborský, V. - Vildomec, V., 1972: Pravěk Znojemska. Brno.

Procházka, R., 1993: K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11. - 12. stol. na Moravě. In: Moździoch, S., Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI - XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Spotkania bytomskie 1, 109-141.

Resumé:

Hrádek (Bez. Znojmo). Feldflur „Anger", „Schaffler Hof" („U dvora") am nordwestlichen Rande des Intravilans der Gemeinde. Siedlungsfläche. Jüngere und spätere Bronzezeit, Latènezeit, Römische Kaiserzeit, Mittlere (?) und jüngere Burgwallzeit, Mittelalter, Neuzeit. Oberflächenuntersuchung.

Oberflächensammlungen, die J. Horák im Herbst 1996 realisierte, betrafen die große Siedlungsfläche im Raum nordwestlich von eigenem Städtchen. Funde stammen aus dem Raum südöstlich von sog. Schaffler Hof, cca 475 nordwestlich von der Kirche St. Peter und Paul in Hrádek und aus dem Ort etwa 450 m weiter nordwestlich. In beiden Fällen ging es um Rand der Terrasse oben der Talflur des Flusses Thaya, am linken Ufer des Bewässerungskanals Krhovice - Hevlín, 191 - 192 m ü. M. Aus der ersten Lage wurden zahlreiche Bruchstücke der Velatice - Phase und Anfang der Podolí - Phase der Kultur der Mitteldanubischen Urnenfelder,

aus Latènezeit, aus dem 2. und 3. Jahrhundert n. Chr. (auch Keramikbruchstücke aus römischen Provinzen), weiter aus jüngerer Burgwallzeit, den 13. - 14. und 15. - 19. Jahrhunderten gewonnen. Aus dem zweiten Ort stammen Funde aus Römischer Kaiserzeit (wieder das 2. und 3. Jahrhundert n. Chr.).

HRANICE (okr. Přerov)

Jiráskova, Zámecká ulice a Pernštejnské náměstí. Středověk (15.-16. století). Město. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum byl proveden při rekonstrukci kanalizační a vodovodní sítě v historickém jádru města. Zjištěny pozůstatky barokního dřevěného potrubí (Jiráskova ulice), objekt zahloubené hospodářské komory z 15.století (Pernštejnské náměstí) a především zbytky městské fortifikace z doby Pernštejnů na počátku 16. století (ulice Zámecká). Lokalizován byl jednak průběh opevnění, městský příkop a dále zbytky dvou městských bran a barbakanu. Souběžně byl proveden menší zjišťovací výzkum se zaměřením lokality na hradě Svrčově nedaleko Hranické propasti. Hrad patřil k typům tzv.plášťových hradů, zbudován byl kolem pol. 14. stol., zanikl v druhé polovině 15. století.

Jiří Kohoutek, ÚAPP Brno

Resumé:

Hranice (Bez. Přerov). Jiráskova, Zámecká Str., Pernštejnské Platz. Mittelalter (15.-16. Jh.). Stadt. Rettungsgrabung.

IVANČICE (okr. Brno-venkov)

Středověké jádro města - ulice Josefa Vávry, bývalé domy č. 26, 28, 30 a 32 (nyní č. 30), parcely č. 378 - 381. Starší doba železná (horákovská kultura), středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Svojí druhou fází zde pokračoval záchranný výzkum na stavbě nové budovy obvodního oddělení Policie ČR, nahrazující několik domů drobné zástavby bývalé židovské čtvrti při Židovské bráně, v severní okrajové části městského jádra. Uvedený prostor patří k nejvýše položenému dílu hradbami vymezeného městského okrsku, samotná stavební plocha o rozloze asi 700 m^2 je situována na úpatí mírného, k jihu orientovaného svahu či terasy nad údolní nivou, 213 - 216 m n. m., půdní podloží zde tvoří svahové hlíny a nivní půdy (na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Moravský Krumlov 6-4 z roku 1990 jde o plochu vymezenou body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 298:187; 305,5:185,5; 306:189 a 299,5:191,5 mm). Vlastní nově stavěná budova zaujala převážnou část parcel č. 379 - 381, tedy místa domů č. 28, 30 a 32, podstatné terénní úpravy se dotkly i sousední parcely č. 378, místa již rovněž zbořeného domu č. 26. Domy v čele parcel tvořily severní frontu ulice Josefa Vávry, přičemž dům č. 32 se na západě těsně přibližoval k prostoru dřívější Židovské brány. Nevelké dvory domů pak byly od severozápadu a severu uzavřeny dodnes dochovanou městskou hradbou, dům č. 26 přiléhal k objektu původní židovské synagogy. Dřívější záchranné akce při pokládání inženýrských sítí a vodovodu prokázaly v uličním prostoru v roce 1991 původní souvrství s nálezy od 1. poloviny 13. století, složité stratigrafické poměry na samotných parcelách č. 378 - 381 s počátky osídlení opět již v 1. polovině 13. věku signalizovaly i statické sondy, hloubené zde v prvé přípravné fázi stavby na podzim roku 1994 (Doležel 1993, 79-80; 1995, 203-204, obr. 3; 1997, 198).

Vlastní záchranné práce, realizované ve dnech 13. a 19. ledna a 28. února 1995, byly zaměřeny především na dokumentaci vyhloubených základových rýh vlastní novostavby, průměrně 0,7 až 0,8 m širokých a 2,0 - 2,2 m hlubokých. Sledovány byly i profily, při terénních úpravách odkryté ve svažité severovýchodní části plochy, a až 2,4 m hluboké sanační sondy u vnitřního líce základových zdiv městské hradby na severozápadním a severním okraji.

Nejstarší stopy osídlení sídelně příhodné polohy porušila základová rýha na západním okraji plochy. U rozhraní parcel č. 381 a 382 zde proťala asi 7,2 m SSV od původního průčelí domů až 83 cm do podložních hnědých svahových hlín zahloubenou jámu 1,8 m dlouhou, kolmých až mírně podhloubených stěn, s rovným, v severní části stupňovitě o 10 cm zvýšeným dnem. Objekt obsahoval vedle zlomku slabě vypáleného hliněného závaží keramický materiál snad staršího či středního stupně horákovské kultury, běžných užitkových typů (celkem 14 zlomků, z toho 3 okrajové a jediný s dekorem, typově šlo o misku se zataženým okrajem, mísu s vnitřní vlešťovanou výzdobou a hrubší hrncovité nádoby). Další, již soustavné osazení od 1. poloviny 13. století do nejnovější doby zaznamenal výzkum na celé ploše zkoumaného areálu. Původní, až 2 m mocné stratigrafické situace na jednotlivých parcelách však byly většinou těžce poškozeny jak novověkými a recentními zásahy a stavební činností, tak i demoličními pracemi. Nálezy 13. a 14. století byly zaznamenány například v severní části parcely č. 378 (mj. okraj tuhové zásobnice, zde i části dřevěných konstrukcí), jediné komplexnější poznatky k vývoji středověké a raně novověké zástavby této části města však přinesly relativně nejlépe zachované situace v západním dílu, na parcele č. 381. Zde se v profilu základové rýhy podařilo zachytit především asi 1,0 m před čelo dnešní parcely předstupující suterén staršího domu zřejmě dřevohlinité nadzemní konstrukce, při nezjištěné šířce 6,25 m dlouhý. Jeho kolmé, asi 2,1 m pod úroveň dnešního povrchu zahloubené stěny zajišťovala na obou stranách 40 - 50 cm široká kamenná plenta, konstruovaná ze středně velkých, lámaných i sbíraných kusů místních arkózových pískovců, skládaných na pouze hlinité pojivo. Podlahu suterénu tvořily na plocho sestavované kamenné plotny. Z homogenního zásypu, do hloubky 1,1 m sytě černého, poté šedého s hrudkami vypálené hliněné mazanice, se podařilo získat jen minimum nálezů. Vedle čtyř kusů mazanice šlo o čtyři zlomky keramických výdutí, z toho jediný s dekorem, což dovolilo jen zcela rámcové datování zániku celého objektu do intervalu od počátku 14. až do poloviny 15. století. V dalším vývoji tuto stavbu nahradily ve dvou fázích jiné zahloubené prostory, posunuté však více do nitra parcely č. 381. Starším z nich byl valeně klenutý suterén se stěnami 0,5 - 0,7 m silnými, vyzděný z kamene na maltu, nálezy ze zásypových vrstev nad klenbou snad datovatelný do 16. - 17. věku (okraj režného hrnce, zlomek čelní stěny komorového kachle s jezdeckým výjevem). Později jej nahradil téměř na stejném místě vybudovaný, na vzdálenost 2,2 m k uliční čáře posunutý sklep podélný (5,1 x 3,1 m), opět s valenou klenbou a 0,5 m silnými stěnami, stavěný tentokrát z cihel.

Již zmíněné sanační sondy při vnitřní straně městské hradby na severním okraji zkoumaného areálu dovolily konečně i některé poznatky ke způsobu založení městského opevnění. V základové části, oproti nadzemní úrovni o 20-35 cm rozšířené, bylo těleso hradební zdi budováno z menších kusů lámaných i sbíraných pískovcových arkóz, pojených či zalévaných jakostní maltou, vyskytly se zde však i zlomky či celé kusy velmi kvalitních, 7 cm vysokých cihel s výraznou příměsí slídy ve hmotě. Hradba byla založena 0,9 - 1,0 m hluboko do sytě hnědé, až 1,8 m mocné hlinité vrstvy promísené uhlíky a zrníčky vypálené mazanice, snad staršího kulturního horizontu, vytvořeného na hlinitopísčitém podloží rezavě hnědých svahovin o zjištěné síle 0,7 m, překrývajících nižší úrovně sytě hnědých (mocnost 0,65 m) a poté sivě šedých nivních půd. Z uvedených kontextů se ovšem nepodařilo získat žádné

archeologické nálezy, které by určovaly dobu výstavby této městské fortifikace, v konečné podobě sice vykazující znaky konce 15. nebo počátku 16. století, avšak s možnými staršími fázemi vývoje.

V celku tak výzkum přes všechna omezení přinesl cenné poznatky k podobě zástavby okrsku, který se po svém brzkém osazení již v 1. polovině 13. století ocitl postupně v okrajové poloze při hradbách. Především zde prokázal pro období snad konce 13. nebo průběhu 14. věku existenci domů asi dřevohlinité nadzemní konstrukce se zahloubenými suterény, přes odlišné konstrukční detaily (kamenná plenta stěny suterénu) korespondujících s analogiemi v jiných jihomoravských městech (srov. např. Procházka 1996), doložen byl i další vývoj tentokrát již zděné výstavby od 16. století dále.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1993: Záchranné výzkumy ve středověkém jádře a předměstích města Ivančic (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1991, 79-81.

Doležel, J., 1985: Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov), Archaeologia historica 20, 201-217.

Doležel, J., 1997: Ivančice (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1993 - 1994, 197-200.

Procházka, R., 1996: Zur Frage der ältesten Bebauung in den südmährischen Städten. In: Brachmann, H. J. - Klápště, J. (Edt.), Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa, Památky archeologické - Supplementum 6, 120-141. Praha.

Resumé:

Ivančice (Bez. Brno-venkov). Mittelalterlicher Stadtkern - I. Vávra - Straße, ehemalige Häuser Nr. 26, 28, 30 und 32 (jetzt Nr. 30), Parzellen Nr. 378 - 381. Ältere Eisenzeit (Horákov - Kultur), Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Im Zusammenhang mit neuem Ausbau wurde im Januar und Februar 1995 eine Rettungsgrabung auf der Fläche cca 700 m^2 im nordlichen Randteil des Stadtkernes realisiert. Die mittelalterliche Lage war hier schwer von neuzeitlichem Ausbau und rezenten Eingriffen geschädigt, trotzdem gelang es an Stelle von 4 Häusern der kleinen Verbauung des Judenviertels bei dem ehemaligen Judentor schon prähistorische Besiedlung dieser vorteilhaften Lage zu fangen (zum Süden orientierter Abhang oben der Talflur, 213 m ü. M.). Das auf der Parzelle Nr. 381 abgedeckte vertiefte Objekt gehörte zur Horákov-Kultur der älteren Eisenzeit. Die weitere, schon systematische Besiedlung seit der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts hing dann mit Entstand und Entwicklung der eigenen mittelalterlichen Stadt zusammen. Aus der mittelalterlichen Verbauung wurde auf der Frontseite der Parzelle Nr. 381 ein über 2 m tiefes und 6,2 m langes Souterrain des Hauses mit offensichtlich holzlehmiger Hochkonstruktion gefangen. Die Wände des Souterrains sicherte 40-50 cm breite Steinblende mit dem Lehmbindemittel, der Fußboden war mit flachen Steinen gepflastert. Nach den wenigen Funden aus Schütten ging dieses Objekt im 14. oder in der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts unter. Später ersetzten es nach und nach 2 Keller mit Tonnengewölbe. Der ältere, vielleicht aus 16. oder 17. Jahrhundert, wurde aus Bruchstein gebaut, der jüngere (5 x 3 m) aus Ziegeln. Bestimmte Sicherungen gelang es auch über die Bauart der Stadtmauer, die das bis heute untersuchte Areal von Norden schließt, zu gewinnen. Das Mauerwerk war im Fundament um 20 - 35 cm verbreitet und um 0,9 - 1,0 m in eine ältere kulturelle Schichte - bis 1,8 m stark - vertieft. Sichere Belege für Datieren dieser Fortifikation wurden nicht gewonnen. In ihrem heutigen Zustand stammt ungefähr aus Jahrhundertwende 15. und 16, aber ältere Entwicklungsphasen sind möglich.

IVANČICE (okr. Brno-venkov)

Středověké jádro města - Palackého náměstí č. 9 (původní č. p. 4). Stará radnice - Památník A. Muchy. Novověk. Záchranný výzkum.

V již třetí etapě záchranných prací při stavební rekonstrukci staré ivančické radnice (srov. Doležel 1993, 80-81; 1997, 197-198) byly ve dnech 28. února a 4. a 16. května 1995 dozorovány výkopové práce v suterénech objektu. Ve všech třech sklepních prostorách byly o 40 - 50 cm sníženy podlahy, odkopána zde byla na sterilní jílovito-hlinité podloží nasedající sypká hlinitá, černě až hnědě zbarvená vrstva, promísená hojně úlomky lomového kamene, malty, cihel (5,0 - 6,5 cm vysokých a 13,0 cm širokých) a plochých keramických střechových tašek se závěsným ozubem (síla 1,5 cm, šířka 17,0 cm). Sporadicky se zde vyskytly i úlomky kuchyňské a kamnářské keramiky, datující souvrství do údobí 18. až 19. století, kdy dům prodělal několik stavebních obnov. Asi při těchto adaptacích se do zásypů ve sklepě dostalo i několik při dohledu vyzvednutých renesančních kamenných ostění z původního architektonického vybavení budovy okolo roku 1544.

V západní prostoře jižního suterénního traktu vedlo snížení podlah k objevu částečně zasypané druhé sklepní úrovně. Dále k západu zde zasahoval šikmou rampou přístupný, nevelký valeně sklenutý cihelný sklep, vybudovaný zřejmě v období 17. - 19. století.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1993: Záchranné výzkumy ve středověkém jádře a předměstích města Ivančic (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1991, 79-81.

Doležel, J., 1997: Ivančice (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1993 - 1994, 197-200.

Resumé

Ivančice (Bez. Brno-venkov). Mittelalterlicher Stadtkern - Palacký Platz Nr. 9 (Urnr. 4). Altes Rathaus - Gedenkstätte von A. Mucha. Neuzeit. Rettungsgrabung.

Schon mit dritten Etappe schritten die Rettungsarbeiten bei der Gesamtbaurekonstruktion des schön erbauten Hauses aus der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts fort. In der ersten Hälfte des Jahres 1995 wurden Ausgrabungen überwacht, mit denen die Böden der Keller des Objekts durchschnittlich um 0,5 m erniedrigt wurden. Es wurden nur rezente Schütten mit neuzeitlicher Küchen - und Ofensetzerkeramik festgehalten. Es gelang, auch einige Renaissancesteinfutter aus der architektonischen Urausstattung des Gebäudes aufzuheben.

IVANČICE - ALEXOVICE (okr. Brno-venkov)

Intravilán obce. Sídliště. Rámcově pravěk, mladší doba hradištní. Záchranný výzkum.

Při rekonstrukci kanalizačního řádu a plynofikaci obce byly dokumentovány porušené archeologické situace. Terén je zde tvořen převážně mohutnými vrstvami nivních sedimentů, oddělenými od sebe často černošedými nebo šedohnědými vrstvami, které nesou stopy antropogenní činnosti. Starší z těchto vrstev, datovaná ojedinělými drobnými střípky pouze rámcově do pravěku, byla zjištěna nejprve v hloubce 1,4 m od současného povrchu a v průběhu rýhy stále klesala až pod úroveň jejího dna v hloubce 1,8 m. Tento pravěký sediment byl oddělen až 1 m mocnými nivními usazeninami od mladší kulturní vrstvy, datované do mladohradištního období. Nivní sedimenty reprezentují časový hyát mezi dvěma různě starými lidskými aktivitami a svědčí také o intenzívní záplavové činnosti během tohoto

mezidobí. V místech, kde byla mladohradištní vrstva nejmocnější byl zjištěn i menší sídlištní objekt stejného stáří.

Odlišná situace byla dokumentována v nejvyšším bodě výrazné terénní vyvýšeniny pod kopcem zvaným Pekárka. Byly zde zjištěny opět dvě antropogenní vrstvy. Starší z nich, datovaná opět pouze rámcově do pravěku, se nacházela v hloubce 2,6 m a mladší, znovu mladohradištní, byla v hloubce jen 1,4 m od současného povrchu. Zde však tento efekt nebyl způsoben činností vody, nýbrž půdní erozí z okolních svahů Pekárky.

Oba příklady, sledované v Alexovicích, dokumentují opět značně dynamický vývoj terénu a svědčí o tom, že k zakonzervování antropogenních sedimentů do značných hloubek mohlo docházet za různých okolností a v důsledku zcela odlišných procesů.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Ivančice - Alexovice (Bez. Brno-venkov). Urzeit, Jüngere Burgwallzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

IVANČICE - LETKOVICE (okr. Brno-venkov)

Intravilán obce. Neolit - vypíchaná keramika, moravská malovaná keramika, starší a mladší doba bronzová, mladší a pozdní doba hradištní, středověk, novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při rekonstrukci kanalizačního řádu a plynofikaci obce byly v rýhách dokumentovány porušené archeologické situace. Lokalita se nachází na někdejším výrazném, dnes však již neznatelném návrší, jehož podloží tvoří kvartérní štěrková terasa, pokrytá o něco mladší vrstvou naváté spraše. Jak se jeví podle postupně klesající úrovně antropogenního půdního horizontu až do hloubky 2 m, mělo toto návrší kdysi podobu nevysoké rozlehlé ostrožny, obtékané ze tří stran slepými rameny řeky Jihlavy. Prohlubně těchto ramen pak byly vyplněny nivními sedimenty nejspíše až během středověku a novověku. Vrstvy, vzniklé v důsledku intenzívní antropogenní činnosti tvoří místy až 1 m mocný černozemní půdní horizont, dále dělený do čtyř základních časových horizontů. Nejstarší lze datovat do mladší doby kamenné, druhý a třetí do doby bronzové a čtvrtý již do slovanského mlado- až pozdněhradištního období. Těmto časovým horizontům náleží i řada zahloubených archeologických objektů. Nejstarší obsahovaly vypíchanou a moravskou malovanou keramiku, mladší náležely kultuře únětické a velatické fázi středodunajských popelnicových polí, nejmladší pak slovanskému období. V nadloží tohoto mocného černozemního půdního horizontu pak byly již objekty, kulturní, odpadové, ale i požárové vrstvy středověké (převážně 14. a 15. stol.) a novověké.

Lokalita v Ivančicích-Letkovicích je dalším specifickým příkladem poměrně mohutného terénního nárůstu v důsledku intenzívní antropogenní činnosti. Jde o specifický jev, typický především pro údolní nivy. Upozorňuje nás především na to, že doklady pravěkých aktivit mohou být v těchto místech uloženy ve značných hloubkách, a to buď pod mohutným kulturním souvrství mladším, nebo pod vrstvami nivních sedimentů, jejichž tvorba je zpravidla záležitostí až středověku a novověku.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Ivančice - Letkovice (Bez. Brno-venkov). Siedlung. Jungsteinzeit - Stichbandkeramik, Mährische bemalte Keramik, Alt- und Jungbronzezeit, Jung- und Spätburgwallzeit, Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

IVANČICE - ŘEZNOVICE (okr. Brno-venkov)

Intravilán obce. Sídliště. Rámcově pravěk, novověk. Záchranný výzkum.

Při plynofikaci obce rýhy pro plynovodní potrubí na několika místech proťaly vrstvy navážek s novověkou keramikou. Pouze na jednom místě však byly nalezeny i ojedinělé drobné střípky, datované rámcově do pravěku.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Ivančice - Řeznovice (Bez. Brno-venkov). Urzeit, Neuzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

JAROMĚŘICE NAD ROKYTNOU (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Poloha v ZM list 23-44-14, mladohradištní objekty 254 a 243mm od Z, 33 a 30mm od J sekční čáry. Středověk. Sídliště.

Objekty z mladohradištního období byly porušeny výkopem v ulici K ráji před č.p. 486. Pod 45 cm vrstvou moderní navážky byl zachycen zahloubený objekt s humusovitou černou výplní. Výkop proťal nejspíše podélnou osu objektu která činila 6 m. Šířka ani hloubka objektu vzhledem k rozměrům výkopu (hl.80, š. 50 cm) a charakteru místa (těsná blízkost silnice) nemohla být zjištěna. Dno objektu se nácházelo níže než 0,8 m od dnešního povrchu. Z výplně objektu byla získána mladohradištní keramika, mazanice a zlomky kamenů. Podobný objekt byl patrně porušen i v nedaleké ulici Veleslavínově č.p. 403, který byl hůře zřetelný a projevil se pouze tmavým zabarvením výplně bez dalších nálezů.

Z náměstí míru pak pochází středověké nálezy keramiky z konce 15. století, spolu se dvěma zlomky odlišných patrně středověkých podkov.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Jaroměřice nad Rokytnou (Bez. Třebíč). Intravilan der Gemeinde. Jüngere Burgwallzeit, Mittelalter. Siedlung.

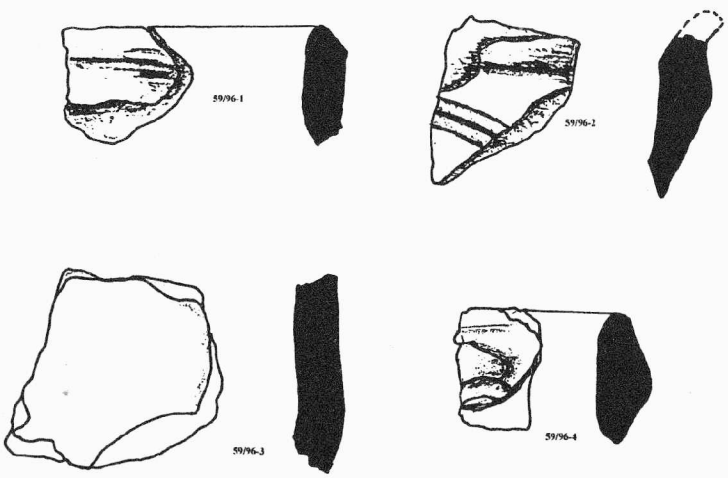

Obr.1. Jaroměřice nad Rokytnou (okr. Třebíč). Mladohradištní keramika z objektu 1

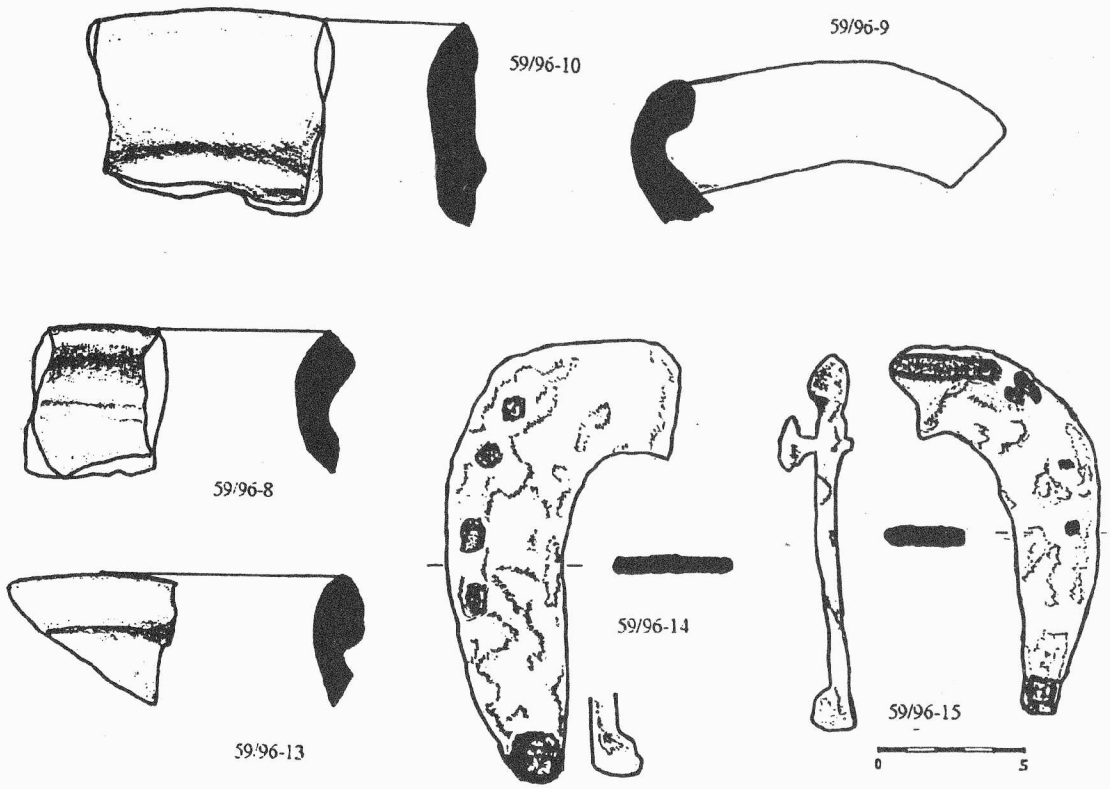

Obr.1. Jaroměřice nad Rokytnou (okr. Třebíč). Keramika a železné podkovy pocházející z vrstvy na náměstí Míru

JAVORNÍK (okr. Jeseník)

Zámek Jánský Vrch. Středověk - novověk. Zjišťovací výzkum.

V letních měsících 1996 pokračoval již druhou etapou zjišťovací archeologický výzkum v areálu zámku Jánský Vrch v Javorníku. Sonda VI/96 o rozměrech 250 x 100 cm byla situována vně původního hradního paláce. Vrstva zeminy dosahující jen mocnosti 30-35 cm obsahovala jen několik fragmentů novověké keramiky. Skalní podloží je shodně jako na dalších místech silně zvětralé.

Obdobná situace byla zjištěna rovněž v sondě VII/96 uvnitř zaoblené části paláce. Nadloží o mocnosti 40 cm tvořila směs malty a písku s uhlíkovými vrstvičkami. Vrstva dokládající středověké osídlení nebyla zjištěna (interiér místnosti byl využíván do novověku). Sonda VII/96 byla situována vně zámku kolmo na obvodovou zeď a delší stranou sledovala opěrný pilíř. Vzhledem ke složitější terénní situaci měla rozměry jen 400 x 150 cm. Kulturní vrstva byla zjištěna těsně nad skalním podložím a obsahovala zlomky pozdně středověké keramiky a několik železných předmětů.

Nejzávažnější zjištění byla učiněna v sondě IX/96 v místech údajné věžové brány (podle H. Weinelta). V interiéru místnosti s podlahou ze středověkých cihel byl objeven hradní příkop s druhotným zásypem. Lícovaná zeď přetínala po celé šířce interiér místnosti. Zásyp byl zkoumán až do hloubky 430 cm, kde se nacházelo dno příkopu. Z technických důvodů nebylo možno zatím prozkoumat jeho celý průběh. Zásyp tvořila směs malty, písku, zlomků cihel a prejzů. Obsahoval velké množství vrcholně středověké keramiky a železo. Jen

nečetné fragmenty hrnčířských výrobků s hrubší písčitou příměsí a drsnějším povrchem je možno datovat do 14. století, drtivá většina náleží až do následujícího věku. K vzácným nálezům patří kolekce pozdně gotických a raně renesančních komorových kachlů. Kamnářské výrobky mají na čelní vyhřívací stěně bohatou výzdobu (heraldické a rostlinné motivy, figurální v dobovém oděvu). Pozoruhodným nálezem je rovněž kachel s mariánským motivem. Kromě běžných řádkových kachlů byly objeveny dva kusy římsových korunních s architektonickými prvky, dále rohové a jeden úzký nikový. Vzhledem k technickým problémům v sondě IX/96 bude zde výzkum pokračovat v následujícím roce.

V červnu 1996 bylo provedeno na vnějším zámeckém nádvoří geofyzikální měření (magnetometrie a seismika). Po zpracování výsledků bude uvažováno o případném prošetření i těchto míst.

Zdeněk Brachtl, Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku

Resumé:

Javorník (Bez. Jeseník). Schloss Jánský Vrch. Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

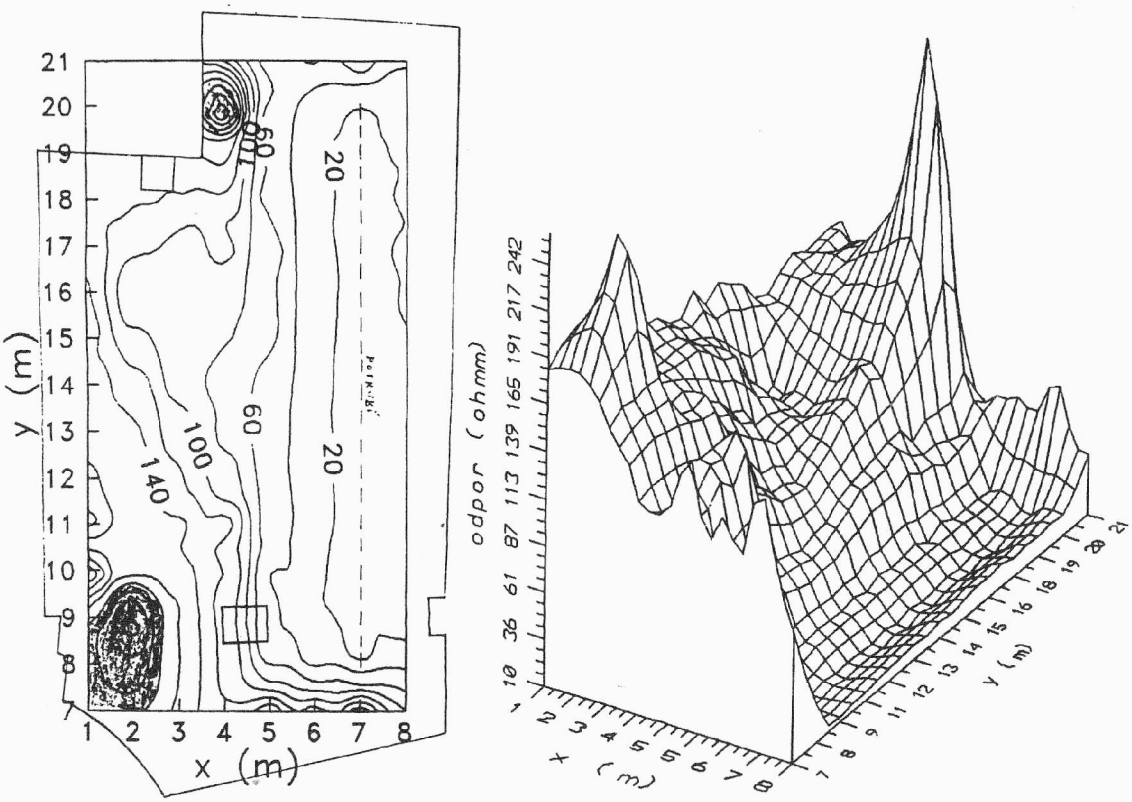

Obr.1. Javorník, zámek Jánský Vrch. Geofyzikální měření horního nádvoří. Mapa izolinií odporu (vlevo) a rozložení odporu (vpravo)

JAVORNÍK (okr. Šumperk)

Tvrziště. Středověk. Drobná hliněná plastika. Zjišťovací výzkum.

K ověření výsledků geofyzikálního měření lokality v roce 1984 přistoupilo jesenické muzeum v letech 1989-1994 plošným zjišťovacím výzkumem. Výkopy bylo ročně získáno 1000-2500 artefaktů, převážně zlomků keramiky. Výsledky výzkumu jsou ve fázi závěrečného zpracování. V roce 1995 byly před zahrnutím zkoumané plochy a úpravou terénu tvrziště odstraněny kontrolní profily z předchozích let. Získaný materiál znamenal, až na výjimky, spíše jen kvantitativní přínos. Je možno se zmínit o nálezu několika zlomků dna se značkou (čtvrcený kruh), především o drobné plastice-koníčku. Tato dětská hračka byla získána při odstraňování kontrolního profilu mezi sondami B 2/92 a A 2/93 v hloubce kolem 200 cm od povrchu. Z bezprostřední blízkosti plastiky se podařilo získat několik fragmentů keramiky, které mohou pomoci při dataci. Při odstraňování profilu došlo k odlomení pravé zadní nožky koníka, avšak zlomek byl zpětně nalezen. Hlava koně je v profilu výrazně skloněna a v čelním pohledu asymetrická. Plastika je vytvořena ve volné ruce, což dokládá řada průvodních znaků na jejím povrchu. Šíje s hřívou je modelována prostým smáčknutím mezi dvěma prsty, přičemž se do vlhké hlíny otiskly papilární linie hrnčířova palce. Levá polovina hřívy je zdůrazněna šesti šikmými rýhami, které plasticky naznačují svazky žíní. Plastičnost anatomie těla koně je na levé straně zdůrazněna mělkým promáčknutím. Z válcového tělíčka byly vytaženy široce rozkročené nohy, ukončené naznačeným kopýtkem. Horní část zadních partií těla nese šikmý ostrý vryp. V jeho blízkosti se po pravé straně nachází menší přehyb, který však nelze patrně interpretovat jako náznak lenůšku. Anonymní tvůrce hračky se na svém výrobku „podepsal" otisky prstů nejen na hřívě, ale i nad kopýtky. Plastika o rozměrech max. v. 63 mm a max. d. 54 mm je slabě pálena do světlejší béžové barvy a neglazována. S přihlédnutím k průvodní keramice a písemným zprávám je možno plastiku datovat do 14. - první čtvrtiny 15. století.

Zdeněk Brachtl, Vlastivědné muzeum v Jeseníku

Resumé:

Javorník (Bez. Šumperk). Befestigte Siedlung. Mittelalter. Keramische Kleinplastik. Rettungsgrabung.

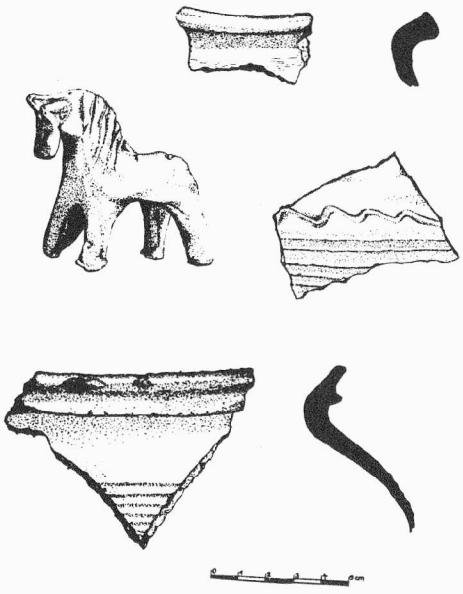

Obr.1. Javorník (okr. Šumperk). Tvrziště. Dětská hračka - koník a výběr keramiky

JEMNICE (okr. Třebíč)

Jemnický zámek, parcely č. 244 a 245, SMO 1:5000, rok vydání 1990, list Dačice 0-5, 381-385 mm od Z a 51-56 mm od J sekční čáry, nadmořská výška 482,00 m n.m. Hrad. Vrcholný středověk-novověk. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum na zámku v Jemnici probíhal po etapách podle stavebního záměru investora v měsících únor až červen roku 1995 (Zatloukal 1995). Nové inženýrské sítě většinou nahrazovaly stávající, a proto byly vedeny ve starších výkopech. Navíc byly zpravidla situovány do prostoru zrušeného parkánu, proto naděje na zjištění staršího osídlení byla minimální a výzkum to jen potvrdil. Ve výkopech byly většinou zachyceny jen torza nebo části zdí, jejichž bližší interpretace je zpravidla nejistá, ne-li přímo nemožná. Přesto se množství nových poznatků zjistit podařilo. Byla lokalizována parkánová hradba (obr. 1, k. 900) před západním křídlem zámku a trojitý pás pozdně středověkého až novověkého opevnění (obr. 1, k. 916, 917 a 918) před východním křídlem. Výkop pro inženýrské sítě před severním křídlem zámku byl veden v recentním zásypu rozsáhlejšího zahloubení, rovnoběžného se stěnou zámku, které je možno interpretovat jako příkop. Výkop se zastavil naproti současnému severnímu vchodu do zámku, kde zachytil kamenné zdivo mostu přes příkop (obr. 1, k. 919). Jeho oblouk byl z obou stran uzavřen cihlovými přezdívkami a prostor využíván jako sklípek. Nepodařilo se získat žádný datovací materiál pro stavbu mostu a lze jej pouze rámcově datovat do novověku.

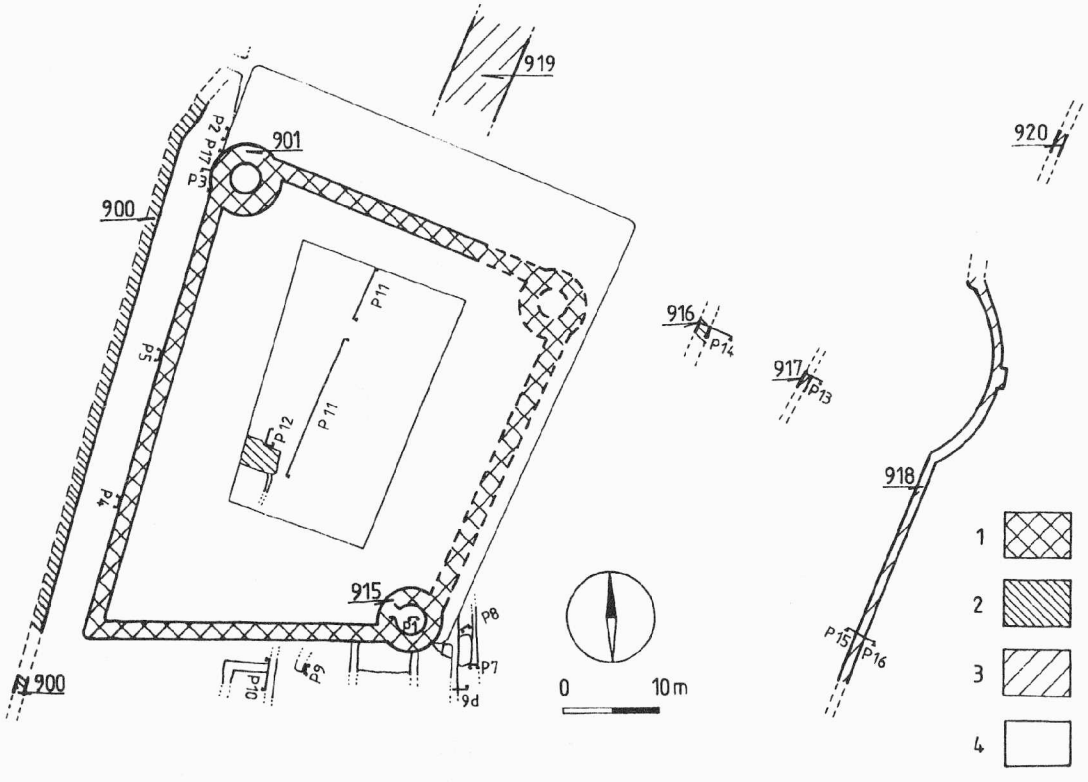

Obr. 1. Jemnice (okr. Třebíč). Půdorys jemnického zámku s pravděpodobným umístěním hradu, rozložením jednotlivých nalezených architektur a umístění zdokumentovaných profilů. 1-gotické zdivo, 2-renesanční zdivo, 3-barokní zdivo, 4-18. až 20. století.

Der Grundriß des Schlosses von Jemnice mit der wahrscheinlichen Lage der Burg, der Ausdehnung den entdeckenden Mauern und den dokumentierten Profile. 1-gotische Mauern, 2-Mauern aus der Zeit der Renaissance, 3-Barockmauern, 4-18. - 20. Jahrhunderte.

Zcela novou informaci poskytl objev válcové věže pod podlahou místnosti v jihovýchodním rohu zámku. Z její výplně se podařilo získat soubor fragmentů keramiky z asi třiceti až padesáti nádob datovaných do druhé poloviny 15. až počátku 16. století. Jedná se o hrnce s šedou kovově lesklou engobou, materiál obsahuje tuhu. Na horním okraji nádob je kombinace zpravidla tří rytých a vtlačených značek: podkůvky zhotovené prstem hrnčíře, otiskem kruhového kolku s reliéfem písmena T a dvěma zářezy ostrým předmětem tvořícím písmeno X. Nádoby jsou označeny dvěma trojicemi značek umístěných proti sobě (obr. 2). Všechny značky jsou prováděny před výpalem do vlhké hmoty. V některých případech jsou na horních okrajích hrnců pouze vyryté podkůvkovité značky. Pravděpodobně se jedná o keramiku importovanou z dolnorakouského Podunají, ovšem za současného stavu poznání není možno určit bližší místo provenience. Sice kolky s reliéfem písmena T na keramice z Jemnice navozují možnost její výroby v Tullnu či jeho okolí, ale problém zůstává dosud otevřený.

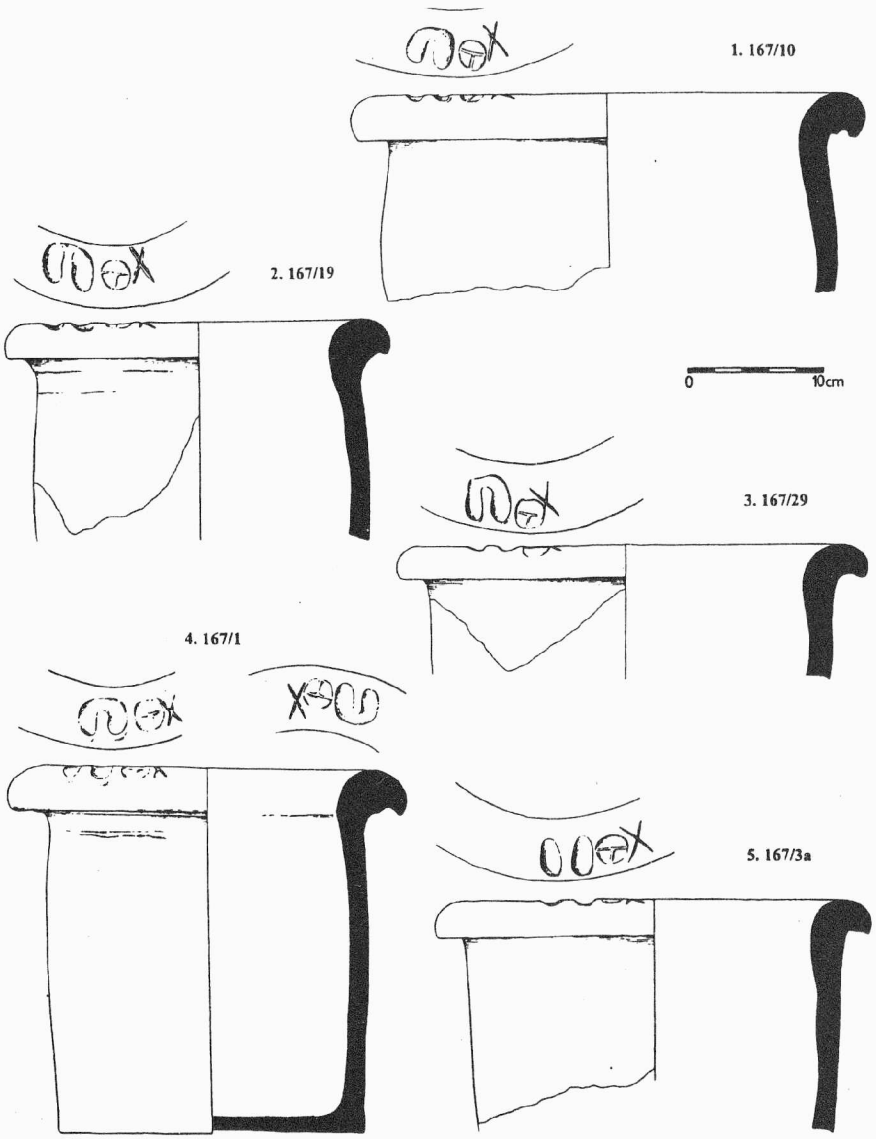

Obr. 2. Jemnice (okr. Třebíč). Jemnický zámek - keramika se značkami z výplně jihovýchodní věže, přelom 15./16. století. Auswahl der Keramikfunden von 15/16 Jh.

Velmi omezené finanční prostředky neumožnily bližší prozkoumání i dalších rohů zámku, ale v obou případech jsou místnosti již podsklepené. Přesto je možno ze stávajícího zdiva a dvou dochovaných věží provést rekonstrukci podoby hradu ve 14. století. Zřejmě se jedná o stavbu inspirovanou francouzským kastelem (Durdík 1994, 9).

Poněkud rozpačitý výsledek poskytla důležitá sonda přes vnitřní nádvoří zámku, kde se očekával nález nejstaršího osídlení z 13. století. Ačkoliv řez byl veden až na podloží a nedošlo zde k rozsáhlejším terénním úpravám či jinému narušení stratigrafie, projevila se zde mimořádně slabá sídlištní aktivita s absencí 13. století. Listinu krále Přemysla Otakara I. (1197-1230) z roku 1227 o opevňování města Jemnice silnou zdí (CDB II, s. 303-304, č. 305) se archeologicky podařilo nepříliš přesvědčivě doložit pouze nálezem příkopu, do jehož zásypu je postavena hradba (obr. 2, k. 916). K podobnému výsledku došel i Lumír Poláček (1991) při zjišťovacím výzkumu při přístavbě školy na náměstí Svobody v městském jádru. Přes velké narušení parcely zde nebylo zachyceno osídlení starší než 15. století.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Literatura:

CDB I-V: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, 1908-1974.

Durdík, T., 1994: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa, Praha.

Poláček, L., 1991: Archeologický výzkum v Jemnici, Naším krajem 3, Západomoravské muzeum v Třebíči, 86-88.

Zatloukal, R., 1995: Jemnice, zámek, rukopis nepublikované nálezové zprávy uložené na ÚAPP Brno, č.j. 33/96a,b.

Resumé:

Während den archäologischen Rettungsgrabungen im Schloß in Jemnice (Bez. Třebíč) ist es gelungen, die Fundamente des Walzturmes unter dem Boden der Kapelle zu entdecken (Abb. 1). Aus der Füllung des Turmes kommt Komplex der Keramikfragmente (20 -50 Gefässe) aus der zweiten Hälfte des 15. bis Anfang des 16. Jahrhunderts her. Es handelt sich um die Töpfe mit der grau mettalglänzenden Engobe, das Material enthält mehr als 60 % des Graphits. Auf dem oberen Rande der Gefässe ist Kombination zumeist drei stechenden und eindrückenden Zeichen: Hufeisenchen vom Finger des Töpfers, der Abdruck der Rundstempelmarke mit dem Relief des Buchstabens T und zwei Einschnitte bildeten Buchstabe X, anfertigte mit dem scharfen Gegenstand. Die Gefässe sind bezeichnet mit zwei Dreien der Zeichen, die gegeneinander stehen (Abb. 2). Alle Zeichen wurden vor der Ausbrennung im feuchten Material markiert. Wahrscheinlich handelt es sich um importierte Keramik aus dem niederösterreichischen Donaugebiet. Wo sie erzeugt wurde, wissen wir allerdings heute nicht. Dank den Mauern und zwei Türmen wurde Rekonstruktion der städtischen Burg aus dem 14. Jahrhundert zeichnet. Bau der Burg wurde vielleicht vom französischen Kastell beeinflußt (Durdík 1994, 9).

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Kosmákova 16, parcela č. 2547. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7 - 5, 157 mm od Z a 333 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 517,50 m n.m. Sídliště-město. Vrcholný středověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla ve dvou fázích ve dnech 7.11., 10.-15.11., 2.-3.12. 1995 a 16., 19.-20.9.1996. Již během skrývky parcely (obr. 1) se v její jižní části objevil sklep s prolomenou klenbou, zcela zasypaný stavebním odpadem z demolice. Podle výšky dochovaných stěn sklepa (cca 1,50m) bylo zřejmé, že zde v minulosti došlo k výraznému přemodelování terénu a tím i zničení celé archeologické situace. Po odstranění sklepů, které se koncentrovaly především k ulici Kosmákově a pravděpodobně zabíhají i pod ní, se objevilo podloží bez jakýchkoliv archeologických objektů. V severní části zkoumané parcely se

předpokládal nález zadního traktu a hospodářského zázemí středověkého městiště. I zde byl terén výrazně snížen a proto se podařilo zachytit pouze jeden vrcholně středověký objekt - odpadní jímku. Jednalo se o čtvercovou jámu o délce hrany 1,40-1,45 m, úhlopříčky byly orientovány přibližně ve směru světových stran. Jímka byla zahloubena do podložní žluté prachovité jílovité hlíny a postrádala jakoukoliv vnitřní výdřevu. Dochovaná hloubka činila 1,35 m. Díky nepropustnosti podloží zároveň působila jako přirozená nádrž, kde se stahovala voda. Proto její výplň byla silně zvodnělá, směrem ke dnu až bahnitá černá prachová hlína. V tomto prostředí se velice dobře uchovaly četné zbytky dřevěného odpadu a odřezků. Ve výplni se dále nacházely četné velké fragmenty propálené mazanice, ale jen nepatrné množství keramických zlomků. Datování jímky je založeno prakticky na jediném střepu z okraje hrnce, který je zařaditelný na přelomu 14./15.století, resp. počátku 15. století. Právě absence keramického materiálu řadí tuto jímku spíše mezi fekální. V severní části parcely je středověký terén snížen přibližně o 1,5-2,5m, protože obvyklá hloubka odpadních jímek v Jihlavě činí 3-5,5m.



Obr. 1. Jihlava (okr. Jihlava). Celkový plán historického jádra města na konci 13. století (podle A. Vošahlíka) s polohami záchranných výzkumů v letech 1995-1996. 1-Kosmákova 45, 2-Kosmákova 16, 3-Křížová 4, 4-Kosmákova 43, 5-Věžní 1, 6-Palackého 53. Der gesamte Plan des historischen Kerns am Ende des 13. Jahrhunderts (nach A. Vošahlík) mit den Lagen der Rettungsgrabungen in den Jahren 1995-1996. 1-„Kosmákova" Gasse Nr. 45, 2-„Kosmákova" Gasse Nr. 16, 3-„Křížová" Gasse Nr. 4, 4-„Kosmákova" Gasse Nr. 43, 5-„Věžní" Gasse Nr. 1, 6-„Palackého" Gasse Nr. 53.

Sonda, ověřující hloubku základů stávající zástavby, byla využita pro výzkum a zdokumentována její jižní stěna. Obnažený základ domu poskytl zajímavý konstrukční detail, neboť kamenné zdivo je založeno na vodorovně položené dřevěné kulatině o průměru 0,18m. Z velmi malého výseku však nešlo rozhodnout, zda se jednalo o konstrukční prvek ze staršího zahloubeného objektu nebo součást zdi domu.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Bei den Rettungsgrabungen in der „Kosmákova" Gasse Nr. 16 in Jihlava (Bez. Jihlava, Abb. ?) wurden Belege über die Terrainänderungen des Platzes festgestellt, die mittelalterlichen Schichten wahrscheinlich zerstört haben. Einziger Befund war der untere Teil der Abfallgrube mit einigen Fragmenten der Keramik, die um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts datieren können.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Kosmákova 43, parcela č. 2457. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7-5, 131 mm od Z a 335 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 521 m n.m. Sídliště-město. Vrcholný středověk. Záchranný výzkum.

Z důvodů, které autorovi zprávy nejsou zcela jasné a zřejmé, došlo na parcele č. 2457 (viz Zatloukal, Kosmákova 16, obr. 1) k likvidaci archeologických situací vybagrováním bez jakéhokoliv odborného dohledu nebo dokonce výzkumu. Ten ovšem nebyl ani v podmínce na stavebním povolení, ačkoliv se lokalita nachází v „památkově chráněné" městské rezervaci. Stav byl zaznamenán díky zcela náhodné cestě ulicí Kosmákovou. Dokumentace narušených archeologických situací proběhla ve dnech 26.-28.6.1996 a omezila se na čtyři malé sondy situované do jižní poloviny parcely.

Dvě sondy zachytily krátké úseky městské kamenné hradby. V těchto místech bylo zachováno mimořádně vysoké torzo původní středověké hradby (asi 5.50m), které bylo částečně pojato do zdiva zdemolovaného domu č. 43. Při stavbě domu č. 43, v 19. nebo počátkem 20. století, byla koruna hradby snížena na úroveň 521.27, což je zároveň báze rekonstruované hradby, stavěné v 80. letech 20. století. Ta je navíc vůči středověké hradbě posunuta o 0.96 m na západ (vně města). Středověká hradba je založena přímo na geologickém podloží, které je pokryto asi 0.05-0.10m silnou vrstvičkou černého uhlíkatého prachu. S největší pravděpodobností se jedná o pozůstatek po odlesnění plochy pro budoucí město, když po zužitkování dřeva byly nepotřebné zbytky (větve) spáleny přímo na místě kácení. Pro hradbu nebyl veden žádný výraznější výkopový žlab, hradební zeď víceméně kopírovala terén a její statika je založena na vlastní hmotnosti. Pro stavbu je použit lomový nebo sbíraný kámen o různém stupni zvětrání, který je spojován nekvalitní žlutou písčitou maltou. V použitém materiálu převažují migmatitizované ruly, místy silně křemité, biotitické, v rozšířeném předzákladu je více navětralých žul (geologii lokality vypracoval RNDr. Jaroslav Dvořák). Kámen byl těžen v některém lomu při západním okraji Jihlavy. Šířka hradby nebyla zjištěna. Pod základy hrady v nadmořské výšce 519.36 m dále zabíhá zahloubený objekt. O existenci jisté dřevěné konstrukce u hradby svědčí i nález zbytku kůlu ve vzdálenosti 0.50 m od hradby. Kůlová konstrukce z ražených kůlů, usazených do podloží byla zachycena i v dalších sondách. O existenci dřevěné stavby u hradby svědčí silné opálení zdiva hradby.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Die Lokalität in der „Kosmákova" Gasse Nr. 43 in Jihlava (Bez. Jihlava, Abb. ?) haben Bauarbeiten stark beschädigt, deshalb wurden nur vier Sonden dokumentiert. Bei zwei kurzen Abschnitte wurde die Stadtmauer aus dem letzten Drittel des 13. Jahrhunderts festgestellt.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Kosmákova 45, minoritský klášter, parcela č. 2453. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7 - 5, 126 mm od Z a 342 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 523 m n.m. Sídliště-opevnění. Vrcholný středověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla ve dnech 20.11-15.12. 1995, část dokumentace byla dokončena v měsících únoru a březnu 1996 (Zatloukal 1996).

V poměrně malé sondě o rozměrech: délka 6.00m, šířka 3.20-4.20m, (plocha asi 22 m^2), která navíc byla v severovýchodním rohu zcela zničena novověkým sklepem (obr. 1), se podařilo odkrýt důležitou a v Jihlavě jedinečnou situaci (viz Zatloukal, Kosmákova 16, obr. 1). Výzkum zabírá časový interval od lokace Jihlavy v polovině 13. století do počátku druhé poloviny 15. století. Do nejstaršího období je možno zařadit palisádový žlab 04, který zřejmě představuje první fázi městského opevnění, tvořeného jen dřevěnou palisádou, snad doplněnou i mělkým příkopem. V poslední třetině 13. století je provizorní palisáda postupně nahrazována kamennou hradbou (obr. 1, k. 01). Doba příchodu minoritů do Jihlavy není historicky podchycena, ovšem je možno předpokládat, že se tak událo již s první osídleneckou vlnou. Prvním úkolem řádu bylo vybudovat odpovídající chrám, řádoví bratři v tomto období přebývali zřejmě v klášterním dřevěném provizóriu, které sice v Jihlavě nebylo dosud archeologicky zachyceno, ale podobné situace jsou známy jak z pramenů historických, tak i archeologických. Vzhledem k poloze chrámu Nanebevzetí P. Marie a kapitulní síně, jakožto nejstarších budov klášterního komplexu, můžeme předpokládat, že prostor hradeb dosáhli minorité svou stavební aktivitou až v průběhu 14. století. Poněkud překvapujícím způsobem a v rozporu s dobovými předpisy (zákaz zastavovat prostor hradeb) využili minorité městskou hradbu jako západní štítovou zeď jižního klášterního křídla. Do velice exponovaného prostoru pak postavili klášterní calefactorium. Jako technickou kuriozitu nebo důkaz poněkud nepromyšlené stavby je nutné zmínit niku, vylámanou do hradby, které sloužila jako prodloužení manipulačního prostoru před nevhodně umístěnou starší teplovzdušnou pecí (obr. 1, k. 02). Zánik pece 02 je archeologicky datován do 2. poloviny 14. století. Není vyloučena možnost, že se nejednalo o přestavbu již nevyhovující teplovzdušné pece, ale důvod mohl být i velký požár Jihlavy a hlavně minoritského kláštera v roce 1353. V následujících letech výstavba kláštera stagnuje a k rozsáhlejším přestavbám dochází až závěrem 14. století po větších donacích. Na počátek 15. století je proto možno klást dokončení druhé teplovzdušné pece (obr. 1, k. 03), jejíž činnost je ukončena koncem první poloviny 15. století. Zřejmě v souvislosti s válečnými nepokoji opouští řád část jižního křídla kláštera. Svědčí o tom právě prostor pece 03, který je využívám jako jáma na kuchyňský odpad. V tomto období se archeologické prameny o zkoumaném prostoru odmlčují. Poslední odkrytou stavební aktivitou je blíže nedatovaná zeď, tvořící východní hranici sondy. Zřejmě při její stavbě došlo k sesuvu zeminy do vykopané jámy, kam se propadly zdi 904, 906, 908 a částečně i topeniště 909 pece 03 (obr. 1). Podobně se propadl i zbytek východní zdi pece 02.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

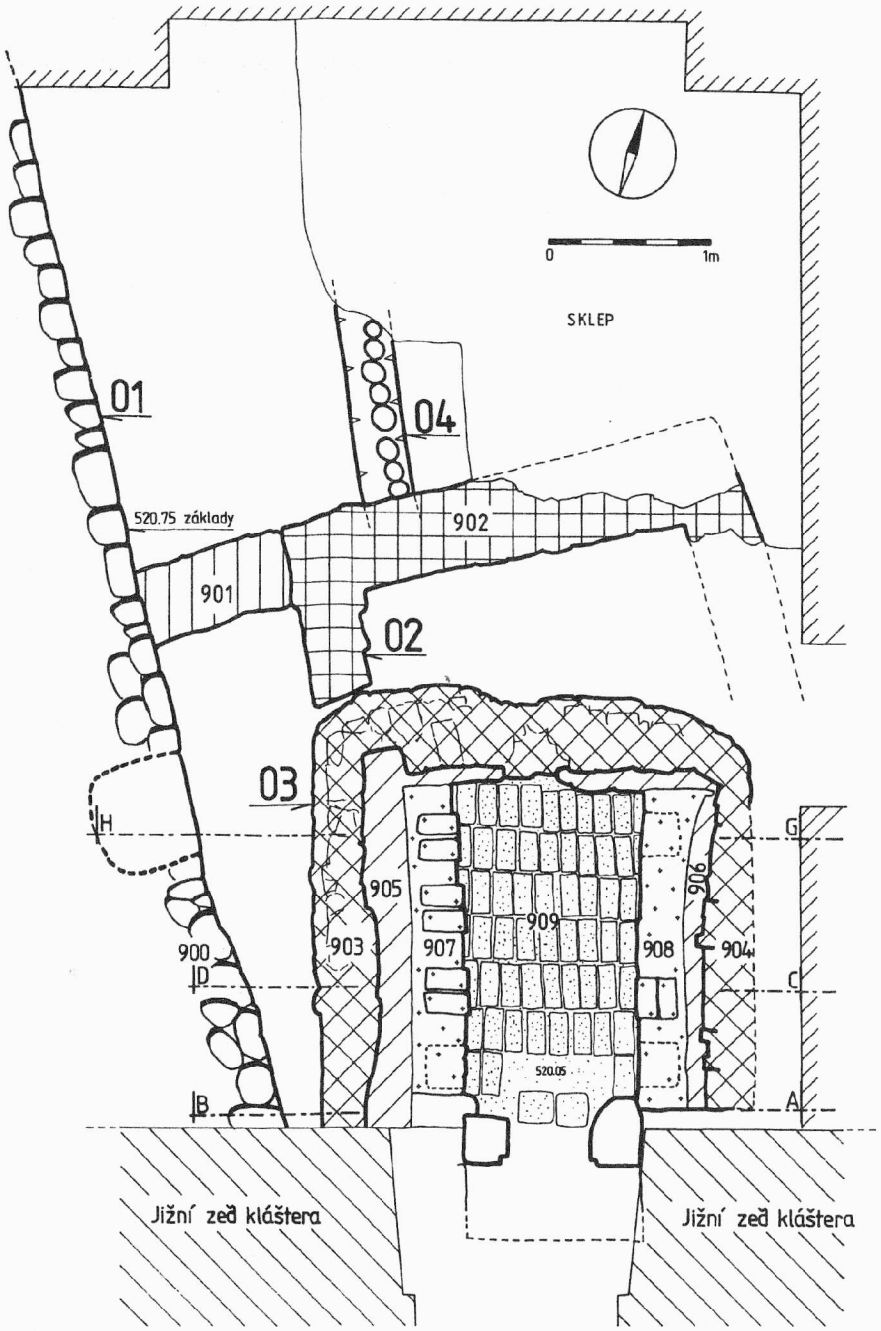

Obr. 1. Celkový plán výzkumu v minoritském klášteře v Jihlavě, Kosmákova 45. Der gesamte Plan der Ausgrabung im Minoritenkloster in Jihlava, „Kosmákova" Gasse Nr. 45

Literatura:

Zatloukal, R., 1996: Nález dvou středověkých pecí typu hypocaustum v minoritském klášteře v Jihlavě, Vlastivědný sborník Vysočiny X., Oddíl věd společenských, 11-34.

Resumé:

Die Rettungsgrabungen auf der ziemlich kleinen Fläche im Minoritenkloster in Jihlava (Bez. Jihlava), „Kosmákova" Gasse Nr. 45 (Abb. ?), haben innere Seite der Stadtmauer und zwei unter dem Boden gebauten Warmluftöfen des Calefactoriums (Abb. 1) festgestellt. Es hat sich um die Superposition der zwei Öfen gehandelt. Der älteste Ofen hat vielleicht in der Mitte des 14. Jahrhunderts untergegangen und der jüngere wurde in der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts wohl im Zusammenhang mit den Hussitenkriegen zerstört.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Křížová 4, parcela č. 168/1. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7-4, 187 mm od Z a 15 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 520,70 m n.m. Kostel, hrobka. Novověk. Záchranný výzkum ÚAPP Brno.

Při archeologickém výzkumu v dominikánském klášteře v roce 1994 byl mimo jiné objeven v jižní části presbytáře kostela sv. Kříže (viz Zatloukal, Kosmákova 16, obr. 1) vstup do hrobky, zcela zasypaný novověkým odpadem (Zatloukal 1994, 208). Protože v danou dobu nebyl jasný další postup stavebních prací, bylo rozhodnuto případný průzkum hrobky odložit. V roce 1996 pracovníci prováděcí firmy začali zmíněnou hrobku čistit. Když narazili na kosterní pozůstatky, které stačili porušit, byla jejich práce pozastavena a ve dnech 2. - 3.3.1996 zde proběhl záchranný výzkum.

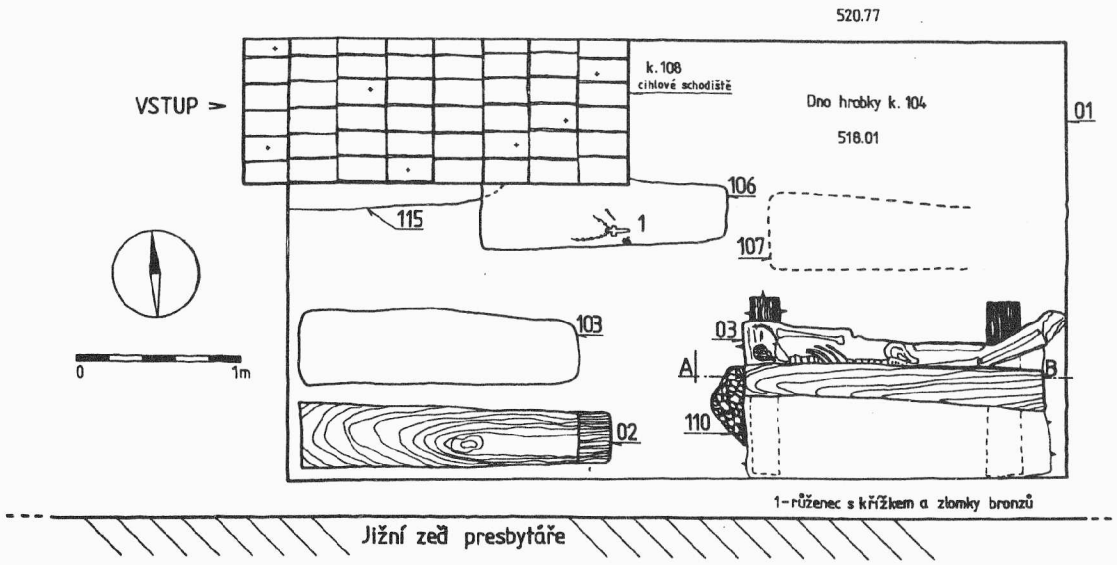

Obr. 1. Jihlava, Křížová 4. Půdorys jižní hrobky v presbytáři kostela Povýšení Sv. Kříže. „Křížová" Gasse Nr. 4. Der Grundriß der Südgruft im Chor der St. - Kreuz - Kirche.

Hrobka (obr. 1) je umístěna k jižní zdi presbytáře, vstupní schodiště leží 4.30 m od západní zdi, která odděluje presbytář od chrámové lodi. Její vnitřní rozměry činí: délka 4.80 m, šířka 2.70 m, podélná osa je orientována ve směru V-Z. Stěny jsou nahozeny hrubou omítkou a stavěny z kamene, ve výšce 1.42 m od podlahy (518.01 m n.m.) je na severní a jižní obvodovou zeď nasazena valená klenba z cihel o rozměrech 0.30 x 0.14 x 0.075 m. Maximální výška hrobky je 2.68 m. Do severozápadní rohu je umístěno cihlové schodiště široké 0.90 m, dlouhé 2.40 m s podélnou osou V-Z. Je tvořeno osmi stupni. Podlaha hrobky je litá a je o 2.76 m níže, než cihlová podlaha presbytáře (520.77 m n.m.). Obsah hrobky působil silně chaoticky a dle stop na některých nálezech (otvory po hřebíčcích na dřevěných křížcích) je možno konstatovat, že vzácnější mobiliář již byl rozchvácen. Po více než dvěstěletém působení armády v klášterním komplexu není toto zjištění nikterak překvapující. Nejdůležitějším nálezem je olověná destička z pohřbu ozn. 02 (obr. 1), která blíže určuje stavbu hrobky na 20. léta 18. století. Po částečném doplnění informuje německý text v překladu Mgr. Davida Zimoly: „Zde leží...Mathius Zebo...obchodník....z Jihlavy..., který zemřel 18. července 1718 ve věku 59 let a nechal postavit tyto hrobky pro své dědice a

následovníky". V textu je použito plurálu, proto je pravděpodobně možné, vztáhnout tuto informaci i na hrobku v severní polovině presbytáře.

Před začátkem archeologického výzkumu byly ve vrstvě stavební suti patrné dva narušené hroby ozn. k. 02 a 03 (obr. 1). Další preparací bylo zjištěno, že se jedná o poslední dva hroby. Na podlaze hrobky byly ještě nalezeny dvě celá (k. 103 a 106) a dvě silně poškozená (k. 107 a 115) dna dřevěných rakví (obr. 1).

Pohřeb ozn. 02 v J-Z rohu hrobky byl, i přes silné porušení, patrně nejzachovalejší. V dřevěné rakvi ležel skelet v natažené poloze na zádech s rukama složenýma v klíně. U pravé ruky byl nalezen růženec, u levé tibie zlomek bronzového drátku. Dno rakve spočívalo na dřevěné desce. Spoje rakve byly pravděpodobně mimo hřebíky ještě zpevněny pryskyřicí. V zásypu hrobu byla nalezena rozlámaná bronzová destička s vytlačeným textem.

Pohřeb ozn. 03 v J-V rohu hrobky byl zčásti dosud překryt víkem rakve, která původně spočívala na dvou dřevěných hranolech. Skelet ležel v natažené poloze na zádech, pravá ruka ležela v klíně, levá ruka a lebka chyběly. V oblasti hlavy byla pod dnem rakve hromádka vápnité sutě. Z hrobu byl vyzdvižen růženec a dřevěný kříž bez korpusu. Anatomickou expertizu nalezených skeletů provedla RNDr. Ladislava Horáčková z anatomického ústavu LF MU Brno, která v zemřelém v pohřbu ozn. 03 rozpoznala starší ženu s tuberkulózními změnami na kostře.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Literatura:

Zatloukal, R., 1994: Záchranný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže v Jihlavě, Vlastivědný sborník Vysočiny IX, Oddíl věd společenských, 205-213.

Resumé:

Die Archäologen haben bei den Rettungsgrabungen im Chor der St. - Kreuz - Kirche in der „Křížová" Gasse Nr. 4 in Jihlava (Bez. Jihlava, Abb. ?) auf die Dokumentation und Aufhebung der Menschenreste von der beschädigten Gruft (Abb. 1) sich konzentriert. Während der archäologischen Arbeiten wurde die Bleiplatte vom Sarg entdeckt, die um den Kaufmann aus Jihlava Mathias Zebo informiert hat. Zebo ist am 18. Juli 1718 im Alter 59 Jahren gestorben und hat die Gruft erbauen gelassen.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Palackého 53, parcela č. 3382. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7-4, 127 mm od Z a 23 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 524,00 m n.m. Opevnění-město. Vrcholný středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla ve dnech 22.-23.11. 1996 v prostoru parkánu, který byl silně poškozen zástavbou z poloviny 20. století (viz Zatloukal, Kosmákova 16, obr. 1). Byly zdokumentovány dvě torza hradby. Ta je založena přímo na geologickém podloží, tvořeného podzolovou lesní půdou, přičemž byla do něj zahloubena pouze 0,40 m, nadmořská výška základů se pohybuje od 522,52 do 522,40 m n.m. Pro stavbu jsou použity úlomky migmatitizovaných biotitických rul, méně světle středozrnné biotitické žuly. Kámen je většinou sbíraný v okolí Jihlavy, a je do různého stupně zvětralý (geologii lokality vypracoval RNDr. Jaroslav Dvořák). Koruna hradby je snížená do úrovně 523,68 až 522,98 m n.m. a leží jen 0,20-0,50 m pod současným povrchem. Dochovaná výška se pohybuje kolem 1,50 m. Dno stavební jámy bylo zahloubeno asi 0,20 m do podloží (podle kolísání jeho povrchu). Na ploše byly zjištěny tři koncentrace střepů keramiky ze 14. století, pocházející z rozvlečených zbytků odbagrovaných objektů, které však nezasahovaly do podloží, a proto se je nepodařilo žádným způsobem zdokumentovat.

Parkánová zeď je stavěna ze stejného materiálu jako hlavní hradba, kameny jsou však méně navětralé a část může pocházet i z lomové činnosti. Což se nevylučuje s předpokladem, že parkánová hradba byla stavěna až po dokončení hlavní hradby a je tedy patrně mladší. Byla zdokumentovaná pouze část zdi, zachovaná v SZ rohu stavební jámy. Koruna zde byla snížena do výšky 522,58 m n.m., základ zjištěn nebyl, dochovaná výška je asi 0,70 m. V souvislosti s rozvojem města byla postupně vytěsňována nebezpečná nebo obtěžující výroba do příhradebního prostoru. Parkán samotný měl být z vojenských důvodů volný. Přesto zde nějaká činnost probíhala a jak nasvědčuje nález zahloubeného objektu, vyplněného propálenou a uhlíkovou vrstvičkou ze 14. století, zřejmě souvisela s ohněm.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

In der „Palackého" Gasse Nr. 53 in Jihlava (Bez. Jihlava) wurde archäologische Rettungsgrabung im Raum des Ringgrabens stattgefunden. Diese Fläche war während der Funktion relativ unbesiedelt, trotzdem wurden Reste eines eingetieften Objektes aus dem 14. Jahrhundert entdeckt, das von der neuzeitlichen Bebauung beschädigt wurde.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Ulice Věžní 1, parcely č. 2442/1, 2442/2. SMO 1 : 5000, rok vydání 1989, list Jihlava 7-5, 124 mm od Z a 359 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 524,00 m n.m. Opevnění-město. Vrcholný středověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla ve dnech 5.-19.8. 1996 v prostoru přiléhajícím k městské bráně Matky Boží (viz Zatloukal, Kosmákova 16, obr. 1). Již během skrývky se objevila koruna hradební zdi ozn. k. 900 probíhající ve směru SZ-JV přes celou zkoumanou plochu (obr. 1). Ta byla na severní straně ohraničena sklepem a na jižní budovou brány. Protože je zde zároveň situován vstup do brány, který byl v době výzkumu vyřešen provizoriem z lešení, nepodařilo se prozkoumat klíčové místo celé lokality, tedy napojení hradební zdi a městské brány. Celkem byl odkryt 8,5 m dlouhý úsek hradby o šířce koruny 2,33 m (s předzákladem 2,45 m), dochovaná výška se pohybovala kolem 1,40 m (úroveň základů 522,64-522,72 m n.m.). Poněkud složitější vodní poměry na Věžní ulici způsobily, že se nepodařilo důkladněji prozkoumat založení hradby. Neboť poté, co byla začištěna základová spára, začala zpod hradby proudit do jednotlivých sond u základů spodní voda, jejíž hladina se vždy ustálila přibližně 0,20 m nad základem hradby. Hradební zeď je stavěna jako plášťová konstrukce, v jejímž jádru převažuje méně kvalitní a drobnější kámen. Pro stavbu je použit lomový nebo sbíraný kámen o různém stupni zvětrání, který je spojován nekvalitní žlutou písčitou maltou. V použitém materiálu převažují migmatitizované ruly, místy silně křemité, biotitické, v rozšířeném předzákladu je více navětralých žul. Kámen byl těžen v některém lomu při západním okraji Jihlavy (geologii lokality vypracoval RNDr. Jaroslav Dvořák).

Velmi důležitá situace je čtv. A/2-3, kde se podařilo zachytit kamennou vyhřívací pec (obr. 1, k. 901). Zachována byla především její jižní strana, dlouhá 1,50 m, široká až 0,40 m a vysoká do 0,45 m. Severní a západní zeď je na vnější straně narušena, východní strana pece byla otevřená. Obvodové zdi vymezovaly vlastní topeniště na prostor o rozměrech 1,20 x 0,70 m, který byl vyskládán z plochých kamenů (až 0,50 x 0,60 x 0,04 m). Ústí na východní straně topeniště bylo zúženo na 0,50 m. Topeniště vyplňovaly tři vrstvy propálených hlinitých výmazů tvořících pevné krusty. Západní zeď pece probíhala paralelně s hradbou ve vzdálenosti 0,25-0,33 m. Vzniklou mezeru vyplňoval zuhelnatělý trám z jedle bělokoré (určeno RNDr. Emanuelem Opravilem). Zjištěná délka trámu je 3,30 m, severní konec ovšem

zničila zeď k. 902. Rovnoběžně se zdí 902 při její jižní straně byl zachycen 0,50 m dlouhý úsek dalšího trámu, který pravděpodobně s trámem k. 124 tvořil u hradby roh. Na trám k. 124 navazoval při jeho severním konci kolmo uložený trám k. 130. Pravděpodobně se jedná o zbytek základové trámového věnce domu dřevohlinité konstrukce s otopným zařízením. Nasvědčují tomu čtyři úrovně dusané hlinité podlahy. Jednotlivé podlahy jsou od sebe oddělené vrstvami jílovitých planýrek. Nejdůležitější nálezy poskytla nejmladší úroveň podlahy, která představuje požárový zánikový horizont zmíněného domu. V této požárové vrstvě byly nalezeny mimo fragmenty keramiky i šest celých nádob a keramická hlavička (obr. 2). Předměty byly uloženy poblíž jižní strany pece, pravděpodobně na dřevěné lavičce nebo poličce. Dva pohárky spočívaly na hromádce pecek z třešní srdcovek a višní, původně uložených v obalu, který požár zničil. V těsné blízkosti západním směrem stála na dnu spodní část hrnce, ve kterém byla zuhelnatělá lněná tkanina a žárem zdeformovaný předmět z bronzového plíšku. Tento celek je možno zařadit do poslední čtvrtiny 13. století, zánik domu pak nejpozději na přelom 13./14. století. Po požáru byl terén zplanýrován do úrovně 523,54 m n.m., přičemž asi byly odseknuty horní části dvou hrnců a vše bylo zarovnáno vrstvou kamenitého štětu. Střecha stavení musela zřejmě spočívat na kůlové konstrukci a zčásti využívala pro svou oporu i hradbu.

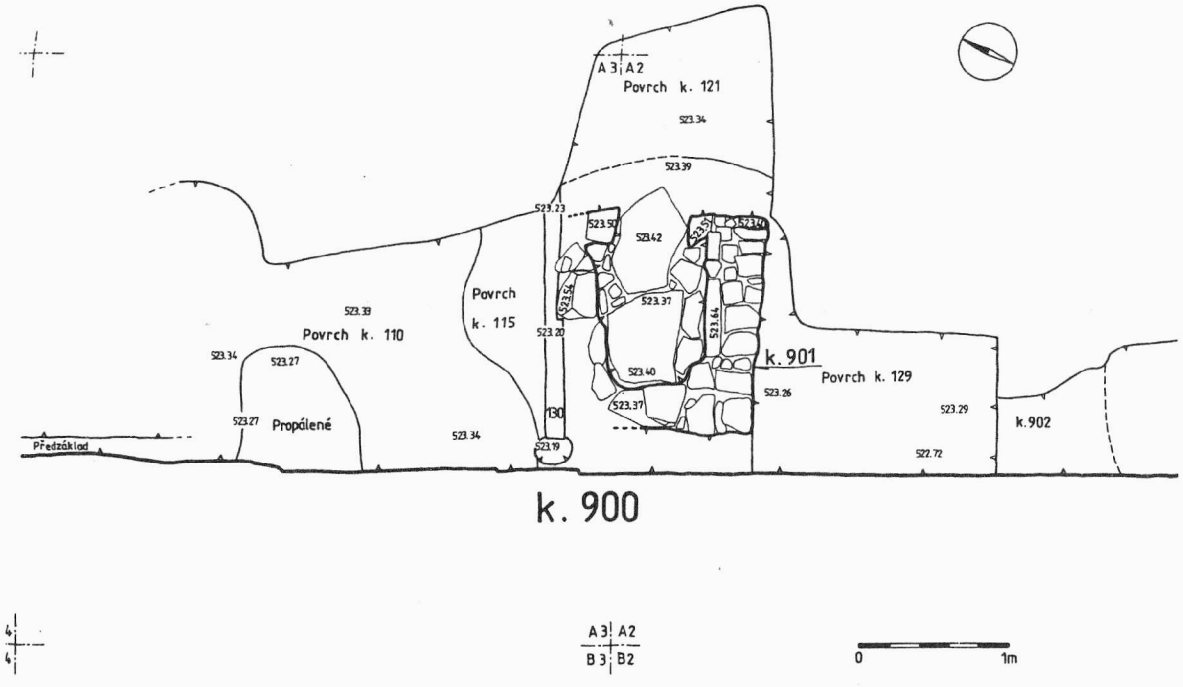

Obr. 1. Jihlava, Věžní 1. Celkový pohled na vzájemnou polohu hradby (k. 900) a kamenné pultové pece (k. 901). „Věžní" Gasse Nr. 1. Der gesamte Blick auf die gegenseitige Lage der Stadtmauer (k. 900) und des Steinplattenofens (k. 901).

Stavebně-historický průzkum vypracovaný Ing. PhDr. Janem Mukem pro dům na ulici Věžní 1 je precizně vyhotoven ve své části od r. 1778, kdy čerpá z písemných pramenů. Jeho myšlenku o středověkém stáří objektu, založenou na úvaze, že dům tvořil „příslušenství brány, jak lze soudit z přístupu na věž půdou tohoto domu..." archeologický výzkum nejenže nepotvrdil, ale zcela ji vyvrací.

Nejstarší objekty zůstaly skryty pod hladinou spodní vody a spadají pravděpodobně do druhé poloviny 13. století. Stavbu hlavní kamenné městské hradby je možné na základě

analogií ze starších výzkumů v Jihlavě zařadit do poslední třetiny 13. století. Zřejmě nedlouho po ukončení stavby hradby v její těsné blízkosti vzniká dům dřevohlinité konstrukce s kamennou pultovou pecí. Nevylučuji možnou souvislost s městskou branou, protože tento dům mohl sloužit jako stavební provizórium, předcházející stavbu věže. Čtyři resp. šest úrovní podlah domu, které jsou kladeny nad sebe bez žádného vzájemného porušení svědčí spíše pro poměrně krátkou dobu existence objektu, řádově do desíti let. Keramiku ze zánikového horizontu domu je možno klást do poslední třetiny 13. století. Keramika ze štětové vrstvy, která překryla požárovou destrukci je zařaditelná do první poloviny 14. století, čímž je interval možného zániku domu omezen na období kolem přelomu 13. a 14. století. Dalším důležitým bodem je stavební řád udělený králem Přemyslem Otakarem II. městu Jihlava v roce 1270. Jistě nevstoupil v platnost okamžitě, ale ve 14. století již dodržován zřejmě byl. Odtud také plyne zákaz zastavovat příhradební prostor stavbami trvalejšího rázu. Z vojenskostrategických důvodů je příhradební prostor několik století volný a nezastavěný. Teprve s rozvojem bastionového opevnění v 17. století svůj význam ztrácí. Přesto se domnívám, že v Jihlavě těžce postižené švédskou okupací nevznikla již v 17. století potřeba stavět v tomto prostoru a proto stavbu domu na ulici Věžní 1 je vhodnější klást až do století 18. po celkové stabilizaci města.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Bei den Rettungsgrabungen in der „Věžní" Gasse Nr. 1 in Jihlava (Bez. Jihlava, Abb. ?) wurde die Stadtmauer entdeckt, zu der vom Holz und Lehm konstruiertes Haus mit dem Steinplattenofen angebaut wurde. Das Haus wurde vom Brand am Ende des 13. Jahrhunderts zerstört (Abb. 2). Es ist möglich, daß es ein Provisorium, vorhergehend den Bau des Stadttores, darstellt (Abb. 1).

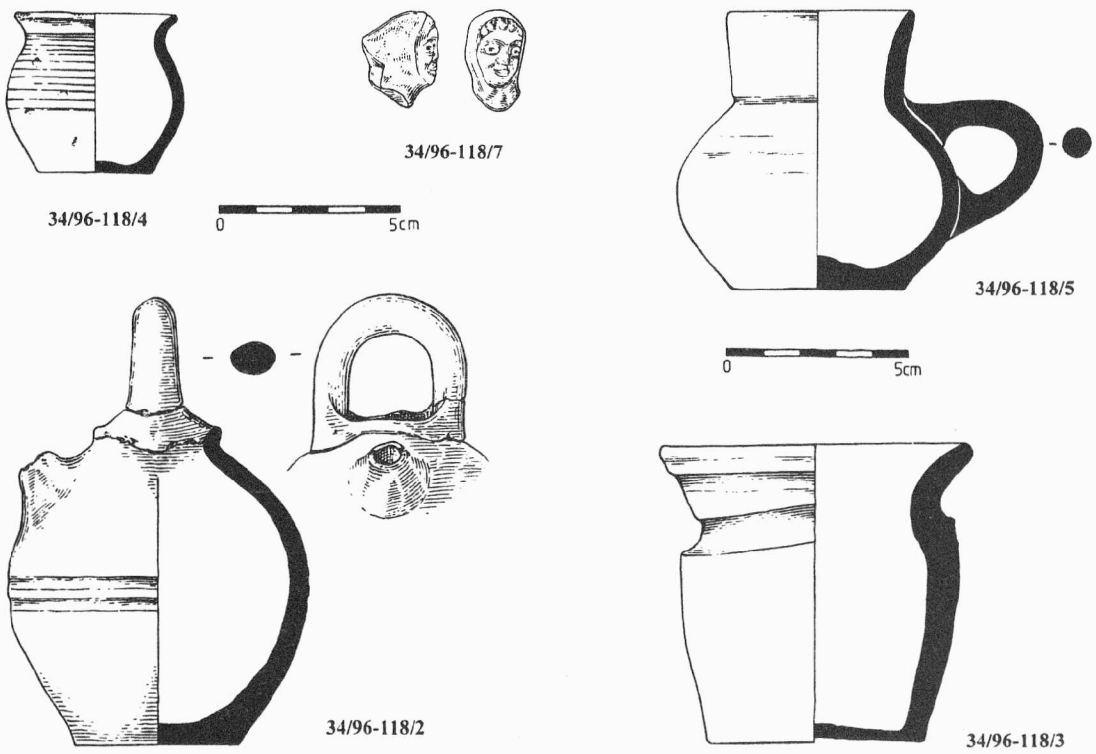

Obr. 2. Jihlava, Věžní 1. Keramika z konce 13. století z požárového horizontu domu u brány. „Věžní" Gasse Nr. 1. Keramik aus dem Brandhorizont des Hauses beim Stadttor (Ende des 13. Jahrhunderts).

JINDŘICHOV NA MORAVĚ (okr. Šumperk)

Hrad Pleč. Středověk. Zjišťovací výzkum.

Zjišťovací výzkum hradu se v roce 1996 soustředil na prošetření sektoru A a odstranění kontrolních bloků z předešlého výzkumu v sektoru B (bloky mezi sondami B 3/1-B 4/1, B 4/1-B 4/2, B 3/2-B 4/2, B 2/2-B 3/2). Při jejich odstraňování bylo zajištěno větší množství keramiky a železných předmětů. Keramickou produkci zastupují nálezy fragmentů z hrnců, mís a džbánů, železné předměty pak převážně hřebíky a dále šipky.

V druhé fázi výzkumu bylo přistoupeno ke zkoumání sektoru A (sondy A 2 a A 3). První z nich byla situována jižně od již dříve zjištěných základů původní hradní zástavby. Skalní podloží se postupně svažovalo až do hloubky 180 cm od stávajícího terénu. V sondě bylo nalezeno kolem 380 ks fragmentů keramiky (hrnce, mísy, džbány, pokličky a poháry). Mezi železnými předměty opět převažují hřebíky (24 ks), dále se podařilo získat dvě šipky. Ze sondy byly odebrány vzorky osteologického materiálu. Sonda A 3 se nacházela jihovýchodně od základů stavby. Nálezová situace byla obdobná jako v sektoru A 2. Maximální hloubka u vnitřní strany hradby činila opět 180 cm. Při výzkumu bylo získáno 580 ks zlomků keramiky běžné produkce. Mezi železy opět převažují hřebíky, dále byly nalezeny zlomky podkov, stavebního kování, šipka, dvě přezky, kroužky a motykovitý nástroj. Keramika s režným povrchem nese na vnitřní straně stopy nálepu a obtáčení, vně je zdobena obvodovým žlábkováním a ojediněle červeným dekorem. Dna nádoby nesou stopy podsýpky. Okraje hrnců vykazují všechny typy okruží. Keramický materiál je možno rámcově datovat od konce 13. do 15. století. Vzorky archeobotanického materiálu byly předány k analýze RNDr. E. Opravilovi, CSc. do Opavy.

Milan Rychlý, Jindřichov na Moravě

Zdeněk Brachtl, Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku

Resumé:

Jindřichov na Moravě (Bez. Šumperk). Mittelalter. Rettungsgrabung.

JIŘÍKOVICE (okr. Brno-venkov)

„Rohlenka". Mladší doba bronzová, novověk. Sídliště, fortifikace, hrob. Záchranný výzkum.

V roce 1994 byl proveden záchranný archeologický výzkum při stavbě restaurace McDonald's na Rohlence. V rýhách pro doprovodné inženýrské sítě bylo prozkoumáno a zdokumentováno celkem 5 sídlištních objektů, které lze datovat do velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí.

Další archeologická situace byla porušena při hloubení požární nádrže budoucí restaurace. Během jejího výzkumu byly zjištěny pozůstatky dvou různě starých novověkých aktivit. První z nich představoval opevňovací příkop s chlebovou pecí. Druhou, o něco mladší aktivitou bylo nepietní hromadné uložení kosterních pozůstatků nejméně 22 jedinců, zemřelých na následky zranění při válečných událostech v roce 1805.

Posléze byl učiněn pokus o následující interpretaci zjištěné situace. Výkop z roku 1805 byl zahlouben do již dříve existující, částečně zasypané deprese, asi někdejšího opevňovacího příkopu zřejmě z doby, kdy Brno obléhali Prusové (1742). Není vyloučeno, že před bitvou u Slavkova v prosinci roku 1805 bylo příkopové opevnění obnoveno jako součást obranného systému Napoleonova levého křídla. Jisté však je, že po bitvě byla hluboká deprese využita k hromadnému pohřbení vojáků padlých v bitvě nebo zemřelých posléze na následky válečných

zranění. Doklady četných amputací především dolních končetin (podle L. Horáčkové a L. Benešové) svědčí o tom, že zranění byla i léčena, a to signalizuje možnost přítomnosti francouzského polního lazaretu, umístěného těsně za linií střetu na Rohlence, v areálu statku, o jehož existenci máme první zprávy již k roku 1750. Podle militárií z hromadného hrobu víme, že mezi pohřbenými převažovali Rusové, méně zde bylo Francouzů a vůbec chyběli Rakušané, kteří v tomto prostoru během bitvy neoperovali.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Jiříkovice (Bez. Brno-venkov). Siedlung, Befestigung, Grab. Jungbronzezeit, Neuzeit. Rettungsgrabung.

KAROLÍN (okr. Blansko)

Polní tratě na západním okraji intravilánu vsi (okolí vodní nádrže). Paleolit, zaniklá středověká ves neznámého jména (Lhotka?). Sídliště. Povrchový průzkum.

Povrchový sběr, rozšiřující nálezový fond z již známé lokality (Černý 1992, 48, 51, 52; Doležel 1993, 83) proběhl 23. dubna 1995. Zkoumána byla pouze jihozápadní polovina areálu zaniklé středověké vsi, zaujímající zcelené polní tratě na levém břehu zahlubujícího se potočního údolí, tvořícího zde přirozenou osu starého osídlení (k západu až jihozápadu orientovaný svah západně až jihozápadně vodní nádrže pod vlastním Karolínem, cca 422 - 435 m n. m.; zkoumaná plocha o rozsahu asi 1 ha je na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Boskovice 6-8 z roku 1981 vymezena body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 150:54, 192:39 a 174:64 mm). V pásu asi 180 m dlouhém a až 120 m širokém, jdoucím podél okrajové údolní hrany, zde bylo sebráno jednak 28 kusů paleolitické štípané kamenné industrie, jednak 40 zlomků středověké keramiky. Osídlení 13. století zřejmě patřil i fragment brousku z chloritické břidlice. Kamenná industrie, štípaná především z místních křídových rohovců, obsahuje vedle větších kusů suroviny a preparačních úštěpů také těžené jádro, několik hrubších i jemnějších čepelí a snad zlomek hrotu a řadí naleziště do kontextu četných blízkých lokalit z počátku mladého paleolitu (např. sousední Rájec a Ráječko - viz Oliva - Štrof 1985, 14-15). Tuhová středověká keramika (hrnky, hrnce, zásobnice; v souboru 23 okrajových zlomků, 8 výdutí s dekorem a 7 částí den) pak potvrzuje trvání zaniklé vsi v této poloze od 1. poloviny do konce 13. století.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Černý, E., 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vrchoviny. Brno.

Doležel, J., 1993: Lokalizace a průzkum tří zaniklých středověkých vsí v povodí Svitavy a Svratky (okr. Blansko, Brno-venkov), Přehled výzkumů 1991, 82-85.

Oliva, M. - Štrof, A., 1985: Přehled paleolitického osídlení Lysické sníženiny a blízkého okolí (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1983, 10-17, obr. 4-10.

Resumé:

Karolín (Bez. Blansko): Feldfluren am westlichen Rande des Intravilans des Dorfes (Umgebung des Wasserbehälters). Siedlung. Paleolith, wüstes mittelalterliches Dorf des unbekannten Namens (Lhotka?). Oberflächenuntersuchung des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Durch Oberflächensammlung wurde im April im Jahre 1995 die südwestliche Hälfte der schon seit dem Jahre 1988 bekannten Lokalität gefolgt (Doležel 1993, 83; zum Westen bis Südwesten orientierter Abhang auf der linken Seite des Wasserlaufes unter dem heutigen Dorf Karolín, cca 422 - 435 m ü. M.). Es wurden 28 Funde von jungpaleolithischem steinernem Spaltgerät und 40 Keramikbruchstücke gefunden, die das Leben im hier situierten wüsten Dorf von der 1. Hälfte bis Ende des 13. Jahrhunderts belegen.

KOZLOV (okr. Žďár nad Sázavou)

Lesní trať „Velké Hradisko". Středověká fortifikace. Povrchový průzkum.

Povrchovými sběry v jarních měsících roku 1996 shromáždil J. Sadílek z Olešnice na Moravě větší soubor keramických zlomků ze středověké fortifikace na skalnaté ostrožně v jihovýchodním výběžku kozlovského katastru, nad soutokem řeky Svratky a Vrtěřížského potoka, cca 1,0 km JVV Kozlova (k objektu např. Poláček 1990, 418-419, 422, obr. 14:9; 1993; Plaček 1996, 196-197, obr. 216).

Většina nálezů pochází z dolní části dvoudílného opevnění, v podstatě malého hradu (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Bystřice nad Pernštejnem 5-2 z roku 1984: okolí bodu 85 mm od Z a 237 mm od J okrajové sekční čáry; cca 400 - 412 m n. m.). Zejména v severovýchodním svahu pod palácovou budovou zde bylo sebráno celkem 382 keramických fragmentů z hrnků, hrnců, zásobnic, zvonovitých či kónických poklic a džbánu (z toho 43 okrajových a 96 zlomků výdutí s dekorem), zařaditelných do poslední třetiny 13. a 1. poloviny 14. století. Podstatně méně bohaté byly sběry v horním dílu lokality (na výše citovaném mapovém listu okolí bodu 92 mm od Z a 255 mm od J okrajové sekční čáry; asi 430 - 434 m n. m.). Bylo jimi získáno 15 úlomků hrnčiny, patřící opět konci 13. a průběhu 14. věku (hrnce, zásobnice; pouze jeden okrajový zlomek).

Keramické nálezy tak oproti dosavadním hypotézám dokazují vznik obou částí fortifikace již někdy v poslední třetině 13. století. Zatímco dolní díl na skalnatém hřebenu byl podle sebrané keramiky zřejmě opuštěn již během 1. poloviny 14. věku, horní opevnění mohlo zůstat osazené podle zjištění L. Poláčka ještě snad v 2. polovině 14. století.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Plaček, M., 1996: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Poláček, L., 1990: Feudální sídla v povodí Bystřice, Nedvědičky a Bobrůvky ve světle archeologických nálezů. In: Nekuda, V. - Unger, J. - Čižmář, M. (edt.), Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, 407-425. Brno.

Poláček, L., 1993: Záchranné práce na „Hradisku" u Kozlova (okr. Žďár n. Sáz.), Přehled výzkumů 1989, 90-91, obr. 24.

Resumé:

Kozlov (Bez. Žďár nad Sázavou). Feldflur „Velké Hradisko". Mittelalterliche Fortifikation Oberflächenuntersuchung.

J. Sadílek aus Olešnice in Mähren realisierte in den Frühlingsmonaten im Jahre 1996 Oberflächensammlungen auf der zweiteiligen Befestigung oben dem Zusammenfluß des Flusses Svratka und des Vrtíšský - Bach, ewa 1,0 km SOO von Kozlov. Zirka 400 keramische Bruchstücke vor allem aus dem untenen Teil der Fortifikation datieren die Entstehung wahrscheinlich beider Teile der Befestigung im letzen Drittel des 13. Jahrhunderts. Der untene Teil wurde dann vielleicht schon im Laufe der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts verlassen, der obene Teil mit dem Wohnturm konnte noch in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts besiedelt werden.

KRÁSENSKO (okr. Vyškov)

Lesní trať „Holý kopec". Zaniklá středověká osada (městečko či ves) Schreynern (?). Zjišťovací výzkum.

Drobná sondáž, realizovaná 6. května 1995, byla vedena snahou získat archeologický materiál, lépe než dosud datující dobu osídlení zaniklé středověké osady, lokalizované roku 1960 E. Černým a K. Gottwaldem na severním okraji střední části krásenského katastru a považované nejpravděpodobněji za městečko Schreynern, v letech 1348 a 1351 uváděné jako majetek kláštera v Pustiměři (Černý - Gottwald 1962; Černý 1982, 313; 1992, 21-23). Na lokalitě, situované na terase na pravém břehu říčky Malé Hané, asi 1,9 km JVV kostela v Krásensku, v nadmořské výšce 480 - 500 m (Základní mapa 1 : 10 000, list č. 24-41-03 z roku 1995: okolí bodu, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleného 387 a 308 mm), byly v obou dodnes dochovaných nadzemních reliktech zástavby vyhloubeny nevelké podélné sondy o rozměrech zhruba 2 x 1 m, jdoucí přibližně 0,5 m pod povrch, uskutečněn byl i povrchový sběr na celé ploše zaniklé osady. Vedle pěti kusů do červena vypálené hliněné mazanice ze stavebních konstrukcí bylo tak nalezeno 38 keramických fragmentů z hrncovitých nádob, z toho 7 zlomků okrajových a 4 s dekorem na výduti. V menšině je v tomto vzorku zastoupena tuhová keramika, svědčící o počátcích osídlení někdy v prvých dvou třetinách 13. věku, převážná část patří slídou a pískem ostřené hrnčině konce 13. a 1. poloviny 14. století. Absence vyspělé šedé keramiky pokročilého 14., popřípadě i 15. století může tak naznačovat zánik osady nejpozději kolem poloviny 14. věku. Definitivní časové zařazení tohoto pustého sídliště, jeho totožnost s lokalitou Schreynern i jeho vztah k nedalekému Krásensku (možná časová následnost?) však zůstávají úkolem dalšího výzkumu.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Ervín Černý, Praha

Literatura:

Černý, E., 1982: Jak byla zjišťována nebo upřesňována lokalizace jednotlivých zaniklých středověkých osad na Drahanské vrchovině, Vlastivědný věstník moravský XXXIV-3, 310-325.

Černý, E., 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vrchoviny. Brno.

Černý, E. - Gottwald, K., 1962: Příspěvek k lokalizaci zaniklé osady Schreynern v rámci panství kláštera Pustiměřského, Časopis Společnosti přátel starožitností LXX-1, 32-35.

Resumé:

Krásensko (Bez. Vyškov). Waldflur „Holý kopec". Mittelalterliche Ortswüstung (Städtchen oder Dorf) Schreynern (?). Feststellungsgrabung des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Im Mai 1995 wurde eine kleine Sondierung auf der Ortswüstung realisiert, die am rechten Ufer des kleinen Flusses Malá Haná, etwa 1,9 km SOO von dem Dorf Krásensko situiert ist. Die wüste Siedlung wird für das anders unbekannte mittelalterliche Städtchen Schreynern gehalten, das nur in den Jahren 1348 und 1351 wie Besitz des Klosters in Pustiměr erinnert ist. Aus den kleinen Sonden 2 x 1 m und 0,5 tief in beiden erhieltenen Relikten der Verbauung wurden ausgebrannter Lehmboden und auch 40 Bruchstücke der Keramik gewonnen. Ihre Datierung von 13. bis der Hälfte des 14. Jahrhunderts widerspricht nicht der oben genannte Identifikation.

KRHOV (okr.Třebíč)

Zrušený hřbitov u kostela. Novověk . Druhotné uložení kosterních pozůstatků. Záchranný výzkum.

V červenci 1996 po doposud jediném oznámení archeologického nálezu stavební firmou, byl proveden výzkum v těsné blízkosti kostela v Krhově na původním dnes již zrušeném hřbitově. Při výkopu pro telefonní kabely firmy Telecom narazili dělníci pouze 5cm pod povrchem na mohutnou vrstvu lidských kostí táhnoucí se v délce asi 6 m. Po začištění a částečném odkryvu jsem zjistil kumulaci lebek na východní straně (bylo odkryto asi 20 lebek) a další pokračování vrstvy složené převážně z dlouhých kostí rukou a nohou. Po zjištění, že se jedná o lidské kosterní pozůstatky v druhotné poloze, byly ponechány v původním stavu a výkop byl po dohodě s investorem veden mimo tuto vrstvu. Celá vrstva neobsahovala kromě kostí žádný další materiál, podle kterého by ji bylo možné alespoň rámcově datovat. I přesto, že jsem se pokoušel zjistit informace o přestavbě či úpravách hřbitova na místní faře i u místních pamětníků, není žadný záznam ani povědomí o úprávách hřbitova a druhotném uložení těchto pozůstatků. K jejich uložení došlo nejspíše v novověku, v souvislosti s terénními úpravami hřbitova a porušení starších hrobů, které byly poté druhotně uloženy na prozkoumané místo.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Krhov (Bez. Třebíč). Gräberfeld. Neuzeit. Rettungsgrabung.

LEŠANY (okr. Prostějov)

Západní část katastru obce. Mladší doba hradištní. Sídliště. Záchranný výzkum.

Místopisně se lokalita nachází nalevo od silnice Lešany-Zdětín, na mírném Z svahu v nadmořské výšce asi 250m. Na základní mapě ČSSR, 1:10000; list 24-24-06, prostor vymezují souřadnice 22-28mm od S a 136-149mm od Z sekční čáry.

V listopadu 1996 zde byl při povrchovém průzkumu zjištěn meliorací porušený sídlištní objekt, který se po odstranění ornice vyrýsoval v hloubce 25-30cm pod dnešním povrchem tmavým zásypem téměř kruhového tvaru o průměru 135-150cm. Na profilu umístěném na delší ose (ve směru Z-V) bylo možné rozlišit dvě vrstvy (vrstva 1 - černá, popelovitá s hrudkami mazanice a uhlíky/kyprá; vrstva 2 - hnědě probarvená spraš s drobnými uhlíky/středně ulehlá; obr.1).

Z výplně bylo získáno množství mazanice, fragmenty rekonstruovatelné nádoby (obr.2) - nízkého esovitě profilovaného hrnce zdobeného šikmými vrypy na plecích a obvodovým rýhováním na výduti; uprostřed dna je umístěna hrnčířská značka v podobě obdelníku s úhlopříčkami (střepy rozmístěny ve východní části v obou vrstvách výplně), 13 keramických fragmentů (9 výdutí, 2 dna a 2 okraje) a zlomek přepálené zvířecí kosti.

Nalezený keramický materiál dovoluje objekt časově zařadit do 2. poloviny 10. století. Nálezy a dokumentace byly předány Muzeu Prostějovska v Prostějově.

Pavel Fojtík, FF MU Brno

Resumé:

Lešany (Bez. Prostějov), W. Teil des Gemeidekatasters. Jüngere Burgwallzeit. Rettungsgrabung..

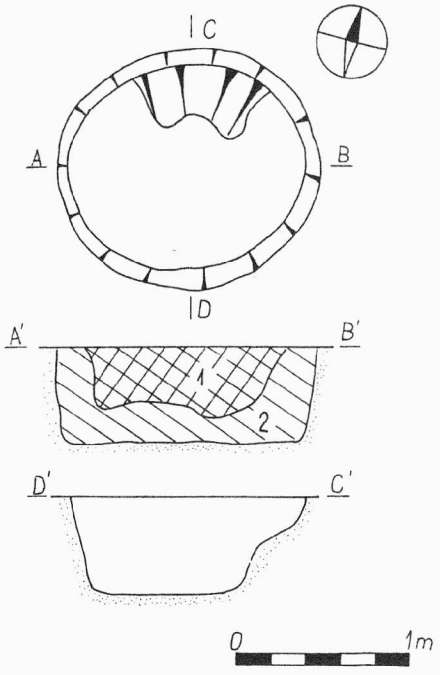

Obr. 1 Lešany (okr. Prostějov). Objekt č. 1

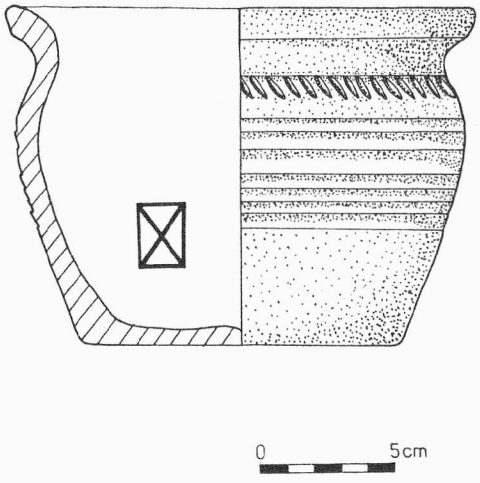

Obr. 2 Lešany (okr. Prostějov). Nálezy z objektu č. 1

LIPNÍK NAD BEČVOU (okr. Přerov)

Východní partie hradeb. Středověk. Hroby. Záchranný výzkum.

V roce 1996 byl proveden záchranný archeologický výzkum při dostavbě hradeb v Lipníku nad Bečvou. Ve vybagrované základové rýze bylo zdokumentováno několik porušených středověkých hrobů, patřících k přilehlému kostelnímu hřbitovu.

Petr Vitula, ÚAPP v Olomouci

Resumé:

Lipník nad Bečvou (Bez. Přerov). Gräber. Mittelalter. Rettungsgrabung.

MALHOSTOVICE (okr. Brno-venkov)

Polní trať „U Pluštaru", „Na podsedkách". Neolit (LnK, MMK), střední doba hradištní. Sídliště. Povrchový průzkum.

Při informativní návštěvě již známé polykulturní lokality Malhostovice VIII - „U Pluštaru" (Staňa 1982; Doležel 1985, 87) bylo 7. září 1995 sebráno několik keramických fragmentů v části sídlištní plochy mezi silnicí z Malhostovic do Nuzířova a Nuzířovským potokem (místo nálezu cca 0,9 km severovýchodně kostela v Malhostovicích, okolo 290 m n. m.; na Základní mapě 1: 10 000, listu č. 24-32-03 jde o okolí bodu, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleného 338 a 83 mm). Jedná se o zlomek masivní nádoby starší lineární keramiky z bahnitého materiálu s jazykovitým výčnělkem, tři fragmenty patřící moravské malované keramice (zaoblený okraj hrncovité nádoby, část výdutě a plecí širší mísy, rovný okraj mírně prohnuté nižší nožky zřejmě mísy) a nezdobené podhrdlí středohradištního hrnce.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1985: Pravěké a raně středověké osídlení Tišnovska - předběžné výsledky povrchového průzkumu v letech 1979 - 1983 (okr. Blansko, Brno-venkov), Přehled výzkumů 1983, 85-89.

Staňa, Č., 1982: Slovanské sídliště v Nuzířově (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1980, 27-28.

Resumé:

Malhostovice (Bez. Brno-venkov). Feldflur „U Pluštaru", „Na podsedkách". Siedlung. Neolith, Mittelburgwallzeit. Oberflächenuntersuchung des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Bei dem informativen Besuch der bekannten polykulturellen Lokalität am nordöstlichen Rande des Katasters (cca 0,9 km nordöstlich von der Kirche in Malhostovice) wurden im September 1995 nicht zahlreiche Bruchstücke der Linearkeramik, mährischen bemalten Keramik und mittelburgwallzeitlichen Keramik.

MIKULOV (okr. Břeclav)

Koněvova ul., parc. č. 1567. Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

V roce 1995 byl proveden záchranný archeologický výzkum v Mikulově na Koněvově ulici, která se nachází na úpatí Svatého kopečku.

Na dokumentovaných profilech bylo zjištěno mohutné souvrství, dokumentující vývoj terénní situace od raného středověku až do novověku. Nejstarší horizont bylo možné datovat do 1. pol.13. stol., přičemž šlo o vrstvu přemístěnou do těchto míst zřemě druhotně z vyšších poloh svahu. Toto zjištění signalizuje přítomnost osídlení v závěrečných fázích raného středověku i v prostoru mimo vlastní historické jádro města. Následující osídlení lokality dokumentuje souvrství, datované do 14. až 16. stol., přičemž nejmladší vrstvu lze spojovat s příchodem komunity Novokřtěnců (Habánů), kteří posléze tuto část města opanovali. Patrně s jejich působením lze ztotožnit také starší terasovou úpravu za pomoci opěrných zdí, datovanou stratigraficky i keramikou do 17. stol. Nejmladší osídlení od 18. stol. do současnosti pak dokumentují dorovnávky terénu a mladší terasová úprava, tvořená zdmi a kamennou dlažbou. Závěrem lze konstatovat, že výsledky záchranného výzkumu v Mikulově jsou dalším příspěvkem do mozaiky našich znalostí o jeho historickém osídlení.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Mikulov (Bez. Břeclav). Stadt. Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

MITROV (okr. Žďár nad Sázavou)

„Mitrov". Středověký hrad Mitrov. Povrchový průzkum.

V jarních měsících roku 1995 byl proveden povrchový průzkum lokality středověkého hradu Mitrova se zaměřením na celkové posouzení jeho středověké podoby a stavebního vývoje. Oproti starším závěrům (Plaček 1987, 249) byla nově zjištěna existence zřejmě neopevněného předhradního dvora na ploše jižně od jádra hradu, zbudovaného zřejmě za použití lehčích materiálů. Celý areál hradu procházel složitějším stavebním vývojem, jak dokazuje nejen jeho druhotné rozšíření, ale i analýza dochovaných zděných konstrukcí při okraji severního níže položeného dílu. Při průzkumu bylo sběrem na příkrém západním svahu získáno nevelké množství keramického materiálu, časově korespondujícího s keramikou,

získanou při výzkumu, prováděném zde L. Poláčkem (1990, 416-418). Rovněž osídlení plochy dvora na předhradí je doloženo skromnými zlomky keramiky, zejména z období počátku existence hradu.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Literatura:

Plaček, M. 1997: Sídlištní struktura a hrady v povodí Loučky (Bobrůvky). In: XVI. mikulovské sympozium. Vývoj obydlí, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě, 245-255. Praha.

Poláček, L. 1990: Feudální sídla v povodí Bystřice, Nedvědičky a Bobrůvky ve světle archeologických nálezů. In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, 407-425. Brno.

Resumé:

Mitrov (Bez. Žďár nad Sázavou). Mittelalter. Burg. Feldbegehung.

MLADOŇOVICE (okr.Třebíč)

„Sedliště", ZM list 33-21-05. Středověk -mladohradištní období. Sídliště.

V červenci 1996 byly na již zmiňované trase vodovodu s názvem „Přívod vody do Jemnice" v trati „Sedliště" na terase nad říčkou Bíhankou, nad rybníkem Asuán porušeny dva objekty z mladohradištního období. Jednalo se patrně o zbytek ohniště či pozůstatek pece a mísovitě zahloubenou jámu nejasného účelu. Z výplní obou objektů byla získána mladohradištní keramika, uhlíky a mazanice. Jedná se o již dříve známou polykulturní lokalitu, kterou objevil L. Meduna (Meduna 1963,79-82)

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Literatura:

Meduna L, 1963: Archeologické nálezy v povodí Želetavky a Bíhanky na západní Moravě, Sb. AÚ ČSAV Brno II (Vildomcův), 79-82.

Resumé:

Mladonovice (Bez. Třebíč). „Sedliště". Jüngere Burgwallzeit, Mittelalter. Siedlung.

MODŘICE (okr. Brno-venkov)

Ulice Hybešova. Novověk. Vápenické pece. Záchranný výzkum.

V roce 1995 byl proveden záchranný archeologický výzkum na ul. Hybešově v Modřicích. Výzkum byl proveden z důvodu výstavby nové městské kanalizace.

Výkop kanalizační rýhy vedený ulicí Hybešovou proťal několik archeologických objektů. Jednalo se převážně o tzv. "zahradní jámy", které byly ve většině případů zcela sterilní, bez archeologického materiálu. Další objekty lze interpretovat jako výrobní. Jednalo se o vápenické pece toho nejjednodužšího typu, které jsou známy např. z oblasti Moravského krasu a jeho blízkého okolí (Merta 1984). Jednalo se o dvě vápenice, které byly zahloubeny do sprašového podloží. V jedné z nich bylo nalezeno větší množství vápencové suroviny (hádsko-říčské vápence líšeňského souvrství), která sem musela být transportována z prostoru Hádů na S okraji Brna.

Rudolf Procházka, Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Merta, J. 1984: Vápenické pece v Košově žlebu, kat. úz. Olomučany, okr. Blansko, In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, Sborník ze semináře, který se konal 2. a 15. prosince 1983 v Technickém muzeu v Brně, 99-101.

Resumé:

Modřice (Bez. Brno-venkov). Hybešova Strasse. Kalkofen. Neuzeit (16. - 19. Jh.). Oberflächebegehung.

MODŘICE (okr. Brno-venkov)

Náměstí Svobody, č.93, parcela č. 384. Vrcholný středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Místo výzkumu se nachází v centrální části historického jádra města, na mírném svahu klesajícím k východu do inundace řeky Svratky (nadm.v. kolem 201 m n.m.). Geologické podloží tvoří kvartérní sprašová návěj, krytá neúplně dochovaným černozemním půdním typem. Záchranný výzkum vyvolalo hloubení kopaných sond za účelem zjištění základových poměrů objektu městského úřadu v souvislosti s plánovanou rekonstrukcí.

Počátky osídlení lokality spadají nejpozději do 14. stol. V sondě 1 byl zachycena malá část nepochybně mnohem rozsáhlejší jámy 500, kterou lze interpretovat jako jednoduchý sklep, vykopaný bez pažení či vyzdívky do pevného sprašového podloží. V zánikovém souvrství se vyskytovala jednotná keramika z 13/14. - 14. stol. Nelze vyloučit, že objekt je o něco starší. Obdobná jáma byla zjištěna i v sondě 2, dokonce s doklady kůlové konstrukce snad stropu. Za velmi důležité zjištění lze považovat nález středověkého základového zdiva, dodnes funkčního v západní obvodové zdi i navazující příčce západního křídla radnice. Je zjevné, že přinejmenším tato část radničního komplexu má středověký původ, přičemž rozsah příslušných zdiv by mohl určit hloubkový stavebně historický průzkum.V sondě 3 v chodníku vně objektu radnice byly zjištěny nepatrné pozůstatky snad rovněž středověké jámy neznámé funkce.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Modřice (Bez. Brno-venkov). Svobody Platz. Hochmittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

„U Obrázku". Středověk-raný novověk (?). Záchranný výzkum.

V úvodu příspěvku je nutné upozornit na skutečnost, že se jednalo již o druhý záchranný archeologický výzkum, který provedl ÚAPP Brno a AÚ AV ČR Brno (Kos-Škrdla 1995) v oblasti dobývacího prostoru lomu Mokrá (CVM a. s.).

Vzhledem k tomu, že ve výzkumu ohrožených archeologických objektů se bude i nadále pokračovat, nelze ještě nyní vytvářet konečné závěry. Tento výzkum poodhalil jedno z mnoha četných tajemství, která v sobě skrývají okrajové oblasti Moravského krasu. Výzkum prokázal, že aktivity pravěkých kultur se nesoustředily pouze na jeskyně, ale i do okolních poloh. Dalším poznatkem je i zjištění, že zde došlo k využívání mnoha krasových závrtů, a to z důvodu osidlování, již v obdobích pravěku (Kos 1997).

Nejstarší osídlení lokality představují nálezy paleolitické štípané industrie (viz kapitola Paleolit - Mokrá) a několik artefaktů neolitických (viz kapitola Neolit - Mokrá).

Nejmladší archeologické objekty zjištěné terénním výzkumem představuje lehká kůlová stavba z 15. - 18. století a novověká protipožární nádrž situovaná do jícnu závrtu v trati „U Obrázku" (Kos 1996). Kůlová konstrukce krytá „voznicí", byla zřejmě využívána k dočasnému pobytu vápeníků po dobu výpalu vápna, nebo v období nepohody.

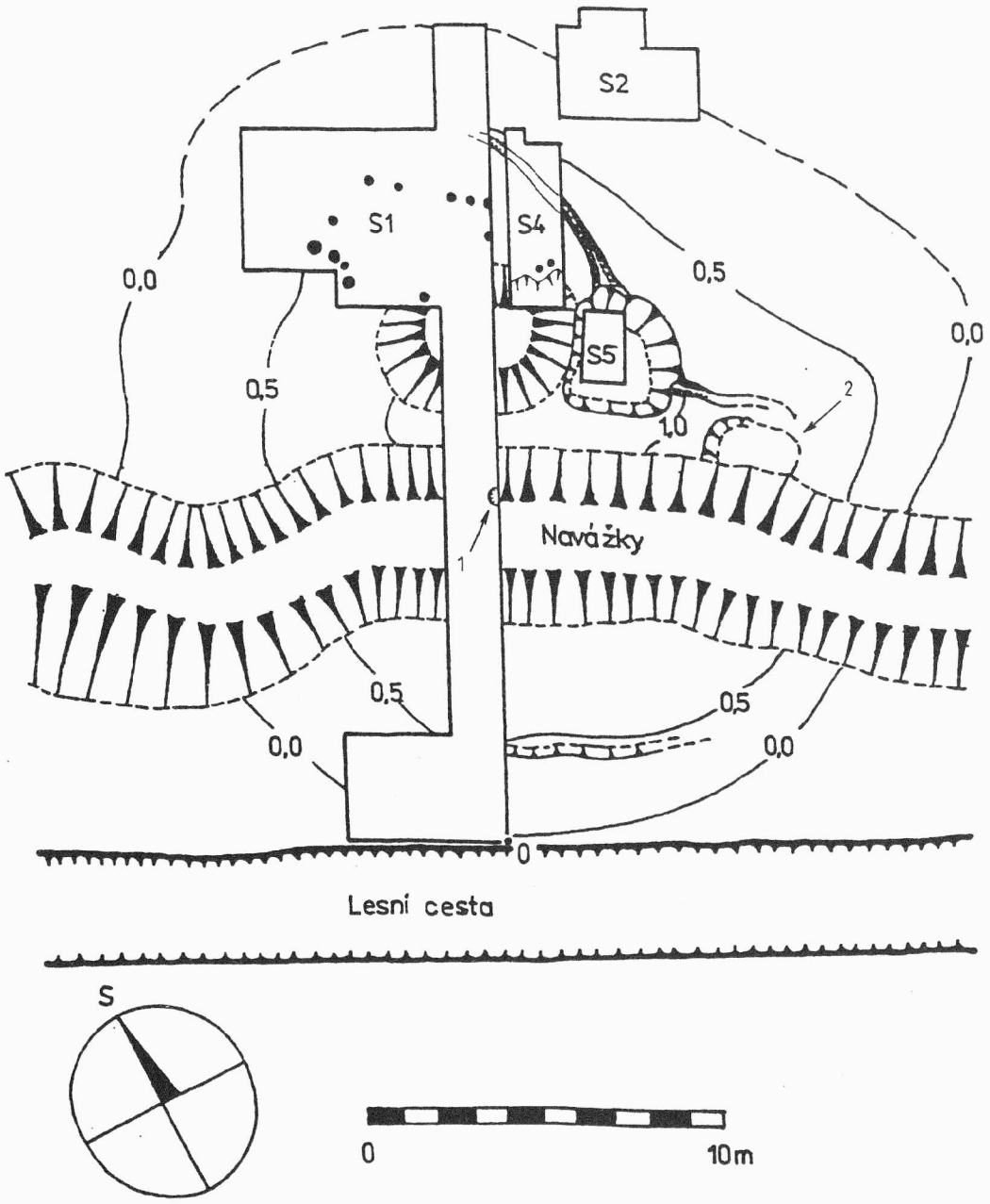

Obr. 1. Mokrá (okr. Brno-venkov), „U Obrázku". Celková situace výzkumu závrtu č. IV se sondami S1 až S5 (v SV části sondy S1 je vyobrazen půdorys kůlové stavby ev. č. I; v prostoru sondy S5 se nacházela novověká protipožární nádr; 1 - jáma z koňskými kostmi; 2 - pravděpodobný pozůstatek vápenické pece).

Některé vápenné pece lze díky tomuto výzkumu, ze kterého pocházejí málo početné zlomky keramiky, datovat do pozdně středověkého nebo raně novověkého období.

Vizuálním průzkumem zdejšího terénu byly zjištěny další koncentrace výrobních objektů (milíře, vápenky, povrchové lomy a doly). Tyto objekty lze rozčlenit do okrsků, které se v určitém období specializovaly převážně na výrobu vápna a dřevěného uhlí. K jejich přesné interpretaci může přispět pouze série dalších záchranných archeologických výzkumů na ploše dobývacího prostoru lomů mokrské cementárny.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Kos, P.-Škrdla, P. 1995: Mokrá-lom II, Záchranný archeologický výzkum v dobývacím prostoru lomu Mokrá, NZ ÚAPP Brno, č.j. 95/95.

Kos, P. 1996: Pozdně středověká kůlová stavba v souvislosti s místním vápenictvím v Mokré u Brna, Archeologia technica 10, 122.

Kos, P. 1997: Otevřená sídliště z mladého paleolitu a neolitu v jižní části Moravského krasu, PV 1993-1994, Brno, 27-44.

Resumé:

Mokrá (Bez. Brno-venkov). Mährische Karst - Süden. Siedlung. Neolithikum. Mittelalter - Neuzeit (15.-18. Jh.). Rettungsgrabung. Forschung die Siedlung außerhalb der Höhle im Gebiet Dolinen.

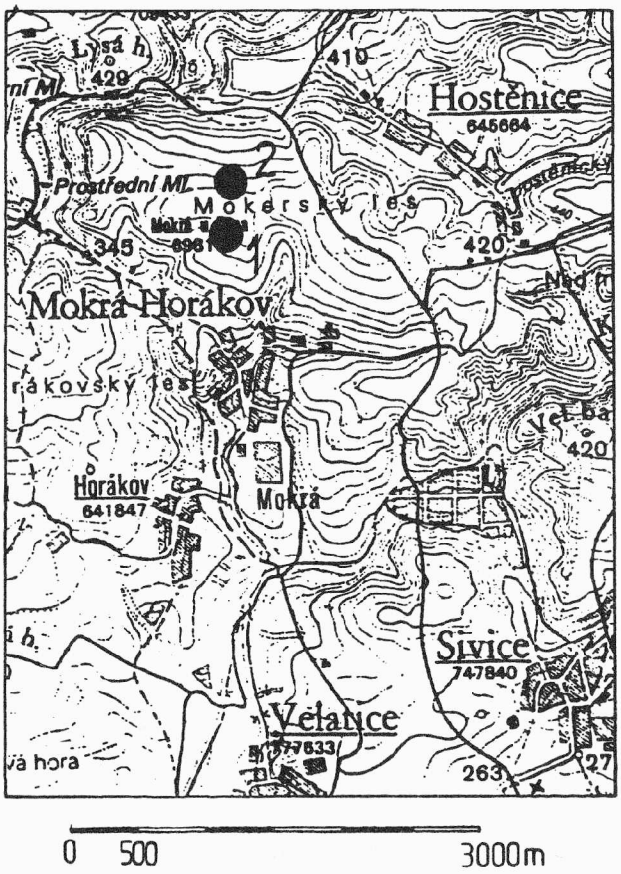

Obr. 1 - Mokrá (okr. Brno-venkov). Mapa okolí Mokré (černým puntíkem jsou vyznačeny zkoumané lokality: 1 - Mokrá-lom V; 2 - Mokrá-lom II).

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

Mokerský les (Mokrá lom V), Paleolit, raný novověk. Záchranný výzkum.

V r. 1996 bylo provedeno několik archeologických sond na Z okraji tzv. „Západního lomu" (CVM, a.s.); Mokerský les. Důvodem záchranného výzkumu bylo zjištění, že ve zmíněné části předpolí těžebního prostoru, asi 10 m od exploatační hranice, se nachází pozůstatky osídlení z období mladého paleolitu a raně novověkého období (Kos 1997).

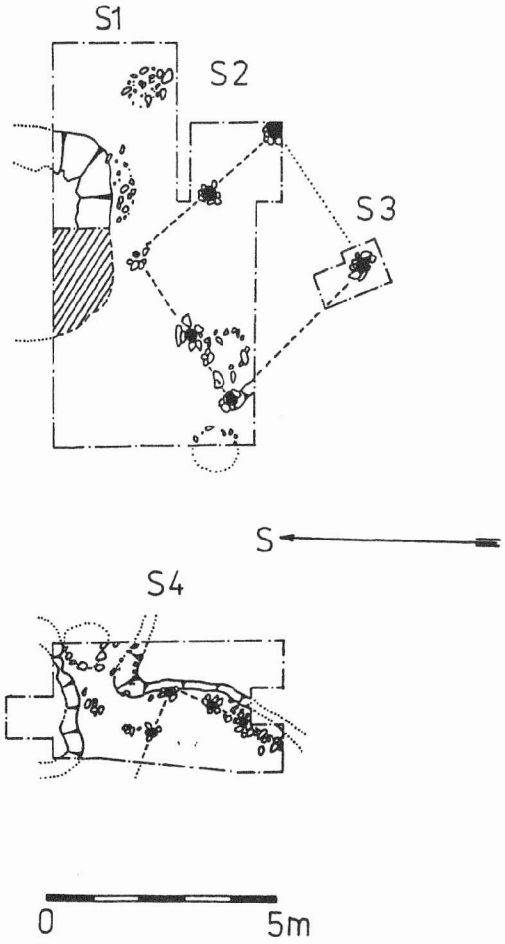

Obr. 2 - Mokrá (okr. Brno-venkov), Mokrá-lom V. Sondy S1 - S4 s půdorysy kůlových staveb z počátku 19. stol.

Celkem byla odkryta plocha o rozloze cca 56 m^2 ve dvou zjišťovacích sondách. V odkryté ploše byly ve vystupujících vápencových škrapech objeveny pozůstatky lehkých kůlových staveb, které byly doprovázeny četnými nálezy keramiky a kovových předmětů. Dále byly zjištěny dvě hluboké jámy zasekané do skalního masivu, vyplněné popelovitými vrstvami s keramickými střepy, které byly druhotně zavaleny kameny.

V superpozici se dále nacházel horizont, ve kterém bylo nalezeno větší množství mladopaleolitické štípané industrie. Lze uvést nález 3 rydel a 1 čepele s otupeným bokem.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Kos, P. 1997: Mokrá-lom II, V, Záchranný archeologický výzkum v dobývacím prostoru lomu Mokrá, ÚAPP Brno, NZ č.j. 5/97.

Resumé:

Mokrá (Bez. Brno-venkov) Mokerský les. Siedlung, Jüngere Steinzeit. Siedlung, Neuzeit. (18.-19. Jh.). Rettungsgrabung.

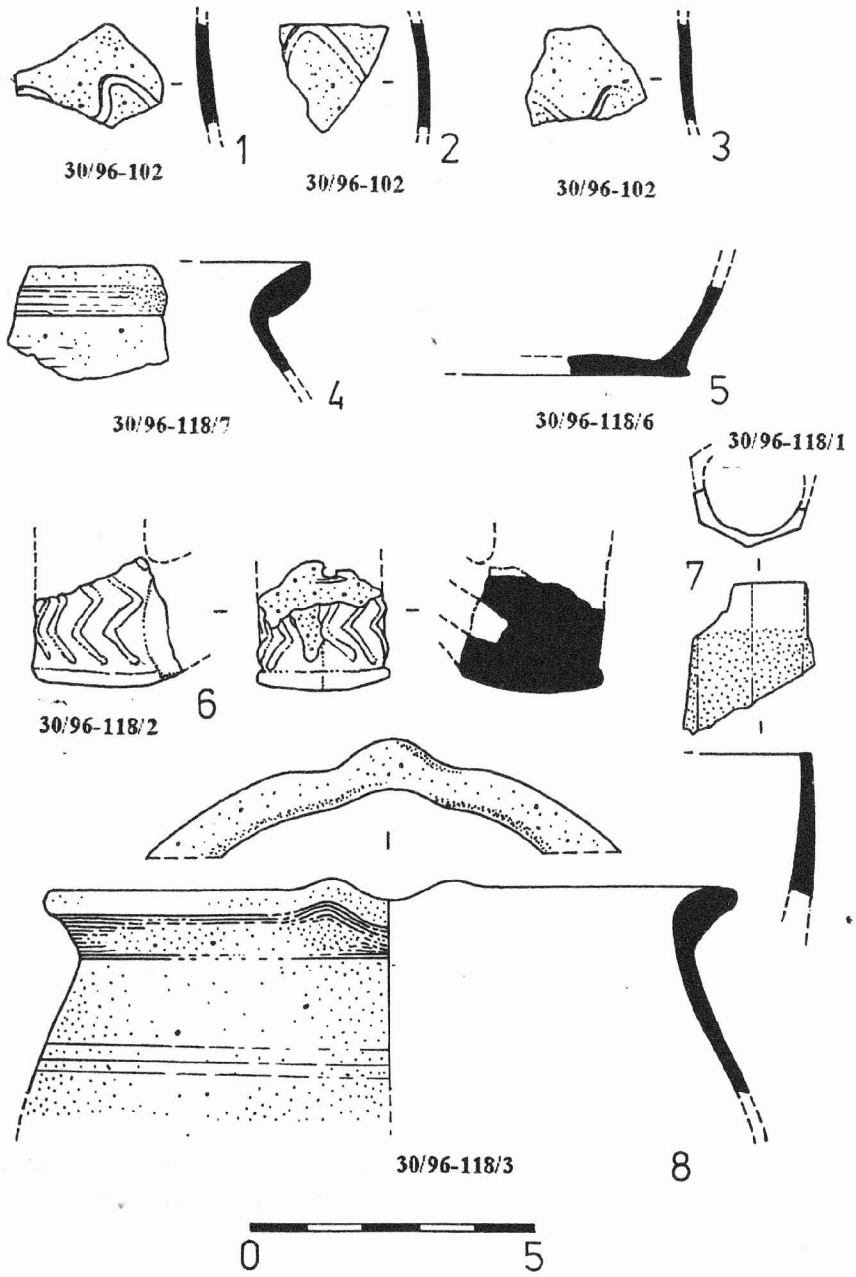

Obr. 3 - Mokrá (okr. Brno-venkov), Mokrá-lom V. Nálezy z okolí kůlových staveb (3:6-7 - fragmenty dýmek).

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

„U Obrázku" (Mokrá lom II). Raný novověk. Záchranný výzkum.

V roce 1996 byla v sousední trati, na S okraji „Západního lomu"- U Obrázku, prozkoumána vápenná pec, zasekaná do skalního podloží a vyzděná kameny z kulmských drob (Kos 1997). Atypické nálezy keramických střepů, které pocházejí hlavně ze dna předpecní jámy, umožňují pouze rámcovou dataci do raně novověkého období (16.-18. stol. ?).

Tento výrobní objekt by mohl souviset s nálezem kůlové stavby v blízkém závrtu č. IV; lok. Mokrá-lom II (Kos 1996).

Petr Kos, ÚAPP Brno

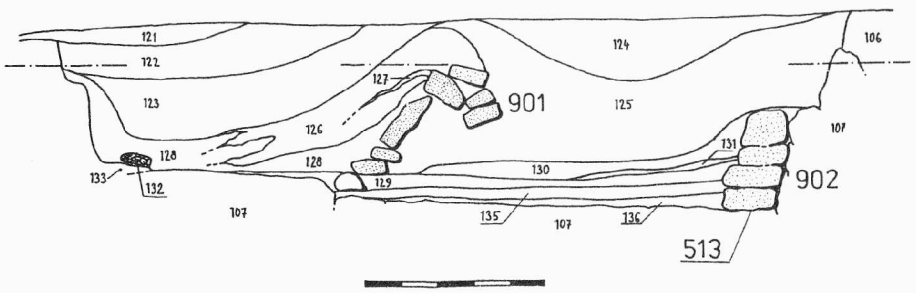

Obr. 1 - Mokrá (okr. Brno-venkov), Mokrá-lom II. Řez vápenickou pecí.

Literatura

Kos, P. 1996: Pozdně středověká kůlová stavba v souvislosti s místním vápenictvím v Mokré u Brna, Archeologia technica 10, 122.

Kos, P. 1997: Mokrá-lom II, V, Záchranný archeologický výzkum v dobývacím prostoru lomu Mokrá, ÚAPP Brno, NZ č.j. 5/97.

Resumé:

Mokrá (Bez. Brno-venkov) „U Obrázku". Kalkofen, Neuzeit (18. Jh.). Rettungsgrabung.

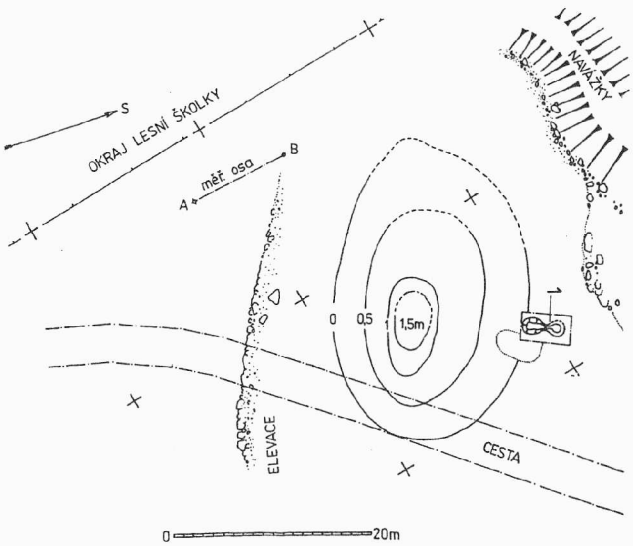

Obr. 2 - Mokrá (okr. Brno-venkov). Mokrá-lom II. Závrt č. XXIII (na SSV okraji závrtu byla zjištěna vápenická pec - 1).

MOKRÁ (okr. Brno-venkov)

Pod Spálenou sečí. Novověk. Ojedinělý nález.

Lokalizace: na ZM (24 - 41 - 17), 1:10 000, v prostoru bodu vzdáleného 115 mm od Z s.č. a 23 mm od J s.č. Asi 400 m SV od Mokrské myslivny, pod výrazným vápencovým převisem, plateau s destrukcí mohutných kamenných bloků a SZ obvod skalní stěny v blízkosti výrazného úvozu směřujícího ze Spálené seče směrem do Bočního žlíbku k trati Kubelky (směr k Mokrské myslivně). Z výzkumů souvisejících se záchrannými archeologickými akcemi v Mokrském lomu (CVM a.s.) pochází nález kůlové stavby (evid. č. II) spjaté s místní vápenictvím (?). Ze dvou jam v blízkosti obytného objektu lze uvést značné koncentrace zvířecích kostí (minimálně dva jedinci *Equus cabalus*). Opodál byly zjištěny ještě další objekty - pece, skládky suroviny a lomy. Lokalita se nachází asi 395 m n. m.

P. Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Mokrá (Bez. Brno-venkov). Pod Spálenou sečí. Mährische Karst - Süd. Kalkofen. Neuzeit (17.-19. Jh.). Rettungsgrabung.

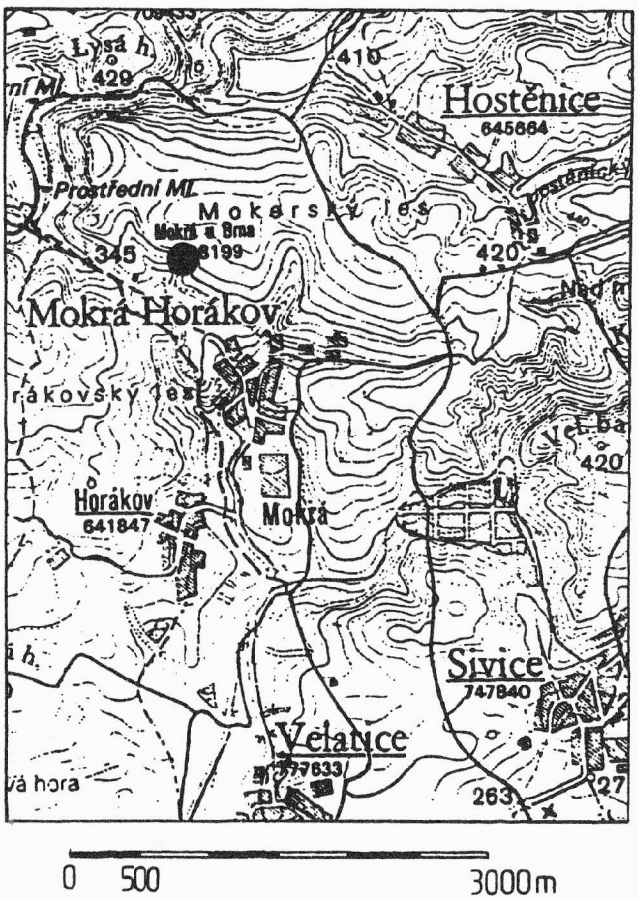

Obr. 1 - Mokrá (okr. Brno-venkov). Mapa s vyznačením místa nálezu (černý puntík).

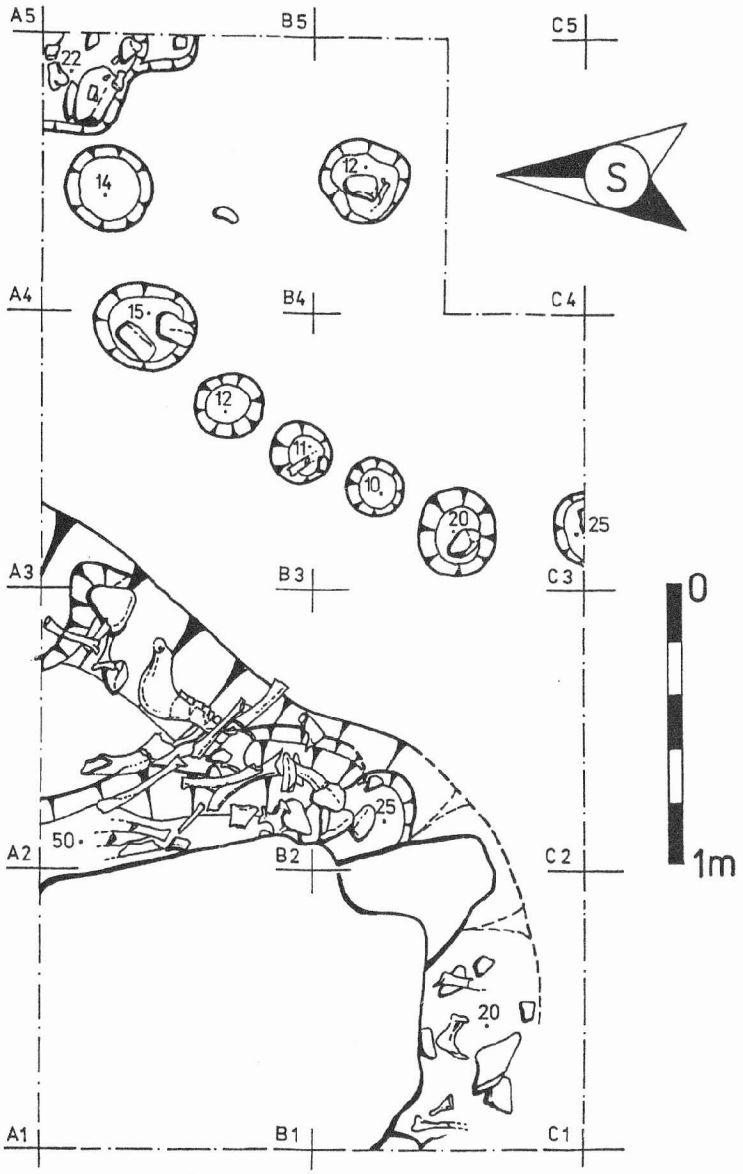

Obr. 2 - Mokrá (okr. Brno-venkov), pod Spálenou sečí. Celková situce v plošné sondě (kumulace zvířecích kostí v jamách, v blízkosti systém drobných hustě uspořádaných kůlových jamek, vymezujících prostor hrazení /plotku/ nebo lehkého dřevěného přístřešku).

MOLENBURK (okr. Blansko)

Polní trať „U kostelíčka", „Za Panskou skálou". Zaniklá středověká ves Husí (Hertwigschlag) se zaniklým farním kostelem P. Marie. Povrchový průzkum.

Při informativní návštěvě obecně známé lokality 1,1 km severozápadně vsi Molenburk (srov. např. Černý 1982, 315-316; 1992, 55-57) bylo 21. června 1996 možné pouze konstatovat hlubokou orbou pokračující poškozování areálu zaniklého kostela na terénní terase na pravé, severozápadní straně údolí, barbarsky přeměněného na ornou půdu roku 1965. Podle nalezených lidských kosterných pozůstatků (část lebeční klenby a úlomek kosti

dlouhých končetin) dochází k narušování hrobů původního kostelního hřbitova zejména na jihozápadní okrajové hraně kostelního návrší (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Boskovice 2-7 z roku 1985: okolí bodu, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleného 255 a 170 mm; okolo 580 m n. m.).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Černý, E., 1982: Jak byla zjišťována nebo upřesňována lokalizace jednotlivých zaniklých středověkých osad na Drahanské vrchovině, Vlastivědný věstník moravský XXXIV-3, 310-325.

Černý, E., 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vrchoviny. Brno.

Resumé:

Molenburk (Bez. Blansko). Feldflur „U kostelíčka", „Za Panskou skálou". Wüstes mittelalterliches Dorf Husí (Hertwigschlag) mit der wüsten Pfarrkirche der Heiligen Jungfrau. Oberflächenuntersuchung der Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Bei dem informativen Besuch der Lokalität 1,1 km nordwestlich von dem heutigen Dorf Molenburk im Juni 1996 wurde weitere Beschädigung des Areals der wüsten Kirche von tiefen Furche konstatiert. Die Furche beschädigt vor allem Gräber auf dem Kirchenfriedhof aus der Zeit der Existenz des Dorfes im 13. - 15. Jahrhundert.

MORAVSKÉ BUDĚJOVICE (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Středověk. Sídliště.

V květnu až říjnu 1995 proběhl na většině území města archeologický výzkum v souvislosti s budováním telefonní sítě firmy Telecom. Vzhledem k charakteru akce a malým rozměrům výkopů se většinou jednalo o nálezy keramických zlomků v druhotné poloze. Nedošlo k porušení archeologických vrstev s výjimkou situace na náměstí ČSA. Převážná část nalezené keramiky patří do období 14. - 16. století a byla objevena na celém území historického jádra města. Nejstarším nálezem je okraj kulovité nádoby (37/96-82), patřící pravděpodobně do neolitu (lineární keramika?) pocházející z nám. ČSA. Téměř z téhož místa pochází i mladohradištní keramika ze 13. století. K ní pravděpodobně patří i mazanice s otisky, pozůstatek po požárem zaniklé dřevěné stavbě. Je pravděpodobné, že v okolí dnešního náměstí ČSA se koncentrovalo nejstarší středověké osídlení, vzniklé ještě před lokací středověkého města, které bylo založeno v polovině 13. století v místech dnešního náměstí Míru.

Mladohradištní keramika byla v intravilánu města objevena již v dřívějším období (Koštuřík et al., 1986, 220).

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Literatura:

Koštuřík P.-Kovárník J.-Měřínský Z.-Oliva M., 1986: Pravěk Třebíčska. Brno.

Resumé:

Moravské Budějovice (Bez. Třebíč). Intravilan der Gemeinde. Mittelater. Siedlung.

NAPAJEDLA (okr. Zlín)

„Na Kapli". Středověk (14.-16. stol.). Záchranný výzkum.

Při sledování a dokumentaci výkopových rýh v trati "Na kapli" v historickém jádru města byly zjištěny pozůstatky středověkého opevněného sídla, které bylo v písemných pramenech označováno k roku 1366 jako hrad (castrum). Jádro lokality tvoří obdélník o rozměrech 40 x 26 m (zjištěny zbytky kamenné zástavby a pravděpodobně také fortifikace). Její počátky lze podle keramických nálezů klást do doby kolem poloviny 14. století, kdy zde na ochranu brodu přes řeku Moravu vzniklo opevněné sídlo. Definitivní zánik lokality lze klást patrně do doby na přelomu 15. a 16. století. Na místě původního hradu pak vznikla nová zástavba, jejíž počátky lze klást na základě nalezeného archeologického materiálu do 18.století.

Jiří Kohoutek, Radka Kadlčíková, ÚAPP Brno

Resumé:

Napajedla (Bez. Zlín). „Na Kapli". Mittelalter (14-16 Jh.). Rettungsgrabung.

NÁMĚŠŤ NAD OSLAVOU (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Středověk. Zděný objekt a základy ohradní zdi. Záchranný výzkum.

1. V květnu až listopadu 1996 proběhla rekonstrukce kanalizace ve středu města. Přitom bylo porušeno a zničeno středověké kamenné zdivo na vápennou maltu v prostoru před barokním mostem, nedaleko farního kostela. Jednalo se o stavbu o rozměrech 6 x 3,5 m o síle zdiva 0,6 m. Došlo bohužel ke zničení výplně objektu a tak jej není možno jednoznačně datovat. Pouze nepřímo lze objekt datovat před výstavbu barokního mostu z první třetiny 18. století.

2. V prostoru dnešního náměstí před místní drogerií byl výkopem porušen základ ohradní zdi, vymezující přístup do města. Tento základ, patrně středověkého stáří byl tvořen velkými kameny uloženými pouze na hlínu. Tato zeď pouze vymezovala teritorium městečka a mohla zároveň sloužit jako lehké opevnění. Zeď je zachycena na obrazu zámku a města z první třetiny 18. století.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Náměšť nad Oslavou (Bez. Třebíč). Intravilan der Gemeinde. Stadt. Mittelater. Rettungsgrabung.

NOVÝ JIMRAMOV (okr. Žďár nad Sázavou)

„Štarkov". Středověký hrad Skály. Povrchový průzkum.

Při opakované návštěvě v červenci 1996 bylo zjištěno výrazné porušení terénu, způsobené těžbou dřeva. Povrchovým sběrem zde byl získán soubor středověké keramiky. Místo nálezu se nachází západně od hradu již mimo jeho opevněný areál na mírně svažitém plató při lesní cestě k Jimramovským Pasekám. V sousedství této komunikace byl proveden informativní mělký vryp, při němž bylo získáno množství středověké keramiky, uložené mělce pod povrchem a vytvářející zde výrazné souvrství. Součástí souboru, získaného vrypem, byl také zlomek kovového plátu.

Soubor nálezů představuje 25 střepů a jeden barevný kov. 7 střepů pochází z loštického poháru (okraje a dna), část prošla druhotně žárem. Dno má průměr 65 mm. Dále 6 tuhových střepů šikmo vytažených okrajů, z nichž 4 jsou z jedné nádoby, 2 okraje téže nádoby svisle vytažené šedé barvy s materiálem obsahující slídu, 3 velmi drobné úlomky horních částí okrajů vně vykloněných šedé a černé barvy, 2 okraje a jedna výduť druhotně prošlé žárem a výduť zdobená radélkem (pás šikmých obdélníčků), tenkostěnná, se stříbřitě lesklým povrchem z velmi jemně plaveného materiálu. Dále úlomek okraje hrnku s uchem o velikosti 34 mm středem prožlabeným, vyrobeného z šedé slídnaté hmoty a 2 kusy komorového kachle opět z materiálu obsahujícího jemně mletou slídu. Soubor uzavírá úlomek o velikosti 75 x 14 mm a síle 4 mm patrně bronzového plátu mírně prohnutého, snad část kotle.

Převážná většina keramiky je v souladu s dosud známými nálezy z hradu Skály datovanými do konce 14. a počátku 15. st. Získaná tuhová keramika se na lokalitě objevuje poměrně řídce.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Ludvík Belcredi, MZM Brno

Resumé:

Nový Jimramov (Bez. Žďár nad Sázavou). „Štarkov". Mittelalterilicher Burg Skály. Terrainbegehung.

OCHOZ (okr. Brno-venkov)

Hádecký rybník. Základní mapa 24 - 413 Mokrá-Horákov 1 : 25 000 (206 mm od V s. č. a 146 mm od S s. č.). Novověk. Vápenické pece. Povrchový průzkum.

V souvislosti s aktualizací staršího data výzkumu bych chtěl připomenout zjištění z r. 1994. K objevu rozrušených vápenných pecí milířového charakteru došlo dne 27. 2. 1994 po vypuštění rybniku "Pod Hádkem". Pod hranou levého břehu , asi 50 metrů od čela hráze byly zjištěny erozí rozrušené dva vápenické objekty. Zmíněné objekty se v terénu projevovaly jako nevýrazné náspy tvořené černošedou popelovitou hlínou s výraznou kumulací červeně propálených úlomků výmazu. V bezprostřední blízkostí pecí bylo nasbíráno několik keramických střepů pozdně středověkého až novověkého charakteru. V úpravě povrchu převládala hnědá a zelená poleva. Většina keramických zlomků měla tmavě šedý povrch s vysokým obsahem slídy. Tento druh keramiky byl zdoben dekorem tzv. řetízkováním (od 18. století). Pravděpodobně se jednalo o vápenné pece tzv. "selského typu" jež byly kdysi zatopeny vodami Říčky po napuštění Hádeckého rybníku.

Další pec byla porušena při stahování dřeva u cesty směrem k hádecké estavele. Jednalo se o vápennou pec "selského typu" s vnitřní obdélníkovou kamennou konstrukcí. Objekt se nachází přímo pod lesní cestou a byl již mnoho let narušován splachy a půdní erozí. Identifikovala jej značná koncentrace přepálené hlíny a uhlíků. Podle jediného nalezeného střepu (ivančická keramika) lze objekt datovat do 18.-19. stol.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Ochoz (Bez. Brno-venkov). Mährische Karst-Süden. Kalkofen. Neuzeit (18.-19. Jh.). Oberflächebegehung.

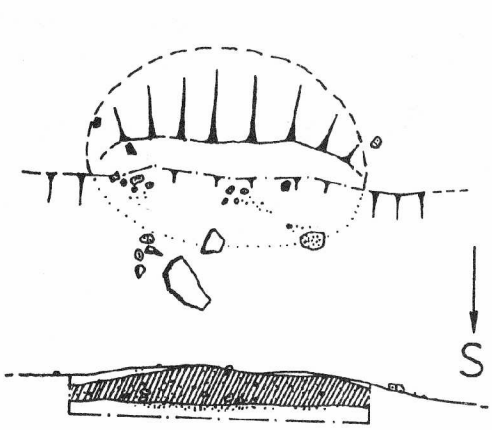

obr.1

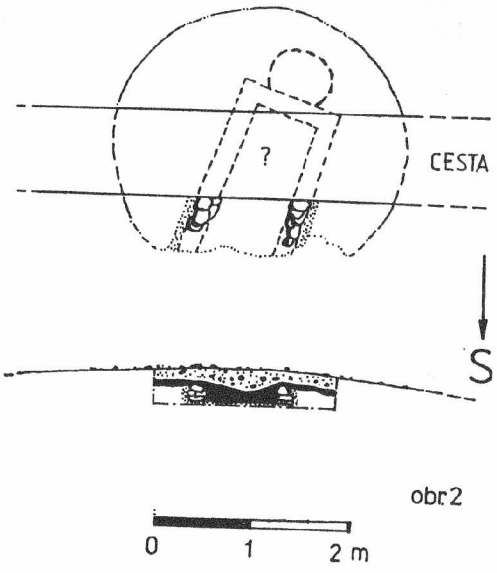

obr.2

Obr. 1 - Ochoz (okr. Brno-venkov), Pod Hádkem. Relikty vápenických pecí (1:1 - zbytky milířové pece ze dna vypuštěného Hádeckého rybníka, ze které pocházejí zlomky keramiky vyobrazené níže; 1:2 - zbytky pece pod lesní cestou za hrází Hádeckého rybníka, směrem k Hádecké estavele).

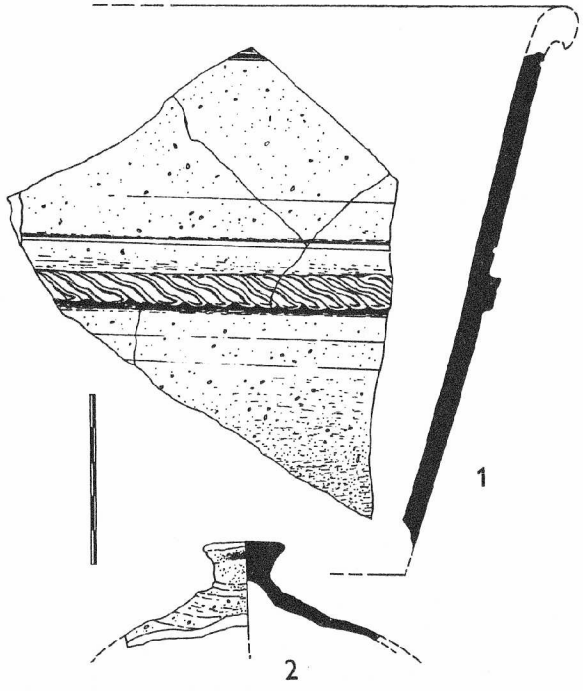

Obr. 2 - Ochoz (okr. Brno-venkov), Pod Hádkem. Keramika z rozrušené vápenické pece, ze dna Hádeckého rybníka (2:1 - fragment větší nádoby, tzv. „ivančická keramika", zdobené horizontální plastickou řetízkovanou páskou; 2:2 - fragment pokličky).

OLOMOUC (okr. Olomouc)

Třída Svobody 15-19, parcely č.: 389, 390 a 391. SMO 1 : 5000, rok vydání 1976, list Olomouc 8 - 0, 23 mm od Z a 125 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 215 m n.m. Sídliště, město. Doba bronzová, vrcholný středověk. Záchranný výzkum.

Archeologický výzkum na severozápadním okraji historického jádra v příhradebním prostoru proběhl ve dnech 3.7.-23.8.1995 a zachytil nevýrazné stopy pobytu člověka v tomto prostoru již mladší době bronzové, kultury středodunajských popelnicových polí, zřejmě velatická fáze. Nálezy ale nelze přiřadit k některému konkrétnímu objektu, neboť většinou ležely v zásypu středověkých objektů nebo přímo ve vrstvách. Jednalo se však o periferní záležitost mimo centrum vlastní pravěké sídelní eikumeny v oblasti Olomouce. Z ne zcela jasných důvodů zůstává toto místo stranou zájmu o sídelní prostor i v období ranného středověku a teprve středověká kolonizace spojená s lokací města Olomouc přitahuje pozornost osadníků v druhé polovině 13. století. Přesto je plocha využívána spíše pro hospodářské a provozní zázemí pravděpodobně dvou městišť situovaným k Riegrově ulici.. Do jižní poloviny (obr. 1, čtverce B5, C4 a D4) jsou koncentrovány ve východo-západním směru rozsáhlé hliníky (obr. 1, kontexty 07, 011, 012), zřejmě pro těžbu žluté prachové hlíny, která je vždy vybrána až na písčité podloží. Hliníky spíše patřily k některému městišti s čelní stranou na dnešní ulici Riegrově, odkud postupovala výstavba směrem ke dvorkové části. Ve fázi jejich funkce, druhá polovina 13. až počátek 14. století, zřejmě ještě nebyl pociťován nedostatek prostoru, proto nebyly použity, ač se k tomuto účelu přímo nabízely, jako odpadní jámy. Naopak poskytly relativně málo nálezů. Dřevěné košatinové ploty pak dále členily jednotlivé zadní trakty městišť na menší plochy s různým využitím. Obecně však lze říci, že do severozápadní poloviny zkoumané plochy (obr. 1, čtverce B/2-3, C/2-3 a D/2-3) se soustřeďovaly odpadní objekty, fungující v poměrně dlouhém časovém intervalu: od konce 13. do přelomu 15./16. století. Prostor čtv. B/2-3, který je ohraničen plůtky (obr. 1, k. 141, 148 a 204), sloužil přímo jako hnojník, odkud se odpad nevyvážel, ale pouze hromadil a postupně se tak zvyšoval terén, což zde představuje období kolem konce 13. až počátku 14. století. Potom se poněkud nízká úroveň hygieny stabilizuje budováním vydřevených odpadních jímek (obr. 1, k. 03). Zde nastává poněkud paradoxní situace, neboť jako nejstarší pevně umístěný odpadní objekt je využívána pracně budovaná kamenná studna (obr. 1, k. 04), ve které se hromadí odpadky již od konce 13. století (obr. 2). Důvodem takto deklasovaného využití studny je nepochybně znečištění vody průsaky z hnojníku, vzdáleného jen jeden metr. Toto živelné nakládání s odpadky je zcela ukončeno ve 14. století, kdy je celý prostor překryt vrstvou zeleného jílu a úroveň terénu se nadále zvyšuje pouze minimálně. Patrně důsledek aktuální potřeby vody v druhé polovině 13. století představuje dřevěný vodovod (obr. 1, k. 201), který ji přivádí z oblasti městského příkopu z tzv. mlýnského náhonu, nepochybně se nejedná o vodu pitnou, ale hospodářskou. Neobydlený prostor mezi městskou hradbou a domovní zástavbou na Riegrově ulici je používán pro méně bezpečnou činnost, využívající otevřený oheň. Tu představují objekty pecí k. 013, 901 a hlavně 09 (obr. 1), což je konstrukčně nejsložitější nalezený objekt. Jeho interpretaci jako sušárnu nebo udírnu nelze zdaleka považovat za uzavřenou, je nutné hledat další analogie. I tyto objekty jsou aktivitami z druhé poloviny 13. století, s přesahem do počátku 14. století, podobně jako blíže neurčité kůlové stavby. Souvislejší vrstvy z 15. století nejsou na lokalitě zachyceny, většina materiálu z tohoto období pochází z kruhových nezpevněných odpadních jímek (obr. 1, k. 05 a 06) a čtvercových s výdřevou (obr. 1, 08 a 010). Nálezy z 16. století jsou zde zcela minimální. Situaci lze vysvětlit především pomocí četných torz kamenných architektur, zřejmě z přelomu 15./16. století, kdy zde dochází k výstavbě snad hrázděných domů na kamenných podezdívkách a tvorba vrstev, podobně jako zvyšování terénu zcela ustává. Následující výstavba pouze udržuje stávající úroveň a vždy odebírá starší zástavbu. Novověký objekt,

mimo zmíněné zdi, je vlastně jenom jáma k. 504, která narušila objekt k. 09 (obr. 1). Bohužel ještě před výzkumem byl terén podstatně snížen zástavbou z 19. století, proto za současného stavu poznání se příliš nelze vyjádřit k zástavbě ze století 16.

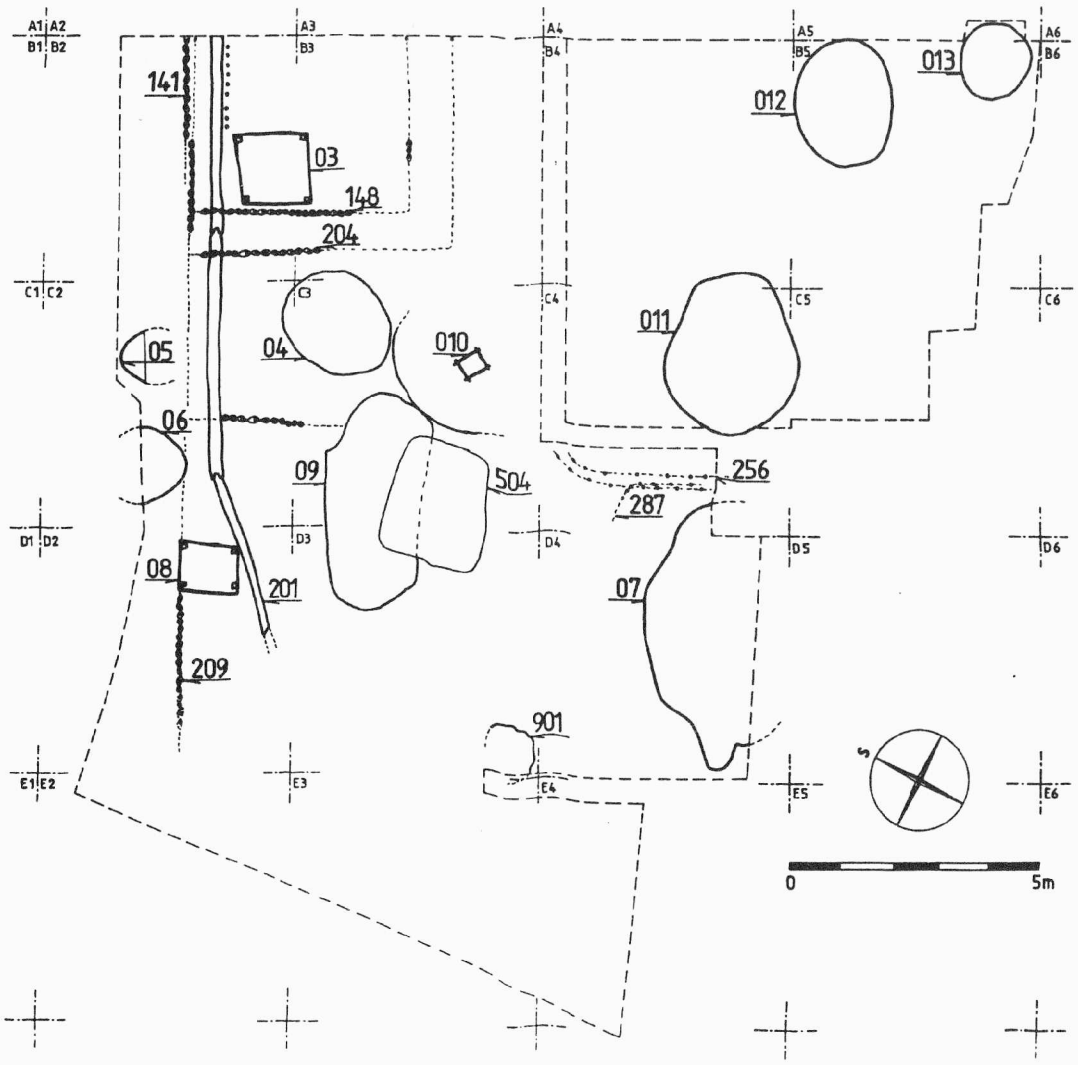

Obr. 1. Celkový plán výzkumu v Olomouci, Třída Svobody 15-19. Der gesamte Plan der Ausgrabung in Olomouc, „Svobody" Straße 15-19.

V krátké rekapitulaci je možno říci, že zkoumané parcely ležely spíše na hranici zájmu až do poloviny 13. století, kdy zde začíná poněkud živelná až chaotická činnost, projevující se zpočátku nepromyšleným rozmístěním provozních a hospodářských objektů. Stavby plotů signalizují začínající řád a uspořádání majetkových poměrů, které sebou přináší zánik výrobní činnosti spojené s pecemi a její vykázání z tohoto prostoru na konci 13. století. Ve 14. a 15. století je zde probíhá již zcela normální život charakteristický pro zadní trakty městišť, v mnohém připomínající spíše vesnické hospodaření. V 16. století dochází zřejmě k přerozdělení parcel a začíná se i zde prosazovat zděná architektura domů, jejichž čelní strana by pravděpodobně mohla směřovat někde k městským hradbám, tedy možná už vytvářela linii dnešní uliční čáry Třídy Svobody.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Die Rettungsgrabungen in Olomouc (Bez. Olomouc) in der „Svobody" Straße 15-19 wurden bei der Stadtmauer durchgeführt, wo hintere Teile der mittelalterlichen Häusern sich befinden (Abb. 1). Es wurden mehrere Beweise des wirtschaftlichen Lebens festgestellt, wie z. B. Gruben für die Gewinnung des Lehms, Erzeugungsanlagen - Öfen, Holzwasserleitung, Brunnen und mehrere Abfallgruben mit den Funden aus dem 13. bis Ende des 15. Jahrhuderts (Abb. 2), aber auch neuzeitliche Abfallgruben. Nächste Befunde beweisen Besiedlung aus der Zeit der mitteldonauländischen Urnenfelderkultur - velatitzer Phase.

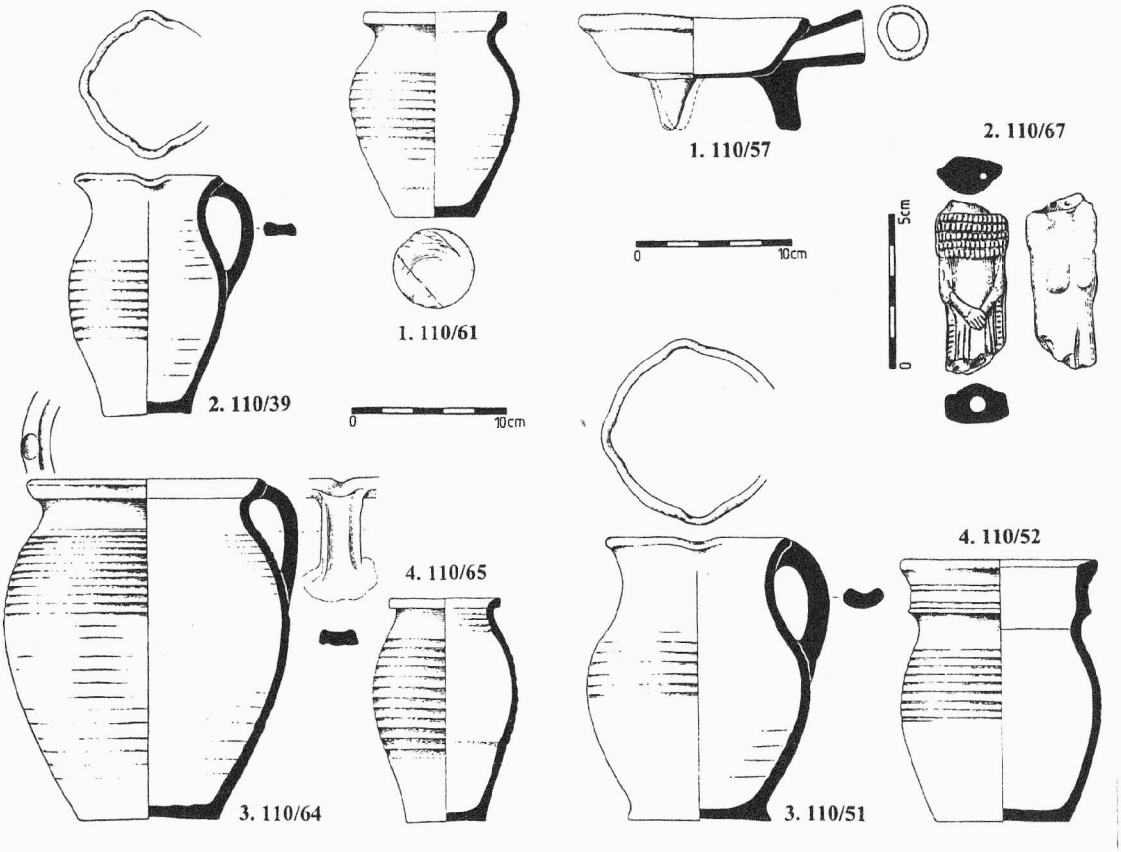

Obr. 2. Olomouc, Tř. Svobody 15-19. Ukázka keramiky ze 14. století z výplně studny k. 04. Keramik vom 14. Jahrhundert aus der Füllung des Brunnens k. 04.

OLOMOUC (okr. Olomouc)

Klášterní Hradisko. Eneolit, mladší doba bronzová, středověk (10.-17. století). Záchranný výzkum.

V areálu NKP Klášterní Hradisko v Olomouci proběhl záchranný výzkum na podzim roku 1996 a to v prostoru I. nádvoří kláštera. Byl vyvolán potřebou komplexní rekonstrukce kanalizace a všech inženýrských sítí na této ploše, přičemž měla být celá plocha nádvoří snížena přibližně o 0,5 m. Výzkum byl prováděn plošně za pomoci čtvercové sítě, případně byly realizovány jednotlivé řezy. Prozkoumána tak byla převážná část plochy (ca 3000 m2), předem byla vyloučena místa porušená recentními zásahy (barokní sklepy, starší kanalizace, apod.).

Nejstarší osídlení na ploše I. nádvoří je reprezentováno mohutnou sídlištní vrstvou ze staršího eneolitu (KNP, KKK). Archeologický materiál představuje především značné

množství zlomků keramiky, částečně rekonstruovatelné a artefakty štípané industrie (čepelky, jádra apod.). Ze surovinové základny je zde zastoupen radiolarit a rohovec.

Ze zahloubených objektů z tohoto období byla prozkoumána pec s předpecní jámou. Jedná se o nejstarší fázi osídlení, zjištěnou na této lokalitě a o nové výšinné pravěké sídliště v prostoru olomoucké aglomerace.

Na bázi tohoto horizontu byla nalezena keramika z počátku doby bronzové (kultura lužická). Ta ovšem v tomto prostoru nevytváří výraznější sídelní horizont.

Neméně významný je odkrytý horizont nálezů spadající před samotné založení kláštera (1078). Ten datujeme do 10. století. Mimo kulturní vrstvy je tento horizont zastoupen kumulací různých typů objektů (kůlové jámy, větší zahloubené objekty, 2 pece) ve střední části západní poloviny nádvoří.

Osídlení do první poloviny 11. století bylo odkryto v JV čtvrtině nádvoří. Je reprezentováno mohutnou kulturní vrstvou. Mimo ni byly prozkoumány celé nebo jen části nejméně 2 zemnic, 2 pece, několik dalších větších zahloubených objektů a množství kůlových jamek.

V průběhu druhé poloviny 11. - první poloviny 12. století vzniklo na ploše I. nádvoří první pohřebiště. Náleží k němu několik desítek horbů. Je pro ně charakteristická přítomnost zbytků dřevěných rakví a kamenné obložení. Hroby jsou zapouštěny do již zaniknuvších a nefunkčních objektů první poloviny 11. století. Důležité jsou hroby s nálezy esovitých kličkovitých záušnic.

Po založení kláštera (1078) byl celý prostor vnějšího areálu vyrovnán kamennou sutí. Kolem poloviny 12. století proběhla na klášteře výstavba, realizovaná patrně premonstrátskou stavební hutí, jak dokládají četné nálezy stavebních článků. Na ploše I. nádvoří byl přesně lokalizován prostor, kde docházelo k přímému opracování spongilitu ze Služína, který byl použit k výstavbě románské fáze kláštera. Tento fakt je doložen mohutnou vrstvou kamenického odpadu, včetně polotovarů s traseologickými stopami po kamenických nástrojích.

Na konci 12. století proběhla výstavba dvou pravoúhlých budov v JZ rohu nádvoří, k nimž byla na počátku 13. století přistavěná mohutná obvodová hradba. Tato hradba nahradila původní (patrně nedokončený příkop z 2. polovina 12. století). Významný je i sídelní horizont z druhé poloviny 12. - počátku 13. století, z něhož pocházejí mj. hojné denárové ražby a bronzový stylus. Zánik mohutné obvodové hradby spojujeme s událostmi kolem bitvy u Olomouce (1253), což dokládá i mohutný požárový horizont a destrukční horizont hradby datovaný nálezem brakteátu z doby vlády krále Přemysla Otakara II kolem roku 1265.

Od druhé poloviny 13. století po přelom 14./15. století byla plocha nádvoří přeťata v jižní polovině hřbitovní zídkou a na sever od ní vzniklo rozsáhlé pohřebiště čítající kolem 350 hrobů. V tomto období také dochází k renovaci poškozeného kláštera, jak dokládají četné, druhotně použité, kamenné články z druhé poloviny 13.století.

V téže době ve východní polovině dnešního nádvoří vznikla rozsáhlá, patrně sakrální stavba s dalším objektem, který na základě dochovaných písemných pramenů snad mohl být domem opata. Tento komplex zaniká v průběhu 15. století a je překryt pozdně gotickou hradbou.

V průběhu 15. a 16. století dochází k dalším stavebním aktivitám, což dokládá přítomnost základů arkád ve třech stavebních fázích a výstavba nové fortifikace. Závěrečná

stavební etapa souvisí již s výstavbou barokního komplexu a je reprezentována půdorysem kašny s napájecími kanály, barokní dlažbou aj.

Záchranným archeologickým výzkumem se podařilo prokázat nejen významné osídlení z pravěku, ale i kontinuální osídlení této významné polohy od poloviny 10. století a prozkoumat vlastní předpolí středověkého kláštera. Významnými zjištěními jsou obě pohřebiště, přičemž mladší z nich se řadí k největším, uceleně prozkoumaným, svého druhu u nás. Velmi důležité je zjištění a prozkoumání architektonických pozůstatků prakticky ze všech stavebních fází kláštera. Cenná je i přesná lokalizace pracovního prostoru stavební hutě z výstavby románské fáze kláštera.

Zdeněk Čižmář, Jiří Kohoutek, ÚAPP Brno

Resumé:

Olomouc (Bez. Olomouc). Klášterní Hradisko. Eneolithikum, Jungbronzezeit, Mittelalter (10.-17. Jh.) Rettungsgrabung.

OPAVA (okr. Opava)

Dolní nám. 21. Středověk a novověk. Město. Zázhranný výzkum.

Neplánovaná záchranná akce v lednu 1994 proběhla v zadní části domu, kde se arch. oddělení angažovalo už na podzim roku 1992 v místech dnešních sklepů, odkud byl tehdy získán pouze novověký materiál. Výkopové práce na větrací šachtě, tentokrát v zadní nepodsklepené partii domu, byly prováděny pokoutně, bez řádného ohlášení. V době příchodu pracovníků PÚ byla již značná část šachty vykopána a materiál vyvezen. Zbývající výkop měl rozměry cca 3,50 x 2,20 m a byl situován ve směru S-J při východní obvodové zdi budovy.

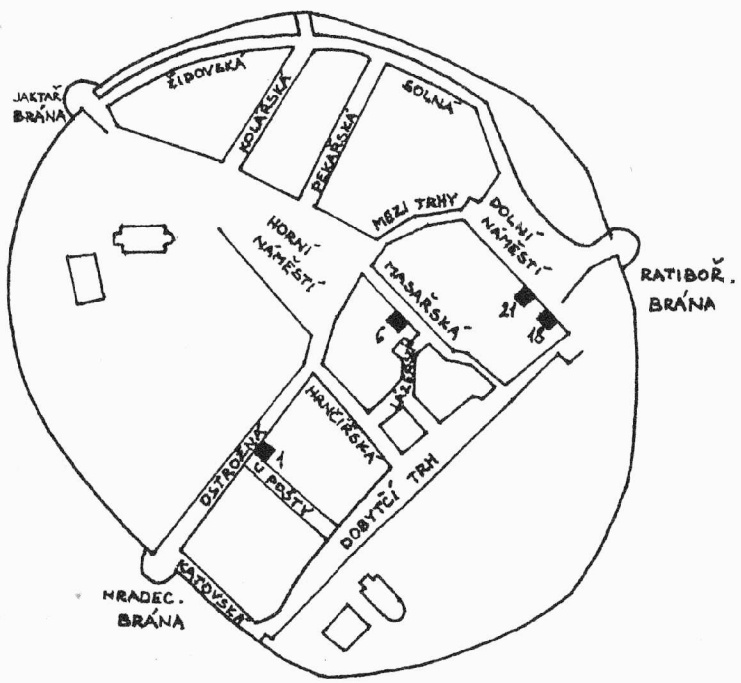

Obr. 1. Schematický plán středověké vnitřní Opavy (podla J.Bakaly) s vyznačením objektů, v nichž se uskutečnil záchranný výzkum v r. 1994 a 1995

Vlastní kulturní vrstva se nacházela v hloubce 150 cm pod dnešním terénem, pod vrstvou novověkých navážek. Obsahovala zejména zlomky keramiky, promáčené opracované i neopracované dřevo, uhlíky, drobné skleněné střípky, zbytky stavebních kování a větší kusy lícované i nelícované mazanice. V hloubce 310 cm bylo vybírání sondy zastaveno, aniž bylo dosaženo podloží, neboť statické zabezpečení nosné zdi vyžadovalo urychlené zabetonování ohroženého prostoru.

Keramika zahrnuje starší tvary z 2. pol. 13. stol. i mladší zboží vrcholně středověké.

U pošty 1. Středověk a novověk. Město. Záchranný výzkum.

Záchranný výzkum zde byl zahájen v březnu, před započetím adaptace pro potřeby provozu OB. Soustředil se do prostoru dvora o rozměrech 9,20 x 4,30 m, místo plánované přístavby. Jeho povrch byl z větší části pokryt betonem, navíc situaci komplikovaly různé recentní zásahy - umístění jímky, kanalizace a pod. Vlastní výzkum měl tedy spíše sondážní charakter.

Po odstranění novověkých navážek v sondě (rozměry 2 x 2 m) se v hloubce cca 150 cm objevila „podlaha" ze silných kůlů, ležících zhruba ve směru S-J. Celkový rozsah této výdřevy nebylo možno z výše uvedených důvodů v omezeném prostoru sondy zjistit, takže dohady o její funkci by byly jen spekulací. Níže se již nacházela kompaktní tmavá zemina s nálezy keramiky, kostí, větších kusů dřeva atp. Keramika náleží převážně 2. pol. 13. a 14. stol. V hloubce cca 235 cm přechází kulturní vrstva v podobně zbarvenou, leč sterilní, patrně náplavovou vrstvu, která zhruba o 100 cm níže nasedá na našedlé až žluté jílovité podloží.

Masařská 6. Středověk a novověk. Město. Záchranný výzkum.

Déletrvající záchranný výzkum (13. 6. až 29. 8.), ač předem neohlášen, se ukázal z důvodů rozsáhlé rekonstrukce objektu nezbytným. V největší sklepní prostoře v přední části domu došlo již před naším příchodem ke snížení úrovně podlahy o cca 60 cm, většina obvodových zdí byla nově vyzděna. Místnost nadto zaplavila spodní voda smíšená s obsahem dosud funkční jímky a bahnem. Materiál získaný z jediné sondy se zbytky kulturní vrstvy je nepočetný a zahrnuje zlomky středověké keramiky, uhlíky, úlomky dřeva a spečené kousky strusky.

Podstatně příznivěji se situace utvářela v zadním traktu sklepů (místnosti č. 2, 3 a 4). Po odstranění tenké písčité vrstvy tvořící podlahu se zde vyrýsovalo několik objektů či jejich zbytků (obj. č. 1 - 6). Převážně se jednalo o odpadní jímky, v jednom případě zřejmě o kruhovou (průměr 120 cm) cisternu na vodu, druhotně rovněž s odpadní funkcí. Čtyři další pravoúhlé objekty byly nesporně jímkami, z pátého, značně narušeného, zbyla jen spodní část se zřícenou dřevěnou stěnou, navíc zabíhal pod stávající obvodovou zeď. Zkoumané jímky jsou konstrukčně dvojího typu. K prvnímu náležejí jímky č. 5 a 6 (místnost 2) s nárožními kůly a stěnami z horizontálně kladených fošen, zpevněnými ještě vzpěrami (1 až 3 na každé stěně). Druhý typ má opět kůly v rozích, ale stěny jsou zbudovány ze svisle kladených silných fošen (obj. č. 3 a 4 v místnosti č. 4). Dna jsou v obou případech mělce vymodelovaná v jílu.

Obecně lze říci, že povrchovou vrstvu objektů tvoří starší navážky s kusy cihel, mazanice, zbytků malty a větších kusů dřeva, promísené s vlastním obsahem jímek, které svědčí o přestavbách budovy v minulosti. Od hloubky zhruba 50 - 60 cm se pak plně prosazuje typická vazká a páchnoucí hmota tmavé, místy i načervenalé barvy. Ta obsahovala zlomky keramiky i celé nádoby, skleněné střepy, útržky kůží, zbytky dřevěných nádob i

neopracovaného dřeva, kosti hospodářských zvířat a množství rostlinných makrozbytků. Sporadicky se vyskytl i zkorodovaný železný předmět, v povrchové smíšené vrstvě i fragmenty stavební keramiky - již zmíněné cihly („buchty“) a zlomky keramických rour.

Získaný keramický materiál náleží vrcholnému středověku: nejstarší nálezy pocházejí ze 2. poloviny 13. stol. a z počátku století následujícího (obj. č. 3). Převažují vejčité nebo soudkovité hrnce, mnohdy s vyšším římsovitým okrajem, robené na ručním kruhu, časté jsou kruhové značky na dně. Ve výzdobě převažuje obvodové rýhování. Vyskytují se i fragmenty džbánků, opatřených na povrchu zelenavou polevou.

Nejzajímavější a nejbohatší nálezy vydal objekt č. 5 (rozměry 140 x 140 cm, hl. 390 cm). Vedle kuchyňské keramiky převážně z počátku 15. stol. byly zde nejpočetněji zastoupeny střepy a torza skleněných nádob, z 90 procent náležejících pohárům českého typu (pišťalových, kyjovitých či s tělem spirálovitě obtáčeným štípanou páskou). Podle dochovaných patek byla celková suma pohárů v tomto objektu odhadnuta na nejméně 80 kusů. Několik skleněných fragmentů pochází i z menších číšek s nálepy, vyskytnou se i zesílená hrdla lahví a horní část lahve s dutým prstencem.

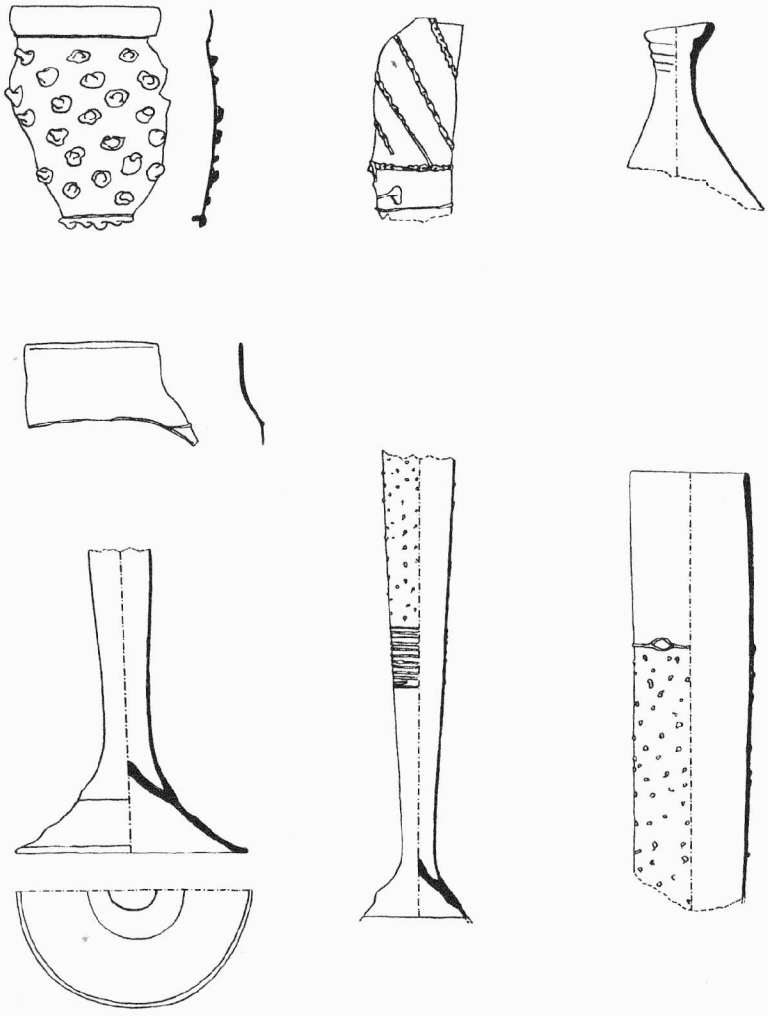

Obr. 2. Opava (okr. Opava), Masařská č. 6. Výběr skla z jímky č. 5

Dolní nám. 18. Středověk a novověk. Město. Zázhranný výzkum.

V říjnu a listopadu 1995 se uskutečnil záchranný výzkum v zadním traktu domu č. 18. Byl pokračováním akce z r. 1993, která se soustředila na nepodsklepené partie objektu v prostoru původního domu. Další etapa proběhla ve dvou místnostech přístavby z 19. stol., v místech někdejšího dvora.

Místnost č. 1 měla rozměry 12,45 x 5,90 m, místnost č. 2 8,30 x 4,30 m. V obou ležela na povrchu vrstva novověké navážky do hloubky cca 120 - 150 cm, související snad s přístavbou z minulého století, pod ní již začínala kompaktní tmavá vrstva s bohatými nálezy vrcholně středověké keramiky (13. - 15. stol.) a dřeva, mnohdy tesařsky opracovaného (části trámků, desek, kolíků atp.). Nalézaly se zde rovněž ojedinělé střepy kultury s lineární keramikou, některé s typickou výzdobou (důlky, rýhy, notové značky). Tato vrstva sahala do hloubky 350 až 400 cm od dnešního povrchu, kde nasedala na žluté jílovité podloží. Její spodní část měla bahnitý charakter a byla nálezů prostá, nelze vyloučit její povodňový původ.

V místnosti č. 2 se v hloubce cca 150 až 200 cm objevil zbytek svažitého dláždění z oblých říčních valounů v písčitém loži. Zřejmě jde o pozůstatek starého nájezdu k domu. Podle nálezů mincí ze 17. stol. (viz níže) ve spálené vrstvičce ležící přímo na dlažbě se zdá, že pochází spíše z raného novověku. Pro to svědčí i skutečnost, že valouny spočívají vlastně přímo na povrchu středověké vrstvy a nad ní jsou již jen dle obsahu mladší navážky.

Mezi nálezy ze středověké vrstvy převládají fragmenty keramiky, nejstarší z 2. pol. 13. stol., dále byly získány zmiňované mince. Předběžně pocházejí všechny čtyři ražby ze 17. století - dvě jsou německé, jedna slezská (svídnická) a jedna habsburská. Objevily se i drobné zlomky skla a předměty železné, především stavební kování.

Na rozdíl od předchozího výzkumu v r. 1993, jímž byly získány pouze novověké nálezy, bylo nyní zjištěním středověké vrstvy s četnými nálezy potvrzeno, že dnešní budova přinejmenším stojí na původní středověké parcele, pokud není vůbec středověkého založení. Tomu by nasvědčovala i poloha domu v jižní frontě Dolního náměstí i dosavadní archeologická zjištění v okolních objektech.

Hana Teryngerová, PÚ Ostrava

Resumé:

Opava (Bez. Opava). Mittelalter und Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabungen.

OŘECHOV (okr. Brno-venkov)

Intravillán obce. Mladší doba bronzová, pozdní doba hradištní, středověk, novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při plynofikaci obce v roce 1995 byl proveden záchranný archeologický výzkum, v jehož průběhu byly dokumentovány rýhami narušené archeologické situace. Během výzkumu byl zjištěn černozemní půdní horizont se dvěma různě starými úrovněmi. Nejstarší z nich představuje pravěký vývoj a obsahuje keramické zlomky především z mladší doby bronzové. Mladší vrstva náleží pozdní době hradištní. V nadloží těchto vrstev jsou již navážky a dorovnávky terénu pozdně středověké až novověké. Kromě tohoto souvrství bylo při výzkumu zdokumentováno také 7 zahloubených objektů, z nichž dva byly z mladší doby bronzové, jeden z pozdní doby hradištní, jeden středověký (15. stol.) a 3 novověké.

Kromě situací, souvisejících přímo s plynofikací obce, byly zdokumentovány a zaměřeny i další čtyři objekty, které se rýsovaly na profilech kolem vytěžené plochy v areálu AGRO Ořechov. Tato novostavba haly zlikvidovala bez jakékoliv odborné dokumentace doklady zřejmě značně intenzívního pravěkého osídlení. Všechny čtyři objekty náležely velatické fázi kultury středodunajských popelnicových polí.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Ořechov (Bez. Brno-venkov). Siedlung. Jungbronzezeit, Spätburgwallzeit, Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

PETROVICE (okr. Blansko)

Polní trať na okraji intravilánu obce, západně kostela sv. Petra a Pavla a přilehlého hřbitova. Vrcholný středověk. Sídlištní plocha. Povrchový průzkum.

Ke zpracování a vyhodnocení byl předán keramický materiál, J. Sadílkem z Olešnice na Moravě získaný povrchovým sběrem dne 25. května 1996 na středověké sídlištní ploše, roku 1988 lokalizované cca 50 m JZZ západního průčelí farního kostela (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Boskovice 5-8 z roku 1983: okolí bodu 190 mm od Z a 76 mm od J okrajové sekční čáry; viz Doležel 1997).

Po skartování novověké hrnčiny (ponechán pouze kus čelní stěny komorového kachle) čítá soubor celkem 339 keramických zlomků z hrnků, hrnců, zvoncovitých poklic a zásobnic (z toho 46 okrajových fragmentů a 154 částí výdutí s dekorem). V souhlasu s dosavadními poznatky jde převážně o typickou tuhovou keramiku 2. poloviny 13. století, s poměrně uniformní výzdobou (oběžná šroubovice, plastické vrypy, pouze jednou se vyskytl radélkový dekor) i typikou okrajů, v tuhové hmotě byly provedeny i některé nově se vyskytující tvary (zvonovité poklice). Netuhové, pískem či slídou ostřené zboží bylo zaznamenáno jen vzácně.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

Doležel, J., 1997: Petrovice (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1993-1994, 228-229.

Resumé:

Petrovice (Bez. Blansko). Feldflur am Rande des Intravilans der Gemeinde, westlich von der Kirche St. Peter und Paul und dem anliegenden Friedhof. Siedlungsfläche. Hochmittelalter. Oberflächenuntersuchung.

Zu Auswertung wurden weitere Funde aus der Fläche 50 m westlich von der Kirche in der Gemeinde, aus der Nähe von der mittelalterlichen Festung übergeben (Sammlung von J. Sadílek im Mai 1996). Es geht um 339 keramische, vor allem graphitische Bruchstücke aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

PROSTĚJOV (okr. Prostějov)

Augustiniánský klášter. Středověk. Sídliště, pohřebiště. Předstihový výzkum.

V přímé návaznosti na generální opravu venkovní fasády farního kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově byly zahájeny i restaurátorské práce na vnitřní freskové výzdobě v kapli Nejsvětější Trojice. Jejich průběh a konečně i smysl komplikovalo silné vlhnutí zdiva. Jako nejschůdnější řešení bylo v součinnosti s odborníky na památkovou péči navrženo snížit okolí kaple a postupně i celého ambitu bývalého agustiniánského kláštera (založen Petrem z Kravař

v roce 1391) na úroveň podlahy v kapli (zhruba o 0,8 - 1 m), tedy přibližně na někdejší úroveň podlahy zmíněného kláštera. Z písemných pramenů bylo zřejmé, že plocha ambitu sloužila od 15. století , kdy byl klášter vypálen a pobořen,do konce století 18. k pohřbívání určité, dle dříve nalezených náhrobů, zámožnější skupiny obyvatel Prostějova. Na otázku, zda nebudou případným snížením terénu dotčeny zbytky kláštera či někdejšího hřbitova, měl odpovědět zjišťovací archeologický výzkum. Ten byl realizován ve dnech 30.7 až 20.8. 1996. Během této doby byly vyhloubeny 2 sondy (I, II), umístěné kolmo na jižní obvodovou zeď kláštera. Sonda č. I v šířce 2 m a délce 9 m byla umístěna středem na třetí klenební patku (ve směru od V k Z) jižní zdi. Celá její plocha byla snížena o 1,7 m, jižní část až na úroveň rostlého podloží v hloubce 3,6 m. V hloubce 1,7 m byly zachyceny nejmladší hroby z neexhumované - straší vývojové fáze hřbitova. Nad touto úrovní byla nacházeny jen jednotlivé lidské kosti nebo kosti více jedinců uložené bez anatomických souvislostí v několika kotlovitých jamách. Tyto kosti souvisí pravděpodobně s přenesením hřbitova koncem 18. století mimo střed města. Hroby staršího období byly shodně orientovány delší osou ve směru Z-V.Nejníže zapuštěné hrobové jámy zasahovaly svými dny do objektů ze 14. a 13. století, které pocházely z doby před založením kláštera. Nejstarším zjištěným objektem je část pravoúhlé stavby - zemnice - s kůlovou jamkou v SV rohu. Keramika a v jamce nalezený stříbrný brakteát ji datují do 2. poloviny 13. století.

Sonda č. II o rozměrech 2 m x 3 m byla umístěna v rohu mezi V a J obvodovou zdí. Výkopem se podařilo odkrýt část nezaklenuté suterénní místnosti, která byla pravděpodobně v 17. století od J uzavřena mladší zdí. Vzniklá prostora pak sloužila po určitou dobu jako osárium.

Vnější obvodová zeď nese na mnoha místech stopy silného žáru. Místy jsou kameny propáleny až do hloubky 1 cm. Dle názoru Dr. Dvořáka je velmi nepravděpodoné, že by bylo zdivo v době požáru opatřeno omítkou. Takové propálení kamenů mohl způsobit silný, několikahodinový kontak s ohněm. V úvahu přichází požár dřevěného patra stavby.

Ve vzdálenosti 3,7 m od J obvodové zdi, proti 3. klenební patce (sonda č. I), byl v hloubce 1,9 - 2,45 m zachycen kamenný základ vnitřní obvodové zdi ambitu.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Prostějov (Bez. Prostějov). Augustiner-Kloster. Mittelalter. Siedlung, Gräberfeld. Rettungsgrabung.

PROSTĚJOV (okr. Prostějov)

Centrum města. Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Při výstavbě kabelovodu v trase ul. Vápenice - Vojáčkovo nám. - Hlaváčkovo nám. - nám. E. Husserla - Netušilova ul. byl v rozmezí 1. 2. - 15. 6. 1996 prováděn archeologický dohled a záchranný archeologický výzkum. Trasa kabelovodu v této hlavní linii měřila 360 m, přičemž hloubka výkopů kolísala mezi 1,5 - 2 m a hloubka šachet od 3 - 4,5 m.

Záchranný archeologický výzkum na trase kabelovodu v Prostějově přinesl několik důležitých poznatků. V poměrně ucelené míře ukázal vývoj středověkého a novověkého Prostějova v prostoru těsně před městským opevněním. Za zmínku stojí několik zjištění.

Několika objekty (kont. 193, jáma 510) a nepřímo i vrstvami (kont. 178) bylo na základě velmi sporadického archeologického materiálu prokázáno osídlení z 14./15. stol. v prostoru budoucích předměstí města Prostějova.

Dále byla zachycena důležitá stavba - a to část mostu - zachyceného naposled na plánu města z roku 1838. Most samozřejmě prošel svým vývojem a přestavbami a i když se nepodařilo dojít na základovou spáru, protože kolem vedl 2. městský příkop, jeho vznik může spadat do období dokončení hradebního systému v Prostějově - první desetiletí 16. století.

Dalším důležitým zjištěním je, že prostor dnešního Vojáčkova nám. sloužil s největší pravděpodobností jako prostor pro těžbu spraše až na štěrokovo - pískovcové podloží. Celý prostor pak byl planýrován v průběhu 17. a 19. stol. Dokládá to především nález vrstvy keramiky (kont. 105). Jednalo se o několik tisíc talířů, mis a dalších tvarů. O četnosti keramických tvarů svědčí obsah sondy o velikosti 1 m^2. Lze se právem domnívat, že zde byla vyvezena celá hrnčířská dílna nebo její produkce, která mohla padnout za oběť požáru v roce 1697. Nicméně se zdá, že keramický materiál je poněkud mladší.

Na rohu ulice Vápenice (šachta 9) se předpokládal vznik požáru Prostějova v r. 1697. Nebyla však zjištěna žádná požárová vrstva. Požár však mohl vzniknout v jiném prostoru ulice.

Nakonec byl identifikován i 2. městský příkop v prostoru nám. E. Husserla, který byl ještě částečně funkční v 2/2. 19. stol.. To dokládá také nalezený archeologický materiál.

Zdeněk Čižmář, ÚAPP Brno

Resumé:

Prostějov (Bez. Prostějov). Stadtzentrum. Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

PROSTĚJOV, (okr. Prostějov)

Čs. Spořitelna - dostavba. Středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

V průběhu roku 1995 proběhl záchranný archeologický výzkum na ploše dostavby České spořitelny, a.s. na Žižkově náměstí v Prostějově. Na ploše dostavby o rozloze 560m^2 bylo prozkoumáno celkem 17 středověkých a časně novověkých objektů. V S stěně výkopu byl zdokumentován sled vrstev od konce 13. století až po současnost. Nejstarší zdokumentovaná středověká vrstva se nachází 2,6 m pod úrovní terénu. Výzkumem se podařilo zachránit velmi cenný soubor středověkých památek. Vedle téměř nepoškozeného půdorysu zemnice, datované do závěru 13. století, byl zachráněn depot 17 stříbrných brakteátů ražených v letech 1270 - 1278 (Cach, typ 976), které byly uloženy v drobné nádobě z bílé kaolínové hlíny. Zachránit se podařilo i nepoškozený pozdně gotický kachel a renesanční polévaný džbán s nálepy (obr.1).

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Prostějov (Bez. Prostějov). Čs. spořitelna. Mittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

PROSTĚJOV (okr. Prostějov)

Ul. Určická. Slované - 9. století. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při záchranném archeologickém výzkumu v rámci akce DOK 4 - Vyškov - Olomouc se podařilo na jižním okraji intravilánu města Prostějova - ul. Určická odkrýt a prozkoumat zásobní jámu kotlovitého tvaru z 9. stol. n. l.. Průměr jámy byl 128 cm a hloubka 86 cm. Bylo

zjištěno vymazání stěn a jejich následné vypálení do podoby pevné krusty o síle až 5 cm. Z objektu pochází sporadický soubor drobných keramických zlomků.

Zdeněk Čižmář, Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Prostějov (Bez. Prostějov). Určická Strasse. Slawen (9 Jh.). Siedlung. Rettungsgrabung.

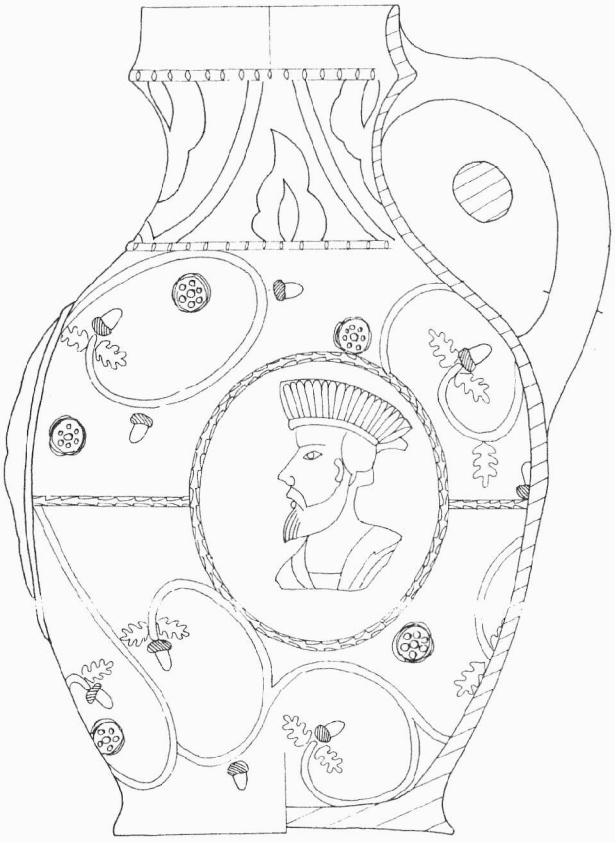

Obr.1. Prostějov (okr. Prostějov), dostavba Čs. spořitelny. Obj. č. 11 - renesanční polévaný džbán s nálepy

PŘEDKLÁŠTEŘÍ (okr. Brno-venkov)

Klášter Porta coeli. Ojedinělé nálezy neolitické (?), středověk, novověk. Záchranný výzkum.

V průběhu měsíců července a srpna 1995 byly v klášterním areálu sledovány výkopy nově budované kanalizační sítě a další drobné stavební zemní práce.

Dne 27. července 1995 byly nejprve dokumentovány okolo 0,8 m široké a 1,7 - 2,2 m hluboké rýhy hlavních sběrných větví kanalizace, vyhloubené v prostoru tzv. Deskového dvora klášterního konventu, východně kapitulní síně, a to podél jeho SSV a JVV strany (na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Tišnov 4-0 z roku 1988 je trasa kanalizační rýhy určena body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 257,5:82,5; 261:81 a 260:77,5 mm). Ve výkopových profilech se zde projevil především novověký nárůst úrovně terénu na dnešní niveletu 260,0 m n. m. v severní polovině dvora, kde při severním barokním křídle výkopy zastihovaly ve svrchních úrovních mladé navážky, jdoucí až do hloubky 1,3 m, kde byla zachycena výrazná maltová vrstva. Ještě v úrovni 1,8 m pod dnešním povrchem bylo možné zaznamenat

novověká souvrství s keramikou 17. - 18. století, až těsně nad jílovito-hlinitým podložím svahovin v hloubce 2,0 m rýha snad porušila původní horizont 13. století, pokud ovšem nalezené zlomky tuhové keramiky z výhozů nepocházely z druhotných poloh v mladších zásypech. Naproti tomu směrem k jižnímu, pozdně gotickému křídlu dvora v sousedství klášterní baziliky Nanebevzetí Panny Marie mladších nadložních souvrství ubývalo, ve středním úseku východní části dvora podloží vystupovalo již 1,6 m vysoko a v jihovýchodním koutě nádvoří zasahovalo pouze 1,2 m pod dnešní povrch. Zdá se tedy, že se v období prvotní výstavby a rozvoje kláštera ve 13. a 14. století terén v prostoru severovýchodně klášterního kostela a gotické kvadratury výrazněji svažoval do údolní nivy řek Svratky a Loučky a až vyrovnávací násypy zde umožnily ve 40. letech 17. století vybudování raně barokního severního a východního křídla druhé kvadratury ve stejné výškové úrovni, jakou mělo její křídlo jižní, již pozdně gotické. Nastíněnému vývoji neodporují ani zde shromážděné nálezy keramiky z nadložních vrstev (celkem 13 zlomků, z toho 1 okrajový a 2 s dekorem), v menšině patřící již tuhové keramice starších dvou třetin 13. věku, většinou ale náležející až období 17. a 18. století (hrnce, poklice; mimo keramiku též zvířecí kosti a železný hřeb).

Předpoklad o zvyšování a vyrovnávání původně svažitého terénu v severní a severovýchodní části klášterního areálu potvrzovaly i situace, odkryté až 4 m hlubokými kanalizačními rýhami na ploše mezi severním křídlem druhé a východním křídlem třetí klášterní kvadratury, severovýchodně Deskového dvora (na výše citovaném mapovém listu jde o prostor vymezený body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 259,5:92; 258:85,5; 264:83 a 266:89,5 mm). I přes rychlý postup prací bylo možné i zde dokumentovat až přes 2 m vysoká souvrství, jen ojediněle obsahující tuhovou hrnčinu 13. století, jinak však keramické i další nálezy především 14. - 16. věku a ojediněle i mladší, 17. - 18. století. Sebráno bylo celkem 144 zlomků kuchyňské, kamnářské i stavební keramiky, z toho 35 okrajových fragmentů. Vedle hrnků (i s hnědou polevou), hrnků s uchem a větších hrncovitých tvarů se vyskytly zásobnicové hrnce, džbány, poklice, mísy, talíře a trojnohé pánve s hnědou či zelenou polevou, ojediněle i kameninová láhev a kahánek, dále pak kachle nádobkové, soklové římsové a komorové (ojediněle zeleně polévané, jinak režné) a hladké keramické dlaždice o rozměrech 17 x 17 x 3,5 cm. Keramický inventář doplňovaly další nálezy z vrstev - zlomky dvou skleněných nádob, zvířecí kosti, hrudky mazanice. Těsně u severního okraje vodního náhonu, sledovaným prostorem probíhajícího, porušila kanalizační rýha i dřevěný, asi barokní vodovod, konstruovaný z nejspíše jedlových vrtaných kmenů o průměru 20 - 22 cm a s průměrem provrtu 6 - 7 cm (odebrán byl vzorek o délce 0,5 m). Mělké izolační výkopy podél základových zdiv barokních křídel druhé a třetí klášterní kvadratury zde dále odkryly i další substrukce - kolmo na vnější průčelí severního křídla Deskového dvora směřovala jednak silnější kamenná zeď, zachycená 6,4 m západně od severního průjezdu do druhého konventu, jednak cihelná zídka, zjištěná o 5,6 m dále k západu. Konečně ze zdiva vnější fasády severního křídla třetího konventu, stavěného v letech 1739 - 1749 byla vyzvednuta cca 0,5 m dlouhá část kamenné okenní kružby s vnějším oblounem, tesané asi z drásovského pískovce a zřejmě pocházející z původní kružby západního rozetového okna klášterní baziliky, dnes nahrazené novější replikou.

Třetí částí kláštera, které se dotkly výkopové práce v roce 1995, bylo nádvorní prostranství mezi západním křídlem třetí (severní) kvadratury, hospodářskou budovou uzavírající komplex kláštera od severozápadu a východní částí proboštství. Dne 8. srpna 1995 zde byla dokumentována kanalizační rýha, vedená v délce asi 50 m severovýchodním směrem od věže proboštství k severní polovině západního křídla třetí kvadratury (na výše citovaném mapovém listu trasu rýhy určují body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálené 239:86 a 248:91,5 mm; okolo 260 m n.m.). Na podloží, zachycené v hloubce 1,1 - 1,2 m zde v západní

části rýhy nasedaly novověké vyrovnávky, zhruba na dvanáctém metru od západního sběrače byla v hloubce 0,9 - 1,0 m porušena výrazná destrukční vrstva s úlomky spáleného dřeva, propálenou hlínou, struskou a hojnými nálezy keramiky 15. století. Naopak v severovýchodním úseku, asi 6,3 m jihozápadně od východní jímky kanalizace proťal výkop téměř kolmo ve směru SSZ - JJV procházející základovou partii zdi 0,95 m široké, založené nejméně 1,3 m hluboko, stavěné z lomového zdiva s menší příměsí cihel na kvalitní maltové pojivo. Stratigrafie tak prokázala jen minimální nárůst nadložních vrstev v tomto severozápadním okrsku kláštera, situovaném na okraji výrazné terénní terasy, i existenci hospodářských, výrobních či obytných provozů zde zejména ve 14. a 15. století. Z nadložních vrstev se totiž podařilo získat poměrně velký soubor hrnčiny ojediněle již 13. věku (tuhová keramika), zejména ale 14. a 15. století, naopak mladší nálezy již byly velmi ojedinělé. Celkem 71 keramických zlomků (z toho 15 okrajových a 7 s dekorem na výduti) patřilo hrnkům, hrncům, loštickým zásobnicovým hrncům, zvonovitým poklicím a hluboké míse, z dalších nálezů lze uvést úlomky zvířecích kostí, malty, strusky a kamennou rohovcovou čepel snad neolitického (?) stáří.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Resumé:

Předklášteří (Bez. Brno-venkov). Kloster Porta coeli. Neolitische Einzelfunde (?). Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

Im Laufe der Monate Juli und August 1995 wurden bis 4 m tiefe Kanalisationsausgrabungen im Areal des Zisterzienserklosters dokumentiert. Im Raum des sog. Tafelhofes und auf der Fläche östlich von dem dritten (Hochbarock) Konventhof beschädigten die Ausgrabungen bis 2 m starke Horizonte der Aufschüttung, die hier seit Ende des 15. Jahrhunderts entstanden. Auf dem so planierten, ursprünglich abfallenden Terrain nordöstlich vom eigenen gotischen Kern des Klosters konnten im 17. und 18. Jahrhundert weitere Konventgebäude entstehen. Die Aufschüttungschichten enthielten relativ reiche Funde der Bau-, Küchen - und Ofensetzerkeramik nur selten schon aus dem 13. Jahrhundert, meistens dann aus dem 15. - 18. Jahrhundert, Bruchstücke der Glasgefäße und weiteren zeitgemäßigen Abfall. Bei dem Wassergraben nordlich vom Tafelhof wurden auch Reste der Holzwasserleitung vielleicht aus der Barockzeit gefunden, die aus Tannenstämmen (Durchschnitt 20-22 cm, Durchschnitt des Loches 6-7 cm) konstruiert wurde. Auf freiem Raum zwischen dem Turm der Propstei und dem westlichen Flügel des dritten Konventhofes im nordwestlichen Teil des Klosters wurden dann ältere Fundamente und Schichten mit reicher Keramik vor allem aus dem 14. und 15. Jahrhundert (auch Loštice - Töpfe) gefunden. Aus dem Mauerwerk des Barockkonventes wurde endlich Bruchstück des Steinmaßwerkes aufgehoben, der wahrscheinlich zu dem westlichen Rosettefenster der frühgotischen Klosterbasilika der Jungfrau Maria gehört.

ROUCHOVANY (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Poloha v ZM mapový list 24-33-17. Objekt 1,2 - 328,5mm od Z a 135mm od J sekční čáry, objekt 3 - 334mm od Z a 140mm od J sekční čáry. Doba bronzová-ojedinělý nález. Středověk a novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

V průběhu června až srpna 1996 byly zdokumentovány tři archeologické zahloubené objekty porušené výkopem pro telefonní kabely. Byl z nich získán převážně keramický materiál, spolu se zlomky kostí, uhlíky a mazanicí. Vzhledem k charakteru akce byly pouze začištěny profily, tyto zakresleny a ovzorkována výplň jednotlivých objektů. Dále byl na dvou místech zachycen průběh kamenné dlažby patrně z 19.století, sloužící jako komunikace .

Objekt 1- se nacházel asi 1 m západně od nároží domů č.p. 33 a 34. Zahloubení mísovitého objektu pokračovalo i pod spodní úrovní výkopu, která činila 75 cm od stávajícího povrchu a délka porušeného objektu dosahovala asi 3 m. Hranice objektu nebyla ostrá a postupně přecházela do okolního písčitohlinitého podloží. Výplň objektu byla jednolitá bez patrného

zvrstvení a byla tvořena tmavě šedou hlinitou hmotou se zlomky keramiky, kostí, uhlíků a kamenů o velikosti maximálně 15 cm. Uprostřed zahloubeného objektu byla v profilu zachycena jazykovitě vybíhající vrstva oražovohnědé rozpadavé mazanice, která pokračovala i pod dno výkopu. Z výplně objektu pochází keramika ze dvou časových horizontů. Do mladohradištního období můžeme zařadit část výdutě z podhrdlí tuhové nádoby, zvenku zdobené sedminásobnou vlnicí s reparačním otvorem v podhrdlí a s náběhem ke kalichovitému ven vyhnutému okraji 10/97-14 a výduť se žlábky 10/97-52. Tuto keramiku můžeme klást do průběhu 12. až první půle 13. století.

Druhý časový horizont představuje keramika hlásící se do průběhu 14. - 15. století, jak dokládá okraj tuhové zásobnice 10/97-45 a část jejího dna 10/97-47. Dále části pohárů 10/97-38 a -48, okraje 10/97-23, - 26, -49 a část pokličky 10/97-33. Zajímavý je rovněž nález části dna se stopami podsýpky a patrně značkou ve tvaru V. Z výplně objektu pochází také zvířecí kosti a zuby, výdutě středověké keramiky a několik kusů vypálené mazanice s otisky slámy (jeden zlomek mazanice má lícovaný povrch). Další dva zlomky snad patří do pravěkého období - do starší doby bronzové, a odlišují se materiálem i provedením. Jedná se o ven vyhnutý okraj patrně z období popelnicových polí 10/97-35 a část velmi otřelé výdutě 10/97-46, která patří nejspíše do stejného období.

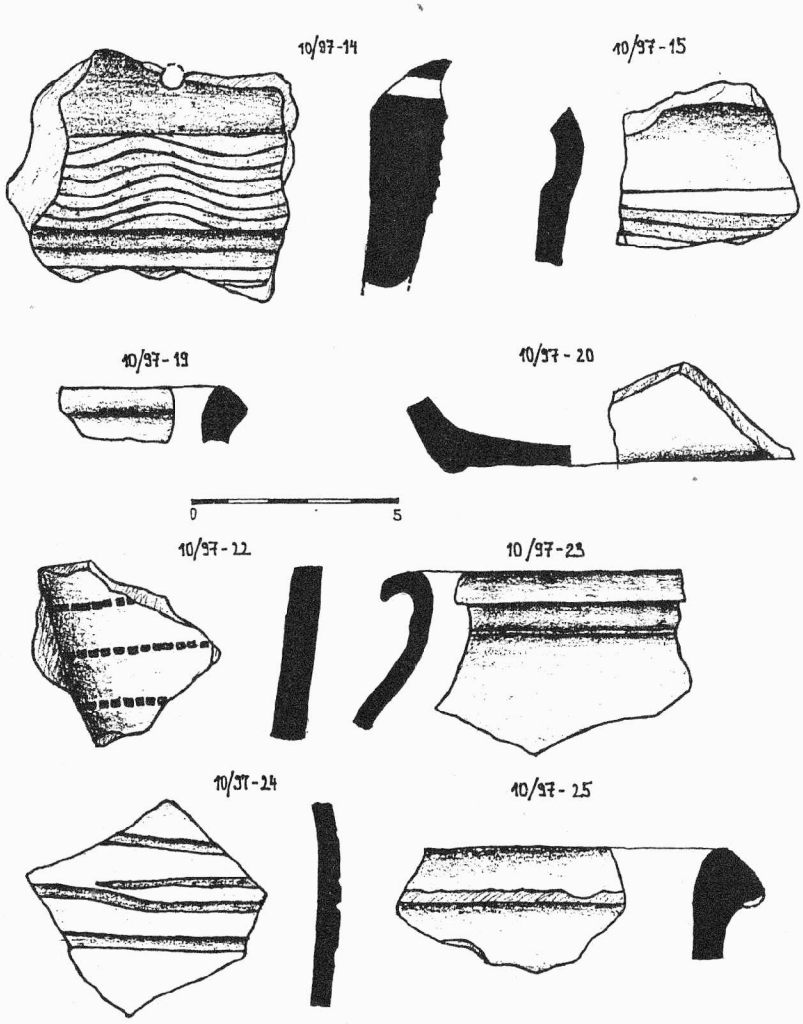

Obr.1. Rouchovany (okr. Třebíč). Keramika ze středověkých objektů

Objekt 2- se nacházel asi pět metrů západně od objektu 1, ve stejném výkopu, a na profilu netvořil ostrou hranici, jednalo se spíše o kulturní vrstvu porušenou novodobými zásahy (základy domu č.p. 33) a navážkami. Objekt zasahoval pouze 40 cm pod úroveň okolního terénu. Výplň tvořila tmavě hnědá hlína se zlomky keramiky, kostí a větším obsahem kamenů. Početnější část keramiky patří do mladohradištního období a sestává se z několika výdutí zdobenými žlábky a vlnicí 10/97-16 až 18, -27. Patří sem i část ostře profilovaného podhrdlí s náběhem ke kalichovitému rozšíření okraje 10/97-21.Výduť zdobená radélkem 10/97-22, náleží do 1.pol. 13. století. Část keramiky patří opět do průběhu 14-15.století, kam můžeme zařadit okraje 10/97-30 a 31, zachovalou spodní část poháru s mírně kónickými stěnami 10/97-12. Dále z objektu ještě pochází atypické části výdutí ze středověkých nádob a zvířecí kost.

Objekt 3 - se nacházel uprostřed uličky vedoucí od věže ke středu obce po její pravé straně asi 60 m severovýchodně od věže, u kamenné zdi zahrady patřící k domu č.p. 34. Zachycený objekt byl porušen novověkými zásahy, na severní straně vrstvou strusky a na jižní rozšířeným základem ohradní zdi a výstavbou komunikace.Vrstva pokračovala i pod úroveň výkopu a byla tvořena šedohnědou písčitou hlínou s množstvím větších kamenů. Výplň obsahovala zlomky keramiky a ojediněle i mazanici. Obsahovala zlomky z tuhových zásobnic - okraje 10/97-1, -5, dno 10/97-44 a části výdutí 10/97-2, 10/97-50 až 58, které můžeme časově opět zařadit do průběhu 14.-15. století. Patří sem i zlomek nádobkového kachle 10/97-4, část pokličky 10/97-36 a ven vyhnutý okraj 10/97-3. Soubor ještě doplňují atypické výdutě ze středověké keramiky a zvířecí kost. Kromě zahloubených objektů byla výkopem porušena a na dvou místech zachycena kamenná dlažba, pokládaná na hlínu. Datování a vznik této dlažby je problematický, ale vzhledem k nálezům zlomků cihel a novověké keramiky pod úrovní dlažby asi tato komunikace vznikla buď v průběhu 18. nebo 19. století. Vzhledem k poměrně malým úsekům, kde byla dlažba zachycena však není vyloučeno ani její středověké stáří, s možností jejího částečného předláždění či opravy v pozdějším období.

Ojedinělé nálezy pochází z období popelnicových polí mladší doby bronzové (1500 - 1000 př.n.l). Většina nálezů pak patří do dvou středověkých horizontů. Starší horizont patří do mladohradištního období a můžeme jej datovat do 12. až 1. pol. 13. století. Mladší sídlištní horizont nám keramika datuje do období 14.-15. století.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Rouchovany (Bez. Třebíč). Intravilan der Gemeinde. Bronzezeit, Mittelalter, Neuzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

RUDOLEC (okr. Žďár nad Sázavou)

„Blažkov". Zaniklá středověká ves. Povrchový průzkum.

V srpnu 1996 byla cíleným průzkumem v rozsáhlé lesní trati „Blažkov" lokalizována zaniklá středověká ves stejného jména. Její relikty v podobě pěti nízkých plochých vyvýšenin se dochovaly v plochém zalesněném terénu v těsné blízkosti opuštěné hájovny, nesoucí dosud jméno vsi. Pozůstatky vsi odděluje od luční enklávy s hájovnou a malým rybníčkem prameniště tzv. Horního potoka. Relikty jsou rozmístěny v řadě v délce kolem 150 metrů. Vzhledem k četnému půdorysnému typu okolních vsí lze i zde předpokládat dvouřadý návesní půdorys. Protější řada usedlostí by se tak nacházela právě v místech hájovny, přilehlé louky a na ni navazující lesní školky, její relikty byly při terénních úpravách zcela zničeny.

Vrypem v jednom z reliktů a prohlídkou vývratu bylo získáno několik keramických střepů, datovatelných do průběhu 15. století. Zánik vsi je podle písemných pramenů zřejmě spojen s postupným přesídlováním osadníků do sousedního Rudolce, což by také vysvětlovalo mizivé množství keramického materiálu v reliktech budov.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Resumé:

Rudolec (Bez. Žďár nad Sázavou). „Blažkov". Wüstes mittelalterliches Dorf. Terrainbegehung.

RUMBERK (okr. Blansko)

„Hradisko". Středověký hrad. Povrchový průzkum.

Při informativní návštěvě lokality 17. srpna 1996 bylo zjištěno výrazné porušení při jižním okraji jádra hradu v místech vstupní partie. Začištění stěny výkopu při hraně jádra přineslo nové poznatky o stratigrafii vrstev na ploše vlastního hradu.

Pod 30 cm vysokou vrstvou světle hnědé lesní půdy byla zjištěna tmavě hnědá až černá vrstva o mocnosti 8 cm, obsahující množství uhlíků a zlomky keramiky. Jedná se pravděpodobně o zánikovou vrstvu. Po ní následovala mocná vrstva světlé jílovitohlinité zeminy se zlomky navětralé horniny podloží. Tato představuje zřejmě původní úroveň terénu v době existence hradu.

Ze zánikové vrstvy byl získán soubor 48 zlomků středověké keramiky, který obsahuje 7 zlomků okrajů, část ucha a 40 střepů výdutí. Okraje jsou zde zastoupeny vzhůru vytaženým zlomkem hnědočerného zbarvení, zdobeným na obvodu šroubovicí a obsahujícím ve hmotě příměs jemné slídy. Soubor dále obsahuje 2 kusy vně vyhnutých okrajů, ostřených jemným pískem a poškozený zlomek z jemné světle okrové hmoty. Další tři okraje náleží poklicím. Ploché poklice jsou zastoupeny dvěma střepy šedočerné hmoty, ostřené jemným pískem, poslední střep zastupuje poklici zvonovitou cihlově červené barvy, ostřenou jemnějším pískem. Úlomek ucha tmavě šedé barvy s množstvím jemné slídy má na povrchu výrazné prožlabení.

Průzkumem získané výdutě je možno rozdělit do dvou skupin: starší horizont zastupují zlomky šedé barvy, místy zdobené vývalkovou šroubovicí a obsahující ve hmotě množství jemné slídy a písku. Mladší horizont je zastoupen střepy v různých odstínech hnědé barvy, ostřenými pískem, zlomky šedohnědé, šedé nebo cihlové barvy, vyrobené z jemnější hmoty s příměsí jemného písku.

Celkově lze soubor datovat do průběhu 14. století, přičemž keramiku šedohnědé barvy ostřenou slídou je možno zařadit do jeho počátku. Zánik sídla ve shodě s písemnými prameny datovaný do 2. poloviny až poslední čtvrtiny 14. století dokládá nalezená keramika.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Resumé:

Rumberk (Bez. Blansko). „Hradisko". Mittelalterlicher Burg. Terrainbegehung.

SLAVKOV (okr. Vyškov)

Palackého nám. Starší doba bronzová, mladší a pozdní doba hradištní, středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

V roce 1994 byl proveden záchranný archeologický výzkum ve Slavkově na nám. Palackého při příležitostech jednak pokládání telekomunikačních kabelů, jednak rekonstrukce kanalizačního řádu.

Na kvartérní sprašové návěji, která tvořila podloží, zde bylo zjištěno a dokumentováno celkem 6 časových horizontů vývoje. Nejstarším z nich byl černozemní půdní horizont, který se vytvořil během holocénu a nese již stopy lidské aktivity, doložené nejen drobnými zlomky pravěké keramiky, ale dokonce i ojedinělými sídlištními objekty. Bezpečně doloženo zde bylo osídlení ve starší době bronzové. Následující časový horizont lze datovat již do raného středověku, resp. 12. stol. Tvoří jej v místech náměstí prakticky souvislá kulturní vrstva a ojedinělé sídlištní jámy. Jde o první takto datované nálezy v historickém centru (uvnitř někdejších hradeb) Slavkova. Dokládají existenci zeměpanské osady již před rokem 1197, kdy tato byla markrabětem Vladislavem I. Jindřichem věnována řádu německých rytířů (Ličman 1921, 87). Nebyly zde však zjištěny žádné pozůstatky kamenné architektury, o níž uvažovala D Šaurová (1965, 242-243). Další časový horizont, projevující se značně mocnou kulturní vrstvou a řadou sídlištních objektů již souvisí s činností osady v době, kdy náležela Řádu německých rytířů, který v místech dnešního barokního, dříve renesančního zámku zbudoval své opevněné kamenné sídlo - komendu (Vícha 1986, 363). I v této době byla osada vystavěna zřejmě převážně ze dřeva, jelikož pozůstatky kamenné zástavby nalezeny nebyly. Rychlý rozvoj od počátku 14. stol. způsobil, že osada získala postupně městský charakter. V roce 1411 byla komenda Řádu německých rytířů odstoupena do rukou světských držitelů (Vícha 1986, 364) a v roce 1416 byla Slavkovu udělena králem Václavem IV. městská práva (Šaurová 1965, 240). V terénní situaci, zjištěné archeologickým výzkumem, se tyto skutečnosti projevily mocnou kulturní vrstvou a velkou frekvencí zahloubených objektů, mezi jinými i typickými vakovitými jámami, které plnily funkci do spraše zahloubených sklepních prostor. Během 15. stol. se ve Slavkově zřejmě dotvořila struktura městské zástavby a hlavní náměstí již bylo nadále respektováno. Proto se následující vývoj v novověku projevuje v terénní situaci pouze sporadicky lokálně omezenými vrstvami navážek a ojedinělými objekty. Kulturní vrstva se zde pravděpodobně buď nevytvořila, nebo byla odstraněna pozdějšími úpravami povrchu komunikace.

Záchranný výzkum ve Slavkově ukázal, jak je důležité tyto stavební akce i v menších městech sledovat a zjištěné archeologické situace dokumentovat. Archeologické prameny zde mohou vhodně dotvářet obraz o vývoji, struktuře a hmotné náplni osídlení, získaný na základě historických pramenů.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Literatura:

Ličman, A. 1921: Vlastiveda moravská. Slavkovský kraj. Brno.

Šaurová, D. 1965: Příspěvek k dějinám města Slavkova u Brna, VVM XVII/2, 237-245.

Vícha, F. 1986: Nález koendy Řádu německých rytířů ve Slavkově u Brna, Umění XXXIV/4, 363-366.

Resumé:

Slavkov (Bez. Vyškov). Stadt. Altbronzezeit, Jung- und Spätburgwallzeit, Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

SLAVONÍN, (okr. Olomouc)

Výstavba areálu Mercedes Benz. Slované. Pohřebiště. Předstihový výzkum.

Podstatná část prozkoumané plochy byla dotčena pohřebištěm ze střední a mladší doby hradištní. Zejména výzkum strašího pohřebiště z 9. až 10. století přinesl celou řadu důležitých poznatků. Vedle bojovnických hrobů vybavených ostruhami, hroty kopí, sekerami, noži a vědry je důležitým poznatkem skutečnost, že na pohřebišti se plynule pohřbívalo i v průběhu 10. století, bez patrného vývojového zlomu (obr. 1). Mladohradištní pohřebiště z 2. poloviny 11. století plynule navázalo na pohřebiště starší a plně ho respektovalo. Během první etapy výzkumu bylo prozkoumáno 24 velkomoravských a 32 mladohradištních hrobů.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé:

Slavonín (Bez. Olomouc). Mercedes Benz Areal. Slawen. Gräberfeld. Rettungsgrabung.

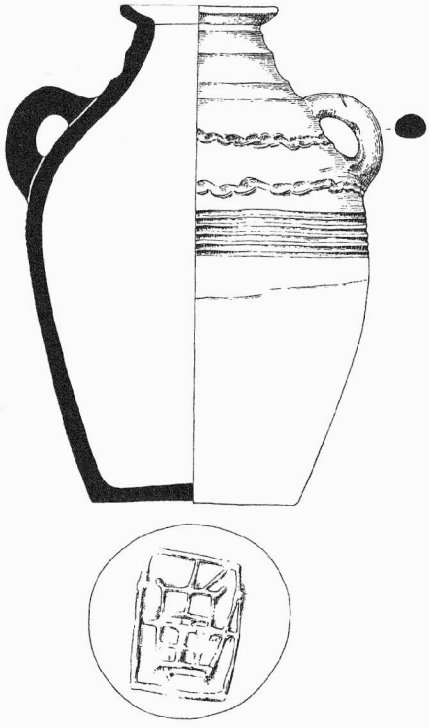

Obr.1. Slavonín (okr. Olomouc). Nádoba z hrobu č. 48

SUCHDOL (okr. Blansko)

„Staré zámky". Středověký hrad Blansek. Povrchový průzkum.

Při návštěvě hradu 30. března 1996, spojené s informativním průzkumem, zaměřeným na objasnění vývoje zděných konstrukcí byl povrchovým sběrem získán soubor středověké keramiky. Převážná většina keramických zlomků byla sebrána na jižním svahu pod v reliéfu dochovanou budovou v přední části zadního hradu. Soubor 125 kusů středověké keramiky, převážně pocházející z odpadních vrstev uvedené budovy, obsahuje 7 zlomků okrajů, z nichž 4 kusy náleží hrncům a džbánům, 3 kusy poklicím. 115 kusů náleží výdutím, z nichž pouze 17

zlomků nese stopy výzdoby v podobě šroubovice, v jednom případě doprovázené mělkými vpichy. Zbylé 3 zlomky přísluší dnům, jež nesou stopy podsýpky. Okraje hrnců jsou vně vyhnuté, podžlabené, v případě džbánů jde o okraje vzhůru vytažené, zdobené šroubovicí. Zbylé 3 okraje náleží poklicím zvonovitým.

Velké procento nalezené keramiky je vyrobeno ze světle šedé hmoty s příměsí drobného písku, okraje mají povrch tuhovaný. Od celku se odlišují 2 zlomky, obsahující příměs jemné slídy a jeden střep z tuhové hmoty s hnědou engobou na povrchu.

Celkově náleží získaný soubor zánikovému horizontu, lze jej tedy datovat do 1. poloviny 15. století, pouze 3 zlomky lze zařadit do století 14. a jeden střep do období založení hradu po polovině 13. století.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Resumé:

Suchdol (Bez. Blansko). „Staré zámky". Mittelalterlicher Burg Blansek. Terrainbegehung.

SVATOBOŘICE - MISTŘÍN (okr. Hodonín)

„ Kostelíky". Středověk: hroby. Doba laténská, doba římská: sídliště. Záchranný výzkum.

V březnu 1996 byly hlubokou orbou narušeny sídlištní vrstvy a hroby 13.-16. století v blízkosti zaniklého středověkého kostela - trať Kostelíky (ZM 1:10000, 34-22-07, 170 mm od Z s.č., 86 mm od J s.č.). Porušeny byly dva hroby dospělých jedinců a jeden hrob dětský. Povrchovým sběrem bylo kromně hojného množství keramiky 13.-16. století zachyceno osídlení z doby laténské a římské.

Martin Hložek, FF MU Brno

Resumé:

Svatobořice-Mistřín (Bez. Hodonín). „Kostelíky". Gräber (Mittelalter). Siedlung (Latenezeit, Römische Kaiserzeit, Mittelalter). Rettungsgrabung.

ŠAKVICE (okr. Břeclav)

Ul. Hlavní 260. Středověk. Kovárna. Záchranný výzkum.

Z výsledku archeologického výzkumu provedeného dne 9. 8. 1996 v Šakvicích vyplývá skutečnost, že v prostoru ulice Hlavní se pravděpodobně nacházelo prastaré, středověké jádro obce. Výkop pro budoucí plynovod narušil před domem č. 260 objekt z období vrcholného středověku (14. - 15. stol.). Jelikož z jeho zásypu pochází velké množství výrobního odpadu (struska, železná lupa), jež souvisí pravděpodobně se zpracováním nebo výrobou železa, lze v tomto prostoru předpokládat existenci výrobního železářského střediska (pravděpodobně se jednalo o kovárnu). V podlaze objektu byla archeologickou sondou zachycena mělká jáma se stopami "lehké kůlové konstrukce". Pravděpodobně lze tuto prohlubeň neoficiálně označit za fragment vlastního výrobního objektu, eventuel. za předpecní nebo hospodářskou jámu související přímo s výše popisovanou činností.

Nálezy keramiky představují zboží z konce 14. století, ve většině jsou však zastoupeny tvary mladší tenkostěnné slídové keramiky z 15. století.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé:

Šakvice (Bez. Břeclav) Hlavní Strasse 260. Schmiede. Hochmittelalter. Rettungsgrabung.

ŠIŠMA (okr. Přerov)

„Obransko". Mladší doba hradištní, vrcholný středověk, ZSO (14.-15.stol.). Sídlištní objekty. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází na samém severním okraji katastru Šišmy na V až JV svahu tratě Obransko, která je spolu s tratí Amerika vklíněna mezi lesy Kunkov a Pálenina. Mělké údolí je chráněno od severu terénním hřbetem se silnicí z Pavlovic u Přerova do Lhoty u Lipníka, také hydrologické poměry jsou zde příhodné pro existenci středověké vesnice. Právě v tomto prostoru je připomínána od r. 1368 a po celé 15. století ves Olbramovice.

Identifikace lokality v mapě: ZM ČSR, 1:10 000, list 25-13-09, 333mm od Z sekční čáry a 164 mm od JSČ. Nadmořská výška objektů - cca 328 m.

Během ZAV byly odkryty části dvou sídlištních objektů, u nichž - vzhledem k malému zahloubení - je možno předpokládat nadzemní konstrukci. U objektu č.1 byl v plynovodní rýze zjištěn jeden z rozměrů stavby - asi 5 m a ve výplni objektu byly shledány pozůstatky tří do červena propálených vrstev s uhlíky a četnými keramickými střepy (ohniště). Objekt č. 2 měl značně svažité dno, byla zachycena část nepravidelného půdorysu s kamennou destrukcí (otopné zařízení?) v nejvyšší části JZ rohu; keramické fragmenty byly roztroušeny po celé ploše objektu s mírnou koncentrací v místech černé uhlíkaté vrstvy SV od kamenné destrukce.

Většinu nalezených předmětů tvoří keramické střepy, objeveny však byly i úlomky zvířecích kostí,mazanice a železné předměty (nože, hřeb). Zajímavý v tomto vesnickém prostředí je nález zlomku železné ostruhy v objektu č. 1. V souboru keramiky je několik mladohradištních střepů, většinu však tvoří tvrdě došeda vypálené keramické zboží, ale i zlomky cihlově červené, bílé až růžové keramiky, zastoupeny jsou zvonovité pokličky, radélková výzdoba apod.

Materiál je uložen v Muzeu Komenského v Přerově pod přír.č. 95/95 - 1 až 513b.

Jaroslav Peška, Mojmír Bém, ÚAPP Olomouc

Resumé:

Šišma (Bez. Přerov). „Obransko". Jüngere Burgwallzeit, Hochmittelalter. Siedlungsobjekten. Rettungsgrabung.

TELČ (okr. Jihlava)

Ulický rybník. Středověk-novověk. Stavební prvky. Záchranný výzkum.

V roce 1996 došlo k dokumentaci profilů v rýze (kanalizační sběrač) na SV břehu Ulického rybníka. Na základě zjištění archeologických situací bylo přistoupeno k archeologickému výzkumu, který byl proveden formou vzorkování vrstev s nálezy. Výsledkem bylo zjištění, že se nejedná pouze o novodobé odpadní navážky, které převrstvovaly starší dřevěnou konstrukci, která měla kdysi sloužit ke zpevnění břehů rybníku. Dle četných zlomků keramiky lze většinu navážek a dorovnávek datovat nejpozději do období raného novověku. V případě vlastní pilotové konstrukce s roubením na vnější straně by se mohlo eventuelně jednat o objekt staršího data, nejspíše 15. - 16. stol. Bednění zachycené v S cípu Ulického rybníka dosahovalo tloušťky kolem 1 m.

Petr Kos, Miroslav Bálek, ÚAPP Brno

Resumé:

Telč (Bez. Jihlava) Ulický Fischteich. Hochmittelalter - Neuzeit. Rettungsgrabung.

TŘEBÍČ (okr. Třebíč)

Zámostí - Židy, bývalé židovské město. Středověk a novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

V bývalém židovském městě na severním břehu řeky Jihlavy proběhla od roku 1995 do konce roku 1997 rekonstrukce veškerých inženýrských sítí. Byly zde nalezeny pouze dva druhotně uložené zlomky mladohradištní keramiky, dále pak středověká keramika a většinu nálezů tvořila novověká keramika. V ulici L. Pokorného pak byly na několika místech porušeny dřevěné roštové konstrukce v blízkosti uliční čáry domů, které nepochybně sloužily jako pochůzná vrstva v období 18.- 19. století. Při terénních úpravách byly také objeveny a vyzvednuty tři kamenické články.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Třebíč (Bez. Třebíč) „Zámostí - Židy". Ehemaliges Judenviertel. Mittelalter - Neuzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

TŘEBÍČ (okr. Třebíč)

Zámek-nádvoří (bývalý klášter). Středověk. Pohřebiště. Rettungsgrabung.

Při rekonstrukci inženýrských sítí v rajském dvoře bývalého benediktinského kláštera byly odkryty celkem tři lidské kostry. Všechny byly uloženy na zádech, dvě z nich orientované k západu a jedna k východu bez dalších nálezů. Vzhledem ke stísněnému odkrytému prostoru (byla zvednuta pouze jedna kamenná plotna dlažby nádvoří), nebylo možno ve výzkumu pokračovat a byly pouze zdokumentovány vrchní části koster s lebkami. Uložení koster těsně u sebe a jejich částečné překrytí nasvědčuje tomu, že se jedná o jedince pohřbené v souvislosti s obléháním kláštera vojsky uherského krále Matyáše Korvína v květnu 1468.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Třebíč (Bez. Třebíč) Schloß-Hof (ehem. Kloster). Mittelalter. Gräberfeld. Rettungsgrabung.

TÝN NAD BEČVOU (okr. Přerov)

Hrad Helfenštejn. Středověk (14.-17.stol.). Zjišťovací výzkum.

V letech 1995 a 1996 proběhly další dvě etapy zjišťovacího sondážního průzkumu, prováděná ve spolupráci s Komenského muzeem v Přerově. Výzkum v první etapě se zaměřil na prostor objektu tzv. "pekárny" v místech původního předhradí. Pod dosud dochovanými relikty vnitřní obvodové zástavby ze 16. století zde byly zjištěny pozůstatky kamenné stavby, vybudované patrně za vlády Kravařů na přelomu 14. a 15. století. Při výzkumu byl získán početný soubor keramiky z doby po polovině 15.století. V tomto období došlo také ke značnému poškození původního hradu (požár) a následné destrukci stavebních objektů. Následně byla teprve zbudována dodnes částečně uchovaná stavba tzv. "pekárny", která byla

ale opět v průběhu třicetileté války poškozena. Průběžně byly také sledovány výkopové práce v prostoru tzv. druhého nádvoří, kde se podařilo získat některá militaria z období třicetileté války (fragment děla, aj.)

V druhé etapě se výzkum zaměřil do prostoru hradního paláce v jádru vlastního hradu. Také zde se podařilo zachytit zbytky původní obvodové zástavby hradu z doby Kravařů, která navazovala na nejstarší fázi vzniku hradu z počátku 14. století. Zjištěny byly i stopy dalších stavebních úprav za Pernštejnů (počátek 16.století) a za Bruntálských z Vrbna (konec 16.století).

Jiří Kohoutek, ÚAPP Brno

Resumé:

Týn nad Bečvou (Bez. Přerov). Burg Helfenštejn. Mittelalter (14.-17. Jh.). Vorläufige Sondierung.

UHERČICE (okr. Břeclav)

„Letná", „Nad Letnou". Neolit - MMK, eneolit - KNP, starší a mladší doba bronzová - únětická kultura, velatická fáze, mladší doba hradištní. Sídliště a hroby. Záchranný výzkum

V roce 1994 byl proveden záchranný archeologický výzkum na trase VTL plynovodu mezi Dolními Dunajovicemi a Uherčicemi. Pozitivní archeologické nálezy byly zjištěny až v samém závěru stavby u Uherčic na již dříve známé lokalitě v trati „Letná".

V rýhách pro potrubí bylo prozkoumáno a zdokumentováno celkem 6 objektů z různých období pravěku a raného středověku. Nejstarší z nich náležel neolitické kultuře s moravskou malovanou keramikou a obsahoval kromě početných zlomků keramických nádob i torzo antropomorfní plastiky. V orniční vrstvě v nižší poloze svahu byly nalezeny zlomky nádob kultury zvoncovitých pohárů, pocházející zřejmě ze silně rozrušeného hrobu. Další dva objekty bylo možné přiřadit únětické kultuře starší doby bronzové. V jednom z nich byla částečně dochovaná lidská kostra s milodary v podobě dvou keramických nádob. Další objekt náležel velatické fázi kultury středodunajských popelnicových polí, a nejmladší osídlení lokality je datováno do slovanského mladohradištního období.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Uherčice (Bez. Břeclav). Siedlung und Gräber. Jungsteinzeit - MBK, Kupferzeit - Glockenbecherkultur, Alt- und Jungbronzezeit, Jungburgwallzeit. Rettungsgrabung.

UHERSKÝ BROD (okr. Uherské Hradiště)

Mariánské náměstí. Středověk (15. století). Záchranný výzkum

V letních měsících proběhl záchranný výzkum na staveništi víceúčelového domu fy Alldot v jižní frontě Mariánského náměstí.. Podařilo se zde zachytit několik zahloubených středověkých objektů. První z nich (obj. A) představoval pozůstatek zahloubené hospodářské komory, jejíž stěny byly budovány tzv. hrázděnou technikou (nepálené cihly a dřevo). Z výplně objektu byla získána početná kolekce keramiky z druhé poloviny 15. století (zastoupen je zde i zlomek akvamanile). Z druhého, jen částečně prozkoumaného objektu (obj.B) byly získány také železné předměty (např. motyka, aj.). Pozůstatky obdobných, stejně datovatelných staveb, byly zjištěny i při sledování výkopů pro nové el. osvětlení na ulicích M.

Alše a B. Němcové v severovýchodní části areálu středověkého jádra města. Lze předpokládat, že jejich zánik patrně souvisí s velkým požárem města v roce 1489.

Výzkumem na staveništi fy Alldot (parc. č. 150 /1) na jižním okraji Mariánského (dříve Horního) náměstí v Uherském Brodě také bylo jednoznačně prokázáno, že ke vzniku dvou náměstí (Horní a Dolní, dnešní Mariánské a Masarykovo) došlo až po polovině 15. století. Do té doby existovalo pouze jedno ústřední náměstí z doby založení města králem Přemyslem Otakarem II. před rokem 1260, které svými rozměry patřilo k největším svého druhu v našich zemích a je svědectvím velkorysého královského založení města Uherského Brodu.

Jiří Kohoutek, ÚAPP Brno

Resumé:

Uherský Brod (Bez. Uherské Hradiště). Mariánské Platz (15. Jh.). Rettungsgrabung.

UHERSKÝ BROD (okr. Uherské Hradiště)

Masarykovo náměstí. Mladší doba bronzová, středověk. Záchranný výzkum.

Při záchranném výzkumu při rekonstrukci kanalizace a realizace nových kanalizačních přípojek v nádvorním traktu domů čp. 135 a 136 (parc. č. 122, 126/4) v jižní frontě Masarykova náměstí se podařilo zachytit stratigrafii středověkého vývoje města Uherského Brodu. Na podloží nasedala vrstva s nálezy druhé poloviny 13.století, tedy z období po založení města. Následovalo souvrství s nálezy 14. a 15. století, potom se objevila výrazná požárová vrstva (2. pol. 15. století) a následovaly vrstvy s nálezy 16. a 17. století. Do podloží byl zahlouben pravěký objekt s nálezy velatické kultury (jde zatím o nejstarší doklad sídlištní aktivity na ploše historického jádra Uherského Brodu).

Jiří Kohoutek, ÚAPP Brno

Resumé:

Uherský Brod (Bez. Uherské Hradiště). Masarykovo Platz. Jungbronzezeit, Mittelalter. Rettungsgrabung.

UHERSKÉ HRADIŠTĚ (okr. Uherské Hradiště)

Zelný trh, parcela č. 48/2. Vrcholný středověk. Město. Záchranný výzkum.

Lokalita se nachází v centrální části historického jádra, při toku někdejšího mlýnského náhonu „Rechla", dnes zasypaného. Jde o inundační polohu v nivě řeky Moravy v nadm. v. kolem 179m, která byla až do novověku říčním ostrovem.

Záchranný výzkum byl vyvolán výstavbou suterénu objektu pro Českou spořitelnu, a.s. na někdejším dvorku parcely příslušné k Masarykovu nám., v novověku rozdělené. Na S přiléhal dvorek k dnes již zasypanému mlýnskému náhonu „Rechla".

Podle výsledků inženýrsko-geologického průzkumu tvoří svrchní horizont sterilního podloží v hloubce kolem 4 - 5,5 m jemně písčitý jíl, překrývající vrstvu štěrku sahající do hloubky cca 6,3 m. Po slabé mezivrstvě jílu (cca 0,3 m) následuje opět štěrk až do hloubky kolem 11m. Archeologický výzkum potvrdil absenci půdního typu na povrchu říčních uloženin, na povrchu svrchních jílů se však ve dvou průkopech podařilo doložit vrstvu hrubého písku (vr.213) v nadm. v. kolem 174,60 m. Překrývala ji jílovitá vrstva 137 s rozptýlenými organickými zbytky. Utvářela s nepochybně v době, kdy vznikalo vrcholně

středověké město (2.pol. 13. stol.). Poslední fáze toku náhonu ležela již těsně mimo (severně) vlastní staveniště a bylo prokázáno, že je výsledkem postupného zužování původně mnohem širší deprese. Vodorovná poloha nejstarších antropogenních i svrchních nivních uloženin, absence půdního typu, značný výškový rozdíl proti okolním polohám osídleným již od 8. stol. (podloží pod předvelkomoravským horizontem uprostřed Mariánského nám. v úrovni 176,64m) svědčí pro teorii o existenci staršího ramene řeky Moravy, které rozdělovalo území pozdějšího města na dva ostrovy. Dno tohoto ramene, kterému se evidentně vyhýbalo ještě slovanské osídlení v 8.- 9. stol., leželo ještě kolem pol. 13. stol. patrně v úrovni oné štěrkopískové vrstvy 213, později bylo postupně zasypáváno sídlištním odpadem. Tzv. ostrov sv. Jiří tvořily tedy vlastně ostrovy dva, což ovlivnilo utváření lokačního půdorysu města Uherského Hradiště. Toto zjištění patří k nejzávažnějším objevům záchranného archeologického výzkumu.

Rozsáhlá deprese se postupně zanášela ve směru od J k S sídlištními odpady s vysokým podílem organického odpadu, zvláště zlomků dřev. Nacházela se totiž v týlu zástavby při dnešním Masarykové nám., jedním ze dvou hlavních tržišť středověkého města. Dvorek domu na parc.č. 48/1, ke kterému zkoumaná plocha původně náležela, se postupně rozšiřoval směrem k zanášejícímu se rameni. Spodní vr. 137 se patrně utvářela ještě za přítomnosti stojaté nebo jen velmi pomalu tekoucí vody, rovněž ve vr. 159 je ještě silný podíl šedé jílovité hlíny svědčící o pronikání vodního živlu. Na přelomu 13. a 14. stol. se „pevná půda," t. j. mocná organická souvrství, rozšířila až do čtv. G1-3, dále k S byla nadále rozrušována pohyby vody v zúženém rameni. Tehdy došlo na úrovni kolem 175,50 m k založení nejstaršího dřevěného pažení náhonu na sledované J straně (struktura 01). Ještě vr. 176/1 (215) se prudce svažovala těsně před linií pažení, přičemž svah byl zpevněn deskami. Zřejmě teprve následně došlo ke zvýšení pažení a přisypání (částečně splavení) vr. 188a, 193a. Až do čtv. řady G, tj. 3,5 m od linie výdřevy docházelo až do konce 14. stol. k erozívním nárazům vody z náhonu a rozplavování vrstev, které zde byly jen místy odlišitelné, ponejvíce pomocí dochovaného haťování. Pod tlakem násypů se V část konstrukce posléze zřítila. Není jasné, zda linie svislých kůlů za vlastním pažením již v toku náhonu představuje mladší fázi výdřevy, nebo jen předsunutou protierozívní zábranu.

O něco později, než byla založena výdřeva náhonu, byla na povrchu vr. 178 (úroveň kolem 176,40 m) v řadě čtverců D založena soustava dřevěných „boxů", patrně s funkcí hnojišť či otevřených kotců pro chov bravu (struktura 04). Předcházela jim pouze v čtv. D3 košatinová konstrukce 07 zřejmě stejné funkce, založená ve stejné úrovni jako báze výdřevy náhonu, na niveletě 175,60 m na povrchu vr. 199. S objektem 04 souvisí patrně také konstrukce 11 na V okraji staveniště v profilu P12. Byla však založena o něco níže, v úrovni kolem 176,00 m n.m. na povrchu vr.142 a 152. Kotce se průběžně vyvíjely, byly zvyšovány dalšími deskami, jak rostl okolní terén. V jejich nejmladší fázi došlo k propojení kotců ve čtv. D1 a D3 košatinovou konstrukcí 06 i v čtv. D2 (v úrovni vr. 176/1 - 193). Po zániku Z kotce vznikl v jeho zásypu košatinový plůtek 05, patrně fragment dalšího obdobného objektu.

Odpadové souvrství se tvořilo až do počátku 15. stol. Byla do něj zapuštěna v závěrečné fázi pec s kamenocihelnou stěnou 03 (povrch výmazu 177,30 m). Byla bohužel těžce poškozena zemním strojem, přesto lze soudit, že nebyla součástí povrchové stavby. Následovala výrazná změna - vzniklo souvrství 163 - 166 jílovitého rázu, s podstatně menším podílem organických zbytků, s nálezy 1.pol. 15. stol. To překrylo i starší výdřevu náhonu 01. Mladší výdřeva, existující po větší část novověku, se nacházela dále k S a byla jen částečně zachycena v průkopu kanalizace (profil P5). Zmíněné souvrství z 15. stol.snad dosvědčuje opětný vzestup činnosti vody. Nejmladší fázi pak představoval novověký dům (struktura 10) se základy ze smíšeného zdiva na dubovém roštu.

Z početných nálezů středověkých souvrství si zaslouží pozornost zejména dva fragmenty kroužkového brnění z vrstev 14. stol.

Rudolf Procházka, Archaia Praha

Resumé:

Uherské Hradiště (Bez. Uherské Hradiště) „Zelný trh" Parc. Nr. 48/2. Hochmittelalter. Stadt. Rettungsgrabung.

UHERSKÉ HRADIŠTĚ (okr Uherské Hradiště)

Vodní ulice, kaple sv.Alžběty. Středověk, 13.-16. století.. Záchranný výzkum.

Při záchranném výzkumu u objektu kaple sv.Alžběty, pocházející z druhé pol. 14. století, byl zjištěn horizont středověkého osídlení z doby založení města po polovině 13. století
(zakládací listina krále Přemysla Otakara II. z roku 1257). Z tohoto období se dochovaly na zkoumané ploše základy dřevěné stavby srubového charakteru (část spodního základového věnce) a řada zapuštěných dubových kůlů, které s touto stavbou souvisely.

Dále následovala nevýrazná kulturní vrstva s nálezy, datovatelnými do druhé poloviny 14. a počátku 15. století. Tento nálezový horizont byl překryt mohutným souvrstvím z pozdního středověku (16. - 17. století), do něhož byla zapuštěna recentní studna. V tomto souvrství byly zapuštěny také porušené pohřby, které zjevně souvisí s existencí městského špitálu, který se v těchto místech připomíná již od 14. století (špitální hřbitov zanikl někdy kolem poloviny 18.století).

Během výzkumu byl také ověřen průběh hlavní městské hradby, která v těchto místech navazovala na jednu z hlavních bran města v těsném sousedství kaple sv. Alžběty (Staroměstská brána).

Jiří Kohoutek, David Merta, ÚAPP Brno

Resumé:

Uherské Hradiště (Bez. Uherské Hradiště). Vodní Str. St. Elisabeth Kapelle. Mittelalter (13.-16. Jh.). Rettungsgrabung.

VALEČ (okr. Třebíč)

Intravilán obce asi 20 m severně od kostela. Poloha v ZM list 24-33-06, 282mm od Z a 214,5mm od J sekční čáry. Středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Při sledování výkopů pro kabely firmy Telecom byla nedaleko kostela u autobusové zastávky objevena vrstva se zlomky keramiky, kachlů, kusy mazanice a uhlíků. Tato vrstva byla zdokumentována a byly z ní získány archeologické nálezy. Přítomnost velkého počtu i větších kusů vypálené mazanice svědčí o existenci dřevěné vrcholně středověké stavby zaniklé patrně požárem. S přihlédnutím k přítomnosti zlomků středověkých pozdně gotických kachlů se jako možná interpretace jeví i možnost, že tyto nálezy souvisí s místní tvrzí, která je doložena v písemných pramenech právě v 15. století. V obci se také nacházely dvě tvrze - starší tvrz údajně v místě zvaném „Kopec" v jižní části obce, kde je patrný příkop a odkud pochází nálezy středověké keramiky. Mladší nově postavená tvrz pak stávala v místech dnešního zámku, v jeho severovýchodní části. Malý rozsah naleziště nedovolil určit o jaký druh stavby se jedná a její případný vztah k nedalekému kostelu. Vyloučeno není ani to, že se

jednalo pouze o odpadní vrstvu z porušené stavby. Největší část nalezeného souboru tvoří zlomky kachlů různého typu a provedení. Kachle jsou zhotoveny z hlíny s příměsí písku a slídy, se stopami po vytáčení na kruhu a stopami po odřezávání. Barva je od světle okrové přes cihlově červenou až světle hnědou se stopami po používání (zakouření na vnitřních stranách kachlů). Tři zlomky jsou pokryty zelenou glazurou. Časově lze tento soubor zařadit do průběhu 15. až 16. století. Spolu s kachly byla nalezena ještě i běžná kuchyňská keramika. Jedná se o vodorovné okraje z větších tenkostěných nádob, dva svislé kyjovité okraje ze džbánů, profilovaný okraj s žebrem s rytou vlnicí na vnitřní straně a část kahanu. Materiál je tvořen jemně plavenou hlínou, někde s příměsí písku a slídy. Také keramiku můžeme rámcově datovat do průběhu od 2. pol. 15. až do 16. století podobně jako soubor kachlů. Nalezená maznice byla spojována stébly slámy a našly se v ní otisky po dřevěných kůlech o ∅ 8cm a po pravoúhlém dřevěném trámku.

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Valeč (Bez. Třebíč) Intravilan der Gemeinde, 20 m N. der Kirche. Mittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

VAVŘINEC (okr. Blansko)

Polní trať „Ke žlíbkům" (jihovýchodní okraj intravilánu dnešní vsi). Stopy osídlení - středověk. Povrchový průzkum.

Již v květnu roku 1988 byla při povrchovém průzkumu intravilánu vsi lokalizována na jeho jihovýchodním okraji, asi 60 m jihovýchodně č. p. 22 na středně skloněném jihozápadním svahu výrazná, na plochu okolo 100 m^2 omezená koncentrace nálezů keramiky prvých dvou třetin 13. století (cca 525 m n. m., na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Boskovice 4-9 z roku 1983 jde o okolí bodu, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleného 4 a 231 mm). Nálezový fond z lokality byl dále rozhojněn povrchovým sběrem 21. června 1996, který přinesl celkem 15 keramických zlomků (z toho 6 okrajových a 5 fragmentů výdutí s dekorem; typově jde o hrncovité nádoby a snad misku či miskovitou poklici). Malý soubor opět patří místnímu horizontu tuhové, radélkovými motivy zdobené keramiky pozdní doby hradištní. Nálezová koncentrace, indikovaná i půdními příznaky, může naznačovat odlišné uspořádání provizorní lokační fáze vsi, kdy jednotlivé sídelní jednotky mohly původně v dvouřadé skladbě sledovat v délce větší než dnes zahlubující se koryto vodoteče. Možná až později, pravděpodobně za stabilizace celého sídelního organismu v průběhu 2. poloviny 13. - 1. poloviny 14. století by pak byly usedlosti seskupeny do oválného, dodnes dochovaného útvaru charakteru lesní návesní lánové vsi v prostoru poněkud výše položené pramenné pánve.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Resumé:

Vavřinec (Bez. Blansko). Feldflur „Ke žlíbkům" (südöstlicher Intravilansrand des heutigen Dorfes). Spuren der Besiedlung - Mittelalter. Oberflächenuntersuchung des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno.

Durch die Oberflächensammlung wurde nochmalig die schon im Jahre 1988 lokalizierte, in Fläche begrenzte Konzentration der Funde der Keramik der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts verifiziert. Sie befindet sich etwa 60 m südöstlich vom Haus Nr. 22 (cca 525 m ü. M.; gesamt 15 Keramikbruchstücke).

Die Funde können eine andere Ordnung des Grundrisses von der provisorischen Lokationsphase des eigenen Dorfes indiziert. Dieses Dorf ist heute um 200 m nordwestlich verschoben und hat Gestalt des Angerwaldhufendorfes.

VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)

Středověké jádro města - Masarykovo náměstí č. 5. Středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Při rekonstrukci kanalizace v domě č. 5 na Masarykově náměstí byla dne 30. května 1995 ohledána rýha, vyhloubená v délce cca 15 m od jižního suterénního vchodu do budovy (z ulice Pod hradbami) šikmo do kanalizačního sběrače v jihozápadním rohu domovní parcely (na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Tišnov 9-3 z roku 1984 je trasa rýhy určena spojnicí bodů, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálených 81,5:103 a 83,5:104,5 mm; 468 - 469 m n. m.). Průměrně 0,5 m široký a 1,6 - 1,2 m hluboký výkop zde porušil sled středověkých a novověkých souvrství, postupně vršených v hloubce parcely při městské zdi. Při jihozápadním konci rýhy tvořily prvých 60 cm nadloží recentní stavební vyvážky, v úrovni 61 - 85 cm pod povrchem následovala světle hnědá homogenní hlinitá vrstva s novověkým odpadem (zlomky keramiky a zvířecích kostí). V úrovni 86 - 95 cm byla sledovatelná kompaktní šedočerná hlinitá vrstva s keramikou 1. poloviny 13. století, související nepochybně s vlastní lokací osady a zachovaná i na dalších okolních parcelách (srov. Doležel - Smutná 1997, 260-261). Níže již zasahovaly sterilní podložní úrovně, v hloubce 96 až 110 cm sivě žluté až hnědé, od 111 do 160 cm světle hnědé jílovito-hlinité svahoviny. V podstatě obdobnou stratigrafii poskytovaly stěny výkopu i výše k severovýchodu, kde postupně ubývalo stavebních sutí ve svrchních horizontech a stále asi 10 cm silná vrstva 13. století, bezprostředně nasedající na podloží, vystupovala poněkud více k povrchu (na šestém metru do hloubky asi 81 - 90 cm).

Vedle kusu železité strusky bylo ze souvrství ve výkopu získáno celkem 11 keramických zlomků. Ze zmíněné šedočerné vrstvy těsně nad podložím pochází 8 fragmentů většinou tuhové hrnčiny 1. poloviny 13. věku (hrnce a zásobnice, 4 zlomky výdutí zdobeny šroubovicí a radélkem), zbývající nálezy z vyšších úrovní (dno poháru a okraj hrnku s uchem) lze zařadit do 16. století.

Drobná akce tak znovu prokázala existenci „lokačního" nálezového horizontu 1. poloviny 13. století v jižní části středověkého jádra města. V nálezové situaci se naopak neprojevily žádné bezpečné stopy po stavbě bratrské modlitebny, asi v těsné blízkosti sledované plochy vybudované koncem 16. věku (Tiray 1882, 165).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Silva Smutná, Městské muzeum Velká Bíteš

Literatura:

Doležel, J. - Smutná, S., 1997: Velká Bíteš (okr. Žďár nad Sázavou), Přehled výzkumů 1993-1994, 260-263.

Tiray, J., 1882: Dějiny města Velké Byteše I. Velké Meziříčí.

Resumé:

Velká Bíteš (Bez. Žďár nad Sázavou). Mittelalterlicher Stadtkern - Masaryk Platz Nr. 5. Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

Im Mai 1995 wurde etwa 15 m lange und 1,6 - 1,2 m tiefe Kanalisationsrille verfolgt, die von der südlichen Stirnwand des Gebäudes bis zu der südwestlichen Ecke der Parzelle getieft wurde. Die Ausgrabung störte hier mittelalterliche und neuzeitliche Schichten, die hier nach und nach im Hinterteil der Parzelle bei der Stadtmauer gehäuft wurden. Die älteste Schichte eng oben der Sohle 80-95 cm tief wurde mit den Funden der Graphitkeramik in der Zeit der Lokation der Ortschaft in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert.

VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)

Středověké jádro města - Masarykovo náměstí č. 7. Středověk. Doplňující zjištění k záchrannému výzkumu.

Dne 30. května 1995 byla opětovně ohledána k domu č. 7 na Masarykově náměstí patřící nádvorní parcela č. 27, jejíž plochy se dotknul drobný záchranný výzkum v listopadu roku 1994 (Doležel - Smutná 1997, 260-261). Prohlídka materiálu z již zahrnuté kanalizační rýhy, roku 1994 dokumentované, přinesla nález dalších 13 zlomků tuhové keramiky 1. poloviny 13. století (mj. více fragmentů bohatě radélkem zdobené zásobnice, výdutě hrnců opět s dekorem radélka a šroubovice). Keramika zřejmě pochází z výrazného kulturního horizontu, těsně nad podložím porušeného právě kanalizačním výkopem na parcele a spjatého nepochybně s vlastní lokací osady (místo nálezu je na St. mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Tišnov 9-3 z roku 1984 určeno bodem, od Z a J okrajové sekční čáry vzdáleným 72,5 a 105,5 mm; 468 m n. m.).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Silva Smutná, Městské muzeum Velká Bíteš

Literatura:

Doležel, J. - Smutná, S., 1997: Velká Bíteš (okr. Žďár nad Sázavou), Přehled výzkumů 1993 - 1994, 260-263.

Resumé:

Velká Bíteš (Bez. Žďár nad Sázavou). Mittelalterlicher Stadtkern - Masaryk Platz Nr. 7. Mittelalter. Ergänzungsfeststellung zu der Rettungsgrabung.

Auf der Hinterparzelle des Hauses wurden im Mai 1995 weitere Bruchstücke der Graphitkeramik der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts aus der schon verdeckten Kanalisationsrille gewonnen (sie wurde schon im Jahre 1994 untersucht). Die Keramik stammt offensichtlich aus dem ausdruckvollen kulturellen Horizont eng oben der Sohle, der in der Zeit der Lokation der Ortschaft entstand.

VELKÉ MEZIŘÍČÍ (okr. Žďár nad Sázavou)

Ulice Hornoměstská, parcely č. 757/1-757/21. SMO 1 : 5000, rok vydání 1988, list Velké Meziříčí 5 - 9, 121-139 mm od Z a 373-381 mm od J sekční čáry, nadmořská výška cca 426-437 m n.m. Sídliště-opevnění. Vrcholný středověk, novověk. Záchranný výzkum.

Terénní část výzkumu proběhla v období od konce září do počátku listopadu. V poměrně nepříznivé poloze prudkého svahu za severními hranicemi středověkého města se osídlení objevuje až ve 2. polovině 14. století. Ovšem ani v tomto období se zřejmě svah nevyužívá sídelně ani hospodářsky, ale jen jako odkladová plocha pro odpad z hradu, pod nímž je situována. Teprve v průběhu 15. století zde pravděpodobně dochází k prvním pokusům o terasovité zahradní úpravy. Reálnější je ovšem verze, že systematická hospodářská činnost zde nastává až po zajištění ochrany majetku, tedy po vybudování kamenného opevnění na konci 15. a hlavně v 16. století, které spojilo město s hradem v jeden celek. Městská hradba nebyla stavbou výrazněji dotčena, proto se pozornost soustřeďována především na její základy, kde je nižší pravděpodobnost záměny původního zdiva s pozdějšími opravami. Základ je zahlouben pouze 0,30-0,50 m od současného terénu a je stavěn z tmavě šedých biotitických rul s občasným výskytem bělošedého granitu. Kámen je nezvětralý a pravděpodobně lámaný v lomu, nejedná se o druhořadý nasbíraný materiál. U rul se využívá jejich přirozená deskovitá odlučnost. Základy nejsou zahloubeny do podloží ze silně navětralého durbachitu a v době stavby prakticky spočívaly na povrchu terénu (geologii

lokality vypracoval RNDr. Jaroslav Dvořák). Statickou stabilitu hradby zajišťovala jen její vlastní hmotnost. Přímo zpod základů hradby se podařil získat materiál z konce 15. století (obr. 1), který umožňuje datovat stavbu kamenné hradby na přelom 15. a 16. století.

V souvislosti s rozvojem města bylo úpatí svahu postupně rozparcelováno a zastavěno. Pozůstatkem této zástavby z 18. až 19. století jsou sklepy, vlastní domky zanikly při poválečném proražení nové ulice Hornoměstská. Pozůstatky městské brány, popřípadě složitějších architektur s ní spojené, se při výzkumu nepodařilo nalézti, neboť se s největší pravděpodobností nachází pod dnešní vozovkou ulice Hornoměstská.

Richard Zatloukal, ÚAPP Brno

Resumé:

Die Rettungsgrabung in Velké Meziříčí (Bez. Žďár nad Sázavou) in der „Hornoměstská" Straße wurden die Forscher auf dem Abhang unter der Burg durchgeführt. Die Fläche wurde erst in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts besiedelt. Es hat sich eher um die Abfälle von der Burg gehandelt. Im Verlauf des 15. Jahrhunderts wurde das Terrain für die Terrassengärten eingerichtet. Zur grösseren Regelungen kommt im 16. Jahrhundert, wann die Stadtmauer gebaut wurde (Abb. 1), die die Burg und die Stadt Velké Meziříčí verbunden hat.

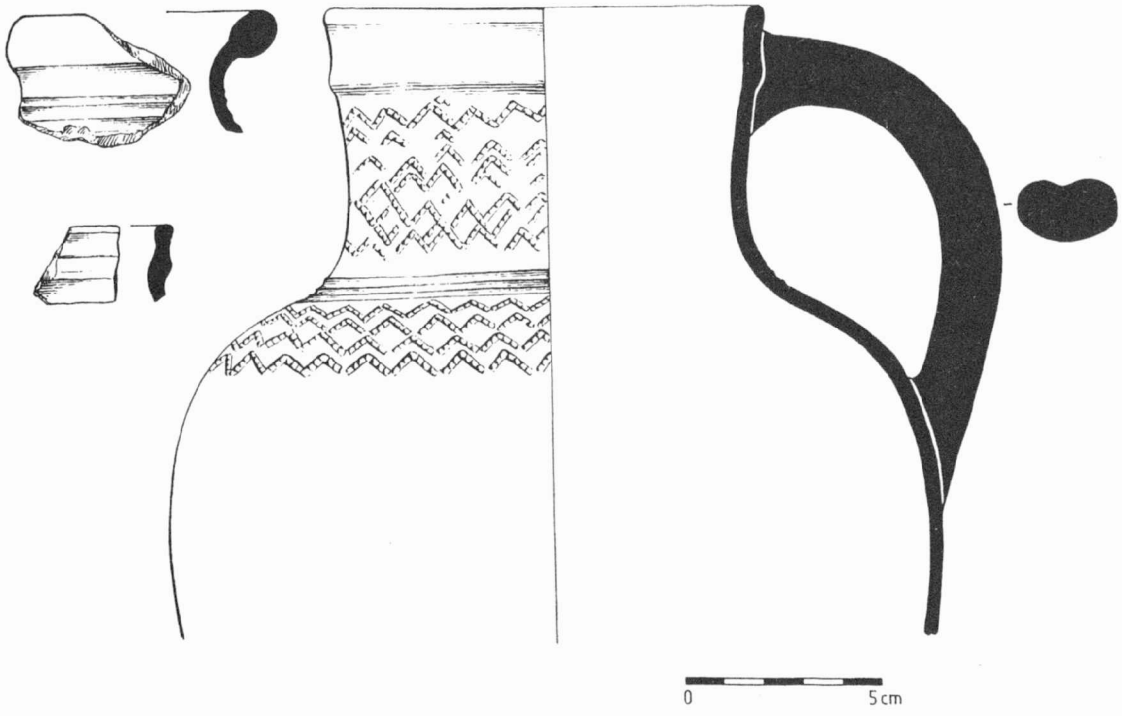

Obr. 1. Velké Meziříčí (okr. Žďár n. Sázavou), ulice Hornoměstská. Keramika z konce 15. století zpod základů městské hradby. Keramik aus dem Ende des 15. Jahrhunderts, die unter dem Fundament der Stadtmauer gefunden wurde.

VLADISLAV (okr.Třebíč)

Intravilán obce. Poloha v ZM mapový list 23-42-25, 447mm od Z a 70mm od J sekční čáry. Středověk a novověk. Sídliště, keramická dílna. Záchranný výzkum.

V průběhu roku 1996 v měsících červenci a srpnu při výkopových pracech pro pokládku telefonních kabelů firmy Telcom, byla objevena mocná vrstva černé zakuřované keramiky s vlešťovanými vzory, jejíž výroba se rozvíjela od konce 18.až do počátku 20.

století. Nejvíce rozšířená byla tato keramika od poloviny 19. století do počátku našeho století. Vrstva je tvořena keramickým odpadem a svědčí o existenci nějaké místní dílny na výrobu této keramiky. Vrstva keramického odpadu se koncentrovala na návsi obce a byla zachycena před místním Obecním úřadem a pokračovala i druhé straně silnice. Ze zlomků zakuřované a ostatní novověké keramiky se podařilo rekonstruovat větší části nádob. Pod zmiňovanou odpadní vrstvou byla nalezena také keramika, kterou můžeme zařadit do období 14. až pol. 15. století (inventární čísla 47/96-1 až 47/96-8).

Petr Obšusta, ZMM Třebíč

Resumé:

Vladislav (Bez. Třebíč). Intravilan der Gemeinde. Mittelalter, Neuzeit. Siedlung, Keramikwerkstatt. Rettungsgrabung.

VLKOŠ (okr. Hodonín)

Kostel Nanebevzetí Panny Marie. Novověk. Krypta. Záchranný výzkum.

Dne 1.8. 1996 došlo k archeologickému výzkumu v okolí kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Vlkoši. V JV a V části, kolem kostela, došlo k založení několika výkopových rýh, zhotovených pro novou instalaci inženýrských sítí a položení zařízení k odvodnění podlahy kostela. Ze strany archeologů zde bylo přistoupeno k výzkumu formou dokumentace obnažených vrstevných profilů a k zaměření dílčích architektonických prvků. Dodatečně byla pořízena základní dokumentace krypty nacházející se pod kostelní lodí.

Ve výkopové rýze, nacházející se při JV okraji kostelní lodi, byl zachycen fragment kamenné zdi. Stavební články tohoto kontextu byly tvořeny výhradně pískovcovými kamennými bloky s nahodilými vložkami zlomků cihel. Jako stavební pojivo byla použita vápenná malta. Pravděpodobně se jednalo o korpus staré opěrné zdi.

Současně s prováděným archeologickým průzkumem byla provedena i základní dokumentace podzemní krypty. Vzhledem k tomu, že k otevření krypty došlo již asi před sedmi lety, byly shledáni pohřby zemřelých v žalostném stavu. Byl vyhotoven podrobný plán, který zachytil skromné zbytky rakví i zesnulých. Z nálezové situace bylo patrné, že se jednalo o dva dospělé jedince a jedno dítě. Do dnešní doby se v dobrém stavu dochovala pouze malá děcká rakev, jejíž dobře zachovalé víko leželo na podlaze krypty nedaleko skrumáže ztrouchnivělých prken z ostatních sarkofágů. U zemřelých byly, hlavně v oblasti hrudníku, patrny zbytky ozdobných tkanin. Uvedené pohřby se nacházely v podzemní zděné prostoře pod kostelní lodí. Vstup, který byl již dříve uměle otevřen, se nachází pod JZ zdivem kostela. Do krypty je možné vstoupit šachticí, která se ve vzdálenosti 5,5 m napojuje na hlavní prostoru s uloženými ostatky. Stropy obou prostor mají charakter cihlové valené klenby. V JV části krypty, těsně u stropu, se nachází malý čtyřhranný otvor. Tento otvor lze označit jako vzdušník, který plnil funkci větrací šachtice, šikmo směřující k povrchu. Pravděpodobně vyúsťuje na povrch pod JV zdivem kostela.

Výsledkem uskutečněného archeologického výzkumu provedeného na lokalitě kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vlkoši, bylo zjištění, že v prostoru mimo objekt stavby kostela, kde byla provedena poměrně rozsáhlá síť výkopových rýh, nebyly objeveny žádné závažné archeologické situace.

Drobné archeologické nálezy, které pocházejí převážně s povrchové navážky lze označit za recentní (19. - 20. stol.). Jsou to především drobné zlomky keramiky a ojediněle i

skla. Lze však upozornit na skutečnost, že objevené zdivo, zachycené v sondě S1 u JV zdiva, zřejmě představuje fragment opěráku jež byl původně součástí starého (gotického) kostela, který se v těchto místech nacházel ještě koncem 18. století, než byl rozebrán.

Navážky zachycené v dalších profilech, souvisí pravděpodobně s umělým navýšením terénu kolem kostela pro výstavbu plášťové zídky hřbitova v roce 1777. V těchto terénních navážkách byly zjištěny četné pohřby. Některé z těchto hrobů byly přímo narušeny již výše uvedenou výkopovou rýhou. Hroby svědčí o značném využívání hřbitova, neboť se našly v několika případech, pohřby i ve více úrovních nad sebou.

Co se týče výzkumu krypty hraběte Ludvíka Sereniho, lze jen konstatovat, že se v současné době nachází ve značně dezolátním stavu. Zbytečně otevřená hrobka znamenala předčasnou zkázu původně dobře zachovalých ostatků zemřelých. V původním stavu byly u pohřbených patrny dobře dochované součásti oděvů a obuvi i s různorodými výzdobnými prvky. Snadný přístup do krypty nezvaným živlům značně podmínil její současný stav.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Literatura:

Opis listiny z makovice kostela Nanebevzetí Panny Marie v obci Vlkoš.

Resumé:

Vlkoš (Bez. Hodonín) Kirche Nanebevzetí Panny Marie. Neuzeit. Grufte. Rettungsgrabung.

VYŠKOV (okr. Vyškov)

Nám. Čs. armády, „U pivovaru". Středověk. Záchranný výzkum.

V červenci 1995 zahájila firma Eleco stavbu komerčních objektů firem Eleco a Telecom v proluce u vyškovského pivovaru. Podle písemných zpráv býval v 15. století na místě dnešního pivovaru tzv. toufarský rynek, kde měli své dílny vyškovští hrnčíři. V roce 1677 vyhořel a byl poskytnut na stavbu pivovaru. Vedle pivovaru si v 17. století postavil svůj dům i císařský varhaník Poglietti. Svou zadní částí tvořil dům součást vyškovských hradeb, vybudovaných v 15. století. Bohužel, v 70. letech našeho století byl tento raně barokní dům zbourán. Záchranný výzkum odkryl z části základy tohoto domu včetně rozsáhlého sklepa s valenou klenbou. Zdivo, které bylo nalezeno, bylo zdivem vnitřním, nikoli obvodovým. Žádná z obvodových zdí nalezena nebyla, takže nebylo možné zjistit původní přesný půdorys Pogliettiho domu. Raně barokní výstavba porušila z části původní renesanční dláždění města, tvořené na plocho kladenými oblými kameny. Existenci osídlení v 16. století dokládají i četné keramické nálezy a několik zlomků skla /např. humpenů/. Vrstvy datovatelné do 14. a 15. století byly částečně poškozené mladším osídlením. Zároveň však potvrzovaly existenci blízkých hrnčířských dílen - bylo nalezeno velké množství keramiky: poklice, džbány, mísy, hrnce. Nejzajímavějším nálezem byl stříbrný parvus Václava II. z roku 1305.

Závěrem lze shrnout, že tento prostor byl osídlen již od 14. století, kdy se na inundačních vrstvách, vzniklých při záplavách a souvisejících s existencí blízkých rybníků, objevují pozůstatky nejstaršího osídlení. Bohužel se nepodařilo přesně zjistit typ objektu, z kterého nálezy pocházejí, protože prostor pro vlastní výzkum byl vymezen jen několika sondami. Středověké osídlení bylo na konci 16. století srovnáno a vydlážděno kamennou dlažbou, jejíž část byla při výzkumu nalezena. Pravděpodobně ještě před polovinou 17. století zde byl postaven raně barokní dům pro Alexandra de Poglietti. Tento rozsáhlý dům částečně

překryl, částečně zničil vrstvy předcházejícího osídlení. Byl intenzivně obýván po celé barokní období (17. - 18. století), o čemž svědčí nálezy keramiky (glazované i neglazované). Většinou se jedná o běžné kuchyňské zboží - mísy, hrnce, poklice, pánve. Rozsáhlý je též soubor stavebních železných zlomků (hřebíky, kování, skoby ap.).

Blanka Mikulková, Muzeum Vyškovska

Resumé:

Vyškov (Bez. Vyškov). Čs. armády Platz, „Bei der Brauerei". Mittelalter. Rettungsgrabung.

ŽDÁNICE (okr. Hodonín)

U šroubárny. LNK, střední doba hradištní. Sídliště. Záchranný výzkum.

V roce 1994 byl proveden záchranný archeologický výzkum ve Ždánicích, kde byla sňata ornice těsně nad nivou Ždánického potoka v prostoru u místní továrny na šrouby. Jde o svah protáhlého hřbetu, který byl podle povrchových sběrů osídlen již v pravěku kulturou s lineární keramikou. Na odhumusované ploše v nižších partiích svahu byly prozkoumány celkem 3 objekty s početnými keramickými nálezy ze slovanského středohradištního období.

Petr Vitula, ÚAPP Brno

Resumé:

Ždánice (Bez. Hodonín). „U šroubárny". Siedlung. Linearbandkeramik, Mittelburgwallzeit. Rettungsgrabung.

ŽĎÁREC U TIŠNOVA (okr. Žďár nad Sázavou)

„Tábor". Zaniklá středověká ves Holánkov. Povrchový průzkum.

Při informativní návštěvě lokality byl 30. září 1995 proveden povrchový sběr v čerstvém oraništi v těsném sousedství rekreačního střediska Havlov, nacházejícího se v severním výběžku územního katastru Žďárce. Nečetná keramika, která byla tímto způsobem získána, byla orbou značně rozptýlena, přesto se ponejvíce kumulovala při severním okraji oraniště při hraně výrazně zaříznutého prameniště. Sběr přinesl pouze několik zlomků výdutí, převážně bez výzdoby, ze dvou získaných okrajů náleží jeden do typu okrajů šikmých, hmotu tvoří hrubý písek světlé barvy, druhý, ovalený a podžlabený okraj je tvořen hmotou, v níž převažuje jemný písek světle šedé barvy. Získaný soubor dále obsahuje několik zlomků z tuhové hmoty. Keramiku lze rámcově datovat do období od 2. poloviny 13. století do počátku 15. století. Datování časově koresponduje s písemnými prameny, v nichž je ves uváděna v letech 1358-1365. Zánik vsi klade R. Vermouzek do období husitských válek, přesněji do konce října 1425, kdy těmito místy probíhal přesun husitských vojsk od třebíčského kláštera (Vermouzek 1992, 359). Datu zániku neodporuje ani nalezená keramika, naopak jej potvrzuje absence písemných zmínek.

Za současného stavu poznání se nelze vyslovit o půdorysné podobě vsi, pouze na základě reliéfu terénu zde lze předpokládat existenci krátké řadové zástavby.

Jaroslav Sadílek, Olešnice na Moravě

Literatura:

Vermouzek, R. 1992: Zaniklá středověká osada Holánkov na Tišnovsku. Vlastivědný věstník moravský XLIV, 357-361.

Resumé:

Žďárec u Tišnova (Bez. Žďár nad Sázavou). „Tábor". Wüstes mittelalterliches Dorf Holánkov. Terrainbegehung.

ODKAZY:

BRNO (okr. Brno-město)
Ul. Příkop - Business centrum. Středověk a novověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

IVANOVICE U BRNA (okr. Brno - město)
Jihovýchodní výběžek katastru Ivanovic u Brna. 10. - 11. st. Sídliště, pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

KOJETÍN (okr. Přerov)
Ulice Kroměřížská, Husova a Palackého. Středověk (12.-15. stol.), novověk (16.-18. stol.). Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

OLOMOUC-SLAVONÍN (okr.Olomouc)
„Horní lán". Střední doba hradištní, novověk. Sídliště a pohřebiště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba bronzová

PŘÁSLAVICE (okr. Olomouc)
„Díly pod dědinou", „Kousky a kukličky". Středověk. Sídliště. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Doba Železná

ROUCHOVANY (okr.Třebíč)
Intravilán obce. Poloha v ZM mapový list 24-33-17. Objekt 1,2 - 328,5mm od Z a 135mm od J sekční čáry, objekt 3 - 334mm od Z a 140mm od J sekční čáry. Doba bronzová. Ojedinělý nález.

SYROVICE (okr. Brno - venkov)
Syrovice „Klínky". Eneolit (KŠK), 1945. Sídliště, pohřebiště, kosterní nález. Záchranné výzkumy.

Viz kapitola Neolit

TUROVICE (okr. Přerov)
„Díly za vodou". Doba hradištní. Záchranný výzkum.

Viz kapitola Neolit

ÚJEZD U BRNA (okr. Brno - venkov)
„Dlouhé loučky". Středohradištní. Sídliště. Dokumentace profilů.

Viz kapitola Doba bronzová

SPECIÁLNÍ METODY

ETNOARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V LANASHUHAIA (OHŇOVÁ ZEMĚ, ARGENTINA)

Jiří Svoboda, AÚ AV ČR Brno

Během února 1996 se Archeologický ústav AV ČR Brno zapojil do dlohodobého projektu výzkumu indiánského osídlení podél průlivu Beagle na jihu Ohňové země, který tu prováděl CADIC (Jižní středisko vědeckého výzkumu) v Ushuhai ve spolupráci s Autonomní univerzitou v Barceloně. Přestože dosavadní výzkumy dokládají plynulé osídlení dosahující časové hloubky nejméně 6 tisíc let, poslední výzkumné sezóny se zaměřily spíše na etnoarcheologický výzkum recentních indiánských sídlišť, datovaných zhruba na přelom 19. a 20. století. Pro výzkum v roce 1996 byla zvolena lokalita Lanashuhaia („Zátoka datlů"), ležící východně od estancie Harberton, mezi ústím řek Rio Varela a Rio Cambaceres. Je to členitá zátoka, jejíž bizarní tvar je modelován ledovcovými morénami a pobřeží lemují stopy průběžně vznikajících a zanikajících indiánských obydlí, prakticky ve všech příhodnějších polohách. Stopy obydlí tvoří standardní řady kruhovitých útvarů o průměru asi 3 - 3,5 m, na obvodu lemované pásmem jemně stratifikovaných sedimentů s četnými mořskými škeblemi (*concheros,* obr. 1). Úkolem této sezóny bylo mimo jiné srovnat sídelní a depoziční procesy, které vedly k vzniku těchto morfologicky nápadných útvarů, spolu s příslušnou etnologickou dokumentací, a to zejména z hlediska možných dalších etnoarcheologických zobecnění (srv. např. Gamble - Boismier, eds., 1991, Kroll - Douglas Price, eds., 1991, Burch - Ellanna, eds., 1994).

Pobřeží průlivu Beagle obývali v historických dobách tzv. „kánojoví Indiáni" Yamana, zatímco vnitrozemí obývali „pěší Indiáni" Selknam (Ona; Gusinde 1931, 1937). Obě skupiny se liší původem, jazykem i způsobem obživy (využití mořských zdrojů, hlavně lachtanů, ryb, kormoránů a mořských měkkýšů u Yamana oproti suchozemským zdrojům, zejména lamám guanaco, u Selknam). V etnoarcheologickém inventáři, konkrétně ve štípané industrii, se však tyto etnické rozdíly výrazněji neprojeví, a to ani v morfologii charakteristických projektilů.

Náš zájem se zaměřil na strukturu sídliště a jednotlivých staveb u Indiánů Yamana. Srovnávací fotodokumentace, zejména u Gusindeho, ukazuje, jak byl materiál i technika stavby determinován přírodním prostředím i způsobem života na pobřeží. Kostru obydlí tvořily mladé notofágové kmeny a plášť byl pevně propleten větvemi notofágů, někdy (a to častěji u vnitrozemských Indiánů Selknam) překryt kůžemi guanak. Tvar stavby byl buď kupolovitý, pokud se kmeny ohnuly do oblouku, nebo se skládaly do kužele na způsob típí. Ohniště leželo uprostřed a poměrně efektivně vytápělo celý vnitřek, ale stále hrozilo, že nevelká stavba vzplane, takže bylo nutné pravidelně vymetat podlahu pokrytou opadaným listím, odpadem výroby a potravy. Tím se postupně formoval kolem centra chaty pravidelný kruhový val, tvořený střídajícími se vrstvičkami škeblí, archeologicky sterilního humusu a různých předmětů (uhlíky z vymetených ohnišť, kosti mořských savců a kormoránů, kamenné nástroje i kostěné harpuny). Když byl val tak vysoký, že by bránil stabilitě konstrukce a voda z tajícího sněhu by stékala doprostřed chaty, přesunuli se Indiáni na jiné místo.

Archeologické situace se objeví ihned pod odstranění drnu (obr. 2). Vlastní vnitřek chaty přitom není archeologicky příliš zajímavý, neboť informace o osídlení jsou zakódovány spíše v členitých mikrostratigrafických sekvencích na periferii. Jejich výzkum doplňuje právě ty údaje, které pro původní etnografickou dokumentaci nebyly dost atraktivní (stopy výrobních činností, nenápadné artefakty, struktura fauny).

Během pobytu jsem se pokusil zachytit rovněž stopy vnitrozemských Indiánů Selknam, které by teoreticky měly být mnohem méně nápadné. Domnívám se, že se mi to podařilo na temeni izolovaného bezejmenného pahorku navazujícího západně na hřeben Cerro No Top. Zamokřenou depresi zde lemovalo pásmo částečně umělých vyvýšenin, kolem nichž ležely dva kamenné artefakty (chopper, otloukač). Vzhledem ke vzdálenosti k pobřeží a nedostupnosti terénu však ověřovací výzkum zatím nebyl možný.

Variabilita sídelních procesů u lovců-sběračů je široká a faktorů, které ovlivňují tvar a funkci obydlí, je více, než lze vyjmenovat v této zprávě. Na Moravě ukazuje prostorová analýza velkých gravettských sídlišť, že prozkoumaná plocha se člení podle jednotlivých sídelních celků, každý s centrálním ohništěm či s ohništi, a v některých případech rovněž s kruhem větších předmětů na obvodu. Mikrostratigrafie obvodového pásma ovšem v našich podmínkách dochována není. Model sídliště kanojových Indiánů Yamana tedy naznačuje pouze jednu z možností, jak mohl obvodový kruh obydlí vznikat. Proti modelu Yamana můžeme postavit model típí ze severoamerických plání, kde po opuštění tábora zůstává po stavbě rovněž charakteristický kruh („teepee rings"), tentokrát ovšem z kamenů, které byly přímo součástí konstrukce. Při komplexní interpretaci našich loveckých sídlišť tedy budeme volit spíše mezi krajními možnostmi, které etnoarcheologie nabízí.

Literatura:

Burch, E. S., Ellanna, L. J. eds., 1994: Key issues in hunter-gatherer research. Oxford University Press, Oxford – Providence.

Gamble, C., Boismier, W.A., eds., 1991: Ethnoarchaeological approaches to mobile campsites. International Monographs in Prehistory, Ann Arbor.

Gusinde, M. 1931, 1937: Die Feuerland Indianer I-II. Wien.

Kroll, E.M., Douglas Price, T., eds., 1991: The interpretation of archaeological spatial patterning. Plenum, New York and London.

Svoboda, J. 1996: Ohňová země, Dolní Věstonice a etnoarcheologie. Analýza loveckých sídlišť. *Vesmír* 75, 1996, 377-383.

Summary:

In winter 1996, as an effort to understand the dynamics that lyied behind the static archaeological record, and thanks to collaboration with the CADIC, Ushuhaia, and the Universidad Autonoma, Barcelona, we approached ethnoarchaological evidence from the Yamana sites of Tierra del Fuego. The Fuegian sites, as visible on the surface today, are composed of networks of circular settlement units with diameter of 3-3,5 m, each encircled by shell middens accumulated during longer time-spans (Fig. 1). This circular structure is mostly the result of repeated cleaning of hearths and other objects from center towards the peripheries (Fig. 2). Stratigraphy and chronology of the middens, composed of shells, charcoal, bones and artifacts interstratified with sterile humous layers, documents temporal differences in the range of thousands of years among the features, or, sometimes, among individual occupations of the same feature. Against the Fuegian model, where objects have accumulated on peripheries as a refuse, there is the teepee-rings case from North American Plains, where the larger objects evidently formed basements of structures.



Obr.1. Zátoka Lanashuhaia, Ohňová země. Řady sídelních objektů lemující pobřeží.



Obr.2. Lanashuhaia. Etnoarcheologický výzkum vybraného sídleního objektu.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN UND GEOPHYSIKALISCHE PROSPEKTION AUF DER OBEREN BURG TREUCHTLINGEN, STADT TREUCHTLINGEN, Lkr. WEISSENBURG-GUNZENHAUSEN

Vladimír Hašek AÚ AV ČR Brno - Rudolf Krajíc HM Tábor - Wolfgang Steeger Bodensee - Jan Tomešek Geodrill Brno

1. EINLEITUNG

Die Ruine der Oberen Burg Treuchtlingen (Abb. 1) liegt auf einem nach Südosten gerichteten Sporn der Jurahochfläche. Bis kurz unterhalb des Fußes der Burgruine stehen bis 32 m mächtigen Schichten des Malm an. Der darüberliegende Malm, der sogenannte Treuchtlinger Marmor, bildet das Fundament der Burgruine. Jüngere Schichten des Jura sind im Bereich der Burgruine nicht erhalten. Nach der Hebung des Gebietes in der Kreide fielen sie der einsetzenden Abtragung zum Opfer.

Die in der ersten Hälfte des 12.Jahrhunderts errichtete Anlage überwachte ebenso wie ein im Tal an einer Altmühlfurt gelegenes und wohl etwas älteres quadratisches Turmhaus die alte Salzstraße, die von West nach Ost die Treuchtlinger Bucht querte und östlich der Altmühl auf die wichtige Nord-Süd-Verbindung von Nürnberg nach Augsburg traf (Eigler 1984).

Über frühe Besitzverhältnisse der Burg gibt es keine Überlieferungen. Zwei Frauen sind die einzigen bekannten Vertreterinnen einer örtlichen Adelssippe im 11. und 12. Jahrhundert. 1095 schenkte Gerhil de Truthilingun eine Leibeigene an das Kloster Solnhofen. Hedewic von Truchtelingen war 1175 Nonne im Kloster Odilienberg. Als erster männlicher Vertreter des Geschlechtes erschien Ulrich von Truchtelingen 1228 in einer Urkunde Heinrichs VII (Eigler 1984). Die Treuchtlinger Ritter waren Reichministerialen, dazu Lehensleute der Truhendinger Grafen, der im späten 13. Jahrhundert mächtigsten Familie am Hahnenkamm (Ruß 1992).

Von der Oberen Burg erfahren wir urkundlich erstmals 1340, als die Brüder Ulrich V und Wirich II von Treuchtlingen die Lehenshoheit der Pappenheimer Reichsmarschälle über die Anlage für 560 Pfund Heller ablösen (Eigler 1984). Bis 1354 blieb sie Sitz der Seitenlinie der Wiriche, während die Ulriche auf dem im 13. oder frühen 14. Jahrhundert zu einer leicht trapezoiden, 29x30 m großen Kastellburg ausgebauten Turmhaus im Tal saßen. Danach erwarb Wirich III die Wasserburg und zugehörende Besitzungen. Kaiser Karl IV verlieh ihm 1365 Marktrecht, Stock und Galgen. In den folgenden Jahrzehnten erreichten die Treuchtlinger Ritter den Höhepunkt ihrer Macht. Sie waren alleinige Herren über den zum Markt ehobenen Ort mit seinen zwei Burgen und die nähere Umgebung. Doch schon 1422 starb das Geschlecht aus. Die Erben verkauften Mitte des 15. Jahrhunderts Burgen und Herrschaft an die Marschälle von Pappenheim. Deren Treuchtlinger Linie konnte die Selbstständigkeit für weitere 200 Jahre behaupten, ehe der Ort an die Markgrafschaft Ansbach fiel. Die unmodern gewordene Höhenburg ließen die Pappenheimer gegen Ende des 15. Jahrhunderts verfallen. Die bisher älteste bekannte Abbildung der Burg auf 1572 von Friedrich Schefried aus Nördlingen gezeichneten Karte der Herrschaft Pappenheim zeigt nur noch eine dachlose Ruine (Gräfliches Archiv Pappenheim).



Abb. 1: Ruine der Burg Treuchtlingen, Stadt Treuchtlingen, Lkr. Weissenburg- Gunzenhausen

2. ARCHÄOLOGISCHE GRABUNGEN UND DIE BURGGESCHICHTE

Seit 1975 kümmerte sich die Fördergemeinschaft Burg Treuchtlingen (Abb.2) um die stark verfallene Anlage. Einsturzgefährdete Substanz wurde gesichert, verschüttete Mauern freigelegt und wieder aufgebaut. Archäologische Grabungen, vom W. Steeger seit 1989 durchgeführt, ergaben eine bewegte, durch Urkunden nicht überlieferte Geschichte der Anlage. Erstmals wurden salische Mauerzüge in der bislang für spätmittelalterlich gehaltenen Burg freigelegt. Die Untersuchung des erhaltenen Bestandes ergab, daß auch der Wohnturm und Außenmauer der Hauptburg das typische Kleinquadermauerwerk dieser Epoche aufwiesen. Vom Wohnturm aus zog eine Wehrmauer nach Nordwesten. Sie schützte ein westlich der Hauptburg gelegenes etwas erhöhtes Plateau, auf dem dem bisher nur ein kleiner salischer Fundamentrest freigelegt werden konnte. Im Norden unterhalb des Wohnturms erstreckte sich ein zweiter Hof. Er wurde bei der Anlage des Zwingers im 14. Jahrhundert größtenteils abgegraben. Nur eine Hausecke hat hier überdauert.

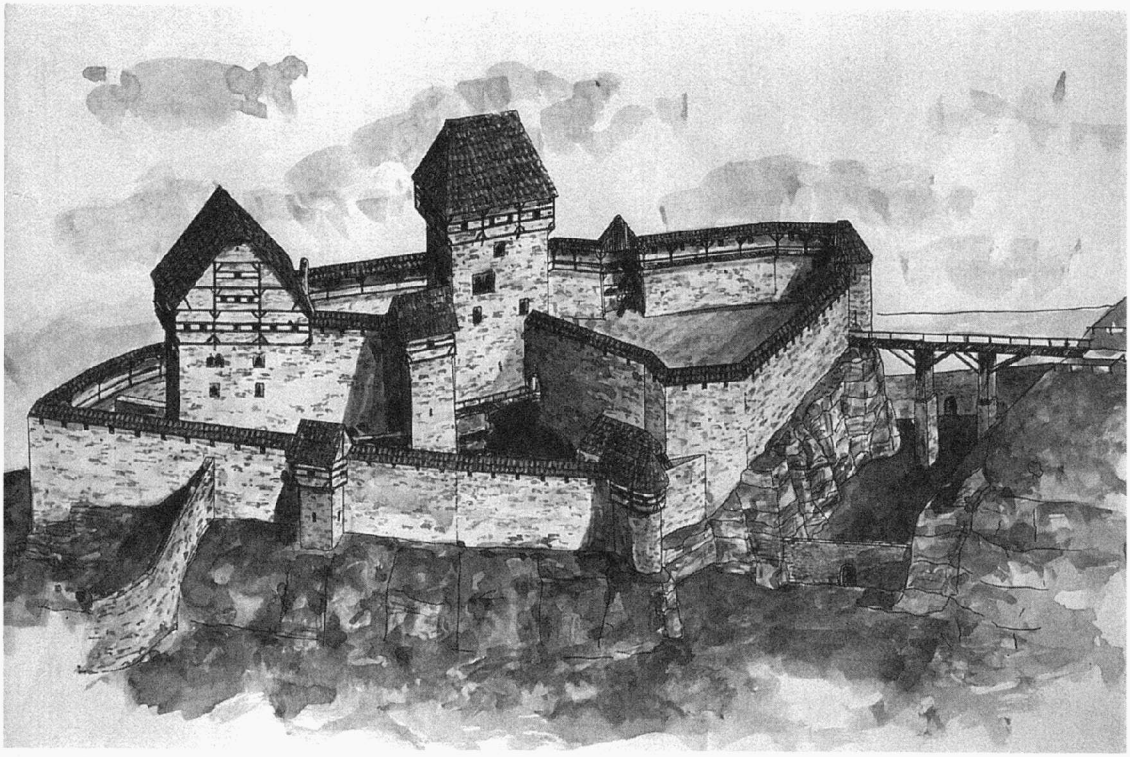

Abb. 2: Rekonstruktion des ursprünglichen Aussehens der Burg Treuchtlingen

In der Mitte des 13. Jahrhunderts brannte die Anlage nieder. Auseinandersetzungen zwischen den Marschällen von Pappanheim und den Wittelsbachern waren wohl Anlaß für die Zerstörung der Burg.

Nach dem Brand wurde die Wehrmauer zum zweiten Burghof verstärkt. Das davorliegende Haus entstand, leicht versetzt, neu. Darwischen errichtete man eine Filterzisterne. Am Wohnturm mußte die Außenschale der Nordwand erneuert werden. Zur Rapräsentation und Sicherung des Fundamentes am bröckelnden Fels fügte man hier einige große Buckelquader ein. Am Südostende der Hauptburg entstand ein Palas mit Fachwerkobergeschoß und

Hohlziegeldach. Teile des Südhanges wurden mit einer Mauer umgeben. Eine zweite Brandkatastrophe im ersten Viertel des 14. Jahrhunderts vernichtete die in den Grundzügen wohl der älteren Bauphase gleichenden Anlage. Der Brandschutt wurde beim Wiederaufbau rings um den Hauptburgfels aufgeschüttet. In ihm fanden sich verziegelte Teile der Fachwerkwände des Palas, der verkohlte Getreidevorrat und geschmolzene Metallgegenstände und Silbermünzen.

Beim Wiederaufbau erhielten das westliche Plateau eine Ringmauer mit Schalentürmen und wurde mit einem über 12 m breiten und 10 m tiefen Halsgraben umgeben. Wie unter der Ringmauer in den Bereich des Halsgrabens weiterlaufende ältere Fundamentzüge zeigen,wurde dazu ein Teil des Plateaus abgegraben. Die Vorgängeranlagen hatten somit einen weniger breiten und tiefen Graben zur Hochfläche. Denkbar ist, daß die Verwitterung des sehr frostanfälligen Felsuntergrundes die Zurückverlegung der Mauern erforderich machte. Nach Osten wurde der Hof dagegen durch Planierung des ehemals abfallenden Geländes vergrößert, die alte Wehrmauer und die davor liegende Zisterne aufgegeben und verschüttet. Durch Abgrabung und Errichtung einer Futtermauer entstand ein Niveauunterschied von etwa 8 m zur neu um den Hauptburgfels gebauten Zwingeranlage. Die Hauptburg blieb im Grundriß weitgehend unverändert.

Gegen 1400 brannte die Burg ein drittes Mal. Zerstörungsschichten wurden nur im Nord- und Ostzwinger beobachtet, dessen Außenmauern danach erneuert werden mußten.

Möglicherweise wurde auch der Palas der Hauptburg betroffen, da auch hier jüngere Umbauten wie der Einbau eines Kellergewölbes nachweisbar sind. Mit dem Anbau eines Flankierungsturms an der Nordseite schuf man einen geschützteren Zugang, der durch eine Holzbrücke mit der oberen Vorbung verbung verbunden war. Die Wohnbauten der Burg bestanden wohl weiter aus Fachwerk auf Steinsockeln. Türen und Fenster wurden in Ziegel, Sandstein oder Suevit gemauert. Ein Sandstein mit schlichtem Dreiviertelstab und Lilienende ist einziger Rest ehemaliger Bauplastik. Er diente in zweiter Verwendung als Türgewände zum Palaskeller.

Die Grabungen erbrachten ein reiches Fundmaterial vor allem des 14. und 15. Jahrhunderts. Ihnen ist ein eigener Ausstellungsraum im örtlichen Volkskundemuseum gewidmet. Hervorgehoben sein nur ein bei der zweiten Zerstörung verlorender Topfhelm mit deutlichen Kampfspuren (Steeger 1997).

Am 5.8.1997 wurden in Nordzwinger und auf der oberen Vorburg geophysikalischen Messungen vorgenommen. Die Ergebnisse waren unterwartet und sind für die Geschichte der Burg des 12. und 13. Jh. von außerordentlicher Bedeutung. In der Oberen Vorburg fand sich statt der erwarteten Bebauung des Spätmittelalters - von ihr sind offenbar keine Spuren mehr erhalten - ein fast quadratisches Gebäude von über 10 m Seitenlänge. Seine Funktion ist aus dem Grundriß nicht zu erschließen, und es gibt keine vergleichbaren Grundrisse aus dieser Zeit. Große Brandflächen breiten sich in den Räumen aus. Offensichlich ist es bei Zerstörungen des 13. oder des frühen 14. Jh. niedergebrannt und danach eingeebnet worden. Der bisher als Kern der frühen Burg angenommene Wohnturm wird in seiner Bedeutung durch das neu entdeckte Gebäude übertroffen, die ganze Anlage des 12. Jh. gewinnt mit ihren nun mindestens drei repräsentativen Steinbauten eine völlig neue Dimension, der über einen Höhensitz der ortsansässingen Ministerialität sicher hinausgeht. Deutlich wird damit die Wasserburg in der Talsiedlung, das heutige Schloß, auf Rang zwei verwiesen. Der ganze Befund wirft ein neues Licht auf ungeklärte Fragen zur frühen Besitzgeschichte und Bedeutung des Ortsadels.

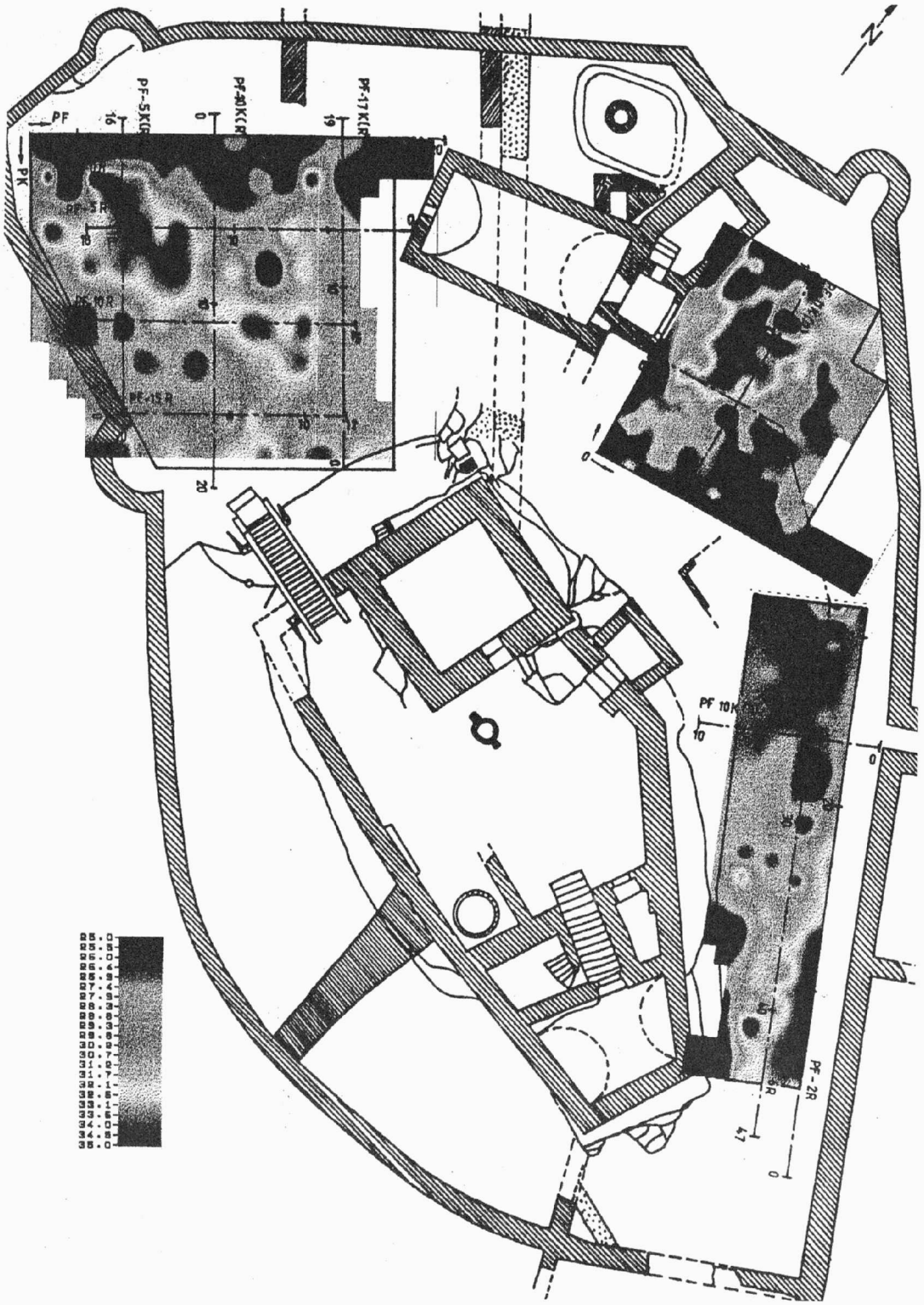

Abb. 3: Burg Treuchtlingen: Flächendarstellung angeführter Größen s_{sch}

3. METHODIK GEOPHYSIKALISCHER FELDARBEITEN

Die angewandte Methoden berücksichtigten:

- durch die Tätigkeit des Menschen in der Vergangenheit entstandenen Oberflächen-Inhomogenitäten wie z.B. oberirdische oder eingetiefte Objekte verschiedenen Charakters oder Größe,

- eventuelle Störquellen durch vagabundierende oder industrielle Störungen,

- derzeitiger Forschungsstand zur Anwendbarkeit einzelner geophysikalischer Methoden im vorgefundenen Milieu.

Zur Lösung der vorgegebenen Problematik wurde als Hauptmethode die Elektromagnetische Dipolprofilierung (DEMP), ergänzend die Magnetometrie - Flächengradientmessung und Bodenradar (GPR) benutzt.

Dabei wurden drei Teilsektoren einer Gesamtfläche von ca 648 m^2 untersucht, in der oberen Vorburg eine Fläche von ca 18x18 m und im Nordzwinger zwei Flächen von ca 14x12 m und 26x6 m (Abb.3). Die Meßlinien der Untersuchungen wurden am Meßnetz der Grabungen der vergangenen Jahre ausgerichtet. Das Ziel der elektromagnetischen Dipolprofilierung war die Gewinnung detaillierter Angaben über die Lage und den Umfang erhaltener Steinfundamentierungen ehemals oberirdischer Bauten unterschiedlicher Bestimmung sowie möglichen eingetieften Objekten, die Bestimmung des geologischen Aufbaus der Oberflächenschichten (humushaltige, lehmig-sandige Erden und größere Kumulationen von Gesteinsfragmenten) bis in die Tiefe von 1,5 bis 2 m und die Suche nach dem Vorkommen geschwächter Zonen im Kalkstein, die sich durch ihre Leitfähigkeit von der Umgebung unterscheiden, die durch Lehmböden bzw. das Massiv jurassischer Karbonate (malm) gebilder sind. Die Messung wurde mit dem Digitalgerät DLM EM-38 vorgenommen, die Entfernung zwischen Sender und Empfänger betrug 1 m, die Frequenz 13,2 kHz. Die Gesamtmessung der scheinbaren Leifähigkeit erfolgte auf allen Profilen bei der ZZ-Polarisierung im Netz 2x1 m bzw. 2,5x1 m,stellenweise auch 1x1 m.

Ziel der magnetischen Prospektion war die Auffindung von Quellen seichter magnetischer Anomalien bis zu einer Tiefe von 1,5 bis 2 m. Diese weisen auf Verfüllungen mit dunkleren, oft eingeschwemmten fossilen Böden mit organischen Überresten, Keramikfragmenten, Hüttenlehm usw. hin, also einer Kulturschicht in Zusammenhang mit auf Siedlungs- oder Wirtschaftsobjekten, grabenartigen Gebilden oder Gräbern. Daneben zeigen sie auch verziegelten Lehm oder den Ort ehemaliger Öfen an, deren Magnetisierung durch die Einwirkung des geomagnetischen Feldes unter beträchtlichen Temperaturveränderungen zustande kam. Diese sog. thermoremanente Magnetisierung entsteht bei einer starken Erwärmung des Bodens (evtl. mit Magnetitgehalt) auf hohe Temperaturen und dem darauffolgenden Abkühlen im Magnetfeld der Erde. Diese Messung wurde mit dem Gradiometer PMG-1 durchgeführt. Die Höhe der Sensoren betrug 0,6 und 1,8 m, die Meßpunkte lagen im Netz von 2x1 m bzw. 2,5x1 m.

Zur Präzisierung des Verlaufs der Fundamentreste und zur Bestimmung der Tiefe des anstehenden jurassischen Kalkes unter der Verwitterungsdecke diente das Bodenradar. Die benutzte Apparatur aus schwedischer Produktion arbeitet auf einer Fraquenz von 200 MHz bis in die Tiefe von 2 bis 3 m. Diese Antenne wurde durchlaufend über die Geländeoberfläche versetzt, im Schrittintervall von 10 cm.

4. DIE BEARBEITUNG DER GEWONNENEN DATEN

Meßergebnisse der DEMP - Methode:

Als Ergebnis der Bearbeitung der DEMP - Meßwerte auf einem Pentium 90-PC entstanden die auf dem Farbtintenstrahldrucker HP XL 300 ausgedruckten Karten von Isolinien der scheinbaren Leitfähigkeit und die Flächendarstellung der angegebenen Größen (Abb. 3). Aus der angeführten Auswertung ergibt sich eine gute Zwischenprofil - Korrelation der Werte σ_{sch} die im Intervall 2-22 mS bzw. 9-28 mS schwanken.

Zonen mit niedriger Leitfähigkeit:

Mit Rücksicht auf die Tiefenreichweite und die Differenzierungsfähigkeit der verwendeten Apparatur können die ausgesonderten ausgedehnteren Zonen mit niedriger Leitfähigkeit archäologische Objekte anzeigen und die geologische Situation des zu erforschenden Bereichs charakterisieren. Im einzelnen können sie vier verschiedenen Ursachen zugeordnet werden:

1. Fundamentmauerwerk abgegangener Bauten - Linearzonen,

2. Verdichtete Kulturschichten oder Planierungen größerer Mächtigkeit, eventuell mit Häufungen von Steinschutt - dreidimensionale und Linearzonen,

3. Lithographische Zusammensetzung der Oberschichtdecke (Anwachsen der psamitischen und psefitischen Komponente im Boden), größere Steinschuttschichten, Abbruch - oder Versturzschichten - dreidimensionale Zonen,

4. Elevationscharakter der (Kalk-) Gesteine - dreidimensionale sowie Linearzonen.

Zonen mit erhöhter Leitfähigkeit:

Dies können verursacht worden sein durch:

1. Eingetiefte Objekte mit erdiger, nicht verdichteter Ausfüllung und kleinerem Anteil an Kalksteinfragmenten - dreidimensionale Zonen,

2. Lithologische Veränderungen in der Oberflächendecke (Übergewicht der pelitischen Fraktion über die psamitische, Lehmböden usw.) in größerer Mächtigkeit-Linear-sowie Flächenzonen,

3. Verschwächte Zonen verschiedener Herkunft im Gestein (Störungen, Spaltenzonen) - Linearstrukturen.

Magnetische Flächengradientmessung:

Die magnetische Flächengradientmessung wurde ähnlich wie DEMP mit Hilfe eines Rechners in Karten vertikaler Gradiente der totalen geomagnetischen Intensität in Form filtrierter Daten und der Flächenverteilung der angeführten Größen (Abb. 4) ausgewertet.

Als positive Anomalien T_z können hier zum Ausdruck kommen:

1. Eine Kulturschicht mit verziegeltem Lehm usw.-dreidimensionale Anomalien,

2. Sekundär eingetiefte Strukturen, verfüllt mit dunkleren Erden mit organischer Komponente und Einschwemmungen (grabenartige Gebilde) - dreidimensionale und lineare Anomalien,

3. Hüttenlehm ehemaliger Holzbauten - dreidimensionale Anomalien,

4. Verdichtete Planierungen von Erdwällen - Lineare Anomalien.

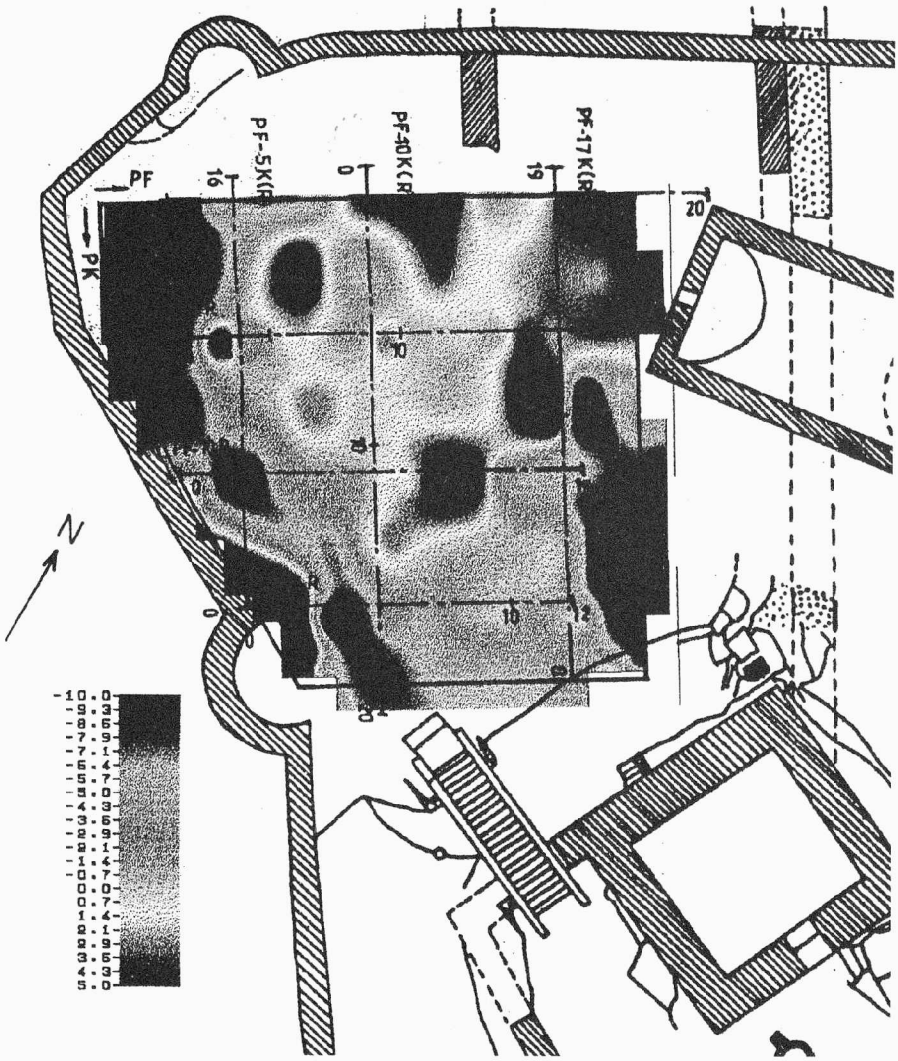

Abb. 4: Burg Treuchtlingen: Flächendarstellung angeführter Größen T_z

Undeutliche lineare Anomalien T_z können durch Fundamentreste oder Anhäufungen von Gesteinsschutt gebildet werden, sie zeigen lineare und dreidimensionale Anomalien. Quellen intensiver isometrischer und linearer (positiver und negativer) Anomalien sind vorwiegend größere rezente Eisengegenstände in der Kulturschicht, z.B.Vermessungspunkte oder Schrott usw.

Ergebnis der GPR - Messung:

Als Ergebnis der GPR - Messung der einzelnen Profile entstanden Radarogramme (Abb.5), welche die Laufzeit einzelner Wellen nach Sendung des elektromagnetischen Impulses verzeichnen. Die Methode beruht auf der Existenz unterschiedlicher Permitivitäten (ε_r) und Widerstände einzelner Schichten bzw. Objekte. Wenn man ε_r kennt, kann aus der Laufzeit der zurückgeworfenen elektromagnetischen Welle die Tiefe der reflektierenden Grenzschichten berechnet werden.

Anhand der bereits archäologisch festgestellten Stratigrafie wurde folgendes ε_r erwogen (Taf.1).

Tafel 1: Gewähltes ε_r, effektive Geschwindigkeit und festgestellte Tiefen einzelner Grenzschichten

Gebilde	ε_r	v_z max ($mn.s^{-1}$)	Mächtigkeit (m)	Annähernde Tiefe der Grenzschicht
Humus,lehmig-sandige Erde	14,1	0,08	0,64	0,45-0,64
Erde mit kalkstein-haltigen Gestein	-9,0	0,10	1,96	1,00-2,60
Kalkstein (Juramalm)	-	-	-	-

Lokale Unhomogenitäten (Fundamentreste, Steinschutthalden usw.) kommen in der Oberflächenschicht im mehrfachen Rückwurf elektromagnetischer Wellen in Form untereinander liegender Kurvenlinien, die an einarmige Hyperbolen verschiedener Breite und Orientierung erinnern und eventuell auch in der Verlaufstörung einzelner Rückwurfhorizonte zum Ausdruck (siehe Abb. 5).

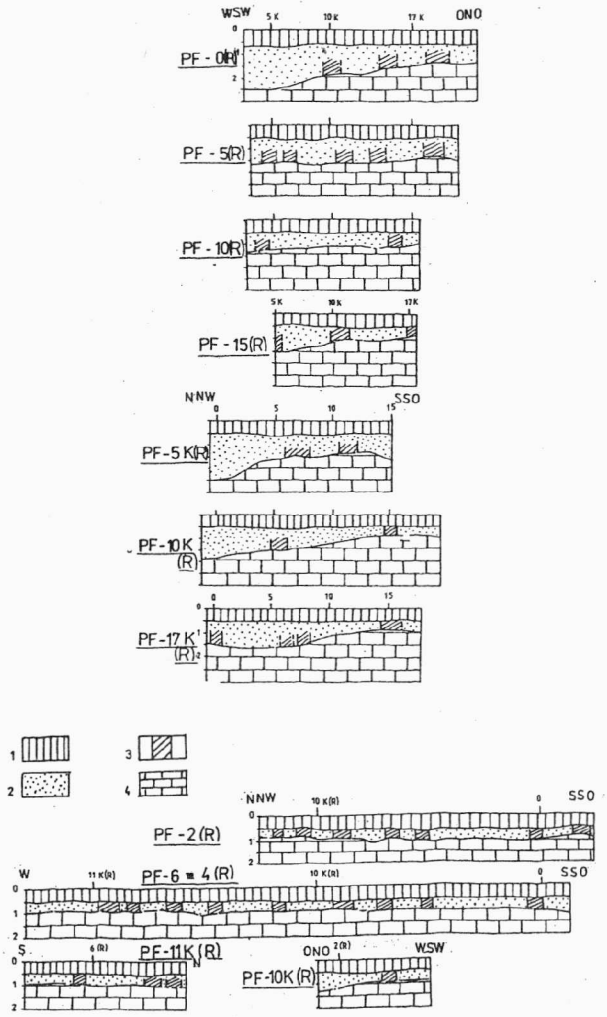

Abb. 5: Ergebnisse der Messungen nach GPR auf PF 0(R), 5(R), 10(R), 15 (R), 5K (R), 10 K (R), 17 K (R), 2 (R), 6 (R), 10 K (R) und 11 K (R). Legende:1 - lokale Unhomogenität, 2 - lehmig-sandige Erde, 3 - lehmig sondige Erde mit Steinen, 4 - Kalkstein

Tafel 2: Widerspiegelung archäologischer, geologischer und rezenter Strukturen im Meßbild geophysikalischer Untersuchungen

		σ_{sch}		Anomalien T_z			
Forschungsobjekt	Schichtzusammen-setzung	gesenkt	erhöht	pos.	negat.	Indik. GPR	Anomal
1. archäologische Strukturen							
a. eigetiefte objekte	Kulturschicht, auch mit Steinen	o	x	x	x	x	T
b. Grabenartige Gebilde	Schwemmschichten Erden, lehmigsandig	x	x	x	o	x	L
c. Grundmauer-werk	Kalkstein						
evtl.Schutt-schicht	Lehm bis sandiger	x			x	x	L,T
d. Verdichtete Aufschüttung, Weg	Lehm	x			x	x	L
2. geologische Strukturen							
e. Oberflächen-schicht,Erde	mit Fragmenten liegender Gesteine						
	ohne Fragmente liegender Gesteine	x			o	x	T
f. geschwächte Zonen			x		o	o	L
g. Ausstriche liegen-der Gesteine	Kalkstein	x			o	x	L,T
3. Rezente Strukturen							
h. größere Eisen-gegenstände		x	x	x			T
i. technische Leitungen	Kabel	x	o		x	x	L

x Hauptindikation T dreidimensionale Anomalien
o Nebenindikation L lineare Anomalien

Auf der Oberen Burg Treuchtlingen wurde zur Feststellung qualitativer Charakteristiken der gewonnenen Daten (Magnetometrie, DEMP) die Berechnung von Koeffizienten gegenseitiger Korrelation durchgeführt, die eine gute Korelaltionsabhängigkeit der beiden Felder bewies (K =0,84).

Die endgültige Auswertung der Daten erfolgte in Form von Karten grad. T_z, Isolinien σ_{sch}, der Flächenverteilung dieser Größen und der Indikation GPR, die im Maßstab 1: 200 verfertigt wurden.

Trotz der zahlreichen Störungen durch vagabundierende industrielle Felder, Existenz grösserer nicht entfernbarer Eisengegenstände auf der Oberfläche und der inhomogenen

Oberflächenschicht, die zunächst aus den Meßergebnissen eliminiert werden mußten, konnten zahlreiche anomale Elemente bestimmt werden, welche die Lage verschiedener Oberflächen-Inhomogenitäten lokalisieren und das Relief des anstehenden Kalksteins, Fundamentreste, Gruben, usw. anzeigen.

5. DISKUSSION DER PRAKTISCHEN ERGEBNISSE

5.1. Ergebnis der Messung in der Oberen Vorburg

Als Ergebnis aller drei angewandten Methoden ergaben sich niedrige Meßwerte mit negativen Anomalien T_z und Indikationen des GPR im Bereich der westlichen Ringmauer, die auf Fundamentreste in einer ca 13 x 13 m grossen Fläche hindeuten. Es besteht die Wahrscheinlichkeit, daß im Inneren dieser Fläche weitere Mauerreste erhalten sind oder daß an der Nord-und Ostseite der bearbeiteten Fläche Erhöhungen des Anstehenden Felsens vorhanden sind (Abb. 6).

Am West-und Südrand der quadratischen Relikte zeigen die Meßwerte des GPR eine Reliefdepression des Anstehenden an. Hier kann es sich um Brüche des Untergrundes oder künstliche Abarbeitung des Felsens am Rande des ehemaligen Bauwerks handeln.

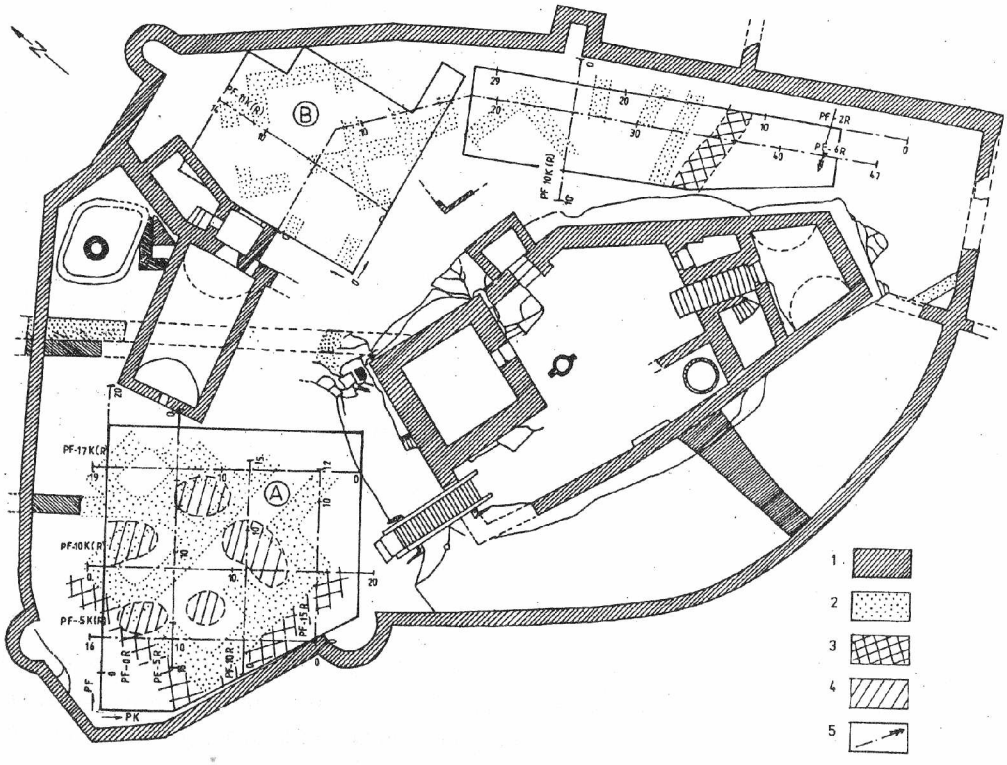

Abb. 6: Burg Treuchtlingen: Schema der archäogeophysikalischen Interpretation. Legende: 1 - Mauerwerk, 2 - Mögliche Relikte ehemaligen Mauerwerks, Steinakkumulationen, 3 - Künstlich zugerichtetes Terrain, 4 - lokale Anomalien T_z, 5 - Grenze des Meßnetzes

Die lokal positiven Anomalien T_z und erhöhte Meßwerte im Inneren der Struktur A zeigen entweder mächtige Kulturschichten und eingetiefte Objekte an, oder sind auf oberflächliche Störungen mit erhöhten magnetischen Eigenschaften zurückzuführen.

5.1.1.Archäologische Auswertung

Die zur ältesten der Burg, dazu fand sich eine Münze von 1254. Jüng Zuverlässigkeit der Messungen an der oberen Vorburg wird einen 1995 angelegten kleinen Sondageschnitt bewiesen, der, wie wir jetzt wissen, direkt an der Südostecke des Gebäudes endete. Vom Mauerwerk war nur die unterste Schicht erhalten (Abb.7). Die Keramik gehörte ere Schichten waren nicht mehr vorhanden.



Abb. 7: Die Ergebnisse der geophysikalischen Messungen an der oberen Vorburg hängen höchstwahrscheinlich mit den archäologischen Feststellungen in einem nahegelegenen Sondageschnitt zusammen

5.2. Ergebnis der Messung im Nordzwinger

In den dort mit DEMP und GPR gemessenen beiden Flächen zeigten sich mehrere lineare Zonen. Eine genaue Aussage ist hier nicht möglich, da es sich um eine Kombination aus Fundamentmauerwerk, Steinschutt von lokalen Bauten oder der Schutthalde der Hauptburk oder auch (natürliche oder künstlich geschaffene) Aufhöhungen des anstehenden Felsens handeln kann (Abb. 6). Im südlichen (engeren) Teil bestätigen die geophysikalischen Messungen die archäologisch festgestellte Situation mit zwei parallel laufenden Mauern senkrecht zur Ringmauer.

Die lineare Zone mit erhöhten Meßwerten in der Umgebung PF-2 PK 18 m, die bis zum benachbarten Profil läuft, kann auf eine Depressionsstruktur hinweisen.

Die Lage spezieller Objekte, etwa einer Zisterne, konnte nicht ermittelt werden. Doch brachte die Messung Anzeichen einer vergleichbaren Anomalie im Bereich PF 11 PK 6 m.

5.2.1 Archäologische Auswertung

Etwas weniger klar waren die Ergebnisse im Nordzwinger, wo dicke Schuttschichten der Hauptburg die Messungen behinderten. Trotzdem konnte auch hier, vor allem unter den Wurzeln der Burglinde, eine unerwartet dichte Bebauung festgestellt werden. Die Gebäude dürfen, da der Zwinger erst nach 1300 angelegt und die heutige Ringmauer nach einem Brand um 1400 völlig erneuert wurde, aus dem 14. Jahrhundert stammen. Sie bildeten offensichtlich einen kleinen Wirtschaftshof um den Gewölbekeller. Möglicherweise enthielt eines der Gebäude eine weitere Zisterne (B) die eine nach dem Bau des Gewölbekellers aufgegebene ältere Anlage ersetzte. Auch in diesem Bereich ist mit einer zeitlichen Abfolge der Gebäude im vorgegebenen zeitlichen Rahmen zu rechnen. Ob auch Bauten der jüngsten Bauphase der 15. Jahrhunderts erfaßt wurden, muß durch Grabungen geklärt werden.

6. ZUSAMMENFASSUNG

Es wurden mehrere Zonen mit niedrigen und hohen Meßwerten festgestellt. In Zusammenhang mit den positiven isometrischen und linear orientierten Anomalien T_z und den Ergebnissen des Bodenradars GPR konnten damit die Relikte historischer Objekte festgestellt werden. Dies betrifft vor allem die Obere Vorburg, wo die Fundamente eines Gebäudes mit möglicherweise umlaufender künstlicher Abarbeitung des Felsuntergrundes.

Neben den interpretierbaren Anomalien wurden auch Störungen und Anomalien festgestellt, deren Ursachen derzeit nicht gut bestimmbar sind. Hier kann es sich um Planierungen, Eisengegenstände unter der Oberfläche, Brüche im Untergrund oder im gewachsenen Boden handeln.

Die vorliegenden Ergebnisse stellen eine archäogeophysikalische Interpretation der physikalischen Meßwerte mit unterschiedlich hohem Grad an Wahrscheinlichkeit dar (Abb. 6).

Sie bedürfen der Überprüfung durch den Archäologen im Gelände und dienen vor allem der gezielten Vorbereitung weiterer archäologischer Grabungen. Hierbei helfen sie, Zeit und Kosten zu sparen. Die exakte Interpretation der vorgefundenen Objekte in Bezug auf Zeitstellung, Mehrphasigkeit und Zweckbestimmung ist nur durch die archäologische Grabung zu leisten, für die der ausführende Wissenschaftler mit dem vorgelegten Plansatz eine gute Grundlage erhält.

Die Ergebnisse der geophysikalischen Untersuchungen zeigen, daß die Burg keineswegs, wie bisher angenommen, archäologisch vollständig erforscht ist. Ganz im Gegenteil ist anzunehmen, daß die nun sehr gezielt möglichen Grabungen weitere Überraschungen und sicher noch manches interessante Exponat für die Ausstellung im Volkskundemuseum erbringen werden.

Literaturverzeichnis:

Eigler,F. (1984): Treuchtlingens Entwicklung seit der Römerzeit. In: Heimatbuch Treuchtlingen, 33-34

Eigler,F. (1984): S.41, Patzelt, Edwin: Ulrich von Treuchtlingen, der goldene Ritter, und sein Geschlecht. Die Herren von Treuchtlingen im Mittelalter. Treuchtlinger Heimatblätter 6/1977, S. 8f

Ruß,H. (1992): Die Edelfreien und Grafen von Truhendingen (Neustadt a.d.Aisch), 63

Steeger,W. (1997): Ritterliche Schutzwaffen von der Oberen Burg Treuchtlingen. In: Hofmann,Rainer(Katalogredaktion): Ritter, Burgen, Dörfen,Tüchersfeld, 68–73.

ARCHEOGEOFYZIKÁLNÍ PROSPEKCE V AREÁLU ZSV MSTĚNICE U HROTOVIC, OKR. TŘEBÍČ

Vladimír Hašek, AÚ AV ČR Brno - Rostislav Nekuda, MZM Brno

1. ÚVOD

V souvislosti s pokračováním systematického archeologického výzkumu ZSV Mstěnice Moravským zemským muzeem v Brně se v jejím širším prostoru uskutečnily v průběhu r. 1997 i geofyzikální práce, které byly rozvrženy do dvou částí.

V první etapě - květen 1997 (Hašek, Nekuda, Tomešek 1997), ve které byla úspěšně ověřena metoda georadaru pro zjišťování reliktů základového kamenného zdiva ze snesených staveb, např. upřesněn závěr usedlostí č. XIV a XVII, lokalizovány další stavební prvky (zdivo, sklep) JZ od odkrytého dvora apod.,vyplynula účelnost vysledovat především plošný rozsah celkové středověké zástavby, což bylo i hlavní úlohou podzimní II. etapy těchto prací (Hašek, Nekuda 1998).

Cílem této archeogeofyzikální prospekce, resp. ověřovacího pedologického průzkumu, uskutečněných ve dvou zájmových sektorech (plocha A, B; obr. 1) bylo poskytnutí upřesňujících informací o poloze a velikosti různých archeologických objektů pro účelné orientování následného výzkumu.

Hlavním úkolem geofyzikálních prací bylo především:

a) vymapovat místa a půdorysy jednotlivých pravěkých zahloubených objektů resp. středověkých nadzemních staveb (sídlištních, hospodářských aj.), příp. i dalších nehomogenit spojených s celkovým osídlením lokality,

b) zjistit polohu předpokládaného mlýna na Mlýnském potoku u jihozápadního okraje zájmového území,

c) upřesnit situaci sondážních prací a plošných odkryvů.

K zajištění požadovaných informací byly na základě zkušeností z obdobných akcí v minulých letech, např. Belcredi, Hašek, Unger (1990), Hašek, Měřínský (1991), Hašek, Kovárník (1996), Hašek, Unger, Záhora (1996) aj.,uplatněno magnetické měření a dipólové elektromagnetické profilování. Použití uvedených metod bylo stanoveno pro získání jak optimálních podkladů k realizaci pedologické sondáže a vlastního výzkumu, tak následně i jeho ekonomickému zefektivnění.

2. STRUČNÝ PŘEHLED GEOLOGICKÝCH POMĚRU

Širší zájmové území ZSV Mstěnice náleží podle geomorfologického členění (Czudek 1972) k *Jevišovické pahorkatině*, dílčí jednotce *Znojemská pahorkatina*, budované horninami pestré série moravské větve muldanubika.

Předkvarterní podloží je dle mapy ČSSR 1 : 200 000 list Brno (M-33-XXIX) zastoupeno biotitickými ortorulami migmatitickými a různě rozsáhlými tělesy serpentinitů.

Eluvia mají charakter jílovito-písčitých hlín až hlinitých písků s proměnlivým množstvím úlomků.

Kvarterní pokryv tvoří vrstva prachových a jílovitých hlín. V jejím podloží jsou sprašoidní převážně přemístěné sedimenty eolického původu zastoupené sprašovými hlínami a dále fluviální sedimenty.

3. ARCHEOLOGICKÁ SITUACE A VÝZKUM

Doklady o osídlení v místech zaniklých Mstěnic sahají až do mladší doby kamenné (neolitu). Toto sídliště se řadí k četným lokalitám v okolí. V katastru města Hrotovic existovala dokonce tři neolitická sídliště. Důležitým centrem bylo Kramolínské hradisko.

Nejstarší stopy slovanského osídlení byly ve Mstěnicích zjištěny na konci 8. století, tj. ještě v době před vznikem Velkomoravské říše. Až do poloviny 13. století neměla vesnice pevnou stavební strukturu. Obydlí byla jednoprostorová a to jak zahloubená, tzn. zemnice, tak i budovaná na povrchu. Obytný prostor se pohyboval v rozmezí 12 - 16 m^2. Z hospodářských objektů tohoto období byly nejdůležitější obilní jámy. Měly většinou lahvovitý tvar a jejich zahloubení činilo 100 až 280 cm. Tyto jámy jsou svědectvím toho, že hlavním zaměstnáním obyvatel byla zemědělská výroba spolu s chovem dobytka. Objevy železářských a hrnčířských pecí svědčí o tom, že vedle rolníků žili v časně středověké vesnici také řemeslníci.

Půdorys vesnice po 13. století naznačuje plánovité rozvržení její výstavby. V rámci dvorových parcel zaujímal přední místo trojdílný dům a z hospodářských budov to byly chlévy, špýchary, stodoly a kolny. Doposud bylo objeveno 17 usedlostí, které tvořily dvě obloukovitě uspořádané řady. Stavení navazovala jedna na druhou, takže vytvořila uzavřené návesní prostranství ve tvaru oválu. Tímto uspořádáním se řadí Mstěnice do skupiny návesních vsí typu oválnice.

4. METODIKA TERÉNNÍCH PRACÍ

Použitá metodika geofyzikálních prací na dvou zkoumaných plochách vycházela:

a) ze současných znalostí o problematice sledování připovrchových nehomogenit, jako jsou např. *nadzemní i zahloubené objekty* různého stáří (pravěk, středověk), *charakteru* (zemnice, zásobní jámy, sklepy, chlévy, špýchary, stodoly, kolny, dvory aj.) a *velikostí,*

b) z event. možností intenzívního rušení vázaného na existenci bludných a průmyslových proudů v souvislosti s blízkou elektrárnou v Dukovanech.

Prováděnými pracemi se pochopitelně sledovaly základní cíle archeologického výzkumu, tzn. lokalizovat relikty základového zdiva ze zaniklých staveb, resp.i dalších prvků spojených s těmito objekty :

PLOCHA A

1) vymapovat polohu a celkový půdorys předpokládaného mlýna u jihozápadního okraje zájmového areálu v blízkosti současného toku Mlýnského potoka,

2) stanovit rozmístění dalších objektů majících návaznost na uvedenou stavbu, např. původní koryto vodoteče, hospodářská stavení aj.,

3) ověřit příp. existenci pravěkých zahloubených objektů.

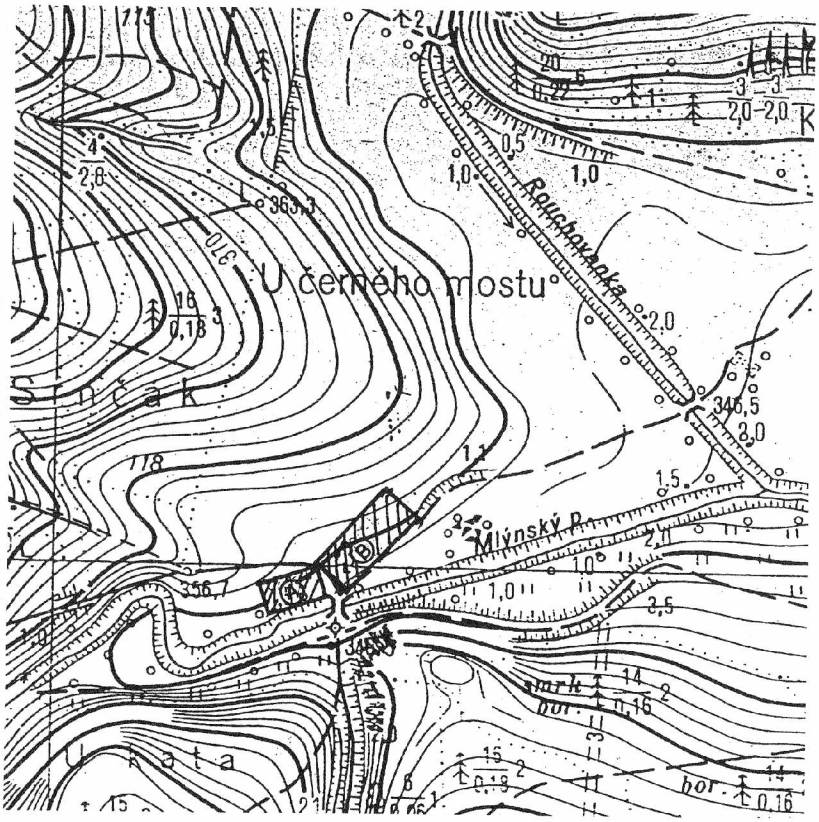

Obr. 1 : ZSV Mstěnice u Hrotovic, okr. Třebíč : Schematická situace prozkoumaných ploch

PLOCHA B

1) zjistit event. relikty základového zdiva z dosud neodkrytých staveb k dokreslení celkového rozsahu osídlení a půdorysu ZSV,

2) lokalizovat možné polohy zahloubených objektů a trasu zaniklé cesty přibl. ve směru S - J.

V prostoru *sektoru A* byla vytyčena a následně geofyzikou proměřena plocha o velikosti ca 1800 m^2, tj. 60 x 30 m (obr. 1). Trasy vytýčených geofyzikálních profilů byly vedeny podle terénní situace a dále i tak, aby procházely přibližně kolmo k očekávané poloze hledané struktury, tzn. ve směru VSV - ZJZ.

Na *sektoru B* byla geofyzikálně proměřena plocha o celkové velikosti ca 4000 m^2 (100 x 40 m). Orientace profilů SV - JZ.

K řešení nastíněné problematiky byla na obou akcích jako hlavní metoda použita *magnetometrie* - plošné gradientové měření. Na ploše A bylo dále uplatněno i *dipólové elektromagnetické profilování* (DEMP).

Úkolem *geomagnetické prospekce* bylo vysledovat zdroje mělčích magnetických anomálií (do hloubky ca 1,5 až 2 m) vyvolaných zejména:

a) *zahloubeninami* vyplněnými tmavšími (fosilními) hlínami s organickými zbytky, úlomky keramiky, mazanice, splachy apod.- kulturní vrstva (sídlištní, hospodářské aj. objekty), *příkopovité útvary*,

b) *propálenými jíly a pecemi*, tj. památkami, jejichž magnetizace se vytvořila působením geomagnetického pole v podmínkách značných teplotních změn,

c) kamennými prvky zdí z magneticky aktivních hornin moldanubika (serpentinity, amfibolity aj. $æ_{zd} = 0,8 - 11,4.10^{-3}$ j SI).

Vlastní měření se realizovalo gradiometrem PMG-1. Výška sensorů 0,6 a 1,8 m. Krok měření v síti 2 x 2 m.

Úkolem *dipólového elektromagnetického profilování* bylo získat podrobné údaje o:

a) poloze a rozsahu jak reliktů *kamenného zdiva* z nadzemních staveb různého účelu, tak příp. i zahloubených objektů,

b) *geologické stavbě* připovrchové vrstvy kvarterních uloženin (humusovité, jílovito-písčité hlíny, větší kumulace úlomků hornin moldanubika, štěrkopísčité akumulace) do hloubky ca 1,5 - 2,0 m.

K řešení jednotlivých úloh byl využit digitální přístroj DLM EM-38. Vzdálenost mezi vysílačem a přijímačem je 1 m, frekvence 13,2 kHz. Celkové měření zdánlivé vodivosti se realizovalo na všech profilech při ZZ polarizaci v síti 2 x 2 m.

5. VÝSLEDKY GEOFYZIKÁLNÍCH PRACÍ

Výsledné zpracování naměřených dat z obou zájmových ploch bylo provedeno na PC v mapách grad. T_z, resp. izolinií σ_{zd}. Z těchto podkladů lze vyčlenit řadu anomálních prvků, které mohou lokalizovat polohy různých připovrchových nehomogenit, odpovídajících jak změnám v charakteru pokryvných útvarů, tak reliktům zdiva z nadzemních staveb, event. i zahloubeným objektům různého charakteru, velikosti, půdorysu atp.

5.1. PLOCHA A

Z výsledků geofyzikálních prací (obr. 2) můžeme ve zkoumaném území vyčlenit několik izometrických a lineárních anomálií T_z, místy doprovázených zónami snížených, event. zvýšených vodivostí, které mohou být kromě geologických záležitostí projevem archeologických objektů různého stáří, charakteru a půdorysu.

Mezi dominantní můžeme zahrnout prostor dvou lineárně orientovaných kladných anomálií T_z s osou směru SSZ - JJV, resp. SV - JZ a plošnou oblastí snížených vodivostí (ozn. A 1), které by mohly zobrazovat kombinovaný účinek destrukční vrstvy, reliktů zdiva a mazanicové kry z členitější nadzemní stavby, příp. několika objektů o max. rozměrech ca 16 x 7 m, nacházejících se pravděpodobně v těsné blízkosti původního koryta Mlýnského potoka (ozn. A 8). Podle uspořádání a orientace jednotlivých anomálních prvků nelze vyloučit polohu hledaného mlýna ZSV. Mezi neméně zajímavou patří vyčleněná lineární anomálie T_z doprovázená pásmy zvýšených vodivostí (ozn. A 2) o šíři ca 8 - 10 m x 30 m (i více), jež může představovat buď průběh nějakého širšího připovrchového útvaru vyplněného splachovým materiálem, nebo a to pravděpodobněji geologickou situací, např. menší těleso serpentinitů, resp. amfibolitů. Obdobného charakteru je i menší paralelní anomálie T_z ozn. A 3.

U lokálnějších izometrických anomálií T_z a zón zvýšených vodivostí (ozn. A 4, A 5, A 6, A 7) může jít o účinky zahloubených objektů různých tvarů s rozměry ca 2 x 2 m až 4 x 3 m

(viz obr. 2), majících souvislost buď se strukturou ozn. A 1, event. s pravěkým neolitickým sídlištěm, lokalizovaným v širším areálu zájmového území.

Lineární užší zóny snížených vodivostí budou vyvolány pravděpodobně litologickou skladbou připovrchových vrstev zemin. Vytvářejí je polohy povodňových hlín a štěrkopísků o rozdílném procentuálním zastoupení jednotlivých složek a proměnných mocnostech.

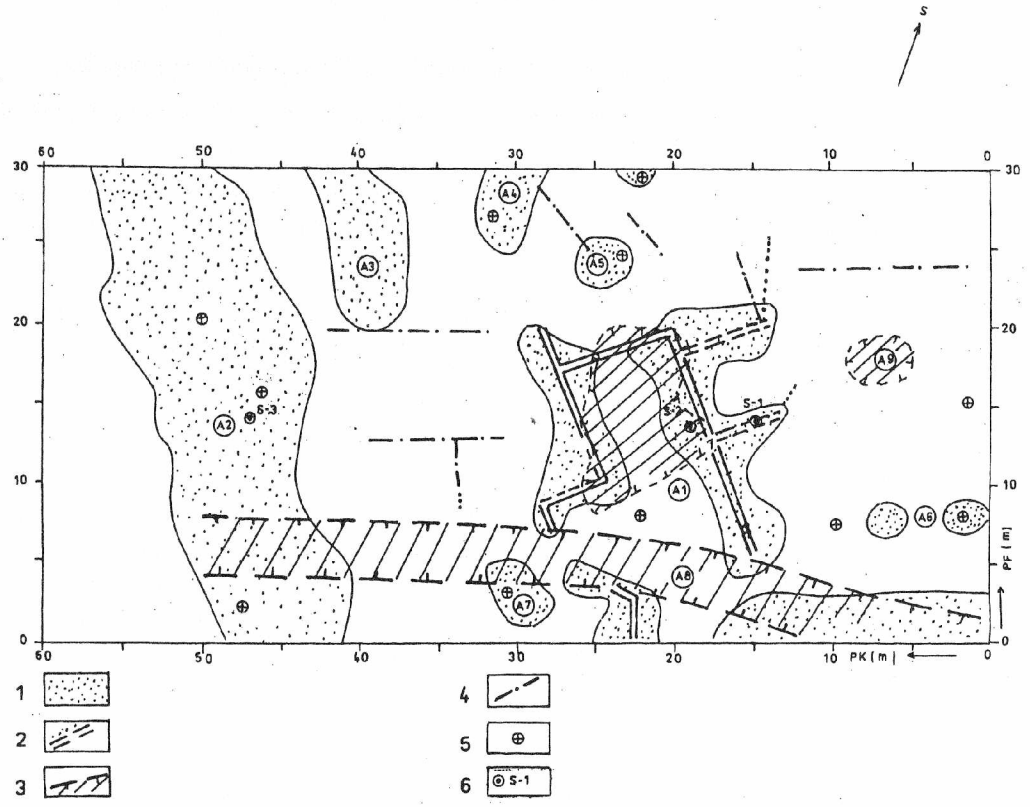

Obr. 2 : ZSV Mstěnice u Hrotovic, okr. Třebíč : Korelační schema výsledků geofyzikálních prací - plocha A, 1- kladné anomálie Tz, 2- osy kladných anomálií Tz, 3- pásma snížených vodivostí, 4- osy zón snížených vodivostí, 5- oblasti zvýšených vodivostí, 6- ověřovací pedologické vpichy

5.2. PLOCHA B

Z údajů magnetického měření můžeme zájmový areál rozdělit v podstatě do dvou částí s rozdílným charakterem pole (obr. 3).

Celý SV úsek, mezi PF 0 - 40 PK 0 - 45 m, charakterizují lineárně orientované anomálie T_z usměrněné přibl. do směru SZ - JV, resp. SV - JZ (ozn. B 2, B 4, B 5, B 7), které by mohly být mj. i projevem reliktů základového kamenného zdiva, mazanice a destrukční vrstvy z různých zaniklých středověkých usedlostí sídlištního a hospodářského typu o rozměrech ca 12 x 5 m až 15 x 5 m (viz obr. 3), navazujících na dosud odkrytou část vesnice, na rozdíl od celého JZ sektoru, kde bylo zjištěno pouze několik lokálních izometrických anomálií T_z (ozn. B 6, B 9) představujících pravděpodobné účinky jak menších zahloubených objektů o rozměrech ca 2 x 2 m až 5 x 3 m, tak místy kopírujících trasu zaniklé cesty.

Zdrojem anomálie T_z (ozn. B 1) s osou ve směru VSV - ZJZ může být menší destrukční a mazanicová kra ze snesené stavby, nelze však vyloučit existenci štětu, resp. nějakého odpadu v blízkosti polní cesty.

Zajímavé jsou dvě lineárně orientované anomálie magnetického pole, ozn. B 8 o rozměrech ca 16 x 3 m a 14 x 3 m s osou ve směru V - Z, které by mohly být projevem dvou blízkých zahloubených objektů (hliníky?), příp. reliktů základového zdiva z nějaké nadzemní stavby.

Anomálie T_z ozn. B 19 bude pravděpodobně souviset s trasou komunikace. Intenzívní porušení pole v širším okolí PF 0 - 20 PK 90 - 100 m je vyvoláno stávající chatou s Fe předměty.

6. PEDOLOGICKÉ OVĚŘENÍ GEOFYZIKÁLNÍCH ANOMÁLIÍ

Výsledky archeogeofyzikální prospekce na ploše A byly v omezeném měřítku ověřeny pedologickými vrty. Celkem byly realizovány 3 vpichy do max. hloubky 0,8 m (obr. 2).

Pedologický profil zde tvoří hnědá *orniční vrstva* o mocnosti 0,3 - 0,35 m pod kterou byla u S-1 a S-2 zjištěna poloha *mazanice* a spáleného dřeva o mocnosti větší jak 0,3 m. V jejím podloží jsou zastoupeny světle hnědé *sprašovité hlíny.*

Zdrojem naměřených anomálií T_z (ozn. A 1) je tedy destrukční vrstva tmavohnědočervené mazanice s uhlíky aj. z nadzemní stavby zaniklé požárem. Obdobný charakter anomálií T_z můžeme očekávat i na ostatních úsecích zpracovaného areálu.

7. ZÁVĚR

Celkové výsledky geofyzikálních a ověřovacích pedologických prací můžeme shrnout do několika hlavních bodů :

a) na prozkoumaném území ZSV Mstěnice byl naměřen větší počet kladných izometrických i lineárně orientovaných anomálií T_z resp. plošných zón o snížených event. zvýšených vodivostech. U některých z nich je pravděpodobný archeologický původ, tzn. polohy pravěkých a středověkých objektů o různé velikosti, půdorysu, resp. účelu,

b) v prostoru *plochy A* výsledky obou použitých metod naznačují projevu reliktů základového zdiva, destrukcí, mazanicové vrstvy ze snesených středověkých staveb, zahloubených pravěkých objektů, trasy pohřbeného koryta potoka apod. V místech výrazné plošné anomální polohy ozn. A 1 můžeme předpokládat existenci zaniklé stavby - *mlýna* o rozměrech až ca 16 x 7 m,

c) v areálu *plochy B* byly zjištěny čtyři plošně rozsáhlejší anomálie T_Z (ozn. B3, B4, B5 a B7), které odpovídají reliktům z rozměrnějších nadzemních staveb směru SZ - JV, dále několik lokálnějších izometrických anomálií magnetického pole, jejichž zdroji mohou být jak menší zahloubené objekty související buď s pravěkým osídlením lokality, nebo i s polohou středověké vesnice, tak s trasou zaniklé komunikace, probíhající ve směru S - J celým zájmovým územím.

Na JZ okraji proměřeného sektoru nelze vyloučit relikty dvou staveb (ozn. B 1, B 8) u kterých může v prvém případě jít o atypicky umístěný středověký objekt směru SV - JZ např. brána aj., v druhém pak mj. o event. polohu dvou paralelních pravěkých hliníků o velikosti ca 14 x 3 m a 16 x 3 m v místech nadzemní stavby, apod.,

d) obloukovité ukončení severní části ZSV předpokládáme v okolí PF 0 PK 45 m v těsné blízkosti stávající polní cesty směru SV - JZ,

e) k upřesnění anomálních zón na ploše A navrhujeme rozšíření prací severním směrem od prozkoumaného území. Pro dokumentaci celkového rozsahu ZSV pak geofyzikální proměření prostoru jižně od polní cesty a plochy B.

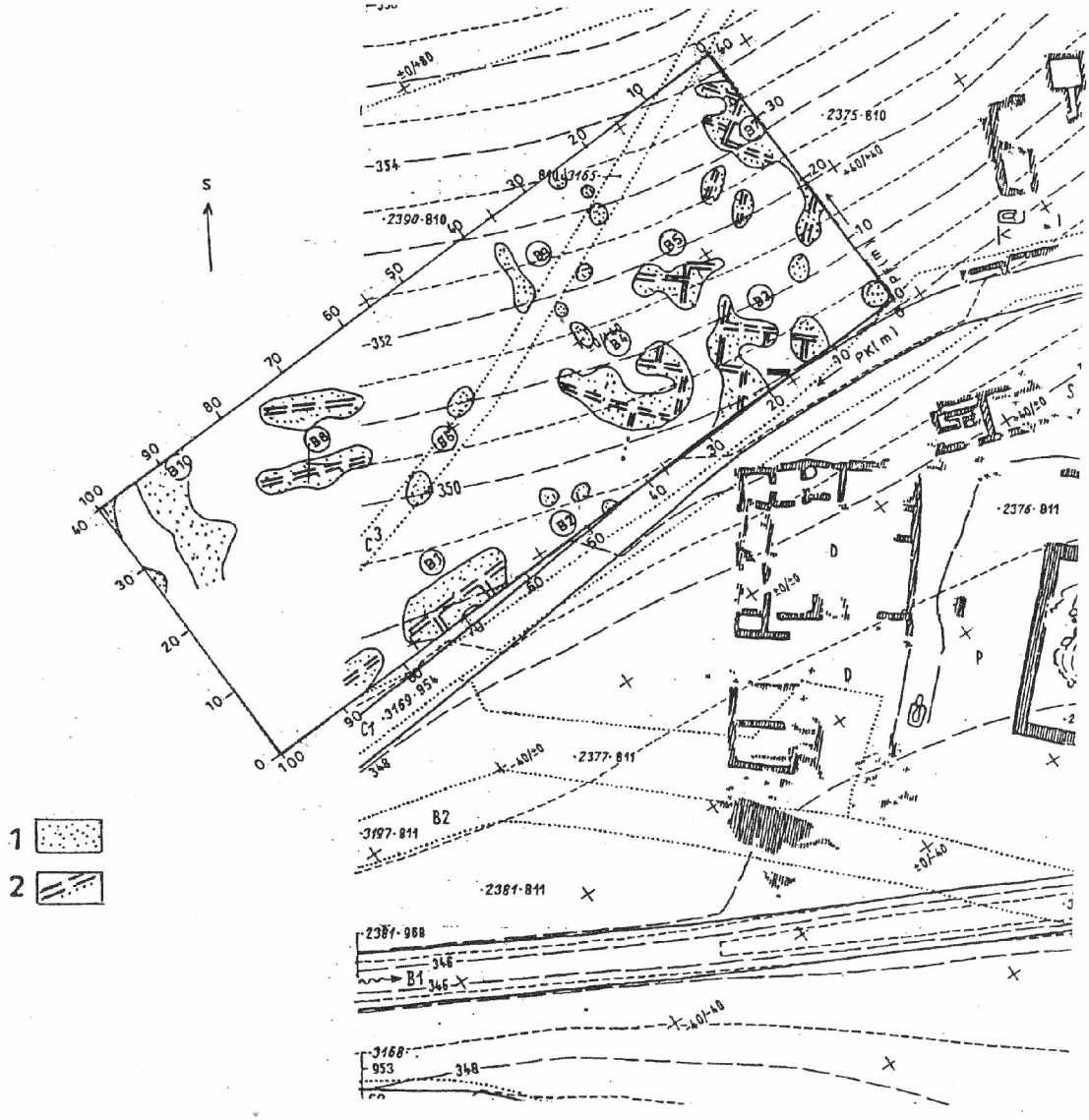

Obr. 3 : ZSV Mstěnice u Hrotovic, okr. Třebíč : Korelační schema výsledků geofyzikálních prací - plocha B, 1- kladné anomálie Tz, 2- osy kladných anomálií Tz

Literatura:

Belcredi, L.,Hašek, V.,Unger,J. (1990) : Geophysikalische Prospektion auf archäologischen Lokalitäten aus dem 13. und. 14. Jahrhundert in Südmähren. Beitr. zur Mittelalterarchäologie in Österreich 6, 5 - 23

Czudek, T. (1972) : Geomorfologické členění ČR.- Stud. geogr. 23, NČSAV Brno

Hašek, V., Kovárník, J. (1996) : Geofyzika v moravské středověké archeologii.- Muz. a vlast. práce, 34, 2, 65-88

Hašek, V., Měřínský, Z. (1991) : Geofyzikální metody v archeologii na Moravě.- MVS Brno

Hašek, V., Nekuda, R. (1998) : Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Mstěnice - ZSV u Hrotovic, okr. Třebíč (II. etapa).- MS AÚ AV ČR Brno

Hašek, V., Nekuda, R., Tomešek, J. (1997) : Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Mstěnice - ZSV u Hrotovic, okr. Třebíč (I. etapa).- MS AÚ AV ČR Brno

Hašek, V., Unger,J., Záhora, R. (1996) : Georadar v archeologické prospekci na Moravě.- Z pravěku do středověku. Sborník k 70. nar. V. Nekudy.- MVS Brno, 95-107

Summary:

An archeogeophysical measurement of the extinguished medieval village of Mstěnice. The magnetic method and the dipole electrical profiling has located a large number of isometric and linear T_z anomalies i.e. areas of increased or decreased conductivity. It is possible to assume an archaeological structure as the source of some of the found anomalies.

The data obtained in the first zone indicate a burnt building which is probably the mill near the Mlýnský Brook. In the second zone the data show a round border line at the northern side of the village which is approximately 50 m due to southwest of the last excavated settlement.

MODŘICE U BRNA - POZŮSTATEK BISKUPSKÉHO DVORCE A ROMÁNSKÝ KOSTEL SV. GOTHARDA - HORNINOVÝ STAVEBNÍ MATERIÁL

Jaroslav Dvořák, Brno

Kanalizační rýha, zeď 116 - archeologický výzkum J. Ungera.

Dlouhá, 80 cm široká zeď se zachovala v podobě základového zdiva přes 1 m hlubokého. Základ byl vyplněn až 1 m velkými úlomky a bloky bělošedých skvrnitých litotamniových vápenců, většinou lámaných v lomech, někdy též na povrchu sbíraných. V jednom případě byly na bázi základu zjištěny úlomky žlutavých silně vápnitých střednozrnných pískovců. Obě horniny jsou spodnobadenského stáří a byly těženy na návrší Výhon u Židlochovic. Ve vyšší úrovni základové zdi se v maltě objevují hnízda křemenných štěrků, pocházejících z pískoven, založených v miocenních píscích s čočkami štěrků. Valouny křemene dosahují velikosti až 4 cm.

Kostel sv. Gotharda

Románský kostel po značné barokní přestavbě. Část původní jižní zdi kostelní lodi je možné studovat na vnější straně kostela, včetně dvou okrouhlých oken. Zeď lodi byla postavena z pečlivě přitesaných kvádříků dvou rozměrů: menší 5 x 20 cm a větší 35 x 40 cm. Střídají se v jednotlivých řadách. Všechny jsou z bělošedých hrubozrnných, místy písčitých litotamniových vápenců, pocházejících z návrší Výhon u Židlochovic, ze vzdálenosti 8 km vzdušnou čarou.

Renezanční portál v kapli kostela má ostění z šedohnědavého střednozrnného slídnatého pískovce permského stáří. Hornina pochází z lomů mezi Rosicemi a východním okolím Oslavan.

Kostel obklopuje kamenná obranná zeď se střílnami, z malé části snad ještě pozdně gotická. Je postavena hlavně z hornin brněnského masívu prekambrického stáří (zelené horniny metabazitové zóny, rezivé a načervenalé granodiority), pocházejících z okolí Želešic (nepravidelné úlomky středních rozměrů). Byly dopravovány na vzdálenost 3 km. Méně často se objevují pečlivě opracované (i méně opracované) kvádříky i úlomky litotamniového vápence shodné provenience jako u zdi románského kostela. Byly sekundárně použity při přestavbě kostela, která s největší pravděpodobností nebyla jen barokní. V ohradní zdi byly nalezeny též úlomky krinoidových vápenců svrchnojurského stáří, které pocházejí ze Stránské skály u Brna a deskovité úlomky (5 x 20 cm) tmavě šedých jemnozrnných vápenců hádsko-říčských líšeňského souvrství (famenského nebo tournaiského stáří), které pocházejí z drobných lomů od Bedřichovic nebo z Hádů u Brna. V jediném případě byla gotická střílna překryta deskou 8 x 40 cm velkou, vytesanou z hnědočerveného arkózového pískovce s ojedinělými valounky křemene, pocházející z Boskovické brázdy.

Velké pozdně gotické sousoší olivetské hory vynikající kvality bylo vytesáno z litotamniových vápenců a zčásti ze žlutošedavých silně vápnitých jemnozrnných pískovců stejného miocenního stáří.

Resumé

Modřice bei Brno. Steinerner Baumaterial des mittelalterlichen Hofes und der Kirche. Provenienz.

VÝSLEDKY LETECKÉ ARCHEOLOGIE NA MORAVĚ V R. 1995

Jaromír Kovárník, Jihomoravské muzeum Znojmo

V roce 1995 jsme pokračovali v systematické letecké prospekci archeologických lokalit na území okresů Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Kroměříž, Olomouc, Prostějov, Svitavy, Třebíč, Uherské Hradiště, Vyškov, Znojmo a Žďár n/S. Kromě toho jsme dokumentovali archeologický výzkum lokality Božice V a některé památky v Podyjí, okres Znojmo. Naplňovali jsme dále projekt Grantové agentury ČR „Římský vojenský zásah a populace severně středního Dunaje v prvních třech stol. po Kr.", vedený J. Tejralem. Další lety jsme uskutečnili díky činnosti archeologického pracoviště Jihomoravského muzea a zajištění sponzorství. K letecké archeologii jsme využívali hornoplošníku Cessna 172 P. Vzhledem k tomu, že jsme využívali především porostových příznaků, zaměřili jsme se zejména na terasy řek Jihlavy, Jevišovky, Dyje, Moravy a povodí celé řady jejich přítoků. Velmi příznivých výsledků jsme dosahovali zejména v případě písčitých a štěrkopískových teras, které umožňují ze známých důvodů ve zvýšené míře projevy archeologických objektů, a to díky vegetačním příznakům. V této sezóně (24. - 27. 7) mě také navštívil přední evropský letecký archeolog Otto Braasch z Schwäbisch Gmünd ve Spolkové republice Německo. Šlo v pořadí již o jeho třetí pracovní návštěvu Moravy (říjen 1988 - 6. celostátní konference „Geofyzika v archeologii a Moderní metody terénního výzkumu a dokumentace"; červen 1992 společně s nestorem letecké archeologie legendárním J. K. St Josephem při cestě za leteckou prospekcí do Maďarska).

K důležitým výsledkům letecké archeologie na Moravě v r. 1995 patří objevy nových půdorysů možných příkopů a objektů. Pozornost si zaslouží nálezy dalších linií a nároží, z nichž některé by mohly souviset s linií polních táborů vojenských kontingentů římského impéria na jižní Moravě. Zajímavé jsou rovněž podkovovité půdorysy (čtvrtá strana chybí) např. na lokalitách Moravský Žižkov II, Nová Ves I (okr. Břeclav) a Kroměříž I.

Na závěr uvádíme velmi důležitou poznámku. Zejména u hrobů s kruhovými nebo čtyřúhelnými žlaby zásadně nebudeme již popisovat přesnou polohu. V současné době řádí v České republice „detektoroví piráti", kteří disponují technickým vybavením na vysoké úrovni (detekční přístroje, silná a rychlá terénní vozidla, fotopřístroje, kamery, dálkoměry apod.). Mají rovněž velmi kvalitní mapy, literaturu, dostatek peněz aj. Navíc předpokládáme, že mohou již používat soukromá ultralehká a sportovní letadla.

Otevírám tak diskusi, zda bude do budoucna vůbec vhodné uveřejňovat nejen přesné údaje o poloze, ale i dalších znacích archeologických lokalit, alespoň těch nejvýznamnějších. Nebude lépe předat tyto údaje přímo do ústředního archeologického archívu a neposkytovat další příležitosti vykradačům archeologických lokalit?

I. LINIOVÉ PŘÍZNAKY:

BULHARY II (okr. Břeclav)

Zaoblené nároží, linii a více než čtyřicet čtyřúhelníkových půdorysů jsme zaznamenali přibližně 1 km S obce. Pozoruhodné je rozmístění chat (germánského osídlení?) podél zaniklého koryta Dyje a slepých ramen. Obdobnou situaci jsme již dříve zjistili Z Hevlína (Hevlín VII, trať „Na lukách"), okr. Znojmo (Kovárník 1993, 110).

NOVÉ MLÝNY II (okr. Břeclav)

Prozatím nedatovaný nález další linie jsme doložili asi 500 m V od vesnice.

NOVÉ MLÝNY III (okr. Břeclav)

Další objekty jsme snímkovali podél v. břehu vodní nádrže Nové Mlýny III v tratích Horní díly a Na toufarce (kóta 189,7). Doklady osídlení pokračují s. směrem do k. ú. Zaječí, polohy Písečný. Pozoruhodný je zde výskyt zdvojené linie s náznakem nároží. Nálezy nejsou prozatím datovány.

POPICE I (okr. Břeclav)

Obrysy linií jsme podchytili asi 500 - 1000 m J od vesnice v okolí budov ZD. Nález není prozatím datován.

PŘIBICE V (okr. Břeclav)

Další linii a zaoblené nároží jsme dokumentovali asi 750 m SSZ od vsi mezi půdorysem polního tábora Přibice III a Přibice I. Nález není prozatím datován.

SMOLÍN II (okr. Břeclav)

Porostový příznak linie a nároží jsme zjistili asi 1 km SV od vesnice. Jde o pole vlevo silnice Pohořelice - Brno. Nález není prozatím datován.

ŠAKVICE II (okr. Břeclav)

Další liniové příznaky se vyrýsovaly přibližně 500 m V od vesnice. Jde o pole vlevo silnice do Staroviček. Nález není prozatím datován.

UHERSKÉ HRADIŠTĚ (okr. Uherské Hradiště)

Tři velmi dlouhé křížící se linie se vyrýsovaly v polích na levém břehu Moravy. Dále se zde vyskytuje ještě obloukovitá linie. Místo nálezu je vzdáleno asi 1500 m Z od letiště v Kunovicích. Nález není prozatím datován.

VALTICE I (okr. Břeclav)

Průběh dalších dosud nedatovaných linií jsme zaznamenali také za areálem zemědělských objektů ve směru k trati Prostřední čtvrtě. Nároží jsme zde objevili již v r. 1993 (Kovárník 1997, 318, obr. 13).

VLASATICE II (okr. Břeclav)

K ověření zůstávají značně dlouhé linie, které se vyskytují asi 1500 - 2000 m JV od vesnice. Nález není prozatím datován.

II. PŘÍZNAKY PŘÍKOPŮ:

MODŘICE I (okr. Brno-venkov)

Porostový příznak půlkruhového příkopu se nachází asi 1250 - 1500 m V od obce a čistírny odpadních vod.

STRÁŽNICE II (okr. Hodonín)

Systém příkopů (prozatím neznámého účelu; nedatováno) se rýsoval asi 1500 m SZ od Strážnice.

JEZEŘANY II (okr. Znojmo)

Půdorys části oválného příkopu velkých rozměrů jsme objevili na polích těsně za areálem ZD. Lokalita se rozkládá u j. až jz. okraje obce. Kromě toho jsme zde snímkovali další sídlištní objekty.

OLBRAMOVICE III (okr. Znojmo)

Rozměrné čtyřúhelné liniové příznaky (příkopů) jsme fotografovali asi 500 - 700 m SV obce. Útvar se částečně zasahuje do k. ú. Kubšic.

III. PŘÍZNAKY HROBEK S KRUHOVÝMI NEBO ČTVERCOVÝMI OBVODOVÝMI ŽLABY:

(Přesný popis polohy v těchto případech neuvádíme, aby uvedené hroby nebyly vykrádány „detektorovými piráty")

BRNO-Lesná (okr. Brno-město)

Lokalita s porostovými projevy několika mohylových hrobů s kruhovými žlaby jsme zjistili v k. ú. Líšně.

NĚMČIČKY I (okr. Brno-venkov)

Doklad pohřebiště s bohatými hroby s kruhovým a čtvercovým obvodovým žlábkem jsme zjistili u Němčiček.

OPATOVICE I (okr. Brno-venkov)

Rozsáhlejší mohylník (více než pět hrobů s kruhovými žlaby) se nachází mezi Opatovicemi a Rajhradicemi. Ve středu kruhových žlabů se rýsují hrobové jámy.

MUŠOV IIb (okr. Břeclav)

Lokalita se nachází v k. ú. zaniklé vesnice Mušov. Kromě příznaků větších rozměrů se zde nachází větší množství bodových objektů a náznaky objektů s kruhovým případně čtyřúhelným obvodovým žlábkem (hrobů ?).

NOVÉ MLÝNY IV (okr. Břeclav)

Tři i více hrobů s kruhovými žlaby a čtyřúhelnými hrobovými jámami se vyskytují v k. ú. Nových Mlýnů.

PASOHLÁVKY IV, V, VI (okr. Břeclav)

Tři pohřebiště, na nichž jsou hroby s kruhovými a čtvercovými žlaby, jsme podchytili v k. ú. Pasohlávek. Je zajímavé, že uvedené typy hrobů se vyskytují zpravidla v povodí důležitých toků.

ŠAKVICE IV (okr. Břeclav)

Bohatou hrobku s dvojnásobným kruhovým žlabem a čtyřúhelníkovou komorou jsme zjistili v k. ú. Šakvic.

STRÁŽNICE I (okr. Hodonín)

Výrazný kruhový půdorys a náznaky dalších objektů jsme dokumentovali v okolí Strážnice. Je možné, že jde o pozůstatky obvodového žlabu mohyly.

STRÁŽNICE III (okr. Hodonín)

Větší počet bodových a kruhových objektů jsme opět v k. ú. Strážnice.

BOROTICE III (okr. Znojmo)

Rozsáhlejší lokalita se nachází v okolí obce. Jde o sídlištní a sídelní objekty. Překvapivé je zjištění pozůstatků mohylových hrobů (obvodových žlábků kruhového tvaru) v poměrně větší vzdálenosti od známého mohylníku věteřovské skupiny a lidu středodunajské mohylové kultury. Je pravděpodobné, že obě terasy Jevišovky byly v uvedeném období intenzívně osídleny. Je proto pravděpodobné, že počet sídlišť a dokladů mohylových se ještě zvětší. Nasvědčuje tomu také hrob středodunajské mohylové kultury s mohutným kruhovým žlabem o průměru 8 m. Prozkoumali na pravé terase Jevišovky na lokalitě Božice V, Kolonie u Dvora Hoja.

HRUŠOVANY n/J VII (okr. Znojmo)

Při průzkumu v. okolí města jsme podchytili porostové příznaky značného zásahu do podloží. Jde jednak o část dvojité linie s obloukovitým průběhem, dále plošně rozsáhlejší, geometricky poměrně složitý půdorys a bodové objekty pravděpodobně včetně hrobů s kruhovými (případně čtvercovými) obvodovými žlaby.

TRNOVÉ POLE I (okr. Znojmo)

Další porostový příznak obvodového kruhového žlabu jsme dokumentovali v k. ú. obce Trnové Pole.

IV. PŮDORYSY ZÁKLADOVÝCH ŽLABŮ:

MORAVSKÝ ŽIŽKOV II (okr. Břeclav)

Další zajímavý půdorys jsme objevili po levé straně silnice ze Staré Břeclavi asi 400 m JJV od okraje vesnice. Půdorys tvoří dvě dlouhé linie, třetí kratší strana je obloukovitá.

STRACHOTÍN III (okr. Břeclav)

Velký půdorys ve tvaru čtverce jsme sledovali asi 1300 m SSV obce. V jeho okolí jsou další početné objekty.

STRACHOTÍN IV (okr. Břeclav)

Další výskyt objektů jsme objevili asi 400 - 1000 m V obce.

NOVÉ MLÝNY V (okr. Břeclav)

Čtvercové půdorysy jsme našli vedle lokality Nové Mlýny III S od vesnice. Uvedené linie byly v polích, která se poněkud zvedají nad okolní terén.

DOLNÍ BOJANOVICE I (okr. Hodonín)

Velký obdélníkový půdorys (delší strany mají délku minimálně 500 m) se vyrýsoval asi 750 - 1250 m JV od okraje vesnice. Útvar leží na pravém břehu malé vodoteče, vtékající do Prušánky. Jde o pole vlevo silnice z Lužic.

HODONÍN (okr. Hodonín)

Dva menší čtvercové útvary (příkopy ?) jsme zjistili asi 1250 - 1500 m SV od okraje města. Nelze vyloučit, že se zde vyskytují ještě další objekty. Naleziště leží v sv. kvadrantu

křižovatky Hodonín - Ratíškovice a Hodonín - Rohatec. Nedaleko je zemědělský areál (drůbežárna).

KROMĚŘÍŽ I (okr. Kroměříž)

Velký půdorys se dvěma dlouhými bočními stranami a třetí obloukovitou jsme zjistili asi 1500 m JZ až Z Kroměříže. Jde o obdobný tvar, který jsme zjistili u Moravského Žižkova (lokalita II) a dále v k. ú. Nové Vsi na Břeclavsku (Bálek 1997, 308-309).

BLATNICE VII (okr. Třebíč)

Velmi zajímavá lokalita s různými typy objektů se nalézá asi 500 m S obce. Naleziště je umístěno spíše vpravo silnice z Jaroměřic n/R. K pozoruhodným objektů bezesporu patří obdélný půdorys (projev žlabu konstrukce ?), který je v polovině délky dále rozčleněn.

V. PŘÍZNAKY OBJEKTŮ JINÝCH TVARŮ:

BOSONOHY II (okr. Brno-město)

Doklady sídliště (bodové i větší objekty) jsme zjistili na pravém břehu Leskavy. Jde o pole při z. až sz. okraji Bosonoh.

PŘÍZŘENICE I (okr. Brno- město)

Lokalitu jsme dokumentovali 150 - 400 m S Modřic po obou stranách cesty do Přízřenic.

IVANČICE III (okr. Brno-venkov)

Poloha J a JV orientovaného svahu těsně při s. okraji města před rozšiřujícím se hliníkem cihelny vykazuje stopy archeologického osídlení.

IVANČICE IV (okr. Brno-venkov)

Větší kruhový objekt a početnější bodové objekty se vyskytují na vyvýšené poloze za budovami cihelny. Jde o pole asi 400 - 800 m S až SSV od Ivančic.

MALEŠOVICE I (okr. Brno-venkov)

Na polích při s. okraji Malešovic okolo vodoteče Potůček se rozkládá naleziště s početnými bodovými aj. objekty.

BROD n/D II (okr. Břeclav)

Seskupení archeologických objektů se také nachází za hřištěm a při z. až sz. okraji obce na polích směrem k horní nádrži Novomlýnských děl. Naleziště leží v SSV směru od lokality Brod n/D I.

BŘECLAV-POŠTORNÁ III (okr. Břeclav)

Půdorysy, které lze interpretovat jako pozůstatky chat, jsme registrovali asi 400 m vlevo silnice k české celnici na česko-rakouské hranici.

BŘEZÍ I (okr. Břeclav)

Příznaky rozličných jam jsme podchytili po levé straně železniční trati Hrušovany n/J - Mikulov. Naleziště se nachází v okruhu asi 500 m J až Z od vesnice.

BŘEZÍ II (okr. Břeclav)

Větší naleziště se vyskytuje na rozhraní k. ú. Březí a Dobrého Pole zejména vpravo železniční trati z Hrušovan n/J do Mikulova. Lokalita leží asi 500 - 700 m Z až SZZ vsi na polích pravého břehu Mikulovky.

DRNHOLEC IV (okr. Břeclav)

Poblíž lokality Drnholec III na levém břehu horní nádrže (Nové Mlýny I) asi 3000 m SV obce se v porostu vyrýsovaly objekty dalšího sídliště. Naleziště leží přibližně proti obci Brod n/D.

DRNHOLEC V (okr. Břeclav)

Další lokalita s nachází asi 250 m SV od předešlého sídliště.

HUSTOPEČE I (okr. Břeclav)

Skupinu drobnějších čtyřúhelných objektů jsme podchytili asi 400 - 700 m V od Hustopečí. Místo nálezu se zvedá nad okolní terén téměř o 40 - 50 m.

HUSTOPEČE II (okr. Břeclav)

Náznaky dalšího archeologického naleziště jsou ve vzdálenosti asi 1000 m S. Lokalita se nachází na pravém břehu potoka Štinkovky.

IVAŇ VI (okr. Břeclav)

Porostové projevy, které bychom mohli určit jako sídliště, jsou asi 700 - 1300 m S vesnice po levé straně silnice do Vranovic. Nacházejí se tu mimo jiné pravidelnější půdorysy (chat ?).

JEVIŠOVKA II (okr. Břeclav)

Asi 400 m SZ od železničního mostu přes řeku Dyji zejména po levé straně železniční trati Hrušovany n/J - Mikulov jsme identifikovali řadu různotvarých objektů. Mezi nimi se vyskytují také pravidelné čtyřúhelné půdorysy chat. Jde pravděpodobně o větší sídelní komplex (polykulturní lokalitu), rozkládající se asi 350 m J až 1100 m JZ obce ve směru ke katastrálním hranicím Hrušovan n/J (okr. Znojmo).

KLENTNICE II (okr. Břeclav)

Delší linie uzavírající lichoběžníkový tvar se rýsovaly asi 250 až 600 m SV obce. Nelze vyloučit, že další objekty přecházely uvedeném směru do k. ú. sousedního Pavlova.

MIKULOV II (okr. Břeclav)

Sídliště případně pohřebiště se může rozkládat asi 400 m V města za lomem vápenky. Méně patrný byl objekt s kruhovým žlabem. Kromě toho se zde rýsují liniové příznaky včetně zaobleného nároží. Uvedené linie probíhají poblíž budov ZD, vzdálených kolem 1,5 km od Mikulova.

MORAVSKÝ ŽIŽKOV III (okr. Břeclav)

Seskupení archeologických objektů jsme zaznamenali v okolí zemědělských areálů asi 500 - 1000 m J až JJV obce.

MUŠOV II (okr. Břeclav)

Velmi důležité příznaky objektů čtyřúhelníkového a kruhového tvaru jsme podchytili uprostřed lokality v trati „Na pískách". Může jít jednak o sídelní a sídlištní objekty, avšak také v případě menších rozměrů o hroby.

MUŠOV VI (okr. Břeclav)

Vyvýšená pravobřežní terasa řeky Jihlavy byla osídlená také 300 až 600 m S od Hradiska. Lokalita se nachází na pravé straně silnice do Mikulova proti restauraci.

NOVÁ VES Ib (okr. Břeclav)

Nový objev zaobleného nároží a linie jsme zaznamenali na pravém břehu rybníka Vrkoč. Nachází se nedaleko již známé lokality, řadového pohřebiště, lomené linie a půdorysu stavby (Bálek 1997, 308-309).

NOVÁ VES II (okr. Břeclav)

Archeologická lokalita se nachází v okolí křižovatky Nová Ves - Mušov -Vlasatice - Drnholec. Předpokládané osídlení jsme dokumentovali asi 500 - 800 m J až JZ od Nové Vsi na pravém břehu Novoveského rybníka.

NOVÁ VES III (okr. Břeclav)

Výrazné čtyřúhelné půdorysy chat (šest a více) a další sídlištní objekty jsme dokumentovali na rozhraní k. ú. Nové Vsi a Pasohlávek. Sídliště leží 2,4 - 2,7 JJV od vsi na pravém břehu rybníka Vrkoč.

NOVÁ VES IV (okr. Břeclav)

Příznaky objektů různého tvaru (bodové, čtyřúhelné aj.) se vyskytují S až SV od vesnice do vzdálenosti cca 750 m. Zasahují také k osadě Vilémov.

NOVOSEDLY I (okr. Břeclav)

Větší počet bodových objektů a jam o větších rozměrech se projevilo vpravo silnice a podél železniční trati z Novosedel do Březí. Jámy jsou velmi zřetelné mezi melioračními rýhami. Naleziště se váže na pravý břeh Polního potoka.

PASOHLÁVKY VII (okr. Břeclav)

Přibližně 400 - 800 m SV až SVV obce jsou doklady archeologických objektů.

PAVLOV I (okr. Břeclav)

Půdorysy mírně obdélných chat a příznaky jiných objektů jsme zjistili při jv. okraji vsi až do vzdálenosti cca 1000 m. Naleziště se nachází na příhodné terase dyjského pravobřeží ve směru ke břehu třetí (dolní) nádrže.

POHOŘELICE VIII (okr. Břeclav)

Vegetační příznaky sídelních i bodových objektů se vyskytují asi 500 m J obce na polích v okolí mostu nové silnice do Mikulova.

POUZDŘANY I (okr. Břeclav)

V přibližné vzdálenosti 1,0 - 1,2 km JV od obce při katastrálních hranicích s obcí Popice jsme dokumentovali více pravidelných čtyřúhelných objektů. Lze je určit případně jako chaty.

PŘIBICE VI (okr. Břeclav)

Charakteristické sídlištní a sídelní objekty (čtyřúhelné půdorysy) se ve větším počtu objevují na svahu u s. okraje obce pod objekty ZD.

PŘIBICE VII (okr. Břeclav)

Větší počet objektů se vyskytuje po obou stranách železniční trati z Přibic do Vranovic. Lokalita je vzdálena asi 500 m SV od okraje vesnice.

PŘÍTLUKY II (okr. Břeclav)

Ve vzdálenosti 500 - 1200 m J od vesnice se nacházejí příznaky drobnějších obdélných jam. Nelze vyloučit, že půjde o hroby.

SMOLÍN I (okr. Břeclav)

Archeologické objekty se každoročně rýsují na zlomu plošiny a svahu s jz. sklonem asi 1200 m JV od Smolína.

ŠAKVICE III (okr. Břeclav)

Další linie se vyskytuje asi 300 - 500 m Z od vesnice za záhumenky.

VALTICE II (okr. Břeclav)

Pravděpodobná archeologická lokalita se může nalézat přibližně 200 - 500 m V okraje města. Vegetační příznaky mají různý tvar.

VALTICE III (okr. Břeclav)

Náznaky archeologických objektů jsme rovněž podchytili asi 100 až 1200 m SSV Valtic zvláště po pravé straně silnice do Lednice. Jde o projevy bodových objektů apod.

SUDOMĚŘICE I (okr. Hodonín)

Příznaky většího počtu čtyřúhelných a bodových objektů se nacházejí asi 700 m S obce.

SUDOMĚŘICE II (okr. Hodonín)

Obdobná lokalita s početnými čtyřúhelnými půdorysy (chaty ?) je také vlevo silnice Rohatec - Strážnice. Objekty respektují bývalé slepé rameno vodoteče.

JAROMĚŘICE N/R XV (okr. Třebíč)

Rozsáhlou lokalitu jsme zjistili asi 100 - 700 m při jv. okraji města. Objektu jsou hustě rozptýleny po větší ploše polí okolo zemědělského areálu „Gigant". Mezi rozličnými půdorysy upoutaly naši pozornost zejména čtyřúhelné půdorysy (chat ?). Nelze vyloučit, že se tu mohou objevit i hrobové nálezy.

LITOVANY I (okr. Třebíč)

Větší počet bodových příznaků a objektů kruhového či čtyřúhelníkového tvaru se vyskytuje v okolí Boříkovského dvora, zejména na pravém břehu Boříkovského potoka.

VESCE II (okr. Třebíč)

Projev sídliště jsme dokumentovali v okolí obalovny vpravo státní silnice Moravské Budějovice - Znojmo. Lokalita leží asi 300 - 500 m SV od vesnice poblíž soutoku potoků z Lažínek a od Krnčic.

STARÉ MĚSTO (okr. Uherské Hradiště)

BOROTICE IV (okr. Znojmo)

Další objekty se vyrýsovaly asi 700 m SZ Borotic po pravé straně silnice z Lechovic.

BOŽICE VII (okr. Znojmo)

Větší počet objektů se nachází asi 650 m SSV od části obce Kolonie u Dvora Hoja.

BOŽICE VIII (okr. Znojmo)

Rozsáhlá lokalita se nachází po obou stranách místní cesty mezi Božicemi a částí Kolonie u Dvora Hoja. Početné jsou zejména čtyřúhelné půdorysy sídelních objektů (chat). Místo nálezu leží asi 500 m V až SVV od Božic.

BŘEŽANY II (okr. Znojmo)

Bodové objekty jsme fotografovali na jz. okraji obce. Jde o konec plošiny, který se zde začíná svažovat v. až jv. směrem. Lokalita se rozprostírá asi do vzdálenosti 400 m SZ od zámku.

BŘEŽANY III (okr. Znojmo)

Náznaky dalšího naleziště mohou být vlevo od silnice z Čejkovic do Březan. V tomto případě opět jde o výhodnou polohu s v. sklonem na pravém břehu Mackovického potoka.

CTIDRUŽICE VI (okr. Znojmo)

Náznak dalšího sídliště by se mohl vyskytovat asi 500 - 800 m Z Ctidružic při polní cestě k silnici Blížkovice - Zálesí. V blízkosti protéká malá vodoteč vlévající se do rybníka.

CTIDRUŽICE VII (okr. Znojmo)

Bodové a jiné typy objektů jsme našli také na polích v okolí Ctidružického potoka u rybníka asi 750 - 1250 m SZZ vesnice.

DŽBÁNICE I (okr. Znojmo)

Projevy menších obdélníkových i oválných jam se nacházejí asi 500 m JV vsi v povodí Míšovického potoka.

DYJÁKOVIČKY I (okr. Znojmo)

Projevy archeologické lokality jsme zjistili asi 200 - 800 m JVV obce na pravém břehu Haťského potoka. Kromě toho se zde vyskytují dvě delší doposud nedatované linie.

DŽBÁNICE II (okr. Znojmo)

Obdobná lokalita se nalézá asi o dalších 500 m JV od naleziště Džbánice I.

HEVLÍN XI (okr. Znojmo)

Větší lokalita byla doložena asi 2,0 - 2,5 km S až SSV od Hevlína na pravém břehu bezejmenné vodoteče, která se vlévá do Anšovského potoka. Nelze vyloučit, že jde o polykulturní lokalitu.

HNÍZDO II (okr. Znojmo)

Výskyt příznaků objektů jsme zjistili také S Hnízda. Poloha je vzdálena přibližně 200 - 500 m S obce.

HODONICE III (okr. Znojmo)

Příznaky bodových objektů jsme zaznamenali na polích za kamenolomem. Místo je vzdáleno asi 1500 m JJZ od Hodonic.

HRABĚTICE V (okr. Znojmo)

Pravěkou lokalitu jsme objevili již v r. 1992 v průběhu terénního průzkumu (Kovárník 1996, 96). Popisované naleziště se vyskytuje na návrší nedaleko Trávního dvora. Letecká prospekce zde potvrdila přítomnost archeologických objektů.

HRABĚTICE VI (okr. Znojmo)

Navíc přibližně v. směrem od Trávního dvora se vyskytuje linie s nárožím (nedatováno).

HRUŠOVANY n/J VI (okr. Znojmo)

Již dříve popsané rozměrné trojnásobné opevnění (vnější průměr 205 m) na hraně pravobřežní terasy Jevišovky (Bálek 1996, 104) je součástí mnohem větší lokality. V širším okolí se nachází pravidelné čtyřúhelníkové půdorysy chat.

HRUŠOVANY n/J VIII (okr. Znojmo)

Početné objekty se vyrýsovaly S až Z a dále V na polích v okolí Nového dvora. Jde o jz. část k. ú. Hrušovan n/J. Lokalita přechází i do katastru Šanova.

KŘEPICE III (okr. Znojmo)

Další lokalita se může nacházet cca 100 - 500 m J od vsi. Objekty by mohly být po levé straně silnice do Mikulovic.

KUBŠICE I (okr. Znojmo)

Různé sídlištní objekty jsme našli asi 200 - 450 m SZ až SZZ obce.

PŘESKAČE I (okr. Znojmo)

Přibližně 700 - 1100 m JZ od vsi jsme spatřili porostové příznaky objektů. Nálezy leží na jv. svahu v soutoku Křepičky a potoka tekoucího z Běhařovic.

ŠATOV III (okr. Znojmo)

Jisté porostové příznaky pravěkého sídliště jsme ověřili v okolí zaniklé pískovny, která se nachází asi 2200 m V až JVV od obce. Jde o vyšší pravobřežní terasu potoka Daníž. V r. 1991 jsme zde ve stěně zjistili profil pravěkého hrotitého příkopu (ml. neolit ?) a několik objektů, mimo jiné únětické kultury.

ŠATOV IV (okr. Znojmo)

Další příznaky jsme zachytili na levém břehu Daníže přibližně ve stejné vzdálenosti jako v případě lokality Šatov III.

ŠTÍTARY I (okr. Znojmo)

Několik archeologických lokalit jsme zaregistrovali v k. ú. Štítary. První lokalita se nachází asi 100 - 500 m S obce u Štítarského potoka.

ŠTÍTARY II (okr. Znojmo)

Další naleziště s charakteristickými porostovými příznaky sídlištních objektů jsme zaznamenali rozptýlené podél Štítarského potoka v okolí areálu ZD. Sídliště se nachází v přibližné vzdálenosti 1000 - 1800 m SZ od okraje obce vpravo silnice ze Ctidružic.

ŠTÍTARY III (okr. Znojmo)

Asi 2000 m SSV od vsi je třetí naleziště. Objekty se soustřeďují kolem potoka Doubravky mezi tratěmi Střední pole a Křížanka u katastrálních hranic s Ctidružicemi. Jde o polohu vlevo silnice ze Ctidružic.

ŠTÍTARY IV (okr. Znojmo)

Obdobná lokalita se nachází ve stejné vzdálenosti, ale vpravo silnice ze Ctidružic.

ŠUMICE II (okr. Znojmo)

Početné sídlištní objekty včetně obdélných půdorysů chat se jevily v obilí při sz. okraji vesnice. Jde o pole podél Šumického potoka po obou stranách silnice z Kubšic.

ŠUMICE III (okr. Znojmo)

Náznaky osídlení pokračovaly na mírném jv. svahu přibližně 400 - 1300 m JV obce. Poměrně zřetelné zde byly opět příznaky chat.

TRNOVÉ POLE II (okr. Znojmo)

Sídliště se mohou nacházet SZ, případně dále SV v údolí Trnovopolské svodnice asi 250 - 500 m od obce.

TRSTĚNICE I (okr. Znojmo)

Větší sídliště se bude rozkládat na JV orientovaném svahu na pravém břehu Trstěnického potoka nad vsí (S až SSZ obce). Kromě půdorysů sídelních čtyřúhelných a sídlištních objektů se v této poloze navíc vyskytuje několik linií, které by nasvědčovaly přítomnosti příkopů apod.

TRSTĚNICE II (okr. Znojmo)

Další skupina porostových příznaků se vyrýsovala asi 2000 m SSZ obce na břehu bezejmenného potoka.

TRSTĚNICE III (okr. Znojmo)

Sídliště se nachází rovněž v okolí dvora Karolín asi 2250 m S od Trstěnic (a 1600 m SZ od Džbánic). Jde o výhodnou polohu kolem Trstěnického potoka.

VEDROVICE IV (okr. Znojmo)

Objekty čtvercového půdorysu jsme objevili v okolí křižovatky silnice Vedrovice - Kubšice. Naleziště je vzdáleno asi 1500 - 1750 m JV od vesnice.

VIŠŇOVÉ I (okr. Znojmo)

Skupina čtyřúhelníkových objektů (chat ?) se nalézá asi 1000 - 1500 m JJZ nad zavlažovací nádrží H. Dunajovice (potok Křepička).

Literatura:

Bálek, M. 1996: Výsledky leteckého snímkování na Moravě v roce 1992, PV AÚB 1992, 103-105.

Kovárník, J. 1993: Výsledky letecké archeologické prospekce na jižní Moravě v r. 1991, PV AÚB 1991, 108-110.

Kovárník, J. 1996: Nové archeologické lokality na Znojemsku a Břeclavsku v r. 1992, PV AÚB 1992, 94-99.

Kovárník, J. 1997: 10 let letecké archeologie na Moravě (a v bývalém Československu) 1983-1993, PV AÚB 1993, 311-331.

VÝSLEDKY LETECKÉ ARCHEOLOGIE NA MORAVĚ V R. 1996

Jaromír Kovárník, Jihomoravské muzeum Znojmo

V r. 1996 jsme se věnovali letecké archeologii vzhledem k finančním možnostem poněkud méně. Dále jsme spolupracovali s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně. Další lety jsme uskutečnili v rámci grantových projektů „Římský vojenský zásah a populace severně od středního Dunaje v prvních třech stol. po Kr.", vedený J. Tejralem, a dále „Pravěká sakrální kruhová architektura. Sonda do duchovního života našich prapředků", jehož vedoucím je V. Podborský. Uskutečnili jsme dokumentaci archeologických výzkumů mladoneolitických rondelů u Běhařovic a Vedrovic, okr. Znojmo. Dále jsme pátrali po případných dokladech o pobytu vojsk římského impéria na jižní Moravě. V neposlední řadě jsme uskutečnili přelet z jižní Moravy na severní Moravu a do Slezska. Zde jsme dokumentovali některé archeologické lokality i historické památky ke grantovému projektu „Hradiště a hrady v českém Slezsku", který řeší P. Kouřil. Šlo zejména o zámek ve Fulneku, vodní tvrz v Dolních Životicích, zámecký komplex v Hradci nad Moravicí a dvojnásobný val na lokalitě v Závadě. Dále jsme dokumentovali opevnění v Opavě-Kylešovicích, kostel sv. Petra a Pavla v Opavě-Jaktaři, zámek a starší opevnění ve Slezských Rudolticích a zámek v obci Dívčí Hrad.

Vedle řady důležitých archeologických lokalit si zaslouží pozornost rozsáhlé opevnění (poměrně vysoký val, příkop) v k. ú. obce Hamry, okr. Prostějov.

I. LINIOVÉ PŘÍZNAKY:

PŘIBICE VI (okr. Břeclav)

Linie se vyskytují také asi 1000 - 1500 m J od Přibic. Nález není prozatím datován. Vyjma uvedeného zjištění jsme zde našli příznaky archeologických objektů. Jde o vyšší plošinu na levém břehu Jihlavy.

II. PŘÍZNAKY HROBŮ S OBVODOVÝMI ŽLABY:

LEDNICE I (okr. Břeclav)

Příznaky mohylových hrobů (?) jsme zjistili také na katastru Lednice.

III. PŘÍZNAKY OPEVNĚNÍ:

OSLAVANY II (okr. Brno-venkov)

Výšinná poloha nad ulicí vedoucí do Zbýšova při sv. okraji města vykazuje půdní příznaky, které jsou charakteristické pro pozůstatky opevnění. Jde o výšinu nad soutokem Oslavy s Ketkovickým potokem proti mladoneolitickému výšinnému sídlišti Dvorek. Opevnění jsou navíc v jednom případě zdůrazněny přítomností terénní vlny. Celkem lze bezpečně rozeznat průběhy dvou výrazných příkopů a dva nejsou jisté. První z nich je spíše přímý a nachází se asi 100 m od sz. výspy polohy. Druhý výrazný obloukovitý pás tmavé zeminy se nachází asi 400 m od uvedeného okraje plošiny. Přibližně uprostřed nich se rýsuje velmi úzký oblouk a tmavá půda je pak nedaleko druhého širokého pruhu.

NESLOVICE I (okr. Brno-venkov)

Náznak přítomnosti opevnění jsme dokumentovali také na sv. okraji obce, S. směrem se nachází fotbalové hřiště. Asi 40 m v. směrem je první terénní vlna s tmavším zbarvením půdy. Byla zvolena přesně v místě šíje plošiny. Ve přibližné vzdálenosti kolem 120 m je náznak další terénní vlny.

IV. OSTATNÍ PŘÍZNAKY:

BOSONOHY III (okr. Brno-město)

Příznaky archeologických objektů se rýsovaly při v. okraji v okolí příjezdové komunikace. Jde o pole na levém břehu Leskavy.

TROUBSKO I (okr. Brno-město)

Příznaky archeologické lokality se objevují na sv. okraji obce vlevo dálničního přivaděče (ve směru do Prahy).

ROSICE I (okr. Brno-venkov)

Archeologické naleziště se nachází asi 300 V od města na levé terase Bobravy. Jde o příhodnou polohu v nivě a na J. až JV orientovaném sprašovém svahu.

ŘEZNOVICE I (okr. Brno-venkov)

Příznaky archeologických objektů se nacházejí při ssz. okraji obce na levém břehu Jihlavy.

ŘEZNOVICE II (okr. Brno-venkov)

Další možná lokalita je asi 500 JZZ vesnice.

MORAVSKÁ NOVÁ VES I (okr. Břeclav)

Sídlištní objekty můžeme předpokládat asi 300 - 800 m SV od vesnice. Jde o pole vpravo železniční trati Břeclav - Hodonín. Letecký průzkum potvrdil, že pravá terasa Kyjovky byla vždy hustě osídlena.

DOLNÍ ŽIVOTICE II (okr. Opava)

V poli za tvrzí se vyskytly v porostu náznaky objektů.

JEZEŘANY-MARŠOVICE II (okr. Znojmo)

Možné archeologické objekty by mohly být asi 500 - 800 m Z od obce (části Maršovice). Jde o pole s příznivým jv. sklonem, odkud pocházejí také nálezy z mladšího paleolitu.

JEZEŘANY-MARŠOVICE III (okr. Znojmo)

Přibližně 300 - 750 m SZ od Maršovic vlevo silnice z Moravského Krumlova jsou náznaky další archeologické lokality. Nachází se na jihovýchodním svahu Krumlovského lesa (Bobravské vrchoviny).

PLAVEČ III (okr. Znojmo)

Příznaky sídliště se nacházejí asi do vzdálenosti 500 m SV od obce v okolí silnice Plaveč - Mikulovice.

TRSTĚNICE IV (okr. Znojmo)

Další lokalita se pravděpodobně nachází při j. až jjv. okraji vesnice u Trstěnického potoka.

TERÉNNÍ ARCHEOLOGICKÝ PRŮZKUM STŘEDOVĚKÝCH DŮLNÍCH DĚL NA ZLATOHORSKU (OKR. JESENÍK)

Zdeněk Brachtl, Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku,
Josef Večeřa, Český geologický ústav-pracoviště Jeseník

Terénní průzkum středověkých důlních děl na Starohoří (Altenberg) v katastru Horního Údolí si vytkl za cíl zpřesnit dataci lokalit na základě archeologického materiálu získaného drobnou sondáží.

Grossepinge - hornická osada (n.v. 925-940 m)

V poloze nad Velkými pinkami byly ověřeny kamenné základy nejméně čtyř objektů hornické osady. V centrální části jednoho z nich byla získána mikrosondou kolekce menších keramických zlomků (hrnce, poklička), které lze zatím datovat jen rámcově do průběhu 14. - 15. století.

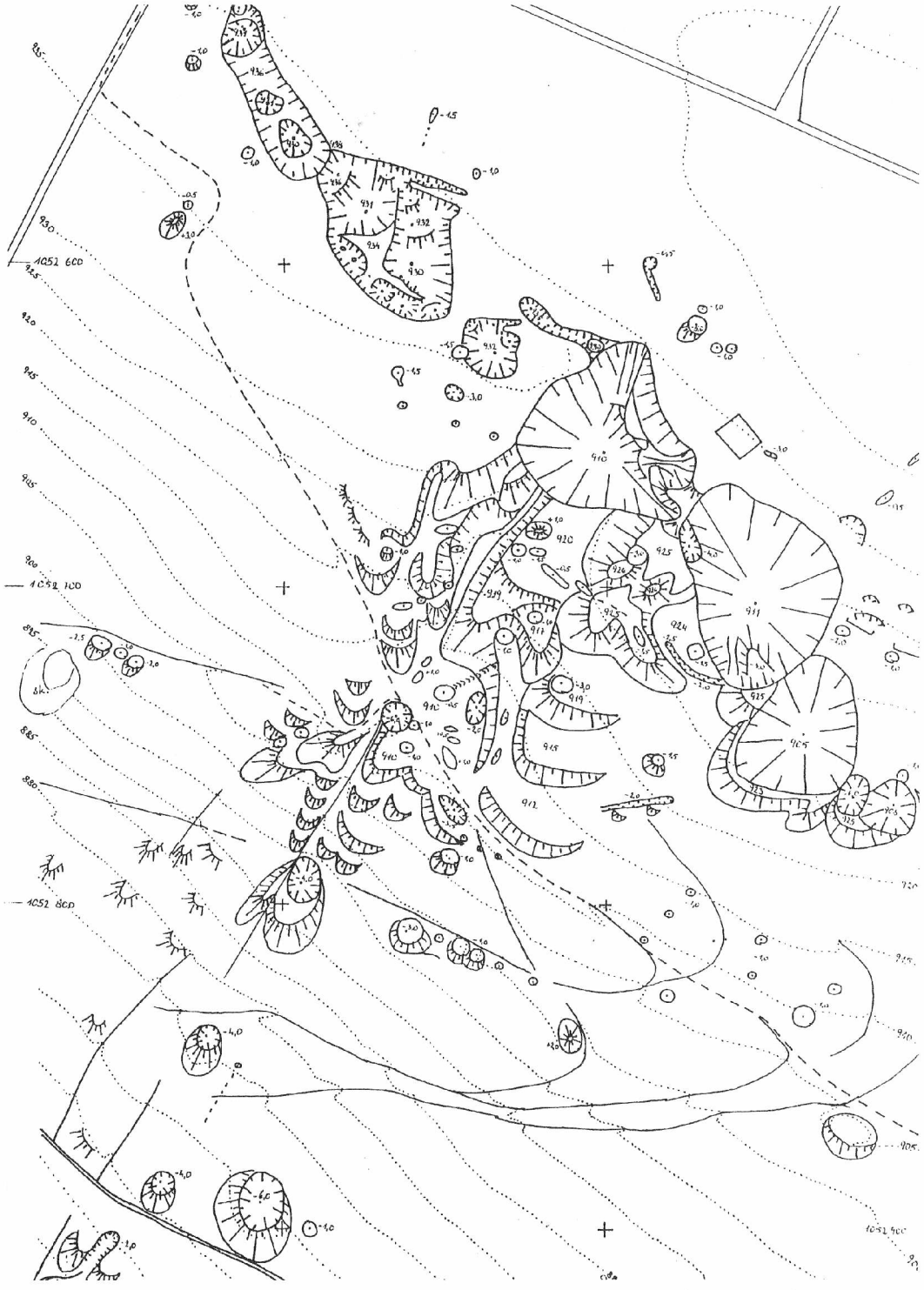

Obr.1. Horní údolí - Starohoří: středověká důlní díla

Langepinge-odval (n. v. 940 m)

Sondáží v haldě se podařilo získat kolekci 300 zlomků vrcholně středověké keramiky (hrnce, džbány, pokličky, mísy, poháry, hornické kahánky) a několik železných předmětů (stavební kování). Ze sondy byly odebrány vzorky uhlíků k dalšímu zkoumání. Keramické výrobky jsou vesměs tvrdě vypáleny a jen menší část obsahuje hrubší písčitou příměs. Dna nádob jsou se stopami podsýpky. Jako výzdobného prvku bylo použito vlnice, obvodového žlábkování a radélka. Okraje hrnců jsou modelovány do okruží a jen část je srpovitě zatažena. Pozoruhodnými nálezy jsou fragmenty hornických kahánků. Keramický materiál lze datovat do 14. - 15. století.

Halda mezi Schäferpinge a Kunstschacht (n.v. 915 m).

Sondáží v odvalu se podařilo získat 890 kusů keramických zlomků a želez. Hrnčířské výrobky zastupují zlomky hrnců, trojnožek, pokliček, talířů a hornických kahánků. Část materiálu je na vnitřní straně s hnědou a žlutohnědou polevou. Dna nádob byla většinou odřezána, jen menší část nese stopy podsýpky. Okraje hrnců vykazují široké tvarové spektrum. Výzdoba sestává z radélkování a obvodových žlábků. Materiál lze datovat rámcově do 14. - 15. století.

Luderwinkel - odval (n.v. 830 m)

Při terénním průzkumu se podařilo nalézt pouze jeden zlomek okraje hrnce. Dalšímu zkoumání této lokality bude věnována pozornost v následujícím roce.

FRAGMENT LIDSKÉ LEBKY ZE STRÁNSKÉ SKÁLY IIIA (NEOLIT): PŘEDBĚŽNÁ STUDIE

Vladimír Sládek, Martin Sedláček, Michaela Vystrčilová
PřF MU Brno, AÚ AV ČR Brno

Úvod

V roce 1997 nám PhDr. Jiří Svoboda DrSc., vedoucí oddělení paleolitu a paleoetnologie Archeologického ústavu AV ČR, zpřístupnil nález zlomkovitých lidských kostí, pocházejících z výplavu dna neolitického sídelního a dílenského objektu. Na tento objekt archeologové narazili v 80-tých letech (1984) během výzkumů paleolitické lokality Stránská skála IIIa (PV 1984). Předpokládá se, že nález patřil do kulturního okruhu lidu s moravskou malovanou keramikou.

Stav dochovalosti

Studovaný materiál sestává z velkého počtu malých úlomků lebečních kostí a zubů a je značně poškozen (Obr. 1, 2). Lebeční kosti mají erodované lomové okraje, jejich rekonstrukce byla možná jen přibližně, z větší části nebyla možná vůbec. Přes fragmentárnost zubů bylo možno dentici uspokojivě rekonstruovat, a proto analýzu založíme zejména na souboru získaných zubů.

Ve zkoumaném vzorku byly identifikovány pouze úlomky lebečních kostí. Kosti jsou světle hnědé barvy a nenesou viditelné stopy po styku s ohněm. Patří dětskému jedinci, pro což svědčí zejména celková gracilita kostí, jejich malá tloušťka a také dobře patrné okraje lebečních švů na některých zlomcích. V materiálu bylo identifikováno 39 větších zlomků (tj. větších než 15×15mm) a asi 70 menších (tj. velikosti asi 10×10mm a menší). Asi 14 zlomků má dochovaný okraj lebečních švů, ale je obtížné identifikovat, které části sutur jsou dochovány. Všechny jsou však dobře viditelné, bez náznaků obliterace.

Dva zlomky lebečních kostí jsou většího rozsahu. Jeden pochází z týlu lebky s dochovalou částí vnitřního tylního hřebene (*crista occipitalis interna*), křížovou vyvýšeninou (*eminentia cruciformis*) a s částí zevního tylního hřebene (*crista occipitalis externa*), dále s patrnou jámou pro polokouli mozečku (*fossa cerebellaris*). K tomuto fragmentu bylo možno připojit i menší zlomek doplňující mozečkovou jámu. I když byl spoj erodovaný, bylo možno tuto oblast rekonstruovat.

Druhý větší zlomek pochází z pravé horní čelisti (Obr. 2). Dochovala se část alveolárního výběžku (*processus alveolaris*) v rozsahu horních mléčných stoliček (m^1-m^2). Na mesiální a distální straně byla viditelná lůžka po neprořezaných zubech, tj. distálně po horní stálé stoličce (M^1), mesiálně po horním stálém špičáku (C') a stálém druhém řezáku (I^2). Do těchto lůžek bylo možno zuby zasadit a rekonstruovat tak celkový obraz polohy a prořezávání jednotlivých zubů. Na horní čelisti jsme mimo část *processus alveolaris* identifikovali i nastupující *crista facialis*.

Nález fragmentů dětské lebky považujeme za významným díky téměř kompletně dochované dentici (Obr. 1). "*In situ*" byly uloženy zuby ve zlomku pravé horní čelisti. Jednalo se o horní mléčné stoličky (m^1-m^2) a dále o stálé horní premoláry (P^1 a P^2). Náš předpoklad prezence dosud neprořezaných premolárů P^1 a P^2 pravé strany jsme potvrdili na rentgenovém snímku (Obr. 3). V tomto fragmentu horní čelisti jsme do volných lůžek zasadili distálně

stoličku M^1, mesiálně špičák C' a řezák I^2. V souboru nalezených zubů nebyl dochovaný žádný mléčný špičák ani mléčný druhý řezák. Ostatní dentice pravé strany byla izolovaná. Z této strany se dále dochoval horní stálý první řezák (I^1) a korunka horní stálé stoličky (M^2). Levá část zubního oblouku se *"in situ"* nedochovala, nalezeny byly pouze izolované zuby. Přesto podle morfologického charakteru a stavu abraze lze soudit, že se jednalo o identickou situaci jako na straně pravé. Z dentice levé strany se zachovaly stálé zuby I^1, I^2, C', P^1, P^2, M^1, M^2, z dětských zubů této strany pak m^1 a m^2.(Obr. 1, Tab. 1)

Tab. 1: Souhrn dentice nálezu dětské lebky ze Stránské skály IIIa.

Horní čelist															
Strana	**pravá**								**levá**						
Permanentní dentice	~~M^3~~	M^2	$\underline{M^1}$	$\underline{P^2}$	$\underline{P^1}$	$\underline{C}$	$\underline{I^2}$	$\underline{I^1}$	$\underline{I^1}$	$\underline{I^2}$	C	P^1	P^2	M^1	M^2	~~M^3~~
Deciduální dentice		$\underline{m^2}$	$\underline{m^1}$			~~c~~	~~i^2~~	~~i^1~~	~~i^1~~	~~i^2~~	~~c~~			m^1	m^2	

označení zubů podle Olivier (1960): velké písmeno stálý zub, malé písměno dětský zub, horní index horní čelist, spodní index- dolní čelist

přeškrtnuto - zub se nedochoval

podtrženo - dochovaná deciduální a permanentní dentice *"in situ"*

Demografické údaje

Počet jedinců:

Po analýze dochovaných zlomků lebečních kostí a zubů se domníváme, že pocházejí pouze z jednoho jedince. Ačkoliv z izolovaných lebečních zlomků větší počet individuí nemůžeme vyloučit, na základě kompletně dochovalé dentice a hlavně některých specifických morfoskopických znaků (např. *tuberculum anomale Carabelli*) (Obr. 5), stupně vývoje a velikostních poměrů se zdá větší počet jedinců málo pravděpodobný.

Dožitý věk jedince:

I když většina morfoskopických a metrických analýz dětských skeletů je podstatně limitovaná stavem dochovalosti, určení dožitého věku jedince je u dětí dosti přesné (Ferembach et al. 1980). V našem případě k určení dožitého věku pomohl zlomek pravé horní čelisti s rekonstruovanou denticí *"in situ"* (Obr. 2). Po srovnání se schématy prořezávání zubů jsme se přiklonili ke kategorii Infans II, věku 7 let ± 24 měsíců (Obr. 4, Ubelaker 1978, Szilvássy 1988). Kritériem pro toto zařazení byla zejména prořezaná pravá stolička M^1, která úplně ale nedosáhla okluzní roviny. Věku přibližně 7 let by odpovídaly i stupně vývinu jednotlivých zubů, zejména pak obou stálých pravých stoliček M^1, M^2 , stejně jako stupeň prořezání pravého řezáku I^2. Tento zub je na hranici prořezání, kdy už zřejmě chyběl deciduální řezák i^2. Pozice a vývin dalších zubů tomuto určení odpovídá, a to i polohou neprořezaných permanentních premolárů (Obr. 4 a,b , Tab. 2). Přesto je nutné připomenout, že zuby stálého chrupu se prořezávají sice v určitém pořadí, ale s jistou mírou individuální variability (Dokládal 1994). Navíc je nutno vzít v úvahu i to, že většina uvedených schémat postupu přořezávání zubů vychází ze současné populace, ze které nález nepochází. Další

kritérium věkové identifikace, obliterace lebečních švů, nemůže naše časové zařazení upřesnit, ale jejich morfologie odhadnutý věk nevylučuje.

Tab. 2: Stupně vývinu dochovalých stálých zubů (podle Komínek, Rozkovcová 1984)

Dochovaný zub	Stupeň vývinu
I^1 sin	V. stadium
I^1 dx	V. stadium
I^2 sin	IV. - V. stadium
I^2 dx	IV. - V. stadium
C´ sin	IV. stadium
C´ dx	IV. stadium
P^1 sin	IV. stadium
P^1 dx	IV. stadium
P^2 sin	IV. stadium
P^2 dx	IV. stadium
M^1 sin	V. - VI. stadium
M^1 dx	V. - VI. stadium
M^2 sin	III. stadium
M^2 dx	III. stadium

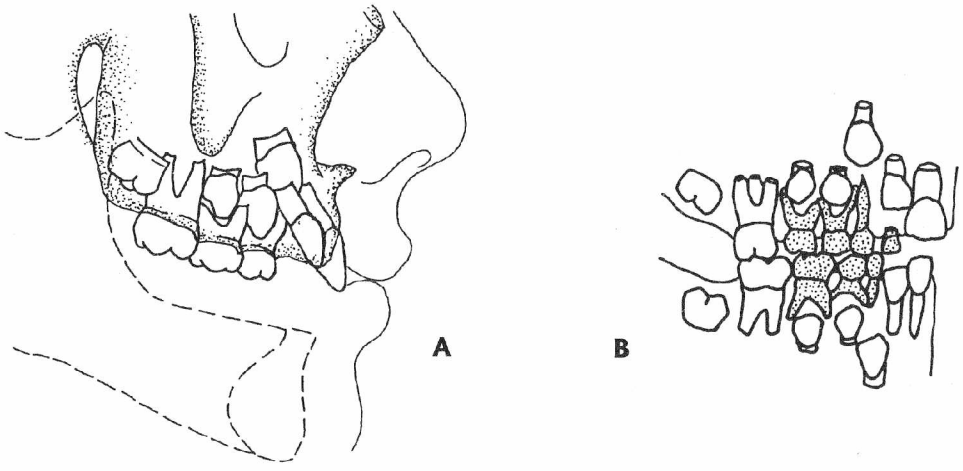

Obr 4A: Schéma dochovalé dentice s rekonstrukcí "*in situ*" (modifikováno podle Ubelaker 1978).

Obr. 4B: Schéma vývinu zubů jedince stáří 7 let (7 let ± 24 měsíců) (podle Ubelaker 1978). Tečkovaně znázorněna deciduální dentice.

Morfologický popis

V morfologickém popisu se zaměříme pouze na dochovalé zuby (Obr. 1, 2). Lebeční zlomky nevykazují žádné specifické znaky či zvláštnosti. Soubor zubů svým stavem dochovalosti umožňuje nejen identifikaci stáří jedince, ale i případnou komparaci s dalšími nálezy.

A. Stálé zuby (dochované pouze z horních čelistí)

a) stálé zuby zasazené ve zlomku pravé horní čelisti (Obr. 2)

1) Řezák druhý (I^2) - má zachovalou korunku, krček a vytvořenou část kořene. Na palatinální ploše jsou vidět výrazné sklovinné lišty, které rozdělují *tuberculum dentis* na dvě poloviny, nad *tuberculum dentis* je zřetelné *foramen caecum*, na mesiální ploše pak v oblasti na rozhraní korunky a krčku je patrná mírná deformace. Poloha kousací hrany je na hranici prořezání.

2) Špičák (C´) - fragmentovaný zub, který byl slepen a uložen zpět do samostatného lůžka horní čelisti. Korunka je dobře zachována, na palatinální ploše má vytvořené *tuberculum dentis.*

3) Premolár první (P^1) - leží skryt ve zlomku horní čelisti v bifurkaci kořenů první mléčné stoličky a je viditelný skrze drobné otvory v horní čelisti a na rtg snímku (Obr. 3).

4) Premolár druhý (P^2) - leží skryt ve zlomku horní čelisti a jeho poloha je podobně jako u premoláru P^1 dobře patrná jak na rtg snímku, tak i skrze drobné otvory v horní čelisti (Obr. 3).

5) Stolička první (M^1) - má zachovalou korunku, vyvinutý krček a část kořenů. Relativně vzácné je vytvoření malého *tuberculum anomale Carabelli* na mesiopalatinální straně korunky (Obr. 5).

b) izolované stálé zuby

1) Řezák první pravý (I^1) - má zachovalou korunku, vytvořený krček a část kořene. Korunka je kvadratického typu, kousací hrana vybíhá ve tři *tubercula marginalia*, na palatinální ploše je vytvořené *tuberculum dentis.*

2) Řezák první levý (I^1) - má shodně jako první řezák pravé strany zachovalou korunku, krček a část kořene. Fragmentovaný zub byl slepen. Morfologie korunky odpovídá pravému řezáku I^1.

3) Řezák druhý levý (I^2) - má zachovalou korunku, vytvořený krček a část kořene. Na palatinální ploše se vyskytuje výrazná sklovinná lišta, která rozděluje *tuberculum dentis* na dvě poloviny. Nad *tuberculum dentis* je zřetelné *foramen caecum*, zub je svojí morfologií podobný pravému řezáku I^2.

4) Špičák levý (C´) - má dochovalou jen korunku, fragmentovaný zub byl slepen. Na palatinální ploše je vytvořené *tuberculum dentis*. Zub je svojí morfologií podobný pravému špičáku C´.

5) Premolár první levý (P^1) - má vytvořenou pouze korunku, na které lze pozorovat dva hrbolky a na žvýkací ploše dobře patrné rýhy.

6) Premolár druhý levý (P^2) - má zachovalou pouze korunku se dvěma hrbolky, které jsou přibližně stejně vysoké, zub hodnotíme stejným vývojovým stadiem jako oba špičáky a první levý, první pravý a druhý pravý premolár.

7) Stolička první levá (M^1) - má větší část distální poloviny korunky odlomenou, zachována je pouze palatinální část krčku a kořene. Na mesiopalatinální straně korunky můžeme pozorovat malé *tuberculum anomale Carabelli*, shodně jako na pravé straně (Obr. 5).

8) Stolička druhá pravá (M^2) - je typu čtyřhrbolkového, se zachovalou korunku. Korunka je na vývojovém stupni III., tzn. v pokročilém stupni mineralizace.

9) Stolička druhá levá (M^2) - je dochována pouze fragmentem korunky. Morfologicky je patrná absence distopalatinálního hrbolku čtyřhrbolkového typu zubu. Zbarvením i vývojovým stupněm odpovídá pravé stoličce M^2.

B. Mléčné zuby (dochované pouze z horních čelistí)

a) zuby zasazené ve zlomku pravé horní čelisti (Obr. 2)

1) Stolička první (m^1) - je dobře patrná, s relativně silnou abrazí. Tuto abrazi hodnotíme stupněm III (Bílý 1975), obroušení zasáhlo již celou okluzní plochu (je konkávní, barvy hnědé).

2) Stolička druhá pravá (m^2) - má korunku molárového typu druhého stupně abraze (Bílý 1975), s bodovým obnažení dentinu na svých hrbolech.

b) izolované mléčné zuby

1) Stolička první levá (m^1) - má zachovaný pouze zlomek korunky. Její stupeň abraze je totožný se stupněm abraze první mléčné stoličky, která je zachovalá "*in situ*".

2) Stolička druhá levá (m^2) - má korunku molárového typu a také mesiobucální a palatinální části kořene, které však nelze ke korunce přímo přilepit. Stupeň abraze je totožný se stupněm abraze druhé mléčné stoličky vsazené v části horní čelisti.

Diskuze

V předběžném sdělení se můžeme vyjádřit pouze k otázce počtu dochovalých jedinců. "*In sensu stricto*" není větší počet jedinců vyloučen, protože makroskopicky můžeme jen obtížně hodnotit úlomky lebečních kostí a jejich individuální příslušnost. Přesto podle nálezových okolností předpokládáme, že lebeční fragmenty patřili k jednomu jedinci.

Identifikace počtu jedinců podle dentice je jednodušší. Zuby si navzájem odpovídají svojí velikostí a stupněm vývinu jak na levé, tak i na pravé straně. To je dobře patrné na morfologii předních prvních řezáků, které mají jednak shodné velikostní poměry korunky, okluzní plochy, tvar a vývin kořenů, dále pak shodný charakter zubní abraze kousací plochy (Obr. 1). Dalším důležitým opěrným znakem pro identifikaci počtu jedinců podle zubů je výskyt *tuberculum anomale Carabeli* na obou stoličkách M^1 (Obr. 5). Udává se, že tento znak se v populaci pohybuje v 17%. (Dokládal 1994). Důležitý je i stupeň abraze na jednotlivých dětských stoličkách (Obr. 2). Na obou dochovaných stoličkách m^1 ho hodnotíme stupněm III a na obou stoličkách m^2 stupněm II (Bílý 1975). Jedinou obtíží se může zdát identifikace permanentních premolárů P^1 a P^2 levé strany. Ulehčení identifikace těchto premolárů, ale umožňuje srovnání s pravou stranou, která je "*in situ*". Podle všech znaků se přikláníme k závěru, že i dentice pochází z jednoho jedince.

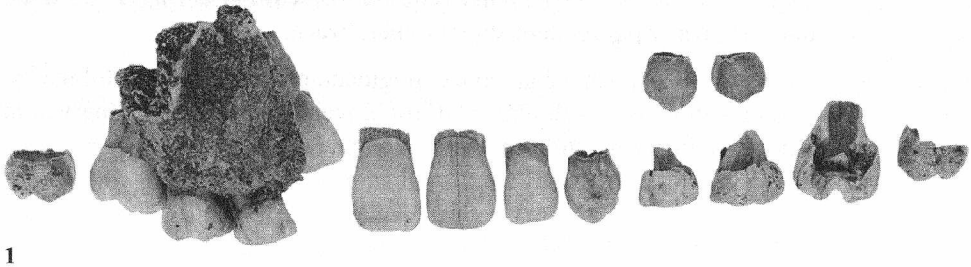

1

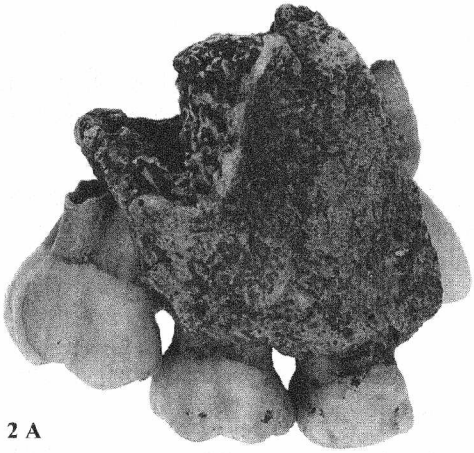

2 A

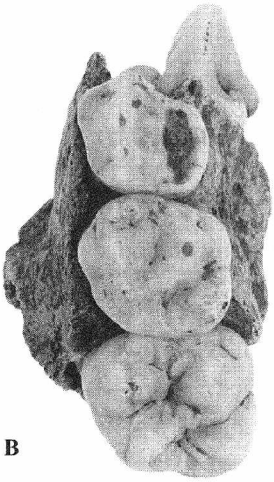

2 B

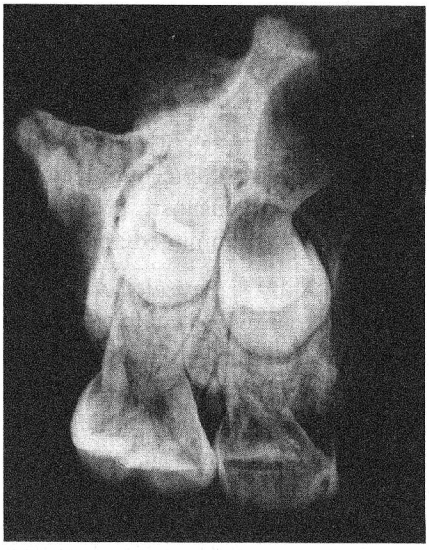

3

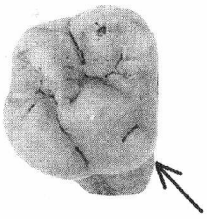

5

Obr. 1: Soubor zubů z dětské lebky ze Stránské skály IIIa.

Obr. 2: Zlomek pravé horní čelisti s dosazenými zuby. A) boční pohled, B) pohled na okluzní plochu.

Obr. 3: Rtg. snímek zlomku pravé horní čelisti.

Obr. 5: Okluzní stranu pravé horní stoličky s detailem *tuberculum anomale Carabelli* (orientace zubu viz Obr. 2b).

Závěr

Nález zlomků lidské lebky a dentice z výplavu sídelního a dílenského objektu na Stránské skále IIIa odpovídá s vysokou pravděpodobností jednomu jedinci stáří 7 let ± 24 mesíců. Dochovaly se části lebečních kostí a zubů, znichž právě dentice umožňuje další srovnání a výzkumy.

Poděkování

Chceme poděkovat zejména PhDr. Jiřímu Svobodovi, DrSc. za poskytnutí studijního materiálu. Dále naše poděkování patří i Prof. MUDr. Milanu Dokládalovi, CSc. a Doc. MUDr. Vladimíru Novotnému, CSc. za připomínky a diskuzi k rukopisu. V neposlední řadě patří náše poděkování i MUDr. Luboši Vzteklému a stomatologické sestře Ireně Filipovičové, se kterými jsme mohli konzultovat identifikaci zubů a kteří nám vyhotovili rentgenový snímek. Za fotografickou dokumentaci děkujeme fotografu J. Sedláčkovi.

Literatura:

Bílý, B. (1975): *Dental Abrasion and Possibilities of its Classification.* Scripta medica 48, s. 249 - 268, Brno.

Dokládal, M. (1994): *Anatomie zubů.* Brno: Scripta LF MU.

Ferembach et al. (1980): *Recommendation for Age and Sex Diagnoses of Skeletons*, J. Hum. Evol., 9, 517-549.

Hillson, S. (1996): *Dental Anthropology*, Cambridge University Press, s. 6 -67.

Komínek, J.; Rozkovcová, E. (1984): Metoda určování zubního věku a její význam pro praxi. In Urban a kol.: *Pokroky ve stomatologii 2*, Praha: Avicenum, s. 175 - 208.

Olivier, G. (1960): *Practical Anthropology*, Charles C Thomas Publisher, Springfield - Illinois, s.194 - 210.

Szilvássy, J. (1988): *Altersdiagnose am Skelett.* In: Knußmann R.: Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. 4. Auflage des Lehrbuchs der Antropologie begründet von Rudolf Martin, Gustav Fischer Verlag.

Ubelaker, D.H. (1978): *Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation.* Chicago: Aldine.

ZPRÁVY O ČINNOSTI

Z ČINNOSTI ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU AV ČR BRNO V LETECH 1995-1996

Další dva roky činnosti Archeologického ústavu AV ČR Brno po jeho transformaci a přesunu na nové pracoviště v roce 1993 byly po nezbytné stabilizaci věnovány dalšímu intenzivnímu rozvíjení již vytčené vědní koncepce, vycházející ze stávajících personálních, technických a informačních kapacit i z tradic výzkumu. V letech 1995 a 1996 tak bylo především pokračováno v soustředěném studiu tří zvláště vybraných historických témat širokého evropského významu. Prvým z nich byl výzkum vývoje v paleolitu, s koncentrací na výzkum šíření prvých populací moderního člověka v Evropě a zvláště v regionu středního Podunají a Moravy, jednoho z prvotních civilizačních center Evropy. Dalším stěžejním tématem se stal zrod středoevropské kulturní oblasti, spjatý s antickým Římem a jeho mocenským zásahem do severního Podunají v 1. - 3. století po Kristu a následně i krystalizace základů středoevropských národností a jejich kultur v době stěhování národů. Třetí zásadní tématický okruh představovala problematika historického a kulturního vývoje v době Velké Moravy a osudů našich zemí v souvislostech dějin středověké střední Evropy 10. - 12. století. Vhodným doplněním těchto hlavních výzkumných okruhů se ukázaly být ale i další aktivity, zaměřené na vybrané problémy moravského pravěku, zvláště starší a střední doby bronzové a laténu. Všechna tato témata byla řešena jak formou interních ústavních projektů, tak formou grantů a v neposlední řadě i na bázi mezinárodních projektů (Francie, Německo, Rakousko, USA).

V letech 1995 a 1996 byl Archeologický ústav AV ČR Brno nositelem šesti domácích a jednoho zahraničního grantu, další grantový projekt byl řešen v participaci. Na problematiku paleolitu byl zaměřen jednak nadací L. S. B. Leakeye (Berkeley, USA) od roku 1992 poskytnutý grant „Dolní Věstonice and Pavlov", jednak grant GA ČR č. 2 359 na roky 1993 - 1995 „Gravettien jižní Moravy" (řešitelem obou byl PhDr. J. Svoboda, DrSc.). Tématice 1. - 3. století po Kristu byl věnován grant GA ČR č. 0782 na roky 1994 - 1996 „Římský vojenský zásah a místní populace severně od středního Dunaje v prvních třech stoletích po Kristu" (řešitel PhDr. J. Tejral, DrSc.), celá skupina dalších grantových úkolů se dotýkala velkomoravského období. Hned dva granty a dlouhodobý projekt zpracovávaly výsledky dlouholetých výzkumů mikulčického mocenského centra, vedle grantu GA ČR č. 404/96/0109 „Mikulčické Valy v proměnách údolní nivy v holocénu" a projektu č. 404/96 K 089 „Sídelní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy" na roky 1996 - 2001 šlo také o grant GA AV ČR č. 901 106 na léta 1993 - 1995 „Stratigrafie slovanského hradiště v Mikulčicích a její chronologická kritéria" (řešitelem všech tří grantů PhDr. L. Poláček, CSc.). K úzce příbuzné problematice se vztahoval i grant GA AV ČR č. 9 001 502 na roky 1995 - 1996 „Výšinné hradiště Staré Zámky v Brně - Líšni v časném středověku" (řešitel PhDr. Č. Staňa, CSc.). Výčet lze uzavřít grantem GA ČR č. 404/96/0711 na roky 1996 - 1998 „Hrady českého Slezska", na jehož řešení za ústav participoval PhDr. P. Kouřil, CSc. (nositelem Slezská Universita v Opavě). V celkové bilanci nelze opomenout ani spolupráci ústavních badatelů při studiu vytčených problémových okruhů s odborníky mnoha zahraničních vědeckých institucí, rozvíjenou v rámci celkem jedenácti mezinárodních vědeckých projektů. Výsledkem všech těchto výzkumných aktivit odborných a vědeckých pracovníků ústavu bylo v uvedeném období více než 180 titulů, publikovaných jak monograficky, tak v množství odborných studií a článků, nebo do tisku odevzdaných. Spolu s orientací na základní teoretický výzkum byly nadále utlumeny terénní aktivity, jednoznačně orientované pouze na soustavné výzkumy lokalit nejtěsněji spjatých se stěžejními ústavními projekty (Mušov - Hradisko a okolí, Chotěbuz - Podobora, Dolní Věstonice, Petřkovice).

V návaznosti na řešené problémové okruhy bylo dále modifikováno organizační členění ústavu. Zachována byla tři základní vědecko-výzkumná střediska, opírající se ve své činnosti o provoz jednotlivých ústavních výzkumných základen, z třetího z nich však bylo vyčleněno samostatné oddělení prospekční a činnost střediska samotného byla zaměřena zcela na problematiku paleolitu. V letech 1995 - 1996 tak byl ústav strukturován do následujících útvarů:

I. Středisko pro výzkum paleolitu a paleoetnologie, se základnou pro výzkum paleolitu v Dolních Věstonicích (vedoucí PhDr. J. Svoboda, DrSc.);

II. Středisko pro archeologii doby římské a stěhování národů, se základnou pro výzkum římského vojenského zásahu v Mušově - Dolních Dunajovicích (vedoucí PhDr. J. Tejral, DrSc.);

III. Středisko pro slovanskou a časně středověkou archeologii, se základnou pro výzkum velkomoravského období v Mikulčicích (vedoucí PhDr. Č. Staňa, CSc., od 1. 3. 1996 pak PhDr. P. Kouřil, CSc.).

V souvislosti s naplňováním programu státní archeologické databáze bylo dále nově zřízeno Oddělení archeologické databáze a moravsko-slezského pravěku (vedoucí doc. PhDr. S. Stuchlík, CSc .), prospekční a laboratorní provozy byly koncentrovány do rovněž nově ustanoveného Oddělení archeologické prospekce a mezioborové spolupráce (vedoucí RNDr. V. Hašek, DrSc.). Beze změn fungovaly konečně dva útvary vědecko-servisní, Útvar vědeckých informací (knihovna, centrální archiv pro Moravu a české Slezsko, ediční úsek) a technicko - hospodářský útvar. Funkci ředitele vykonával ve svém druhém funkčním období PhDr. J. .Tejral, DrSc., funkci statutárního zástupce ředitele a předsedy vědecké rady ústavu pak PhDr. P. Kouřil, CSc. Významným momentem v práci ústavu se stalo hodnocení jeho činnosti Akademickým hodnotitelským grémiem při AV ČR, realizované ve dnech 11. - 13. 12. 1995 oborovým grémiem deseti mimo AV ČR stojících specialistů v oboru z ČR, Francie, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska. Grémium na základě provedeného hodnocení jednomyslně zdůraznilo nezastupitelné místo ústavu v rámci AV ČR a doporučilo jeho další podporu ze strany ústředních orgánů AV ČR v maximální možné míře, vysoce byla hodnocena zejména rozšířená publikační aktivita ústavu a organizace mezinárodních konferencí se značným ohlasem. Zároveň však upozornilo na další možná zlepšení činnosti, zvláště v oblasti technického vybavení, především počítačové techniky a v oblasti velmi omezených prostorových kapacit.

Dominující směry základního výzkumu odrážela v letech 1995 a 1996 úzce i vlastní ediční činnost Archeologického ústavu AV ČR v Brně. Nově zřízená ediční řada Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně byla v tomto období rozhojněna o pět dalších titulů. Druhý svazek publikoval čtyři zásadní materiálové studie k dlouholetým výzkumům na mikulčických Valech (Daim, F. - Poláček, L. /Hrsg./: Studien zum Burgwall von Mikulčice I, Brno 1995, 469 str.), čtvrtý a šestý díl této ediční řady se týkal problematiky slovanského období 8. - 11. století, zejména keramiky a otázek dlouhodobých výzkumů velkých hradišť té doby, jak ji řešily příspěvky více domácích i zahraničních badatelů, přednesené na ústavem pořádaných konferencích (Poláček, L. /Hrsg./: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internationalen Tagungen in Mikulčice II, Brno 1995, 235 str.; Staňa, Č. - Poláček, L. /Hrsg./: Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Internationale Tagungen in Mikulčice III, Brno 1996, 332 str.). Třetí svazek obsáhl příspěvky z mezinárodní konference, ústavem pořádané v roce 1994 společně s AÚ SAV v Nitře a věnované etnokulturním a sociopolitickým kontaktům místních populací a jejich vztahům k římské říši do počátku 2.

století (Tejral, J. - Pieta, K. - Rajtár, J. /Hrsg./: Kelten, Germanen, Römer vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert, Brno 1995, 213 str.), pátý konečně pak tématické referáty ze sympozia, ústavem organizovaného k problematice paleolitu (Svoboda, J. /edt./: Paleolithic in the Middle Danube region. Anniversary volume to Bohuslav Klíma, Brno 1996, 323 str.). Mimo zavedené ediční řady vydal ústav ve spolupráci s universitou v Liège dvě monografie, v interdisciplinárním měřítku zpracovávající starší výzkumy na proslulých gravettských sídlištích pod Pavlovskými vrchy (Svoboda, J. /ed./: Pavlov I. Excavations 1952 - 1953. ERAUL, The Dolní Věstonice Studies 2, Liège - Brno 1995, 234 str.; Klíma, B.: Dolní Věstonice II. Ein Mammutjägerrastplatz und seine Bestattungen. ERAUL, The Dolní Věstonice Studies 3, Liège - Brno 1995, 183 str., 126 obr.). Po delší odmlce se podařilo obnovit tradiční ediční řadu Studií Archeologického ústavu AV ČR v Brně, v letech 1995 a 1996 vyšly sešity XV/1 a XVI/1 (Souchopová, V.: Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy, Brno 1995, 121 str., 23 tab.; Stuchlík, S. - Stuchlíková, J.: Pravěká pohřebiště v Moravské Nové Vsi - Hruškách, Brno 1996, 216 str., 50 obr., 16 tab.). Z řady nově koncipovaného, ústavem vydávaného periodika „Přehled výzkumů" se naproti tomu podařilo vydat pouze svazek věnovaný roku 1992 (Přehled výzkumů 1992, Brno 1996, 154 str., 32 tab.), značný časový skluz v edici tohoto periodika byl částečně napraven až v roce 1997.

K řešení vytčených základních témat výzkumu byla směrována i všechna ústavem v letech 1995 a 1996 pořádaná či spolupořádaná sympozia, kolokvia a konference, vždy s bohatou účastí zahraničních odborníků. Paleolitického období se týkala jednak konference „Paleolithic in the Middle Danube area", uskutečněná v Dolních Věstonicích a na hradě Falkensteinu k výročí 70. narozenin B. Klímy ve dnech 7. a 8. dubna 1995, jednak sympozium „Coping with Deteriorating Climate, 30 - 20 kyr bp. Paleolithic Occupation of Europe", které proběhlo v Dolních Věstonicích a Pavlově 11. - 15. října 1995. Dějinným a kulturním procesům ve středním Podunají v 1. - 3. století po Kristu bylo věnováno mezinárodní sympozium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum - Metallgewinnung und Verarbeitung in der Antike - Schwerpunkt Eisen", 4. - 7. prosince 1995 pořádané v rakouském Zwettlu ve spolupráci s rakouskou Akademií věd, Institutem f. Ur- und Frühgeschichte University ve Vídni a AÚ SAV v Nitře a následně i další mezinárodní sympozium „Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert" 3. a 4. prosince 1996 v Brně a Kravsku. Hned tři akce byly zaměřeny na další poznání pozdní doby římské a stěhování národů, v Brně a Kravsku to byla tématická kolokvia „Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum" ve dnech 17. - 20. května 1995 a „Amber and Trade Routes as a Factor of Cultur Migrations - Peregrinatio Gothica V" v termínu 15. - 19. května 1996, v rámci společného projektu s Centre National de la Recherche Scientifique byla pak 24. - 29. června 1996 realizována konference „L´Occident romain et l´Europe an début de l´époque des Grandes Migrations" ve francouzském Caen. Na zkoumání slovanské keramiky byla konečně směrována další dvě z řady mikulčických kolokvií, „Möglichkeiten und Grenzen der archäologischen und naturwissenschaftlichen Untersuchung an frühmittelalterlicher slawischer Keramik" (Mikulčice 22. - 24. května 1995) a „Graphittonkeramik des 8. - 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa" (Mikulčice 20. - 22. května 1996).

Nedílnou součástí odborných aktivit ústavu byly i v letech 1995 a 1996 nejrůznější popularizační akce, prezentující výsledky činnosti Archeologického ústavu AV ČR v Brně nejširší veřejnosti. Vedle přednáškové činnosti a spolupráce s informačními médii šlo především o několik výstav, pracovníky ústavu připravených ve spolupráci s domácími i zahraničními muzejními institucemi. V roce 1995 lze uvést výstavu „Schamanenzauber und

Eiszeitkunst - Das Leben in der Altsteinzeit an Thaya, Pulkau und Donau" v muzeu v rakouském Eggenburgu, presentující i nové atraktivní nálezy z paleolitických lokalit jižní Moravy, v roce následujícím přiblížily aktuální poznatky z výzkumů ústavu expozice „Nové výzkumy pohřebišť z doby bronzové na jižní Moravě" v Regionálním muzeu Mikulov ve dnech 26. 10. 1996 - 30. 6. 1997 a „Chotěbuz - Podobora, halštatské a slovanské hradisko (20 let archeologických výzkumů)" v Muzeu Český Těšín 11. 7. - 30. 9. 1996. Další akce zpřístupňovaly také starší muzejní fondy (např. výstava „Z archeologických sbírek Ivančického muzea" v Okresním muzeu Brno-venkov v Ivančicích 30. 10. 1996 - 15. 2. 1997), nebo inovovaly stávající expozice i nejvýznamnějších archeologických památek (námět a libreto nové muzejní expozice pro Národní kulturní památku Mikulčice).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

STŘEDISKO PRO PALEOLIT A PALEOETNOLOGII PŘI AÚ AV ČR BRNO

V roce 1995 vyčlenil ředitel Archeologického ústavu AV ČR v Brně z rámce dosavadního Střediska pro archeologii a životní prostředí Středisko pro výzkum paleolitu a paleoetnologie. Cílem střediska je postupné zpracování a publikace archeologického, antropologického a osteologického materiálu soustředěného v průběhu dosavadních terénních výzkumů na pracovišti v Dolních Věstonicích (zejména lokality Pavlov, Dolní Věstonice, Stránská skála, Petřkovice, Předmostí a regiony Vyškovské brány, Hradišťského příkopu, Moravského krasu a Polomených hor). Středisko dále usiluje o udržení kontinuity terénního výzkumu těchto lokalit, ovšem s důrazem na účelnou strategii rozmístění nových akcí v terénu a při aplikaci progresívních metod terénní dokumentace. Konečně jde i o teoretické vyhodnocení unikátních lokalit, které jednotlivě i jako celek svým významem daleko přesahují hranice Evropy.

Výzkumné i teoretické úkoly pracoviště se od počátku soustřeďovaly kolem tří hlavních výzkumných témat:

1. Počátky mladého paleolitu (zejména výzkum a zpracování Stránské skály ve světle širších srovnání s regionem Předního východu)
2. Gravettien jako biokulturní systém (interdisciplinární zpracování skupiny velkých loveckých sídlišť v pásmu Pavlovských vrchů, Hradišťského příkopu a Moravské brány)
3. Mezolit z perspektivy regionu (srovnání struktury mezolitického osídlení jižní Moravy a Polomených hor).

Během času tuto základní strukturu obohatilo několik menších úkolů, jmenovitě postupné zpracovávání našich krasových lokalit.

K plnění těchto úkolů se stabilizoval základní tým několika archeologů a antropologa, soustředěných kolem pracoviště v Dolních Věstonicích, který je napojen na řadu specializovaných, a to především přírodovědných pracovišť v ČR (Přírodovědecká fakulta MU, Český geologický ústav, Geologický ústav AV ČR), v Evropě (Královský ústav přír. věd v Bruselu, univerzity v Leidenu a v Groningen) a zvláště v USA (Harvardská univerzita a univerzity v Novém Mexiku, Illinois, Kansasu a další). Výsledky činnosti jsou prezentovány v rámci specializované monografické řady Dolnověstonické studie (zatím 4 svazky věnované paleolitu Moravy a Slezska obecně a lokalitám Pavlov I a Dolní Věstonice II zvláště) i v rámci tématických konferencí.

Jiří Svoboda, AÚ AV ČR

MLADÝ PALEOLIT V OBLASTI STŘEDNÍHO DUNAJE (UPPER PALEOLITHIC IN THE MIDDLE DANUBE AREA)

7.-8. dubna 1995 se archeologové z České republiky, Slovenska, Rakouska a Maďarska sešli v prostorách expedice AÚ AV ČR Brno v Dolních Věstonicích u příležitosti 70. narozenin doc. Bohuslava Klímy, DrSc. Konferenci organizoval J.Svoboda. Úvodní příspěvek přednesl J.Tejral, ředitel AÚ AV ČR v Brně. 8. dubna se účastníci na pozvání rakouské strany přesunuli na zříceninu hradu Falkenštejn, kde setkání pokračovalo. Cílem přednesených příspěvků byla prezentace výsledků nových výzkumů v oblasti středního Podunají, regionu rozkládajícího se na územích zmíněných států. Během konference byl vyzvednut význam díla B.Klímy a z něj vyplývající potřeba kontaktů mezi badateli ve středodunajském prostoru. Přednesené příspěvky (L.Kaminská - Ondrej Hôrka, Ch.Neugebauer-Maresch: Stratzing, M.Oliva: Vedrovice, P.Škrdla: Dolní Věstonice III, J.Svoboda: Předmostí II, L.Jarošová: Petřkovice, J.Hromada: Moravany nad Váhom, L.Bánesz: Cejkov, V.Dobosi-K.Simán: Nové výzkumy v Maďarsku, G.Trnka: Alberndorf, W.Antl Weiser: Stillfried, P.Haesaerts: Willendorf) spolu s dalšími pracemi jsou publikovány v pamětním sborníku Paleolithic in the Middle Danube Region v rámci řady "Dolnověstonické studie" (svazek 3).

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno



Doc. Bohuslav Klíma, DrSc.

Narozen 26.3. 1925

Jedna z vůdčích osobností paleolitického výzkumu na Moravě a ve středonunajském prostoru

Pokračoval ve výzkumech započatých K.Absolonem v Dolních Věstonicích, Předmostí, Petřkovicích a Pekárně

Provedl velkoplošné výzkumy nových stanic, jmenovitě Pavlova, a definoval kulturu pavlovienu

Prováděl systematické terénní průzkumy na Moravě a ve Slezsku

Aplikoval nové metody geologického a paleontologického výzkumu

Ad multos annos!

KOFERENCE ESF - Paleolitické osídlení Evropy mezi 30-20 000 lety.

Diskusní zasedání proběhlo ve dnech 12.-15.10. 1995 v Pavlově. Akci pořádala European Science Foundation se sídlem ve Strasbourgu v rámci projektu zabývajícího se nejstarším osídlením Evropy a navázala tak na předchozí setkání v Tautavelu, Arrasu a Neuwiedu. Vědecký program připravili G. Bosinski a W. Roebroeks, organizačně zajistilo Oddělení paleolitu a paleoetnologie AÚ Brno, pracoviště Dolní Věstonice (J. Svoboda).

Evropští odborníci se sjeli na jižní Moravu, aby zde nad předem rozeslanými příspěvky diskutovali o výsledcích svého bádání. Prvním projednávaným tématem se stalo „Zhoršování klimatu" (předsedal Clive Gamble), následovaly „Kulturní inovace" (G. Bosinski), „Rozložení populace" (M. Mussi) a závěrem hlavní diskuse.

Poslední den konference byl vyhrazen terénní exkurzi, která směřovala z Pavlova přes hlavní gravettské lokality a nejnovější odkryvy profilů z let 1991, 1993 a 1995 (DV I-III) do Dolních Věstonic. Zde účastníci zhlédli paleolitickou expozici v místním muzeu a navštívili pracoviště Archeologického ústavu.

Výsledkem setkání bude sborník *The Hunters of the Golden Age*, který nejen shrne příspěvky všech zúčastněných, ale doplní je dalšími tak, aby vznikl komplexní obraz současného bádání o tomto vrcholném úseku evropského mladého paleolitu.

Lenka Jarošová, AÚ Brno



Účastníci konference ESF před budovou pracoviště Archeologického ústavu AV ČR v Dolních Věstonicích

ZPRÁVA O ČINNOSTI SKUPINY GEOARCHEOLOGIE NA KATEDŘE GEOLOGIE A PALEONTOLOGIE PŘF MU V BRNĚ ZA LÉTA 1995 - 1996

Několik pracovníků a studentů katedry pokračovalo v již tradiční spolupráci s různými archeologickými institucemi v aplikaci geologických věd při řešení problematiky hornin používaných na výrobu štípané, broušené a ostatní kamenné industrie, zjišťování pravěké těžby a distribuce kamenných surovin, petrografickém a geochemickém studiu keramiky, využívání fosilií ve starší době kamenné atd.

a) Suroviny štípaných, broušených a ostatních kamenných artefaktů

A. Přichystal zpracoval kamenné suroviny z pozdně paleolitické stanice ze Světlé nad Sázavou (materiály S. Vencla), tři české kolekce související s vypíchanou keramikou (Plotiště u Hradce Králové, Mšeno u Mělníka - dodatečné nálezy, Kosoř u Prahy, materiály dodal M. Lička). Ukazuje se, že spodnopaleozoické horniny Barrandienu mezi Prahou a Plzní poskytovaly několik rohovců, které byly v pravěku poměrně hojně využívány i mimo toto území. Byla publikována nová lokalita s MMK v Brně - Kníničkách (Kazdová - Přichystal 1996), zpracována kamenná industrie z pravěkého pohřebiště v Moravské Nové Vsi - Hruškách (in Stuchlík - Stuchlíková 1996) a z Dolních Věstonic III (Škrdla et al. 1996) předneseny dva referáty o surovinách štípaných industrií v českých zemích na VII. Mezinárodním symposiu o pazourku (Warszawa - Ostrowiec Swietokrzyski, Přichystal 1995). Vedle toho byly provedeny desítky drobných posudků a konzultací. Pod vedením autora této zprávy zahájila H. Gilíková v rámci své diplomové práce zpracování žernovů z Chotěbuzi u Českého Těšína (materiály P. Kouřila) a z Pohanska u Břeclavi (laskavě poskytl J. Macháček). J. Leichmann řešil společně s M. Čižmářem problematiku používaných kamenných surovin na výrobu žernovů z keltského oppida Staré Hradisko u Prostějova.

b) Zjišťování pravěké těžby a distribuce kamenných surovin

Autor tohoto příspěvku podle potřeby spolupracoval s M. Olivou (MZM) při řešení geologické situace pravěkých těžebních objektů v Krumlovském lese a při popisu těžených surovin. Další diplomová práce posluchačky K. Buriánkové zahájila řešení provenience železných předmětů z Býčí skály, doložení nebo vyvrácení jejich původu z nedalekých železných rud v rudických vrstvách a tím případné získání dokladu o exploataci těchto rud již v době halštatské. V roce 1995 se katedra podílela na organizaci mezinárodní konference o Býčí skále, výzkumu kamenů tzv. oltáře a dalších kamenných artefaktů z Předsíně jeskyně. Společně s G. Fuchsem a V. Haškem jsme připravili příspěvek na mezinárodní konferenci v Káhiře o starověkém egyptském dolování (Fuchs, Hašek, Přichystal 1995).

c) Výzkum pravěké keramiky

M. Kollár (1995) obhájil diplomovou práci o slovanské keramice z Břeclavi-Pohanska, J. Dvorská pokračovala v rámci postgraduálního studia v petrografickém a geochemickém studiu keramiky z Mikulčic a Kramolína. O výzkumu na uvedených lokalitách referovali oba studenti společně se školitelem a s vedoucími archeologických výzkumů na Pohansku (J. Macháček) a v Mikulčicích (L. Poláček) na 3. kolokviu o raně středověké keramice

v Mikulčicích. Výzkum keramiky probíhal v rámci spolupráce mezi katedrou, AÚ AV ČR v Brně, katedrou archeologie FF MU a univerzitou ve Vídni.

d) Využívání fosílií v pravěku

Š. Hladilová zpracovala třetihorní fosílie používané na paleolitických stanicích v Dolních Věstonicích a v Předmostí u Přerova (ze sbírek ústavu Anthropos dodal M. Oliva) a o výsledcích informovala formou předběžné zprávy (Hladilová 1996). Již z dřívějších výzkumů publikovala výsledky z Milovic (Hladilová 1994).

Antonín Přichystal, katedra geologie a paleontologie PřF MU v Brně

PD4423
39. 1995-1996 (1999)